خلاصة البيان
في
تفسير القرآن

١٣-١٤

خلاصة البيان

في تفسير القرآن

اوننجی جلد

محمد وهبی

قونیه مبعوث سابق

شهزاده باشی : اوقاف اسلامیه مطبعه‌سی

۱۳۴۱ — ۱۳۴۳

القرآن ... اصل قونیه‌ده مقیم تفسیر
صاحبی خواجه وهبی افندی ایله گوروشدیگمده مشارالیه
رجا ایده‌رك برطاقم تفسیر شریفك قوجه راغب پاشا
کتبخانه‌سنه وقف و تبرع
ایچون رجای قبول
ایده‌رك مذکور تفسیر
شریفی فقره اعلام
ایدرك یدی امانتمه تودیع
ده حاملاً سفر بعیده‌ده
کتبخانه‌سی مرحوم قوجه راغب پاشا
کتبخانه‌سنك دخول دفترینه قید
ایدیلمه‌رك یازیلماسی ضروری بولنان
اشبو مجلدات ...
العبد الفقیر الضعیف العباد حافظ ...

خلاصة البيان

سورهٔ زمر

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر. يتمش ايكى وياخود يتمش بش آيتى جامعدر.

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴾

[شو قرآن؛ هر امرنده غالب وهر حكمنده حكيم اولان الله تعالى طرفندن اينديرلمش بر بويوك كتابدر.]

يعنى جبريل امين واسطه‌سيله محمد عليه الصلاة والسلامه نازل اولان كتاب؛ الله تعالى طرفندندر، يوقسه بشردن بر كيمسه‌نك ايجاد ايتديكى برشى دكلدر والله تعالى هر كسه وبالخاصه دشمنلرينه غالب وهرشى حقنده حكمى حكمته موافقدر. بناءً عليه؛ قرآنه ايمان ايتمه‌ينلردن انتقام آلمسى‌ده حكمته موافقدر.

الله تعالى‌نك عزيز وحكيم اولمسى؛ جميع معلوماتى علمنك احاطه ايتمسنه وجميع ممكناته قدرتنك تعلقنه وهيچ برشيئه محتاج اولمامسنه دلالت ايدر. شو حالده جناب حق چيركين شى ايشله‌مز وچيركين شيله حكم ايتمز. زيرا؛ شو اوصاف ثلثه ـ علمنك هرشيئى احاطه‌سى وقدرتنك هرشيئه تعلقى وهيچ برشيئه محتاج اولمامسى ـ كوتو اولان برشيله حكم ايتمه‌ديكنه دلالتده كافيدر. بناءً عليه؛ الله تعالى‌نك افعالى حكمتدن خالى اولماديغندن قرآنى انزال ايتمسى‌ده حكمتدن خالى دكلدر. ايشته شو اساسه بناءً قرآنه ايمانله انتفاع ايتمك هر مكلفه فرض عيندر. قرآنله انتفاع ايسه قرآنك الله‌ك كلامى اولديغنى تصديق ايتدكدن صوكره قرآنك نظر شرعده موضوع لهى اولان معناسيله عمل ايتمك واحكامنك تماميله

اجراسنه سعى ايلمكله اولور. شو حالده قرآنك موضوع لهنك غيرى معناى باطنى ديه‌رك بر طاقم معنالر اويدورمق جائز اولاماز. چونكه الفاظ قرآن؛ لسان عرب اوزره موضوع اولديغندن الفاظى لغت عربده موضوع اولان معنا ايله تفسيرى واجبدر.

كتابك اولنده بولونان الف لام؛ تعظيمه دلالت ايتديكى جهتله كتاب‌له مراد؛ قرآنه اولمقله برابر كتاب معظم يعنى «بويوك كتاب» ديمكدر. طرف الٰهيدن انزال اولونديغنى بيان ايتمك؛ رسول الله‌ك ايجاديدر ديه‌ن مشرك وملحدلرى رد ايتمكدر.

* * *

واجب تعالى قرآنك عزيز وحكيم اولان ذات الوهيتى طرفندن نازل اولديغنى بيانله قرآنك عظمت شاننه اشارتدن صوكره قرآن كنديسنه نازل اولان رسول الله‌ك جلالت شاننه اشارت ايتمك اوزره ﴿ إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ﴾ بيوريور.

[محقق بز عظيم الشان حقه مقارن اولارق اى حبيبم! قرآن دنيلن كتابى سكا انزال ايتدك.]

واجب تعالى بو آيتده كتابى حقه مقارن اولديغى حالده انزال ايتديكنى بيانله قرآنه باطلدر ديه‌ن كافرلرى ردله رسولنه تعظيم ايتمشدر. چونكه؛ رسولنك يدنده اولان كتابك حقانيتنى بيانله دشمنلرينك دعوالرينى رد ايديويرمك البته رسولنه بر حرمت مخصوصه‌در. (الكتاب) ده بولونان الف لام بو مثللو مقامده كماله دلالت ايتديكندن بو كتابك بوندن اولكى كتابلرك احكامنك جمله‌سنى جامع اولديغى كبى او كتابلرده ذكر اولونمايان بر چوق احكامى دخى جامع اولديغنه دلالت ايتمشدر. چونكه كتابك كمالى؛ انسانلره ايجرده لازم اولان احكامك جمله‌سنى جامع اولمقله اولاجغنده شبهه يوقدر. كتابك احكامى حقه مقارن اولوب باطلدن عارى اولونجه جمله احكاميله عمل واجبدر. قرآنك احكامى ايسه توحيد ونبوتى تصديقه وجناب حقه عبوديت وامور آخرت ودنياجه انسانلرى ارشاد ايتمكدر. شو احكامك جمله‌سنى قبولده عقل سليم اصحابى هيچ بر زمان تردد ايتمه‌مشدر. اما عقول سخيفه اصحابى تردد ايتمكله خائب وخاسر يعنى ضرر وزيان ايدیجى اولمشلردر.

خلاصه؛ قرآنك حقه مقارن اولارق نازل اولمش بر کتاب اولدیغی وجناب حقك بزم پیغمبریمزه انزال بیوردیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالی قرآنك حقه مقارن اولارق انزال اولونمش بربویوك کتاب اولدیغی بیاندن صوکره او کتابی تصدیق اوزره ترتب ایدن احکامی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاعْبُدِ اللّٰهَ مُخْلِصاً لَهُ الدّ۪ينَ ﴾ بیوریبور .

[عبادتکده الله تعالی‌یه اخلاص ایدیجی اولدیغك حالده عبادت ایت . زیرا اطاعت؛ اللهه مخصوصدر .]

عبادتله امر؛ کتابك حق اولمسی اوزرینه ترتب ایتدیکنه اشارت ایچون ترتبه دلالت ایدن فا لفظی وارد اولمشدر . عبادتله امر؛ وجوب ایچوندر . عبادتده اخلاص لازم اولدیغنه اشارت ایچون عابدك اخلاص اوزره عبادت ایتمسی شرط قیلنمشدر . دین واطاعت آنجق اللهه مخصوص اولدیغنه واللهك غیری‌یه عبادت جائز اولمادیغنه اشارت ایچون (له) لفظی دین اوزرینه تقدیم اولونمشدر .

شو تفصیلاته نظراً آیتك معناسی : [کتاب حقه مقارن اولونجه یا اکرم الرسل ! سن عبادتکی الله تعالی‌یه خاص قیلیجی اولدیغك حالده رسالتنی سکا امانت ایدن اللهه عبادت ایت. زیرا دین واطاعت؛ آنجق اللهه مخصوصدر ، اللهك غیری عبادته مستحق بر کیمسه یوقدر. چونکه؛ جمله‌نك خالقی اودر وبالعموم نعمتلر آنکدر . بناءً علیه؛ عبادته لایق ده آنجق اودر] دیمکدر .

خلاصه؛ اخلاص اوزره الله تعالی‌یه عبادت ایتمك واجب اولدیغی ودین واطاعت؛ آنجق اللهه مخصوص اولوب اللهك غیری اطاعته وعبادته لایق بر کیمسه اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالی رسولنه اخلاص اوزره عبادت ایتمسنی امر ایتدکدن صوکره بالعموم ناسه

اخلاص اوزره عبادت لازم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَا لِلّٰهِ الدّ۪ينُ الْخَالِصُ ﴾ بیوریبور .

[ای مؤمنلر ! آگاه ومتنبه اولك که ریادن خالی دین؛ الله تعالی‌یه مخصوصدر.]

یعنی؛ ای مکلف اولان انسانلر ! ایی بیلك که اللهك دینی دین خالصدر واو دینده ریا وشرك کبی شیلر مقبول دکلدر . بناءً علیه؛ او دینه ایمان وآنك احکامیله عمل ایتمك واجبدر. چونکه؛ الله تعالی انسانلرك قلبنده اولان گیزلی اسراره مطلع اولدیغندن ریادن خالی دین ، یعنی عبادت؛ اللهه مخصوصدر . زیرا؛ اللهك غیری عبادته مستحق بر کیمسه یوقدر .

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله بعض علما طرفندن خلوص اوزره عبادت ایله مراد؛ کلمهٔ شهادتدر دیمشلرسه‌ده اصح اولان عبادت خالصه ایله مراد؛ جمیع امرده امتثال ونهیلرده اجتنابه شاملدر . حتی حسن بصری حضرتلری « کلمهٔ شهادت چادیرك دیرکیدر، چادیرسز دیرکده فائده ویرمز » دیدیکی مرویدر. چونکه؛ شاعر (فرزدق)ك حرمی وفاتنده نمازینی حسن بصری حضرتلرینك قیلمسنی وصیت ایتمسی اوزرینه مشار الیه خاتونك نمازینی ادادن صوکره فرزدقه « آخرت ایچون نه کبی شی حاضرلادك؟ » دیه‌رك سؤال ایدنجه فرزدق کلمهٔ شهادتی حاضرلادیغنی سویلمسی اوزرینه حسن بصری حضرتلری « کلمهٔ شهادت چادیرك دیرکی واعمال صالحه‌ده چادیر مثابه‌سنده اولدیغندن چادیرسز دیرکدن کمالیله انتفاع اولونمادیغی کبی اعمال صالحه اولمقسزین یالکز کلمهٔ شهادتدن‌ده لایق وجهله انتفاع اولونماز » بیورمشلردر . بناءً علیه؛ دیرکسز چادیری دوردرمق ممکن اولمادیغی کبی کلمهٔ شهادتسز عمل‌ده مقبول اولماز وکذلك عملسز کلمهٔ شهادتده چادیرسز دیرك کبی لایق وجه اوزره انتفاع اولونمادیغندن کلمهٔ شهادت ایله عمل یکدیکرینه لازم وملزوم قیلنمشدر . شو حالده مؤمن کامل اولمق ایچون هر ایکیسنی جمع ایتمك لازمدر .

***

واجب تعالی عبادتك اساسی اخلاص اولدیغی بیاندن صوکره مشرکلرك اخلاصه مغایر

اولان مسلکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ اَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُونَا اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰى ﴾ بیوریور .

[شول کیمسەلرکه آنلر اللهك غیری دوست ومعبود اتخاذ ایتدیلر . آنلر پوتلره عبادتلرینی صواب کوسترمك اوزره دیرلرکه «بز پوتلره عبادت ایتمەیز، آنجق الله تعالی‌یه اوپوتلر بزی کمال یقینلق ایله یاقلاشدیرسونلر ایچون عبادت ایدرز» .] ایشته مشرکلر بویله دیمکله پوتلره عبادتلرینی مشروع کوسترمك ایسترلر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بو آیتده اللهك غیری پوتلری دوست اتخاذ ایدنلر ایله مراد ؛ **مشرکلردر** . (زلفی) ؛ **کمالیله یقینلقدر** . منفعت ومضرته قادر اولمایان وطاشدن وآغاجدن یاپیلمش برطاقم پوتلره عبادت معقول بر شی اولمادیغی جهتله مشرکلره «بوکبی خسیس اشیایه نه ایچون عبادت ایدرسکز ؟» دنیلدیکنده آنلر ایشلەدکلری کناهك خطا اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره «بزم پوتلره عبادتمز باشقه بر شی ایچون دکلدر ، بلکه بزم آنلره عبادتمز بزی اللهه یاقلاشدیرسونلر ایچوندر» دیمکله جواب ویررلر . شو اساسه بناءً **آیتك معناسی** : [شول مشرکلرکه آنلر اللهك غیری پوتلری دوست ومعبود اتخاذ ایتدیلر . حالبوکه دین خالص الله تعالی‌یه مخصوص اولوب اللهك غیری عبادته مستحق برکیمسه اولمادیغندن آنلره «نه ایچون عبادته مستحق اولمایان شیلره عبادت ایدرسکز؟» دنیلدیکنده آنلر کندیلرینی معذور وعبادتلرینی مشروع کوسترمك اوزره «بزم اوپوتلره عبادتمز باشقه برمقصدله دکل ، آنجق آنلر بزی اللهه یاقلاشدیرسونلر ایچوندر» دیمکله جواب ویررلر] دیمکدر .

بو آیت جلیله ؛ توحیدی و توحیدك لوازماتندن اولان عبادتده اخلاصی تحقیق ایچون سوق اولونمشدر . چونکه آیتك خلاصەسی ؛ اخلاصی ترکدن عبارت اولان شرکك باطل اولدیغنی بیان حقنده اولدیغی جهتله توحیدی واخلاصی تحقیق ایتمشدر . «اشیا ضدیله منکشف اولور» فحواسنجه شرکك بطلانی بیان ؛ توحیدك حق اولدیغی اثبات ایتمکدر .

∴

واجب تعالی مشرکلرك مذهبلرینی بیاندن صوکره مشرکلری تهدید ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِى مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴾ بیوریور .

[مشرکلرك مؤمنلرله دین حقنده اختلاف ایتدکلری مسائلی جناب حق بینلرنده قطعی حکمله حکم ایدر شبهەلی برمسئله قالماز .]

یعنی ؛ کافرلرك شرك وعناددن ، طغیان وفساددن عبارت اولان اعتقادلرینی الله تعالی بیلیر وعلمی ایجابی الله تعالی انواع مذلتله مشرکلری جهنمه ومؤمنلری کمال حرمت وعزت واقبال ایله جنته قویمقلەدین خصوصنده بینلرندە اولان اختلافی حکم ایدرکه آنلر اختلاف ایتدکلری دینك هانکیسی حق وکندی مذهبلرینك باطل اولدیغنی بیلیر وندامت ایدرلر ولکن آخرتده ندامت فائده ویرمز .

دنیاده هرکس قبول ایتدیکی دینك حق وکندی دیننه مغایر دیکر دینلرك باطل اولدیغنی ادعا ایتدکلرندن بینلرنده اختلافك وقوعی هر زمان جاری اولان احوالدن اولدیغی جهتله بواختلافك قطعی بر حکمه ربطی وهرکسك دینك نەدن عبارت اولدیغی لایق ایله بیلمك آخرتده اولاجقدر . بودنیاده دلائل قطعیه ایله حق وباطل معلوم اولدیغی جهتله حقی قبول ایتمەینلر البته مسئول اولاجقدر . شوقدرکه حسیاتدن وتعصبدن تجرد ایدەرك دلائلی تدقیق ایله حقی قبول ایتمك هرکسه میسر اولاماز . بناءً علیه ؛ باطلی حقدر دیەرك عناد و دواملە باطل اوزره کیدنلر البته معذب اولاجقلردر . چونکه ؛ حقی آرامق هرکس ایچون بر وظیفهٔ فریضەدر وارباب ادیان آرەسنده بوکبی اختلافلرك دواملی وهرزمانده جاری اولاجغنه والی یوم القیام آرقەسی کسیلمیەجکنه اشارت ایچون اختلافی بیانده **استمراره** دلالت ایدن **مضارع** صیغەسی وارد اولمشدر .

∴

واجب تعالی کافرلرله مؤمنلر آرەسنده اولان اختلافی حکمله حل وفصل ایدەجکنی بیاندن صوکره یالانجی کافرلری هدایتده قیلمیەجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴾ بیوریور .

[محقق الله تعالی کفر وعنادنده دوام ایدن یالانجی اولان کیمسه‌لری طوغرو یوله اولاشدیرماز .]

هدایت ؛ طوغرو یوله ایصال ایتمکدر . کاذب ؛ یالانجی دیمك ایسه‌ده بومقامده الله تعالی حقنده افترا وبهتانه ایدیجی کیمسه دیمکدر . کفّار ؛ کفرده ایلری کیتمش وبونونه نعمتلری انکار ، نعمتلری احسان ایدن الله تعالی‌یه عبادتی اللهك غیری‌یه یاپمش اولان کیمسه‌در . شو تفصیلاته نظراً معنای آیت : [ذاتنده وصفاتنده عبادته مستحق اولان الله تعالی ذات الوهیتنه افترا ایدوب یالانه جسارت ایدن وبالجمله نعمتلری انکار ایده‌رك عبادتی اللهك غیری پوتلره صرف ایدن کیمسه‌یی طوغرو یوله کیتمکه موفق قیلماز] دیمکدر . چونکه ؛ عبادته ازهرجهت مستحق اولان واجب تعالی‌یه عبادتی ترك ایده‌رك عبادته اهل اولمایان بر طاقم عاجزلره عبادت ایدن کیمسه البته طوغرو یوله موفق اولاماز .

***

واجب تعالی یالانجی وکفرده ایلری کیتمش اولانلری هدایته قیلمیه‌جغنی بیاندن صوکره کفرده ایلری کیدنلرك افترالرینی والله تعالینك آنلرك افترا ایتدکلری شیلردن منزه اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَوْ اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَداً لَاصْطَفٰى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴾ بیوریور .

[اکر الله تعالی کندینه چوجق اتخاذ ایتمك مراد ایتمش اولسه ایدی مخلوقاتندن دیله‌دیکی شیئی اختیار ایدردی ولکن ولد اتخاذی کبی ذات الوهیتی حقنده نقصان اولان شیلرك جمله‌سندن منزهدر . زیرا ؛ او الله تعالی ملکنده مستقل وشریك ونظیری یوق وهرشیئه غالب وجمله اشیا قهری آلتنده‌در . چونکه ؛ کندیسی بردر ، ملکنده اورتاق یوقدر وقهاردر قهرینه هیچ بر کیمسه مقابله ایده‌مز .]

یعنی ؛ مشرکلرك دیدکلری کبی الله تعالی ولد اتخاذ ایتمه‌مشدر . زیرا ؛ ولد وزوجه اتخاذینه احتیاجی یوقدر . اکر مشرکلرك دیدکلری کبی الله تعالی ولد اتخاذ ایتمك مراد ایتمش اولسه ایدی خلق ایتدیکی مخلوقاتندن ایسته‌دیکنی کندینه ولد اولارق اختیار

ایدردی . یوقسه مشرکلرك اعتقادی کبی قیزلری ولد اتخاذ ایتمزدی . حالبوکه الله تعالی مشرکلرك اسناد ایتدکلری نقصانلرك جمله‌سندن منزهدر . زیرا ؛ واحد حقیقیدر ، ملکنده وافعالنده شریکی ونظیری یوقدر وجمله اشیا تحت قهرنده زبوندر .

***

واجب تعالی ولد اتخاذندن منزه اولدیغنی معبود واحد وقادر وقهار اولمسیله اثبات ایتدکدن صوکره کمال قدرتنه وولد اتخاذندن مستغنی اولدیغنه دلالت ایدن دیکر دلیللری ذکر ایتمك اوزره ﴿ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی سمواتی وارضی حقه مقارن اولارق خلق ایتدی وکیجه‌یی کوندوز اوزرینه وکوندوزی کیجه اوزرینه پرده قیلدی .]

﴿ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِاَجَلٍ مُسَمًّى ﴾

[الله تعالی کونشی وآیی امرینه مطیع ومنقاد قیلدی وبونلردن هربری وقت معیننه قدر جریان ایدر کیدرلر .]

﴿ اَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴾

[آکاه ومتنبه اولك که الله تعالی هرشیئه غالب وکناهکار اولانلر کناهلرندن توبه ایدنجه مغفرت ایدیجیدر .]

یعنی ؛ الله تعالی قدرت کامله صاحبی وهردورلو احتیاجدن مستغنی اولدیغندن ولد اتخاذینه احتیاجی یوقدر . زیرا ؛ الله تعالی سموات وارضی وبونلرك آره‌سنده اولان بالجمله مخلوقاتی خلق ایتدی . بوقدر جسامتیله عالم علوی وعالم سفلی‌یی خلق ایدن خلاق ؛ البته قدرت کامله صاحبیدر وسموات وارضك خلق اولونمسیله حاصل اولان کیجه ایله کوندوزی یکدیکرینه اورتو قیلدی که کیجه کلنجه کوندوز وکوندوز کلنجه کیجه غائب اولوب احدهما آخر اوزرینه پرده قیلندی . چونکه ؛ کیجه ایله کوندوزك یر یوزنده وجوده کلملری

كوكلرك حركه‌لريله اولديغى كبى واجب تعالى‌نك كيجه‌يى كوندوز اوزرينه و كوندوزى كيجه اوزرينه ستر قيلمسيله تصرف بيورمسى قدرت قاهره صاحبى اولديغنه دلالت ايدر. كأن البسه كيه‌ن كيمسه‌يى البسه‌ستر ايتديكى كبى كيجه كلنجه كوندوزى و كوندوز كلنجه كيجه‌يى ستر ايتديكى هر زمان ايچنده بولونديغمز حالاتدن و كورولن احوالدندر. ياخود صاريغك دوروملرى كبى واجب تعالى بر برى آرقه‌سنده كيجه‌يى كوندوز و كوندوزى كيجه اوزرينه دورمك صورتيله آنلرده انتظام اوزره دائما تصرف ايدر. چونكه (يكور) كلمه‌سنك معناى لغويسى ؛ دورر معناسنه اولديغنه نظراً كيجه‌يى كوندوزى صاريق دورومى كبى يكديكرينه دورر ديمكدر. شو دوروملك دواملى اولديغنه اشارت ايچون استمراره دلالت ايدن مضارع صيغه‌سى وارد اولمشدر.

شمس ايله قمرى كندى امرينه مطيع و منقاد قيلدى كه آنلر تعيين اولونان زمانه قدر محور لايقنده جريان ايدر وهر برى تعيين اولونان دوره‌لرينك نهايتى كلمه‌نجه بر آن بيله دورماز. جانب الهيدن آلديغى امر اوزره دور ايدر و امر الهى‌يه بر ثانيه بيله مخالفت ايتمزلر.

فخر رازينك بيانى وجهله كونش كوندوزك وقمر كيجه‌نك سلطانلريدر. چونكه ؛ بو عالم سفلينك بر چوق ايشلرى شمسله قمره مربوط اولديغندن مصلحت عالم آنلرك جريانلرينه باغليدر وبو جريان يوم قيامته قدر دوام ايدر. زيرا آيتده اجل مسمى ايله مراد ؛ يوم قيامتدر.

واجب تعالى بو آيتده وحدانيتنه وقدرت كامله‌سنه دلالت ايدن دلائل فلكيه‌سندن اوچنى ذكر ايتمشدر: برنجيسى ؛ سموات وارضك بو اجسام عظيمه اوزرينه نزاعسز وغوغاسز خلق اولونمسى خالقنك واحد حقيقى وقدرت كامله صاحبى اولمسنه دلالت ايدر. ايكنجيسى ؛ ليل ونهاردن هر برينك آخر اوزرينه غلبه ايتمك صورتيله حاللرينك ده كيشوب دورمسى وضيا ايله قارانلقدن هر برينك عظمت ومهابتلريله برابر يكديكريله چاريشوب انتظام اوزره برينك كلوب اوبرينك كيتمسى دائمى بر غالب قاهر اولان واجب تعالى‌نك وجودينه دلالت ايدر.

اوچنجيسى ؛ شمسله قمرك شو كورلن انتظام اوزره تخلف ايتمكسزين جريانلرى خالق تعالى‌نك وجودينه وقدرت كامله‌سنه دلالت ايدر.

مكلف اولان انسانلر ايى بيلمليدركه شو كورولن مخلوقات جسيمه‌يى خلق ايتمكه قادر اولان الله تعالى هر شيئه وهر كسه غالب وعاصيلره عذاب ايتمكه وتوبه ايدنلرك كناهلرينى مغفرت ايتمكه دخى قادردر. كناهكارلرك كناهلرينى شدتله مغفرت ايدیجى اولديغندن دنياده كافرلرك عذابلرينى تعجيل ايتمه‌ديكى كبى عموم قوللرينه احسانى دخى اسيركمه‌دى. اكر مغفرت الهى اولمسه ايدى كناهكارلرك كناهلرينه نظراً احسان قاپولرينى قاپاردى. حالبوكه احسان قاپولرى دائما آچيقدر.

خلاصه ؛ عالمك حقه مقارن اولارق خلق ايدلديكى وكيجه‌نك كوندوزه وكوندوزك كيجه‌يه قلب اولونديغى و شمس وقمرك مسخر اولديغى وبونلردن عبرت آلارق ايمان ايدنلرى واجب تعالى‌نك مغفرت ايدیجى اولديغى وبونلردن عبرت آلمايوب ايمان ايتمه‌ينلره عذاب ايده‌جكى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

∴

واجب تعالى وحدانيتنه دلالت ايدن آفاقى دليللرى بياندن صوكره انسانلرك نفسنه متعلق اولان دليللرى بيان ايتمك اوزره ﴿ خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا ﴾ بيوريور.

[الله تعالى سزى يالكز بر نفس اولان آدمدن خلق ايتدى. صوكره او نفس واحددن زوجى اولان حوايى خلق ايتدى.]

﴿ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ ﴾

[الله تعالى سزك ايچون سكز چيفت اولان حيوانى انزال ايتدى.]

﴿ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ﴾

[الله تعالى آنالريكزك قارننده تقديراً بعد تقدير اوچ قارانلق ايچنده سزى خلق ايتدى .]

﴿ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ﴾

[شو افعال عجيبه‌سى بيان اولونان الله تعالى سزك ربكزدر ، بوتون ملكلر آنجق آكا مخصوصدر .]

﴿ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ﴾

[معبود بالحق يوقدر ، آنجق الله تعالى واردر .]

﴿ فَاَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴾

[حال بويله اولونجه نصل اوليوركه عبادتكزى اللهك غيرى‌يه صرف ايديورسكز؟]

فخررازى و خازنك بيانلرى وجهله نفس واحدله مراد؛ **حضرت آدم** و زوجى ايله مراد؛ **حضرت حوادر**. انسان انسيته مبتلا اولديغندن انسيت ايچون جناب حق حضرت آدمه زوجه‌سى حوايى خلق بيوردى . دنيانك وقت مرهوننه قدر اعمارى انسانله اولوب انسانك چوغالوب دنيايى احاطه ايتمسى ايسه تناسله محتاج اولديغندن آدمله حوا آره‌سنده عقد ازدواج حصول بولمقله اولاد و انسالى تكثر ايتدى كه بر آنا ايله بر بابادن لايعد انسانلر حاصل اولمشدر . ايشته بو احوال ايله برابر انسانده اولان عجيب وغريب اعضالرك واو اعضالرده موجود اولان صنايع غريبه‌نك جمله‌سى وحدانيت الٓهيه‌يه دلالت ايدر .

بو آيتده انعامله مراد؛ **حيوانلردن قيون، كچى، دوه وصيغيردر**. زوج ايله مراد؛ **اركك ودشيدر**. بونلرك اصلى درت نوع ايسه‌ده زوجله زوجه سكز اولديغندن آيتده سكز زوج دنيلمشدر .

شو ذكر اولونان حيواناتك اولاً جنتده خلق اولونوب ثانياً جنتدن دنيايه انزال اولونديغى مرويدر . بو روايتك صحيح اولديغى قبول ايدلديكنه نظراً « حيواناتى انزال ايتدى » تعبيرى حقيقتدر ، مجاز دكلدر . بناءً عليه ؛ تأويله‌ده حاجت يوقدر .

ياخود انزال ايله مراد؛ **لوح محفوظده حيواناتك خلق اولونمقلرينه دائر اولان**

قضا وقدرك انزال اولونمسيدر. چونكه ؛ لوح محفوظده قضا اولونان شيئك يريوزنده وقوعى قضانك انزاليله اولديغندن حيواناتك وجودى كأن او قضانك انزالى سببى ايله اولديغندن حيوانات انزال اولونمش كبيدر .

ياخود حيواناتك انزال اولونمسى ايله مراد ؛ **حيواناتك غداسى اولان نباتاتك انزال اولونمسيدر**. چونكه ؛ حيواناتك غداسى سمادن نازل اولان ياغمورله حاصل اولديغندن كأن نباتات سمادن نازل اولمش كبى اولديغى جهتله حيواناتى انزال ايتدى دنيلمشدر كه حيواناتك غداسى اولان اوتلرك كوكى سمادن نازل اولدى ديمكدر. زيرا ؛ رحمت نازل اولمسه اوت بيتمز ، اوت بيتمه‌ينجه حيوانات ياشايامز . بناءً عليه ؛ حيواناتك ياشايابيلمسى سمادن نازل اولان رحمته محتاج اولديغندن مجاز طريقيله حيواناتى سمادن انزال ايتدى دنيلمشدر .

ظلمات ثلاثه ايله مراد؛ نطفه اولارق پدرينك صلبنده بولونمق وصوكره وقت مرهونى كلديكنده آناسنك رحمنه انتقال ايتمك وآناسنك رحمنده اويوشمش قان اولارق برمدت طوردقدن صوكره چوجوق حالنى اكتسابله والده‌سنك قارننه چيقمقدركه كرك پدرينك صلبى وكرك والده‌سنك قارنى ورحمى هراوچى‌ده قارانلق محللردن عبارتدر . انسان اولاً نطفه ، ثانياً والده‌سنك رحمنده اويوشمش قان اولارق خلق اولوندقدن صوكره جنين يعنى ألى آياغى بللى چوجوق اولارق خلق اولونديغى جهتله برنوع خلقتدن صوكره ديكر برنوع خلقتله خلق اولونديغى بيان اولونمشدر . بو منوال اوزره مرتبه مرتبه خلق اولونوب صوكره كسوهٔ انسانيه‌يى بورونه‌رك دنيا يوزينه چيقمسى وحدانيت وقدرت الٓهيه‌يه دلالت كافيه ايله دلالت ايدر .

ايشته بيان اولونديغى وجهله انسانلرى افعال غريبه‌سيله خلق ايدن الله تعالى ، انسانلرى انواع تربيه ايله كمالاتنه‌ده ايصال ايدر. جمله مخلوقات آنك ملكيدر وآنك غيرى ملك صاحبى يوقدر . كرچه دنياده بعض املاكه انسانلر مالك ايسه‌لرده آنلرك مالك اولملرى عاريت ومجازدر . زيرا حقيقى ملك ؛ اللهكدر . بناءً عليه ؛ الله تعالى ملكنده ديله‌ديكى وجه اوزره تصرف ايدر ، هيچ كيمسه قاريشاماز . واجب تعالى هرشيئه مالك وواحد حقيقى اولونجه عبادته مستحق آنجق ذات الوهيتيدر. شوحالده عبادتى اللهك

غیری‌یه صرف ایدنلرک حاللری تعجبه شایاندر . چونکه ؛ اللهک غیری‌یه عبادتی صرفه برسبب یوقدر . حالبوکه الله تعالی‌یه عبادتی ایجاب ایدر برچوق سببلر موجوددر . ایشته شو اساسه بناءً جناب حق مشرکلرک حاللری تعجبه شایان وبر امر منکر اولدیغنه اشارت ایچون انکار وتعجبه دلالت ایدن وادات استفهام اولان (فانّی) لفظیله ﴿فانی تصرفون﴾ بیورمشدر . یعنی « حال بویله اولونجه نه ایچون عبادتکزی غیره صرف ایدرسکز؟ » دیمکدر .

شو تفصیلاته نظراً معنای آیت: [ای مکلف اولان انسانلر! الله تعالی سزی شخص واحد اولان حضرت آدمدن خلق ایتدی . چونکه؛ حضرت آدمی خلق ایتدکدن صوکره انسانک مبتلا اولدیغی انسیتک اقتضاسی وانسانلرک چوغالمسی ودنیانک وقت مرهوننه قدر اعماری حکمتنه بناءً زوجه‌سی حوایی خلق ایدوب آره‌لرنده عقد ازدواج حصولیله سزی میدانه کتیردی وسزک منفعتکز ایچون قیون، کچی، دوه وصیغیردن ارکک ودیشی سکز صنفک رزقلرینک اساسی اولان یاغمورلری سمادن انزال ایتدی وسزی آنالریکزک قارنلرنده بر صورتدن صورت اخرایه نقل وقلب ایتمکله اوچ قارانلق اولان بابا کزک صلبی وآنا کزک رحمی وقارننده خلق ایتدی . بوندن صوکره سز انسان قیافتنی کیه‌رک دنیا یوزنده شو کوزل صورتله عرض اندام ایتدیکز .] چونکه؛ انسان باباسنک صلبنده نطفه اولارق برمدت حبس اولوندقدن صوکره آنا رحمنه اینه‌رک حبس اولونوب بعده آنا رحمندن قارننه انتقال ایتمک صورتیله برچوق مرتبه‌لر قطع ایدوب عجیب وغریب صورتلره کیردکدن صوکره انسانیت حالنی اکتسابله دنیایه چیقابیلیور . [ایشته شو افعال عجیبه‌نک فاعلی الله تعالی‌درکه او سزی انواع تربیه‌ایله تربیه ایدن ربکزدر وجمله مملوک آنک ملکیدر آندن باشقه‌سنک اشتراکی یوقدر . بناءً علیه ؛ ملکنده کیف مایشاء تصرف ایدر وبر صورتدن صورت اخرایه نقل ایدر ، هیچ برکیمسه‌نک قاریشمق حدی دکلدر . شو حالده عبادته مستحق معبود بالحق اودر ، آنک غیری عبادته مستحق برکیمسه یوقدر . حال بویله اولونجه ای مشرکلر ! نصل اولیورکه عبادتکزی اللهک غیری بر طاقم پوتلره وعاجز جماداته صرف ایدیورسکز ؟ بو صرفکز تعجب اولوناجق حالاتدندر] دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی انسانلری نفس واحددن اوصاف عدیده اوزره خلق وانسانلر ایچون حیواناتدن سکز صنف انزال ایتدیکنی واوچ قارانلق ایچندن قطع مسافه ومراتب ایده‌رک بو دنیایه چیقاردیغنی وبالعموم مملوک کندینک ملکی اولوب باشقه‌سنک اشتراکی اولمادیغنی وبناءً علیه ؛ معبود بالحق آنجق ذات الوهیتی اولوب کندندن غیری عبادته لایق برکیمسه اولمادیغی حالده مشرکلرک عبادتلرنی اللهک غیری پوتلره صرف ایتملری تعجبه شایان ومنکراتدن اولدیغنی بیاندن صوکره کافرلرک کفرلرینک ضرری آنجق کندیلرینه عائد اولدیغنی بیانله تهدید ایتمک اوزره ﴿ إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ ﴾ بیوریور .

[اکر سز کفر ایدرسه‌کز کفریکزک ضرری سزه‌در. زیرا ؛ الله تعالی سزدن وسزک عبادتکزدن غنیدر وقوللری ایچون کفره راضی اولماز واکر شکر ایدرسه‌کز شکریکزه الله تعالی راضی اولور .]

یعنی ؛ ایمانی ایجاب ایدر بر طاقم عقلی ونقلی دلیللر موجود وظاهر وباطن نعمتلر میدانده ایکن آنلرک جمله‌سنی نظر اهمیته آلمیه‌رق کفر ایدرسه‌کز الله تعالی سزک ایمان وعبادتکزدن غنیدر وسزک هیچ برکونا عبادتکزه احتیاجی یوقدر . بناءً علیه ؛ سزک ایمانکزک فائده‌سی وکفریکزک ضرری سزه عائددر . زیرا ؛ الله تعالی منفعت ومضرتدن منزه بر غنیّ مطلقدر واصلا احتیاجدن بریدر. بونکله برابر الله تعالی قوللری ایچون کفره راضی اولماز . زیرا ؛ الله تعالی قوللرینه مرحمت صاحبی اولدیغندن مرحمتی ایجابی قوللرینک ضررینه راضی اولماز . چونکه ؛ قوللری فطرتده معرفت وایمان اوزره خلق اولوندقلرندن الله تعالی خلق اولوندقلری غایه‌نک غیری اولان کفرلرینه البته راضی اولماز. واکر اللهک نعمتلرنی نظر اعتباره آلارق ایمانکزله شکر ایدرسه‌کز الله تعالی راضی اولور . زیرا ؛ سز ربکزک امرینه امتثال ایده‌رک ایمان ونعمتلرینه شکر ایدنجه الله تعالی سزدن راضی اولدیغی کبی شکریکزک ثوابنی قات قات ویرر، اماشکر ایتمزسه‌کز رضاء الهیدن محروم اولورسکز .

کافرلرک کفرینی ومؤمنلرک ایمانتی خلق ایدن الله تعالی‌در. زیرا ؛ کافرلر اراده‌لرنی

كفره صرف ايدنجه الله تعالى‌ده آنلرك كفرلرينى اراده ايدر . آنجق اراده ؛ رضاسنى ايجاب ايتمه‌ديكندن راضى اولمسى لازم كلمز. زيرا ؛ علم كلامده بيان اولونديغى وجهله رضا ؛ اراده‌نك غيريدر . هر رضا اولان يرده اراده اولور آنجق هر اراده اولان يرده رضا اولماز .

* * *

واجب تعالى كفر ايدنلرك كفرلرينك ضررى كنديلرينه وشكر ايدنلرك شكرلرينك فائده‌سى كذلك كنديلرينه عائد اولديغنى بياندن صوكره هيچ بر كيمسه باشقه‌سنك كناهندن مسئول اوليه‌جغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴾ بيوريور .

[هيچ بر كناه صاحبى اولان نفس ديكر بر نفسك كناهنى كوتورمز . بو دنيادن صوكره وارەجق محلكز آنجق ربكزك حضور معنويسيدر . سز حضوره رجوع ايدنجه الله تعالى سزه خير وشر دنياده ايشله‌ديككز عمللريكزى خبر ويرر . زيرا ؛ الله تعالى قلبلرده كيزلى اولان اسرارى بيلير وجمله‌سنى بر بر خبر ويرر .]

يعنى ؛ مكلف اولان هر انسان ايچون لازم اولان امر الٰهى‌يه امتثال ونهى سبحانيدن اجتناب ايده‌رك نفسنى كناهلردن حفظ ايتمكدر . زيرا ؛ هيچ بر كيمسه ديكر بر كيمسه‌نك وزر ووبالنى كوتورمز . هر كس كندى يوكنى وكناهنى چكر . شو حالده امره امتثال ايتملى كه وعد الٰهى اولان ثوابه نائل اولملى وعذابدن قورتوللى وبو دنيادن صوكره سزك وارەجق مرجعكز آنجق سزى انواع نعمتلريله تربيه ايدن وبسله‌ين ربكزك حضور معنويسيدر . حضور الٰهى‌يه وارنجه ربكز سزه دنياده كوچوك وبويوك، كيزلى وآشكار، ايى وكوتو هر نه كبى عمل ايشله‌ديكنز ايسه آنلرى بر بر خبر ويرر . زيرا ؛ الله تعالى قلبلريكزده اولان كيزلى اسراريكزه مطلعدر . بناءً عليه ؛ هر كسى كندى عملنه كوره مجازات ايدر زياده ونقصان اولماز . چونكه ؛ هپسنى عينيله بيليجيدر. بو آيت جليله ؛ كرك امور دنياده وكرك امور آخرتده انسانلر ايچون بر دستور

اعظمدر. زيرا ؛ هيچ بر كيمسه‌نك ديكرينك كناهندن مسئول اولماسى هر ايكى جهانده جارى بر قاعدهٔ عموميه‌در ومعقول اولان‌ده بودر .

* * *

واجب تعالى شركك باطل وذات الوهيتنك معبود بالحق اولديغنى بياندن صوكره مشركلرك مسلكلرنده تناقض اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِىَ مَا كَانَ يَدْعُوا اِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ ﴾ بيوريور .

[انسانه بر مضرت طوقونديغنده ربنه رجوع ايدیجى اولديغى حالده دعا ايدر . بوندن صوكره او انسانه ربى كندى عندندن نعمت احسان ايتديكنده بوندن اول دعا ايتديكى ربنى درحال اونوتور .]

﴿ وَجَعَلَ لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ ﴾

[او انسان اللهك طريقندن چيقمق ايچون الله تعالى‌يه شريكلر اعتقاد ايدر .]

يعنى ؛ انسانلردن برينه بر ضرر ومصيبت اصابت ايتديكنده كمال تضرعله ربنه التجا ايدر اولديغى حالده اومصيبتك اوزرندن قالديرلمسى ايچون ربنه دعا ايدر، صوكره او ضرر طرف الٰهيدن نعمته تبدل ايدوب ربنك لطف واحسانى كورونجه بوندن اول ضرر زماننده كنديسنه دعا ايتديكى ربنى اونوتور والله تعالى ايچون برچوق شريكلر اعتقاد ايدركه طريق الٰهيدن كنديسى چيقسون وباشقه‌لرينى دخى طوغرو يولدن چيقارسون .

فخر رازى وخازنك بيانلرى وجهله انسان ايله مراد ؛ جنس انسانه وبالخاصه انسانلر ايچنده كافرلردر . زيرا ؛ ضرر اصابت ايتديكنده ربنه التجا ايدوب او ضرر زائل اولديغنده ربنى اونوتان كافرلردر . ضرر ايله مراد ؛ مطلقا انسانك كرك كنديسنه، كرك مالنه وكرك اولاد وعيالنه خسته‌لق وسائره كبى سربلمه‌يه شيلردر . دعا ايله مراد ؛ بو كبى

سویلمه‌یه شیلرک ازاله‌سی ایچون ده جناب حقه التجا ایتمکدر. شو حالده مشرکلرک حاللرنده تناقض واردر. چونکه؛ کندیلرینه برضرر اصابت ایتدیکنده او ضرری اوزرلرندن قالدیره‌جق آنجق واجب تعالی اولدیغنی اعتقاد وأن قالدیروب دعا ایدر وضرر زائل اولونجه درحال اونوتور، اعتقادینی دکیشدیره‌رك برطاقم عاجز پوتلره عبادت ایدر. حالبوکه منفعت ومضرتی خلق وازاله ایدن الله تعالی اولونجه احوالك جمیعسنده الله تعالی‌یه عبادت والتجا ایتمك لازم ایکن ضرر زماننده اللهه التجا ایدوب باشقه زمانده اللهك غیری‌یه عبادت ایتمك تناقضدن باشقه برشی دکلدر.

الله تعالی‌یه شریك اعتقاد ایده‌رك شرك ایتمك کندی اختیاریله‌در وبوندن مقصدی؛ کندیسی طوغرو یولدن چیقمق وخلقی چیقارمقدر. چونکه؛ کافرلرك کفر وضلالتلری نفسلرینه منحصر دکلدر، بلکه اولادینه واحفادینه وسائر اقربا واحبابنه دخی سرایت ایدر. بناءً علیه هرکافر؛ هم ضال هم ده مضلدر.

خلاصه؛ انسانك هیچ برحالده قراری اولمادیغی و ضرر زمانی اللهه دعا ایدوب ضرر زائل اولدیغنده ربسنی اونوتدیغی ویولدن چیقمق ایچون الله تعالی‌یه برطاقم شریکلر اعتقاد ایتدیکی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

* * *

واجب تعالی مشرکلرك شرکلرینی بیاندن صوکره آنلری شرکدن منع ایتمك اوزره ﴿ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلاً اِنَّكَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ ﴾ بیوریيور.

[یا اکرم الرسل! سن او کافره دیکه «ای کافر! سن کفرکله دنیاده آز بر زمانده تلذذ ایت وکفریکی کندیکه متاع وآزیق صای. زیرا؛ سن جهنمه ملازم وجهنمك دائمی صاحبلرندن‌سك.] چونکه؛ ارتکاب ایتدیکك کفر سببیله سن ابداً جهنمده معذب اولیجیلردن‌سك. بناءً علیه؛ کفرکله تمتعك آز بر زماندر. او آزیجق زمانده کفرله مغرور اولوب کفری کندیکه سرمایه عد ایتدیککدن جهنم آتشنه مصاحب‌سك» دیمکله مشرکلری تهدید ایت.

بوآیت؛ هرنه‌قدر ظاهرده امر ایسه‌ده کافرلری کفردن منع ایچون وارد اولمشدر. چونکه؛ برکافره «هایدی سن کفرکله آزیجق برزمانده تمتع ایت. زیرا؛ ناصل اولسه بوکفردن وازکچمه‌دکجه جهنمده یاناجقسك» دیمك «سن کفره کووه‌نمه. چونکه؛ کفر سنی قورتاره‌مادیغی کبی هلاککه بادی وباعث اولاجق» دیمکدر. شوحالده کافری، کفرندن طولایی قورقوتمقدن باشقه برشی دکلدر.

* * *

واجب تعالی کافرلرك سوء حاللرندن بعضیلرینی بیاندن صوکره اهل ایمانك حاللرندن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ اٰنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِداً وَقَائِماً يَحْذَرُ الْاٰخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ ﴾ بیوریيور.

[کفر اوزره معیشت ایدن کافرمی خیرلیدر، یوقسه آخرتدن قورقار و ربسنك رحمتنی امید ایدر اولدیغی حالده کیجه‌نك بوتون ساعتلرنده سجده ایدیجی ونماز قیلیجی اولارق عبادت ایدن مؤمنمی خیرلیدر؟] ایشته اطاعت وعبادت ایدن مؤمن خیرلیدر. زیرا؛ آخرتدن قورقار وربسندن رحمتنی رجا ایله وظائف عبودیتنده دوام ایدر. چونکه مؤمن؛ کافر کبی ضرر اصابت ایتدیکنده ربسنی بیلوب ضرر زائل اولونجه ربسنی اونوتمادیغندن عبودیت نقطه‌سنده دواملیدر وکافر کبی اعتقادنده ترددی یوقدر. زیرا؛ کرك ضرر اولسون، کرك منفعت اولسون هر برینی اللهدن بیلیر وهر زمان اللهه التجا ایدر وهر ایکی صورتده عبادتنه خلل کتیرمز. بناءً علیه مؤمن، اعتقادی دائما تبدل ایدن کافردن البته خیرلیدر.

فخررازی وخازنك بیانلری وجهله بوآیتده جناب حق مؤمنی مدح ایچون اوصاف ممدوحه‌دن سجده وقیامله توصیف وسجده‌ده عبادت معناسی دها زیاده ظاهر اولدیغندن سجده‌یی قیام اوزرینه تقدیم بیورمشدر.

مؤمنك بوقدر عبادتله مشغول اولدیغنه ایکی سبب بیان اولونمشدر: برنجیسی؛ آخرتده قورقمسی، ایکنجیسی؛ ربسنده لطف واحسانه امید ایده‌رك درجاته نائل اولمسنی آرزو ایتمسیدر. یعنی مؤمنك دواملی عبادتی؛ ایکی شی اوزره مبتنیدر: برنجیسی؛

اللهك امرینه امتثال ایله کناهلرلری ایچون حاضرلانان عذاب جهنمدن قورتولقدر. ایکنجیسی؛ اللهك عبادینه الطاف الٰهیه وانعام سبحانیه نائل اولقدر. مؤمنك قورقوایله امید آره‌سنده یاشامسی لازم اولدیغنه بوآیت دلالت ایدر. کیجه ایله عبادت کوندوزده‌کی عبادتدن افضل اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی کافره قارشی مؤمنی مدحده کیجه ایله عبادت ایتدیکنی بیان بیورمشدر. چونکه کیجه‌ده عبادت؛ ریادن عاری اولدیغی کبی حضور قلبله اولدیغندن البته افضلدر. زیرا (افضل الاعمال احمزها = عملك افضلی زحمتلی اولانیدر) حدیث شریفنه‌ده موافقدر که کیجه اویقو زمانی اولدیغندن عبادتله مشغول اولمق البته زحمتلیدر. بناءً علیه؛ فضیلتی‌ده زیاده‌در.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك اوصاف ذمیمه‌لرندن ومؤمنلرك اوصاف ممدوحه‌لرندن بعضیلرینی بیاندن صوکره مؤمنلری علمله وکافرلری جهلله توصیف ایتمك اوزره ﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴾ بیوریور.

[ای نبیّ ذیشان! سن کافرلره «علمی اولانلرله اولمایانلر مساوی اولورمی؟ آنجق بونلری عقل صاحبلری دوشونه‌بیلیر» دیمکله اعتقاد خصوصنده جاهل اولوب دوشونه‌مدکلرینی کندیلرینه سویله.]

یعنی؛ ای حبیبم! سن حقی بیان وعلمیله برابر عملك علمسز عمل اوزرینه شرفلی اولدیغنه تنبیه اولمق اوزره کافرلره خطاباً دی که «حقائق احواله واقف اولانلرله ومسائل اعتقادیه ودینیه‌سنی بیلوب موجب ومقتضاسیله عمل ایدنلرله حقائق احواله واقف اولمایارق جهل وضلال اوزره حرکت ایدن ومسائل دینیه‌دن بهره‌سی اولمایانلر مرتبه‌ده برابر اولابیلیرمی؟ البته برابر اولاماز».

بوآیت جلیله‌ده ارباب علمك رتبهٔ بالا اصحابندن اولوب ارباب جهلك درجهٔ سفلاده اولدیغنه تنبیه واردر. چونکه؛ (هل) کلمه‌سیله سؤال؛ شو ایکی فرقه‌نك مرتبه‌ده

مساوی اولمالرینی انکار وکافرلری تکدیر ایچوندر. زیرا؛ اللهی وصفاتی بیلوب واسملرینی ذکر وامرینه امتثال ونهیندن اجتناب ایده‌رك موجبیله عمل ایدنلرله بونلردن هیچ برینی طانیمایارق جهالت اوزره یول طوتوب کیدنلر البته مساوی اولامادیغی کبی مساوی اولملری‌ده حکمته وعدالته موافق اولاماز. چونکه؛ علمی اولانلر ضروب امثال ونصایحدن عبرت آلیر وعقلی اولانلر دوشونور وفکرلریله تفکر سایه‌سنده منفعت ومضرتلرینی بیلیر وآنکله عمل ایدرلر وعاقبت فوز ونجات بولورلر. بوکبی تفکر؛ ارباب علمك شانی اولوب جهله‌نك شانی اولمادیغنه اشارت ایچون حصره دلالت ایدن (انما) لفظیله تذکر عقل صاحبلرینه تخصیص اولونمشدر که بونکله کافرلره تعریض‌ده واردر. یعنی «مشرکلرك عقللری وار ایسه‌ده او عقلدن انتفاع ایتمه‌دکلرندن کأن عقل صاحبی دکللر که علمك قدرینی وشرفنی ومنفعتنی وجهلك دنائتنی ومضرتنی دوشونه‌بیلسونلر، حالبوکه دوشونه‌مزلر. زیرا دوشونمك؛ عقلندن انتفاع ایدنلرك شانلریدر» دیمك اولور.

بوآیتده عقل ایله مراد؛ عقل کامل اولدیغنه اشارت ایچون (الباب) لفظی تعظیمه دلالت ایدن الف لام ایله وارد اولمشدر. ایشته شو اساسه بناءً کتب فقهیه‌مزده بیان اولوندیغی وجهله ضررینی وفائده‌سنی بیلمه‌ین سفیه، ملکنده تصرفدن منع وکندینه بر وصی تعیینی ایله او وصی طرفندن اموری تسویه اولونور. زیرا؛ سفیه مجنون اولمایوب هرنقدر عقلی وار ایسه‌ده عقلنده کمال اولمادیغندن کندی امورینی تسویه ایتمکدن وآنی دوشونمکدن عاجزدر. ایشته اوفاق بر خانه امورینی دوشونمکده آنی دوشونه‌جك کیمسه‌نك عقلنده کمال اولمق لازم اولونجه آسیاب اموردہ وبالخاصه بر دولت ایشنده بولونانلرك عقللرنده کمال وتدبیرلرنده اصابت شرط اولدیغندن سفهایه تسلیم اولونان ایشلرده خیر اولمادیغی کبی سفهانك اداره ایتدیکی مملکتده دخی بقا اولماز. زیرا؛ کندی ایشنی بیلمه‌ین سفیهك، عمومك ایشنی هیچ بیلمیه‌جکنده شبهه یوقدر.

*
* *

واجب تعالی علم صاحبلریله علمی اولمایانلرك مساوی اولمادقلرینی ومنفعت ومضرتی دوشونمك عقل صاحبلرینه مخصوص اولدیغنی بیاندن صوکره اهل ایمانه لازم اولان افعال مرضیه‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ ﴾ بیوریور.

[یا اکرم الرسل ! سن بزم طرفمزدن وکالةً خالص مؤمن قوللریمزه دی که « سز ربکزه اتقا ایدك » .]

یعنی ؛ ای رسول معظم ! بنم سوزیمی سن آنلره تبلیغ ایت ودی که « ای بنم شول قوللرم که آنلر وحدانیت الٰهیه یی قلبلریله تصدیق ولسانلریله اقرار ایده رك ایمان ایتدیلر . سز اللهك امرلرینه امتثال ونهیلرندن اجتناب ایتمك صورتیله سزی انواع نعمتلریله تربیه ایدن ربکزه اتقا ایدك که نفسکزی جهنم عذابندن وقایه ایده سکز » .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله اهل ایمانك شرفلرینه اشارت وامر اولونان اتقانك شاننه اعتنایه دلالت ایچون عباد لفظی واجب تعالی دن کنایه اولان متکلم یاسنه مضاف اولارق وارد اولمشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله گناهله برابر ایمانك بقاسنه آیتده دلالت واردر . چونکه ؛ جناب حق اهل ایمانه اتقا ایله امر ایتدی . اتقا ایسه حرام اولان شیلردن صاقینمقدر . اگر ایمانله معصیت برلشمسه ومعصیت اولان یرده ایمان بولونمسه مؤمنه ، مؤمن اولدیغی حالده معصیتدن اجتنابله امرك معناسی اولمازدی . حالبوکه امر اولونمشدر : شو حالده معصیت ؛ ایمانه مانع اولماز .

⁂

واجب تعالی اتقا ایله امردن صوکره اتقانك فائده لرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا فِى هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَاَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةٌ ﴾ بیوریور .

[شو دنیاده عبادتی اخلاص اوزره ایشلهین کیمسه لر ایچون حسنه واردر و کندی وطننده اخلاص اوزره عمل ایده مهین کیمسه لر ایچون اللهك ارضی بولدر ، هجرت ایتسونلر .]

فخر رازینك بیانی وجهله حسنه ایله مراد ؛ امنیت تامه و صحت بدنیه وعافیت کامله در . بونلرك جمله سنك کمالی آخرتده اولدیغندن « بو دنیاده اخلاص اوزره عمل ایدنلر ایچون آخرتده عافیت تامه وار » دیمکدر . احسان ایله مراد ؛ جناب حقی گورمسه ده حضورنده بولونمش گبی عمل ایتمکدر . احسانك اتقا جمله سندن اولدیغنه اشارت ایچون (للذین اتقوا) بدلنده (للذین احسنوا) وارد اولمشدر . بو دنیاده لایق وجه اوزره عبادت ایتمك

صورتیله احسان ایدنلر ایچون ویریله جك ثوابك وعافیتك پك بیوك اولدیغنه اشارت ضمننده (حسنة) لفظی تعظیمه دلالت تنوینیله نکره اولارق وارد اولمشدر . ارض له مراد ؛ ارض جنت اولمق احتمالی وار ایسه ده اصح اولان ارض دنیادر . زیرا ؛ « مملکتنده اخلاص اوزره عمله مقتدر اولامایان عمل ایده بیله جگی محله هجرت ایتسون . چونکه ؛ اللهك ارضی بولدر ، ایسته دیگی محله گیتسون » دیمکدر .

شو تفصیلاته نظراً معنای آیت : [شو دنیاده عبادتی جناب حقی گورمش گبی اخلاص وکمال ادب اوزره ایشلهین کیمسه لر ایچون آخرتده عقللرك کنهنی و مقدارینی ادراك ایده میه جکلری درجه ده ثواب وعافیت ومرتبه لر واردر . اگر بر کیمسه ، کندی وطننده اخلاص اوزره عبادته مانع بولونورسه کیف مایشاء عبادت ایده بیله جگی بر محله هجرت ایتسون . زیرا ؛ اللهك عبادته الویریشلی ارضی بولدر ، ایسته دیگی یره گیتسون وهجرتدن نشأت ایدن زحمتلره صبر ایتسون .] چونکه ؛

﴿ اِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾

[صبر ایدنلره حسابسز اجر ویریلور .]

یعنی ؛ کندی وطننده عبادته بر طاقم مانعلر آره سنده ظهور ایدن مشقتلره صبر ایدرسه حسابسز اجر ویریلور واگر مملکتنده آداب دینیه واحکام شرعیه یی ادا ایتمکده مشکلات گورورسه باشقه دیاره هجرت ایتمکدن چکینمسون . زیرا ؛ هجرتده تصادف ایده جگی مشقته صبر ایدنلرك صبرلرینه مکافات اولارق اجرلری حسابسز ویریلور . آنلره ویریلن ثوابك حسابله وصایمقله ضبطی ممکن اولاماز .

بو آیتده وطننده احکام دینیه یی ادادن عاجز اولانلری هجرته تشویق واردر که هجرتده گوریله جك مشکلاتی نظر اعتباره آلارق هجرتی ترکله عبادتده قصور ایدنلرك معذور طوتولمیه جقلرینه دخی اشارت واردر . زیرا ارضك وسعتی وهجرته الویریشلی اولدیغنی بیان ایتمك ؛ کندی بلده سنده عبادته مانع اولدیغندن طولایی عبادتی ترك ایدنلرك معذرتلرینك رد اولونوب قبول اولونمیه جغنی بیاندر و امر دیانت ایچون هجرت ؛ سنت انبیا وعادت صلحادر .

بيضاوينك بيانته نظراً رسول اللهك « اهل صبرك اجرلرينى بيان حقنده يوم قيامتده ميزان قورولور . عمل صاحبلرى هرنوع عمللرينى ترازووده طارتديررلر وهركس عملنه كوره اجرينى آلور، آنجق بلايا ومصائبه مبتلى اولانلرك صبرلرينه ترازو وطارتى اولماز ، بلكه آنلرك اجرلرى اوزرلرينه دوكيلور، حسابى اولماز . حتى دنياده عافيتله كچنلر كاشكه دنياده جسدلرى مقاصلرله كسيلمش اولسه ايديده بودرجه‌يه آنلرده نائل اولسه‌لردى ، بونى ايسترلر ولكن آخرتده ايسته‌مك فائده ايتمز » بيورديغى مرويدر .

خلاصه ؛ اهل ايمان ايچون حرام شيلردن اتقا ايتمك واجب اولديغى وبو دنياده كوزل عمل ايدنلر ايچون آخرتده بويوك اجر اولديغى و وطننده عمل ايده‌مه‌ينلرك عمل ايده‌بيله‌جكلرى بر بلده‌يه هجرت ايتملرى لازم كلديكى و عملده و هجرتده كوره‌جكلرى مشكلاته صبرلرينك اجرى حسابسز اولاجغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى رسولنه واقع اولان بعض وصاياسنى بياندن صوكره بعض آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنّى اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ مُخْلِصاً لَهُ الدّينَ * وَاُمِرْتُ لِاَنْ اَكُونَ اَوَّلَ الْمُسْلِمينَ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سن امتنه خطاباً دى كه « بن الله تعالى‌يه دينى اخلاص ايديجى اولديغم حالده عبادت ايتمكله امر اولوندم واللهه انقياد ايدن مسلمانلرك اولى اولمقلغم ايله دخى امر اولوندم » .]

يعنى ؛ اى حبيبم سن امتكه « احكام دينى تبليغاتده وامر دينى اداده واللهه عبادتده اخلاصله امر اولوندم . زيرا ؛ توحيدده اخلاص ايدوب شرك ايتمه‌مك وديانتده رضاء بارى‌يى كوزه‌تمكله مأمورم » دى كه امتكده عبادتده اخلاصك لزومنى بيلسونلر وامور دينده ريا وشرك ايتمسونلر وامر دينه مؤمنلرك اول باشلايانلرندن اولمقله امر اولونديغمى سويله كه امر دينه سرعتله باشلامق لازم اولديغنى بيلسونلر ودينه ياپيشمقده قصور ايتمه‌سونلر .

بو آيت جليله ؛ فخر رازينك بيانى وجهله انسانه لايق اولان مرتبه‌نك تحصيلى واجب اولديغنه دلالت ايدر . چونكه بوتون تكاليف الٓهيه‌نك خلاصه‌سى ؛ ايكيدر :

برنجيسى ؛ **انسانه لايق اولميانه محرماتده اجتناب ايتمكدر** . ايكنجيسى ؛ **لايق اولانه شيلرى تحصيل ايتمكدر** . بناءً عليه ؛ واجب تعالى اجتناب لازم اولان محرماتدن قاچينمق مقدم اولديغنه اشارت ايچون اولاً اتقا ايله امر بيوردقدنصكره ايكنجى مرتبه‌ده بو آيتله تحصيلى واجب اولانلره اشارت بيورمشدر .

بو آيتده‌ده امر ايكيدر . زيرا عبادتك وتحصيلى لازم اولان عملك **ايكى قسمى واردر** :

برنجيسى ؛ **اعمال قلبيه وعبادتده اخلاصدر** كه بو قسمك امر مهم اولديغنه اشارت ايچون جناب حق تقديم بيورمشدر . ايكنجيسى ؛ **اسلامده وعبادتده سائر كيمسه‌لر اوزرينه سبقت ايتمكدر** كه عبادتده وامر دينى اداده آغيرلق كوسترمه‌مكدر . بو قسم اعضاء جوارحه تعلق ايتديكى جهتله جناب حق اولكنه نسبتله قولاى اولديغنه اشارت ايچون ايكنجى مرتبه‌ده بيان بيورمشدر . آيتده امرك بريسى ؛ **اعمال قلبيه**، ديكرى ؛ **اعمال جوارحه** تعلق ايتديكى جهتله تكرار يوقدر .

آيتده بزم پيغمبريمزك اللهك رسولى اولديغنه تنبيه واردر . زيرا اول مسلم اولمق ؛ او شريعتك احكامنى هركسدن اول بيلن اولمسنى ايجاب ايدر . هركسدن اول احكام شريعتى بيلن ؛ البته او شريعتك صاحبى وطرف الٓهيدن كوندرلمش بر رسول اولاجغنده شبهه يوقدر .

*
* *

واجب تعالى اخلاص وعبادتك امر وجوب ايچون اولديغنه اشارت ايتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنّى اَخافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبّى عَذابَ يَوْمٍ عَظيمٍ ﴾ بيوريور .

[اى رسول اكرم ! سن دى كه « اكر بن ربمه عصيان ايدرسه‌م بويوك اولان يوم قيامتك عذابندن محقق قورقارم » .]

یعنی ؛ ای رسول ذیشان! سكا معارضه ایدن كافرلره خطاباً سن دی كه « اگر بن ربمك امر ایتدیگی اخلاصی تركله سزك الفت ایتدیككز شركه میل ایده‌رك ربمه عصیان ایدرسه‌م یوم عظیم اولان قیامت كوننك عذابندن البته قورقارم » . ایشته حبیبم ! سن عاصیلره بویله دیمكله یوم قیامتده عذاب اولاجغنی بیلدیركه عصیاندن واز كچسونلر وایمان ایتسونلر .

واجب تعالی قیامتده واقع اولاجق احوالك شدتنه اشارت ایچون یوم قیامتی عظمتله توصیف ایتمشدر. عاصیلری عصیاندن منعده مبالغه ایچون رسول الله جلالت وعظمت شانله برابر معصیت اوزره ترتب ایده‌جك عذابدن قورقدیغنی بیان بیورمشدر . چونكه ؛ افضل انبیاء اولدیغی حالده كناهك عذابندن قورقونجه سائر ناسك قورقمسی لازم اولاجغنده شبهه یوقدر .

*

* *

واجب تعالی رسولنه طرف الهیدن عبادت ایتمكه مأمور اولدیغنی امتنه اخبار ایتمسنی امر ایتدكدن صوكره اللهك غیری‌یه عبادت جائز اولمایوب آنجق عبادتك الله تعالی‌یه مخصوص اولدیغنی بیان ایتمسنی امر ایتمك اوزره ﴿ قُلِ اللّٰهَ اَعْبُدُ مُخْلِصاً لَهُ دٖينٖى ❊ فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهٖ ﴾ بیوریور .

[ای حبیبم! عبادتی اللهه حصر ایده‌رك سن دی كه « اطاعت وانقیادمی خالصاً لوجه الله ادا ایدیجی اولدیغم حالده بن آنجق اللهه عبادت ایدرم. حال بویله اولونجه اللهك غیری دیله‌دیككزه سز عبادت ایدك ولكن عاقبتده واقع اولاجق عذابی و خیبت وخسرانی دوشونك .] چونكه ؛ سز هوا وهوسكزه تابع اولور وافكار فاسده كزله عمل ایدر واللهك غیری عبادته لایق اولمادق بر طاقم پوتلره عبادت ایده‌رك اللهه شرك ایدیورسكز . بونك جزاسی ؛ البته ضرر وزیان وعاقبتی عذاب نیراندر » .

بو آیتده اللهك غیری ایسته‌دكلرینه عبادت ایله امر ؛ مشركلری شركدن منع وتهدید ایچوندر ، حقیقی امر دكلدر. زیرا ؛ توحیدك دلیللرینی وتوحیدی اعتقادده واقع اولاجق

سعادتك تفصیلاتی بیاندن صوكره شركك ضرری تماماً ظاهر اولدیغندن « ای كافرلر ! حقیقت تماماً آكلاشیلمشدر . سز ایسته‌دیككزه عبادت ایدك ، اللهك غیری‌یه عبادتدن لازم كله‌جك ضرری كوزیكزه آلك ، آرزو ایتدیككزی ایشله‌یك » دیمكدر كه « عاقبت ضررینی كوره‌جكسكز ، نه یاپارسه‌كز یاپك » دیمك اولور .

لسانمزده محاوره اثناسنده بر فنالغه مبتلا اولان كیمسه‌یی او فنالقدن منع ایچون اولا او فنا اولان شیئك فنالغنه دائر بر طاقم دلیللرله آنك فنالغی وآندن حاصل اولاجق مضرت بیان اولونور ، فقط مبتلا اولان كیمسه‌نك واز كچمیه‌جكی آكلاشیلنجه دها زیاده توبیخ وتكدیر ایچون « حال بویله‌در. سن ایسته‌دیككی ایشله ، بیلدیككی ایله‌دردر. زیرا ؛ نصیحت دیكله‌میورسك » دنیلور . ایشته شو محاوره‌ده « سن ایسته‌دیككی ایشله » دیمك حقیقی بر امر اولمادیغی كبی آیت جلیله‌ده « دیله‌دیككزه عبادت ایدك » دیمك حقیقی امر دكل ، بلكه مشركلری تهدیددر .

*

* *

واجب تعالی كافرلری كفردن شدتله منع ایچون ﴿ قُلْ اِنَّ الْخَاسِرٖينَ الَّذٖينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلٖيهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَلَا ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبٖينُ ﴾ بیوریور .

[یا اكرم الرسل ! سن كافرلره دی كه « یوم قیامتده ضرر كورنلر شول كیمسه‌لركه آنلر اللهك غیری پوتلره عبادت ایتمكله كندی نفسلرینه واضلال ایدوب طوغرو یولدن چیقارمقله اولاد وعیالنه ضرر ایدنلردر . ای انسانلر! آگاه ومتنبه اولك كه ایشته شو ضرر پك آچیق بر ضرردر »] كه بونك فوقنده بر ضرر اولماز. چونكه ؛ جمله ضررلر یوم قیامتده اولاجق ضررلره نسبتله یوق مثابه‌سنده‌در .

فخر رازینك بیانی وجهله كافر سرمایهٔ اصلیه‌سی اولان عمرینی كفره صرف ایتمكله ضایع ایتدیكندن تجارتدن محروم اولدیغی كبی اصل سرمایه بوشه كیتمش واعلان افلاس ایتمش وبناءً علیه ؛ سعادت یرینه فلاكته دوچار اولمقله ابدی ضرر عظیم ایچنده قالمش وآچیق بر خسرانه مالك اولمشدر . یالكز كندینك ضرری ایله اكتفا ایتمه‌مش كندینه

منسوب اولان اولاد وعيالی يولدن چيقارمق وآنلره كفرك يوللرينی اوكرتمكله آنلریده ضرر عظيمه دوچار ايتمشدر . حتی اولاد وعيالی آنك كيتديكی يوله كيتمه‌مكله نفسلرينی جهنمدن قورتاروب مؤمن اولارق جنته كيتمش اولسه‌لر بيله ابدی اوكافردن افتراق ايتدكلری جهتله ضرر ايتمشلردر . چونكه ؛ بر عائله خلقی برابر بولونمقله جنتده ذوق ايتملری ايله ايچلرندن بعضيلرينك اهل نار اولارق آيريلوب كيتمسی البته مساوی اولاماز .

بو آيتده بيان اولونان خسرانك غايت بيوك اولوب بو دنياده عقول بشرك ادراكدن عاجز اولديغنه اشارت ايچون وقعه‌نك بيوكلكنه دلالت ايدن وتنبيه ايچون اولان (الا) كلمه‌سی وضرردن باشقه هيچ برشی اولماديغنه اشارت ايچون حصره دلالت ايدن (هو) لفظی وبو ضررك ميدانده بر ضرر اولديغنه اشارت ايچون آچيقلغه دلالت ايدن (مبين) كلمه‌سی وارد اولمشدر .

***

واجب تعالی كافرلرك كفری ضرردن باشقه برشی اولماديغنی بياندن صوكره بوضررك كيفيتنی بيان ايتمك اوزره ﴿ لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذٰلِكَ يُخَوِّفُ اللّٰهُ بِهِ عِبَادَهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ ﴾ بيوريبور .

[كافرلر ايچون اوستلرنده و آلتلرنده آتشدن طبقه‌لر واردر . ايشته شو بيان اولونان عذابله الله تعالی قوللرينی قورقوتور . بناءً عليه ؛ قوللرينه خطاباً « ای قوللرم بكا اتقا ايدك » بيورر .]

(ظُلَل) جهنمك طبقه‌لريدر . ناصل كه جنتك درجه‌لری وارسه جهنمكده طبقه‌لری ودركه‌لری واردر . آلتلرنده و اوستلرنده طبقه‌لرك بولونمسی ايله مراد ؛ جهنم آتشنك تماميله آنلری احاطه ايتمسيدر . عباد له مراد ؛ اهل ايمانلردر . واجب تعالی اهل ايمانی كافرلرك عذابيله قورقوتديغنی بيان بيورمشدر . چونكه ؛ كافرلرك كفرندن طولايی عذابلرينی ايشيدن اهل ايمان البته عذاب قورقوسنه بناءً ايماننده اخلاص اوزره دوام ايدر .

شو تفصيلاته نظراً آيتك معناسی : [كافرلرك سعادتدن محروميتلرينه عذاب عظيمه استحقاقلریده انضمام ايدر . بناءً عليه ؛ آنلرك اوست طرفلرنده آتشدن طبقه‌لر واركه اوطبقه‌لر آنلرك هرطرفنی كولكه كبی احاطه ايدر وآنلرك آلت طرفلرندهآتشدن طبقه‌لر واركه اوطبقه‌لر آنلری احاطه ايتديكی كبی آنلردن آشاغيده بولونان اهل جهنمیده احاطه ايدر ، كولكه‌لر . ايشته شو بيان اولونان عذابله الله تعالی مؤمن قوللرينی قورقوتوركه عذابدن قورقولری سببيله كناهلردن اجتناب ايتسونلر . ايشته الله تعالی شو قورقوتمسنه بناءً قوللرينه خطاباً « ای قوللرم ! امرلريمه امتثال ونهيلرمدن اجتناب صورتيله بكا اتقا ايدك وعذاب ايجاب ايدن كناهلردن صاقينك » بيوريبور] ديمكدر .

فخر رازينك بيانی وجهله انسانی كولكه‌له‌يه‌جك شی اوست طرفنده اولورسه‌ده آلت طرفلرنده بولونان آتش احاطه‌ده اوست طرفنده بولونانه بكزه‌ديكندن آلت طرفلرنده اولانه‌ده ظلل ديمشدر . عذابی بياندن صوكره عذابدن قورتولمانك يكانه چاره‌سی اولان اتقا ايله امر ؛ واجب تعالی‌نك قوللرينه عطوفت ومرحمتنك اثريدر .

خلاصه ؛ كافرلرك خسرانلری غايت آچيق وظاهر اولديغی وآنلرك آلت واوست طرفلرندن آتش طبقه‌لری كنديلرينی احاطه ايدوب كولكه‌له‌يه‌جكی وعذابك بودرجه‌سنی بيانله الله تعالی‌نك قوللرينی قورقوتوب اتقايه دعوت ايتديكی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالی مشركلره واقع اولاجق عذابی بياندن صوكره شركدن اجتناب ايدن مؤمنلره واقع اولاجق لطفلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ اَنْ يَعْبُدُوهَا وَاَنَابُوا اِلَى اللّٰهِ لَهُمُ الْبُشْرٰى ﴾ بيوريبور .

[شول كيمسه‌لركه آنلر شيطانه عبادت ايتمكدن اجتناب ايتديلر وآنلر قلبلری وقالبلری ايله الله تعالی‌يه رجوع ايتديلر . آنلر ايچون طرف الهيدن آنجق مژده واردر .]

فخر رازينك بيانی وجهله طاغوت ايله مراد ؛ شيطاندر . چونكه شيطان ؛ طغيانده صوك درجه ايلری كيتديكندن مبالغه صيغه‌سيله طاغوت دنيلمشدر . كافرلر هر نه قدر پوتلره عبادت ايده‌رك شيطانه عبادت ايتمه‌مشلرسه‌ده پوتلره عبادته تشويق ايدن وآلوب كوتورن شيطان اولديغی جهتله پوتلره عبادت شيطانك امرينه اطاعت وكنديسنه عبادت ديمك اولديغندن جناب حق اهل ايمانی شيطانه عبادت ايتمه‌دكلری ايله ثنا بيورمشدر . الله تعالی‌يه انابه‌نك معناسی ؛ هرشيئی تركله الله تعالی‌يه جميع اعضاسيله عبادته توجه ايتمكدر . بشارت ايله مراد ؛ مكروهاتك يعنی سوءلمديه شيلرك تماماً زائل اولوب جميع مراداتك حاصل اولمسيله سوندرمك ومسرور ايتمكدر . شو بشارت ؛ سكرات مونده وقبرده ويوم قيامتده وجنته كيردكلرنده واقع اولور . زيرا ؛ اهل ايمانه بونلرك جمله‌سنده بر كونا غفران ورحمت وراحتله تبشيرات الٰهيه وقوعبولور .

شو تفصيلاته نظراً آيتك معناسی : [شول كيمسه‌لركه آنلر پوتلره وطغيانده نهايته وارمش اولان شيطانه عبادت ايتمكدن اجتناب وبالكليه ماسوايی تركله اللهه ربط قلب ايده‌رك توجه تامله عبادت ايتديلر . آنلر ايچون دنياده وآخرتده انواع خيرات وسعادتله بشارت واردر . چونكه ؛ آنلر ايچون اعمال صالحه‌لری ايله دنياده مدح وثنا وقبرلرنده طرف الٰهيدن كوندرلمش ملكلر طرفلرندن مژده اولديغی كبی آخرتده دخی كرك قبرلرندن قالقدقلرنده وكرك حساب موقعنده وصراطده وجنته كيردكلرنده والحاصل موقعلرك كافه‌سنده انواع خير وسعادتله بشارته نائل اولورلر] ديمكدر . چونكه ؛ هرموقعده او موقعه مناسب آنلر ايچون حاضرلانمش بر خير وار واو خيرله ملكلر آنلری قارشيلار وتبشير ايدرلر . بناءً عليه ؛ بوآيتده واجب تعالی طاغوت اسمنه شايان اولان شيطاندن اجتنابك لزومی بيانله اللهدن ماعدا بالكليه مخلوقاته ربط قلب ايتمه‌يوب آنجق اللهه ربط قلب ايتمك لازم اولديغنه اشارت بيورمشدركه هرشيده جناب حقه توجه تامله توجه ايتمك لازمدر . چونكه ؛ هرشی اللهك قدرتی وارادەسيله وجود بولديغندن اللهك غيری خالق اولماديغی وجناب حقدن باشقه برمؤثر حقيقی بولونماديغی اعتقاد ايتمك لازمدر ، لكن بوعالم سفلی واسبابده حوادثك ظهوراتی وبالخاصه انسانلرك معيشتنه متعلق اولان اشيانك

وجودی اسبابه توسله معلق اولديغندن عبدك اسبابه توسلی اللهه توجهنه مانع دكلدر . حتی اسبابه توسل ايتمكسزين اسبابله حصول بولاجق شيلرك وجود بولمسنی كوزه‌تمك حكمت الٰهيه‌يه قارشی منازعه ايتمكدر . بناءً عليه ؛ اسباب معلومه‌يه ياپيشمقسزين انسانلر ايچون ايسته‌ديكی شيئی بكله‌مك تدبير الٰهی‌يه مخالفتدن باشقه برشی دكلدر . شوحالده انسان ايچون كرك امور دنيا ومعيشت خصوصنده وكرك آخرت و رضاء باری‌يی تحصيل خصوصنده شريعتك بيانی وجهله اسبابه توسل ايتمك بروظيفهٔ دينيهٔ مهمه‌دندر . زيرا ؛ تخمی يره اكمه‌ينجه يردن اكين بيتمز . اكرسه بيچر ، اكمزسه بيچه‌مز . اكمه‌دن اكين بيتمه‌سنی بكله‌مك اللهه قارشی اعتراضدن باشقه برشی اولماديغنده شبهه يوقدر .

*
* *

واجب تعالی پوتلره عبادتدن وشيطانك امرينه اطاعتدن اجتناب ايده‌رك اللهه التجا ايدنلر ايچون تبشيرات عظمی اولديغنی بياندن صوكره حقه اتباع ايدن قوللرينك تبشيراته شايان اولدقلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَبَشِّرْ عِبَادِ ❁ اَلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ ﴾ بيوريبور .

[يا اكرم الرسل ! تبشير ايت شول قوللريمی كه آنلر سوز ديكله‌ر واو سوزك اك كوزلنه اتباع ايدرلر .]

يعنی ؛ شيطانه اطاعتدن اجتناب ايدوب بالكليه اللهه توجه ايدنلر ايچون انواع خيراتله مژده اولونجه ای حبيبم ! سن تبشير ايت شول قوللريمی كه آنلر بر طاقم سوزلر ايشيتيرلر واو سوزلر ايچندن حق اولوب ثوابی چوق اولانلردن اك زياده كوزل اولانلرينه اتباع ايدرلر . چونكه ؛ آنلر حقله باطل آره‌سنی تفريقه مقتدر اولدقلرندن ايشيتدكلری سوزك اللهك سوزی ويا شيطانك وسوسه‌سی اولديغنی بيليرلر وشيطانك وسوسه‌سنی تركله اللهك سوزينه اتباع ايدرلر . زيرا انواع فلاكت ؛ شيطانك سوزينه اتباعده وانواع سعادت‌ده جناب حقك امرينه امتثالده اولديغنی بيلدكلری جهتله همان سعادت جهتنه سعی ايدرلر . بناءً عليه ؛ جناب حق سعادته سعی ايدن قوللرينی تبشير ايتمكله رسولنه امر ايتمشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده عبادله مراد ؛ طاغوته اطاعتدن اجتناب ایدهرك اللهه توجه ایدنلردر . چونکه انواع سعاداتك باشی وبالجمله خیراتك مرکزی وهر کراماتك معدنی اللهك غیریدن اعراضله جمیع اعضاسیله طاعات الٰهیه‌یه اقبالدر .

عبادك شرفی ؛ دینه تمسك وشیطانك وسوسه‌سندن اعراض وحقله باطل بیننی تفریق وافضل اولانی ترجیحه اولدیغنه اشارت ایچون ضمیر موقعنده اسم ظاهر اولارق عباد لفظی وارد اولمشدر . چونکه بو آیتده عبادله مراد ؛ بوندن اولکی آیتده بیان اولونان کیمسه‌لر اولدیغی ایچون ضمیرله اکتفا ایده‌رك ﴿ فبشرهم ﴾ دنیلسه اولا بیلیردی، لکن عبادك شرفی نه ایله حاصل اولاجغنه اشارت اولمازدی . بناءً علیه ؛ عباد لفظی کتنجه اسم موصول وآنك صله‌سیله قوللرك سوز دیکله‌ینلرینی واو سوزك کوزل اولانلرینی ترجیح ایدنلرینی وایی‌یی وکوتویی فرق ایدوب ایی اولانلره اتباع ایتدکلرینی بیانله فضیلتلرینه اشارت اولونمشدر . بو اشارت ایسه اسم ظاهرله اولابیلیر ضمیرله اولامازدی . چونکه ضمیر ؛ ذاته دلالت ایدر صفته دلالت ایده‌مز . بناءً علیه ؛ اسم ظاهر وارد اولمسیله عبادك مقبول اولان صفتلری بیان اولونمشدر .

بو آیتده عبادك ایشیتدکلری سوزله مراد ؛ قرآنده وقرآنك امرلریدر . زیاده کوزل اولانی ایله مراد ؛ ثوابی چوق اولانیدر . مثلا جناب حق قرآنده ظالمدن انتقام آلمق جائز اولدیغنی بیان ایتدیکی کبی او ظالمی عفو ایتمك دها اولیٰ اولدیغنی دخی بیان ایتمشدر . مؤمن اولان بر کیمسه بونی ایشیدنجه عفوی اختیار ایدر . چونکه ؛ عفوده ثواب چوقدر . کذلك قرآنده عزیمتله عمل ورخصتله عمل بیان اولوندیغی کبی عزیمتله عملك رخصتله عملدن افضل اولدیغی دخی بیان اولونمشدر . بونلری ایشیدن مؤمن کامل عزیمتله عملی ترجیح ایدر . چونکه ؛ عزیمتك ثوابی چوقدر و قرآنی وقرآندن باشقه کلامی ایشیدنجه قرآنه اتباع ایدر . چونکه ؛ قرآنه نسبتله سائر کلامك حکمی یوقدر .

کذلك اللهك خاص قوللری حسنله احسن جمع اولسه احسن ایله وفرضله واجب جمع اولسه فرض ایله ومندوبله واجب جمع اولسه واجب ایله عمل ایدرلر . بو آیت جلیله؛

عقائد دینیه‌ده استدلالك واجب اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه اعمالك احسنی حسندن تفریق ایتمك ؛ دلیللرینی تدقیقله اولاجغندن مسائل اعتقادیه‌ده مذهبك اصحنی وعملیاتده احسنی آرامق عباد اوزرینه واجب اولدیغندن و بونلری تفریق ایسه دلائلی تدقیق ایله اولاجنی جهتله احکامی ، دلیللردن استدلال ایتمك واجب اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر .

فخر رازی وخازنك بیانلرینه نظراً بو آیت؛ اصحاب عظامدن (عثمان بن عفان)، (عبدالرحمن بن عوف) ، (طلحه) ، (زبیر بن العوام) ، (سعد بن ابی وقاص) ، (سعد بن زید) رضی الله عنهم حضراتی حقلرنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ ابوبکر رضی الله عنه حضرتلری ایمان ایدنجه شو اسملری ذکر اولونان ذوات کرام حضرت صدیقك حضورینه کلدیلر وایماندن سؤال ایتملری اوزرینه ابو بکر حضرتلری ایمانی خبر ویرمکله برابر بعض نصایحده بولونارق آنلری ایمانه دعوت ایتمسی اوزرینه درحال ایمانی قبول ایتدکلرندن بونلری ثنا مقامنده بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر .

شو روایته نظراً بو ذوات کرام صدیق اعظمك دعوتی اوزرینه ایمان ایتمشلردر . آیتده آنلری بر قاچ وجهله مدح وثنا واردر . چونکه ؛ حقی ایشیتمك ودیکله‌مك وایشیتدیکی سوزلرك کوزلنی انتخاب وآنك ثوابی چوق اولانی اختیار ایتمك عقل ودرایت اثری وفضله‌جه کیاست وانصاف نتیجه‌سیدرکه شو بیان اولونان صفتلر مزایای انسانیه‌نك اك یوکسکیدر .

⁂

واجب تعالی شو اوصافله موصوف اولانلری ثنادن صوکره بونلرك هدایته واصل اولمش عقل صاحبلری اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ أُولٰئِكَ الَّذِينَ هَدٰيهُمُ اللّٰهُ وَأُولٰئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴾ بیوریور .

[ایشته شو اوصافی بیان اولونان ذوات شول کیمسه‌لردرکه الله تعالی آنلری هدایته قیلدی وآنجق عقل صاحبلری آنلردر .]

یعنی ؛ حقی ایشیدوب قبوله موفق اولان شو ذوات کرام شول کیمسه‌لردرکه الله تعالی‌نك آنلری طوغرو یوله وطریق حقه واصل قیلدیغی کیمسه‌لردر . آنلر آنجق عقل

سلیم اصحابندندرلر. بناءً علیه ؛ آنلرك عقللری وهملرینه واطاعت وانقیادلری هوا وهوسلرینه غالبدر . زیرا ؛ وهملرینه وهوای نفسانیه‌لرینه اعتبار ایتمزلر ودائما طریق حقی آرامقله مشغول اولدقلرندن هدایته مستحق وطریق نجاتی بولمغه موفق اولمشلردر .

قاضینك وبیضاوینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله هدایت ؛ **نفس انسانیده حاصل بر امر حادث اولدیغندن** آنك خالقی الله تعالی اولدیغنه ونفس انسانینك اوهدایتی قبوله قابلیتی بولوندیغنه بو آیت دلالت ایدر. چونکه ؛ نفسك، هدایت وضلالتدن هر ایکی ضدك برینی قبوله قابلیتی اولدیغی حالده انسانك اراده‌سنی هدایت جهتنه صرفله ثنایه مستحق اولدیغی و آنك اراده‌سنی صرفی اوزرینه جناب حقك خلق ایتدیکی بو آیتله بیان اولونمشدر. هدایتی ضلالت اوزرینه ترجیحله اراده‌سنی صرفه مدار اولان قوتك عقل اولدیغنه دخی آیت دلالت ایدر .

هدایت و عقل صفتلری کندیلرنده بولونان ذواتك فضائل اخلاقیه‌نك اك یوکسك طبقه‌سنده بولوندقلرینه اشارت ایچون **یوکسك واوزاقه مرتبه‌یه دلالت ایدن** (اولئك) لفظی وارد اولمشدر .

⁂

واجب تعالی حقه اتباع ایدنلرك حاللرینی بیاندن صوکره حقه اتباع ایتمه‌ینلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ اَفَاَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِى النَّارِ ﴾ بیوریبور .

[ای نبیّ ذیشان ! سن ناسك جمله امورینه مالك میسك که کلمهٔ عذابله کندی اوزرینه حکم صادر اولان کیمسه‌نك عذابدن قورتولمسنه سعی ایدرسك وسن جهنمده اولان کیمسه‌یی جهنمدن قورتارمغه مقتدرمیسك ؟] زیرا ؛ کندی اراده‌سنی کفره صرفله ابدی جهنمده قالمسنه حکم قطعی صادر اولونجه سن آنی جهنمدن قورتارمغه سعی ایدرسك و لکن حکم قطعی تغییر قبول ایتمه‌دیکندن آنلرك جهنمدن خلاصلری ممکن دکلدر . چونکه ؛ عندالوهیتمزده آنلرك نار جحیمده اولاجقلری حکم قطعی‌یه اقتران ایتمشدر . بناءً علیه ؛ (ابی لهب) و امثالی کافرلرك دعوتکه اجابت ایتمه‌دکلرینه

مأیوس اولوب غم چکمه و کندیکی یورما . زیرا ؛ آنلر کندی اراده‌لرینی کفره صرف ایدوب آندن واز کچمه‌دکلری ایچون هدایتدن محروملردر . شو حالده سنك آنلری جهنمدن قورتاره‌جغم امیدیله سعیك ثمره‌دار اولماز . شو قدرکه سنك اوزریکه واجب اولان تبلیغ وظیفه‌سنی یرینه کتیردیککدن طولایی سنده مسئولیت واونلرده‌ده اعتذاره مجال قالماز .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بو آیتده جهنمه دخولنه حکم قطعی صادر اولان کافرلرك جهنمدن خلاصنه دائر شفاعتك امر منکر اولدیغنه اشارت ایچون **استفهام انکاری** وارد اولمش وبو انکارك شدتنه اشارت ایچون همزهٔ استفهام تکرر ایتمش وانکارك علت وسببنه اشارت ایچون ضمیر موضعنده اسم ظاهر اولارق (من فی النار) وارد اولمشدر. چونکه؛ جهنمه دخوللرینه حکم لاحق اولانلر هنوز جهنمده دکللرسه‌ده حکم لاحق اولدیغندن بالفعل جهنمده کبی عد اولونارق نارده اولدیغی بیانله شفاعتك جائز اولمادیغی بیان اولونمشدر .

خلاصه ؛ کلمهٔ عذاب کندی اوزرینه حق وثابت اولوب ناره داخل اولان کیمسه‌یی ناردن قورتارمق ایچون واقع اولان سعیك ثمره‌دار اولامیه‌جغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی کافرلرك عذاب جهنمدن خلاصه لایق اولمادقلرینی و آلتلرنده واوستلرنده آتشدن طبقه‌لر اولدیغی بیاندن صوکره آنلره مقابل اهل جنتك آلتلرنده و اوستلرنده درجه‌لری اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَعْدَ اللّٰهِ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ الْمِيعَادَ ﴾ بیوریبور .

[لکن شول کیمسه‌لرکه ربلرندن قورقدیلر . آنلر ایچون بربرندن اعلی و بربری اوزرنده درجه‌لر واردر واو درجه‌لر؛ جنتك ارضی اوزرینه یاپلمش سرایلردرکه او سرایلرك

آلتلرندن ایرماقلر آقار واو سرایلر اللهك قوللرینه وعدیدر و محقق قوللرینه احسان ایده‌جکدر . زیرا ؛ الله تعالی وعدنده خلف ایتمز .]

یعنی ؛ کافرلر ایچون ناردن طبقه‌لر اولوب او طبقات ناردن قورتولامازلر ولکن شول مؤمنلرکه آنلر ربلرینك قهرندن قورقدقلری ایچون بوتون محرماتدن قاچینمقله اتقا ایتدیلر . آنلر ایچون برطاقم قوناقلر واردرکه او قوناقلر بربری اوزرینه بنا قیلنمش مرتبه‌لردر . مؤمنلر ایسته‌دیکی طبقه‌سنده استراحت ایدرلر واو قوناقلرك آلتلرندن براق وصاف نهرلر آقار وشو لطفلرك جمله‌سی اللهك قوللرینه وعدیدر ومحققدر . زیرا ؛ الله تعالی وعدنده خلف ایتمز . چونکه ؛ وعدنده خلف ایتمك یالاندر . یالان ایسه الله تعالی اوزرینه محالدر . بناءً علیه ؛ شو وعد اولونان درجاتك جمله‌سنه مؤمنلرك متقی اولانلری نائل اولاجقلردر .

فخررازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله جنتك سرایلرینك اوست طبقه‌لری قونده آلت طبقه‌لرینه مساویدر . چونکه ؛ فوقانی طبقه‌لرکده مبنیه اولمسیله توصیف اولونمسی تحتانی اولانلر ارض اوزرینه بنا قیلنوب قوتلی اولدیغی کبی فوقانیلرکده اورض اوزرینه بنا قیلنمش کبی قوتلی ورصانتلی اولدقلرینه اشارتدر .

*
* *

واجب تعالی آخرتك عقل صاحبی اولان کیمسه‌لرك رغبتلرینی ایجاب ایده‌جك صفتلرینی بیاندن صوکره دنیانك نفرت ایجاب ایده‌جك صفتلرینی بیان ایتمك اوزره

﴿ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْاَرْضِ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! سن کورمدکمی الله تعالی سمادن یاغمور صوینی انزال ایتدی ؛ بونك اوزرینه او صولری ارض ایچنده پیکارلره وقناللره قویدی آقیتدی .]

﴿ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعاً مُخْتَلِفاً اَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرّاً ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَاماً ﴾

[صوکره او صو سببیله رنکلری مختلف اکینلری واوتلری چیقارير . بوندن

صوکره او اکینلر واوتلر قورور سن آنلری صارارمش کوررسك وآنلر صاراردقدن صوکره الله تعالی آنلری کوکندن چیقمش وازیلمش صمان قیلار .]

﴿ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِاُولِي الْاَلْبَابِ ﴾

[ایشته شو ذکر اولونان احوالده عقل صاحبلرینه وعظ بلیغ واردر .]

(فسلکه) او صوبی ادخال ایتدی ونظامنه قویدی دیمکدر . (ینابیع) ارض ایچنده قناللر وپیکارلردر . (ثم یهیج) قورور ویرندن قوپمغه حاضر اولور . (مصفراً) صارارمش دیمکدر . چونکه ؛ اوتلر و اکینلر قورویونجه یشیللکی کیدر صارارير . (حطاماً) ازیلمش ، قیریلمش و صمانه اولمش دیمکدر . بو آیتدن مقصد ؛ دنیانك حالنی وبالخاصه انسان وحیوانات سائره‌نك حاللرینی اوتلرك واکینلرك حاللرینه تشبیهله انسانلری انصافه دعوت ایتمك وعاقبت حاللرینی آنلره بیلدیرمکدر .

شو تفصیلاته نظراً آیتك معناسی : [ای نبی ذیشان ! دنیانك و بالخاصه انسانلرك عمرینك غایت آز اولدیغی سن کورمدك وبیلمدکمی ؟ هر زمان کوردك وبیلدك که الله تعالی کوکدن قارلر ویاغمورلر واسطه‌سیله صولری ایندیردی واو صولری یریوزنده انسانك وجودنده اولان طمرلره بکزه‌ین نهرلره وقناللره وپیکارلره قویدی و آقیتدی وحکمت الٓهیه‌سی ایجابی صولانمسی لازمکلن محللری صولادقدن صوکره او صو سببیله یردن صاری ، یشیل ، قیرمزی وبیاض چیچکلی وکونا کون رنکلی اوتلری واکینلری وآرپه ، بغدای ، سیسام ومرجمك کبی دانه‌لری بیتیردکدن صوکره جمله‌سی قورویور . بناءً علیه ؛ سن آنلری صارارمش کوررسك . بوندن صوکره جناب حق آنلری کوکندن چیقمش وازیلمش صمان قیلار . حتی روزکاره مقاومت ایده‌مز وروزکارله صاوورولور ، اوفاجق صمان چوپلری اولور . ایشته عقل صاحبی اولان کیمسه‌لر ایچون شو ذکر اولونان احوالده وعظ و نصیحت وار] دیمکدر . چونکه ؛ شو اوتلرك و اکینلرك احوالنی کوزلری ایله کورن کیمسه‌لر انسانلرك عین حالده اولدیغنی بیلیر . زیرا ؛ عمری نه‌قدر اوزون اولسه‌دخی او انسان برزمانه اولاشاجق که او زمانده بکزینك صاراراجغنی و وجودینه ضعف عارض اولاجغنی ومفصللرینك بربرندن آیرلمغه باشلایاجغنی وبرکون

صمان چوپنی روزکارك صاووروب یرنده برشی قالمادیغی کبی أولوم کلوب آلارق آخرته
کوتوره‌جکنی بیلیر وشو احوالی دوشونن کیمسه هرنه‌قدر دنیایه سعی ایدرسه‌ده آخرت
تدارکندن کیری دورماز. چونکه ؛ دوشونن کیمسه ایچون بو احوال هرزمان بردرس
عبرتدر .

بر یوزنده اولان صولرك جمله‌سنك اساسی سمادن نازل اولدیغنه بو آیتده دلالت واردر.
چونکه؛ جمله‌سنك اساسی رحمتلر وقارلردن حاصل اولدیغی انکاری قابل اولمایان برحقیقتدر.
زیرا ؛ سمادن قار ویاغمور یاغمادیغی سنه‌لر کوکله شمش اساسلی ونیجه سنه‌لردنبری آقان
صولرك قورودیغی کورولمکده‌در. بوایسه پیکارلرك کوکنك سمادن کلدیکنه آچیق بردلیلدر.

*
* *

واجب تعالی کندینه اطاعتك واجب اولدیغنی بیاندن صوکره شو اطاعت آنجق
واجب تعالی‌نك قلبلری نورلاندیرمسیله اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ
صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللّٰهِ
اُولٰئِكَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾ بیوریور .

[ناسك کلیسی مرتبه‌ده مساوی اولورمی ؟ البته اولاماز . زیرا ؛ شول کیمسه‌که
الله تعالی اسلامی قبوله قلبنی واسع قیلدی . او کیمسه ربسندن هدایت اوزرینه‌در .
حال بویله اولونجه عذاب عظیم ؛ ذکر الٰهی‌یی ایشیتمکدن قلبی قاتی اولانلر ایچوندر .
ایشته شو قلبی قاتی اولانلر آچیق برضلالت ایچنده‌درلر .]

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده صدرله مراد ؛ قلبدر . قلبی شرح ایله مراد ؛
**اسلامی قبوله استعداد وقابلیتنی مکمل قیلمقدر . قساوت قلب ایله مراد؛ حقی ایشیتمکدن
قلبك نفرت اوزره بولونمسیدر .**

بو آیتك معناسنی بیلمك ؛ نفس انسانینك احوالنی بیلمکه موقوفدر . چونکه ؛
الله تعالی جوهر نفوسك برقسمنی نورانی وشریف وخیره مائل وروحانیته اتصاله دائما
رغبت ایدر برحالده خلق ایتمشدر . ایشته بو قسمدن اولان نفوس بشرده فیض الٰهی‌یی

قبوله استعداد تام اولدیغندن احوال روحیه‌یی وحالات قدسیه‌یی قبوله مستعد اولدیغی
جهتله آز بر سببله حق قبول قوه‌دن فعله چیقیویرر . بناءً علیه ؛ بوقبیلدن اولان نفسلر
هدایت الٰهیه‌دن عبارت اولان نور الٰهی‌یی قبولده اصلا تردد ایتمز . زیرا ؛ آنك قلبی
بو کبی حقایقی قبوله کنیش وألوبریشلی اولمسنه بناءً قبولده صیقینتی چکمز . اما نفس
انسانینك ایکنجی قسمی کدرلی وکوتو ودائما شره میال وجسمانیته رغبت وروحانیته
نفرت ایدر بر قارانلق ایچنده بولوندیغندن فیض الٰهی‌یی قبوله استعدادی قیصه اولدیغی
جهتله حقی ایشیتمز وایشیتدیکنی قبوله قلبی طار اولمق سببیله اصلا قبوله میل ایدمز .
بناءً علیه ؛ حقه دائر دلیللر ذکر اولوندقجه قسوتی ونفرتی آرتار . ایشته قلبی شرح
اولونانلرله مراد ؛ **قسم اول** وقلبی قاتی اولانلرله مراد ؛ **قسم ثانیدر**. قسم اولدن
اولانلرك هدایت و قسم ثانیدن اولانلرك ضلالت اوزره اولدقلری بیان اولونمشدرکه
بو ایکی قسمك یکدیکرینه مساوی اولامیه‌جغنی بیاندر .

شو تفصیلاته نظراً **آیتك معناسی** : [الله تعالی‌نك احکام اسلامیه‌یی قبوله قلبنی مستعد
وروحانیته رغبتلی قیلدیغی کیمسه ایله قلبی طار واسلامیتی قبولدن نفرت ایدن کیمسه مساوی
اولورمی ؟ البته مساوی اولاماز . چونکه ؛ اللهك اسلامیتی قبول ایچون قلبنی آچدیغی
وکنیشله‌تدیکی کیمسه توفیق الٰهی‌یه مظهر وجانب الٰهیدن نازل اولان انکشاف تام
ویقین کامل اوزره اولدیغندن او کیمسه ربسندن هدایت اوزره‌در . اما شول کیمسه‌که
قلبی طار وظلمت ایچنده حقی قبوله استعدادی یوق . ایشته بوقبیلدن اولان کیمسه‌لر
یولدن چیقمش وحقی دیکله‌مز ودویماز آچیق ضلالت ایچنده‌درلر] دیمکدر .

ابوالسعود افندینك بیانه نظراً بو آیتك اولی (حمزه) و(علی) رضی الله عنهما حقلرنده
وآخری‌ده (ابولهب) وامثالی حقلرنده نازل اولمشدر. بو آیتی رسول الله اوقویونجه حضور
رسالتده بولونانلر «قلبك انشراحی نصل اولور؟ یارسول الله!» دیدکلرنده رسول الله «نورمعرفت
قلبه کیرنجه قلبك قاپوسی آچیلور، توسع ایدر» بیورمسی اوزرینه اصحاب کرام «بوکا علامت
نه‌در ؟» دیدیلر. رسول الله «بوکا علامت دار آخرته تدارك اوزره بولونمق وأولوم کلمزدن
اول أولومه حاضرلانمق ولزومندن فضله دنیایه رغبت ایتمه‌مکدر» بیوردقلری (ابن مسعود)
حضرتلرندن مرویدر. اللهك ذکری اهل ایمانك قلبلرینی یوموشاتیر واهل کفرك قلبلرینی

قایلاشدیرر . چونکه ؛ برشیئك ، محلك استعدادینه كوره آیری آیری تأثیر یاپدیغی هر زمان كورولمكده‌در . مثلا كونش بال مومنی یوموشاتیر ، و طوزی قایلاشدیرر وحتی طوز صوینی دوكدیرر . شو حالده هر شیئك قابلیتنه كوره فیض آلدیغی شبهه‌سزدر .

*

* *

واجب تعالی اسلامیتی قبول ایدنلرله ایتمه‌ینلرك مساوی اولمادقلرینی بیاندن صوكره اسلامیتی قبول ایدنلرده ایمانلرینك كوستره‌جكی اثری بیان ایتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَد۪يثِ كِتَاباً مُتَشَابِهاً مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذ۪ينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَل۪ينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی جبریل امین واسطه‌سیله رسولنه سوزلرك الڭ زیاده كوزلنی ایندیردی كه او كوزل سوزك آیتلرینك انتظامنده بعضیسی بعضیسنه مشابه و تأكید و تقویه ایچون احكامنده تكرری حاوی بر كتاب عظیم و دستور اعظمدر و ربلرینك عظمتندن خوف و خشیت ایدن كیمسه‌لرك او كتابك آیتلرینی ایشیتمكدن دریلری اوڕپرر و دریلری اوڕپردكدن صوكره دریلری یوموشار و قلبلری اللهك ذكرینه میل ایدر و مطمئن اولور .]

بو آیتده حدیث ایله مراد ؛ قرآندر . قرآنك معناسنده تناقض اولمادیغی كبی تجنس ، كلمات ، غائب ، حاضر جمله موادك احاطه شامل و انسانلرك سعادتنه یكانه خادم و ایمانه ایتمسی لازم اولان ذات الله و صفات اللهك و احوال آخرتك جمله‌سنی بیان ایدر و سموات و ارضك احوالندن بحث ایدوب انسانلر ایچون بیلنمسی لازم اولان هر شیئی بیلدیردیكی ایچون سوزلرك و كلاملرك الڭ كوزلی اولدیغندن احسن حدیث اولدیغی بیان اولونمشدر . قرآنك آیتلرینك فصاحت و بلاغتده و معنالرینك محكم اولمسنده و خلقك دنیا و آخرت منفعتلرینی تأمینده لفظی و الفاظك یكدیكرینه مناسبتده بربرینه بكزه‌دیكی جهتده متشابه اولدیغی بیان اولونمشدر .

(تقشعر) انسانك قورقو زماننده دریسنه عارض اولان تیتره‌مكدر . یعنی « انسانك

ربلرندن قورقانلری قرآنك عذاب و یا رحمته متعلق اولان آیتلرینی ایشیتدكلرنده ربلرینك قورقولرینه بناءً وجودلرینك دریلری اوڕپرر و حركت عارض اولور ، صوكره ربلرینك ذكرینه وجودلری یوموشار انبساط پیدا ایدر و قلبلری ذكر اللهه میل ایدر » دیمكدر .

(مثانی) مكرر دیمكدر . چونكه ؛ قرآنك تأكید و تقویه ایچون احكامنده تكرر اولدیغی كبی احكامی امر و نهی ، وعد و وعید ، ثواب و عقاب ، دنیا و آخرت ، غضب و لطف كبی هپ چفت اولدیغندن زوج معناسنی مشعر اولان (مثانی) لفظیله توصیف اولونمشدر .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله قرآنك شاننه تعظیم و ایشیدنلرده مهابت قرآنی تزیید ایچون آیتك اولنده لفظهٔ جلال وارد اولمشدر . چونكه ؛ آیتك بدایه‌سنده لفظهٔ جلالك وارد اولمسی ؛ قرآنك معجز اولوب اللهك غیریدن صدوری ممكن اولمادیغنه دلالت ایدر . شو تفصیلاته نظراً آیتك معناسی : [امور عبادی تدبیر و طریق آخرته قوللرینی ارشاد ایدیجی الله تعالی سوزلرك افاده و بیانده و احوال سابقه و لاحقه‌یی و دنیا و آخرتك احكامنی بیانده الڭ كوزلی اولان قرآنی جبریل امین واسطه‌سیله رسولنه انزال ایتدی . و او قرآن بر كتابكه آیتلرینك الفاظنده مناسبت و احكامنده متانت و فصاحت و بلاغت جهتندن بر نسق اوزره بولوندیغی جهتله آیتلرك بعضیسی بعضیسنه مشابهدر و تأكید و تقویه و قوللرك احتیاجنی كمالیله تأمین ایچون قصه و حكایه و ضروب امثال و وعظ و نصیحتلرنده تكرر واردر و او قرآنی ایشیدوب ربلرندن قورقان كیمسه‌لر قرآنك آیتلرینی ایشیدنجه دریلری اوڕپرر و آیتلری حضور قابله دیكله‌دكدن صوكره دریلری و قلبلری یوموشار و ذكر اللهه میل ایدر] دیمكدر . چونكه ؛ سطوت الٰهیه‌یی اعتقاد ایدوب بیلن بر كیمسه‌یه قرآنك عذابه متعلق آیتلرینی ایشیدنجه قورقو عارض اولاجغی آشكاردر . اما عذابه متعلق آیتلر بیتدكدن صوكره رحمت و مغفرته متعلق آیتلر ذكر اولونونجه او قورقودن وجودینه عارض اولان اوڕپرمه‌نك انبساط و یوموشاقلغه تبدل ایده‌جكی شبهه‌سزدر . بناءً علیه ؛ اولكی اضطراب زائل اولور حركت سكونته انقلاب ایدر .

فرق ضاله‌دن معتزله بو آیتله قرآنك حادث اولدیغنه استدلال ایتمشلر و اشبو استدلاللرینه استناداً معتزله « بو آیتده قرآنك انزال اولوندیغی و حدیث و كتاب اولمسی كبی بیان اولونان

اوصاف، قرآنك حادث اولمسنه دلالت ایدر. زیرا؛ بو اوصافك جمله‌سی حادث اولان بر شیئك اوصافی اولدیغنده شبهه یوقدر» دیمشلردر. اهل سنتك بوكا جوابی: «شو بیان اولونان اوصاف، اهل السنۀ عبادده تلاوت اولونان الفاظ قرآنك اوصافیدر و السنۀ عبادده تلاوت اولونان الفاظ ایسه حادثدر. زیرا؛ حروف و اصواتدن مركبدر، البته حادثدر. بناءً علیه؛ اهل سنتك قدیمدر دیدكلری قرآن ذات الٰهی ایله قائم اولان معنی و صفات الله اولان قرآندر. شو آیتده بیان اولونان اوصاف ایسه او معنانك وصفی دكل، بلكه الفاظك وصفیدر». شو حالده اهل سنتله معتزله آره‌سنده واقع اولان نزاع؛ نزاع لفظیدر، حقیقی بر نزاع دكلدر. چونكه؛ معتزله‌نك حادثدر دیدكلری الفاظ قرآنه، اهل سنت ده حادثدر دیر و اهل سنتك قدیمدر دیدكلری صفات الله اولان معنایه، معتزله ده قدیمدر دیرلر.

والحاصل جمله مكلفینك احوال روحیه و جسمیه‌لرینه و بشیكدن قبرلرینه وارنجه‌یه قدر احكامنه و احوال آخرتده جنته دخوللرنده ذوق و صفالرینه نائل اولاجقلری درجه‌لره و جهنمه كیره‌جكلرك عذابلرینه و انسانلرك یكدیكرینه قارشی واقع اولاجق بالجمله معاملاته و عقوباته و كوچوك بر عائله‌نك اداره‌سنه و تعیشنه و بویوك دولتلرك تشكلنه و امر و اداره‌لرینه متعلق مسائلك جمله‌سنی جامع اولوب و بونلرك هپسنی حاوی قرآندن باشقه بر كلام اولمادیغندن قرآنك احسن كلام اولدیغی بیان اولونمشدر.

بو آیتك سبب نزولی؛ اصحاب كرامك رسول اللهه «بزه بر آز حدیث سویله‌سه‌ك» دیملری اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی (ابن عباس) و (ابن مسعود) حضرتلرندن مرویدر كه «قرآن وار ایكن باشقه حدیثه احتیاج یوق» دیمكدر.

هر سوزك نفسنده بر تأثیری اولدیغی كبی او سوزی سویله‌ین ذاته نسبتله دخی آیریجه بر تأثیری اولاجغی طبیعیدر. شو حالده قرآنك ذاتنده اولان تأثیرینه او قرآنی انزال ایدن الله تعالینك مهابتنك انضمامیله تأثیرك دها زیاده اولاجغی شبهه‌سزدر. زیرا؛ آحاد بشردن صدور ایدن كلامله بو عالم مكوناتی ایجاد ایدن الله تعالینك كلامی تأثیرده البته مساوی اولاماز.

خلاصه؛ قرآنك هر آیتنده اهل ایمانه باشقه باشقه تأثیر اولدیغی بو آیتدن مستفاد

اولان فوائد جمله‌سندندر. زیرا تأثیر؛ محلك قابلیتنه كوره ظهور ایتدیكندن قرآنك مؤمنه تأثیری ایله كافره تأثیری بیننده فرق واردر.

*
* *

واجب تعالی قرآنك اوصافندن بعضیلرینی بیاندن صوكره او اوصافك خلاصه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاۤءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴾ بیوریور.

[ایشته شو اوصافی ذكر اولونان قرآن؛ اللهك هدایتیدر. آنكله الله تعالی دیله‌دیكی قولنی طوغری یوله سوق ایدر و هدایتده قیلار. اما شول كیمسه كه الله تعالی آنی اضلال ایتدی، آنك ایچون هدایتده قیلیجی بر كیمسه یوقدر.]

یعنی قرآن؛ عین هدایتدر. الله تعالی قرآنده قوللرینه طوغرو یولی كوستردیكندن قرآنه سلوك ایدن مطلوبنه واصل اولور و الله تعالی آنكله ایسته‌دیكی قوللرینی طریق حقه سوق ایدر. اما شول بر كیمسه كه اراده‌سنی ضلالته صرف ایدرسه الله تعالی آنك یدنده ضلالتی خلق ایتمكله طوغرو یولدن چیقاریر. بناءً علیه؛ او كیمسه‌یی اللهك غیری طوغرو یوله سوق ایده‌جك بر كیمسه بولونماز.

هدایت و ضلالت اللهك خلقی و قوللرك كسبیله حاصل اولور. زیرا؛ قول اراده‌سنی هدایته صرف ایدرسه هدایتی و ضلالته صرف ایدرسه ضلالتی الله تعالی خلق ایدر. قرآن انسانلری طوغرو یوله سوق ایدر بر كتاب اولدیغندن قرآنه تمسك ایتمه‌ین قرآندن باشقه طوغرو یول بولاماز.

*
* *

واجب تعالی قرآنه تمسك ایده‌رك طوغرو یوله كیدنلرله قرآنه ایمان ایتمه‌ینلرك حاللرینی بیاندن صوكره بو ایكی فرقه‌نك حاللرینه سبب اولان شیئی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهٖ سُوۤءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ﴾ بیوریور.

[ناسك كایسی مرتبه‌ده مساوی اولورده یوم قیامتده عذابنك شدتندن یوزیله

نفسنی وقایه ایدن کیمسه عذابدن امین اولان کیمسه کبی اولورمی ؟] البته ایکیسی مرتبه‌ده مساوی اولاماز . چونکه ؛ یوم قیامتده اللری باغلی وبوینی بوقاغیلی اولان وعذابك اك زیاده شدتلی و کوتوسی بولونان جهنمه آتلدیغنده نفسنی عذابدن یوزیله وقایه ایدن کیمسه عذابه دوچار ومقهور ومنهزمدر . اما شول کیمسه که عذابدن سالم اولارق جنته کیرمش وذوق وصفا ایله مشغولدر. البته او کیمسه‌نك درجه‌سی عالی وعذابدن امیندر . بناءً علیه ؛ بونك ایکیسی مساوی اولاماز .

فخررازی و خازنك بیانلری وجهله بوندن اولکی آیت وبو آیت قلبنده قساوت اولان کیمسه‌لرك دنیاده حاللری ضلالت وآخرتده حاللری عذاب اولدیغنی بیانله قلبلرنده اولان قساوتك مضرتنی تفصیل ایتمشدر . شو حالده قساوت ؛ ضلالته وضلالتك‌ده عذابه سبب اولدیغی بیان اولونمشدر . اما قلبنده قساوت اولمایوب رقت اولان کیمسه قرآنك هدایتیله اهتدا ایتدیکندن عذابدن سالم اولاجغی جهتله ایکی زمره‌نك مرتبه‌لری مساوی اولامیه‌جغی طبیعیدر .

اهل جهنمك آتشدن قورتولمغه چاره بولامیه‌جغنه اشارت ایچون جهنمه کیرن کیمسه‌نك عذابی یوزلری ایله دفع ونفسلرینی یوزلری ایله قورویه‌جقلری بیان اولونمشدر که یوزلری ایله آتشدن وقایه ممکن اولمادیغنه اشارت ایدلمشدر . چونکه ؛ هر اعضادن اول آتشه یوزلری داخل اولور . بناءً علیه ؛ یوز هیچ بر وجهله دیکر اعضایی آتشدن اسیرکه‌یه‌مز وآتشی قورومق ایچون یوز آلت اولامیه‌جغندن « یوزلری ایله نفسلرینی وقایه ایدرلر » دیمك « آنلر ایچون آتشدن قورتولمق ممکن دکل » دیمکدر ، بلکه دنیاده کورولدیکی وجهله دیکر اعضا یوزی محافظه‌یه آلتدر . زیرا ؛ انسانك یوزی کوزللکك مجمعی وحواس خمسه‌نك مخزنی اولدیغندن دیکر اعضاسنی ، یوزینی قورومغه آلت ایدر . شو حالده « عذابدن یوزیله صاقینور » دیمك « چاره‌سز آتشه داخل اولور » دیمکدر . چونکه محاله تعلیق اولونان شی ؛ محالدر .

*
* *

واجب تعالی قلبلرنده قساوت سببیله دنیاده ضلالت اوزره بولونانلرك آخرتده آتشه داخل اولاجقلرینی بیاندن صوکره آتشه آتلدقلرنده جهنمك خزینه‌دارلری طرفندن

آنلره سویله‌نه‌جك سوزلری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴾ بیوریور .

[جهنمك خزینه‌دارلری طرفندن اهل جهنم آتشه داخل اولدقلرنده او ظالملره خطاباً « طادیکز قازاندیغکز کناهلرك عذابنی » دنیلور .] زبانیلرك بو سوزدن مقصدلری ؛ آنلری تکدیر ایتمکدر که کوردکاری عذاب کندی قازانجلری اولدیغی بیانله یاره‌لرینه طوز اکمك قبیلندندر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله ظالملره بویله دنیله‌جکی محقق اولدیغنه اشارت ایچون (قیل) کلمه‌سی ماضی صیغه‌سیله وارد اولمشدر. ظالملرك ظلمنی آچیقدن بیان وظلملری ایله خلقه آنلری تشهیر ایتمکله وکسب ایتدکاری کناهلرینك عذابنی طاتمقله امرك علتی ؛ ظلملری اولدیغنه اشارت ایچون اسم ضمیر موقعنده اسم ظاهر وارد اولمشدر . چونکه ؛ (وقیل لهم) یرنده (وقیل للظالمین) دنیلمشدر . بونلر دنیاده نفسلرینك آرزولرینه اتباع ایده‌رك ظلم وغیرك حقوقنه تجاوز وایمانی ترکله نفسلرینه ظلم ایله مشغول اولدقلرندن عذابلرینك زیاده‌لنمسی ایچون زبانیلر طرفندن بو کبی تکدیری حاوی خطاب وارد اولاجقدر وحدود الٰهیه‌دن چیقان ونفسنه تبعیت ایدن ظالملرك جمله‌سنه بو خطاب شاملدر .

*
* *

واجب تعالی اهل جهنم آتشه داخل اولدقلرنده یوزلری ایله آتشدن قورونمق ایسته‌دکلری وظالملره زبانیلر طرفندن سویله‌نه‌جك سوزلری بیاندن صوکره پیغمبرلرینی تکذیب ایتمك یالکز قریش قومنه مخصوص اولمایوب بوندن اول کچن امتلرده دخی واقع اولدیغی بیانله رسولنی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴾ بیوریور .

[مشرکلردن اول کچن امتلرده نبیلرینه « یالانجیسك » دیدیلر . بناءً علیه ؛ آنلرك بیلمه‌دکاری جهتدن آنلره عذاب کلدی .]

یعنی ؛ انسانلری ارشاد وطریق حقه سوق ایتمك ایچون طرف اللهدن کوندریلن رسوللری تکذیب ایتمك قریش قومنه مخصوص برشی دکلدر ، بلکه قریشدن اول کچن ملتلرده دخی بو کبی یولسز حرکتلر واقع اولدی و کندیلرینه کوندریلن پیغمبرلری تکذیبله ایماندن اعراض ایتدیلر . بناءً علیه ؛ آنلرك خاطر وخیاللرینه کلمهین جهتدن عذاب کلدی ، آنلری هلاك ایتدی . آنلر ایسه هوا وهوسلری وآرزوی نفسانیهلری ایله مشغول وغفلت ایچنده اولدقلرندن آکسزین هلاك اولاجقلرینی بیلمیورلر ایدی . ایشته قریش قومی کندیلرندن اول کچنلرك حاللرینی دوشونسونلر وآنلردن عبرت آلسونلر . زیرا ؛ آنلرکبی بونلرده نبیلرینی تکذیبده دوام ایتدکجه خاطرلرینه کلمهدك برعذابله هلاك اولمق احتمالی هرزمان موجوددر .

خلاصه ؛ کندیلرینه مبعوث اولان نبی‌یه انقیاد ایتمهین قومظن ایتمهدکاری برجهتدن کلن عذابله آکسزین هلاك اولاجقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

*
* *

واجب تعالی نبیلرینه اطاعت ایتمهین عاصیلرك هلاکارینی بیاندن صوکره بو کبی کیمسهلرك دنیاده رذیل وآخرتده دها بویوك عذابه دوچار اولاجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَذَاقَهُمُ اللّٰهُ الْخِزْیَ فِی الْحَیٰوةِ الدُّنْیَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا یَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور .

[کافرلر نبیلرینی تکذیبله هلاك اولونجه الله تعالی آنلره دنیاده ذلیل وحقیر اولملرینی طادیردی واکر آنلر بیلمش اولسهلر عذاب آخرت دها بویوکدر .]

(الخزی) ذلیل ورسوای اولمقدر . کافرلر طرف اللهدن ارشاد ایچون کوندریلن رسوللرینی تکذیب ایدنجه بو تکذیبك جزاسی آنلری رسوای ایتمکدر . اما آنلرك دنیاده رسوالقلرینه کلنجه بعضیلری عذابله هلاك اولمق و بعضیلری مملکتلرندن طرد و بعضیلرینك صورتلری باشقه حیوان صورتنه تبدیل اولونمق ایله وقوعبولمشدر . عذاب آخرت ایسه دها بویوکدر . اکر آنلر عذاب آخرتك شدتنی بیلمش اولسهلردی او

عذابه سبب اولاجق کناهلری وبالخاصه نبیلرینی تکذیبی ترك ایدر و عذابدن قورتولمق چارهلرینی آرارلردی .

دنیاده عذاب نهقدر شدتلی اولسه آخرت عذابنه نسبتله طادملق قبیلندن اولدیغنه اشارت ایچون عذاب دنیایه طادیرمق معناسنه اولان اذاقهیه نسبت اولونمش وعذاب آخرتك شدتنه اشارت ایچون یمینله پك بویوك اولدیغی بیان اولونمشدر . کافرلرك امور آخرتده جاهل اولدقلرینه اشارت ایچون بیلمش اولسهلر کناهلردن واز کچرلردی حالبوکه بیلمزلر دنیلمشدر .

*
* *

واجب تعالی دنیا وآخرته متعلق بیاناتدنصکره بیاناتك کماله واصل اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِی هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ یَتَذَكَّرُونَ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی حقی ایچون بز شو قرآنده ناسه هرشی حقنده مثال بیان ایتدك که آنلر منفعت ومضرتی دوشونسونلر متنبه ومتعظ اولسونلر .]

یعنی ؛ کمال دقت واعتنا ایله اوقوسونلر و معناسنی دوشونسونلر و موجبیله عمل ایتسونلر ایچون عمومك هدایتنی متکفل اولان قرآنده مراسم دینیه ومعالم توحیدیهیی جمیع ناسه بیان ایدر هرمثلی تفصیل ایتدك که آنلر متنصح اولسونلر . بناءً علیه ؛ ناسدن بعضیسی قرآنله عمل ایتدی نجات بولدی وبعضیسی عمل ایتمهدی هلاك اولدی .

*
* *

واجب تعالی قرآنده ناسه هرشیئه برر مثال بیان ایتدیکنی ذکردن صوکره قرآنك بعض اوصافنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُرْاٰنًا عَرَبِیًّا غَیْرَ ذِی عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ یَتَّقُونَ ﴾ بیوریور .

[بز قرآنی لسان عربه منسوب قیلدق که معناسنده اصلا اکریلك یوقدر . مأمول که قرآنی اوقویوب دیکلهینلر کناهلردن صاقینیرلر .]

يعنى ؛ او قرآن لسان عرب اوزره الى يوم القيام قرائت اولونور برحالده اولديغى حالده معناسنده اصلا اختلاف وتناقض يوقدر . بناءً عليه ؛ قرآنك احكامنده شبهه وتردد ايجاب ايدر برشى بولونماز . مأمول كه قرآن سايه‌سنده نفسلرينى كناهلردن صيانت ايدرلر . چونكه ؛ بز قرآنى بو حال اوزره انزال ايتدك كه آنلر حرام اولان شيلردن صاقينسونلر وعذابى موجب اولان كناهلردن اتقا ايتسونلر .

فخر رازينك بيانى وجهله جناب حق بو آيتده قرآنى **اوچ وجهله ثنا بيورمشدر** :

برنجيسى ؛ **قرآنك اولديغنى بيان ايتمشدر** كه الى يوم القيام السنهٔ عباده قرائت اولوناجق ديمكدر . ايكنجيسى ؛ **قرآنك عربى اولديغنى بيان ايتمشدر** كه فصحا و بلغاء عربك معارضه‌سندن عاجز قيلدى وطرف الهيدن انزال اولونمش بركتاب اولديغنى اثبات ايتدى ديمكدر . اوچنجيسى ؛ **معناسنده اكريلك اولماديغنى بيان ايتمشدر** كه معناسنده انسانه شبهه ويره‌جك تناقض يوق ديمكدر .

واجب تعالى انسانلرك تذكر وتفكرلرى اتقالرى اوزرينه مقدم اولديغنه اشارت ايچون بوندن اولكى آيتده « بز قرآنده هرشى حقنده برر مثال كتيردك : تذكر ايتسونلر ايچون » بيوردى . بو آيتده « معناسنده اكريلك اولمايارق بز قرآنى عربى قيلدق : اتقا ايتسونلر ايچون » بيورمشدر . زيرا تذكر ودوشونمك ؛ **برشيئك خطاسنى صوابندن تفريق ايتمك ايچون قلبده جولان ايدن خاطره‌در . اتقا ايسه او دوشونجه‌نك نتيجه‌سى اولان عملدر** . شوحالده تفكرك عمل اوزره مقدم اولديغنده شبهه يوقدر .

*
* *

واجب تعالى ناسى ارشاد ايچون هرشيدن برر مثال ايراد ايتديكنى اجمالاً بياندن صوكره ضروب امثالدن بعضيلرينى تفصيل ايتمك اوزره ﴿ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً رَجُلاً فِيهِ شُرَكَاءُ

مُتَشَاكِسُونَ وَ رَجُلاً سَلَماً لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلاً اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ ﴾ بيوربيور .

[الله تعالى مثال اولارق قرآنده بررجلى بيان ايتدى كه اورجل مملوكده منازعه ايدر برچوق اورتاقلر وار وديكر بر رجلده سلامت اوزره يالكز بر رجل آخرك ماليدر واصلا اورتاغى يوقدر ، آنجق صاحبى اولان بررجله مخصوصدر . شوايكى رجلك مرتبه‌لرى مملوك اولمقده مساوى اولورمى ؟ البته مساوى اولاماز . زيرا ؛ برينك صاحبى چوق ، منازعه وار ، اوبرنده صاحبى بر ، منازعه يوق . بناءً عليه ؛ حمدوثنا وشكر اللهه مخصوصدر ولكن اكثر ناس حمده استحقاقنى بيلمزلر .]

يعنى ؛ الله تعالى قرآنده موحدله مشركك حاللرينى ايكى مملوكك حاللرينه تشبيهله بيان بيورمشدر . چونكه ؛ مشركك حالى شول رجل مملوكك حالنه بكزه‌ركه اورجل مملوكك افنديسى برچوق اورتاقدر . يعنى بش وياسكز كيشيدر . آنلر او كوله‌نك خدمتنده « سكا آز يايدى ، بكا چوق يايدى ، سنك اوده‌يا تاجق ، بنم اوده ياتميه‌جق ، سندن آز ييدى ، بندن چوق ييدى » كبى شيلرله نزاعلر ايدرلر وهر برى او كوله ايچون آيرى آيرى خدمتلر حاضرلار وتكليف ايدرلر وكوله ايچون هپسنى كورمك ممكن اولماديغندن برينك امرينى طوتوب او برينك تكليفنى رد ايده‌جكندن هانكيسنك خدمتنى كوره‌جك وكيمك رضاسنى تحصيل ايده‌جك شاشيرير ، حيرتده قالير ودائما عذاب ايچنده اولور . كوله‌نك احتياجات بشريه‌سنه كلنجه ؛ هيچ بريسى اوزرينه مال ايتمز . ايشته برچوق پوتلرى معبود اتخاذ ايده‌رك عبادت ايدن مشركك حالى مشترك برچوق افنديك مالى اولان عبدك حالى كبى پريشانلقدر . اما مؤمن موحدك حالى شول كوله‌نك حالنه بكزه‌ركه او كوله يالكز برافندينك كوله‌سيدر . او كوله دائما افنديسنك خدمتنى كورمك ورضاسنى تحصيل ايتمك ايله مشغول وقلبى سلامتده‌در . چونكه ؛ خدمت بركيشى‌يه اولديغى ايچون نزاع يوقدر وافنديسنك تكليفى نه ايسه آنى كورور وافنديسى ده آنك خدمتنه مكافات اولارق هردرلو احتياجنى تأمين ايدر . بناءً عليه ؛ عبدك باشقه‌سنه احتياجى قالماديغندن راحت اولور . ايشته معبود بالحق اولان الله تعالى‌يه عبادت ايدن مؤمنك حالى عينيله بركيمسه‌نك كوله‌سى اولان عبدك حالى كبى سلامتدر . شو ايكى

کوله‌نك حاللری وصفتلری مساوی اولابیلورمی ؟ البته مساوی اولاماز . کذلك مؤمن موحدله مشركك حاللری‌ده مساوی اولاماز .

فخر رازینك بیانی وجهله مشركلرك دوچار اولاجقلری عذابی بیاندن صوكره شو مثال ایله مذهبلرینك باطل اولدیغی بیان ؛ عذابلرینه سبب اولان مذهبلرینك بطلانی اولدیغی بیان ایتمكدر . (متشاكسون) اختلاف ونزاع ایدیجیلر دیمكدر .

هربر حمد وثنا الله تعالی‌یه مخصوصدر كه اللهك غیری حمده مستحق اولان یوقدر . چونكه ؛ ذاتنده وصفاتنده وافعالنده شریكی وامرنده وحكمنده كیمسه‌نك نزاعی اولاماز . ولكن اكثر ناس عبادته لایق وحمده مستحق اولدیغی بیلمزلر . بناءً علیه ؛ جناب حقه شرك ایدرلر ودنیاده وآخرتده ضرر كورورلر . واجب تعالی‌نك وحدانیتی ثابت اولونجه بو ثبوت اوزره حمد ایتمك لازم اولدیغنه اشارت ایچون ضرب مثل عقیبنده جناب حق (الحمد لله) بیورمشدر كه نعمت عقیبنده حمد ایتمكه قوللرینی تشویق ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك قرآنه ورسول اللهه معارضه‌دن عاجز قالنجه رسول اللهك وفاتی كوزه‌تمكه باشلاملری اوزرینه موتك عمومی ورسولنك وفاتی كوزه‌تنلرك كوزه‌تمك كندی حقلرنده دخی جاری اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّكَ مَيِّتٌ وَاِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ﴾ بیوریور .

[یا اكرم الرسل ! محقق سن دار آخرته انتقال ایده‌جكسك وسنك دشمنلرك‌ده وفات ایده‌جكلردر .] شو حالده سنك وفاتكی كوزه‌تمكده ووفاتكه سوینمكده آنلر ایچون بر فائده یوقدر . چونكه ؛ سكا عارض اولاجق موت آنلره‌ده عارض اولاجغندن كندیلرینه عارض اولاجق بر مصیبتك سكا عارض اولمسیله تشفی صدر اولاماز .

خلاصه ؛ انسانك دشمن عد ایتدیكی بر كیمسه‌نك وفاته سوینمكده بر فائده اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی ایی و كوتو هركسك وفات ایده‌جكنی بیاندن صوكره یوم قیامتده ناس بیننده واقع اولاجق مخاصمه‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴾ بیوریور .

[وفات ایتدكدن صوكره سز یوم قیامتده ربكزك حضورنده محاكمه اولاجقسكز .]

یعنی ؛ مؤمن وكافر جمله انسانلر ایچون موت محقق اولونجه جزا وحساب ایچون حاضرلانمش اولان یوم قیامتده عموم احوالكزه مطلع اولان واجب تعالی‌نك حضورنده بعضیكز بعضیكزله مخاصمه ومحاكمه اولاجقسكز ومظلوم ظالمدن وحقلی حقسزدن حقنی آلاجق وهركس ایی وكوتو عملنك جزاسنی كوره‌جكدر . بناءً علیه ؛ او كونده هركس طوتدیغی یولك طوغری ویا اكری اولدیغنی بیلیر ، فقط اوراده بیلمك فائده ایتمز .

بو آیتده بیان اولونان خصومتی بر حدیث شریفله رسول اللهك تفصیل بیوردیغی بخاریده مذكوردر وحدیث شریف‌ده شویله‌در : (من كان عنده مظلمة لاخیه من عرض اومال فلیحلله الیوم من قبل ان لایكون دینار ولادرهم ان كان له عمل صالح اخذ منه بقدر مظلمته وان لم یكن له حسنات اخذ من سیئات صاحبه فحملت علیه) یعنی « بر كیمسه‌نك عندنده مؤمن برادرینك عرضندن ویا مالندن بر ظلم وارسه درهم ودینارك بولونمیه‌جغی وآنلرله اوده‌شمك ممكن اولامیه‌جغی یوم قیامتدن اول بو كون حلاللاشسون . اكر حلاللاشمادن قیامته قالیرسه اوظالمك عمل صالحی وارسه اوعملدن ظلم مقداری آلنیر مظلومه ویریلیر واكر عمل صالحی یوقسه ظلم مقداری مظلومك كناهندن آلنیر ظالمه یوكله‌تیلیر » . چونكه محاكمه‌نك نتیجه‌سی ؛ احقاق حق ایتمكدر . او كونده احقاق حق ایسه بو صورتله ممكن اولور وبو منوال اوزره حصول بولور . ایشته بو حدیث شریف ؛ آیتده بیان اولونان خصومتی واو خصومتك نتیجه‌سنی تفسیر وتفصیل ایتمشدر .

یکرمی دردنجی جزؤ

واجب تعالی انسانلرك هپسنك أولوملری محقق اولوب یوم قیامتده محاكمه‌لری قطعی

اولدیغنی بیاندن صوکره کافرلرك دیکر قباحتلرینی انسانلردن صدورینی اوزاق عد ایده‌رك انکار ایتمك اوزره ﴿ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ اِذْ جَاءَهُ اَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ ﴾ بیوریيور .

[الله تعالی اوزرینه یالانی ارتکاب ایدن کیمسه‌دن زیاده ظالم کیم اولابیلیر وقرآن کلدیکی وقتده قرآنی تکذیب ایدندن دها زیاده ظالم اولورمی وکافرلر ایچون جهنمده مقام اولمادیمی ؟ البت آنلرك جهنمده یرلری واردر .]

الله تعالی اوزرینه یالان ایله مراد ؛ **شریك ونظیر اعتقاد ایتمك وکوندردیکی رسولنی تکذیبه افترا ایلمکدر** . صِدْق ایله مراد ؛ **قرآن ورسول اللهك کتیردیکی بالجمله احکامدر** . ﴿مثوىً﴾ **کافرلرك واراجقلری مقاملردر** . ﴿للكافرين﴾ **کفرك هر نوعنه شامل وبالعموم کافرلر داخلدر** . شو تفصیلاته نظراً **معنای آیت** : [الله تعالی اوزرینه کذب و افترایی ارتکاب ایدن کیمسه‌دن دها زیاده ظالم کیم اولابیلیر وطوغریلق وطریق حقدن عبارت وصدق محض اولان قرآنی کلدیکی وقت دوشونمکسزین ومعنالرینی تفکر ایتمکسزین تکذیب ایدندن زیاده نفسنه ظلم ایدن دها زیاده ظالم کیم اولابیلیر ؟ البته اولاماز . چونکه ؛ الله تعالی‌نك رسولنه کوندردیکی کتابی وخلقه طوغری یولی کوسترمك ایچون کوندردیکی رسولنی تکذیب ایتمکدن زیاده برجنایت اولمادیغندن بوجنایتی ارتکاب ایدندن زیاده ظالم اولورمی ؟ البته اولاماز وشو جنایتی ارتکاب ایدن کافرلر ایچون جهنمده یر اولمادیمی ؟ البته اولاجقدر] دیمکدر .

* * *

واجب تعالی جهنمده کافرلرك مقامی اولاجغنی بیاندن صوکره مؤمنلرك حاللرینی ونائل اولاجقلری درجه‌لری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِى جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ اُولٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ * لَهُمْ مَا يَشَاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذٰلِكَ جَزَاؤُ الْمُحْسِنِينَ ﴾ بیوریيور .

[شول کیمسه که یالکز طوغریلقدن عبارت اولان دین اسلامی کتیردی واو طوغریلقدن

عبارت اولان دینی تصدیق ایتدی . ایشته او کیمسه‌لر آنجق حرام اولان شیلردن صاقینان متقیلردر . آنلر ایچون ربلری عندنده ایسته‌دکلری لذت روحانی ونعمت جسمانیلری واردر وشو نعمتلر دنیاده شریعت دائره‌سنده عبادت ایده‌رك احسان ایدیجی اولان کیمسه‌لرك جزاسیدر .]

فخر رازی ، خازن و نیسابورینك بیانلری وجهله صدقی کتیرن ایله مراد ؛ **رسول اللهدر** . او صدقی تصدیق ایدن ایله مراد ؛ **ابوبکر رضی الله عنه حضرتلری** اولدیغی حضرت علیدن مرویدر . لکن صدقی تصدیق ؛ **رسول اللهه ایمان ایدنلرك جمله‌سنه شاملدر** . شوقدر که ابوبکر حضرتلری رجال ایچندن اك اول رسول اللهی تصدیق ایدوب شوکت اسلام آنك ایمان ایتمسیله حاصل اولدیغندن جمله اتباعدن افضل اولمشدر . کرچه اول ایمان ایدن حضرت علیدر دیه‌نلر وارایسه‌ده بو روایت طوغرو اولسه‌بیله ابوبکر مرتبه‌سنه واراماز . زیرا ؛ حضرت علی اوزمان صبی اولدیغندن قریش ایچنده اعتبار صاحبی دکلدی . اما ابوبکر حضرتلری یاشلی باشلی ، منصبی بویوك ، قریش ایچنده سوزی دیکله‌نیر خاطرلی وثروت صاحبی اولدیغندن آنك ایمانی دین اسلامك اساسنی قوردی وتقویه ایتدی وآنك رسول اللهه ایمان ایدیویرمسی مکه‌ده یر طوتمش اولان شرکی کوکندن صارصدی ومشرکاری حیرتده براقدی . بناءً علیه ؛ ابوبکرك ایمانی اسلامك ظهورینه بادی اولدیغی کبی اسلامیتك‌ده برتمل طاشی اولدیغندن انبیادن صوکره **افضل الناس** اولمشدر . بناءً علیه بو آیتده رسول اللهی تصدیق ایدن ذات ایله مراد ؛ **ابوبکر حضرتلری اولمق راجحدر** . فقط لفظك عمومنده رسول اللهه تابع اولانلرك جمله‌سی داخلدر .

شو تفصیلاته نظراً **آیتك معناسی** : [شول کیمسه که طرف الٰهیدن حق اولان توحیدی وصدق محض اولان دین اسلامی ودینك اساسی اولان قرآنی کتیرن رسولی واو رسولك کتیردیکی احکامی تصدیق ایدن ابوبکر و علی رضی الله عنهما وآنلرك امثالی تابع اولوب وتصدیق ایدنلرك جمله‌سی آنجق متقیلردر . زیرا ؛ آنلر بالعموم محرماتدن صاقینانلر وامرلره امتثال ایله نفسلرینی غضب الٰهیدن قورتارانلردر . بناءً علیه ؛ آنلر ایچون ربلرینك خزینه‌سنده ایسته‌دکلری نعمتلر موجوددر . ایشته شو نعمتلر محسنلرك جزاسیدر . زیرا ؛ ربلری

آنلری قرآنله عمله موفق قیلدیغندن آنلر ربلری حضورنده عبادتلرینی اخلاص اوزره
ادا ایتمکله وفقرا وضعفایه مرحمتله احسان ایتدکلرندن لطف الٓهی یه نائل اولدیلر] دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی متقیلرك احسان الٓهی یه نائل اولاجقلرینی بیاندن صوکره احسانه
استحقاقلرینك بعض اسبابنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِيُكَفِّرَ اللّٰهُ عَنْهُمْ اَسْوَاَ الَّذى عَمِلُوا
وَيَجْزِيَهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ الَّذى كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ بیوریور.

[متقی اولان کیمسه‌لرك شو جزایه استحقاقلری اولمادی، الا الله تعالی آنلرك کوتو
عمللرینی کفارت ایتمك وایشله‌دکاری عمللرینك اك کوزلی ایله جزالاندیرمق ایچوندر.]

یعنی؛ حرامدن قاچان و شریعتك مقتضاسیله عمل ایدن متقیلرك نائل اولدقلری
نعمتلر ومستحق اولدقلری درجه‌لر؛ الله تعالی‌نك آنلرك عمللرینك غایت کوتو اولانلرینی
عفو ایدوب ایی اولان عمللرینك ثوابنی ویردیکی ایچوندر، یوقسه اصلا کناهلری اولمادیغندن
دکلدر. زیرا؛ قوللرك ربلرینه قارشی قصوردن سالم اولملری احتمالی یوقدر. شوقدرکه
اخلاص اوزره قصورینی اعتراف ایده‌رك درکاه الوهیته التجا ایدنلرك قصورلرینی الله تعالی
کفارت ایتدیکی کبی خلوص قلبله ایشله‌دکاری عمللرینك اجرینی دها زیاده‌سیله احسان
ایدر. ایشته بوسببلرله درجاته نائل اولاجقلرینه بوآیت دلالت ایدر.

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله مفاسدی دفع ایتمك منافعی جلب ایتمك اوزرینه
مقدم اولدیغنه بوآیت دلالت ایدر. زیرا؛ عملك کوتوسی مفسدت وآنی کفارت یعنی
ستر ایتمك او مفسدتی دفع قبیلندندر وعملك ایی‌سی منفعت وآنکله جزالاندیرمق جلب
منفعت قبیلندندر. جناب حقك دفع مفسدتی تقدیم بیورمسی اول امرده فسادك دفعی
لازم اولدیغنه اشارتدر. زیرا؛ فساد ازاله اولمادقجه منفعت اقامه اولوناماز.

کوتو عمللرینی ستر ایتمك؛ ایلریله جزالاندیرمق قضیه‌سنك شانته اعتنا واهتمام لازم
اولدیغنه اشارت ایچون لفظ جهول وارد اولمش وعمل صالحه دوام واستمرار اوزره‌سعی

ایتمك لازم اولدیغنه اشارت ایچون فقرهٔ ثانیه‌ده ماضی ومضارع صیغه‌لری وارد اولمشدرکه
«کچمش وکله‌جك هرزمانده سعی ایتمك لازم» دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی متقیلرك کناهلرینی کفارت ایده‌جکنی بیاندن صوکره صالح قوللرینه
معاونتی کافی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ ﴾ بیوریور.

[الله تعالی قولنك مهماتنه کافی اولمادیمی؟ البته کافی اولدی.]

یعنی؛ الله تعالی هرشیئه قادر وذات الوهیتنه تفویض امور ایدن قولنك دنیوی واخروی
مهماتنه کافی اولمادیمی؟ البته کافیدر. بناءً علیه؛ قولنك منفعتنی جلب ومضرتنی دفع ایدر.
شوحالده اوقولنك دشمنلری طرفندن واقع اولاجق عداوتلرینك اللهك قدرتنه وحمایه‌سنه
قارشی هیچ برتأثیری یوقدر. بناءً علیه؛ قورقاجق کیمسه‌نك اللهدن قورقمسی لازمدر.

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله عبدله مراد؛ رسول اللهدر. زیرا؛ قریشك
رسول اللهه سوء قصد ایتملری اوزرینه بوآیتك رسول اللهی تسلیه ایچون نازل اولدیغی
مرویدر. لکن الله تعالی‌یه تفویض امور ایدن قوللرك جملهسنه شاملدر. زیرا بو مثللو
مقامده اعتبار؛ لفظك عمومی اولمسنه‌در، سبب نزولك خصوصنه اعتبار یوقدر. عبد
لفظنك ضمیره اضافتی جنس ایچون اولدیغنه نظراً «جنس عبادك ایشلرینه کافیدر» دیمك
اولورکه بومقامده لازم اولان عمومیتده حاصل اولمش اولور. چونکه؛ الله تعالی بالعموم
احتیاجلرینی بیلیر ودفعنه قادردر وهر ایسته‌دکلرینی ویرمکه مقتدردر. حاشا جناب حق
بخیل ویا محتاج دکلکه بخلی ویا احتیاجی قوللرینك ایسته‌دیکنی ویرمکه مانع اولسون.

بعض روایته نظراً رسول الله (عزی) اسمنده پوتی قیرمق ایچون حضرت خالدی
کوندردی. (عزی) نك بکجیسی (عزی)نك شدتی ودهشتی ایله حضرت خالدی تهدید
ایتدی. خالد حضرتلری بکجینك سوزینی دیکله‌مکسزین عزی‌یی چکدی یره یاتیردی
وقیردی. حالبوکه قریش قومی رسول اللهی پوتلرله تهدید ایدر و «اکر پوتلری تعییبی
وآنلره طعنی ترك ایتمزسه‌ك آنلردن سکا برضرر کلیر» دیرلردی.

*
* *

واجب تعالى قريشك ايشته شو تهديدلرينى بيان ايچون ﴿ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ ﴾ بيوريبور .

[يا اكرم الرسل ! سنك قومك اللهك غيرى معبود اتخاذ ايتدكارى پوتلرله سنى قورقوتورلر .] زيرا؛ كمال جهالت وحماقتلرندن وحجر وشجردن ياپلمش وهيچ بر منفعت ومضرته مقتدر اولمايان پوتلرله تهديد عبثدن باشقه برشى اولماديغى حالده آنلرده بر وارلق كورورلر وآنلرله تهديد ايدر ورسول اللهه « بزم معبودلريمزه طعن ايتدكجه خسته‌اق وجنت كبى سكا بر ضرر كلمسندن قورقارز وازكچ بوندن » ديرلردى .

*
* *

واجب تعالى مؤمنلره احسانى وكافرلره عذابنى بياندن صوكره انسانلرك احوالنى خلاصةً بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ * وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِعَزِيزٍ ذِى انْتِقَامٍ ﴾ بيوريبور .

[بر كيمسه‌يى الله تعالى اضلال ايدرسه او كيمسه‌يى هدايته قيليجى هيچ بر كيمسه يوقدر وبر كيمسه‌يى الله تعالى هدايته قيلارسه آنى اضلال ايديجى بر كيمسه يوقدر. الله تعالى دشمنلرندن انتقام صاحبى بر غالب قاهر اولماديمى؟ البته دشمنلرينه غالب انتقام صاحبيدر.]

يعنى ؛ اى حبيبم ! سنى قومك اللهك غيرى معبود طانيدقلرى جمادات قبيلندن برطاقم عاجز پوتلرله قورقوتورلر . حالبوكه هرشيئك خالقى الله تعالى‌در . بناءً عليه ؛ الله تعالى بر كيمسه‌نك ارادەسنى ضلالته صرفى اوزرينه او كيمسه‌ده ضلالتى خلق ايتمكله اضلال ايدرسه او كيمسه‌ده هدايتى خلق ايديجى يوقدر واكر بر كيمسه‌نك ارادەسنى هدايته صرفى اوزرينه الله تعالى او كيمسه‌ده هدايتى خلق ايدرسه او كيمسه ايچون ضلالتى خلق ايديجى يوقدر . چونكه ؛ هرشيئك خالقى الله تعالى‌در وارادەسنى ضلالته صرف ايدن دشمنلرندن انتقام صاحبى بر اولو اولماديمى ؟ الله تعالى البته انتقام صاحبيدر .

بو آيت جليله ؛ مؤمنلره نصرتى وعدله عبادته ترغيبى وكافرلره اهانت ايده‌جكنى بيانله كفردن وسائر كناهلردن تنفيرى متضمندر .

*
* *

واجب تعالى مشركلرك پوتلره عبادت ايتدكلرينى بياندن صوكره پوتلره عبادتله برابر الله تعالى‌نك خالق اولديغنى اقرار ايتدكلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ ﴾ بيوريبور .

[الله تعالى حقى ايچون اى حبيبم ! اكر سن كافرلره « يرك وكوكلرك خالقى كيمدر ؟ » ديه‌رك سؤال ايدرسه‌ك آنلر البته الله تعالى خالق اولديغنى سويلرلر .]

يعنى ؛ كافرلر پوتلره عبادتله برابر الله تعالى‌نك وجودينى اقرار ايدرلر وحتى « عالم علوى اولان سمواتك وعالم سفلى اولان ارضك خالقى كيمدر ؟ » ديه‌رك سؤال ايتسه‌ك «جمله عالمك خالقى الله تعالى‌در » ديه جواب ويررلر . چونكه ؛ بو عالمده موجود طاشلرى ، آغاجلرى ، اوتلرى وحيوانلرى وبالخاصه انسانلرى وانسانلرك وجودنده اولان صنايع غريبه‌يى دوشونن ونظر تدقيقدن كچيرن بر كيمسه‌نك وجود الٰهى‌يى اقرار ايتمه‌مسى ممكن دكلدر. زيرا؛ جمله‌سى حادثدر. البته بر محدثه يعنى ايجاد ايده‌جك بر ذاتك وجودينه محتاج اولديغنى ادراكه ادنى عقل كافيدر . بناءً عليه ؛ وجود الٰهى‌يى اقرار ايتمك عقلاً واجبدر ، بر نبيدن ايشيتمك لازم دكلدر . ايشته بو اساسه بناءً صيت نبى‌يى ايشيتمه‌ين بر كيمسه‌نك اوزرينه واجب تعالى‌نك وجودينى ووحدانيتنى اقرار ايتمك واجبدر ، شريعتله بيانه حاجت يوقدر . اكر بو صورتله ايمان ايدرسه ايمانك لوازماتندن اولان فروع اعمال ايله اشتغال ايتمسه دخى اهل جنتدر. زيرا ؛ نماز ، اوروج ، زكات وحج كبى عباداتك وجوبى نبى‌يى ايشيتمك وشريعتنى دويمقله اولوب حالبوكه شريعت صداسنى ايشيتمه‌ين كيمسه اوزرينه بونلر واجب اولماديغندن بونلرى ترك ايتديكندن دولايى مسئول اولماز. بناءً عليه ؛ بوكبيلرك ايمانلرنده شركدن احتراز ايتمك كافيدر .

بو آيت جليله ؛ مشركلرك غباوت وحماقتلرينه تعريضدر. چونكه بو عالمك خالقى الله

تعالی اولديغنی اقرارله برابر اللهك غيری حجر وشجر قبيلندن اولان پوتلری معبود اتخاذ ايتمك ؛ حماقتدن باشقه برشی دكلدر وعقلك خارجيدر .

*
* *

واجب تعالی مشركلرك اللهك وجودينی اقرارله برابر پوتلره عبادتلرينی بياندن صوكره مذهبلرينك باطل اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلْ اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَنِيَ اللّٰهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهٖ اَوْ اَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهٖ ﴾ بيوريور .

[ای نبیّ ذيشان ! مشركلره خطاباً سن دی كه « سز بويله باطلی اعتقاد ايدرده اللهك غيری برطاقم معبود طانيديغكز واله ديديككز عاجز پوتلری كورديكزمی ؟ آنلر حقنده رأيكز نه‌در ؟ اكر الله تعالی بكا بر ضرر مراد ايدرسه سزك معبود اتخاذ ايتديككز پوتلريكز او ضرری بندن قالديره‌بيليرلرمی واكر الله تعالی بكا احسان ايتمك مراد ايدرسه او پوتلر اللهك احسانتی بندن منع ايده‌بيليرلرمی ؟] بونلرك هيچ برشيئه قادر اولمادقلرينی بيلمزميسكز ، بيلديككز حالده نه‌دن بو عاجزلره عبادت ايدرسكز ؟ آنلرك جناب حقه قارشی مقابله‌يه ومخاصمه‌يه قدرتلری اولماديغنی وجلب منفعت ودفع مضرت اللرندن كله‌ديكنی بيلمزميسكز كه بونلری معبود اتخاذ ايدر ومنفعت بكلرسكز وبنی او عاجزلرله نصل تهديد ايدرسكز ؟ » .

*
* *

واجب تعالی شو آيتله كافرلری الزام ايتدكدن صوكره اللهه عبادت كافی اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴾ بيوريور .

[ای رسول اكرم ! سن مشركلره تكدير صورتيله دی كه « الله تعالی بكا كافيدر . زيرا ؛ هرشيئه قادر وقوللرينك جمله امورينه كافلدر وجميع حاللرنده قوللرينی

كوزه‌تيجيدر . بناءً عليه ؛ قوللرك اراده واختيارلرينه كوره هر ايشلرينی خالقدر وتفويض امور ايدن مؤمنلر آنجق آكا متوكل اولورلر وآنك غيری هيچ بر كيمسه‌يه اعتماد ايتمزلر .] زيرا ؛ قوللرندن مضرتی دفعه ومنفعتلرينی جلبه قادر آنجق اودر » .

اعتماد ؛ آنجق واجب تعالی‌يه اولوب باشقه‌سنه اعتماد جائز اولماديغنه اشارت ايچون مصره دلالت ايدن (عليه) لفظی تقديمله وارد اولمشدر . چونكه (عليه) لفظنك حقی تأخير ايكن تقديم اولونمسی توكلك آنجق واجب تعالی‌يه اولوب باشقه‌سنه توكلك جائز اولماديغنه دلالت ايدر .

آيت جليله ؛ مشركلرك پوتلرله رسول اللهی تهديدلرينه جوابدر . يعنی « ای كافرلر ! سز هرنه‌قدر بنی پوتلرله تهديد ايدرسه‌كز ، الله تعالی بكا كافی اولديغی جهتله سزك پوتلرله قورقوتمكزك بكا تأثيری يوقدر » ديمك اولور .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك تهديدينه (حسبی الله) ديمكله جواب ويرلمسنی رسولنه تعليم ايتدكدن صوكره كافرلری تهديد ايتمك اوزره ﴿ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰی مَكَانَتِكُمْ اِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۞ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴾ بيوريور .

[ای رسول معظم ! سن مكه مشركلرينه خطاباً دی كه « ای بنم قومم ! عمل ايدك بولونديغكز صفت اوزرينه بن ده عمل ايدیجی‌يم بولونديغم صفت اوزره . حال بويله اولونجه كنديسنی رذيل ورسوای ايده‌جك عذابك دنياده كيمه كلديكنی وآخرتده ابدی عذابك كيمه نازل اولاجغنی يقينده سز بيليرسكز » .]

ابوالسعود افندينك بيانی وجهله مكانت ؛ **كافرلرك بولوندقلری حاللری در كه اوده صفت عداوتدر . عداوتك كافرلرده تمكن وتقرر ايتمسی بر صفت اولديغنه اشارت ايچون** مكانت وارد اولمشدر . رسول اللهك بولونديغی صفت ، صفت رسالت ونصيحت وارشاددر

ورسول اللهه عداوت ایدنلرك دنیاده رذیل ورسوای وآخرتده ابداً معذب اولاجقلرینی بیان‌ایله تهدید وکندینك نصرت الـهیه ایله معزز اولاجغنه اشارت بیورمشدر . یعنی « ای قومم ! سز عداوت واهانتکزده دوام وآنك مقتضاسیله عمل ایدك ، بن ده بولندیغم صفت رسالت وارشاداوزره عمل ایدرم . سزك وبنم حالم بویله اولونجه سز ، یقینده رذیل ورسوای ایده‌جك عذابك کیملره کله‌جکنی ویوم قیامتده ابدی عذابك کیملره نازل اولاجغنی بیلیرسکز » .

بو آیتده امر ؛ کافرلری تهدید ایچوندر . یعنی « بولندیغکز تمرد وعداوت اوزره یاپاجغکزی یاپك ، بیلدیککزی الکزدن قویمانك . یقینده عملکزك نتیجه‌سنی کورور وعاقبتنی بیلیرسکز » دیمکدر . یوقسه امر ، حقیقتده مضمونیله عمل واجب اولان امر دکلدر . بو آیتك اثری بدر وقعه‌سنده ظهور ایتمشدر . چونکه ؛ بدرده کافرلره بر بلا نازل اولدی که آنلر بالعموم اقوام عرب ایچنده رذیل ورسوای اولدیلر ، قوتلری وشوکتلری قیرلدی ، اقوام عرب نظرنده سقوط ایتدیلر ، بویوکلری مقتول دوشدیلر واوسقوطلری مکه‌نك فتحنه ودین اسلامك انتشارینه سبب اولدی وآخرتده دخی عذاب ابدی‌یه دوچار اولوب کفرلرینك جزاسنی کوره‌جکلرنده شبهه یوقدر . زیرا کفرك جزاسی ؛ ابدی عذابدر .

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك مذهبلرینك بطلانی بیاندن صوکره آنلرك کفر اوزرینه دوام واسلامیتی قبولدن اعراض ایتملرندن رسول اللهه عارض اولان حزن وکدری ازاله وقلب نبویلرینی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ إِنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴾ بیوریور .

[بز عظیم الشان محقق ناسك منفعتی ایچون سنك اوزریکه حقه مقارن اولارق کتاب کامل اولان قرآنی انزال ایتدك . شو کتاب ، ناسك منفعتی ایچون انزال اولونونجه قرآنله اهتدا ایدن کندی نفسی ایچون اهتدا ایدر .] زیرا قرآن ؛ دنیا وآخرت سعادتنی جامع ومکارم اخلاق وآدابی حاوی اولدیغندن قرآنك اوامر ونواهیسنه امتثال ایدن کیمسه‌نك

اهتداسی کندی منفعتی ایچوندر . [وقرآنه ایمان ایتمه‌مکله ضلالتی ارتکاب ایدن کیمسه آنجق کندی اوزرینه ضلالتی ارتکاب ایدر . زیرا ؛ مضرتی کندینه عائددر . حالبوکه یا اکرم الرسل ! سن آنلر اوزرینه وکیل اولمادك .] زیرا ؛ هرکس کندی اراده‌سنی صرف ایتمکده مختاردر ، ایسته‌دیکنی یاپابیلیر . شوحالده سن آنلرك ضلالتلرینه متأسف اولما . چونکه کتاب ؛ خیری وشری ، منفعت ومضرتی آنلره آچیق بر صورتده بیان ایدوب سن ده نقصانسز آنلره تبلیغ ایتدیکك جهتله قصور کندیلرنده‌در ، سکا عائد بر شی یوقدر . بناءً علیه ؛ آنلرك کفرلرینه سنك محزون اولمامقلغك لازمدر . حالبوکه سن آنلرك هدایتلرینه ضامن اولمادك .

*
* *

واجب تعالی هرکسك ضلالت وهدایتندن حاصل اولاجق منفعت ومضرت کندینه عائد اولدیغنی بیاندن صوکره هدایتدن فائده‌سی وضلالتدن ضرری صاحبلرینك کوره‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾ بیوریور .

[الله تعالی اولدکلری زمانده نفسلری قبض ایدر واولمه‌ین نفسلری اویقولری زمانده قبض ایدر . هرایکیسنی ده قبض ایدنجه موت کندی اوزرینه قضا اولونوب حکم الـهی جاری اولونجه اونفسی طوتار جسدینه صالماز بدندن علاقه‌سنی کسر . اما موت اوزرینه قضا اولونمایوب عمری بیتمه‌ین نفسی اویقو حالنده قبض ایدرسه‌ده اویقودن اویانجه اجل معینی کلنجه‌یه قدر اونفسی بدنه کوندرر بدناً علاقه‌سنی کسمز .]

یعنی ؛ بالعموم مخلوقاتی خالق وهرکسك اسرارینه مطلع اولان الله تعالی عمرلری تمام اولوب اوله‌جك اولان نفسلری اولدکلری زمانده وعمرلری تمام اولمایوب اولمیه‌جك اولانلری اویقولری زمانده طوتار آنلری جسدلرینه براقماز . شوقدرکه عمری تمام اولوب موتی محقق اولانك بدندن علاقه‌سنی کسر ، ظاهر وباطن بدنده تصرفی قالماز . وآنی بدنه تصرفدن منع ایدر . اما اویقوده تصرفدن منع ایتدیکی هنوز اجل معینی

كله‌ديكندن اويقوسى يتنجه اونفسى وقت معينى اولان اجلى كلنجه‌يه قدر بدننه كوندرر تصرفدن منع ايتمز . أولوم كلنجه‌يه قدر او روح بدنده تصرف ايدر .

روح اويقو زماننده بدندن چيقارسه‌ده شعله‌سنك بدنده قالوب اويقو زائل اولونجه روحك غايت سرعتله بدنه عودت ايتديكى حضرت عليدن مرويدر. حق امواتك ارواحى ايله اويقو حالنده اولان انسانلرك ارواحى بربرليله كوروشورلر . امواتك ارواحنى الله‌تعالى طوتار بدنه عودت ايتمز، اما ديرى اولان انسانلرك ارواحى بدنلرينه عودت ايدر.

خلاصه ؛ نفس انسانيه بدنه ضيا ويريجى بر جوهر روحانيدر. بناءً عليه ؛ بدنه تعلق ايدنجه آنك ضياسى اعضانك جميع جهتنده حاصل اولور وجسمك حياتى‌ده اوضيانك حصولندن عبارتدر وموت زماننده اوجوهرك بدندن ظاهر و باطن علاقه‌سنى كسمسيله ضياسى سونر وموتده اوضيانك سونمسندن عبارتدر . اما اويقو زماننده روحك ظاهر بدندن علاقه‌سى كسيلير ايسه‌ده باطن بدنده ضياسى باقى قالور . شوحالده أولومله اويقو ايكيسى بر جنسدر . شوقدركه أولوم ضيانك بدندن تماماً منقطع اولوب بالكليه علاقه‌سنى كسوب بدنه وداع ايتمسيدر . اويقو ايسه روحك بدندن بعض جهتدن علاقه‌سنى كسوب ديكر جهتدن ارتباط وعلاقه‌سنك باقى قالمسيدر .

*
* *

واجب تعالى وحدانيتنه وقدرتنه دلالت ايدن دليللردن بعضيلرينى بياندن صوكره اودليللرك نتيجه‌سنى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ بيوريور .

[شونفسلرى بدنلرندن آييروب بعضيلرينى بدنه اعاده ايتمكده وبعض آخرى اعاده ايتمه‌مكده تفكر ايدوب دوشونن قوم ايچون اللهك قدرتنه آچيق دليللر واردر .]

يعنى ؛ كرك موتده وكرك اويقوده وهرايكيسنده عقلى اولوب دوشونن قوم ايچون اللهك عظمتنه وقدرتنك شمولنه وقيامتك وحشرك وقوعبولاجغنه پك بويوك وآچيق دليللر واردر . چونكه ؛ جوهر روحانى اولان نفسك ضياسى جميع بدنى احاطه ايدر واويقو حالنده يالكز باطنى احاطه ايدر ظاهرده علاقه‌سى قالماز وموت حالنده ظاهر

وباطنى احاطه‌ى قالماز ، بالكليه علاقه‌سنى كسر. بونلرك جمله‌سنده اللهك قدرت وصنعتى اوزرينه علامتلر واردر . بناءً عليه ؛ بونلرى دوشونن كيمسه‌لر اللهك بر وقدرت كامله صاحبى اولديغنه ايمان ايدرلر ولكن مكه مشركلرى كبى تفكردن عارى واوهام وخيالاته تابع وهوا وهوسلرينى اجرايه طالمش اولان سفهايه هيچ تأثيرى اولماز . چونكه ؛ دوشونمك يوقدر .

انسانده عقل وادراكك منبعى نفس اولوب تنفس وحركتك منبعى روح اولديغى وموتله هرايكيسنك واويقو ايله يالكز نفسك زائل اولديغى (ابن عباس) حضرتلرندن مرويدر .

*
* *

واجب‌تعالى قدرت كامله‌سنه دلالت ايدن‌دليللرى تفكر ايدنلرك ايمان ايده‌جكلرينى وتفكر ايتمه‌ينلرك ايمان ايتميه‌رك بر طاقم عاجز پوتلردن شفاعت اميد ايده‌رك عبادت ايتدكلرينى بياندن صوكره پوتلره عبادتك شفاعته فائده‌سى اولميه‌جغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُفَعَاءَ قُلْ اَوَ لَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ ﴾ بيوريور .

[بلكه قريش قبيله‌سى اللهك غيرى اولان عاجز پوتلرى شفاعت ايديجيلر اعتقاد ايتديلر .] چونكه ؛ آنلر عبادت ايتدكلرى پوتلرى عبادتلرندن طولايى كنديلرينه شفاعت ايده‌جكلرينى ظن ايدرلردى . [يا اكرم الرسل! سن آنلره خطاباً دى كه «او پوتلر هيچ برشيئه مالك اولمايوب عقل وادراكدن خالى اولدقلرنده دخى شفاعت ايده‌جكلرينى مى اعتقاد ايدرسكز ؟ »]

يعنى ؛ مشركلر وحدانيته دلالت ايدن دليللره نظر ايده‌رك ايمان ايتمه‌ديلر، بلكه آنلر اللهك اذنى اولمقسزين اللهك غيرى پوتلرى كنديلرينه شفيعلر اتخاذ ايتديلر . سن آنلرى الزام واسكات طريقيله طوتدقلرى يولى تقبيح و انكار صورتيله دى كه « اى مشركلر! سز اوپوتلرى شفاعت ايده‌جكلرمى اعتقاد ايدرسكز ولوسه اوپوتلر اشيادن هيچ برشيئه مالك اولمسه‌لر وهيچ برشيئى ادراك ايده‌مسه‌لر دخى شفاعتلرينى مأمول ايدرميسكز؟

وهيچ ادراكی اولمايان وبرذره يه بيله مالك اولامايان برطاقم عاجز پوتلردن ناصل شفاعت بكلرسكز وبو كبی عاجزلرك شفاعته اقتدارلری اولورمی وكنديلرينه منفعته مالك اولمايانلرك سزه شفاعته مالك اولاجقلرينی نه كبی اسبابه مبنی ظن ايديورسكز ؟ حالبوكه سزك بو اعتقاديكز باطلدر .

شو الزامك سببی ؛ اللهك غيری جماداته عبادت ايدنلره «سز ارباب تفكردن دكل سكز . زيرا ؛ ارباب تفكردن اولسه ايديكز برطاقم ادراكدن عاجز پوتلره عبادت ايتمزديكز» دينلديكنده آنلر جوابده « بزم آنلره عبادتمز آنلردن منفعت بكله ديكمزدن دكلدر ، بلكه آنلر عندالله مقبول اولان برطاقم اشخاصك صورتلری اولديغی جهتله آنلرك صورتلرينه رعايتمزله او اشخاصدن شفاعتدن بكلرز » ديملريدر .

*
* *

واجب تعالی مشركلرك «پوتلره حرمتمز اوذوات كرامه حرمتمزدندر » ديملرينی رد وبو اعتقادلرينی ابطال ايتمك اوزره ﴿ قُلْ لِلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعاً ﴾ بيوريور .

[ای حبيبم ! سن پوتلردن شفاعت بكلهين كيمسه لره خطاباً دی كه « شفاعتك جميعسی الله تعالی يه مخصوصدر . شو حالده آنجق اللهه عبادت ايتمك لازمدر . چونكه ؛ الله تعالی اذن ويرمه يجه هيچ كيمسه شفاعت ايده مز » .] زيرا ؛

﴿ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾

[«سموات وارضك ملكی اللهه مخصوصدر . اللهك غيری ولوسه سزك شفاعت اميد ايتديككز اشخاص اولسون هيچ بريسی بر شيئه مالك دكللردر . بناءً عليه ؛ الله تعالی اذن ويرمدكجه هيچ بر كيمسه شفاعت ايده مز . شو حالده هركسك عبادتنی اللهه حصر ايتمسی لازمدر. چونكه ؛ هرشيئه الله تعالی مالك اولدقدن صوكره سزك مرجعكز آنجق الله تعالی نك حضوريدر .] بناءً عليه ؛ هرزمان هر شيئه امدادی اللهدن بكله مليسكز . زيرا ؛ اميد ايتديككز هر شيئی احسان ايده جك اودر ، آنك غيری دكلدر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك شفاعت اميديله جماداته عبادت كبی برجنايتی ارتكاب ايتدكلرينی بياندن صوكره ديكر قباحتلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَحْدَهُ اشْمَاَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَاِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴾ بيوريور .

[يالكز اولديغی حالده الله تعالی ذكر اولونديغی وقتده آخرته ايمان ايتمه ين كافرلرك قلبلری طارالير ، تويلری اورپرير نفرت ايدرلر . اما اللهك غيری معبود اتخاذ ايتدكلری پوتلری ذكر اولونديغی وقت كورولوركه درحال فرحلانير ومسرور اولورلر .]

يعنی ؛ كافرلرك جهالت و حماقتلری او درجه يه وارمشدركه شريك ونظيردن منزه اولان واجب تعالی يالكز اولديغی حالده ذكر اولونديغی وقتده آخرته ايمان ايتمه ين كيمسه لرك قلبلری طارالير وصيقينتينك اثری يوزلرنده كورولور وجسملرنده اولان دريلری تيترر وتويلری اورپرر ، اما اونلرك معبود اتخاذ ايتدكلری پوتلری ذكر اولونديغی وقت قلبلری سرورله دولار وآنك اثری يوزلرنده ظهور ايدر . بناءً عليه ؛ آكسزين كوروسك كه يوزلرينك دريلری كولر و امارهٔ بشارت آنلری تماميله احاطه ايدر . چونكه ؛ آنلر حقوق الٰهيه يی اونوتدقلری كبی كندی آرزولری پوتلری محافظه ايتمك اولديغندن بو حاللر آنلر ايچون عادت قيلنمشدر .

فخر رازينك وقاضينك وابوالسعود افنديك بيانلری وجهله بو آيتده كافرلرك ذكر اللهدن نفرتلرينك نهايتی اولان تويلرينك اورپرمسی و پوتلرينی ذكردن حاصل اولان مسرتلرينك نهايتی اولان بشارتلری ذكر اولونمشدر . زيرا الله تعالی ذكر اولونديغنده قلبلری غم وكدرله طولار وآنك اثری يوزلرنده ظهور ايدركه يوزلری طارالير ومنقبض اولور . اما كندی پوتلری ذكر اولونديغنده قلبلری سرورله طولار وآنك اثری يوزلرنده ظهور ايدركه يوزلرينك دريلری آچيلير و كوزلرينك ايچی كولر . چونكه بو حاللر آنلرده عادت اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی بداهت عقلله باطل اولان شو احوال عجیبه‌لرینی بیاندن صوکره کافرلره قارشی دعا ایله مقابله ایتمسنی رسولنه توصیه ایتمك اوزره ﴿ قُلِ اللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ اَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِى مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! سن دشمنلرك شو حال عجیب وطور غریبلرندن حیرتده قالدیغکده درگاه الوهیتمزه التجا ایده‌رك دی که « ای کوکلرك ویرك خالقی اولان ربم وگیزلی وآشکار هر شیئه علمی لاحق اولان مولام ! بن سکا تضرع و نیاز ایدیورم . زیرا ؛ سن قوللرك آره‌سنده و آنلرك اختلاف ایتدکلری مشکلاتده حکم قطعی ایله حکم ایدر بر حاکم مطلقسك . بن آنلری حق اولان توحیده دعوت ایتدیکم حالده بونلر باطله اصرار ایدیورلر . بناءً علیه آنلرله بنم بینمزی فصل ایت » .]

یعنی ؛ ای حبیبم ! سن کافرلرك اطوار غریبه‌لرندن متحیر قالدیغك زمانده « کافرلرك توحیددن نفرتلری وشرکی ایشله‌مکده واقع اولان سرورلری بر امر غریبدر که آنك فسادی آز بجق عقلی اولان کیمسه‌لر ایچون معلوم اولدیغی حالده بونلرك بو باطله دواملری حماقتدن باشقه برشی دکلدر . بونلرك شو اعتقاد فاسد ومذهب باطللرینی سندن باشقه کیمسه ازاله ایده‌مز ، آنجق سن ازاله ایدرسك » دیمکله دشمنلرینه قارشی درگاهمزدن استمداد ایت . زیرا ؛ اللهك حکمنه هرکس بویون اکمکه مجبوردر .

خلاصه ؛ بر کیمسه‌نك عاجز قالدیغی بر ایشده همان الله تعالی‌یه التجا ایتمسی امور لازمه‌دن اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك مذهبلرینك بطلانی بیاندن صوکره او بطلانی ارتکاب ایتمك اوزره ترتب ایده‌جك عذابی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَوْ اَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعاً وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ﴾ بیوریور .

[اگر بر یوزنده اولان موجوداتك جمله‌سی وآنك بر مثلی دخی ظلم ایدن کیمسه‌لرك ملکی اولسه یوم قیامتده آنلره نازل اولاجق عذابك شدتنه اوماللرك هپسنی فدا ایدرلر و لکن قبول اولونماز و عذابی دفعده فائده ایتمز .]

یعنی ؛ شول کیمسه‌لرکه آنلر فطرت توحید اوزره خلق اولوندقدن صوکره کفری ارتکاب ایده‌رك نفسلرینی تلویث وغیرك حقوقنه تجاوزله ظلم ایتدیلر . بالفرض والتقدیر بر یوزنده موجود اشیانك جمیعسی و آنکله برابر او اشیانك بر مثلی بلکه اضعاف مضاعفی آنلره مخصوص ملکلری اولسه یوم قیامتده دوچار اولاجقلری عذابدن خلاص ایچون جمله‌سنی فدا ایدرلر ، لکن فائده ویرمز وقبول اولونماز . زیرا ؛ چاره آرامق زمانی کچمشدر . چونکه ؛ آنك زمانی ومکانی دنیادر ، آخرت دکلدر .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله بو آیت ؛ رسول اللهك دعاسنك اثرینی و او دعا اوزرینه ترتب ایدن حکم الٰهی‌یی بیاندر وحقه دعوته اجابت ایتمه‌ین کافرلرك عذابلرینك شدتنی ذکرله کفرده عناد ایدنلری انصافه دعوتدر .

خلاصه ؛ آخرت عذابندن خلاص ایچون انسانلر بوتون دنیایه مالك اولسه‌لرده بالجمله ملکلرینی ویرمك ایسته‌سه‌لر فائده ایتمیه‌جکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی عذابدن خلاص ایچون کافرلرك ماملکلرینی ویرمك ایسته‌سه‌لرده فائده ایتمیه‌جکنی بیاندن صوکره آنلرك خاطرلرینه کلمه‌ین عذابلرك ظهور ایده‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ۞ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ﴾ بیوریور .

[آنلر ایچون اللهدن ظن ایتمه‌دکلری عذاب ظهور ایدر و کسب ایتدکلری ایشلرینك سیئات اولدیغی دخی ظهور ایدر .]

یعنی ؛ آنلر عاجز وباطل پوتلره عبادتلرندن ثواب ودرجات امید ایدرکن بالعکس ظنلرینك خلافنه عذاب ظهور ایدر و کسب ایتدکلری اعمال قبیحه‌لرینی اعمال حسنه

اعتقاد ایدرکن او اعمال سیئه وقبیح اولدیغی ظهور ایدر بوایسه عذاب اوزرینه عذابدر. چونکه ؛ آنلر جناب حقدن تلطیف بكلرکن تعذیبك وعمللرینك ایی اولدیغی اعتقاد ایدرکن کوتو اولدیغنك ظهور ایدیورمسی البته عذابلرینی تزیید ایدر.

جهنمده کوزلرك کورمه‌دیکی وقولاقلرك دویمادیغی وخاطر بشره خطور ایتمه‌دك عذابلرك وجودینه و کناهکارلرك ظنلری خلافنه برطاقم عذابلرك ظهور ایده‌جکنه بو آیت دلالت ایدر.

*
* *

واجب تعالی جهنمده عاصیلرك ظنلری خلافنه انواع عذابك ظهور ایده‌جکنی بیاندن صوکره اوعذابك عاصیلرك هرطرفلرینی احاطه ایده‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴾ بیورییور.

[استهزا ایتمش اولدیغی کناهلرك عذابی آنلرك هرطرفلرینی احاطه ایدر.]

یعنی ؛ اومشرکلر کتب سماویه‌ده بیان اولونان عقائد دینیه‌یی ورسل کرامك بیان ایتدکلری احکام شرعیه‌یی استهزا واستخفاف و احوال آخرتی انکار ایدرلردی. بواستهزالرینك جزاسی اولان عذاب آخرتده آنلرك هرطرفلرینی احاطه ایدر ، هیچ برطرفلری عذابدن خالی قالماز. بناءً علیه ؛ کتابلرك وپیغمبرلرك بیان ایتدکلری احکامك جمله‌سی طوغرو اولدیغنی تصدیق ایدرلر ، فقط فائده ایتمز. چونکه ؛ تدارك وتلافی زمانی کچمشدر. زیرا نقصانی تدارك زمانی ؛ دار دنیادر ، دار آخرت دکلدر.

خلاصه ؛ امور دینیه‌یی واحکام شرعیه‌یی انکار واستهزا ایدنلرك هر طرفلرینی عذابك احاطه ایده‌جکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك کوتو افعاللرندن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ اِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِنَّا قَالَ اِنَّمَا اُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ بیورییور.

[انسانه فقر وفاقه وخسته‌لق وسائره کبی بر ضرر اصابت ایتدیکنده بزه دعا ایدر ، صوکره بز اوضرری بزم جانبمزدن لطف واحسان اولارق نعمته تبدیل ایتدیکمزده « بكا بونعمت کندی علمم واستحقاقم اوزرینه ویرلدی » دیمکله ضرری نعمته تبدلنی کندی فضیلتنه مال ایدر. حالبوکه اونك دیدیکی کبی دکل ، بلکه اونعمت ؛ آنی امتحاندر ولکن انسانلرك اکثریسی بوحکمتی بیلمزلر.] چونکه واجب تعالی‌نك ضرری منفعته تبدیلی ؛ انسان اونعمته شکرمی ایده‌جك ویاخود شکری ترك ایدوب کفران نعمت‌می ایده‌جك ؟ شوجهتلرینی امتحان ایچون جناب حق بعض منفعتی مضرته وبعض مضرتی منفعته تبدیل ایدر.

یعنی ؛ منکر نعمت اولان انسانك حالی دائما متناقضدر. زیرا ؛ او انسانك کرك کندی بدننه ، کرك ماله واولادینه برضرر اصابت ایتدیکنده اوضررك اوزرندن قالقماسنه دعا ایدر وضررك ازاله‌سنی کمال تضرع ونیازله بزدن ایستر. زیرا ؛ او ضرری آنجق بزم ازاله ایده‌جکمزی وبزدن غیری اوضرری ازاله ایده‌جك کیمسه اولمادیغنی اعتقاد ایدر. صوکره بز اوضرری نعمته تبدیل ایتدیکمزده بزی اونوتور کندنده اونعمته بر استحقاق کورور وکندی علمیله قازاندیغنی ادعا ایدر. مثلا اونعمت اموال قبیلندن ایسه اومالك قازانمسنده یاپدیغی مهارته واکر مرضك ازاله‌سیله حاصل اولان صحت ایسه کندینك کوزل معالجه ترتیب ایتدیکنه حمل ایدر والحاصل هر نه‌یه مالك اولسه کندی مزیتی سایه‌سنده مالك اولدیغنی ادعا ایدر وجناب حقه استنادی کسر. حالبوکه اونعمت ؛ آنك حقنده فتنه وامتحاندر. ضررك زوالیله درحال ربسنه شکر ایتمك لازم ایکن شکری ترك ایتمك عین قباحت اولدیغندن آیریجه آنك جزاسنی کوره‌جکدر. ایشته انسانك ضرر زمانی دعا ایدوب ضرر زائل اولونجه دعایی ترك ایتمك حاللری یکدیکرینه متناقضدر.

*
* *

واجب تعالی مطلقا انسانلرك حاللرینی بیاندن صوکره بو حاللر امم سالفه‌ده دخی موجود اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَا اَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ * فَاَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ﴾ بیورییور.

[محقق اوکلمه‌یی که نائل اولدیغی نعمتی کندی علمنه واستحقاقنه ویرمك سوزینی بونلردن اول کچنلرده سویله‌دیلر ، فقط قازاندقلریماللری وعمللری آنلری مغنی قیلوب عذابی دفع ایده‌مه‌دی . بناءً علیه ؛ قازاندقلری اعماللك جزاسی اصابت ایتدی .]

یعنی ؛ « نائل اولدیغم نعمت بنم علمم سایه‌سنده استحقاقمدر » دیمك سوزینی سویله‌مك قریشه مخصوص دکلدر ، بلکه بونلردن اول کچنلرده محقق اوسوزی سویله‌دی وبالخاصه قارون وفرعون ایله‌سائر امتلردن برچوق کیمسه‌لر نائل اولدقلری نعمتلرك کندی علملری ودرایتلری سایه‌سنده استحقاقلری اولدیغنی ادعا ایتدیلر ولکن کسب ایتدکلری ماللری وعمللری آنلره کلن بلایی دفع ایده‌مه‌دی . کذلك امم سالفه‌یه نازل اولان بلایی آنلرك نعمتلری وعمللری دفع ایده‌مه‌ینجه کسب ایتدکلری عمللرینك جزاسی آنلره اصابت ایتدی . بناءً علیه ؛ بعضیلری قارون کبی یره باتدی وبعضیلری فرعون کبی دکزه غرق اولدی وبعضیلری‌ده دیکر عذابلرله هلاك اولدیلر . ایشته کچمش امتلره کوتو عمللری وماللری فائده ویرمه‌یوب بلکه هلاکلرینه سبب اولدیغی کبی قریش قومنه ده عین حال جاری‌اولاجقدر . شو حالده انسان‌ایچون اك‌بویوك وظیفه ؛ هرشیئی اللهدن بیلمك وهر وقت اللهك درکاهنه التجا ونازل اولان بلایانك دفعنی اللهدن استرحام ایتمکدر .

*
* *

واجب تعالی کچمش امتلر حقلرنده کسب ایتدکلری اموال واعماللك عذابی دفعده فائده‌سی اولمادیغنی بیاندن‌صوکره قریش‌قومنه دخی‌ماللرینك وعمللرینك فائده‌سی اولمیه‌جغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هٰؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴾ بیوریور .

[شو قریش کافرلرندن کفر وسائر کناهلرله کندیلرینه وغیرك حقوقنه تجاوزله باشقه‌لرینه‌ظلم ایدوب کفر وطغیانده عناد واصرار ایدنلره البته‌کسب ایتدکلری عمللرینك جزاسی اصابت ایده‌جکدر . حالبوکه آنلر الله تعالی‌یی عاجز قیلامازلر .] بناءً علیه ؛ الله تعالی آنلره عمللرینك جزاسنی ویریر .

بو آیت جلیله ؛ کفار قریشی تهدید ایتمش وبدر غزاسنده برچوقلری بو آیتده بیان اولونان عذاب دنیوی‌یی طاتدقلری کبی مکه‌ده آنلرك ظلملری سببیله یدی سنه بردامللا یاغمور دوشمکسزین قحط اولمشدر . بناءً علیه ؛ عمومی برعذاب مستولی اولدی وهیچ برینك نه‌مالی نه‌ده جانی اوعذابی دفعه کافی اولامادی ولکن ینه متنبه اولمادیلر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله‌سین ؛ تأکید ایچوندر . قوم قریشه کسب ایتدکلری کناهلرك جزاسی البته اصابت ایتمشدر . زیرا ؛ آنلره‌عذاب ایتمکده الله تعالی عاجز دکلدر .

*
* *

واجب تعالی مکه قومنك عذاب دنیویلرینی بیاندن‌صوکره کچیرمش اولدقلری قحط اوزرینه‌رزقلرینی توسیع ایتدیکنی بیان‌ایتمك‌اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾ بیوریور .

[شو سوزلری سویلرلرده بیلمیورلرمی که الله تعالی دیله‌دیکی قولنك رزقنی بول ودیله‌دیکنك رزقنی طار ویرر . شو قوللرندن بعضیسنك رزقنی بول وبعضیسنك رزقنی طار قیلمسنده مؤمن اولان قوم ایچون اللهك قوت وقدرتنه دلالت ایدر دلیللر واردر .] او کافرلر تنبیه الٰهیدن غفلت ایتدیلر وحکمت الٰهیه‌یی دوشونمه‌دیلر وبیلمه‌دیلرمی که الله تعالی ایسته‌دیکی قولنه رزقنی بول وایسته‌دیکنه طار ویردیکنی ؟ وهیچ برکیمسه‌نك رزقنده اللهك غیرینك مدخلی اولمادیغنی ادراك ایتمه‌دیلرمی ؟ حالبوکه آزیجق عقلی‌اولان کیمسه‌نك بونی ادراك ایدوب بیلمسی لازمدر . زیرا شو رزقك بعض کیمسه حقنده آزوبعض کیمسه حقنده چوق اولماسنده اهل‌ایمان ایچون قطعی دلیللر واردر . چونکه ؛ هرزمان کورولن احوالدندرکه چوق عاقل وذکی اولان کیمسه‌لر معیشت طارلغنه مبتلا وبرچوق جاهل‌واحمق وخسته وضعیف‌اولان کیمسه‌لر بول رزقه مالکدر . شوحالده‌عقل وذکانك ، شجاعت‌وجسارتك رزقده مدخلی یوقدر . کذلك طبیعتك وآیك ویلدیزلرك‌ده رزقده‌دخلی‌یوقدر . زیرا ؛ برزمانده طوغان ایکی‌شخصك بریسی پادشاه‌اولیور دیکری‌ایسه آچلغندن سورونیور . بناءً علیه ؛ الله تعالی‌دن غیری هیچ برکیمسه‌نك رزقنده برمؤثر

یوقدر ، آنجق هر کسک رزقده مؤثر حقیقی الله تعالی‌در . اوت ! عبد اسبابه تشبث وسعی ایله مکلفدر، لکن اسبابك مسببه موافق اولوب اولماسی اللهك اراده‌سنه باغلیدر . دیلرسه موافق قیلار وموافق قیلمامق ایسترسه موافق اولماز. مثلا چیفتجی أکینی اکمکله مکلفدر. بیتیروب بیتیرمه‌مك ایسه اللهك ید قدرتنده‌در .

خلاصه ؛ رزقك بول ویا طار اولمسنده عبدك مدخلی اولمادیغی وزیرا ؛ بر چوق عالم وعاقل وجسور وقوی اولانلرك فقر و فاقه‌یه مبتلا وجاهل واحمق وخسته وضعیف اولانلرك ثروت ووسعته مالك اولدقلری هرزمان كورولن احوالدن اولدیغی وطبیعتك وآیك ویلدیزلرك وطوغدیغی زمانك رزقده تأثیری اولمادیغی وبرساعتده وبلکه بردقیقه‌ده طوغان بیکلرجه اشخاصك هیچ برینك حالی دیکرینه بکزه‌مه‌دیکی کورولمکده اولدیغی وشو احوالك جمله‌سنده ورزقده تأثیرك آنجق واجب تعالی اولدیغنه برچوق دلیللر بولوندیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی عاصیلره عذاب ایده‌جکنی بیاندن صوکره استغفار ایدن قوللرینه مرحمت ایده‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلَى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! سن بنم لسانمله دی که « ای شول قوللرم که نفسلری اوزرینه اسراف ایتدیلر . سز اللهك رحمتندن امیدیکزی کسمه‌یك . زیرا ؛ الله تعالی کناهلرك جمیعسنی مغفرت ایدر . چونکه ؛ الله تعالی قوللرینك کناهلرینی ستر ایدیجی ودرگاه الوهیتنه التجا ایدنلره مرحمت بیوریجیدر .]

یعنی ؛ ای رسول اکرم ! سن بزم طرفمزدن وکالت صورتیله قوللریمزی بزه مضاف قیلارق دی که « ای کناهلر ایشله‌مکله نفسلرینه ظلم واسراف ایدن قوللرم ! کناهلریکزه باقارق اللهك رحمتندن امیدیکزی کسمه‌یك وکناهکزك بویوکلکنه نظر

ایده‌رك توبه کزك قبول اولونمیه‌جغنی ظن ایتمه‌یك . زیرا ؛ جمله اسراریکزی بیلن الله تعالی کناهلریکز ولوسه پك بویوك اولسون جمیعسنی ستر ایدر . چونکه ؛ الله تعالی توبه واستغفار ایدن قوللرینك وبالخاصه اهل توحیدك کناهلرینی ستر ودرگاهنه التجا ایدنلری احسانه غرق ایدیجیدر . بناءً علیه ؛ انسانك رحمت الٰهیه‌دن امیدینی کسمه‌مسی لازمدر .

فخر رازینك وقاضینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بو آیتده عباده مراد ؛ مؤمنلردر . چونکه عبادك جناب حقه مضاف قیلنمسی ؛ تعظیم ایچون اولوب تعظیم ایسه مؤمنلره لایق اولدیغی جهتله عباده مراد ؛ مؤمنلردر ، مشرکلر دکلدر .

بو آیت جلیله‌ده رحمت الٰهیه‌یی امید ایتمك لازم اولدیغنه طقوز جهتدن دلالت واردر : برنجیسی ؛ کناهکار اولان کیمسه‌لردن ذل ومسکنتی موجب اولان عبد لفظیله تعبیر اولونمری . کریم اولان ذاته لایق اولان ؛ مسکین وحقیر ومحتاج اولانلره مرحمت ایتمك اولدیغندن قوللرندن عبد ایله تعبیر ؛ مرحمت ایده‌جکنه اشارتدر . ایکنجیسی ؛ عبادی ذاته مضاف قیلدی : شو اضافتك شرفی ایسه عذابدن امنیت ورحمته امید ایجاب ایدر . اوچنجیسی ؛ رحمتدن قطع امید ایتمکدن نهی ایتدی . بو نهی ؛ رجا ایله امر ایتمکدر . کریم اولان ذات رجا ایله امر ایدنجه کندینه لایق اولانی کرمدر . دردنجیسی ؛ ضمیر موقعنده اسماء حسنانك اك بویوکی اولان لفظهٔ جلال وارد اولمشدر . رحمتك رحیم اولان الله تعالینك اك بویوك اسمنه مضاف قیلنمسی ؛ طرف الٰهیدن فیضان ایده‌جك رحمتك پك بویوك وهرکسه شامل اولمسنه دلالت ایدر . بشنجیسی ؛ مغفرت، تأکید افاده ایدن ﴿ اِنَّ ﴾ لفظیله وارد اولمشدرکه مغفرتك محقق اولدیغنه دلالت ایدر . آلتنجیسی ؛ تأکید معناسنی افاده وهر کناهك عفوینه دلالت ایدن ﴿ جميعاً ﴾ لفظی وارد اولمشدرکه جمله کناهلرك مغفرت اولوناجغنه دلالت ایدر . یدنجیسی ؛ ذات الوهیتنی مغفرتده مبالغه‌یه دلالت ایدن ﴿ الغفور ﴾ صفتیله توصیف بیورمشدرکه عذاب ایجاب ایدن کناهلرك هپسی

مغفرت ایده‌جکنه دلالت ایدر. سکزنجیسی؛ (الرحیم) لفظیله توصیف بیورمشدرکه رحمت الهیه‌نک موجب اولان ثوابی تحصیله اشارتدر. طقوزنجیسی؛ قوللرینه کندنده غیری مرحمت ایده‌جک برکیمسه اولمادیغنه اشارت ایچون حصره دلالت ایدن ضمیر فصلله وارد اولمشدر.

بو آیتک حضرت حمزه‌نک قاتلی (وحشی) حقنده نازل اولدیغی مرویدر. چونکه؛ رسول الله وحشی‌یی اسلامه دعوت ایدنجه «بن چوق کناه ایشله‌دم نصل اسلام اولابیلیرم؟» دیمسی اوزرینه بو آیتک نازل اولدیغی مرویدر. یاخود اهل مکه‌دن بعضیلری «بز آدم اولدورمک وزنا ایتمک کبی بویوک کناه ایشله‌دک. محمد ﷺ ایسه بو کناهلر عفو اولونماز بیوریور. شو حالده بزم اسلام اولمقلغمز ممکن اولاماز» دیملری اوزرینه نازل اولمشدر. یاخود بو آیت (عیاش)، (ابی بن ربیعه) و (ولید) ودها بعض مکه‌ده قالان مسلمانلر حقلرنده نازل اولمشدر. چونکه؛ بونلر اسلام اولدقدن صوکره بعض فتنه وقوعنه مبنی هجرتی ترک ایتدکلرندن مدینه‌یه هجرت ایدن مسلمانلر بونلرک هجرتی ترک ایتدکلری ایچون توبه‌لرینک قبول اولونمیه‌جغنی سویله‌ملری اوزرینه نازل اولمشدر. آیت نازل اولونجه حضرت عمر آیتی مکه‌یه کوندردی. آیتی کورونجه اوراده قالان مسلمانلر مدینه‌یه هجرت ایتمشلردر. هرهانکی سببله نازل اولورسه اولسون اعتبار الفاظک عمومنه‌در، سببک خصوصنه دکلدر. بناءً علیه؛ برکیمسه هرنه‌قدر بویوک کناه ایشله‌سه آنک ایچون مغفرت الهیه واردر. شوقدرکه کافرک مغفرتی ایمانه محتاجدر. ایمان ایتمه‌دکجه مغفرت اولونماز. اما مؤمنک مغفرتنده توبه ایتمسی شرط دکلدر. شو حالده برمؤمنک کناهی نه‌قدر بویوک اولسه توبه ایتمکسزین مغفرت اولونمسی جائزدر. بو آیت؛ اهل ایمانک مغفرت اولونمسنک قطعی اولدیغنه دلالت ایدر. چونکه؛ اهل ایمان جهنمه کیرسه بیله کناهی مقداری عذاب اولوندقدن صوکره هرحالده مغفرت الهیه ایله جهنمدن چیقار. اکر مغفرت اولونمسه کافر کبی جهنمدن چیقمازدی. بناءً علیه؛ مؤمن ایچون مغفرت محققدر.

***

واجب تعالی رحمت الهیه‌دن امید کسمک جائز اولمادیغنی وعاصیلری مغفرت ایده‌جکنی

بیاندن صوکره عاصیلر اوزرینه توبه ایتمک واجب اولدیغنی بیان ایتمک اوزره ﴿وَاَنِيبُوا اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ﴾ بیوریور.

[سزه عذاب کلمزدن اول ربکزه توبه ایدک والله تعالی‌یه اطاعت وانقیاد ایدک. زیرا؛ عذاب کلدکدنصکره یاردیم اولونمازسکز.]

یعنی؛ اللهک رحمتنک وسعتنی ومغفرتنک کثرتنی ایشیتمکله برابر کناهلریکزدن توبه‌یه مسارعتله الله تعالی‌یه تقرب وقلبکزله توجه ایدک که رحمت الهیه‌دن نصیبه‌دار واللهک امرینه ونهینه تماميله انقیاد ایدک که مغفرت الهیه‌یه نائل و ایمانده وعملکزده اخلاص اوزره اولک که جنتک درجه‌لرینه واصل اولاسکز. کرک توبه، کرک عملده اخلاص، کرک امره اطاعت بونلرک جمله‌سنه سزه عذاب کلمزدن اول سرعت ایدک که رذیل ورسوای اولمیه‌سکز. زیرا؛ عذاب کلدکدن صوکره یاردیم اولونمازسکز. چونکه؛ عذاب کلدکدن صوکره او عذابدن سزی قورتاره‌جق یاردیمجی بولونامازکه عذابدن قورتولاسکز.

فخر رازینک بیانی وجهله بو آیت جلیله کناهدن توبه‌نک واجب اولدیغنه دلالت ایدر. کرچه مغفرت الهیه‌یه اهل سنت عندنده توبه شرط دکلسه‌ده بوندن اول بیان اولوندیغی وجهله مغفرت جهنمه کیرمزدن اول اولدیغی کبی جهنمه کیردکدن صوکره دخی اولور. شو حالده اکر توبه ایدرسه توبه‌سی جهنمه کیرمه‌دن اول مغفرته سبب اولور. بناءً علیه توبه‌نک فائده‌سی؛ توبه ایتدیکی کناهک عذابنی قالدیرمقدر. اکر توبه ایتمزسه کناهنک عفو ومغفرت اولونمسی جائز ومحتمل ایسه‌ده آنجق کناهی مقداری معذب اولمق احتمالی غالبدر. شو حالده عبدک دائما توبه اوزره بولونمسی لازمدر وتوبه، وقت کچیرمکسزین درحال واجبدر. حتی کناهی ایشله‌دکدن صوکره توبه‌یی تأخیر ایتمکده آیریجه برکناهدر. چونکه؛ توبه واجبدر واجبی تأخیرده برکناهدر.

خلاصه؛ کناهکار اولان کیمسه‌نک درحال کناهدن توبه ایتمسی واجب وکناهی ایجابی عذاب کلمزدن اول امر الهی‌یه انقیادله عذابی دفعک چاره‌سنه باقمسی لازم اولدیغی

وعذاب كلنجه‌يه قدر توبه ايتمزسه عذاب كلدكدن صوكره او عذابی دفع ايده‌جك بر
ياردیمجی بولونامیه‌جغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی توبه وانقياد ايله امردن صوكره سويله‌نن سوزلرك الك كوزلنه تبعيت ايتمك
واجب اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاتَّبِعُوا اَحْسَنَ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ
مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴾ بيورييور .

[اتباع ايدك سز ربكزدن سزه انزال اولونان كلامك الك زياده كوزلی اولان قرآنه
وشو اتباعكز سز ادراك ايتمز اولديغكز حالده آكسزين سزه عذاب كلمزدن اول واقع
اولسون كه عذاب كلسون وسزده كورمه‌يك .]

يعنی ؛ سز بيلمكسزين آنی اولارق كناهكزك مقتضاسی عذاب الٰهی سزه كلمزدن
اول سزی كمال تربيه ايله تربيه ايدن ربكزدن افضل انام اولان رسولی واسطه‌سيله سزه
انزال اولونان واحسن كلام اولان قرآنه اتباع ايدك كه كچمش كناهلريكزه توبه ايتمش
اولاسكز وعذابدن نجات بولاسكز .

فخر رازينك وابوالسعود افنديتك بيانلری وجهله انزال اولونان كلامك احسنی
ايله مراد ؛ **قرآندر** . چونكه ؛ قرآنده كناه اولان شيلر ذكر اولوندی كه اجتناب
اولونسون وكوتو اولان و مروتی اخلال ايدن شيلر ذكر اولوندی كه آنلره رغبت
اولونماسون واحسن اولان شيلر ذكر اولوندی كه اتباع اولونسون . ياخود انزال اولونان
كلامك احسنی ايله مراد ؛ **ناسخ اولان آيتلردر** . بوكا نظراً **معنای نظم** : [قرآنك ناسخ
اولان آيتلرينه اتباعله منسوخ اولانلری ترك ايدك] ديمكدر . ياخود احسن ايله مراد ؛
مأموربه اولان عبادتلر اولوب منهی عنه اولان قباحتلر دكلدر . عذابك بغتةً كلمسی ايله

مراد ؛ **كناهكارلر كناهلرله مشغول اولوركن خبرلری اولمقسزين غضب الٰهينك كلمسيدر** .
بونی بياندن مقصد ؛ عاصيلری تهديدله اطاعته دعوت ايتمكدر .

*
* *

واجب تعالی عاصيلره عذابك خبرلری اولمقسزين آكسزين نازل اولاجغنی بياندن
صوكره عذاب نازل اولديغنده عاصيلرك سويله‌يه‌جكلری سوزلری بيان ايتمك اوزره
﴿ اَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَى عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللّٰهِ وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ
السَّاخِرِينَ ﴾ بيورييور .

[عبادته چاليشك وسزه ربكزدن انزال اولونان احكامك الك كوزلنه اتباع ايدك كه
چوق نفسلرك « اللهك حقنده وطاعتنده ياپمش اولديغم قصورلرم اوزرينه ای حزن
واسفم كل ! زمانك كلدی ، حالبوكه بن دين الٰهيی محقق استهزا ايدر اولدمدی » ديمه‌لری
كريه اولديغی ايچون سزك عبادته سعيكز لازمدر . عبادته سعی ايدك كه سزده بويله ديين
نفسلردن اولمايه‌سكز .] زيرا ؛ نفسك بويله اسفنی اظهار ايتمسی كراهتدر . بو كراهتی
سويله‌مزدن اول چاره‌سنه باقك .

فخر رازينك بيانی وجهله نفس ايله مراد ؛ **عاصيلرك نفسلريدر** و كثرته اشارت
ايچون **تكثيره** دلالت ايدن تنوين ايله وارد اولمشدر . (ياحسرتا) **انسانك كدرلی زماننده
حزنه واسفنی اظهار ايچون سويله‌دیكی سوزدر** . (جنب الله) **اللهك طاعتی وحقی** ديمكدر .
بوكا نظراً **معنای آيت** : [عاصی اولان نفسلر عصيانلرينك جزاسنی كورونجه « بن دينی
استهزا ايدر اولديغم حالده اللهك حقوقنده وعبادتنده ياپديغم قصورلرم اوزرينه كل ای
بنم حزن و اسفم يانمه كل ! زمانك كلدی » ديمه‌لری كريه اولديغی ايچون انزال اولونان
كتابك كوزلنه اتباع ايدك] ديمكدر .

عذاب نازل اولديغنده عاصيلرك سويله‌يه‌جكلری سوزلری ؛ اوچدر : برنجيسی ؛
عاصی اولان نفس ، عذاب نازل اولديغنده قصورينه ندامتنی اظهار ايچون شويله ديمسيدركه

» طاعات الٓهيه‌ده وعبادات سبحانيه‌ده و قرآنه اتباعده واقع اولان قصورلرم اوزرينه اى حزن واسفم بكا كلك، طوپارلانك يانمه ! بن دين اسلامه انقياد وارباينه اطاعت ايتمه‌ديكم كبى دين اسلامى و ارباب شريعتى استهزا ايدنلردن اولدمدى ، شيمدى ايسه جزاسنى كوريبورم . بناءً عليه ؛ دنياده شريعتى و اربابنى استهزا ايتديكم زمانده نفسمه عارض اولان سرور وغرورلريمه مقابل شيمدى كورديكم عذاب اوزرينه حزن و كدرلرم ، حسرت وواويلالرم كلك يانمه ، احاطه ايدك بنى ، چوريك اطرافمى دردلرشمم سزكله . زيرا ؛ باشقه چاره‌مز قالمادى » ديمكله حسرتنى اظهار ايدر . شو حالده نفسك بويله ديمسنه حاجت قالمقسزين الله تعالى‌يه اطاعت وقرآنه اتباع ايتمك لازمدر .

* * *

واجب تعالى عاصيلرك عذاب نازل اولونجه سويله‌يه‌جكلرى سوزلردن برنجيسنى بياندن صوكره ايكنجيسنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَوْ تَقُولَ لَوْ اَنَّ اللّٰهَ هَدٰينٖى لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقٖينَ ﴾ بيوريبور .

[ياخود او عاصى اولان نفس ديركه « الله تعالى اكر بنى هدايتده قيلمش اولسه ايدى البته بن ده متقيلردن اولوردم » .]

يعنى ؛ او كناهكار اولان نفس، نعمت الٓهيه‌دن محروم اولارق عذابه دوچار اولديغنى كورونجه حسرت وندامتنى اظهار ايده‌رك « اكر الله تعالى سائر اولياسى كبى بكاده توبه‌يى توفيق وبنى هدايته ارشاد ايتمش اولسه‌يدى بن ده كناهلردن اجتناب ايدر واوليا زمره‌سندن اولوردم ولكن هدايتده قيلماديغندن اشقيا زمره‌سندن اولدم » ديمكله حسرتنى ميدانه قور.

* * *

واجب تعالى عاصيلرك اوچنجى سوزلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَوْ تَقُولَ حٖينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لٖى كَرَّةً فَاَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنٖينَ ﴾ بيوريبور .

[ياخود او كناهكار اولان نفس، عذابى كورديكى زمانده ديركه « آه نه اولا ايدى كاشكه بنم ايچون دنيايه بركره دها دونمك ممكن اولا ايدى بن ده ارباب احسان زمره‌سندن اولا ايدم » .] ايشته نفس عاصيه بويله ديمكله كدرينى اظهار ايدر .

يعنى ؛ كناهكار اولان نفس، كنديسنه كلن عذابى رأى العين كورونجه كمال تحسرندن تمنى ايدر ديركه « كاشكه بنم ايچون دنيايه بردها رجوع ايتمك ممكن اولسه‌ده بن شرطلرينه رعايت ايده‌رك عبادت ايتسه‌م و رسوللرينى تصديق ايدن ارباب احسان زمره‌سندن اولسه‌م » . ايشته بويله ديمكله كناهلرينه ندامتنى اظهار ايدر. شو تمنى؛ محالى تمنى قبيلندندر. چونكه ؛ آخرته كيدنك دنيايه كلمسى ممكن دكلدر و لكن معذب اولان كيمسه عذابك شدتندن شاشيرديغى ايچون بويله تمنياتده بولونور .

خلاصه ؛ عاصى اولان كيمسه‌نك عذابى كورونجه كمال حسرت وندامتنى اظهار والله تعالى‌نك كنديسنى هدايتده قيلماديغنى بيانله اعتذار ايده‌جكى وعذابى كورديكنده دنيايه بر دها دونسه ارباب احسان زمره‌سندن اولاجغندن رجوعنى تمنى ايده‌جكى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالى اهل جهنمك عذابى كوردكلرنده سويله‌يه‌جكلرى سوزلرينى بياندن صوكره ايكنجى سوزلرينى ـ « الله تعالى بنى هدايتده قيلمش اولسه ايدى بن ده متقيلردن اولوردم » سوزلريدر ـ رد ايتمك اوزره ﴿ بَلٰى قَدْ جَاءَتْكَ اٰيَاتٖى فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرٖينَ ﴾ بيوريبور .

[الله تعالى سنى هدايتده قيلدى ولكن سن هدايتى قبول ايتمه‌دك . زيرا ؛ سكا سنى ارشاد ايدوب طوغرو يولى كوستره‌جك بنم آيتلرم كلدى وسن او آيتلرى تكذيب ايتدك وآيتلرك احكامنى قبولدن استنكافله كنديكى بويوك عد ايتدك . بناءً عليه ؛ سن كافرلر زمره‌سندن اولدك .] چونكه باطله تبعيت ايتدك وحق وحقيقتى ستر ايده‌رك ظلم وعناد واستكبارله بر طاقم عبادته لايق اولمادق پوتلره عبادت ايلدك . شو حالده

ای عاصی ! سنك « الله تعالی بنی هدایتده قیلمادی ، قیلسه ایدی اهتدا ایدردم » دیدیکك سوزك یالان وبو اعتذارك مردوددر .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله (بلی) کلمه‌سی بوندن اولکی آیتده واقع نفی ضمنی‌یی اثبات ایچوندر . چونکه ؛ (لو ان الله هدینی) آیتنده (لو) کلمه‌سی معناده نفی افاده ایدر . زیرا ؛ معنای نظم: [الله تعالی بنی هدایتده قیلسه ایدی بن ده متقیلردن اولوردم، لکن هدایتده قیلمادی] دیمکدر . ایشته شو تفسیر (بلی) کلمه‌سنی اثبات ایتمشدرکه « الله تعالی سنی آیتلری انزالیله هدایتده قیلدی ولکن اهتدا ایتمه‌دك » دیمکدر. یعنی « طوغرو یولی سکا کوستردی ولکن سن اللهك کوستردیکی یوله کیتمه‌دك. بناءً علیه ؛ قصور کندیکده‌در » دیمك اولور .

*
* *

واجب تعالی ایمان ایتمه‌ین اهل جهنمك جهنمه کیردکلرنده سویله‌یه‌جکلری سوزلری بیاندن صوکره اهل جهنمك جهنمه کیردکدن صوکره واقع اولاجق صفتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللّٰهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ اَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! الله تعالی‌یه افترا و یالانجیلق ایدنلرك یوزلرینی یوم قیامتده سیاه کوروسك . جهنمده متکبرلر ایچون حاضرلانمش مقام اولمادیمی ؟ البته اولدی .]

یعنی ؛ ای مؤمنلر ! سز بو دنیاده کافرلرك کبر وغرورلرینه باقاییك . زیرا ؛ آنلر الله تعالی‌یه ولد وشریك اسناد ایتمك کبی برطاقم یالان سویله‌دکلرندن ولایق اولمادق صفتلرله توصیف ایتدکلرندن یوم قیامتده سزدن هر بریکز آنلرك یوزلرینی سیاهلانمش اولارق کوروسکز . چونکه ؛ آنلر نار جحیمده یوزلری یانمش کومور کبیدر . بناءً علیه ؛ سز آنلرك دنیاده کبر وغرورلرینه باقارق حاللرینه تعجب ایتمه‌یك . زیرا ؛ بونلر کبی متکبرلر ایچون جهنمده یر اولمادیمی ؟ البته اولدی .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیت ؛ بوندن اولکی آیتده واقع (واستکبرت) قولنی

تقریر وتثبیتدر . رؤیت ایله مراد ؛ کوزیله کورمکدر . چونکه؛ اهل جنت اهل جهنمك احوالنی کوزلریله کوره‌جکلردر. یوزلرنده اولان قارانلق ایله مراد ؛ آنلرك یانمقدن حاصل اولان سیاهلق اولدیغی کبی قلبلرنده اولان جهلك ظلمتنك یوزلرینه وورمسیدر . بو قلب قارانلغنك یوزلره عکس ایتمسی سائر قارانلقلرك عکس ایتمسی کبی دکلدر. زیرا ؛ سائرلرك زوالی ممکندر ولکن کافرلرك قلبندن یوزلرینه عکس ایدن سیاهلغك زوالی ممکن دکلدر . وابدی یوزلری سیاه قالاجقدر . چونکه ؛ ابدی عذابه سبب اولان ؛ کفردن نشأت ایتمشدر . متکبر ایله مراد ؛ الطاعت و ایماندن و انبیانك واهل حقك کلامنی دیکله‌مکدن کبر ایدن مفسدلردر .

*
* *

واجب تعالی اهل جهنمك حاللرینی بیاندن صوکره اهل ایمانك خلاصلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيُنَجِّى اللّٰهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوٓءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی فوز وفلاحله شول کیمسه‌لری قورتاریرکه آنلر کناهلردن صاقیندیلر . بناءً علیه ؛ آنلره اصلا کوتولك طوقونماز وآنلر محزون‌ده اولمازلر .]

یعنی ؛ حرام اولان شیلردن صاقینمقله الله تعالی‌یه عبادت ورسولنه اطاعت ایدن قوللرینی فوز وفلاحه ایصال ایدن طریقلرله الله تعالی آنلری عذابدن قورتارر. بناءً علیه ؛ آنلره یوزلری سیاهلانمق وجهنمده یانمق کبی کوتو شی اصلا طوقونماز وآنلر محزون‌ده اولمازلر . زیرا ؛ آنلرك اتقالری سببیله حزن ویره‌جك شیلرك قاپولری قاپانور وسعادت قاپولری آچیلور و آنلر اوزرینه انواع خیرات و برکات دوکولور . شو حالده حزن ویره‌جك برشی کورمزلرکه حزن ایتسونلر .

سوء ؛ انسانك سوه‌دیکی شیدر . وبو جمله‌لر اهل ایمانك نجات بولملرینی تفسیر ونجاتك نتیجه‌سنی بیاندر . مفازه ؛ سعادت وظفره وصولدرکه محرماتدن اجتناب ایدن کیمسه‌لره الله تعالی آنلرك دنیاده وقوعبولان عبادت وطاعتلری سببیله نجات ویرر دیمکدر. « متقیلره

كوتولك اصابت ایتمز ومحزونده اولمازلر» جملەلری؛ برسئواله جوابدر. چونكه «الله تعالی متقیلری عذابدن قورتارەجق» دنیلنجه «بو نجاتك كیفیتی نصل اولاجق؟» دییەرك وارد اولان سئواله جواب اولارق «آنلره كوتولك طوقونماز و حزنده كورمزلر» دنیلمشدر.

خلاصه؛ انسانك قورقولاجق شیلرك جملەسندن سالم وفراغ قلبه مالك اولمسی كناهلردن اتقایه محتاج اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر.

∴

واجب تعالی متقیلره نجات ویرەجكنی بیاندن صوكره نجات ویرمكه قادر اولدیغنیده بیان ایتمك اوزره ﴿اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَیْءٍ وَهُوَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ وَكِیلٌ﴾ بیورییور.

[الله تعالی هرشیئی یاراتیجیدر. قوللرینك نجاتنی دخی یاراتیر وهرشی اوزرینه وكیل ومتولیدر.] وقوللرینك بالعموم ایشلرینی حكمتنه موافق خلق ایدر. بناءً علیه؛ قوللرینی مضرت ویرەجك شیلردن محافظه ایدن اودر، آنك غیری محافظه ایدەجك یوقدر.

﴿لَهُ مَقَالِیدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾

[كوكلرده ویرده اولان خزینەلرك جملەسنك آناختارلری الله تعالینك قبضهٔ قدرتندەدر.] بناءً علیه؛ جملەسنده دیلەدیكی كبی تصرف ایدر. چونكه؛ هرشیئك خالقی اولونجه خزینەلرك آناختارلرینك ومتقیلرك نجاتلرینك دخی خالقیدر.

یعنی؛ الله تعالی قولنك ایماننی وكفرینی واطاعت ومعصیتنی خلق ایدر ولكن جبرله دكلدر، بلكه عبدك اسبابنه توسل ایتمسیله خلق ایدر. بناءً علیه؛ كافرك كفرینی الله تعالی خلق ایدر. فقط عبدك كسبیلەدر جبرله دكلدر والله تعالی هرشی اوزرینه حافظدر وهرشیئك تدبیری كندینكدر. زیرا؛ سموات وارضی خالق اولدیغندن آنلرك مفتاحی آنك قدرتی آلتندەدر، قدرتندن خارج برشی یوقدر.

فخررازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله حضرت عثمان رسول اللهدن مقالیدك معناسنی سئوال ایدر. رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم افندیمزده «مقالیدك

تفسیری (لا اله الا الله والله اكبر سبحان الله وبحمده استغفر الله ولا حول ولا قوة الا بالله هو الاول والآخر والظاهر والباطن بیده الخیر یحیی ویمیت وهو علی كل شیء قدیر) كلمات طیبەسیدر» بیوردیغی مرویدركه بو كلمات الله تعالی ایچوندر. بونلرله الله تعالی‌یه توحید وتعظیم اولونور وبو كلمات سموات وارضده اولان انواع خیراتك مفتاحیدر. بناءً علیه؛ هركیمكه بو كلماته دوام ایدرسه سموات وارضك خیراتندن كندینه اصابت ایدر دیمكدر.

∴

واجب تعالی جمله مخلوقاتك خالقی اولدیغنی بیاندن صوكره بو آیات بیناته ایمان ایتمەینلرك ضررلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿وَالَّذِینَ كَفَرُوا بِاٰیَاتِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ * قُلْ اَفَغَیْرَ اللّٰهِ تَاْمُرُوٓنِّی اَعْبُدُ اَیُّهَا الْجَاهِلُونَ﴾ بیورییور.

[شول كیمسەلركه آنلر اللهك آیتلرینه كفر ایتدیلر. آنلر آنجق دنیاده وآخرتده ضرر ایدیجیلردر. یا اكرم الرسل! سن او كافرلره دیكه «ای جاهللر! وحدانیت الٰهیەیه دلالت ایدن دلیللری كوردكدن صوكره اللهك غیری برطاقم عاجز پوتلره بنم عبادت ایتمكلكمی‌می امر ایدییورسكز؟»]

یعنی؛ اللهك وحدانیتنه دلالت ایدن آیتلره كفر ایدوب وحدانیتی تصدیق ایتمەین كافرلر آنجق ضرر كوریجیلردر وخسران كاملیله او كافرلره منحصردر. چونكه؛ مؤمنلر ایچون البته رحمت الٰهیەدن نصیب واردر. بو آیات بیناتی انكار ایدن كافرلره ای حبیبم! سن دیكه «ای جاهل كافرلر! سزك ارتكاب ایتدیككز جنایتی بن‌ده‌می ارتكاب ایدەیم؟ بوقدر آفاقی وانفسی دلیللری مشاهده ایتدكدن صوكره اللهه عبادتی تركله اللهك غیری‌یه‌می عبادت ایتمكلكمی امر ایدرسكز؟».

كافرلر، وحدانیتك دلیللرینی تدقیقدن تمرد ایتدكلرینه اشارت ایچون جهالتله ذم اولونمشلردر. چونكه؛ الله تعالینك هرشیئك خالقی وسموات وارضك مفتاحلری یدقدرتنده اولدیغنی بیلدكدن صوكره برطاقم عاجز وجانسز پوتلره عبادت جهالتدن باشقه

برشى دكلدر . فخررازينك وابوالسعود افنديك بيانلرينه نظراً كافرلرك، بابالرينك دينه رسول اللهك رعايت ايتمسنه و رعايت ايتديكى تقديرده آنلرده رسول اللهك دينه رعايت ايده‌جكلرينى تكليف ايتملرى اوزرينه بو آيتك نازل اولديغى مرويدر .

*
* *

واجب تعالى آيات الٓهيه‌يه كفر ايدنلرك دنياده وآخرتده ضرر كوره‌جكلرينى بياندن صوكره كفرك غايت چيركين اولديغى و كفر اوزره دوام ايدنلرك رحمت الٓهيه‌دن البته محروم اولاجقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اُوحِىَ اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرٖينَ ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه يا اكرم الرسل ! سكا وسندن اول كچنلره بركلمه وحى اولوندى كه محقق او كلمه‌ده شودر : اكر سن شرك ايدرسه‌ك البته عملك حبط يعنى محو اولور فائده‌سنى كورمزسك والبته سن ضرر ايديجيلر زمره‌سندن اولورسك .]

يعنى ؛ اى حبيبم ! الله تعالى حقى ايچون سكا وسندن اول بعث اولونان انبياء كرامه وحى اولوندى ودنيلدى كه « اكرسن بالفرض والتقدير الله تعالى‌يه شرك ايدرسه‌ك سنك كمال اخلاصله ايشله‌ديكك عمللرك محواولور والبته سن ضرر ايديجيلردن اولورسك. زيرا ؛ شرك سببيله عمللرك ضايع اولونجه ضرردن باشقه برشى قالماز. چونكه؛ اوعمللدن منفعت بكلركن بالكليه يوق اولمق البته ضرردن باشقه برشى دكلدر » .

فخررازينك بيانى وجهله رسول اللهدن وسائر انبياء كرامدن شركك واقع اولمسى محالدر. زيرا ؛ انبياء كرام معصوم اولدقلرى جهتله آنلردن شركك صدورى وقوعبوليه‌جغنه علم الٓهى لاحق اولديغندن آنلردن كفرك صادر اولمسى محالدر . شوحالده آيتك معناسى ؛ محال اولان شيئى فرض قبيلندندر . يعنى « انبيانك عندالله درجه‌لرى پك عالى ويوكسك اولديغى حالده بويله فنا برعملك آنلردن صدورى واقع اولمسى فرض اولونسه بيله آنلرك ضرركوره‌جكى وعمللرينك محواولاجغى محقق اولونجه كافرلردن وسائر ناسدن صدورى بوتون بوتون هلاكلرينه سبب اولاجغى اولويتله ثابت اولور » ديمكدر . شوحالده آيت ؛

كافرلره تعريضدر . يعنى « انبيانك بوقدر مقبول ومرغوب كيمسه‌لر اولدقلرى حالده سزك متصف اولديغكز كفر آنلرك عمللرينى ابطال ايدر درجه‌ده فنا اولونجه سز مرتبه ومزيتدن عارى كيمسه‌لر اولديغكز حالده سزك ارتكاب ايتديككز شركله حالكز نه اولور هيچ دوشونمزميسكز ؟ » ديمكدر .

بو آيتده انبيادن شركك صادر اولمسى محال اولديغى حالده قضيهٔ شرطيه صحيحدر . چونكه ؛ قضيهٔ شرطيه‌نك صحتى اجزالرينك صحتنى ايجاب ايتمز ، « اكر سندن شرك صادر اولورسه عملك حبط اولور» ديمك طوغريدر ولكن جزؤ اول اولان شركك صدورى وجزؤ ثانى اولان عملك حبط اولونمسى هرايكيسى‌ده باطلدر. شوحالده طرفلرى باطل وبلكه محال اولديغى حالده قضيهٔ شرطيه صادقدر .

خلاصه ؛ شرك اوقدر فنا برشى كه فرض محال اولارق انبياده بيله واقع اولسه آنلرك عمللرينى ابطال ايدر . بناءً عليه ؛ شركدن هركسك هر زمان احتراز ايتمسى اهم والزمدر . چونكه ؛ دنياده وآخرتده فلاكته سببدر .

﴿ بَلِ اللّٰهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرٖينَ ﴾

[شرك ايتمه ، بلكه الله تعالى‌يه عبادت ايت.] اللهك غيرى‌يه التفات ايتمه . زيرا ؛ آنجق عبادته لايق ومستحق اودر، آنك غيرى عبادته مستحق يوقدر. [وسن شكر ايديجيلردن اول .] چونكه ؛ اللهك نعمتنى محلنه صرفله نعمته شكر ايدنلر اللهك خالص قوللريدر .

يعنى ؛ اى نبىّ ذيشان ! كفار قريشك سكا تكليف ايتدكلرى شركه التفات ايتمه ، بلكه ازهر جهت عبادته لايق اولان الله تعالى‌يه عبادت ايت . زيرا ؛ ذاتنده ، صفاتنده وافعالنده شريك ونظيرى اولماديغندن هرجهتدن عبادته مستحق آنجق واجب تعالى‌در . بناءً عليه ؛ هرقولك عبادتنى الله تعالى‌يه حصر ايتمسى لازمدر . اوحالده عبادتكى اللهه حصر ايتمكله شاكرلر زمره‌سندن اول كه نعمتك تزايد ايتسون . بو امر ؛ ظاهرده رسول اللهه ايسه‌ده حقيقتده امته تعليمدر. چونكه؛ رسول اللهك عبادتنى جناب حقه حصر ايتديكى وشاكرين زمره‌سندن اولديغى معلومدر. بناءً عليه؛ بوامر ؛ حقيقتده امته امردر.

*
* *

واجب تعالى كافرلرك ارتكاب ايتدكلرى شركك باطل اولديغنى بياندن صوكره شركى ارتكابلرينك سببنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ ﴾ بيوريور .

[حالبوكه اوكافرلر جناب حقه لايقيله تعظيم ايدوب قدرينى تقدير ايده‌مه‌ديلر .]
چونكه؛ عظمت الهيه‌يى لايقيله تقدير ايتمش وكندى وجودلرنده اولان صنايع غريبه‌يه باقارق واجب تعالى‌نك قدرينى بيلمش اولسه‌لردى الله تعالى‌يه شرك ايتمزلردى ، حالبوكه شرك ايتديلر . شوحالده عظمت الهيه‌يى تقدير ايده‌مه‌ديلر .

﴿ وَالْاَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾

[يوم قيامتده ارضك جميعسنى قبض ايدرم وسموات قدرت الهيه ايله دوررولور وبوكولور معطل اولور . الله تعالى جميع نقائصدن منزه ومبرادر ومشركلرك شرك ايتدكلرى شيلرك جمله‌سندن ذات الوهيت عالى اولدى .] بو آيت جليله ؛ عظمت الهيه‌يى بيان ايچون وارد اولمشدر . يعنى « يوم قيامتده كمال عظمت وقدرتمله ير يوزينى قبض ايدرم ويدى قات كوكلر قدرت الهيه ايله دررولور وافعال و حركاتدن ساقط اولور . زيرا ؛ مقتضياتنك جمله‌سى معطل اولديغندن ازلاً عدمدن عبارت اولديغى كبى ابداً دخى عدمه سر چكر كيدر وكافرلرك شرك ايتدكلرى شيلرك جمله‌سندن ذات الوهيت عالى اولدى .

ابوالسعود افندينك بيانى وجهله جناب حقك عظمت وقدرتنه نسبتله عقول واوهامك حيرتده قالديغى بك بيوك ايشلر غايت قولايدر . بناءً عليه ؛ كرك عالم علوى اولان كوكلرى وكرك عالم سفلى اولان يرلرى بر آنده تخريب ايدر ويوم قيامتده بوتخريباتك وقوع بولاجغنه آيت دلالت ايدر .

(قَبْضَتُهُ) قبض ؛ برشيئى اَلنك راَووجنك ايچنه آلمقدر . (بيمينه) يمين ؛ صاغ اَل معناسنه‌در . آنجق بومعنالر آلت جارحه‌دن عبارت اولوب الله تعالى ايسه آلت جارحه‌دن منزه اولديغندن واجب تعالى حقنده بونلرك معناى لغويلرى محالدر . بناءً عليه ؛ كرك قبض وكرك يمين واجب تعالى‌نك قدرتندن كنايه‌در . يعنى « صاغ اَليله آووجنك ايچنه آلنان برشى

نصل حقير وذليل اولورسه يرلر وكوكلر بوقدر عظمتلريله برابر جناب حقك قدرتنه نسبتله بونلرده آووج ايچنه آلنان شى كبى حقير وذليللر » ديمكدر . كرك قبض وكرك يمين اسلاف كرام عندنده واجب تعالى‌نك صفاتندندر ، اما كيفيتى تعيين بزم ايچون مشكل اولديغندن بوصفتلرك كيفيتندن بحث ايتمك لازم دكلدر .

*
* *

واجب تعالى عظمت وقدرتنه دلالت ايدن افعال عجيبه‌سندن بعضيلرينى بياندن صوكره بعض آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ ﴾ بيوريور .

[اسرافيل عليه السلام طرفندن صوره اوفورولونجه يرده وكوكلرده اولان روح صاحبى جمله مخلوقات هلاك اولور ، آنجق الله تعالى‌نك هلاكنى مراد ايتمه‌ديكى كيمسه‌لر هلاكدن مستثنا اولورلر .]
يعنى ؛ دنيانك عمرى نهايت بولوب معموريتنه دائر امداد الهى كسيلنجه طرف الهيدن وارد اولان امر اوزرينه امانتلرى محللرينه رد ايچون اسرافيل عليه السلام طرفندن صوره اوفورولونجه عالم علوى وعالم سفليده اولان بوتون ذى روح صداى صورك دهشتندن هلاك اولور ، آنجق الله تعالى‌نك هلاكلرينى مراد ايتمه‌ديكى درت ملك هلاك اولمازلر. بناءً عليه ؛ جبرائيل ، اسرافيل ، ميكائيل وعزرائيل عليهم السلام بر آز مدت برحيات اولارق قالدقدن صوكره اولا ميكائيل صوكره اسرافيل اوندن صوكره جبرائيل وآنك آرقه‌سندن عزرائيلك وفات ايده‌جكلرى ابن عباس حضرتلرندن مرويدر .

بو آيتده هلاكدن مستثنا اولانلر حقنده شهداء كرام ، ياخود حوريلر وياخود عرش اعظم وكرسيده اولان ملكلر اولديغنه دائر روايتلر موجود ايسه‌ده بوذواتك كيملردن عبارت اولديغى حقنده دليل قطعى اولماديغندن بزم ايچون بونلرى تعيين خصوصنده اعمال فكر ايتمكه حاجت يوقدر . يالكز اولجه ذكر اولونان درت ملك اولديغنه دائر وارد اولان روايت ديكر روايتلردن قويدر .

*
* *

واجب تعالی ایکنجی صورك اوفورولمسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ بیوریور .

[ابتداءً صوره بر کره اوفورولدقدن صوکره آنلری قبردن قالدیرمق ایچون ایکنجی مرهده تکرار صوره اوفورولور . برده کوریلورکه جمله انسانلر کندیلرینی آیاق اوزرنده نظر ایدرلر کورورلر .] ومبهوت وحیران اولارق قبرلرندن قالقمشلر بر بیوك صحرا ایچنده کندیلرینی بولورلر ویکدیکرینه نظر ایدرلر .

فخررازینك بیانینه نظراً اولکی صور ایله ایکنجی صور آره‌سنده قرق سنه ویاخود قرق کون اولدیغی مرویدر . ایکنجی صور عقیبنده تأخر ایتمکسزین درحال انسانلرك قبرلرندن قالقاجقلرینه اشارت ایچون بلاتأخروقوعه دلالت ایدن فا لفظی وارد اولمشدر. نظرلری؛ نظرحیرتدر. چونکه؛ آکسزین قبردن قالقیورملری کندیلرینه حیرت ودهشت ویرمسنه بناءً اطرافه کمال حیرتله باقاجقلرینه اشارت ایچون نظر ایده‌جکلری آچیقدن بیان اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی صورك اوفوروله‌جغنی وانسانلرك قبرلرندن قالقاجقلرینی بیاندن صوکره اوزمانده واقع اولاجق احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّنَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ بیوریور .

[ارض قیامت ربسنك نوریله ضیالانور وهر کسك دفتراعمالی کندی اوکنه قونولور وانبیاء عظام وشهداء کرام کتیریلور وطرف الٓهیدن قوللری آره‌سنده حقانیتله حکم اولونور . حالبوکه قوللر ظلم اولونمازلر .]

یعنی ؛ یوم قیامتده بوتون ضیا ویرن اجرام محو اولوب ضیالری قالمیانجه نور الٓهیدن باشقه ضیا ویره‌جك بر شی اولمادیغندن ارض محشر وعرصهٔ قیامت الله تعالینك نوریله نورلانور وضیاسی ایله ضیالانور واوزمانده هر کسك دفتر اعمالی کندی اوکنه

قونور ودفتری موجبنجه محاسبه اولونور وهر کس دفتری مقتضاسی جزا کورور واوکونده انبیا وشهدا عرصهٔ محشره کتیریلور . انبیا امتلرینه وشهدا اقرباواحبابلرینه شهادت ایدرلر وهر کسك دفتر اعمالی کتیریلوب انبیا وشهدا شهادت ایدنجه عباد آره‌سنده حقله حکم اولونور، اهل جنت جنته واهل جهنم جهنمه حکم الٓهی ایجابی کیدرلر ، هیچ کیمسه‌نك بر شی دیمکه صلاحیتی اولاماز . چونکه ؛ حکم الٓهینك حق اولدیغنی هر کس بیلدیکندن اعتراضه مجال اولماز. حالبوکه عباد بو حکمله اصلا ظلم اولونمازلر. زیرا ؛ هر کسك ثوابندن بر ذره‌سی نقصان اولمادیغی کبی کناهی اوزرینه دخی بر ذره زیاده قیلنماز ، هر شخصك عملی نه ایسه جزاسی‌ده اودر .

فخررازینك بیانی وجهله بو آیتده ارض ایله مراد ؛ قیامتده ناسك جمع اولمسی ایچون خلق اولونامجق ارض محشردر ، یوقسه شو ایچنده بولوندیغمز ارض دنیا دکلدر. کتاب له مراد؛ هر کسك دفتر اعمالیدر ویاخود لوح محفوظدر. چونکه؛ لوح محفوظده خطا وصواب ، کوچوك وبویوك بالجمله انسانلرك عمللری یازیلیدر . انبیاء عظام امتلرینه شهادت ایچون کتیریلور . شهدا ایله مراد ؛ فی سبیل الله شهید اولانلردر ویاخود امت محمددر . چونکه؛ امت محمد قرآنده کوردکلری وجهله انبیاء سائره‌نك شریعتلرینی امتلرینه تبلیغ ایتدکلرینه شهادت ایده‌جکلردر . نور الٓهی ایله مراد ؛ دار آخرتی نوره ایچون الله تعالینك آخرته مخصوص خلق ایتدیکی نور ویاخود نور عدالتدر .

*
* *

واجب تعالی هر کس بیننده عدالتله حکم اولوناجغنی وهیچ بر کیمسه‌یه ظلم اولونمیه‌جغنی بیاندن صکره ظلم اولونمامانك نتیجه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ﴾ بیوریور .

[هر نفس عملنك جزاسنی آلیر ، اصلا نقصان اولماز . حالبوکه الله تعالی آنلرك ایشله‌دکلری ایشلرینی هر کسدن زیاده بیلیر .] بناءً علیه؛ هر کسك عملنك جزاسنی تمامیله

ویرر . چونکه ؛ هرکسک کوچوك وبویوك بالجمله عملنی بیلدیکی ایچون هرشخص تماماً حقنی استیفا ایدر ، اصلا نقصان اولماز وحکم الـٰهی ؛ واقع نفس الامره مطابق اولور .

*
* *

واجب تعالی قیامتك وقوعنی وقیامتدن صوکره واقع اولاجق محاکماتی وهر نفس عملنك جزاسنی کوره جکنی بیاندن صوکره جزانك محلی اولان جنته وجهنمه ناسك سوق اولوناجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِلٰى جَهَنَّمَ زُمَراً حَتّٰى اِذَا جَاؤُهَا فُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ اٰيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر حقدن اعراضله کافر اولدیلر . آنلر فرقه فرقه جهنمك طبقه‌لرینه سوق اولونورلر ، حتی جهنمه کلدکلرنده جهنمك قاپولری آچیلور هرکس کندی ایچون حاضرلانمش اولان طبقه‌یه کیرنجه جهنمك خزینه‌دارلری سؤال ایدرلر ودیرلرکه « سزه کندی جنسکزدن رسوللر کلمدیمی واو رسوللر سزك اوزریکزه ربکزك آیتلرینی تلاوت ایدر وسزی بوکونکزله قورقوتور اولدقلری حالده کلمدیلرمی؟»] جهنمه مؤکل زبانیلر بویله دیمکله اهل جهنمی رزیل ورسوای ایدرلر . چونکه بو سؤال ؛ اهل جهنمی تکدیر ایچوندر .

اهل جهنمی سوقك شدتنه وبهایمك سوقنه مشابه برسوق اولدیغنه اشارت ایچون **سوق** کلمه‌سی وارد اولمشدر. چونکه؛ اهل نار اولدقلرندن تحقیره وشدتله سوق اولونمغه شایاندرلر . جهنمك قاپولری بونلر کلنجه‌یه قدر قاپالی اولوب بونلر کلدکلرنده آچیلاجغنه آیت دلالت ایدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بو آیت ؛ بوندن اولکی آیتده بیان اولونان **توفیه‌یی** یعنی هرنفس عملنك مقابلنی تماميله آلاجغنی **تفصیل وآنك کیفیتنی بیاندر** . اهل کفر ضلالت وشرارده متفرق اولدقلرندن جهنمه هرکسك ضلالته مشترك اولدقلری کیمسه‌لرله

جماعت جماعت اولارق کیده جکلری بیان اولونمش وجهنمه کیدنلرك بر طاقم آه وانینلر ایله وباغیریشوب چاغیریشمقله کیده جکلرینه اشارت ایچون **صدا** معناسنی مشعر اولان ﴿ زُمَراً ﴾ وارد اولمشدر . چونکه (زمراً) **زمره‌نك جمعیدر ، وفرقه معناسنه‌در ، وصوت معناسنه** اولان (زمراً) کلمه‌سندن مشتق اولدیغی ایچون « صوت وصدالی یعنی آغلاشارق وچاغیریشارق وکورولتولو فرقه‌لر اولارق جهنمه سوق اولونورلر » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی جهنم قاپوسنه کلن اهل جهنمه خزینه‌دارلر طرفندن تکدیر صورتیله « سزه رسوللر کلمه‌دیمی وسزه بوکونی خبر ویروب قورقوتمادیلرمی ؟ » دییه‌رك واقع اولاجق سؤالی بیاندن صوکره اهل جهنمك ویره‌جکلری جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ * قِيلَ ادْخُلُوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴾ بیوریور .

[جهنمك مأمورلرینه جواب اولارق اهل جهنم دیرلرکه « بزه ربمزك آیتلرینی تلاوت ایدر رسوللر کلدی وبوکونه ملاقاتله بزی قورقوتدیلر ولکن کلمهٔ عذاب کافرلر اوزرینه واجب اولدیغندن بزم اوزریمزه عذاب واجب اولدی » دیمکله اظهار اسف ایدرلر وخزنهٔ جهنم طرفندن آنلره « ابداً جهنمده قالیجی اولدیغکز حالده جهنمك قاپولرندن کیرك » دنیلور. بناءً علیه ؛ حقی قبولدن اعراض وتکبر ایدن متکبرلرك مقامی اولان جهنم نه کوتو محل اولدی .]

بو آیتده عذابك علتی وسببی **کفر** اولدیغنه اشارت ایچون اسم ضمیر موقعنده اسم **ظاهر** اولارق (الکافرین) لفظی وارد اولمشدر. چونکه (علی الکافرین) یرنده (علینا) وارد اولسه اولابیلیردی ولکن عذابك علتی کفر اولدیغنه اشارت اولمازدی . چونکه مشتق اولان **کافرین** لفظی اوزره عذابك واجب اولمسی حکمنك تعلیق اولونمسی ؛ مأخذ اشتقاق اولان کفرك عذابه علت اولمسنی ایجاب ایدر .

بو آیتده هرزمرەنك آیری آیری قاپولردن کیرەجکلرینه دلالت واردر . چونکه ؛ بر جمع لفظی دیکر جمع لفظنه تقابل ایدرسه آحادك آحاده انقسام ایتمسی قواعد عربیه اقتضاسندندر . بو آیتده ایسه (ادخلوا) جمعی (ابوابَ) جمعنه مقابل قیلنمشدر . بناءً علیه ؛ هرفرقەنك آیری آیری قاپولردن کیرەجکنه دلالت ایدر وحکمت دەبونی مقتضیدر. چونکه ؛ هرفرقەنك کناهی وضلالتی آیریدر. شوحالده هرفرقەنك کندی کناهنك جزاسی ایچون تعیین اولونان جزانك محلی اولان طبقۀ ناره داخل اولمسی واوطبقەنك قاپوسندن کیرمسی امر طبیعیدر .

اصحاب جنایتك جهنمده مقاملری آیری آیری اولدیغنه دنیا حبسخانەلری ده برمثال ونمونەدر . زیرا ؛ هرجانینك اوجنایت صاحبلرینك بولونمسی ایچون تخصیص اولونان قوغوشده أکلەشمسی عادتدر وعدالتك اقتضاسیده بودر .

*
* *

واجب تعالی اهل جهنمك جهنمه سوق اولونملرینی بیاندن صوکره اهل جنتك سوق اولوناجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاؤُهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴾ بیوریور .

[فرقه فرقه سوق اولونورجنته شول کیمسەلرکه آنلرربلرندن قورقدیلروکناهلردن قاچدیلر، حتی آنلرجنته کلوب جنتك قاپولری آچیلدیغنده جنتك خزینەدارلری اهل جنته « سلامت سزك اوزریکزەدر وانواع کناهلردن وکناهلرك ایجاب ایتدیکی فنالقلردن طاهر اولدیکز. بناءً علیه؛ ابداً جنتده قالیجی اولدیغکز حالده کیرك جنته » دیدکلرنده آنلره اوراده وقوعبولاجق اکرامك لسانله تعبیری ممکن اولاماز .]

یعنی؛ محارمدن امر الٰهی ونهی سبحانی وجه اوزره اجتناب ایدن کیمسەلر انواع لذات روحانیەنك فیضانی ایچون حاضرلانان جنته فرقه فرقه اولارق سوق اولوندیلر وکمال سرور اوزره جنتك قاپوسنه کلدکلرنده عنایت الٰهیه ایله جنتك قاپولری آچیلور وهرکس عمللرینه

کوره درجەلرینك قاپولرندن کیررلر . چونکه ؛ هرکسك عمله کوره ثواب ویریلەجکندن البته درجەلر بربرندن فرقلیدر وجنتك خزینەدارلری اهل جنته تعظیم وتکریم ایچون مرحبا مقامنده (سلام علیکم) جملەلریله تلطیف ایدرلر وحاللرینی وخاطرلرینی سؤال ایله برابر بالجمله مکارهدن سلامت اوزره اولوب قورقدقلرندن قورتولدقلرینی وجمیع معاصیدن وطبایع بهیمیەدن تمیزلەندکلرینی بیانله تبشیر ایدرلر وبوتبشیراته شایاندرلر . چونکه ؛ دار امتحان اولان دنیاده شهوات حیوانیەدن تجرد ونفوس خبیثەیه عارض اولان مألوفات طبیعیەدن اتقا ایدوب نفسلرینی اسیرکەدکلری ایچون هرتکالیفدن وارسته وهرخباثتدن آزاده اولارق مخلد اولدقلری حالده جنتده قالاجقلردر .

*
* *

واجب تعالی اهل جنتك جنته کیردکلرینی بیاندن صوکره کندیلرندن صادر اولاجق کلمات طیبەیی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ ﴾ بیوریور .

[اهل جنت نائل اولدقلری نعمتلرك شکرینی ادایه سرعت ایدر و دیرلرکه « هر مدح وثنا وشکر شول الله تعالیٰیه مخصوصدرکه او الله تعالی آخرته متعلق اعتقادیمزدن بزه هرنه وعد ایتدی ایسه او وعدینی بزه تصدیق ایتدی وطرف الٰهیدن کوندریلن رسوللرك بزه خبر ویردیکی جنتك ارضنه بزی وارث قیلدی وبز جنتدن دیلەدیکمز یرده مکان اتخاذ ایدرز » دیمکله نعمتك شکرینی ادا واظهار شادمانی ایدرلر .]

یعنی ؛ اهل جنت جنته کیرنجه وعدنده صادق اولان الله تعالیٰیه حمد وثنا ایدرلر . چونکه ؛ تکالیف ایچندن اعتقادیات وذکرالله ونعمته شکر آخرتده باقیدر . بناءً علیه؛ اهل جنت کوردکلری نعمتلره مقابل شکر ایدرلر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده اهل ایمانك جنته وارث اولاجقلری بیان اولونمشدر . زیرا ؛ جنت اولا حضرت آدمه تسلیم اولونوب بعده اولادی کیرنجه کانه پدرلری حضرت آدمدن ارثاً انتقال ایتمسه کبی اولدیغی جهتله «جناب حق بزی وارث قیلدی»

دييه‌جكلردر . ياخود عمللری جنتك درجه‌لرينه نائل اولملرينی ايراث ايتديكنده ارث دنيلمشدر . ياخود ارث طريقيله انسانه انتقال ايدن ملكده منازعه‌سز تصرف ايتديكی كبی جنتده دخی منازعه‌سز تصرف ايده‌جكلرينه بناءً ارث دنيلمشدر . ياخود اهل جنت كافرلرك جنتده اولان مقاملرينه وارث اولدقلرنده اهل جنتك نائل اولاجقلری مكانك بعضنه ارث دنيلمشدر .

اهل جنت ايسته‌دكلری محلده قوناق اتخاذ ايده‌رك استراحت ايتدكلرينی بيان ايدرلر وهركسه ويريلن جنت كافی اولديغندن آخرك جنتنه احتياجی اولماديغی جهتله هيچ برينك ديكرينك ملكنده كوزی اولماز . بناءً عليه ؛ اهل جنتده اصلا حسد بولونماز وحكماء اسلامك بيانلرينه نظراً جسمانی اولان جنتده اصلا اشتراك اولماز ، اما روحانی اولان جنتده برينه حاصل اولان لذت روحانينك ديكرنده دخی حاصل اولمسنده برمانع يوقدر .

﴿ فَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴾

[عمل ايدن كيمسه‌لرك اجرلری اولان جنت نه كوزل اولدی .]

يعنی ؛ اهل جنت جنته كيروب انواع نعمتلره نائل اولونجه طرف السهيدن « عمل ايدنلرك اجرلری نه كوزل اولدی » دنيلور .

*
* *

واجب تعالی اهل جنتك حاللرينی بياندن صوكره ملكلرك حاللرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَتَرَى الْمَلٰئِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ بيوريور .

[اهل نار نارده واهل جنت جنتده قرار ايتدكدن صوكره عرش اعلی اطرافنده ملكلر صف باغلامش وحلقه اولارق ربلرينك حمدينه تسبيح ايدر اولدقلری حالده سن كوروسك والله تعالی طرفندن بينلرنده حقله حكم اولونور وبوحكم اوزرينه « عالملرك ربی اولان الله تعالی‌يه مخصوصدر حمد وثنا » دنيلور .]

يعنی ؛ اهل جنت جنتده تلذذات روحانيه و جسمانيه ايله مشغول اولدقلری زمانده ملكلرده عرش اعلانك اطرافنده جناب حقی لايق اولمادق صفتلردن تنزيه ومدح وثنا ايله اشتغال ايدرلر .

بو آيتده بيان اولونان حمد وثنا مؤمنلر ويا ملكلر طرفندن اولديغنده اختلاف وار ايسه‌ده آيت جليله ملكلرك اوصافنی بيان حقنده اولديغنه نظراً بو حمدك دخی آنلرك حمدی اولمسی آيتك سوقنه دها زياده موافقدر .

رومی بيك اوچيوز يكرمی طقوز سنه‌سی تشرين ثانينك آلتنجی چارشنبه كوننه تصادف ايدن عربی بيك اوچيوز اوتوز سنه‌سی ذی الحجه‌نك يكرمنجی كونی قوشلق وقتی بعونه تعالی بو سوره‌نك ترجمه‌سی ختام بولمشدر .

سورۀ مؤمن

مكۀ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر ، آنجق ايكی آيتی مدينه‌ده نازل اولمشدر . سكسان بش آيتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ حٰمٓ * تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴾

[شو سوره ؛ هرشيئه غالب قدرت كامله وهرشيئی بيلير علم تام صاحبی اولان الله تعالی طرفندن نازل اولمش بر كتاب جليل الشاندر .]

(حم) حا ؛ رسول اللهك وحی الهی‌يی حامل اولوب وحمايه ايتديكنه اشارتدر . ميم ؛ ماسوی اللهی قلبندن محو وازالسنه اشارتدر . بوكا نظراً معنای آيت : [ای وحيك حاملی وحاميسی وقلب لوحه‌سندن ماسوی اللهی محو وازاله ايديجی اولان رسولم ! ايشته

شو سورهٔ جليله؛ سنك ايشكی تقويه وشانكی ترفيع ايچون غالب وقاهر وعلمی هرشيئه شامل اولان الله تعالى طرفندن سكا انزال اولونان كتابلرك آيتلريدر] ديمكدر . كتابك غايت محكم وآيتلرينك غايت متين واحكامنك غايت رصين اولديغنه اشارت ايچون اسماء حسنانك اك بويوكی اولان لفظهٔ جلال وارد اولمشدر. چونكه لفظهٔ جلال ؛ معناسی اعتباريله اسماء الٰهيه وصفات الٰهيه‌نك جمله‌سنی جامع ومعنالرينه شاملدر . الله تعالى‌نك هركسه وهرشيئه قادر اولديغنه اشارت ايچون **غالب وقاهر واولو** معناسنه اولان **عزيز** اسم شريفی وجمله معلوماته علمی شامل وقوللرينك احوالنه تماميله مطلع اولديغنه اشارت ايچون **مبالغه ايله علم** معناسنی افاده ايدن **عليم** اسم شريفی وارد اولمشدر . ايشته شو اسملرك جمله‌سی كتابك هرشيئه شامل واحكامی هرشيئی جامع اولوب عبادك سعادتنی كافل بر كتاب جليل القدر اولديغنه اشارتدر. شو حالده قرآنك احكامی شك وتخمين شائبه‌سندن عاريدر وجميع مفاسد ومضرتك احكامنی لايق اولديغی وجهله جامع اولديغندن بو كتابله عمل ايدن كيمسه‌نك انواع سعادته نائل اولاجغنده شبهه يوقدر .

واجب تعالى جمله معلوماته عالم وبالعموم موجوداته غالب اولونجه عباد حقنده مصالح ومفاسد جهتلرينی بيلديكندن افعال الٰهيه عين حكمتدر . بناءً عليه ؛ قرآنك ده عين حكمت اولديغنه اشارت ايچون طرف الٰهيدن تنزيل اولونمش بر كتاب اولديغی بيان اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالى بو سوره‌نك كندی طرفندن انزال اولونديغی بياندن صوكره ذات الوهيتنی قوللرينی ترغيب وتهديد و وعد ووعيدی مشعر اولان صفتلريله توصيف ايتمك اوزره ﴿ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِى الطَّوْلِ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴾ بيوريبور .

[الله تعالى كناهلری ستر ايدیجی وتوبه‌يی قبول وعاصيلره شدتلی عذاب ايديجی واطاعت ايدنلره فضل وانعام صاحبيدر. چونكه ؛ آنك غيری معبود بالحق يوق ، آنجق او واردر . بناءً عليه هركسك مرجعی ؛ آنجق آنك حضور معنويسيدر .]

يعنی ؛ جناب حق انسانك كناهلرينی صغيره اولسون كبيره اولسون مغفرت ايديجيدر وكناهنی اعتراف ايده‌رك درگاه الوهيتنه اخلاص اوزره توبه ايله رجوع ايدنلرك توبه‌لرينی قبول ايدر وتوبه ايتمه‌يوب كناه اوزره دوام ايدنلره عذابی شدتليدر وعاصيلرك عصيانندن وموحدلرك توحيدندن غنیّ مطلقدر واطاعت ايدن قوللرينه بول بول انعام صاحبيدر .

فخر رازی و نيسابورينك بيانلری وجهله بو آيت ؛ توبه ايتمكسزين كناه كبيره‌نك مغفرت اولونمسی جائز اولديغنه دلالت ايدر . زيرا ؛ ذنب لفظی مطلقدر كه كبيره وصغيره كناهلرك جمله‌سنه شاملدر. مطلقا مغفرت ايديجی اولديغی ذكر اولوندقدن صوكره توبه‌يی قبول ايده‌جكی ده آيريجه ذكر اولونمسی بو معنايی تأييد ايدر . چونكه؛ مغفرت ايله مرادك توبه ايديلن كناهی مغفرت اولمش اولسه‌ايدی آيتده فائده‌سز تكرار اولمق لازمكليردی، بو ايسه باطلدر . بناءً عليه ؛ فرق ضاله‌دن معتزله‌نك «كناهك مغفرت اولونمسنده توبه شرطدر ، توبه‌سز كناه مغفرت اولونماز » ديدكلری مردوددر . زيرا ؛ توبه‌يه مقارن اولمايان كناهك عفوی جائز اولديغنه بو آيت وبو آيتك امثالی بر چوق آيتلر دلالت ايدر.

توبه‌نك قبولی فضل واحسان طريقيله اولوب الله تعالى اوزرينه قبولی واجب اولماديغنه اشارت ايچون آيتده توبه‌نك قبولی مقام مدحده ذكر اولونمشدر . اكر توبه‌نك قبولی واجب اولا ايدی مدحده بر معنا اولمازدی. زيرا؛ واجب اولان بر شيئی ادا ايتمك مدحی ايجاب ايتمز .

بيضاوينك بيانی وجهله بو آيت ؛ رحمت الٰهيه‌نك عذاب اوزرينه ترجيحنه دلالت ايدر. زيرا؛ آيتده ذكر اولونان اوصاف الٰهيه‌دن اوچی رحمته يالكز بری عذابه دلالت ايدر. چونكه؛ آيتده واجب تعالى‌نك انعام صاحبی اولديغی مطلق ذكر اولونديغندن انعامدن اول ذكر اولونان عقابی تركه محمولدر . بناءً عليه ؛ الله تعالى‌نك بعض كناهكارلرك كناهلرينی توبه ايتمكسزين عفو ايده‌جكنه دلالت ايدر . الله تعالى شو صفتلرله متصف اولديغی واحد حقيقی و معبود بالحق اولمسيله اثبات ايتمشدر . « الله تعالى شو صفتلرله متصفدر. زيرا ؛ معبود بالحقدر . هر كيمسه معبود بالحق اوله ، البته شو صفتلرله متصف اولور » ديمكدر . عبدك هر اعضاسيله جانب حقه توجه ايتمسی لازمدر . زيرا؛ هركسك مرجعی آنك حضور معنويسيدر.

خلاصه ؛ الله تعالی‌نك كناهلری مغفرت وتوبه‌یی قبول ایده‌جکی وعاصیلره عذابنك شدتلی اولدیغی وایسته‌دیکی قوله انعام صاحبی اولوب عبادته لایق کندیسندن باشقه کیمسه‌نك بولونمادیغی و جمله‌نك عاقبت واره‌جغی آنجق آنك حضور معنویسی اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی قرآنك وبالخاصه بوسوره‌نك آیتلرینك طرف الٰهیسندن انزال اولوندیغنی بیاندن صوکره قرآنك آیتلرنده مجادله ایدنلرك احوالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَا يُجَادِلُ فِي آيَاتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾ بیوریور .

[اللهك آیتلرنده منازعه ایتمز، آنجق شول کیمسه‌لر منازعه ایدرلر که آنلر کافر اولدیلر.]

یعنی ؛ قرآنك حق اولدیغنده منازعه ومجادله صورتیله اعتراض ایتمز ، آنجق شول کیمسه‌لر اعتراض ایدرلر که آنلر شهوات نفسانیه‌لرینه تبعیتله حقی اورته‌رك قرآنه « سحر ویالاندر » دیمکله اعتراض ایتدیلر .

فخر رازینك بیانی وجهله مجادله ؛ ایکی کیمسه آره‌سنده وقوعبولان غوغا وچکیشمکدر . بو آیتده مجادله ایله مراد ؛ باطلی ترویج وحقی ابطال ایچون وقوعبولان مجادله‌در . چونکه مجادله ؛ ایکیدر : برنجیسی ؛ قرآنك مشکلاتنی حل ایتمك و مبهماتنی کشف و ایضاح ومجملاتنی تفصیل ایلمك وحق یوللرینی آرامق وحقایقنی استنباطده اهل باطلك اعتراضلرینی رد ودفع ایتمك صورتیله وقوعبولان مجادله‌در و بومثللو مجادله ده عین عبادتدر . ایکنجیسی ؛ قرآنی انکار صورتیله سحردر ویا شعردر ویا کاهن سوزیدر دیمکله وقوعبولان مجادله‌در . بو نوع مجادله عین کفر اولدیغی جهتله باطلدر و کفر اولدیغنه بو آیت ایدر . چونکه ؛ جناب حق مجادله ایدنلرك کفرلرینی تصریح بیورمشدر . آیتده مجادله ایله مراد ده ایکنجیسیدر . قرآنده باطل اوزره مجادله‌نك کفر اولدیغنی رسول الله (المراء فی القران کفر) قول شریفیله بیان بیورمشدرکه « قرآنده آجیلق وغوغا ایتمك کفردر » دیمك اولور . رسول اللهك

« سزدن اول هلاك اولان امتلر کندی کتابلرنده مجادله سببیله هلاك اولدیلر » بیوردیغی ده مرویدر .

قرآنك آیتلرینك بعضیسی بعضیسنی تصدیق ایدر . شو حالده بعضیسنی بعض دیکریله تکذیب جائز اولاماز . بناءً علیه امت محمد ایچون وظیفه ؛ کتاب اللهدن بیلدیکنی سویله‌مك وبیلمه‌دیکنی بیلنلره تفویض ایتمك وقرآنده بیلمیه‌رك حقسزیره مجادله ایتمه‌مکدر . چونکه ؛ قرآنی انکار طریقیله قرآنده مجادله‌نك کفر اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی قرآنده بغیر حقٍ مجادله ایدنلرك کفرلرینی بیاندن صوکره آنلرك دنیاجه اللرنده بولونان دنیا مزخرفاتنك اهمیتی اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ ﴾ بیوریور .

[آنلرك بلده‌لری طولاشوب بر بلده‌دن دیکر بلده‌یه کیدوب کلملری سنی مغرور قیلماسون .]

یعنی ؛ قرآنده حقسز اولارق مجادله ایدنلرك کفرلری بیان اولونونجه مشركلرك یاز آیلرنده شام جهتلرینه وقیش آیلرنده یمن جهتلرینه کیدوب کلمکله تجارتلری و اللرنده بولونانماللری وبدنلرینك صحتیله سیر وسفرلری و کشت کذار ایتملری یا اکرم الرسل ! سنی مغرور ایتمه‌سون . زیرا ؛ بزم آنلره مساعده‌مز آنلر حقلرنده نعمت دکلدر ، بلکه عین عذابدر . چونکه ؛ بز آنلردن البته انتقاممزی آلاجغز .

بو آیت جلیله ؛ قریشك حاللرینی بیان و کفرلرینی تصریح اوزره متفرعدر . چونکه ؛ قریشیلر شام ویمن جهتلرنده بلده‌لری دولاشیرلر وچوق تجارت ایدرلر ومعیشتلرینی آرامق خصوصنده هر یری کزرلردی ، آنجق الله تعالی‌نك آنلره مهلت ویرمسی آنلری سودیکندن دکلدر . چونکه آنلرك هر برندن سئوال ایدیله‌جك والبته مؤاخذه اولوناجقلردر . شو حالده آنلرك اللرنده کوریلن ثروت وسامانلری نظر شرعده معتبر دکلدر . [۱]

[۱] بو آیتك ترجمه‌سی اثناسنده غریب براثر تصادف اولارق فرانسه‌دن قونیه‌یه ایلك دفعه اولارق بر طیاره کلمشدر . چونکه ؛ بو آیت اهل کفرك بلده‌لرده سیر و سفر ایتدکلرندن بحث

خلاصه ؛ اهل عصیانك وفاسقلرك دنیاجه كرك ماللرینه وكرك سائر خصوصاتده درجهٔ واعتبارلرینه اهمیت ویرمه‌مك امور لازمه‌دن اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی مشركلرك دنیاجه احوالنه اعتبار اولمایوب البته انتقامنی آلاجغنی بیاندن صوكره آنلردن انتقام آلنه‌جغنی امثالیله بیان ایتمك اوزره ﴿ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ ﴾ بیوریور .

[قریش قومندن اول حضرت نوحك قومی كندیلرینی ارشاد ایچون كوندریلن نوح علیه‌السلامی تكذیب ایتدیلر و نوح قومندن صوكره امتلر دخی نبیلرینی تكذیب ایتدیلر .]

یعنی ؛ ای نبیء معظم ! قریش قومنك سنی تكذیب ایتملرینه محزون اولما . زیرا ؛ سنك قومكدن اول كچمش اولان قوم نوح وآنلردن صوكره كلن امتلر وجماعتلر رسوللرینی تكذیب ایتدیلر. بناءً علیه ؛ آنلری ارشاد ایچون كوندریلن رسوللری آنلرك تكذیبلری اوزرینه او رسوللر نصل صبر ایتدیلر ومتانت كوستردیلرسه سن‌ده قومك اولان قریشك اذالرینه صبرایت محزون اولما . چونكه ؛ رسوللرینی تكذیب ایدن امتلردن اخذ انتقام ایتدیكمز كبی سنك قومكدن دخی انتقامزی آلاجغز . بناءً علیه ؛ صبر ایت محزون اولما ، عاقبت سنكدر وسلامتدر .

*
* *

واجب تعالی شو آیتده بیان اولونان اجمالی تفصیل ایتمك اوزره ﴿ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴾ بیوریور .

ایدینوردی . تام بو صیره‌ده كوكده اوچار برفرانسز طیاره‌سی وایچنده ایكی ضابط قونیه‌یه كلدیلر . بزده « بزم اولسه ایدی ! » دییه‌رك تمنیاتده بولونمشدق .

[هر امت رسوللرینی طوتمق و اسیر وبلكه قتل ایتمك ایچون رسوللرینه سوء قصد ایتدیلر و آنلر باطل ایله حقی ابطال ایتمك ایچون مجادله وباطل ایله حقی اورته‌دن قالدیرمق ایچون بر چوق تدبیرلره مراجعت ایلدیلر و حقی ابطال ایچون دلیللر ایراد ایتدیلر . بناءً علیه ؛ آنلردن انتقام آلمق ایچون بن عظیم الشان آنلری طوتدم. آنلره عذابك كیفیتی نصل اولدی .]

یعنی ؛ ای حبیبم ! قوم قریشك سكا قارشی یاپدقلری مجادله وفنا حاللر قریشه مخصوص دكلدر ، بلكه هر امتك رسوللرینه قارشی یاپمش اولدقلری حالات جمله‌سندندر ورسوللرینه قارشی اعتراضله وقت كچیروب ایمان ایتمه‌ین امتلر هپ هلاك اولمشلردر . بناءً علیه ؛ آنلره بر چوق زمان مساعده ایتدكدن صوكره بن عظیم الشان آنلری اخذ ایتدم وعذابك كیفیتی هر برلرینه نصل ظهور ایتدی . آنلرك خرابه‌لرینی كوریور وبیلیورسكز . بز آنلری رسوللرینه اعتراض ایتملری سببیله نصل اهلاك ایتدكسه بونلری‌ده اهلاك ایدرز.

بو آیتده (كیف) كلمه‌سی عذابك شدتنده تعجب معناسنی اشعار ایدر . چونكه ؛ « آنلری قوت وشوكتلریله برابر عذاب نصل اهلاك ایتدی ایسه قریش قومی‌ده كفره دوام واصرار ایدرلرسه بو دهشتلی عذاب آنلری‌ده اهلاك ایده‌جك » دیمكدر. شو حالده آیت جلیله‌نك سوقندن مقصد اصلی ؛ قریشی تهدیدله ایمان وانصافه دعوت ایتمكدر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك دنیاده هلاكلرینی بیاندن صوكره آخرتده نازل اولاجق عذابله معذب اولاجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴾ بیوریور .

[بو دنیاده هلاك اولدقلری كبی ربك تعالینك عذابه دائر كلمه‌سی شول كیمسه‌لر اوزرینه واجب اولدی كه آنلر كافر اولدیلر . ربك تعالینك كافرلر اوزرینه واجب اولان كلمه‌سی ؛ آنلرك اصحاب ناردن اولملرینی و اصحاب ناردن اولدقلرینی بیان ایدن كلمه‌در] كه او كلمه ایله آنلرك جهنمه ملازم ومصاحب اولاجقلری بیان اولونمش وحكم الهی لاحق

اولمشدر . ایشته امم سالفه‌نك كافرلری اوزرینه نصل حكم اولدی ایسه سنك امتكدن ده كافرلر اوزرینه اویله‌جه حكم لاحق اولمشدر . بناءً عليه ؛ كفر اوزره دوام ایدنلر دنیاده قهر الٓهی ایله هلاك اولدقلری كبی آخرتده دخی جهنمدن آیرلمیه‌جقلردر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله رسول اللهك قومنك سوء قصدلرینه نائل اولامیه‌جقلرینه و جناب حقك رسولنه نصرت و دشمنلرینی عذاب ایده‌جكنه اشارت ایچون رب كلمه‌سی رسول اللهدن كنایه اولان كاف « مضاف قیلنمشدر . چونكه رسولنه نصرت ؛ تربیهٔ الٓهیه‌نك آثاری جمله‌سندندر .

واجب تعالی‌نك آنلرك اصحاب ناردن اولمسنه كلمه‌سی واجب اولوب ارادهٔ الٓهیه‌نك تعلق ایتمسندن كافرلرك كفر اوزره مجبور اولملری لازم كلمه‌دیكنه اشارت ایچون كلمه‌نك حق اولمسی كفر اوزره تعلیق اولونمشدر . یعنی كلمه‌نك وجوبی ؛ آنلرك كفرندن نشأت ایتمشدر ، یوقسه آنلرك كفری كلمه‌نك وجوبندن نشأت ایتمه‌مشدركه مجبور اولسونلر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك مؤمنلره عداوتلرینك شدتی بیاندن صوكره كافرلرك عداوتلرینه مقابل ملكلرك محبت و استغفارلرینی بیانله مؤمنلری عبادته ترغیب ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذ۪ينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِه۪ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا ﴾ بیوریور .

[عرش اعلایی كوتورن و طواف ایده‌رك عرشك اطرافنده بولونان ملكلر ربلرینك نعمتلرینه حمد و ثنا و شكرله برابر ربلرینی جمیع نقائصدن تنزیه و ربلرینك وحدانیتنه ایمان ایدرلر و شول كیمسه‌لر ایچون ربلرندن مغفرت ایسترلركه آنلر الله تعالی‌یه ایمان ایتدیلر .]

یعنی ؛ ملكلرك اك یوكسك طبقه‌سنده بولونان و عرش اعلایی حامل و عرشك اطرافنده اولان ملكلرك جمله‌سی ربلرینك صفات كمالیه ایله متصف و جمیع نقائصدن منزه اولدیغنی بیانله حمد و ثنا و تسبیح ایدر و ربلرینه ایمانله برابر مؤمنلره استغفار ایدرلر .

فخر رازینك و ابوالسعود افندینك بیانلری وجهله عرش اعلایی حامل اولان و اطرافنده بولونان ملكلر ؛ ملائكهٔ سائره‌نك افضلیدر . زیرا ؛ اجسام ایچنده عرش اعلا اشرف اولدیغی كبی ارواح ایچنده عرش اعلایه متعلق اولانلرك ده افضل اولمسی ایجاب ایدر . عرش اعلانك اطرافنده یوز بیكلرجه عرشی طواف ایدر سادات ملائكه‌نك موجود اولدیغنه دائر روایتلری بو آیت تأیید و ملكلرك وظیفه‌سی ؛ جناب حقی مدح و ثنا و تنزیه و تقدیس اولدیغنه بو آیت آچیقدن دلالت ایدر .

تسبیح و تحمید ملكلرك ایمانلرینه دلالت ایتدیكی حالده ایمانك شرفنه اشارت ایچون ملكلرك جناب حقه تسبیح و تحمیدلرینی بیاندن صوكره ایمانلری آیریجه بیان اولونمشدر . زیرا تسبیحك ضمننده معلوم اولان ایمانی صراحةً بیان ایتمك ؛ ایمانك شرفنه اشارت اولدیغی كبی ایمانه‌ده ترغیب اولور .

ملكلرك مؤمنلره استغفارلری ایله مراد ؛ اهل ایمانه شفاعتلری و توبه‌یه تشویق و مغفرته وسیله اولانه اعمال صالحه‌یی الهام ایتملریدر . یاخود ملكلرك بو استغفارلری ؛ جناب حقك حضرت آدمی خلق ایده‌جكنده ملكلرك «بنی آدم یریوزینی افساد ایدر و یكدیگرینك قاننی دوكر » دیه‌رك انسانه طعن ایتملرینه مقابل او طعنلرنده واقع اولان قصورلرینی اعتراف ایتمكدر . شو حالده بر كیمسه آخر بر كیمسه‌نك سومیه‌جكی برشیله طعن ایدرسه او طعنی مقابلنده طعن ایتدیكی كیمسه ایچون استغفار ایتمسی لازم اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر .

بو آیت ؛ ایمانك شفقت و نصیحت ایجاب ایتدیكنه دخی دلالت ایدر . چونكه ؛ ملائكه انسانه مخالف بر نوع مخلوق اولدیغی حالده اهل ایمانه استغفار ایتملری ایمانك ایجاب ایتدیكی شفقت و نصیحت نتیجه‌سیدر . شو حالده انسانلرك كندی نوعلرینه مخالف اولان اهل ایمانك یكدیگرینه نصیحتی و شفاعتی لازم اولونجه نوع واحددن اولان اهل ایمانك یكدیگرینه نصیحت و شفاعتلری لازم اولاجغی اولویتله ثابتدر . زیرا ؛ مؤمنلر آره‌سنده ایماندن دها قوتلی بر مناسبت و رابطه اولاماز . بناءً عليه ؛ ایمان سببیله مؤمنلر یكدیگرینك قرداشی اولمشدر .

خلاصه؛ عرش اعلایی حامل اولان واطرافنده بولونان ملکلرك جناب حقی تنزیه ایتدکلری ونائل اولدقلری نعمت مقابلنده ربلرینی حمد وثنا ایلدکلری ونعمته شکر والله‌ه ایمان ومؤمنلره استغفار ایله مشغول اولدقلری وعبادتك روحی؛ الله تعالی‌یه تعظیم ومخلوقاته شفقت اولدیغندن ملکلر بو نقطه‌یه رعایت ایدوب اولاً جناب حقه تعظیم ایده‌رك تقدیس وثانیاً مخلوقاته شفقت ایده‌رك اهل ایمانه استغفار ایتدکلری ومؤمنلرك‌ده بو اسلوبه رعایتلری لازم اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

* * *

واجب تعالی عرشك اطرافنده بولونان ملکلرك مؤمنلره استغفارلرینی بیاندن صوکره استغفارلرینك کیفیتنی علی طریق الحکایه بیان ایتمك اوزره ﴿ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْماً فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴾ بیوریور.

[«ای رب انعام واحسانی وعلمی هرشیئی احاطه ایدن بزم ربمز! قصورینه توبه ایدوب سنك طریقکه اتباع ایدن کیمسه‌لری مغفرت بیور وعذاب جهنمدن سن آنلری وقایه ایت» دیمکله ملکلر مؤمنلره دعا واستغفار ایدرلر.]

یعنی؛ ملائکهٔ کرام مؤمنلره استغفار ایچون مناجاتلرنده «ای رب بزی تربیهٔ حقیقیه ایله تربیه ایدیجی وانعام واحسانی بول اولان وجمیع اشیانك هر ذره‌سنی علمی احاطه ایدن ربمز! سکا تضرع ونیاز ایدر ودیرز که جمله کناهلرینه توبه وسنك بیان ایتدیکك طریقه اتباع ایله درکاه الوهیتکه رجوع ایدن بالجمله قوللرك قصورلرینی عفو ومغفرت بیور وآنلری اصحاب جهنم ایچون حاضرلانمش اولان نار جحیمدن وقایه ایت» دیمکله نیازده بولونورلر.

فخر رازینك وابوالسعود افندینك وقاضینك بیانلری وجهله ملکلرك دعادن مقصدلری؛ رحمت اولدیغنه اشارت ایچون رحمت علم اوزرینه تقدیم اولونمشدر. مغفرتله دعا رحمتك وسعتی اوزرینه ترتب ایتدیکنه اشارت ایچون مغفرتله دعا ترتیبه دلالت

ایدن فا افظیله وارد اولمشدر. دعانك اولنده واجب تعالی‌یی مدح وثنا دعانك قبولنه سبب اولدیغنه اشارت ایچون ملکلر مغفرتله دعادن اول جناب حقی ربوبیت صفتیله و رحمتك وعلمنك بول اولمسیله ثنادن صوکره دعایه باشلادیلر.

انبیاء عظام اکثر اوقاتده دعالرینك اولنده اسماء حسنی ایچندن رب اسم شریفنی انتخاب ایتدکلری کبی ملائکه‌نك‌ده ربلرینه تضرع زماننده رب اسم شریفنی انتخاب ایتدکلرینه بو آیت دلالت ایدر. بو آیتده ملکلرك مؤمنلره **ایکی وجهله دعالری بیان اولونمشدر: برنجیسی؛ مغفرتدر، ایکنجیسی؛ عذاب جهنمدن محافظه ایدر.** مغفرت جهنمدن محافظه اوزرینه مقدم اولدیغنه اشارت ایچون مغفرتله دعایی تقدیم ایتمشلردر. زیرا؛ مغفرت اولمازسه جهنمدن محافظه اولماز.

* * *

واجب تعالی ملکلرك اهل ایمانك جهنمدن قورتولملرینه دعا ایتدکلرینی بیاندن صوکره جنته دخوللرینه دخی دعا ایده‌جکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ بیوریور.

[«ای رب بزم ربمز! سن اهل ایمانی عدن دینیلن جنتلره ادخال ایت که سن او جنتی آنلره وعد ایتمشدك وآنلرك بابالرندن وزوجه‌لرندن وذریتلرندن صالح اولان کیمسه‌لری دخی جنتکه ادخال ایت. زیرا سن؛ آنجق عزیز وحکیم سك».]

یعنی؛ ملکلر جناب حقه مناجاتلرنده یالکز مؤمنلرك مغفرت اولونمسنه وجهنمدن قورتولملرینه دعا ایله اکتفا ایتمزلر، بلکه جنته داخل اولملری ایله دعایی‌ده علاوه ایدرلر ودیرلرکه «ای رب بزم ربمز! سن اهل ایمانی آنلره وعد ایتمش اولدیغك جنت عدنه ادخال ایت وآنلرك سرور وراحتلری کمالیله حصول بولمق ایچون بابالرندن وحرملرندن

واولاد وانساللرندن صلاحله متصف اولانلرى دخى جنتكه ادخال ايت » ديمكله تضرع ونيازده بولونورلر . چونكه ؛ انسانك راضى اولديغى طرز معيشتده اصولى جهتندن آنا وباباسنك وفروعى جهتندن اولادينك وزوجه‌سنك يانده بولونمسنى وبرابرجه وقت كچيرمسنى آرزو ايدر . زيرا ؛ بونلرله برابر بولونورسه راحتى تمام اولور ، اما بونلر بولونمازسه هرنه‌قدر راحت اولسه‌ده كوكلنده كدرا كسيك اولماز . بناءً عليه ؛ ملكلر مؤمنلره دعالرنده بو جهتى دخى درج ايديورلركه دعا مكمل اولسون . يعنى « ياربى ! مؤمنلرى سن هرجهتله مسرور ايت . زيرا ؛ سن هرشيئه غالبسك وهرايشك حكمت اوزره مبنى‌در » ديمشلر ومطلوبلرينك حكمته موافق اولارق حاصل اولاجغنى اميد ايتدكلرينه بناءً ملكلر واجب تعالى‌نك عزيز وحكيم اولديغنى بيان ايتمشلردر . زيرا ؛ واجب تعالى هركسه غالب اولمايوب‌ده مغلوب اولسه ايسته‌نيلن شيئى ويرمكه قادر اولاميه‌جغندن مطلوب حاصل اولماز وكذلك حكيم اولمسه حاصل اولان شى حكمته موافق اولماز . بناءً عليه؛ عزت وحكمت صفتلرى ايله متصف اولديغنى بيان ايتمشلردركه « حكمته موافق اولارق مطلوبك حصولنه اميد وار » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى ملكلرك دعالرينك بقيه‌سنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾ بيوريور .

[« ياربى! سن مؤمنلرى كناهلردن صاقلا وشول كيمسه‌لركه سن آنلرى كناهلردن يوم قيامتده صاقلادك . محقق سن او كيمسه‌لره رحمت ايتدك . ايشته شو سنك رحمتك او كيمسه ايچون بويوك قورتولمقدر » .]

يعنى ؛ مؤمنلرك حقنده واقع اولان مناجاتلرنده ملكلر مغفرت وجنته ادخال ايله اكتفا ايتمه‌يوب مناجاتلرينه مؤمنلرى كناهلردن حفظ ايتمسنى دخى علاوه ايدرلرودرلركه « ياربى ! سن مؤمنلرى كناهلردن حفظ ايت كه آنلر كناهلرك عقوبتنى كورمسونلر وبر كيمسه‌يى كه يوم قيامتده كناهك جزاسندن سن حفظ ايتدك ، محقق سن آكا مرحمت بيوردك . ايشته شو انعام واحسانك سببيله جزادن قورتولمق بويوك خلاص ونجاتدر » .

فخررازينك بيانى وجهله سيئات ايله مراد؛ **اعتقاد باطل وعمل فاسددر**. چونكه ؛ دنياده باطل وفاسد عمللردن محفوظ اولونجه آخرتده او مثللو عمللرك جزاسندن‌ده محفوظ اولورلر واعمال فاسده‌دن محافظه جناب حقك لطف واحسانيدر . كناهدن و كناهك جزاسندن قورتولمق عبد ايچون اك بويوك فلاح اولديغى كبى او رحمت الٰهيه‌نك كنهنى ادراكدن عقول بشر خارج اولديغنه اشارت ايچون بعد مراتبه موضوع اولان ﴿ ذلك ﴾ لفظى وارد اولمشدر .

بو آيت؛ انسانك هراملنى جامعدر. چونكه انسانك بوتون املى ؛ **ايكى‌يه منحصردر:** برنجيسى ؛ **عذابدن خلاص** ، ايكنجيسى ؛ **نعمت الٰهيه‌يه نائل اولمقدر**. آيت ايسه هرايكى جهتى جامعدر .

*
* *

واجب تعالى عرش اعلايى حامل اولان واطرافنده بولونان ملكلرك مؤمنلر ايچون واقع اولان دعالرينى بياندن‌صوكره كافرلرك رسوالغنى وجهنمده اولاجق حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ﴾ بيوريور .

[شول كيمسه‌لركه آنلر الله تعالى‌يه كفر ايتديلر . يوم قيامتده آنلره چاغريلور دنيلوركه « الله تعالى‌نك سزه غضبى سزك نفسكزه غضبكزدن دها بويوكدر . زيرا ؛ سز دنياده رسوللر واسطه‌سيله ايمانه دعوت اولونديغكزده ايمان بدلنده كفر ايديورديكز. ايشته او كفرك جزاسى ؛ شيمدى ايچنده بولونديغكز عذابدر » .]

يعنى ؛ دنياده اللهك غيرى پوتلرى معبود اتخاذ ايدن كافرلر جهنمه كيردكلرنده جهنمك خزينه‌دارلرى طرفندن آنلره ندا اولونور ودنيلوركه « اى كافرلر ! سز هرنه قدر جهنمه كيرمكله كندى نفسكزه بغض وعداوت ايديورسه‌كزده اللهك سزه بغض وعداوتى وسزى تحقير وتذليلى سزك نفسكزى تحقير وتذليلكز وبغض وعداوتكزدن

زیاده وده‌ها بویوکدر. زیرا؛ دنیاده سزی طوغرو یوله سوق ایتمك وطریق حقی کوسترمك ایچون اللهك کوندردیکی رسوللر طرفندن ایمانه دعوت اولوندیغکزده دعوته اجابت ایتمیه‌رك کافر اولدیکز. ایشته شیمدی او کفریکزك جزاسنی چکیورسکز» دیمکله جهنمك خزینه‌دارلری آنلری تکدیر ایدرلر.

مقت؛ **بغضك شدتلی اولاننه** دینور. جناب حقك مقتی؛ **غضبی‌در**. کافرلر دنیاده نفس اماره‌لرینك آرزوسنه تبعیت ایده‌رك ایمانی قبول ایتمه‌یوب کفری ارتکاب ایتدکلرندن آخرتده جهنمه کیرنجه جهنمه کیرملرینه سبب نفسلری اولدیغندن کندی نفسلرینی لومه باشلادقلرنده جهنمك خدمه‌سی طرفندن آنلره ندا اولونور ودینورکه «سز هرنه‌قدر جهنمده نفسکزه غضب ایدیورسه‌کزده اللهك دنیاده وآخرتده غضبی سزك غضبکزدن دها زیاده‌در». جهنمه مؤکل زبانیلر بویله دیمکله آنلری تکدیر ایدرلر. انسانلرك نفس اماره‌لرینك آرزوسنه اتباع ایده‌رك بر طاقم کناهلری ایشله‌دکدن صوکره او کناهك جزاسنی کورمکه باشلادیغنده نفسنی لوم ایتمسی بو دنیاده دخی عادتدر، حتی انسانلرده جبلی بر خصلت کبیدر.

*
* *

واجب تعالی عذاب جهنمی کورونجه کافرلرك نفسلرینی لوم ایده‌جکلرینی بیاندن صوکره جهنمده سویله‌یه‌جکلری سوزلرینی ووقوعبولاجق تمنیاتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا رَبَّنَا اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ اِلٰى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ ﴾ بیورییور.

[کافرلر جهنمده دیرلرکه «یاربی! بزی ایکی کره أولدوردك وایکی کره دیرلتدك. بزده کناهلریمزی اقرار ایتدك. بناءً علیه؛ بزم جهنمدن چیقمقلغمزه یول وارمیدر؟»] ایشته کافرلر بویله دیمکله جهنمدن چیقمغه چاره آرارلر.

یعنی؛ مشرکلر جهنم عذابنی کورونجه «ای بزم ربمز! سن بزی بر کره بابالریمزك صلبنده وبر کره‌ده دنیایه چیقوب مدت حیاتمزی کچیروب اجل موعودیمز کلدیکنده

أولدوردك وبر کره دنیاده‌وبر کره‌ده أولدکدن صوکره آخرتده حشر ونشر ایچون دیرلتدك. ایکنجی احیا اوزرینه بزم دنیاده جهلمز وغفلتمز سببیله ایشله‌دیکمز کناهلریمزی اقرار ایتدك. چونکه؛ رأی‌العین مشاهده ایتدك اصلا انکاره مجالمز قالمادی. زیرا؛ ایشله‌دیکمزی ایشله‌دك واولان اولدی. شوحالده عجبا بزم جهنمدن خلاصمزه برچاره ویول وارمیدر؟» دیرلرکه جهنم عذابنی کوروب وابدی اوراده قالاجقلرینی بیلنجه جهنمدن چیقمغه چاره آرارلر. انسانك قصورینك جزاسنی کورونجه آندن قورتولمانك چاره‌سنی آرامسی بودنیاده دخی عادتدر.

*
* *

واجب تعالی جهنمدن چیقمغه اصلا چاره اولمادیغنی بیانله کندیلرینه ویریله‌جك جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ ذٰلِكُمْ بِاَنَّهُ اِذَا دُعِيَ اللّٰهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَاِنْ يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ﴾ بیورییور.

[شوسزك ایچنده بولوندیغکز عذابك سببی؛ یالکز اولدیغی حالده الله تعالی‌یه ایمانه دعوت اولوندیغکزده کفر ایتمکلککزدر والله تعالی‌یه شرك اولوندیغنده شرکی اعتقاد وتصدیق ایتمکلککزدر. حال بویله اولونجه سزك معذب اولمکزله حکم؛ جمله موجوداتدن عالی وبویوك اولان اللهه مخصوصدر.]

یعنی؛ ای کافرلر سزك ایچون جهنمدن چیقمغه چاره یوقدر. زیرا سزك شوعذابکزك سببی؛ الله تعالی‌یه شریك ونظیردن منزه اولدیغی حالده عبادت ایتمه‌یوب ایمان ایتمکه دعوت اولوندیغکزده وحدانیت الٰهیه‌یی انکار ایده‌رك کفر والله تعالی‌یه شرك اولوندیغنده او شرکه اینانوب آنی تصدیق ایتمکلککزدر. حالبوکه بونلرك جمله‌سنده حکم؛ بویوك وهرشیدن عالی اولان اللهه مخصوصدر. بناءً علیه؛ اللهك حکمی تغییر قبول ایتمز. واجب تعالی‌نك ذاتی جمله مؤمنلرك ایمانلرندن وکافرلرك کفرلرندن غنی وخاطره خطور ایدن شیلرك جمله‌سندن بری وبویوکدر. بناءً علیه؛ واجب تعالی‌نك شانی عالیدر. چونکه؛ حکمنی کیمسه رد ایده‌مز والله تعالی‌نك فوقنده بر بویوك یوقدر. چونکه؛ قوللرینه ویرمش اولدیغی جزایی کیمسه منع ایده‌مز.

ابوالسعود افندينك بيانى وجهله كافرلرك جهنمدن چيقمغه چاره آراملرينه جواب (لا) ويا (نعم) يعنى خير ويا اوت ايله وارد اولمادى ، بلكه آنلرك عمللريله جواب وارد اولدى كه ايكنجى مرەده بردها ديەجكلرى قالاسون. يعنى « سزجهنمدن چيقامازسكز. زيرا؛ سزك عملكز چيقمكزه مانعدر. چونكه عملكز؛ توحيده دعوت اولونديغكزده شرك ايتمك وشركه دعوت اولونديغكزده سرعتله قبول ايتمك وشركى تصديق ايتمكدر. بوايسه سزك جهنمدن چيقمكزه مانعدروالله تعالى بويله حكم ايتمشدر. الله تعالىنك حكمى ايسه قطعيدر، استيناف وتمييزى يوقدر » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك عذابى كندى كفرلرندن نشأت ايتديكنى وحكمك ذات الوهيتنه منحصر اولديغى بياندن صوكره كمال قدرت ووحدانيتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ هُوَ الَّذٖى يُرٖيكُمْ اٰيَاتِهٖ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاۤءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا مَنْ يُنٖيبُ ﴾ بيوريبور .

[الله تعالى شول ذات اجل واعلادركه سزه قدرتنه ووحدانيتنه دلالت ايدن آيتلرينى كوسترر وسزك ايچون سمادن رزق ايندير ور وبو آيتلرى تذكر ايتمز ، آنجق الله تعالىيه توجه تامله توجه ايدنلر تذكر ايدر .]

يعنى ؛ هرشيده حكم كندينه منحصر اولان الله تعالى شول ذات اجل واعلادركه وحدانيت الهيەسنه دلالت ايدن عقلى ونقلى دليللرينى سزه كوستركه او دليللره باقارق تربيۀ روحيەكز اولان اعتقاديكزى اتمام وسزك ايچون سمادن چوق رزق انزال ايدركه او رزقى ييمك وانتفاع ايتمك صورتيله تربيۀ بدنيەكزى اكمال ايدەسكزوشو آيتلرى دوشونمز ، آنجق خلوص قلبله الله تعالىنك حضور معنويسنه توجه ايدنلر دوشونورلر . چونكه ؛ دلائله نظر ايتمەينلر وتقليدله اكتفا ايدەرك شركه مألوف اولانلر شركه منافى اولان وحدانيتك دليللرينى دوشونمزلر .

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيت جليله ؛ انسان ايچون اهم مهمات اولان اديانه وابدانه متعلق اولان مصالحى جامعدر . چونكه ؛ واجب تعالى وحدانيتنه دلالت ايدن

دليللرى كوسترمكله اديانه متعلق مصالحه رعايت بيورديغى كبى سمادن رزقلرى انزاليله ابدانه متعلق مصالحه دخى رعايت ايتمشدر . زيرا دليللرى اظهار ؛ حيات اديانى و سمادن رزقلرى انزال ايسه حيات ابدانى محافظه ايچوندر . بو آيت ايسه هرايكى جهتى جامعدرو بوايكى جهته رعايتى دوشونه بيلمك تماميله جناب حقه توجه ايدن كيمسەلره نصيب اولور. زيرا ؛ اللهه توجه ايتمەين كيمسەلرك اللهك غيرىيه عبادتلرى بوكبى تجليّاته مانعدر . بناءً عليه ؛ مطلوبه وصلتدن محروم اولورلر .

*
* *

واجب تعالى انسانلره نعمتى اتم جهات اوزره فيضان ايتديكنى بياندن صوكره انسان ايچون مطلوب اولان اللهك غيريدن اعراض وبالكليه اللهه اقبال وتوجه تام اولديغى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصٖينَ لَهُ الدّٖينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴾ بيوريبور .

[الطاف الٰهيه سزك اوزريكزه تماميله فيضان ايدنجه اللهك دينى لايقيله يرينه كتيريجى اولديغكز حالده الله تعالىيه دعا وعبادتى ادا ايدك واوسه سزك اخلاص اوزره عبادتكزى كافرلر سومسونلر ، سز عبادتدن كيرى قالمايك .]

يعنى ؛ اى مؤمنلر! سزك روحلريكزك تربيەسنى اكمال ايچون دليللرينى سزه اظهار وسزك حياتكزه خادم اولان رزقلرك سبب اصليسى اولان ياغمورلرى سمادن ياغديرمقله رزقلرى خلق ايدوب بدنلريكزك استراحتنى تأمين ايدنجه شو نعمتلرك شكرينى لايقيله ادا ايتمك اوزره اللهه دينى اخلاص اوزره ادا ايديجى اولديغكز حالده دعا وتضرع ونياز واخلاص اوزره عبادت ايدك ولوسه سزك بو اخلاصكزى كافرلر كريه كورسونلر. زيرا ؛ سزك شركدن اعراض ايدەرك وحدانيتى قبولكزى شركه مألوف اولان كافرلر ايستەمزلر، لكن سز كافرلرك سووب سومەدكلرينه باقمايك ، همان الله تعالىيه عبادته دوام ايدك كه دينكزك وظيفەسنى ادا ايتمش اولاسكز .

*
* *

واجب تعالى صفات جليلۀ الٰهيەسندن بعضيلرينى بياندن صوكره بعض آخرى بيان

ایتمك اوزره ﴿ رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی قوللرینك درجه‌لرینی یوكسلتیجی عرش اعلانك صاحبیدر . كندی امرندن ، قوللرندن دیله‌دیكنك اوزرینه وحیی انزال ایدر .]

یعنی ؛ الله تعالی دنیاده و آخرتده قوللرینك سعیلرینه واستعدادلرینه كوره درجه‌لرینی یوكسلتیر . چونكه ؛ دنیاده انبیاء عظام حضراتنك مرتبه‌لرینی علما واولیاسنك رتبه‌لرینی سائر ناس اوزرینه نصل ترفیع بیوردی ایسه آخرتده دخی انسانلرك مرتبه‌لرینی یكدیكری اوزرینه اویله‌جه ترفیع بیوره‌جقدر وعالم جسمانینك اساسی اولان عرش اعلانك صاحبی ومالكیدر وعالم اجسامی احاطه ایدن عرش اعلایی قبضهٔ قدرتنده طوتان وملكلره محل طواف قیلان واجب تعالی ملكنده شریك و نظیردن منزهدر . بناءً علیه ؛ قوللرندن دیله‌دیكنك اوزرینه وحی ایله جبریل امینی كوندرمك و آنی قوللرینی ارشاده مأمور ایتمك ایله مرتبه‌سنی سائرلرندن یوكسك قیلار ، كیمسه بوكا اعتراض حقی حائز اولاماز . زیرا ؛ هرنه یاپسه ملكنده تصرفدر .

فخر رازینك بیانی وجهله روح ایله مراد ؛ **وحی الٰهیدر . زیرا ؛ روحلرك حیاتی و مرتبهٔ عالیه‌یی احرازی وحی سببیله حاصل اولدیغندن دحی روح** دنیلمشدر . یاخود روح ایله مراد ؛ **انبیایه وحی كتیرمكه مأمور اولان جبریل امیندر .**

بو آیت ؛ مخلوقاتك جمله‌سنك ذات الوهیتنه مطیع اولدیغنه دلالت ایدر . چونكه مخلوقات ؛ روحانی ویا جسمانیدر . آیت ایسه هرایكیسنك‌ده جناب حقك تحت اطاعتنده اولدیغنه دالدر . زیرا ؛ عرش اعلا اجسامك جمله‌سنك بویوكی اولدیغی حالده واجب تعالینك مملوكی وتحت اطاعتنده اولونجه آندن دها كوچوك اولان اجسامك مملوك ومطیع اولاجغی اولویتله ثابتدر وبو عالمده ظهور ایدن احوالك اشرفی وحی اولوب وحی‌ده جناب حقك انبیاء كرامه تخصیص بیوردیغی برامر روحانیدركه بوده جناب حقك ایسته‌دیكی قولنه كوندرمسیله تحت اطاعتنده‌در .

* * *

واجب تعالی وحیدن علت غائیه‌یی و مقصد اصلی‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ * يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَى عَلَى اللّٰهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ﴾ بیوریور .

[انسانلرك بربرینه تصادف ایده‌جكی یوم قیامتدن قوللرینی قورقوتمق ایچون الله تعالی دیله‌دیكی قولنه وحی كوندرر . آنلرك بربرینه تصادف ایده‌جكلری كون قبرلرندن قالقوب عرصهٔ محشرده ظهور ایده‌جكلری كوندر واو كونده آنلرك عمللرندن الله تعالی اوزرینه هیچ برشی كیزلی اولماز .]

وحینك كلمسندن مقصد ؛ **جمله‌نك بربرینه ملاقات ایده‌جكی كونك شدت ودهشتیله انسانلری قورقوتمقدر** . چونكه ؛ فخر رازی و قاضینك بیانلری وجهله **اوكونده ظالم مظلومه و عابد معبوده و اهل سما اهل ارضه وروحانینك جسمانیه ملاقی اولاجقلری كونده اولدیغی ایچونده اوكونه** یوم تلاق دینمشدر . بارز ؛ **آچیغه چیقمق وظهور ایتمك** اولدیغی جهتله او كونده هركسك جسدیله برابر قبرلرندن یریوزینه چیقه‌جق اولملرینه اشارت ایچون او كونده بارز یعنی **ظاهر** اولاجقلری بیان اولونمشدر . هركس عملیله برابر ظاهر اولونجه الله تعالی‌یه هیچ برشی كیزلی اولاماز وهركس حضور معنوی الٰهیده عملنه كوره محاسبه كورور وظهور ایده‌جك فرمان الٰهی‌یه انتظار ایدر دورر .

بو آیت ؛ اهل ایمانی عبادته تشویق واهل كفری كفر وسائر كناهلردن تنفیر ایتمشدر . چونكه ؛ هركس عملیله برابر قبرندن چیقارق اعمالی حساب اولونوب الله تعالی اوزرینه هیچ برعملك ذره‌سی كیزلی اولمایجه عقلی اولان كیمسه او كونده رذیل ورسوای اولمامسنی دوشونور . بناءً علیه ؛ كناهدن قاچار وثوابه سعی ایدر .

خلاصه ؛ الله تعالینك قوللرینك سعینه كوره درجه‌لرینی ترفیع ایدیجی وعرش اعلانك صاحبی اولدیغی وكندی امرندن اولان وحیی قوللرندن دیله‌دیكنه كوندردیكی وبو وحیدن مقصد ایسه هركسك عملیله برابر قبرندن ظهور ایدوب بربرلرینه تصادف ایده‌جكلری یوم قیامتدن قورقوتمق اولدیغی واو كونده الله تعالی اوزرینه قوللرینك عمللرندن ولو آزیجق برشی بیله كیزلی اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی قیامتك احوالندن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴾ بیوریور .

[« بوکون ملك کیمکدر ؟ » سؤالنه جواب اولارق « واحد قهار اولان اللهکدر » دیمك اولور .]

یعنی ؛ یوم قیامتده کچمش امتلر وامت محمد بربرلرینه ملاقی اولوب عرصهٔ محشرده اجتماع ایتدکلرنده طرف الٓهیدن قدرت وسلطنت الٓهیه‌یی اظهار ایچون اهل قیامته « بوکون ملك کیمکدر؟» دیه‌رك سؤال اولونور. بوسؤاله بوتون اهل محشر طرفندن جواب ویریلور ودنیلورکه « بوکون ملك ؛ شریك ونظیردن منزه وواحد حقیقی اولان اللهکدر . او الله‌تعالی که جمله مخلوقات تحت قهرنده‌در » .

بوجواب؛ اهل ایماندن کمال سرور وتلذذله واقع اولور. چونکه ؛ دنیاده اعتقادلری بویله‌ایدی وبواعتقادلری سببیله آخرتده دخی درجات عالیاته نائل اولدیلر. اما اهل کفر بوجوابی کمال حسرت وندامتله سویلرلر . زیرا ؛ آنلرك دنیاده اعتقادلری بونك خلافنه اولدیغندن جوابلری کمال خجالتله اولور .

شوسؤال طرف الٓهیدن وجوابی مخلوقات طرفندن عرصهٔ محشرده واقع اولور . یاخود قیامت قائم اولوب بوتون ذی روح فنایه کیتدکلرنده سؤال وجواب هرایکیسنك‌ده طرف الٓهیدن واقع اولمسی فخررازینك جملهٔ بیاناتندندر . چونکه ؛ بوسؤاله جواب ویره‌جك حیاتده برفرد یوقدر. (لمن الملك دیدکده جبار - بیوررلله الواحدالقهار) یتی‌ده شو معنا اوزره ترتیب اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی یوم قیامتك بعض احوالنی بیاندن صوکره اوکونده هرنفسك جزا کوره‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلْيَوْمَ تُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴾ بیوریور .

[اوکونده هرنفس قازاندیغی عملی سببیله جزا الور. زیرا؛ اوکونده اصلا ظلم یوقدر. چونکه ؛ الله تعالی‌نك حسابی محقق سرعتلیدر .]

یعنی ؛ یوم قیامتده عاصی ومطیع هرنفس کندینك کسب ایتدیکی عملنه کوره جزا الور . هرکسك جزاسی عملندن زیاده ویا نقصان اولماز . چونکه ؛ اوکونده هیچ برکیمسه‌یه ظلم یوقدر وعدالت الٓهیه‌نك تماميله ظهور ایتدیکی برکوندر . بناءً علیه؛ ظلم اولمادیغی کبی ظلم شائبه‌سی دخی اولاماز . زیرا ؛ خیر وشر هرکسدن نه‌کبی عمل صادر اولدی ایسه جزاسی‌ده آکا کوره ترتیب اولونور وعموم قوللرینك کیزلی ایشلرینه مطلع اولان الله تعالی‌نك اوکونده حسابی غایت سرعتلیدر . بناءً علیه ؛ کوچوك وبویوك هرکسك عملندن برذره‌سی بیله ضایع اولماز هپسی حسابدن کچر .

فخررازینك بیانی وجهله بوآیت جلیله ؛ **اصول اعتقادیه‌مزدن اوچ مسئله اوزرینه شاملدر : برنجیسی؛ انسانه ایچون کسبك واجب اولمسی، ایکنجیسی ؛ اوکسبك جزاسی ایجاب ایده‌جکی، اوچنجیسی ؛ اوجزانك یوم قیامتده وقوعبولاجغیدر .**

هرکسك مستحق اولدیغی جزایه درحال نائل اولاجغنه اشارت ایچون محاسبه‌نك سرعتله کوریله‌جکی بیان اولونمشدر . محاسبه‌نك سرعتله کورولمسنه کلنجه؛ جناب حقك یورغونلق وسهو ونسیان کبی عوارضدن منزه اولوب افعالنك بعضیسی بعضیسنه مانع اولمادیغندن عبادك جمله‌سنك محاسبه‌سی بردن کوریلور. قوللرك، افعالنك بعضیسی‌دیکرینه مانع اولدیغندن برقاچ ایشی بردن یاپامادقلری عجزلرینك اثریدر . جناب حق ایسه قدرت کامله صاحبی اولدیغندن عجزدن منزهدر . بناءً علیه ؛ اللهك هیچ بر فعلی دیکرینه مانع اولماز. شوحالده بر زمانده انسانلرك برینك محاسبه‌سنی کورمك عین زمانده دیکرینك محاسبه‌سنی کورمکه مانع دکلدر .

*
* *

واجب‌تعالی قیامتك بعض اوصافنی بیاندن صوکره دها شدتلیسنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْاٰزِفَةِ اِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاظِمٖينَ مَا لِلظَّالِمٖينَ مِنْ حَمٖيمٍ وَلَا شَفٖيعٍ يُطَاعُ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! قورقوت سن ناسی شول کونك دهشتندن که او کون عاصیلره عذابك مطیع اولان کیمسه‌لره نعمتلرك یقین اولاجغی وقلبلرك یرندن آیریلوب بوغازلرك چوقورینه چیقاجغی وانواع حزن وکدرله طولاجقلری کوندر . بناءً علیه ؛ اوکونك عذابی بیانله سن ناسی قورقوت که متنبه اولسونلر . زیرا ؛ اوکونده ظالملر ایچون دردلرینه درمان اولاجق بریقین خصملری اولمادیغی کبی شفاعتی قبول اولونور برشفاعت ایدیجیلری دخی اولماز .]

فخررازی وقاضینك بیانلری وجهله آزفه ؛ **یاقلاشیجی** معناسنه‌در . **یوم قیامتك یقین اولمسنه بناءً** یوم الآزفه دینمشدر . یاخود یوم آزفه ؛ **اولوم کونیدر** . زیرا ؛ هر کسك أولومی یقیندر . یاخود **عاصیلرك جهنمه آتیلاجقلری کونده آتشی کندیلرینی احاطه‌یه یقین اولاجغنه بناءً** او کونه یوم آزفه دینمشدر . حناجر ؛ **بوغازك چقوری واوموكك اوجی** دیمکدر . انسانك قورقو زمانی قلبی قاباریر بوغازینه طیقیلیر نفسی طارالیر سوز سویلمکه مجالی قالماز . کظم ؛ **غصه‌سنی وغضبنی یوتقومق وسوز سویلمه‌یوب سکوت اتمکدر** . حمیم ؛ **مرحمت وشفقت ایدیجی یقین خصم** دیمکدر . شو تفصیلاته نظراً **معنای آیت** :

[ای حبیبم ! یوم قیامتده وأولوم کونی ویاخود عاصیلرك جهنمه آتیلاجغی کونك شدتندن بالعموم انسانلری سن انذار ایت . زیرا ؛ عاصیلر جهنمه آتلق اوزره جهنمك کنارینه کتیرلدکلرنده عذاب جهنم کندیلرینی چویرمکه یاقلاشدیغنده انواع خوف وتلاش وحزن وکدرله طولو ویوتقونور اولدقلری حالده قلبلری یرندن آیریلیر بوغازلرینك چوقورینه کلیر . بناءً علیه ؛ نفسلری طارالیر ، قلبلری یرینه کیتمزکه راحت ایتسونلر وآغزلرندن چیقمازکه أولسونلرده قورتولسونلر . شوحالده قلبلری اوموکلرینك اوجونده قالیر - که اهل جهنمده هرنوع عذاب اولدیغی کبی نفس طارلغیده اولاجغنه

بو آیت دلالت ایدر - اوکونده انواع عذاب کندیلرینی احاطه ایتدیکنده اوعذابدن قورتاره‌جق یقین خصملری ویا احبابلری بولونمیه‌جغی کبی اوظالملر ایچون شفاعتی قبول اولونور وسوزی دیکله‌نور بر شفاعتجی دخی بولونمازکه آنلره یاردیم ایتسون وعذابدن قورتارسون . شوحالده ظالملر ایچون عذابدن قورتولمق چاره‌سی یوقدر] دیمکدر .

نیسابورینك بیانی وجهله بو آیت یوم قیامته ویاخود یوم موته یعنی هر کسك اجلنك حلول ایتدیکی کونه حمل اولوندیغنده بوایکی زمانده عاصیلره عارض اولان دهشتدن طولایی نفسلری طارالوب سوزسویله‌مکه مجاللری اولمایوب سکوته مجبور اولملری واوزمانده شفاعت ویاردیم ایده‌جك برکیمسه‌نك بولونمامسی دیکر زمانلرده سویله‌ملرینه وشفاعتجی بولونمسنه منافی دکلدر . بناءً علیه بوآیتله شفاعته واهل نارك سوزسویله‌یه‌مه‌یه‌جکلرینه دائر اولان آیتلر بیننده تناقض یوقدر . چونکه ؛ آخرتك هرموقعنك کندینه کوره برحالی واردر . اوموقعك غیریده واقع اولاجق حاللره منافات یوقدر . بناءً علیه ؛ برکیمسه‌نك حین موتنده ویاخود قیامتك حین قیامنده ویاخود ظالملرك جهنمه حین دخولنده دیلی طوتولوب سوز سویله‌یه‌مه‌مسی واوزمانده شفاعت ایده‌جك برکیمسه‌نك بولونمامسی باشقه زمانلرده سوزسویله‌مسنه وشفاعتجی بولونمسنه مانع دکلدر . شوحالده فرق ضاله‌دن معتزله‌نك بوآیتله کناهکارلره شفاعت اولمیه‌جغی استدلال ایتملری طوغری دکلدر . زیرا بوآیت ؛ انسانلر ایچندن ظالملره شفاعتی نفی ایدییور . ظالملر له‌مراد ؛ **کافرلردر** . اهل سنت عندنده کافرلره شفاعت یوقدر . بوکا نظراً آیت ، معتزله‌نك مذهبنه دلیل اولماز . اما ظالملرله مراد ؛ **کندیسندن ظلم صادر اولان هرفرده شامل اولدیغنه نظراً** شفاعتی نفی بعض زمان ومکان ایله مقید اولدیغندن آیت معتزله‌یه بوصورتله‌دخی دلیل اولماز . چونکه ؛ معتزله شفاعتی بالکلیه انکار ایدرلر . حالبوکه آیت شفاعتك بعض زمانده اولمیه‌جغنی بیان ایدییور .

خلاصه ؛ کرك قیامتك حین قیامنده وکرك اجل حلول ایدوب أولوم یاقاسنی صاروب انواع عذابی مشاهده ایدوب نفسی طارالوب سوز سویله‌مکه قدرتی قالمدیغی زمانده وکرك جهنمه آتلق اوزره جهنمك کنارینه کتیرلدیکی زمانده ظالملره نه اقربا وتعلقاتلری ونه‌ده دیکر برشفاعتجی طرفندن یاردیم اولونمیه‌جغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

﴿ یَعْلَمُ خَائِنَةَ الْاَعْیُنِ وَمَا تُخْفِی الصُّدُورُ ﴾

[الله تعالی کوزلرك خیانتنی وقلبلرده اولان کیزلی وصاقلی شیلری بیلیر .]

یعنی ؛ الله تعالی افعال جوارحدن اك زیاده کیزلی اولان کوزلرك حرامه باقارق یاپمش اولدیغی سرقت وخیانتی بیلیر واسبابنه تشبث ایتمکسزین قلبلرده کیزلی اولارق محرماته میل وشهوات نفسانیه‌یه اتباع کبی یولسزلقلرك جمله‌سنی‌ده بیلیر . بناءً علیه ؛ جناب حقك علمندن خارج بر شی یوقدر . کوزلرك خیانتی ایکنجی مرهده عن قصد حرام اولان نسوانه باقمقدر . چونکه ؛ قصد اولمقسزین آکسزین کوریلن معفودر . زیرا ؛ آکسزین کورمکدن قاچینمق ممکن اولمادیغی کبی بر قصورده یوقدر . بو آیت ؛ اهل عصیانی شدتله تهدید ایدر . چونکه ؛ الله تعالی افعال جوارحك وافعال قلبیه‌نك جمله‌سنی بیلنجه کناهکار اولان کیمسه‌نك هیچ بر کناهی صاقلایامیه‌جغی جهتله هرکسدن زیاده قورقمسی لازمکلور .

﴿ وَاللّٰهُ یَقْضِی بِالْحَقِّ وَالَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ لَا یَقْضُونَ بِشَیْءٍ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّمِیعُ الْبَصِیرُ ﴾

[الله تعالی حقله حکم ایدر . بناءً علیه ؛ حکمنده اصلا ظلم اولماز والله تعالی‌نك غیری کافرلرك عبادت ایتدکلری پوتلری هیچ برشیله حکم ایده‌مزلر . زیرا ؛ برشی بیلمزلرکه آنکله حکم ایتسونلر . اما قوللرندن هردرلو انتقام آلمغه قادر اولان الله تعالی هرکسك سویله‌دیکی سوزی ایشیدیجی وایشلرینك جمله‌سنی کوریجی وبیلیجیدر .] بناءً علیه ؛ هرکسك خیر وشر ایشله‌دیکی عمله کوره جزا ترتیب ایدر واوجزا ایله حکمی حق وقطعیدر . زیرا ؛ عین عدالتدر . چونکه جزا ؛ هرکسك عمله کوره اولدیغندن زیاده ونقصان اولماز . اما کافرلرك معبودلری جمادات قبیلندن وعلم وادراکدن خالی بر طاقم عاجز شیلر اولدقلرندن خطا وصواب آنلردن هیچ بر حکم واقع اولماز . زیرا ، کندیلری هلاکه معروض برطاقم عادی مخلوقات اولدقلرندن آنلردن شفاعت بکله‌مك عین حماقتدر . چونکه ؛ شفاعته اقتدارلری یوقدر .

* * *

واجب تعالی علم وقدرت کامله صاحبی اولدیغنی بیاندن صوکره کافرلری توبیخ ایتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ یَسِیرُوا فِی الْاَرْضِ فَیَنْظُرُوا کَیْفَ کَانَ عَاقِبَةُ الَّذِینَ کَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ کَانُوا هُمْ اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاٰثَارًا فِی الْاَرْضِ ﴾ بیوریور .

[او کافرلر سیر ایدوب یر یوزنده باقوب کورمزلرمی کندیلرندن اول کچن ملتلرك عاقبتلری نه اولدی ؟ آنلر یر یوزنده آثار وعمارت جهتلرندن بونلردن دها زیاده شدتلی وقوتلی اولمشلردی .] زیرا ؛ آنلرك قلعه‌لری قوی وبدنلری جسیم وعمرلری اوزون وثروت وسامانلری دها چوق ایدی وآنلرك عسکرلری واتباع واعوانلری دها زیاده اولمقله برابر وسائط دنیویه‌نك هرجهتنه مالك اولدقلری حالده غضب الٰهینك کلمسنه آنلرك قوت وشوکتلری هیچ بر وجهله مقابله ایده‌مه‌دی . شو حالده مشرکلرك غضب الله‌ه مقاومت ایده‌جك هیچ بر حاللری یوقدر . بناءً علیه ؛ او مشرکلر بزم کندیلرندن اخذ انتقامه قدرتمزی انکار ایدرلرده کندیلرندن اول کچنلردن انتقال ایدن ارضده سیر وسفر ایدوب آنلرك دوچار اولدقلری عاقبتلری کورمزلرمی ؟ عقلی اولان کیمسه‌لرك کندیلرندن اول کچنلرك حاللرندن عبرت آلملری لازمدر . حالبوکه بونلرك قوت وشوکتلری آنلردن دها آز اولدیغی حالده غضب اللهی داعی عصیانده دواملری اول کچنلرك حاللرندن متنصح اولمادقلرینه دلالت ایدر .

بو آیت جلیله ؛ کافرلری تهدید وتوبیخدر . چونکه ؛ کافرلر یر یوزنده مسافرتلرنده کورمش اولدقلری خرابه‌لردن واو خرابه‌لرده تصرف ایده‌رك کچمش اولان امتلردن اصلا متأثر اولمادقلری جهتله ذم وتقبیحه شایاندرلر . بناءً علیه ؛ جناب حق بو آیتله آنلری ذم ایتمشدر . بو ذم ؛ وقوعاتدن عبرت آلمایان وهر وقوعاتی کندینه بر درس عبرت صایمایان ملتلره وشخصلره‌ده شاملدر .

* * *

واجب تعالی کچمش ملتلرك زمان سعادتده موجود قریش قومندن دها قوتلی اولدقلرینی بیاندن صوکره آنلرك قوتلری عذاب الٰهی‌یی دفع ایده‌مه‌دیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا کَانَ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَاقٍ ﴾ بیوریور .

[او قوی وشدتلی اولان ملتلری كناهلری سببيله الله تعالی مؤاخذه ايتدی وآنلر ايچون اللهك عذابندن آنلری هيچ وقايه ايديجی كيمسه اولمادی .]

يعنی ؛ امم سالفه‌نك قوتلری زياده اولديغی حالده اللهك غضبنه اوقوت مانع اولامادی . بناءً عليه ؛ الله تعالی كناهلری سببيله آنلری طوتدی اهلاك ايتدی وآنلری اللهك عذابندن وقايه ايده‌جك هيچ بر كيمسه بولونمادی . زيرا ؛ آنلر كناهلری كمال ممنونيتله ايشله‌دكلرندن آنلره عذاب ، خبرلری اولمقسزين كلدی وهلاك اولديلر . شو حالده قريش قومندن دها قوتلی اولانلرك قوتلری عذابه قارشی كلمه‌ينجه قريشك هلاك اولاجقلری اولويتله ثابتدر . زيرا ؛ آنلردن قوتلی اولانلری اللهك عذابندن وقايه ايده‌جك يعنی صاقلاياجق بر شی بولونمانجه قريشی عذابدن صاقلاياجق هيچ بر شيئك بولونميه‌جغی آشكاردر .

*
* *

واجب تعالی امم سالفه‌يی عذابله مؤاخذه ايتديكنك سببنی بيان ايتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ اِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴾ بيوريور .

[شو انتقامك سببی ؛ آنلره معجزه‌لرله رسوللری كلوبده آنلرك ايمان ايتميه‌رك كافر اولملريدر . آنلرك كفرلری اوزرينه الله تعالی آنلری عذابله مؤاخذه ايتدی . زيرا الله تعالی ؛ عذابی شدتلی بر قويدر .]

يعنی ؛ آنلرك شو عذابلرينك سببی آنلری ارشاد وطريق حقه سوق ايتمك ايچون معجزه‌لرله رسوللری كلدی ولكن آنلر ايمانی قبول ايتمه‌ديلر . بناءً عليه ؛ رسوللرينه كفر ايتديلر . ايشته شو كفرلری هلاكلرينه سبب اولدی . آنلر كفر ايدوب رسوللرينك دعوتنه اجابت ايتمه‌ينجه جناب حق ده آنلری عذابله اخذ ايتدی وانتقامنی آلدی . زيرا ؛ الله تعالی رسوللرينك سوزلرينی ديكله‌مه‌ين كافرلردن انتقام آلمغه قادردر . چونكه ؛ عاصيلره عذابی شدتليدر .

*
* *

واجب تعالی نبيلرينی تكذيب ايدن كافرلرك حاللرينی بيانله رسولنی تسليه‌دن صوكره انبياء عظام ايچنده حضرت موسانك وكافرلر ايچندن اشد كفرله مشهور اولان فرعونك حالنی بيانله رسولنی تسليه ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ * اِلٰى فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه محقق بز عظيم الشان موسی عليه السلامی آيتلريمز ودليل قوی وآچيقدن مطلوبه دلالت ايدن حجت ايله فرعونه وفرعونك وزيری اولان هامانه وبنی اسرائيلدن عاصی اولان قارونه كوندردك] كه آنلری ارشاد وطريق حقه دعوت ايتسون وآنلری طريق ضلالتدن قورتارسون وطوغرو يوله سوق ايتسون .

يعنی ؛ ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه بز عظيم الشان لطف وكرم وجود واحسانمزله موسی عليه السلامی وحدانيتمزه دلالت ايدن آيتلريمز وآچيقدن خصمه غلبه ايدن معجزه‌لريمز ايله طاغی وباغی وكفر وعنادده نهايته وارمش اولان فرعونه وكفريانده فرعونه معين اولان وزيری هامانه وزنكينلكيله امثال واقرانه فخر ومباهاتله مشهور اولان قارونه كوندردك كه آنلری طريق ضلالتدن طريق هدايته دعوت ايتسون .

فرعون ؛ **مصر ملكلرندن والوهيت دعواسنده بولونان بر ظالم غداردر . هامان ؛ بونونه كفريات وظلمنده آنا معاونت واشتراك ايدن بويوك وزيريدر . قارون ؛ بنی اسرائيل ايچنده ثروتله مشهور وثروتيله هركسه اوزرينه تكبر ايدن بر منافقدر .**

ابو السعود افنديك بيانی وجهله سلطان مبين ايله مراد ؛ **معجزه** اولديغی جهتله آيانده داخل ايسه‌ده سلطان ايله مراد ؛ **حضرت موسانك عصاسی ويد بيضاسی كبی بويوك معجزه‌لر اولديغندن** اهميتنه بناءً آيريجه ذكر ايدلمش وآيات اوزرينه عطف اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسايی بويوك معجزه‌لرله فرعونه كوندرديكنی بياندن صوكره

فرعونك وعونه‌سنك سويله‌دكلری سوزلری بيان ايتمك اوزره ﴿ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴾ بيوريور .

[موسى عليه السلام فرعونه كلوب معجزه‌سنی اظهار ايدنجه فرعون وآكا تابع اولانلر ديديلركه « موسى عليه السلام سحر ايدیجی ومبالغه‌لی يالان سويله‌يیجی بركيمسه‌در » .] ايشته فرعون واتباعی بويله ديمكله موسى عليه السلامك دعوتنه اجابت ايتمه‌ديلر . حالبوكه موسى عليه السلامك كوستردیكی معجزه سحر اولمقدن پك اوزاق اولدیغی كبی سويله‌ديكی سوزلری دخی يالاندن غايت اوزاق ويالانله مناسبتی يوقدی .

*
* *

واجب تعالى فرعونك حضرت موسى‌يه برنجی مقابله‌سنی بياندن صوكره ايكنجی مقابله‌سنی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴾ بيوريور .

[وقتاكه موسى عليه السلام بزم عنديمزدن حق اولان معجزه ايله آنلره كلدی ايسه فرعون واركان حكومتی « موسى‌يه ايمان ايدن كيمسه‌لرك اوغلان چوجقلرينی اولدورك وقيزلرينی وقاريلرينی ابقا ايدك » ديديلر وبويولده امرلر ويرديلر . حالبوكه كافرلرك اهل ايمانه حيله‌لری اولمادی، آنجق ضايع ومضمحل اولدی .]

فخر رازينك بيانی وجهله بو آيتده قتل ايله مراد ؛ حضرت موسانك دنيايه كله‌جكی زمانده‌كی قتل دكلدر . چونكه ؛ حضرت موسانك دنيايه طلوعی زماننده بنی اسرائيلدن براوغلان ميدانه كلوب فرعونك ملكی وحكومتی آنك يديله هلاك اولاجغنی كاهنلرك خبر ويرمسی اوزرينه فرعون بنی اسرائيلدن دنيايه كلن اوغلان چوجقلرينك اولدورلمسنی امر ايتمش ايدی . بر وقت صوكره فرعون بو امرينی كيری آلدی وقتل ده ترك اولونمش ايدی . وقتاكه حضرت موسى معجزه ايله اظهار نبوت ايدوب فرعونی دينه دعوت ايدنجه فرعونده تكرار بنی اسرائيلك اوغلان چوجقلرينی قتل ايتمكله امر ايتدی . بو امردن مقصدی ؛ دين موسى اوزرينه نشأت ايدنلر چوغالوب حضرت موسى قوت بولماسون ايچوندی وقتلی اوغلان

چوجقلرينه تخصيص ايتدی‌كه بالفعل حربه اشتراك وكنديسنه غلبه ايده‌جك اركك اولديغندن ايدی . نسوانی قتلدن اسيركه‌مك ايسه بنی اسرائيلی تحقير وتذليل ايچوندر . چونكه؛ بنی اسرائيلك ارككلری قتل اولونونجه قاريلری كنديلرينه قالاجق وايسته‌دكلری كبی آنلری دوشكلرينه آلاجقلر و قاپولرنده تحت اسارتده قوللانه‌جقلردی . حالبوكه كافرلرك حيله‌لری دائما ضايع ومضمحلدر . چونكه؛ حضرت موسانك طلوعی زماننده كنديلرينك هلاكلرينه سبب اولاجق موسى عليه السلامك هلاكنه چوق سعی ايتدكلری حالده سعيلری هيچ بر منفعت تأمين ايتمه‌دی، امكلری بوتون بوشه كيتدی . حتى موسى عليه السلامی فرعون كمال عز وناز ايله كندی خانه‌سنده بسله‌دی وكندی اللرنده بويوتديلر . زيرا ؛ قضاء الٰهی وقدر سبحانی‌يه قارشی هيچ برشی حائل اولامازو اولامادی .

ايشته هرزمان كافرلرك مؤمنلر حقلرنده حيله‌لری باطل وضايع اولديغنه واولاجغنه بو آيت دلالت ايدر . لكن مؤمنلرده اخلاصله عبوديت وتماميله شريعته ياپيشمق شرطدر . اما بو شرطه رعايت ايتمه‌ين مؤمنلره كافرلرك مكر وحيله‌لرينك تأثيری اولديغی وبلكه او مثللو حدود الٰهيه‌دن چيقمش اولان مؤمنلره الله تعالى‌نك كافرلری مسلط قيلديغی كورولمكده‌در .

ابو السعود افنديك بيانی وجهله كافرلرك مؤمنلره حيله‌لرينك ضايع اولوب ثمره‌سز قالماسنك سببی؛ آنلرك كفرلری اولديغنه وكفرله آنلرك ذم وتقبيحلرينی تسجيل وقباحتلرينه اشارت ايچون ضمير موقعنده (كافرين) لفظی اسم ظاهر اولارق وارد اولمشدر . چونكه ؛ (وما كيد الكافرين) بدلنده (وما كيدهم) وارد اولسه اولابيليردی، لكن كفرله ذملری حصول بولمازدی .

بو آيت جليله ؛ كافرلرك الله‌ه ورسولنه حيله ومكرلری هرزمان ضايع وثمره‌سز اولديغنه دلالت ايدر . آنجق مؤمنلره قارشی حيله ودسيسه‌لرينك ضايع اولمسی مؤمنلرك شريعته تمسك ايتملريله مشروطدر .

*
* *

واجب تعالى موسى عليه السلامی فرعونه واعوانه كوندرديكنی بياندن صوكره

فرعونك موسی علیه السلامك معجزه سنه مقابله ایده مه ینجه مقاتله یه مباشرت ایتمك ایسته دیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي اَقْتُلْ مُوسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ ﴾ بیوریبور.

[فرعون « ترك ایدك بنی ، أولدوره‌یم موسایی ، چاغیرسون ربنی ، قورتارسون كندیسنی » دیدی .]

یعنی ؛ فرعون معجزه ومعنویات جهتندن حضرت موسایه مقابله ایده مه یوب مغلوب اولونجه مادیاته تشبث ایده رك دیدی كه « براقك بنی كندی حالمه أولدوره‌یم موسایی و اكر دیدیكی كبی ربی قادر ایسه چاغیرسون ربنی ، بنم قتلمدن موسی كندیسنی قورتارسون ». فرعون ایشته بویله دیمكله غضبنك نهایتنی اظهار ایتدی .

بیضاوینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله فرعونك وزراسی ایچنده موسی علیه السلامك نبوتنی بیلنلر واعتقاد ایدنلر فرعونی قتلدن بعض تأویلاتله منع ایدرلر ودیرلردی كه « اكر سن بونی أولدورمكه قیام ایدرسه‌ك خلق سنك عجزیكه حمل ومباحثه‌ده مقابله ایده‌مه‌دیكك جهتله مقاتله‌یه مباشرت ایتدیككی ظن ایدرلر . حالبوكه سنك حقكده عجز كوسترمك خلقه قارشی ایی برشی دكلدر » دیمكله فرعونی أكلرلر وآووتورلردی . بوكا قارشی فرعون‌ده ایكی‌ده برده « قویوویرك بنی ، أولدوره‌یم شونی ، چاغیرسون ربنه قورتارسون كندیسنی » دیمكله جلادت كوسترر وحضرت موسانك ربندن استمدادندن قورقمادیغنی اظهار ایدردی. حالبوكه موسی علیه السلامك نبی اولدیغنی قلبندن بیلیر وقتلنه جرأت ایده‌مزدی، فقط بومضمرینی‌ده اظهار ایتمز وزراسنه وسائر خلقه قارشی جسارتی ألدن براقمازدی. یاخود وزرا كندی مانوره‌لرینی چویرمك ایچون فرعونی حضرت موسی ایله مشغول ایدرلردی كه فرعونك كندی حاللرینی تدقیقه ألی دكمسون . چونكه هردولتده وكلانك عادتلری ؛ پادشاهی ویاخود رئیس حكومتی خارجی بردشمنله مشغول ایتمكدر. زیرا ؛ رئیس حكومت خارجی ایشلرله مشغول اولمسه داخلی‌یی تدقیقه باشلار و وزرانك احوالنی تفتیش وتأدیبه قیام ایدر . ایشته بو تأدیبدن نفسلرینی وقایه ایچون اكثر وكلا رئیس حكومتی برطاقم اوهامات وخیالات ایله وخارجی ایشلرله مشغول ایدرلر. فرعونی‌ده وكلاسی بو منوال اوزره مشغول ایدرلردی . فرعون ایسه بعضاً حدته كلیر « قویوویرك بنی أولدوره‌یم موسایی » دیردی ولكن أولدورمكه ألی دكمز وصوك درجه

قورقار ویوتقونور دورروردی . و قتله بالفعل مباشرت ایتمك‌ده ایسته‌مزدی . چونكه ؛ موسی علیه السلامك معجزه‌سی بنی قتلدن منع ایدرده عالمه رسوای اولورم قورقوسندن‌ده خالی دكلدی . بناءً علیه ؛ وكلاسنك بعض تأویلاتله قتلدن منع ایتدكلرینه قلباً ممنون ایدی واعوانك قلوبنه رعایتی‌ده ألدن قویمماز « سز بنی براقمیورسكز، اكر براقمش اولسه‌ایدیكز شیمدی‌یه قدر بن آنی بیتیریر سوزینی توكه‌تیردم ، لكن براقمیورسكز » دییه‌رك آنلره وجود ویرر وخاطرلرینی ألنه آلیردی .

* * *

واجب تعالی فرعونك قتله مساعده ایسته‌مسنك سببنی ایضاح وفرعونك بقیهٔ كلامنی حكایه طریقیله بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنِّي اَخَافُ اَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ اَوْ اَنْ يُظْهِرَ فِي الْاَرْضِ الْفَسَادَ ﴾ بیوریبور .

[« زیرا موسی علیه السلام سزك دینكزی تبدیل ایتمسندن ویاخود یر یوزنده فساد اظهار ایلمسندن قورقارم » دیمكله قومنی موسی علیه السلامك علیهنه چویرمك ایستردی .]

یعنی ؛ فرعون حضرت موسانك قتلنه مساعده ایسته‌مه‌سنك سببنی بیانده دیدی كه « بن موسانك سزك دینكزی تبدیل وبكا اطاعتكزی اخلال ایتمسندن محقق قورقارم، یاخود اطراف مملكتده خلقی بزم طریقمزدن چیقارمقله عالمه فساد طاغیتمسندن وعالمی ضررلاندیرمقله فسادینی اظهار ایتمسندن قورقارم. بناءً علیه بنی قویوویرك‌ده شونی أولدوره‌یم عالمده فساددن قورتولسون » دیردی .

اوته‌دنبری خلقی هرشیدن زیاده غلیانه كتیرن ؛ ایكی شیدر : برنجیسی ؛ دین ، ایكنجیسی ؛ عرض وناموس ومملكتی محافظه اولدیغندن فرعون حضرت موسانك قتلنه قیامنه بو ایكی شیئی سبب كوسترمكله قتلی قصدنده كندینی معذور كوسترمك ایسته‌مشدر. چونكه ؛ فرعونك قومی قبول ایتدكلری دینی حق بیلدكلرندن حضرت موسی اولا دینلرینك بطلاندن بحث ایدنجه فرعون قتل قصدینك برنجی سببی دین مسئله‌سی اولدیغنی ایلری سوره‌رك « دینكزی تبدیل ایده‌جكندن قورقارم » دیمكله خلقی غلیانه كتیرمك

ايسته‌دی وايكنجى مرەده خلقك هرزمان آرزو ايتدكلرى محافظهٔ مال وجان وعرض واستراحت مسئله‌سنى ايلرو سوردى و « قورقارم بر يوزينى افساد ايدر ، راحتكزى قاچيرير » ديمكله مال وجان خصوصنده امنيت وآسايشى اخلال ايده‌جكنى و راحتلرينك منسلب اولاجغنى بيانله خلقك عصبيتنى تحريك ايتدى . فرعون هرنه‌قدر دين ودنياجهتندن حضرت موسى عليهنه خلقى تحريك ايتمش ايسه‌ده فائده ايتمه‌دى. بناءً عليه؛ عاقبت قورقدينى ورطه‌يه دوشدى وموسى عليه‌السلام ألنده هلاك اولدى. زيرا؛ محافظه‌سنه چاليشدقلرى دينلرى ودنيالرى باطل ايدى هم ايكيسى‌ده هلاك ومضمحل اولدى . چونكه ؛ باطلده دوام اولاماز .

***

واجب تعالى فرعونك حضرت موسايى قتل ايتمك قصد ايتديكنى بياندن صوكره موسى عليه‌السلامك فرعونه جوابنى بيان ايتمك اوزره ﴿وَقَالَ مُوسٰى اِنّ۪ى عُذْتُ بِرَبّ۪ى وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ﴾ بيوريور.

[موسى عليه‌السلام « آخرته ايمان ايتمه‌ين هرمتكبرك شرندن بم وسزك ربمزه صيغينيرم » ديدى .]

يعنى ؛ فرعونك حضرت موسايه وقوع‌بولان تهديداتنه قارشى موسى عليه‌السلام جناب حقه توكل وتفويض امور ايده‌رك ديدى كه « بن ربمه‌وسزك ربكزه‌يوم آخرته‌ايمان ايتمه‌ين هرمتكبر عنودك شرندن صيغينير واللهك حمايه‌سنه التجا ايدرم » . ايشته حضرت موسى بويله ديمكله فرعونك اللهك قولى بر متكبر اولديغنى سويله‌دى .

قاضينك وابوالسعود افنديك بيانلرى وجهله انسانك كندى نفسندن آفاتى وبلايايى دفعده اك قوى يول الله‌تعالى‌يه اعتماد تامله اعتماد اولديغنه اشارت ايچون موسى عليه‌السلام كلامنه **اعتماده وتأكيده** دلالت ايدن (اِنَّ) لفظيله باشلامش وانس وجنك شرينى دفعده مقبول اولان طريق ؛ استعاذه طريقى اولديغنه اشارت ايچون **استعاذه والتجا** معناسنه اولان (عذت) لفظى اختيار بيورمش وجناب حقه التجاسنده حضرت موسى

اسماء حسنى ايچندن رب اسم شريفيله تضرعده بولونمشدر . چونكه تربيه ؛ برشيئى كماله **ايصالده عبارت اولوب كماله‌ايصال ايسه هرآنده محفوظ اولمغه متوقف اولديغى جهتله** موسى عليه‌السلام فرعون واتباعنك شرندن استعاذه‌ده **محافظه** معناسنى مشعر اولان رب اسمنى اختيار بيورمشدر . بناءً عليه ؛ انسان ايچون بر شيئك شرندن وآفات وبلياتدن جناب حقه التجا لازم اولديغنه والتجا اسماء الٰهيه‌دن هربريله اولورسه‌ده رب لفظيله تضرع ايتمك ديكرلريله تضرعدن اولا بولونديغنه آيتده دلالت واردر . بومعنايى (معوذتين) سوره‌لرى‌ده تأييدايدر . چونكه؛ هرايكى سوره‌ده استعاذه رب‌اسم شريفيله‌وارداولمشدر.

بو آيتده موسى عليه‌السلام، قومنك كنديسنه اتباع ايتملرى لازم اولديغنه اشارت ايچون « بنم ربم سزكده ربكز » ديمشدر . چونكه ؛ ارواح طاهره‌نك بر حاجتك حصولنى جناب حقدن طلبده اجتماع صورتيله مراجعت ايتملرى هرفردك يالكز مراجعتندن اولادر . چونكه ؛ اجتماعده تأثير دها زياده‌در . بناءً عليه؛ حضرت موسى جناب حقه متكبرلرك شرندن استعاذه‌ده قومنك اشتراكلرينه‌دلالت ايچون « بنم‌وسزك ربمزه‌صيغينيرم » ديمشدر . ديانت اسلاميه‌ده جماعتله اداء صلات ايتمك‌ده بوقبيلدندر . چونكه ؛ بر چوق اهل ايمانك برلكده ربلرينه التجالرى ايله شخص واحدك التجاسى آره‌سنده فرق كلى اولديغندن جماعتله ادا اولونان نمازك ثوابى يكرمى يدى درجه زياده‌در . جناب حقه استعاذه‌ده ماده تعيين ايتميه‌رك شرك كليسندن استعاذه ايتمك افضل اولديغنه اشارت ايچون موسى عليه‌السلام (من كل متكبر) لفظ عاميله استعاذه بيورمشدر . يعنى « شخص تعيين ايتميه‌رك متكبر اولان هرشخصك شرندن استعاذه ايدرم » ديدى كه فرعون وامثالى هرمتكبر داخلدر وجمله‌سنك شرندن بر سوزيله استعاذه ايتمش وعموم اوزره استعاذه‌نك اولا ومنفعتده زياده اولديغنه اشارت بيورمشدر .

بو آيتده حضرت موسى فرعونى ؛ **ايكى صفتله توصيف ايتدى** : برنجيسى ؛ **متكبر اولمسى** ، ايكنجيسى ؛ **آخرته ايمانه ايتمه‌مسيدر** . بو ايكى صفتده فرعونى تعيين ايتميه‌رك عموم صورتنده ذكر ايتدى كه فرعونه مخصوص اولسى مطلوب دكل، بلكه بوايكى صفت هركيمده بولونورسه شرندن صاقينمق لازم اولديغنه اشارت بيورمشدر . چونكه خلقه

اذانك منشائی؛ بو ایكی صفت اولدیغندن هركیم بونلرله متصف اولورسه شردن وظلم وتعدیدن خالی قالماز. زیرا؛ متكبر وقلبی قساوتلی اولان كیمسه‌ده شفقت ومرحمت اولمادیغی جهتله ظلمدن چكینمه‌دیكی كبی آخرته ایمانی اولمایان كیمسه‌ده دخی سؤال وجواب وجهنم قورقوسی اولمادیغندن خلقه اذا وعقله كلن هرشیئی ایشله‌مكدن چكینمز. شو حالده كبر ایتمك وآخرته ایمان ایتمه‌مك هركیمده بولونورسه صاحبنك پریشان وعالمك خرابنه سبب اولدیغی كبی عالمده جریان ایدن ظلمك منشائی ده بونلردر. چونكه؛ آخرته ایمانی اولان مرحمت صاحبندن هیچ كیمسه‌یه ضرر كلمز وآنك یوزندن هیچ كیمسه زیان كورمز.

بو آیتده موسی علیه‌السلام طرفندن فرعونه مقابله‌ده غایت ظرافت واردر. چونكه؛ فرعون «ترك ایدك بنی أولدوره‌یم موسایی» دیدكدن صوكره استهزا طریقیله «چاغیرسون ربسنی بنم قهرمدن قورتارسون آنی» دیمشدی. فرعونك بو سوزینه مقابله ایده‌رك موسی علیه‌السلام «ای فرعون! سن هرنه قدر بنی قتل ایتمك ایسته‌یور واستهزا صورتیله چاغیرسون ربسنه دییورایسه‌كده بن جدی اولارق سنك وامثالكك شرندن ربمه صیغینیرم وربم بنی سنك شركدن محافظه ایدر» دیدی.

خلاصه؛ دشمنك شرندن و سائر بلایا ومصائبدن قورتولمانك چاره‌سی الله تعالی‌یه التجا واستعاذه اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی فرعونك شرینی دفع ایتمكده موسی علیه‌السلامك استعاذه ایدوب باشقه اسبابه توسل ایتمه‌دیكنی بیاندن صوكره موسی علیه‌السلامك توكلی نتیجه‌سی اولارق جناب حقك براجنبی واسطه‌سیله حضرت موسایه معاونت ایتدیكنی واواجنبینك مدافعه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ اِيمَانَهُ اَتَقْتُلُونَ رَجُلاً اَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللّٰهُ﴾ بیوریور.

[فرعونك اتباعندن ایمانی صاقلایان بر مؤمن رجل دیدی كه «ربم الله تعالی‌در دیه‌ن رجلی سز قتل ایدرمیسكز؟»] ایشته او رجل بویله دیمكله قتلی كریه كوردی.

یعنی؛ فرعون موسی علیه‌السلامك قتلنی عزم وهلاكنی قصد ایتمسی اوزرینه ایمان صحیحله ایمان ایدوب فرعونك شرندن قورقوسنه بناءً ایماننی صاقلایان بر رجل مؤمن فرعونه و وكلاسنه خطاباً «بنم ربم آنجق الله تعالی‌در دیه‌ن رجلی بویله دیدیكندن طولایی أولدوره‌جك میسكز، ربم اللهدر دیه‌نی أولدورمك كناه دكلمی؟» دیمكله فرعونی قتل قصدندن واز كچیرمكه چالیشدی وبوفتنه‌یی تسكین ایچون كمال ظرافتله اوغراشدی.

فخررازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بورجل فرعونك عمیسی اوغلو وولی عهدی واو زمانده مملكتك محافظه‌سنه مأمور ضبطیه ناظری ایدی. **یاخود** فرعونك قومندن بررجل ایسه‌ده اقرباسندن دكلدی. **یاخود** بنی‌اسرائیلدن بر رجل ایدی. **یاخود** غربادن بر رجل مؤمن ایدی. لكن بو روایتلردن اصح اولان؛ بورجلك فرعونك اقرباسندن اولمسنه آیت دلالت ایدر. چونكه آل؛ **انسانك اقرباسنه** دینور. بناءً علیه؛ عمی زاده‌سی اولمق روایتی صحیح اولسه كركدر.

*
* *

واجب تعالی او رجلك كلامنك بقیه‌سنی حكایه طریقیله بیان ایتمك اوزره ﴿وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ بیوریور.

[او رجل مؤمن «حالبوكه موسی علیه‌السلام سزه ربكزدن دعواسنك صدقنه دلالت ایدر برطاقم معجزه‌لرله كلدی ودعواسنی اثبات ایتدی» دیمكله فرعونك حدتنی تسكینه چالیشدی.]

یعنی؛ فرعونك حضرت موسانك قتلنی تصوری اوزرینه اوزمانك انضباط مأموری اولان ذات موسی علیه‌السلامه معاونته قیام ایتدی ودیدی كه «نصل اولویوركه بوذاتی سز أولدورمكه قیام ایدیورسكز. حالبوكه سزك أولدورمك ایسته‌دیككز كیمسه سزه ربكزدن توحیده دلالت ایدر برطاقم قوتلی دلیللرله كلدی و(ربم اللهدر) دیدی. ربم الله دیمك ودعواسنی بینه ایله اثبات ایتمك قتلنی ایجاب ایدن شیلردنمیدركه قتلنی تصور ایدیورسكز؟» دیمكله فرعونی واركان حكومتنی قتلدن منع ایتمكه چالیشدی. بو ذات حضرت موسایه مناسبتی اولمادیغی حالده معاونته سعی ایتدی. چونكه موسی علیه‌السلام اوزمانده اك ظالم وغدار

و ايسته‌ديكنی بغير حق آصاروكسر قوجه بر حكمدارك شرندن يالكز الله تعالی‌يه التجا ايله اكتفا ايتمشدی. بناءً عليه؛ الله تعالی، دشمنك كندی اتباع واركاننده ومهم ايشلر الندن اولان برذاتی مدافعه ايدیجی اولارق خلق ايتمكله موسی عليه السلامی آنك شرندن حمايه بيوردی. شو حالده توكل تامله الله‌ه متوكل اولان هر فردك معينی الله تعالی اولديغنه بو آيت دلالت ايدر.

* * *

واجب تعالی حضرت موسايه معاونت ايدن ذاتك سوزينه دواملە سويله‌ديكی سوزلری بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِنْ يَكُ كَاذِباً فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَاِنْ يَكُ صَادِقاً يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذٖي يَعِدُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدٖي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴾ بيوريور.

[او رجل مؤمن « موسی عليه السلام يالانجی ايسه يالانك ضرری كنديسنه عائددر. بناءً عليه؛ آنك يالانندن سزه بر ضرر كلمز واكر دعواسنده طوغری ايسه سزه وعد ايتمش اولديغی شيلردن بعضيسی سزه اصابت ايدر. بناءً عليه؛ آكا سوء قصددن صاقينمالیسكز. زيرا؛ صادق اولديغی تقديرده سوء قصدك نتيجه‌سنده واقع اولاجق كوتولك سزه عائددر. شو حالده ايكی صورتده نظراً حياتنه تعرض ايتمه‌مليدر. زيرا؛ الله تعالی ايشنده افراط ايدوب حدينی تجاوز ايدن ويالان سويله‌يیجی اولان كيمسه‌يی طوغرو يوله سوق ايتمز وآكا هدايتی توفيق ايتمز.] بناءً عليه؛ سزك آنی قتل ايده‌جكز ديه‌رك اوغراشمكزده بر معنا يوقدر. چونكه؛ اكر يالانجی ايسه الله تعالی آنك دعواسنی بينه ايله اثبات ايتمه‌ديكی كبی درحال آنی اهلاك ايدر. سزك قتلكزه حاجت براقماز واكر دعواسنده صادق ايسه سزك آكا رعايت ايتمكز لازمدر » ديمكله فرعون واتباعنك يالانجی ومسرف اولدقلرندن طوغرو يولی بولاميه‌جقلرينه اشارت ايتدی.

ابو السعود افندينك بيانی وجهله شو سوز غايت انصاف اوزره صدور ايتمش بر كلامدر واصلا تعصب شائبه‌سی يوقدر وفرعونك اوقدر آزغين وقهرلی زماننده غايت ظرافتلی ونازكانه سرد اولونمش بر طاقم دلائل الزاميه‌در. چونكه؛ بر طرفدن فرعونی واركان حكومتی قورقوتيور، ديكر طرفدن ده حضرت موسانك ياكليش برشی سويله‌مه‌ديكنی

واكر سويله‌مش ايسه ضرری كنديسنه عائد اولوب بونلره برشی طوقونميه‌جغنی بيانله غضبلرينی تسكين ايديور. شو محاوره؛ بو ذاتك فرعونك مجلسنده رأی صاحبی اولوب او وقتك سوز صاحبلرندن اولديغنه دلالت ايدر. چونكه؛ آحاد ناسدن اولسه ايدی فرعونك سلطنتنه وقهر وغضبنه قارشی سوز سويله‌يه‌ميه‌جكی كبی سويله‌يه‌جك اولسه بيله فرعونه سويله‌مكه يول بولاماز ويول بولسه بيله ديكله‌ين اولمازدی. بو ايسه هم سويله‌دی هم ده سويله‌ديكنی ديكله‌تدی. شو حالده وكلای دولتدن اولديغنه آيت دلالت ايدر.

بو آيتده فرعونك مسرف كذاب اولديغنه ومسرف كذاب اولديغندن طولايی موفق اولاميه‌جغنه وموسی عليه السلامك علو شاننه اشارت واردر. فرعون قتل قصدنده موفق اولامدی. چونكه؛ مسرف كذابدر. هر كيمسه كه مسرف كذاب اولا، موفق اولاماز. بناءً عليه؛ فرعون ده موفق اولامدی وبوتون امكاری بوشه كيتدی. موسی عليه السلام ايسه موفق اولدی. زيرا؛ مسرف كذاب دكلدی.

* * *

واجب تعالی مؤمن رجلك سوزلرندن بقيه‌سنی بيان ايتمك اوزره ﴿ يَا قَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرٖينَ فِي الْاَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللّٰهِ اِنْ جَاءَنَا ﴾ بيوريور.

[« ای بنم قوميم! بوكون بر يوزنده غالب اولديغكز حالده ملك سزكدر. شو حالده اكر غضب الٰهی بزه كليرسه الله‌ك عذابندن قورتولمق ايچون بزه كيم ياردیم ايدر؟ »]

يعنی؛ او رجل مؤمن فرعونه واتباعنه خطاباً « ای قوميم! بوكون عمالقه مملكتی سزكدر وبو مملكتكزده سزه بر منازع وشريك يوقدر. شو حالده ارض اوزرنده عموم ناسه غالب اولديغكز جهتله بو نعمتك شكرينی ادايه سعی ايدك والله‌ك غضبنه سبب اولاجق افعاله جسارت ايتمه‌يك. اكر موسايی قتله جسارت ايدرسه‌كز الله‌ك غضبی سزه كلير. زيرا قتل؛ عذابه سببدر. اكر قتلی ترك ايتمديككزدن طولايی عذاب كليرسه بزه كيم ياردیم ايدر و ياردیم ايتمك كيمك حديدر؟ » ديمكله فرعون واتباعنی الزام وبو كلامنی دخی غايت ظرافتله ايراد ايتدی.

چونکه ؛ قومنك حسیاتی اوقشایاجق وسرور ویره‌جك ملکی ویریوزنده غالب اولدقلرینی بیانله آنلری نشئه‌لندیردی وسویله‌یه‌جك شیلرده کندینی آنلره شریك قیلدی . چونکه نفسك سومیه‌جکی شیلری نصیحتده کندینی شریك قیلمقده نصیحتك تأثیری زیاده اولدیغندن عذابك نزولنده کندینی آنلره شریك فرض ایتدی . زیرا ؛ یالکز آنلره کله‌جکنی بیانله اکتفا ایتمش اولسه ایدی عصبیتلرینی تحریك ایدر ونصیحتك تأثیری قالمازدی .

بو آیت ؛ نصیحت ایدن رجل مؤمنك فرعونك قومندن اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه ؛ قومی کندینه نسبت ایتدی . قوم ایله مراد ایسه **فرعونه واتباعیدر** . اکر فرعونك قومندن اولمسه ایدی کندینه نسبت ایتمزدی .

* * *

واجب تعالی رجل مؤمنك سوزلرینی بیاندن صوکره فرعونك اورجله مقابله صورتیله سویله‌دیکی سوزلری بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ فِرْعَوْنُ مَا اُرِيكُمْ اِلَّا مَا اَرٰى وَمَا اَهْدِيكُمْ اِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴾ بیوریور .

[فرعون دیدی که « شو مدعی‌یی دفعده اشارت ؛ آنجق اولکی رأیمی و صواب کوردیکم شیئی اشارت ایدرم وشو رأی وتدبیرمله باشقه شیئه دلالت ایتمم ، الا سزه طوغری یولی کوسترمکله صواب اولان یوله دلالت ایدرم .] زیرا بومدعینك قتلی عقلمه موافق ورأیمه مطابق وفکرمجه صوابدر وبنم رأیمجه بونك شرینی دفع ایتمك آنجق قتل ایتمکله اولاجغندن بوطریقه توسل ایتمه‌نك صواب اولدیغنی سویله‌یورم . بناءً علیه ؛ بونك شرندن قورتولمق وفسادینی دفع ایتمك آنجق اولدورمکله اولور » دیمکله رجل مؤمنك سوزلرینی رد ایتمك ایسته‌مشدر .

یعنی ؛ رجل مؤمنك مدافعه‌سنه قارشی فرعون دیدی که « بن سزك ایچون رأی وتدبیر ایتمم ، آنجق کندی نفسم ایچون رأی ایتدیکم شیئی رأی ایدرم وبو رأیمله باشقه مقصدم یوق ، آنجق سزی سلامته ایصال ایده‌جك طریقی سویله‌مکدر وبنم قورقدیغم شی ؛ ملت آره‌سنه فساد القا ایدر وملتی تفرقه‌یه دوشورر . بناءً علیه ؛ بو کبی فسادلره میدان

ویرمکسزین موسانك وجودینی اورته‌دن قالدیرمق ملك وسلطنت وملت حقنده مصلحت ومنفعتدر » دیمك ایستدی .

* * *

واجب تعالی فرعونك موسی علیه السلامك قتل اولونماسنده عناد واصرارینه وبو فکرنده ثباتنه دائر سوزینی بیاندن صوکره اورجل مؤمنك تکرار مدافعه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذٖى اٰمَنَ يَا قَوْمِ اِنّٖى اَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْاَحْزَابِ * مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذٖينَ مِنْ بَعْدِهِمْ ﴾ بیوریور .

[شول ذات دیدی که او ذات شریف موسی علیه السلامه ایمان ایتدی « ای قومم ! بن سزك اوزریکزه دنیاده شدتلی عذاب کلمسندن قورقارم . او عذاب سزدن اول کچن جماعتلره نازل اولان عذاب کبی اولور که او عذاب ؛ قوم نوح وعاد وثمود وآنلردن صوکره کلن ملتلرك عادتلری اوزرینه نازل اولان عذابلرك مثلی اولور » .]

یعنی ؛ « ای قومم ! موسایه قتل ایتمك فکرنده دوام ایدرسه‌کز سزدن اول کچن جماعتلر که قوم نوح وعاد وثمود وآنلردن صوکره کلن ملتلرك عادتلری اوزرینه یوم معینده عذاب کلمشدی . آنلره کلن عذابك مثلنك سزه‌ده کلمسندن قورقارم . چونکه ؛ آنلر طرف الٰهیدن کندیلرینه کوندریلن رسوللرینی تکذیب ایتدکلرندن عذابه مستحق اولدیلر . بناءً علیه ؛ آنلرك هربرینه یوم معینده کونا کون عذابلر کلدی . سزده آنلر کبی نبیکزی تکذیب ایتدیککزدن طولایی بر معین کونده سزه‌ده آنلره کلن عذابك مثلی کلمسندن قورقار واندیشه ایدرم . زیرا ؛ سزك عادتکزله آنلرك عادتلری آره‌سنده فرق یوقدر . شو حالده آنلرك عادتلری هلاکلرینه سبب اولدیغی کبی سزك عادتکزك‌ده هلاککزه سبب اولاجغنده شبهه یوقدر . چونکه عادت قبیح اوزره کلن جزا ؛ البته قبیح اولور . بناءً علیه ؛ آنلرك حاللرندن عبرت آلمکز لازمدر » دیدی وبو سوزدن مقصدی ؛ آنلری عذاب دنیویه ایله تهدید ایتمکدی .

* * *

واجب تعالى بو رجل مؤمنك، هر کسه کلن بلانك کندی قصور واستحقاقی سببیله اولدیغنی قومنه سویله‌دیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا اللّٰهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ ﴾ بیوریبور .

[« الله تعالى قوللرینه ظلم مراد ایتمز » .]

یعنی ؛ حدود الٰهیه‌یه منافی کناهلردن وسائر جرائم مطلقه‌دن قورقوب ایشله‌مه‌ین قوللرینه الله تعالى ظلم مراد ایتمز . زیرا ؛ اللهك هر فعلی حکمته موافق ومصلحته مطابق اولدیغندن اللهك ایشنده اصلا ظلم اولماز . چونکه ؛ ظلم ؛ اثر جهل وعجز اولوب جناب حق ایسه جهل وعجزدن منزه اولدیغی جهتله ظلمدن‌ده منزهدر . بناءً علیه ؛ الله تعالى‌یه ظلم اسناد ایتمك کفردر . ایشته شو اساسه بناءً کناهی اولمایان کیمسه‌یه الله تعالى عذاب ایتمز وکناهی اولان کیمسه‌یی عفو ایتمه‌دکجه عذابدن خالی قیلماز .

بیضاوینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله بو آیتده جناب حقدن ظلمی نفیده مبالغه واردر . زیرا ؛ الله تعالى قوللرینه ظلم مراد ایتمه‌ینجه ظلم ایتمیه‌جکی اولویتله ثابت اولور . چونکه مراد اولمایان شی ؛ وجود بولماز .

*
* *

واجب تعالى شو رجل مؤمنك قومنی عذاب دنیوی ایله تهدید ایتدیکنی بیاندن صوکره عذاب اخروی ایله‌ده تهدید ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَا قَوْمِ اِنّ۪ٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ❊ يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِر۪ينَ مَا لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍ ﴾ بیوریبور .

[« ای قومم ! یوم قیامتك شدتندن بن سزك اوزریکزه قورقارم . او یوم قیامت اویله بر کوندر که او کونك شدتندن وکناهکزك چوقلغندن وکناهکز اوزرینه کلن عذابدن سز آرقه‌سین آرقه‌یه قاچارسکز واو کونده سزی اللهك عذابندن قورتاریجی هیچ بر کیمسه اولماز واو عذابدن سزی صاقلایاجق بر کیمسه بولونماز » دیدی .]

یعنی ؛ او رجل مؤمن فرعونی واتباعنی حضرت موسایه ایمان ایتمه‌دکجه عذاب

دنیوینك کله‌جکنی ودنیاده بلادن قورتولامیه‌جقلرینی بیاندن صوکره عذاب آخرتی بیانه انتقال ایده‌رك دیدی که « ای قومم ! سز حضرت موسایی تکذیبده واونی قتل ایتمك قصدنده دوام ایدرسه‌کز هر کسك چاغریشوب باغریشدیغی قیامت کوننك عذابندن بن محقق قورقارم ، او کونك عذابی سزك اوزریکزه کلیر . زیرا ؛ سزك حالکز غضب الٰهی‌یی جالبدر واو کون اویله بر کوندر که سز او کون کناهکزك چوقلغندن آرقه‌سین آرقه‌یه قاچار ونه یاپاجغکزی شاشیریرسکز وسز دنیاده اولان شوکت وسلطنتکزه کووه‌نمه‌یك . چونکه ؛ او کونده سزك ایچون اللهك عذابندن قورتاریجی وحفظ ایدیجی بر کیمسه اولماز . شو حالده سزك ایچون چاره ؛ بو دنیاده طرف الٰهیدن سزه کوندریلن رسوله ایمان واطاعتله عذاب دنیوی و اخرویدن قورتولمق وبو وسیله ایله رسولك دامن پاکنه یاپیشارق اللهك حمایه‌سنه التجا ایتمکدر » دیمکله قومنی انصافه دعوت ایتدی .

یوم قیامتده هر کسك کناهنك عذابنی کوردکجه باغریشوب چاغریشاجغی بر کون اولدیغی ایچون او کونه یوم تناد دینمشدر . چونکه تناد ؛ چاغریشمق معناسنه‌در .

﴿ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴾

[« اللهك اضلال ایتدیکنی هدایتده قیلیجی بر کیمسه بولونماز »]

یعنی ؛ بر قول اراده‌سنی ضلالته صرف و الله تعالى آنك اراده‌سی اوزرینه ضلالتی خلق ایله آنی اضلال وآنك ضلالتنه ارادهٔ الٰهیه تعلق ایدنجه آنی هدایتده قیلاجق وطوغرو یوله سوق ایده‌جك بر کیمسه بولوناماز ، اما اراده‌سنی هدایته صرف ایدرده الله تعالى‌ده آنك هدایتنی خلق ایدرسه آنی اضلال ایده‌جك بر کیمسه‌ده بولونماز .

*
* *

واجب تعالى رجل مؤمنك اللهك اضلال ایتدیکنی هدایتده قیلیجی بولونامادیغنی سویله‌دیکنی بیاندن صوکره شو سوزینی بر مثال ایله تمثیل ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ ف۪ي شَكٍّ مِمَّا جَٓاءَكُمْ بِه۪ ﴾ بیوریبور .

[« الله تعالی‌یه یمین ایدرم که بوندن اول یوسف علیه السلام بر طاقم آچیق وظاهر معجزه‌لرله سزه کلدی. سز آنك سزه کتیردیکی دینده واو دینك احکامنده شك وتردد ایچنده ثابت ودائم اولدیکز » .]

یعنی ؛ رجل مؤمن قومنك ضلالتلرینی او قوم ایچنده سبق ایتمش بر ماده ایله اثبات ایتمك اوزره دیدی که « اللهه یمین ایدرم که موسی علیه السلامدن اول یعقوب علیه السلامك اوغلو حضرت یوسف بر طاقم دلائل قطعیه ایله وحدانیتی اثبات ایچون سزه کلدی وحقه دعوت ایتدی . سز ایسه آنك کتیردیکی دینده شك ایتمکده دوام ایتدیکز ، تصدیق ایتمه‌دیکز . چونکه ؛ اراده کزی شره صرف ایتدیککزدن طولایی سزك یدیکزده ضلالتی خلق ایتمکله اضلال ایتدیکندن سزده هدایت یوقدر . زیرا ؛ اللهك اضلال ایتدیکنی هدایته قیلیجی اولماز » دیمکله قومنی توبیخ ایتدی .

فخر رازینك وقاضینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله بو آیتده یوسف علیه السلام ایله مراد ؛ **حضرت یعقوبك اوغلو یوسف علیه السلام** وفرعون ایله مراد ؛ **موسی علیه السلامك فرعونیدر** . چونکه ؛ یوسف علیه السلام زماننده‌کی فرعونك حضرت موسی زمانه قدر یاشادیغی مرویدر. بوکا نظراً هر ایکیسنك زماننده بولونان فرعون شخص واحددن عبارتدر وناصح اولان رجل مؤمنك « سزه یوسف علیه السلام‌ده کلدی » دیه‌رك خطابی‌ده شخص واحد اولمسنی ایجاب ایدر . یاخود یوسف ایله مراد ؛ **یوسف علیه السلامك اوغلونك اوغلودر** . بوکا نظراً فرعون یوسف فرعون موسانك باشقه‌سیدر و « ایکنجی یوسف فرعونی ایمانه دعوت ایچون کلدی فقط سوز دیڭله‌تمه‌دی » دیمکدر . فقط صحیح اولان یوسف ایله مراد ؛ **یعقوب علیه السلامك اوغلو یوسف علیه السلامدر** و فرعون ایسه **حضرت یوسفك زماننده اولان فرعونك اوغلو ویاخود حفیدیدر** . آیتده‌کی خطابه کلنجه ؛ زمان موساده اولان فرعونه باباسنك و یا دده‌سنك سیئاتیله خطابدر . چونکه ؛ بابالرك سیئاتیله اولاده خطاب ایتمك عادتدر . مثلا بر قبیله‌نك برقاچ بطن اولده بیوك پدرلرینك

ایشله‌دیکی بر کناهی آنك نسلندن برقاچ بطن صوکره کلنلرك باشنه قاقوب « سز شویله یاپمادیکزمی ؟ » دیمك انسانلر آره‌سنده هر زمان جاری اولان احوالدندر .

*

* *

واجب تعالی رجل مؤمنك فرعونه واتباعنه یوسف علیه السلامه ایمان ایتمه‌دکلرینی بیانله توبیخ ایتدیکنی بیاندن صوکره آنلرك افعالندن دها زیاده فنا اولانی سویله‌دیکنی ذکر ایتمك اوزره ﴿ حَتّٰى اِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِهٖ رَسُولًا كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ ﴾ بیوریور .

[« یوسف علیه السلامك سزه کتیرمش اولدیغی دینی تصدیق ایتمه‌مکله برابر وفات ایدوب زمان یوسف منقرض اولدیغنده سز (بوندن صوکره الله تعالی رسول کوندرمز) دیدیکز . بو سوزیکزله هم یوسفی همده یوسفدن صوکره کله‌جك انبیایی تکذیب ایتدیکز. شو حالده سز شدت عنادیکزله یوسف علیه السلامك کتیرمش اولدیغی دیندن انتفاع ایتمه‌دیککز کبی موسی علیه السلامك کتیردیکی دیندن دخی انتفاع ایتمزسکز . چونکه ؛ فکریکزده اصابت یوقدر وضلالته اصراریکز چوقدر وسزك ضلالتکز کبی امر حقده شك ایدیجی مسرف اولان کیمسه‌یی الله تعالی اضلال ایدر.] بناءً علیه ؛ سزه مبعوث اولان رسوللرك کتیردکلری دینده شبهه ایتدیککز کبی عدالتی محافظه ایچون اللهك وضع ایتدیکی احکامی طانیمامقله مسرف اولدیغکز جهتله الله تعالی سزی اضلال ایتدیکندن یوسف علیه السلامی طانیمادیغکز کبی موسی علیه السلامی‌ده طانیمیورسکز . زیرا ؛ وهمکز عقلکزه غالب اولوب آباء واجدادیکزی تقلیده صوك درجه غیرت ایتدیککزدن حقه میل ایتمیورسکز ودینده شك ایتدیککز کبی احکامنی قبول ایتمه‌مکده اسراف ایدیورسکز. بناءً علیه ؛ حرکاتکز عین ضلالتدر » دیمکله فرعونی واتباعنی توبیخ ایتدی.

*

* *

واجب تعالی رجل مؤمنك فرعونك و اتباعنك موسی علیه السلامك دعواسنی رد ایده‌جك اللرنده بر برهان اولمادیغنی ومجادله‌لری صرف وهملرینه تبعیتدن عبارت اولدیغنی

بیانله الزام ایتمکه چالیشدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْ كَبُرَ مَقْتاً عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ اٰمَنُوا ﴾ بیوریور .

[« او مسرف اولان ودیننده شك ایدن شول کیمسهلرکه وحدانیته دلالت ایدن آیات الٰهیهده مجادله ایدرلر ولکن بو مجادلهلری کندیلرینه وحی ایله ویاخود الهامله کلمش قوی بر حجت ایله دکلدر ، بلکه مجرد بابالرینی وددهلرینی تقلیدلهدر ویاخود عادی شبهه اوزرینه اوهام وخیاللرینه تابع اولمق صورتیلهدر ، یوقسه قوی بر دلیله مستند دکلدر . ایشته شو منوال اوزره حقه قارشی مجادله ایدن کیمسهلرك هلاکاری الله تعالی واللهه ایمان ایدن مؤمنلر عندنده پك بویوك اولدی .] بویله دلیلسز مجادله ایدنلرك جداللری کرك الله تعالی عندنده وکرك مؤمنلر عندنده پك بویوك هلاکه وخسران ابدی‌یه سبب اولمشدر .

فخررازینك بیانی وجهله دلیلسز مجادلهنك باطل اولوب صاحبنك هلاکنه سبب ودلیله استناد ایدهرك مجادلهنك حق وکوزل اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر. جناب حق بوکبی مجادلهنك هلاکی بوندن پك بویوك اولدیغنی بیانله بوکبی دلیلسز مجادلهیه جسارت ایتمکدن انسانلری منع ایتمشدر .

﴿ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴾

[بویلهجه الله تعالی ناسی ضررلاندیران هر ظالمك وخلق اوزرینه تکبر وافتخار ایدن هر متکبرك قلبنی مهرلر .] چونکه ؛ کفر اوزرینه اصرار ایتدیکندن قلبی شقاوتله الفت ایتدیکی جهتله طاش کبی شدت پیدا ایدر . بناءً علیه ؛ حقی قبول ایتمهمکده آغزی قاپالی ومهرلی بر صندوق کبی ایچنه برشی کیرهمز وحق اوزره دلالت ایدن دلیللری قبول ایتمز .

فخررازینك بیانی وجهله قلبی متکبر وجبروتله متصف اولان کیمسهده مرحمت وشفقت اولمادیغندن بوایکی صفت آنلرك بغیر حق مجادلهلرینه وعذابه استحقاقلرینه سبب اولدیغنه آیت دلالت ایدر . کبری وغیره ظلمی عادت ایدن کیمسهده سعادت اولماز. زیرا سعادته سبب ؛ ایکی شیدر : برنجیسی ؛ اللهك امرینه تعظیم ، ایکنجیسی ؛ اللهك

مخلوقنه شفقت ومرحمتدر. کبر وجبروت ایسه بونك ایکیسنهده منافیدر. زیرا؛ متکبر اولان کیمسهنك کبری امر الٰهی‌یه تعظیمه منافی اولدیغی کبی جبروتده خلقه مرحمته مانعدر . بناءً علیه ؛ انسانده بو ایکی صفت سعادته مانع اولدیغندن فرعون وامثالنك قلبلری خیر اولان شیلری قبولدن امتناع ایتمکده مهرلی اشیا کبی اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی فرعونك متکبر وجبار اولدیغی بیاندن صوکره حماقت وبلاهتده نهایه‌یه واردیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحاً لَعَلِّي اَبْلُغُ الْاَسْبَابَ * اَسْبَابَ السَّمٰوَاتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰى اِلٰهِ مُوسٰى ﴾ بیوریور .

[فرعون وزیری هامانه دیدی که « یاهامان ! بنم ایچون بر کوشك یاپ که مأمول ایدرم او کوشك وسیلهسیله کوکلرك یوللرینه بن واصل اولورمده موسانك معبودینه مطلع اولورم » .] فرعون ایشته بویله دیمکله هامانه بر سرای یاپمسنی امر ایتدی .

یعنی ؛ حضرت موسانك دینی اهالی آرهسنده انتشاره باشلایجه موسی علیه السلامك ، خلقی سموات و ارضك خالقی اولان الله تعالینك دیننه دعوت ایتدیکنی کورن خلق حضرت موسایه اطاعته باشلادیلر . فرعون ایسه موسی علیه السلام طرفندن کتیریلن براهین قطعیه‌یه ومعجزات واضحه‌یه مقابلهدن عاجز قالمسنه بناءً شاشقینلق اثری اولارق وزیری هامانله من وجهٍ استشاره ومن وجهٍ هامانه امر صورتیله دیدی که « یا هامان ! قورقدیغمز باشمزه کلدی . سن بنم ایچون بر بنا یاپ که اوبنا جمله ابنیهلردن یوکسك اولسون. اومارم که اوابنیهنك اوزرینه چیقنجه موسانك ایشنی تقویه ودعواسنی تأیید ایدن اسبابه بن واصل اولور وموسانك معبودینی بولورم و موسانك دعواسنده صادق اولوب اولمادیغنی ربندن سئوال ایدرم . چونکه ؛ اوبنا واسطهسیله بنم واصل اولاجغم اسباب عالم علوی اولان سمواتك اسبابیدر . بناءً علیه ؛ سمواتك اسبابنه وحالنه مطلع اولمق احتمالی واردر » .

﴿ وَاِنِّي لَاَظُنُّهُ كَاذِباً ﴾

[« و بن ظن ایدرم که موسی دعواسنده یالانجیدر » دیدی .]

یعنی ؛ فرعون بوسوزیله موسی علیه السلامك سوزینه ایناناملرینی توصیه ایتمك ایسته‌مش ودیمشدرکه « بنم ظنمه کوره بویالانجی ساحردر وسحرینی ترویج ایچون معبودینه افترا ایدیور وعقلی ضعیف اولان عوام ناسی آلداتیور » .

بیضاوینك بیانی وجهله فرعونك هامانه امرایتدیکی بنا ایله مراد ؛ **رصدخانه‌در** . بو رصدخانه سببیله حضرت موسانك طالعنك قوت وضعفنه مطلع اولمق وسمانك اسبابی اولوب حوادث ارضیه‌یه دلالت ایدن یلدیزلرك احوالنی کوزه‌تمك وآنکله جناب حقك رسول کوندروب کوندرمه‌دیکنی بیلمك وموسی علیه السلامك صدقنه ویا کذبنه استدلال ایتمك ایچون بویله بر رصدخانه یاپلمسنی امر ایتمشدر ، یوقسه سمایه چیقمق عادت وجه اوزره انسانلر ایچون ممکن اولمادیغنی بیلمیه‌جك قدر دیوانه دکلدی .

﴿ وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوٓءُ عَمَلِهِ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيلِ ﴾

[شو تفصیلات وجه اوزره فرعونه کوتو عمللری تزیین اولوندی . بناءً علیه ؛ فرعون بوکبی اوهامات باطله ایله یولدن چیقدی ومقصد اقصایه ایصال ایدن طریق حقدن منع اولوندی .]

﴿ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا فى تَبَابٍ ﴾

[حضرت موسی حقنده فرعونك حیله‌لری اولمادی ، آنجق هلاك وخسارده اولدی .] چونکه ؛ بر چوق اسبابه توسل ایتدی ، لکن هیچ بریسندن استفاده ایده‌مه‌دی ، بلکه حیله‌لرینك جمله‌سی کندی علیهنه نتیجه ویردی . زیرا ؛ طوتمش اولدیغی یوللرك جمله‌سی باطلدر . باطل ایسه حقه قارشی دائما مضمحلدر .

فخررازینك بیانی وجهله بعض تاریخلرك « هامان حضرت موسادن چوق زمان صوکره‌در » دیدکلری بوآیتله مردوددر . زیرا آیت ؛ حضرت موسانك مخاطبی اولان فرعونك وزیری هامان اولدیغنه دلالت ایدر . اما تاریخلرك بیان ایتدکلری وجه اوزره حضرت موسادن بر چوق زمان صوکره (هامان) اسمنده بر غدارك دها بولونمسندن

فرعونك وزیری باشقه بر هامان اولمسنه مانع دکلدر. شوحالده تاریخلرك بیان ایتدکلری وحضرت موسادن صوکره اولان هامان فرعونك وزیری اولان هامانك باشقه‌سیدر .

***

واجب تعالی رجل مؤمنك فرعونی انواع دلیللرله الزام ایتمسی اوزرینه فرعونك هامانه بررصدخانه بنا ایتمسیله امرایتدیکنی بیاندن صوکره رجل مؤمنك تکرار فرعونه نصیحتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذٖى اٰمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ اَهْدِكُمْ سَبٖيلَ الرَّشَادِ ﴾ بیوریور .

[فرعونك قبیله‌سندن ایمان ایدن رجل مؤمن قومنه خطاباً دیدی‌که « ای قومم ! بکا اتباع ایدك که بن سزی طوغرو یوله سوق ایده‌یم » .]

یعنی ؛ رجل مؤمنك دلائل قطعیه‌سی فرعونه تأثیر ایتمه‌ینجه نصیحت صورتیله قومنه دیدی‌که « ای قومم ! بنی دیکله‌یك ، سوزیمی طوغری بیلك ، کیتدیکم یوله کیدك وبکا اتباع ایدك‌که بن سزی طریق مستقیمه اولاشدیرایم » . اورجل مؤمن بویله دیمکله قومنی فرعونه اتباعدن منع ایتمك ایسته‌دی وبو کلامیله فرعونی وقومنی ضلالته نسبت ایتدی . چونکه ؛ « اگربکا تبعیت ایدرسه‌کز بن سزی طوغرو یوله کوتوررم » دیمك « سزك کیتدیککز یول اکریدر واکری یول مقصوده ایصال ایتمز » دیمکدر . زیرا سبیل الرشاد ؛ **سبیل ضلالتك ضدیدر** .

***

واجب تعالی رجل مؤمنك قومنی طریق نجاته دعوت ایتدیکنی بیاندن صوکره دنیانك فانی و آخرتك باقی اولدیغنی ذکرله قومنی ایقاظه چالیشدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا قَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِىَ دَارُ الْقَرَارِ ﴾ بیوریور .

[« ای قومم ! شونی ایی بیلك که بودنیا متاعی قلیلدر . اما آخرت ؛ دارقراریعنی ارباب بصیرتك قرار ایده‌جکی محلدر » .]

یعنی ؛ «دنیانك فانی وآخرتك باقی اولدیغی قطعیدر. شوحالده فانی وهرزمان انقراضه وزواله معروض اولان دنیانك متاعی غایت آز وزحمتی لذتندن دها چوقدر . اما آخرته کلنجه ؛ آخرت باقی و زوالدن محفوظ ونعمتی ونعمتنك لذتی ابدی و سروری دائمدر . بناءً علیه ؛ آخرت ، دنیادن خیرلی وافضلدر . شوحالده عقلی اولان بر کیمسه آزیجق برعمر ولذته مقابل ابدی سرور ونعمتی فدا ایتمز » . بوسوزیله رجل مؤمن قومنه دنیانك وآخرتك حاللرینی بیانله دنیایه آلدانمامالرینی توصیه ایتمشدر .

* * *

واجب تعالی رجل مؤمنك دنیانك وآخرتك حاللرینی بیانله نصیحت ایتدیکنی بیاندن صوکره آخرتی کسبك یوللرینی بیانله جنته ترغیب وجهنمدن تنفیر ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلاَ يُجْزٰى اِلاَّ مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحاً مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ بیوریور .

[« بر کیمسه کناه ایشلرسه جزاسی او کناهك مثلی اولور زیاده اولماز وارککدن ویادیشیدن هرکیم اولورسه اولسون مؤمن اولدیغی حالده عمل صالح ایشلرسه آنلر جنته کیرر وحسابسز مرزوق اولورلر .] ای قومم ! شونی بیلك که بر کیمسه اللهك عذابنی ایجاب ایدر بر کناه ایشلرسه او کناهك جزاسی آخرتده عدالت الٰهیه مقتضاسی اونك مثلی اولور ، زیاده اولماز . اما بر کیمسه ارکك ویا دیشی هرهانکی صنفدن اولورسه اولسون مؤمن اولدیغی حالده ایی عمل ایشلرسه او کیمسه حسابسز رزقله مرزوق اولور وجنته کیرر ، ابدی جنتده قالیر » .

فخر رازینك بیانی وجهله بر ساعت کفر اوزره بولونوب وفات ایدرسه ابدی معذب اولمسندن جزا جنایتك مثلی اولماق لازم کلمز . زیرا ؛ کافر کفرینی عبادت اعتقاد ایتدیکندن ابدی معمر اولسه ابدی کفر ایتمکه نیت ایتدیکی جهتله ابدی عذاب ؛ ابدی کفره نیتنك جزاسیدر . بناءً علیه جزا ؛ جنایتك مثلیدر ، زیاده دکلدر .

بو آیت ؛ جنایته متعلق اولان احکام شرعیه‌نك اساسنی تشکیل وعقوباتك هیچ

برینده جزانك جنایت اوزره زیاده اولمیه‌جغنه دلالت ایدر. ایشته بو اساسه بناءً کتب فقهیه‌ده عقوبات دائما جنایته کوره ترتیب اولونور وجرمله جزا بیننده نسبت عادله‌یه رعایت اوزره حکم بنا قیلنور . چونکه ؛ کرك نفسه متعلق قصاصده اولسون وکرکسه سائر اعضاده اولسون ترتیب اولونان جزا جنایته مساوات اساسندن آیرلماز . شوحالده (من عمل سيئةً فلا يجزى الامثلها) آیتی قدر مساوات اساسنی تأسیس ایدر بر دستور لایتغیر اولاماز وعقل ومنطقه موافق اولانده مساوات اولدیغی ایچون هیچ بر عاقلك اعتراضه مجالی یوقدر . چونکه مساوات اساسی ؛ جمله عقولك قبول ایتدیکی بر قانون لایتغیردر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله عمل صالحك جزاسی حسابسز یعنی طارتیسز وعملنك برقاچ مثلی اجری فضله اولاجغنی اشارت ایچون بغیر حساب مرزوق اولاجقلری بیان اولونمش وایمان اولمقسزین عملك فائده‌سی اولمیه‌جغنه اشارت ایچون ایمان؛ شرط معناسنی افاده ایدن جملهٔ حالیه اولارق وارد اولمشدر .

* * *

واجب تعالی رجل مؤمنك مقتضای مرحمتی قومنه نصیحتدن فراغت ایتمه‌یوب تکرار نصیحت ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَيَا قَوْمِ مَا لِي اَدْعُوكُمْ اِلَى النَّجٰوةِ وَتَدْعُونَنِي اِلَى النَّارِ * تَدْعُونَنِي لِاَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَاُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَاَنَا اَدْعُوكُمْ اِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ﴾ بیوریور .

[او رجل مؤمن « ای قومم ! بکا نه کبی شی عارض اولدی که بن عذاب الٰهیدن خلاصکزه دعوت ایدییورمده سز بنی کناهکارلر ایچون حاضرلانمش اولان نارجحیمه دعوت ایدییورسکز . زیرا ؛ سز بنی اللهه کفر ایتمکه وشریکی اولدیغنه بنم ایچون علم اولمایان شیله الله تعالی‌یه شرك ایتمکلکمه دعوت ایدییورسکز. حالبوکه بن سزی هرکسه غالب وقوللرینك عصیاننی مغفرت ایدیجی اولان اللهك درکاهنه دعوت ایدییورم » دیمکله قومنی یوله کتیرمکه چالیشدی .]

یعنی؛ اورجل مؤمن « ای قومم! بکا نه اولدی که سز بنی جهنمه دعوت ایتدیککز حالده بن سزی جمیع لذات روحانیه‌نك محلی اولان جنته دعوت ایدییورم. زیرا؛ سز بنی واحد حقیقی اولدیغنی اعتقاد ایتدیکم الله تعالی‌یه کفر والوهیتنه علمم لاحق اولمایان بر طاقم پوتلری الله تعالی‌یه شریك اعتقاد ایتمکلکمه دعوت ایدییورسکز وسزك دعوت ایتدیککز کفر وشرك ایسه نار جحیمه کیرمکه ورسوالغه سبب وابدی ضرره بادی‌در» دیمکله قومنه نصیحت ایتدی.

فخر رازینك بیانی وجهله فرعونك قومی ایکی قسم اولوب بر قسمی الوهیتی بالکلیه انکار دیکر برقسمی الوهیتی اقرار ولکن پوتلرك عبادته استحقاقده الله‌ه شریك اولدیغنی اعتقاد ایدرلردی. بناءً علیه؛ الوهیتی بوس بوتون انکار ایدنلره خطاباً «بنی کفره دعوت ایدییورسکز» والوهیتی اقرار ایدوبده شرك ایدنلره «بنی شرکه دعوت ایدییورسکز» دیمکله هر ایکی صنفك اعتقادلرینی بیان واو اعتقادلرك باطل اولدیغنه اشارت ایتمشدر. چونکه؛ رجل مؤمنی هرایکی صنف ده کندی مذهبلرینه دعوت ایدییورلردی. رجل مؤمن الله تعالی‌نك عزیز و غفار اولدیغنی بیانله فرعونه تعریض ایتمشدر. چونکه؛ «معبود اولان ذاتك قدرت تامه وعلم کامله ایله متصف اولوب سودیکی قوللرینه نعمتی بول ویرمکه وکناهکارلردن انتقامنی آلمغه قادر وایسترسه عفو ایتمکه مقتدر اولمسی لازمدر. فرعون ایسه غایت عاجز برکیمسه اولدیغندن الوهیتله مناسبتی یوقدر. شو حالده فرعون نصل اولیورکه الوهیت دعواسنده بولونیور وسز نصل اولیورسکزکه آنك الوهیتنی اعتقاد ایدییورسکز.» دیمکله قومنی تکدیر ایتمشدر.

فرعونك قومی کفر اوزره دوام ایدرلرسه عذابدن قورتولمق اولمیه‌جغنی بیانله برابر اللهك رحمتندن امیدلرینی کسمه‌ملرینه‌ده اشارت ایچون جناب حق غفار صفتیله توصیف ایتمشدر. یعنی « سز هرنه‌قدر کفر اوزره اصرار ایدییورسه کزده اکر ایمان ایدرسه کز الله تعالی ایمانکز سببیله کچمش کناهلریکزی تماماً عفو ایدر» دیمکله ایمانه تشویق ایتمشدر. چونکه؛ جناب حق برکیمسه‌نك بر دقیقه ایمانی سببیله سکسان سنه‌لك کناهنی عفو ایدر.

*
* *

واجب تعالی رجل مؤمنك ذات الوهیتی لایق اولدیغنی بعض صفتلرله توصیف ایتدیکنی بیاندن صوکره فرعونك قومنك معبود طانیدقلری پوتلری ذم ایتمك صورتیله سویله‌دیکی

سوزلری علی طریق الحکایه بیان ایتمك اوزره ﴿ لَا جَرَمَ اَنَّمَا تَدْعُونَنِي اِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْاٰخِرَةِ وَاَنَّ مَرَدَّنَا اِلَى اللّٰهِ وَاَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ اَصْحَابُ النَّارِ ﴾ بیوریيور.

[« شبهه یوق که سزك بنی دعوت ایتدیککز شیئك دنیاده وآخرتده دعوته اقتداری یوقدر وبزم دنیاده وآخرتده مرجعمز آنجق الله تعالی‌نك حضوریدر. زیرا؛ دنیاده عبادته وآخرتده جنته دعوت ایدیجی اودر وامور اعتقادیه‌ده بر طاقم اوهام باطله‌یه اتباع ایده‌رك الله تعالی حقنده هذیان ایدن مسرفلر اصحاب جهنمدرلر وجهنمك صاحبلری وملازملری آنلردر. بناءً علیه؛ آنلر ایچون جهنمدن قورتولمق یوقدر ».]

یعنی؛ شو رجل مؤمن نصیحتنه دوام ایده‌رك دیدك که « ای قومم! سز بنی حجر وشجردن یاپلمه بر طاقم پوتلره عبادته دعوت ایدییورسکز. آنلر ایسه اطاعته لایق دکللردر. زیرا؛ آنلر ایچون دنیاده وآخرتده بر امر خیره دعوت اولماز. چونکه؛ جماداتك انسانه تکلمه اقتداری اولمادیغی کبی هدایته سوق وارشاد ایتمکه دخی اقتداری یوق که دعوت ایتسون. حال بوکه بزم دنیاده وآخرتده مرجعمز جناب حقدر. بناءً علیه؛ آنك رضاسنی تحصیله چالیشمقلغمز وحضور الٰهیده خجالتمزی موجب اولاجق کوتو عمللردن صاقینمقلغمز لازمدر ».

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده دعوت ایله مراد؛ مستجاب بر دعا اولمق احتمالی واردر. بوکا نظراً معنای آیت: [ای قومم! شبهه یوق که سزك بنی دعوت ایتدیککز پوتلرك دنیاده وآخرتده مستجاب بر دعالری یوقدر. شو حالده بزه أصلا منفعت ایصاله وشفاعت ایتمکه اقتدارلری اولاماز. بناءً علیه؛ جلب منفعت ودفع مضرته اقتداری اولمایان شیئه سزك اطاعتکز وبنی اطاعته دعوتکز حماقتدن باشقه برشی دکلدر. سزك وبزم جمله‌مزك مرجعمز الله تعالی‌در. زیرا؛ الله تعالی قوللرینك منفعتنی جلبه ومضرتنی دفعه قادر وجمله‌نك عبادتنه مستحقدر. شو حالده قوللرك وظیفه‌سی؛ آنجق الله تعالی‌یه عبادت ایتمکدر، یوقسه بر طاقم عاجز پوتلره عبادت ایتمك دیمك] دکلدر.

مسرف ؛ **شریعتك خارجنده بر طاقم كناهلری ارتكابده ایلری كیدنه كیمسه‌در .**
سفك دمایه آلیشمش وابناء جنسنی اضراره دادانمش وظلم وتعدی‌یه طالمش اولانلر وبو
كبی شیلردن لذت آلانلر جهنمك یارانلریدر .

خلاصه ؛ شو رجل مؤمن قومنه اعتقاد حقی تلقین و آنلرك اعتقادلرینك باطل اولدیغنی
بیانله كندیلرینك ظالم وغدار وحقسزلقده افراطه وارمش بر طاقم مسرفلردن اولدقلرینی
سویله‌مكله وظیفهٔ دینیه‌سنی بحق ادا ایتدیكی وهر مؤمنه لایق اولانده بو اولدیغی بو آیتدن
مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی رجل مؤمنك قومنه واقع اولان نصیحتلرینی واو نصیحتلرك تأثیری
اولمادیغنی بیاندن صوكره او رجلك قومنه صوك سوزینی بیان وحكایه ایتمك اوزره
﴿ فَسَتَذْكُرُونَ مَا اَقُولُ لَكُمْ وَاُفَوِّضُ اَمْرِى اِلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴾
بیوریور .

[اورجل مؤمن « ای قومم ! یوم قیامتده بنم سزه نصیحت صورتیله سویله‌دیكم
سوزلری خاطرلارسكز وبر بریكزه شو جریان ایدن وقعه‌لری سویلرسكز ولكن هیچ
فائده ایتمز وبن جمله امورمی الله تعالی‌یه تفویض ایدرم . زیرا ؛ الله تعالی قوللرینی كوریجی
وبالعموم حاللرینی بیلیجی وهر كسك عملنه كوره جزا ویریجیدر .] بناءً علیه ؛ ربم بنم سزه
نصیحتلرمی بیلیر وآكا كوره بنی سزك شریكزدن محافظه ایدر وسزك احوالكزی بیلیر
وآكا كوره سزك جزای سزاكزی ویرر » دیمكله كلامنه ختام ویرمش وقومنك اصلاحندن
مأیوس اولمشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله رجل مؤمن نصیحتنده فرعون واتباعنك مذهبلرینك باطل
اولدیغنی بیان ایدنجه فرعونك وجماعتنك سوء قصد ایتملرینی وكندی آره‌لرنده حقارت
ایتمك تصمیم ایتدكلرینی آكلامسی اوزرینه آنلری آخرتله قورقوتمق وكندینكده حمایهٔ
الٰهیه‌یه التجا ایتدیكنی بیانله سوزینه ختام ویرمش وخاتمه‌سیده بر خاتمهٔ لطیفه اولمشدر .
چونكه ؛ بوتون نصیحتلرینك تأثیرینی ودشمندن كلمسی مأمول اولان شردن محفوظ قالمسنی

والحاصل جلب منفعت ودفع مضرت خصوصلرینك جمله‌سنی الله تعالی‌یه تفویضله سوزینی
بیتیرمشدر .

*
* *

واجب تعالی رجل مؤمنك هر امورینی الله‌ه تفویض ایتدیكنی بیاندن صوكره او تفویضك
نتیجه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَوَقٰيهُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ
سُوٓءُ الْعَذَابِ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی او رجل مؤمنی كافرلرك شرندن صاقلادی وكوتو عذاب آل فرعونی
احاطه ایتدی .]

یعنی ؛ فرعون واتباعنك رجل مؤمنه سوء قصدلرینه قارشی رجل مؤمنك الله تعالی‌یه
تفویض امور ایتمسنه بناءً الله تعالی او رجلی آنلرك مكر وحیله‌لرینك شرندن محافظه ایتدی
وحیله ایتمك ایسته‌ین آل فرعونی شدتله عذاب احاطه ایتدی واطرافلرینی چویردی .

فخر رازی وقاضینك بیانلرینه نظراً او رجل بر طاغه فرار ایتدی . فرعون او رجلی
تعقیب ایچون برچوق عسكر كوندردی . آنلر او رجلی، عبادتله مشغول اولدیغی حالده
اطرافنی قوشلرك وقوردلرك چویرمش اولدقلرینی كورملری اوزرینه كندیلرینه عارض
اولان قورقو سببیله جسارت ایدوب یاننه یاناشامادیلر والّلری بوش اولارق كیری كلوب
احوالی حكایه ایدنجه فرعون جمله‌سنی بردن قتل ایتدیردی . بو روایته نظراً آنلر رجل
مؤمنی قتل ایده‌لم دیركن كندیلرینك قهر آلتنده مقتول اولملری سوء عذابدر . شو حالده
آیتده‌كی سوء عذاب ایله مراد ؛ **آنلری دنیاده احاطه ایدن عذابدر** . یاخود سوء عذاب
ایله مراد ؛ **فرعونك بوتون جماعتنی احاطه ایدن عذاب آخرتدر .**

*
* *

واجب تعالی شو ایكنجی معنایه نظراً سوء عذابی تفسیر اولمق اوزره ﴿ اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ
عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا ﴾ بیوریور .

[فرعون واتباعی آقشام وصباح آتش اوزرینه عرض اولونورلر .]

يعنی ؛ قبرده بولوندقلری مدت صباح وآقشام اصحاب شقاوت ايچون حاضرلانمش اولان آتشه آنلر كوستريلورلر وبالعموم كافرلرك روحلری قيامته قدر صباح وآقشام جهنمدن محللری كنديلرينه كوستريلوب « ايشته قيامتده سزك مقامكز بودر » ديه‌رك كنديلرينه عذاب اولوناجغی مرويدر .

مسلم وبخارينك اتفاقلريله روايت ايتدكلری برحديث شريف‌ده بومعنايی تأييدايدر. چونكه ؛ (ابن عمر) رضی الله تعالی عنه افنديمزك روايتنه نظراً رسول الله صلی الله تعالی عليه وسلم افنديمز « سزدن بريكز وفات ايتديكنده اوكيمسه‌يه كونده ايكی دفعه آخرتده يری كوستريلور. اكر اهل جنتدن ايسه جنتدن واكر اهل ناردن ايسه جهنمدن كوستريلور. وقيامته قدر كندينه (ايشته شو سنك يركدر) دنيلور » بيورمشدر .

بو آيت؛ روحك بقاسنه وعذاب قبرك وجودينه دلالت ايدر. چونكه ؛ بوندن صوكره‌كی آيتده آل فرعونك يوم قيامتده اولاجق عذابلرينك بيان اولونمسی بو آيتده بيان اولونان عذابك قيامتدن اول اولمسنی ايجاب ايدر . شوحالده وفاتدن صوكره قيامتدن اول اولونجه قبرده اولمق لازمكلير .

بو آيتده آقشامی وصباحی ذكر ايتمك ؛ عذابك دوامنه اشارتدر . چونكه ؛ قبرده آقشام وصباح يوقدر. آقشام وصباح بو دنيايه مخصوصدر . ياخود آنلره قبرلرنده عذاب؛ « اهل دنيانك آقشامنده وصباحنده آتشه كوستريلورلر » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی آل فرعونك قيامتده حاللرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ اَدْخِلُوا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴾ بيوريبور .

[قيامت قائم اولديغنده وهركس قبرندن قالقوب عرصۀ محشره كلديكی كون طرف الهيدن جهنمك خزينه‌دارلری وخدمه‌سی اولان زبانيلره « آل فرعونی جهنم عذابنك شدتليسنه ادخال ايدك » دنيلور .]

ابو السعود افندينك وبيضاوينك بيانلری وجهله دنيا دوام ايتدكجه آقشام وصباح

عذابه عرض اولونورلر اما قيامت كونی عذابك دها شدتليسی اولان جهنم عذابنه قونملريله ملكلره امر اولونور . ياخود فرعون واتباعنك جهنم عذابلری ايچندن دها شدتليسنه ادخال اولونملريله امر اولونور . چونكه ؛ جهنمك طبقاتنده عذاب مختلفدر ، هركسك كناهنه كوره برطبقه‌يه كيرمسی امر اولونديغنده آل فرعونك اكزياده شدتليسنه ادخال اولونملری طرف الهيدن ملكلره امر اولونور . ياخود (ادخلوا) ثلاثيدن قرائت اولونديغنده آل فرعونه خطاب اولارق « ای آل فرعون ! سز عذابك زياده شدتليسنه كيرك » دنيلور . بو آيت ؛ قبر عذابنه دلالت ايدر . چونكه قيامتده عذابك اشدينه كيره‌جكلرينی بيان ايتمك؛ قيامتدن اول عذابك اهونده اولدقلرينی بيان ايتمكدر. قيامتدن اول عذاب‌ده قبرده‌در .

*
* *

واجب تعالی فرعونك واتباعنك جهنمده عذابك شدتليسنه كيره‌جكلرينی بياندن صوكره جهنمده بينلرنده جريان ايده‌جك محاوره‌يی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعاً فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيباً مِنَ النَّارِ ﴾ بيوريبور .

[يا اكرم الرسل! ذكر ايت شول زمانی كه اوزمانده فرعون واتباعی جهنمده نزاع ايدرلر . بناءً عليه ؛ آنلردن فقير وضعيف اولان اسافل كروهی دنياده آنلر اوزرينه رئيس اولوب تكبر ايدن ظالملره ديرلر كه « بز دنياده سزه تابع اولدق، هرديديككزی طوتدق وامر ايتديككز يوله كيتدك و بزی انواع حيله ودسيسه‌لرله آلداتمش ايديكز . بو كون جهنم آتشندن نصيبمزك برمقدارينی بزدن دفع ايده‌بيلديكزمی ودنياده بزه وعد ايتديككز شيلردن آزيجغنی ايفا ايده‌بيلديكزمی ؟ »] ايشته ضعفا كروهی بويله ديمكله بويوكلرينه هجوم ايدرلر .

يعنی ؛ اهل جهنم وبالخاصه فرعون واتباعی جهنمه كيرنجه مخاصمه ايدرلر. آنلردن فقرا كروهی دنياده بويوكلك طاسلايان برطاقم جباره‌يه « بز دنياده سزه تابع اولدق

وخدمتکزده بولوندق وسزده هرشیئه مقتدر اولدیغکزدن بحث ایدییوردیکز. بوکون بزه اصابت ایدن جهنم آتشندن ولوسه آزیجق اولسون بزم نصیبمزدن برمقدارینی بزدن دفع ایده بیلدیکزمی، شو حالده سزك بویوکلککز نره ده قالدی؟» دیمکله کبرایی تزذیل ایدرلر.

*
* *

واجب تعالی ضعفانك شو سؤاللرینه قارشی بویوکلرینك ویردیکی جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا اِنَّا كُلٌّ فِيهَا اِنَّ اللّٰهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ﴾ بیوریور.

[شول کیمسه‌لر دیدیلر که آنلر دنیاده کندیلرینی بویوك عد ایتمشلردی «بز هپمز جهنمده‌یز. زیرا؛ الله تعالی قوللری بیننده قطعی اولارق حکم ایتدی. آنك خارجنه چیقلماز».]

یعنی؛ اسافل طرفندن وارد اولان سؤاله جواب اولارق رئیسلری دیدیلر که «سزك کبی بزده جهنمده‌یز. بناءً علیه؛ اکر عذابدن قورتولمق ویاخود بر مقدارینی آزالتمق الٔمزدن کلسه کندی نفسمزی قورتاریر ویاخود کندیمزدن خفیفله‌شدیریرز، بو ایسه ممکن دکلدر. زیرا؛ الله تعالی قوللری آره‌سنده حکم ایتدی وهر کسك استحقاقنه کوره حقنی ویردی. هیچ کیمسه‌نك بر دییه‌جکی قالمادی. بناءً علیه؛ اهل جنتی جنته واهل ناری جهنمه قویدی. بوندن صوکره هیچ کیمسه‌نك قورتولمسنه دائر سوز قالمادی» دیمکله جواب ویررلر.

اسافل کروهی رؤسانك اقتداری اولمادیغنی ودنیاده کندیلرینك آلداندقلرینی بیلیرلر ولکن دنیاده انواع ضلالته کوتورن وآلداتان رؤسا اولدیغی ایچون آنلری رذیل ورسوای ایتمك وقلبلرینی اینجیتمکله انتقام آلمق ایچون بو سؤالی ایراد ایدرلر، یوقسه حقیقتی بیلمه‌دکلری ایچون بو سؤالی ایراد ایده‌جك دکللردر.

*
* *

واجب تعالی رؤسانك اسافله قارشی ویرمش اولدقلری جوابی بیاندن صوکره ضعفانك

جهنمك خزینه‌دارلرینه مراجعتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْماً مِنَ الْعَذَابِ﴾ بیوریور.

[جهنمده اولان کافرلر جهنمك خزینه‌دارلرینه مراجعت ایدرلر ودیرلر که «ای ملکلر! ربکزه چاغرك ودعا ایدك، بر کون ربکز باری بزدن عذابی تخفیف ایله‌سون. بز بر نفس آلالم».] ایشته اسافل کفره بویله دیمکله خزینه‌دارلره یالواریرلر.

جهنمك خزینه‌دارلرینه مراجعت ایدنلرك نارده اولدقلرینه وذلت وحقارت ایچنده بولوندقلرینه اشارت ایچون ضمیر موقعنده اسم ظاهر اولارق (الذین) لفظی وارد اولمشدر. چونکه (وقال الذین) بدلنده (وقالوا) دینسه اولابیلیردی ولکن آنلرك بو سوزی جهنمده ذلیل وحقیر اولارق سویله‌دکلرینه اشارت اولمازدی. زیرا؛ بو مثللو مقامده اسم موصول مقارت معناسنی افاده ایدر. بالکلیه جهنمدن چیقامیه‌جقلرینی بیلدکلری ایچون هیچ اولمازسه بر کون باری عذابلرینك خفیفله‌نمسنی آرزو ایده‌جکلری بیان اولونمشدر. خزینه‌دارلره مراجعتلری آنجق حسبةً لله شفاعت ایتملرینی رجا ایتمکدن عبارتدر. زیرا؛ کندیلری کافر اولوب کفر ایسه مغفرت اولونور بر جنایت اولمادیغنی بیلدکلری ایچون بالکلیه قورتولملرینی ایسته‌یه‌میه‌جکلردر. بناءً علیه؛ هیچ اولمازسه بر کونجکز باری عذابلرینك حفیفله‌نمسنی آرزو ایدرلر، فقط بو قدره بیله نائل اولامازلر.

*
* *

واجب تعالی اهل جهنمك عذابلرینك تخفیف اولونمسی ایچون زبانیلره مراجعت ایتدکلرینی بیاندن صوکره جهنمك خزینه‌دارلرینك آنلره جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿قَالُوا اَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلَى قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعَٰٓؤُا الْكَافِرِينَ اِلَّا فِي ضَلَالٍ﴾ بیوریور.

[جهنمك خزینه‌دارلری اهل جهنمی تزذیل ایچون آنلره خطاباً «سزه معجزه‌لرله رسوللریکز کلمه‌دیلرمی و طوغرو یوللری سزه کوسترمه‌دیلرمی و سزه جهنمك بو

عذابلرینی خبر ویروب قورقوتمادیلرمی ؟ » دیبه‌رك سئوال ایدنجه اهل جهنم بو سئواله کمال تأسف وحسرت وخجالتله « اوت ! بزه سزك دیدیککز وجه اوزره رسوللر کلدی ولکن بز آنلرك سوزلرینی دیکله‌مدك » دیرلر . خزینه‌دارلر آنلره « بزم کافرلره شفاعت ایتمکه جسارتمز یوق واذن الٰهی‌ده یوقدر . بناءً علیه ؛ بزدن شفاعت بکله‌مه‌یك . سز ایسترسه‌کز ربکزه دعا ایدك . زیرا ؛ دعادن منع اولونمادیکز . حالبوکه کافرلرك دعالری اولمادی ، الا ضیاعده وخسرانده‌در .]

یعنی ؛ بزدن دعا بکله‌مه‌یك سز کندیکز دعا ایدك. شوقدرکه کافرلرك دعاسی قبول اولونماز. بناءً علیه ؛ دعاکز ضایع وباطلدر . چونکه ؛ جناب حق قبول ایتمه‌ینجه اودعا فائده‌سزدر .

بو آیتده کافرلرك دعالرینك قبول اولونمامسی آخرته مخصوصدر. زیرا آیت؛ آخرتده واقع اولاجق معاملات حقنده‌در . بناءً علیه ؛ دنیاده کافرلرك دعالرینك قبولنه بر مانع یوقدر . چونکه ؛ بو آیت قبول اولونمیه‌جغنه دلالت ایتمز . کرچه لفظك عمومنه نظراً بعض علما دنیاده کافرلرك دعالری قبول اولونمیه‌جغنی بو آیتله استدلال ایتمشلر ایسه‌ده بیان اولوندیغی وجهله بو آیت ، آخرته مخصوصدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك احوالنی بیاندن صوکره رسول اللهی تصدیقه اهل ایمانی تشویق ایتمك اوزره ﴿ اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْاَشْهَادُ ﴾ بیوریور .

[بز عظیم الشان وحیمزی حامل وتبلیغه مأمور اولان رسوللریمزه وآنلره ایمان ایدن مؤمنلره دنیاده ویوم قیامتده که اویوم قیامت ؛ عادل شاهدلرك قائم اولاجقلری کوندر . ایشته او کونده البته بز دوستلریمزه یاردیم ایدرز ودشمنلری اوزرینه البته آنلری غالب قیلارز .]

﴿ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِم۪ينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُٓوءُ الدَّارِ ﴾

[او کونده ظالملرك عذرلری منفعت ویرمز وآنلر ایچون لعنت وکوتو دار اولان جهنم واردر .]

یعنی ؛ بز البته قوللریمزی ارشاد وطوغرو یوله سوق ایتمك ایچون طرفمزدن کوندردیکمز رسوللریمزه ومؤمنلره دنیاده یاردیم ایدرز و یاردیممزك اثری دنیاده ظهور ایدر . چونکه ؛ رسوللریمزك دینلرینی اعلا وعالمه نشر واعلان ایتمکله نصرتمزك اثرینی اظهار ایتدیکمز کبی آنلره ایمان ایدن مؤمنلره‌ده اعمال صالحه توفیق ایتمك صورتیله نصرتمزك اثرینی اظهار ایدرز ومؤمنلره بحقٍ ایمانك ایجاباتنی یرینه کتیردکلری صورتده دشمنلرینه غلبه ویریرز واثر نصرت ؛ آخرتده ملکلرك انبیاء عظامك امتلرینه احکام شرعیه‌لرینی تبلیغ ایتدکلرینه عدالت اوزره شهادتلریله ظاهر اولور ومؤمنلری جنته ادخال ایتمکله سعادته ایصال ایدرز وبو صورتله نصرتمز کرك دنیاده وکرك آخرتده رسوللریمزه واهل ایمانه واصل اولور. انبیایه وآنلره ایمان ایدن مؤمنلره نصرت ؛ دنیاده اثرلرینك ومناقب عالیه‌لرینك باقی قالمسی صورتیله دخی اولور . چونکه ؛ انبیانك وفاتیله شریعتلری وامتلری باقی قالمق طرف الٰهیدن آنلره نصرت اولدیغی کبی اهل ایمانك وفاتلریله آرقه‌لرنده بر چوق اثرلری ویاد اولونور برطاقم مناقبلری قالمقله‌ده نصرت اولونورلر ، اما کافر وظالملرك وفاتلریله اثرلری بوس بوتون مضمحل وکندیلری اهالینك دیللرنده لعنت ونفرتله ذکر اولونورلر وظلملرینك اثری اولاد واحفادلرینه انتقال ایتدیکندن آنلرده خلق نظرنده منفور اولمقله طالعلری نحوسته تبدل ایدر و اثرلرینك منقرض اولدیغی‌ده عالمده هر زمان کورولمکده‌در . یوم قیامتده ظالملرك کناهلرینه دائر اولان معذرتلری اصلا منفعت ویرمز . چونکه ؛ معذرتلری مشروع اولمادیغندن قبوله شایان کورولمز وآنلر ایچون او کونده رحمت الٰهیه‌دن اوزاقلق واوزاقلغك نتیجه‌سی اولارق مسکنك اك کوتوسی اولان جهنم واردر .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله بو آیتده اهل ایمانه تعظیم واردر . زیرا مؤمنلره نصرتله دشمنلرینك معذرتلرینك قبول اولونمامسی و رحمت الٰهیه‌دن اوزاق اولملری وعاقبت جهنمه داخل اولاجقلرینی بیان ایتمك ؛ اهل ایمانی تلطیف ایتمکدر . چونکه ؛ انسان دشمننك مقهور اولدیغنی کورونجه البته مسرور اولور .

*
* *

واجب تعالی انبیاء عظام حضراتنه و مؤمنلره نصرت ایده‌جکنی اجمالاً بیانله
رسولنی تسلیه ایتدکدن صوکره انبیادن بعضیلرینه نصرتی تفصیلاً بیان ایتمك اوزره
﴿ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَى وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ * هُدًى وَذِكْرَى
لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که موسی علیه السلامه شریعت وهدایته دلالت ایدر معجزات
باهره ویردك وبنی اسرائیلی توراته وارث قیلدق . اوتورات ایسه آنلری هدایته ایصاله
ایتدیکی کبی آنلره وسائر عقل صاحبلرینه موعظه‌در .] چونکه تورات؛ عقل صاحبلرینك
جمله‌سنی مقاصد دینیه‌نك جمیعسنه ایصال ایدر ودنیوی واخروی انسانلرك سعادتنه کافلدر.
ایشته توراتله موسی علیه السلامه نصرت ایتدیکمز کبی یا اکرم الرسل! سکاده قرآنله
نصرت ایده‌جکمزده شبهه یوقدر .

طرف الهیدن پیغمبرلره نازل اولان کتابلرك وعظ ونصیحت اولمسی هرکس
ایچون اولمایوب بلکه عقول سلیمه اصحابی ایچون وعظ اولدیغنه اشارت ضمننده **موعظه**
معناسنه اولان (ذکری) لفظی (لاولی) ایله تقیید اولونمشدر. چونکه اولوا الالباب؛
عقل صاحبلری دیمك اولدیغندن توراتك نصیحت اولمسی عقل صاحبلرینه تخصیص
قیلنمشدر . زیرا؛ عقلنده استقامت و سلامت اولمایان کیمسه‌لر وعظ ونصیحتدن
مستفید اولمازلر . تورات شریف، بنی اسرائیلده خلفدن سلفه دور اولوندیغندن
بنی اسرائیلك توراته وارث اولدقلری بیان اولونمشدر .

* * *

واجب تعالی کافرلرك حاللرینی وآنلره طرف الهیدن کوندریلن رسوللرینه واقع
اولان اذالرینی بیاندن صوکره رسول الله‌ه قریش طرفندن واقع اولاجق اذایه صبرایتمسنی
توصیه اولمق اوزره ﴿ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ ﴾ بیوریور .

[ای حبیبم! سندن اول کچن انبیانك احوالنی ایشیدنجه سن صبره دوام ایت.

زیرا؛ اللهك وعدی حقدر، خلاف احتمالی یوقدر.] چونکه؛ وعد الهیده تخلف اولماز
زیرا؛ الله تعالی سکا نصرتی وعدایتدی، البته منصور اولاجقسك. بناءً علیه؛ شیمدیلك
واقع اولان ایذایه صبر ایتمکلکك لازمدر. عاقبت سلامت اولونجه صبره مسارعت واجبدر.

یعنی؛ فرعونله حضرت موسانك آره‌لرنده جریان ایدن مباحثاتی وفرعونك موسی
علیه السلامك قتلنی قصد ایتدیکی حالده فرعونك کندی قومندن موسی علیه السلامه بر
یاردیمجی ظهور ایده‌رك فرعونك تصور ایتدیکی قتله موفق اولامایوب عاقبت کندی هلاك
اولدیغنی وموسی علیه السلامه توراتی ویروب امتی اولان بنی اسرائیله ارثاً انتقال ایتدیکنی
ایشیدنجه یا اکرم الرسل! سن صبر ایتملیسك . زیرا؛ الله تعالی سکا نصرتی وعدایتدی.
وعد الهی ایسه حقدر، البته سکا وعدی یرینی بولاجقدر، فقط عجله لازم دکلدر،
صبر ایتمك ایستر .

* * *

واجب تعالی رسولنه صبرله امردن صوکره استغفار وتسبیحله امر ایتمك اوزره
﴿ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴾ بیوریور .

[ای نبی محترم! اولایی ترك قبیلندن اولان زله واقع اولمش ایسه آنك ایچون
استغفار ایت وکیجه‌ده وکوندوزده ربکك ثناسنه ملابس اولدیغك حالده تسبیح ایت.]

یعنی؛ ای رسول معظم! بشریتك حسبیله سندن صادر اولان زله‌دن طولایی
آقشام وصباح وبلکه جمله اوقاتکده استغفارله مشغول اول که سنك بو استغفارك امتك
حقنده سنت اولسون . سن اول نهار وآخر نهارده ربك تعالی‌یی حمدیله برابر جمیع
نقائصدن تنزیه ایت که سکا نازل اولان نعمتك شکرینی ادا ایتمش اولاسك .

بو آیتده رسول الله‌ه استغفارله امر؛ عبودیتده دوامله امردر وذنب ایله مراد؛
اولایی ترك قبیلندن اولان زله‌در . انبیادن خطانك وقوعی جائز اولدیغنه کوره بو امر؛
خطایه استغفارله امردر . چونکه؛ انبیادن عن قصد کناه صادر اولماز . بناءً علیه؛
«کناهکه استغفار ایت» دیمك «واقع اولان خطا وار ایسه آکا استغفار ایت» دیمکدر.

تسبیح ایله امر ؛ **ربك تعالی‌نك جمیع نقائصدن منزه اولدیغنی لسانكله ذكر ایت** دیمكدر . یالكز تنزیهله‌ده اكتفا ایتمه ربك تعالی‌نك مدح وثناسنی تسبیحه مقارن قیل كه نواقصدن منزه اولدیغنی بیانله برابر جمیع صفات كمالیه ایله دخی متصف اولدیغنی بیان ایتمش اولاسك . چونكه ؛ جناب حق نقائصدن منزه اولدیغی كبی بوتون كمالاتیله دخی متصفدر .

اول نهار وآخر نهاری ذكر ؛ استغفارك وتسبیحك جمیع اوقاتده لازم اولدیغنه اشارتدر. یعنی « عموم احوالكده وجمیع اوقاتكده استغفار وتسبیحه دوام ایت » دیمكدر. بو مثللو آیات بیناتده امر، رسول اللهه ایسه‌ده امتی حقنده دخی امردر . زیرا ؛ رسول الله امتنك متبوعی اولدیغندن متبوعه امرك امتنه امرده اولدیغنده شبهه یوقدر . بناءً علیه ؛ لیل ونهارده امت محمد استغفار وتسبیحله مأموردر .

عشیّ ؛ **آقشام** وابكار ؛ **صباح** معناسنه‌در . بو ایكی وقت علی الاكثر اشتغالدن خالی اولدیغی ایچون صراحةً ذكر اولونمشدر .

بو آیت ؛ انواع عبادتك منبعی‌در. چونكه ؛ فخر رازینك بیانی وجهله عبادتك مجموعی ؛ **ایكی‌یه منحصردر : برنجیسی ؛ كناهلردن وكونوشلردن توبه واستغفار ایتمكدر. ایكنجیسی ؛ عبادات وطاعاته مشغول اولمقدر** . اولكی قسم ذاتی اعتباریله مقدم اولدیغندن **كناهلردن تبری** معناسنه اولان استغفارله امری تقدیم بیورمشدر . چونكه توبه ؛ **تطهیرات قبیلندن**، تسبیح وتهلیل ایسه **تزیینات قبیلندندر** . البته تطهیرات ، تزیینات اوزینه مقدمدر . زیرا ؛ بر خانه‌نك سو پرونتوسی پاككله‌نمه‌ینجه دوشه‌مه‌سی دوشه‌نمز. بناءً علیه ؛ اول سو پرولور ، صوكره تزیین اولونور. ایشته شو اساسه بناءً اولا استغفار وصوكره تسبیح ایله امر الهی وارد اولمشدر .

رسول اللهه استغفارله امر ، امتنه تعلیم ایچوندر . **یاخود** ایشله‌نمسی اولی اولان بر شیئی ترك ایتمك ؛ انبیا حقنده زله اولدیغی جهتله بو آیتده ذنب ایله مراد ؛ **زله** اولدیغندن زله‌دن استغفارله امر اولونمشدر . **یاخود** استغفار كناهك بولونمسنی ایجاب ایتمه‌دیكندن استغفارله امر ؛ مجرد عبادت ایچوندر . **یاخود** « كناهكه استغفار ایت » دیمك « امتكك

كناهنه استغفار ایت » دیمكدر . شو معنالرك جمله‌سنه نظراً انبیایه استغفارله امر ؛ آنلرك كناهلری اولمسنه وكناهدن معصوم اولمادقلرینه دلالت ایتمز . بناءً علیه ؛ بو آیت وبونك امثالی آیتلر ایله انبیانك معصوم اولمادقلرینه استدلال ایدنلرك دعوالری مردوددر. چونكه ؛ توجیه اولوندیغی وجهله بو آیت عدم معصومیتلرینه دلالت ایتمز .

*
* *

واجب تعالی بو سوره‌نك اولنده «آیات الٰهیه‌ده مجادله ایتمز ، الا كافرلر مجادله ایدرلر» بیورمشدی . بوندن صوكره كافرلرك مجادله‌لری بربری آرقه‌سنده بورایه كلنجه‌یه قدر بیان اولونونجه مجادله‌لرینك سببی آنلرده موجود اولان كبر اولدیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴾ بیوریور .

[شول كیمسه‌لركه آنلر اللهك آیتلرنده مجادله ایدرلر . حالبوكه طرف الٰهیدن آنلره كلمش ومجادله‌لرینی ایجاب ایدر اللرنده بر دلیللری‌ده یوقدر . او مجادله ایدنلرك مجادله‌لرینك سببی اولمادی ، الا آنلرك قلبلرنده اولان كبرلری اولدی ولكن آنلر او كبرلرینك ایجاب ایندیكی كوتو شیلره واصل اولامازلر . شو حالده یا اكرم الرسل ! سن آنلرك شرلرندن الله تعالی‌یه التجا ایت . زیرا ؛ الله تعالی آنلرك سوزلرینی ایشیتیر وایشله‌دكلری ایشلرینی كورور . بناءً علیه ؛ آنلرك شرندن سنی محافظه ایدر .]

یعنی ؛ شول كیمسه‌لركه آنلرك كندیلرینه جانب الٰهیدن كلمش ودعوالرینی تأیید ایدر اللرنده حجتلری اولمادیغی حالده اللهك آیتلرنده نزاع وسنكله مباحثه ایدرلر. حالبوكه سنك دینكی تأیید وشانكی ترفیع ایچون اللهك سكا انزال ایتدیكی آیتلری واردر. بونلرك نزاعلرینك سببی اولمادی ، الا آنلرك قلبلرنده موجود اولان كبرلری سبب اولدی . چونكه ؛ آنلرك حقه قارشی تكبر ایتمك عادتلری اولدیغندن ای حبیبم ! سكاده تكبر ایده‌رك سنك كتیردیكك آیتلره اعتراض ایدرلر ودیرلركه « محمد صلى الله عليه وسلمك وحی دیدیكی یالاندر. زیرا ؛ اكر وحی كلسه‌قریه‌نك بویوكنه وقومك اولوسنه كلیردی. حالبوكه

بویوکره کلەدی. بناءً علیه؛ بووحی یالاندر» دیەکله مخاصمه ایدرلر، لکن آنلر کبرلرینك مقتضاسنه واصل اولامازلر. چونکه آنلرك رسول اللهه اطاعتدن تکبرلری؛ ریاست ونبوت کندیلرینه ویرلمك ایچوندر. شو حالده کندی اعتقادلرنجه ریاسته کندیلرینی اهل کوردکلرندن مجادله‌یه قالقیشمشلردی. ایشته بوامللرینه نائل اولامایەجقلرینی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر. آنلرسکا کبر وحسد ایدنجه سن آنلرك شر ومفسدتلرندن الله تعالی‌یه التجا ایت. زیرا؛ الله تعالی آنلرك سوزلرینی ایشیتیر وایشلرینی کورور. بناءً علیه؛ آنلرك شرلرندن سنی محافظه ایدر. شو حالده مفسدلرك وحسودلرك شرلرندن الله تعالی‌یه التجا ایتمك واجب اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر. زیرا؛ مطلق اولان امرلر وجوب افاده ایتدیکندن بو آیتده استعاذه ایله وارد اولان امرك مطلق هردرلو شردن استعاذه واجب اولدیغنی افاده ایدر وامر دینده تکلم بردلیل قوی‌یه مستند اولمق لازم اولدیغنه اشارت ایچون شو مجادله ایدنلری دلیلسز مجادله ایتدکلرندن طولایی جناب حق ذم ایتمشدر. چونکه؛ بونلرك مجادله‌سی مجرد کبروحسدلرندن نشأت ایتمشدر، یوقسه بردلیله استناد ایدەرك حقی آرامق صورتیله دکلدر.

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتك مشرکلر حقنده نازل اولمسی احتمالی وارایسه‌ده اصح اولان یهودیلر حقنده نازل اولمشدر. زیرا تورانده ذکر اولونان بزم صاحبمزله مراد؛ دجالدر. یهودیلر «اودجال آخر زمانده ظهور ایدەجك وسلطنتی دکزه وقره‌یه شامل اولاجق وبوتون دنیایی احاطه ایدەجك وآنك یدنده خارق العادەلر ظهور ایدەرك ملك وسلطنت بزه انتقال ایدەجك» دیملرینه بناءً بو آیت نازل اولمشدر. شو حالده آیتده مجادله ایدنلرله مراد؛ **یهودیلر و کبرله مراد؛ آنلرك ایسته‌دکلری سلطنتدر.** شو آرزولرینه نائل اولامیەجقلرینه آیت دلالت ایدر. دجال حقیقتده آخر زمانده ظهور ایدەجك بربویوك بلادر ونبوت دعواسنده بولونمایوب الوهیت دعواسنده بولوناجغندن یدنده استدراج صورتیله ظهور ایدەجك خارق العادەلر انبیانك معجزەلرینه بکزه‌مز. چونکه؛ ظاهر حالی الوهیت دعواسنی تکذیب ایدەجکندن معجزه اولاماز ودور آدمدن الی یوم القیام بونك قدر بویوك بر فتنه اولمیەجغنه دائر بر چوق احادیث نبویه واردر. شرقدن یعنی

خراساندن ویا اصفهاندن ظهور ایدەجکنه دائر اثرلر موجوددر. **اعاذنا الله من شره وحفظنا من بلائه آمین یا معین.**

*
* *

واجب تعالی آیات بیناتنده مجادله ایدنلرك مجادله‌لرینه سبب کبرلری اولدیغنی بیاندن صوکره حشری انکار وحشر حقنده مجادله ایدنلری رد ایتمك اوزره ﴿ لَخَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور.

[کوکلری ویری خلق ایتمك ناسی خلق ایتمکدن بویوکدر، لکن ناسك اکثریسی بونی بیلمزلر.]

یعنی؛ ذات الوهیتمه قسم ایدرم که عالم علوی اولان کوکلری وعالم سفلی اولان یری یاراتمق ناسی یاراتمقدن دها بویوکدر. زیرا؛ خلقی ایجاد ایتمك البته اهوندر. بناءً علیه؛ بو عالملری خلق ایدن خلاقك قبردن اولولری احیا ایدەجکی اولویتله ثابتدر. لکن خلقك اکثریسی بونی دوشونمز وبیلمزلر. بناءً علیه؛ انکار ایدرلر. زیرا؛ جهالتلری بو کبی دلیللری تدقیقه مانعدر وآباء واجدادلرینی تقلیدله اکتفا ایتدکلرندن ضلالتده قالمشلردر.

*
* *

واجب تعالی اکثر ناسی جهالتله ذم ایتدکدن صوکره عالم ایله جاهل وعابد ایله عاصی آره‌لرنده فرق اولوب مساوی اولمادقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ قَلِيلًا مَا تَتَذَكَّرُونَ ﴾ بیوریور.

[جاهل ایله عالم وایمان ایدوب عمل صالح ایشله‌ین مؤمنله کناهکار اولان عاصی مساوی اولماز ولکن مساوی اولمامق جهتنی غایت آز دوشونورلر.]

یعنی؛ الله تعالینك ذاتنه وصفاتنه عالم اولوب اعتقاد حق اوزره بولونان وحقی کورن

كيمسه ايله اللهك ذاتى وصفاتى بيلمه يوب حق كورمه ين كيمسه نك ايكيسى عندالله مرتبه ده مساوى اولمازلر . زيرا ؛ عالم ايله جاهل بيننده فرق واردر . چونكه ؛ كورنله كورمه ين بر اولاماز . كذلك اللهك وحدانيتنه ايمان ايدن وعمل صالح ايشله ينله ايمان ايتمه ين واى عمل ايشله مه ين كافر مساوى اولماز . عالمله جاهلك وعابدله عاصينك مساوى اولمادقلرينى غايت قيصه دوشونورلر . چونكه ؛ تقليده مصر اولدقلرندن اراده لرينى دوشونمك وتدقيق ايتمك جهتنه صرف ايتمزلر . بناءً عليه ؛ حشرى وقيامتى انكار ايدر وجهلك علمدن وعصيانك عبادتدن اى اولديغنى ادعا ايدرلر . چونكه ؛ آباء واجدادلرينى تقليد ايتدكلرندن آنلرك باطل اعتقادلرينى عين معرفت وحسد وكبرى وحقه بغض وعداوتى محضا عبادتدر اعتقادنده بولونورلر . زيرا ؛ بو اعتقادده بولونمه لرده حق آراسه لر اعتقادلرينى تصحيح ممكن اولوردى . حالبوكه باطل اوزره دوام ايدرلر ودوشونجه لرى قيصه در .

بو آيتده عمى ايله مراد ؛ **جاهل** و بصير ايله مراد ؛ **عالمدر** . زيرا ؛ جاهل حقى كورمه مكده كوره وعالم حقى كورمكده كوزى كورن كيمسه يه مشابهدر .

خلاصه ؛ باطل حقه وفاسد صحيحه مساوى اولاماز .

*
* *

واجب تعالى قيامتك وحشر ونشرك امكانته دلالت ايدن بعض دلائلى بياندن صوكره قيامتك بالفعل وقوعبولاجغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ بيوريور .

[رسوللرك لسانلريله بيان اولونان قيامت كونى البته كله جكدر . زيرا ؛ او كونك كله جكنه دائر دليللر قوتلى وشاهدلر بك چوق اولديغندن او كونك واقع اولاجغنده اصلا شبهه يوقدر .] چونكه ؛ رسل كرام وانبياء عظامدن هر بررلرى اوساعتك وقوعنى خبر ويردكلرى كبى كتب سماويه نك جمله سنده ده بيان اولونمشدر [ولكن ناسك اكثريسى بوكا ايمان ايتمزلر .] چونكه ؛ آنلر هوا وهوسلرينك آرزوسنه اتباعله محاكمه ايتدكلرندن قيامتك وجودينى انكار ايدرلر . قيامتى انكار ايتمك ؛ كفر اولديغنه بو آيت آچيقدن دلالت

ايدر . زيرا ؛ آيتك آخرنده (لايؤمنون) وارد اولمشدر كه قيامتى انكار ايدنلرك مؤمن اولماديغنى جناب حق صراحةً بيان بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالى قيامتك البته وقوعبولاجغنى بياندن صوكره قيامتده انسانك انتفاع ايده جكى شى آنجق عبادت اولديغى ودعا دخى عبادتك اشرفى اولديغى جهتله قوللرينه دعايى توصيه ايتمك اوزره ﴿ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ اِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِى سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴾ بيوريور .

[ربكز سزه «بكا دعا ايدك دعاكزى قبول ايدرم » ديدى . زيرا ؛ شول كيمسه لركه آنلر دعادن كبر ايتديلر . يقينده ذليل وحقير اولدقلرى حالده جهنمه داخل اولورلر .]

يعنى ؛ سزى تربيه ايدن ربكز ديدى كه « اى قوللرم! سز بكا دعا ايدك ، بن ده سزك دعاكزى قبول ايده يم . زيرا دعادن وبكا عبادتدن كنديلرينى بويوك عد ايدوب عبادتمدن استنكاف ايدنلر ذليل اولدقلرى حالده يقينده جهنمه داخل اولورلر » . چونكه ؛ جزا عمل قبيلندن اولديغى جهتله آنلرك دنياده كبرلرينه مقابل آخرتده جهنمه حقير وذليل اوله رق كيره رلر .

دعا ؛ **جناب حقدن انسانلرك محتاج اولدقلرى شيلرى تضرع ونياز ايده رك كمال تواضعله استرحام ايدوب ايسته مكدر . بو آيتده دعا ؛ معناى حقيقيسنده مستعملدر .** بوكا نظراً **معناى نظم:** [سز بندن محتاج اولديغكز شيلرى كمال تواضعله ايسته يك . بن ده سزك دعاكزى قبول ايده يم وايسته ديككزى ويره يم] ديمكدر .

فخر رازينك بيانى وجهله دعانك **عبادت** معناسنه اولمق احتمالى ده واردر . بوكا نظراً **معناى نظم** : [عبادت ايدك بكا ثواب ويره يم سزه . زيرا ؛ عبادتدن كبر ايدنلر ذليل اولدقلرى حالده جهنمه داخل اولورلر] ديمكدر . بعض دعالرك قبول اولونمامسيله بو آيته سؤال وارد اولماز . زيرا ؛ دعا ايله ايسته نيلن شى دعا اولونان كيمسه حقنده مصلحت وحكمت

اولمادیغندن قبول اولونمامسندن مطلقا دعانك قبول اولونمامسی لازمکلمز. اما قبول اولونمایان دعا عین عبادت وجناب حقه التجا و تضرع اولدیغی جهتله دعا ایدن کیمسه‌یه ثواب اولدیغندن فائده‌دن خالی دکلدر. چونکه دعا؛ الله تعالی‌یه توجه واعتماد تام ایله اعتماد اولوب آخردن اعتمادی کسمك اولدیغی جهتله دعا عبادتك خالصیدر. دعانك قبولنك مهم شرطلرندن بریسی‌ده دعا اثناسنده اللهك غیری اولاد وعیال واقربا واحبادن اعتمادی تماماً قالدیرمق وجناب حقه بل باغلامقدر. بناءً علیه؛ ایسته‌دیکی شیئی منحصراً جناب حقدن ایسته‌مك ومخلوقاتك کلیسندن قطع امید ایتمك لازمدر. ایشته شو اساسه بناءً بر کیمسه‌نك هرشیدن مأیوس اولدیغی زمانده اکثریتله دعاسی قبول اولور.

دعاده؛ **ایکی خصلت واردر: برنجیسی؛ عزت ربوبیتی بیلمك، ایکنجیسی؛ عبودیتده اولانه ذلتی ادراك ایدوب ربنك حمایه‌سنه التجا وامساننده مستفید اولمسنی آرزو ایتمکدر.** دعایی ترك ایتمکده بو خصلتلر اولمادیغندن ترك ایدنلرك جهنمه داخل اولاجقلرینی بیانله تهدید اولونمشلردر.

⁂

واجب تعالی قوللرینه دعا ایتمکله امر ایدوب دعادن کبر ایدنلری جهنمه کیرملریله تهدید ایتدکدن صوکره دعا ایدن کیمسه‌نك ایسته‌دیکی شیئی ویرمکه مقتدر اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا ف۪يهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِراً اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴾ بیوریور.

[الله تعالی شول ذات اجل واعلادر که اوذات سزك راحتکز وایچنده ساکن اولوب اکلمشمکز ایچون کیجه‌یی خلق ایتدی وسزك قازانمکز ایچون کوندوزی کوزیکزك هرشیئی کوره‌جکی وجه‌اوزره خلق ایتدی. زیرا؛ الله تعالی ناس اوزرینه بیوك احسان صاحبیدر ولکن ناسك اکثریسی اللهك نعمتلرینه شکر ایتمزلر.]

یعنی؛ الله تعالی‌یه دعا ایده‌رك درکاهنه مراجعت ایدنلره ایسته‌دکلرینی احسان ایدر. چونکه؛ ایسته‌مه‌دکلری حالده برچوق نعمتلر ویریور. شو حالده ایسته‌نیجه ویره‌جکی

اولوبتله ثابتدر. زیرا؛ الله تعالی شول واجب الوجوددرکه سزك راحتکز ایچون کیجه‌یی قارانلق و صوئوق اولارق خلق ایتدی‌که سز او کیجه‌نك ایچنده ساکن اولاسکز وسکونت اوزره راحت ایده‌سکز. چونکه؛ کیجه قارانلق و صوئوق اولوب حرکته وایش کورمکه مانع اولدیغندن کیجه ایله انسانلرك حرکتلری سکونته ومشقتلری راحته انقلاب ایدر وبوحال ایسه دائما حرکته قوهٔ بشریه متحمل اولمادیغندن حکمته موافق وانسانلر ایچون عین نعمتدر. چونکه؛ دائما حرکت انسانك قوای مدرکه‌سی اولان کوزلره وقولاقلره وسائر آلات ادراك اولان اعضالره وحتی روحه بیله ضعفیت ایراث ایدر. بناءً علیه؛ حرکت سببیله عارض اولان ضعفی کیجه‌ده واقع اولان سکونت وراحت ازاله ایدر. الله تعالی کوندوزی انسانلرك کوره‌بیله‌جکی بر صورتده ضیالی وسیر وسفر ایدوب معیشتلرینی قازانمغه اللوریشلی بر صورتده وصوئوغی وصیجاغی انسانلرك تحمل ایده‌جکلری راده‌ده خلق ایتدی‌که بویله خلق اولونمسی‌ده حکمته موافق وانسانلر ایچون عین نعمتدر. زیرا؛ انسان بالطبع مدنی اولدیغی جهتله تعیشنه عائد اولان هرشیده برچوق کیمسه‌لرك عمللرینه وبو عمللر ایسه ضیایه ومعتدل هوایه وسعی وحرکته محتاجدر. بونلرده آنجق کوندوزده اولابیلیر. ایشته شو اساسه بناءً کیجه ایله کوندوزك بو منوال اوزره خلق اولونمسی انسانلرك معیشتلرینه موافق وطرز حیاتلرینه مطابقدر. بناءً علیه؛ انسانلرك بو نعمتلره شکر ایتمسی واجب اولدیغی حالده اکثریسی شکر ایتمز وشکر ایتمه‌دکلری عین قباحت اولدیغندن جناب حق بو آیتده وبو آیتك امثالی برچوق آیتلرده شکر ایتمه‌ینلری ذم ایتمشدر. ایشته شو نعمتلری خلقه قادر اولان الله تعالی دعا ایدن قوللرینك ایسته‌دکلرینی ویرمکده قادردر.

فخر رازینك بیانی وجهله انسان دنیایه واموالنه وسائر دنیایه عائد اولان خصوصاته محبت ایتدیکندن آرزو ایتدیکی نعمتلردن بریسی اللهه کچمه‌نجه دیکر نعمتلرك شکرینی اونوتور وبوتون نعمتلری انکاره جسارت ایدر.

⁂

واجب تعالی بعض نعمتلری بیاندن صوکره او نعمتلرك خالقی آنجق ذات الوهیتی

اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ * كَذٰلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِينَ كَانُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴾ بيوريور .

[ايشته سزه شو نعمتلری خلق ايدن الله تعالى سزك ربكزدر. زيرا ؛ الله تعالىنك غيری معبود بالحق يوق ومعبود بالحق آنجق اودر وهرشيئك خالقيدر. حال بويله اولونجه نه عجايب الله تعالىيه شرك ايتمكله افترا ايديورسكز . ايشته بويله جهسنه الله تعالىيه افك وافترا ايدر شول كيمسهلركه آنلر اللهك وحدانيته دلالت ايدن آيتلرينی انكار ايدرلر.]

يعنی ؛ شو نعمتلری سزه احسان ايدن الله تعالى سزك اوزريكزه الوهيتنك مقتضاسنی اظهار ايدوب انواع نعمتلريله تربيه ايدهرك سزی كمالكزه اولاشديران ربكزدركه اوربكز هرشيئك خالقی وعبادتكزه مستحق معبود بالحقدر وآنك غيری عبادته مستحق يوقدر. حال بويله ايكن نصل اولويور ونه عجايب حالكز واركه اللهك عبادتنی تركله برطاقم عاجز بوتلره عبادتله الله تعالىيه افترا ايدر وآنك حقنده شريكی وار ديیهرك يالان سويلرسكز وسزك افترا ايدوب يالان سويلهديككز كبی الله تعالىيه افترا ايدر ويالان سويلر شول كيمسهلركه آنلر اللهك آيتلرينی انكار ايدرلر. چونكه؛ آنلر هوا وهوسلرينه تابع اولارق وحدانيته دلالت ايدن آيتلردن صرف نظر ايدهرك شرك ايتمكه جسارت ايدرلر والله تعالىيه افك وافترادن چكينمزلر وآيتلرده اولان حقائقی تدقيق ايتمهدكلرندن انكار ايدرلر .

خلاصه ؛ انسانك ايچنده بولونديغی كيجه وكوندوزی وسائر نائل اولديغی نعمتلری خلق وانسانی انواع تربيه ايله كماله ايصال ايدن آنجق الله تعالى اولديغی كبی هرشيئك حتی قوللرك ايشلرينی خلق ايدن ومعبود بالحق اولان الله تعالى اولوب بونلرك عكسنه اعتقاد الله تعالىيه افترا وآنك حقنده يالان اولديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

* * *

واجب تعالى ذات الوهيتنك قدرتنه دلالت ايدن آفاقی دليللردن بعضيلرينی بياندن صوكره بعض آخری دخی بيان ايتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ الَّذِی جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾ بيوريور .

[الله تعالى شول ذات شريفدركه بر يوزينی سزك ايچون قرارگاه وكوكلری آنك اوزرينه بنا قيلدی وصورتكزی شومنوال اوزره تصوير ايتدی. بناءً عليه؛ صورتكزی غايت كوزل قيلدی ولطف واحسان اولارق كوزل نعمتلريله سزی مرزوق ايتديكه دنياده اك زياده لذتلی اولان شيلر سزك ييوب ايچمهكزه تخصيص اولوندی . ايشته شو ذكر اولونان شيلری خلق ايدن الله تعالى سزك ربكزدر . حال بويله اولونجه عالملرك ربی اولان الله تعالىنك انعام واحسانی نهقدر چوق اولدی وذاتی وصفاتی وافعالی اعتباريله جمله موجوداتك تكريسی وعالمك هرجزئنك مربيسی اولدی .]

يعنی ؛ الله تعالى شول قادر وقيومدركه سزك ايچون دنياده بر يوزينی كزوب وأكوب ديكمهكزه وأولر ياپوب ايچنده قرار ايتمكزه ألويريشلی برصورتده خلق ايتدی وآنك اوزرينه سمايی بنا ايتدی وصورتكزی غايت كوزل تصوير ايتديكه مخلوقات ايچنده سزك صورتكزدن دها كوزل برصورت يوقدر . چونكه ؛ جناب حق انسانك امزجهسنی امزجهنك اعدلی وقيامنی قيامك احسنی اولمق اوزره خلق ايتديكندن انسانك صورتی جمله حيواناتك صورتندن كوزلدر . زيرا ؛ انسانك خلقتندن مقصد اصلی اولان خلافته مستعد برصورتده ياراديلمشدر . حتی انسانك صورتی جمله حيواناتك صورتندن كوزل اولديغندن ييهجكنی أليله آلير آغزيله يير، حيوانات سائره ايسه آغزيله آلير وآغزيله يير . الله تعالى مأكولات ومشروباتكزدن غايت كوزل اولانلرله سزی مرزوق قيلدی. بناءً عليه ؛ انسانك مأكولاتی اكثريت اعتباريله نباتاتك دانهلريدر وحيوانات سائرهنك مأكولاتی ايسه نباتاتك قابوغی وصمانيدر .

بيضاوينك بيانی وجهله انسانك صورتنك كوزل اولمسی؛ بوينك اعتدالی وبشرهسنك قيلدن عاری واعضاسنك يكديكرينه تناسبی وصنعته قابليق وعلم وعرفان كبی كمالاتی اكتسابه مستعد اولمسی ايله حاصل اولمشدر. بر يوزی انسانلره دنياده منزل وقبرده مقر ومثویدر وكوكلر بركتلرك فيضانه مبدأ قيلنمشدر . زيرا ؛ ارضه جمله بركت سمادن نازل اولور.

بناءً عليه ؛ انسانلر اوزرينه شو نعمتلره شكر ايتمك واجبدر وشكرى ترك ايدنلر خائب وخاسر وآخرتده جمله نعمتلردن محرومدرلر .

شو نعمتلرى انعام وانسانلرى هركاله ايصال ايدن الله تعالى ربلرى اولونجه او رب تعالىدن آناً فآناً فيضان ايدن نعمتلرك شكرينى ادا ايتمكله عبادتى او ذات اجل واعلايه حصر ايتمك لازمدر . زيرا ؛ واجب تعالى عالملرك ربيسيدركه او رب العالمين تعالى ايتدى وهرشيدن بويوك ويوجه اولدى وقوللرينه هرزمان بركتنى انزال ايتمكله هركسى كونا كون نعمتلره غرق ايتدى . بناءً عليه ؛ هركسك عبادتنه لايقدر . چونكه ؛

﴿ هُوَ الْحَيُّ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ﴾

[او الله تعالى دائما حيات صفتيله متصفدر ، معبود بالحقدر، آنك غيرى عبادته لايق كيمسه يوقدر وحقيقتده حيات دخى آكا مخصوصدر .] كرچه ذى روحك جملهسنده حيات واردر ولكن او حيات عارضيدر . زيرا ؛ دوامى يوقدر . اما اللهك حياتى ازلى وابديدر ، اصلا زوال طارى اولماز صفات قديمهٔ ثبوتيهسندندر . شو حالده موته محكوم اولمايان وآفاتدن سالم اولان حيات حقيقيه؛ الله تعالىيه منحصردر . اللهك غيريده اولان حيات، موته محكوم اولوب وآفاتدن سالم اولماديغى ايچون ظاهرده آز برمدت ايچون اوجسمه عارض اولان برحيات اولديغندن الله تعالىنك حيات صفتنه نسبتله يوق مثابهسندهدر . بناءً عليه؛ عبادته مستحق آنجق حيات حقيقيه صاحبى اولان الله تعالىدر .

⁂

واجب تعالى حيات حقيقيه صاحبى ومعبود بالحق اولديغى بياندن صوكره ذات الوهيتنه قارشى قوللرينك وظيفهلرندن بعضيلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ بيوريور .

[الله تعالى حيات صفتيله متصف اولوب معبود بالحق اولونجه عالملرك ربى اولان الله تعالىيه حمدى تخصيص ايدیجى ودينى وعبادتكزى آكا مخصوص قيليجى اولديغكز حالده الله تعالىيه دعا ايدك .]

يعنى ؛ الله تعالىنك وحدانيتنى اقرار ايتدكدن صوكره ايكى شى لازمدر: برنجيسى ؛ دعا ، ايكنجيسى ؛ عبادتده اخلاصدر . بناءً عليه ؛ سز الله تعالىيه دينى وعبادتى اخلاص اوزره ادا ايدیجى اولديغكز حالده دعا ايدك ومشروع اولارق آرزو ايتديككز شيئى اللهدن ايستهيك وبلايا ومصائبدن خلاصكز ايچون اللهك دركاهنه التجا ايدك وسزيالكز دعا ايله اكتفا ايتمهيك ، بلكه « حمد وثنا عالملرك ربى اولان الله تعالىيه مخصوصدر » ديمكله جناب حقه حمد ايتمكى دعا كزه علاوه ايدك . چونكه ؛ بركيمسهنك كلمهٔ توحيدى قرائتندن صوكره اللهه حمد وثنا ايتمسى وظائف عبوديتدن اولديغى (ابن عباس) حضرتلرندن مرويدر . بناءً عليه ؛ انسانك عبادتنى بيتيردكدن صوكره حمد وثنا ايله اللهه دعا ايتمسى مستحبدر .

⁂

واجب تعالى عبادتده اخلاصك لزومنى بياندن صوكره اخلاصك ضدى اولان شركك نهى قطعى ايله منهى اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنّ۪ى نُه۪يتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذ۪ينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَمَّا جَٓاءَنِىَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبّ۪ى وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سن مشركلره خطاباً دى كه « اى مشركلر! بن اللهك غيرى سزك عبادت ودعا ايتديككز پوتلره عبادت ايتمكدن نهى اولوندم . زيرا ؛ بكا ربمدن آيتلر ومعجزهلر كلدى واو آيتلر بنى اللهه شرك ايتمكدن نهى ايديور وبن عالملرك ربى اولان الله تعالىيه اطاعت وانقياد ايتمكله امر اولوندم ، بو امرك خلافنده بر حركتده بولونامام .] زيرا ؛ بكا كلن معجزه وسائر دليللر توحيده واللهه اطاعت وانقياده صورت قطعيهده دلالت ايتديكندن بنم وظيفهم توحيد واللهه اطاعتدر وسزىده بو يولده ارشاد ايتمكدر وسزك مذهبكز اولان شرك طرف الٰهيدن نهى قطعى ايله منهيدر . بناءً عليه ؛ آنى ترك ايتمك واجبدر » .

فخررازينك بيانى وجهله شو احكامى رسول‌الله كندى نفسنه مضاف قيلارق « بن نهى اولوندم وبن امر اولوندم » ديدى . چونكه ؛ مكه اهاليسى رسول‌اللهك كمال عقله مالك صافى وخالص بر جوهر طاهر وانسان كامل اولديغنى اعتقاد ايدرلردى وبر كيمسه‌نك كندى نفسنه افعالك واخلاقك اك زياده كوزل وافضل اولاننى نسبت ايتمسى انسانلر ايچون جبلى بر خصلت اولديغندن البته رسول‌اللهك كندى نفسنه نسبت ايتديكى اعمالك افضلى و اخلاقك اك زياده كوزلى اولديغى استدلال ايده‌رك اقتدا ايتسونلر ايچون رسول‌الله بو آيتده امرى ونهيى نفسنه نسبت ايتمشدر . حالبوكه شركدن نهى اولونان وعبادته امر اولونان جمله انسانلردر ، يوقسه يالكز رسول‌الله دكلدر وبو آيتله رسول‌اللهك انسانلرى ارشاد ايتمسى مطلوبدر ، يوقسه آيتدن مقصد اصلى رسول‌اللهك ذات نبويلرى دكلدر .

⁂

واجب تعالى وحدانيته دلالت ايدن دلائل انفسيه‌دن بعض دليل آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿ هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلاً ثُمَّ لِتَبْلُغُوا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخاً ﴾ بيوريور.

[سزك كنديسنه اطاعتكز واجب اولان الله تعالى شول ذات شريفدر كه او الله تعالى سزى طوپراقدن خلق ايتدى و طوپراقدن صوكره منيدن و آندن صوكره اويوشمش قاندن خلق ايتدى . بوندن صوكره والده‌لريكزك رحملرندن اوفاجق چوجق اولارق سزى دنيايه چيقاردى . بوندن صوكره كمال قوتكزه واصل اولمكز ايچون سزى انواع تربيه ايله تربيه ايتدى وكمالكزه وصولدن صوكره شيخ فانى اولمكز ايچون سزه چوق عمر ويردى و ياشاتدى .]

فخر رازينك بيانى وجهله انسانك طوپراقدن خلق اولونمسى ايله مراد ؛ حضرت آدمك خلق اولونمسيدر . زيرا ؛ آدم عليه السلام جمله‌نك پدرى اولديغندن جمله انسانلر پدرلرى اعتباريله طوپراقدن خلق اولوندى ديمكدر . ياخود انسان نطفه‌دن ونطفه قاندن وقان غدادن و غدا طوپراقدن خلق اولونديغى جهتله جناب حق « سزى

طوپراقدن خلق ايتدى » بيورمشدر . شو حالده طوپراقله صودن غدا وغدادن قان وقاندن نطفه ونطفه‌دن اويوشمش قان حاصل اولدقدن واو قان أت وكميكه تبدل ايتدكدن صوكره انسان صورتنى اكتساب ايده‌رك روح ويرو وجسدله روحدن مركب بر انسان اولارق آناسنك قارننده بر مدت قرار قيلدقدن صوكره صبى اولارق آناسنك رحمندن دنيا يوزينه چيقارير وانواع تربيه ايله بيور نشو ونما بولور . بوندن صوكره اعضاسى وعقلى تكمل ايدر بالغ اولور وبر طاقم تكاليف الـٰهيه‌يه مخاطب اولور وجناب حق سن شيخوخته واصل اولمسى ايچون چوق زمان معمر قيلار . ايشته شو بيان اولونان احوال غريبه و اطوار عجيبه اوزرينه انسانى ياراتمق وحدانيت الـٰهيه‌يه وقدرت سبحانيه‌يه دلالت ايدر دليللردر وبونلرك هر جمله‌سى انسانك كندى ذاتنده‌در . شو حالده بر انسانك واجب تعالى‌نك وجودينه و وحدانيتنه و جميع صفات كماليه ايله متصف اولديغنه دلالت ايدن دليللرى كندى وجودنده آرامسى لازمدر ، باشقه يردن آرامغه حاجت يوقدر . ايشته شو اساسه بناءً « كندى نفسنى بيلن بر انسان ربنى بيلير » دنيلمشدر .

⁂

واجب تعالى انسانك نه صورتله خلق اولونديغنى بياندن صوكره وفات ايتديكنى دخى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوا اَجَلاً مُسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾ بيوريور .

[سزدن بعضيكز قوجه‌مادن بلكه دليقانلى اولمازدن اول صبى ايكن وياخود دنيايه كلمزدن اول وفات ايدر . شو احوالك جمله‌سنى سزك وقت مرهونكز اولان اجل معينكزه بالغ اولمكز ايچون جناب حق خلق ايتدى وشو تبدلاتك جمله‌سنده‌كى حكمت ؛ سزك دنيا كزى وآخرتكزى دوشونمكز ايچوندر . زيرا ؛ شو بيان اولونان احوال عجيبه‌يى دوشونمك وآخرته اينانمق عقلى اولان انسانلر ايچون لازمدر .] چونكه بدايةً نصل خلق اولوندى ايسه نهايتنده دخى اويله‌جه حيات بولوب حضور الـٰهيده اعمالندن مسئول

اولوب محاسبه کوره‌جکی عدالت الٰهیه اقتضاسندندر . بناءً علیه ؛ بو آیت وبونك امثالی آیتلرله جناب حق قوللرینی ارشاد ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی وجودینه ووحدانیتنه دلالت ایدن دلیللردن بعض آخری بیان ایتمك اوزره

﴿ هُوَ الَّذِى يُحْيِى وَيُمِيتُ فَاِذَا قَضَى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴾

بیوریيور .

[اجل معینکزه سزی ایصال ایدن الله تعالی شول ذات اجل واعلادرکه اوذات لطیفه سزی دیرلتیر وأولدورور هر ایکیسنه‌ده قادردر . حال بویله اولونجه برشیئی اراده بیوردیغنده اوشیئه اول دیر اوشیء ده درحال وجود بولور . امر الٰهینك ورودندن تأخر ایتمز همان صورت سریعه‌ده اولور تخلف قبول ایتمز .]

یعنی ؛ واجب تعالی شول قادر وقیومدرکه ایسته‌دیکنی اولدورور وایسته‌دیکنی ایسته‌دیکی زمانده دیرلتیر هیچ برکیمسه طرفندن مخالفت اولمادیغی کبی آکا قارشی مقابله‌یه هیچ کیمسه‌نك جسارتی اولماز . حق برشیئك وجودینی مراد ایدرسه اوشیئك وجودی اول امرینك کلمسنه انتظار ایدر . بناءً علیه ؛ اول امری کانجه زمان کچمکسزین درحال اولور اصلا تأخر ایتمز .

فخر رازی وقاضینك بیانلری وجهله بو آیتده (کن فیکون) کمال سرعتی بیاندن عبارتدر . چونکه ؛ انسانك طوپراقدن نطفه‌یه ونطفه‌دن اویوشمش قانه وقاندن طفولیته انتقالی تدریج اوزره اولور ولکن حیاتدن مماته انتقالی درحال اولور . شو حالده احیا واماته قرینه‌سیله (کن فیکون) حیاتدن وفاته انتقالك سرعتنی بیان ایچوندر . یاخود آنه رحمنده انسانك وجودی تمام اولونجه روحی قبوله استعداد کلدیکنده روحك بدنه سرایتنده سرعتی بیاندن عبارتدر . بونکله برابر آیتده مطلقا برامری اراده ایتدیکنده (کن) امرینك ورودی بیان اولوندیغندن ارادهٔ الٰهیه‌دن هیچ برشیئك تأخر ایتمه‌دیکی بیان اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی قدرتنه ومعبود بالحق اولدیغنه دلالت ایدن دلیللری وقضاء الٰهیسنك سرعتله نافذ اولدیغی بیاندن صوکره آیات الٰهیه‌سنه اعتراض ایدن خصملرینی ذم ایتمك اوزره ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِى اٰيَاتِ اللّٰهِ اَنّٰى يُصْرَفُونَ ﴾ بیوریيور .

[ای نبی معظم ! سن کورمه‌دك وبیلمه‌دك ونظر ایتمه‌دکمی شول کیمسه‌لرك حاللرینه‌که آنلر اللهك آیتلرنده مجادله ایدرلر ؟ آنلر مجادله‌ده دوام ایتدکلرندن جناب حقه عبادتدن نه عجایب آیریلیورلر .] حالبوکه اللهك آیتلری الله‌ه ایمان وعبادت ایجاب ایدرکن آنلر عقللریله ادراك وفکرلریله دوشونمه‌دکلرندن آیتلره اعتراض وعبادتدن انحراف ایدرلر . چونکه ؛ اکر دوشونسه‌لر اعتراض ایتمك شویله دورسون درحال ایمان ایدر وعبادته سرعت ایدرلر . زیرا ؛ آیتلر ایمان وعبادت ایجاب ایدر .

ابو السعود افندینك وقاضینك بیانلری وجهله مجادله ایدنلرك چوقلغنه بناءً مجادله ایدنلری ذمه دائر آیتلر تکرر ایتمش ومسئله‌نك اهمیتنه بناءً تأکید اولونمش وبونلرك مجادله‌سی هر زمان واقع اولدیغنه اشارت ایچون مجادله ؛ استمراره دلالت ایدن مضارع صیغه‌سیله وکذلك عبادتدن قباحته میل ایتملری دواملی اولدیغنه اشارت ایچون عبادتدن انحرافلرینه دلالت ایدن (یصرفون) لفظی مضارع صیغه‌سیله وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی مجادله‌نی بیاندن صوکره مجادله ایدنلرك کیملر اولدیغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا اَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴾ بیوریيور .

[اللهك آیتلرنده چکیشنلر ومنازعه ایدنلر شول کیمسه‌لرکه آنلر قرآنی وسمادن کلن کتابلری وبزم رسوللریمزی وکندیلریله کوندردیکمز شریعتلریمزی انکارله تکذیب ایتدیلر . حاللری بویله اولونجه آنلر دار آخرتده بو تکذیبلرینك کناهنی البته بیلیرلر وجزاسنی کورورلر .] چونکه آخرتده آنلرك تکذیبی افترا وکتابلرك بیان ایتدکلری شریعتلرك طوغرو اولدیغی میدانه چیقنجه آنلر حقیقتی آکلار وعذابی کورورلر ، فقط نه فائده . چونکه ؛ دنیاده ایمان ایتمه‌دکجه آخرتده ندامتك فائده‌سی اولاماز .

﴿ اِذِ الْاَغْلَالُ فٖى اَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ * فِى الْحَمٖيمِ ثُمَّ فِى النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴾

[آنلر بو کناهلرینی شول زمان بیلیرلر که او زمانده اللری بویونلرنده باغلی و آیاقلرینه اوزون زنجیرلر طاقیلور واو زنجیرلرله صیجاق صویه چکیلورلر، صوکره جهنمده یاقیلورلر.]

یعنی؛ آنلر بو دنیاده بیلمزلر ولکن آخرتده اللری بوقاغیلرله بوغازلرینه باغلی وکناهلرینك بویوکلکی نسبتنده آیاقلرینه اوزون زنجیرلر طاقیلوب حرارتده نهایته وارمش قاینار صو ایچنه زنجیرلرله سوروکلەنورلر. بوندن صوکره جهنم آتشنده یانارلر. ایشته او وقت کناهلرینك جزاسنی وبویوکلکنی بیلیرلر. بو آیتده کافرلری وسائر کناه صاحبلرینی بویوك تهدید واردر.

(یسجرون) سجر؛ طاندیرك آتشله طولو وعلولی اولمسیدر. بیضاوینك بیانی وجهله بو مقامده اهل جهنمك انواع عذابله معذب اولوب بعضیسندن بعضیسنه آخره نقل اولوناجقلرینی یاندن عبارتدر.

* * *

واجب تعالی آیتلری تکذیب ایدنلرك جهنمده یاناجقلرینی بیاندن صوکره جهنمده زبانیلر طرفندن آنلره واقع اولاجق خطابی بیان ایتمك اوزره ﴿ ثُمَّ قٖيلَ لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ * مِنْ دُونِ اللّٰهِ ﴾ بیوریور.

[آنلر جهنمه کیردکدن صوکره آنلری تکدیر اولمق اوزره زبانیلر طرفندن آنلره خطاباً دنیلورکه « اللهك غیری اللهه شریك اعتقاد ایتدیککز پوتلریکز نره‌ده‌در؟ آنلری اللهك شریکلری اعتقاد ایدردیکز.] وعبادتکزی آنلره یاپاردیکز. چاغیرك آنلری قورتارسونلر سزلری. سز دنیاده آنلردن منفعت بکله‌یوردیکز وشفاعت ایده‌جکلر دییوردیکز. شو حالده سزی نه‌دن قورتاره‌میورلر ونه ایچون شفاعت ایده‌میورلر؟ » دیمکله آنلری تذلیل وتحقیر ایدرلر.

* * *

واجب تعالی، شو تکدیری ایشیتدکدن صوکره آنلردن واقع اولاجق سوزلری بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْـًٔا كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ الْكَافِرٖينَ ﴾ بیوریور.

[آنلر جهنمده یانوب زبانیلر واسطه‌سیله طرف الٰهیدن واقع اولان تکدیری ایشیتدکدن صوکره « بزم عبادت ایتدیکمز پوتلریمز بزدن غائب اولدیلر وبز آنلردن امید ایتدیکمز شیئه نائل اولامادق، بلکه بز بوندن بزه منفعت ویره‌جك برشیئه عبادت ایتمه‌دیکمزی بیلدك وبزم معبود طانیدیغمز پوتلرك اهمیتلری اولمادیغنی آکلادق دیرلر». بویله‌جه الله تعالی کافرلری اضلال ایدر.] چونکه؛ کافرلر اراده‌لرینی کفره صرف ایتدکلری ایچون الله تعالی آنلرك اراده‌سی اوزرینه اللرنده ضلالتی خلق ایتمکله اضلال ایدر وآنلره اعمال صالحه توفیق ایتمز. بناءً علیه؛ آنلر جهنمه کیروب عذابی کورونجه‌یه قدر متنبه اولمازلر. چونکه؛ کفری عبادت بیلیور وایی یاپدق ظن ایدییورلر. بناءً علیه؛ ارتکاب ایتدکلری جنایت کفردن آیرلمازلر.

* * *

واجب تعالی جهنمه کیرن کافرلره واقع اولاجق توبیخدن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ ذٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ ﴾ بیوریور.

[ای کناهکار اولان کیمسه‌لر! شو سزك کرفتار اولدیغکز عذاب؛ دنیاده ارض اوزرنده حقسز اولارق واقع اولان فرحکز وکندیکزی بکنمکز سببیله واقع اولمشدر.]

یعنی؛ قبل الٰهیدن اهل جهنمه توبیخ وتکدیر وعذاب اوزرینه عذاب اولمق اوزره دنیلورکه « ای عاصیلر! شو سزك مبتلا اولدیغکز عذابك سببی؛ حقسز اولدیغکز حالده

بر يوزنده كمال كبر وفرحله يورومكز وعقلى ونقلى دليله مستند اولمقسزين بر طاقم كبر وغروريكز وكنديكزى بكنمكزدر وكنديكزه ساخته بر سوس ويره‌رك رسل كرامى وآنلره نازل اولان آيتلرى تكذيب ايتمكزدركه جهنمه كيرمكزه سبب اولمشدر.

فرح؛ **انسانك بر شيئى سومسى** ايسه‌ده سوينه‌جك بر شيئه حدندن فضله سويمك وافراط درجه‌سنه واردیرمق وياخود سويميه‌جك بر شيئه سويمك وبو سوينج سببيله وظيفهٔ مشروعه‌سنى اونوتمق مذمومدر. (تمرحون) مرح؛ **فرح ايتمكده ايلرى كيتمك وقيصالمقدر.** توبيخده مبالغه ايچون غائبدن خطابه التفات اولونمشدر.

*
* *

واجب تعالى بو توبيخدن صوكره عالمه قارشى كافرلرى رسواى ايتمك اوزره آنلره واقع اولاجق سوزى بيان صددنده ﴿ اُدْخُلُوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴾ بيوريور.

[اى كافرلر! سز جهنمك درجه‌لرينك ايچنده ابداً قاليجى اولديغكز حالده قاپولرندن كيرك. نه چيركين اولدى تكبر ايدنلرك مقاملرى جهنم» دنيلمكله توبيخ وتذليل اولونورلر.]

يعنى؛ « اى كافرلر! سزك ايچون حاضرلانمش اولان جهنمك قاپولرندن ابدى قاليجى اولديغكز حالده كيرك وعملكزك جزاسنى كورك» دنيلور. زيرا؛ آنلر هوا وهوسلرينه تابع اولارق جنتك درجات عاليه‌سنى فوت ايتدكلرندن بوكبى حقارت آميز خطابه لايقدرلر. آنلرك حاللرى بويله اولونجه حقى قبولدن تكبر ايدنلرك مقامى اولان جهنم نه چيركين مقام اولدى. زيرا؛ جهنمده اللهك لطفنه يقينلقدن محروميت وار، ابدى عذاب وار، لذائذ جسمانيه وروحانيه‌نك جمله‌سنه حسرت وار. بوندن دها زياده چيركين بر محل اولابيليرمى؟ بونك هپسنه سبب؛ دنيايه آلدانمق و عبادته بويون اكمه‌مك وكبرى كنديسنه سرمايه ايتمكدر.

*
* *

واجب تعالى كافرلره واقع اولاجق خطابى وآنلرك دوچار اولاجقلرى احوالى بياندن صوكره رسولنى تسليه وصبرله توصيه ايتمك اوزره ﴿ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِى نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴾ بيوريور.

[يا اكرم الرسل! كافرلرك عاقبتلرى هلاك وجهنمه كيرمك اولونجه سن بو دنياده آنلرك اذالرينه صبر ايت. زيرا؛ اللهك سكا وعدى حقدر، آنده خلاف احتمالى يوقدر. البته او وعد الٰهى يرينى بولاجق و واقع اولاجقدر. بناءً عليه؛ بز سكا آنلرك قتلى واسارتلرى ومملكتلرندن تبعيد اولونملرى كبى وعد ايتديكمز شيلرك بعضيسنى البته بز سكا كوستريرز، ياخود كورمه‌دن وفات ايتديريرز. اكر وعد ايتديكمز شيلرك بعضيسنى كورمكسزين وفات ايدرسه‌ك محزون اولما. زيرا؛ آنلر آنجق بزم حضورمزه رجوع ايده‌جك وكله‌جكلردر. شو حالده آنلر بزم حضورمزه كلدكلرنده بز آنلردن سنك انتقامكى آليرز.]

واجب تعالى رسولنه وعد ايتديكى شيلرك بعضيسنى بدر وقعه‌سنده كوستردى. چونكه؛ او وقعه‌ده كافرلرك بويوكلرندن بر چوقلرى اسير اولدى وبر چوقلرى‌ده قتل اولوندى. كذلك يهوديلردن‌ده قتل اولونانلردن ماعداسى مملكتلرندن طرد وتبعيد اولونديلر. وعد الٰهينك ديكر بعضيلرى‌ده آخرتده اولاجقدر.

خلاصه؛ انسانلرك دنياده بغير حق كوردكلرى جور وجفايه صبر ايتمسى لازم اولديغى ومظلوم اولان كيمسه‌لرك، انتقاملرينك بعضيسنى دنياده مظفر اولوب آلاجقلرى وآخرته قالانلرى‌ده البته حضور الٰهيده آلاجقلرى وهر كسك وبالخاصه ظالملرك مرجعلرى آنجق حضور الٰهى اولديغندن هيچ كيمسه‌نك ايتديكى ياننه قاليه‌جغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالى رسولنه صبرله توصيه ايتديكى ودشمنلرندن يا بو دنياده وياخود آخرتده البته انتقامنى آلاجغى بياندن صوكره رسول اللهدن اول كچن رسوللرى وآنلرك حاللرينى

بیانله رسولی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلاً مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ﴾ بیوریبور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز عظیم الشان سندن اول برچوق رسوللر کوندردك . آنلردن بعضیلرینی بزسکا قرآنده بیان ایتدك وبعضیلرینی‌ده بزسکا حکایه ایتمه‌دك . چونکه؛ کندیلرینی وامتلریله واقع اولان مباحثه‌لرینی بیان ایتدکلریمز سکا تسلیه وامتکه عبرت یوندن کافی اولدیغی جهتله دیکرلرینك حاللرینی بیانه حاجت یوقدر وبالعموم انبیانك عددینی بیلمك بزه مخصوصدر .]

یعنی ؛ ای رسول اکرم ! قریش قومی طرفندن سکاواقع اولان اذایه سن محزون اولما . زیرا ؛ قومندن اذی کورمك سکا منحصر دکلدر . ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز سندن اول قوللریمزی ارشاد ایچون بر چوق رسوللر کوندردك . آنلرك هپسی قومندن اذی کوردیلر وصبر ایتدیلر . سنك‌ده آنلر کبی صبرك لازمدر . بز آنلردن بعضیلرینك حاللرینی سکا بیلدیردك وبعضیلرینی بیلدیرمه‌دك . بونلر ملتلرینی ایمانه دعوت ایتدیلر . قبول ایدنلر سعادته واصل اولدیلر وقبول ایتمه‌ینلردن بزانتقامیمزی آلدق وآلاجغز . شو حالده قومکدن کوردیکك اذایه آنلر کبی سنك‌ده صبر ایدوب عاقبته انتظار ایتمکلکك لازمدر . چونکه ؛ عمومی اولان بلا طیب اولور .

انبیانك عددینك یوزیکرمی درت‌بیك اولدیغنه دائر بعض روایتلر وار ایسه‌ده اصح اولان عددلری معلوم دکلدر . زیرا عددلرینه دائر قطعی بردلیل یوقدر وبالخاصه بوآیتده جناب حق بعضیلرینی قرآنده رسولنه بیان ایتدیکنی وبعضیلرینی بیان ایتمه‌دیکنی صورت قطعیه‌ده بیان بیوریبور . بناءً علیه ؛ بزم ایچون عدددن بحثه لزوم یوقدر . یالکز عندالله نبی اولان ذواتك جمله‌سنه ایمان ایتمك لازمدر .

*
* *

واجب تعالی بزم پیغمبریمزدن اول بر چوق رسوللر کوندردیکنی بیاندن صوکره

هیچ بررسولك ، اللهك اذنی اولمقسزین معجزه کتیره‌مه‌دیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَاْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ﴾ بیوریبور.

[هیچ بررسول ایچون کندی عندندن برآیت ویا برمعجزه کتیرمك اولمادی ، الا اللهك اذنی ایله کتیرر واللهك وحی واذنی اولمادقجه هیچ بر نبی امتنه برشی اظهار ایده‌مز .] چونکه ؛ نبوت وآنی اثبات ایچون کتیریله‌جك معجزه اللهك سودیکی قوللرینه عطیه‌سیدر واوعطیه ، انبیاء عظام آره‌سنده تقسیم الٰهی ایله مقسوم اولدیغندن آنی غصب ویاخود کسب و یاخود وقتندن اول تعجیل ایتمك هیچ بر کیمسه‌نك آلنده دکلدر . بناءً علیه ؛ برندن آلوب دیکرینه ویرمك‌ده ممکن دکلدر . شو حالده انبیانك نبوت دعوالرینی اثباته کافی معجزه‌لرینی اظهار ایتدکدن صوکره امتلرینك اظهار ایدیلن معجزه‌نك غیری معجزه ایسته‌ملرینك حکمی یوقدر . زیرا ؛ هرشی احتیاج اوزره مؤسس اولدیغندن ایکنجی مرتبه‌ده ایسته‌نیلن معجزه‌یه احتیاج اولمادیغندن جناب حق خلق ایتمز . ایسته‌دکلری معجزه‌یی کتیرمه‌دیکندن طولایی نبوتی انکار عناددن عبارتدر .

*
* *

واجب تعالی هیچ بر نبینك اللهك اذنی اولمانجه معجزه کتیره‌میه‌جکنی بیاندن صوکره امر الٰهی کلنجه واقع اولاجق حکمك حقه مقارن اولاجغنی وباطله یاپیشانلرك دائما ضرر وزیانده اولاجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاِذَا جَاءَ اَمْرُ اللّٰهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴾ بیوریبور .

[مشرکلرك هلاکنه وعذابنه واهل ایمانك ثوابنه دائر امر الٰهی کلدیکنده حقه مقارن اولارق حکم اولونور . ایشته حقه مقارن اولان حکم الٰهینك ظهور ایتدیکی وعذابك نازل اولدیغی مقامده باطلی اختیار ایدنلر ضرر کورور وبوتون امیدلری ضایع اولور ومنفعتلرینك ضیاعیله انواع عقوبت باشلرینه یاغار .] چونکه ؛ بونلر ایمان ایتمه‌مك ایچون رسوللرینك اظهار ایتدکلری معجزه‌لره قناعت ایتمیه‌رك برطاقم کندی آرزولرینه موافق معجزه‌لر ایسته‌مکله عناد و کفرده دوام ایتدکلرندن البته ضرر کوره‌جکلردر .

امر الٰهینك ورودی اوزرینه لاحق اولان حکم حقدر وقطعیدر . تبدیل ایتمك امکانی ده یوقدر . بناءً علیه ؛ هرزمان باطلی ارتکاب ایدنلر خائب وخاسرلردر .

∴

واجب تعالی امرینك ورودنده حکمی حقه مقارن اولدیغنی بیاندن صوکره قدرت الٰهیه‌سنه دلالت ایدن بعض دلیللری بیان ایتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی شول ذات لطیفدرکه سزك ایچون حیواناتك بعضیسنی بینمکز وبعضیسنی یمکز ایچون خلق ایتدی . بناءً علیه ؛ آنلردن سزکله انسیت ایدن قسمندن سز ایسته‌دیککزه بینر وایسته‌دیککزی ییرسکز .] زیرا ؛ جمله‌سی سزك قهریکز آلتنده مقهورلردر . چونکه حکمت ومصلحت ؛ آنك بعضیسنه بینمکله سزك راحت ایتمکزده وآرزو ایتدیککز محله راحتله وارمکزده وبعضیسنی حیاتکزك ادامه‌سی وبدنکزك قوتی و مزاجکزك تعدیلی ایچون اکل ایتمکزده‌در . شوحالده بونعمتلری سزك منفعتکز ایچون خلق ایدن الله تعالی‌یه سزك شکر ایدوب سزی حقه دعوت ایدن رسولکزه ایمان ایتمکز لازمدر . سز ایسه بونعمتلره باقمایارق شکرینی ادا ایتمك شویله دورسون الله‌ه کفر ایدییورسکز .

﴿ وَلَكُمْ ف۪يهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً ف۪ي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴾

[حالبوکه حیواناتده سزك ایچون پك چوق منفعتلر واردر وقلبکزده اولان حاجتکزه بالغ اولمق ایچون خلق ایتدی وقره‌ده حیوانلره ودکیزده کمیلره یوکله‌تیورسکز .]

یعنی ؛ الله تعالی سزك تلذذیکز وتعیشکز ایچون حیواناتده سود ویوك وقیل کبی بر چوق منفعتلر خلق ایتدی . بناءً علیه ؛ بعضیلرینك اوزرینه بینمکله ویوك یوکله‌تمکله قلبلریکزده اولان احتیاجلریکزه واصل اولور وآرزو ایتدیککز شیئه نائل اولورسکز وقره‌ده حیوانلره ودکزده کمیلره بینمك ویوکله‌تمکله جناب حق وجودیکزی محافظه

وتربیه‌کزی اکمال ایتدی و بونلری یاراتمقدن مقصد ؛ سزك شکره دوامکز وخلوص نیتله عبادتی ادا ایتمکزدر . بو حیوانه وکمی‌یه بینمکز بعض کره فرائض وواجبات ومندوبات کبی عبادتلری ادا ایچون اولدیغندن بونلرده امور دینیه‌کزی تسهیل منفعتی ده واردر . مثلا آته بینر جهاده کیدر ودوه‌یه بینر حجه کیدرسکزکه بونلرك جمله‌سی منافع دینیه‌دندر .

﴿ وَيُر۪يكُمْ اٰيَاتِه۪ فَاَيَّ اٰيَاتِ اللّٰهِ تُنْكِرُونَ ﴾

[الله تعالی قدرتنه دلالت ایدن آیتلرینی سزه کوستریر . الله تعالی آیتلرینی سزه کوسترنجه هانکی آیتلرینی انکار ایدرسکز وانکاره نصل جسارت ایدرسکز ؟] چونکه ؛ انکار ایتدیککز آیتلرك اکثریسی میدانده وکوز اوکنده انکاری لایق اولمادق نعمتلردر . مثلا سودینی ایچدیککز ویوکنی کیدیککز قیونلریمی وچفت سوردیککز اوکوزلریمی واوزرینه بینوب یول آلدیغکز آتلریمی ویوك یوکله‌تدیککز دوه‌لریمی انکار ایدرسکز ؟ بونلردن هانکیسنك انکاری قابلدر . آزیجق عقلی اولان بر کیمسه‌دن بونلری انکار تصور اولونورمی ؟ چونکه ؛ جمله‌سی هر کس عندنده ظاهردر . شوحالده بو نعمتلری احسان ایدن الله تعالی‌یه نه‌دن شکر ایتمیور ونه ایچون عبادتکزی الله‌ك غیری‌یه یاپیورسکز ؟

∴

واجب تعالی نعمتلرینی تعداد اله اونعمتلری انکار ایدنلری تکدیر ایتدکدن صوکره کچمش ملتلرك حاللرندن عبرت آلمادقلرینی بیانله توبیخ ایتمك اوزره ﴿ اَفَلَمْ يَس۪يرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا اَكْثَرَ مِنْهُمْ وَاَشَدَّ قُوَّةً وَاٰثَارًا فِي الْاَرْضِ ﴾ بیوریور .

[کافرلر شونعمتلری انکار ایدرلرده بر یوزنده سیر وسفر ایدوب کندیلرندن اول کچن امتلرك عاقبتلرینه نظر ایدوب باقمایورلرمی ؟ حالبوکه بونلردن اول کچن امتلر مال ومنصب واولاد واعوان جهتندن چوق و قوتلری شدتلی ویر یوزنده ابنیه وکوشك وسرای ومحکم قلعه‌لر کبی آثارلری چوق وبویوك ایدی .] آنلرك قوتلری ویاردیملری

بونلردن دها زياده اولديغی حالده هلاك اولوبماللری ومنصبلری وقوت وشوكتلری هلاكلرينه مانع اولمانجه بونلرك هلاكلرينه مانع اولاجق برشيلری يوقدر . شو حالده اول كچن ملتلرك عاقبتلری هلاك اولونجه بونلرك عاقبتلرينك هلاك اولاجغنده هيچ شبهه يوقدر .

يعنی ؛ كافرلرك شو نعمتلری انكارلری شايان استغرابدر . انكار ايدرلرده ارض اوزرنده مسافرت ايتمزلرمی ومسافرت ايتدكلرنده اول كچن امتلرك خرابه‌لرينی وآنلرك أولرينك انقاضلرينی كورمزلرمی وعاقبت آنلرك هلاكلرندن عبرت آلمازلرمی وبو مثللو كچمش وقوعات انسانلر ايچون درس عبرت دكلمی ؟ حالبوكه آنلرك افرادی بونلردن كثير وقوتلری زياده ويريوزنده آثارلری چوق ايدی . بويله اولديغی حالده آنلرك عاقبتلری هلاك اولونجه بونلرك هلاك اولاجقلرنده شبهه وارمی ؟

﴿ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾

[آنلرك قازاندقلری ماللری واعوان وانصارلری وقوت وشوكتلری آنلردن اللهك غضبنی دفع ايده‌مه‌دی .] بناءً عليه ؛ عصيانلری سببيله هلاك اولديلر ، هيچ بر دانه‌سی دنياده قالمادی . شوحالده آنلرك قوتلری وثروتلری هلاكلرينه مانع اولامانجه بونلرك ضعف حاللرينك مانع اولاميه‌جغی اولويتله ثابتدر .

بو آيت جليله‌ده جناب‌حق قوللرينی كچمش ملتلرك حاللرندن عبرت آلملرينه وانصافه دعوت بيوريور . زيرا عبرت آلمايانلری ذم ايتمك ؛ عبرت آلمق لازم اولديغنی بيان ايتمكدر . حقه اطاعت ورسوله ايمان وشريعتيله عمل ايتمه‌دكجه ثروت وسامانك وقوت وشوكتك واتباع واعوانك اللهك غضبنه قارشی هيچ برينك فائده‌سی اولماديغنی بيانله امم سالفه‌نك حاللريله بيان ايتمك ؛ بو امتی اطاعته دعوت ايتمكدر . آيتده كچمش ملتلرك يريوزنده اثرلری بو امتدن دها چوق اولديغی بيان اولونمشدر وبو ده ميدانده برحقيقتدر . چونكه ؛ موجود قلعه‌لر ومصرده بولونان ا‌هراملرده وبعض خرابه‌لرك حفرياتنده كوريلان بدايع آثارك هپسی بو دعوايه شاهددر .

* * *

واجب تعالی كچمش ملتلرك قوت وشوكتلرينه اشارت ايتدكدن صوكره آنلرك هلاكلرينك سببلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴾ بيوريور .

[او مسرف اولان ملتلره رسوللری آچيق معجزه‌لرله كلدكلرنده او رسوللرك دعوتلرينه اجابت ايتمه‌ديلر وسوزلرينی ديكله‌مديلر . زيرا ؛ آنلر كندی بيلدكلريله فرح ايتديلر ومغرور اولديلر . بناءً عليه ؛ طرف اللهدن طريق حقه كنديلرينی ارشاد ايچون كوندريلن رسوللری استهزا ايتديلر او استهزالرينك كناهی آنلری احاطه ايتدی وهلاكلرينه سبب اولدی .]

فخر رازينك بيانی وجهله آنلرك علم ظن ايتدكلری شی ؛ جهلدن وبابالرينی تقليددن عبارت ايدی . ايشته شو جهللری سببيله وحی اللهك كوستردیكی احكامه التفات ايتمه‌ديلر ، بلكه تكذيب واستهزا ايتديلر وعاقبت استهزالرينك جزاسی اطرافلرينی چويردی آكسزين هلاك اولديلر . ايشته هانكی ملت كه طرف اللهدن كنديلرينی ارشاد وطريق حقه دعوت ايچون كوندريلن رسولك دعوتنه اجابت ايتمه‌دی وبلكه شريعتك احكامنی استهزا ايتدی او ملتك عاقبتی هلاك وخسران اولاجغنه بو آيت جليله دلالت ايدر .

* * *

واجب تعالی رسوللری استهزا ايتدكلرينی بياندن صوكره او استهزا ايدنلره عذاب كلديكنده ايمان ايتمشلرسه ده ايمانلرينك فائده‌سی اولماديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ۞ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا ﴾ بيوريور .

[وقتا كه رسوللرينی استهزا ايدنلره بزم شدتلی عذابمزك كلديكنی كورديلرسه « بز يالكز الله تعالی‌يه ايمان وشرك ايتديكمز پوتلره كفر ايتدك » ديديلر . وآنلرك بزم عذابمزی كوردكلری زمان ايمانلری آنلره منفعت ويرمه‌دی .] چونكه ايمانده معتبر اولان ؛

ایمان غیبی یعنی عذابی کورمەدن ایمان ایتمکدر . عذابی کورونجه ایمان ایسه ایمان عینیدر. زیرا عذابی کورونجه ایمان ؛ باشقه ملجأ اولمادیغنی بیلدکلری ایچون ضروری برایمان اولدیغندن مقبول دکلدر . چونکه ایمانده مقبول اولان ؛ اختیاری اولدیغندن ضروری ایمانه اعتبار یوقدر .

خلاصه؛ ایمانده معتبر اولان ایمان غیبی اولوب ایمان عینی یه اعتبار اولمادیغی وعذابك کلدیکی زمانده حاصل اولان ایمانك ضروری بر ایمان اولدیغی وحالبوکه ایمانك اختیاری اولمسی لازم کلدیکی و بناءً علیه ؛ نبیلرینك دعوتنه اجابت ایتمەیوب استهزا ایدنلر عذابی کوردکلرنده « بز یالکز اللهه ایمان وشرك ایتدیکمز پوتلره کفر ایتدك » دیرلرسه‌ده اوزمانده ایمانك فائده‌سی اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی رسوللری استهزا ایدنلرك هلاکلرینه دائر عذابی کوردکلرنده ایمانك فائده‌سی اولمادیغنی بیاندن صوکره کندیلرینه کوندریلان رسوله اطاعت ایتمەین قومك عاقبتی هلاك اولمق عادت الٰهیه جمله‌سندن اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ سُنَّتَ اللّٰهِ الَّتِى قَدْ خَلَتْ فِى عِبَادِهٖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴾ بیوریور .

[ایمان ایتمەینلری اهلاك ایتمك عادتی اللهك قوللری حقنده کچمش بر عادتیدر . عذابی کوزلریله کوردکلری زمانده کافرلر ضرر کوردیلر .] چونکه ؛ اوزمانده ایمانلری فائده ایتمەدیکندن ضررلری محققدر .

یعنی ؛ عذابی کوردکلری زمانده ایمانی قبول ایتمەمك عادتی اللهك اولدنبری بر عادتیدرکه او عادت قوللری حقنده هرزمان جاری ودواملیدر . ایمان ضروری هیچ بر امت حقنده قبول اولونمامشدر ، الا قوم یونس حقنده قبول اولونمشدر . کذلك امت محمد حقنده دخی ایمان ضروری مقبول دکلدر . بناءً علیه ؛ عذابك نزولی زماننده ضروری

ایمان ایدنلر خائب وخاسر اولمشلردر. چونکه؛ ابدی ضرره دوچار اولدقلرندن اوضرری قالدیرمق ممکن دکلدر .

رومی بیك اوچیوز یکرمی طقوز سنه‌سی کانون ثانیسنك آلتنجی پازار ایرتسی کوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوزایکی سنه‌سی صفرینك یکرمی ایکنجی کونی اوکله وقتندن اول قونیه‌ده بوسوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

سورهٔ فصلت

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اللی درت آیتی جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ حٰمٓ ﴾

سلف مذهبنجه بو لفظدن مرادینی الله تعالی کندی بیلیر ، الله تعالی بیلدیرمه‌دکجه قوللری ایچون بیلمك ممکن دکلدر . اما خلف مذهبنجه تأویلی لازمدر : بوکا نظراً معناسی: [ای عنداللهیدن مؤید ووحی الٰهیی حافظ اولان پیغمبر ذیشان !] ایشته شو قرآن :

﴿ تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

[رحمن و رحیم اولان الله تعالی طرفندن انزال اولونمش بر منزل مبارکدر] دیمك اولور . یاخود (حم) لفظی بو سوره‌نك اسمیدر . بوکا نظراً معنای نظم : [شوسوره؛ قرآنی انزال ایتمکله قوللرینه مرحمت صاحبی و جمله مخلوقاتی کمال تربیه ایله مقصودلرینه ایصال ایدن رحمن تعالی طرفندن کلمش و رسولی اوزرینه نازل اولمش و قوللرینی طوغرو یوله سوق ایچون کوندرلمش بر منزل عظیمدر] دیمك اولور .

قرآنك انسانلر حقنده عین مرحمت و لطف اولدیغنه اشارت ایچون رحمن و رحیم صفتلریله متصف اولان واجب تعالی طرفندن تنزیل اولوندیغی بیان اولونمشدر . چونکه؛ بر صفته مقارن اولان فعلك اوصفته مناسب اولمسی لازم اولدیغندن رحمن تعالیدن انزال اولونان قرآنك عین مرحمت اولمسی لازمکلور. بناءً علیه قرآن؛ **انسانلرك جمیع سعادتلرینه دنیا و آخرت منفعتلرینه شامل و جمله امورلرینی جامعدر** . زیرا؛ بودنیاده انسانلرك جسملری کورلك وطوپاللق وسائر علل و امراضله خسته اولدیغی کبی روحلریده بر طاقم اخلاق فاسده ایله طولو و معلولدر . شوحالده جسملری مادی بر طاقم علاجلرله تداوی اولوندیغی کبی روحلریده معنوی قرآنله تداوی اولوندیغی جهتله قرآن روحلرك شفاویریجی علاجلری مثابه‌سنده اولدیغی جهتله قرآن انسانلر حقنده نعمت عظیمه‌در و معنوی روحلرینك غداسیدر . چونکه؛ دنیوی واخروی منفعت ومضرت هرشیلری بیلدیرمشدر واحکامیله عمل ایدنلری هر کماله ایصال ایدیجیدر . زیرا؛ دنیاده وآخرتده قوللرینه مرحمت صاحبی اولان الله تعالی طرفندن قوللرینی ارشاد ایچون کوندرلمشدرکه البته منفعتلرینه خادمدر.

*
* *

واجب تعالی قرآنك طرف الٓهیسندن انزال اولوندیغنی بیاندن صوکره علم وعرفان صاحبی اولان قوم ایچون آیتلری تفصیل اولونمش بر کتاب اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور.

[قرآن برکتابدرکه آیتلری تفصیل اولونمش ویکدیکرندن تفریق ایدلمشدر . وبوکتاب لسان عربی اوزره اولدیغی حالده علم و عرفان صاحبی اولان قوم ایچون نازل اولمشدر.]

فخر رازینك بیانی وجهله قرآنك ذات الله وصفات اللهیه‌دن بحث ایدن آیتلری، یرك و کوکلرك یارادلمسندن بحث ایدن آیتلردن آیرلمشدر . زیرا ؛ معنالری بربرندن آیری و حکملری باشقه‌در . کذلك وعظه وحکمته وتکالیفه متعلق اولان آیتلر، امم سالفه‌نك احوالنه متعلق اولان آیتلردن تفصیل اولونمشدر. احوال دنیایه عائد اولان آیتلر، احوال آخرته متعلق اولان آیتلردن آیرلمش ویکدیکرینه قاریشمسی یوقدر . چونکه؛ هر آیتده بحث اولونان مسئله‌لرك موضوعلری باشقه باشقه‌در و هر برلرینك معنالری و الفاظنده

اولان اسلوب و آخرلرنده اولان مفصللر یکدیکرندن آیری بر اسلوب اوزرینه‌در . بناءً علیه قرآنك آیتلری کمالیله تفصیل اولونمشدر .

رسول الله قوم عربدن اولوب و آنلرك ایچنده طوغوب بویودیکندن و لسان مادری بویلریده بالطبع لسان عرب اولوب آنلره قارشی نبوت دعواسنده بولوندیغی جهتله ابتداءً شریعتك اساسی آنلرك ایچنده تأسیس اولوناجغندن آنلرك آکلایابیله‌جکی بر لسان اوزره نازل اولمشدر. زیرا؛ هر نبینك بولوندیغی قومك لسانی اوزره بعث اولونمسی بعثتدن مطلوب اولان حکمته و مقصده موافق اولدیغندن هر نبی‌یی بولوندیغی قومك لسانی اوزره کوندرمك عادت الٓهیه‌در . چونکه؛ لسانی بیلمه‌ین برقوم ایچنده باشقه بر لسانله نبینك بعث اولونمسنده بعثتدن مقصد حصوله کلمز . زیرا ؛ نبی قومنك لسانی بیلمه‌دیکی کبی او قومده نبینك دیلندن آکلامانجه یکدیکرلرینك فکرلرینی آکلایامدقلرندن امر تبلیغ ممکن اولاماز . بناءً علیه؛ هر قومه کوندریلن رسول اوقومك ایچندن یتیشمش ولسانلرینه وعادتلرینه واقف ذات اولارق کوندرلمش واو رسوله نازل اولان کتابده او رسولك لسانی اوزرینه نازل اولمشدر . چونکه؛ او کتابك احکامی اولان شریعت اولاً او قوم ایچنده تقرر ایده‌جکندن او کتابی آکلایاجق قومك لسانی اوزره نازل اولمق حکمت وعقله و مسئله‌نك اساسنه موافقدر . شو قدرکه او قومك لسانی اوزره نازل اولمسندن او قومه مخصوص اولمق لازم کلمز . انجق او قومه مخصوص اولمسنه دلالت ایدر آیت اولورسه او قومه مخصوص اولابیلیر . قرآنك عموم اقوامه وهر ملته احکامی شامل ورسول اللهك عموم ملتلره وبلکه انس وجنه مبعوث اولدیغنه دائر قطعی آیتلر واردر . بناءً علیه ؛ آخر زمان نبیسنك شریعتی الی یوم القیام باقی اولدیغنه و کندیسندن صوکره بر نبی کلمیه‌جکنه و شریعتندن صوکره بر شریعت احداث اولونامیه‌جغنه قرآنده متعدد آیتلر اولدیغندن بونك عکسنی ادعا کفردر . قرآنك احکامی الی یوم القیام وقوعبولاجق حوادث بشره تطبیقی قابل و جمله انسانلرك مزاجلرینه مطابق و عقول بشره موافق اولدیغندن قرآنك خارجنده بر کتابه و شریعت محمدیه‌نك خارجنده بر شریعته احتیاج یوقدر . بناءً علیه ؛ هر کس محتاج اولدیغی برمسئله‌نك حکم شرعیسنی کما هو حقه آرارسه هیمه حالی شریعت محمدیه‌ده بولور . اما بزم قرآنه لایقیله یاپیشمادیغمزدن احکامنك اجرا

اولونامامسی قرآنك نقصان اولماسنی ایجاب ایتمز. اوقصور ونقصان بزه عائددر ، قرآنه عائد دکلدر .

بو آیتده قرآنك لسان عرب اوزره نازل اولمسی بیان ؛ قرآنی مدحدر . چونکه؛ لسان عرب جمیع لسانلرك افضلیدر . زیرا ؛ لغت عربیه‌نك حرفلرینك ترتیبنده مخرجلره تماميله رعایت وکلمه‌لرینك تنظیمنده یکدیکرینه مناسبت تامه اولدیغندن تکلمی لسانه غایت قولایدر ولسانده قولایلق اولغتك افضلیتنه دلالت ایدر وشو منوال اوزره قولایلق سائر لسانلرده بولونمادیغندن لغت عرب جمله لغتلردن افضلدر. بناءً علیه ؛ لغت عرب هر لسان صاحبنه تکلمی وبیلنمسی قولای اولدیغندن کتابلرك افضلی اولان قرآن؛ لسانلرك افضلی اولان لسـان عرب اوزرینه نازل اولمشـدر . اما قرآنده (قسطاس) و (سجیل) کبی عربی اولمایان کلمه‌لرك بولونمسی قرآنك هیئت مجموعه‌سنك عربی اولمسـنه منافی دکلدر . زیرا ؛ بومثللو کلمه‌لر اساس اعتباریله عربی دکللرسه‌ده باشقه لسانلردن لسان عربه قاریشمق صورتیله عربلاشمش وعربلرك سوزلری آره‌سنده استعمال اولونور برحاله کلمش اولدیغندن قرآنده دخی نازل اولمشدر . مثلا ترکجه لسانی آره‌سنده فارسی وعربی کلمه‌لرك بولونوب ترکجه‌لشدیکی کبی بالخاصه شوزمانده لسانمزك یاریسی فرانسز لسانی اولمشدر . ایشته بونك کبی بعض کلمات اجنبیه‌نك لسانمزه قاریشماسندن ترك لسانك هیئت مجموعه‌سنك ترکجه‌لکنه مانع اولمادیغی کبی لسان عرب آره‌سـنده بعض اجنبی کلمه‌لرك بولونمسی و قرآنده نازل اولمسی‌ده قرآنك عربی اولمسـنه مانع دکلدر .

فخررازینك بیانی وجهله الفاظ قرآنیه‌نك معنالرنده معتبر اولان ؛ او الفاظك لسان عربده موضوع اولدیغی معنالردر . بناءً علیه ؛ حروفاتك اشارتلرندن معنی آلمق وکلمه‌لرك موضوع لهلرینی باشـقه معنایه حمل ایتمك باطلدر و نظر شرعده حکمی یوقدر . زیرا جناب حق بوآیتده ودها بونك امثالی آیتلرده قرآنك عربی اولدیغی بیـان بیورمسی؛ قرآنده معتبر اولان کلمات عربیه‌نك موضوع اولدیغی معنـالر اولدیغنه دلالت قطعیه ایله دلالت ایدر . چونکه هرلسانده معتبر اولان ؛ اولسانده مستعمل اولان کلمه‌لرك دلالت ایتدیکی معنالردر . شوحالده صوفیه‌نك حروفاته معنا ویره‌رك علم حروف ایجـاد ایتمه‌لری

وکلمه‌لری موضوع لهلرینك غیریده استعمال ایده‌رك علم مکاشفه نامی ویرملری باطلدر ، اصلا اعتبار یوقدر .

*
* *

واجب‌تعالی قرآنك عربی اولدیغنی بیاندن صوکره قرآنك اهل‌طاعته بشارت‌واهل معصیته انذار اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ بَشيراً وَنَذيراً ﴾ بیوربیور .

[اوکتاب که عبادت‌ایدنلری ثوابله وجنتده یوکسك درجه‌لرله مژده‌لەیجی وقباحت ایشله‌ینلری کناهله وجهنمك طبقه‌لری ودرکه‌لری ایله قورقوتیجیدر .] چونکه‌قرآن؛ عابد وعاصیلردن ایکی صنفك عاقبتلرینی وباشلرینه کله‌جکی بیان ایدر .

*
* *

واجب تعالی عقلی اولان قوم ایچون قرآنك آیتلرینك تفصیل اولوندیغنی وقرآنك لسان عرب اوزره نازل وعبادت ایدنلری تبشیر وعصیان ایدنلری انذار ایدیجی اولدیغنی بیاندن صوکره اکثر ناسك قرآندن اعراض ایدوب ایشیتمك ایسته‌مدکلرنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَعْرَضَ اَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَايَسْمَعُونَ ﴾ بیوربیور .

[قرآن بشیر ونذیر اولدیغی حالده ناسك چوقلری قرآنی قبولدن اعراض ایتدیلر. بناءً علیه ؛ قرآنی دیکله‌مزلر .]

یعنی ؛ قرآنك آیتلری مفصل ولسان عرب اوزره نازل واهل طاعتی تبشیرواهل معصیتی انذار ایدیجی اولدیغی حالده ناسـك اکثریسی قرآنی قبولدن اعراض ایتدی . زیرا ؛ آنلر قرآنی دیکله‌مز ومعناسنه التفات ایتمزلر. چونکه تمرد وحقه قارشی عنادلری قرآنی دیکله‌مکه مانع اولدیغی کبی دیکله‌مك جهتنه دخی میل ایتمزلر . بنـاءً علیه ؛ قبولدن استنکاف ایتمشلردر . حال‌بوکه قرآنك احکامنه امتثال وامر ونهینه اعتنا وبیان ایتدیکی اعمال واخلاقله اتصاف ایتمك هر مکلفك وظیفهٔ دینیه‌سیدر .

بو آیتده فا لفظی سوره‌نك اولندن بورایه کلنجه‌یه‌قدر قرآنك بیان اولونان اوصافی اوزرینه متفرع اولدیغنه اشارت ایچون وارد اولمشدر. بو اشارتله قرآندن اعراض‌ایدنلر

ودیکله‌مه‌ینلر صوك درجه ذم اولونمشلردر. چونکه قرآنك رحمن ورحیم اولان الله تعالی طرفندن انزال اولوندیغی ؛ قرآنك منفعتلرك افضلی ومقصدلرك اعلاسی اوزرینه مشتمل اولدیغنه وآیتلرینك مفصل اولمسی؛ معناسنك غایت آچیق وهرعقل سلیمه ملایم بولوندیغنه وبشیر ونذیر اولمسی ؛ قرآنده اولان احکامك فهمنه کمال اعتنا لازم اولدیغنه اشارتدر . بناءً علیه؛ بوقدر اوصاف عالیه‌یی جامع اولان قرآندن اعراض ایدنلر البته ذمه مستحقلردر. زیرا ؛ انسانك بالجمله سعیی ثوابه و یاخود عقابه منجر اولدیغندن قرآنك احکامنه دقت ایتمك اهم مهماتدندر .

شو تفصیلاته نظراً **آیتك معناسی :** [قرآن شو اوصاف و مزایایی حاوی اولدیغی حالده معناسنی کمالیله دیکله‌یوب مقتضاسیله عمل ایتمك هرانسان ایچون لازم ایکن بالعکس مکلفیندن اکثریسی احکامنی قبولدن اعراض و الفاظنی دیکله‌مکدن استنکاف ایتدیلر] دیمکدر .

بو آیتده اعراض ایله ایشیتمه‌مك جمله‌لرندن هر بری دیکرینك دلیلی وعلتیدر وتقریری شویله‌در : « اکثر ناس قرآنی قبولدن اعراض ایتدیلر . زیرا ؛ آنلر دیکله‌مدیلر . هر کیمسه‌لرکه قرآنی دیکله‌مدیلر، آنلر احکامنی قبولدن اعراض ایتدیلر. اکثر ناس قرآنی قبولدن اعراض ایتدیلر » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك قرآنی قبولدن اعراض ایتدکلرینی بیاندن صوکره اعراضلرینك سببنی واعراض خصوصنده سویله‌دکلری سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ ﴾ بیوریور .

[آنلر قرآنی قبول ایتمه‌مك خصوصنده دیدیلرکه « بزم قلبلریمز اورتو ایچنده‌در . بناءً علیه ؛ سنك بزی دعوت ایتدیکك قرآن بزم قلبمزه کیرمز و بزم قولاقلریمزده آغیرلق وصاغیرلق واردر . بناءً علیه؛ حقی دویماز و بزمله یا محمد ! صلی الله علیه وسلم سنك آره‌مزده

برده واردر سکا اطاعتمزه مانعدر . شو حالده سن بیلدیککی ایشـله بزده بیلدیکمزی ایشله‌رز » .] ایشته کافرلر بویله دیمکله عدم اطاعتده دوام ایده‌جکلرینی بیان ایتمشلردر .

یعنی ؛ شو بیان اولونان مزایای عالیه ایله متصف اولان قرآن، رسول الله طرفندن کندیلرینه تبلیغ اولوندیغنده کافرلر کمال کبروغرور وعناد وتمردلرندن کندی اعتقادلرنجه بویوکلکلرینه کووه‌نه‌رك دیدیلرکه « یا محمد ! صلی الله علیه وسلم سنك بزی دعوت ایتدیکك ایمانی وقرآنی احاطه ایده‌جك اولان بزم قلبلریمز پرده ایچنده اولدیغندن بونلردن هیچ بریسی بزم قلبمزه کیرمز. بناءً علیه ؛ بز آنلرك حق اولدیغنه اینانامایز وبونك ایچوندرکه سنك سوزك بزم قلبمزه کیرمز ونصیحت قبولنه وسیله اولان قولاقلریمزده صاغیرلق واردر . بناءً علیه ؛ سنك طوغرو سویله‌دیکنه دلالت ایدن آیتلر بزم قولاغمزه کیرمز وبزمله سنك بینمزده بویوك طاغلر کبی پرده واردر. او پرده سنی بزه کوسترمز وسوزیکی دیکله‌تمز . زیرا ؛ بزم دینمز آیری سنك دینك آیریدر. شو حالده سن بزم دینمزی ذم ایدرسه‌ك بزده سنك دینکی ذم ایدرز . بنـاءً علیه؛ بزمله سنك بر آره‌یه کلمك احتمالمز یوقدر . چونکه یوللریمز آیریدر. حال بویله اولونجه سن دینکله عمل ایت بزده دینمزله عمل ایده‌لم » دیمکله قرآنی قبولدن ودیکله‌مکدن اعراض ایتدکلرینی اظهار ایتدیلر .

مع التأسف بو آیتك مضمونی زمانمزده مسلمـان اسمی وکسوه‌سی آلتنده بولونان بعض سفهادن‌ده ایشیدلمکده‌در. چونکه؛ دینی بر معامله‌یه دعوت اولوندیغنده « او سوزلری بنم قولاغم دویماز وذهنم آلماز ، بونلر اسکی شیلردر. شیمدی فنون جدیده‌یه باقالم » کبی برطاقم هذیان فیرلاتمقدن اوتانماز وجهالتله حقایق شرعیه‌یه واقف اولمادیغندن احکام شرعیه اوزرینه آوروپا مزخرفاتنی ترجیح ایتمکدن چکینمز وبراز دها اوزرینه واردیغنده « افندم سز بیلدیککزی ایشله‌یك، بزده بیلدیکمزی ایشله‌رز » دیمکله دینه قارشی اولان عداوتنی اظهار ایدر . ایشته مکه اهالیسنك رسول اللهه ایراد ایتدکلری سـوزلری عینیله زمانمزك سفیهلری‌ده ایراد ایدرلر . شو حالده بو کبی هذیانه جرأت ایدن سفهانك قریش کفره‌سندن فرقی وارمیدر؟ آزیجق عقلی اولان فرقی اولمادیغنه البته حکم ایدر. چونکه؛ قریشیلردن صادر اولان هذیان عینیله بونلردن‌ده صادر اولویور. زیرا؛ قرآنی وشریعتی استخفافده ایکیسی بردر فرقی یوقدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنك دعوتنه قارشی کافرلرك اعتراضلرینی بیاندن صوکره رسول الله طرفندن آنلره ویریلن جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰٓى اِلَىَّ اَنَّمَآ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوٓا اِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل! سن آنلره خطاباً دی که « بن آنجق سزك کبی بشرم بشریت جهتندن بینمزده فرق یوقدر. شوقدرکه سزك معبودیکزك آنجق معبود واحد اولدیغی بکا وحی اولوندی . بن ده سزه بکا وحی اولونان توحیدی تبلیغ ایدییورم ، ایسترسه‌کز قبول ایدرسکز . زیرا؛ جبر یوقدر وجبرله ایمانه اعتبارده یوقدر . معبودیکز بر اولونجه او معبوده استقامت واستغفار ایدك .]

یعنی ؛ ای نبیّ محترم ! سنك کلامکی دیکله‌مه‌ین کافرلره جواب اولارق سن دی‌که « بن ده سزك کبی بشرم . شوقدرکه الله تعالی بنی رسالتله اختیار بیوردی وعبادت اولوناجق وعبادته لایق معبودك بر اولوب شریك ونظیری اولمادیغی بکا وحی ایتدی . بن ده سزه تبلیغ ایدییورم . ایسترسه‌کز توحیدی قبول ایدر ایمانله مشرف اولورسکز، ایسترسه‌کز شرك ایدر اللهك دشمنلرندن اولورسکز. بنم سزه تبلیغدن باشقه شیمدیلك وظیفه‌م یوقدر . عبادته مستحق آنجق الله تعالی اولوب باشقه معبود اولمایِنجه او معبوده قارشی معاملاتك کافه‌سنده استقامت ایدك وآنك جانب معنویسنه توجه تامله توجه ایده‌رك کناهلریکزك مغفرت اولونماسنی ایسته‌یك . یوقسه شیطانك اغفالاتنه آلدانارق طریق حقدن آیریلوبده نفسکزی هلاك ایتمه‌یك » دیمکله کافرلره حقیقتی بیان ایت .

بو آیتده درت حکم واردر : برنجیسی ؛ **رسول اللهك بشر اولمسیدر** . کرچه رسول اللهك بشر اولدیغی معلوم ایسه‌ده کافرلر بشریتی رسالته منافی ظن ایده‌رك بشره وحی کلمز اعتقاد ایتدکلرندن او اعتقادلرینی تبدیل ایچون « بن ده سزك کبی بشرم ولکن بشریت وحی کلمسنه منافی دکلدر . بن هم بشرم هم ده بکا وحی کلیور » بیورمشدر .

ایکنجیسی؛ **معبودك بر اولمسیدر** . چونکه ؛ مشرکلر برطاقم پوتلری معبود اتخاذ ایده‌رك معبودك متعدد اولدیغی اعتقاد ایتدکلرندن او اعتقادلرینك باطل اولدیغی بیان

ایتمك اوزره معبودك آنجق بر اولدیغی وعبادته مستحق آنجق الله تعالی اولوب اللهك غیری عبادته مستحق برکیمسه‌نك اولمادیغی بیانله توحیده دعوت ایتمشدر .

اوچنجیسی ؛ **انسانك وحدانیت الهیه‌یی تصدیق ایتدکدن صوکره اك زیاده مهم اولان وظیفه‌سی کرك اللهه عبادتده وکرکسه ناسله معامله‌ده استقامت ایتمکدر** . بناءً علیه ؛ رسول الله قومنه اعتقاد حقی بیاندن صوکره فروع اعمالدن اهم اولان استقامتی توصیه بیورمشدر .

دردنجیسی ؛ انسان قصوردن خالی اولامادیغندن **هر زمان قصورینی اعتراف ایتمکله جناب حقدن مغفرت طلب ایتمکدر** . شو اساسه بناءً رسول الله امتنه استقامتدن صوکره استغفارله امر ایتمشدر. استقامتده عباداتك جمله‌سی داخل اولدیغی جهتله بو آیت ؛ اصول اعتقاده وفروع اعماله اجمالاً شاملدر .

∴

واجب تعالی توحیدك رسولنه وحی اولوندیغنی بیاندن صوکره توحیدی ترك ایده‌رك شرك ایدنلرك احوالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ * اَلَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴾ بیوریور .

[هلاك عظیم شول مشرکلر ایچوندرکه آنلر زکات ویرمزلر وآنلر آنجق آخرته ایناماز کافرلردر .]

یعنی ؛ بویوك عذاب شول کیمسه‌لر ایچوندرکه آنلر واجب تعالی‌یه تعظیمی ترکله شرك ایدن واللهك قوللرینه شفقتی ترکله زکاتی ویرمه‌ین وآخرته ایمانی ترکله کافر اولانلردر. چونکه عبد ایچون عبودیتك روحی ایکی شیدر: برنجیسی؛ **الله تعالی‌یه کمال تعظیم**، ایکنجیسی؛ **اللهك قوللرینه شفقت ومرحمت ایتمکدر** . شو ایکی خصلتدن هر هانکیسنی برکیمسه ترك ایدرسه اللهك غضبنه دوچار اولور . بناءً علیه ؛ بو آیتده واجب تعالی هلاك عظیمك آنلر ایچون اولدیغنی بیان بیورمشدر. چونکه؛ حقله معامله‌سنی اخلال ایتدیکی

کبی خلقله معامله‌سنی دخی اخلال ایدنجه او کیمسه‌ده انسانیتدن مقصد اصلی فوت اولدیغندن عبودیت نقطه‌سنی تماميله خللدار ایتدیکی جهتله هلاککك اعظمنه وعذابك اشدینه مستحق اولاجغنده شبهه یوقدر .

فخر رازینك بیانی وجهله توحید ؛ **اس الاساس واعتقاد حقك اعلاسی واصلیدر .** شوحالده اعتقاد حقك اعلاسی و اساسی اولان توحیدك ضدی بولونان شرك ؛ **ام الخبائث و اساس رذائلدر .** زکاتك مشروع اولمسنده‌کی حکمت ؛ **بخل کبی دنی ورذیل بر خصلتدن نفسی تمیزلمك و ماسوایه میلدن قلبنی تبرئه و اللهك فقرا قوللرینك احتیاجنی دفع ایتمك وبو وسیله ایله مالنی آفات معنویه‌دن محافظه ایتمکدر .** بناءً علیه ؛ کرك اعتقاد حقی ترکله ام الرذائل اولان شرکی ارتکاب ایدن وکرك عباداللهه شفقت ومرحمتدن عبارت اولان زکاتی ترك ایدن الله تعالی‌نك غضبنه مستحقدر . زیرا ؛ اس الاساس اولان شرکی ارتکاب ظلم اولدیغی کبی زکاتی ترکله فقرانك حقوقنی منع ایتمکله ظلمك بك بویوکنی ارتکاب ایتمشدر . بونلر دنیاده هربری بر کونا عذابله هلاك اولاجقلری کبی عبادك عمللرینی تنقید ایتمك وهرکسك لایق اولدیغی جزایی ویرمك ایچون حاضرلانان آخرتی انکار ایتدکلرندن آخرتده عذابك اشدینه دوچار اولاجقلرینه آیت جلیله دلالت ایدر .

(ویلٌ) **هلاك عظیم وعذاب شدید** معناسنه‌در . بو عذابك **اوچ صفتله متصف اولان کیمسه‌لره مخصوص اولدیغی آیتده بیان اولونمشدر :** برنجیسی ؛ **مشرك اولمق ،** ایکنجیسی ؛ **اللهك قوللرینه شفقتدن عبارت اولان زکاتی ترك ایتمك ،** اوچنجیسی ؛ **دنیا نعمتنه والذتنه آلدانارق آخرتی انکار ایتمکدر .**

***

واجب تعالی مشرکلرك احوالنی بیاندن صوکره مؤمنلرك احوالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر ایمان ایتدیلر وعمل صالح ایشله‌دیلر . محقق آنلر ایچون

توکنمز و آرقه‌سی کسیلمز اجر وثواب واردر .] زیرا ؛ آنلر ایمانلرینی ایی عمللرله تأکید وتأیید ومجرد عبودیتی نظر دقته آلارق وظیفه‌لرینی بحق ادا ایتدکلرندن آنلر ، اخلاصلرینه مقابل آرقه‌سی کسیلمز وآداسی ولونماز اجرلرله مکافات کوره‌جکلردر .

ممنون ؛ **کسیلمك وتوکنمك ،** غیر ممنون ؛ **کسیلمز وتوکنمز** دیمکدر . یاخود امتنان دن یعنی **ایلکی یوزینه قارشی صایمق وباشه قاقمقدر .** بوکا نظراً **معنای نظم :** [مؤمنلر ایچون بر اجر وارکه اواجرده باشه قاقمق ویوزلرینه قارشی صایمقله ثقلت ویرمك یوق] دیمکدر .

بیضاوینك وابوالسعود افندینك بیانلرینه نظراً بو آیتك عبادتی ادایه تحملی اولمایان خسته‌لر ، **طوپاللر** وشیخ فانیلر وعبادته مانع عذرلری بولونان بی قدرتلر حقنده نازل اولدیغی مرویدر . چونکه ؛ بونلر صاغلام اولدقلری زمان عبادت ایدرکن عبادته مانع عذر حاصل اولوب عبادت ایده‌مه‌دکلری زمانده نیتلری عبادت اولوب عذرلری عبادته مانع اولدیغندن عین عبادت ایتمش کبی اجرلری کسیلمز . چونکه ؛ قدرتلری اولسه عبادتی ترك ایتمیه‌جکلرینی بیلدیکی ایچون جناب حق آنلری ثوابدن محروم ایتمز .

***

واجب تعالی ذات الوهیتنك فرد واحد اولدیغنی بیاندن صوکره بوتلری ذات الوهیته شریك اعتقاد ایتمك جائز اولمادیغنی وکفرك بر امر منکر اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَنْدَادًا ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾ بیوریور .

[ای رسول اکرم ! سن کافرلره خطاباً دیکه « ایکی کونده ارضی خلق ایدن الله تعالی‌یه‌می کفر ایدییورسکز وقدرت کامله صاحبی اولان الله تعالی‌یه‌می بر طاقم عاجز بوتلری شریك اعتقاد ایدییور و اللهه شریك قیلیورسکز ؟ ایشته شو سزك کفر ایتدیککز و شریکی وار دیدیککز الله تعالی عالملرك ربی وعالمك هرجزئنی کندینه لایق تربیه ایله کماله ایصال ایدیجیدر » .] ایشته ای حبیم ! سن کافرلره بویله دیمکله

آنلره مذهبلرینك باطل اولدیغنی بیان ایت كه متنبه اولسونلر ودعوالری عقلك خلافنه اولدیغنی بیلسونلر .

بو آیتده ابوالسعود افندینك بیانی وجهله همزه ؛ **استفهام انکاریدر** . یعنی ؛ کافرلرك کفرلرینی انکار اولوب معقول اولمادیغنی بیان ایچوندر . « ارضی ایکی کونده خلق ایتدی » دیمك « ایکی کون مقداری آز بر زمانده خلق ایتدی » دیمکدر . بوقدر جسامت عظیمه ایله ارضی ایکی کون مقداری بر زمانده خلق ایتدیکنی بیان ؛ کافرلری تکدیر وتوبیخ ایچوندر . بو قدر آز بر زمانده بر یوزینی خلق ایدن خلاقك قدرتنی انکارله کفر ایتمك حماقت وجنایتك اك بویوکیدر . (الذی) اسم موصولی جناب حقه تعظیم وکافرلرك کفرینك پك بویوك جنایت اولدیغنه اشارت ایچوندر . چونکه ؛ قباحتك جسامتی کیمه قارشی یاپیلیورسه قباحت ایدیلن ذاتك عظمتیله اولچولور . جناب حقك قدرت وعظمتنه قارشی اوفاجق بر جنایت پك بویوکدر . الله تعالینك بوقدر قدرت و عظمتنه قارشی بر طاقم طاشدن و آغاجدن یاپلمه عاجز شیلری شریك اعتقاد ایتمکدن دها بویوك بر شناعت اولاماز . کفری انکاردن صوکره کفر ایتدکاری ذاتك عالملرك ربی اولدیغی بیان اولونمشدر كه کافرلری تکدیر اوزره تکدیر اولسون . چونکه ؛ عالم ایچنده کافرلرك کندیلری ده داخل اولدیغندن « شو کفر ایتدیککز بوتون عالملرك وعالم ایچنده سزك ده ربکز » دیمکدر كه « انسان ربسنه کفر ایدرمی ، نصل اولیور كه سز کفر ایدیورسکز ؟ » دیمكله کافرلری انصافه دعوت ایتمکدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله کفرك عظمتنه وعقلدن اوزاق اولدیغنه اشارت ایچون بعد مرتبه موضوع اولان (ذلك) اسم اشارتی وکافرلرك کفری دواملی ومستمر اولدیغنه اشارت ایچون استمراره دلالت ایدن مضارع صیغه سی وارد اولمشدر .

بو آیتده ؛ اوچ حکم واردر : برنجیسی ؛ ایکی کونده مقداری آز بر زمانده یر یوزینی خلق ایدن الله تعالی یه کفر ایتملیدر . ایکنجیسی ؛ کفرلرینك نوعی ، الله تعالی یه بر طاقم عاجز شیلری شریك عد ایتملیدر . اوچنجیسی ؛ کفر ایتدکلری الله تعالی بوتون عالملرك ربی اولمقدر . هر حکمده کافرلرك حماقت وجهالتلرینی میدانه قویمقله تکدیر واردر .

چونکه برنجی حکمده کفرك ، ارضی ایکی کون مقداری خلق ایتمکله قدرتی واسع اولان الله تعالی یه اولدیغنی بیان ایتمك وایکنجی حکمده بر طاقم عاجزلری شریك اعتقاد ایتمك واوچنجی حکمده او کفر ایدیلن ذاتك عالملرك ربی اولدیغنی بیان ایتمك ؛ کافرلرك جهالت وحماقتلرینی میدانه قویمقله کندیلرینی تزذیل ایتمکدن باشقه بر شی دکلدر .

* * *

واجب تعالی آز بر زمانده یر یوزینی خلق ایتدیکنی وعالملرك ربی اولدیغنی بیاندن صوکره یر یوزنده خلق ایتدیکی بعض اشیایی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا اَقْوَاتَهَا فِى اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ سَوَاءً لِلسَّائِلِينَ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی ارض اوزرنده بویوك طاغلر خلق ایتدی كه او طاغلر ارض اوزرنده در واو ارضده خیر کثیر وبرکتلر خلق ایتدی كه جمله حیواناتك وبالخاصه انسانلرك رزقلرینی وقوت یومیه لرینی وآنلرك معیشتلرینك لوازماتنی ارض اوزرنده تقدیر بیوردی وبونلرك جمله سنی ایکی کون وارضی ده ایکی کونده خلقله مجموعی درت کون مقداری بر زمانده ویاخود جمله سنی درت نوبتده خلق ایتدی وشو مقدار اوزره خلق ایتمك طوغرو بر یولدر وخلقتك مقدارندن سئوال ایدن کیمسه ایچون مدت خلقت مساوی اولوب زیاده ونقصان یوقدر .] مجموعنك خلقتی درت کون مقداری بر زمانده دنیلمشدر . چونکه ؛ بدایهٔ خلقتده بو کون موجود اولان آی و کونش وسما اولمادیغندن او زمانده شمدی معروف اولان کون یوق ایدی . زیرا ؛ معروف اولان کونی تعیین ایده جك آی و کونش اولمادیغندن آیتده وارد اولان کون مدتله ویاخود نوبتله تأویل اولونور . زیرا ؛ رسول اللهك « الله تعالی احد واثنین کونلری مدتنده ارضی وصالی کونی مدتنده طاغلری وچهارشنبه کونی مدتنده صولری وآغاجلری وسائر عمراناتی وپنجشنبه کونی مدتنده سمایی وجمعه کونی مدتنده آیی و کونشی ویلدیزلری وملکلری وجمعه کوننك صوك ساعتنه تصادف ایده جك زمانده حضرت آدمی خلق ایتدی » بیوردیغی مرویدر . حتی قیامتك قائم اولاجغی زمانك حضرت آدمك خلق اولوندیغی زمانه تصادف ایده جکی ده مرویدر .

(سَوآءً) « اورزقی وسائر بیان اولونان شیلری خلق ایتمك مساویدر » دیمك اولور. یاخود عالمك یارادیلیشنی شو مدته حصر ایتمك سائللر ایچوندر . یاخود « رزقنی ایسته ینلر ایچون رزقلری تقدیر اولونور » دیمك اولور. یعنی « ارضك خلق اولوندیغی مدتدن سؤال ایدنلر ایچون بومدت تقدیر اولونمش » دیمكدر .

طاغلری قدرتیله طوتان الله تعالی اولدیغنه اشارت ایچون طاغلری ارضك فوقنده یاراتدیغنی بیان بیورمشدر . طاغلرك ارضك اوزرنده اولمسی ؛ وهلهٔ اولاده نظر عبرتله باقانلرك اللهك قدرتنه ووحدانیتنه دلالت ایتدیكنی كوروب ایمان ایتملری وطاعات الٓهیه یه سعی ایتملری ایچوندر .

*
* *

واجب تعالی ارضی وارض اولان طاغلری وبركتلری و حیواناتك رزقلرینی خلق ایتدیكنی بعدالبیان بونلر یارادلدقدن صوكره جریان ایدن احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَاۤءِ وَهِىَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًاۜ قَالَتَاۤ اَتَيْنَا طَاۤئِعِينَ ﴾ بیوریيور.

[واجب تعالی ارضی یاراتدقدن صوكره سمایی خلق ایتمكی اراده ایتدی . حالبوكه سمانك ماده سی بر دومان حالنده ایدی. الله تعالی سمایه وارضه خطاباً دیدی كه « ای سما وارض ! امریمه امتثال ایدك . ایسترسه كز رضاكزله و ایسترسه كز كرهاً اطاعت لازمدر » . سما ایله ارض دیدیلر كه « یاربی ! اطاعت ایدیجی اولدیغمز حالده درگاهكه كلدك . زیرا ؛ بزم ایچون سكا مخالفت اولاماز . چونكه ؛ یاراتان سن سك » .] سما ایله ارض بویله دیمكله اطاعتلرینی سویله دیلر وعبودیتلری آنجق جناب حقه اولوب غیره اولمادیغنی اقرار ایتدیلر .

یعنی ؛ واجب تعالی ارضی ایجاد ایتدكدن صوكره سمانك مادهٔ اصلیه سی دخان حالنده اولدیغی حالده سمایی ایجاده مباشرتله ایجاد ایتدكدن صوكره سمایی استیلا ایتدی یعنی قهری وقدرتی آلتنه آلدی . بناءً علیه ؛ سما ایله ارضه خطاباً « ای سما ایله ارض ! سز

مادهٔ اصلیه كزده اولان اطاعت وا كراهدن هانكیسنی اختیار ایدرسه كز اختیاریكز وجهله امریمه امتثال ایدك . زیرا ؛ قدرتم سزه نافذدر » دیمكله سما ایله ارضی اطاعته دعوت ایتدی . آنلرده « یاربی! اطاعت ایدیجی اولدیغمز حالده قابوكه كلدك » دیدیلر .

فخررازینك بیانی وجهله جناب حق ارضی وسمایی خلق ایدنجه آنلره خطابی فهم ایده جك قدر ادراك ویردی وآنلره « سز منافع عباده ومصالح مخلوقاته موافق صورتده جریان ایدك . ای ارض! سن نهرلری آقیت واوتلری وا كینلری بیتیره جك برحالده بولون وای سما ! سن ده آیی و كونشی و سائر یلدیزلری محور لایقنده دوندور یاز، كوز، قیش وبهار آیلری میدانه كلسون وارض اوزرنده یاشایاجق حیوانات استعدادینه كوره یاشاسون » بیورنجه سما ایله ارض درحال « سمعنا واطعنا » دیدیلر واحوال عالم شو كوریلن منوال اوزره انتظام بولدی والی یوم القیام بو حال اوزره دوام ایده جكدر .

شو معنایه نظراً بو امر؛ اوزمانه مخصوص بر امر تكلیفیدر. چونكه ؛ خطابی آكلایاجق قدر ادراك وفهم اوزره تكلیف اولدیغی جهتله قبول ایتمكله مكلف اولدقلرندن درحال قبول ایتمشلردر. یاخود بو امر؛ تكلیفی دكلدر، بلكه امر ایجادیدر. بوكا نظراً معنای آیت: [ای سما وارض! سزه لایق اولان ومصلحت وحكمته موافق بولونان صورتده وجود بولك . ای ارض! سن اشكال والواندن وحیواناتك اوزركده یاشایابیله جكی برحال اوزره كل ای سما! سن ده اشكال والوانك وپارلاقلغكله ارض اوزرینه قبه اولارق كل] دیمكدر. مفسرین بو معنانك هر ایكیسنده ده احتمال ویرمشلرسه ده آیتده امرك تكلیفی اولمسی ظاهردر. چونكه الفاظده اصل اولان ؛ معنانك ظاهرینه حمل اولونمقدر . امرلرده ایسه ظاهر اولان تكلیفی اولمقدر ، اكر ظاهرینه حملدن بر مانع بولونمازسه . اما ظاهرینه حملدن بر مانع بولونورسه اومقامه مناسب بر معنایه حمل ایتمك ضروریدر . سما ایله ارضك اطاعت ایتدكلرینی اقرارلری ده امرك تكلیفی اولدیغنه دلالت ایتدیكی كبی واطاعته و كرهه تعلیقده امرك تكلیفی اولمسنی ایجاب ایدر . چونكه ؛ تكلیفی اولمسه اطاعت و كرهی ذكرده بر معنا اولمازدی . زیرا اطاعت وعدم اطاعت ؛ تكلیفه قارشی استعمال اولونمق عادتدر .

بو آیتده دخان ایله مراد ؛ **صودن حاصل اولان بخاردر** . چونکه ؛ بعض روایتده
الله تعالی اولاً برجوهر خلق ایتدی واو جوهره نظر ایدنجه مهابت الٓهیه‌دن متأثراولارق
او جوهر قاینادی صو حالنی اکتساب ایتدی وکوپوردی وآندن بخار حاصل اولدی
وکوپوکندن ارضی وآنک بخار ودومانندن سمایی خلق ایله‌دی. شوحالده بوروایتی آیت جلیله
تأیید ایدر . چونکه استوا ، بوراده **ایجاد** معناسنه مجازدر . ﴿ وهی دخان ﴾ جمله‌سی
جملهٔ حالیه‌در . شوحالده **معنای آیت** : [ارضی ایجاددن صوکره الله تعالی سمانک اجزاسی
ومادهٔ اصلیه‌سی بخار و دومان اولدیغی حالده سمانک ایجادینی اراده بیوردی] دیمکدر ،
یوقسه بعض جاهل سفیهلرک دیدکلری کبی سما بخار ودوماندن عبارت دکلدر، بلکه بخاردن
خلق اولونمش قاتی برجسمدر وطبقات مختلفه‌دن عبارتدر . چونکه ؛ سمانک اجسام صلبه
اولمسنه وطبقات مختلفه اولدیغنه دلالت ایدر نصوص جلیله واردر . بناءً علیه سمایی انکار
ایتمک ؛ نصوصی انکار اولدیغندن کفردر .

بو آیت جلیله‌دن آکلاشیلدیغی وجهله سمانک یارادلمسی ارضک یارادلمسندن صوکره‌در.
کرچه بعض آیتده سمانک اول خلق اولوندیغی آکلاشیلمقده ایسه‌ده الله تعالی ارضی
اولاً خلق ایتدی ، صوکره سمایی خلق ایتدی وبوندن صوکره ارضی شومنوال اوزره
دوشه‌دی. شوحالده ارضک ایجادی سمادن اوّلدر ولکن دوشه‌نمسی سمادن صوکره‌در.
بناءً علیه ؛ آیتلر آره‌سنده تناقض یوقدر .

*
* *

واجب تعالی سمایی ایجاد ایتدکدن صوکره سمانک طبقاتنی وخلق اولوندیغی مدتی بیان
ایتمک اوزره ﴿ فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فِى يَوْمَيْنِ وَاَوْحٰى فِى كُلِّ سَمَاءٍ اَمْرَهَا ﴾
بیوریور .

[الله تعالی سمایی ایجاد ایدنجه کوکلری یدی قات تقدیر ایتدی وبونلرک ایجادیله
حکمدن ایکی کون مقداری برمدتده فارغ اولدی وهرسمایه احوالنه متعلق امرینی وحی
ایتدی ویاخود سماده بولونان ملکلره امرینی وحی ایتدی.] آنلرده خدمتلرینه باشلادیلر
والی یوم القیام دوام ایده‌جکلردر .

کوکلرک ایجادی ایکی کون مدتده اولونجه عالمك یارادیلیشی آلتی کون مقداری بر
مدتده تمام اولمشدر . بوتون عالمك ایجادی اللهك قدرتنه نظراً بر آنده حصول بولمق
ممکن ایکن آلتی کون مقداری بر مدت امتداد ایتمسی الله تعالی‌نك قوللرینه ایشلرینی
تسویه‌ده تأنی‌یی تعلیم ایچون اولدیغی خلقته متعلق اولان دیکر آیتلرده بیان اولونمشدر.

*
* *

واجب تعالی مخلوقاتك خلق اولونملرینك کیفیتنی بیاندن صوکره سمایی تزیین وشیطاندن
حفظ ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذٰلِكَ
تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴾ بیوریور .

[بز عظیم الشان دنیا اوزرنده اولان سمایی ییلدیزلرله زینتله‌ندیردك . زیرا ؛ مصالح
عباده موافق اولان تزییناتدر وشیطاندن وسائر آفاتدن محافظه ایتدك . ایشته شو نظام
بدیع وترتیب عجیب الله تعالی‌نك تقدیری‌در . زیرا ؛ الله تعالی قدرت قاهره صاحبی
هرکسه غالب وعلم تام صاحبی هرشیئی بیلیر .] وبو تقدیر قوللرینك منفعتی ایچوندر .
چونکه کرك سما و کرك سمانك تزییناتی وکرك شیطاندن حفظ ایتمك ؛ جمله‌سی عبادك
مصالحنه خادم ومنفعتلرینی محافظدرکه ییلدیزلرك هربرنده اوتلرك وآغاجلرك بیتمه‌سنده
وبرودت وحرارتك میدانه کلمسنده آیری آیری تأثیرلری واردر وهربری زماننده اللهك
امری واذنی ایله وظیفه‌سنی اجرا ایدر ویریوزنده قوللری‌ده بوندن مستفید اولور. بناءً علیه
تزیین ؛ شاننه اهتمام اولوناجق برامر مهم اولدیغنه اشارت ایچون ذات الوهیتدن کنایه
اولان **نون عظمة** مضاف قیلنمشدر .

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنه دلالت ایدن دلیللری و بوقدر یری وکوکلری خلق ایدن
خلاقه کفر ایتمك لایق اولمادیغنی بیاندن صوکره بوقدر آچیق دلیللره قارشی کفره مصر
اولان کفره‌یه دلیللر فائده ایتمیه‌جکندن کفراوزرنده دوام ایدرلرسه عذابك نازل اولاجغنی

بيانله قورقوتمق لازم اولديغنه اشارت ايتمك اوزره ﴿ فَاِنْ اَعْرَضُوا فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! اكر كافرلر سندن اعراض ايدر نصيحتكى ديكله مزلرسه سن آنلره خطاباً دى كه « اى كافرلر ! سز بنم نصيحتمى ديكله مديكجه بن سزى بر بويوك بلا ايله انذار ايدرم كه او بلا عاد وثمود قوملرينه كلن بلا كبى اولور .] زيرا ؛ سز بو قدر وحدانيته دلالت ايدن دليللره باقارق ايمانى قبول ايتميوب كفره اصرار ايدنجه عاقبت سزدن اول كچمش اولان امتلرى اهلاك ايچون كلن بلالر سزه ده كلور ، هلاك ايدر . چونكه ؛ آنلردن هر برى صاعقه وشدتلى روزكار كبى بلالرله اولديلر بو هلاكلرينه سبب اولان عناد واستكبار وكفر سزده دخى موجوددر . بناءً عليه ؛ ايسترسه كز بنم سوزيمى ونصيحتمى ديكله يك دنيا وآخرت فوز ونجات بولك ، ايسترسه كز سوزيمى ديكله مه يك كفر اوزره هلاك اولك دنيا وآخرت عذاب ايچنده قالك » ديمكله آنلرى انذار ايت .

﴿ اِذْ جَاءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اللّٰهَ ﴾

[زيرا ؛ آنلره رسوللر آرقه لرندن واوكلرندن بالذات وبالواسطه كلديلر « سز اللهدن غيرى هيچ بر كيمسه يه عبادت ايتمه يك ، آنجق اللهه عبادت ايدك » ديديلر] وآنلره كمال سعى وغيرتله شو توحيدى تبليغ ايتديلر وارشادنده بولونديلر وتوحيده دعوتله شركدن نهى ايتديلر وعبادتك آنجق اللهه اولوب اللهك غيرى يه عبادت جائز اولماديغنى كراراً مراراً توصيه ايله ديلر .

*
* *

واجب تعالى رسوللرينك بو قدر تبليغده غيرتلرينه قارشى كبر وعناددن غيرى هيچ بر تأثير كوريله مه يوب اسكى حاللرينه دوام ايتدكلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَاَنْزَلَ مَلٰئِكَةً فَاِنَّا بِمَا اُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴾ بيوريور .

[عاد وثمود قوملرى رسوللرينك بو قدر مؤثر نصيحتلرينه قارشى ديديلركه « اكر

بزم ربمز ايسته سه ايدى بزى ارشاد ايچون ملكلر كوندرردى . حالبوكه ملك كوندرمه دى . بناءً عليه ؛ سزك بزه تبليغ ايچون كوندرلديككز شيلرك هيچ بريسنه بز ايمان ايتمه يز كفر ايدرز » .]

يعنى ؛ كافرلر رسوللره قارشى شبهه لرينى اظهار ايده رك ديديلركه « اى رسوللر ! سز بزه رسول اولامازسكز . زيرا ؛ سزده بزم كبى بشر اولديغكز جهتله سزك بزم اوزريمزه بر فضيلت ومزيتكز يوقدر . شو حالده دعواكز نفس الامره مطابق دكلدر . چونكه ؛ الله تعالى سزك وبزم ربمزدر . اكر ربمز ديله سه ايدى قوللرينى ارشاد ايچون ملكلر كوندرر ، او ملكلر بزى ارشاد ايدرلردى وبزم ده آنلره قارشى بر فضيلت دعواسنه وياخود مساوى اولديغمزى ادعايه حقمز اولمازدى وبزى مهلكه دن سلامته اولاشديررلردى ، لكن ملك كوندرمه دى . شو حالده بز سزك كتيرديككز احكامك جمله سنه كفر ايديورز » ديمكله كفرده دوام ايده جكلرينى اظهار ايتديلر .

فخر رازى ، نيسابورى وخازنك بيانلرينه نظراً (ابوجهل) قريشه خطاباً « محمد ﷺ ك ايشى بزه شبهه ويردى . ايسترميسكز ، سحر وكهانته وشعره واقف بر آدم كوندره لم محمدله قونوشسون كلسون بزه خبر ويرسون ؟ » ديينجه (عتبة بن ربيعه) ابو جهله جواباً « بونلرك هپسنه بن واقفم ، مناسب كورورسه كز بن آكلار كلورم » ديدى . قريشك اكابرى (عتبه) نك كيتمسنى مناسب كورديلر . (عتبه) حضور رسول اللهه كلدى وديدى كه « يا محمد ! ﷺ سن جدك عبد المطلب وهاشم وپدرك عبد اللهدن بويوكميسك ؟ آنلرك جمله سى بزم معبودلريمزه سوكميورلردى . سن نه ايچون معبودلريمزه فنا سويليورسك ؟ اكر مرادك رياست ايسه سكا بر سنجاق ديكه لم عمرك اولدقچه بزه رئيس اول واكر مرادك تزوج ايسه سكا بكنديككدن اون دانه خاتون تزويج ايده لم واكر مقصدك مال جمع ايتمك ايسه سكا وسنك اولادكه يته جك قدر مال جمع ايده لم واكر بويله ضرورى بر حال كليورده كنديكى آلاميورسه ك آنى سويله معذور كوره لم » . (عتبه) نك بو سوزلرى اوزرينه رسول الله « سوزك بيتديمى ؟ يا عتبه ! » ديدى وبسمله ايله بو سوره نك اولندن بورايه قدر اوقويونجه (عتبه) همان رسول اللهك آغزينى طوتدى و « آمان اوقوما » ديدى ورسول اللهله قريش آره سنده اولان قرابتدن بحث ايتدى ، براقدى خانه سنه كيتدى ،

قريشك مجلسنه كلەدى . بونك اوزرينه ابوجهل وسائره عتبەنك يانـنه كلديلر و « غالبا محمدك اكمكى سكا طاتلى كلدى . محتاج ايسەك برآز مال ويرەلم » كبى سوزلر ايله قهردە بولونديلر . عتبه غضبلندى وديدى كه « مالجه قريشك زنكينلرندن اولديغمى بيليورسكز ولكن بن محمد ﷺ دن شويله برشى ايشيتدم كه او نه شعره ، سحره و كهانته بكزەمز ومحمد ﷺ برشى سويلرسه يالان اولماز . بناءً عليه ؛ عذاب نازل اولمسندن قورقدم وكندندن رجا ايتدم ، بوتون قريش اقربا كدر ديدم وبن آرتق بوندن صوكره آنك حقنده برشى سويلەمم » ديدى .

امم سالفەدن هلاك اولمش برچوق ملتلر اولديغى حالده يالكز بو ايكى قومك يعنى عاد و ثمود قومنك هلاكلرينه اشارت اولونمشدر . چونكه ؛ قريش شام و يمن جهتلرينه مسافرتلرنده آنلرك خرابەلرينى كوردكلرندن آنلرك حاللرندن متنبه اولملرى زيادەجه مأمول اولديغى كبى بونلرك هلاكلرينى شبهەسز اولارق بيلدكلرندن انكاره مجاللرى اولماديغى جهتله خاصةً بو ايكى قوم ذكر اولونمشدر .

* * *

واجب تعالى اجمالاً ذكر اولونان شو ايكى قومك قصەلرينى تفصيل ايتمك اوزره ﴿ فَاَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ﴾ بيوريور .

[اما قوم عاد حقسز اولارق ير يوزنده كبر وكنديلرينى هرماتدن بويوك عد ايتديلر وحتى كبرلرينى پك ايلرى كوتورديلر وديديلر كه « دنياده بزدن قوتلى كيم اولابيلير ؟ »]

يعنى ؛ عاد قومى رسوللرينه اطاعت ايتمكسزين حقسز اولدقلرى حالده اللهك قوللرينه استكبار ايتديلر وكمال كبر وغرورلرندن افتخار ايدەرك « ير يوزنده بزدن دها قوتلى كيم اولابيلير ؟ » ديديلر وبو سوزه جسارتلرى حماقت وجهالتلرندن ايدى . كرچه نفوسلرى چوق ، حاضرلقلرينك حد وپايانى يوق ايدى وارض اوزرنده قوت وشوكتلرى ده وار ايدى وجسامت وشجاعتجه دنيانك اك بويوك انسانلرى اولدقلرندن مغرور اولديلر ونصيحت ديكلەمديلر و رسوللرينك قورقوتماسندن قورقمادقلرينى بيان صددنده بو سوزلرى سويلەديلر .

ابوالسعود افندينك بيانى وجهله بونلرك استكبارلرى ناس اوزرينه ظلم ايتملرينه بادى اولمشدر . چونكه ؛ انسانلرك غيره تجاوزلرى او غيره كنديلرنده كوردكلرى قوتك تفوقى مقدارى اولور وبونلرك استكبارى حقه مقارن دكلدى . كرچه بونلرك بويلرى غايت اوزون ، جثەلرى پك بويوك وقوتلرى جسملرينه كوره شدتلى ايدى . حتى ياپيشدقلرى طاشى قيرار پارچەلايى ويررلردى . لكن شو اوصافك جملەسى واجب تعالى نك خلقيله اولديغندن آنلرك بوكبى اوصافله كبر ايتملرى لايق دكلدى .

خلاصه ؛ قوم عادك كبر ايتدكلرى وكبرلرى بغير حقٍ اولديغى وقوت وقدرتلرينه باقارق دنياده « بزدن دها قوتلى كيم اولابيلير ؟ » ديدكلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

* * *

واجب تعالى قوم عادك بغير حقٍ استكبارلرينى وسوزلرينى حكايەدن صوكره آنلرك بو حاللرينى رد وانكار ايتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِى خَلَقَهُمْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴾ بيوريور .

[آنلر قوتلرينه مغرور اولور وجسامتلرينه كووەنورلردە كنديلرينى خلق ايدن الله تعالى نك آنلردن دها قوتلى اولديغنى كورمز وبيلمزلرمى ؟ حالبوكه آنلر بزم آيتلريمزى انكار ايدر اولديلر .] آنلرك مغرور اولدقلرى قوتلرى ايسه جناب حقك قوتنه نسبتله هيچ يوق مثابەسندەدر . شو حالده نصل اولويوركه بزم آيتلريمزى انكاره جسارت ايدرلر وبوتون دنيا اهاليسنك كنديلرينه اطاعتلرينى ايسترلر ؟ مادامكه ضعيف اولان قوى اولانه اطاعت ايدەجكدر . اول امرده كنديلرينك الله تعالى يه اطاعت ايتملرى لازمدر . شو حالده نەدن اطاعت ايتمزلر ؟ بونلرى خلق ايدن خالقلرينه اطاعت ايتمەدكلرينى بيان ؛ آنلر ايچون استهزا وتهكمدر .

فخر رازينك بيانى وجهله قوم عادك اخلاق حميدەدن تماميله تجرد ايدوب اخلاق مذمومەيه بورندكلرينه آيت دلالت ايدر . چونكه اخلاق حميدەنك مجمعى ؛ ايكيدر :

برنجیسی ؛ **خلقه احسانه و آنلرله حسن معاشرتدر** . ایکنجیسی ؛ **الله تعالی‌یه تعظیم و امرینه امتثال و نهیندن اجتناب ایتمکدر** . قوم عاد ایسه بونك ایکیسندن‌ده تجرد ایتمشلردر. چونکه ؛ استکبارله خلقه احسانی وحسن معاشرتی اخلال ایتدکلری کبی آیات الٓهیه‌یی انکارله جناب حقه تعظیمی و احکامنه اتباعی اخلال ایتمشلردر . بناءً علیه ؛ بونلرك یرینه خلقه ظلم وجور وجفا و سوء معاشرت والله تعالی‌یه اطاعت ایتمیه‌رك امرینك خلافنه حرکت ایتمکی عادت ایتدکلرندن غضب الٓهی‌یه مستحق اولمشلردر. زیرا ؛ منقرض اولان ملتلرك کافه‌سی بو کبی اخلاقسزلقله منقرض اولمشلردر .

خلاصه ؛ قوم عادك کندی قوتلرینی کوروب جناب حقك قوتندن غفلت ایتدکلری وبو حاللری الله تعالی‌یه اطاعتی ترك ایتملرینه سبب اولدیغی والله تعالی‌نك وحدانیتنه و قدرتنه دلالت ایدن آیتلرینی انکار ایتدکلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی قوم عادك اخلاق ذمیمه‌لرندن بعضیلرینی بیاندن صوکره او اخلاق ذمیمه اوزرینه ترتب ایدن عذابی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِى اَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْىِ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَخْزٰى وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ ﴾ بیوریور .

[آنلر بزم آیتلریمزی انکارده دوام ایدنجه بز عظیم الشان آنلر اوزرینه مسعود اولمایان کونلرده صوئوق روزکار کوندردك . ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز آنلره حیات دنیاده عذاب مذلتی طادیررز والله تعالی حقی ایچون عذاب آخرت آنلری دها زیاده رذیل و رسوای ایدر . حالبوکه آنلر بو عذابه دوچار اولونجه هیچ بر کیمسه طرفندن یاردیم اولونمازلر وبر کیمسه‌نك شفاعتیله عذابدن قورتولمازلر .]

بو آیت جلیله‌ده درت حکم واردر : برنجی حکم ؛ **قوم عاد اوزرینه روزکار کوندرلمسیدر** . صرصر ؛ **غایت صوئوق واسدیکی زمانده صدا ویرمجی روزکاردر** . ایام نحسات ایله مراد ؛

ایام مشئومه‌در . قوم عاد اوزرینه بو روزکارك نازل اولدیغی کونلرك آنلر حقنده فنا کونلر اولدیغی بیاندر . ابوالسعود افندینك بیانه نظراً بو کونلر شوال آینك آخرندن بر چهارشنبه‌دن دیکر چهارشنبه‌یه قدر دوام ایتمشدر وامم سالفه‌نك کافه‌سنك آیك صوك چهارشنبه‌سنده هلاك اولدقلری مرویدر . بعض روایته نظراً واجب تعالی قوم عاد اوزرینه رحمتنی اوچ سنه انزال بیورمادی واو سنه‌لرده دوام اوزره شدتلی روزکار اسدی ویردن روزکارك قالدیرمش اولدیغی طوز وطوپراق سببیله کوز کوزی کورمزدی . ایشته آنلر حقنده ایام نحسات له مراد ؛ **قحط سنه‌لریدر** واو سنه‌لرك آخرنده هلاك اولمشلردر .

فخر رازینك بیانی وجهله علم نجومله بعض آثاره استدلال ایدن منجملر بعض ایامك مشئوم وبعض ایامك مسعود وبناءً علیه ؛ یوم نحسك عالمده الی یوم القیام موجود اولدیغی بو آیتله استدلال ایتمشلرسه‌ده اهل سنت « ایام نحسك آنلرك هلاك اولدقلری کونلر اولوب اوزمانه مخصوص » اولدیغی بیانله اهل نجومك سوزلرینی رد ایتمشلردر . بناءً علیه ؛ بو امتده ایام نحس یوقدر . چونکه ؛ هیچ بر شیئه تشأم جائز دکلدرکه بعض کونلرله تشأم جائز اولسون .

ایکنجی حکم ؛ **قوم عادك دنیاده عذاب ذلتی طاتملریدر** . چونکه خزی ؛ **رسوالق وذلت** معناسنه‌در . بونلر « عالمده بزدن قوتلی کیم اولابیلیر ؟ » دیه‌رك کندیلرینی هرکسك فوقنده عد ایدوب کبر ایتدکلری حالده الله تعالی آنلری قحطله وآچلقله مبتلا قیلدی . حیوانلری قیرلدی وکندیلری آچ قالدی وبکزلری صاراردی ومغرور الدقلری قوتلری زائل اولدی وذل ومسکنت هرطرفلرینی احاطه ایتدی وعائله قارشی بنلکلری قالمادی . بناءً علیه ؛ رذیل ورسوای وعاقبت شدتلی روزکارله هلاك اولدیلر . ایشته دنیاده عذاب ذلتی بو منوال اوزره طاتدیلر . زیرا جزا ؛ عمل جنسندندر . آنلرك باشلیجه قصورلری ؛ کندیلرینی پك بویوك کورمك وانبیانك سوزینه التفات ایتمه‌مك اولدیغندن جناب حق آنلرك کبر وعظمتلرینه مقابل کمال ذلت وحقارتله اهلاك ایتمشدر .

اوچنجی حکم ؛ **آخرت عذابنك دها شدتلی اولوب آنلری دها رذیل و رسوای ایتمسیدر** . چونکه ؛ دنیا عذابنك بر نهایتی واردر اما عذاب آخرت دواملی وشدتلیدر .

دردنجی حکم؛ آنلرك او عذابلره دوچار اولدقلری زمانده هیچ بر کیمسه طرفندن یاردیم کورمەملریدر. حالبوکه آنلر اعوان وانصارلرینه کووەنورلر وقوت وشوکتلرینه اعتماد ایدرلردی. «دوشن کیمسەنك دوستی اولماز» دیدکلری کبی آنلر عذابه دوچار اولونجه هیچ بر کیمسه طرفندن شفاعت کورمەمش وعذابدن قورتولامامشلردر. بو دردنجی حکم ظالملرك بوتون امیدلرینی اللرینه ویرمشدر. چونکه انسانلرك دوشکون زمانلرنده باشقەلرندن یاردیم بکلەمك؛ صوك امید ونجاتلریدر. حالبوکه بوکبی یاردیمك اولمیەجغی بیان؛ آنلر ایچون عذاب اوزرینه عذابدر.

* * *

واجب تعالی عادقومنك هلاکنی بیاندن صوکره ثمودقومنك هلاکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى فَاَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾ بیوریور.

[اما ثمود قومنی بز عظیم الشان هدایتده قیلدق، طوغرو یوللری کوستردك. بزم بو هدایتمز اوزرینه آنلر ضلالتی اختیار ایتدیلر. بناءً علیه؛ آنلری ذل وحقارتله صاعقهٔ عذاب، کسب ایتدکلری کناهلری سببیله طوتدی.] چونکه؛ آنلرك، کفری ایمان اوزرینه ترجیح ایتمك کبی جنایتلری حقارتله عذاب اولونملرینی ایجاب ایدییوردی. شوحالده آنلره کلەجك عذاب ییلدیرم کبی کمال سرعتله کلدی آنلری اخذ ایتدی.

بو آیت جلیله؛ بوندن اولکی آیت کبی درت حکمی حاویدر: برنجی حکم؛ جناب حقك قوم ثمودی هدایتده قیلمسیدر. هدایت؛ طوغرو یولی کوسترمکدر. واجب تعالی رسول کوندرمکله آنلره لایق اولان احکامی رسولی واسطەسیله تبلیغ ایتمکله خیر وشر اولان یوللرینی کوستردی. آنلره لایق اولان؛ جناب حقك کوستردیکی یوله کیتمك ایکن آنلر رسوله اطاعت ایتمەیوب کفری اختیار ایتدکلرینی ایکنجی حکم اولارق بیان بیورمشدر. عمی ایله مراد؛ کفردر. وهدی ایله مراد؛ طوغرو یول وایماندر. چونکه؛

آنلر رسوللرینه اطاعتله ایمان ایدوب اللهك کوستردیکی یوله کیتمەدیلر، بلکه مبتلی اولدقلری کفری ایمان اوزرینه ترجیح وکفره محبت ایتدیلر. بونلك اوزرینه ترتب ایدن عذابی اوچنجی حکم اولارق جناب حق بیان بیورمشدر. چونکه؛ ایمان ایتمەینجه کمال ذل وحقارتله آنلری عذاب طوتدی هلاك اولدیلر. دردنجی حکم؛ عذابه استحقاقلرینه سبب، قازاندقلری کناه اولمسیدر. چونکه؛ انسانلرك چوق وقت باشلرینه کلن بلا کندی قصورلرندندر. کناهلرینی ترك ایتمەیوب اصرار ایتدکلرینه اشارت ایچون کناهی کسبلرینی بیان مضارع صیغەسیله وارد اولمشدر.

* * *

واجب تعالی بونلردن ایمان ایدوب کفری ترك ایدنلرك عذابدن قورتولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴾ بیوریور.

[بز عظیم الشان نجات ویردك شول کیمسەلره که آنلر ایمان ایتدیلر ومتقیلردن اولدیلر.]

یعنی؛ قوم ثمودك کفری ایمان اوزره اختیار ایدنلری صاعقه ایله هلاك اولونجه آنلردن ایمانی اختیار ایدوب ایمانلرینی محرماتدن اجتنابله تلوثاتدن وقایه ایدنلره بز عذابدن نجات ویردك وکافرلره اصابت ایدن صاعقەدن آنلری محافظه ایتدك. چونکه؛ کافرلرك کفرلری هلاکلرینه سبب اولدیغی کبی بونلرك اتقالری‌ده نجاتلرینه سبب اولمشدر وبو حاللر عالمده هر زمان جاریدر. بر قومدن بر قسمی هدایتی اختیارله سعادته نائل دیکر قسمی ضلالتی ارتکابله شقاوته واصل اولویور. بلکه بر آنا وبابادن میدانه کلن ایکی قرداشك حالی‌ده بو منوال اوزره اولدیغی هر زمان کورولمکده‌در.

* * *

واجب تعالی قوم عاد وثمودك دنیاده هلاك اولدقلرینی بیاندن صوکره آخرتده عذابلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ يُحْشَرُ اَعْدَاءُ اللّٰهِ اِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ۝ حَتّٰى

﴿ اِذَا مَا جَاؤُهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَاَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ بیوریبور .

[یا اکرم الرسل ! ذکر ایت شول کونی که او کونده اللهك دشمنلری جهنم آتشنه جمع اولونورلر واول کلنلره صوکره کلنلر التحاق ایدنجه‌یه قدر اومقامده حبس اولونورلر. حتی جهنم آتشنك اطرافنه طوپارلاندقلرنده آنلرك علیهنه قولاقلری و کوزلری وجسملرینك دریلری عمل ایتدکلری کناهلرله شهادت ایدرلر .]

یعنی ؛ ای نبی ذیشان ! سکا عناد ایدوب ایمان ایتمه‌ین کافرلره ذکر ایت شول زمانی که اوزمانده سؤال اولونوب جهنمه کیتملرینه حکم الٰهی لاحق اولدقدن صوکره اللهك دشمنلری جهنم آتشنه دعوتله حشر وایلریسی وکیریسنه التحاق ایتسون ایچون اوراده حبس اولونورلر. حتی جهنم آتشنك اطرافنه کلدکلرنده هرکس فزع وفریادیله یکدیکرینه عطف جرم ایده‌رك کندیلرندن صدور ایدن کناهلرینی انکاره باشلادقلرنده آنلری اسکات ایچون اعضالرینك شهادتنه اللهك امری کلنجه کوزلری وقولاقلری وجسملرنده اولان دریلری کندیلرینك ایشله‌دکلری عمللرینه شهادت ایدرلر .

اعضانك کیفیت شهادتنده علما اختلاف ایتمشلرسه‌ده اصح اولان الله تعالینك اعضایه حیات وادراك ولسانه ویرمسیله شهادت ایتملریدر. یاخود هرکسك آکلایه‌جغی بر درجه‌ده الله تعالینك آنلرده برصدا خلق ایتمسیدرکه اوصدا ایله شهادت ایدرلر. یاخود بو اعضاده الله تعالی آنلرك کناهلرینه دلالت ایده‌جك امارەلر خلق ایدر و او امارەلر هرکسك کناهنه دلالت ایتدیکنده او دلالته شهادت دنیلمشدر .

*

* *

واجب تعالی اعضالرینك شهادت ایده‌جکنی بیاندن صوکره اعضانك شهادتی اوزرینه صاحبلرینك اعضاره خطاب وعتابنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ

عَلَيْنَا قَالُوا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذِي اَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾ بیوریبور .

[عاصیلر وجودلرنده اولان دریلرینه « نه ایچون بزم علیهمزه شهادت ایتدیکز ؟ » دیرلر ودریلری آنلره جوابده « هرشیئی سویله‌تن الله تعالی بزی سویله‌تدی . سویله‌مه‌مك الٔمزدن کلمز واو الله تعالی ابتداءً سزی خلق ایتدی وعاقبت آنك جانب معنویسنه رجوع ایده‌جکسکز. چونکه؛ باشقه مرجعکز یوقدر » دیرلر.] انسانك قوهٔ مدرکهٔ ظاهره‌سندن امر و نهی ایله مکلف اولان دردی ذکر اولونمشدرکه آنلرده کوز ، قولاق ، آغیز وجلددر . قوهٔ ذائقه‌ده قوهٔ لمسده داخلدر. اما بشنجی اولان حس شم یعنی قوقلامغه آلت اولان قوهٔ شامه برشیله مکلف اولمادیغندن بومقامده ذکراولونمامشدر. کوزحرامه باقامق وقولاق کوتو سوزی دیکله‌مه‌مك وجلد حرامه تماس ایتمه‌مك وآغیز ولسان حرامی طاتمامقله مکلفدرلر. بناءً علیه ؛ بوآلتلرك صاحبلری بونلری ماوضع لهلرینك غیریده استعمال ایدرسه هربرینك صاحبی علیهنه شهادت ایده‌جکلرینه بوآیت دلالت ایدر .

خلاصه ؛ کناه صاحبلرینك اعضالرینك علیهلرینه شهادت ایتملری اوزرینه « نه ایچون بزم اوزریمزه شهادت ایتدیکز؟ » دیه‌رك سؤال ایده‌جکلری وآنلرك « هرشیئی سویله‌تن الله تعالی بزی سویله‌تدی بز نه یاپه‌لم ، سویله‌مه‌مك ألمزدن کلمز واوالله تعالی که دنیاده اول سزی خلق ایتدی وسزی خلق ایتمکه قادر اولان البته بزی سویله‌تمکه‌ده قادردر وعاقبت مرجعکز آنجق آنك حضوریدر. شوحالده بوجهتی دوشونوب کناه ایشله‌مه‌مکز لازم ایدی » دیه‌جکلری وبناءً علیه ؛ هرانسانك کندی اعضاسنك یوم قیامتده خصم اولاجغنی بیلمسی لازم وعمل دفترینی آکا کوره تنظیم ایتمسی بر امراهم اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*

* *

واجب تعالی انسانلرك علیهلرینه اعضالرینك شهادت ایده‌جکنی وانسانلرك ، نه‌دن شهادت ایتدکلرینی اعضالردن سؤال ایده‌جکلرینی واعضالرك جواب ویره‌جکلرینی بیاندن صوکره انسانلرك آخرتده اعضالرینك شهادت ایده‌جکنی دوشونه‌رك دنیاده عمللرینی ستر

ایتمه‌دکلرینی و آنجق سترلری، ناس آره‌سنده شیوعندن قورقولرینه بناءً اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ اَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا اَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلٰكِنْ ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللّٰهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴾ بیوریور .

[سز قولاغکزك و کوزلریکزك وجسمکزده اولان دریلریکزك علیهکزه شهادت ایده‌جکلرندن قورقوکزه بناءً کناهلریکزی ستر ایدر اولمادیکز ولکن اعمالکزك چوغنی الله تعالی بیلمز ظن ایتدیکز وعملکزی ناس آره‌سنده شایع اولماسندن قورقوکزه بناءً ستر ایدردیکز .]

یعنی ؛ « حرام و کناه اولان شیلری کیزلردیکز ولکن او کیزله‌مك اعضاکزك شهادت ایده‌جکندن ویاخود اللهدن قورقدیغکزدن دکلدی . چونکه آخرته ایمانکز یوق ایدی ولکن ناس آره‌سنده دویولماسون ایچون ستر ایدردیکز » دینمکله طرف الٰهیدن اهل جهنمه تکدیر واقع اولور .

بو آیت جلیله‌ده ایکی حکم واردر: برنجیسی ؛ **اهل عصیانك کوزلرینك وقولاقلرینك ودریلرینك علیهلرینه شهادت ایده‌جك قورقولری اولمادیغندن بونلرك شهادتلری قورقوسی ایچون کناهلرینی کیزله‌مه‌ملریدر .** چونکه ؛ آخرته ایمانلری اولمادیغندن اعضالرینك ایشله‌دکلری کناهلره شهادت ایده‌جکلری خاطرلرینه کلمزدی که اعضالرك شهادتندن قورقدقلری ایچون عمللرینی صاقلاسونلر ، بلکه ناسدن قورقدقلری و اوتاندقلری ایچون قباحتلرینی صاقلارلردی . بوندن طولایی جناب حق آنلری توبیخ وتکدیر ایده‌جکدر. ایکنجیسی ؛ **اهل جهنم الله تعالی‌نك کندی عمللرنده چوقلرینی بیلمز ظن ایتملریدر .** چونکه ؛ آنلر الله تعالی‌نك علمنك هر شیئه تعلق ایتدیکنه اعتقاد ایتمزلر وسوء ظن ایدرلردی . حالبوکه ؛ بو ظنلرینك باطل اولدیغنی جناب حق آخرتده یوزلرینه چارپاجغنی بو آیتله بیان بیوریور.

ابوالسعود افندینك بیانه نظراً بو آیتك سبب نزولی شویله‌در : (ابن مسعود) حضرتلری « بن کعبه‌نك آستاری آلتنده اوتورردم . ایکیسی (بنی ثقیف) دن وبریسی (قریش) دن اولمق اوزره اوچ کیشی کلدیلر . ایچلرندن بریسی (الله تعالی بزم سوزیمزی

ایشیدیرمی ؟) دیدی . دیکر ایکیسی (بزم ایشیتدیکمز سوزی ایشیتیر و ایشیتمه‌دیکمزی ایشیتمز) دیدیلر. بونلرك شو محاوره‌لرینی بن کلدم رسول اللهه خبر ویردم، اونك اوزرینه بو آیت جلیله نازل اولدی » بیورمشدر .

خلاصه ؛ انسان آخرته ایمان ایده‌رك بر کناه ایشله‌یه‌جکنده اللهك بیلدیکنی و اعضانك شهادت ایده‌جکنی اعتقاد ایده‌رك او کناهی ترکك چاره‌سنی آرامق لازم اولوب یالکز ناسك طویاجغنی دوشونمکله اکتفا جائز اولمادیغی والله تعالی‌یه سوء ظن ایتمك خطاء عظیم اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی عاصیلرك اعتقادلری عمللرینك چوغنی الله تعالی‌نك بیلمه‌دیکنی ظن ایتدکلرینی بیاندن صوکره بو ظنك فاسد و کندیلرینی هلاك ایدیجی بر ظن اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ اَرْدٰيكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾ بیوریور .

[شو سزك « الله تعالی اعمالکزك چوغنی بیلمز » دیه‌رك ظنکزکه هر شیئی بیلن ربکزه بیلمز ظن ایتدیکز . ایشته بو ظنکز سزی اهلاك ایتدی . بناءً علیه ؛ خاسرین زمره‌سندن اولدیکز .] زیرا ؛ الله تعالی‌یه سوء ظنکز سببیله هر قباحتی ایشله‌مکه جسارتله غضب الٰهی‌یی دعوت واسباب سعادت اولان حسن ظنی فوت ایتدیکز واسباب شقاوتدن اولان سوء ظنه اصرارله کناهلره جرأتکز سزی اهلاك ایتدی . بناءً علیه ؛ دنیاده و آخرتده ضرر ایدیجیلر زمره‌سنه داخل والی الابد ضرره دوچار اولدیکز وهر سعادتدن محروم اولارق ابداً جهنمده قالدیکز . چونکه ؛ الله تعالی حقنده لایق اولمادق اعتقادده بولوندیغکزدن او اعتقاد باطلکز سزك هلاککزه سبب اولدی . زیرا عبد ایچون وظیفه ؛ شان الوهیته لایق حسن ظنله برابر حسن اعتقادده بولونمقدر . بونك خلافنی اعتقاد ایتمك البته هلاکه سبب اولاجقدر .

بو آیتده ایکی حکم واردر : برنجیسی ؛ **الله تعالی‌نك حقنده سوء ظنك باطل اولوب**

صاحبنی اهلاك ایتمیشدر . چونکه ؛ الله تعالی کیزلی عملی بیلمز اعتقاد ایدن کیمسه‌نك جناب حقه جهل اسنادیله کافر اولدیغی کبی بوظن فاسدی سببیله انواع قبایحی ارتکاب ایتدیکندن او ظنی آنی هلاکه سوروکلر کوتورر . ایکنجیسی ؛ **بوظن اوزرینه ترتب ایدن خسراندر .** چونکه ؛ بو ظنی او کیمسه‌یی شقاوته سوق ایتدیکی ایچون او کیمسه‌یه ضرردن باشقه بر شی اولاماز . آنك سوء ظنی کندینك تجارت قاپولرینی قاپامشدر .

*
* *

واجب تعالی سوء ظن صاحبلرینك هلاك اولوب جهنمده خاسریندن اولاجقلرینی بیاندن صوکره جهنمده آنلر ایچون صبر ایدرلرسه مقاملرینك جهنم اولاجغنی و صبر ایتمزلرده رضاء الٰهی‌یی طلب ایدرلرسه رضایه نائل اولامیه‌جقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿فَاِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ وَاِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ﴾ بیوریور .

[شو ظنلری آنلری جهنمه کوتورونجه اکر آنلر جهنمك علوینه و شدتنه صبر ایدرلرسه الی الابد جهنم آنلرك مقاملریدر . بناءً علیه ؛ آنلر ایچون جهنمدن قورتولوش یوقدر و اکر صبر ایتمزلرده شکایت ایده‌رك رضاء الٰهی‌یی طلبله قورتولمق ایسترلرسه آنلر ایچون رضایه نائل اولمق و رضایه نائل اولانلر زمره‌سنه کیرمك یوقدر .]

یعنی ؛ جهنمه کیرن اهل جهنم عذابه تحمل ایدر و قورتولملرینه انتظار ایتمزلرسه جهنم آنلر ایچون ابدی بر مقامدر و اکر او حالدن ممنون اولماز و راضی اولاجقلری بر کوزل حاله انتقال ایتملرینی طلب ایدرلرسه او ایسته‌دکلری حاله نائل اولامازلر . زیرا ؛ بو سؤاللرینه جواب ویرلمز و راضی و خشنود اولانلر زمره‌سندن اولامازلر . شو حالده صبر ایدوب شکایت ایتمه‌ینلرله صبر ایدنلر مساویدروهر ایکیسی‌ده ابدی جهنمده قالیجیلردر . زیرا هر ایکیسنك‌ده جهنم ابدی مقاملریدر . شو قدر که شکایت ایدنلرك شکایتلری نسبتنده عذابلرینك زیاده‌لنه‌جکی دخی مرویدر . شو حالده شکایتلرندن بر فائده کورمیه‌جکلری کبی بالعکس ضرر کوره‌جکلردر .

خلاصه ؛ جهنمه کیرن کافرلر ایستر صبر ایتسونلر و ایستر صبر ایتمیه‌رك رضاء الٰهی‌یی طلب ایتسونلر هر ایکیسی‌ده جهنمده قالیجیلردر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك اعتقادلری دنیاده جناب حقه سوء ظن اولدیغی و آخرتده مقاملرینك جهنم اولاجغنی بیاندن صوکره بو احوالك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ﴾ بیوریور .

[بز عظیم الشان او عاصیلر ایچون آرقاداشلر تقدیر ایتدك که او آرقاداشلری آنلره اوکلرنده اولان دنیایی تزیین ایتدیلر و آرقه‌لرنده اولان آخرتی تقبیح ایتدیلر و آنلردن اول کچمش امتلر ایچنده آنلر اوزرینه کلمۀ عذاب ثابت اولدی . زیرا ؛ آنلردن اول کچنلر انس وجندن اولارق جمله‌سی ضرر ایدیجی اولدیلر .]

یعنی ؛ شول الله تعالی‌یه سوء ظن ایتمکله جهنمه کیرن کافرلر ایچون شیطانلردن بر طاقم دوستلر خلق و تقدیر ایتدك . او دوستلری آنلری یمورطه‌نك قابوغنك ایچنی احاطه ایتدیکی کبی احاطه ایتدی و آنلری اضلال ایچون دائما آنلره مقارن اولدیلر . بناءً علیه ؛ او دوستلری آنلره دنیایی و شهوات نفسانیه‌یی و هوا و هوسلرینی کندیلرینه تزیین ایتدیلر و کوزل کوستردیلر و آخرتی انکاری دخی تزیین ایتدیلر . آنلرده بو دوستلرینی قرداش عد ایده‌رك وسوسه‌لرینه آلداندیلر و دنیایه صیقی صاریلوب آخرتی تکذیب ایتدیلر . بناءً علیه ؛ آنلر کندیلرندن اول کچمش انس وجندن بر طاقم عاصی امتلرله برابر اوزرلرینه کلمۀ عذاب واجب اولدی و ضرر ایدیجی اولدیلر . چونکه ؛ امم سالفه کبی بونلر دخی قرینلرینك سوزلرینه تمامیله اعتماد ایده‌رك دنیایه محبت و آخرتدن نفرت ایتدکلری کبی طرف الٰهیدن آنلری ارشاد ایچون کوندریلن رسوللری تکذیب ایدوب سوزلرینی دیکله‌مدکلرندن بوتون ضرره دوچار اولمشلردر .

بو آیتده اجمالاً درت حکم واردر . برنجیسی؛ **الله تعالی‌نك عاصیلره شیاطیننده قرینلر تقدیر بیورمسیدر** . چونکه ؛ بد طینت اولانلرك دائما محبتلری فنالغه اولوب ارادهٔ جزئیه‌لرینی فنالغه صرف ایتدکلری ایچون جناب حق آنلره کندیلری کبی دوستلر خلق ایدر واودوستلری بونلری دائما فنا عمللره سوق ایدر. قرنا شیطاندن اولدیغی کبی انسانلردن‌ده اولور. زیرا؛ کوتولر کندیلری کبی دائما کوتولرله همدم اولوب بربرلرینی آزدیردقلری هرزمان کورولمکده‌در . ایکنجیسی ؛ **اوکلرنده وآرقه‌لرنده اولان شیلری وقباحتی تزیین ایتملریدر** . اوکلرنده اولان آخرت وآرقه‌لرنده اولان دنیا ویاخود بالعکسدر . دنیایی تزیینلری؛ «دنیا قدیمدر، دنیاده هرنه‌یاپارسه‌کز یانکزه قالیر. بناءً علیه؛ ایسته‌دیککزی یاپك » دیمکله تزیین ایتدکلری کبی آخرتی دخی انکارله تزیین ایدرلر . اوچنجیسی ؛ **آنلر اوزرینه امم سالفه ایله برابر عذابك واجب اولمسیدر** . دردنجیسی ؛ **جمله‌سنك خاسرین زمره‌سنده اولمسیدر** .

⁂

واجب تعالی قرآنك معجز اولدیغی ناس آره‌سنده معلوم اولوب هرکس دیکله‌مکه باشلاینجه کافرلرك ناسه قرآنی دیکله‌تمه‌مك ایچون یاپدقلری تدبیرلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴾ بیوریور .

[کافرلر « شو قرآنی ایشیتمه‌یك و قرآن حقنده لغویاتله مشغول اولك . مأمول‌که محمد ﷺ غلبه ایدرسکز » دیدیلر .]

یعنی؛ قرآن عظیم الشان فصاحت وبلاغتیله عالمده انتشاره باشلاینجه کافرلر بر تلاشه دوشه‌رك شدت غیظ وغضبلرندن دیدیلرکه « محمد ﷺ قرآنی اوقورکن دیکله‌مه‌یك ومحمد ﷺ واوقودیغی قرآنه التفات ایتمه‌یك وبرطاقم اویونجقلرله اوینایك وابیات واشعار سویله‌مکله قرآنی اویونکزه واشعاریکزه قاریشدیرك که ناس قرآنی ایشیتمه‌سونلر.

اکر بوتدبیره توسل ایدرسه‌کز مأمول‌که محمد ﷺ غلبه ایدر وسوزینی کسر وخلقه قارشی کندینی محجوب ایدرسکز » دیمکله بربرلرینه وصیت ایتدیلر . شو وصیت رؤسا طرفندن معیتلرینه وناسك عوام وآشاغی قسملرینه اولیوردی ویاخود قریشك هرصنفی بربرینه وصیت ایدوب بومنوال اوزره تدبیرلر دوشونیورلردی . چونکه؛ قرآنك شیوعی وعالمه انتشاری آنلر ایچون اولومدن دهافنا ایدی. بناءً علیه؛ قرآنی هرکسه دویورمامه‌نك چاره‌سنی آرارلردی . زیرا ؛ رسول اللهدن قرآنی دیکله‌ین بر کلام معجز وحق بر کتاب اولدیغنی بیلیر ودرحال ایمانه رغبت کوستریردی ، بو ایسه قریشه غایت آغیر کلیوردی .

فخر رازینك بیانی وجهله کافرلر بوتدبیرلری وسوزلری ایله کندی جهالتلرینی اثبات ایتمشلردر. چونکه ؛ قرآنه قارشی مدافعه‌لرینك لغو اولدیغنی اعتراف ایتملری ولغوله جدی بر کلامه مدافعه‌یه اوغراشملری ولغوی مدافعه عد ایتملری جهالتدن باشقه برشی دکلدر . رسول الله قرآنی اوقورکن ایصلق چالمق وال شاپیرداتمق واصوات کریهه ایله باغیرمق واشعار وابیات سویله‌مك ایله مشغول اولورلردی. لکن الله تعالی فضل وکرمندن رسولنه نصرت ویردی و قرآنی اوقومقله جمله‌سنه غلبه ایتدی وهربری دیکله‌مکه مجبور اولدی. زیرا؛ رسول الٰهی اوصاندیروب بزدیرمك ایچون یاپدقلری اویونلر و کورولتولر هپ علیهلرینه نتیجه‌لندی والنهایت کندیلری اوصاندیلر ومدافعه‌دن عاجز قالدیلر وعاقبت حقیر وذلیل اولدیلر .

خلاصه؛ کافرلر قرآنی « ایشیتمه‌یك» دیدکلری وقرآن اوقونورکن تورکی وسائره کبی لغویاتله مشغول اولملرینی بربرلرینه وصیت ایتدکلری وبوندن مقصدلری ایسه رسول اللهه غلبه ایتمك امیدی اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی کافرلرك لغویاتله قرآنه مدافعه ایتدکلرینی بیاندن صوکره شومعامله‌یه جسارت ایدنلری تهدید ایتمك اوزره ﴿ فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ بیوریور .

[البته بز کافرلره شدتلی عذابی طادیررز و البته آنلری غایت چیرکین عمللریله جزالاندیررز .]

یعنی ؛ کافرلر لغویاتله قرآنه مدافعه‌یه چالیشنجه البته والبته او کافرلره شدتلی عذابی طادیررز و عمللرندن اك چیرکین و کوتو اولانلرینك جزالریله جزالاندیررز . زیرا ؛ کافرلرك ایی عمللری کفرلریله محو اولونجه حسناتلری ایله ثواب کورمه‌دکلرندن آنجق سیأتلرینك جزاسیله جزالانیرلر . ذوق ؛ آزیجق عذابده دخی استعمال اولونمیغندن بو مقامده طاده‌جغی عذابك غایت شدتلی اولدیغنی بیان ایچون عذاب شدتله توصیف اولونمشدر .

بیضاوینك بیانی وجهله کافرلرله مراد ؛ لغویاتله قرآنه مدافعه ایدنلر اولدیغی کبی عموم کافرلرك مراد اولونمسنه لفظ آیت مساعددر . عذاب شدیدك دنیاده و عملك کوتوسیله جزانك آخرتده اولاجغی (ابن عباس) حضرتلرندن مرویدر .

∴

واجب تعالی کافرلره شدتلی عذابی طادیره‌جغنی بیاندن صوکره او عذابك دشمنلرینه مخصوص بر عذاب اولوب او عذابك سببی ایسه آیتلری انکار ایتملری اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ جَزَاۤءُ اَعْدَاۤءِ اللّٰهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاۤءً بِمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴾ بیوریور .

[ایشته شو بیان اولونان کوتو جزا ؛ اللهك دشمنلرینك جزاسی اولان جهنم آتشیدر . آنلر ایچون جهنمده ابدی مسکن واردر و شو ابدی مسکن بزم آیتلریمزی انکارلرینك جزاسیدر .]

یعنی ؛ بوندن اولکی آیتده بیان اولونان شو چیرکین جزا اللهك دشمنلری ایچون حاضرلانمش جهنم آتشیدر . آنلر ایچون قرآنك آیتلرینی انکارلرینك و ناسه ایشیتدیرمه‌مك ایچون لغویاتله مدافعه‌لرینك جزاسی ؛ جهنمده ابدی برخانه واردر . زیرا ؛ آنلر قرآنك حقانیتنی بیلدکلری حالده حسدلرندن آچیق و ظاهر اولان آیتلری انکار ایتدیلر و کندی انکارلرینه‌ده قناعت ایتمه‌یه‌رك خلقه ایشیتدیرمه‌مکه چالیشدیلر و طریق مفسدتلر ایجاد

ایتدیلر . لکن اللهك یاقدیغی چیراغی سوندورمك هیچ کیمسه‌نك حدی اولمادیغندن سعی و غیرتلری هپ بوشه کیتدی و بوتون امکلری کندی مضرتلرینه نتیجه‌لندی . چونکه ؛ آنلر منعنه چالیشدقجه ناسك رغبتی چوغالدی . اطراف و اکنافدن کلوب ایمان ایدنلر کثرت بولدقجه آنلرك سوزلرینك تأثیری قالمادی . اك نهایت سوزلری بوغازلرینه قیلیچ اولدی . بناءً علیه ؛ دنیاده ذلیل و حقیر اولارق هلاك اولدقلری کبی آخرتده دخی عمللرینك اك چیرکین جزاسنی کوره‌جکلر و ابدی جهنمده قالاجقلردر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بو آیتده بیان اولونان دار الخلدك قرآنی انکار ایدنلره مخصوص اولدیغنه اشارت ایچون (لهم) لفظی تقدیم و لغویاتله قرآنه مدافعه‌لرینك سببی انکارلری اولدیغنه دخی اشارت اولونمشدر . چونکه ؛ انکار ایتمه‌سه‌لر ایدی لغویاتله مدافعه‌یه قیام ایتمزلردی .

∴

واجب تعالی اهل جهنمك جهنمده جزالرینی بیاندن صوکره او مقامده واقع اولاجق محاوره‌لرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا اَرِنَا الَّذَيْنِ اَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ اَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْاَسْفَلِينَ ﴾ بیوریور .

[جهنمه کیرن کافرلر دیدیلرکه « ای بزم ربمز ! انس و جندن بزی اضلال ایدنلری بزه کوستر . بز آنلری آیاقلریمزك آلتنه آلالم که آنلر اك آشاغی طبقه‌ده بولونانلردن اولسونلر » .]

یعنی ؛ الله تعالی‌یه شرك و رسولنی تکذیب ایدن کافرلر کمال تأسفله اللهه تضرع ایده‌رك دیرلرکه « یاربی ! انس و جندن بزی اضلال ایدوب یولدن چیقاران شیطانلری بزه کوسترده بز آنلری آیاقلریمز آلتنده قیلالم که آنلر جهنمك آلت طبقه‌سنده حقیر و ذلیل و زیاده سفللردن اولسونلر . زیرا ؛ آنلر بر طاقم تلبیسات و حیله‌لرله بزی آلداتدقلرندن آنلردن اخذ انتقام ایده‌لم . چونکه ؛ بزم سعادتمزك فوتنه و نعمتلردن محروم اولمقلغمزه سبب اولدقلرندن آنلری سفیل کورمکله باری تشفی صدر ایده‌لم » دییه‌رك جناب حقه یالواریرلر .

فخررازی وقاضینك بیانلری وجهله کافرلری وبالجمله عاصیلری اضلال ایدنلرله مراد ؛ **شیطانله وحضرت آدمك اوغلو قابیل اولمه احتمالی واردر** . چونکه ؛ جناب حقه عصیانی ابتدا اورته‌یه قویان شیطان وجنایت وقتلی اولا عادت ایدن قابیل اولدیغندن واجب تعالی‌یه عصیانك تملنی بونلر آتمش اولدقلری جهتله سائر عاصیلرك جمله‌سی بونلرك قوردقلری کوپرو اوزرندن کچمش وبونلرك اثرینه اتباع ایتمش اولدیلر . بناءً علیه ؛ اساس اعتباریله بوتون خلقی عصیانه دعوت ایدن ویولدن چیقاران وعصیان قاپوسنی آچان بونلر اولدیغی جهتله اهل جهنمك « بزی اضلال ایدنلری بزه کوستر » دیدکلری ایله مراد؛ بونلر اولمق محتملدر . یاخود اضلال ایدنلرله مراد ؛ **شیوخ غضبدر** . چونکه ؛ انسانلری بلادن بلایه اوغراتان بونلردر ایسه‌ده آیتده انس وجندن اضلال ایدنلر ذکر اولوندیغندن بو احتماله لفظ آیت مانعدر واصح اولان **هر زمانده انسانلری جندن و انسدن یولدن چیقاروب اضلال ایدنلرك جمله‌سنه شامل اولمقدر** . زیرا ؛ انس وجندن انسانلری اضلال ایدنلرك حدوحسابی اولمادیغی کبی بو آیتده شیطانله قابیله تخصیصه قرینه‌ده یوقدر . بناءً علیه ؛ اضلال ایدنلرك جمله‌سنه شاملدر .

خلاصه ؛ اهل جهنم جهنمه کیرنجه بوتون سعادتدن محرومیتلرینه سبب اولوب کندیلرینی اضلال ایدنلری آیاقلرینك آلتنده ذلیل وسفیل اولارق کورملرینی جناب حقدن استرحام ایده‌جکلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندر .

∴

واجب تعالی کافرلرك حاللرینی بیاندن صوکره مؤمنلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر « محقق ربمز اللهدر » دیدیلر واللهك ربوبیتنی اعتراف ایتدکدن صوکره بوتون معامله‌لرنده استقامت ایتدیلر وبو ایمان واستقامت ایدن کیمسه‌لر

اوزرینه ملکلر نازل اولور ودیرلرکه « ای مؤمنلر! سز قورقمایك ومحزون اولمایك وسزه وعد اولونان جنتله مبشر اولك . زیرا ؛ ایمان وایمانکزك مقتضاسی اولان استقامتی یرینه کتیردیککز ایچون سزه دنیاده وعد اولونان جنت سزك ایچون حاضردر » .]
ایشته ملکلر بویله دیمکله اهل ایمانی مسرور ایدرلر .

یعنی ؛ شول کیمسه‌لرکه آنلر ایمان ایتدیلر ودیدیلرکه « بزم ربمز جمیع صفات کمالیه ایله متصف اولان الله تعالیدرکه وحدانیتله متصف وقدرت کامله صاحبیدر » . بو سوزلری کیزلی وآشکار وصحت ومرض حاللرینك جمله‌سنده دیرلر وبو قدرله‌ده اکتفا ایتمزلر . زیرا؛ ایماندن صوکره ایمانلرینك مقتضاسی اولان استقامتی‌ده یرینه کتیریرلر . ایمان واستقامت ایدن کیمسه‌لر اوزرینه روحلری قبض اولوناجغی ودنیایه وداع ایده‌جکلری حالت نزعلری زماننده وقبرلرنده وقبردن قالدقلری زمانده ملکلر نازل اولورلر ودیرلرکه « ای مؤمنلر! آخرته کوندردیککز عمللریکزك قبول وعدم قبولندن قورقمایك . زیرا ؛ استقامتکز سایه‌سنده عمللریکز قبول اولونمشدر وکناهلریکزه محزون اولمایك . زیرا ؛ استغفاریکز واخلاصکز سببیله کناهلریکز مغفرت اولونمشدر . وجنتله مبشر اولك که او جنت دنیاده سزه وعد اولونمشدی . حالت نزعده وقبرده وقبردن قالقدقلرنده بو اوچ موقعده دوام اوزره ملکلر نازل اولاجغنه اشارت ایچون **استمراره** دلالت ایدن **مضارع صیغه‌سی** وارد اولمشدر .

فخررازینك بیانی وجهله بو آیتده کمالات انسانیه‌نك مجموعنه اشارت واردر . چونکه کمالات انسانیه ؛ **اوچدر** : برنجیسی ؛ **کمالات نفسیه‌در** . ایکنجیسی ؛ **کمالات بدنیه‌در** . اوچنجیسی ؛ **کمالات خارجیه‌در** . بو اوچدن افضل اولان کمالات نفسیه‌درکه اوده معرفت الٰهیه واعمال صالحه‌در . معرفت الٰهیه‌نك رئیسی ایمان واعمال صالحه‌نك رئیسی استقامتدر . آیت جلیله بونك ایکیسنك ده مؤمن کاملده بولونمق لازم اولدیغنی بیان ایتمشدر . اعمال صالحه کمالات بدنیه‌دن معدود اولدیغی کبی ناسله معامله‌ده استقامت وطوغرولق ده کمالات خارجیه‌دن معدوددر .

ابوبکر حضرتلری « استقامت ؛ **الله تعالی‌یه شرك ایتممکدر** » بیوردی . بوکا نظراً

معنای آیت : [شول کیمسه‌لرکه آنلر ایمان وایمانلری اوزرینه ثبات ایتدیلر وایمانلرینی شرکه تبدیل ایتمه‌دیلر] دیمکدر. حضرت عمر « استقامت؛ **امر ونهیه کمالیله دقت ایتمکدر** » بیوردی . بوکا نظراً **معنای نظم** : [شول کیمسه‌لرکه آنلر ایمان ایتدیلر و ربمز الله تعالی‌در دیدکدن صوکره اللهك امر ونهینه کمال دقت واعتنا صورتیله استقامت ایتدیلر] دیمکدر. حضرت عثمان « استقامت ؛ **عملك کلیسنده اخلاصه دقت ایتمکدر** » بیوردی. بوکا نظراً **معنای آیت** : [شول کیمسه‌لرکه آنلر ایمان ایتدیلر وایماندن صوکره عمللرینك هپسنی اخلاص اوزره ادا ایتمکله استقامت ایتدیلر] دیمکدر . حضرت علی « **استقامت؛ فرائضی ادا ایتمکدر** » بیوردی . بوکا نظراً **معنای آیت** : [شول کیمسه‌لرکه ایمان ایتدیلر. ایماندن صوکره فرائضی ادا ایتمکله استقامت ایتدیلر] دیمکدر . خلفاء راشدین رضی الله تعالی عنهم افندیلریمزدن روایت اولونان معنالر استقامتك بعض نوعنی بیاندر . استقامتك معناسنده اصح اولان؛ **اوامر ونواهینك جملەسنه امتثال ایله کناهلردن تمامیله پرهیز ایتمکدر.** چونکه؛ آیتك لفظی عمومیدر، استقامتك بعض نوعنی مراد ایتمکه قرینه یوقدر. شو حالده استقامت ؛ **اعتقادیات و عملیاتك جملەسنه شاملدر.** دفع مضرت جلب منفعتدن اولا اولدیغنه اشارت ایچون اولاً دفع مضرت قبیلندن اولان خوفك اولمادیغی وثانیاً جلب منفعت قبیلندن اولان جنتله تبشیر اولوناجقلری بیان اولونمشدر .

خلاصه؛ ایمان واستقامت ایدن اهل ایمانی، ملکلرك خوف وحزن اولمادیغی بیان ایده‌رك دنیاده وعد اولوندقلری جنتله تبشیر ایده‌جکلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی ملکلرك بعض تبشیراتلرینی بیاندن صوکره دیکر تبشیراتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ نَحْنُ اَوْلِيَاؤُكُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِى اَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ * نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ ﴾ بیوریور .

[ملکلر اولکی تبشیراتلرینه علاوه ایده‌رك دیرلرکه « ای اهل ایمان! بز سزك دنیاده وآخرتده دوستکزز وسزك ایچون جنتده نفسلریکزك ایسته‌دیکی نعمتلر واردر وسزك ایچون جنتده آرادیغکز شی موجوددر وشو ایسته‌دیککز شیلرك جمله‌سی قوللرینك کناهلرینی مغفرت وجمله مطلوبلرینی احسان ایدیجی ومرحمت بیوریجی الله تعالی طرفندن نازل اولدیغی حالده سزه لطف واحسان اولونمش رزقدر ».]

یعنی ؛ کافرلری اضلال ایدن قرینلری مقابلنده مؤمنلرك قرناسی‌ده ملکلردر. چونکه ملکلر اهل ایمانه خیر ومنفعت اولان شیلری الهام ایدرلر ودیرلرکه « ای مؤمنلر ! بز سزك دوستکزز . زیرا دنیاده سزه مقارنتله منفعتلریکزی سزه الهام ایتدیکمز کبی آخرتده دخی قورقوکزی ازاله وفرح وسروریکزی سزه خبر ویررز وسزك ایچون جسمانی وروحانی لذت واردر وهر ایسته‌دیککز موجوددر وآرزوکزك هیچ بریسی نقصان دکلدر وبو نعمتلر سزه غفور ورحیم اولان واجب تعالی طرفندن حاضرلانمش رزقلردر. چونکه ؛ دنیاده مسافر ایچون خانه صاحبی هر نوع نعمتلری حاضرلادیغی کبی جنتده‌ده اهل ایمان ایچون جناب حق هردرلو نعمتلرینی حاضرلامشدر .

اهل جنت ایچون حسب البشریه صدور ایدن کناهلری مغفرت ایتمك بر طاقم نعمتلری احساندن مقدم اولدیغنه اشارت ایچون **مغفرته** دلالت ایدن **غفور** اسم شریفی **احسانه** دلالت ایدن **رحیم** اسم شریفی اوزرینه تقدیم اولونمشدر . چونکه ؛ قصور عفو اولونمقسزین احسان اولوناماز .

فخر رازینك بیانی وجهله نفسك اشتها ایتدیکی شی ایله مراد ؛ **جنت جسمانی یعنی نازنین جسمانیه متعلق اولان نعمتلردر** . ادعا اولوناجق شیلر ایله مراد؛ **جنت روحانی یعنی نازنین روحانیه متعلق اولان نعمتلردر** . بناءً علیه آیتده تکرار شائبه‌سی یوقدر . زیرا؛ بری جسمانی ، دیکری روحانیدر . اهل جنتك جناب حقك مسافرلری اولدیغنه اشارت ایچون اهل جنته نازل اولاجق نعمتلره **نزل** تعبیر اولونمشدر. چونکه **نزل؛ قونوقلامغه، مسافر آغیرلامغه** دینور .

⁂

واجب تعالی اهل کفرك دوچار اولاجقلری عذابی واهل ایمانك نائل اولاجقلری درجاتی بیاندن صوکره رسول اللهك دعوتنه اجابته ترغیب ایتمك اوزره ﴿وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلاً مِمَّنْ دَعَا اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحاً وَقَالَ اِنَّنِى مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ بیوریبور .

[اللهك اطاعتنه دعوت ایدوب عمل صالحله عمل ایدن و « مسلمانلر صره‌سنده‌نم » دیمکله اسلامیتی اقرار ایدن کیمسه‌دن زیاده سوزی کوزل کیم اولابیلیر ؟] وشو صفتلر کندیسنده بولونان کیمسه‌دن دها زیاده سوزینه اعتماد اولونور کیم بولونابیلور ؟ البته بو صفتی حائز اولاندن دها زیاده اعتماده شایان برکیمسه بولوناماز .

یعنی ؛ برکیمسه که اللهك قوللرینی الله تعالی‌یه اطاعته دعوت ایدر واللهه دعوت ایچون سوز سویلروسوزی اللهه دعوت اولونجه آندن دها زیاده سوزی کوزل برکیمسه اولاماز واوکیمسه یالکز اللهه اطاعته دعوتله اکتفا ایتمه‌دی ، بلکه کندیسی کوزل عملده ایشله‌دی وعمل صالحله‌ده اکتفا ایتمه‌دی و« بن الله تعالی‌یه انقیاد ایدن مسلمانلر زمره‌سنده‌نم » دیمکله هرکسی مسلمان اولمغه دعوت ایتدی . بناءً علیه ؛ بوندن دها زیاده سوزینه اعتماد ایدیله‌جك کیم اولابیلور ؟

فخررازی وخازنك بیانلری وجهله اللهه اطاعته دعوت ایدن ذوات کرام ؛

درتدر : برنجی قسم ؛ **انبیاء عظام حضراتیدر** . زیرا ؛ انبیاء عظام علیهم السلام خلقی حقه وتوحیده ودین الٰهی‌یه دعوت ودعوت ایتدکلری دینك حق اولدیغنی دلائل قطعیه ایله اثبات ایتدیلر . بناءً علیه انبیاء عظـام ؛ اللهك قوللرینی طاعتنه دعوتده برنجی مرتبه‌یی احراز ایتمشلردر .

ایکنجی قسم ؛ **علمادر** . زیرا ؛ ایمان ایتدکلری رسولك دینی داخلنده او رسولك ترك ایتمش اولدیغی آیات بینات واحادیث نبویاتله خلقه وعظ ونصیحت ایده‌رك طاعات الٰهیه‌یه ترغیب و عقائد حقه تشـویقله دین مبینی محافظه‌یه بذل مقدرت وسعی وغیرت ایتدکلرندن خلقی حقه دعوتده ایکنجی مرتبه‌یی احراز ایتمشلردر .

اوچنجی قسم ؛ **ملوك اسلام ومجاهدین کرامدر** . زیرا ؛ بونلر خلقی قیلیجلریله حقه دعوت ایتدکلرندن دعوتك اوچنجی مرتبه‌سنی احراز ایتمشلردر .

دردنجی قسم ؛ **مؤذنلردر** . زیرا ؛ مؤذنلر اسلامیتك اساسنی تشکیل ایدن فرائضدن صلاته ، خلقی بش وقتده دعوت ایتدکلرندن دعوتك دردنجی مرتبه‌سنی مؤذنلر احراز ایتمشلردر . کرچه حضرت عائشه رضی الله عنهادن بو آیتك مؤذنلر حقنده نازل اولدیغی مروی ایسه‌ده اعتبار لفظك عمومنه اولوب سبب نزولك خصوصنه دکلدر . زیرا ؛ آیتك الفاظی عمومی اولدیغندن اشـخاصدن هانکی شخص طرفندن عبادتدن هـانکی عبادته اولورسه اولسون دعوت ایدن ذواتك جمله‌سنه شاملدر . شو بیان اولونان ذوات ایچندن انبیـانك دعوتی دلائل قطعیه ایله ، غیریلری الزام طریقیله اسـاس دینه دعوت اولوب سـائرلرك دعوتنه اساس اولدیغندن آنلرك دعوتلری دیکرلرینك دعوتلرندن افضـلدر . چونکه دیکرلری دعوتلرینی انبیانك دعوتلری اوزرینه بنا ایدرلر .

بو آیتده عمل صالح له مراد ؛ **اذانله اقامت آره‌سنده ایکی رکعت نماز اولدیغی** مروی ایسه‌ده اصح اولان **مطلقا عبادتدر** . اما او عبادت نه‌زمان ادا ایدیلورسه ایدلسون وهانکی عبادت اولورسه اولسون جمله‌سنه شاملدر . بعض علماده عمل صالح ایله مرادك **اذانله اقامت آره‌سنده دعا اولونمسی اولدیغنی بیان ایتمشلردر** . چونکه ؛ اذانله اقامت آره‌سنده دعانك قبول اولونوب رد اولونمیه‌جغنه دائر بعض روایت واردر . بناءً علیه ؛ انسان اذانله اقامت آره‌سنی غنیمت بیله‌رك دعایه سرعت ایتملیدر .

بو آیت ؛ قلبله عمله ، لسانله عملی ضم ایتمك لازم اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا ؛ آیتده عمل صالحی بیاندن صوکره لسـانیله « بن مسلمم » دیدیکی بیان اولونمشدر . بناءً علیه ایمانده تحقیق اولان ؛ **تصدیق قلبی واقرار لسانیدر** . شوحالده محققین عندنده یالکز تصدیق ، ایمانده کفایت ایتمه‌دیکی کبی یالکز اقرارده کفایت ایتمز . چونکه ایمـان ؛ تصدیقله اقراردن مرکب اولدیغی جهتله جزؤلرندن بری نقصان اولسه مقبول اولماز . اما محدثین مذهبنده ایمانده یالکز تصدیق قلبی کافیدر . شوقدرکه اقرار لسانی‌یی ترکندن دولایی کناهکار اولور .

بو آیتده سوزینه اعتماده شـایان اولان کیمسـه‌نك شو اوچ صفت - **حقه دعوت ایلمك وعمل صالح ایشلمك ولسانیله مسلمان اولدیغنی اقرار ایتمك صفتلریدر** - کندیسنده

بولونان کیمسه اولدیغنه دلالت واردر . زیرا ؛ بو آیتده واجب تعالی سوزك غایت کوزل اولوب دیکله‌نمکه شایان اولمسنی ؛ الله تعالی‌یه اطاعته دعوته وعمل صالح ایشله‌مکه واسلامیتی لسانله اقرار ایتمکه تعلیق بیورمشدر . بناءً علیه ؛ حقه دعوت ایله‌ین وعمل صالح ایشله‌ین واسلامیتی اقرار ایدن ودین الٓهینك حق اولدیغنه دلائل قطعیه ایله مشغول اولان کیمسه سوزی دیکله‌نمکه شایان بر کیمسه‌در . شوحالده بو اوصافی جامع اولان کیمسه‌لرك بو اوصافی جامع اولمایانلردن افضل اولدقلرنده شبهه یوقدر . الله تعالی‌نك امرینه دعوتك واجب اولدیغنه آیت دلالت ایدر . چونکه دعوت الی الله ؛ عمللرك کوزلیدر . عمللرك کوزلی ایسه واجبدر . بو آیت ؛ ایمانده لسانیله اقرارك واجب اولدیغنه دخی دلالت ایدر . زیرا ؛ آیتده مسلمانلغی اقرار ایتمك ، سوزینك کوزل اولوب قبوله شایان اولمسنه سبب اولاجغی صورت قطعیه‌ده بیان اولونمش ومشیت الٓهیه‌یه تعلیق اولونمامشدر . اکر مشیت الٓهیه‌یه تعلیقی لازم اولسه ایدی مشیته تعلیق صورتیله ورود ایدردی . بناءً علیه ؛ (انا مؤمن حقا) دینیرده (انا مؤمن انشاءالله) دینمز . زیرا ایمانده قطعیت لازمدر ، شك ایتمك جائز اولاماز .

بو آیتده خلقی حقه دعوت ایدن کیمسه‌نك دعوت ایتدیکی عملی کندیسنك ایشله‌مسی شرطیله کوزل اولاجغنه دلالت واردر . زیرا ؛ دعوت ایدن کیمسه‌نك سوزینك کوزل اولمسنده عمل صالح شرط قیلنمشدر . چونکه ؛ هرکس دعوت ایتدیکی عملی کندی ایشله‌مزسه دعوتنك تأثیری اولماز . بناءً علیه ؛ امر بالمعروفله مشغول اولان کیمسه اولاً کلامنی کندی نفسنه تطبیق ایتمك واجبدر . اکر نفسنده تطبیق ایتمزسه خلق اوزرنده سوزینك تأثیری اولمادیغی کبی اعتماده اولونماز وسعی بوشه کیدر .

*
* *

واجب تعالی الله تعالی‌یه اطاعته دعوتك عبادتك کوزلی اولدیغنی بیاندن صوکره رسولنك فعلی کوزل اولوب کافرلرك فعللری چیرکین اولدیغنی وکوزل سوزك چیرکینه مساوی اولمادیغنی ورسولی اوزرینه کوزل سوزلرله دعوت واجب اولدیغنی بیان ایتمك

اوزره ﴿ وَلَا تَسْتَوِى الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ اِدْفَعْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِىٌّ حَمِيمٌ ﴾ بیوریور .

[حسنه ، سیئه‌یه مساوی اولماز . شو حالده یا اکرم الرسل ! سن آنلرك سیئاتلرینی حسنه ایله دفع وسیئاته حسنه ایله مقابله ایت . سن آنلرك سیئاتنه حسنه ایله مقابله ایدنجه سنکله کندی بیننده عداوت اولان کیمسه‌سنك ایلکده قارشی کأن سنکله یقین اقربا کبی اولور .] چونکه دشمنك اذاسنه صبر ؛ دشمنی نصافه دعوت ایدر .

فخر رازینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله حسنه ایله مراد ؛ رسول اللهك حقه دعوت ایتمسی ، کافرلرك اذالری وجهالتلری اوزرینه صبر ایتمك وانتقامده عجله ایتمه‌مك وآنلرك شدت وغضبلرینه حلم وقصورلرینی عفو وکوتولکلرینه قارشی احسانه ایتمکدر . سیئه ایله مراد ؛ غضب ، جهل ، ایذا و بونده اولکی آیتلرده بیانه اولونیغی وجهله « قولاغمزده آغیرلق وار ، سوزیکی دیکله‌مه‌یز وقرآنی ایشیتمیك ولغویاته مقابله ایدك » دیمك کبی اظهار ایتدکلری فنالقلردر . احسن ایله مراد ؛ اخلاق حسنه‌در . شو تفصیلاته نظراً معنای آیت :

[حقه دعوت وکافرلرك اذالرینه صبر وشدتلرینه حلم وقصورلرینی عفو کبی اخلاق حمیده ؛ جهل وغضب ورسول اللهه اذی وابناء جنسنه ضرر ایتمك کبی اخلاق ذمیمه‌یه مساوی اولماز . زیرا ؛ اخلاق حمیده‌نك نتیجه‌سی دنیاده مدح وثنا وآخرتده اجر وثوابدر . اخلاق ذمیمه‌نك نتیجه‌سی ایسه دنیاده ذم وقدح وآخرتده وزر ووبالدر . شوحالده احدهما آخره مساوی اولاماز . اخلاق حمیده اخلاق ذمیمه‌یه مساوی اولمایجه ای نبی ذیشان ! سن آنلرك سیئاتلرینه صبر ، حلم وعفو کبی خصلت حمیده ایله مقابله ومدافعه ایت . یعنی آنلرك ایذالرینه صبرله غضبلرینه حلمله کوتولکلرینه احسانله مقابله ومدافعه‌یی نفسکه عادت ایت . زیرا منصب نبوته لایق اولان ؛ سیئاته حسنه ایله مقابله ایتمکدر . بناءً علیه ؛ سن آنلره اخلاق حمیده ایله مقابله ایدنجه کوررسك که سنکله کندی بیننده عداوت عظیمه اولان کیمسه کأن یقین اقرباك وصدیقك ودوستك کبی اولور . زیرا ؛ اخلاق حمیده سایه‌سنده دشمنلر دوست اولور] دیمکدر . چونکه خصمك غضبنه حلم

وکوتولکنه قارشی ایلك؛ آنك غضبنی تسکین ایدر. اخلاق حمیده عداوتی محبته تبدیل ایتدیکی کبی دشمنلرك قلبلرینی جلبه وسیله اولاجغنی دخی جناب حق بو آیتده بیان بیورمشدر.

بو آیت جلیله‌نك (ابوسفیان) حقنده نازل اولدیغی مرویدر. (ابوسفیان) جاهلیت حالنده رسول اللهه ورسول اللهك دینی اولان دین اسلامه صوك درجه عداوت ایدرکن رسول اللهك فتح مکه کونی آکا کوسترمش اولدیغی لطف سایه‌سنده شرف اسلامله مشرف اولدی ورسول اللهله بینلرنده اولان عداوت محبت‌ه وصداقته تبدل ایتدی و بینلرنده قرابت حاصل اولدی واسلامه چوق خدمت ایتدی. بناءً علیه آیتك خلاصه‌سی؛ کوتولکه ایلك ایله مقابله‌نك ویره‌جکی نتیجۀ حسنه‌یی بیانله امت محمده اخلاق حسنه‌یی تعلیم وخصلت حمیده‌یه ترغیبدر وترکجه‌ده «سوزك دیشیسی یاپارایشی» ضرب مثلی بو آیتك مآلنه موافقدر.

*
* *

واجب تعالی خصلت حمیده‌یی بیاندن صوکره او خصلت حمیده‌نك شاننه تعظیم و بو خصلتك کیملرده بولوناجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴾ بیوریبور.

[شو خصلت حمیده‌یه ملاقی اولاماز، آنجق شول کیمسه‌لر ملاقی اولورکه آنلر دشمنلرینك اذالرینه صبر ایتدیلر واو اخلاق حمیده‌یه ملاقی اولاماز، الا خیرات وحسناتدن بیوك نصیب صاحبی اولان کیمسه ملاقی اولور.]

یعنی؛ صبر وحلم ودشمننی عفو وکوتولکه ایلکله مقابله ایتمك کبی اخلاق حمیده ویرلمز ونائل اولاماز، الا شول کیمسه‌لره ویریلیرکه آنلر دشمنلرینك اذاسنه صبر ایتدیلر و بومثللو اخلاق حمیده ویرلمز، آنجق قوۀ قدسیه وکمالات نفسیه وطهارت قلبیه وصفوت وطینت صاحبی اولان کیمسه‌یه وآخرتدن بیوك نصیبی اولان ارواح شریفه صاحبی اولانلره ویریلور وبو مرتبه‌یی نفس مرضیه صاحبلری احراز ایدوب نفس خبیثه صاحبلری احراز ایده‌مزلر. چونکه نفس خبیثه؛ خباثتی اقتضاسی کوتولکه آلت اولور، قطعیاً ایلکه آلت اولاماز.

*
* *

واجب تعالی اذایه صبر ایدنلرك وایلکدن بیوك نصیب صاحبی اولانلرك اخلاق حمیده‌یه نائل اولاجغنی بیاندن صوکره اخلاق حمیده بدلنده شیطاندن بر وسوسه عارض اولورسه آنك ازاله چاره‌سی ذات الوهیتنه التجا ایتمك اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾ بیوریبور.

[یا اکرم الرسل! اگر سکا شیطاندن بر وسوسه القا اولونورسه شیطانك شرندن الله تعالی‌یه التجا ایت. زیرا؛ الله تعالی التجا کزی ومناجاتکزی ایشیدیجی واحوالکزی بیلیجیدر.] بناءً علیه؛ سزك التجا کز خلوص نیتله اولونجه الله تعالی آنك شرندن سزی محافظه ایدر.

یعنی؛ ای حبیبم! اگر شیطاندن قوۀ غضبیه‌کی تحریك و حمیت بشریه‌کی تهییج ایده‌جك بر فتنه وفساد سکا عارض اولور وشیطان طرفندن سنك قلبکه آتیلور وسنی انتقامه سوق ایدرسه سن شیطانك شرندن اللهه التجا ایت وایشلریکی اللهه تفویضله حمایه‌سنه صیغین. زیرا؛ الله تعالی آنك وسوسه‌سنی وسنك مناجاتکی دویوجی وبیلیجیدر. بناءً علیه؛ آنك شرندن سنی قورتاره‌جق اللهدر. اللهك غیری هیچ بر کیمسه قورتاراماز. شو حالده بویله فنالغه دائر قلبکه بر وسوسه کلدیکنده همان زمان فوت ایتمکسزین اللهه التجا ایتمك لازمدر.

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت جلیله؛ شیطان طرفندن انسانك قلبنه آتیلان اخلاق ذمیمه‌یی دفع ایتمك ایچون انسانلره بر آلت مدافعه‌یی تعلیم بیورمشدر. چونکه آیت؛ شیطانك شرندن خلاصك چاره‌سی، الله تعالی‌یه التجا ایتمك اولدیغنی بیان ایدیبورکه بالعموم بلایاده الله تعالی‌یه التجا ایتمك لازم اولدیغی کبی شیطانك شرندن دخی قورتولمق ایچون اللهك حمایه‌سنه التجا ایتمکدن باشقه چاره یوق دیمکدر.

انسانی بر بلایه سوق ایده‌جك وسوسه قلبه کلنجه همان زمان فوت ایتمکسزین استعاذه لازم اولدیغنه اشارت ایچون بلا مهلت تعقیبه دلالت ایدن فا لفظی وارد اولمشدر.

*
* *

واجب تعالی کندینه عبادته قوللرینی دعوت افضل اولدیغنی بیاندن صوکره ذات الوهیتنك

وجودینه دلالت ایدن دلیللردن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمِنْ اٰيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذ۪ي خَلَقَهُنَّ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴾ بیوریبور .

[کیجه‌و کوندوز و کونش و آی اللهك وجودینه دلالت ایدن دلیللر جمله‌سندندر. اکر الله تعالی‌یه عبادت ایدنلردن ایسه کز شمس و قمره سجده ایتمه‌یك ، آنجق آنلری خلق ایدن اللهه سجده ایدك] .

یعنی ؛ اللهك وجودینه و وحدانیتنه و حکمت صنعتنه و قدرت و عظمتنه دلالت ایدن دلیللر جمله‌سندندر؛ کیجه و کوندوز و آی کونش . بونلرك جمله‌سی ذات الوهیتك وجودینه‌دلالت ایدر . چونکه ؛ کیجه‌نك قارانلق و کوندوزك نورانی اولارق ظهوری و بربری آرقه‌سنده نوبت طریقیله کاوب کیتملری و کوندوز شمسك عالمی ضیا ایله طولدورمسی و کیجه‌نك ظلمتنه قارشی قمرك نورله مدافعه ایده‌رك عالمی نورلاندرمسی و بونلرك هر بری مقدار معین اوزره جریان ایدوب مقدارلرینی ایلری کچمه‌ملری و هر برینك کندی ایچون تعیین‌اولونان محلدن جریان ایدوب دیکر محله تجاوزایتمه‌مسی و شو قدر بیك سنه‌در بو انتظامه اصلا بوزغونلق عارض اولمایوب محور لایقنده جریان ایدوب طورمسی بر مؤثر حقیقینك وجودینه آچیقدن دلالت ایدر وهر بری اللهك مخلوقلریدر . شو حالده شمسله قمره سجده ایده‌رك عبادت ایتمه‌یك . زیرا ؛ آنلر عاجز مخلوق اولدقلری جهتله عبادته مستحق دکللردر . کرچه شمس‌وقمرك انسانلره منفعتلری چوق ایسه‌ده انسانلرك عبادتلرینه اهل اولاجق قدر عظمتی حائز دکللردر . چونکه سجده ؛ عبادت وتعظیمك اك بویوکی اولدیغندن جمله موجوداتك بویوکی وخالقی اولان الله تعالی‌یه مخصوصدر . اکر اللهه عبادت ایتمك ایستر سه‌کز آنجق آنلری خلق ایدن خلاقه‌سجده ایدك . زیرا ؛ تعظیمك اك بویوکی اولان سجده‌یه مستحق و کمال عظمتله متصف اولان الله تعالی‌در . شو حالده اخلاص اوزره تراب مذلته یوزلرینی سورمك ؛ واجب تعالی‌یه عبادت اولارق لایقدر .

بو آیت ناسدن عالم علوی‌یه سجده ایدوب اللهه‌عبادت ایتدك ظن ایدنلرك بوظنلرینك فسادینی بیانله او کبی حاللردن انسانلری منع ایتمشدر . چونکه ؛ (صابئیه) طائفه‌سی شمسه وقمره سجده ایدر وبونی اللهه عبادت صایارلردی . شمسله قمر عبادتده قبله اتخاذ اولونمامشلردر . زیرا ؛ بونلری قبله اتخاذنده آنلرك الوهیتلرینی توهم ایدنلر اولاجغندن جناب حق آنلری انسانلرك عبادتلرنده قبله قیلمامشدر . اما کعبه‌نك قبله اولمسنده‌بوکبی توهم یوقدر . چونکه ؛ طاشله طوپراقدن یاپلمش و ماهیتی هر کسجه معلوم اولدیغندن آنك الوهیتی توهم ایدن بولونماز .

*
* *

واجب تعالی عبادته مستحق آنجق ذات الوهیتی اولدیغی‌بیاندن صوکره اللهه عبادتدن انسانلر امتناع ایدرلرسه ملکلرك عبادتدن واز کچمیه‌جکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذ۪ينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ ﴾ بیوریبور .

[اکر اللهك غیری‌یه سجده‌ایدنلر اللهه‌سجده‌دن استکبارایده‌رك‌امتناع ایدروغیره‌سجده ایتمکه اصرار ایدرلرسه‌آنلرك بوحاللرندن مأیوس‌اولما . زیرا ؛ شول کیمسه‌لرکه‌آنلر ربك تعالی‌نك عندنده موجودلردر. آنلر کیجه‌ده و کوندوزده ربك تعالی‌یی نقائصدن‌تنزیه ایده‌رك عبادتله مشغوللردر . حالبوکه آنلر ربکه تسبیح وعبادتدن اصلا یورولماز واوصانمازلر .]

یعنی ؛ انسانلر هر نه‌قدر عبادتدن کبر ایدرلرسه ایتسونلر ، کدر یوقدر. زیرا ؛ الله تعالی‌یه عبادت ایدنلر چوقدر . حق اللهه قربیت معنویه‌سی اولان ملکلر کیجه‌ده و کوندوزده واوقاتك کلیسنده ربلرینی نقائصدن تنزیه ایدرلر وآنلر عبادتله مشغوللردرکه اصلا یورولمق بیلمز ودائما تسبیح ایدرلر . شوحالده انسانلرك عبادتی ترك ایتملرندن الله تعالی‌یه برشی عائد اولماز .

فخر رازینك وخازنك وابو السعود افندینك بیانلری‌وجهله ملکلرك تسبیح‌وتقدیسلری اوقاتك عمومنده وحاللرینك جمیعسنده اولدیغنه اشارت ایچون زمانك جمیعسنی احاطه‌ایدن کیجه‌ده و کوندوزده تسبیح ایتدکاری بیان اولونمش و تسبیحلری فاصله‌سز هر آن

وزمانده اولوب مستمر اولارق دوام ايتدكلرينه اشارت ايچون **استمراره** دلالت ايدن **مضارع** صيغه‌سی وارد اولمشدر .

بو آيتده (عِندَ) لفظندن مستفاد اولان معنی؛ **قربيت وكرامت** اولديغندن مكان معناسنه دلالت يوقدر . بناءً عليه ؛ مشبهه طائفه‌سنك بو آيتله واجب تعالی‌يه جهت ومكان استدلاللری مردوددر . زيرا آيتده (عند) لفظی؛ قربيت معناسنه اولوب مكان معناسنه اولمديغنه بوكبی استدلاله محل يوقدر .

ملكلرك عبادتلری طبيعتلری ايجابی اولوب عبادتك خلافنه كنديلرنده ميل اولماديغندن دائما كمال شوقله عبادت ايتدكلرندن آنلرده عبادتدن يورولمق اولماز و بونلرك برقسمنك وظيفه‌لری دائما تسبيحدر وبو آيتده سجدهٔ تلاوت عزيمتدر وسجده‌نك موقعی امام اعظمه كوره ﴿ لايسئمون ﴾ وامام شافعی عندنده ﴿ اياه تعبدون ﴾ قول شريفيدر .

*
* *

واجب تعالی وحدانيتنه دلالت ايدن دليللردن بعضيلرينی بياندن صوكره بعض آخری بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمِنْ اٰيَاتِهٖ اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَا اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاۤءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ اِنَّ الَّذ۪ٓي اَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتٰى اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴾ بيورييور

[يا اكرم الرسل! سنك ير يوزينی قورومش حقير وذليل وحضور وخشوع اوزره كورمكلكك الله تعالی‌نك وجودينه ووحدانيتنه دلالت ايدن دليللر جمله‌سندندر . ارضك بويله اعتباردن ساقط اوتدن واكيندن ويشيللكدن خالی اولديغی برزمانده بز عظيم الشان آنك اوزرينه سمادن ياغمور صولرينی انزال ايتديكمزده نباتات ايله حركت ايدر وقابارير واوتلرك واكينلرك وآغاجلرك يشيللكی ايله زينتله‌نير . بناءً عليه ؛ كمال شوق وشطارتله نشو ونما بولور . شو بيان اولونان منوال اوزره ارضی احيا ايدن قادر و قيوم أولمش انسانلری‌ده احيا ايديجيدر . زيرا ؛ او الله تعالی هر شی اوزرينه قادردر .]

اهتزاز ؛ **حركت ايتمك وبر طاقم زينتلرله زينتلنمك** ديمكدر . (وربت) ربوه؛ **يوكسلمك** ديمكدر . **بوراده اوتلر بيتركن ارضك قاباروب اوتلرك اوجيله بوقاری قالقوب يوكسلمسيدر .**

بونلرك جمله‌سی بهار كونلرنده يريوزنده هر كسك كورديكی شيلردر . شو حالده معنای آيت :

[يا اكرم الرسل ؛ اللهك وحدانيتنه دلائل جمله‌سندندر : كوز كونلرنده اوتلری واكينلری قورومش ويوزينی اكشيتمش محزون اولديغی حالده خشوع اوزره ارضی سنك كورمكلكك . بو منوال اوزره ير يوزی كمال وحشت اوزره بولونديغی بر زمانده بز آنك اوزرينه سمادن رحمت صوينی انزال ايدنجه سرورندن ير يوزی حركته كلير و اوتلر و اكينلر ودرلو درلو چيچكلرله زينتله‌نير ، انسانلرك يوزينه كولرواوتلرك واكينلرك يرك آلتندن قابارمسيله ارض‌ده قابارير ويوكسه‌لير ايشته بومنوال اوزره أولمش ارضی احيا ايدن الله تعالی أولمش انسانلری‌ده احيا ايدر . زيرا ؛ الله تعالی هرشيئه قادر] ديمكدر .

بو آيت جليله ؛ عظمت الٰهيه‌يه بر قاچ جهتدن دلالت ايدر . چونكه ؛ يريوزينك كوز كونلرنده جناب حقه قارشی مأيوس وكمال خشوع اوزره يوزی اكری دورمسی وبهار كونلرنده اوتلرك واكينلرك بيتمسيله يوزی كولوب بشوش اولمسی واوتلرك يشيللكی و چيچكلری ايله تزين ايتمسی وحدانيت الٰهيه‌يه دلالت ايدن دليللرك پك بويوكلريدر وعقلی اولانلر ايچون باشقه دليل آرامغه حاجت مس ايتمكسزين قناعته كافی اولان شيلردندر . چونكه ؛ بونلرك كافه‌سنك اللهك غيری بر كيمسه طرفندن ياپلمسی امكانی يوقدر .

*
* *

واجب تعالی ذاتنه عبادته دعوتك افضل عبادت اولديغنی و عبادته دعوت دليللرله اولاجغندن اودليللری دخی بياندن صوكره وحدانيته دلالت ايدن دليللره معارضه ايدنلری تهديد ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذ۪ينَ يُلْحِدُونَ ف۪ٓي اٰيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا ﴾ بيورييور .

[شول كيمسه‌لر كه بزم آيتلرمزده حقدن آيرلديلر ، آنلر بزم اوزريمزه كيزلی اولمازلر .]

يعنی ؛ شول كيمسه‌لر كه بزم وحدانيتمزه وقدرت وعظمتمزه دلالت ايدن آيتلريمزی حقيقتدن چيقارير و كندی هوا وهوسلرينه كوره معنالر ويرمكله حقدن آيريلورلر . آنلرك حاللری بزه خفی دكلدر . زيرا ؛ بز آنلرك ظاهر وباطن حاللرينی بيلير وجميع اسرارلرينه مطلعز . بناءً عليه ؛ آنلرك آيتلری تحريف و تغيير ايتدكلرندن طولايی جزالرينی ويريرز .

بو آیت جلیله ؛ دلائلی تدقیقده کمال دقت واجب اولوب معنای حقیقیلری اوزره عمل ایتمك لازم اولدیغنه وظاهرندن چیقارمق وهوا وهوسنه اویدورمق ایسته ینلری تهدید ایتمشدر.

﴿ اَفَمَنْ يُلْقٰى فِى النَّارِ خَيْرٌ اَمْ مَنْ يَاْتٖى اٰمِنًا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ اِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ ﴾

[کناهی مقابلنده آتشه آتیلامی خیرلیدر ، یوقسه یوم قیامتده امین اولارق کلمسی خیرلیدر؟ هایدك ایسته دیککزی ایشله یك. زیرا ؛ الله تعالی سزك عملکزی کوروجیدر.]

یعنی؛ اللهك آیتلرنده الحاد ایدرده دوشونمزمیسکز که یوم قیامتده عرصهٔ محشره ذلیل وحقیر اولارق کاوبده کمال رذالتله عملنك جزاسی اولمق اوزره جهنم آتشنه آتیلامی خیرلیدر، یوقسه استقامتدن آیرلمایوب ایمان وعمل صالح ایشله دیکندن طولایی یوم قیامتده عذاب قورقوسندن امین وانواع مسرتله محترم ومکرم اولارق کلمسی خیرلیدر ؟ البته قورقودن سالم اولارق کلن خیرلیدر . مادام که سز اللهك آیتلرینی تحریفدن چکینمز باطله میل ایدرسکز، دیله دیککزی ایشله یك وبیلدیککزی آلکزدن قویمایك . زیرا؛ الله تعالی سزك عملکزك جمله سنی کورور وبیلیر وعملکزه کوره جزا ویرر . بناءً علیه؛ ایشله دیککز کناهلر یانکزه قالیر ظن ایتمه یك .

واجب تعالی جادهٔ شریعتدن وعقائد حقه دن چیقان ملحدلرك عمللری خفی اولمادیغنی بیاندن صوکره اوملحدلرك جزاسنك کیفیتنی بو آیتله بیان بیورمشدر. چونکه؛ عمللری خفی اولمامسنجه جزا ویریله جکنه اشارت اولونمش ولکن جزانك نه دن عبارت اولدیغی بیان ایدلمه مشدی . ایکنجی آیتده جزانك جهنم آتشی اولدیغی وکیفیتنك ده آتشه آتلمق صورتیله اولاجغی بیان اولونمشدر .

ملحد؛ کتابی اولان کافرلره و مشرکلره و مجوسیلره و اسلامیتدن ارتداد ایدنلره و اسلام کسوه سی آلتنده آیتلری هوا وهوسنه کوره تأویل ایله اوغراشان زنادقه یه شامل برلفظ ایسه ده مشهور اولان ملحد؛ زندیقلردر .

⁂

واجب تعالی معنای عمومی مراد اولوندیغنه نظراً ملحدلردن کافرلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاۤءَهُمْ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه لرکه قرآن کندیلرینه کلدیکنده آنی انکارله کفر ایتدیلر وکفرلریله مجازات اولونورلر .] زیرا ؛ آنلر رسوللری واسطه سیله ارشاد وحاللرینی اصلاح ایچون کندیلرینه کلن قرآنی کلدیکی وقتده تکذیبه قالقدیلر وکندیلرینك عادتی اولان کبر وعظمت کسوه سنه بوروندیلر . بناءً علیه ؛ قرآنی تصدیق ایتمکلکی عار وعیب عد ایتدیلر . البته کفرلرینك جزاسنی کوره جکلردر .

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیت ؛ (ان الذین یلحدون) آیتندن بدلدر و (ان) کلمه سنك خبری محذوف اولوب (معاندون) دیمکدر . یعنی « کافرلر قرآنه عناد ومکابره ایدرلر » دیمك اولور . ذکرله مراد ؛ قرآندر . (ولما جاءهم) جمله سنده کی (لما) نك جوابی (یجازون بکفرهم) در . یعنی « قرآنه کفر ایدن کافرلر قرآن کلدیکنده قرآنه کفرلرینك جزاسنی کوررلر » دیمکدر .

⁂

واجب تعالی قرآنه کفر ایدنلرك جزا کوره جکلرینی بیاندن صوکره قرآنك عظمتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزٖيزٌ * لَا يَاْتٖيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهٖ تَنْزٖيلٌ مِنْ حَكٖيمٍ حَمٖيدٍ ﴾ بیوریور .

[قرآن بر بویوك کتابدرکه او کتاب جمله کتابلره غالب و منافع کثیره یی جامعدر وقرآنك نزولی زمانده ونازل اولوب احکامی تقرر ایتدکدن صوکره احکامنی واوامر ونواهیسنی اخلال ایده جك وقدرینی تنزیل واحکامنی تغییر کبی شاننه نقیصه ویره جك برشی کلمز . زیرا قرآن ؛ هرایشی حکمته موافق وهر ایشی محمود اولان حکیم و حمید

تعالى طرفندن تنزيل اولونمشدر .] بناءً عليه ؛ قرآنك اولنده وآخرنده شانانه نقيصه ويره جك برشى عارض اولماز .

(من بين يديه) **قرآندن اول كلن تورات وانجيل كبى كتابلر طرفندن قرآنى تكذيب ايده جك برشى كلمز** ديمكدر . (ولا من خلفه) **قرآنك آرقه سندن ده قرآنى نسخ وابطال ايده جك بر كتاب كلمز** ديمكدر . يعنى « كچمشده وكله جكده قرآنه معارض بر كتاب اولاماز . بناءً عليه ؛ اولى و آخرى قرآنى تصديق ايدر » ديمكدر . زيرا قرآنك حق وحقيقت ديديكى شى ؛ دائما حق وحقيقتدر و باطل اولديغنى بيان ايتديكى شى ده دائما باطلدر ، حق اولمق احتمالى اولاماز . قرآن زياده ويا نقصان ده دكلدر . زيرا احكامى ؛ دائما بشرك احوالنى تنظيمده وحوادثى احكامنه تطبيقده كافى درجه ده در . بناءً عليه ؛ زياده ونقصاندن مصون واولى آخرى واوكى آرقه سى خللدن محفوظدر . بوكا شاهدده قرآن نازل اولالى بيك اوچيوز قرق كسور سنه اولديغى حالده برآيتى شويله دورسون بركلمه سنى بيله تبديل ايده جك برشى ظهور ايتمه مشدر وقيامته قدرده ايده ميه جكدر . كذلك احكامى ده مضبوطدر بعض احكامنه ، هوا وهوسنه تابع اولان جهلا طرفندن اعتراض وقوعبولورسه ده اواحكامى تبديل شويله دورسون بلكه آنك اعتراضى عقلا وحكمت آشنا اولان اهل انصاف نظرنده اواحكامك شاننك بويومه سنه ودوشوندكجه عظمت وفخامتنك آرتمسنه سبب اولور . والحاصل قرآنك قدرنى تنزيل ايچون چاليشانلرك سعيى بالعكس قدرنى ترفيعه خادم اولديغى وبواوغورده چاليشانلرك كنديلرى حقير وذليل اولدقلرى هرزمان كورولمكده در .

ابوالسعود افنديك بيانى وجهله بو آيت ؛ قرآنه كفر ايدن كافرلرك شناعت وفضاحتلرينى بيان ايچون سوق اولونمشدر . چونكه قرآنى مدح ايتمك ؛ شو اوصاف عاليه يى جامع اولان قرآنه كفرك شناعتنى بيان ايتمكدر . كتابك عظمتنه ومنفعتنك چوقلغنه اشارت ايچون كتاب لفظى تعظيم و تكثيره دلالت ايدن تنوين ايله نكره اولارق وارد اولمشدر . قرآنك ، كندندن اول نازل اولان كتب سماويه يى نسخله غالب اولديغى كبى كنديته معارضه ايدنلرك جمله سنى معارضه دن عاجز قيلمقله دخى غلبه ايتديكنى بيان ايچون غالبه معناسنه اولان عزيز لفظيله توصيف اولونمشدر .

* * *

واجب تعالى كافرلرك قرآنه كفر ايتدكلرينى وقرآنى مدحله كفرلرينك شناعتنى بياندن صوكره كافرلرك قرآنه طعنلرندن رسول اللّهه عارض اولان كدرى ازاله وتسليه ايتمك اوزره ﴿ مَا يُقَالُ لَكَ اِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ اِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ اَلِيمٍ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سكا دنيلمز ، الا سندن اول كچن رسل كرامه دنيلن سوزدنيلير . بناءً عليه ؛ سن آنلرك سوزلرينه محزون اولما . زيرا ؛ ربك تعالى قرآنه ايمان ايدنلرى مغفرت ايديجى وكفر ايدنلره عذاب اليم صاحبيدر .] شو حالده ايسترايمان ايتسونلر مغفرته نائل اولسونلر و ايسترلرسه كفر ايتسونلر آجيديجى عذابه دوچار اولسونلر . هركسك اراده واختيارى كندى ألنده در . حال بويله اولونجه سن آنلرك معامله لرندن متأثر اولما . زيرا ؛ ربك تعالى آنلردن انتقامنى آلاجقدر .

يعنى ؛ اى رسول معظم ! سكا قومك قريش طرفندن سويله نمز ، آنجق سندن اول كچن رسوللره كندى قوملرى طرفندن سويله نن سوزلر سويله نور . آنلر كندى ملتلرندن واقع اولان اذايه نصل صبر ايتديلر ظفرياب اولديلر ودشمنلرندن انتقاملرينى آلديلرسه سن ده صبر ايت كه قومك اوزرينه ظفرياب اولاسك . زيرا ؛ ربك تعالى كفرندن توبه ايدوب ايمان ايدنلره مغفرت وكفر اوزره دوام ايدنلره آجيديجى عذاب صاحبيدر .

ياخود معناى نظم : [يا اكرم الرسل ! سن محزون اولما . زيرا ؛ ربك تعالى طرفندن سكا دنيلمز ، آنجق سندن اول كچن رسوللره دنيلن سوزلر دينور . زيرا ؛ امر تبليغده جمله كز مساويسكز . سكا آنلردن دها زياده برشى تحميل اولونماز . چونكه ؛ تبليغ خصوصنده آنلرك وظيفه سى نه ايسه سنك وظيفه كده اودر . شو حالده سن وظيفه كه دوام ايت وقومك طرفندن واقع اولان اذايه وجفايه صبر ايت كه سلامتى بولاسك . زيرا ؛ آنلرك اذالرى آز برزمانده زائل اولور كيدر] ديمكدر .

كرچه بو ايكنجى معناده محتمل ايسه ده نظم آيته اولكى معنا دها زياده موافقدر . چونكه رسول اللّهه اذى ويرن ؛ قومنك قرآنه واقع اولان حقسز تعرضلريدر .

* * *

واجب تعالی کافرلرك قرآنه ایمان ایتمه‌دکلرینی وطعن ایتدکلرینی بیاندن صوکره طعنلرینك برقسمی قرآنك عربی اولمسنه اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآناً أَعْجَمِيّاً لَقَالُوا لَوْ لَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ ءَاَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ ﴾ بیوریور .

[اگر بز قرآنی لغت عجم اوزره انزال ایتمش اولسه ایدك آنلر دیرلردی که « کاشکه قرآنك آیتلری عربی اوزره تفصیل اولونمش اولسه ایدی . حالبوکه قرآن لغت عجم اوزره‌در . قرآنی کتیرن رسول ایسه عربدر. نصل اولیورکه عربی اولان رسول اوزرینه عجم لسانی اوزره کتاب کلیر » دیمکله طعنلرنده دوام ایدرلردی .]

یعنی ؛ کافرلرك « کاشکه قرآن سائر کتب سماویه کبی لغت عربك غیری برلغت اوزره نازل اولا ایدی . زیرا ؛ شیمدی‌یه قدر لغت عرب اوزره بر کتاب نازل اولمادی » دیملری اوزرینه الله تعالی آنلرك بوسوزلری طوغرو اولمایوب مجرد قرآنه طعن ایتمکه بروسیله اولدیغنی بیان ایتمك اوزره بیوریورکه «شو کتابی اگر آنلرك ایسته‌دکلری کبی لغت عجم اوزره قرآن قیلا ایدك وسن آنلره لغت عجم اوزره تبلیغ ایده ایدك اوزمانده آنلر (کاشکه قرآن عربی اولا ایدی وبزم آکلایابیله‌جکمز بر صورتده آیتلری بربرندن آیریلا ایدی واحکامی نه‌دن عبارت اولدیغنی بیلسه ایدك ایمان ایدردك . شیمدی نصل اولیورکه قرآن لغت عجم اوزره‌درده قرآنی کتیرن نبی ایله قرآنك نازل اولدیغی ملت عربدر . ای نبوت دعواسنده بولونان رسول ! قرآنك معناسنی سن‌ده بیلمیورسك بزده بیلمیورز . زیرا لغتنه واقف دگلز . بیلمه‌دیکمز شیئی نصل قبول ایدرز وبیلمه دیکمز شیئه ایمان ایتمك ممکنمیدر ؟) دیمکله اعتراضه بویوك بریول آچارلردی » . یعنی « قرآن عجمی اولور مکلف اولان کیمسه‌لر عربی‌در . بویله‌شی اولورمی ؟ البته اولاماز. زیرا ؛ کتابله مکلف آره‌سنده مناسبت یوقدر وآکلامادیغی برشیله تکلیف معقول دگلدر» دیمکدن کیری طورمازلردی .

لسان عجم دیمك ؛ لسانه عربك باشقه‌سی دیمکدر . (ءاعجمی) کلمه‌سنده بولونان همزه ؛ استفهام انکاریدر . شوحالده معنای آیت : [اگر بزقرآنی لغت عربك باشقه برلغت

قیلمش اولسه ایدك مشرکلر دیرلردی که « کاشکه قرآنك آیتلری تفصیل اولونمش اولسه ایدی . عربی آیتلر آیری وعجمی اولان آیتلر آیری اولا ایدی هرکس آکلاردی . قرآن عجمی ورسول عربی ویاخود قرآن عجمی وقرآنك کوندرلدیگی قوم عربی نصل اولور ؟ بویله شی اولاماز » دیمکله قرآنك لسان عجم اوزره اولمسنه اعتراض ایدرلردی] دیمکدر .

ائمۀ قرائتدن بعضیلری (ءاعجمی) کلمه‌سنده همزۀ استفهام اولمقسزین جملۀ اخباریه اولارق قرأت ایتدیلر. بوکا نظراً معنای آیت : [اگرقرآن عجم لغتی اوزرینه نازل اولمش اولا ایدی آنلردیرلردی که « نه اولا ایدی قرآنك آیتلری تفریق اولونارق بعضیسی عجمك فهمنه ملایم عجم لغتی اوزره وبعضیسی‌ده عربك فهمنه ملایم عرب لغتی اوزره نازل اولا ایدی‌ده بزده فهم ایده ایدك ایمان ایدردك اما شیمدی صرف عجم لغتی اوزرینه اولدیغندن معناسنی آکلایامیورز . بناءً علیه ؛ ایمان ایده‌مه‌یز . چونکه ؛ قرآن عجمیدر ، بزلر ایسه عربز بونی قبول ایده‌مه‌یز » دیمکله اعتراض ایدر وایمان ایتمه‌دکلرینه قرآنك عجمی اولمسنی بهانه ایدرلردی] دیمکدر .

بوآیتدن مقصد ؛ قرآن هانکی لغت ولسان اوزره نازل اولورسه اولسون واحوالدن هانکی حال اوزره بولونورسه بولونسون کافرلرك طعندن کیری طورمیه‌جقلرینی بیان ایچون سوق اولونمشدر .

کتب سماویه‌نك نازل اولدیغی رسولك قومنك لسانی اوزرینه نازل اولمسی عادتدر وحکمته موافق اولان‌ده بودر . چونکه ؛ او کتابك احکامندن عبارت اولان شریعت او نبینك تبلیغی واو قومك قبولی سببیله او قوم ایچنده تأسس وتقرر ایده‌جکدر . برکره تأسس وتقرر ایتدکدن صوکره السنۀ مختلفه ایله دیگر اقوامه نشر وتعمیم ایتمك قولای اولدیغندن سائر ملتلر طرفندن « کتاب بزم لسانمز اوزره اولمادی » دیه‌رك اعتراضه محل اولماز . چونکه ؛ هرشیئك بقاسی ونشر وتعمیمی ابتداسندن قولایدر . مشکل اولان ؛ تأسس وتقرریدر .

*
* *

واجب تعالی قرآنه طعن ایدن کافرلره ویریله‌جك جوابی بیان ایتمك اوزره

﴿ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى اُولٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ﴾ بیوریبور .

[یا اکرم الرسل ! سن قرآنه طعن ایدن کافرلره دی که « قرآن شول کیمسه‌لره هدایت وشفادرکه او کیمسه‌لر قرآنه ایمان ایتدیلر . اما شول کیمسه‌لرکه آنلر قرآنه ایمان ایتمزلر آنلرك قولاقلرنده آغیرلق واردر . بناءً علیه ؛ آنلر قرآنی لایقیله ایشیده‌مزلر . زیرا ؛ جان قولاغیله دیکله‌مزلرکه ایشیده‌سونلر وقرآن ، ایمان ایتمه‌ینلر اوزرینه عمی‌در . ایشته قرآنه ایمان ایتمه‌ینلر اوزاق محلدن چاغیریلورلر .]

یعنی ؛ ای حبیبم ! سن قرآنه طعن ایدن ملحدلره دی که « قرآن ایمان ایدوب امرلرینه امتثال ونهیلرندن اجتناب ایدنلری وضروب امثالندن عبرت آلانلری وقصص واخبارندن متعظ اولانلری طریق حقه دعوت ایدیجی ودعوتنه اجابت ایدنلری طوغرو یوله اولاشدیریجی وقلبلرنده جهل وتقلید واوهام وخیالات مرضلرینه شفا ویریجیدر . چونکه قرآن ؛ امراض قلبیه‌یی بحق ازاله ایدیجیدر . اما شول کیمسه‌لرکه آنلر قرآنه ایمان ایتمزلر . آنلرك قولاقلرنده آغیرلق وصاغیرلق واردر . بناءً علیه ؛ آنلر اوزرینه سن هرنه‌قدر قرآنی تلاوت ایتسه‌کده آنلر ظاهر وباطنلرینی تطهیر ایدن آیتلری ایشیتمزلر . چونکه ؛ بحق دیکله‌مزلرکه ایشیتسونلر وآنلرك حاللری قرآنی ایشیتمه‌مك اولدیغندن قرآن آنلرك کوزلرینه پرده‌در . بناءً علیه ؛ حقی کورمزلر . ایشته قولاقلرنده آغیرلق و کوزلرنده پرده اولوب حقی دویمایان و کورمه‌ینلر اوزاق محلدن چاغیریلورلر . یعنی اوزاق محلدن چاغیریلانلر کبی حقه دعوتی ایشیتمزلر . چونکه ؛ هرنه قدر یقین بر مکاندن دعوت اولونیورلرسه‌ده اوزاقدن دعوت اولونانلرله فرقلری اولمادیغندن اوزاقدن چاغیرلمشلر کبی اولورلر . زیرا ، حقی دویماق ودیکله‌مه‌مکده هر ایکیسی‌ده مساویدر . بناءً علیه مکان بعیددن ندا ایله مراد ؛ آنلرك قرآنی قبول ایتمدکلری اوزاقدن ندا اولونان کیمسه‌لره تشبیهدر ومعنی قبول ایتمه‌ینلری بهایمه تنزیلدر . چونکه انسانله بهایم آراسنده فرق ؛ حقی دویوب دویمامقده‌در .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله حقی دویمانلرك وکورمه‌ینلرك شرده وخیرسزلقده غایت یوکسك طبقه‌ده بولوندقلرینه اشارت ایچون مرتبه‌لرك اك یوکسك واوزاغنی بیانه موضوع اولانه (اولئك) لفظی وارد اولمشدر .

فخررازینك بیانی وجهله قرآنك هدایت اولمسی ؛ جمیع خیراته دلالت ایدوب هر سعادته ارشاد ایتمسیدر . شفا اولمسی ؛ کفر وجهل خسته‌لقلرندن ایمانه ایدنلری قورتارمسیدر . اما خزلان دریاسنه غرق وحرمان وادیلرنده حیران وشیطانه وهوای نفسانیه‌سنه تبعیتله هر طرفی طولو اولانلر حقنده قولاقلرینه صاغیرلق کوزلرینه کورلکدر .

* * *

واجب تعالی کافرلرك قرآنه طعنلرینی بیاندن صوکره رسولنی تسلیه ایچون حضرت موسانك قومیله آره‌لرنده جریان ایدن وقعه‌لردن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴾ بیوریبور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز عظیم الشان لطف و کرممزدن موسی علیه السلامه تورات اسمنده کتابی محقق ویردك . تورات ایسه آنلرك دنیوی واخروی وظاهر وباطن منفعتلرینی حاوی احکامی جامع اولدیغی حالده توراتك حال وشاننده اختلاف ایتدیلر ، بعضیلری قبول ایتدی وبعضیلری قبول ایتمه‌دی . بناءً علیه ؛ سنك قومکك قرآنده اختلافلرندن سن متأثر اولما . زیرا ؛ اللهك قوللرینی اصلاح ایچون کوندردیکی کتابلرده اختلاف ایتمك خلقك اولدن بری عادتلریدرو بوکبی اختلاف سنك قومکه و کتابکه مخصوص برشی دکل که متأثر اولاسك . اکر بوکبی ظالملردن اخذ انتقام ایتمك یوم قیامتده اولاجغنه ربك تعالی طرفندن ازلده کلمهٔ الٰهیه وحکم سبحانی سبق ایتمه‌مش اولسه‌ایدی درحال اخذ انتقامله حکم اولونوردی ولکن انتقامك یوم قیامته تأخیرینه دائر قضاء الٰهی سبق ایتدی . بناءً علیه ؛ آنلردن علی العجله انتقام آلمادیغنه محزون اولما . حالبوکه سنك قومك قرآندن شك وشبهه

ايجنده‌درلر .] بناءً عليه ؛ قرآنی بر انكارله انكار ايديورلركه او انكارلری تكذيبه قدر منتهی اولويور ولكن آنلرك شك وشبهه‌لری قرآنه وسكا نقيصه ايراث ايتمز. انكارلرينك ضرری كنديلرينه عائددر . زيرا ؛

﴿ مَنْ عَمِلَ صَالِحاً فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴾

[شول كيمسه‌كه ايی عمل ايشلرسه كندی منفعتنه وكندی نفعی ايچون ايشلر وكوتو عمل ايشله‌ين كيمسه‌ده كندی مضرتنه ايشلر . حالبوكه ربك تعالی قوللرينه ظلم ايديجی دكلدر .] شوحالده هر كسك ايی وكوتو عملندن منفعت ومضرت كندينه عائددر ، غيره سرايتی يوقدر . بناءً عليه ؛ سن آنلرك قرآنی رد وانكارلرينه محزون اولما . چونكه ؛ ايی‌نك ايلكی وكوتونك كوتولكی كنديـنه عائددر وربك تعالی عدالت اوزره هر كسك عملنه كوره جزاسنی ويرر . زيرا ؛ قوللرينه ظلمدن منزهدر اصلا ظلم ايتمز .

يكرمی بشنجی جزؤ

واجب تعالی كفرك جزاسی كافرك كندينه عائد اولديغنی بياندن صوكره كأن او جزانك زماندن برسائل سؤال ايتدی‌ده او سائلك سؤالنه جواب اولمق اوزره ﴿ اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ اَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهِ ﴾ بيوريور .

[قيامتك علمی آنجق الله تعالی‌يه رد اولونور وميوه نوعندن اولوب قابوغندن چيقان هردانه‌يی ونسواندن حامل اولانی وحملنی وضعنی كيمسه بيلمز ، آنجق الله تعالی بيلير وهرشی اللهك عامیله‌در وعلم الٓهيدن خارج هيچ برشی وجود بولماز .]

يعنی ؛ قيامتك زماندن سؤال ايديورلر . حالبوكه قيامتك قائم اولاجنی زمانی وقيامتده جريان ايده‌جك احوالی وناس طرفندن واقع اولاجق فزع وفريادی آنجق الله تعالی بيلير، اللهك غيری كيمسه بيلمز . شوقدركه رسل كرام بعض علامتلرينی بيان ايتمشلردر . قيامتك زمانی كيمسه بيلمه‌ديكی كبی حوادث جاريه‌نك آلاجنی شكلی دخی

كيمسه بيلمز. زيرا ؛ ميوه انواعندن هيچ بر نوعی وفردی قابوغندن چيقماز، الا آنك ظهور ايدوب ايتميه‌جكنی وظهور ايتديكی صورتده كيفيت ظهورنی ووقتنی ومقدارينی وقادينلردن هيچ برقادين حامل اولماز وحملنی وضع ايتمز، الا آنك حملنی ووضع ايده‌جكی زمانی ومكانی وچوجغك كيفيت ظهورينی واركك وديشی اولديغنی آنجق الله تعالی بيلير، الله تعالی‌نك غيری كيمسه بيلمز .

ارباب كشفك بعض بيلدكاری اللهك بيلديرمسيله اولديغندن آنكله آيته اعتراض وارد اولماز . زيرا ؛ بوكبی شيلر الهام ربانی ايله اولديغندن علم الٓهی ايله‌در، آنك غيريله دكلدر .

اما منجملر وكاهنلر طرفندن بعض كيمسه‌نك احوالنه وعالمده ظهور ايده‌جك بعض حوادثه وسائر بعض احواله دائر ويردكلری خبرلردن بعضيلرينك طوغرو كورونمسی تصادف قبيلندن واولدنبری تجربه ايله ثابت اولمش اماره‌لرله استدلال اولونمش شيلردر . بناءً عليه ؛ بوكبی خبرلر غايت ضعيف ظن اوزره مبتنی اولديغندن اكثريتله يالان وآزدن آز تصادف قبيلندن طوغرو اولديغی جهتله بوكبی خبرلر اوزرينه حكم بنا ايدلمز ونظر اهميته دخی آلنماز . علم رمل وعلم تعبير رؤياده بو قبيلدندر . شوحالده بو تصادفلردن هيچ بريسيله بو آيتك مآلنه اعتراض وارد اولماز. چونكه ؛ فخررازينك بيانی وجهله بو آيتده علم ايله مراد ؛ علم قطعيدر . زيرا صورت قطعيه‌ده برشيئی بيلمك ؛ الله تعالی‌يه مخصوصدر . شو بيان اولونان اسبابلرله حاصل اولان شی غايت كوشك وظنك ضعيف قسمندندر . شوحالده بونلرله سؤال وارد اولماز . چونكه ؛ علم دكلدر .

*
* *

واجب تعالی قيامتی ذكردن صوكره قيامتك بعض احوالنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ اَيْنَ شُرَكَائِی قَالُوا اٰذَنَّاكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ * وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُّوا مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! ذكر ايت شول زمانی‌كه اوزمانده الله تعالی مشركلره ندا ايدر

وديركه‌ ای مشركلر ! سز بكا شريكی وار ديه‌رك دنياده اعتقاد ايديوردیکز . نره‌ده‌در سزك اعتقاديكزه نظراً نم شريكلرم ؟ كوسترك بكا، بن كوره‌يم آنلری». جناب حق مشركلره خطاباً بوصورتله ندا بيورنجه آنلر ديرلركه «يا ربی! بز دنياده اعتقاديمزی سكا بيلديردك . آخرتده بزدن شركانك وجودينه شهادت ايدن يوقدر . زيرا؛ احوالی مشاهده ايتدك واو اعتقادك باطل اولديغنی بيلدك ، فقط ايش ايشدن كچدی . چونكه؛ ندامتك فائده‌سی يوقدر » . ايشته مشركلر بويله ديمكله كدرلرینی اظهار ايدرلر وبوندن اول دنياده آنلرك عبادت ايتدكلری معبودلری كنديلرندن غائب اولدی واو كونده آنلر عذاب الٰهيدن قورتولاميه‌جقلرینی ظن ايتديلر.] بو آيتده يوم ايله مراد؛ قيامت كونيدر. ندا ايده‌جك ذات ايله مراد؛ جناب حقدر . چونكه؛ دنياده مشركلر برطاقم پوتلری جناب حقه شريكلردر ديمشلر واو يولده اعتقاد ايتمشلردی . يوم قيامتده بو اعتقادلرینك باطل اولديغی يوزلرينه وورمق وتكدير ايتمك اوزره « سزك اعتقاديكزه نظراً نره‌ده‌در نم شريكلرم ؟ كوسترك بكا ، كوره‌يم آنلری » ديمكله مشركلری رذيل ورسوای ايدر . الله تعالىنك بو سؤالنه جوابلرنده مشركلر « بز دنياده سكا اخبار ايتمشدك. فقط بو كون حقيقت حاله واقف اولدق وسنك شريكك اولماديغنی بيلدك . بناءً عليه؛ آنلرك وجودينه بزدن شهادت ايدن يوق » ديمكله اعتقادلرینك باطل اولديغنی بيان ايدرلر . ياخود « بو كون او پوتلری بزدن مشاهده ايدوب كورن يوق » ديرلر . چونكه ؛ بوندن اول دنياده عبادت ايدوب معبود طانيدقلری ودعا ايتدكلری پوتلر آنلردن غائب اولور، آنلری كوره‌مزلر . شو محاوره‌لر جريان ايتمكله برابر آنلر عذاب الٰهيدن قورتولاميه‌جقلرینی بيليرلر وتحسرلرینی اظهار ايدرلر ولكن بو تحسر فائده ويرمز .

﴿ لَا يَسْـَٔمُ الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَاۤءِ الْخَيْرِ وَاِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَؤُسٌ قَنُوطٌ ﴾

[انسان خير ايسته‌مكدن اوصانماز واكر انسانه شر ايريشيرسه صوك درجه مأيوس ورحمت الٰهيه‌دن اميدينی كسيجی اولور .]

يعنی ؛ نفس انسان ايلك واحسان اوزره ميال اولديغندن نفسی ايچون دائما منفعت ايسته‌مكدن يورولماز واوصانماز . چونكه ؛ انسان منفعتی جلبه حريصدر . حتی منفعتی اولان يره‌قاناد باغلار واوچار ودرت ال ايله اوكا صاريلور واكر كنديسنه بر بلا كليرسه وشر اولان بر شی دوقونورسه اوبلانك كنديسندن زائل اولوب كيده‌جكندن شدتله اميدينی كسر . بناءً عليه ؛ تماميله مأيوس اولور . حالبوكه بوكبی بلالری الله تعالىنك دفع ايتديكنی كراراً ومراراً كورمشدر . لكن عادت انسانيه ؛ بلايی سومه‌ديكندن بر بلا كلنجه هرايلكی اونوتمقدر . بناءً عليه ؛ كنديسنه بر ضرر كلنجه هرشيدن مأيوس اولور كأن او ضررك ازاله‌سی ممكن دكل كبی بر حال اوزره بولونور. حالبوكه اللهك رحمتندن اميد كسمك جائز دكلدر .

ابو السعود افندينك بيانی وجهله اكثر افرادينك صفتی قطع اميد اولمق اعتباريله جنس انسانی بو صفتله توصيف قيلنمشدر. يعنی « انسانك اكثر افرادينك حالی بويله‌در » ديمك اولور، يوقسه هر انسان بويله دكلدر. چونكه؛ رحمت الٰهيه‌دن اميد كسمك كناهدر. بناءً عليه ؛ اهل ايمان هيچ بر زمان رحمت الٰهيه‌دن قطع اميد ايتمز .

شر اصابت ايتديكنده مأيوس اولمسی غايت شدتلی اولديغنه اشارت ايچون (فيؤس) لفظی مبالغه صيغه‌سيله وارد اولديغی كبی (قنوط) لفظيله دخی تأكيد اولونمشدر . چونكه؛ ايكيسی بر معنايه‌در. بناءً عليه (فيؤس) كلمه‌سندن صوكره (قنوط) كلمه‌سنك **كلمسی مأيوسيتك شدتنی بيانده تأكيد ايچوندر**. زيرا يؤس ؛ **يالكز قلبده اميدسزلكدر.**

اما قنوط ؛ **قلبده اميدسزلكك اثری يوزنده دخی ظاهر اولمقدر .**

خلاصه؛ انسانك خير ومنفعت ايسته‌مكدن يورولماديغی وبر بلا اصابت ايتديكنده شدتله مأيوس اولديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى انسانه شر اصابت ايتديكنده مأيوس اولديغنی بياندن صوكره ضرری متعاقب خيره نائل اولديغی زمان انسانك حالنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَّاۤءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هٰذَا لِى وَمَا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَاۤئِمَةً ﴾ بيوريبور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه انسانه اصابت ايدن ضررى قالديردقدن صوكره بز آكا رحمتمزى ولطف واحسانمزى طاديررسه‌ق البته او انسان ديركه « شو نعمت بنم استحقاقمدر وبكا مخصوص بر نعمتدر وبن قيامتك قائم اولاجغنى ظن ايتمم » .] ايشته بويله ديمكله عصيانى وبلكه كفرياتى اظهار ايتمكدن چكينمز .

يعنى ؛ انسانه اصابت ايدن ضرردن صوك درجه مأيوس اولمسى اوزرينه او ضررى دفع ايتدكدن صوكره لطف وكرممزدن او انسانه رحمتمزى وبولجه نعمتمزى احسان ايدر وطاديررسه‌ق البته او انسان « بو نعمت بنم استحقاقمدر وبنده اولان فضيلت ومزيت سببيله بكا مخصوصدر وبوكا بن نائل اولورم وبو نعمت بندن آيرلماز ، حتى اولاد واحفادمه دخى انتقال ايدر وبن قيامتك قائم اولوب وقوعبولاجغنى ظن ايتمم » ديمكدن چكينمز وآنك طغيانى قيامتى انكاره قدر كيدر . بو اعتقاد ايسه باطلدر . چونكه ؛ انسانلرك نائل اولديغى هرشى اللهك لطف وكرميدر ، يوقسه هيچ بر نعمت عبدك استحقاقيله دكلدر . چونكه ؛ الله تعالى اوزرينه برشى واجب اولماديغندن الله تعالىنك اوزرينه بر كيمسه‌نك حقى ثابت اولمازكه بو كيمسه‌نك استحقاقى اولسون . زيرا ؛ انسان فضائل جهتندن هرنه‌يه نائل اولسه احسان الٰهيدر .

فخر رازينك وابو السعود افنديك بيانلرى وجهله انسانك دنيا نعمتنه نائل اولدقچه دنيايه رغبتى آرتمق عادتيدر . رغبتى آرتدقچه دنيادن آيرلمق ايسته‌مز . بناءً عليه ؛ آخرتى انكار ايدر . چونكه ؛ دنيادن آيرلمق ايسته‌مه‌ينجه آخرتدن نفرت ايدر واينانمق ايسته‌مز .

خلاصه بو آيت ؛ **ايكى حكمى جامعدر : برنجيسى ؛ انسانه اصابت ايدن بر مضرتك زواليله آنك يرينه بر نعمت كلديكنده بو نعمت بكا مخصوصدر ديمسى ، ايكنجيسى ؛ او نعمت سببيله دنيايه رغبتندن قيامتى انكار ايتمسيدر .**

*
* *

واجب تعالى ضرردن صوكره منفعته نائل اولان انسانك ايكى حالنى بيان ايتديكى كبى اوچنجى حالنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَئِنْ رُجِعْتُ اِلٰى رَبّ۪ٓى اِنَّ ل۪ى عِنْدَهُ لَلْحُسْنٰى ﴾ بيوريور .

[« الله تعالى‌يه يمين ايدرم كه بن ربمه رجوع ايدرسه‌م بنم ايچون ربمك عندنده غايت كوزل نعمتلر واردر » ديمكله آخرت وجود بولديغى تقديرده اوراده‌ده كنديسنك بويوك مرتبه صاحبى اولاجغنى ادعا ايدر .]

يعنى ؛ قيامتك قائم اولميه‌جغنى ادعا ايدن انسان ديركه « آخرت يوقدر . فرض محال اولارق كتابلرك ورسوللرك بيانلرى وجهله آخرت وارده اكر بن دونر دولاشيرربمك حضورينه واريرسه‌م ربمك خزينه‌سنده البته بنم ايچون غايت كوزل نعمتلر واردر . دنياده مسعود اولديغم كبى آخرتده دخى مسعود اولاجغمده شبهه يوقدر . بناءً عليه ؛ آخرتده حاللرك اك اعلاسى ودرجاتك اك بالاسى ونعمتلرك اك كوزلى وچوغى بنم ايچون حاضردر » ديمكله كندى ايچون برحق مكتسب اولديغنى ادعادن چكينمز . كندى ايچون بو نعمتلر محقق اولديغنه اشارت ضمننده *محققه* دلالت ايدن (اِنَّ) وبو نعمتلر حاضرلانمش اولديغنه اشارت ايچون *محصوره* دلالت ايدن (عنده) وبو نعمتلر **كوزللكده غايت كمالده اولديغنه** اشارت ايچون (للحسنى) لفظلريله سوزينى ايراد ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالى عاصى اولان انسانلرك سوزلرينى بياندن صوكره وقوعات بونلرك اعتقادلرينك خلافنه جريان ايده‌جكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذ۪يقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَل۪يظٍ ﴾ بيوريور .

[البته بز عظيم الشان كافرلرك عمللرى سببيله جزالرينى كنديلرينه خبر ويريرز والبته آنلره بز قاتى عذابى وشدتلى عقابى طاديريرز واو عذابدن آنلر ايچون قورتولمق يوقدر .]

شو حالده آخرتك احوالى كافرلرك اعتقادلرينك خلافه‌در ، يوقسه كنديلرينك اعتقادلرى كبى درجات عاليه‌يه وكوزل نعمتلره نائل اولمازلر . چونكه ؛ آنلر كنديلرى ايچون جزانك حسناسى يعنى اك كوزلى اولاجغى اعتقادلرى مقابلنده آنلره عذاب غليظ اولاجغى بيان اولونمشدر . عذابك غلظتى ؛ شدتندن كنايه‌در .

خلاصه ؛ عاصیلرك اعتقادلرینك باطل اولدیغی جهتله آخرتده عمللرینك یوزلرینه چارپیلارق شدتلی عذابه دوچار اولاجقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی كناهكار اولان انسانلرك چركین ایشلرندن بعضیلرینی بیاندن صوكره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهِ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ ﴾ بیوریور .

[بز انسان اوزرینه نعمتلریمزی احسان ایتدیكمزده عبادتدن اعراض ایدر و یانی باشنه دونوویرر واو انسانه ضرر اصابت ایتدیكنده اوزون اوزادی‌یه دعا صاحبی اولور یالوارمقدن كیری دورماز .]

یعنی ؛ انسانك ثباتی یوقدر وحالی دائما متغیردر . چونكه ؛ بز عظیم‌الشان او انسان اوزرینه نعمتلریمزی احسان ایتدیكمزده وظیفه‌سی او نعمتلره شكر ایتمك ایكن بالعكس شكردن اعراض ایدر و بنفسه كیدیویرر و بزم امریمزه اطاعتدن تكبر وتعظم ایدر و بزدن اوزاقلاشور وانعاممزی اونوتور وهر مزیتی كندنده كورور . بناءً علیه ؛ حقه عبادت و خالقه شفقت ومرحمتدن امتناع ایدر . او نعمتك زوالیله انسانه بر ضرر اصابت ایتدیكنده اسكی حالندن دونر واوزون بویلو دعا صاحبی اولور وضررك ازاله‌سنه یالواریر تضرع و نیازدن كیری دورماز . دعانك كثرتنه واوزامسنه واو ضررك ازاله‌سی خصوصنده الله‌ه یالوارمسی چوق اولدیغنه اشارت ایچون دعا لفظی (عریض) ایله توصیف اولونمشدر .

خلاصه ؛ انسانك حالنده ثبات وقرار اولمایوب شكر وظیفه‌سنی كفره تبدیل ایدوب وآنده ده ثبات ایتمه‌یوب وقت آخرده كفری شكره تبدیل خصلتلرینه مالك اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی قرآنه اعتراض ایدنلرك زیاده ضلالتده اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره

﴿ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ مَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِى شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴾ بیوریور .

[ای نبی مكرم ! قرآنه اعتراض ایدن كافرلره سن دی كه « ای كافرلر ! خبر ویرك بكا اگر قرآن الله تعالی عندندن نازل اولورده سزده دوشونمكسزین كفر ایدرسه‌كز دائما شقاق بعید ایچنده بولونان كیمسه‌دن دها زیاده ضلالتی ارتكاب ایدن كیم اولابیلیر ؟] البته كیمسه اولاماز . شو حالده سزك دنیاده وآخرتده حالكز نه اولور ؟ زیرا ؛ دائما اعتراض وغوغاو نزاع ایچنده بولونوب عقلدن اوزاق منازعه‌لر اختیار ایدیورسكز » .

یعنی ؛ سز هر نه زمان قرآنی ایشیتدیكز ایسه اعراض ایتدیكز . حق اولوب اولمادیغنی تدقیق ایتمه دیكز ، حتی بزم قولاقلریمزده صاغیرلق وار دیكله‌مه‌یز دیدیكز . قرآنك بطلاننه دائر بر دلیلكز اولمادیغی حالده قرآن حقنده نفاق و شقاق اختیار ایتدیكز . شیمدی بن سزدن صورییورم : اگر قرآن طرف الٰهیدن كلمشده سزده قرآنه كفر ایتدیكز ایسه حالكز نه اولور وبو خصوصده رأیكز نه‌در ؟ سویله‌یك . اگر حق اولدیغی ثابت اولورسه سزك كفریكز عذاب ابدی‌یی موجب اولمازمی ؟ البته موجب اولور . زیرا ؛ حق اولان شیئی ابطال ایچون نزاع ایدنلردن دها زیاده ضلالتی ارتكاب ایدن كیم اولابیلیر ؟ شو حالده سزك ایچون اصلح اولان ؛ دلیللری تدقیق ونظر اعتباره آلوب حق اولدیغی سزجه ثابت اولورسه ایمان ایتمكدر واگر حق اولدیغی ثابت اولمازسه رد ایدرسكز . بناءً علیه دلائلی تدقیق ایتمزدن اول رده قالقیشمق عین مضرتدر .

بو آیتده بر انسانك قبول ویارد ایده‌جكی شیئی دلائلی ایله تدقیق ایتمسی واجب اولدیغنه دلالت واردر . زیرا ؛ دلیله نظر ایتمكسزین قبول ویا رد اكثریتله خطا اولدیغی هر كس نفسنده چوق كره تجربه ایدر . بناءً علیه ؛ انسان هر ایشنی وبالخاصه عقائد دینیه‌سنی قوی دلیل اوزره بنا ایتمسی لازم اولدیغندن دلیلسز رده قالقیشانلری جناب حق ضلالتده اولدقلرینی بیانله ذم ایتمشدر . حتی انسانك مسموعاتی دلیله استناد ایتمكسزین سویله‌مسی لازمدر . زیرا ؛ ایشیدیلن شیلرك بر چوغنك یالان اولدیغی هر زمان كورولمكده‌در .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك تدقيق ايتمكسزين قرآنى انكار ايتدكلرينى بياندن صوكره هر شيئك دليللرينى كوستردىكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفِى اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ ﴾ بيوريور .

[كرك نفسلرنده وكرك نفسلرينك خارجنده وحدانيته دلالت ايدن آيتلريمزى آنلر ايچون حق تبين ايدنجه‌يه قدر بز آنلره البته كوستريرز .]

يعنى ؛ كافرلر قرآنى انكار وحق اولديغنده شك ايديورلر . حالبوكه آنلرك شك وانكارلرينه محل يوقدر . زيرا ؛ بز عظيم الشان آنلرك بدنلرينك خارجنده يرده وكوكلرده وعناصر اربعه‌ده واوتلرده ومعدنلرده وحدانيتمزه دلالت ايدن دليللرى وبدنلرنده حواس خمسهٔ ظاهره‌يى وسائر عجائب وغرائبدن اولان دليللرك جمله‌سنى البته آنلره كوستريرزكه آنلر ايچون قرآنك حق اولديغى و سنك الله تعالى طرفندن كوندرلمش رسول اولديغك تبين وتحقق ايتسونده آنلرك اعتذاره مجاللرى قالماسون .

بيضاوينك بيانه نظراً دلائل آفاقيه ايله مراد ؛ رسول اللهك ابلرده اوله‌جق شيلرى خبر ويرمسيدركه كنديسى وكنديسندن صوكره خلفاسنه خارق العاده وجه اوزره ميسر اولان فتوحاتلردر . دلائل انفسيه ايله مراد ؛ اهل مكه‌يه نازل اولان بلالر وكمال قدرت اوزره انسانك وجودنده اولان صنايع بديعه وغريبه‌لردر . چونكه ؛ بونلرك جمله‌سى رسول اللهك حقا رسول وقرآنك حق بر كتاب اولديغنه دلالت ايدر . زيرا ؛ رسول اللهك استقباله عائد خبر ويرديكى شيلرك هپسى خبر ويرلديكى وجه اوزره ظهور ايتمش واصلا خلاف اولمامشدر . ياخود فخر رازينك بيانى وجهله دلائل آفاقيه ايله مراد ؛ امم سالفه‌نك خرابه‌لرى ودلائل انفسيه ايله مراد ؛ خسته‌لق وسائر نفسى اوزرينه نازل اولان بلالردر . چونكه ؛ كرك اوخرابه‌لر وكرك نفس اوزره نازل اولان بلالر فاعل حقيقينك وجودينه ووحدانيتنه دلالت ايدر .

*
* *

واجب تعالى آفاق انفسده دليللرى كوستردىكنى بياندن صوكره هر شى اوزرنده دليللرى موجود اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! وحدانيته دليل بوندن هر شى اوزرنده ربك تعالى‌نك علامتلرى وهر شى اوزرينه يازلمش حاضر اولان شاهدلرى كافى اولماديمى ؟]

يعنى ؛ مشركلر وحدانيتده شك ايدرلرده تفكر ايتمزلرمى وربك تعالى‌نك هر شيده وحدانيتنه علامتى وشاهدلرى كافى اولماديمى ؟ حالبوكه هر شى اوزرنده ربك تعالى‌نك وحدانيتنه دليل حاضردر وهيچ بر شى علمندن غائب دكلدر وعالمك هر جزئنه وهر ذره‌سنه باقيلديغنده واجب تعالى‌نك وجودينه وواحد حقيقى اولوب شريكى ونظيرى اولماديغنه يوزلرجه شاهد كوريلور . شو حالده بوقدر دلائلى كوروبده قناعت ايتمه‌ملرى وحالا شك اوزره بولونملرى تعجبه شاياندر .

ياخود بيضاوينك بيانى وجهله معناى آيت : [اللهك هر شى اوزرينه علمى واصل اولوب هيچ بر شيئك كنديسنه كيزلى اولماسى انسانلرى كناهدن منعه كافى اولماديمى ؟ اللهك علمى انسانى معصيتدن منعه كافى اولمق لازمدر] ديمكدر . زيرا ؛ انسانك هر ايشنه الله تعالى‌نك مطلع اولديغنى اعتقاد ايدن بر كيمسه‌نك كناه ايشله‌مسى حماقت وبلكه بر نوع جنتدر .

﴿ اَلَاۤ اِنَّهُمْ فِى مِرْيَةٍ مِنْ لِقَاۤءِ رَبِّهِمْ ﴾

[آكاه اولك كه آنلر محقق ربلرينه ملاقات ايتمكدن شك ايچنده‌درلر .]

يعنى ؛ آنلر قيامتى وحشر ونشرى وقبردن قالقوب عرصهٔ محشره واروب حساب اولوناجقلرينى انكار ايتدكلرندن جناب حقك حضورينه واره‌جقلرنده شك وشبهه اوزرينه بولونورلر . چونكه ؛ آخرته ايمانلرى يوقدر .

﴿ اَلَاۤ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ ﴾

[آکاه اولك که جناب حق علمیله هرشیئی احاطه ایدیجیدر .] بناءً علیه ؛ هرشیئك ظاهرینی وباطننی بیلیر وهرکسك عملنه کوره جزاسنی ویرر . شوحالده هرکس عملنی شریعته تطبیق ایده‌رك ایشله‌ملی که رضاءالٓهی‌یه موافق اولارق کوزل مکافاته نائل اولسون .

روی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی شباطنك یکرمی یدیسنه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایکی سنه‌سی ربیع الآخرینك اون دردنجی پنجشنبه کونی ایکندی نمازندن صوکره بعنایته تعالی بو سوره‌نك ترجمه‌سی ختام بولمشدر .

سورهٔ شوری

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اللی اوچ آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ حٰمٓ * عٓسٓقٓ ﴾

بومثللو سوره‌لرك اوللرنده بولونان حروف مقطعه‌یه متشابه‌دینور . مفسرینك سلفلری عندنده متشابهاتك علمی الله تعالی‌یه مفوضدر . جناب حق قوللرینه عجزلرینی بیلدیرمك ایچون انزال بیورمشدر . بناءً علیه ؛ تأویلیله اشتغال لازم دکلدر . اما مفسرینك خلفلری زماننده هوا وهوسه تبعیت چوغالوب بعض ملحدلرك بوکبی متشابهاتی کندی آرزولرینه موافق وقواعد شرعیه‌یه مخالف تأویله جسارت ایتدکلرندن بوکبی سفهانك شرعه مخالف تأویللرینه میدان ویرمه‌مك لزومی حس اولوندیغندن قواعد شرعیه‌یه موافق تأویلی جائز کورولوب بوکبی متشابهاتك تأویلیله اشتغال اولونمشدر . بناءً علیه بو آیتده (حا) حکم الٓهی‌یه (میم) مجد الٓهی‌یه یعنی اولولغنه (عین) علم الٓهی‌یه (سین) سناءیه یعنی رفعت شاننه (قاف) قدرت الٓهیه‌یه اشارت اولمسیله تأویل اولونمشدر . بوکا نظراً معنای

نظم : [حکیم ومجید وعلیم و عالی وقدیر صفتلریله متصف اولان ذات الوهیتمه یمین ایدرم] دیمکدر .

یاخود بوحرفلر ؛ رسول اللهك شانه نبویلرینه اشارتدر . بناءً علیه ؛ (حا) حوض نبی‌یه (میم) ملك نبی‌یه ، (عین) عزت نبی‌یه ، (سین) سنودن علوّ نبی‌یه ، (قاف) مقام محموده قیامنه اشارتدر . بو نظراً معنای نظم : [رسولمك حوضنه واوزون ملکنه وعزت شاننه وآثاری کوریلن علوّ درجه‌سنه ومقام محموده قیامنه یمین ایدرم] دیمکدر .

یاخود بوحرفلر ؛ سوره‌نك ایکی اسمیدر . بناءً علیه ؛ (حم) آیری و (عسق) آیری یازلمش وایکی آیت عد اولونمشدر .

﴿ كَذٰلِكَ يُوحٖٓي اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكَ اللّٰهُ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴾

[یا اکرم الرسل ! ایشته بویله‌جه عزیز وحکیم اولان الله تعالی سکا وسندن اول کچنلره بوسوره‌نك مثلنی وحی ایدر .]

یعنی ؛ ای حبیبم ! امروشاننده هرکسه غالب وملك وملکوتنده جاری اولان ایشی وتدبیری حکمته موافق اولان الله تعالی بوسوره‌نك احکامندن اولان توحید ونبوته وعدالته واحوال آخرته واستقامته متعلق احکامنی سکا وسندن اول کچن انبیاء عظام حضراتنه وحی ایدر . شوحالده بو سوره‌نك احکامی دیکر سوره‌لرده اولدیغی کبی انبیاء سابقه‌نك شریعتلرنده دخی واردر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بو مثللو احکامی وحی ایتمك جناب حقك عادت قدیمهٔ مستمره‌سندن اولدیغنه اشارت ایچون ومعنی دلالت ایدن (یوحی) کلمه‌سی استمراره دلالت ایدن مضارع صیغه‌سیله وارد اولمشدر . سوره‌ده موجود اولان احکامك علوّشاننه وبعدمرتبه‌سنه اشارت ایچون بعد مرتبه‌یه موضوع اولان (کذلك) لفظی وارداولمشدر . کذلك بوسوره‌ده وحی اولونان احکامك شاننه اهتمام لازم اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی ذات الوهیتنی عزت وحکمت ایله توصیف بیورمشدر . چونکه احکامی وحی ایدن ذاتك عزت وحکمتله متصف اولمسی ؛ وحی ایتدیکی احکامك حِکَم مصالحی متضمن

وقوت وشاننده امثالنى فائق اولديغنه دليل ظاهردر . زيرا بر امرك قوتى ؛ آمرك قوتى نسبتنده اولديغى كبى بر حكمك قوتى دخى حاكمك قوتى نسبتنده اولاجغنه شبهه يوقدر . بناءً عليه؛ سورهنك مشتمل اولديغى احكام امثالنى فائق وخللدن محفوظ وعيب ونقصاندن عاريدر . زيرا؛ كمال علمله وقدرتله متصف اولان ذات الوهيتدن وحى اولونمش احكام منزلهدر .

رسول اللهه وحى ايله انبياء سابقهيه وحى بيننده مشابهت؛ توحيده وعدالته ونبوته وامر آخرته متعلق اولان احكام اعتقاديهدهدر. چونكه ؛ نصل كه شو احكام شريعت محمديهده موجود ايسه انبياء سابقهنك شريعتلرندهدخى موجوددر. زيرا اعتقاديات ؛ جميع شرايعده مساويدر ، تبدل قبول ايتمز. چونكه ؛ اعتقادى لازم اولان ذات الله وصفات الله ونبوت وامر آخرت تبدل قبول ايتمزكه آنلر حقنده اعتقاد تبدل قبول ايتسون . اما نصارانك تثليثى كبى صوكرهدن قاريشمش بر طاقم غير معقول وفاسد اعتقادلر اساس شريعتلرنده اولماديغندن بوكبى باطل شيلره اعتبار يوقدر . بناءً عليه ؛ آنلرله اعتراض وارداولماز .

* * *

واجب تعالى آيت اولاده جميع معلوماته عالم اولديغى بياندن صوكره جميع مقدوراته قادر اولديغى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴾ بيوريور .

[كوكلرده ويرده اولان موجوداتك جملهسى اللهكدر . او الله تعالى كه علوّ شان صاحبى يك بويوكدر .]

يعنى ؛ الله تعالى جمله انبيايه احكامنى وحى ايدر وهر زمانه كوره شريعتى تأسيس ايدر. زيرا ؛ سمواتده و ارضده بولونان موجوداتك جملهسنك احياسى واماتهسى وايجادى واعدامى وهر درلو تصرفى الله تعالىيه مخصوصدر. بناءً عليه ؛ سموات وارضده وآنلرده موجود اولان مخلوقاتده اللهك غيرى هيچ بر كيمسه تصرفه قادر دكلدر . زيرا ؛ او الله تعالى شانى عالى وقدرت قاهره صاحبى اولوب موجوداتك جملهسندن بويوكدر. چونكه؛ الله تعالى ممكناته مشابهت ومخلوقاته مناسبتدن بريدر وممكناتده علويت وعظمتدن عاريدر.

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيت جليله؛ واجب تعالىنك قدرت كامله صاحبى اولديغنه وذات الوهيتك سموات وارضده اصل اولمقدن منزه بولونديغنه دلالت ايدر . چونكه ؛ سموات وارض وآنلرده بولونان هر موجود كنديسنك ملكى وآنلرك هر جزئنه امرى نافذ اولوب آنلرده تصرف ذاتنه وهر ذرهسنده قدرتى تأثير ايتديكنه دلالت ايدنجه ذات الوهيتك آنلرده تقرر و تمكندن منزه اولمسنه دخى دلالت ايدر . چونكه ؛ خالقك مخلوقنه محتاج اولارق آنده تقرر ايتمسى محالدر .

بو آيت جليله: اولكى آيتك دليليدر وتقريرى شويلهدر: « الله تعالى عزيز وحكيمدر. زيرا ؛ يرده وكوكلرده اولان موجوداتك جملهسى الله تعالىنك ملكى وآنلرده تصرف كنديسنه مخصوصدر . هر كيمسه كه يرده وكوكلرده اولان موجودات آنك ملكى وتصرفى آكا مخصوص اولا ، او كيمسه عزيز وحكيمدر. او حالده الله تعالىده عزيز وحكيمدر» .

* * *

واجب تعالى علىّ وعظيم اولديغى بيان ايتمك اوزره ﴿ تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلٰئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْاَرْضِ اَلَا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾ بيوريور .

[سموات اوست طرفلرندن ياريلور ملكلر ربلرينك حمدينه تسبيح وير يوزنده اولان مؤمنلره استغفار ايدرلر . آكاه ومتنبه اولك كه الله تعالى سزك كناهلريكزى مغفرت وتوبهلريكزى قبول ايتمكله انعام واحسان ايديجيدر .]

يعنى ؛ كوكلر عظمت الهيهنك مهابتندن وقهر الهينك خوف وخشيتندن اوست جهتلرندن اوزونلغنه ياريلور وبالعموم ملكلر غضب الهيدن قورقولرندن ربلرينك نعمتلرينى صايمقله نقائصدن دائما تنزيه وتقديس ايدرلر . زيرا عبد ايچون وظيفه ؛ عبوديتك ذلتنى والوهيتك مرتبهٔ علياسنى بيلمك وهر نعمتك ممكن اولديغى قدر شكرينى ادا ايتمكدركه وظيفهٔ عبوديتك حقوقنى يرينه كتيرمش اولسون . ملكلر ربلرينى ثنا ايله نقائصدن تنزيه ايتدكلرى كبى بر يوزنده بولونان اللهك خالص قوللرينهده استغفار ايدرلر . آكاه اولك كه

الله تعالى استغفار ايدنلرى مغفرت ايدیجى وتوبه ايله دركاه الوهيته رجوع ايدنلره مرحمت بیوریجيدر. يعنى كناهنك عفوينى ايسته‌ينلرى مغفرت ايتديكى كبى لطف واحسان اولارق سوديكى قوللرينى رحمت الـٰهيه‌سندن حصه‌ياب ايدر ورحمت الـٰهيه‌سندن حصه‌دار اولمادق هيچ بر كيمسه يوقدر. چونكه؛ بودنياده جمله ذرات جهان رحمت رحيمدن نصيبه‌داردر. شوقدركه رحمتدن حصه‌دار اولمق هركسك استعدادينه كوره‌در .

ابوالسعود افنديك بيانى وجهله ملكلرك استغفارلرى ؛ **شفاعت وخير اولانه شيلرى الهام وعبادتك اسبابنى حاضرلامق وعذابلرينك تأخيرينه دعا ايتمكدر** . كافرلرك ايمان ايتملرى احتماله‌بناءً **عذابك تأخيريله دعا** معناسنه استغفار آنلره‌ده شاملدر وملكلرك استغفارلرى قبول اولوناجغنه اشارت ايچون الله تعالى‌نك **غفور** اولديغى واستغفارله ايسته‌دكلرندن دها زياده احسان ايدیجى اولديغنه اشارت ايچون **رحيم** اولديغى بيان اولونمش وملكلرك تنزيه و استغفارلرى هر زمان واقع اولديغنه اشارت ايچون تسبيح واستغفار **استمراره** دلالت ايدن **مضارع** صيغه‌سيله وارد اولمشدر .

كناهلرى مغفرت وقوللرينه احسان ايتمك آنجق واجب تعالى‌دن اولديغنه اشارت ايچون **حصر وقصره** دلالت ايدن **ضمير فصل** له وارد اولمشدر . تسبيح ؛ **نقائصدن تنزيه اولوب** تحميد ايسه **اوصاف لايقه ايله مدح وثناده عبارت اولديغى جهتله** تنزيه مقدم اولديغنه اشارت ايچون تسبيح حمد اوزرينه مقدم اولارق وارد اولمشدر . چونكه ؛ نقائصدن منزه اولمايان كمالاتله متصف اولاماز . كذلك انسان‌ده اخلاق ذميمه‌دن قورتولامايجه اخلاق حميده ايله متصف اولاماز. بناءً عليه ؛ اولا اخلاق ذميمه‌دن تبرى ايتملى كه اخلاق حميده ايله تخلق وتزين ايتسون .

آيت جليله ؛ ملكلرك دائما اهل ايمانه استغفار ايتدكلرينه دلالت ايدر وآنلرك استغفارلرينه مقابل مؤمنلرده نمازلرنده دائما ملكلره سلام هديه ايدرلر . چونكه؛ مومنلرك تحياتده (السلام علينا وعلى عبادالله الصالحين) كلمۀ طيبه‌لرنده ملكلرده داخلدر . زيرا ؛ ملكلرده عبادصالحيندندرلر. بعض روايتده ملكلرك استغفارلرى ايله مراد ؛ **قوللر ايچون رزق ايستمكدر** . شوحالده بواستغفار مؤمنه وكافره شاملدر .

فخر رازينك بيانى وجهله مخلوقات ؛ **ايكى نوعدر** : برنجيسى ؛ **جسمانيات**، ايكنجيسى ؛ **روحانيدر** . جناب حق عالم جسمانينك اك بويوكى اولان سمواتده قدرتنك تأثيرينى بيان ايتديكى كبى عالم روحانينك اعظمى اولان ملكلرده‌دخى قدرتنك تأثيرينى بياناله بوندن اولكى آيتده بيان اولونان **علىّ وعظيم** صفتلريله متصف اولديغى اثبات ايتمشدر وتقريرى شويله‌در: « الله تعالى علىّ وعظيمدر . زيرا ؛ الله تعالى‌نك عظمتى قارشوسنده كوكلر ياريلور وملكلر نقائصدن تنزيه ايدرلر. هركيمسه كه آنك عظمتى قارشوسنده كوكلر ياريلا وملكلر نقائصدن تنزيه ايده ، او كيمسه علىّ وعظيمدر . اوحالده الله تعالى‌ده علىّ وعظيمدر .

خلاصه ؛ جناب حقك عظمت ومهابتندن كوكلرك اوست طرفلرندن ياريلاجقلرى وملكلرك ربلرينه تسبيح وتحميد ومؤمنلره دائما استغفار ايتدكلرى وقوللرينى مغفرت ايدیجى ومرحمت بیوریجى آنجق الله تعالى اولوب اللهك غيرى برمغفرت ايدیجى اولماديغى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى سموات وارض كنديسنك مخلوقى ومملوكى اولديغنى بياندن صوكره ذات الوهيتك غيرينى دوست اتخاذ ايدنلرى عمللرينه كوره مجازات ايده‌جكنى بيان ايتمك اوزره

﴿ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ اَوْلِيَاءَ اللّٰهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴾

بیوریيور .

[شول كيمسه‌لركه آنلر اللهك غيرى برطاقم خسيس شيلرى دوست اتخاذ ايده‌رك آنلره عبادت ايتديلر. يا اكرم الرسل ! سن آنلره التفات ايتمه . زيرا ؛ الله تعالى آنلرك حاللرينى بيليجى وعمللرينى حفظ ايدیجيدر. بناءً عليه ؛ آنلرك جزاسنى الله تعالى ويریجيدر وسن آنلر اوزرينه وكيل دكلسك .] چونكه ؛ آنلرك احوالنى كوزه‌تيجى وعمللرى واعتقادلرى اوزرينه محاسبه ايدوب عمللرينه كوره جزالرينى ويریجى الله تعالى اولونجه سن آنلرك ايشلرينه كفيل دكلسك. شوحالده آنلرك فنا فعللرندن متأثر ومحزون اولما . زيرا ؛ سن آنلره كفيل اولمايجه آنلرك فعلندن مسئول دكلسك كه متأثر اولاسك . بناءً عليه ؛ سنك وظيفه‌ك تبليغدر . سن آنلره تبليغى ايفا ايدوب حقه دعوت ايتدكدن

صوکره قبول وعدم قبول آنلره عائد اولوب عمللرینی محافظه الله تعالی‌یه عائد اولدیغی جهتله سنک ایچون کدری موجب برشی یوقدر .

بو آیتده ﴿ الذین ﴾ لفظی ؛ اللهک غیری بوتلره عبادت ایدن مشرکلری تحقیر ایچوندر . زیرا ؛ الله تعالی‌نک یرلره و کوکلره مالک اولدیغی وعلوّ شانی وعظمت کمالی بیان اولوندقدن صوکره هرکسک عبادتنه لایق اولان الله تعالی‌نک غیری بر طاقم عاجز مخلوقلری معبود اتخاذ ایدن کیمسه‌لر البته تحقیره شایاندرلر.

*
* *

واجب تعالی رسولنک آنلر اوزرینه وکیل اولمادیغنی بیاندن صوکره رسول اللهک قرآن واسطه‌سیله آنلری انذار ایده‌جکی اولدیغنی بیان ایتمک اوزره ﴿ وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل! سندن اول کچن انبیایه وحی ایتدیکمز کبی سکا لغت عرب اوزره قرآنی وحی ایتدک که ام القری اولان مکه ومکه‌نک اطرافنده اولان اهالی‌یی یوم قیامتله انذار ایده‌سک . زیرا ؛ اویوم قیامتده اصلا شبهه یوقدر .]

یعنی ؛ ای حبیبم ! کافرلر اوزرینه سنک وکیل اولمادیغنی وحی ایتدیکمز کبی عربی لغت اوزره قرآنی سکا وحی ایتدک که اوقرآنک انذاره متعلق اولان آیتلریله مکه اهالیسنی ومکه‌نک اطرافنده بادیه‌لرده وسائر کویلرده وشهرلرده ساکن اولان اهالی‌یی دخی انذار ایده‌سک وانبیاء سابقه‌نک امتلرینی یوم قیامتک شدتلی عذابلریله انذار ایتدکلری کبی سن ده امتکی یوم قیامتک دهشتیله انذار ایده‌سک که اویوم قیامتده اصلا شبهه یوقدر.

مکه‌ده جمله اهل ایمانک قبله‌سی اولان (کعبه) و (مقام ابراهیم) علیه السلام بولوندیغی جهتله عندالله تعظیم اولونمغه شایان اولدیغنه اشارت ایچون ام القری دنیلمشدر. بو آیتده رسول اللهک اهل مکه واطرافنی انذار ایده‌جکی بیان اولونمسی رسول اللهک خاصةً مکه ومکه‌نک مشتملاتندن اولان اطرافنه مبعوث اولمسی لازم کلمز . زیرا بر شیئی ذکر ایله حکم ؛ او شیئک غیری‌یه شامل اولمامسنی ایجاب ایتمز . یعنی مکه‌یه ومکه‌نک اطرافنده

بولونان اهالی‌یه مبعوث اولدیغنی بیان ایتمکدن مکه‌نک غیری‌یه مبعوث اولمامسنی بیان لازم کلمز. بو آیتله مکه واطرافنه بعث اولوندیغی ثابت اولدیغی کبی ﴿ وما ارسلناك الا كافةً للناس ﴾ مثللو دیکر آیتلر دخی بوتون عالمه مبعوث اولدیغنه دلالت ایدر. حتی باشقه آیت اولمسه‌بیله مادام که بو آیتله رسول اولدیغی ثابت اولونجه دعواسنده‌ده صادق اولدیغی ثابت اولور . شو حالده بالجمله عالمه مبعوث اولدیغنی دعوی ایتدیکی تواتر صورتیله بزه نقل اولوندی . بناءً علیه ؛ جمله عالمه مبعوث اولدیغی بزجه ثابت اولمشدر .

روحلر جسدلره و عمللر عامللریله وظالملر مظلوملریله وهرکس بربریله جمع اولاجقلرینه بناءً یوم قیامته یوم جمع دینمشدر . قرآنک عربی اولمسنی بیان ؛ قرآنی مدح ایچون اولدیغی بوندن اولکی سوره‌ده بیان اولونمشدر . قرآنک عربی اولمسندن قوم عربه مخصوص اولمسی لازم کلمز . زیرا ؛ بر نبی هانکی قومدن نشأت ایدرسه اوقومک لسانی اوزره کتاب نازل اولمق واولسان اوزره شریعتی تحکیم وتقویه ایتمک عادت الٰهیه جمله‌سندندر . اما شریعتک اساسی تحکیم اولوندقدن صوکره اطراف عالمه نشر وتعمیمی قولایدر. خصوصاً رسول اللهک عموم ناسه مبعوث اولدیغنه وقرآنک بالعموم ملتلر حقنده نازل اولوب احکامنک یوم قیامته قدر باقی اولاجغنه دائر متعدد آیتلر واردر .

*
* *

واجب تعالی قیامتله انذاری رسولنه امر ایتدکدن صوکره یوم قیامتده ناسک ایکی فرقه اولاجغنی بیان ایتمک اوزره ﴿ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ﴾ بیوریور .

[ناسدن بعضیلری جنتده وبعضیلری جهنمده‌در .]

یعنی ؛ خلق محاسبه ایچون عرصهٔ محشره جمع اولوب هرکسک حسابلری کورولوب عمللری ایجابی کیده‌جکلری محللری تعین ایتدکدن صوکره محللرینه سوق اولوندقلرنده ناس ایکی فرقه اولور : او ایکی فرقه‌نک بریسی جنتده دیکری جهنمده‌در . زیرا دنیاده اعتقادک اساسی ؛ ایکیدر، که آنلرده ایمان وکفردر. عملده ایکیدر: بریسی ؛

عمل صالح ، دیکری ؛ عمل سیئدر . بناءً علیه ؛ ایمان و عمل صالح صاحبلری مقاملری اولان جنتده مسرور و اعمال قبیحه صاحبلری جهنمده معذب و محزون اولورلر.

عرصۂ محشره طوپلاندقدن صوکره جزالر تعین ایدوب ایکی یه آییرلاجقلری ایچون بو آیتلرده بیان اولونان تفرقه ایله بوندن اولکی آیتده بیان اولونان اجماع بیننده منافات یوقدر . چونکه ؛ اجتماع مقدم اولوب فرقه‌لره آیرلمق محاسبه بیتدکدن صوکره‌در .

*
* *

واجب تعالی اللهك غیری‌یی معبود اتخاذ ایدنلرك عمللرینی حفظ ایده‌جکنی ورسول اللهك آنلر اوزرینه وکیل اولمادیغنی ویوم قیامتله ناسی قورقوتاجق احکامنی وحی ایتدیکنی وبعدالحساب ناسك ایکی فرقه اولاجغنی بیاندن صوکره ناسك بر فرقه اولمسنه مشیت الٰهیه تعلق ایتمه‌دیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَهُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِى رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴾ بیوریبور .

[اکر الله تعالی ناسك بر اولمسنی مراد ایتمش اولسه ایدی آنلری بر امت قیلاردی ولكن ایسته‌دیکی کیمسه‌یی رحمتنه ادخال ایدر وظالملر ایچون دوست ویاردیمجی یوقدر.]

یعنی ؛ ای رسول ذیشان! سن ناسی ایمانه اجبار ایده‌مزسك ولكن الله تعالی دیله‌مش اولسه ایدی جمله‌سنی ایمانه ادخال ایتمکله امت واحده قیلاردی . زیرا ؛ هرشیئه قادر اولدیغی کبی بوتون خلقی ایمانه ادخاله دخی قادردر ولكن دیله‌دیکی قوللری دین اسلامه هدایتله انعام واحسانله رحمتنه غرق ایدر واحکام الٰهیه‌سی وشریعت سبحانیه‌سی خارجنه چیقان ظالملرك شفاعت ایده‌جك دوستلری اولمادیغی کبی عذابلرینی دفع ایده‌جك بر یاردیمجیلری‌ده یوقدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله الله تعالی‌نك دیله‌مش اولسه جمله ناسی ایمانه ادخاله قادر اولمسندن کافرلرك معذور اولملری لازم کلمز . یعنی « الله تعالی ایسته‌سه ایدی بزده ایمان ایدردك ولكن ایسته‌مه‌دی بزده ایمان ایتمه‌دك . شو حالده بزده قصور یوقدر »

دیه‌مزلر . زیرا ؛ مشیت الٰهیه هر کسك استعداد واستحقاقنه کوره تعلق ایدر. چونکه؛ عبدك افعال اختیاریه‌سنده اللهك اراده‌سی ودیله‌مه‌سی عبدك اراده ودیله‌مسنه تابع اولدیغندن عبد ایچون افعال اختیاریه‌دن اولان ایمانی ویا کفری اختیارده مجبوریت یوقدر. هرهانکیسنی اختیار ایدرسه الله تعالی اونی خلق ایدر. بناءً علیه ؛ عبدك اراده‌سنی صرفله کسبی مشیت الٰهیه‌یه سببدر ، یوقسه مشیت عبدك کسبنه سبب دکلدر . چونکه عذابی وثوابی ایجاب ایدن؛ عبدك افعالیدر. شوحالده ایکی فرقه اولوب بر فرقه اولمامسنی ایجاب ایدن فرقه‌لرك حاللریدر . بناءً علیه ؛ ایکی فرقه‌یه ایکی محل خلق اولونارق بر فرقه کندی اختیاریله جنته دیکر فرقه‌ده ینه کندی اختیاریله جهنمه کیده‌جکدر .

بو آیت جلیله ؛ رحمت الٰهیه‌یه داخل اولانلرك دوستلری ویاردیمجیلری اولدیغی ایچون داخل اولدقلرینه دلالت ایدر . زیرا ؛ آنلر ایمان ایدوب اللهه عبادت ایتدکلرندن الله تعالی آنلرك دوستی ویاردیمجیلریدر. بناءً علیه؛ لطف واحسانه غرق ایدر. اما ظالملرك عذابه دوچار اولملری یالکز کندی سوء اختیارلری سببیله اولدیغندن آنلره دوست ویاردیمجی اولماز وقباحتی اولمایان کیمسه‌لره‌ده عذاب اولماز . زیرا ؛ کناهسز کیمسه‌یه عذاب ظلمدر . جناب حق ایسه ظلمدن منزهدر . آنجق عملسز کیمسه‌یه ثواب ویریلیر . زیرا ثواب ؛ لطفدر . واجب تعالی ایسه لطف واحسان صاحبیدر .

ظالملرك دوستی اولمادیغنك سببی ؛ ظلملری اولدیغنه آیتده دلالت واردر . چونکه دوستلری ویاردیمجیلری اولمامق حکمنك، مشتق اولان ﴿ ظالمون ﴾ لفظنه تعلیقی ؛ مأخذ اشتقاق اولان ظلمك سبب وعلت اولمسنی ایجاب ایدر. شوحالده بونلرك دوستدن ویاردیمجیدن محروم اولملرینه سبب؛ آنلرك ظلملریدر .

خلاصه ؛ دیله‌مش اولسه جناب حقك ناسی بر امت قیلمغه قادر اولدیغی ولكن اراده‌سنی ایمانه صرف ایدن قوللرینی رحمتنه ادخال ایتدیکی وظالملرك ظلملری سببیله کندیلرینه نازل اولان عذابی دفع ایده‌جك دوستلری ویاردیمجیلری اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی ظالملرك ولیلری اولمادیغنی بیاندن صوکره آنلرك اللهك غیری بر طاقم

عاجز مخلوقلری ولی اتخاذ ایتدکلرینی وحالبوکه ولی اتخاذینه مستحق آنجق ذات الوهیتی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ بیوریور .

[بلکه او ظالملر اللهك غیری برطاقم عاجز مخلوقلری دوست اتخاذ ایتدیلر . اگر آنلر دوست آرارلرسه حقیقی دوست آنجق الله تعالیدر . زیرا ؛ الله تعالی وفات ایتمش کیمسه‌لری دیرلتیر وهرشی اوزرینه قادردر .]

یعنی ؛ ظالملرك شفاعت ایده‌جك دوستلری وعذابلرینی دفع ایده‌جك یاردیمجیلری اولاماز . زیرا آنلر ؛ اللهك غیریلرینی دوستلر اتخاذ وآنلرك اللهه شریك اولدیغنی اعتقاد ایتدیلر والله تعالی‌یه شریکدر دییه‌رك اعتقاد ایتدکلری پوتلری کندیلرینه شفاعت ایده‌جك اعتقادنده بولوندیلر . حالبوکه او پوتلرك آنلره شفاعته یاردیمه اقتدارلری یوقدر . اگر آنلر حقیقی بردوست آرارلرسه حقیقی دوست؛ آنجق الله تعالیدر. بناءً علیه ؛ الله تعالینك غیری‌نی دوست اتخاذ ایتمك کفر اولدیغی جهتله آنلر ایچون عین مضرتدر . شو حالده قوللری ایچون اللهك غیری‌نی دوست اتخاذ ایتمك لایق دکلدر، آنجق دوستلغه لایق اولان؛ اللهدر . زیرا ؛ الله تعالی أولولری احیا ایدر وهرشیئه قادردر . چونکه ؛ اولاً نصل ایجاده قادر ایسه وفات ایتدکدن صوکره احیا ایتمکه دخی قادردر . بناءً علیه ؛ برطاقم عاجزلری ولی اتخاذ ایتمکدن ایسه هرشیئی ایجاده وأولمشلری احیایه وحال حیاتده اولانلری أولدورمکه قادر اولان واجب الوجودی دوست اتخاذ ایتمك واجب اولدیغنی ادنی عقلی اولان کیمسه‌نك بیلمسی لازمدر . شوحالده اللهك غیری‌نی دوست اتخاذ ایتمك ؛ باطل واثر حماقتدر . واجب تعالی ذات الوهیتنك غیری‌یه اعتماد ایتمك جائز اولمادیغنه وآنجق اعتماده شایان ذات الوهیتی اولدیغنه بو آیتله قوللرینی ارشاد ایتمش وبو دعوایی اموانی احیایه وهرشیئه قادر اولدیغنی بیانله اثبات ایلمشدر . قیاس منطقی ایله تقریری شویله‌در : « الله تعالی آنجق ولیدر. زیرا؛ الله تعالی أولولری احیایه قادردر. هر کیمسه که أولولری احیایه قادر اولا ، آنجق ولیدر . بناءً علیه ؛ الله تعالی آنجق ولیدر » .

⁂

واجب تعالی کافرلری ایمانه اجباردن نهی ایتدکدن صوکره مؤمنلری خصومتدن منع ایتمك اوزره ﴿ وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ﴾ بیوریور .

[برشیکه او شیده اختلاف ایتدیکز . آنك حکمی اللهه راجعدر .]

یعنی ؛ الله تعالی ولی اتخاذینه شایان اولونجه دنیاکزه وآخرتکزه متعلق برشیئك حکمنده اختلاف ایدرسه‌کز او شیئك حکمنی الله تعالی‌یه والله تعالینك کوندردیکی کتابه حواله ایدك وآنك حکمنی اللهك کتابندن آرایك. زیرا؛ اللهدن باشقه اموریکزی تدبیر واحوالکزده بحق تصرف ایدر برکیمسه یوق که او شیئك حکمنی آندن آرایاسکز. چونکه؛ الله تعالی حقی باطلدن وباطلی حقدن تفریق ایدر وحقه ثواب ویرر وباطل اوزرینه عذاب ایدر. بناءً علیه حقله باطل بيني تفریق ایدر حکم؛ اللهه واللهك کتابنه‌و کوندردیکی رسولك شریعتنه تفویض اولونمشدر. شوحالده اختلاف ایتدیککز شیئك حکمنی بونلردن باشقه شیدن آرامق خطا وباطلدر .

یاخود معنای آیت : [برمسئله‌ده اختلاف ومنازعه ایدرسه‌کز محاکمه‌کزی اللهك شریعتنه حواله ایله اللهك حکمنی غیرك حکمی اوزرینه تقدیم و ترجیح ایدك . زیرا اللهك حکمی ؛ تام وغیرك حکمی ناقصدر . چونکه حکمته موافق اولان حکم ؛ آنجق اللهك کوندردیکی شریعتده اولابیلیر، آنك غیری حکملر خللدن خالی اولاماز] دیمکدر.

خلاصه ؛ حوادث عالمدن وافعال بشردن هرشیئك حل وحرمتنده وجواز وعدم جوازنده اختلاف واقع اولورسه آنك حلی وفصلی ونزاعك قطعی اللهك امرینه وشریعتنه حواله اولونوب آنکله حل وفصل ایتمك واجب اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی اختلاف اولونان مسائلك حکمنی اللهه حواله ایله آنك شریعتندن حل ایتمك لازم اولدیغنك حکمتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴾ بیوریور .

[شو حکم ايدن الله تعالى بنم ربمدر. بن آنجق اکا تفويض امور ايدرم وهر ايشيمده بن آنجق آنك عنايتنه رجوع ايدرم .]

يعنى ؛ شو اوصافى وملکنده مستقل اولديغى وقوللرى آره‌سنده مصلحته وحکمته موافق حکم ايتديکنى ايشيتديککز الله تعالى بنى انواع تربيه ايله تربيه ايدن ربمدر. بناءً عليه ؛ بن آکا عبادت ايدر وهر ايشيمى اکا حواله وحکمنه راضى اولورم . سزك ده ربکزدرکه سزده آکا عبادت ايدوب ايشلريکزى اکا تفويض ايتمکز و باشقه‌سندن امداد آرامامکز لازمدر وهر امورمده ربمه مراجعت ايدرم وآنك عنايتنه صيغينيرم . بناءً عليه ؛ سزك عداوتکزدن انديشه ايتمم. زيرا ؛ ربم امورمه وکيلدر، سزدن انتقامنى آلير . شوحالده سزده آکا تفويض امور ايتملى سکزکه انتقامندن قورتولاسکز .

خلاصه ؛ قوللر ايچون آنجق الله تعالى يه تفويض امور وهر ايشنده اللهه عرض احتياج ايتمك وظيفهٔ عبوديتك ارکانندن اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى آنجق کندينه تفويض امور ايتمك لازم اولديغى بياندن صوکره کنديسى جمله‌نك مرجعى اولديغنك حکمتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاطِرُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجاً وَمِنَ الْاَنْعَامِ اَزْوَاجاً يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ ﴾ بيوريور.

[الله تعالى شو کوريلان جسامت اوزره کوکلرى وکرهٔ ارضى ياراتمشدر وسزك ايچون کندى جنسکزدن زوجه‌لر وحيوانات سائره‌نك ده کندى جنسلرندن زوجه‌لرينى خلق ايتدى که بو عالم مکوناتده سزى چوغالتير.]

يعنى؛ الله تعالى يه تفويض امور ايتمك لازمدر. زيرا ؛ الله تعالى بو عالم علوى اولان کوکلرى وعالم سفلى اولان يرلرى وآنلرك آره‌سنده حادث اولان بالجمله موجوداتى ياراتيجى وعالم مکوناتده اولان طبايع هيولانى وحيوانات ومعدنياتك صورتلرينى تصوير ايديجى وهر بريني مصلحت وحکمته موافق اولارق خلق ايديجيدر وجملهٔ تدبيراتندن اولارق سزك ايچون کندى جنسکزدن آرزوکزه موافق وانسيتکزه ياراشلى زوجه‌لر خلق ايتدى وآنلردن

ايسته‌ديککز وجهله انتفاعى سزه حلال قيلدى ومنفعتلرينى سزه تخصيص ايتدى که آخر طرفندن تعرض وقوع بولماسون وجميع حقوق وخصوصاتنى سزه توديع ايتدى که غيرك مداخله‌يه حقى اولماسون وحيوانات سائره‌نك ده کندى جنسلرندن زوجه‌لر خلق ايتدى. سزى وحيواناتى ارککلى وديشيلى خلق ايتمکله يريوزنده نسللريکز سببيله چوغالتدى وديشيلرك رحملرى واسطه‌سيله نسللر وقت مرهوننه قدر عالمده باقى قالير . شوحالده قوللره لازم اولان اسبابه توسل ايدوب حسن تدبيرى ياپدقدن صوکره اللهه تفويض امور ايتمك اهم والزمدر . چونکه ؛ عبد اسبابنه تشبث ايتدکدن صوکره خلق ايده‌جك الله تعالى اولديغى کبى درگاهنه عرض احتياج ايدنلرك احتياجلرينى ده دفعه قادردر . بناءً عليه؛ عبد ايچون حسن تدبيرله برابر اللهه اعتماد تامله اعتماد ايتمك واجبدر .

ابوالسعود افندينك بيانى وجهله ﴿ يذرؤکم ﴾ ذرءدندر. ذرء؛ دوشمك وچوغالتمق معناسنه‌در . چوغالمانك اسبابى ؛ زوج و زوجه‌نك بولونمسيله اولاجغنه بناءً اولا واجب تعالى سبب اولان زوجله زوجه‌يى خلق ايتديکنى وثانياً چوغالتديغنى بيان ايتمشدر. ﴿فيه﴾ شوتدبير سايه‌سنده ديمکدر . چونکه بيضاوينك بيانى وجهله ناسى وحيواناتى زوجه‌لرله خلق وايکيسنى برآره‌يه کتيره‌رك نسل ميدانه کلمسنه آلت ايتمك؛ ذريتك چوغالمسنه منبعدر.

خلاصه؛ الله تعالى نك يرى وکوکلرى خاق ايتديکى کبى انسان وحيوانات سائره ايچون زوجه‌لر خلق ايتديکى واوتدبير سايه‌سنده ذريتلرينى چوغالتديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر

*
* *

واجب تعالى ذاتنه اعتماد لازم اولديغى بياندن صوکره کنديسنه بکزه‌ر هيچ برشى اولماديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴾ بيوريور.

[اللهك مثلى هيچ برشى اولمادى . اوالله تعالى که قوللرينك سوزلرينى ايشيديجى وايشله‌دکلرى ايشلرينى کوريجيدر .]

يعنى؛ الله تعالى نك ذاتنه بکزه‌ر هيچ برشى اولماديغى کبى صفاتنه مناسب دخى برشى

یوقدر . حالبوکه الله تعالی ایشیدلمك شانندن اولان هرشیئی ایشیدیر وکورولمك شانندن اولان هرشیئی کورور .

فخررازینك وقاضینك بیانلری وجهله بوآیت ؛ مبالغه صورتیله عین کلمهٔ توحیددر . چونکه؛ اللهك مثلنك مثلی اولمانجه کندینك مثلی اولمیه‌جغی اولویتله ثابت اولور. زیرا؛ مشبه‌به مشبهدن قوی اولدیغی جهتله اومشبه‌به تشبیه اولونان مشبه آندن ضعیف اولور. شوحالده ضعیف اولان مشبهك مثلی اولمانجه آندن دها قوی‌واعلی اولانك مثلی اولمیه‌جغی بالضروره لازم کلور . بناءً علیه ؛ ذاتنده وصفاتنده نظیری ومثیلی اولمایان ذاتك واحد حقیقی اولدیغی ثابت اولورکه توحیدك معناسی‌ده بودر .

واجب تعالی‌نك اجسامدن برجسم اولمادیغی واجزادن مرکب برمکانده وبرجهتده بولونمادیغی بوآیتله ثابتدر . چونکه ؛ جسم اولسه سائر اجسامه بکزه‌ر. کذلك اجزادن مرکب اولسه سائر مرکباته بکزه‌ر وبرمکانده تمکن ایسه سائر متمکن اولانلره بکزه‌ر. حالبوکه‌آیت هیچ برشیئك کندینه مماثل اولمادیغنی بیان ایتمشدر. زیراآیت؛ مماثلی بالکلیه نفی ایتمشدر. مماثل نفی اولونونجه جسم‌اولمسی وسائرعوارض اجسامدن بولونمسی وامارهٔ حدوث اولان شیلرك جمله‌سی نفی اولونمشدر . ذاتنده مماثلت نفی اولونونجه صفتلرینك نفی اولونمسی خاطره کلمسون ایچون صفات کمالیه ایله متصف اولدیغنی بیان ضمننده سمع و بصر صفتلریله‌متصف اولدیغنی بیان بیورمشدر. بوآیتده شی لفظی **نفی عقیبنده‌اولدیغی ایچون استغراق** معناسنی‌افاده ایدر. یعنی «عرض وجوهردن وبالعموم موجوداتدن هیچ برشی واجب تعالی‌یه مثیل دکلدر » دیمك اولور .

بوکا نظراً **معنای آیت** : [وجهاً من‌الوجوه ذاتنده وصفاتنده اللهه مماثل هیچ بر موجود یوق] دیمکدر . چونکه ممکناتدن هرنه تصور اولونسه البته برحدله محدود وبر کیفیتله مکیف وحادث اولمق ضروریدر . واجب تعالی ایسه بونلرك جمله‌سندن منزهدر. کرچه علم واراده وقدرت کبی صفات اللهك بعضیلری قوللرنده‌ده واردر ولکن اللهك صفتلری قوللرك صفتلری کبی دکلدر . زیرا ؛ اللهك صفتلری قدیم ، قوللرك صفتلری حادثدروالله‌ك صفتلری کامل قوللرك صفتلری‌ناقصدر.بناءً علیه ؛ ذاتنده وصفاتنده اللهه بکزه‌ر هیچ برشی یوقدر .

بو آیت ؛ ایکی حکمی جامعدر : برنجیسی ؛ اللهه بکزه‌ر هیچ برشی بولونمامسی ، ایکنجیسی ؛ الله تعالی‌نك سمع وبصر کبی صفات کمالیه ایله متصف اولماسیدر .

*
* *

واجب تعالی قوللرینه توکل تامله توکل لازم اولدیغنك بعض دلیلنی بیاندن صوکره دلیل آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾ بیوریور .

[سموات وارضك آناختارلری اللهکدر واللهه مخصوصدر . دیله‌دیکی قولنه رزقی بول‌ودیله‌دیکنه طارویرر . زیرا ؛ اوالله تعالی هرکسك استحقاقنی وهرشیئی بیلیجیدر.]

یعنی ؛ یری وکوکلری الله تعالی خلق ایدنجه یرك وکوکلرك وخزینه‌لرینك ورزق قاپولرینك آناختارلری اللهه مخصوصدر . زیرا ؛ اللهدن باشقه هیچ برکیمسه واسباب عادیه‌دن هیچ برسبب کوکلرده ویرده‌تأثیره وتصرفه قادردکلدر. بناءً علیه؛ رزقك‌اسبابندن اولان یاغموری سمادن یاغدیران وعین رزق اولان دانه‌لری یردن بیتیرن آنجق الله تعالی اولدیغندن ایسته‌دیکی قولنك رزقنی بول وایسته‌دیکی قولنك رزقنی طار ویرر . زیرا ؛ واجب تعالی هرکسك حالنه موافق اولانی وهرشیئی بیلیر ومصلحته موافق اولان شیئی خلق ایدر. شوحالده رزق خصوصنده هرکسك نائل اولدیغی مقدار آنك حقنده خیر اولاندر وبوده بیکلرجه کیمسه‌لرده کورولمکده‌در . زیرا ؛ عین‌سعی وعین اسبابه توسل ایدن ایکی کیمسه‌دن برینك سعینك ثمره‌سی چوق ، دیکرینك نسبت قبول ایتمز درجه‌ده آز اولور . بناءً علیه ؛ عبد ایچون اسبابه تشبث ایده‌رك سعی ایتمك لازمدر . امامسبیك سببه موافق اولوب اولمامسی اللهك تقدیرینه محولدر. دیلرسه مسببی‌خلق ایدر وایسترسه خلق ایتمز وایسته‌دیکنه چوق ویرر دیکرینه آز ویرر . چونکه ؛ خزینه آنکدر . ایسته‌دیکی وجه ایله تصرف ایدر هیچ کیمسه‌نك قاریشمغه صلاحیتی یوقدر . بناءً علیه ؛ اعتراض‌ده جائز اولاماز . زیرا ؛ ملکك صاحبنه نه ایچون بویله یاپدك دنیله‌مز .

مقالید؛ اساس اعتباریله **آناختار** معناسنه ایسه‌ده بوآیتده **خزینه** معناسنه‌ده اولابیلیر.

ابوالسعود افندینك وقاضینك بیانلری وجهله **معنای آیت** : [سموات وارضك خزینه‌لری الله تعالی‌یه مخصوصدر. بناءً علیه؛ جمله‌سنده تصرفات اللهه عائددر. شوحالده خزینه‌سندن دیله‌دیکنه چوق ودیله‌دیکنه آز ویرر. زیرا؛ هرشیئی وخزینه‌سندن ویرلمسی مناسب اولانی بیلیر] دیمکدر. شومعناده مبالغه‌واردر. چونکه مقالید؛ **آناختار** معناسنه‌ایکن **خزینه** معناسنده‌استعمالی خزینه‌نك حفظی وصرفی واجب تعالی‌یه مخصوص اولدیغنه آچیقدن دلالت ایدر. زیرا؛ محفوظ اولان برشیئك آناختاری کیمده ایسه حفظی آکا عائد اولدیغی کبی صرفیاتی‌ده آکا عائد اولور. بناءً علیه؛ واجب تعالی، عندنده محفوظ اولان خزینه‌لرنده ایسته‌دیکی کبی تصرف ایدر.

بوآیت ایله بوندن اولکی آیت؛ دوست اتخاذینه شایان آنجق الله تعالی اولوب اللهك غیری دوست اتخاذینه شایان برکیمسه‌نك بولونمادیغنه دلیلدر ومنطقجه قیاسك تقریری شویله‌در : « الله تعالی دوست اتخاذ اولونمغه الیقدر. زیرا؛ الله تعالی یری وکوکلری خالق اولوب کندینه بکزر هیچ برشی یوقدر و واحد حقیقی ویرك وکوکلرك خزینه‌لرینك آناختارلری آکا مخصوصدر. هرکیمسه‌که سموات وارضك خالقی اولا وکندینه بکزه‌ر برشی بولونمایه وسموات وارضك مفتاحی آکا مخصوص اولا، او کیمسه دوست اتخاذ اولونمغه شایاندر. بناءً علیه؛ الله تعالی دوست اتخاذاولونمغه وهرکسك اعتمادینه شایاندر ».

خلاصه؛ سموات وارضك مفتاحی اللهه مخصوص اولدیغی وایسته‌دیکی قولنه رزقی بول وایسته‌دیکنه آزویردیکی وهرشیئی بیلدیکی بوآیتدن مستفاداولان فوائدجمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی کرك رسول اللهه وکرك انبیاء سائره‌یه وحی ایتدیکنی سوره‌نك بدایه‌سنده اجمالاً بیان وآنك دلیللرینی تفصیل ایتدکدن صوکره او اجمالی تفصیل ایتمك اوزره ﴿ شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدّٖينِ مَا وَصّٰى بِهٖ نُوحًا وَالَّذٖٓى اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهٖٓ اِبْرٰهٖيمَ وَمُوسٰى وَعٖيسٰٓى اَنْ اَقٖيمُوا الدّٖينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فٖيهِ ﴾ بیوریور.

[یا اکرم الرسل ! الله تعالی حضرت نوحه وصیت ایتدیکی شیئی دیندن اولارق سزه‌ده مشروع قیلدی و شول شی که ای حبیبم ! بز عظیم الشان اوشیئی سکا وحی ایتدك . ایشته اوشیئی وابراهیم وموسی وعیسی علیهم السلامه بزم وصیت ایتدیکمز شیئی دخی سزه مشروع قیلدق . او وحی ووصیت ایتدیکمز شی؛ دینی اقامه ایدوب احکامنی خللدن وقایه ایتمك ودینده تفرق ایتمه‌مکدر .]

فخررازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بوآیت؛ **بش حکمی جامعدر :** برنجیسی؛ **حضرت نوحه وصیت ایتدیکی احکام دینیه‌لی امت محمده دخی مشروع قیلمسیدر.** (لکم) ده‌کی خطاب؛ **امت محمده‌در.** یعنی « ای امت محمد ! دیندن اولارق نوح علیه السلامه وصیت ایتدیکی احکامی الله تعالی سزه‌ده مشروع قیلدی» دیمکدر. ایکنجیسی؛ **رسول اللهه وحی اولونان احکامك دخی مشروع اولمسیدر.** یعنی « بزم سکا وحی ایتدیکمز احکامی‌ده ای نبیّ محترم! سکا وسنك امتکه مشروع قیلدق » دیمکدر. اوچنجیسی؛ **اولوالعزم پیغمبران ذیشاندن حضرت ابراهیم وموسی وعیسایه وصیت اولونان احکامك دخی امت محمده مشروع اولمسیدر.** یعنی « بز ابراهیم وموسی وعیسی علیهم السلامه وصیت ایتدیکمز احکامی سزه دخی وصیت ایتدك ومشروع قیلدق » دیمکدر. دردنجیسی؛ **انبیایه وصیت اولونان احکامده بریسی دینك حقوقنی ایفا ایله اقامه ایدوب احکامنی برینه کتیرمکدر. یعنی انبیایه وصیت ایتدیکمز شی؛ دینی اقامه واحکامنی خللدن وتغییردن وقایه ایتمکدر.** بشنجیسی؛ **او وصیت اولونان مسائلدن بریسی‌ده دینده اختلاف ایدوب فرقه‌لره آیریلمامقدر** که اساسنده اتفاق اوزره بولونمقدر.

انبیاء عظامه وصیت اولونوب امت محمده‌ده مشروع قیلنان؛ اصول اعتقاد ودینك احکامنه رعایت ودین خصوصنده اختلاف ایتمه‌مکدر وبو مسائلده جمله انبیانك شریعتلری مساوی ومتفقدر وبو اساسده هیچ برشریعت دیکرینه مخالف دکلدر.

بو آیتده ذکر اولونان انبیاء عظام حضراتی بویوك شریعت صاحبی واولوالعزم پیغمبران ذیشان حضراتندن اولوب ملتلرك اکثریسی بونلرك نبوت وشریعتلرینی تسلیم

ایتدکلری ایچون بو بش ذاتك اسملری ذکر اولونمشدر ، یوقسه بونلرك شریعتلری بویله دردە اسمی ذکر اولونمایانلرك شریعتلری بویله دکلدر معناسنه دکلدر. چونکه اصول اعتقادده و بو آیتده بیان اولونان دینی اقامه ایتمکده واختلاف ایتمهمکده جملهسی مساویدرکه ایمانده ومکارم اخلاقده ورذائل احوالدن احترازده وحلالی حلال وحرامی حرام طانیمقده متفقلردر. اما فروع اعمالده زمانه ومزاجه کوره اختلاف ایدن مسائلده شریعتلر آیریدر. آنجق بر دینی قبول ایدن افراد او دینی اقامه یهسی ایتمك ودینده اختلاف ایدهرك طاغلمیهرق طوپلو بولونمق ویکدیکرینی قرداش طانیارق الفت وانسیت ایتمك وجمعیته خلل کتیرمهمك هر دینده اهم والزم اولان مسائلدن اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر. چونکه؛ خلقك بر نقطهده اجتماع ایدوب قوت وشوکتلری دینله حاصل اولدیغندن دینده اختلافدن بوتون ملتلر نهی اولونمشلردر. زیرا اصول اعتقادده تفرقه؛ ملتك تفرقهسنی وملتك تفرقهسی ایسه قوتك ضعفه تبدلنی ایجاب ایتدیکندن اصول دینده تفرقه، جماعتك اضمحلالنی موجب اولور. بناءً علیه؛ جمله انبیا اصول دینده اجتماع ایدوب خلقیده اجتماعه دعوت وتفرقهدن نهی ایله امر اولونمشلردر.

بو آیتده وصیت؛ امر معناسنی متضمندر. زیرا؛ بر شی ایله واجب تعالینك توصیهسی اوشیله امردر ودینی اقامه واو دینده تفرقهدن نهیك شاننه اعتنا واهمیتنه اشارت ایچون امر بدلنده توصیه وارد اولمشدر. چونکه؛ وصیت اولونان شیئك دائما اهمیتلی اولمسی عادتدر. شو حالده وصیت؛ امردن دها قوتلیدر.

اکثر حلال وحرامه متعلق اولان احکامك وایکی قرداشك بر برینی آلمسنك حرمتی ابتداءً نوح علیه السلامه وحی اولوندیغندن نوح علیه السلامه توصیه اولونان احکامك مشروع قیلندیغنی بیان بو آیتده تقدیم اولونمشدر.

رسول اللهك رسالتنی انکار ایدن کافرلره رسول اولدیغنی بیان؛ وحی لفظنده دها زیاده اولوب وحی ایله خطابك تأثیری زیاده اولدیغی جهتله رسول اللهه کلن احکامدن وصیتله تعبیر اولونمامش وحی ایله تعبیر اولونمش ورسول اللهه وحی اولونان احکامك شاننه اشارت ایچون (اوحینا) عظمته دلالت ایدن متکلم نونی ایله وارد اولمشدر.

فخر رازی ونیسابورینك بیانلری وجهله دینی اقامه ایله مراد؛ دینك ارکاننده

عدالت وبالمال اولانه شیلرك دخولنده دینی محافظه ایتمك ودینك احکامنی تعطیلدن وقایه ایله وظائفنی ادایه دوام وکمال جدیتله حقوقنی ایفایه مسارعت ایتمکدر.

*
* *

واجب تعالی مشاهیر انبیایه وصیت ایتدیکی احکام اساسیهیی امت محمدهده مشروع قیلدیغنی بیاندن صوکره رسول اللهك بو احکامه دعوتنه مشرکلرك اجابت ایتمهدکلرینك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللّٰهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ﴾ بیورییور.

[ای رسول اکرم! سنك دعوت ایتدیکك توحیده اجابت ایتمك مشرکلر اوزرینه پك آغیر اولدی. حالبوکه الله تعالی دیلهدیکی کیمسهیی کندینه اختیار ایدر وکندینه عرض احتیاج ایدهرك عبادتله رجوع ایدن کیمسهیی هدایتده قیلار وطریق توحیده ایصال ایدر.]

یعنی؛ ای حبیبم! مشرکلر کندیلرینك ثروت وسامانلرینه واتباع واعوانلرینه مغرور اولارق کندیلرینی بیوك کوردکلری حالده الفت ایتدکلری شركك غیری اولان توحیده آنلری سنك دعوتك آنلر اوزرلرینه غایت آغیر وکوچ اولدی وتوحیدی قبولی کندیلرینه عار وعیب عد ایتدیلر. چونکه نبوت وشرف وحیثیتك جملهسنی حسب ونسبده وزنکینلکده اولور ظن ایتدیلر. حالبوکه بو ظنلری باطلدر. زیرا؛ الله تعالی دیلهدیکی قوانی نبوتله اختیار ایدر وقوللرینی ارشاد ایچون ایستهدیکی کیمسهیی رسول کوندرر وامور وخصوصنده ربسنه التجا ودرکاهنه مراجعت ایدن قوللرینی خیراته وسعادته موفق قیلمقله هدایته ایصال ایله طوغرو بوله سوق وکندینه رجوع ایدن قوللرینه لطف وعنایتیله امداد ایدر.

فخر رازینك و ابو السعود افندینك بیانلری وجهله انسانلره عادتلرینك خلافنی تکلیف ایتمك او انسانلره آغیر کلمك جبلی اولوب عادتنی ترکله خلاف عادتی اختیار ایتمك هر زمان مشکلدر. بناءً علیه؛ کافرلر شركك خلافی اولان توحیدله تکلیف اولونونجه غایت

استغراب ایتدیلر و دیدیلرکه « بر چوق معبودلری ترك ایدوبده یالکز بر معبوده ربط قلب ایتمك نه عجیب شیدر وبویله غریب برشیله تکلیف اولورمی وبوتکلیفی بزنصل قبول ایدرز ؟ » . ایشته مشرکلر بویله دیمکله رسول اللهك دعوتنه اجابتدن استنکاف ایتدیلر .

بو آیتده اوچ فقره واردر : برنجیسی؛ **رسول اللهك توحیده دعوتی آنلر اوزرینه آغیر اولمسیدر** . ایکنجیسی ؛ **دیلدیکی کیمسه‌یی الله تعالینك نبوته اختیار ایتمسیدر** .

اوچنجیسی؛ **الله تعالی‌یه عبادت وتوبه ایله رجوع ایدنه قوللری هدایته قیلمسیدر** . برنجی فقره‌ده رسول اللهك دعوتی آغیر کورملرینی ایکنجی فقره ایله رد ایتمشدرکه « الله تعالی ایسته‌دیکی قولنی اختیار ایدر ، سزك اوکا اعتراضه حقکز یوق » دیمکدر . اوچنجی فقره‌ده شرکی ترکله درگاه الوهیته رجوع ایدرلرسه قبول اولوناجغنی بیانله کافرلری دعوته اجابته ترغیب ایتمشدر .

*

* *

واجب تعالی تفرقه‌دن بعدالنهی اهل کتابك تفرقه‌لری ، تفرقه‌نك فنالغنه علم کلدکدن صوکره واقع اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَمَا تَفَرَّقُوا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْياً بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ اِلَى اَجَلٍ مُسَمًّى لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾ بیوریبور .

[امتلر اختلاف ایتمه‌دیلر ، الا افتراقك فنالغنه کندیلرینه علم کلدکدن صوکره صاحب شریعته عداوتلرندن ناشی ودنیا ریاستنی طلب ایچون اختلاف ایتدیلر . اکر آنلرك وقت معینه قدر هلاك اولمیه‌جقلرینه دائر قضاء الٰهی سبق ایتمه‌مش اولسه ایدی درحال آنلرك هلاکلرینه حکم اولونوردی ولکن آنلردن انتقام آلمانك تأخیرینه دائر کلمهٔ الٰهیه سبق ایتدیکندن هلاکلری اجل معینه قدر تأخیر اولونمشدر .]

یعنی ؛ دینلرك کلیسی اساس اعتباریله توحیدده برله‌شوب انبیاء عظام حضراتی توحیدده اتفاق ایدوب ادیانك یکدیکرینه قارشی اختلافلری مسائل فرعیه‌ده اولدیغی ثابت اولدقدن صوکره هلاك اولان ملتلرك اختلافلری واقع اولمادی ، آنجق حقیقت نه‌دن عبارت

اولدیغنه علم کلدکدن صوکره حسدلرندن ومنصب دنیایه رغبتلرندن وبربرلرینه ظلم وعداوتلرندن ناشی اختلاف ایتدیلر ، یوقسه بیلمه‌دکلرندن اختلاف ایتمه‌دیلر ، بلکه اختلافك ضلالت اولدیغنی بیلدیلر . زیرا ؛ رسوللر کلدی حقیقتی آنلره بیلدیردی وکندندن صوکره کله‌جك رسولی‌ده خبر ویردی ، آنجق اول کلن نبینك امتی صوکره کلن نبی‌یه ایمان ایتمه‌مك صورتیله تفرقه‌لر حاصل اولدی . ایمان ایتمه‌ینلر اکثریتله هلاك اولدیلر . ایشته بو جمله‌دن اولمق اوزره حضرت موسی وعیسی علیهما السلام امتلرینه آخر زمان نبیسنك کله‌جکنی خبر ویردیلر واوصافنی وبلده‌سنی و اسمنی بیلدیردیلر . وقتاکه آخر زمان نبیسی خبر ویردکلری وجه اوزره افق نبوتدن طلوع ایدنجه حسدلری غلیانه کلدی وکندی ریاستلرینی محافظه ایچون انکاره قالقیشدیلر . بناءً علیه ؛ حقا نبی اولدیغنی بیله‌رك انکار ایتدکلرندن بویوك اختلافلر ظهور ایتدی . اکر ریاستلرینی فدا ایده‌رك انصاف ایتسه‌لردی ایمان ایدرلر اختلافده اولمازدی ولکن دنیایی فدا ایده‌مه‌دیلر . بناءً علیه ؛ دین خصوصنده حقسزلغی ارتکاب ایدنلرك هلاکلرینك وقت معینه تأخیرینه دائر ربك تعالی طرفندن کلمهٔ الٰهیه سبق ایتمه‌مش اولسه ایدی اختلافك وقوعی زماننده درحال هلاکلریله حکم اولونوردی وآنلرده هلاك اولورلردی .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده اختلاف ایدنلرله مراد ؛ **یهود ونصارادر** . زیرا ؛ نبیلرینك وکتابلرینك بیانیله رسول اللهك حقا نبی اولدیغنی بیلدکدن صوکره اختلاف ایدن آنلردر وارتکاب ایتدکلری جنایتك هلاکلرینی موجب اولدیغنه آیتده دلالت واردر . چونکه ؛ « هلاکلرینك تأخیرینه حکم الٰهی اولمسه درحال هلاك اولونورلردی » دیمك « جنایتلری هلاکلرینی موجب » دیمکدر .

بیضاوینك بیانه نظراً بو آیتده اجل مسمی ایله مراد ؛ **یوم قیامتدر** . یعنی « بو جنایتك عذابی یوم قیامته تأخیر اولوناجغنه دائر کلمهٔ الٰهیه سبق ایتدی » دیمکدر . یاخود اجل مسمی ایله مراد ؛ **هر امتك دنیاده هلاك اولاجقلرینه دائر تعیین اولونان زماندرکه** « اوزماندن تقدیم ویا تأخیر قبول ایتمز » دیمکدر .

خلاصه ؛ تفرقه ایدنلرك تفرقه‌لری عن جهلٍ اولمایوب حق نه‌دن عبارت اولدیغنه

دائر کندیلرینه علم کلدکدن صوکره فرقه‌فرقه‌اولدقلری وفرقه اوللرینك سببی؛ حسدلری ودنیایی فدا ایده‌مه‌یوب ریاستلرینی محافظه اولدیغی وبونلرك جنایتلری هلاکلرینی موجب اولوب لکن هلاکلرینك تأخرینه حکم الٰهی تعلق ایتدیکی و اکر حکم الٰهی تعلق ایتمسه درحال هلاك اولاجقلری بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

∴

واجب تعالی رسولنك توحیده دعوتی مشرکلره آغیر اولدیغی ونبوته دیله‌دیکی قولنی اختیار ایتدیکنی واهل کتابك اختلافلری عن‌جهلٍ اولمایوب بیله‌رك اختلاف ایتدکلرینی بیاندن صوکره اهل کتابك کندی کتابلری حقنده دخی شك ایچنده بولوندقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنَّ الَّذ۪ينَ اُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَف۪ي شَكٍّ مِنْهُ مُر۪يبٍ * فَلِذٰلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَٓا اُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ ﴾ بیوریبور .

[شول کیمسه‌لرکه نبیلرندن صوکره کندیلرینه تورات وانجیل موروث اولدی . آنلر محقق کندی کتابلرنده شك ایچنده بولونیورلرکه اوشك آنلره شبهه‌ویروب اضطراب اوزره‌درلر . آنلر کتابلرنده شبك اوزره اولوب انبیاء عظام توحیده اتفاق ایتدکلری ایچون سن آنلری توحیده دعوت ایت وامر اولوندیغك وجه اوزره دعوتده استقامت ایله وآنلرك آرزولرینه اتباع ایتمه .]

یعنی ؛ شول کیمسه‌لر اختلاف ایدرلرکه آنلرك اجدادینه نازل اولان کتابلر بابالرینك ودده‌لرینك انقراضندن صوکره کندیلرینه ارث طریقیله انتقال ایتدی . آنلر کندی کتابلرندن شبهه واندیشه ایچنده‌درلر واواندیشه‌لری آنلره اضطراب ویریجیدر . چونکه ؛ شك ایتمه‌لر رسول اللهی وقرآنی انکار ایتمزلری . زیرا ؛ کندی کتابلرنده بونلرك حق اولدیغی تصدیق اولونمشدی . شوحالده کتابلرینه ایمانلری اولسه قرآنه وآخر زمان نبیسنه ایمان ایدرلردی . بناءً علیه ؛ قرآنه ایمان ایتمه‌ملری کتابلرینه ایمانلری اولمادیغنه دلالت ایدر . زیرا ادیاندن بر دینه وانبیادن بر نبی‌یه وکتب الٰهیه‌دن بر کتابه ایمان ؛ جمله‌سنه ایمان ایتمکی ایجاب ایدر. چونکه بونلردن هربری یکدیکرینی تصدیق ایتدیکندن

رسوللرك وکتابلرك جمله‌سنه ایمان ایتمك ؛ هردینك عقائد اصلیه‌سندندر . شوحالده ادیان سائره اصحابندن بریسی دین اسلامی تصدیق ایتمزسه کندی دینی نظرنده دخی مؤمن اولاماز . چونکه ادیاندن بر دینی انکار ؛ کندی دینك قبولی واعتقادی ضروری اولان احکامندن برینی انکار ایتمش اولور . حالبوکه کندی دینك حکمی؛ جمیع انبیایه وادیانه ایمان ایتمك اولدیغندن ادیاندن بریسنی انکار کفرینی ایجاب ایدر. کافرلرك اختلافلری ضلالت اولونجه یا اکرم الرسل ! سن آنلری توحیده وانبیایه وصیت اولونان احکامه واقامهٔ دینه دعوت وامر اولوندیغك وجه اوزره استقامت وعدالت ایت واصحاب ضلالتك آرزولرینه اتباع ایتمه. زیرا ؛ آنلر جهالات دره‌لرنده حیران واوهام وخیالات آرقه‌سنده متردد وشك ایچنده اولدقلرندن اتباعه شایان دکللردر .

طبری وخازنك بیانلری وجهله استقامتله امر؛ استقامته دواملە امردر. زیرا؛ رسول الله هرحالده استقامت اوزره بولونوب استقامتدن آیرلمادیغی جهتله استقامتله امری دواملە امر معناسنه حمل ایتمك ضروریدر. چونکه ؛ استقامتی معنای حقیقیسنه حمل ایتمك حاصلی تحصیلدر .

بوآیتده دعوت‌له مراد ؛ **دینك احکامنی اداسی ومقتضاسیله عمله سعی ایتمکه دعوتدر .** بناءً علیه ؛ دین اسلامی قبول ایدن هرمؤمن بودعوته اجابت ایتمش اولدیغندن اجابتك مقتضاسی بدعتلری قالدیرمق وسنتله عمل ایتمك ونفسك خلاف شریعت آرزوسنی ترك ایلمك ومقتدر اولدیغی قدر غیریلری ارشاد ایتمکدر .

بوآیت جلیله ؛ **درت حکمی جامعدر** : برنجیسی؛ **اهل کتابك کتابلری قرآنه ایمانه ایتملرینی امر ایتدیکی حالده قرآنه ایمانه ایتمه‌دکلری جهتله کندی کتابلرینك احکامنده دخی شك ایچنده بولونملریدر** . ایکنجیسی ؛ **رسول اللهك امتنی حقه دعوتله مأمور اولمسیدر** . اوچنجیسی ؛ **امر اولوندیغی وجه اوزره استقامته دواملە مأمور اولمسیدر** . دردنجیسی؛ **کافرلرك آرزولرینه اتباعدن نهی اولونمسیدر**. زیرا ؛ عقول ضعیفه اربابنك هوالرینه اتباع ایتمك جائز اولاماز. چونکه آنلر دائما هوای شیطانیه‌لرینك مرامنی ترویجه اوغراشدقلرندن آنلرك آرزولرینه اتباعك عاقبتی فلاکتدر. آیتده رسول اللهه امر، امته امری مستلزم

اولديغندن هر مؤمنك مقتدر اولديغى قدر ابناء جنسنى حقه دعوتله ارشاد ايتمك وهر امورنده استقامته چاليشمق و كوتولرك آرزولرينه اتباع ايتمەمك وظيفهٔ دينيەسيدر .

*
* *

واجب تعالى رسولنه استقامتله امر وكافرلرك آرزولرينه اتباعدن نهى ايتدكدن صوكره، كافرلره قارشى سويلەمش اولديغى سوزلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقُلْ اٰمَنْتُ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنْ كِتَابٍ وَاُمِرْتُ لِاَعْدِلَ بَيْنَكُمُ اللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَٓا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ اللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سن كافرلره « بن اللهك انزال ايتديكى كتابلره ايمان ايتدم وسزك بينكزده عدالت ايتمكله امر اولوندم . زيرا ؛ الله تعالى بزم وسزك ربمزدر وبزم عملمزك جزاسى بزه وسزك عملكزك جزاسى سزه عائددر وبزمله سزك بينكزده دليل اقامەسنه حاجت قالمادى . چونكه ؛ حقله باطل بربرندن آيرلدى . الله تعالى يوم قيامتده بينمزى جمع ايدر . زيرا ؛ هر كسك وارەجغى آنجق آنك حضور معنويسيدر » ديمكله آنلره حقيقتى بيان ايت .]

يعنى ؛ اى رسول اكرم ! سكا وقرآنه ايماندن اعراض ايدن كيمسەلره خطاباً سن ديكه « بن اللهك انزال ايتديكى كتابلرك جملەسنه ايمان ايتدم . زيرا ؛ طرف الٰهيدن كلن كتابلرك جملەسى حق اولديغندن هپسنه ايمان واجبدر . بناءً عليه ؛ بعضيسنه ايمان ايتمك وبعضيسنه ايمان ايتمەمكله بينلرينى آييرمق جائز دكلدر . حق ايچندن بر دانەسنه ايمان ايتمەمك كفردر . او حالده سز قرآنه ايمان ايتمەمكله كفرى ارتكاب ايديورسكز وبن وحى الٰهى اوزره هر حالكزده وايشكزده عدالت ايتمكله امر اولوندم . بناءً عليه ؛ جمله حقوقكزده ومحاكمەكزده عدالتله حكمه مأمورم . حق فرائض الٰهيەيى سزه بياندە زياده ونقصاندن صاقينمقله عين حق وعدالتى بيان ايدرم وسزك زنكينلريكز ايله فقيرلريكزك وخاطرليلرله خاطرسزلريكزك آرەسنده حقوق جهتندن هيچ فرق اولميەجقدر . زيرا ؛

حقوقده ومحاكمەده جمله كزى برطوتمغه مأمورم واحكامده بزمله سزك فرقمز اولميەجقدر. چونكه ؛ الله تعالى بزم وسزك ربمز اولديغندن حقوق نقطەسنده وامور محاكمەده باب الٰهيده جمله قوللر مساويدر ، بينلرنده اصلا فرق يوقدر . آنجق قوللر بينده فرق ؛ ايمان واطاعت ايدوب ايتمەمكده‌در . باب الٰهيده ايمان ايدنلر مقبول وايمان ايتمەينلر مردوددر . بناءً عليه ؛ بزم ايمانمز وعملمزوار جزاسى بزه عائددر وسزك ايمانكزك وعملكزك اولمامسنك جزاسى ده سزه عائددر وباطل عمللريكزك عذابى سزه مخصوصدر. چونكه ؛ هر قول كندى قازانجيله مجازات اولوناجغندن ايى و كوتو عملى كندينه عائددر . شو احوال بويلەجه بيان اولونوب هرشى آچيقلقله آكلاشيلنجه سزكله بزم بينمزده باشقه دليل كتيرمكه حاجت قالمادى . زيرا ؛ حقله باطل ميدانه چيقديغندن سوزايله معارضه ومباحثەيه احتياج يوقدر . بوندن صوكره مجادله قيليجله‌در . يا اسلام وياخود قيليجدر ، باشقه چاره يوقدر . چونكه ؛ سز سوز ديكلەميورسكز . الله تعالى آخرتده بينمزى جمع ايدر وحقلى وحقسز اوراده بيلنور وجملەنك مرجعى آنجق آنك حضور معنويسيدر ، باشقه مرجع يوقدر » .

ابو السعود افنديك بيانى وجهله بو آيتده حق تحقيق واصول اعتقادده كتابلرك اتفاقى واهل كتابك كتابلرينه ايمانى بيانله قلبلرينى تأليف وآنلره بزم آنلرك كتابلرينه ايمان ايتديكمز حالده آنلرك بزم كتابمزه ايمان ايتمەدكلرينى بيانله تعريض واهل طاعتى طاعته ترغيب واهل معصيتى معصيتدن تنفير واردر .

فخر رازى وبيضاوينك بيانلرى وجهله بو آيتده (لا حجة بيننا) جملەسيله بوتون بوتون كافرلرله متاركه اولونديغنه دلالت يوقدر. يالكز سوزايله مباحثەدن متاركه مراددر. چونكه « حق تظاهر ايتديكى جهتله سوز ايله دليل ايرادينه حاجت يوق » ديمكدر . بناءً عليه ؛ محاربه وقيليجله مجادلەيى تركه دلالت ايتمەديكى جهتله قتال آيتيله بو آيت آرەسنده منافات يوقدر . زيرا بو آيت ايله مراد ؛ حجت قوليه يوقدر ديمكدر. اما قتال آيتى ايله حجت فعليه وار ديمكدر . چونكه ؛ حجت قوليەيى نفى ايتمكدن حجت فعليەيى نفى ايتمك لازم كلمز . آنجق حجت قوليەيه تكرار احتياج كورولورسه تكرار ايرازنده بر منع ده يوقدر . شو حالده بو آيتك حكمى باقى اولوب قتال آيتيله منسوخ دكلدر . شو قدركه بو آيتدن

مقصد ؛ مدت موقته‌ده متاركه‌در وهر كس كندی مهماتیله مشغول اولسون ایجاب ایدرسه قیلیجله ایجابنه باقیلور » دیمكدر .

*
* *

واجب تعـالی حقیقت تظاهر ایتدیكـندن شیمدیلك رسولی طرفندن كافرلره حجت قولیه ابرازینه حاجت اولمادیغنی بیـاندن صوكره دین الـٰهی‌یه اعتراض ایدنلرك احوالنی بیـان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴾ بیوریبور .

[شول كیمسه‌لركه آنلر خلقك دین الـٰهی‌یه اجابت ایتدكدن صوكره اللهك دیننده مخاصمه ومجـادله ایدرلر . آنلرك حجتلری ربلری عندنده باطلدر وآنجق آنلر اوزرینه غضب الـٰهی اولدیغی كبی آنلر ایچون شدتلی عذاب دخی واردر .]

یعنی ؛ شـول كیمسه‌لركه دین الـٰهی‌یه اعتراض وغلیهنده دلائل ابرازیله مخـاصمه ایدرلر وعداوتلرینی اظهار ایتمكدن چكینمزلر وبو اعتراضلری دین الـٰهی‌یه ناس طرفندن رغبت كوسـتریلوب اجابت اولوندقدن صوكره واقع اولوركه پیشمش آشه صوثوق صو قاتمق قبیلندن دینه داخل اولانلرك فكرلرینی دوندورمك ایسترلر . ایشته بوكبی مجادله ایدنلرك حجتلری ربلری عندنده باطلدر . بناءً علیه ؛ آنلرك حجتلری دائما زواله معروضدر . چونكه ؛ حقه قارشی باطل هرزمان متزلزلدر وحكمی یوقدر . كرچه باطل ابتداسـنده ضیا ویرر وپارلار كبی كورینورسـه‌ده ضیاسی دوام ایتمز همان سـونر . آنلرك بو باطل مجـادله‌لرینه مقابل آنلر اوزرینه اللهك غضبی واردر . زیرا ؛ آنلر ایچون شدتلی عذاب حاضرلانمشدر . چونكه جزا ؛ جنایته كوره‌در . بونلرك جنایتلری اولان دین الـٰهی‌یی رده چالیشملری پك بویوك اولدیغندن جزالری ده شدتلی عذابدر . زیرا كفر ؛ هرجنایتك فوقنده اولدیغندن جزاسی‌ده هرجزانك فوقنده شدتلی عذابدر .

فخر رازینك بیانی وجهله بوآیتده دین الـٰهی‌یه اعتراض ایدنلرله مراد ؛ یهودیلردر . چونكه ؛ یهودیلر « توراتك كتاب الـٰهی وموسی علیه‌السلامك حقا نبی اولدیغی متفق

علیهدر . محمد صلی الله علیه وسلمك حقا نبی اولدیغی مختلف فیهدر . قبوله شایان اولان ؛ حقنده اتفاق اولاندر . اوحالده قبوله شایان اولان دین ؛ دین موسادر دین محمد دكلدر » دیه‌رك حجت ابراز ایتمشلردی . جناب حق بوحجتلرینك باطل اولدیغنی بیان بیورمشدر . چونكه ؛ كرك یهودك وكرك بزم ، حضرت موسایه ایمانمز نبوت دعواسنی معجزه ایله اثبات ایتدیكندندر . كذلك محمد صلی الله تعـالی علیه وسلم افندیمزده عینیله دعوای نبوتی معجزه ایله اثبات ایتدیكندن بزم ایمـان ایتدیكمز كبی یهودك‌ده ایمان ایتملری لازمدر . زیرا ؛ بر سببك بر مقامده حكمی نه ایسـه دیكر مقامده دخی حكمی اودر . شـوحالده دعوایه موافق معجزه اظهاری موسی علیه‌السلام حقنده ایمان ایتمكی ایجاب ایتدیكی كبی محمد علیه‌الصلاة والسلام افندیمز حقنده دخی ایمانی ایجاب ایدر . بناءً علیه ؛ برینه ایمان ایدوب دیكرینه ایمانی ترك ایتمك ترجیح بلامرجحدر وایكی مساوینك بریله عمل واجب دیكریله عمل جائز دكل دیمك ایسه تناقض اولدیغی جهتله باطلدر .

هرزمان دین الـٰهی‌یه اعتراض باطل ایسه‌ده ناس اجابت ایدوب دینی قبول ایتدكدن صوكره بطلانی دها زیاده فنا اولدیغنه اشـارت ایچون جناب حق اجابتدن صـوكره اعتراضلرینی بیان ایتمشدر . اجابت ناس طرفندن اولمق احتمالی اولدیغی كبی اللّٰه تعالی‌نك رسـولنه نصرتله اجابتی مراد اولونمق احتمالی دخی واردر . اللهك رسـولنه نصرتندن صوكره اعتراضلرینك باطل اولدیغی مراد ایتمك مقامه دها موافقدر .

*
* *

واجب تعـالی دین الـٰهی‌یه مخـالفت ایدنلرك حجتلری باطل اولوب غضبه و عذابه مستحق اولدقلرینی بیـاندن صـوكره دین الـٰهی‌یه مخـالفت ایدنلری تهدید ایتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ الَّذِي اَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ * يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا ﴾ بیوریبور .

[اللّٰه تعالی شول ذات اجل واعلادركه اوذات حقه ومیزانه مقارن وباطلدن اوزاق اولارق كتابلرینی انزال ایتدی . یا اكرم الرسل ! سكا هانكی شی بیلدیردی . مأمول كه قیامت یقیندر . شول كیمسه‌لر قیامتی استعجال ایدرلركه آنلر قیامتی انكار ایدر ایمان ایتمزلر .]

يعنی ؛ الله تعالی شول ذات قادردرکه انواع دلائل اوزرينه مشتمل وحقه مقارن وقوللرينك عمللرينی واخلاص اوزره حسن نيتلرينك بيلنمسنه وسيله وآلت اولان احکامنی وميزان عدالتنی انزال بيوردی. ای حبيبم ! سکا قيامتك نه زمان وقوع بولاجغنی هانکی شی بيلديردی . مأمول که قيامت يقيندر . زيرا ؛ هيچ بر شی قيامتك وقتنی سکا بيلديرمه‌دی . بناءً عليه ؛ هر ساعتده قيامتك وقوعی ملحوظ اولديغندن حاضرلق اوزره بولونمق لازمدر. حالبوکه قيامته ايمان ايتمه‌ينلر قيامتك علی العجله اولمسنی ايسترلر. چونکه ؛ قيامتی انکار ايدنلری قيامتك وقوعی بيانيله رسول الله تهديد ايتدکجه آنلر « نره‌ده در قيامت ونه زمان اولاجقدر ؟ اگر قيامت وارسه وجود بولسونده کوره‌لم اولاجق ايسه اولوويرسون » ديرلر و « قيامت وارسه اولسونده کوره‌لم وحقلی وحقسز بللی اولسون . بقالم بزمی حقلی يز سزمی حقلی سکز ؟ » ديمکله قيامتی استعجال ايدرلردی . ايشته شو شبهه‌لرينی دفع ايچون جناب حق قيامتك يقين اولديغنی صراحةً بيان بيورمشدر .

قاضينك وابوالسعود افنديك بيانلری وجهله **کتابك احکامی ثابت اولوب زوالدن محفوظ اولديغنه اشارت ايچون** جناب حق کتابی **حقله** و**کتابك احکامنده هربری عبادك عمللرينی وحقوقنی طارتمق ايچون بر ميزان منزلنده اولديغنه اشارت ضمننده** کتابی **ميزانله توصيف بيورمشدر** . بوکا نظراً ميزان ايله مراد ؛ **کتابك احکاميدر** . چونکه عباد بيننده مساوات ؛ احکام شرعيه ايله حاصل اولور . شو حالده احکام الهيه ؛ هرکسك اعمالنك طوغرو ويا اگری اولديغنی طارتمق ايچون اورته‌يه قونمش بر ترازی منزلنده‌در . زيرا ؛ ايی وکوتو ميزان شريعتله حاصل اولور . ياخود ميزان ايله مراد **عدالتدر** . زيرا ؛ جناب حق عدالتله امرينی انزال بيورمشدر . ياخود ميزان ايله مراد ؛ **حقيقتده اولچو وطارتيدر** . چونکه ؛ انسانلرك بوتون معاملاتنده صايمق واولچمك وطارتمق ايله موازنه ومساوات حاصل اولديغندن جناب حق کتابلرنده ميزانله امر ايتمش وکتابله برابر ميزانه متعلق امرينی انزال بيورمشدر. بناءً عليه ميزان؛ عالمك انتظامنه وحقوقك ضياعدن محافظه‌سنه مدار يگانه‌در .

انسانك کتابه تبعيق وشريعتله عملی واجب اولوب قيامت گلمزدن اول عدالته دقتی لازم اولديغنه اشارت ايچون قيامتك يقين اولديغی بيان اولونمشدر .

⁂

واجب تعالی ايمان ايتمه‌ينلرك حاللرينی بياندن صوکره ايمان ايدنلرك حاللرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ اَنَّهَا الْحَقُّ اَلَا اِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِى السَّاعَةِ لَفِى ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴾ بيوريور .

[شول کيمسه‌لرکه آخرته ايمان ايتديلر، آنلر آخرتدن قورقارلر وصورت قطعيه‌ده بيليرلرکه آخرت حقدر . ای مؤمنلر! آگاه اولك که قيامتده شك ايدنلر هدايتدن پك اوزاق ضلالت ايچنده‌درلر .]

يعنی؛ آخرته وآخرتده اولاجق سؤاله وحسابه وسؤال وحساب نتيجه‌سنده کوروله‌جك فلاکتلره ايمان ايدنلر آخرتدن قورقارلر . بناءً عليه ؛ آنلرك دائما انديشه‌لری اللهك غضبندن قورتولمانك چاره‌سنی دوشونمك وحرکات وسکناتنی وسوزينی وايشنی اللهك انزال بيورديغی کتابه واو کتابك احکامنه توفيق ايتمکدر . زيرا ؛ قيامته ايمانی اولونجه آخرت ايچون بر شی تدارك ايتمکسزين آنسزين قيامتك وجود بولمسندن قورقديغی ايچون دائما تدارك اوزره بولونور . چونکه ؛ يقيناً بيليرکه قيامت حقدر . شو حالده ای اللهك قدرتنه وکمالنه ايمان ايدن اهل ايمان ! سز آگاه اولك واويانق بولونك که قيامتك وقوع بولاجغنده شبهه ايدنلر طوغرو يولی بولمقدن غايت اوزاقدرلر . چونکه ؛ قيامته ايمان ايتمه‌دکلرندن انواع قباحتلری ارتکاب ايدرلر وبلکه اوچيرکين عمللرينی گوزل عد ايدرلر . بناءً عليه ؛ ضلالتدن چيقامازلر .

آخرته ايمان ايتمه‌ينلر ، معصيتلری ايی عمل اعتقاديله ارتکاب ايتدکلری ايچون ترك ايتمك آنلره غايت اوزاق اولديغی جهتله طريق حقه هدايتلری ممتنع گيبيدر . چونکه ؛ انسانلر طوتمش اولدقلری مسلکك حق اولديغنی اعتقاد ايتدکلرندن ولو باطل اولسون

اومسلکی ترك ایتمکی کندی حقلرنده جنایت صایدقلری جهتله اوندن واز کچه‌مزلر.
بوحاللر کفر صریح اوزره مصر اولانلرده هرزمان مشاهده اولونمقده‌در .

*
* *

واجب تعالی مؤمنلرك قیامتدن قورقدقلرینی وکافرلرك ضلالت ایچنده اولدقلرینی بیاندن صوکره دنیاده عموم قوللرینه لطف ایدیجی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی قوللرینه لطف ایدیجیدر ودیله‌دیکی قولنی مرزوق ایدر . چونکه ؛ هرشیئه قادر وهرکسه غالبدر .]

یعنی ؛ حدوثدن ونقصان علامتلردن منزه اولان الله تعالی‌نك قوللرینه لطف واحسانی بولدر . زیرا ؛ قوللرینك دنیا وآخرت سعادتلرینی بیان ایدر واعمال صالحه وعقائد حقه‌لرینی جامع کتابی انزال بیوردی واوکتابك احکامیله عامل اولانلر انواع سعادت ومسرته نائل والطاف الٰهیه‌یه واصل اولورلر والله تعالی‌نك جملهٔ لطف و احساندن بریسی ده دیله‌دیکی قولنی مرزوق ایتمکدر . چونکه ؛ اللهك لطفی جمله قوللرینه شامل اولوب هرقولنی ایسته‌دیکی کبی مرزوق ایدر، حتی عقلده وفهم وادراکده وحیاتده وحیاتك ادامه‌سنده سبب مستقل اولان رزقده جمله قوللر مساویدر. شوقدرکه احسانك مرتبه‌لری هرقول حقنده دورلو دورلو ظهور ایدر . بناءً علیه ؛ رزقی مشیتنه معلق قیلدی . زیرا ؛ هرکسك یاشایابیله‌جکی قدر ضروری لازم اولان رزقده هرکس مساوی ایسه‌ده اورزقك فیضانده هیچ بریسی دیکرینه بکزه‌مز. بعضیسنه آز وبعضیسنه چوق ویرر . چونکه ؛ لطف واحساندر واللهك هرکس حقنده عطیه‌سی آیری آیریدر . هرکسی مرزوق ایدوب عطیه‌سیله مسرور ایتمك قوت وقدرت اوزره ترتب ایتدیکی جهتله الله تعالی بولطف واحسانه قادر اولدیغنی بیان بیورمش وایسته‌دیکنه ایسته‌دیکی وجهله لطف ایتمك بر مانعه وارده اوغرامامق لازم اولدیغندن الله تعالی کندینك عزیز وهرکسه غالب اولوب عطیه‌سنی رد ایده‌جك بر کیمسه بولونمادیغنی بیان ایتمشدر .

نیسابوری وطبرینك بیانلری وجهله الله تعالی‌نك قوللرینك کناهلرینه قارشی لطف

واحسانك نهایتی اولمادیغنه اشارت ایچون لطفی بیان، مبالغه صیغه‌سیله وارد اولمشدر . چونکه؛ لطف الٰهینك نهایتنی ادراکدن عقول بشر عاجزدر. قوللرندن هربرینی حکمتنك اقتضاسی وجهله بر نوع لطف واحسانله تلطیف بیوردیغنه وقوللرك شخصلری مختلف اولدیغی کبی احسان الٰهی‌یه نائل اولملری دخی مختلف اولدیغنه اشارت ایچون لطفی مشیتنه تعلیق بیورمشدرکه هرقولنه الله تعالی دیله‌دیکی مقداری ویرر زیاده ویرمز .

*
* *

واجب تعالی قوللرینه لطف صاحبی اولدیغی بیاندن صوکره آخرتده لطف الٰهی‌یه مظهر اولمق عبادته سعی وقباحتدن احتراز ایتمکله اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ ﴾ بیوریور .

[برکیمسه عملندن آخرت ثوابنی ایسترسه آنك ثوابنی زیاده قیلارز واکر برکیمسه عملندن دنیا متاعی ایسترسه دنیادن برمقدار شی ویریرز وآنك ایچون آخرتده نصیب یوقدر.]

یعنی ؛ برکیمسه عملیله آخرت مراد ایدر واخلاص اوزره آخرت ایچون چالیشور وقازانیرسه آنك عملنده ثوابنی بردن اونه قدر زیاده ایدر وخیرات یوللرینی آکا قولایلاشدیریر ودها زیاده عمل صالحه موفق قیلارز واکر برکیمسه عملیله همان دنیا متاعی مراد ایدر وبوتون عملنی دنیایه حصر ایدرسه آنك ایچون تقسیم اولونان رزق نه ایسه او مقداری ویریرز ودنیایی قصد ایده‌رك ایشله‌دیکی عملدن آخرتده نصیبی یوقدر. زیرا عملك حکمی؛ نیتله حاصل وبناءً علیه ؛ هرکس نیتنه کوره ثوابه نائل اولور .

طبریده بیان اولوندیغی وجهله حرث ؛ تخمی یره آتمقه دنیلدیکی کبی او تخمدن حاصل اولانه حاصلاته دخی دینور. بومقامده عمل اوزره حاصل اولاجق اجر مراددر. بناءً علیه ؛ بیضاوینك بیانی وجهله انسانك عملی اوزرینه ترتب ایدن ثواب اکین اکمکله حاصل اولان حاصلاته تشبیه اولونمشدر . زیرا حرث ایله مراد ؛ عمل اوزرینه ترتب ایدن ثوابدر .

کرك دنیا وکرك آخرت هر ایکیسیده چالیشمقله وبرطاقم زحمتله حاصل اولاجغنه اشارت ایچون دنیا وآخرت منفعتلرنده حرث ایله تعبیر اولونمشدر. زیرا حرث؛ بیانی اولوندیغی وجهله یره اکیلن تخمك حاصلاتی اولدیغی جهتله زحمتسز وچالیشمقسزین میدانه کلمز. ایشته زحمتله میدانه کلن حرثه ثوابی تشبیه ایتمك ثوابك زحمتله حصول بولاجغنه اشارتدر.

دنیا منفعتیله آخرت منفعتی آرهسنده بویوك فرق اولدیغنه اشارت ایچون آخرت منفعتنك زیادهلنهجکی ودنیا منفعتی، مقسوم نهایسه آندن عبارت اولاجغی بیان اولونمشدر. شوحالده منافع آخرت دائما زیادهیه میال اولوب منافع دنیا ایسه نقصانه میال وعاقبت زواله محکومدر.

خلاصه؛ آخرته ایمان ایدهرك عملنی رضایه موافق اولمق صورتی آرامق وآخرتده ثوابه نائل اولمق مقصدیله ادا ایدن کیمسهنك آخرتده زیادهسیله اجره نائل اولاجغی وآخرتدن غفلت ایدهرك عملنك اجرینی یالکز دنیایه قصر ایدوب همان دنیا ایچون عمل ایدن کیمسه مقصدینك بعضیسیکه عند اللهیده آنك ایچون مقسوم اولان رزق نهدن عبارت ایسه اودر آکا نائل اولوب آخرتجه بر اجره نائل اولمیهجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر.

* * *

واجب تعالی دنیا ویا آخرتدن هرهانکیسنی مراد ایدرسه هرکسك عملندن مراد ایتدیکی شیئه نائل اولاجغنی بیاندن صوکره کافرلرك حقی قبول ایتمهسنك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَمْ لَهُمْ شُرَكٰٓؤُا شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدّ۪ينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللّٰهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّ الظَّالِم۪ينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴾ بیوریور.

[یوقسه او کافرلر ایچون شیطاندن شریکلریمی وارکه او شریکلری آنلره دیندن اللهك اذن ویرمهدیکی شیلری مشروع قیلدیلر. اکر آنلرك عذابلرینك تأخیرینه دائر کلمهٔ الٰهیه سبق ایتمهمش اولسه ایدی کافرلرله مؤمنلر بینی فصل اولونور وحکم الٰهی لاحق اولورده عاصیلر درحال هلاك اولورلردی. حالبوکه الله تعالییه شرکله نفسنه وآخرك حقوقنه تجاوزله غیریلره ظلم ایدن ظالملر ایچون محقق آجیدیجی عذاب واردر.]

یعنی؛ آخرتی اونوتوب بوتون سعیی امور دنیایه صرف ایدن کیمسهلر ایچون لذت اخرویه یوقدر، بلکه آنلر ایچون انس وجندن شریکلریمی وارکه آنلری یولدن چیقاریرده اللهك اذن ویرمهدیکی ومساعده ایتمهدیکی برطاقم چیرکین عمللری آنلره مشروعمی قیلدیلرکه آنلر اللهك مساعده ایتمهدیکی ایشلری ایشلرلر وبوکبی اللهك مساعده ایتمهدیکی کوتو عمللری نهدن ایشلرلر؟ بوکبی اللهك اذن ویرمهدیکی شیلری ایشلهمکه جسارت ایتمهملری لازمدر. زیرا برشیئی مشروع قیلمق؛ اللهه مخصوصدر. چونکه ملك؛ اللهك اولدیغندن او ملکده تصرف وحل وحرمته وجوازه وعدم جوازه دائر حکم وضع ایتمك آنجق اللهه عائددر. بناءً علیه؛ کافرلری ومطلقا هوا وهوسلرینه تابع اولان سفیهلری یولدن چیقاران شیطانلر هیچ برشیئی مشروع قیلامازلر. اکر اللهك اذن ویرمهدیکی شیلری نفسلرینه تابع اولارق آرزوی شیطانی ایله ایشلهمکه جسارت ایدنلرك جزالرینك تأخرینه دائر کلمهٔ الٰهیه سبق ایتمهمش اولسه ایدی بوکبی احکام وضعنه جرأت ایدنلرك جزالریله درحال حکم اولونور ودنیاده جزالرینی کورورلردی ولکن عذابلرینك تأخیرینه حکم الٰهی لاحق اولدیغندن بو دنیاده هلاك اولمازلر. زیرا؛ آنلردن انتقام آلمق واهل حقله اهل باطل بینلرینی فصل ایتمك وهرکسك عملنه کوره جزا ویرمك آخرته تأخیر اولونمشدر وظالملر ایچون آخرتده عذاب الیم محققدر.

آیتده (ام) کلمهسی بیضاوینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله استفهام انکاری وکافرلری توبیخ وتکذیب معناسنی متضمندر. کافرلرك شریکلری انس وجندن آنلری آزدیران شیطانلر اولدیغی کبی آنلرك پوتلری ومعبود اتخاذ ایتدکلری شیلردر. زیرا شیطان؛ شرك ایت وآخرتی انکار ایله ویالکز دنیا ایچون عمل ایتمه وحلال اولان شیئه حرام وحرام اولان شیئه حلال دیمه» کبی چیرکین افعالی آنلره تزیین ایدوب او کبی عمللره آنلری سوق ایتدیکندن وآنلرده مشروع کبی بلا پروا ایشلهدکلرندن شریکلری اللهك اذن ویرمهدیکی شیلری مشروع قیلدیلر دنیلمشدر. بوکا نظراً معنای آیت: [بلکه آنلرك معبود اتخاذ ایتدکلری پوتلری وسوزینه آلداندقلری شیطانلری شرك ایتمك وقیامتی انکار

وغيريلرك حقوقنه تجاوز ايتمك كبی اللهك اذن ويرمه‌ديكی شيلری آنلره تزيين ايده‌رك مشروعمی قيلديلر ودين اسلامك غيری بر دينمی احداث ايتديلرده آنلر او دينی قبوللی ايتديلركه بويله برطاقم لايق اولمادق شيلری حلال ومشروع كبی ارتكاب ايدييورلر؟ اللهك اذن ويرمه‌ديكی شيئه برحكم ويرمك كيمك حديدركه آنلر بوكبی شيلره جسارت ايدرلر؟ وبر كيمسه اللهك اذن ويرمه‌ديكی برشيئی ايشله‌مكه جسارت ايدرسه ظلم ايتمش اولور. زيرا؛ بلا اذن اللهك ملكنده تصرف ايتمك ملك صاحبنك اذنی اولمادينی جهتله ظلمدر. حالبوكه ظالملره آجيديجی عذاب واردر. بناءً عليه؛ اللهك اذنی اولمايان شيئی ايشله‌مك جائز اولماز.

ايشته زمانمزده شهوات نفسانيه‌سنه تابع اولان بعض سفيهلر اجتهادك بوكونده دخی جريان ايدوب آرزولرينه كوره مسئله‌لر اجتهاديله احكام دينی كندی آرزولرينه اويدورمق صورتيله تغيير ايتمك ايسترلر. چونكه شيطانلری آنلره او يولده تعليمات ويرر وكوزل كوستيرر. **عصمنا الله تعالی من شرور انفسنا.**

خلاصه؛ كافرلرك پوتلری وشيطانلری اللهك اذن ويرمه‌ديكی افعالی تزيين ايتمكله مشروع كبی كوستردكلری وآنلركده سوه سوه ايشله‌دكلری وآنلرك عذابلرينك تأخيرينه دائر كلمهٔ الٰهيه سبق ايتمه‌مش اولسه‌ايدی درحال هلاكلرينه حكم لاحق اولاجغی وظالملر ايچون عذاب محقق اولديغی وبوكبی غير مشروع احكام وضعنه جرأت ايدنلرك ظالملر زمره‌سندن اولدقلری بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی بو دنياده كافرلرك عذابلرينك تأخيرينه حكم لاحق اولديغی بياندن صوكره ظالملرك آخرتده دنياده قازانمش اولدقلری كناهلرندن قورقاجقلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ ﴾ بيوريور.

[يا اكرم الرسل! سن ظالملری كنديلرينك سوه‌رك آرزوی اختيارلريله كسب ايتمش اولدقلری كناهلردن قورقارلر كورورسك. حالبوكه او قورقدقلری شی آنلره واقع

ولاحق اولور.] چونكه؛ قورقولری كله‌جك عذابه مانع اولماز. بناءً عليه؛ آنلر هرنه‌قدر قورقارلرسه‌ده قورقدقلری قوره باصارلر.

يعنی؛ خائن اولان قورقار دنيلديكی كبی بو دنياده كرك چيركين عمللری ارتكاب ايتمكله كندی نفسنه وكرك سائر انسانلره ظلم ايدن ظالملری قازاندقلری كناهلردن شدتله قورقارلر كورورسك. حالبوكه قورقونك اجله فائده‌سی اولماز فحواسنجه قورقولری آنلرك عذابلرينی دفع ايده‌مز وقورقو آنلره منفعت ويرمز. زيرا؛ كچمشی تدارك ايتمك زمانی دنيادر آخرت دكلدر. چونكه؛ دنيادن كچدكدن صوكره آخرتده تدارك ايتمك ممكن دكلدر.

كافرلرك ظلملرينی تصريحله عالمه تشهير ايچون ضمير موضعنده **اسم ظاهر** اولارق (ظالمين) لفظی وارد اولمشدر. چونكه؛ ظالمين سبق ايتديكی ايچون (ترى الظالمين) يرنده (تراهم) دينسه اولابيليردی ولكن كافرلرك ظالمی تصريح اولونمازدی. قورقولرينك سببی كندی كسبلری اولديغنه اشارت ايچون **من تعليليه وسببيه** وارد اولمشدر. ظالملرك قورقولری قيامتده اولاجق ايسه‌ده قازاندقلری كناهلرك وبالی آنلره لاحق اولاجغی محقق اولديغندن كأن شيمدی واقع اولمش كبی (وهو واقع بهم) دنيلمشدركه اولمش بيتمش كبی برطرزده بيان اولونمشدر.

*
* *

واجب تعالی ظالملرك احوالنی بياندن صوكره مؤمنلرك آخرتده نائل اولاجقلری درجه‌لری بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا يَشَاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴾ بيوريور.

[شول كيمسه‌لركه آنلر اللهه ورسوللرينه ايمان ايتديلر وايی عمللر ايشله‌ديلر آنلر جنتلرك باغلرينك وباغچه‌لرينك اك ايی موقعلرنده اولاجقلردر وآنلر ايچون ربلری عندنده ايسته‌دكلری نعمتلری واردر. ايشته شوموقعلر؛ اللهك مؤمنلره بويوك احسانيدر.]

يعنی؛ شول كيمسه‌لركه آنلر وحدانيت الٰهيه‌يی تصديق ونبيلرينك دعوتنه اجابتله

ايمان ايتديلر وايمانلرينك مقتضاسى اولان اعمال صالحه ايشله‌ديلر . آنلر جنت اعلانك اڭ يوكسك طبقه‌لرنده‌لردر . زيرا ربلرى عندنده آنلرك ايسته‌دكلرى نعمتلر موجوددر. ايشته شو بيان اولونان نعمتلر ؛ اللهك پك بويوك فضل واحسانيدر . چونكه ؛ اهل ايمان تكاليف الٰهيه وشرائع سبحانيه ايله نفسلرينى تهذيب وقلبلرينى بر طاقم نجاسته بكزه‌ين كناهلردن تطهير ايدوب ووجودلرينى حرام لقمه ايله بسله‌مه‌يوب صاقيندقلرى ايچون بوفضله نائل اولمشلر وصداقتله ربلرينه عبوديتلرينى ايفا ايتدكلرندن بو درجه‌لرى بولمشلردر.

بو آيت جليله ؛ جنتده مؤمنلر ايچون حاضرلانمش اولان درجه‌لرك نهايتى اولماديغنه دلالت ايدر . زيرا ؛ مؤمنلر ايچون جنتده هر ايسته‌دكلرى ويريله‌جكى بيان اولونمشدركه انسان نه قدر عالى ويوكسك بر درجه‌يه نائل اولسه آندن دها اعلاسنى ايسته‌مكدن خالى قالماز. هر ايسته‌ديكى ويريله‌جك اولونجه درجه‌نك نهايه‌سى يوقدر. چونكه ؛ ابدى بر مدتده ابدى طلبلر وقوع بولور وجناب حق ده ايسته‌ديكنى ويرير. انسانك نائل اولديغى درجه‌لر چوق اولديغى كبى بويوك اولاجغنه دخى آيتده دلالت واردر. چونكه درجه‌نك بويوكلكنى؛ عظمت كبريا صفتيله متصف اولان واجب تعالى خبر ويرديكى ايچون غايت بويوك اولمق لازم كلير . زيرا ؛ بويوكك بويوك ديه خبر ويرديكى شى البته بويوك اولور .

* * *

واجب تعالى آخرتده مؤمنلرك نائل اولاجقلرى درجه‌لرك بويوكلكنى بياندن صوكره او درجه‌لرله الله تعالى قوللرينى تبشير ايتديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ الَّذٖى يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ﴾ بيوريور .

[ايشته شو بيان اولونان احسان ؛ اللهك قوللرينى تبشير ايتديكى نعمتلردر وتبشير اولونان قوللر ؛ اللهه ايمان ايدن وعمل صالح ايشله‌ينلردر .]

يعنى ؛ شو بيان اولونان نعمتلر شول شيلردركه او شيلرله الله تعالى وحدانيتنه ايمان ايدن وعمل صالح ايشله‌ين قوللرينى تبشير ايدر .

فخررازينك بيانى وجهله شو تبشير اولونان نعمتلرك عظمت شانته وعلو مرتبه‌لرينه اشارت ايچون اوزاغه ويوكسك مرتبه‌يه اشارت‌ه وضع اولونان (ذلك) لفظى وارد اولمش

وتبشير اولونان نعمتك غايت بويوك اولديغنه اشارت ايچون پك بويوك اولان الله تعالى‌نك تبشير ايتديكى بيان اولونمشدر. شو تبشيره نائل اولاجقلر؛ مؤمن اولانلر وايمانلرينى عمل صالحله تثبيت وتقرير ايدنلردر .

* * *

واجب تعالى قوللرينه نعمتلرينى بياندن صوكره او نعمتلرى تبليغ ايدن رسولنك تبليغ مقابلنده اجرت ايسته‌مه‌ديكنى علناً بيان ايتمسنى امر ايتمك اوزره ﴿ قُلْ لَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْراً اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِى الْقُرْبٰى ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سن احكام شريعتى تبليغ ايتديكك كيمسه‌لره دى كه « بن هدايته سزى دعوتم اوزرينه اجرت ايسته‌مم ، آنجق اهل بيتمه و اقربامه وتعلقاتمه محبتكزى ايسترم » .]

يعنى ؛ سن آنلره طريق هدايت وضلالتى كوستروب وحى اولونان احكامى تبليغ ايتدكدن صوكره دى كه « بن احكام الٰهيه‌يى سزه تبليغ ايتديكمه مقابل سزدن اجرت ايسته‌مم، الا اهل بيتمه محبتكزى ايسترم . چونكه ؛ اهل بيتم توحيد اوزره يارادلدقلرندن هر زمان آنلردن استفاده ايدرسكز . بناءً عليه ؛ آنلره محبتكزى كسمه‌يك كه دنيوى واخروى فائده كورهسكز » .

فخررازى ، خازن وقاضينك بيانلرى وجهله قربى ايله مراد ؛ حضرت على وفاطمه وحسن وحسين رضى الله عنهم‌در . چونكه ؛ بو آيت نازل اولديغنده بعض اصحاب طرفندن رسول اللهه بو آيتده‌كى قربى لفظنك دلالت ايتديكى قرابتله مراد كيملر اولديغى سؤال اولونديغنده حضرت على وفاطمه وآنلرك نسللرى اولديغنى بيان بيورمشدر . بوكا نظراً معناى آيت : [تبليغ مقابلنده سزدن اجرت ايسته‌مم ، الا اهل بيتمك اركانندن فاطمه وعلى وآنلرك اولادينه محبت ايسترم] ديمكدر .

ياخود آيتده خطاب ؛ قريش قبيله‌سنه‌در. چونكه؛ قريشك هر قبيله‌سنه رسول اللهك قرابتى اولديغى حالده آنلر رسول اللهى تكذيبله اذى ايتمكدن خالى قالمادقلرى كبى رسول اللهه

« بونك دعوای نبوتدن مقصدی آلمزده بولونان مالدن برمقدار اجرت آلمقدر » دیه بر طاقم اسناداتده بولونورلردی. جناب حق رسولنك اجرت ایسته‌مه‌دیكنی و لكن قرابته رعایت لازم اولدیغنی بو آیتله‌بیان بیورمشدر. بوكا نظراً **معنای آیت :** [ای رسول اكرم ! سن اهل مكه‌یه خطاباً دی كه « بن سزه اللهك كلامنی تبلیغمدن طولایی اجرت ایسته‌مم ، الا سزكله بینمزده اولان قرابته محبت واو محبت سببیله بكا اذایی ترك ایتمكزی ایسترم. چونكه ؛ قرابتك ایجابی ایلك وشفقت ومرحمتدر ، یوقسه اذی وجفا ایتمك مناسب دكل] دیمكدر. بومعناجه قرابته رعایتك عموم‌ناس اوزرینه لازم اولدیغنه بوآیت دلالت ایدر.

بوآیتده قرابته محبت ورعایت ایتملرینی ایسته‌مسی اجرت ایسته‌مك دكلدر. زیرا ؛ جمله مسلمانلر اوزرینه یكدیكرینه قارشی محبت واجب اولدیغی كبی اقربا وتعلقات بیننده قرابته رعایت دخی واجبدر. مسلمانلر آره‌سنده قرابته رعایت لازم اولونجه رسول‌اللهك قرابتنه دها زیاده رعایت لازم اولدیغنده شبهه یوقدر. شوحالده رسول‌اللهك قرابته‌محبت ایتملرینی ایسته‌مسی احكام‌شرعیه‌دن برحكم‌شرعی‌یی وتكالیف‌الهیه‌دن برتكلیف‌الهی‌یی بیان ایتمكدر ، یوقسه تبلیغنه مكافات اولارق اجرت ایسته‌مك دكلدر.

رسول‌اللهك اقرباسنه رعایت واجب اولدیغنه بو آیت دلالت ایتدیكی كبی بر چوق حدیثلرده دلالت ایدر. حتی رسول‌الله « بن سزه ایكی ثقلت ترك ایدییورم. برنجیسی ؛ كتاب‌اللهدر وهدایتكز آنده‌در. بناءً علیه ؛ كتابه صاغلام یاپیشمكز لازمدر. ایكنجیسی ؛ اهل بیتمدر ، آنلره رعایت ایتملیسكز » بیورمشدر. اهل بیت ؛ **حضرت علی وعقیل وجعفر وعباس وآنلرك اولاد وعیاللری اولدیغی** اكثر كتابلرده مرویدر.

بو آیتده قربی ایله‌مراد ؛ **عبادتله جناب حقه تقرب مراد اولمق** احتمالی‌ده واردر. بوكا نظراً **معنای آیت :** [بن سزدن اجرت ایسته‌مم ، آنجق عبادتله جناب حقه تقرب ایتمكه محبت ایتمكزی ایسترم] دیمكدر.

انبیا حضراتندن هیچ بریسی تبلیغ مقابلنده اجرت ایسته‌مه‌مشدر. زیرا ؛ آنلره تبلیغ واجب‌اولدیغندن عبادتدر. عبادتی اداده‌ایسه اجرت اولماز واجرت‌ایسته‌مك منصب نبوته منافیدر. بناءً علیه ؛ هیچ برنبی تبلیغ مقابلنده اجرت طلبنده بولونمامشدر.

خلاصه ؛ رسول‌اللهك محبت ایتدیكی اقرباسنه صمیمی وجاندن محبت ایتمك واجب ورسول‌اللهه اتباع فرض عین اولدیغندن رسول‌اللهك محبت ایتدیكی كیمسه‌لره محبت ایتمك‌ده واجب اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی قرابته رعایتك لزومنی بیاندن صوكره رعایت ایدنلرك اجری زیاده اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴾ بیوریور.

[اكر بركیمسه ثواب‌قازانیرسه بز آنك ایچون ثوابنده زیاده‌ایدرز. زیرا ؛ الله‌تعالی قوللرینك كناهلرینی ستر ایدیجی وثوابلرینك مكافاتنی تام ویریجیدر.]

یعنی ؛ بر كیمسه رسول‌اللهه تبعیت واهل بیتنه محبت ایده‌رك اللهه اطاعت كسب ایتمش ایسه بزآنك ایچون ثوابنده زیاده قیلارز. زیرا ؛ قوللرینك جمیع اسرارینه مطلع اولان الله تعالی كناهكارلرك كناهلرینی ستر ایدیجی وعبادت ایدنلرك ثوابنی بالغاً مابلغ ویریجیدر.

(شكورٌ) واجب تعالی حقنده شكرك معناسی ؛ **عبادت ایدن قوللرینك عبادتلرینك مكافاتنی فات‌اندرقات ویرر نقصانه ویرمز وانواع احسانله مسرور ایدر** دیمكدر. چونكه جناب حقه اسناد اولونان شكر ؛ **عطیه‌سنی بول ویرمك** معناسنده مستعملدر.

*
* *

واجب تعالی رسولنك تبلیغ مقابلنده قومندن اجرت ایسته‌مه‌دیكنی و ثواب كسب ایدن كیمسه‌یه زیاده‌سیله مكافاتنی ویره‌جكنی بیاندن صوكره كافرلرك رسول‌اللهه « افترا ایدییور » دیدكلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَإِنْ يَشَأِ اللّٰهُ

﴿ یَخْتِمْ عَلٰی قَلْبِكَ وَیَمْحُ اللّٰهُ الْبَاطِلَ وَیُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ اِنَّهُ عَلِیمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴾ بیوریبور .

[بلكه آنلر « محمد ﷺ یالان سویلر ویالان اولارق الله تعالی‌یه افترا ایتدی » دیرلر. اكر الله تعالی قرآن اوقومغی سندن منع ایتمك ایسته‌سه قلبكی مهرلردی. بناءً علیه؛ قلبكه معناسی ولسانكه لفظی طوغماز وخاطریكه برحرفی بیله كلمزدی . زیرا عادت الٰهیه؛ باطلی محو ایتمك وقضاء الٰهیه‌سیله حق اولان شیئی ثابت قیلمق وقرارلاشدیرمقدر . چونكه ؛ الله تعالی قلبلرده اولان اسرارك جمله‌سنی بیلیجیدر .]

یعنی ؛ حقی قبول ایتمه‌یوب سكا واقربا كه رعایت ایتمه‌ین كافرلر نبوت و رسالتكی انكار ایدرلرده « محمد ﷺ نبوت دعواسنده یالان اولارق اللهه افترا ومدعاسنی ترویج ایچون بر طاقم آیتلر احداث ایتدی » دیرلردی . اكر بویله دیرلرسه بوسوزلری باطلدر ودائما زواله معروضدر. زیرا ؛ اكر آنلرك دیدكلری كبی سن اللهه افترا ایده‌جك اولسه ایدك الله تعالی صورت قطعیه‌ده سنی منع ایدر بو افترایی سكا یاپدیرمازدی . چونكه ؛ قلبكی مهرلر وبناءً علیه؛ قرآنك معناسی قلبكه كیرمه‌دیكی كبی الفاظی‌ده لسانك سویله‌مزدی، بلكه بر حرفنی بیله سویلمكه قادر اولامازدك . حالبوكه الله تعالی سنی منع ایتمه‌دیكی كبی زمان بزمان اقتضاسنه كوره آیتلری وحی ایدیبور . شوحالده آنلرك ظن ایتدكلری كبی قرآن سنك طرفكدن ایجاد اولونمش بر امر باطل وافترا دكلدر . اكر افترا اولسه ایدی الله تعالی سنی سویله‌تمزدی . چونكه الله تعالی‌نك عادتی ؛ باطلی محو ایتمك وحقی اثبات ایتمكدر . شو حالده نبوتكی معجزه‌لرله تقریر وپی‌درپی قرآنی انزالله شریعتكی تقویه واساسنی تحكیم ایتمك ؛ دعوا كزك صدقنه دلیل كافیدر .

یاخود معنای آیت: [آنلر « افترا ایتدی » دیرلر. حالبوكه افترا ایتمه‌دك . چونكه ؛ اكر افترا ایتسه ایدك الله تعالی قلبكی مهرلر معرفت الٰهیه قلبكه كیرمزدی والله تعالی‌یه جاهل اولوردك وبوجهل سببیله افترایه جرأت ایدردك‌ده بویله بصیرت كامله صاحبی اولامازدك . حالبوكه الله تعالی قلبكی قاپاتمادی بالعكس بصیرتكی جمله‌نك فوقنده آچدی . بناءً علیه ؛ وحی الٰهی‌یی تمامیله تلقی ایدیبورسك ومزایای انسانیه‌نك جمله‌سنی سنده جمع

ایتدی وسنی خلاصۀ موجودات قیلدی وناسی ارشاده سنی مأمور ایتدی . بونلرك جمله‌سی دعوا كده صادق اولدیغكه دلالت ایدر . اكر كافرلرك دیدكلری كبی افترا ایتسه ایدك الله تعالی دعوا كی محو ایدردی . زیرا ؛ الله تعالی باطلی محو ایدر اثبات ایتمز. حالبوكه سنك دعوا كی اثبات ایدیبور ، شوحالده دعوا كز طوغریدر والله تعالی سنك قلبكی وآنلرك قلبلرینی بیلیر. زیرا؛ الله تعالی قلبلرده اولان اسرارك جمله‌سنی بیلیر وعلمنك مقتضاسیله حكم ایدر . بناءً علیه ؛ سنك كبی طوغرولری عزیز واكریلری حقیر وذلیل قیلار] دیمكدر .

خلاصه ؛ مشركلرك رسول اللهه « افترا ایدیبور » دیدكلری والله تعالی ایسته‌مش اولسه رسولنك قلبنی مهرله‌یوب سویله‌تمیه‌جكی واكر قرآن آنلرك دیدكلری كبی افترا وباطل اولسه الله تعالی‌نك عادتی باطلی امحا وحقی اثبات اولدیغی وشوحالده قرآنی اثبات ایتمسی حق اولدیغنه دلالت ایتدیكی والله تعالی‌نك اسرار قلوبه مطلع اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی قریش قومنك رسول اللهه واقع اولان افترالرینی وافترالری سببیله یاپدقلری جنایتلرینی وارتكاب ایتدكلری كناهلرینی بیاندن صوكره بر كیمسه‌نك كناهی نه‌قدر بویوك اولسه توبه‌سی قبول اولوناجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَهُوَ الَّذٖی یَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ وَیَعْفُوا عَنِ السَّیِّئَاتِ وَیَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴾ بیوریبور .

[قلبلرده اولان اسراری بیلن الله تعالی شول ذات اجل واعلادركه خلوص اوزره قوللرندن واقع اولان توبه‌یی قبول وكناهلرینی عفو ایدر وسزك ایشله‌دیككز شیئی بیلیر.]

یعنی ؛ الله تعالی صدق خلوصله قوللرندن صدور ایدن توبه‌یی قبول وبویوك وكوچوك جمله كناهلرینی توبه‌لری سببیله محو وازاله ایدر . چونكه ؛ قوللرینك كیزلی وظاهر ایشله‌دكلری ایشلرینك هپسنی بیلیر هیچ بر ذره‌سی علمندن خارج اولماز .

هر كناهدن توبه ایتمك عبد اوزرینه واجبدر . حتی كناه ایشلرده توبه‌یی تأخیر

ایدرسه ایکنجی بر کناه ایشلەمش اولور . چونکه ؛ کناهدن توبه علی العجله واجب اولدیغندن هرنه زمان توبه ایدرسه اوزمان قبول اولونورسەده توبەیی تأخیری ، واجب اولان بر شیئی تأخیر ایتمش اولدیغی جهتله کناهکار اولور . اکر توبه ایتدیکی کناه اللهله کندی بیننده بر کناه اولورسه توبەنك قبولنك شرطی ؛ اوچدر : برنجیسی ؛ توبه ایدەجکی کناهی ترك ایتمك ، ایکنجیسی ؛ اوکناهی ایشلدیکنه ندامت ایتمك ، اوچنجیسی ؛ بر دها اوکناهی ایشلەمکی قصد ایتمکدر . اکر شواوچ شرط بولونورسه توبەسی قبول اولونور واکر بواوچدن بری بولونمازسه توبەسی قبول اولونماز . اکر توبه ایدەجکی کناه حقوق عباده عائد اولورسه شواوچ شرطه رعایتله برابر دردنجی شرطی ؛ حق صاحبیله حلاللاشمقدر .

فخررازینك وقاضینك وابوالسعود افندینك بیانلرینه نظراً (جابر) رضی الله عنهك روایتیله حضرت علی « توبەنك خلاصەسی ؛ آلتی شی در . آنلرده ؛ کچمش کناهلره ندامت ایلمك ، فرائضدن کچیرمش اولدیغی شی وارسه آنی قضا ایتمك ، حقوقدن عبادی برلی برنجه ادا ایتمك ، عبادتده نفسنی یتشیرمك ، کناهك لذتنی نفسنه طادیردیغی کبی عبادتك زحمتنی دخی طادیرمق وهرکولدیکنه بدل آغلامقدر » بیورمشدر .

معتزله ؛ « توبەیی قبول ایتمك الله تعالی اوزرینه واجبدر » دیمشلرسەده اهل سنت « توبەیی قبول ایتمك الله تعالینك قوللرینه فضل وکرمیدر » دیمشلردر . چونکه توبەنك قبولی ؛ لطف قبیلندن اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . بو آیتده توبەیی قبول ایله واجب تعالی ذاتی مدح ایتمشدر . اکر معتزلەنك دیدیکی کبی الله تعالی اوزرینه قولنك توبەسنی قبول واجب اولسه ایدی ذاتی توبەیی قبولیله مدح جائز اولمازدی . حالبوکه مدح بیورمشدر . شو حالده توبەیی قبول واجب دکلدر . زیرا ؛ الله تعالی اوزرینه هیچ برشی واجب اولمادیغنه دلائل عقلیه وقطعیه واردر . چونکه ؛ اللهك فوقنده بر حاکم یوق که اوحاکم الله تعالی اوزرینه برشیئی واجب قیلسون . بو بحث علم کلامده تمامیله بیان اولونمشدر .

⁂

واجب تعالی توبەیی قبول وکناهلری عفو ایدەجکنی بیاندن صوکره اهل ایمانك توبەلرینی قبول ایله برابر لطف وکرمندن اجرلرینی زیاده وتوبه ایتمەین کافرلره شدتلی عذاب ایدەجکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی شول کیمسەلرك دعالرینی قبول ایدرکه آنلر ایمان وایمانلرینی عمل صالح ایشلەمکله تزیین ایتدیلر ودعا ایله درکاهنه التجا ایدن قوللرینه فضل وکرمندن ثوابلرینی زیاده ایدر . توبه ودعا ایله نفسنی اصلاح وایمان ایتمەین کافرلر ایچون شدتلی عذاب واردر .]

یعنی ؛ عمل صالحله ایمانلرینی تحکیم ایدن مؤمنلر دعا ایتدکلرنده دعالرینی وعبادتلرینی قبول ایتمکله اجابت بیورر وفضل وکرمندن ثوابلرینی آرتیرر وتوبه ایتمەین کافرلر کفره دوام اوزره اولدکلرندن آنلره آخرتده شدتلی عذاب واردر . زیرا ؛ بونلر کفران نعمت ایتدکلرندن مؤمنلره ویریلن عطیه بدلنده آنلره عذاب ویریلەجکدر .

⁂

واجب تعالی مؤمنلرك دعالرینه اجابت ایدوب کافرلرك کفرلرینه مقابل عذاب ایدەجکنی بیاندن صوکره قوللرینك استحقاقنه کوره رزقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهٖ لَبَغَوْا فِي الْاَرْضِ وَلٰكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ اِنَّهُ بِعِبَادِهٖ خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴾ بیوریور .

[اکر الله تعالی قوللرینك آرزولری وجهله رزقلرینی بول ویرمش اولسه ایدی یر یوزنده طغیان ایدرلردی ولکن دیلەدیکی قدر ویرر ، زیاده ویرمز . زیرا ؛ قوللرینك حاللرینی وهضم ایدەبیلەجکلری مقداری ایی بیلیر وآکا کوره ویرر فضله ویرمز .]

یعنی ؛ الله تعالی ایستەدکلری وجه اوزره قوللرینه رزقی دوکویرسه ارض اوزرنده طغیان ایدر ویر یوزینی افساد ایدرلردی . چونکه ثروت ؛ اکثریت اعتباریله کبر

وغروره وفسق وفجوره سبب اولديغندن انسانلر يكديكرينه قارشى غلبه سوداسنه دوشر وبربرينى ضررلانديرمق قصديله عالمى انتظامندن چيقاريرلردى .

ياخود معناى آيت : [الله تعالى هركسك رزقنى كسب ايتمكسزين بول بول ويرمش اولسه ايدى هركس معيشت مضايقه‌سندن امين اولوردى . بناءً عليه ؛ راحتلرى آنلرى ير يوزينى افساده سوق ايدردى ولكن رزقلرينى كسبه معلق قيلديغندن وكسبله مشغوليتلرى فساده سعيه ميدان براقماديغندن رزقلرينك مشقتله حصوله كلمسى عالمك انتظامنه سبب اولمشدر . زيرا ؛ جناب حق قوللرينك رزقنى ديله‌ديكى مقدار اوزرينه انزال ايدر . چونكه ؛ الله تعالى قوللرينك جميع ايشلرينى وكيزلى وآشكار هر حاللرينى بيلير وهركسك استحقاقنه كوره ويرير] ديمكدر .

تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً برحديث قدسيده الله تعالى « بعض مؤمن قوللك ايمانى، فقر الغى محافظه ايتديكندن آنى فقير قيلارم ، اكر زنكين قيلسه‌م ايمانى افساد ايدر . وبعضيسنك حالنه غنى موافق اولور ، اكر آنى فقير قيلسه‌م فقيرلق آنك ايمانى افساد ايدر . وبعضيسنك حالنه صحت وبعضيسنك حالنه خسته‌لق موافق اولديغندن هركسى موافق اولان حال اوزره بولونديريرم . زيرا؛ عكسى صورتده بولونمق آنك حقنده مضرتدر. چونكه؛ بن آنلرك حاللرينى تماميله بيلديكمدن جمله‌سنك حالنه كوره لطف ايدرم» بيورمشدر.

فخر رازى وقاضينك بيانلرينه نظراً بو آيت ؛ اصحاب صفه حقنده نازل اولمشدر . چونكه (حباب بن ارث) « بز بركون يهوددن بنى قريظه‌نك وسائر بعض زنكينلرك اموالنى ملاحظه ايده‌رك (بزده زنكين اولسه‌قده خيرات ومبراته صرف ايتسه ايدك) ديدك . بزم بوسوزيمز اوزرينه بو آيت نازل اولمشدر » بيورمشدر . بعض روايتده باديه نشين اولان عربلر حقنده نازل اولمشدر . چونكه ؛ عربلر اوجوزلق سنه‌لرده محاربه ونهب وغاراتله يكديكرينه قارشى ظلم وتعدى ايدرلردى وقحطلق سنه‌لرده تواضع اوزره بولونورلر ويكديكريله الفت وانسيت ايدرلردى. آنلرك حاللرينى بيان ايچون بو آيتك نازل اولديغى مرويدر . فقط سبب نزولك خصوصى اولمسى معنانك عمومنه مانع اولماز . بناءً عليه ؛ آيت جليله عموم ناسك حاللرينى بيان ايتمشدر . چونكه ؛ آيتده عباد لفظى **عبدك جمعى وضميره مضافدر . جميع مضافده ظاهر اولان ؛ استغراقه دلالت ايتمك**

وعمومه شامل اولمقدر . بناءً عليه عباد ايله مراد ؛ **اللهك جمله قوللريدر** . انسانلرك رزقى بول اولديغى زمان قتال وغوغا ونزاعك چوق اولديغى هركسك كوروب بيلديكى برشيدر . هركسك رزقنى حالنه كوره ويروب بعضيسنى زنكين وبعضيسنى فقير قيلمق ؛ عالمك انتظامنه سبب قويدر . اكر بعضيسى فقير اولوب خدمتكار وبعضيسى زنكين اولوب يكديكرينك احتياجنى دفع ايتمه‌مش اولسه ايدى عالمك انتظامنه خلل كلير ومعطل اولور وهركس احتياجنى دفع ايده‌مز وبناءً عليه ؛ عالم خراب اولوردى .

اصحاب صفه ؛ **زمان سعادتده منبع علم وعرفان اولان پيغمبريمزك فم سعادتلرندن صدور ايدن احاديث جليله‌لرى وآيات بيناتى اخذ واو مجلسده بولونمايان امت محمديه نشر وتعميم مقصديله بناءً مسجد رسول اللهك صفه‌سنده حبس نفس ايتمش اولان ذوات كرامدر.** بونلر تحصيل علمك غيرى برشيله مشغول اولمازلر. آنجق معلم عالم اولان افنديمز حضرتلرندن اخذ فيوضات ايدوب آخرلرينه روايتله مشغول اولورلردى . ايشته اوزمانده بيله امتك بر قسمى فنون ومعارفى محافظه وارباباندن آلدقلرى علوم واحكامى نشر وتعليم ايچون آيرلمشلردى. اليوم علوم شرعيه خصوصنى درعهده ايدن صنف علما وطلبه زمان سعادتده بولونان اصحاب صفه مسلكنى تعقيب ايتمكده‌درلر . بونلرك وظيفه‌لرى پك مهمدر. زيرا ؛ خادم شريعتدرلر. وا اسفا كه نور نبوت اوزادقجه اومسلكك قدرى آزالمش وقيمتى قيصالمشدر.

.·.

واجب تعالى انسانك احتياجنك فوقنده رزق ويرلمش اولسه كندى حقنده مضرت اولوب طغيانه سبب اولاجغنى بياندن صوكره محتاج اولدقلرى قدر رزق ويروب محروم ايتمه‌ديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴾ بيوريور .

[الله تعالى شول ذات جليلدر كه او ذات لطيف ناس اميدينى كسدكدن صوكره ياغمورلرينى انزال الله اطراف عالمه احسانتى طاغيتير. زيرا؛ بالعموم قوللرينك ولبسى وجميع افعالنده حمدوثنايه لايق محمودحدر .]

یعنی ؛ الله تعالی قوللرینك جمیع حاللرینی بیلیر. زیرا؛ ناس امیدینی کسوب رحمتك یاغماسندن مأیوس اولدقدن صوکره عنایت الٰهیه‌سی ظهور ایده‌رك عالمه یاغمورلرینی یاغدیرر وعالم علوی اولان کوکلردن عالم سفلی اولان یر یوزینه ایندیرر واو یاغمورلر سببیله اطراف عالمه وعالمده بولونان مخلوقاته فیض وبرکتنی ایصال ایدر. بناءً علیه ؛ یر یوزنده اووه‌لرده وطاغلرده ومسکنلرده ساکن اولان حیوانات وحتی یر آلتنده کیزلی اولان معدنلر واوتلرك کوکلری وحبوبات ودریاده بالقلر او یاغمورلردن فائده کورورلر . چونکه الله تعالی ؛ جمله عالمك ایشلرینك ولیسیدر وذاتنده وصفاتنده هر ثنا ایدنلرك ثنالرینه مستحقدر. زیرا؛ جمله ذرات جهان کندی رضالریله لسان حال ویالسان قال ایله اللهه حمد ایدرلر. چونکه؛ هر فعلی ممدوح اولوب هیچ بر فعلنده اصلا چیرکینلك یوقدر. برشیئی بکلدکدن صوکره اوشی بولوندیغنده فرحك زیاده اولدیغی کبی واجب تعالی رحمتی ، قوللری امیدینی کسوب مأیوس اولدقدن صوکره انزال ایتدیکنی بیان بیوردی که فرحلری زیاده اولسون وقدرینی بیلسونلر . چونکه ؛ ابتلادن صوکره نعمتك حصولنده سرور البته زیاده اولور وقوللر کندی عجزلرینی وربلرینك قدرتنده اولان عظمتی أیی دوشونورلر . چونکه ؛ بوتون دنیاده موجود اولان انسانلر بر آرایه کله‌لر بر دامله‌سنی سمادن یره دوشورمك امکانی اولمادیغی بیلدکدن صوکره الله تعالینك احسان ایتمسی البته کمال قدرتنه آچیقدن دلالت ایدر.

سمادن یاغمور مقدار معین اوزره نازل اولور واصلا بر دامله زیاده ونقصان اولماز . حتی بعض روایتده هر سنه‌نك وهر بلده‌نك یاغموری مساوی اولوب لکن بر بلده اهالیسنك عصیانی چوغالنجه واجب تعالی او بلده‌نك یاغمور حصه‌سنی باشقه بلده‌لره صرف ایدر. بناءً علیه عصیان ؛ رحمتك انقطاعنه سببدر .

∴

واجب تعالی قوللرینك رزقنه متعلق احکامنی بیاندن صوکره الوهیتنه وقدرت قاهره‌سنه دلالت ایدن بعض آیتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَثَّ ف۪يهِمَا مِنْ دَٓابَّةٍ وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَٓاءُ قَد۪يرٌ ﴾ بیوریور.

[الله تعالینك ذاتنه وکمال صفاتنه دلالت ایدن آیتلرندن بریسی کوکلری و یری و کوکلرده و یرده حرکت ایدن جمله ذی روحی خلق ایتمسیدر والله تعالی یوم قیامتده دیله‌دیکی زمان مخلوقاتك جمله‌سنی بر نقطه‌ده جمع ایتمکه قادردر .]

یعنی ؛ سموات وارضی وسموات وارضده بولونان وحرکت ایدن ذی روحی خلق ایدوب عالمه نشر وتعمیم ایتمسی الله تعالینك الوهیتنه وکمال قدرتنه دلالت ایدن دلائل جمله‌سندندر وبوقدر طاغینیق وهر بری بر یرده اولان ذی روحی یوم قیامتده ایسته‌دیکی وقت هپسنی بر محلده جمع ایتمکه قادردر .

بَثَّ ؛ دوشرمك وطاغیتمق معناسنه‌در . واجب تعالی ملکلری سمایه وحیواناتی یر یوزینه طاغیتمش و دوشه‌مشدر . دابه ؛ حرکت ایدیجی معناسنه اولدیغی جهتله فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله ملائکه‌یه دابه اطلاقی جائزدر . زیرا ؛ آنلرده‌ده حرکت واردر .

∴

واجب تعالی وحدانیته دلالت ایدن دلیللردن بعضیلرینی بیاندن صوکره انسانلره اصابت ایدن مصیبتلرك، کسب ایتدکلری معصیتلری سببیله اصابت ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَٓا اَصَابَكُمْ مِنْ مُص۪يبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْد۪يكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَث۪يرٍ * وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِز۪ينَ فِي الْاَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴾ بیوریور.

[سزه اصابت ایدن مصیبتلر اللریکزله قازاندیغکز کناهلریکز سببیله‌در وچوق کناهلریکزی الله تعالی عفو ایدر وسز مصیبتی قارشیلامقله اللهی عاجز قیلامازسکز و سزك ایچون اللهك غیری بر دوست و یاردیمجی یوقدر .]

یعنی کناه ؛ مصیبتك اسباب عادیه‌سندندر . زیرا سزه اصابت ایدن هر مصیبت سزك کسب ایتمش اولدیغکز کناهلریکزك جزاسیدر . حالبوکه الله تعالی چوقلرینی عفو ایدر. اکر کناهکزه مصیبت ویرسه مصیبتدن خالی بر زمانکز اولمامق لازمکلیردی .شو حالده

سز بر يوزنده قرار ايتمكله بنى عاجز قيلامازسكز . بناءً عليه ؛ سزه اصابت ايده‌جك مصيبت البته اصابت ايدر . چونكه ؛ اصابتى مقدر اولان مصيبتدن خلاص يوقدر وسزك ايچون اللهك غيرى بر دوست و ياردمجى اولمادى . شو حالده سزه اصابت ايدن مضرت ومصيبت؛ آنجق سزك كسب ايتديككز كناهلريكزك بعضيسى سببيله‌در. زيرا؛ اكثريسنى الله تعالى عفو ايتديكندن عفو اولونان كناهلرك ضررى بو دنياده مصيبته سبب اولماز. ياخود عفو اولونانلرله مراد ؛ **ناسك چوقلرندن عفو اولونمقدر**. شو حالده «بعض انسانلرى بودنياده كناهله مؤاخذه ايدرسه‌ده چوقلرينى عفو ايتمز و عصيانلرينك جزاسى آخرته قالير » ديمكدر .

بيضاوينك بيانه نظراً آيت ؛ مجرملر حقنده‌در . زيرا ؛ مجرملرك غيرى عابدلره و زاهدلره اصابت ايدن مصيبتلر ترفيع درجات و تزييد ثواب و تكثير التفات ايچوندر.

مصيبت ايله مراد؛ **انسانك سومديكى خسته‌لق وآغرى وصيزى وقحط وغلا وزلزله و صاعقه و يانغين كبى بر طاقم بلالردر**. بونلرك اكثريسى انسانك كندى كسب ايتديكى كناهك بعضيسنك شآمتيله اولديغنه بو آيت دلالت ايدر . چونكه؛ انسان كناهدن خالى اولاماز . حتى عبادتنده بيله بر چوق كناه ايشلر . زيرا شرائطنه بحق رعايت ايده‌مز. لكن آخرتده عذابى آزالتمق ايچون الله تعالى بعض قوللرينى بو دنياده كناهنك بعضيلرى مقابلنده مؤاخذه ايدركه يوم قيامتده يوكى آز اولسون . اكر اللهك عفوى اولمسه‌ده هر كناهله مؤاخذه ايده‌جك اولسه كناه صاحبى درحال هلاك اولور . چونكه ؛ اللهه قارشى هر كسك قصورى صاييلماز و توكنمز درجه‌ده‌در . اصابت ايده‌جك مصيبته قارشى نه قدر تدبير ياپيلسه فائده ايتمز . زيرا؛ انسانلر تدبيرلريله اللهى عاجز قيلامازلر واللهك غيرى انسانلرك هيچ بر دوست وياردمجيلرى يوقدر . بناءً عليه ؛ كله‌جك بلايايه قارشى كيمسه دوراماز .

بو آيت جليله‌ده قوللرى تسليه اولديغى كبى مصيبتك دفعنك چاره‌سى‌ده هر كسك قصورينى تحرى ايدوب توبه ايتمسى اولديغنه توصيه واردر . شو حالده انسانه لازم اولان؛ دائما كناهندن توبه ايتمكله نجاسته بكزه‌ين كناهدن نفسنى تطهير ايتمليدر .

شو تفصيلاتدن آكلاشيلديغى و فخر رازينك بيانى وجهله انسانلردن صالح اولان

كيمسه‌لره كلن مصيبت بعض واقع اولان كناهنه كفارت اولديغى جهتله آخرتده او كناهك جزاسنى كورمز . كناه اولميه‌رق كلن مصيبت آخرتده درجه‌سنك يوكسلمه‌سنه سبب اولور. اما فاجر و كناهكار اولان كيمسه‌لره كلن بلايا على الاكثر امتحان ايچون كلير . اكر عبرت آلير معصيتندن واز كچرسه او بلا آنك حقنده نعمت اولور . زيرا ؛ اصلاحنه سبب اولمشدر. اكر عبرت آلمازده فسق وفجوره دوام ايدرسه دنياده كورديكى مصيبت كناهنه كافى كلمه‌ديكندن مؤمن اولديغى حالده آخرتده دخى معذب اولور. شو حالده دنياده وآخرتده رذيل و رسواى اولور . بعض فاجره استدراج اولارق دنياده اصلا بلا كلمز . هر كناهنك جزاسى آخرته قالير . بناءً عليه دنياده ابتلا ؛ انسانلر ايچون فائده‌دن خالى دكلدر. رسول اللهك « بلايانك اشدى انبيايه ، صوكره اوليايه ، صوكره آنلرك مادوننده اولانلره‌در » بيورديغى حديث شريفى ترفيع درجه ايچون مبتلا اولان ذوات كرام حضراتى ايچوندر. حضرت عايشه رضى الله عنهادن روايت اولونان بر حديثده رسول اللهك « مؤمنه بر ديكن و ديكننك مافوقى بر شى اصابت ايتمز ، الا او مصيبت سببيله الله تعالى بر درجه‌سنى يوكسه‌لتير و بر كناهنى محو ايدر» بيورديغى قول شريفى ده بو معنايى تأييد ايدر.

حضرت على رضى الله عنه «قرآنده مؤمنلر ايچون اك زياده اميدلى اولان آيت بودر. زيرا ؛ رسول الله بو آيتى بعد القرائه (يا على ! بن بو آيتى سزه تفسير ايده‌يم مى ؟) ديدكدن صوكره (مؤمنه خسته‌لق وسائر سومه‌ديكى بر بلا اصابت ايدرسه او بلا آنك كسب ايتمش اولديغى كناهنك جزاسيدر . الله تعالى بر كناهه ايكى جزا ويرمز. زيرا؛ اكرمدر و الله تعالى دنياده مؤاخذه ايتديكى جرمله آخرتده تكرار مؤاخذه ايتمز) بيوردى . شو حالده مؤمنلرك دنياده كوردكلرى مصيبتلر آخرتده عين منفعتدر» بيورمشدر.

خلاصه ؛ انسانه اصابت ايدن مصيبت كندى كناهى سببيله اصابت ايلديكى و كناهلرينك چوغنى جناب حقك عفو ايتديكى و مصيبته قارشى كلمك صورتيله انسانلرك بر يوزنده قرارلرى سببيله جناب حقى عاجز قيلاميه‌جقلرى و انسانلر ايچون اللهك غيرى او مصيبته مقابله ايده‌بيله‌جك بر دوست وياخود مصيبتى دفع ايده‌جك ياردمجيلرى اولماديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی وحدانیتنه دلالت ایدن دلیللردن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمِنْ اٰيَاتِهِ الْجَوَارِ فِى الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ * اِنْ يَشَاْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴾ بیوریور.

[طاغلر کبی کمیلرك دکزده یورومسی وحدانیت الٓهیه‌یه دلیللر جمله‌سندندر. اکر الله تعالی ایسترسه روزکاری طوردورر ، اوکمیلر صو اوزرنده طورورلر برآدیم ایلری کیتمزلر . ایشته شو کوزل روزکارلرله دریاده کمیلر یورورکن الله تعالی‌نك روزکاری طوردورمسیله او کمیلرك دوریویرملرنده مصیبتلره صبر ونعمته شکر ایدیجی اولان هرمؤمن ایچون قدرت الٓهیه‌یه و وحدانیت سبحانیه‌یه علامتلر واردر .]

یعنی ؛ جسامتده و ثقلتده طاغلر کبی کمیلرك دکزده سیروسفر ایتملری الله تعالی‌نك وحدانیتنه و قدرت قاهره‌و حکمت غریبه‌سنه دلالت ایدن دلائل جمله‌سندندر . زیرا ؛ بونلرك روز کارله جریانلری آنجق واجب تعالی‌نك قدرتیله‌در. چونکه؛ الله تعالی‌نك غیری هیچ برکیمسه‌نك ولو بر دقیقه اولسون یوروتمسی ممکن دکلدر . اکر الله تعالی او کمینك طورمسنی ایسترسه روزکاری طوردورر کمیلرده صو اوزرنده طورور ولو برخطوه اولسون ایلری کیتمز واوقدر ثقلتیله برابر صویه باتمقسزین صویك یوزنده قرارایتمسی‌ده قدرة اللهه آیریجه بردلیلدر. ایشته شوکمیلرك بیان اولونان حاللرنده واجب تعالی‌نك وجودینه ووحدانیتنه بلایه صبر ایدن ونعمته شکر ایدن مؤمن ایچون علامتلر واردر . زیرا ؛ کمیلرك بومنوال اوزره سیر وسفرلرنده انسانلر ایچون برچوق منفعتلر واردر . چونکه ؛ جناب حق هر برمملکتی برنوع متاع وکوناکون حاصلاتله ممتاز قیلدیغندن بر مملکتك متاعندن دیکر بلده‌نك انتفاعی آنجق نقلیاتله اولوب کمیلرده وظائف نقلیه‌یی یولیله ادا ایتدکلری ایچون عالم تجارتده بویوك بروسعت حاصل اولور . بناءعلیه ؛ کمیلر انسانلرك یکدیکریله کوروب قونوشمسنه وهربلده‌نك دیکر بلده‌لرك متاعیله انتفاعنه سبب اولدیغی کبی حرب وضربده وسائر خصوصاتده منفعتلری صاییلماز وتوکنمزدر . لکن شومنافعی دوشونه‌رك واللهك ویردیکی نعمتلره باقارق خالقك وجودینه ووحدانیتنه استدلال ایتمك هرکس ایچون میسر اولمایوب بلکه اللهك ویردیکی قسمته رضا ایله صبر ومتانت

ایدن وهرهمتنی وقوتنی آیات الٓهیه‌یه نظرامعانله صرف ایدوب صنایع الٓهیه‌یی نظرتفکره آلان ونعمت الٓهیه‌یه شکر ایچون نفسنی باغلایان مؤمن کامله میسر اولور . چونکه دلائلدن انتفاع ایدن ؛ مؤمن کاملدر واومؤمن کاملده بوآیتده صبرله وشکرله توصیف اولونمشدر . زیرا ایمان ؛ **ایکی نصفدر** : بر نصفی ؛ **صبر** ، دیکر نصفی ؛ **شکردر** . انسان یا بلایه مبتلا ویا نعمته مستغرق اولور . هیچ بر زمانده بو ایکیدن خالی اولاماز . بناءً علیه ؛ بلایه مبتلا اولدیغی زمان آکا صبر ونعمته مستغرق اولدیغی زمان آکا شکر ایتمك مؤمن کاملده اولور ، مؤمن ناقصده اولاماز .

﴿ اَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ ﴾

[ویاخود ایسترسه واجب تعالی شدتلی روزکار کوندریر، انسانلرك کسب ایتدکلری کناهلری سببیله او کمیلری دریایه باتیرمغله اهلاك ایدر وچوقلرندن کناهی عفو ایدر باتیرماز .]

یعنی ؛ واجب تعالی ایسترسه کمیلری معتدل روزکارله یوروتور وایسترسه روزکاری طوردورمقله کمیلری طوردورر ویاخودایسترسه اوکمیلره بینن کیمسه‌لرك بخل وحسدلری وکبر وغرورلری وحقوق ناسه تجاوزله ظلم وتعدیلری وسائر اخلاف مذمومه‌لری کبی کسب ایتدکلری معصیتلر سببیله اوکمیلری وایچنده اولان کیمسه‌لری صویه غرق ایتمکله اهلاك ایدر وبونکله برابر برچوق کناهلرینی عفوایدر. بناءً علیه ؛ کناهلرینك هرفردیله مؤاخذه ایتمز .

یاخود ابوالسعود افندینك بیانی وجهله معنای آیت : [الله تعالی انسانلرك کناهلری سببیله کمیلری وایچنده بولونانلری غرق ایدر وبرچوق کیمسه‌لرك حسن نیتلری وکوزل عمللری سببیله حسب البشریه صادراولان کناهلرینی عفوایدر. بناءً علیه؛ کمیلرینه وکندیلرینه نجات ویرر] دیمکدر. دریاده اوزون بویلی سیر وسفر ایدنلرك شدتلی فورطنه‌یه طوتولوب قورتولمق امیدینی کسدکدن صوکره فورطنه طوروب هلا کدن قورتولدقلرینه دائر بر چوق وقایع بومعنایه شاهددر .

(او یوبقهن) (اوبق) (یوبق) دن آلنه‌رق (یهلك) معناسنه‌در . یعنی « ایسترسه

الله تعالی اوکمیلری وایچنده بولونانلری اهلاك ایدر » دیمکدر . بو آیتده انسانك هرحالنده کرك نعمتده و کرك محنتده معرفت الهیه‌یه دلالت ایدن علامتلری تفکردن غفلت ایتمه‌مك لازم اولدیغنه تنبیه واردر .

خلاصه ؛ دریاده‌کی کمیلرده اوچ حالك جاری اولدیغی واوچ حالدن برنجیسی ؛ معتدل روزکارله کیده‌جکی جانبه کمینك قولایلق وسکونتله یورویوب یول آلمسی برنعمت اولوب اونعمته شکرك لزومی ، ایکنجیسی ؛ روزکارك دورمسیله کمینك دریاده یول آلمایوب طورمسی ، اوچنجیسی ؛ شدتلی روزکارلرله کمینك وایچنده بولونانلرك هلاك اولمسی وبو ایکی بلاکه کمینك طورمسی ویاهلاك اولمسی انسانلرك کناهلری سببیله اولدیغی و کناهلرندن درحال توبه ایتمکله قصورلرینك عفوینی جناب حقدن استرحامله هلاکدن قورتولمانك چاره‌سنی دوشونملری لازم کلدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنه دلالت ایدن دلیللردن بعضیلرینی بیاندن صوکره آیات الهیه‌ده مجادله ایدنلرك حاللرینی وبودنیاده قوللرینه ویرمش اولدیغی شیلر متاع دنیادن عبارت اولوب هر زمان زواله معروض وعبادتك اجری باقی اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ * فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَأَبْقٰى ﴾ بیوریور .

[بزم وحدانیتمزه دلالت ایدن آیتلریمزه مخاصمه واعتراض ایدنلرك کندیلری ایچون عذابدن قورتولق اولمادیغنی بیلیرلر . شوحالده اموال دنیادن سزه ویریلن شی ؛ حیات دنیانك متاع ومنفعتیدر . بناءً علیه ؛ فانی وزواله معروضدر والله تعالی عندنده اولان عملکزك ثوابی باقی وخیرلیدر .]

یعنی ؛ الله تعالی آنلرك کناهلری سببیله کمیلرینی امتحان ایچون طوردورور ویاخود هلاك ایتمك صورتیله انتقامنی آلیر وقدرت الهیه‌یه دلالت ایدن آیتلرده وقرآنده حسد وعنادلرندن ناشی مجادله وانکار ایدن کیمسه‌لر کندیلری ایچون قهر الهیمزدن قورتولش

اولمادیغنی بیلیرلر . اوعاصیلر عذاب الهیدن قورتولمق چاره‌سی اولمادیغنی بیلنجه زینت دنیادن هرنه‌که سزه ویرلدی ایسه بقاسی اولمایان دنیانك متاعیدر . بناءً علیه ؛ عمریکز اولدقجه انتفاع ایدرسکز . عمریکز ایسه آزیجق برمدت اولدیغندن انتفاعکزده آزدر . چونکه ؛ عاقبت اولوم سببیله کمال حسرت وندامتله او متاع دنیایی ترك ایدر کیدرسکز . اما الله تعالی عندنده اولان عملکزك ثوابی دنیا متاعندن خیرلیدر . زیرا ؛ صافی وکدردن سالم وباقیدر وزوالدن خالی وآفاتدن مصوندر .

فخر رازینك بیانی وجهله بوندن اولکی آیتده صو اوزرنده کمینك اوچ حالی بیان اولوندیغی کبی بو آیتده دخی دنیا یوزنده انسانك کمی‌یه بکزر اوچ حالی اولدیغنه اشارت اولونمشدر : برنجیسی ؛ معتدل روزکارله کمینك واره‌جغی یره واردیغی کبی انسانك عارضه‌دن سالم عمل صالحله مطلوبنه واصل اولمسیدر . ایکنجیسی ؛ روزکارك طورمسیله کمینك مطلوبنه واصل اولامایوب صو اوزرنده صاللانوب دوردیغی کبی انسانك‌ده دلائلده استدلال ایده‌مه‌یوب ومطلوبنه یول بولامایوب تردد ایچنده حیرانه اولوب قالمسیدر . اوچنجیسی ؛ شدتلی روزکار سببیله غرق اولارق کمینك هلاك اولدیغی کبی انسانك بر طاقم اعتقادات باطله ایله هلاك اولوب خسرانه ابدی‌یه دوچار اولمسیدر .

خلاصه ؛ دنیانك خسیس وزواله معروض اولدیغی وآخرتك انقراضدن سالم وزوالدن مصون بولوندیغی وبناءً علیه ؛ انسان ایچون آخرتی براقامق لازم اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی دنیانك وآخرتك احوالنی بیاندن صوکره آخرتك درجه‌لری ومرتبه‌لری کیملر ایچون اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴾ بیوریور .

[آخرت شول کیمسه‌لر ایچون خیرلیدرکه آنلر الله‌ه ایمان ایدوب آنجق ربلرینه تفویض امور ایدن خالص مؤمنلردر . یوقسه ربلرینه عصیان وآیتلرینه اعتراض ایدن معذب اولاجق کیمسه‌لر ایچون خیرلی دکلدر .]

﴿ وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ ﴾

[ودخی شول كیمسه‌لر ایچون خیرلیدركه آنلر جزاسی پك بویوك اولان قتل ، زنا وشرك كبی بویوك كناهلردن وغایت چیركین اولان فاحش سوزلردن اجتناب ایدرلر. یوقسه بویوك كناهلری ارتكاب ایدن كناهكارلر ایچون خیرلی دكلدر .]

﴿ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ ﴾

[ودخی آخرت شول كیمسه‌لر ایچون خیرلیدركه آنلر بر كیمسه‌یه غضب ایتدكلرنده درحال غضبلرینی هضمله صاحب قصورك قصورینی عفوله عیبنی ستر ایتمكه سعی ایدرلر.]

﴿ وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴾

[ودخی آخرت شول كیمسه‌لر ایچون خیرلیدركه آنلر ربلرینك رضاسی ایچون اللهك دعوتنه اجابت ایتدیلر واطاعته دعوت ایدن پیغمبرك دعوتنه اجابت ایتدكلری كبی بش وقت نمازی ادایه دوام ایتدیلر وآنلرك اخلاق حمیده‌لرندن بریسی‌ده بوتون امور دنیا وامور آخرتلرینی بینلرنده استشاره ایتمكدركه كندی رأیلریله عمل ایتمكله استبداد ایتمزلر ومزایای انسانیه‌نك اك بویوكلرندن اولان سخاوت مرتبه‌سنی دخی حائزلردر . زیرا؛ آنلر بزم كندیلرینه ویرمش اولدیغمز رزقلرندن محتاج اولانلره انفاق ایدرلر .]

﴿ وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ﴾

[ودخی آخرت شول كیمسه‌لره خیرلیدركه آنلره بر ظالم طرفندن بغیر حق ظلم واقع اولورسه مشروع صورتله درحال انتقاملرینی آلیرلر وكندیلرینی مرتبهٔ عجزده كورمز وحقلرینی مدافعه‌یه لزومی قدر اوغراشیرلر .]

یعنی ؛ آخرت خیرلیدر ولكن هر كیمسه ایچون دكلدر ، بلكه شو آیتلرده بیان اولونان مزایای عالیه‌یی جامع اولان كیمسه‌لر ایچون خیرلیدر. كرچه عبودیت نقطه‌سنده

نانك بر چوق شرطلری وارایسه‌ده مهم اولانلرندن طقوزینی جناب حق بو آیتلرده بیانله درجات آخرته واصل اولمانك شرطلرینك جمله‌سی بو طقوزده داخل اولمشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله آخرتك خیرلی اولمسی ایچون انسانه برنجی مرتبه‌ده ایمانه لازمدر . بناءً علیه ؛ اهل ایمان ایچون آخرت ، دنیادن خیرلیدر . زیرا ؛ ایمانی اولمایان كیمسه اللهی بیلمه‌دیكی ایچون اللهك لطفندن محروم ونعم الٰهیه‌یه نائل اولامادیغندن محزوندر . اما مؤمنلر اللهی بیلوب عظمتنی تقدیر وعبودیتده ذاتی بیله‌رك ربسنه ربط قلب ایتدیكندن عبد مؤمن ایچون آخرت خیرلیدر .

آخرتك خیرلی اولمسنه ایكنجی سبب ؛ مؤمنلرك جناب حقه اعتماد ایده‌رك جمله امورینی آكا تفویض ایدوب اللهك باشقه‌سندن بر شی بكله‌مسیدر . زیرا ؛ هر شیئك خالقی وجمله ذی روحك رازقی اولدیغی جهتله هر شیئی آندن بكله‌مك و اسبابنه تشبثله اكتفا ایتمك وظیفهٔ عبودیتندر .

آخرتك خیرلی اولمسنه اوچنجی سبب ؛ كوچوك وبویوك كناهلردن صاقینمسیدر . یعنی اللهك نهی ایتدیكی بالعموم كناهلردن احترازایتمك انسان ایچون آخرت درجه‌لرینه نائل اولمغه وسیله‌در. بویوك كناهلر له‌مراد؛ عقوبت ایجاب ایدن قتل ، زنا ، سرقت وسائره كبی كناهلردر . فواحش له‌مراد؛ قولاً وفعلاً هر كسك چیركین كوردیكی شیلر وسائر كوچوك كناهلركه مصراً ایشلنورسه بویوك كناه اولمغه مستعد اولانلردر .

آخرتك خیرلی اولمسنه سبب اولان اوصاف ممدوحه‌دن دردنجیسی ؛ بر كیمسه‌نك قصورینه بناءً واقع اولان غضبنی یوتمقله قصور ایدن كیمسه‌نك قصورینی ستر ایتمكدر . زیرا ؛ بر كیمسه‌نك واقع اولان قصورینه قارشی انتقامله معامله جائز ایسه‌ده عفو ایتمك دها اولا اولدیغندن قصوری عفو ایتمك درجات جنته واصل اولمغه سبب اولمشدر .

آخرتك خیرلی اولمسنه وسیله‌دن بشنجیسی ؛ ربلرینك رضاسنی تحصیل ایچون انبیاء عظام حضراتنك دعوتلرینه اجابت ایتملریدر. چونكه؛ تكالیف الٰهیه‌یی قبوله دائر اولان دعوتی قبولده وقضاء الٰهیه‌یه رضاده اصلا تردد ایتمزلر وامر الٰهی‌یه تماميله انقیاد ایدرلر.

کندیلری ایچون آخرت خیرلی اولان مؤمنلرك آلتنجی صفتلری ؛ **بش وقت نمازی وقتنده ادا ایده‌رك برکونده بش دفعه خالقلرینه توجه تامله توجه ایدوب عبودیتلرینی اعتراف ایله وظیفۂ عبودیتلرنده ثبات وایمانلرینی تقویه ایتمکدر .**

آخرتك خیرلی اولمسنه سبب اولان یدنجی صفتلری ؛ **ظهور ایدن برحادثه‌ده برلرینه اوحادثه حقنده مشورت ایتمکدر.** چونکه ؛ بین‌العباد جریان ایدن معاملاتده وعالمده ظهورایدن حوادثده عقداجتماع ایده‌رك مداوله‌ٔ افکارله برقرارویرمکده ویکدیکرینك رأینه مراجعتله ایشك حقیقتنی میدانه قویمقده سهولت واردرویکدیکریله اهل ایمانك الفت وانسیتلری سببیله صواب بر قراره اقتران ایتمك دخی مأمول قویدر وبووسیله ایله استبداد دخی آرادن قالقار ، هیچ برکیمسه‌نك دیکرینه قارشی اعتراضی وبر دیه‌جکی قالمادیغندن اتفاق قلوب حاصل اولور. رسول اللهك بر امرك ظهورنده اصحابیله استشاره عادتلری اولدیغندن جناب حق بو آیتله استشاره‌یی ثنا بیورمشدر . بناءً علیه؛ ظهور ایدن بروقعه‌ده مؤمنلرك استشاره‌لری سنت رسول اللهدر . شوحالده استشاره‌لرنده ثواب‌ده واردر . استشاره‌یه رغبت ایتمیه‌رك کندی رأیله عمل ایدن کیمسه‌لرك اکثریتله طوتدقلری ایشلرده ضرر کوردکلری هرکسجه تسلیم اولونمش برحقیقتدر .

آخرت کندیلری ایچون خیرلی‌اولان مؤمنلرك سکزنجی صفتلری ؛ **اللهك آنلره ویرمش اولدیغی رزقدن بعضبنی محتاج اولانلره انفاق ایتمکله ابناء جنسلرینه معاونت ایتمکدر.**

کندیلری ایچون آخرت خیرلی اولانلرك طقوزنجی صفتلری ؛ **بغیر حق، کندیلرینه ظلم ایدن کیمسه‌لردن لزومی قدر، اخذ انتقام ایتمکدر.** چونکه ؛ اومؤمنلرك دشمنلرندن برطاقم سفها کندیلرینه حقسزاولارق هجوم ایتدکلرنده کندیلرینی مرتبۂ عجزده براقارق آنلرك ظلملری آلتنده ازلمك ونفسلرینی ظلمه قارشی حقیر وذلیل قیلمق کندیلرینه عار وعیب بیلدکلرندن بویله برظالم طرفندن کندیلرینه ظلم واقع اولدیغنده اوظالمدن حقلرینی آلمغه سعی ایدرلر. فقط اخذ انتقامه تصدی ایتمکبزین عفو ایتمك اولا ایسه‌ده کورمش اولدیغی ظلم مقداری انتقام آلمق دخی جائز اولدیغنه آیت جلیله دلالت ایدر. لکن اخذ انتقامده حقندن زیاده‌یه تجاوز ایدرسه بو تجاوزی‌ده آیریجه بر ظلم اولدیغندن مظلوم

زمره‌سندن ایکن بو تجاوزی سببیله ظالملر زمره‌سنه داخل وکندیسی‌ده عین حکمه ومعامله‌یه مستحق اولور .

قرآنده واحادیث نبویه‌ده اخذ انتقامك جوازینه دلالت ایدن آیتلرله عفوك ممدوح اولدیغنه دلالت ایدن آیتلر وحدیثلر آره‌سنده تناقض یوقدر . زیرا عفو ؛ **ایکی قسمدر:** برنجیسی ؛ **عفو ایتمك فتنه‌یی تسکینه وجانیك جنایتی ترکنه سبب اولور .** ایشته ممدوح اولان عفولر بوقبیل اولان عفولردر وعفوك ممدوح اولدیغنه دائر اولان آیت وحدیثلرده بومعناجه عفوه محمولدر . عفوك ایکنجی قسمی ؛ **فتنه‌یی تزییده وجانیك جنایتنی آرتیرمسنه سبب اولانه عفودر .** بو معناجه عفو جائز دکلدر . ایشته اخذ انتقامه دلالت ایدن دلیللر بو معنایه محمولدر . یعنی عفوده محذور کورولدیکنده اخذ انتقام ایتملیدر .

خلاصه ؛ آخرتده خیره نائل اولمق وسعادته ایرمکله راحت ایتمك ایسته‌ین کیمسه ایچون ایمان کامل صاحبی اولمق وربسنه توکل تام اوزره بولونمق وبویوك وکوچوك کناهلردن حذر ومؤمن برادرندن واقع اولان قصوری ستر وتکالیف الٰهیه‌یه اجابت وصلوات مفروضه‌یی ادا ایتمك ودنیا وآخرت ایشلرینه مشورتله باشلامق ومرزوق اولدیغی رزقدن بر مقدارینی محتاج اولانلره انفاق ایلمك وظالملرك ظلملرینی قالدیرمغه چالیشمق لازم اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

∴

واجب تعالی ظالمدن انتقام آلمق جائز اولدیغنی بیاندن صوکره انتقامك مقدارینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴾ بیوریور .

[کناهك جزاسی کندی مثلی کناهدر. برکیمسه دشمننك کناهنی عفوله اصلاح بین ایدرسه آنك اجرینی الله تعالی ویرر . زیرا ؛ الله تعالی ظالملری سومز .]

یعنی ؛ برکیمسه‌یه دیکری طرفندن واقع اولان قصورك مقداری نه ایسه اوقصوره

قارشی انتقام آلمق ایسته‌دیکنده واقع اولان قصورك مقداریله مقابله ایتمك جائزدر زیاده‌سی ظلمدر . الله تعالی ظالملری سومز. مثلا بر کیمسه دیکرینه بر کره وورمش ایسه بر کره وورمق جائزدر، اکر ایکی کره وورمش ایسه ایکی کره وورمق جائزدر واکر ایکی‌یه مقابل اوچ ووررسه ایکیسی ایکی‌یه مقابل جائز اولوب اوچنجیسی ظلمدر وسائر خصوصاتده دخی حال بویله‌در . چونکه دشمندن انتقام آلمق؛ دشمنك یاپمش اولدیغی جنایته قارشی بر جزادر . جزا ایسه جنایته کوره اولور فضله‌سی ظلمدر واکر نقصان اولورسه مظلوم ظالمدن انتقامنی آلمش اولماز. چونکه عدالت؛ جزانك جنایته مساوی اولمسنده اولدیغندن واجب تعالی بو آیتده مقابله‌نك مثلیله جائز اولوب زیاده‌سی جائز اولمادیغنی بیان ایتمشدر.

فخررازینك، قاضینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بر کیمسه‌یه ابتداءً واقع اولان بر کناهه قارشی مقابلنده یاپیلان جزا کناه دکلسه‌ده اوجزایی کوره‌جك کیمسه‌یه نظراً بر سیئه اولدیغی جهتله سیئه اولدیغندن کناه مقابلنده یاپیلان جزایه دخی سیئه دینمشدر . یاخود ظالم طرفندن اول وقوعبولان سیئه‌یه قارشی اولدیغندن هرنه قدر ایکنجی یاپیلان سیئه دکلسه‌ده اولکی سیئه سببیله حصوله کلدیکندن بوکاده سیئه دینمشدر. یاخود ایکنجی یاپیلان اخذ انتقام اولدیغی جهتله مشروع ایسه‌ده اساس اعتباریله سیئه اولدیغندن سیئه دینمشدر . چونکه مقابلنده سیئه اولمسه ایکنجی‌ده اولکی کبی ظلم اولور جائز اولمازدی . شوحالده اساس اعتباریله ایکنجینك اولکندن فرقی یوقدر، لکن ابتداءً بغیر حق واقع اولان بر قصوره مقابله اولدیغندن مشروع قیلنمشدر که کناه اولمادیغی کبی حقی استیفا اولوب ظلم‌ده اولمادیغندن مقابلنده جزاده یوقدر . یاخود اخذ انتقام جائز ایسه‌ده واجب ومرغوب اولمادیغندن ترکی دها اولا اولدیغنه اشارت ایچون سیئه اولمادیغی حالده سیئه دینمشدر. حتی بر کیمسه خصمندن واقع اولان قصوری عفو ایدر وخصمیله کندی بینی اصلاح ایدرسه اجری اللهك لطف وکرمنه مفوضدر . بناءً علیه؛ یوم قیامتده بونلرك ثوابلرینی الله تعالی بالذات کندی لطف وکرمندن احسان ایده‌جکدر وبونلره ویریله‌جك ثوابك غایت بویوك اولدیغنه اشارت ایچون هرکسك اجرینی الله تعالی ویردیکی حالده بونلرك اجرینی بالذات کندینك ویره‌جکنی تصریح بیورمشدر که دیکر عمللرك اجرینه قیاس اولونماز دیمکدر . چونکه اخذ انتقام؛ رخصت شرعیه ایله ثابت جواز قیلندن اولدیغی جهتله عفو ایتمك عزیمتدر .

بو آیت جلیله؛ علم فقهك عقوبات بحثنه اساسدر . بناءً علیه؛ قصاصده وسائر جنایتلرده مساواتك واجب اولمسی بو آیت وبونك امثالی آیتلردن وحدیثلردن استنباط اولونمشدر . سیئه‌یه سیئه ایله مقابله‌نك جوازی؛ مقابله مشروع اولان یرلرده اولور . اما کتب فقهیه‌ده بیان اولوندیغی وجهله مقابله جائز اولمایان یرلرده مقابله ایدرسه عین جزایه مستحق اولور. مثلا قذف ایدن یعنی «سن زانی‌سك» دیه‌ن کیمسه‌یه اکر عین سوزیله مقابله ایدرسه اولکنه حد قذف لازم کلدیکی کبی مقابله ایدن کیمسه‌یه دخی عین حد قذف لازم کلیر . کذلك زنایه زنا ایله مقابله جائز دکلدر وکافر لفظیله سوکرسه عین کافر لفظیله مقابله اولونماز .

خلاصه؛ هرکس کندی ایچون خصمی طرفندن واقع اولان قصوری عفو ایتمك اولا وعفو ایدرسه ثوابی اللهه عائد وعفوك ثوابنی الله تعالی‌نك ویره‌جکنی صراحةً بیان ایتمك عفوه تشویق اولدیغی واکر عفو ایتمزسه مثلیله مقابله جائز اولوب زیاده‌سی ظلم اولدیغی وظلم ایدن ظالملری الله تعالی‌نك سومه‌دیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی مساوات اوزره انتقام آلمق جائز اولدیغی بیاندن صوکره اخذ انتقام ایدن کیمسه‌یه انتقامنی آلدیغندن طولایی عقوبت لازم کلمه‌دیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَاُولٰئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه که بر ظالم کندینه ظلم ایتدکدن صوکره او ظالمدن حقنی آلمقله اخذ انتقام ایتدی . ایشته بو مثللو حقنی آلان کیمسه‌لره حقلرینی آلدقلرندن طولایی آنلر اوزرینه مؤاخذه‌یه یول یوقدر .] چونکه؛ کندی حقنی آلدیغندن طولایی بر کیمسه مسئول اولماز وظالمدن حقنی آلان کیمسه دیکری طرفندن عتاب اولونماز. زیرا؛ کندینه ظلم اولوندیغندن دولایی حقنی آلان کیمسه ایچون حقنی آلمق رخصت شرعیه ایله ثابت اولدیغندن شریعتك رخصت ویردیکی شیئی شریعت دائره‌سنده ایشله‌ین کیمسه‌یه دیکری طرفندن مداخله جائز اولاماز وظالمدن عین حقنی استیفا ایدن کیمسه‌یه جزا وعقوبت اولماز

واموال قبیلندن ایسه آلدیغی حقی اوده مسیله امر اولوناماز . زیرا ؛ شریعتك جوازی ضمانه منافیدر وحقی آلمق مباح اولدیغندن مباح اولان برشیئی ایشله ین کیمسه عذابه مستحق اولماز .

* * *

واجب تعالی ظالمدن مظلومك حقنی استیفاسی صورتنده مظلومك حقنی استیفا ایتمسندن مسئول اولمایاجغنی بیاندن صوکره مسئولیت آنجق ظلمله یریوزینی افساد ایدنلره عائد اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ اُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴾ بیوریيور .

[مؤاخذه طریقی شول کیمسه لر اوزرینه درکه آنلر ناسه ظلم ایدر وبغیر حق یریوزنی افساد ایدرلر. ایشته آنلر ایچون آجیدیجی عذاب واردر .]

یعنی ؛ ایشله دیکی ایشدن طولایی مسئولیت ومؤاخذه شول کیمسه لر اوزرینه درکه آنلر طوغریدن طوغرویه ناسه ظلم وناسك حقوقنی پایمال ایدر وبغیرحق ناسك مالنی اللرندن آلمق ایسترلر وجبراً آلیرلر و ظلم وعدوان وبغی وطغیانله یریوزینی افساد وعالمك انتظامنه خلل ویرمکله هرکسی راحتسز ایدرلر . ایشته آنلر ایچون آخرتده عذاب الیم واردر .

عذابه یول ؛ ابتدا ناسه ظلمله باشلایان کیمسه لره مخصوص اولدیغنه اشارت ایچون حصره دلالت ایدن (اِنَّمَا) لفظی وبونلرك عذابلرینه سبب اولان ظلم ویریوزینی افساد ایتملری اولدیغنه اشارت ایچون (اولئك) لفظی اسم اشارت اولارق وارد اولمشدر . چونکه ؛ اسم اشارتلر ذات مع الصفته دلالت ایتدکلرندن (اولئك) لفظی ظالملرك هم شخصلرینه همده عادتلری اولان ظلم صفتلرینه دلالت ایدوب حکمده عذاب اولونجه عذابك علتی ظلم وفساد اولدیغنه دلالت ایدر .

* * *

واجب تعالی ظالملردن انتقام آلمق جائز اولدیغنی وظالملرك عذابه دوچار اولاجقلرینی

بیاندن صوکره ظالمك ظلمنه صبرله عفو ایتمك مظلوم ایچون دها افضل اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ﴾ بیوریيور .

[شول کیمسه که دشمندن واقع اولان ظلم واذایه صبرله واقع اولان قصورینی عفو ایتدی . ایشته او کیمسه نك شو صبری وخصمندن کندینه صادر اولان قصورینی عفوی انسان ایچون ایشله نمسی لازم اولان ایشلردندر .]

یعنی ؛ بر کیمسه خصمندن اخذ انتقام جهتنی التزام ایتمیه رك وقوع بولان خطایایی عفوله اللهه تفویض امور ایدوب صبر ایتمسی انسان ایچون قصدی لازم ونفسنه واجب قیلاجغی امورلرك اهم و الزم اولانلرندندر . فقط بوندن اول بیان اولوندیغی وجهله قصوری عفو ایتمه نك جائز اولمسی ظالمك ظلمنی زیاده لندیرمسنه سبب اولمامق شرطدر . اکر عفو ایتمك ظلمنی تزییده سبب اولورسه عفو ایتمکدن انتقامنی آلمق دها ایيدر . عفو ایتمه نك انتقام آلمقدن اولا اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی صبری وعفوی بو آیتده اوچ جهتدن تأکید بیورمشدر : برنجیسی ؛ حکمی افاده جملهٔ اسمیه ایله وارد اولمشدر که عفوك قوتنه اشارتدر . ایکنجیسی ؛ ادات تأکیددن (اِنَّ) اوچنجیسی ؛ (لمن عزم الامور) ده بولونان لام تأکیدله وارد اولمشدر . بونلرك جمله سی حکمده تأکید افاده ایتدیکندن جناب حق عفوك اخذ انتقامدن دها قوتلی اولدیغنه اشارت بیورمشدر . اکر اخذ انتقام ایدرسه بودنیاده اودشدیکی ایچون آخرتده دعواسی قالماز . چونکه ؛ برحق ایکی کره استیفا اولونماز . اکر عفو ایدرسه ثوابی اللهه عائد اولدیغی بوندن اولکی آیتلرده بیان اولونمشدی . بناءً علیه ؛ عفو ایتدیکی شی ایچونده آخرتده دعواسی قالماز . شوقدرکه ظالم عفو ایدن کیمسه طرفندن مسئول اولمازسه ده الله تعالی یه قارشی بغیرحق ظلم ایتدیکندن واللهك منع ایتدیکی برشیئی ایشله دیکندن مسئول اولور واکر مظلوم اولان کیمسه عجزندن طولایی اخذ انتقام ایده مز وعفوده ایتمزسه ظالم آخرتده اللهك نهی وحرمت قطعیه ایله حرام ایتدیکی شیئی ایشله دیکندن طولایی مسئول اولدیغی کبی مظلومه قارشی دخی مسئول اولور . چونکه ؛ حقوقنه تجاوز ایتدیکندن

اوحقوقك جزاسنی کوره‌جکدر . شوحالده حلال اولونمادق ظلمك سؤالی آخرتده ایکیدر : بری اللهه قارشی دیکری مظلومه قارشیدر .

خلاصه ؛ مظلومك ظالمه قارشی وظیفه‌سنده اخذ انتقام مراد ایدرسه مساواته رعایتك واجب اولدیغی واخذ انتقامده منفعت همان دنیاجه برتشفیٔ صدردن عبارت اولوب اوده فانی وسریع الزوال اولدیغی جهتله اهمیتی اولمایوب انتقامی ترکله عفوك ثوابی آخرتده اولاجغی جهتله باقی وزوالدن مصون اولدیغندن عفوك اولا اولدیغی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی ظالمه مظلومك بعض احواللرینی بیاندن صوکره ظالملری اللهك اضلال ایتدیکنی وآنلری اللهك عذابندن قورتاره‌جق بردوستلری اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَالَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌که ارادهٔ جزئیه‌سنی ضلاله صرف ایتدیکندن طولایی الله تعالی، اختیار ایتدیکی ضلالی خلق ایده‌رك اللهك اضلالندن صوکره او کیمسه ایچون بردوست یوقکه آنی ضلالدن قورتارسون وعذابدن قورتارمق ایچون آنك حقنده سعی ایدن برکیمسه بولونماز .] چونکه ؛ اللهك اهانت ایتدیکی وذلیل قیلدیغی برشخصی هیچ برکیمسه عزیز قیلاماز . بناءً علیه ؛ اللهك ذلیل قیلدیغی کیمسه الی الابد ذلیل اولور .

*
* *

واجب تعالی ظالملری اضلال ایتدیکنی بیاندن صوکره او ظالملرك جهنم عذابنی کوردکلرنده دنیایه عودته یول آرایاجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ اِلٰى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ ﴾ بیوریور .

[ظالملر کندیلرینی احاطه ایدن عذابی کوردکلرنده یا اکرم الرسل ! سن آنلری کورسه‌ك آنلر «دنیایه یول وارمی؟» دیه‌رك دنیایه دونمکه برطریق وعذابدن قورتولمغه بر چاره آرارلر .]

یعنی ؛ ای رسول مکرم ! دنیاده انواع رسوالغی وظلم وعدوانی ارتکاب ایدن ظالملری ربك تعالی آخرته رد ایدوب آنلرده آخرتده دوچار اولدقلری عذابی مشاهده ایدنجه سن آنلری کوروسك‌که او ظالملر کندیلرینك عذابلرینی کوردکلرنده آنلر « دنیایه رجعته بردها یول وارمیدر ؟ کاشکه دنیایه بر دها دونمك ممکن اولسه‌ده بزده دنیایه عودت ایتسه‌ك وبوعذابلرك دفعی ایچون بر آز چاره آراسه‌ق » دیرلر . چونکه ؛ عذابك دهشتندن حاصل اولان اضطرابله نه یاپاجقلرینی شاشیریرلر وشاشقینلق اثری اولارق بوسوزلری سویلرلر .

ظالملرك کوردکلری عذاب دوام ایتدکجه آره‌لق آره‌لق بوسوزلری سویله‌مکدن خالی قالمیه‌جقلرینه اشارت ایچون استمراره دلالت ایدن مضارع صیغه‌سیله وعذاب کوره‌جکلری محقق اولدیغنه اشارت ایچون رؤیته دلالت ایدن راٰو لفظی ماضی صیغه‌سیله وارداولمشدر .

خلاصه ؛ دنیاده هوا وهوسیله افنای عمر ایدوب تدارکات اخرویه‌ده بولونمایانلر وغیرك حقوقنه تجاوزله ظلم ایدنلر آخرتده عذابی کورونجه دنیایه بر دها رجوعله تدارکانده بولونمق ایسته‌یه‌جکلری ولکن آخرته کیدنلرك بو دنیایه رجعتلری ممکن اولمادیغندن بونك فائده‌سی اولمیه‌جغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

﴿ وَتَرٰيهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ ﴾

[ای حبیبم ! آنلر جهنمه عرض اولوندقلرنده سن آنلری ذلیل وحقیر وغایت خضوع وخشوع اوزره کوز اوجیله جهنم آتشنه کیزلیجه باقارلر کوروسك .]

یعنی ؛ اهل نار جهنمه سوق اولونوب جهنمه آتلق اوزره حاضرلاندقلرنده غایت حقیر وپریشان بر حالده ای رسول معظم ! سن آنلری کوروسك‌که آنلر کمال اندیشه و قورقولرندن کوزلرینی آچوب باقمغه وقتلری اولمادیغندن کوز قپاقلرینی دبره‌تمکسزین کوزلرینك اوجلریله کیزلی برصورتده جهنم آتشنه باقارلر .

فخر رازینك بیانی وجهله انسانلرك پك زیاده قورقدقلری شیلره غایت کیزلی

وكوز اوجيله باقلرى عادتلريدر . مثلا دار آغاجنه آصيلمق ايچون كتيريلان بر آدم قورقوسندن كنديره و آغاجه باقمق ايسته‌مز وباقاماز ايسه‌ده كيزليجه كوزاوجيله باقمقدن بنه خالى قالاماز . كذلك قيليجله قصـاص اولوناجق بر كيمسه‌نك قيليجه باقماسنده دخى حال بويله‌در . ايشته اهل جهنم جهنمه كلدكلرنده كيرمزدن اول جهنمى كورونجه قورقولرندن جهنم طرفنه باقمغه مجاللرى اولماديغندن باقامازلر ولكن كيزليجه كوز اوجيله باقمقدن‌ده خالى قالميه‌جقلرينى جناب حق بو آيتله بيـان بيورمشدر . كافرلرك آخرتده اعمى اولاجقلرينه دائر آيتله بوآيت بيننده تنـاقض يوقدر . زيرا ؛ بو آيتده بيـان اولونان كيزليجه نظرلرى ابتدائى حاللرينى بياندر واعمى اولاجقلرينه دائر آيت جهنمه كيردكدن صوكره‌كى حاللرينى بياندر وياخود بوآيت بر قومك حالنى ، اعمى اولاجقلرينى بيان ايدن آيت ديكر بر قومك حالنى بيـان ايدر . شوحالده اولكى توجيهه نظراً كورملريله كورمه‌ملرينك زمانلرى مختلفدر وايكنجى توجيهه نظراً كوره‌جكلر بر قوم وكورميه‌جكلرده ديكر برقوم اولديغى جهتله موضوعلرى مختلفدر . بناءً عليه ؛ تناقضك شرطى اولماديغندن تناقض يوقدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك جهنمه كمال ذلت وخوف وانديشه ايله كيره‌جكلرينى بياندن صوكره بوكا مقابل مؤمنلرك فرحلرينى وبو فرح اوزرينه سـويله‌يه‌جكلرى سوزلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَلَا اِنَّ الظَّالِمِينَ فِى عَذَابٍ مُقِيمٍ ﴾ بيوريبور .

[دشمنلرينى جهنمه عرض اولونور كوردكلرنده ، مؤمنلر ديرلركه « ضرر ابدى ايله ضرر ايديجيلر شول كيمسه‌لركه آنلر كندى نفسلرينى واولاد وعياللرينى يوم قيـامتده ضرره اوغراتديلر . آكاه ومتنبه اولك كه ظالملر ابدى عذاب ايچنده‌در ».] ايشته مؤمنلر بويله ديمكله فرحلرينى اظهار ايدرلر .

يعنى ؛ عرصهٔ كبراده كافرلرك پريشان حاللرينى كورن اهل ايمـان ديرلركه « محقق ضرر كورن شول كيمسه‌لركه آنلر ظلم وضلالتله كندى نفسلرينى واغفال واضلال ايتمكله

اولاد وعياللرينى واتباع و اعوانلرينى يوم قيـامتده ضرره اوغراتانلردر . آكاه اولك كه ظالملر ظلملرى سببيله ابدى عذاب ايچنده بولوناجقلردر » .

خسران ؛ **سرمايه‌ده غبن ايدوب ضرر ايتمكدر** . دائرهٔ شريعتدن چيقوب سرمايهٔ اصليه‌لرى اولان عمرلرينى هوا وهوسلرينه وشهوات نفسيه‌لرينه صرفله آخرت منفعتندن محروم اولانلره آيتده « ضرر ايتديلر » دنيلمشدركه كنديلرى ايچون سرمايهٔ اصل اولان عمرلرينى هوايه صرفله هبا ايدنلر البته ضررديده اولورلر .

*
* *

واجب تعالى ظالملرك ابدى عذاب ايچنده اولدقلرينى بياندن صوكره آنلره بر ياردمجى اولماديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ اَوْلِيَاءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ ﴾ بيوريبور .

[ظالملر ايچون كنديلرينه ياردم ايده‌جك اللهك غيرى بر دوستلرى يوقدر . زيرا ؛ بركيمسه‌كه الله تعالى آنى اضلال ايدرسه آنك ايچون هدايته ونجاته يول يوقدر .]

يعنى ؛ كافرلر كفر وظلملرندن طولايى جهنمه كيردكلرنده آنلرك اللهك غيرى بر دوستلرى يوقدركه آنلره ياردم ايتسون وعذابدن قورتارسون . شوحالده آنلر ايچون اصلا ياردم ايدر بر كيمسه يوقدر . زيرا ؛ الله تعالى آنلرى اضلال ايتمشدر . بر كيمسه‌كه الله تعالى آنى اضلال ايدرسه آنك ايچون دنياده هدايته وآخرتده عذابدن قورتولمغه يول يوقدر . چونكه ؛ سؤ اختيارى وضلالتى ارتكابى سببيله قهر الٰهى‌يه مظهر اولدقلرندن عذابدن قورتولمغه چاره بولونماز .

*
* *

واجب تعالى مؤمنلرك وكافرلرك حاللرينى بياندن صوكره مقصد اصلى‌يى امر وتوصيه ايتمك اوزره ﴿ اِسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِىَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَاٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ ﴾ بيوريبور .

[دفعى ممكن اولمادق بر كون الله تعالى‌دن كلمزدن اول ربكزك دعوتنه اجابت ايدك. زيرا؛ او كون كليرسه سزك ايچون او كونده بر ملجأ يوقدر وحالكزى انكاره مجالكزده اولاماز.] زيرا؛ هرشى ميدانه چيقار وجمله اعمالكز دفتريكزده يازيلى ألكزه ويريلور.

يعنى؛ اى مكلف اولان كيمسه‌لر! سزى انواع تربيه ايله تربيه ايدوب عقل وسائر اعضا كزى خلق ايتمكله تكليفه محل قيلان ربكزك رسوللرى و كتابلرى واسطه‌سيله دعوتنه اجابت ايدك و آخرت تداركنك چاره‌سنه باقك شول بر كون كلمزدن اول كه او كونده طرف الٓهيدن سزه كلن عذابى رد ايتمك ممكن اولاماز. زيرا؛ حكم الٓهى واقع اولدقدن صوكره آنك تبديلى و تغييرى ممكن دكلدر و او كونده عذاب الٓهيدن قورتولمق سزك ايچون ممكن اوليه‌جغى وصاقلاناجق بر محل اولاميه‌جغى كبى كناهلريكزى انكارله سزه ياردیم ايده‌جك بر كيمسه‌ده بولونماز وسزك‌ده عمللريكزى انكاره مجالكز اولاماز. شو حالده او كون كلمزدن اول عمللريكزى اصلاح وشرعه توفيق ايتمكله عذابدن خلاصك چاره‌سنى دوشونك.

فخر رازينك بيانى وجهله ردى ممكن اولميان كون ايله مراد؛ **هركسك وفاتى كونيدر.** چونكه؛ موت ياقاسنه چوكوب أولومله اللهك امرى كلنجه او كونده سائر اوامره امتثال ونواهيدن اجتنابك امكانى اولمادیغندن موت كونى كلمزدن اول امر الٓهى‌يه اجابت لازم اولديغى بيان بيورمشدر. چونكه أولوم كلنجه ردى ممكن اولماديغى كبى ولو بر دقيقه اولسون فرارله تأخيرى دخى ممكن دكلدر. ياخود ردى ممكن اولميان كون ايله مراد؛ **يوم قيامتدر.** چونكه؛ قيامتك هيچ بر كيمسه طرفندن ردى ممكن اولماديغى كبى الله تعالى‌ده رد ايتمز. زيرا؛ حكم الٓهى تغيير قبول ايتمز واو كونده اللهك حمايه‌سندن باشقه صيغيناجق بر محلده يوقدر وهر كسك كوتو عملنى انكار ايده‌جك بر كيمسه‌ده يوق كه آنك انكارى سببيله عذابدن قورتولسون. ياخود «او كونده سزك ايچون اعمالكزى انكار ممكن دكلدر. زيرا اعضالريكز و اعضاريكزه مودوع اولان قواريكز ايشله‌ديككز كناهلريكزه شهادت ايده‌جكلرندن انكار فائده ويرمز» ديمكدر. چونكه؛ لفظ آيتده «سزك ايچون بر انكار ايديجى» يوق ديمك «انكارى فائده ويريجى بر كيمسه يوق» ديمكدر.

خلاصه؛ انسانلر ايچون عمللرينى انكاره وفراره مجال اولمادق وردى ممكن اولاميه‌جق بر كون كلمكسزين اويله بر كون ايچون تداركاتك او كونده اولاميه‌جغى و او كون ايچون هر كسك باشنك چاره‌سنه باقمسى لازم اولديغى جهتله دنياده اللهك امرينه همان امتثال ايتمك لازم اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالى يوم قيامت كلمكسزين رسولى واسطه‌سيله واقع اولان دعوته اجابتك واجب اولديغنى بياندن صوكره دعوته اجابتدن اعراض ايدرلرسه رسولنك اوزرينه برشى ترتب ايتميوب آنجق ضررى اجابت ايتميه‌نلر اوزرينه اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿فَاِنْ اَعْرَضُوا فَمَا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظاً اِنْ عَلَيْكَ اِلَّا الْبَلَاغُ﴾ بيوريور.

[اكر آنلر اجابتدن اعراض ايدرلرسه يا اكرم الرسل! بز سنى آنلر اوزرينه كفيل كوندرمه‌دك. زيرا سنك اوزرينه واجب اولان؛ آنجق تبليغدر.]

يعنى؛ اى نبىّ معظم! سن وعظ و نصيحتده وتبليغ احكامده دوام ايت. اكر قبول ايدرلرسه كنديلرى مطلوبلرينه قاووشورلر. سن وظيفهٔ تبليغده دوام ايدنجه اكر آنلر سنك وعظنى ديكله‌مزلر و نصيحتكى قبول ايتمزلر ودعوتكه اجابتدن امتناع ايدرلرسه بز سنى آنلر اوزرينه كفيل وهر خصوصلرينه بكجى كوندرمه‌دك وآنلرده اختيار جزئيلرى كندى أللرنده اولديغى جهتله سنك مضرت ومنفعتلرينى بيان ايتمكلكك كافيدر. زيرا؛ قبول ايدرلرسه منفعتى و قبول ايتمزلرسه مضرتى آنلره عائددر. بناءً عليه سنك اوزريكه واجب اولان؛ احكام دينيه‌يى آنلره تبليغ ايتمكدر. شو حالده قبولدن اعراض ايدرلرسه سن محزون اولما.

*
* *

واجب تعالى رسولنك دعوتنه اجابتدن اعراض ايدرلرسه رسول الله ايچون بر مضرت اولماديغنى بياندن صوكره دعوته اجابتدن اعراضلرينك سببنى و باطل مذهبى ارتكاب

ایتملرینك علتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنَّا اِذَا اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ فَاِنَّ الْاِنْسَانَ كَفُورٌ ﴾ بیوریبور .

[بز عظیم الشان انسانه دنیا نعمتنی طادیردیغمزده انسان او نعمته فرح ایدر مسرور اولور وا کر کندی أليله قازاندیغی کناه سببیله بر کوتولك اصابت ایدرسه انسان اونعمتی شدتله انکار ایدر کأن هیچ نعمت کورمه‌مش کبی بر وضعیت آلیر .]

یعنی ؛ بز جنس انسانه لطف وکرممزدن دنیا نعمتلرینی بول ویروب طادیردیغمزده انسان غایت مسرور اولور . زیرا دنیاجه ثروت وسامانه و سعادته وجاه ومنصبه واولاد و امواله وسائر نعمتلره نائل اولدیغنده سوینمك انسانلر ایچون طبیعی بر حالدر و اکر انسانلره کندی کسب یدلری اولان کناهلری سببیله سومه‌دکلری بر بلیه کلیرسه نائل اولدقلری بوتون نعمتلری انکار ایدرلر . زیرا انسان ؛ نعمتی انکاره مائل ونسیانی غالب و هر زمان فرحی سور منفعتی جالبدر .

فخر رازینك بیانی وجهله دنیانك نعمتی وسعادتی و فوزوفلاحی نه قدر بویوك وچوق اولسه آخرت نعمتنه نسبتله دکزدن بر داملہ مثابه‌سنده اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی‌نك دنیانعمتنی‌بیانده **جزئیته** دلالت ایدن **اذاق** لفظی وارد اولمشدر. چونکه اذاقه ؛ **طاتمق** معناسنه‌در . طاتمق ایسه **آزیجق بر شیئه حاصل اولور** . شو حالده « آخرت نعمتلرینه نسبتله دنیا نعمتلری طادملق » دیمکدر. لکن آخرته اعتقادی ضعیف اولان کیمسه بو آزیجق نعمته نائل اولونجه مسرور اولور و فرحندن نه یاپاجغنی شاشیریر و کبروغرور و عجب وریا هر طرفنی احاطه ایدر وظن ایدرکه بوتون نعمتلره نائل اولونجه هرمقصده واصل اولمش وهردرلو مرادینه ایرمش وهیچ برشیئه احتیاجی قالمامش‌در .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله هر انسانك دنیاده استحقاقلی و استحقاقسز نعمت الـهیه‌یه نائل اولاجغی محقق اولدیغنه اشارت ایچون **تحقیقه** دلالت ایدن (اذا) لفظی وعلل وامراض وفقر واحتیاج کبی آفاتك اصابتی نادراتدن اولدیغنه اشارت ایچون **وقوعده** **ندرته** دلالت ایدن (اِن) لفظی‌وارد اولمشدر. چونکه؛ انسانك نائل اولدیغی‌نعمتلره‌قارشی

آفات آزدر و نعمتك وقوعی قطعی و آفتك اصابتی مشکوك اولدیغندن شکه دلالت‌ایدن اِنْ لفظی وارد اولمشدر. بو آیت؛ انسانلرك اکثریسنك حالنی بیان ایتمشدر. زیرا ؛ مؤمن کامل اولانلر نعمته وبلایه کلدیکنده صبرایدروبلیه نعمتی انکار ایتمز وهرایکیسی مساوی اولور .

خلاصه ؛ انسان آزیجق نعمته نائل اولدیغنده کمال سرورله ممنون وکندی کناهی سببیله بر مصیبت اصابت ایدرسه محزون اولدیغی‌وزیرا ؛ انسان شدتله نعمتی انکار ایدیجی بولوندیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی انسانك آزیجق نعمته مغرور اولدیغی بیاندن صوکره دنیا نعمتنك اصلا دکری اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ اِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ * اَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَاِنَاثًا وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا اِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴾ بیوریبور .

[کوکلرك ویرك ملکی آنجق اللهه مخصوصدر . اللهك غیری کوکلره و یره بر مالك یوقدر، مالك حقیقی آنجق اودر . بناءً علیه ایسته‌دیکنی خلق ایدرهیچ کیمسه قاریشاماز و ایسته‌دیکی قولنه ارکك وایسته‌دیکی قولنه‌دیشی اولاد خلق ایدر هیچ بر کیمسه بوقولنه نه‌دن‌اوغلان دیکر برینه نه‌دن قیز اولادی‌ویردك دییه‌مز . یاخود بعض انسانلره‌اوغلان قیز قاریشیق ویرر ودیله‌دیکی قولنی اولاددن محروم قیلار ؛ زیرا ؛ جناب حق هر کسك حالنی بیلیروهرشیئه قادردر . بناءً علیه؛ هر کسك استحقاقنه کوره لطف‌ایدروایسته‌دیکنی ایجاده قادردر .] عقیم؛ **قیصیر** یعنی **چوجوق‌طوغماز وطوغورماز** . دیمکدر .

فخررازینك بیانی وجهله بو آیت جلیله؛ دنیا نعمتنه انسانك مغرور اولمامسنه تنبیه ایچون وارد اولمشدر . چونکه ؛ ملکك کلیسی اللهك اولوب انسان هرنه‌یه مالك اولسه آنك خالقی الله‌تعالی اولونجه انسانك ألنده بولونان عاریتدر فرحه دکمز . چونکه؛ هپسی

اللهك‌در واونعمتی ویرن‌ده الله تعالی‌در . بناءً علیه ؛ انسانك غرورینه محل یوقدر ، بلکه
اونعمت انسانه شکرایتسون ایچون ویرلمشدر، یوقسه تکبر ایتسون ایچون ویرلمه‌مشدر .

قیز اولادی اوغلان اولادینه نسبتله غمناك اولدیغندن واجب تعالی اولاً قیز اولادی
وثانیاً اوغلان اولادی اعطا ایتدیکنی بیان بیوردی که غمدن فرحه وکدردن سروره
انتقالك دها لذتلی اولدیغنه اشارت اولسون وشکرینی وعبادتنی زیاده ایتسون وهرایکیسنی
ویردیکی کیمسه‌ده اوغلان اولادینك شرفنه اشارت ایچون ذکوری تقدیم بیورمشدر .
انسانلردن بعضیسنه یالکز قیز وبعضیسنه یالکز اوغلان وبعضیسنه اوغلان وقیز قاریشیق
ویرمسی و بعضیسنی‌ده کلیسندن محروم ایتمسی فاعل مختارك اختیاریله اولوب طبیعتك
ویلدیزلرك وکوکلرك تأثیریله اولمادیغنه دلالت ایدر وهپسنی کندی خلق ایدوب دیله‌دیکنی
ایسته‌دیکی قولنه ویردیکنی بیان ایتمك ؛ نطفه‌نك وقاری وقوجه‌ده اولان خصوصاتك
دخی اصلا تأثیری اولمادیغنه دلالت ایدر .

⁂

واجب تعالی کمال علم وقدرتنی بیاندن صوکره قدرت قاهره‌سنه دلالت ایدن وحیك
کیفیتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ
وَرَائِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِىَ بِاِذْنِهِ مَا يَشَاءُ اِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴾
بیوریور .

[هیچ بر بشر ایچون الله تعالی‌نك اوبشره سوز سویله‌مسی اولماز. الا وحی صورتیله
ویاخود واجب تعالی‌یی کورمکسزین پرده آرقه‌سندن بر صدا ایشیتمکله ویاخود بررسول
کوندروب اللهك اذنیله ایسته‌دیکنی الله تعالی‌نك اورسولنه وحی ایتمسیله سویله‌شور .
زیرا ؛ واجب تعالی جمیع صفاتنده وذاتنده عالی اولدیغندن کوزیله کورمك صورتیله
انسانلر تکلمدن عاجزدر. چونکه؛ انسان ناقص وفانیدر جناب حق ایسه کامل وباقیدر.]

یعنی ؛ جنس بشرك قوت وقدرتنده ووسع وطاقتنده تحمل اولمادیغندن کوزلریله
اللهی کورمك صورتیله سوز سویله‌شمسی صحیح اولاماز . زیرا ؛ الوهیتله عبودیت
بیننده مناسبت یوقدر . بناءً علیه؛ هیچ بر وجهله عبدله رب بیننده تکلم جریان ایده‌مز.

آنجق الهام ویا وحی ویاخود وراء پرده‌دن یعنی بشر، واجب الوجودی کورمکسزین بر
صداء هاتف ایشیتمکله ویاخود بر ملکی سفیر کوندروب اللهك اذنیله دیله‌دیکنی وحی
ایدوب تبلیغ ایتمك صورتیله تکلم ایدر . زیرا؛ الله تعالی عالیدر. قدرت بشر طوغریدن
طوغری‌یه تکلمدن عاجزدر وهرفعلنده بر چوق حکمتلر واردر . بناءً علیه ؛ بعض کره
وحی ایله تکلم ایدر. چونکه؛ حکمته موافق اولان اودر وبعض کره‌ده حکمته موافق
اولان پرده آرقه‌سندن تکلم ایتمکدر وبعضاً‌ده حکمته موافق اولان ملك واسطه‌سیله
تکلم اولدیغندن ملك واسطه‌سیله تکلم ایدر .

فرق ضاله‌دن معتزله آخرتده انسانلرك واجب تعالی‌یی کورمسی ممکن اولمادیغنی بو آیتله
استدلال ایتمشلرسه‌ده بو آیت دنیایه مخصوص اولوب آخرت بو خصوصده دنیایه قیاس
قبول ایتمه‌دیکندن شو استدلاللری مردوددر . زیرا ؛ آخرتده واجب تعالی‌یی کورمك
جائز اولدیغنه دائر دلالت ایدن آیتلر آخرته مخصوصدر. کورولمسی جائز اولمادیغنه دلالت
ایدن آیتلرده دنیایه مخصوصدر . بناءً علیه ؛ آیتلر بیننده منافات یوقدر. شو حالده **بو آیتك**
معناسی: [بودنیاده بشر ایچون اللهله سویله‌شمك ممکن اولاماز ، آنجق بیان اولونان
اوچ صورتدن بریسیله ممکن اولور] دیمکدر .

فخر رازی ونیسابورینك بیانلری وجهله جناب حقك بشرله تکلمی؛ **اوچ صورتدر**:
برنجیسی ؛ **ملك واسطه‌سیله انبیاء عظام حضراتنه کلن امر الهی‌یه ونهی سبحانی‌یه دائر**
تبلیغات الهیه‌در. انبیاء عظام حضراتنه کلن وحیك جمله‌سنده اووحیك طرف الهیدن
اولدیغنی اونبی یا علم ضروری ایله ویاخود معجزهٔ سائره ایله بیلیر. حتی ابتداءً وحی کلدیکنده
رسول اللهك جبریل امیندن معجزه ایسته‌دیکی ده مرویدر. ایکنجیسی؛ **الهام صورتیله اولور**:
حضرت موسانك والده‌سنه فرعونك شرندن صاقلامق ایچون موسی علیه السلامی بر
صندوق درونه قویوب دکزه براقمسنی الهام بیوردیغی کبی . یاخود **اویقو حالنده رؤیا**
صورتیله وحی اولور : حضرت ابراهیمه اوغلونی قربان ایتمسنی رؤیاده امر ایتدیکی کبی .
اوچنجیسی ؛ **طوغریدن طوغری‌یه بلاواسطه واجب تعالی‌دن امر ونهی تلقی ایتمکدر** .
بوقسم وحی ؛ انبیاء عظام حضراتندن ایکی ذات شریفه میسر اولمشدر . برنجیسی ؛

حضرت موسايه طورده بولونديغى زمانده وقوعبولمشدر . ايكنجيسى ؛ بزم پيغمبريمزه معراجده وقوعبولمشدر . بوايكيدن ماعدا ديكر انبياء عظام حضراتندن بوشرفه نائل اولان اولوب اولماديغنه دائر قطعى بر دليل اولماديغى جهتله بوخصوصده سوز سويله‌مك جائز اولاماز . بوآيتده وراء حجابدن تكلم له‌مراد؛ **بوقسم وحيدر .**

بوآيت وبونك امثالى آيتلر جناب حقك كلام صفتيله متصف اولديغنه دلالت ايدر . شوقدركه كلام صفتى واجب‌تعالى ايله قائم وقديم برمعنادر. انسانلرك لسانلريله اوقودقلرى الفاظ ومصحفده يازيلى اولان نقشلر حادثدر .

انبيايه وحى كلديكنده وحى‌تلقى ايدركن شيطان ملك صورتنه‌تمثلدن ووحيه وسوسه قاريشديرمقدن ممنوعدر وممنوعيتى ادلهٔ نقليه ايله ثابت اولديغى كبى ادلهٔ عقليه ايله دخى ثابتدر . چونكه ؛ وحيه شيطانك وسوسه‌سى قاريشمق احتمالى اولسه وحى شبهه‌دن سالم وقطعى اولاماديغندن اعتماد اولوناماز . بوايسه رسول كوندرمك حكمتنه كلياً منافيدر . بناءً عليه وحى ؛ بوتون شبهه‌دن سالم و قطعيتنه مانع اولاجق عوارضدن محفوظدر . اكر وحى شبهه‌دن سالم اولمسه ايمان ايتمه‌ينلرك معذور اولملرى لازم كلير، بوايسه باطلدر. بناءً عليه ؛ بر نبى بعث اولديغى قومه اعتماد تام حاصل اولمق ايچون انبياء عظام حضراتى دعوالرينى معجزه‌لرى ايله اثبات ايدوب معجزهٔ قطعيه ايله دعوالرينى اثبات ايتدكدن صوكره ايمان ايتمه‌ينلر كافر اولمشلردر .

*
* *

واجب تعالى انسانه تكلمى وحى صورتيله اولوب رسل كرامه وحى ايتديكنى بياندن صوكره رسل كرام ايچندن بالخاصه بزم پيغمبريمزه وحى ايتديكنى بيان ايتمك اوزره

﴿ وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ رُوحاً مِنْ اَمْرِنَا مَاكُنْتَ تَدْرِى مَاالْكِتَابُ وَلَاالْاِيمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُوراً نَهْدِى بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَاِنَّكَ لَتَهْدِى اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾ بيوريبور .

[يا اكرم‌الرسل! سندن اولكجن انبيايه وحى‌ايتديكمز كبى‌سكاده كندى امريمزدن بز قرآنى‌وحى ايتدك اوزمانده كه سن كتاب نه‌كبى شيدر وايمانك تفصيلاتى نه‌دن عبارتدر؟ بونلره دائر علم سكا كلمه‌مش وسن تفصيلاتى بيانه باشلامامشدك ولكن او قرآنى بز بر نور قيلدق كه اونورله قوللريمزدن ايسته‌ديكمزى هدايتده قيلارز وسن‌ده امريمز وجهله قوللريمزى قرآن واسطه‌سيله طوغرو يوله هدايتده قيلارسك .]

يعنى؛ اى حبيبم ! انبياء سائره‌يه شو بيان اولونان اوچ طريقدن بريسيله وحى ايتديكمز كبى‌سكاده امريمزدن انسانلره حيات بخش ايتمكده نوره بكزه‌ين قرآنى وحى ايتدك . سن‌ايسه اوقويوب‌يازماديغكدن وهنوز كتاب‌ده كلمه‌ديكندن كتابك نه‌دن عبارت اولديغنى واحكام الٓهيه‌ده‌نازل اولماديغندن ايمانك شرطلرندن وعلامتلرندن عبارت اولان تكاليف الٓهيه‌نك نه‌دن عبارت بولونديغنى تفصيلاتى وجهله بيلمه‌يوردك ولكن بزقرآنى عالمه ضيا ويريجى برنور قيلدق كه اونور قرآنله ديله‌ديكمزقوللرمزى‌هدايتده قيلارز واونور قرآن سببيله اى رسول‌اكرم ! سن‌ده بزم نيابتمزى وخلافتمزى‌حائزاولديغك‌جهتله قوللريمزى دين اسلامه هدايتده قيلارسك .

فخررازينك بيانى وجهله **انسانلر شريعت بيلمزدن اول جهل وكفر سببيله ميت كبى اولدقلرى حالده وحى اولونان قرآنله جهلك وكفرك زواليله قلبلرى حيات بولديغندن قرآنه روح** دنيلمشدر. روحله جسدك حيات‌بولديغى كبى **قرآنده قلبلرحيات‌بولديغندن** تشبيه‌طريقيله قرآنه **روح** دنيلمشدركه قرآن‌حيات بخش‌ايتمكده روحه تشبيه اولونمشدر. وحى كلمزدن اول رسول اللهك اوقويوب يازمامسى كندى حقنده كمالدر . زيرا اوقوسه ويازسه وبرمعلمدن تعليم ايتمش اولسه ايدى قريش قومنك اعتراضلرى دها چوق اولور وديرلردى كه « بوكتيرديكى قرآن وحى دكلدر، فلان معلمدن اوقودى واوكرندى » . حالبوكه امّى اولديغى حالده بوقدر مكمل علمه مالك اولوويرمك وهرسؤاله موافق جواب ويرمك وغائبدن‌خبر ويروب عينيله ظهور ايتمك اعتراض قبول ايتمز برشى اولديغى حالده اعتراض ايتمشلردر .

بومقامده ايمان ايله‌مراد ؛ **نماز وسائر تكاليف الٓهيه‌در .** زيرا؛ نماز وامثالى تكاليفى

بيلمك آنجق وحى ايله اولوب وحى كلمزدن اوّل عقل ايله بيلنور برشى اولماديغندن وحى كلمزدن اول رسول اللهك بونلرى بيلمه‌مسى رسول الله حقنده نقصان اولماز ، بلكه وحى ايله بيلمك كالدر . بوكا نظراً **معناى نظم:** [يا اكرم الرسل ! وحى كلمزدن اول سن نمازى وسائر تكاليفى بيلمزدك] ديمكدر. اصل ايمانى ، انبيانك جمله‌سى وحى كلمزدن اول بيليرلردى وبالعموم انبيا معرفت الـٰهيه ايله مشغول وبحر عرفانده مستغرق اولمشلردر. چونكه ؛ هيچ برنبى وحى كلمزدن اول اللهه جاهل اولوب كفرى اختيار ايتمه‌مشدر . **ياخود** « ايمانى بيلمزدك» ديمك « اهل ايمانى بيلمزدك » ديمكدر. چونكه ؛ رسول الله وحى كلمزدن اول اهل ايمانله اهل كفرى بيلمزدى . **ياخود** رسول اللهك ايمانى بيلمديكى زمان حال طفوليتدر . شوحالده « سن ايمانى بيلمزدك » ديمك «حال طفوليتنده بيلمزدك» ديمكدر.

والحاصل ايمان ايله مراد ؛ **فروع اعمالدر** ، اصول اعتقاد دكلدر . زيرا ؛ اصول اعتقاديه‌دن اولان ايمانى نبوتلرينى اظهار ايتمزدن اول انبياء عظام حضراتنك جمله‌سى بيليرلر وكفردن معصوملردر . چونكه ؛ هيچ برنبى بعث اولونمازدن اول كفرى ايجاب ايدن سوزده وايشده بولونمامشدر . زيرا؛ جمله‌سى حمايهٔ الـٰهيه آلتنده نشو ونما بولمشلر وخلقك چيركين كورديكى شيلر آنلردن وقوعبولمامشدر . آنلرى ناسه پيشوا اولارق كوندرمك وسوزلرينه اعتماد و ايشلرينه اتباع ايتملرينى ناسه امر ايتمك ؛ آنلرك افعال و اخلاقده ناسك اك يوكسك طبقه‌سندن اولوب مروتى و حيثيتى اخلال ايده‌جك شيلرده بولونمامالرينى اقتضا ايدر وبوتون ملتلر وعقلا بوخصوصده متفقلردر . بناءً عليه بوآيتى شو توجيهات مثللو شان نبى‌يه لايق اولمادق احوالدن تنزيه ايده‌جك بر صورتله تأويل ايتمك امتك بالاجماع قبول ايتديكى مسائل ضروريه‌دندر . شوحالده رسول الله قبل البعث عقلاً بيلنمسى لازم اولان وحدانيتى وسائر اوصاف الـٰهيه‌يى بيلير وتقدير ايدردى وفرع اعمالده دين ابراهيم اوزره عبادت ايتديكى مرويدر . صراط مستقيم ايله مراد ؛ **دين الـٰهيدر . دين ؛ قوللرى مطلوبه ايصال ايده‌جك اك طوغرو يول اولديغى ايچون دين اسلامه** صراط مستقيم دينمشدر .

* * *

واجب تعالى قوللرينى رسولنك صراط مستقيمه هدايتده قيلديغنى بياندن صوكره صراط مستقيمى تعريف ايتمك اوزره ﴿ صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذٖى لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ اَلَا اِلَى اللّٰهِ تَصٖيرُ الْاُمُورُ ﴾ بيوريور.

[سموات وارضده موجود اولان بالجمله مخلوقات كنديسنك ملكى اولان الله تعالى‌نك طريقنه هدايتده قيلاسك . اى مكلف اولان انسانلر ! آكاه اولك واويانق بولونك كه هرايشلر وبالخاصه سزك هرايشلريكز الله تعالى‌يه رجوع ايدر .]

يعنى ؛ اى نبىّ محترم ! قرآن خلقى ارشاد ايتديكى كبى سن ده خلقى دين اسلامه دعوت ايدرسك . اودين اسلام؛ كوكلرده ويرده بولونان مخلوقات كنديسنك ملكى اولان الله تعالى‌نك طريقيدر واوطريق طوغريدر ، اصلا اكريلك يوقدر . اى مؤمنلر ! آكاه ومتنبه اولك كه قوللرك ايى وكوتو جمله عمللرى الله تعالى‌يه راجعدر وايى عمله كوزل جزا وكوتو عمله چيركين جزا ويره‌جك الله تعالى‌در . بوآيت؛ اهل ايمانه جنتى واهل كفره جهنمى ضمناً بيان ايتديكى جهتله اهل ايمانى عبادته ترغيب واهل كفرى كفردن تنفير ايتمشدر . شوحالده مكلف اولان بر كيمسه‌يه لايق اولان ؛ كوزل عمله سعى ايله حسن جزايه مظهر اولماسنك چاره‌سنى دوشونمك لازمدر .

رومى بيك اوچيوز اوتوز سنه‌سى مايسنك اوچنجى جمعه ايرتسى كوننه تصادف ايدن عربى بيك اوچيوز اوتوز ايكى سنه‌سى جمادى الآخرينك يكرمى برنجى كونى بو سوره‌نك ترجمه‌سى بعونه تعالى ختام بولمشدر .

سورهٔ زخرف

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . سكسان طقوز آيتى جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ حم ﴾

متشابهاتك تأويلنى تجويز ايدن اخلاف كرامك تأويللرينه نظراً (حا) لفظى **حراسة** يعنى **بكلمك** معناسنه و(ميم) لفظى **ملازمة** دلالت ايدر ورسول اللهه خطابدر. بوكا نظراً معناى آيت : [اى اللهك دينى بكله‌يجى وطريق وحدانيته ملازمت ايديجى اولان حبيبم ! سكا خطاب ايدرم] ديمكدر .

﴿ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ * اِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾

[احكامى جامع وشريعتى بيان ايدن قرآنه يمين ايدرم كه بز او كتابى قرآن قيلدق . زيرا ؛ حقله باطل بينى تفريق ايدر. واسلوب حكيمانه‌سنده لسان عرب اوزره قيلدق كه سز معناسنى تعقل ايده‌سكز .]

يعنى ؛ اى حامئ دين الٰهى اولان حبيبم ! سكا خطاب واحكام الٰهيه‌يى تماميله بيان ايدن كتابه يمين ايدرم كه سزك معناسنى لايقيله ادراك ايتمكلككز ايچون بز او كتابى محقق لغت عرب اوزره قرآن قيلدق .

فخررازينك بيانى وجهله قرآن ؛ **امتك محتاج اولديغى دنيا وآخرته متعلق احكامك جملەسنى ومنفعت ومضرتك كافه‌سنى وطريق هدايت وضلالتك هپسنى بيان ايتديكى جهتله كتاب** ، **بيان** صفتيله توصيف اولونمشدر .

كتابله مراد ؛ **قرآن** اولديغنه نظراً قرآن يمين اولونمغه شايان اولديغى كبى كتابله مراد ؛ **كتابت ورسم خط** اولديغنه نظراً دخى يمين اولونمغه شاياندر. چونكه ؛ علوم وفنونى

محافظه ومعاملاتك تنظيمى وانسانلر آره‌سنده اوزاق محللره افادهٔ مرام ايتمك رسم خط وكتابتله اولديغندن كتابت انسانلر ايچون برچوق منفعت تأمين ايتديكى كبى عالمك انتظامنه دخى خادمدر. بناءً عليه ؛ شانته يمين اولونمغه شايان اولديغى جهتله جناب حق يمين ايتمشدر. چونكه ؛ انسانلره منفعتى چوق اولان شيئه يمين ايتمك عادت الٰهيه‌دندر وبو آيتده كتابه يمين؛ منفعتنك چوقلغنه مبنيدر . زيرا ؛ اولدنبرى انسانلرك امور وخصوصلرينى ووقايع مهمه‌لرينى ضبط وربط ايتمك ودولتلر آره‌سنده اعتماده شايان معاهده‌نامه‌لر ياپمق وناس آره‌سنده معاملات وسندلرله اخذ واعطا ايتمك ومحكمه‌لرده محاكمه‌لرى تسجيل وحكمدارلرك امر واراده‌لرينى تثبيت ايتمك وانبياء عظامه كلن وحيلرى محافظه ايتمك ايچون (اقرأ) سوره‌سنده بيان بيورلديغى وجهله كتابت اللهك قوللرينه تعليم واحسان ايتديكى نعمت جمله‌سندن اولديغى جهتله جناب حق شانته تعظيم ايچون يمين ايتمشدر .

قرآنك آيتلرى بربرينه مقارنه اولديغى جهتله قرآن دنيلمشدر. لسان عرب فصاحت وبلاغت و انسانلرك تكلمنه قولاى اولمق اعتباريله جمله لسانك افضلى اولديغندن جناب حق قرآنى **عربى** اولمسيله ثنا بيورمشدر .

⁂

واجب تعالى قرآنك بويوكلكنه اشارت ايچون قرآنه يمين ايتدكدن صوكره قرآنك عند الوهيتنده ثابت وغايت عالى مرتبه صاحبى اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِنَّهُ فِى اُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِىٌّ حَكِيمٌ ﴾ بيوريور .

[قرآن ، لوح محفوظده بزم عنديمزده ثابت وحكمت مصلحت اوزرينه شامل غايت يوكسك مرتبه صاحبيدر .]

يعنى ؛ قرآن بوتون كتابلرك اساسى اولان لوح محفوظده بزم عند الوهيتمزده ثابتدر. اى مكه اهاليسى! سز قرآنى قبول ايتمه‌يورسه‌كز بيله قرآن مرتبهٔ عاليه صاحبيدر. بناءً عليه ؛ سزك قبول ايتمه‌مكزدن قرآنه بر نقيصه عارض اولماز . شو حالده احكامى الى

يوم القيام باقى ودنيوى واخروى حِكَم مصالحى جامع وحوادث بشرك كافه‌سنى كافل واحكامى عدالت اوزره شاملدر .

فخررازى وخازنك بيانلرى وجهله لوح محفوظ قرآنك اساسى وقرآنك آنده يازيلى اولديغنه وجبريل امين ايجاب ايتدكجه اورادن آلوب كتيرديكنه اشارت ايچون لوح محفوظه **كتابك آناسى** دنيلمشدر. چونكه؛ برشيئك اساسنه آنا ديمك ناس آره‌سنده عادتدر . (ابن عباس) حضرتلرينك بيانه نظراً جناب حقك هرشيدن اول قلمى خلق ايتديكى وايجادينى اراده بيورديغى شيلرك جمله‌سنى يازمسنى قلمه امر ايله‌ديكى وقلمك ده لوح محفوظه بوتون مخلوقاتك احوالنى وازالى مقدر اولان كتابلرى يازديغى مرويدر. بناءً عليه؛ قرآن ازلده لوح محفوظه يازلمش وصوكره سماء دنيايه وآندن حادثه ومصلحت ايجابى اقتضا ايتدكجه نازل اولمش ويكرمى اوچ سنه‌ده انزالى ختام بولمشدر .

قرآنك حادثه اوزرينه انزال اولونوب حادثه‌نك‌ده عينى ويا نوعى عالمده تكرر ايدوب دائما حوادثك احكامى قرآندن استنباط اولونديغندن الى يوم القيام انسانلر اوزرنده جريان ايتمش وايده‌جك حادثاتك احكامنى حل وفصل ايتمكه كافى اولديغى جهتله قرآنك غيرى بر كتابه احتياج قالمامشدر . بناءً عليه؛ رسولمز خاتم الانبيا اولديغى كبى قرآن‌ده خاتم كتب سماويه اولمشدر .

∴

واجب تعالى قرآنك لوح محفوظده يازيلى اولديغى بياندن صوكره قرآنك نصايحنى كافرلرك قبول ايتمه‌دكلرينى وآنلرك قبول ايتمه‌ملرى نصايحى تركى موجب اولماديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحاً اَنْ كُنْتُمْ قَوْماً مُسْرِفِينَ ﴾ بيوريور .

[سزك قوم مسرف اولمقلغكز ايچون بز سزدن وعظى منع ايدرمى يز؟ البته منع ايتمه‌يز.]

يعنى ؛ اى اللهك وحدانيتنى اقرار ايتمك ايچون يارادلمش اولان انسانلر ! بز سزى اهمال ايدرده سزك كفرده اسرافكزدن طولايى بز سزدن قرآنى وقرآنك مواعظ ونصايحنى ترك ايدرمى يز؟ البته ترك ايتمه‌يز. چونكه؛ سزك كناهده حدينى تجاوز

ايتمكز بزم رسولمز واسطه‌سيله تبليغاتمزه وسزى عباداته ترغيب وكناهلردن تهديد ايچون قرآنى انزالمزه مانع اولاماز. بناءً عليه؛ سزك كفرده عناد واسرافكز بزم سزدن قرآنى رفع ايتمكلكمزه سبب اولاماز .

خازنك بيانى وجهله (نضرب) (نترك) معناسنه و (صفحاً) **اعراض ايتمك** معناسنه‌در . ذكرله مراد ؛ **وحى وقرآندر** . **فا لفظى عاطفه‌در**. مقدر (نهمل) اوزرينه معطوفدر . شو تفصيلاته نظراً **معناى نظم** : [بز سزى اهمال ايدرده سزدن اعراض ايدیجى اولديغمز حالده وحى وقرآنى ترك ايدرمى يز؟ البته ترك ايده‌مه‌يز. سزك قرآنى وايمانى قبول ايتمه‌مكلككز بزم سزه نصيحتمزى ترك ايتمكه سبب اولماز] ديمكدر .

خلاصه ؛ عاصيلرك نصيحتى قبول ايتمه‌مسندن نصيحتى ترك ايتمك وكافرلرك قرآنى قبول ايتمه‌ملرندن وحى انزال ايتمه‌مك لازم كلمه‌ديكى وانسانلرك هيچ بر رسولك انذارندن خالى قالماديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

∴

واجب تعالى كافرلرك كفر اوزره عناد ايتملرى نصيحتى تركه سبب اولاميه‌جغنى بياندن صوكره ناسك اولدن برى كنديلرينه طرف الهيدن كونديريلن رسوللرينه اذى ايتمك عادتلرى اولديغنى وبو عادت كريهه‌لرى سببيله هلاك اولدقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَكَمْ اَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِى الْاَوَّلِينَ * وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ اِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ * فَاَهْلَكْنَا اَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشاً وَمَضٰى مَثَلُ الْاَوَّلِينَ ﴾ بيوريور .

[امم سالفه‌ده چوق نبيلر كونديردك وآنلره هيچ بر نبى كلمه‌دى ، الا آنلر هر كلن نبيى استهزا ايدرلردى . آنلرك استهزالرى اوزرينه بز سنك قومكدن دها قوتلى اولان امتلرى اهلاك ايتدك واو اهلاك اولونان امتلرك صفتلرى وصورت هلاكلرى قرآنك برچوق آيتلرنده كچدى .]

يعنى ؛ يا اكرم الرسل! مكه اهاليسنك سنى استهزا وايذالرندن متأسف اولما . زيرا ؛

آنلردن اول كچن امتلره ارشاد وطريق حقه هدايته سوق ايتمك ايچون برچوق نبى كوندردك وآنلره هيچ بر نبى كلمه‌دى، الا آنلر او نبى‌يى استهزا ايتديلر. بناء عليه؛ قومڭ استهزاسى سكا مخصوص برشى اولماديغندن سن قومڭك استهزالرندن محزون اولما. چونكه؛ سنك امثالڭ رسوللر، امتلرندن بوكبى اذالرى كورمشلردر وبوكبى استهزالر ناسڭ اسكيدن برى جارى عادتلريدر. اكر قومڭ بوحال اوزره دوام ايدرلرسه آنلرى دخى اهلاك ايدرز. چونكه؛ مال واولاد واعوان وثروت وسامان جهتندن بونلردن دها قوتلى وشدتلى اولانلرى وامرى نافذ فرعون وشداد كبيلرى وقوتلى حكومت صاحبلرينى اهلاك ايدنجه قريش كبى برضعيف قومى اهلاك ايده‌جكمز اولويتله ثابتدر. قرآنڭ برچوق يرلرنده كچمش ملتلرڭ هلاكلرينه دائر وقوعاتلرى وكنديلرينه كونديلن رسوللريله آره‌لرنده جريان ايدن مباحثه‌لرى وعاقبت اطاعت ايتمه‌دكلرندن طولايى باشلرينه كلن فلاكتلرى بيان اولونمشدر.

بو آيتده رسول اللهى تسليه وانبياء سابقه كبى عاقبت قومنڭ اذاسندن خلاص اولوب عاصيلره غلبه ايده‌جكنى وعد اولديغى كبى رسول اللهڭ قومنى تهديد دخى واردر. زيرا؛ بوحال اوزره دوام ايتدكلرى صورتده هلاك اولاجقلرى بيان اولونمشدر. چونكه؛ بر قومده بلانڭ كلمسنه سبب اولان شى عينيله ديكر قومده بولونورسه او بلانڭ آنلره دخى كلمسنه سبب اولاجغنده شبهه يوقدر. زيرا معصيت؛ هر زمان اللهڭ غضبنه سبب اولديغى كبى هر قوم حقنده دخى هلاكه سببدر. شوحالده بر كناه كه كچمش امتلرڭ هلاكلرينه سبب اولدى. او كناه امت محمده بولونديغى صورتده آنلرڭ ده هلاكلرينه سبب اولاجغنده شبهه ايديله‌مز.

خلاصه؛ جناب حقڭ بزم پيغمبريمزدن اول بر چوق پيغمبرلر كونردديكى واول كچن امتلر كنديلرينه كونديلن رسوللرى استهزا ايتدكلرى واو استهزالرى اوزرينه قريش قومندن دها قوتلى ملتلرڭ هلاك اولدقلرى واول كچن ملتلرڭ صفتلرى وصورت هلاكلرى قرآنڭ بر چوق آيتلرنده بيان اولونديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالى كافرلرڭ كنديلرينه مبعوث اولان رسوللرينى استهزا ايتدكلرندن طولايى

هلاك اولدقلرينى وقريش قومى‌ده رسوللرينى استهزا ايدرسه عاقبت هلاك اولاجقلرينى بياندن صوكره كافرلره سؤال اولونسه واجب تعالى‌نڭ وجودينى اعتراف ايده‌جكلرينى بيان ايتمك اوزره

﴿ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ * اَلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾

بيوريور.

[اى نبى معظم! ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه اكر سن «يرڭ وكوكلرڭ خالقى كيمدر؟» ديه‌رك سؤال ايدرسه‌ڭ البته آنلر «جمله عالمه غالب وعلمى هر شيئه شامل اولان الله تعالى خلق ايتدى» ديرلر. او الله تعالى كه بر يوزينى سزڭ ايچون مسكن وقرارگاه قيلدى وسزڭ معيشتكزه يول بولمكز ايچون سزه يوللر خلق ايتدى.]

يعنى؛ اى رسول اكرم! مكه اهاليسنڭ جاهل وعنود اولملرينه سن محزون اولما. زيرا؛ ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه سن آنلره سؤال ايده‌رك «يرڭ وكوكلرڭ خالقى كيمدر؟» ديسه‌ڭ آنلر البته ديرلر كه «يرڭ وكوكلرڭ خالقى جمله‌يه غالب قدرت قاهره صاحبى ومخلوقاتڭ جمله‌سنڭ اسرارينه مطلع ودنيوى واخروى منفعتلرينى بيلن الله تعالى‌در». او الله تعالى شول ذات اجل واعلادر كه ير يوزينى سزه قرارگاه قيلديغى كبى او ير يوزنده سزڭ ايچون يوللر خلق ايتدى كه او يوللر سببيله معيشتكزه اهتدا ايدرسكز.

ايشته شوراسى غريبدر كه كافرلر سموات وارضڭ خالقى الله تعالى اولديغنى اقرار ايتدكلرى حالده وحدانيتى اقرار ايتمزلر. حالبوكه وحدانيتى اقرار ايتمه‌ملرى كمال جهالتلرينه دلالت ايدر. چونكه؛ بر طرفدن واجب تعالى‌نڭ پك بويوك صفتلرندن قدرت قاهره وكمال علم صاحبى اولديغندن بحث ايدركن ديكر طرفدن بر طاقم اشياء خسيسه‌يه عبادت ايده‌رك وحدانيتى انكار ايتمك جهالت وحماقتدن باشقه برشى دكلدر.

خازنڭ بيانى وجهله (مهداً) نڭ اصل معناسى بشيكدر. چوجغڭ بشيكده راحت ايتديكى كبى انسانلرده ير يوزنده راحت ايتدكلرندن ير يوزينه مهد دينمشدر. شوحالده انسانلرڭ راحتى جهتندن ير يوزينڭ بشيكه مشابهتى واردر. ير يوزينڭ اكين اكمكه

وآغاج ديكمكه‌وابنيه ياپمغه‌قابليتى اولديغى كبى‌أولولرك ياتوب‌درلرك اوتورمسنه‌وعيبلرينك سترينه وسائر منفعتلرينى تأمينه كافى بربشيك مثابه‌سنده‌در . ﴿ سبلاً ﴾ يوللر معناسنه‌در.

بر يوزنده يوللرك انسانلره بر نعمت عظمى اولديغنه اشارت ايچون جناب حق بوآيتده يوللرى نعمت صره‌سنده صايمشدر . چونكه امر معيشتده سهولت ؛ اهالينك بر بلده‌دن ديكر بلده‌يه وبر اقليمدن ديكر اقليمه سير وسفرله اختلاط ايتملريله حصـول بولديغندن وبو سير وسفر ايسـه يوللر واسطه‌سيله ممكن اولابيلديكندن يوللر انسـانلر ايچون پك بويوك برنعمتدر .

بوآيت ؛ بر يوزرنده يوللرك انسانلرك احتياجنى دفع ايچون اك زياده محتاج اولديغى برامر مهم اولديغنه دلالت ايدر . زيرا ؛ كرك زراعت و كرك تجارتدن و كرك معاملات سائره‌دن يولسز هيچ بر شى حصول بولاماديغندن انسانلر منفعتلرينك اكثريسنى يول ايله تأمين ايتدكلرندن هرشيدن اول يوللرك تعمير وترميمنه اهميت ويرلمك لازم اولديغى آيت جليله مشعردر. بوخصوصى‌هرشخص كندى كنديسنه‌تأمين ايده‌مه‌يوب جمعيت‌حالنده تأمين ايده‌بيله‌جكندن حكومتك تدبيرنده بو جهته تشبثنده اصـابت واردر . مع‌التأسف يوليله تدوير اولوناماديغى جهتله برچوق قصور اولديغى جمله‌نك معلوميدر .

خلاصه ؛ الله‌تعالى‌نك بر يوزينى انسانلرك راحتلرينه وزراعت وفلاحته أولوريشلى وهر خصوصده تصرفلرينه قابليتلى اولارق خلق ايتديكى و انسانلرك معيشتلرنده سهولت ومطلوبلرينه نائل اولمق وسائر منفعتلرينى تأمين‌ايتمك ايچون بر يوزنده يوللر خلق‌ايله‌ديكى و اللهك احوال عباده مطلع علم كمال صـاحبى اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى يرى و كوكلرى و انسانلرك‌يريوزنده تصرفلرينى تسهيل ايچون‌يوللرى خلق ايتديكنى‌بياندن‌صوكره سمادن‌رحمتلرى انزالله‌يريوزينى احياايتديكنى بيان‌ايتمك‌اوزره ﴿ وَالَّذِى نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَاَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴾ بيوريور .

[الله‌تعالى‌شول ذات‌شريفدركه اوذات معين مقدار اوزره سمادن رحمتى انزال ايدر. بز عظيم‌الشان سمادن اينن صوبى‌بر يوزينه‌طاغيتيروواو صو ايله قورومش بلده‌يى احيا ايدر واوتلرى‌و اكينلرى بيتيريرز . ايشته او ياغمور صولريله اوتلرى طوپراقدن چيقارديغمز كبى سزلرده قبرلريكزدن چيقاريليرسكز .]

يعنى ؛ يرى و كوكلرى خلق ايدن الله تعالى شول ذات اجل واعلادركه كوكدن احتياجكزه كوره ياغمور صولرينى انزال‌ايدر و طوفان نوحده اولديغى كبى زياده انزال ايدوب سزى اهلاك ايتمز . شـو ياغمور صولرينى انزال سببيله بز عظيم‌الشان قورومش ورونقى قالمامش اولان بلده‌لرك اوتنى و اكينى بيتيرمكله احيا ايدرز . ايشته شو سمادن انزال ايتديكمزصوسببيله اوتلرى بيتيرديكمز كبى سزلرده أولدكدن صوكره قبرلريكزدن اخراج اولونورسكز .

واجب تعالى أولمش انسانلرى قيامتده احيا ايده‌جكنه قادر اولديغى دنياده رحمت سببيله‌قورومش طوپراقدن‌اوتلرى بيتيرمكه‌قادر اولديغى بيانله اثبات بيورمشدر.چونكه؛ قورومش طوپراغك و أوتلرك و كوكلرينك أولمش انساندن هيچ فرقى اولماديغى حالده اوتلرى بيتيرمكه قادر اولان‌ذاتك أولمش‌انسانلرى احيايه قادر اولديغنده هيچ شبهه‌يوقدر واوتلرك طوپراقدن چيقديغى كبى‌انسانلركده طوپراقدن چيقاجقلرينه اشارت‌بيورمشدر. شو حالده بهاركونلرنده اوتلرناصل بيترسه يوم حشرده انسانلركده اويله بيته‌جكنه‌اعتقاد ايتمك ضروريات دينيه‌مزدندر . بناءً عليه‌حشرى انكار ايتمك ؛ ديانت اسلاميه‌ده كفردر.

(سورۀ شورى)ده‌بيان اولونديغى وجهله بو آيت سمادن نازل اولان ياغمورك مقدار معين‌اوزرينه نازل‌اولوب لزومندن زياده و نقصان اولماديغنه دلالت ايدر. يعنى « احتياجه كوره و منفعت ويره‌جكى قدر نازل اولور » ديمكدر . شوحالده هربلده‌نك تقسيمى‌علم الٓهيده نه ايسه او مقدار نازل اولور زياده اولماز . چونكه ؛ دنياده اولچوسز ياغمور نوح عليه‌السلام زماننده واقع اولان طوفانده نازل اولمشدر . باشقه زمانده‌نه‌قدر چوق ياغسه معين اولان مقداردن بر داملا زياده ويانقصان اولاماز .

*
* *

واجب‌تعالى سمادن رحمتك مقدار معين‌اوزره انزال اولونديغى واو رحمتله قورومش

بلده‌لری احیا ایتدیکنی بیاندن صوکره انسانلر ایچون خلق ایتمش اولدیغی نعمتلری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذٖى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْاَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ * لِتَسْتَوُوا عَلٰى ظُهُورِهٖ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ اِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ ﴾ بیوریور .

[یری و کوکلری خلق ایدن الله تعالی شول ذاتدرکه مخلوقاتك کلیسنی چفت اولارق خلق ایتدی ودریاده کمیدن وقره‌ده حیواناتدن سزك ایچون بینیدلر ایجاد ایتدی که او بینیدلر اوزرینه بینوبده صوکره آنلر اوزرنده قرارلاشدیغکزده ربکزك نعمتنی ذکر ایده‌سکز .]

ازواج ؛ زوجك جمعیدر . زوج ؛ چفت دیمکدر . فلك ؛ دریاده کمی ، انعام ؛ انسانلرك منفعتلری ایچون یارادلمش حیوانلردر . یعنی ؛ الله تعالی شول ذات اجل واعلادرکه مخلوقاتك کلیسنی چفت اولارق خلق ایتدیکی کبی سزك معیشتکزك اکالی ایچون دریاده کمیلردن وقره‌ده حیواناتدن آت ، دوه ، مرکب واستر کبی بینیدلر خلق ایتدی که سز او بینیدلره بینوب اوزرنده قرار ایتدیککزدن صوکره سزك راحتکز ایچون خلق ایدوب سزه مطیع ومنقاد اولان نعمتلری ذکرله شکرینی ادا ایتمش اولاسکز .

شو بینیدلرك خلق اولونمسی صرف انسانلرك منفعتی ایچون اولدیغنه اشارت اولمق اوزره (لکم) لفظی منفعة دلالت ایدن لام لفظیله وارد والله تعالی دن باشقه مخلوقاتك جمله‌سی چفت اولدیغنه اشارت ایچون‌ده (کلها) لفظی وارد اولمشدر . شوقدرکه ذی روح اولان حیواناتك بری ارکك دیکری دیشی اولور . اما جماداتده کرچه بالفعل ارکك ودیشی اولمازسه‌ده آنجق آنلرده ارکك ودیشی مثابه‌سنده چفت اولور . مثلا سما مقابلی ارض ولیل مقابلی نهار وقیش مقابلی یاز وصول مقابلی صاغ وطاتلی مقابلی آجی وسیاه مقابلی بیاض وسائره کبی هپ مخلوقات آرانیرسه چفت بولونور .

آنجق واجب تعالی فرد واحد اولوب چفت اولمقدن منزهدر . تك عددینك چفتدن افضل اولدیغنی علماء حساب وجوه عدیده ایله اثبات ایتمشلردر . چونکه فرد ؛ آخره محتاج اولماز ، زوج ایسه دائما احدهما آخره محتاج اولور . شو حالده محتاج اولمایان محتاج اولاندن البته افضلدر . کذلك فردك تقسیمی قابل اولمادیغندن تأثردن سالم وزوج ایسه

تقسیمی قابل اولدیغندن هرزمان متأثر اولور . زوجك برنده بولونان اوصاف دیکرنده دخی بولوندیغندن زوج کندینه مخصوص کمال صاحبی اولاماز . اما فردك کمالی کندینه مخصوص اولدیغی جهتله اوصاف ومزایاسنده شریکی اولمادیغندن البته زوجدن افضلدر .

فخررازی وقاضینك بیانلری وجهله بو آیتده نعمت آلهیه‌یی ذکرله مراد ؛ اللهك ویرمش اولدیغی نعمتلری قلبله الله تعالی دن اولدیغنی بیلمك واعضاء جوارحله الله تعالی یه عبادت ایتمکدر .

*
* *

واجب تعالی بوقدرله اکتفا ایتمه‌یوب بو نعمتلری خلق ایدن خالقی جمیع نقائصدن تنزیه ایتمك لازم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذٖى سَخَّرَ لَنَا هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنٖينَ ﴾ بیوریور .

[بینیدلریکز اوزرینه بینوب قرارلاشدیغکزده سز « شول الله تعالی یی نقائصدن تنزیه ایدرزکه او الله تعالی شو بینیدی بزه مطیع ومنقاد قیلدی . حالبوکه بو بینیده اطاعت ایتدیرمکه بز مقتدر اولمادق » دییك وبویله دیمکلککز لازمدر .]

یعنی ؛ قلبکزله اللهك نعمتلرینی بیلوب شکر ایتدیککز کبی لسانکزله دخی او نعمتلرك شکرینی ادا واللهك کرمنی بیلمك وحقنی ایفا ایتمك اوزره شویله دیمکلککز لازمدر : « بز شول الله تعالی یه تسبیح ایدرزکه او الله تعالی شو بینیدی بزه مطیع ومنقاد قیلدی . حالبوکه او بینیدی اطاعت ایتدیرمکه بز مقتدر اولمادق » . چونکه ؛ حیوان ویا کمی اوزرینه بینوب راحتلاشنجه او راحت نعمتنك شکرینی تسبیحله ادا ایتمك لازمدر . زیرا ؛ صو اوزرنده‌کی کمیلری وکمال جسامته مالك دوه وآتلری انسانلرك کمال اطاعتله اللرنده دوندورمسی پك بویوك نعمت اولدیغندن او نعمتی احسان ایدن الله تعالی نك جمیع نقائصدن منزه اولدیغنی تصدیق ایتمك هرکس اوزرینه فرضدر .

(مقرنین) طاقت معناسنه‌در . یعنی « جناب حق بو بینیدیکمز حیواناتی بزه مطیع قیلدی . حالبوکه بز بوکا طاقت کتیریجی دکلدك » دیمکدر . یاخود مقرن ؛ ضابط معناسنه‌در . یعنی

« الله تعالی بونی بزه اطاعتلی قیلمسه ایدی بز بونی ضبط ایدیجی اولمادق » دیمکدر . یاخود « بز بو حیوانه قوتده مقارن اولمادق » دیمکدر . چونکه ؛ الله تعالی حیوانده ایکی خصلت خلق ایتمشدر : برنجیسی ، **او حیوانك بینمکه و یوك کوتورمکه الویریشلی اولمسیدر** . ایکنجیسی ؛ **قوتده انسانك چوق فوقنده اولمسیدر** . حیوانی اطاعته سوق ایده جك عقل ده یوقدر . شو حالده قوتده انساندن چوق یوکسك اولدیغی و اطاعته سوق ایده جك عقلی ده اولمادیغی حالده جناب حقك اونی انسانه صوك درجه اطاعتلی اولارق خلق ایتدیکنی و بونده اولان اسراری دوشونن بر عاقل جناب حقی نقائصدن تنزیهه سرعت ایدر ، اکر بونی یاپمازسه کفران نعمت ایتمش اولور .

فخر رازی و خازنك بیانلری وجهله بو آیت ؛ حیوان اوزرینه بیندیکنده انسان ایچون لازم اولان آداب سفریهٔ شرعیه یی تعلیم ایتمشدر . رسول الله مسافرته باشلادیغنده بینیدینك اوزرینه اوتوروب یوله چیقنجه اوچ کره تکبیر ایدوب صوکره بو آیتده بیان اولوندیغی وجهله تسبیح ایده رك « یارب ! بو سفرمده بن سندن ایلك واتقا ایسترم و عملده رضاکه موافق اولانی بکا میسر قیل و بزه اوزاغی یقین قیل » دییه رك دعا بیوردیغی مرویدر . بناءً علیه ؛ بر کیمسه مسافرته باشلادیغنده او مسافرتدن خیر و برکت ایسته مك و عافیتله بلده سنه دونمك و اولاد و عیالنك آفاتدن سلامت اوزره اولمسنی جناب حقدن استرحام ایتمك سنت سنیهٔ نبویه دندر .

∴

واجب تعالی حیوانه ویا کمی یه بینن کیمسه نك سوزینه شونی ده علاوه ایتمسی لازم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنَّا اِلٰى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴾ بیوریور .

[حالبوکه بزلر بالعموم احوالمزده ربمزه رجوع ایدیجی یز .]

یعنی ؛ ربمزك حضورینه بزم رجوعمز محققدر . بناءً علیه ؛ هر حالمزده اللهك عنایته صیغینمق لازم اولدیغی کبی حیوان اوزرینه بیندیکمزده دخی اللهك قدرتنه التجا ایتمك لازمدر .

بو آیت جلیله ؛ یوله چیقان و بینیدینه بینن کیمسه نك انقلاب عظیم اولان وفاتی و دنیادن آخرته سفرینی و او بویوك مسافرتدن حاصل اولاجق مشقتی و حضورینه واره جغی ربسنك بویوکلکنی دوشونمسی اهم والزم اولدیغنی بیان ایتمشدر . چونکه ؛ علی الاکثر دنیانك ایشلری آخرته نمونه اولدیغی کبی دنیاده بر بلده دن دیکر بلده یه مسافرتی دخی دنیادن آخرته مسافرته نمونه در . شو حالده دنیاده مسافرتده آزیق و سائره کبی یول تدارکی نصل لازم ایسه آخرته سفرده دخی شریعتك بیانی وجهله اویله جه تدارکات لازمدر .

∴

واجب تعالی مسافرتك آدابنی و انسان ایچون خلق ایتدیکی نعمتلرك شکرینی ادا ایتمك لازم اولدیغنی بیاندن صوکره انسانك کفران نعمت ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ ﴾ بیوریور .

[کافرلر الله تعالی ایچون قوللرندن جزء یعنی ولد قیلارلر . زیرا انسان ؛ آچیق اولارق کفران نعمت ایدیجیدر .]

یعنی ؛ کافرلر فرط غفلت و کمال جهالتلرندن ناشی الله تعالی یه اللهك کندی قوللرندن بعضیلرینی اللهك جزئی و اولادی اعتقاد ایدرلر . زیرا جنس انسان ؛ نعمتی انکارده غایت شدتلیدر و انکاری غالب و ظاهردر .

بو آیتده جزء ایله مراد ؛ **ولد اولمه** احتمالی واردر . چونکه ولد ؛ پدرینك جزئیدر . شو حالده کافرلرك « عبادك بعضیسی اللهك جزئیدر » دیملری « اللهك ولدیدر » دیمکدر . یاخود جزء ایله مراد ؛ **اللهك شریکی** دیمکدر . چونکه ؛ کافرلر « ملکلر اللهك قیزلریدر » اعتقاد ایدرلردی . ملکلر ایسه انسانلر کبی اللهك قوللریدر . ایشته اللهك قوللرندن بعضیلرینی « اللهك قیزلری » دیمك « اللهك جزؤلری » دیمکدر . فقط بو اعتقاد زمان جاهلیه مشرکلرینك اعتقادیدر . بو زمانده ملل متمدنه آره سنده بو کبی باطل اعتقادلر قالمامش ایسه ده بوندن دها اشنع دینسزلکلرك تعمم ایتدیکی معلومدر .

∴

واجب تعالی مشرکلرك ذات الوهیته ولدی وار دیدکلرینی بیاندن صوکره ولددن سومه‌دکلری قیز اولادینی الله تعالی‌یه اسناد ایدوب اوغلان اولادینی کندیلرینه مال ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَيكُمْ بِالْبَنِينَ ﴾ بیوریور .

[یوقسه ربکز مخلوقاتندن کندی ذاتنه قیزلری وسزه اوغلانلری‌می اختیار ایتدی؟]

یعنی ؛ الله تعالی‌یه مخلوقدن بعضیلرینی جزؤ قیلارق ولد اسناد ایدنلرك نه عجیب حاللری ونه غریب شانلری واردرکه آنلر اللهك مخلوقدن سومه‌دکلری قیزلری الله تعالی‌نك ولدی وآنلری ولد اتخاذ ایتدی دیدیلر و کندیلرینه سودکلری اوغلان اولادینی اختیار ایتدیلر . ایشته شو غریب حاللرندن سن آنلره سؤال ایت ودی‌که « ای مشرکلر! یوقسه الله تعالی سومه‌دیککز قیزلری کندینه ولد اتخاذ ایتدی‌ده سزه سودیککز اوغلانلری‌می اختیار ایتدی ! بوکبی سوزلری سویله‌مکدن اوتانمازمی‌سکز؟ نصل اولورکه خالق اولان الله تعالی مخلوقدن سوله‌ینلرینی کندی اولاد ایدینسون سویلنلری سزه اولاد اولارق ویرسون ؟ بویله کولونج شیئی نصل سویلرسکز . چونکه ؛ خالق تعالی کندی مخلوقدن ادنی اولانی آلیرده سزك کبی عاجز مخلوقلره اعلی اولان اوغلانلری‌می ویرر ؟ آزیجق عقلی اولان بوکبی باطل شیئه اعتقاد ایدرمی ؟»

خلاصه ؛ واجب تعالی‌نك ولد اتخاذی محال اولدیغی واولاد ایچندن کافرلرك سومه‌دکلری قیزلری کندی ولد اتخاذ ایدوب سودکلری اوغلانلری آنلره ویرمسی باطل اولدیغی وعقلی اولان کیمسه‌لر ایچون بویله اعتقادك جائز اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك اعتقادلری باطل اولدیغی بیاندن صوکره قیز اولادینی سومه‌دکلرینی دلیل آخرله اثبات ایتمك اوزره ﴿ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴾ بیوریور .

[آنلردن بریسی واجب تعالی‌نك اولادی دیه‌رك الله تعالی‌یه بکزه‌تدیکی قیز اولادیله تبشیر اولونسه حزن وکدر وغیظ وغضبله قلبی طولو اولدیغی حالده یوزی سیاه اولور.]

یعنی ؛ مشرکلر قیزلری اللهك اولادی دیرلر. اولادك پدره بکزه‌مسی عادت اولدیغی جهتله الله تعالی‌یه مشابه قیلدقلری قیز اولادیله آنلردن بریسی تبشیر اولوندیغنده کمال غمندن یوزی سیاه اولور . چونکه ؛ سومه‌دیکی شیئی ایشیدنجه یوزینی قیریشدیرمق وقارارمق انسانلرده جبلی بر حالدر . بناءً علیه ؛ انسانك سروری وغمومی دائما یوزندن آکلاشیلیر. زیرا سودیکی شیئی ایشیدنجه یوزی کولر وسومه‌دیکی شیئی ایشیدنجه یوزی قارارر ولونی تغیر ایدر وتویلری اوربه‌رر وغیظ وغضب هرطرفنی احاطه ایدر . ایشته قیز اولادینك دنیایه کلدیکنی ایشیدنجه یوزنده سومه‌دیکنه دائر بر طاقم علامتلر کورولور ایکن ناصل اولیورکه بو قدر سومه‌دیکی شیئی واجب تعالی‌یه اسناد ایدر .

بو آیت؛ زمان جاهلیه‌ده‌کی عربلرك عادتلرینی وحاللرینی بیان ایتمشدر. چونکه؛ اوزمانده عربلر قیز اولادینی اصلا سومزلردی . حتی سومه‌مك او قدر ایلری کیتمشدی که قیز اولادی دنیایه کلنجه دیری اولدیغی حالده او بیچاره صبیلری طوپراغه کومرلر وآنلری بویوتوب آخر کیمسه‌یه تزویج ایتمکه عار ایدرلردی . بناءً علیه ؛ حامل اولان خاتوندن قیز ظهور ایدرسه خبر ویرلدیکنده غمناك اولوب غضبله‌ندیکنی جناب حق بو آیتده خبر ویرمشدر .

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك « ملکلرك اللهك قیزلریدر » دیوب کندیلری قیز اولادینی سومه‌یوب اوغلان اولادینی سومه‌لریله ذم ایتدکدن صوکره قیز اولادینك زینته محتاج ودعواسنی اثباتدن عاجز وبیچاره اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ أَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴾ بیوریور .

[او مشرکلر الله تعالی‌یه ولد اسناد ایدرلرده او اسناد ایتدکلری ولدی زینت و نعمت ایچنده نشأت ایدن قیز اولادینی‌می قیلارلر ؟ حالبوکه او زینته محتاج اولان قیز اولادی بر کیمسه ایله خصومت ایده‌جك اولسه خصومت اثناسنده دعواسنی بیان و مقصدینی

افاده ايده‌مز .] شو حالده زينت ايچنده تربيه اولان و نشأت ايدن و دعواسنى اثباتدن عاجز اولان نسوانى اللهك چوجوقلريدر ديمك حماقتدر . ناصل اوليوركه عقللرى قيصه ، كنديلرى عاجز و منازعه و مجادله وقوعنده دعوالرينى‌ده اثباتدن عاجز و فكرلرى ركيك ورأى وتدبيرلرى مشوش واعضالرى نقصان اولان نسوانى جناب حقه ولداولارق اسناد ايدرلرده رأيى تام و حقوقنى محافظه‌يه مقتدر اولان اوغلان اولادينى كنديلرينه اختيار ايدرلر .

بو آيت ؛ نسوان ايچون زينتك جوازينه و ارككلر ايچون كراهت اولديغنه دلالت ايدر . چونكه ؛ نسوانك زينتله تربيه اولوندقلرى وزينته احتياجلرى حقلرنده نقصان اولديغى واركككلرك زينته محتاج اولمادقلرى آنلر حقنده كمال اولديغى بيان اولونمشدر . بناءً عليه ؛ اركككلرك طائفهٔ نسوان كبى زينتله‌نمسى مذمومدر . زيرا رجالك زينته احتياجى يوقدر ، آنجق رجال ايچون صبرومتانت وصلابت وشجاعت وعبادت و اطاعت لازمدر ومزيت‌ده بودر ، يوقسه قاريلر كبى زينت آنلر ايچون مزيت دكلدر .

انسانك حسن تعبيره مالك اولوب دعواسنى لايق وجه اوزره تصوير ايتمسى ومحاوره‌ده مرامنى افاده‌يه مقتدر اولمسى اوانسانه زينت ويرن احوالدن اولديغى ايچون كمالاتدن معدوددر . چونكه بو آيتده طائفهٔ نسوانك حين مخاصمه‌ده مراملرينى افاده و بيان ايده‌مه‌ملرى حقلرنده نقصان اولديغنك بيان اولونمسى ؛ اركككلرك افادهٔ مرامه مقتدر اولملرى آنلرك حقلرنده مزيت وكمال اولمسنى مستلزمدر . زيرا بحث ؛ اوغلانلرله قيزلر آره‌سنده اولان فرقلرى بيان حقنده اولديغندن طائفهٔ نسوان حقنده عيب ونقصان اولان شيلر طائفهٔ رجالده اولمايان شيلردركه رجال آنك ضديله متصفدر . بناءً عليه ؛ مقصدينى افاده‌دن عاجز اولمق وظاهرينى قادينلر كبى تزيين ايتمك رجال ايچون نقصان وعيبدر . زيرا ؛ ارتكاب مذلت ايتمك ونفسنى ذليل وحقير قيلمقدر .

خلاصه ؛ انسانك زينته دوشكون اولمسى ومقصدينى افاده وبياندن عاجز بولونمسى نواقصدن معدود اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

∴

واجب تعالى كافرلرك باطل اعتقادلرندن بعضيلرينى بياندن صوكره بعض ديكرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَجَعَلُوا الْمَلٰئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا ﴾ بيوريور .

[مشركلر رحمن تعالى‌نك قوللرى اولان ملكلرى طائفهٔ نسوان زمره‌سندن قيلديلر و « ملكلر ديشيلردر » ديديلر .]

يعنى ؛ مشركلر كمال جهالتلرندن دائما عبادتله مشغول اولان ملكلرى ـ آنلر اللهك قوللريدر ـ عقلده وامور دينيه‌لرينى اداده نقصان اولان ومرتبه‌ده اركككلردن آشاغى عداولونان خاتونلردن اولدقلرينى اعتقادايتديلر . حالبوكه ملكلر دائما اللهه تسبيح وتهليل ايله مشغول اولوب مؤمنلره استغفار ايتدكلرندن اللهك خاص واشرف قوللريدرلر .

بو آيتلرده مشركلرك اوچ جهتده كفرلرى بيان اولونمشدر : برنجيسى ؛ الله تعالى‌يه ولد اسناد ايتملرى ، ايكنجيسى ؛ او ولدك قيز اولديغنى ادعا ايتملرى ، اوچنجيسى ؛ اللهك قوللرينك اشرفى واركككلك وديشيلكدن منزه اولان ملكلرك اركككلره نسبتله مرتبه‌لرى آشاغى اولان نسواندن اولدقلرينى اعتقاد ايتملريدر . شو حالده آيتلر ملكلر حقنده كافرلرك هذيانلرينى بيان ايتمشدر . چونكه مرتبه‌سى اعلى واشرف اولانلرك ادنى مرتبه‌ده اولدقلرينى سويله‌مك واعتقاد ايتمك ؛ هذياندن باشقه بر شى دكلدر .

∴

واجب تعالى مشركلرك ملكلره اسناد ايتدكلرى ديشيلك بر دليله مستند اولمايوب آنجق كندى طرفلرندن اويدورمه بر سوز اولديغنى بيانله توبيخ وتكدير ايتمك اوزره ﴿ اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْئَلُونَ ﴾ بيوريور .

[كافرلر اللهك ملكلرى خلق ايتديكنده حاضرمى ايديلركه ملكلرك نسواندن اولملرينى ادعا وشهادت ايدرلر ؟ آنلرك شهادتلرى البته يازيلور وبوسوزلرندن كنديلرى مسئول اولورلر .]

يعنى ؛ ملكلرك اركك وديشى اولملرينى ادعا ايتمك آنلرى رأى العين مشاهده ايتمكله

وارکك ویا دیشی اولدیغنی کوز ایله کورمکله اولور . شوحالده مشرکلر اللهك ملکلری خلق ایتدیکنده حاضرمی ایدیلرکه ملکلرك دیشی اولدقلرینه شهادت ایدرلر ؟ آنلرك بوشهادتلری دفتر اعماللرینه البته یازیلور ویوم قیامتده یالان اولارق شهادتلرمی ودیکر عمللری ایله برابر جملهسندن سؤال اولونورلر .

بو آیتده همزه؛ **استفهام انکاری و کافرلری تکذیب وتوبیخ ایچوندر** . چونکه شهادت وبالخاصه ملکلرك ارکك ویادیشی اولملرینی ادعا ایتمك ؛ بر دلیله مستند اولمق لازم ایکن کافرلرك ولوعقلی اولسون بر دلیله استناد ایتمکسزین کندی رأیلریله بیلمدکلری بر شیئه شهادت ایتملری توبیخه لایقدر. حالبوکه آنلر ایچون ملکلرك دیشی اولملرینی اثبات ضمننده نه عقلی نهده نقلی بر دلیللری واردر . چونکه ؛ بو کبی کوز ایله کوریلهمهین بر دعوایی عقلله اثبات ایتمك ممکن اولامادیغی کبی نقلله دخی اثبات ممکن دکلدر . زیرا دلیل نقلی؛ البته بر نبی طرفندن خبر ویرلمکله اولاجغندن هیچ بر نبی طرفندن بویله بر خبر واقع اولمامشدر . بناءً علیه بوسوز ؛ آنجق کندیلرینك ایجاد ایتدکلری بر افترادن عبارتدر . جناب حق بویالانك دفترلرینه یازیلاجغنی وقیامتده مسئول اولاجقلرینی بیانله کافرلری تهدید ایتمشدر. چونکه اساسنی بیلمیهرك دیللرینه نهکلدی ایسه سویلهمك هواوهوسلرینه اتباع ایتمکدن عبارت اولدیغی جهتله البته بوسوزلرینك وبالنی چکهجکلردر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك اعتقاد باطللرینی بیاندن صوکره کندیلرینك یالانجی اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴾ بیورییور .

[مشرکلر دیدیلرکه « اکر الله تعالی بزم کندینه عبادت ایدوب کندندن باشقهسنه عبادت ایتمهمکلکمزی مراد ایتمش اولسهایدی بزملکلره وسائر مخلوقاته عبادت ایتمزدك». مشرکلر بویله دیمکله اعتذار ایتمك ایستهمشلرسهده آنلر ایچون شو سوزلرینی اثباته علم اولمادی . بناءً علیه ؛ آنلر اولمادیلر ، الا یالان سویلر اولدیلر .]

یعنی ؛ اهل شرکك ارتکاب ایتدکلری کناهلری صایمقله جهالت وحماقتلری وعقلی

اولان کیمسهلره یاقیشمیهجق بر طاقم عجیب وغریب قباحت وسفاهتلرینی اهل ایمان میدانه قویوب کندیلرینی توبیخ ایدنجه مشرکلر مؤمنلره استهزا طریقیله دیدیلرکه « ای مؤمنلر ! اکر رحمن تعالی بزم باطل معبودلره عبادت ایتمهمکلکمزی مراد ایتمش اولسه ایدی بز آنلره عبادت ایتمزدك. حالبوکه عبادت ایتمهمزی مراد ایتدی که بز آنلره عبادت ایدیورز . بناءً علیه ؛ جناب حق بزم عبادتمزدن راضی وخوشنوددر» . ایشته مشرکلر بویله دیمکله مؤمنلری الزام ایتمك ایستهدیلر . آنلرك ایسه شو استدلاله علملری یوقدر . زیرا؛ آنلرك علملری اولمادیغندن دائما یالان سویلرلر .

مدارکده بیان اولوندیغی وجهله واجب تعالی کافرلرك مذهبلری وسلوك ایتدکلری مسلك واعتقادلری بر علمه مستند اولمایوب عن جهلٍ اولدیغی بیانله مذهبلرینی رد وکندیلرینی جهلله توصیف وذم ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك مذهبلری بردلیله مستند اولمادیغنی بیاندن صوکره آنلره اصلا قرآندن اول بر کتاب کلمهدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴾ بیورییور .

[یوقسه قرآندن اول آنلره بر کتاب ویردکده او کتابلهمی استدلال ایدییورلر ؟]

یعنی ؛ مشرکلرك باطل ادعالری بردلیل نقلی یهمی مستنددر ، یوقسه بز آنلره قرآندن اول بر کتاب ویردکده باطل مذهبلرینی او کتابلهمی استدلال ایدییورلر واو کتابك احکامنهمی یاپیشیورلر ؟ حالبوکه بونلردن هیچ بریسی یوقدر. بناءً علیه ؛ هرنهسویلسهلر هوا وهوسلرینه وآرزولرینه اتباعله سویلرلر .

خلاصه ؛ دلیله استناد ایتمکسزین سوز سویلهمك مذموم اولدیغی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك آغزلرینه نه کلیرسه آنی سویلدکلرندن سوزلرینك بردلیله

مستند اولمادیغنی بیاندن صوکره آباء واجدادلرینی تقلید ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره
﴿ بَلْ قَالُوا اِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاۤءَنَا عَلٰى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰۤى اٰثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ ﴾ بیوریبور .

[مشرکلرك دعوالرینی اشارت ایده‌جك کتاب ودلیل وسنده دائر اللرنده هیچ برشی
یوق ، بلکه آنلر « بز بابالریمزی بو مسلك اوزره بولدق وبز آنلرك اثرلرینه اتباعله
مطلوبمزه واصل اولورز » دیدیلر .]

یعنی ؛ شو باطل اعتقادلری طاشییان مشرکلرك اللرنده کرك عقلی وکرك نقلی احتجاجه
صالح استناد ایده‌جك برسندلری یوقدر ، بلکه آنلرك دلیللری بابالرینی تقلید ایتمکدر .
زیرا آنلر « بز بابالریمزی بردین وملت اوزرینه بولدق . بناءً علیه ؛ بز آنلری تقلید ایدر
وکیتدکلری یوللره کیدرز وآنلرك ارقه‌سنه کیتمکله مطلوبمزه اولاشیرز . چونکه ؛ آنلره
حسن ظنمز وار خطا ایتمزلر . شو حالده کیتدکلری یول طوغریدر وبزم ایچون آنلرك
دیننده ثبات ایتمك لازمدر » دیمکله کفریاتلرندن واز کچمیه‌جکلرینی سویلرلر .

خازن ومدارکك بیانلری وجهله (امة) لفظی بوراده طریقت وانسانلر ایچون مقصود
اولان دین معناسنه‌در . چونکه ؛ انا معناسنه اولان ام لفظندن مقصود معناسنه‌در . زیرا ؛
اولادی طرفندن قصد اولوندیغی جهتله آنایه ام دنیلمشدر . دین ؛ متدینلر طرفندن قصد
اولوندیغندن بو آیتده دینه دخی (امة) دنیلمشدر .

بو سوزلریله مشرکلر بابالرینك ارتکاب ایتدکلری دینك هرکس طرفندن قصد اولونمش
مقبول بردین اولدیغنه اشارتله افتخار وبابالرینك دیننه سلوك ایدنلرك اهتدا ایتمش اولاجغنه یعنی
مقصد اقصایه واصل اولمش بولاجغنه قناعت ایتدکلرینی بیان ایتمشلردر . حالبوکه اعتقاده
دلائلنی کمال دقتله آرایوب ولایقیله تفتیش ایتمکسزین آباء واجدادی تقلید ایتمك برامر منکر
وعاقبت عقوبتی ایجاب ایدر چیرکین بر عادتدر .

∴

واجب تعالی کافرلرك اعتقادیاتده بابالرینی تقلید ایتدکلرینی بیاندن صوکره بو کبی
تقلیدلر یکی برعادت اولمایوب اسکیدنبری برچوق انسانلرك التزام ایتدکلری عادت اولدیغنی

بیان ایتمك اوزره ﴿ وَكَذٰلِكَ مَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِى قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ اِلَّا
قَالَ مُتْرَفُوهَا اِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاۤءَنَا عَلٰۤى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰۤى اٰثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ ﴾ بیوریبور .

[شو ضلالته هدایت نظریله باقان مشرکلرك دیدکلری کبی یا اکرم الرسل! سندن اول
بز هیچ برقریه‌یه رسول کوندرمه‌دك ، الا اوقریه‌نك زنکینلری « بز بابالریمزی بردین
اوزره بولدق ، بز آنلرك اثرلرینه اقتدا ایدیجی‌یز وآنلرك دینلرندن آیرلمایز » دیدیلر .]

(مترفوها) زنکینی ومتنعم اولانلر دیمکدر . چونکه ؛ مدارك‌ده وخازن‌ده بیان اولوندیغی
وجهله بر قریه‌نك دنیا نعمتلریله متنعم اولان ریسلرینه مترف دینور . زیرا نعمت ؛
صاحبلرینی اویونه وذوق وصفایه سوق ایتدیکندن اعتقادیاتده وعبادتده طریق حقدن
چیقمق اکثریا آنلرده وقوعبولور وفقرا کروهی آنلره اتباع ایدر . شو حالده زنکینلر
هم ضال هم‌ده مضل اولورلر . بومثللو ضلالته سلوك وخلقی اضلال ایدنلرك نعمت وراحت
صاحبلری اولدیغنه اشارت ایچون بابالرینی تقلیده هوسکار اولانلرك متنعم اولانلر اولدیغنی
جناب حق صراحةً بیان بیورمشدر .

نعمتده وسعت انسانی اکثریتله شهوات نفسانیه‌یه وچنك وطرب کبی ملهیاته سوق
ایتدیکندن دنیاده راحت ونعمت صاحبی اولانلر تکالیف الٰهیه‌نك مشقتنه باش اکمز وبلکه‌ده
عادت ایدنلری استهزایه جسارت ایدرلر . بناءً علیه ؛ انسانلر ایچون علی الاکثر ظاهرده
نعمت کبی کورینن شیلر حقیقتده نقمت وعین عذاب اولور . زیرا طغیانه وکبر وغروره سبب
اولدیغندن اونعمتی قازانمق هنر دکلدر . بلکه هنر ؛ اونعمتی هضم ایدوب محلنه صرف ایتمکدر .
واجب تعالی بو آیتده بومثللو بابالرینی تقلید ایتمك اسکی زماندنبری دلیلسز برضلال
اولدیغنی بیانله رسولنی تسلیه بیورمشدر .

∴

واجب تعالی کافرلرك بابالرینی تقلید ایتملری یکی برشی اولمایوب اسکی بر عادت اولدیغنی
بیاندن صوکره آنلره جواب اولارق ﴿ قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِاَهْدٰى مِمَّا وَجَدْتُمْ
عَلَيْهِ اٰبَاۤءَكُمْ قَالُوا اِنَّا بِمَاۤ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ ﴾ بیوریبور .

[اى حبيم ! بابالرينى تقليد ايدوب باطل اعتقادلرينى ترك ايتمه‌ين مشركلره خطاباً سن « سزك بابالريكزك اختيار ايتدكلرى دينندن دها منفعتلى بردين سزه كتيرمش اولسه‌م ده‌مى بابالريكزى تقليد ايدرسكز؟ » ديمكله مذهبلرينك باطل اولديغنى كنديلرينه بيلدير . رسول اللهك بوخطابنه قارشى آنلر « بزسزك ارسال اولونديغكز دينه كفر ايديجى‌يز » ديديلر .]

يعنى ؛ « بز بابالريمزك دينندن دونمه‌يز و آنلرك كيتدكلرى يوله كيدرز » ديمكله كفرياتده تعند ايدن كافرلره خطاباً اى نبى ذيشان ! سن دى كه « اى كافرلر ! اكر سزه بن بابالريكزك دينندن دها خيرلى ومنفعتلى بر دينى كتيرمش اولسه‌م ده‌مى بابالريكزى تقليد ايده‌جكسكز وبنم كتيرديكم هدايتى ترك ايدوبده حالامى ضلالته اتباع ايده‌جكسكز ؟ » ديمكله عناد واستكبارلرينك درجه‌سنى كور وبوكلامى سندن ايشيدنجه آنلرك جوابنى ديكله . زيرا ؛ آنلر بو سوزى سندن ايشيدنجه « اى طرف الٰهيدن ارسال اولونوب يكى بردينله كلدكلرينى ادعا ايدن رسوللر! بزسزك كتيرديككز دينى رد وانكارله كفرايديجى‌يز » ديمكله كفر اوزره دوام ايده‌جكلرينى بيان ايتمشلردر .

خلاصه؛ كافرلر « سزك كتيرديككز دينى قبول ايله بزسزه اتباع ايدوبده بابالريمزك دينى ترك ايده‌مه‌يز وسزك كتيرديككز احكامه كفر ايتمك صورتيله دينمزى ابقا ايدرز » ديمكله دعوت الٰهيه‌يه اجابت ايتميه‌جكلرينه صورت قطعيه‌ده جواب ويرمشلردر .

*
* *

واجب تعالى رسوللرينك دينى هرنه‌قدر منفعت ايسه‌ده كافرلرك اتباع ايتميه‌جكلرينى بياندن صوكره آنلردن انتقامنى آلديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴾ بيوريور .

[آنلر كفر اوزره اصرار ايدنجه بز آنلرى هلاك ايتمكله انتقامزى آلدق » . يا اكرم الرسل ! انبياء اعظامك دينلرينى تكذيب ايدنلرك حاللرى وعاقبتلرى نه اولدى ؟

نظرايت كوركه نصل هلاك اولمشلردر .] چونكه ؛ دعوته اجابتدن امتناع ايدنجه انتقامزى آلمغه مستحق اولمشلر وبو استحقاق اوزره بزده انتقامزى آلدق واى حبيم! انبياء كرامى تكذيب ايدنلرك حاللرينه باق نصل اولدى وعاقبتلرى نه‌يه اوغراديغنى كوركه عين عاقبته سنى تكذيب ايدنلرك دخى اوغراياجغنى بيله‌سك. چونكه حقى انكار ايدنلر؛ دائما هلاكه معروضدر .

*
* *

واجب تعالى مشركلرك مذهبلرنده اعتماد ايتدكلرى تقليد اولوب اصول اعتقادده ايسه تقليدك باطل اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ اِنَّنِى بَرَٓاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ ۞ اِلَّا الَّذِى فَطَرَنِى فَاِنَّهُ سَيَهْدِينِ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل! ذكرايت شول زمانى كه اوزمانده جد اعلاك اولان ابراهيم عليه السلام پدرينه وقومنه خطاباً ديدى كه « اى پدرم وقومم ! بن سزك عبادت ايتديككز شيلرك جمله‌سندن برى‌يم ، الا شول واجب تعالى‌يه عبادت ايدرم كه اوذات بنى خلق ايتدى . بناءً عليه ؛ بنم اوكا عبادتم واجبدر . زيرا ؛ البته بنى هدايتده قيلاجق اودر ويقينده هدايتده قيلار وطوغرو يوله سوق ايدر » .] ابراهيم عليه السلام بويله ديمكله پدرينه وقومنه كيتدكلرى طريقك باطل اولديغنى بيان ايتمشدر .

يعنى ؛ اى رسول اكرم ! ذكرايت شول زمانى كه اوزمانده ابراهيم عليه السلام پدرينك وقومنك عادتلرى اولان تقليدى تركله استدلاله مباشرت ايتدى وآنلره ديدى كه « بن سزك عبادت ايتديككز پوتلره عبادتدن برى‌يم ، الا بن شول خالقه عبادت ايدرم كه او بنى خلق ايتدى . بناءً عليه ؛ بن عبادتمى آكا حصر ايدرم ، آنك غيرى‌يه عبادت ايتمم. زيرا ؛ او خالقم بنى طريق حق اولان دينه هدايتده قيلدى وايلروده بوهدايت اوزره بنى ثابت قيلاجق اودر » ديمكله پدرينك وقومنك تقليددن عبارت اولان دينلرينك باطل اولديغنى بيان ايتمشدر .

شو كلاميله ابراهيم عليه السلام پدرينك وقومنك عادتلرى اولان تقليدى استدلاله

تبدیل بیورمسیله اصول اعتقادده تقلیدك جائز اولمایوب اعتقاد حقك استدلال ایله ثابت اولمسی اولدیغنه اشارت ایتمشدر . بناءً علیه ؛ مسائل اعتقادیه‌نك عقلی ونقلی دلیله مستند اولمسی واجبدر.

ابراهیم علیه‌السلامك (انی براءٌ مماتعبدون الاالذی فطرنی) سوزی کلمهٔ توحیددر .

* * *

واجب تعالی بو کلمهٔ توحیدی ابراهیم علیه‌السلامك ذریتی ایچنده ابقا ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾ بیوریور.

[ابراهیم علیه‌السلام شو سویله‌مش اولدیغی کلمهٔ توحیدی ذریتی ایچنده بر کلمهٔ باقیه قیلدی . مأمول که ذریتندن شرك ایدنلر بو کلمه سببیله شرکدن رجوع ایدرلر .]

یعنی ؛ ابراهیم علیه‌السلام بو کلمهٔ توحیدی تکلم ایتمسی سببیله ذریتی ایچنده باقی بر ذکر جمیل براقدی. بناءً علیه ؛ ذریتی ایچنده چوق نبی واهل توحید میدانه کلدی وذریتندن شرك ایدنلر دخی موحدلرك دعوتلرینه اجابتله شرکلرندن دونرلر .

(لعل) کلمه‌سندن مستفاد اولان رجا ابراهیم علیه‌السلامه عائد اولوب واجب تعالی‌یه عائد دکلدر . زیرا ؛ واجب تعالی رجادن منزهدر . ابراهیم علیه‌السلامك ذریتنده الی یوم القیام وحدانیتی اقرار ایدر موحدلرك بولوناجغنه اشارت ایچون کلمهٔ توحیدی بقا ایله توصیف بیورمشدر . چونکه کلمه‌نك بقاسی ؛ اهلنك بقاسنه توقف ایدر . توحیدك اهلی بولونمازسه کلمهٔ توحید تکلم اولونماز واو کلمه‌ده باقی قالماز . بناءً علیه ؛ کلمهٔ توحیدك بقاسی اهل توحیدك بقاسیله اولاجغندن الی یوم القیام اهل توحیدك بقاسنه آیت دلالت ایدر .

خلاصه ؛ ابراهیم علیه‌السلامك اولادینه واحفادینه اس الاساس اولان کلمهٔ خیریهٔ توحیدی ترك ایتدیکی واو کلمه‌نك اولادی آره‌سنده باقی اولمسیله الی یوم القیام اهل توحیدك بولوناجغنی واهل توحیدك دعوتلری سببیله اهل شركك شرکدن رجوع ایتملری مأمول اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

﴿ بَلْ مَتَّعْتُ هٰؤُلَاءِ وَاٰبَاءَهُمْ حَتّٰى جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ ﴾

[بلکه بن شو مکه کافرلرینی وآنلرك بابالرینی معمر قیلدم ونعمتلر ویردم ، حتی دین اسلام ورسالتی ظاهر اولان رسول کندیلرینه کلنجه‌یه قدر .]

یعنی ؛ معجزاتله رسالتنی اثبات واظهار ایدن رسول ودین حقی بیان ایدن قرآن کندیلرینه کلنجه‌یه قدر بن عظیم الشان شو کافرلره وبابالرینه عمرلر ونعمتلر ویردم .

﴿ وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ وَاِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴾

[وقتا که آنلره حق اولان قرآن کلدیسه دیدیلرکه « رسالت ادعاسنده بولونان ذاتك کتیرمش اولدیغی قرآن سحردر وربسنه افترا ایده‌رك کندی نفسندن ایجاد ایتدیکی برشیدر . حالبوکه بز بونی انکارله کفر ایدیجی‌یز » .] ایشته بویله دیمکله بغض وعداوتلرینی میدانه قویدیلر .

یعنی ؛ بن ابراهیم علیه‌السلام نسلندن اولان مکه اهالیسنه چوق وبول نعمت ویردم. حق آنلره حق اولان قرآنی وکلمهٔ توحیدی ودین حقی بویله بیان ایدن رسول کلنجه‌یه قدر مهلت ویردم . وقتا که حق اولان دین اسلام وقرآن آنلره کلدیسه دیدیلرکه « شو قرآن سحردر بز بونی انکار ایدر قبول ایتمه‌یز » . بویله دیمکله کفرلرینی اظهار ایتدیلر ونعمتلری آنلری مغرور ایتدی وبزم امهالمز آنلری شهوات نفسانیه‌لرینه تابع قیلدی وآباء واجدادلرینی تقلیده دوام ایدوب رفاه حاله مالك اولونجه دلائلی تدقیقدن صرف نظرله نعمت دنیا ایله متنعم وشیطانه عبادتله مشغول اولورلر . حالبوکه چوق نعمته نائل اولمق او نعمتك شکرینی ادا وقدرینی تقدیرله جناب حقه عبادت ورسولنه اطاعت ایتمك لازم ایکن نعمتلری آنلری طغیانه سوق ایتمشدر .

الله تعالی‌نك ویردیکی عمرك واحسان ایتدیکی رزقك شکرینی ادا ایتمه‌یوبده عمرینه ورزقنه مغرور اولارق سفاهت ایدنلری آیتده تقبیح وحماقتلرینی بیان واردر. چونکه؛ حق کلدکدن صوکره او حق وحقیقته سحر دیمکدن واوکا کفر ایتمکدن دها زیاده حماقت اولاماز .

* * *

واجب تعالی کافرلرك کفریاتلرندن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴾ بیوریور.

[مکه کافرلری قرآنك رسول الله اوزرینه نازل اولدیغنه اعتراض ایدەرك دیدیلرکه « کاشکه شو قرآن مکه ایله طائفده بولونان رجالدن بر بیوك رجله نازل اولا ایدی ».] کافرلر ایشته بویله دیمکله قرآنك رسول اللهه نازل اولدیغنی مناسب کورمەدیلر .

یعنی ؛ کفرهٔ قریش مرتبهٔ نبوتی دنیـا مالنه ومنصبه لازم ظن ایدەرك دیدیلرکه « کاشکه شو محمد ﷺ اوزرینه انزال اولونان قرآن مکه کوینده مال صاحبی وناس آرەسنده قدری عالی ومنصبی بیوك واعتباری چوق اولان (ولید بن مغیره) ایله طائف قریەسنده مالدار وجاه ومنصب صاحبی اولان (عروة بن مسعود) دن بریسـنه نازل اولا ایدی . زیرا؛ بونلر بوایکی قریەده هرکسك بیوك طانیدیغی وخاطرلرینه رعایت ایتدیکی کیمسەلردر. بناءً علیه ؛ منصب نبوت بونلردن برینه یاقیشیردی » .

مکه اهالیسنی شو سوزلری سویلەمکه سوق ایدن سبب؛ بونلرك نبوت حقنده اولان اعتقـادلریدر . چونکه ؛ بونلر « منصب نبوت بر بیوك منصبدر . بنـاءً علیه ؛ برچوق ثروته وجاه ومنصبه وقدرت تامەیه وریاست عامەیه وبرطـاقم اولاد واتباعه محتـاجدر. زیرا ؛ نبی اولاجق ذاتده شو صایلان نعمتلر اولمازسه ناس اوزرنده تأثیری اولامیەجغندن مرتبهٔ نبوتدن کوزەتیلان مطلوب حصول بولماز ولایقیله تبلیغات اجرا اولوناماز » اعتقادنده اولدقلرندن بو سوزی صرف ایتمشلردر وشو آرزوده بولونمشلردر. حالبوکه منصب نبوتك اموال دنیایه وجاه ومنصبه واولاد واتباعه احتیـاجی یوقدر . بنـاءً علیه منصب نبوتك ارکان مهمەسی ؛ بالعموم ماسوایی ترکله اخلاق مرضیهٔ الٰهیه ایله تخلق ایتمك اولدیغندن مکه اهالیسنك نبوته لازمدر دیدکلری شیلردن هیچ بریسنه لزوم یوقدر . زیرا نبوت ؛ کسبله دکلدر احسـان الٰهیدر ومؤید من عند اللهدر . اسبـاب عادیەدن هیـچ بریسنك تأثیری یوقدر .

*
* *

واجب تعالی مشرکلرك « نبوت زنکین وخاطرلی وجاه ومنصب صاحبلرینه لایقدر.

ایشته شو شرطلری جامع اولان مکه قریەسنده (ولید بن مغیره) وطـائف قریەسنده (عروة بن مسعود ثقفی)در. زیرا؛ بونلر ایکی قریەده برر بیوك کیمسەلردر. نەاولا ایدی نبوت بونلردن برینه کله ایدی بو وظیفەیی بونلر ای ایفا ایدرلردی » دیدکلرینی بیاندن صوکره جناب حق آنلرك شو اعتقادلرینه بناءً سویلەدکلری سوزلرینی ابطال ایتمك اوزره ﴿ اَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِيّاً وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل! ربك تعالینك رحمتی اولان نبوتی مشرکلرمی تقسیم ایدرلر؟ حالبوکه حیات دنیاده معیشتلرینی آنلرك آرەسنده بز تقسیم ایتدکده درجه اعتباریله بعضیلرینی بز عظیم الشان بعضیلرینك فوقنده قیلدق که بعضیلری بعضیلرینی خدمتجی اتخاذ ایتسونده آنلر بربرلرینك احتیـاجلرینی دفع ایتسونلر وربك تعالینك احسـانی آنلرك جمع ایتدکلری اموال دنیادن خیرلیدر .]

یعنی ؛ آنلر چوروك عقللری وبوزوق تدبیرلریله برابر نبوت ورسالت خزینەلرینك آناختارلری کندی اللرندەده مرتبهٔ نبوتی ایستەدکلرینەمی تقسیم ایدیورلر ؟ بونه عجیب جهالت ونەغریب حماقتدرکه تقسیم الٰهی‌یه اعتراضله کندی خیالری ونفوس خبیثەلرینك آرزو واشتهالری وجه اوزره تقسیم ایتمك ایسترلر. حالبوکه حیات دنیانك آزلغی وزوالیله برابر دنیـاجه معیشلرینی آرەلرنده بز تقسیم ایتدك . بناءً علیه؛ دنیاجه درجه جهتلرندن بعضیلرینی بعضیلرینك فوقنده قیلدق که برینی زنکین دیکرینی فقیر برینی مالك دیکرینی مملوك آخر برینی ضعیف دیکرینی قوی قیلدق . هیچ برکیمسه بزم بو تقسیممزی تغییره مقتدر اولامادی . نصل اولویورکه بك بیوك اولان منصب نبوتی توجیهمزی تغییر ایدەجکلر. اهمیتدن عاری اولان دنیا مالنك تقسیمنی تغییر ایدەمەین وتبدیلدن عاجز اولانلر نصل اولویورکه دها مهم اولان امر نبوتی تغییر ایتمك وایسـتەدکلرینه ویرمك ایسترلر؟ حالبوکه امر نبوتی بز ایستەدیکمزه ویریرز، هیچ برکیمسەنك اعتراضه حقی یوقدر .

دنیاجه ناسك بعضیسی بعضیسنك فوقنده قیلندیغنك حكمتی ؛ انسانلرك راحت ایتمسی وعالمك انتظام اوزره بولونمسیدر . چونکه ؛ فقیر اولان زنکینه خدمت ایتمك صورتیله معیشتنی تأمین ایتدیکی کبی زنکین اولان‌ده ایشنی فقیره کوردورمکله احتیاجنی دفع ایتمکله عالمك ایشی انتظام اوزره جریان ایدر . اکر کلیسی زنکین ویا فقیر اولمقله جمیع احوالده مساوی اولمش اولسه‌لر هیچ بریسی اوبریسنه انقیاد ایتمز وهر کس‌ده کندی احتیاجنی دفع ایده‌مز . چونکه ؛ یاهپ زنکین‌در ، بناءً علیه ؛ خدمت ایده‌جك اولماز ویاخود هپ فقیردر ، خدمت ایدوب احتیاجنی دفع ایده‌جك بر افندی بولونماز . بوایسه عالمك خراب اولمسنی ایجاب ایتدیکی کبی بوتون دنیا اهالیسی براضطراب الیم ایچنده قالیر . ایشته عالمك اعمارینه خلل کلمسون وانسانلر عذاب الیم ایچنده قالماسون ایچون الله تعالی دنیاجه ناسك بعضیسنی زنکین وبعضیسنی فقیر قیلدی‌که بعضیسی مالیله وبعضیسی عملیله عالمك قوامنه خدمت ایتسون و انتظام عالم یولیله جریان ایتسونده هرکس دائمی بر اضطراب ایچنده قالماسون .

فخررازینك بیانی وجهله رحمت ایله مراد ؛ جنت ویا نبوت ویاخود دین اسلامدر . هرهانکی معنی مراد اولونورسه اولونسون رحمت الٰهیه البته کافرلرك جمع ایتدکلری دنیا مالندن خیرلیدر . چونکه ؛ رحمت الٰهیه باقی وزوالدن محفوظدر ، اما اموال دنیا دائما زواله وانقراضه محکومدر .

***

واجب تعالی رحمتنك دنیا مالندن خیرلی اولدیغنی بیاندن صوکره دنیا نعمتلرینك دنائتنی و لذتنك رداءتنی و ایجاب ایتدیکی شهوات نفسانیه‌یی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَلَوْ لَا اَنْ يَكُونَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفاً مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴾ بیوریور .

[اکر ناس کافرلرك نائل اولدقلری بول رزقه ودنیا متاعنه باقارق کفره میل ایدوب‌ده امت واحده اولمامش اولسه رحمن تعالی‌یه کفر ایدن کافرلرك اوتوردقلری

خانه‌لرینك طاملرینی کوموشدن وطاملری اوزرینه چیقاجقلری مردیونلری کوموشدن قیلاردق آنلرده اومردیونلر اوزرینه چیقارلردی .]

﴿ وَلِبُيُوتِهِمْ اَبْوَاباً وَسُرُراً عَلَيْهَا يَتَّكِؤُنَ * وَزُخْرُفاً ﴾

[وآنلرك خانه‌لری ایچون کوموشدن قاپولری وآنلرك یاتوب اوتوره‌جقلری کوشکلری وکرسیلری وقاریوله‌لری کوموشدن قیلار وبواشیالرك جمله‌سنی آلتونله زینتلردك .]

یعنی ؛ انسانلر کافرلرك راحتلرینی ونعمتلرینك چوقلغنی کورمکله حب دنیا وحرص جاه سببیله کفره میل ایتمك و جمله‌سی کفر اوزره بر ملت اولمق قورقوسی اولمامش اولسه ایدی جمله انسانلره انعام واحسان ایدن رحمن تعالی‌یه کفر ایدن کافرلرك أولرینك طاملرینی کوموشدن واوطاملر اوزرینه چیقاجقلری مردیونلرینی وخانه‌لرینك قاپولرینی ویاتوب واوتوروب دایاناجقلری قولتوقلرینی کوموشدن قیلار وآلتونله زینتلردك ولکن کافرلره چوق نعمت ویرمك بوتون ناسك کفره میل ورغبت ایتملرینی ایجاب ایتمك احتمالی واردر . بناءً علیه ؛ جمله ناسك کفر اوزره اجتماع ایده‌رك ملت واحده اولملری موافق حکمت اولمادیغندن لزومندن زیاده وسعت ویرمه‌دك .

خلاصه ؛ دنیانعمتلرینك الله تعالی عندنده اصلاقدری اولمادیغی وقدری اولمادیغندن خلقك کلیسنك کفره رغبتنه سبب اولمق احتمالی اولمسه کافرلرك أولرینك طاملرینی وقاپولرینی ویاتوب اوتوره‌جق قاریوله‌لرینی وقولتوقلرینی کوموشدن قیلاجغی ولکن کافرلرده بوقدر غنا وثروتی کورن خلقك کفره رغبت ایتملری احتمالی بوکبی اموالی آنلره بول ویرمکه مانع اولدیغی واکر دنیا مالنك عندالٰهیده قدری اولمش اولسه کافرلره هیچ برشی ویرمه‌مك لازم کله‌جکی وحال بویله اولدیغی حالده اك عالی مرتبه اولان منصب نبوتی مکه اهالیسی دنیا مالیله مزین کیمسه‌لره مناسب کوردکلرینه دائر اولان زعم واعتقادلرینك باطل اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالی دنیا مالنك قدری اولمادیغی جهتله ناسك اعتقادینه خلل کلمك اولمامش

اولسه کافرلره دها چوق ویره‌جکنی بیاندن صوکره آخرت نعمتلرینک خیرلی ومتقیلره مخصوص اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنْ كُلُّ ذٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴾ بیوریبور .

[شوصایيلان نعمتلرك کلیسی اولمادی، الاحیات دنیانك متاعی اولدی. حالبوکه ربك تعالی عندنده آخرت متقیلره مخصوصدر .]

یعنی ؛ شوبیان اولونان نعمتلر دنیاده آز بر زمانده انتفاع اولونان اشیاء خسیسه‌در وآخرت نعمتلری ایسه ربك تعالی عندنده کناهلردن صاقینان ونفسنی عذابدن وقایه ایدن متقیلره مخصوصدر . زیرا ؛ آخرت نعمتلرینك عندالله قدری بویوك اولدیغندن عندالله قدری عالی ومقبول اولان قوللره مخصوص اولمسی لازمدر . چونکه ؛ کافرلر خالقلرینه کفر ایتمکله اجنبی اولدقلری جهتله منفعت آخرتدن محروملردر .

⁂

واجب تعالی آخرتك متقیلره مخصوص اولدیغنی بیاندن صوکره ذکر الرحمندن اعراض ایدنلرك مقارنی شیطان اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴾ بیوریبور .

[بر کیمسه رحمن تعالی‌نك ذکرندن اعراض ایدرسه آکا بز شیطانی مسلط قیلارز. بناءً علیه ؛ شیطان‌ده دائما آکا مقارن اولور .]

﴿ وَاِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴾

[حالبوکه شیطانلر انسانلری طوغرو یولدن منع ایدرلر وشیطانه اتباع ایدن انسانلرده کندیلرینك طوغرو یوله کیتدکلرینی ظن ایدرلر .]

یعنی ؛ بر کیمسه قوللرینه احسان صاحبی اولان الله تعالی‌نك ذکرندن عبارت اولان قرآندن اعراض واوقرآنك احکامنی قبولدن امتناع ایدرسه بز اوکیمسه‌یه بر شیطان

مسلط قیلارز که اوشیطان دائما اوکا مقارن اولور وطریق ضلالتی وکناهلری وبوتون معیباتی تزیین ایدر وکوزل کوستریر وآکا هدایتده اولدیغنی وطوغرو یوله کیتدیکنی وسوسه طریقیله سویلر . حالبوکه شیطانلر انسانلری محقق طوغرو یولدن منع ایدرلر و شیطانك طوزاغنه طوتیلان و اغفالاتنه قاپیلان انسانلر کندیلرینك طوغرو یوله کیتدیکنی و اك اعلا بر مسلکده بولوندیغنی ظن ایدرلر و کندینه مقارن اولان شیطانی کندینه رهبر اتخاذ ایدر و بو حال ایکیسی برابر جهنمه کیدنجه‌یه قدر دوام ایدر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیتده شیطانك انسانه مقارن اولمسنك سببی ؛ انسانك مستمراً قرآندن اعراض ایتمسیدر. چونکه ؛ قضیهٔ شرطیه‌ده مقدم ، تالی‌یه علت وسبب اولدیغندن ذکردن اعراضی ؛ شیطانك مقارنتنه سبب اولمشدر. شوحالده قرآندن اعراض ایتمه‌ین کیمسه‌یه شیطان فرصت بولدقجه مقارن اولور و وسوسه‌دن خالی اولمازسه‌ده مقارنی دائمی اولاماز .

خلاصه ؛ اللهك ذکرندن دائمی اعراض ایدن کیمسه‌یه شیطانك دائمی مسلط اولاجغی و شیطانك انسانی طوغرو یولدن چیقارمق ایچون سعی محقق اولدیغی و اغفال اولونان انسانلرك ضلالتی هدایت ظن ایتدکلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی قرآندن اعراض ایدنلره شیطانك مقارن اولوب آنی طریق حقدن منع ایتدیکنی بیاندن صوکره شیطان ایله مقارن اولدیغی کیمسه‌لرك یوم قیامتده آره‌لرنده جریان ایده‌جك احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ حَتّٰى اِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴾ بیوریبور .

[حتی شیطانك اغفالاتنه آلدانان کیمسه یوم قیامتده بزه کلدیکنده شیطانه خطاباً دیرکه ؛ نه اولا ایدی ای شیطان ! بنمله سنك آره‌مزده مغربله مشرق بینلری قدر اوزاق مسافه اولسه ایدی‌ده بربریمزی کورمسه ایدك . زیرا ؛ نه کوتو آرقداش ایمشسك سن ای

شيطان ! بز بيلمدك سكا آلدانديق » .] شيطانله مقارن اولان كيمسه بويله ديمكله ندامتنى اظهار ايدر]

يعنى ؛ دنياده قرآندن اعراض ايدوب موجبيله عملى ترك ايدن كيمسه يوم قيامتده بزم حضوريمزه كلديكنده شيطانك اغفال ايتديكنى وطريق حقدن ضلالته صاپديغنى بيلنجه آكا مقارن اولان شيطانه خطاباً كمال تحسرو تأسفله ديركه « نه اولايدى سنكله بنم آره مزده مشرقله مغرب آره سى قدراوزاقلق اولايدى ده بربريمزى كورميه ايدك. نه چيركين آرقداشسك سن كه بنى آلداندك » .

خلاصه ؛ شهوات نفسانيه يه اتباع ولذت دنيايه طمع ايده رك شيطانك اغفالاتنه آلدانمانك نتيجه سى ندامت و تحسر و شيطانله منازعه و مجادله اولاجنى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

* * *

واجب تعالى شيطانك اغفالاتنه آلدانان كيمسه نك يوم قيامتده شيطانه عتاب ايده جكنى بياندن صوكره اوعتابك فائده سى اوليه جغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ اِذْ ظَلَمْتُمْ اَنَّكُمْ فِى الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴾ بيوريبور .

[طرف التهيدن شيطان و شيطانك آلداتديغى كيمسه لره خطاباً دنيلوركه «بو كون شو سوزيكز سزه منفعت ويرمز . زيرا ؛ سز نفسكزه ظلم ايتديكز . بناءً عليه ؛ عذابده مشترکسكز. چونكه ؛ دنياده اوعذابك سببنده مشترك ايديكز » .] ايشته بويله دنيلمكله يوم قيامتده ندامتك فائده سى اوليه جغى بيان اولونور .

يعنى ؛ سز تحسريكزدن و ندامتكزدن ناشى « نه اولايدى دنياده آره مز اوزاق اولايدى ده بربريمزى كورميه ايدك » ديرسكز و لكن يوم قيامتده بو سوزلرك اصلا فائده سى اولماز . زيرا سز كفرى اختيار وسائر كناهلرى ارتكابله نفسكزه ظلم ايتديكز. بناءً عليه ؛ جهنم عذابنده هر ايكيكز مشتركسكز .

ياخود معناى آيت : [بو كون سزك يكديكريكزله مجادله كزك فائده سى اولماديغى كبى

عذابده مشترك اولمقلغكزده دخى منفعت يوقدر . كرچه بلا عمومى اولونجه عذابى خفيف اولورسه ده قيامتده هر كس كندى درديله مشغول اولوب غيرك حالنه باقمغه وقتلرى اولماديغندن يكديكرينك حاليله متسلى اولامازلر . بناءً عليه ؛ عذابده مشترك اولملرى عذابلرينك خفيفله مسنه سبب اولماز .

يوم قيامتده سوزك قيمتنى ازاله ايدن و يالوارمانك فائده سنى كيده رن ظلم اولديغنه اشارت ايچون سوزك منفعت ويرمه مسنه ، ظلم علت اولارق وارد اولمشدر .

* * *

واجب تعالى قرآندن اعراض ايتدكلرينى بياندن صوكره قرآنى كوزلرى كورمز وقولاقلرى طويمازاولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ اَوْ تَهْدِى الْعُمْىَ وَمَنْ كَانَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾ بيوريبور .

[اى حبيبم! سن نفسكى مشقته دوچار ايتمكله قولاقلرى صاغير مثابه سنده اولان مشركلره ايشيتديريرم وياخود كورلره يول كوستريرم وآچيقدن ضلالتى ارتكاب ايدنلرى هدايتده قيلارم مى ظن ايدرسك ؟]

يعنى ؛ يا اكرم الرسل ! سن نفسكه نه قدر زحمت ايديبورسك . آنلرك ذكرالتهيدن اعراضلرى وكفر اوزره اصرارلرى تمادى ايتدكجه كوزلرى كورمز وقولاقلرى طويماز برحاله كلديلر . شو حالده سن ظن ايدرميسك كه او صاغيرلره سوز طويورمغه و كورلره يول كوسترمكه وآچيقدن ضلالتى ارتكاب ايدنلرى هدايتده قيلمغه مقتدر اولاسك كه كور وصاغير مثابه سنده اولان مشركلرى ارشاده نه قدر سعى ايديبورسك .

فخررازى وقاضينك بيانلرى وجهله رسول اللهك قومنى ارشاده صوك درجه سعى وآنلرك هدايتلرينه غيرتده نفسنى تهلكه يه آتارجه سنه ايلرى وارديغنده جناب حق بو درجه مشقتى نفسنه تحميل ايتمك اقتضا ايتمه ديكنى بيانله رسولنى تسليه ايتمك اوزره بو آيتى انزال بيورمشدر . بو روايته نظراً همزه ؛ **استفهام انكارى وتعجب ايچوندر . بوكا نظراً معناى نظم :**

[ای نبیّ ذیشان ! امر تبلیغده نه عجایب سعی ایدیورسك آنلر حقی ایشیتمكدن امتناع ایتدكلری سکا وسنك دینکه بغض وعداوتلری جهتندن صاغیرلر و کورلر کبی حق ایشیتمز و کورمز اولدقلری حالده سن ظن ایدرمیسك که آنلره حقی کوسترر ودویورورسك وآچیقدن ضلالتی ارتکاب ایدنلری هدایته ادخال ایدرسك؟ حالبوکه بونلری هدایته ادخال ایتمك محال کبیدر . بناءً علیه سنك اوزریکه لازم اولان ؛ آنلره تبلیغدر وامر تبلیغی یرینه کتیردکدن صوکره البته قبول ایتدیره‌جکم دییه‌رك نفسکه ایذا لازم دکل] دیمکدر .

بو آیتده برقاچ وجهله حقی ایشیتمك و کورمکدن امتناع ایدنلری ذم واردر. چونکه؛ بوندن اولکی آیتده قرآندن اعراض ایدنلره شیطانك مسلط قیلنه‌جغی واعراض ایدنلرك آخرنده ندامت ایده‌جکلری وندامتلرینك فائده ویرمیه‌جکی بیان اولونمشدی . بو آیتده ایسه قرآندن اعراضلری اوزادقجه امتناعلری صاغیرلغه و کورلکه وآچیقدن ضلال وطغیانه منجر اولدیغی بیان اولونمشدر . شو حالده بونلرك ذکراللهدن اعراضده دوام ایتدکلری ودواملری تمادی ایتدکجه حقی ایشیتمز و کورمز برحاله کلدکاری وآچیقدن ضلالی اختیارله اللهدن قورقماز وخلقدن اوتانماز بر درجه‌یه واردقلری ونه قدر ارشاده سعی اولونسه‌لر سعیك تأثیری اولمیه‌جغی وبو وجهله حقی قبول ایتمه‌مکده عناد وتمردلری بیان اولونمشدر که انواع مذمتلری میدانه قونولمشدر .

حقه قارشی عناد ایدنلره نصیحتك صاغیره سوز دویورمق و کوره یول کوسترمك وآچیقدن ضلالتی ارتکاب ایدن کیمسه‌یی هدایته دعوت قبیلندن اولدیغی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر که « هدایتدن اوزاق اولانلره سوز آکلاتمق مشکلدر » دیمك اولور .

*
* *

واجب تعالی رسولنك کافرلری ارشاد ایچون نفسنی چوق مشقته دوچار ایتدیکندن آنلری ارشاد خصوصنده نفسنه او قدر زحمت ایتمه‌مسنی توصیه‌دن صوکره البته اخذ انتقام ایده‌جکنی بیانله تسلیه ایتمك اوزره ﴿ فَاِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَاِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ * اَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذ۪ى وَعَدْنَاهُمْ فَاِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ ﴾ بیوریور .

[ای رسول اکرم ! اکر آنلره عذاب ایتمکسزین سنی آخرته کوتورورسه‌ك دنیاده ویا آخرتده بزم آنلردن انتقام آلاجغمز محققدر ویاخود بزم آنلره وعد ایتدیکمز عذابی البته سکا کوستریرز . زیرا ؛ بز آنلر اوزرینه عذابه مقتدرز. هر نه زمان ایستر‌سه‌ك عذاب ایدر وعذابلرینی سزه کوستریر وآنلری معذب قیلارز .]

یعنی ؛ ای نبیّ معظم ! سن متسلی اول ومشرکلری ارشاد ایچون نفسکه بر طاقم مشقت تحمیل ایتمه . زیرا ؛ البته بز آنلردن یا سنك حیاتکده ویاخود وفاتندن صوکره انتقامزی آلاجغز . اکر آنلردن انتقامدن اول سنی آخرته کوتورورسه‌ك البته انتقام آلیرز. زیرا؛ آنلردن انتقامز محققدر ویاخود اکر سکا کوسترمك ایسترسه‌ك سنك حال حیاتکده آنلری قتل وفقر واسارت کبی هر درلو عذابه مقتدرز . شو حالده آنلردن کوردیکك بر طاقم لایق اولمادق حاللردن محزون اولما . البته آنلر عمللرینك جزالرینی کوره‌جکلردر . چونکه ؛ آنلردن انتقام آلمغه بزم قدرتمز کافیدر .

*
* *

واجب تعالی کرك رسولنك حال حیاتنده و کرك حال مماتنده کافرلری تعذیب ایده‌جکنی بیاندن صوکره وحی اولونان قرآنه تمامیله تمسك بیورمسنی وثبات ودوامنی توصیه ایتمك اوزره ﴿ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذ۪ى اُو۫حِىَ اِلَيْكَ اِنَّكَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴾ بیوریور.

[یا اکرم الرسل ! سکا وحی اولونان قرآنه سن تمسك ایت . زیرا ؛ طوغرو یول اوزرندهسك .]

یعنی ؛ ای حبیبم ! کافرلرك اعراضلرندن متأسف اولما . زیرا ؛ بز آنلردن انتقامزی آلاجغز وبز سنك انتقامکی آلمغه مقتدر اولونجه سکا وحی اولونان قرآنك قواعدیله حاصل اولان شریعتکه ودین مبینك اساسی اولان قرآنه صاغلام یاپیش وحق اولدیغنی اعتقاد ومقتضاسیله عملده ثبات ودوام ایت. زیرا؛ سن طوغرو بر دین اوزرندهسك که او دیندن اعراض ایتمز ، آنجق ضلالته منهمك اولانلر اعراض ایدرلر .

جناب حق انتقامنه قارشی شکر اولمق اوزره وحی اولونان قرآنه یاپیشمقله امر

بيورمش ووحى اولونان قرآنك احكامى انسان ايچون غايت طوغرو بر يول اولديغنى بيانله قرآنه ياپيشمق لازم اولديغنى تمسكه تشويق ايتمشدر. قرآنه رسول اللهك تمسك ايتديكى حالده تمسكله امر؛ دواملە امردر ورسول اللهه امر؛ امتنەده امر اولديغى جهتله بوتون امت محمد اوزرينه قرآنه تمسك واجبدر. چونكه؛ دينه ياپيشان كيمسه‌يى اودين مطلوبنه ايصال ايدر.

***

واجب تعالى دينه ياپيشمانك منفعت اخرويه‌سى اولديغى كبى دنياجه دخى منفعتى اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْئَلُونَ ﴾ بيوريور.

[اى رسول مكرم! او قرآن سكا وسنك قومكه طوغرو يولى كوسترر بر موعظهٔ بليغه‌در واو موعظه ايله عمل ايدوب ايتمه‌مكدن وتمسك اولونوب اولونماديغندن يقينده سئوال اولونورسكز؟.]

يعنى؛ قرآن رسول اللهه وقومنه بر وعظدركه اووعظله عمل ايتمك واجبدر. زيرا؛ يقين وقتده او قرآنك احكاميله عمل اولونوب اولونماديغندن سئوال اولوناجقدر. واقع اولاجق سئواله لايقيله جواب ويرمك ايچون عمل ايتمك لازمدر.

خازن وفخررازينك بيانلرى وجهله بوآيتده ذكرله مراد؛ ذكر جميل ومدح وثنا اولمق احتمالى واردر. بوكا نظراً معناى آيت: [اى حبيبم! او قرآن سكا وسنك قومك اولان قريشه ذكر جميل وشرف عظيمدر وبو شرف سزك ايچون الى يوم القيام باقيدر. بناءً عليه؛ بوشرفك حقوقنى ادا وشكرينى ايفا ايدوب ايتمه‌ديككز البته سزدن سئوال اولوناجق] ديمكدر.

شو معنايه نظراً انسان ايچون دنياده ذكر جميل وحسن ثنا ابقا ايتمكه سعى ايتمك اى برشى اولديغنه بوآيت دلالت ايدر. اكر ابقاسى اى برشى اولمسه ايدى جناب حق رسولنه قرآنك ذكر جميل اولاجغنى بيانله امتنان بيورمازدى وابراهيم عليه السلام‌ده ذكر جميل وحسن ثنا ايسته‌مزدى. حالبوكه ابراهيم عليه السلام (واجعل لى لسان صدق فى الآخرين)

ايله ذكر جميل طلبنده بولونمشدر. شوحالده انسانك ذكر جميل ابقاسنه سعى وكندندن صوكره كله‌جكلره بر كوزل اثر ترك ايتمسى مشروع وممدوح اولديغنه بوآيت دلالت ايدر.

رسول اللهك قومى ايله مراد؛ قريش قومى اولديغنه نظراً قرآن بالعموم قريشيلر ايچون بويوك برشرفدر. زيرا؛ قرآن آنلرك لغتى اوزرينه نازل اولديغى كبى جمله عالمى اصلاحه مأمور اولان پيغمبر ذيشان دخى آنلرك جنسندن نشأت ايتديكندن الى يوم القيام افتخار ايتمك آنلره عائددر. بلكه قوم ايله مراد؛ بوتون قبائل عرب‌در و شرف‌ده بوتون عرب عرقنه عائددر. ياخود قوم ايله مراد؛ رسول اللهه ايمان ايدن اهل ايمانك كافه‌سيدر. زيرا؛ رسول اللهك شرفى امتنه شرف اولديغى كبى قرآنك شرفى‌ده قرآنله عمل ايدن بوتون اهل ايمانه عائددر. بناءً عليه؛ بوآيتده رسول اللهك قومى ايله مراد؛ بالعموم امتى اولمسى مقامه دها زياده موافق وعموميدر.

***

واجب تعالى كافرلرك رسول اللهه بغض وعداوتلرى؛ بوتلره عبادتلرينك باطل اولديغنى سويله‌مه‌سندن متولد اولوب حالبوكه پوتلره عبادتك بطلاننى بيان ايتمك رسول اللهه مخصوص اولمايوب انبيانك كافه‌سنك بيان ايتديكلرينى بيان ضمننده ﴿ وَسْئَلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا اَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ اٰلِهَةً يُعْبَدُونَ ﴾ بيوريور.

[اى نبى معظم! سندن اول كوندرديكمز رسوللريمزك امتلرندن وامتلرك عالملرندن وكتابلرندن سئوال وتفتيش ايت كه بز عظيم الشان رحمن تعالينك غيرى بر طاقم عبادت اولونمغه شايان معبودلر بيان ايتمش مى يز؟] وبزم طرفمزدن آنلره نازل اولان كتابلرده باطل شيلره عبادتله امر ايتديكمز وارمى ايمش وكچمش نبيلره وامتلرينه اللهك غيرى معبود اتخاذ ايتملرينى بيان ايتمش مى يز؟ حاشا اويله برامريمز يوقدر واولاماز. بلكه اللهك غيرى معبود اولماديغى وكافرلرك معبود طانيدقلرى بوتلرك باطل اولديغى قرآنده بيان اولونديغى كبى آنلرك شريعتلرنده دخى بيان اولونمشدر. شوحالده بونلرك باطل معبودلرينه طعن ايتمك سكا وسنك شريعتكه مخصوص برحال دكلدر. زيرا؛ جمله انبياده وآنلرك

شریعتلرنده دخی جاری اولمش احوالدندر. بناءً علیه؛ کافرلرك بوتلرینه طعن ایتدیککدن طولایی یالکز سکا بغض ایتملری معناسزدر . چونکه ؛ سنك سویله‌دیککی سندن اول کچن انبیانك جمله‌سی‌ده سویلمشدر .

∴

واجب تعالی مکه کافرلرینك رسول اللهه اعتراضلری ؛ فقری اختیار بیوروب مکه وطائفده ایسه دها زنکینلر وارایکن فقیر برکیمسه‌یه نبوتی مناسب کورمه‌دکلرینی بیاندن صوکره فرعون کبی برحکومت عظیمه صاحبنه حضرت موسایی رسول اولارق کوندرمه‌سیله مکه اهالیسنی الزام ورسول اللهی تسلیه وقومنی تهدید ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهٖ فَقَالَ اِنّ۪ى رَسُولُ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که قدرتمزه دلالت ایدن آیتلر ومعجزه‌لرله موسی علیه السلامی بز عظیم الشان فرعونه وجماعتنه کوندردك . بناءً علیه؛ موسی علیه السلام آنلره خطاباً « بن عالملرك ربسنك رسولی‌یم ، بکا ایمان ایدك » دیدی .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! سنی ، فقری اختیار ایتدیکك حالده قریشه رسول اولارق کوندردیکمز کبی الله تعالی حقی ایچون موسی علیه السلامی‌ده نبوتنك صدقنه دلالت ایدن آیتلریمزله فرعونه وقومنه رسول اولارق کوندردك وموسی علیه السلام‌ده بزم طرفمزدن رسول کوندرلدیکنی آنلره سویلدی .

فخررازی و نیسابورینك بیانلری وجهله موسی علیه السلامك بو کلامنده فرعونه تعریض واردر . چونکه ؛ فرعون کندینی مصر اهالیسنك ربی اولدیغنی اعلان واهالی‌یی او بولده عبادته دعوت ایدردی . موسی علیه السلامك فرعونه خطاباً « عالملرك ربی طرفندن رسولم » دیمسی فرعونه « سنده ربوبیت اثری یوقدر . خلقی اغفال ایدوب آلداتیورسك » دیمك معناسنی آکلاتمشدر .

بومقامده بوقصه‌یی بیاندن مقصد؛ قریشك رسول اللهه « بوفقیردر، نبوته لایق دکلدر. زیرا ؛ نبوت یا مکه‌ده ویاطائفده ثروت صاحبی اولان ایکی رجلدن بریسنه لایق ومناسبدر » دیه‌رك واقع اولان اعتراضلرینه جوابدر . چونکه؛ قریشه قارشی بونی حکایه ایتمك شویله

دیمکدر : « ای اهل مکه ! موسی علیه السلام‌ده فقیر ایدی فقط فرعون کبی مالدار وصاحب شوکت وحکومت اولان برکیمسه‌یه رسول کوندردك . ای قریش ! اکر سزك دیدیککز کبی فقیر اولان نبی اولمسه موسی علیه السلام‌ده رسول اولمازدی. حالبوکه جانب الٓهیدن فرعونه رسول کوندرلدیکنده شبهه یوقدر » . شو حالده بو قصه؛ قریشك « مرتبهٔ نبوت زنکینه لایقدر » دیدکلرینك نقیضنی اثبات ایتمشدر . کذلك بو قصه ؛ رسول اللهی‌ده قریشك « سن فقیرسك نبوت زنکینلره لایقدر » دیملرندن نشأت ایدن کدری ازاله ایتدیکی ایچون تسلیه‌در .

∴

واجب تعالی موسی علیه السلامی فرعونه وقومنه رسول اولارق کوندردیکنی بیاندن صوکره موسی علیه السلامك فرعونه کلدیکنده آنلر طرفندن کوردیکی معامله‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا جَاۤءَهُمْ بِاٰيَاتِنَۤا اِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ ﴾ بیوریور .

[وقتا که موسی علیه السلام آنلره معجزه‌لریمزله کلدی ایسه درحال فرعون وقومی معجزه‌یه کولدیلر .]

یعنی ؛ موسی علیه السلام نبوتنك صدقنه وبزم قدرت قاهره‌مزه دلالت ایدن خارق العاده معجزه‌لریمزله فرعونه و قومنه کلنجه عاقبتنی دوشونمکسزین وسویله‌نن سوزك حقیقتنی ومعجزه‌نك اساسنی تدقیق ایتمکسزین موسانك دعواسنی ودعواسنی تصدیق ایدر معجزه‌سنی کورونجه بردن بره کولوشوویردیلر واستهزایه قالقیشدیلر . حالبوکه بوکبی امور مهمه‌ده غایت درین بر حسله دوشونمك واطرافیله دلیللرینی تدقیق ایتمك لازم ایکن آنلر هیچ دوشونمکسزین استهزایه قویولدیلر . بناءً علیه ؛ خائب وخاسر ودنیا وآخرت مسرتلرندن محروم اولدیلر . اکر کمال تأنی ایله کسوهٔ انصافی کیینه‌رك موسی علیه السلامك معجزه‌لرینی نظر تدقیقدن کچیرسه‌لردی کندیلرینه قناعت حاصل اولارق نبوتنی تصدیقله ایمان ایدر ودنیاده وآخرتده مسروراولورلردی ولکن علی العجله استهزا ایتملری آنلری هر سعادتدن

محروم براقشدر . بناءً عليه انسانه لازم اولان ؛ هرشيده تأنی ايتمك وانصافله دوشونمك ودوشونمكسزين حكم ويرمهمكدر .

*
* *

واجب تعالی موسی عليه‌السلامك معجزه‌سنه كولوشدكلرينی بياندن صوكره موسی عليه‌السلامك معجزه‌لرينك بويوك اولديغنی وكولنلری عذابله مؤاخذه ايتديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ اِلَّا هِيَ اَكْبَرُ مِنْ اُخْتِهَا وَاَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾ بيوريور .

[بزم آنلره كوستردیكمز آيتلر اولمادی ، الا آندن اولكی معجزه‌دن دها بويوك ايدی . آنلر كفرلرندن رجوع ايتسونلر ايچون آنلری عذابله‌ده مؤاخذه ايتدك .]

يعنی ؛ موسی عليه‌السلام واسطه‌سيله فرعونه وقبيله‌سنه بزم كوستردیكمز معجزه‌لردن هربری كندندن اولكی معجزه‌دن بويوكدر . حتی درجهٔ اعجازك نهايه‌سنه بالغ وهربر معجزه كندی نوعنده امثالنه فائق ايدی . فرعون وقبيله‌سی بو بويوك معجزه‌لره قناعت ايتمه‌يجه بز عظيم‌الشان طوفان ، چكركه ، بيت ، قورت و قوربغه كبی آفاتله عذاب ايتدك كه كفرياتلرندن رجوع ايتسونلر و كفرلرندن دونملری ايچون بز آنلری انواع عذابله مؤاخذه ايتدك .

فخررازينك بيانه نظراً حضرت موسی آنلره عصايی ييلان صورتنده كوسترنجه سحردر ديديلر و كولوشديلر . بعده يدبيضايی كوستردی عين معامله‌ده بولونديلر . بوندن صوكره الله تعالی قحط ويردی وچكركه حاصلاتلرينی ييدی ينه متنبه اولماديلر . واجب تعالی آنلره اولكی قحطدن دها بويوك قوربغه مسلط قيلدی بوكاده قناعت ايدوب تائب ومستغفر اولمايجه آنلره دها بويوك مصيبت اولارق نيل صويی آنلرك حقنده قان اولدی بونلرك جمله‌سی دنياجه عذاب وانصافه دعوت وآنلرك كيتمش اولدقلری مسلكك فنا بر مسلك اولديغنه تنبيه ايدی ولكن متنبه اولماديلر . ايشته دنياده بوتون وقوعات انسانلری انصافه دعوت ايچوندر .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسانك معجزه‌لرينك فرعون اوزرنده توالی ايتديكنی وايمان ايتمه‌دكلرندن اومعجزه‌لردن بعضيلرينك آنلر اوزرينه آفات وعذاب اولديغنی بياندن صوكره بوكبی آفتلر اوزادقجه فرعونك وقومنك حضرت موسايه التجا ايتدكلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا يَا اَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ اِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴾ بيوريور .

[فرعون وقومی ديديلر كه « ای ساحر ! بزم ايچون سن ربكه دعا ايت سكا وعدينی ايفا ايتسون . اكر وعدينی ايفا ايدرسه بز محقق ايمان ايدرز » .] فرعون وقومی بويله ديمكله موسی عليه‌السلامك دعاسنی رجايه مسارعت ايتديلر .

يعنی ؛ شو بيان اولونان معجزه‌لری كوردكلری حالده كفرلرندن دونمه‌ديلر ، بلكه آنلر ديديلر كه « ای بويوك ساحر ! ربك سكا عهد ايتديكی وسنك بزه خبر ويرديكك شيله دعا ايت . اكر سنك دعا ايتمكله ربك تعالی بزدن بو عذابی قالديررسه بزم سكا ايمان ايده‌جكمز محققدر » . چونكه ؛ حضرت موسی آنلره « اكر ايمان ايدرسه‌كز ربم سزدن بو آفاتی قالديره‌جق » ديمشدی . حضرت موسانك بو سوزينه اعتماد ايده‌رك آنلرده « ربك تعالينك سكا وعدی طوغرو ايسه بزم ايچون دعا ايت . اكر عذابی قالديررسه ايمان ايدرز » ديديلر .

فخررازی وخازنك بيانلری وجهله سحر اوزمانده بين‌الناس مشهور ايدی . حتی ابی سحر بيلنلره چوق تعظيم ايدرلردی . بناءً عليه ؛ موسی عليه‌السلامدن بلايانك رفعی ايچون دعا ايتمسنی ايسته‌دكلرنده « ای ساحر ! » ديملری‌ده تعظيم ايچوندر . چونكه ؛ سحر اوزمانده اوقدر ايلری كيتمشدی كه حكومت مصريه وفرعونيه همان ساحرلر الندە اولوب ساحرلرك رأی وتدبيری اولمقسزين حكومت ايش كوره‌مزدی . چونكه ؛ اهالينك ساحرلره اطاعتلرينه نظراً ملت ايچنده معنوی حاكم اولان عنصر وقوت آنجق ساحر عنصری ايدی . شو حالده حضرت موسايه (يا ايها الساحر) ديمك « ای علم سحرده ماهر اولان استاد ! سن ربكه دعا ايت . اكر وعد ايتديكی وسنك بزه خبر ويرديكك كبی بو آفتلری بزدن قالديررسه بزده سنی تصديق ايدرز » ديمكدر . آنجق « بو بلالری قالديررسه ايمان ايدرز »

دیدکاری یالان وساخته ایدی. چونکه؛ بوسوزلری طوغرو اولسه سوزلرینك بدایه‌سنده ساحر دیمزلردی. زیرا؛ ساحره ایمان ایدرز دیمکده بر معنا یوقدر. شوحالده مادامکه ساحر دیدیلر. ایمان ایدرز سوزلری قلبلرنده‌کی تصورلرینك خلافیدر.

***

واجب‌تعالی فرعونك وقومنك بوسوزلرینك خلاف حقیقت اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴾ بیوریبور.

[وقتاکه بز عظیم‌الشان آنلردن عذابی قالدیردق ایسه درحال عهدلرینی بوزدیلر.]

یعنی؛ آنلرك التجالری اوزرینه موسی علیه‌السلامك دعاسی سببیله بز عظیم‌الشان آنلردن عذابی قالدیردق. آنلر ایسه ویردکاری وعده اصلا اعتبار ایتمیه‌رك همان علی‌العجله وعدلرنده خلفه وعهدلرینی نقضه سرعت وایماندن استنکاف ایده‌رك اسکی تمردلرنده دوام ایتدیلر. بوحال انسانلرده اکثریتله جاریدر. چونکه؛ انسان بر مصیبته مبتلا اولدیغنده اگر او مصیبت اوزرندن قالقارسه عبادت ایده‌جکنی وبر کیمسه‌یه تجاوز ایتمیه‌جکنی قطعیاً سویله‌دیکی حالده او مصیبت زائل اولونجه حالی درحال دکیشیر واو سوزلرك جمله‌سنی اونوتور ینه اسکی حمام اسکی طاس اولور. ایشته فرعونك قومنده دخی عین حال واقع اولمشدر. زیرا؛ بلایانك رفعیله ایمان ایتمك شویله طورسون بلکه کفریاتلرینه دها زیاده مصر اولدیلر وویردکاری عهدلرندن درحال دوندیلر.

***

واجب‌تعالی فرعونك قومیله موسی علیه‌السلام بیننده واقع اولان وقعه‌یی بیاندن صوکره حضرت موسایه قارشی فرعونك معامله‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَنَادٰى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ اَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهٰذِهِ الْاَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي اَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴾ بیوریبور.

[فرعون قومنه ندا ایتدی ودیدی‌که « ای قومم! مصرك ملکی بنم دکلمی، شو نهرلر بنم سرایمك آلتندن جریان ایتمزمی، بونی کورمیورمیسکز؟ »]

﴿ اَمْ اَنَا خَيْرٌ مِنْ هٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴾

[« بلکه بن شو حقیر اولان ساحردن خیرلی‌یم. حالبوکه او، سائر مقصدینی بیاندن عاجزدر » دیمکله قومنه قارشی کندینی غایت بیوك وموسی علیه‌السلامی پك کوچوك کوسترمك ایسته‌مشدر.]

یعنی؛ فرعونك قومی ایچنده حضرت موسانك قدری وشرفی کون بکون آرتمغه باشلایوب ونازل اولان بلایانك ازاله‌سنه فرعون برچاره بولامایوب حضرت موسایه « دعا ایت‌ده ربك بزدن بو آفاتی قالدیرسون » دیبه‌رك فرعونك قومی موسی علیه‌السلامه مراجعت ایدنجه فرعون تحمل ایده‌میه‌رك بر کون قومنك تجمع ایتدیکی بر محلده کمال مباهات وافتخارله سوزه باشلادی ودیدی‌که « ای قومم! مصر بنم ملکم دکلمی وشو نیلدن آیریلان نهرلر بنم کوشکمك آلتندن آقیورمی وبوقدر قوت وشوکتمی کورمیورمیسکزکه بعض شیلرده موسادن استمداد ایدوب مراجعت ایدیورسکز وآندن بر فائده بکله‌یورسکز؟ بلکه بن شو فقیر اولان موسادن دها زیاده خیرلی‌یم. حالبوکه او موسی علیه‌السلامك لساننده اولان لکنتدن طولایی مقصدینی افاده وبیانه قادر دکلدر. شوحالده نصل اولویورکه بعض احتیاجکزك دفعی ایچون آکا مراجعت ایدیورسکز؟ ».

ایشته فرعون بویله دیمکله قومنه قارشی کندینك قوتلی وشوکتلی وحضرت موسانك عاجز اولدیغندن بحثله قومنی موسی علیه‌السلامه میل ایتمکدن منعه چالیشدی وبوندن باشلیجه مقصدی؛ حضرت موسایه مراجعتلری اوزرینه تهدید وبوتون کمالاتی ثروته وشوکت دنیایه حصر ایتمکدی وبوکبی عادی شیلرله اسکیدن بری خلقی آلداتوب اغفال ایتدیکی کبی بو سوزلریله دخی اغفال ایتمك ایسته‌یوردی. بو سوزی فرعونك بالذات کندی سویله‌مك احتمالی اولدیغی کبی بر منادی واسطه‌سیله ناسك تجمع ایتدیکی محلده ندا ایتدیرمك احتمالی‌ده واردر.

(مهین) حقیر معناسنه ایسه‌ده فرعونك حضرت موسایه مهین دیمسی ایله

مرادى فقير ديمكدر . چونكه ؛ موسى عليه‌السلامك حقارتنى ايجاب ايده‌جك بر حالى يوق ايدى وحقارت ايجاب ايدر برشى اولمادیغنى فرعونك قومى‌ده بيليرلردى . زيرا ؛ موسى عليه‌السلام فرعونك سراينده بويوديكندن نزاهت حالى هركسجه معلوم اولديغى جهتله فرعون حضرت موسايه حقارت معناسنى مراد ايده‌مزدى . مهين ايله مرادى فقير معناسى‌اولديغنه سوزينك اولنده‌ده دلالت‌واردر. چونكه؛ فرعون سوزنده كنديننك ملكى وثروت وسامانى وشوكت وقوتى ايله افتخار ايتمش وسوزينى زنكينلكيله تزيين ايتمشدر. ايشته بوراسى دلالت ايدركه موسى عليه‌السلامى فقرله اتهام ايتمك ايسته‌مشدر.

فرعونك سرايى آلتندن آقان نهرلر (نهر طولون) و(نهر دمياط) و(نهر تنيس) اولديغى مرويدر. چونكه متعدد سرايلرده متعدد نهرلر جريان ايدردى ومصرك بوتون نعمتلرى آنك ألنده ايدى .

فرعونك موسى عليه‌السلامه ايكنجى طعنى ؛ لساننده بولونان ركاكتدر . كرچه موسى عليه‌السلامك (سورهٔ طه) ده بيان اولونديغى وجهله دعاسى سببيله جناب حق لساندن او ركاكتى قالديرمش‌ايسه‌ده فرعون ركاكتك قالقديغنى بيلمه‌ديكى ايچون اسكى حالى نظر اعتباره آلارق مرامنى بياندن عاجز ديمشدر . ياخود مرامنى بياندن عاجز ديمكدن مقصدى ؛ دعوى ايتديكى نبوتى اثبات ايتمكدن عاجز ديمكدر ومقصدينك بو اولمسنى بوندن صوكره كله‌جك سوزى تأييد ايدر .

*
* *

واجب تعالى فرعونك حضرت موسايى فقرله اتهام ايتمك ايسته‌ديكنى بياندن صوكره سوزينك بقيه‌سنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلٰئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴾ بيوريور .

[فرعون سوزينه دوام ايده‌رك ديدى كه « نه اولا ايدى موسى‌اوزرينه ربى طرفندن بر آلتون بيله‌زيك آتلمش اولا ايدى وياخود آنكله برابر مجتمع اولارق ملكلر كلسه‌ده آكا معاونت ايتسه‌لردى، بونلردن هيچ بريسى يوقدر. شوحالده دعواسى طوغرو دكلدر».]

فرعون بويله ديمكله موسى عليه‌السلام اوزرنده آلتوندن بيله‌زيك اولمادیغنى وياخود كنديسيله برابر ملك بولونمادیغنى بيانله نبوتنى انكار ايتمشدر .

يعنى ؛ فرعون موسى عليه‌السلامك نبوتنى قومنه تصديق ايتديرمه‌مك صددنده ديدى كه « اكر موسى كندى ديديكى كبى ربى عندنده محترم ومعزز اولسه ايدى عزتنه ومقبوليتنه دلالت ايدر موسانك اوزرينه آلتوندن بر بيله‌زيك آتمازمى ايدى وياخود آنكله برابر بربرى آرقه‌سنده مجتمع ملكلر كلوب آكا معاونت ايتمزلرمى ايدى ؟ كاشكه آلتوندن بر بيله‌زيك موسى‌اوزينه قونولمش اولا ايدى وياخود برابرنده ملكلر بولونا ايدى . بونلردن هيچ بريننك اولمامسى دعواسنك يالان اولمسنه دلالت ايدر » ديمكله قومنى حضرت موسايى تصديق ايتمكدن منع ايتمشدر .

خازنك بيانى وجهله فرعون زماننده بويوكلر ومنصب صاحبلرى قوللرينه آلتون بيله‌زيك وبويونلرينه كردانلق طاقارلردى. بوعادت آنلر ايچون پك محكم ومرعى اولديغندن فرعون حضرت موسانك بويوكلكنى بونكله تصديق ايتمك ايسته‌مشدر. هرقومك كندينه مخصوص بوكبى عادتلرى تقبيح اولونماز. مثلا سلاطين ماضيهٔ عثمانيه‌ده طوغ طاقمق وبعض آوروپا قراللرنده مرصع تاج كيمك واليوم بعض دولتلرده موجود ومرعى اولان نشان عادتى بوقبيلدندر .

*
* *

واجب تعالى فرعونك سوزينى بياندن صوكره فرعونك بو سوزلريله قومنى تحقير ايتديكى حالده قومنك اطاعت‌ايتديكنى بيان‌ايتمك اوزره ﴿ فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْماً فَاسِقِينَ ﴾ بيوريور .

[فرعون شو سوزلريله قومنى حقير عد ايتدى . آنلرده درحال فرعونه اطاعت ايتديلر . زيرا ؛ آنلر طاعات الهيه‌دن چيقمش برطاقم فاسق قوم ايديلر .]

يعنى ؛ فرعون قومنى اغفال ايچون قومنك عقلسزلقلرندن بحث ايتدى ورأى وتدبيرلرى اولمادیغنى سويله‌دى وبوتون مصر كنديننك ملكى اولديغنى وموسى عليه‌السلامك بويوكلكنه

دلالت ايدر ربسى طرفندن ويرلمش اوزرنده بر بيله‌زيكى بولونماديغى بيانله قومنى عقلسز وفكرسزلكله اتهام وتحقير ايتدى وقومى‌ده بو سوزلرك جمله‌سنى ديكله‌ديلر وطوغرو اولمسيله حكم ايتمكله درحال فرعونه اطاعت ايتديلركه كنديلرينك عقلسز اولدقلرينى اطاعتلريله اثبات ايتديلر . چونكه ؛ دين الٰهيدن چيقمش وعدالتى ترك ايتمش بر قوم فاسق ايديلر . بناءً عليه ؛ فرعون كبى بر طاغى و باغينك سوزينى ديكله‌ديلر واتباع ايتديلرده موسى عليه‌السلام كبى بر نبىّ ذيشانك نصيحتلرينى ديكله‌يوب قبول ايتمه‌ديلر . هرزمان اكثر ناسك عادتى منفعتى كنديسنه سويله‌ينلرك سوزلرينى ديكله‌مه‌مك وشرارناسدن مضرتى سويله‌ين كيمسه‌لرك هذيانلرينى ديكله‌مكدر وبو حالك شو زمانده نه قدر ايلرى كيتديكى‌ده جمله‌نك معلوميدر .

ياخود ﴿ استخف ﴾ كلمه‌سى سرعت طلب ايتدى ديمكدر . بوكا نظراً معناى آيت :

[فرعون قومندن صورت سريعه‌ده اطاعت ايتملرينى ايسته‌دى وقومى‌ده درحال اطاعت ايتديلر] ديمكدر . بو معنا مقامه دها زياده ملايمدر . چونكه ؛ فرعون ، قومنك آفاقك رفعى ايچون موسى عليه‌السلامه مراجعتلرينى كنديسنه اطاعتسزلك عدايتمسنه بناءً اطاعته دعوت وبعض سوزلرى ايله موسى عليه‌السلامه طعن ايتدى وقومى‌ده درحال اطاعت ايتديلر . زيرا ؛ منفعتى مضرتدن تفريق ايدر بر جماعت دكللر فاسقلر ايدى .

⁂

واجب تعالى فرعونك سوزلرينى وقومنك آكا اطاعتنى بياندن صوكره آنلرى غرق ايله‌ديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا آسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ اَجْمَعِينَ * فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفاً وَمَثَلاً لِلْاٰخِرِينَ ﴾ بيوريور .

[وقتاكه آنلر بزى غضبلندرديلرسه بزآنلردن انتقام آلدق . بناءً عليه ؛ آنلرى غرق ايتدك و آنلرى كچمش بر قوم وكله‌جكلره ضرب مثل و عبرت قيلدق‌كه هركس آنلردن عبرت آلسون متنبه اولسون .]

يعنى ؛ آنلرك كفر اوزره اصرارلرى بزم قهر وغضبمزه وغيرت الٰهيه‌مزه بادى

اولدى وآنلر بزى غضبلندردى . بناءً عليه ؛ بزآنلرك جميعيسنى غرقله اهلاك ايتدك وير يوزنده اثرلرينى براقمادق وآنلرى كچمش بر قوم قيلدق‌كه آنلردن صوكره كلوب آنلرك مسلكلرينه سلوك ايدنلره عبرت وضرب مثل اولسون وامت محمد ايچون آنلرى ضرب مثل قيلدق و بركناه قصد ايتدكلرنده آنلرك حاللرينى مثال اولارق كتيرسونلر ووقوعاتدن متنصح اولسونلر . چونكه عصيان ؛ موجب هلاك اولديغندن هرزمان دائرهٔ شريعت وعدالتدن چيقان جماعتلر هلاكه معروض اولمشلردر .

⁂

واجب تعالى سوره‌نك بدايه‌سندنبرى قريشك كفرياتلرندن بعضيلرينى بياندن صوكره بعض آخرى دخى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلاً اِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴾ بيوريور .

[وقتاكه عيسى عليه‌السلام مثال اولارق اورته‌يه قونلدى . يا اكرم الرسل ! سنك قومك عيسى عليه‌السلامك مثال اولمسندن فرحلانوب شماتت ايده‌رك باغريشديلر .]

فخر رازى وخازنك بيانلرينه نظراً بو آيتك سبب نزولى : (عبدالله بن الزبعرى)نك بعض نصارانك عيسى عليه‌السلامى معبود اتخاذ ايتملرى دولاييسيله رسول اللهله مجادله ايتمسيدر . بو مجادله‌نك سببى ؛ رسول الله ﴿ انكم وما تعبدون من دون الله حصب جهنم ﴾ آيتنى قرائت بيورنجه (عبدالله بن الزبعرى) مجادله صورتيله ديدى‌كه «يا محمد ﷺ ! اللهك غيرى معبودلر جهنمده اولونجه نصارى عيسى عليه‌السلامه عبادت ايدوب آنى معبود طانيدقلرى جهتله عيسى عليه‌السلام‌ده اللهك غيرى معبود اولمقله آنك‌ده جهنمده اولمسى لازمكليور . بزده ملكلره عبادت ايدرز . بناءً عليه ؛ ملكلرك‌ده جهنمده اولمسى لازمكلور . حالبوكه سن عيسى عليه‌السلامى نيدر ديه‌رك ثنا ايديوردك . نصل اولويوركه بر نبينك وملكلرك جهنمده اولملرينى سويله‌يورسكز » دينجه رسول الله سكوت بيورمش واو مجلسده حاضر بولونان قريش جماعتى (ابن زبعرى)نك بو مجادله‌سندن غايت خوشلاندقلرندن ورسول اللهك سكوتنى جوابدن عاجز ظن ايتدكلرندن قهقهه ايله كولمك وچاغيرمق وچاغيريشوب باغريشمق كبى بر طاقم تربيه‌سزلكده بولوندقلرينى واجب تعالى بو آيتده حكايه بيورمشدر . شو تفصيلاته نظراً معناى آيت : [اى

نبئ ذيشان ! باطل معبودلرك جهنمده اولاجقلرينى بيانك اوزرينه (عبدالله بن الزبعرى)نك «حضرت عيساده نصارانك معبوديدر. آنكده جهنمده اولمسى لازمكلور» ديه‌رك مثال ايراد ايتمسى اوزرينه شومثالدن خوشلانان قومك كمال فرحلرندن كولوشوب وباغريشارق سندن اعراض ايدرلر] ديمكدر.

بعض روايته نظراً (ابن زبعرى) نك مجادله‌سنه رسول الله سكوت ايدنجه (ان الذين سبقت لهم منا الحسنى اولئك عنها مبعدون) آيتى نازل اولمشدركه بو آيت (ابن زبعرى)نك اعتراضنه جوابدر. چونكه؛ بو آيتك معناسى « شول كيمسه‌لركه آنلر ايچون بزم طرفمزدن كوزل معامله سبق ايتدى. ايشته آنلر جهنمدن اوزاقلردر». (ابن زبعرى) نك ضرب مثلنه بو آيت جواب اولارق وارد اولمشدر. زيرا؛ حضرت عيسى وملكلر وحضرت عزير كرچه مشركلر وبعض اهل كتاب طرفندن عبادت اولونورلرسه‌ده آنلر بزم مقبول قوللريمزدر. نصارى عيسى عليه السلامه عبادت ايتدكلرندن طولايى نصارى جهنمده اولورلر، عيسى عليه السلامه آندن برضرر كلمز. زيرا؛ عيسى عليه السلام آنلره «بكا عبادت ايدك» ديمه‌دى. بناءً عليه ؛ آنلرك عيسى عليه السلامه عبادت ايتملرينك مضرتى كنديلرينه عائددر، عيسى عليه السلامه ضررى اولاماز. شوحالده (ابن زبعرى) نك ضرب مثلى ياكليش وقياسى فاسددر. چونكه ؛ حضرت عيسى و ملكلر اللهك مقبول قوللرى اولدقلرى جهتله مشركلرك معبودلرينه قياس اولوناماز. ايشته بو آيتله (ابن زبعرى)يه جواب ويرلدكدن صوكره تفسيرى صددنده بولونديغمز شو آيت بو وقعه‌نك جريانى وقريشك احوال مذمتلرينى بيان ايچون نازل اولمشدر.

*

* *

واجب تعالى قريشك (ابن زبعرى) نك مجادله‌سندن ممنون اولملرى اوزرينه واقع اولان شناعتلرينك بقيه‌سنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا ءَاٰلِهَتُنَا خَيْرٌ اَمْ هُوَ ﴾ بيوريور.

[مشركلر ديديلركه «بزم معبودلريمزمى خيرليدر، يوقسه محمد ﷺ ك معبودىمى خيرليدر؟»]

يعنى ؛ رسول اللهك سكوتى اوزرينه مشركلر مسرت اظهار ايده‌رك « بزم آلهه‌لريمزمى خيرليدر ، يوقسه محمد ﷺ ك آلهه‌سيمى خيرليدر؟ » ديمكله كنديلرينى حقلى ومسلكلرينى

طوغرو كوسترمك ايسته‌ديلر . باخود (هو) ضميرينك مرجعى حضرت عيسى‌در . بوكا نظراً معناى آيت : [بزم معبودلريمزمى خيرليدر ، يوقسه نصارانك معبودى اولان عيسامى خيرليدر ؟ البته عيسى عليه السلام خيرليدر . شوحالده عيسى عليه السلام خيرلى اولمقله برابر يا محمد ﷺ ! سنك اوقوديغك آيته نظراً حضرت عيساده جهنمده اولونجه معبودلريمزله برابر بزم جهنمده اولمقلغمزه انديشه يوق] ديمكدر . بو سوزدن مقصدلرى ؛ رسول اللهى استهزا ايتمكدر . يعنى « سن بزم جهنمده اولاجغمزى بيان ايدركن حضرت عيسانك دخى جهنمده اولاجغنى بيان ايتدك » ديمك ايسته‌ديلر . ياخود آنلر « محمد ﷺ بزم كنديسنه عبادت ايتمكلكمزى ايستر » ديديلر . شو حالده (هو) ضميرينك مرجعى رسول الله اولور . بوكا نظراً معناى آيت : [بزم معبودلريمزمى خيرليدر ، يوقسه رسول اللهمى خيرليدر ؟ البته بزم معبودلريمز خيرليدر . زيرا ؛ آباء واجداديمزك معبودلرى وآنلرك مسلكلريدر . اكر خيرلى اولمسه‌لر بابالريمز بونلرى معبود طانيمازلردى » ديمكدر .

*

* *

واجب تعالى (ابن زبعرى) نك حضرت عيسايى مثال اولارق كتيرمسندن مقصدينى بيان ايتمك اوزره ﴿ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ اِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴾ بيوريور.

[يا اكرم الرسل ! آنلر عيسى عليه السلامى سكا ضرب مثل اولارق كتيرمه‌ديلر ، الا غوغا ايتمك وخصومت ايلك غرضنه مبنى ضرب مثل اولارق كتيرديلر، بلكه آنلرك خصومتلرى شدتلى وآنلر اشد خصومتله خصومت ايديجى برقوملردر.] چونكه ؛ مشركلر (انكم وما تعبدون من دون الله حصب جهنم) « سز واللهك غيرى معبودلريكز هپ جهنم اودونيسكز» آيت جليله‌سنك شووجهله معناسى كنديلرينه وكنديلرينك معبودلرينه مخصوص اولديغنى بيليرلردى . زيرا ؛ مخاطب كنديلرى اولوب (ما) لفظى عقلى اولمايانلرده استعمال اولونمق عادتلريدر، لكن لفظك احتمالى (ابن زبعرى) فرصت عد ايده‌رك حيل ودسايسه قويولدى ومغالطه ايله مجادله‌يه باشلادى ، يوقسه برشبهه كلشده اوشبهه‌يى ازاله ايچون مثال كتيرمش دكلدر .

خازنك بیانه نظراً اصحابدن (ابوامامه) رسول اللهك « هدایتدن صوکره برقوم ضلالتی ارتکاب ایتمز ، الا بغیرحق مجادله سببیله ضلالی اختیار ایدرلر » دییوب شو آیتی قرائت بیوردیغنی روایت ایتمشدر . بو حالك زمانمزك اکثر انسانلرندهده جاری اولدیغی کوریلیور . چونکه هوا وهوسنه موافق کورمهدیکی احکام شرعیهیه بر اعتراض قاپوسی آچوب اوزون بویلی مجادلهیه کیریشیورلر وبونلری بوکبی شیلردن منعه مقتدر اولانلرده سکوت ایتدیکندن ضعفاء ناس بو مجادلهلردن بروهمه دوشویورلر . بناءً علیه ؛ احکام شرعیه برطاقم عیارسز انسانلر الّنده اویونجاق اولوب کیدییور .

***

واجب تعالی (ابن زبعری) نك مثال اولارق ایراد ایتدیکی عیسی علیه السلامك حالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنْ هُوَ اِلَّا عَبْدٌ اَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلاً لِبَنٖى اِسْرَائٖيلَ * وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلٰئِكَةً فِى الْاَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴾ بیوردییور .

[عیسی علیه السلام اولمادی ، الا بزم کندیسنه انعام ایتدیکمز برقولمز اولدی وآنی بز بنی اسرائیله برمثل عجیب قیلدق . اکر بز ایستهمش اولسه ایدك سزك بدلکزده یریوزنده ملکلر خلق ایدردك ویریوزنده آنلر ساکن اولورلر وآنلر اعمار ایدرلردی .]

یعنی ؛ ای ابن زبعری ! حضرت عیسایی معبودات باطله کزه قیاس ایدهرك مثال کتیرییورسکز . حالبوکه حضرت عیسی معبودلریکزه قیاس قبول ایتمز . زیرا ؛ عیسی علیه السلام آنجق بزم کندیسنه فضل وکرممزدن انعام ایتدیکمز بر قولمزدرکه بز آنی بنی اسرائیله ضرب مثل قیلدق . چونکه ؛ حضرت عیسانك شان عجیبی واردر . زیرا ؛ پدرسز میدانه کلدی وحین صباوتنده برچوق خارق العاده غریبهلر یدنده ظهور ایتدی . بونلرك جملهسی بنی اسرائیله برر عبرت اولدی . زیرا ؛ هربری بزم قدرت قاهرهمزه دلالت ایدر عجائباتندر . اکر بز سزك باباسز طوغمکزی ایستهسه ایدك سزلریده باباسز خلق ایدردك ودیلهسه ایدك سزك بدلکزده یریوزنده ملکلر خلق ایدر وآنلره اعمار ایتدیرردك ویریوزنده آنلر ساکن اولور بزه عبادت ایدرلردی .

﴿ وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقٖيمٌ ﴾

[عیسی علیه السلام قیامته علامتدر . حال بویله اولونجه قیامتك وقوعنده شك ایتمهیك وبکا اتباع ایدك . زیرا ؛ شو سزه کوسترمش اولدیغمز طریق برطوغرو یولدر .]

﴿ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبٖينٌ ﴾

[شیطان سزی طوغرو یولدن منع ایتمهسون . زیرا ؛ شیطان سزه عداوتی میدانده بر دشمندر .]

یعنی ؛ عیسی علیه السلامك باباسز میدانه کلمسی وبرطاقم عجیب وغریب ظهوراته منبع اولمسی قیامتك وجودینه علامتدر . چونکه ؛ حضرت عیسانك اولیله اولولرك دیرلمسی قیامتده امواتك احیا اولوناجغنه دلالت ایدر . یاخود خازنده بیان اولوندیغنه نظراً حضرت عیسانك سمادن یریوزینه اینمسی قیامته علامتدر . شوحالده حضرت عیسانك باباسز طوغمسی وآخر زمانده سمادن اینمسی قیامته دلالت ایدنجه قیامتك وقوعنده البته شك ایتمهیك وبنم شریعتمه ورسولمه اتباع ایدك . ایشته شوبنم سزه توصیه واتباع ایتمکزله امر ایتدیکم طریق سزی مطلوبکزه ایصال ایدر طوغرو بر یولدر . بناءً علیه ؛ بوطریقه سلوك ایدن ضلالتده اولماز وفوز وفلاح بولور وبوطوغرو یولدن شیطان سزی البته منع ایتمهسون . زیرا شیطان ؛ عداوتی میدانده سزك پك بیوك بر دشمنکزدر . بناءً علیه ؛ دائما سزی جادهٔ توحیددن چیقارمق وانتقامنی آلمق ایستر . شوحالده سزك اویانق بولونوب طوزاغنه پاصمامکز لازمدر .

حضرت عیسانك آخر زمانده سمادن یریوزینه نازل اولاجغنه بعض آیتلر دلالت ایتدیکی کبی برچوق احادیث جلیله دخی واردر . حتی امام بخاری ومسلم حضراتنك اتفاقلریله (ابوهریره) رضی الله عنهك روایتیله رسول اللهك « حضرت عیسی ارض مقدسه نازل اولور . الّنده بر حربه ایله دجالی قتل ایدر ، بیت مقدسه کلیر . ناس صباح ویاخود ایکندی نمازی قیلارلر . امام کیری چکیلور وعیسی علیه السلام شریعت محمدیه اوزرینه امام اولور وعدالت اوزره حکم ایدر . صلیبی قیرار وخنزیری اولدورور وجزیهیی قالدیرر . کلیسالری تخریب ایدر ودیانت اسلامیه اوزرینه نصاری ایله محاربه ایدر ، اسلامیتی

قبول ايتمه‌يى أولدورر وقرق سنه بر يوزنده اقامت بيورر . صوكره وفات ايدر واهل ايمان نمازينى قيلارلر » بيورديغى مرويدر. ايشته بو وبونك امثالى احاديث جليله حضرت عيسانك آخر وقتده نازل اولاجغنه وعدالتله حكم ايده‌جكنه دلالت ايتمكده‌در .

خلاصه ؛ حضرت عيسانك قيامته علامت اولديغى و قيامتك وقوعنده شك ايتمك جائز اولماديغى وطريق مستقيم اولان طريق الٓهى يه اتباع ايتمك وشيطانك طوغرو يولدن منع ايتمه‌مسى ايچون وسوسه‌سنه آلدانماق لازم وشيطانك انسانلره عداوتى ميدانده بر دشمن اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى عيسى عليه السلامك بنى اسرائيله بر موعظه وعبرت اولديغى بياندن صوكره نبوتى اظهاره دائر بعض احوالنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَمَّا جَاءَ عِيسٰى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذٖى تَخْتَلِفُونَ فٖيهِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُونِ ﴾ بيوريور .

[وقتا كه عيسى عليه السلام معجزه‌لر وانجيلك آيتلرى واحكام واضحه ايله كلديسه بنى اسرائيله خطاباً « ربم طرفندن رسول اولارق انجيل وسائر معرفت الٓهيه ايله بن سزه كلدم وسزك اختلاف ايتديككز بعض مسائلى‌ده بن سزه بيان ايده‌جكم . بناءً عليه ؛ اللهدن قورقك ونفسكزى كناهلردن وقايه ايله عذابدن قورتارك وبكاده اطاعت ايدك » ديدى .]

يعنى ؛ عيسى عليه السلام نبوتى اظهارله دعواسنى اثبات ايدر معجزه‌لر و كتاب ايله بنى اسرائيله كلديكنده آنلره خطاباً « بن سزه اصول اعتقاديه و فروع اعمالده اختلاف ايتديككز احكامدن بعضيلرينى بيان ايچون كلدم. حال بويله اولونجه كفر وعصياندن نفسكزى وقايه ايدك واللهدن قورقك وبكا اطاعت ايدك » ديمكله نصيحتده بولوندى واحكام شريعتى تبليغ ايتدى .

خازن وفخر رازينك بيانلرى وجهله بو آيتده حكمت ايله مراد ؛ **اصول اعتقاددر** .

اختلاف ايتدكلرى شى ايله مراد ؛ **توراتك احكامنده بعض مسائل فقهيه‌در** . اختلاف ايتدكلرى مسائلك بعضيسنى بيان ايده‌جكنى بيان ؛ هر اختلاف ايتدكلرى شيلرى بيان ايتميه‌جكنى بياندر. چونكه ؛ ناس لزومسز برچوق شيلرده اختلاف ايدرلركه بيانه حاجت قالماز. بناءً عليه ؛ بيانه لزوم كوردكلرينى بيان ايده‌جكنى صراحةً ذكر ايتمشدركه هر برينى بيان لازم اولماديغنه اشارت اولسون .

*
* *

واجب تعالى حضرت عيسانك اتقا واطاعتله امر ايتديكنى بياندن صوكره بو امرك علت وسببنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ رَبّٖى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقٖيمٌ ﴾ بيوريور .

[محقق الله تعالى بنم وسزك ربمزدر . هر جمله‌مزك ربمز اولونجه آكا عبادت ايدك . ايشته الله تعالى‌يه عبادت ؛ طوغرو بر يولدر .]

يعنى ؛ اللهه اتقا واللهك عذابندن قورقمق واجبدر . زيرا ؛ الله تعالى بنم ربمدر وسزكده ربكزدر . شو حالده اللهه عبادت ايدك . چونكه ؛ باشقه ربكز يوقكه آكا عبادت ايده‌سكز . ايشته الله تعالى‌يه شو بيان اولونان عبادت ؛ بر طوغرو يولدركه آكا سلوك ايدن اصلا شاشماز مقصدينه واصل اولور .

رب ؛ **انواع نعمتله تربيه ايديجى** معناسنه اولديغندن انواع نشوونما ونعمتلر ايله تربيه واحسان ايدن ربه لايق اولان ؛ عبادت ايتمك اولديغنه اشارت ايچون اطاعتله امرك علتى اولمق اوزره الله تعالى‌نك كنديسنك وآنلرك ربى اولديغى بيان ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالى حضرت عيسانك رسول اولارق بعث اولونديغى وقومنه واقع اولان بعض نصائحنى بياندن صوكره اوزمانده يهودك اختلاف ايتدكلرينى وعاقبت ظالملر ايچون

هلاك عظيم اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ اَلِيمٍ ﴾ بيوريور .

[حضرت عيسانك نبی اولارق قومنه كلديكی زمان يهود ونصارادن فرقه‌لر اختلاف ايتديلر . آنلر اختلاف ايدنجه يوم قيامتك آجيدیجی عذابندن هلاك ظالملر ايچوندر .]

يعنی ؛ عيسی عليه‌السلامك نبی اولارق كلوب قومنی حقه دعوت ايده‌رك اتقا واطاعتله امرندن وتوصيه‌سندن صوكره فرقه‌لر ظهور ايتدی وآنلر اصول اعتقادده اختلاف ايتديلر . بويله اختلاف ايدنجه هلاك شول كيمسه‌لره اولسون كه آنلر اللهك امرندن چيقديلر . بناءً عليه ؛ كرك كندی نفسلرينه وكرك كنديلرينك غيريلره ظلم ايتديلر . ايشته آنلر يوم قيامتك عذابندن هلاك اولاجقلر وعاقبت جهنمك ويل دره‌سی آنلره مخصوصدر .

﴿ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾

[او ظالملر باشقه شی بكله‌مزلر ، آنجق كنديلرينك خبرلری اولمقسزين آكسزين قيامتك آنلره كلمسنه انتظار ايدرلر . چونكه ؛ آنلرك ظلملرينك جزای سزاسی آنجق قيامتده اولابيلير .]

يعنی ؛ حضرت عيسادن صوكره احكام دينده اختلاف ايدوب كونا كون مذهبلر ايجاد ايدنلر امور آخرتی انكار ايله امور دنيا ايله مشغول اولدقلری برزمانده آنی اولارق قيامتك كلمسنی وكنديلرينك هلاك اولمسنی كوزلرلر .

بو آيت جليله‌نك معناسی السنهٔ تركيه‌ده بر ضرب مثل حكمنده‌در . چونكه ؛ ظالم وغدار اولان بر كيمسه حقنده « فلان آدم فلان وقعه‌يی آرار ، باقالم الله تعالی بوله ويرر » دنيلديكی كبی « او آدم باشقه برشی بكله‌مز ، اللهدن بر بلا بكلر يقينده باشنه بر طاش دوشر » دينوركه « ايتديكنی بولاجق » ديمكدر . ايشته بو آيتده دخی « ظالملر بكله‌مزه آنجق قيامتك كلمسنی بكلرلر » دنيليوركه « اوراده بلالرينی بولاجقلر » ديمكدر .

واجب تعالی اجمالاً قيامتدن بحث ايتدكدن صوكره قيامتك بعض احوالنی تفصيل ايتمك اوزره ﴿ اَلْاَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴾ بيوريور .

[بو دنياده كفر اوزره دوستلق ايدنلرك يوم قيامتده بعضيلری بعضيلرينه دشمندر ، الا مؤمنلر ومتقيلر بربرلرينه دشمن اولمازلر .]

يعنی ؛ يوم قيامتده كفرك جزاسی اولان عذابلری كورونجه دنياده كفر ومعصيت اوزره دوستلق ايدوب ماصه باشنده دوستانه تعاطیٔ اقداح ايدنلرك بعضيلری بعضيلرينه عداوت وخصومت ايدرلر . چونكه ؛ بربرلرينی كفره تشويق ويكديكرينی اضلال ايتدكلرندن بينلرنده اولان محبت عداوته انقلاب ايدر . زيرا ؛ دنياده‌كی محبتلری آخرتده عذابلرينه سبب اولمشدر . اما مؤمن متقيلرك يكديكرينه قارشی محبتلری اللهه عبادته ترغيبه سبب اولديغندن محبتلرينك نتيجه‌سی آخرتده درجات عاليه‌يه وسيله اولديغی جهتله محبتلری دنياده جريان ايتديكی وجهله آخرتده دخی دوام ايدر . چونكه ؛ محبتلرندن منفعت كوروب ضرر كورمه‌دكلرندن محبتلری دها زياده تزايد ايدر . كناهكارلر ايسه محبتلری كناه اوزره مؤسس اولديغندن عين مضرتدر . بناءً عليه ؛ يكديكرينه عطف جرم ايده‌رك بربرلرينه لعنت‌خوان اولورلر . زيرا ؛ محبتلری غرض فاسد اوزره بنا اولونديغندن عاقبتی‌ده فاسد اولور .

دنياده محبت ؛ ايكيدر : برنجيسی ؛ انسانلرك يكديكرينه شهوات نفسانيه عامه برطاقم كناهلرده اتفاقه سببيله حاصل اولان محبتدر . بو نوع محبتك بقاسی اولماز . زيرا ؛ محبته سبب اولان لذات دنيانك بقاسی يوقكه آنك اوزرينه بنا قيلنان محبتك بقاسی اولسون . البته اولاماز ، بلكه بوكبی محبتلرك عاقبتی نفرتدر . چونكه ؛ برچوق عذابه مؤدی اولور . بناءً عليه ؛ بويله محبتلر دنياده دخی دوام ايتمز . زيرا ؛ برمنفعت اوغرنده دوستلق او منفعتله قائم اولديغندن منفعتك زواليله او دوستلق‌ده زائل اولور . ايكنجيسی ؛ انسانلر بيننده طاعت الهيه‌ده وايمانده اتفاقه ايتدكلرنده خدمت مولاده بربرينه معاونتله اللهك رضاسنی تحصيل ايچون واقع اولان محبتلردركه بوقبيل محبتلر دنياده وآخرتده دوام ايدر

تزلزله اوغراماز . زیرا ؛ محبتك سببی اولان عبادت وایمان واخوت دینیه تبدل قبول ایتمزکه آندن حاصل اولان محبت تبدل ایتسون. بلکه بوکبی محبتلر کوندن کونه زیاده‌لهنیر اکسیلمز . چونکه ؛ محبتك سببی دائمی اولوب زواله معروض اولمادیغی کبی بر چوق مکافاته دخی سبب اولونجه البته محبت زیاده‌لهنیر. بونلرك امثالی خارجده بیکلرجه کورولمکده‌در. مثلا هرشخص کندی نفسنده صمیمی وحسبی اولان محبتله بر منفعت دنیویه مقابلنده حاصل اولان محبت آره‌سنده برچوق فرق بولور . بناءً علیه ؛ شو زمانده محبتلر هب ساخته‌در . چونکه ؛ کافه‌سی منافع خسیسه ایچون اولدیغندن دون کوردیکك دوست بوکون دشمن اولور .

*
* *

واجب تعالی قیامتك احوالندن کناهکارلرك دنیاده بربرلرینه محبتلری آخرنده عداوته انقلاب و مؤمن متقیلرك یکدیکرینه محبتلرینك دوام ایده‌جکنی بیاندن صوکره قیامتده جناب حقك مؤمنلری تلطیف ایده‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ یَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴾ بیوریور .

[ای قوللرم! بوکون سزك اوزریکزه قورقو یوقدر وسز محزون اولمازسکز.]

یعنی ؛ الله تعالینك رضاسی ایچون دنیاده بربرلرینه محبت ایدن مؤمنلری تلطیف ایتمك اوزره واجب تعالی مؤمنلره خطاب والتفات اولارق بیوررکه « ای ایمان واخوت دینیه ایجابی بینلرنده صمیمی محبت جریان ایدن قوللرم ! قیامت کوننده بزم غضب وقهریمزدن سزه قورقو یوقدر . بناءً علیه؛ سز محزون اولمازسکز ».

بعض مفسرینك بیانلری وجهله قرآنده (یاعباد) لفظی مؤمنلره مخصوص اولدیغندن بو آیتده خطاب مؤمنلره‌در . بناءً علیه؛ بو آیتده مؤمنلره درت وجهله اکرام واردر: برنجیسی ؛ جناب حق یوم قیامتده مؤمنلره واسطه‌سز بالذات خطاب ایده‌جکنی بیان بیورمشدر. ایکنجیسی؛ عبودیت صفتیله توصیف ایده‌رك (یاعباد) دیمك مؤمنلر ایچون

تشریف وتعظیمدر . اوچنجیسی؛ یوم قیامتده مؤمنلرك قورقوسنی ازاله ایده‌جکنی بیان بیورمشدر. دردنجیسی ؛ آنلرده اوکونده حزن اولمیه‌جغنی بیان ایتمشدر . اهل محشر بو خطابی ایشیدنجه جمله‌سی بو التفاتدن حصه‌دار اولمغه امید ایدرلر .

*
* *

واجب تعالی بو خطاب الٰهیده‌کی تبشیراتك یالکز مؤمنلره مخصوص اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ﴾ بیوریور .

[شو تبشیراتله مبشر اولانلر شول کیمسه‌لرکه آنلر بزم آیتلریمزه ایمان ایتدیلر ورسوللریمزه مطیع ومنقاد اولدیلر.] چونکه؛ بالجمله امرلره اطاعتله ایشلرینی الله تعالی‌یه تفویض ایده‌رك هر ایشنی اللهك رضاسی ایچون ایشله‌دکلرندن هردرلو قورقودن قورتولمشلر وجناب حقك بوصورتله بیان بیورمسیله اهل عصیان قطع امید ایده‌رك مأیوس اولمشلردر .

*
* *

واجب تعالی قیامتك احوالندن اوچنجیسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ اَنْتُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴾ بیوریور .

[اهل جنته « سز وزوجه‌لریکز غایت مسرور اولدیغکز حالده جنته کیرك » دنیلور.]

یعنی ؛ اللهك خاص ومؤمن قوللری قیامتده ربلری طرفندن شو التفاته نائل اولمقله قالمازلر ، بلکه قورقو وحزن اولمادیغنی تبشیر التفاتنه نائل اولدقدن صوکره محاسبه‌لری کمال سرعتله کوریلور. بعده اهل ایمانه تعظیم وتکریم اولمق ومسرتلرینی تبشیر ایتمك ایچون طرف الٰهیدن آنلره « سز وزوجه‌لریکز کمال مسرتله مزین ومطنطن اولارق جنته کیرك » دنیلور . (تحبرون) حبره‌دن آلنمشدر فرح وسرور معناسنده مبالغه‌درکه او سرورك اثری یوزنده کورولمك شرطدر. یاخود زینت معناسنه‌در . یاخود اکرامده مبالغه‌در . بومقامده شو معنالرك هراوچی‌ده مراد اولونابیلور . زیرا ؛ جمعنده

عناد یوقدر. بوکا نظراً **معنای آیت:** [قیامتده اهل ایمانك محاسبه‌لری کورولدکدن صوکره جانب الشهیدن آنلره خطاباً « ای خالص قوللر! سز مکرم و محترم و یوزیکزده اثری کوریلورجه‌سنه سرور تام ایله مسرور و انواع زینتله مزین اولدیغکز حالده زوجه‌لریکزله برابر جنته کیرك » دنیلور] دیمکدر.

انسانلرك میل و محبتلری ازواج اوزرنده دائمی و راحتك کمالی زوجه ایله برابر اولدیغنه اشارت ایچون فرح و سرورك الك چوق اولدیغی جنته کیریله‌جکی کون جناب حق « زوجه‌لریکز ایله برابر کیرك » بیوره‌جغنی بیان ایله‌مشدر.

∴

واجب تعالی اهل ایمانك جنته کیروب کمال سرورله قرارلاشدقدن صوکره واقع اولاجق احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ یُطَافُ عَلَیْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَاَكْوَابٍ وَفِیهَا مَا تَشْتَهِیهِ الْاَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْاَعْیُنُ وَاَنْتُمْ فِیهَا خَالِدُونَ ﴾ بیوریور.

[اهل جنت اوزرنده، اللرنده آلتوندن بیوك چاناقلر و کوچوك کاسه‌لرله خدمتچیلر طواف ایدر. یعنی باشلرنده دونرلر و جنتده اهل جنتك هر ایسته‌دکلری شیلر و کوزلرینك تلذذ ایده‌جکی کوزللر واردر و آنلرك سرور و فرحلری تام اولسون ایچون آنلره « ای اهل جنت! سز ابدی جنتده قالاجقسکز » دنیلور که « عجبا تکرار جنتدن چیقارمی‌یز » اندیشه‌سی اولماسون.]

یعنی؛ آخرتده جریان ایده‌جك احوالدن بریسی‌ده اهل جنت جنته کیردکدن صوکره آنلره واقع اولاجق اکراملردر. چونکه؛ اهل جنت جنته کیرنجه خدمتچیلرك اللرنده آلتوندن طباقلر ایچنده مأکولات و آلتوندن بللورلر ایچنده مشروبات اولدیغی حالده اهل جنتك اطرافنی دولاشورلر و هر نه ایسترلرسه خدمتچیلر کتیررلر. زیرا؛ جنتده هر نفسك ایسته‌دیکی شیلر و کوزلرك تلذذ ایده‌جکی نعمتلر موجوددر. اهل جنته « سزلر ابدی جنتده قالیجیسکز » دیمکله آنلرك سرورلرینی اکمال ایدرلرکه جنتدن چیقمق قورقوسی قلبلرندن بالکلیه زائل اولور و فرح ایچنده ابدی قالورلر.

خازنك بیانینه نظراً بو آیت نازل اولونجه اصحابدن بریسی رسول اللهه « یا رسول الله! بن آتی پك سورم جنتده آت وارمیدر؟ » ودیکر بری‌ده « بن‌ده دوه‌یی چوق سورم دوه‌ده وارمیدر؟ » دیدکلرنده « هر نه ایسترسه‌کز اعلاسی واردر » بیوردیغی (عبدالرحمن بن باسط)دن مرویدر.

مدارکده بیان اولوندیغی وجهله بو آیتده انواع نعمتك جنتده بولوناجغی و انسانك آرزو ایتدیکی شیدن هیچ بر شی نقصان اولمیه‌جغی بیان اولونمشدر. چونکه نعمت؛ ایکیدن خالی اولاماز: برنجیسی؛ نفسك اشتها ایتدیکی، ایکنجیسی؛ کوزك تلذذ ایتدیکی شیلردر. آیتده ایسه هر ایکی نوعی‌ده ذکر اولوندیغندن نعمتك هر نوعی ذکر اولونمش دیمکدر.

∴

واجب تعالی اهل ایمان ایچون جنتده حاضرلانان نعمتلر و درجه‌لر مؤمنلرك عمللرینه کوره اولوب میوه‌نك هر نوعی موجود اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِی اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ * لَكُمْ فِیهَا فَاكِهَةٌ كَثِیرَةٌ مِنْهَا تَاْكُلُونَ ﴾ بیوریور.

[شو جنت که سز آکا عمللریکز سببیله وارث اولارق داخل اولدیکز. سزك ایچون او جنتده چوق میوه‌لر واردر و او میوه‌لردن سز ییرسکز.]

یعنی؛ ای اهل جنت! سزك فوز و فلاحله داخل اولدیغکز شو جنت عمللریکز سببیله وارث اولدیغکز جنتدر و او جنتده انواع میوه موجود اولوب آنلردن ایسته‌دیککزی ایسته‌دیککز وجهله ییرسکز. سزك ایچون هیچ بر مانع یوقدر و نوعی‌ده چوقدر توکنمك قیغوسی خاطره کلمز و صرف ایتمکله یوق اولماز.

مدارکده بیان اولوندیغی وجهله جنت؛ مال مورونك ورثه اوزرنده قالدیغی کبی اهل جنت اوزرنده باقی قالاجغندن مال موروثه تشبیه اولونمشدر. چونکه؛ جزا و ثواب عمل اوزرینه ترتب ایدوب عملك خلقی اولدیغی جهتله عملك جزاسی اولان جنت میراثه بکزه‌مشدر. یاخود اهل ایمان کافرلرك جنتده اولان مقاملرینه وارث اولدقلرندن «میر

او جنته وارث اولديكز » دنيلمشدر . جنتده اولان ميوه‌لردن اكل ايتمك دواملى ومستمر اولديغنه اشارت ايچون ميوه‌لردن يمك استمرار ودوامه دلالت ايدن مضارع صيغه‌سيله وارد اولمشدر .

انسانلرك بو دنياده كوردكلرى وبيلدكلرى نعمتلرك بيوكلرى بو آيتلرده ذكر اولونمشدر. چونكه انسان ايچون بو دنياده مهم اولان نعمتلر ؛ درتدر : برنجيسى ؛ طعام قسميدركه مطعوماتدر. ايكنجيسى؛ شراب قسميدركه مشروباتدر. خدمتجيلرك اللرنده كاسه‌لرله دولاشملريله انواع مشروباتك بولوناجغنه اشارت اولونمشدر . اوچنجيسى ؛ زوجه‌لرى دركه منكوحاتدر . بوكاده «زوجه‌لريكزله جنته كيرك » دنيله‌جكنى بيانله وتلذذ اعينله يعنى كوزلرك تلذذ ايده‌جكى شيلرك بولوناجغنى بيانله اشارت اولونمشدر. دردنجيسى؛ ميوه‌لردر . آنكده جنتده بك چوق اولاجغى بيان اولونمشدر . كرچه جنتده كوزلرك كورمه‌ديكى وقولاقلرك دويماديغى برچوق نعمتلر وارسه‌ده انسانلرك بو دنياده آكلايابيله‌جكى نعمتلر بونلر اولديغندن آيتده بونلرك ذكريله اكتفا اولونمشدر . يوقسه جنتده لايعد ولايحصى نعمتلر موجوددر .

*\
* *

واجب تعالى‌نك عادت الٰهيه‌سى؛ قرآنده اهل جنتله اهل جهنمك ذكرلرى بربرى عقيبنده اولمقدر . بناءً عليه ؛ اهل جنتك احوالنى بياندن صوكره اهل جهنمك احوالندن بعضيلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِى عَذَابِ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ * لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴾ بيوريور .

[كناهكارلر وجنايت ارتكاب ايدنلر عذاب جهنمده ابديدرلر ، اصلا عذابلرى تخفيف اولونماز . حالبوكه آنلر عذابدن قورتولاجقلرندن اميدلرينى كسرلر .]

يعنى ؛ كناهلرك بك بيوكى اولان كفرى ارتكاب ايدن كافرلر عذاب جهنمده

ابدى قاليجيلردر وجهنمده قالدقلرى مدت اصلا عذابلرى تخفف ايتمز وآنلردخى عذابدن قورتولمقدن قطع اميد ايدرلر . بناءً عليه ؛ دائما معذب اولور دوررلر .

بوندن اولكى آيتلر مطلقا اهل ايمانك احوالنى بيان حقنده اولمق قرينه‌سيله بو آيتده مجرملر له مراد ؛ كافرلر اولديغندن بو آيت كناهكار اولان مؤمنك جهنمده ابدى قالمسنه دلالت ايتمز . كرچه مجرم اصل لغت معناسنه نظراً مطلقا كناهى ارتكاب ايدنه كيمسه‌يه دنيلديكى جهتله مؤمنه وكافره شامل ايسه‌ده بو آيتده كافرلره مخصوصدر .

بو آيتده كافرلرك عذابلرينك اوچ جهتله شدتلى بيانه اولونمشدر : برنجيسى ؛ عذابلرينك مخلد اولمسيدر . ايكنجيسى؛ عذابلرينك تخفيف اولونمامسيدر. اوچنجيسى؛ عذابدن قورتولمقدن قطع اميد ايتملريدر . بونك هر اوچى‌ده عذاب اوزرينه عذابدر . (يُفَتَّرُ) (لاينقص عنهم) ديمكدر . چونكه فتور : برشيئك كوشه‌مسى وبوروملسى ونقصانه اولمسيدر . كه بوراده آنلردن عذاب نقصانلانماز ديمكدر .

﴿ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﴾

[بز آنلره ظلم ايتمه‌دك ولكن آنلر كنديلرى ظالم اولديلر .]

يعنى ؛ آنلر اوزرينه عذاب جهنمى انزال ايتمه‌دك واو عذابك ابدى اولمسى وخفيف اولمامسى ايله بز آنلره ظلم ايتمش اولمادق ولكن آنلر كفر كبى برعظيم جنايتى ارتكاب ايتمكله آنلر كندى نفسلرينه ظلم ايتديلر . بناءً عليه ؛ عذاب ابدى‌يه دوچار اولديلر . چونكه جزانك بيوكلكى ؛ جنايت نسبتنده‌در .

*\
* *

واجب تعالى مجرملرك جهنمده مخلد اولدقلرينى وعذابلرينك خفيفله‌ميه‌جكنى وآنلرك جهنم عذابندن قورتولملرندن اميدلرينى كسه‌جكلرينى وبو عذابك آنلره ظلم اولمايوب كنديلرى ظالم اولدقلرينى بياندن صوكره جهنمده واقع اولاجق ندالرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ ﴾ بيوريور .

[اهل جهنم اوزرلرينه واقع اولان عذابه تحمللرى قالمايجه جهنمك خزينه‌دارلرينه چاغيريرلرودیرلركه « اى جهنمك مالكى ! ربك تعالى بزى اولدورسون كه عذاب جهنمدن خلاص اولالم . زيرا ؛ تحملمز قالمادى » . اهل جهنم بويله ديمكله تضرعده بولونونجه جهنمك مالكى « سز جهنمده قالاجقسكز » ديمكله جواب ويرر .]

اهل جهنمك بوندالرى محال اولان برشيئى تمنى قبيلندندر . زيرا ؛ كنديلرى ايچون نجات اولميه‌جغى بيلديرلديكندن عذابدن قورتولمقدن نااميد اولدقلرى بوندن اولكى آيتده بيان اولونمشدى . ياخود جهنمك مالكنى واسطه اتخاذ ايده‌رك حقيقتده عذابدن خلاصلرينى استرحامدر . زيرا ؛ هر نه قدر خلاص اولاميه‌جقلرى كنديلرينه تفهيم اولونمش ايسه‌ده عذابك شدتندن اونوتدقلرى ايچون حقيقتده عذابدن قورتولمق چاره‌لرينى آراياجقلردر.

خازن وفخر رازينك بيانلرى وجهله بو آيتده قضا ايله مراد ؛ اولومدر . يعنى اهل جهنم ديمك ايسترلركه « اى مالك ! بزم ايچون ربكه شفاعت ايت كه بزم روحمزى قبضله بزى اولدورسون ، عذابى ادراك ايتمز برحاله كله‌لم » . بونلرك فرياد ايده‌رك تكرار بتكرار جهنمك مالكنه مراجعتلرى وقوع بولونجه بوندالرينه جواب اولارق جهنمك مالكى كنديلرى ايچون قورتولمق اولاميه‌جغى جهتله ابدى جهنمده قالاجقلرينى وجهنمده اولوم اولماديغنى خبر ويرر . آنجق بو خبرى ويرمسنك درحال اولمق احتمالى وار ايسه‌ده خازنك بيانى وجهله (ابن عباس) حضرتلرندن روايت اولونديغنه نظراً برچوق مدت صوكره وبلكه يوزلرجه سنه‌لر كچدكدن صوكره جواب ويره‌جكدر . لكن بوكبى شيلرك علمى الله تعالى‌يه عائددر . چونكه ؛ آيتده آنلرك سؤاللريله مالكك جوابى آره‌سنده كچه‌جك مدته دائر بر اشارت يوقدر .

كرچه اهل جهنمك بوندالرى ايلروده اولاجق ايسه‌ده وقوعى محقق اولوب اصلا خلاف احتمالى اولماديغنه اشارت ايچون ماضى صيغه‌سيله وارد اولمشدر .

∴

واجب تعالى اهل جهنمك جهنمده مكث ايده‌جكلرينك سببنى بيان ايتمك اوزره

﴿ لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ * اَمْ اَبْرَمُوا اَمْراً فَاِنَّا مُبْرِمُونَ ﴾ بيوريبور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه محقق بز رسوللرز واسطه‌سيله سزه حق اولان قرآنى واحكام اسلاميه‌يى كتيردك ولكن سزك اكثريكز حق اولان قرآنه واو قرآنى كتيرن رسول مكرمه نفرتله بغض وعداوت ايدرسكز ، بلكه حقى قبول ايتمه‌مكه حكم قطعى ويررسكز . بناءً عليه ؛ بزده سزك اوزريكزه عذاب ابدى انزالنه حكم قطعى ويررز .]

يعنى ؛ اى كافرلر ! سز جهنمده ابدى قالمغه محكومسكز . نصل محكوم اولمازسكز ؛ البته محكوم اولاجقسكز . زيرا ؛ بز محقق سزه نبيلريمز واسطه‌لريله حق اولان احكام شرعيه‌مزى كتيردك ولكن سزك اكثريكز حقى قبولدن امتناع ايتديككز كبى حقى سزه تبليغ ايدن پيغمبرلردن ده نفرت ايتديكز واطاعت وانقياد جهتنه اصلا ميل ايتمه‌ديكز ، بلكه حقى قبول شويله طورسون حقى تبليغ ايدن رسوله حيله ايتمكه وحقى قبول ايتمه‌مكه ودسيسه آرامغه وحق صاحبنى اتلافه جرأت ايتمكه حكم قطعى ويرديكز . بناءً عليه ؛ بزده قهريمز وغضبمز ايجابى سزه قارشى مكريمزى تحكيم ايتدك وعذابمزله آنلرى اهلاك ايتمك وابدى جهنمده قالملرى ايله حكم قطعى ويردك .

نيسابورينك بيانى وجهله اهل نارك ابدى جهنمده قالمسنه سبب ؛ ايكيدر : برنجيسى ؛ **حقدن نفرت ايدوب قبول ايتمه‌ملريدر** . ايكنجيسى ؛ **حقى تبليغ ايدن رسوله برطاقم حيل ودسائسله حقى تكذيبه قرار قطعى ويرملريدر** . بو حال انسانلرده چوق زمانلر واقع اولور برعادت سيئه‌در . چونكه ؛ انسانك كندى غرض فاسدى فوت اولمامق ايچون آچيقدن بر حقيقتى رد وآنك ردى ايچون برطاقم حيله‌لر دوشونه‌رك حق صاحبنى تذليل ايتمك انسانلر آره‌سنده هر زمان كوريلن حاللردندر . كرچه آيت مكه كافرلرى حقنده نازل اولمش ايسه‌ده بوكبى كوتو حاللرى عادت وحقه بغض ايدنلردن وحيل ودسائسله حقى رده قرار قطعى ويرنلردن جناب حقك انتقامنى آلاجغنده شبهه يوقدر . واقعا اهل ايمان كافره قياس اولونماز ايسه‌ده كناهنك جزاسنى چكه‌جكنده شبهه ايديله‌مز .

زيرا ؛ حق رده حيله آرايانلرك حيله‌لرى آياقلرينه دولاشور. بناءً عليه؛ اكثريسى دنياده جزاسنى كورور . بوكيلردن اخذ انتقام ايده‌جكنى جناب حق (فانا مبرمون) حكم قطعيسيله خبر ويرمشدر .

﴿ اَمْ يَحْسَبُونَ اَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴾

[يوقسه آنلر ظن ايدرلرمى كه بز آنلرك اسرارينى وقلبلرنده‌كى كيزلى سوزلرينى وآره‌لرنده‌كى فيصيلتيلرينى بيلميه‌لم ؟ اوت بز آنلرك هرشيلرينى ايشيتير وبيليرز . زيرا ؛ بزم ملكلريمز آنلرك يانلرنده هرشيلرينى يازوب دوريبورلر .]

اهل تفسيردن بعضيلرينك بيانته نظراً قريش مشركلرينك (دارالندوه) ده كيزليجه رسول اللهى قتل خصوصنده ياپمش اولدقلرى مذاكره ونتيجهٔ مذاكره‌ده ويرمش اولدقلرى قرارلرى حقنده بوآيتك نازل اولديغى مرويدر .

رسوللرله مراد ؛ **حفظه ملكلريدر** . چونكه ؛ آنلر انسانك كيزلى وآشكار ، خطا وصواب عمللرينك جمله‌سنى بيلير ويازارلر. جناب حقك ياراتديغى قوللرى بونلرك اسرارينه واقف اولونجه الله تعالى‌نك بيله‌جكى اولويتله ثابت اولور .

﴿ قُلْ اِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا فَاَنَا اَوَّلُ الْعَابِدِينَ ﴾

[يا اكرم الرسل ! سن مشركاره خطاباً دى كه « اكر رحمن تعالى‌نك ولدى اولسه او ولده عبادت ايدنلرك اولى بن اولوردم .] زيرا ؛ بن اللهه عبادت ايديبورم . اكر سزك ديديككز كبى اللهك ولدى اولسه پدرينه تعظيم وعبادت ايتديكم كبى اولادينه دخى اولاً تعظيم ايدن بن اولوردم . زيرا پدرينه تعظيم ايدن ؛ اولادينه دخى تعظيم ايدر . چونكه ؛ واجب تعالى حقنده صحيح اولانى واولماياني وتعظيم ايديله‌جكى وايدلميه‌جكى بن سزدن دها زياده بيليرم . اكر ولدى اولمش اولسه ايدى سزه‌ده خبر ويرردم و لكن بن تعظيم ايتمه‌يورم . چونكه ؛ يوقدر . موجود اولماياں شيئه تعظيم اولماز . شو حالده بنم ولده تعظيم ايتمه‌ديكم واجب تعالى‌نك ولدى اولماديغنه دلالت ايدر » .

بو آيت طرفلرى كاذب كندى صادق بر قضيهٔ شرطيه‌در . زيرا قضيه‌نك شرطنك معناسى؛ واجب تعالى‌نك ولدى اولماسى‌در، بوايسه باطلدر. جزا طرفنك معناسى؛ رسول الله

او ولده عبادت ايتمسيدر ، ايشته بوده باطلدر . فقط قضيهٔ شرطيه‌نك طرفلرى باطل اولمقدن قضيه‌نك باطل اولماسى لازم كلمز . چونكه قضيهٔ شرطيه‌نك معناسى ؛ فرضيت اوزرينه‌در . يعنى « اكر واجب تعالى‌نك بالفرض والتقدير ولدى اولسه ايدى معبود اولوردى » ديمكدن عبارتدر . بويله ديمكله ولدى اولمش اولماز . شوقدركه واجب تعالى‌نك ولدى اولمسى محال ايسه‌ده محالى فرض ايتمك جائزدر. شوحالده آيت جليله واجب تعالى‌نك ولدى اولماسنى شدتله نفى وكافرلرك اعتقادلرينى تماميله رد وابطال ايتمشدر. چونكه؛ محالى فرض قبيلندن « ولدى اولسه » ديمكدر .

⁂

واجب تعالى كافرلرك ولد اسناد ايتدكلرينه اشارت ايتدكدن صوكره ولد اتخاذندن منزه اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ سُبْحَانَ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴾ بيوريبور .

[كوكلرك ويرك وعرش اعلانك ربسنى كافرلرك توصيف ايتدكلرى نقائصدن تنزيهله تقديس ايدرم .]

يعنى ؛ واجب تعالى كافرلرك اسناد ايتدكلرى نقصاندن منزهدر . زيرا ؛ عالم علوى اولان كوكلرك وعالم سفلى اولان يرك وعرش اعلانك ربسيدر . شوحالده بوقدر عالملرك ربى اولان ذاتك البته جميع نقائصدن منزه اولمسى لازمدر . بناءً عليه ؛ « مشركلرك ظلماً وعناداً اسناد ايتدكلرى نقصان صفتلرك جمله‌سندن تنزيه وتسبيح ايدرم » ديمكدر .

⁂

واجب تعالى كافرلرك ولد اسناد ايتدكلرينى وكنديسنك ولد اتخاذندن منزه اولديغنى بياندن صوكره بوكبى باطل اعتقاد طاشييانلرى تهديد ايتمك اوزره ﴿ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِى يُوعَدُونَ ﴾ بيوريبور .

[اى نبئ ذيشان ! ترك ايت آنلرى ، طالسونلر كناهلرينه ووعد اولوندقلرى يوم قيامته قارشى كلنجه‌يه قدر اويناسونلر .]

يعنى ؛ اى رسول مكرم ! بونلرك حاللرى باطلى اعتقاد اولونجه سن ترك ايت آنلرى ، طالسونلر دنيالرينه و باطل اولان اعتقادلرينه واويناسونلر اوهام وخيالاتلريله وعد اولوندقلرى يوم قيامته واوكونده وقوع بولاجق عذابه ملاقى اولونجه‌يه قدر .

بو آيتدن مقصد ؛ جناب حقه ولد اسناد ايدنلرى تهديد وآنلرك بو اعتقادلرى باطل اويونجاقدن عبارت اولديغنى بيان ايتمكدر . چونكه ؛ بوكبى اعتقادك باطل اولديغنه دائر سرد اولونان دليللره التفات ايتمه‌يوب همان اسكيدن برى الفت ايتدكلرى مال وجاه ومنصب ورياست كبى برطاقم زواله معروض اولان شيلرله مشغول اولوب اعتقاد حقه ميل ايتمه‌دكلرندن تهديده مستحق اولمشلردر . ايشته شو استحقاقلرينه بناءً بو آيتله جناب حق آنلرى تهديد بيورمشدر .

خلاصه ؛ كافرلرك واجب تعالى‌يه ولد اسناد ايتملرى جهالت اوزره سويله‌نمش برسوز اولديغى وآنلرك هوا وهوسلرينه تبعيته منهمك اولدقلرى ويوم قيامتده معذب اولاجقلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالى نقائصدن منزه اولديغى بياندن صوكره يرده وكوكده بولونان بالجمله موجوداتك معبودى اولديغى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَهُوَ الَّذِى فِى السَّمَاءِ اِلٰهٌ وَفِى الْاَرْضِ اِلٰهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴾ بيوريور .

[او الله تعالى كوكده ويرده معبوددر . زيرا ؛ حكيم مطلقدر ، چونكه ؛ فوقنده حاكم يوقدر . وعلم كامل صاحبيدر ، چونكه ؛ فوقنده عالم يوقدر .]

يعنى ؛ واجب تعالى ايچون نصل ولدى وار دنيله‌بيلور . بونلردن هيچ برينى سويله‌مك جائز اولاماز . زيرا ؛ الله تعالى اهل سمانك واهل ارضك وجمله عبادت اهلنك معبوديدر وكنديسنه يرده وكوكده وهر يرده عبادت اولونور جمله‌نك معبوديدر . شو حالده واجب تعالى‌نك

شريكى كيم اولابيلير ؟ البته كيمسه شريك اولاماز . چونكه ؛ واجب تعالى قوللرينك مصالحنى تدبيرى حكمت اوزره ياپار ، ايشى وسوزى محكم وصاغلامدر وقوللرينك هر حاللرينى بيلير . بناءً عليه ؛ جمله‌نك عبادتنه مستحقدر وآنك غيرى عبادته اهل ومستحق يوقدر .

(الٰهٌ) كلمه‌سى معبود معناسنه اولوب (فى السماء) ده بولونان فى لفظى (اله) ه تعلق ايدنجه سما وارضك واجب تعالى‌يه مكان اولمسى لازم كلمز .

* * *

واجب تعالى يرده وكوكده اولان مخلوقاتك جمله‌سنه معبود اولديغنى بياندن صوكره عبادته اهل اولديغنه دلالت ايدن دليللردن بعضيلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَتَبَارَكَ الَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾ بيوريور .

[ولد اتخاذندن عالى وبويوك اولدى شول ذات اجل واعلى كه سموات وارضك وآنلرك آره‌سنده اولان بوتون موجوداتك مالك حقيقيسيدر وملكى آكا مخصوصدر وقيامتك علمى آنجق اوكا منحصردر وآنجق آنك حضور معنويسنه رجوع اولونور .]

يعنى ؛ يرك وكوكلرك وآنلرك آره‌سنده اولان بالعموم موجوداتك ملكى كنديسنه مخصوص اولان واجب تعالى اسناد اولونان نقائصك جمله‌سندن عالى اولدى و علم كامل صاحبيدر . چونكه ؛ قيامتك علمى ونه زمان وقوعه كله‌جكنى بيلمك الله تعالى‌يه مخصوصدر . اللهدن باشقه بر بيله‌جك ده يوقدر وآخر امرده واجب تعالى‌يه نقصان اسناد ايدن كيمسه‌لرك واره‌جقلرى بر آنجق آنك حضور معنويسيدر .

(تبارك) لفظى ثبات و بقا معناسندن مشتق اولورسه نصارانك « عيسى عليه السلام اللهك اوغلودر » ديدكلرينى رد و ابطال ايتمش اولور . چونكه ؛ بوكا نظراً (تبارك) نك معناسى ؛ **يرك وكوكلرك ملكى كنديسنه مخصوص اولان واجب تعالى ثابت و باقى اولدى** ديمكدر . حضرت عيسى ايسه حادث اولوب باقى اولمانجه واجب تعالى ايله عيسى عليه السلام آره‌سنده مناسبت ومشابهت يوق كه الله تعالى‌نك اوغلى اولسون ، اولاماز . زيرا ؛ ثابت

و باقى اولانك چوجنى دخى ثابت و باقى اولور . حالبوكه نصارى عيسى عليه‌السلامى يهوديلرك قتل ايتدكلرينى اعتقاد ايدرلر . اكر اللهك اوغلى اولسه‌ايدى آنلرك زعمنجه قتل اولونورمى ايدى ؟

اكر (تبارك) لفظى چوق خير معناسنه بركت دن مشتق اولورسه ينه نصارانك « عيسى عليه‌السلام اللهك اوغلودر » ديدكلرينى رد و ابطالدر . چونكه سموات وارضى وبونلرك آره‌لرنده بولونان بوتون حيواناتك رزقنى خلق ايتمك كبى خيرات كثيره وبركت تامه صاحبى اولان ذات اجل و اعلى‌يه حضرت عيسى ناصل ولد اولور ؟ البته اولاماز . چونكه ؛ حضرت عيسى طعام يمكه وصو ايچمكه وياتوب اوتورمغه واويقويه محتاجدر . جناب حق ايسه بواحتياجلرك جمله‌سندن بريدر . بناءً عليه ؛ نصارانك بوبابده‌كى اعتقادلرى باطلدر .

∴

واجب تعالى ذات الوهيتنه ولد اسناد ايدنلرى رد ودعوالرينى ابطال ايتدكدن صوكره الله تعالى‌يه شريك اعتقاد ايدنلرى رد ايتمك اوزره ﴿ وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾ بيورييور .

[مشركلرك اللهك غيرى معبود اتخاذ ايده‌رك عبادت ايتدكلرى شيلر آنلره شفاعته مالك اولمازلر ، الا شول كيمسه‌لر شفاعته مالك اولورلركه آنلر جناب حقك الوهيتنى بيله‌رك كلمهٔ توحيدله حقه شهادت ايدن كيمسه‌لردر . حالبوكه آنلر لسانلريله شهادت ايتدكلرى شيلرى قلبلريله بيليرلر .]

يعنى ؛ مشركلر باطل اولارق اعتقاد ايتدكلرى معبودلرينك عندالله مقبول الشهاده اولدقلرينى وكنديلرينه شهادت ايده‌جكلرينى اعتقاد ايدرلر . حالبوكه بواعتقادلرى باطلدر . زيرا ؛ اللهك غيرى آنلرك عبادت ايتدكلرى شيلر شفاعته مالك دكللردر . آنجق شفاعته مالك اولان شول كيمسه‌لردركه جناب حقك معبود بالحق اولديغنى علم يقينله بيلديكى حالده كلمهٔ توحيدله وحدانيتنه شهادت ايدنلردر .

خازن وفخر رازينك بيانلرى وجهله مشركلرك اللهك غيرى عبادت ايتدكلرى

شيلرله مراد ؛ عيسى و عزير عليهما السلام ايله ملكلردر . حالبوكه بونلر مشركلره شفاعته مالك دكللردر . چونكه ؛ مشركلر شفاعته مستحق اولمادقلرندن آنلر حقلرنده شفاعت اولماز و اولاجق اولسه قبول اولونماز . اما عيسى وعزير عليهما السلام ايله ملائكه شول كيمسه‌لره شفاعت ايدرلركه آنلر علم يقينله واجب تعالى‌نك وحدانيتنه شهادت ايدن مؤمن مخلصلردر . ايشته آنلره شفاعتلرى مقبولدر ، يوقسه مشركلره شفاعت ايده‌مزلر .

فخر رازينك بيانه نظراً مقلدك ايمانى صحيح اولماديغنى سويله‌ينلر بو آيتله استدلال ايتمشلر و « آيتده حق له مراد ؛ كلمهٔ توحيددر » . شو حالده شفاعت ؛ علم يقينله كلمهٔ توحيده شهادت ايدنلر ايچون اولوب مقلدده ايسه كلمهٔ توحيدك ما آنله علم يقين اولماديغى جهتله مقلد ايچون شفاعت جائز اولماديغنه آيت دلالت ايدر . بناءً عليه ؛ مقلدك مؤمن اولماسى لازمكلير . زيرا ؛ حقنده شفاعتك جائز اولماسى مؤمن اولماديغنه دلالت ايدر » ديمشلرسه‌ده اهل سنت علماسندن اكثريسى عندنده مقلدك ايمانى صحيح وحقنده شفاعت‌ده جائزدر

﴿ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَاَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴾

[ذات الوهيتمه قسم ايدرم كه يا اكرم الرسل ! سن مشركلردن كنديلرينك خالقنك كيم اولديغنى سؤال ايتسه‌ك آنلر البته الله تعالى اولديغنى سويلرلر . خالقلرينك الله تعالى اولديغنى بيلدكلرى حالده ناصل افك وافترا ده بولنوبده اللهك شريكى واردر ديورلر .]

و شريك ديدكلرى شيلره عبادت ايده‌رك اللهه عبادتى ناصل ترك ايدرلر و الله تعالى‌يى بيلدكدن صوكره اللهه اولاجق عبادتى اللهك غيرى‌يه نصل صرف ايدرلر ؟

﴿ وَقِيلِهِ يَا رَبِّ اِنَّ هٰؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

[جناب حق ، رسولنك مناجاتنده « يارب ! شونلر ايمان ايتمز برقومدر » ديديكنى بيلير .]

يعنى ؛ رسول الله قومنك غفلتى وقلبلرينك قسوتى وكفر اوزره عناد واصرارلرى حقنده واجب تعالى‌يه مناجات ايتمش ومناجاتنده « اى بنم ربم ! ايشته شونلركه حقدن اعراض ايده‌رك جنايتك نهايه‌سى اولان كفرده دوام ايدييورلر . بونلر اويله بر قوم كه آنلر ايمان ايتميورلر » ديديكنى الله تعالى بيلمشدى .

خلاصه ؛ واجب تعالی‌نك قیامته علمی اولدیغی كبی رسولك قومندن شكایت خصوصنده مناجاتنده‌كی شو سوزلرینه دخی علمی واردر دیمك اولور .

*
* *

واجب تعالی رسولك قومنك ایمان ایتمه‌دكلرندن شكایت ایتمسی اوزرینه رسولك خط وحركتنی تعیین ومشركلره قارشی آلاجغی وضعیتی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور .

[مشركلر نصیحت دیكله‌مه‌یوب ایمان ایتمه‌ینجه یا اكرم الرسل ! سن مشركلردن اعراض ایت وآنلره سلام سویله . آنلر یقینده نه اولاجغنی بیله‌جكلر .]

یعنی ؛ آنلر ایمان ایتمه‌ینجه سن آنلردن یوز چویر . شیمدیلك امر تربیه‌لرندن صرف نظر ایت وبرآز مدت دعوتلرندن وازكچ ومتاركه اولمق اوزره « بنم امرم وحالم وشانم سزدن سلامتده اولمقدر » دیمكله اكتفا ایت . زیرا ؛ یقین بر زمانده آنلر عمللرینك جزاسنی كورورلر وبیلیرلر .

بو آیت رسول اللهی تسلیه ومشركلری تهدیددر . چونكه یقینده بیله‌جكلری ؛ كوتو عمللرینك نتیجهٔ وخیمه‌سی اولدیغی كلامك سوقی آكلاتمشدر . اعراضله امر ؛ بر مدته متاركه‌یه محمولدر ، یوقسه بالكلیه اعراضه محمول دكلدر . چونكه ؛ امور دینه دعوتده بعض كره متاركه‌وقوعی سیر كتابلرنده مذكوردر . بوراده اعراضله وسلامله امر ، متاركه قیلندندر . كافره سلام ویرمك جائزدر دییه‌نلر بو آیتله استدلال ایتمشلردر ، فقط شوقدركه كافره یالكز سلام لفظیله اكتفا اولوندیغندن كافره سلام لفظی كافی ، مؤمنه « سلام علیكم » دیمك لازمدر دنیلمشدر .

(ابن عباس) حضرتلرندن بو آیتك آیت قتالله منسوخ اولدیغی مروی ایسه‌ده فخر رازی بومثللو مقامده نسخ التزام ایتمه‌نك مشكل اولدیغنی بیان ایتمشدر . زیرا ؛ امرك مضمونی بر كره ایشله‌مكله لفظك دلالتی حاصل اولور . بناءً علیه ؛ نسخی التزامه حاجت

یوقدر . بلكه امر ؛ موقت بر مدته محمولدر . شو حالده « نصرت الٰهیه ظهور ایدنجه‌یه قدر سلامتله وقت كچیر » دیمكدن عبارتدر .

روی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی مایسنك اوزدردنجی كوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایكی سنه‌سی شهر رجبك ایكنجی چهارشنبه كونی قوشلق وقتی اشبو سورهٔ شریفه‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

سورهٔ دخان

اشبو سورهٔ شریفه‌نك (انا كاشفوا العذاب قليلاً انكم عائدون) آیتندن ماعداسی مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولمشدر . اللی یدی ویاخود اللی طقوز آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ حٰمٓ ﴾

متشابهاتدندر . تأویلی جائز اولدیغنه نظراً (حا) لفظی رسول اللهك حدود الٰهیه‌یی محافظه‌سنه ، (میم) لفظی‌ده رسول اللهك وحی الٰهی‌یی مراقبه‌سنه اشارتدر . بوكا نظراً معنای نظم : [ای حدود الٰهیه‌یی حفظ وبالعموم احوالنده وحی الٰهی‌یی مراقبه ایدیجی رسول ذی‌شانم ! سكا ندا وخطاب ایدرم] دیمكدر .

﴿ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۞ اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ ﴾

[ناسك محتاج اولدیغی احكامی بیان ایدن كتابه یمین ایدرم كه بز قرآنی بر مبارك كیجه‌ده انزال ایتدك .]

یعنی ؛ یا اكرم الرسل ! ناسك دنیوی واخروی محتاج اولدیغی حل وحرمته

و اصول اعتقـاده و احوال آخرته متعلق احکامی و مواعظ و نصیحتی و ضروب امثالی وعبرتی وانبیاء سابقه‌نك خبرلرینی و تاریخلری ومعارفك لزومنه دائر دلیللری بیان ایدن کتاب عظیمه یمین ایدرم که بز اوقرآنی خیرکثیر اوزره مشتمل برکیجه‌ده انزال ایتدك.

بو آیتده لیلهٔ مبارکه ایله مراد ؛ **شعبان آینك نصفنده واقع اولان لیلهٔ برات** اولدیغنه، دائر حضرت عائشه رضی‌الله تعالی عنهادن بر روایت وارسه‌ده اکثر مفسرینك بیانلری وجهله لیلهٔ مبارکه ایله مراد ؛ **لیلهٔ قدر اولمسیدر** . چونکه ؛ جناب حق قرآنی لیلهٔ قدرده انزال بیوردیغنی دیکر آیتده تصریح بیورمشدر . اکر بو آیتده لیلهٔ برات مراد اولسه تناقض اولور . قرآن ایسـه تناقضدن محفوظدر . چونکه ؛ اللهك کلامی اولدیغی جهتله تنـاقض ممتنع اولدیغندن آیتلر بینی توفیق ایدر وجه اوزره توجیه ایتمك ضروریدر . کذلك واجب تعالی دیکر آیتده قرآنی شهر رمضانده انزال بیوردیغنی بیان ایتمشدر . شهر رمضانده موجود اولان لیلهٔ مبارکه ایسه لیلهٔ قدردر، لیلهٔ برات دکلدر . لیلهٔ قدره (قدر) دنیلدیکنك سـببی ؛ قدری عالی و بویوك شرف صاحبی اولان قرآن کندیسنده نازل اولدیغندندر . ایشته شو بیان اولونان دلائلك جمله‌سی لیلهٔ مبارکه ایله مرادك **لیلهٔ قدر** اولدیغنه دلالت ایدر .

قرآنك لیلهٔ مبارکه‌ده انزالندن مراد ؛ **لوح محفوظدن سماء دنیاده موجود اولان بیت المعموره انزال اولونمسیدر** . چونکه یر یوزینه قرآنك انزالی ؛ حوادث و وقوعاتك اقتضاسنه کوره یکرمی اوچ سـنه دوام ایتدیکندن لیلهٔ مبارکه‌ده انزال ایله مرادك یر یوزینه انزالی اولاماز .

قرآن ؛ **دنیوی واخروی منافعی جامع اولدیغندن نازل اولدیغی لیلهٔ** قدر مبارك صفتیله توصیف اولونمشدر . زیرا مبارك ؛ **خیر کثیر** معناسنه اولدیغندن قرآن کبی خیر کثیری متضمن و خیر کثیر اولان بر کتاب کندیسنده نازل اولان کیجه البته مبـارك عنوانی آلمغه شایاندر . چونکه وقتلرك جزؤلری اعتباریله یکدیکرندن فرقی اولمادیغی حالده بعضیسنك دیکرندن افضل اولمسی؛ دیکرلرنده اولمایان بر عبادتك ویا امر خیرك اووقتده اولمسندندر. مثلا جمعه کوننك فضیلتی جمعه نمازینك اوکونده ورمضانك فضیلتی سائر آیلرده

اولمایان اوروجك او آیده بولونماسندن نشأت ایتمشدر. بناءً علیه؛ کرچه لیلهٔ قدرك، ذاتی وساعتلری واجزالری اعتباریله دیکر کیجه‌لردن فرقی یوق ایسه‌ده قرآن کبی انواع خیراتی جامع بر کتاب، سماء دنیایه او کیجه‌ده نازل اولدیغندن دیکر کیجه‌لردن افضل اولمشدر . ایشته شو اساسه بناءً «زمانلر، آیلر و کونلر آره‌سنده فرق یوقدر» دیه‌نلرك اعتراضلری وارد اولماز. انسانلرکده ذاتلری ووجودلری واعضالری اعتباریله یکدیکرندن فرقلری اولمادیغی حالده جناب حقك بعضیلرینه احسـان ایتمش اولدیغی عقل و کیاست ، فهم و فراست وربسنه عبادت وطاعت سایه‌سنده دیکرلرندن یعنی شوصفتلر کندیلرنده بولونمایانلردن البته افضلدرلر وبونی انکاره مجال یوقدر و بوتون انسانلرك تسلیم ایتدکلری بر قضیهٔ محکمه‌در . ایشته بونك کبی زمانلرك بعضیسنده‌ده جناب حقك احسان ایتمش اولدیغی بر خاصهٔ ممتازه سایه‌سنده دیکر زمانلردن افضل اولماسنده‌ده بر مانع یوقدر .

⁂

واجب تعالی قرآنك انزالنده اولان حکمتی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ ﴾ بیوریور .

[بز محقق قرآنله کناهکارلری قورقوتیجی یز .]

یعنی ؛ بز قرآنك وعظه متعلق اولان آیتلری واوامر ونواهیسی وبرطاقم تهدیداتی ایله عدالت الٰهیه‌دن چیقمش اولان عاصیلری قورقوتورز واو قورقوتمقله وحدانیتمزی اقرار وعبودیتلرینی اظهارله جانب الٰهیمزه توجهه دعوت ایدر ودعوته اجابت ایتمه‌ینلری انذار ایدرز .

⁂

واجب تعالی قرآنك انزالنده‌کی حکمتی بیاندن صوکره لیلهٔ قدرده انزالنك حکمتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكِيمٍ * اَمْراً مِنْ عِنْدِنَا اِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ * رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ ﴾ بیوریور .

[او لیلهٔ قدرده حکمتی متضمن اولان هر امر یکدیکرندن آیریلیر وامرلرك جمله‌سی

بزم عندیمزدن امر اولدیغی حالده هر بری دیکرندن سچیلور وبز محقق سنی وسندن اول کلن رسوللری ربك تعالی طرفندن احسان اولارق کوندردك .]

یعنی ؛ قرآنی لیلهٔ مبارکه‌ده انزال ایتدك. زیرا ؛ او لیلهٔ مبارکه‌ده انسانلرك وسائر مخلوقاتك احوالنه متعلق حکمتی متضمن هر امر بزم عند الوهیتمزدن وارد اولدیغی حالده بربرندن آیریلیر وبر بر تفصیل اولونور وربك تعالی طرفندن قوللرینه رحمت اولسون ایچون کتابلرله رسوللریمزی کوندردك .

قرآنی انزالك انواع تربیه‌یی جامع اولدیغنه اشارت ایچون ضمیر موضعنده اسم ظاهر اولارق اسماء حسنی ایچندن رب اسم شریفی وارد اولمشدر .

خازنك بیانی وجهله (ابن عباس) حضرتلرندن روایت اولوندیغنه نظراً امرلرك یکدیکرندن تفریقك کیفیتی شویله‌در : بو سنه‌دن کله‌جك سنه‌یه قدر اولاجق وقوعاتك جمله‌سی آیری آیری ملکلر طرفندن بر دفتره یازیلیر . حتی هر شخصدن واقع اولاجق ایشلرك جمله‌سی یازیلیر . ارزاقه متعلق اولان دفتر میکائیله ومحاربه‌لره متعلق اولان دفتر جبرائیله وزلزله و صاعقه وخسوف و کسوفه وسائر وقوعاته متعلق اولان دفترلر برنجی سماده موجود بر ملکه ومصیبتلره واجللره متعلق اولان دفترلر عزرائیله ویرلمك صورتیله معاملات وامرلر بربرندن آیریلیرلر وبو دفترلرك تنظیمی وارباىنه تسلیمی شعبانك اون بشنجی کونی لیلهٔ براتده ویاخود لیلهٔ قدرده اولدیغی مرویدر . لیلهٔ برات ویالیلهٔ قدر روایتلری آره‌سنده تفاوت وار ایسه‌ده فخر رازینك بیانی وجهله لوح محفوظده دفترك تنظیمی لیلهٔ براتده باشلار و لیلهٔ قدرده نهایت بولوب مأمورلرینه تسلیم ایدلمك صورتیله روایتلر بینلری توفیق اولونمشدر. چونکه ؛ بدایه‌سی لیلهٔ براتده ونهایه‌سی لیلهٔ قدرده اولدیغندن هر ایکی کیجه‌یه امرلرك تفریقنده تعلق اولدیغی جهتله روایتلرك ایکیسنده‌ده صحیح نظریله باقلمقله بینلرنده اولان منافات مندفع اولمشدر .

∴

واجب تعالی قوللرینه احسان اولارق رسول کوندردیکنك حکمتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾ بیوریبور .

[او الله تعالی آنجق قوللرینك مناجاتنی ایشیدیر واحتیاجلرینی بیلیر .]

یعنی ؛ واجب تعالی قوللرینی ارشاد ایچون رسوللر کوندردی . زیرا ؛ واجب تعالی قوللرینك قابلیات واستعدادلرینه کوره مناجات وتضرع ونیازلرینی ایشیدیر وجمیع احتیاجلرینی وحاللرینی بیلیر . بناءً علیه ؛ آنلرك احتیاجلرینه کوره رسول کوندریر .

سوره‌نك بدایه‌سندن بورایه کلنجه‌یه قدر قرآنی واجب تعالی وجوه عدیده ایله توصیف ایتمش وقرآنك جلالت قدرینه دلالت و اشارت ایله تعظیم بیورمشدر. چونکه ؛ قرآنك شاننه اهتمام ایده‌رك قسم بیورمسی قرآنك عظمتنه دلالت ایدر وقرآنی، احکام بیان ایتمك صفتیله توصیف ومبارك بر کیجه‌ده انزال اولوندیغی بیانله عظمت شاننه وشرف قدرینه اشارت بیورمش واو کیجه‌نك عظمت قدرینه اشارت ایچون هر امورك او کیجه‌ده تفریق وتفصیل اولوندیغی بیان ایتمشدر .

﴿ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴾

[اکر اهل علمدن وارباب ادرا کدن ایسه کز الله تعالی یرك و کوکلرك و آره‌لرنده اولان موجوداتك ربیدر .]

یعنی ؛ واجب تعالی قوللرینه نصل مرحمت بیورماز ونصل حاللرینی اصلاح ایتمز . البته قوللرینه مرحمت بیورر واحوالنی اصلاح ایدر . زیرا؛ واجب تعالی سموات وارضك وعالم علوی وعالم سفلی آره‌سنده اولان مخلوقاتك ربیدر وهر برینی لایق اولدیغی وجه اوزره حقیقی تربیه‌ایله تربیه ایدر . اکر ارباب علمدن واهل ادرا کدن ایسه کز کمالات الهیه‌سنی وقدرت سبحانیه‌سنی بیلیرسکز . بناءً علیه ؛ الله تعالی‌نك قرآنی انزالیله قوللرینی تربیه ایتدیکنی واحکامنی بیان ایتمکله مرحمت بیوردیغنی اوزاق بر شی عد ایتمزسکز .

∴

واجب تعالی سموات وارضك ربی اولدیغی بیاندن صوکره واحد حقیقی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ ﴾ بیوریبور .

[معبود بالحق اولمادی ، آنجق او الله تعالی اولدی . زیرا ؛ اوالله تعالی أولمشلری دیرلتیر ودیریلری أولدورور .]

یعنی ؛ قوللرك عبادتلرینه بحق مستحق کیمسه اولمایوب آنجق واجب تعالینك کندی واردر. چونکه ؛ مشاهده ایتدیککز وجهله أولمشلری احیا ایدر و جانسز منیدن جانلی انسان و سائر حیوانلری خلق ایدر ودیریلری أولدورور بر قدرت قاهره صاحبیدر. بناءً علیه ؛ قوللرك عبادتلرینی او الله تعالی‌یه حصر ایتمسی لازمدر .

بو آیت بوندن اولکی آیتك دلیلیدر وتقریری شویله‌در : « الله تعالی یرك و کوکلرك ربیسیدر . زیرا ؛ معبود بالحق آنجق آنك کندیسی‌در واحیا واماته‌یه قادردر. هر کیمسه که آنجق معبود بالحق اولوب احیا واماته‌یه قادر اولا، او کیمسه سموات وارضك ربسیدر . او حالده الله تعالی سموات وارضك ربسیدر .

*
* *

واجب تعالی معبود بالحق اولدیغی بیاندن صوکره جمله انسانلرك وبابالرینك ربی اولدیغی بیانله کافرلری ایمانه و انصافه دعوت ایتمك اوزره ﴿ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَائِكُمُ الْاَوَّلِينَ ﴾ بیوریور .

[سزك وسزدن اول کچن بابالریکزك ربسیدر .]

یعنی ؛ سزك وبابالریکزك الله تعالی‌دن باشقه ربکز یوقدر . شو حالده ذات الوهیتك وجودنده ووحدانیتنده نه ایچون تردد ونه‌دن شرکی التزام ایدییورسکز وعبادتکزی غیره صرفده فائده‌کز نه‌در وانواع کمالاته سزی ایصال ایدن ربکزك عبادتندن نه سببه مبنی نکول ایدرسکز ؛ چونکه بونلرك وبابالرینك ولی نعمتی اولونجه ویردیکی نعمتلرك شکرندن عبارت اولان عبادتلرینی نعمتی ویرن ربلرینه حصر ایتمك لازم ایکن :

﴿ بَلْ هُمْ فِى شَكٍّ يَلْعَبُونَ ﴾

[بلکه آنلر برغفلت اوزره تردد وشك ایچنده اویون اوینارلر.] چونکه ؛ کافرلر

قرآنی واوقرآنله کندیلرینی ارشاد ایچون کوندریلن رسولی استهزا ایده‌رك اویونله وقت کچیرییورلر . بونلرك حاللری بویله اولونجه :

﴿ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِى السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ * يَغْشَى النَّاسَ هٰذَا عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴾

[یا اکرم الرسل! کوزله شول کونی که او کونده سما شدتلی وآچیق بردومان وظلمتله کلور . او ظلمت ناسی احاطه ایدر و ناس طرفندن « شو ظلمت و دومان آجیدیجی بر عذابدر » دینور .]

یعنی ؛ ای رسول اکرم ! کافرلر کفر اوزره اصرار ایدنجه آنلر اوزرینه کله‌جك عذابه انتظار ایت شول کونده‌که او کونده سما شدتلی وآچیق میدانده بر دومانله کلورکه او دومان ناسك هر طرفنی اورتر وناس طرفندن « شو دومان عذاب الیمدر » دنیلور .

خازنك بیانی وجهله (عبدالله بن مسعود)ك روایتنه نظراً بو آیتده دخانله مراد؛ **رسول اللهك دعاسی اوزرینه واجب تعالینك مكه وحوالیسنك اهالیسی اوزرینه انزال ایتدیکی قحط سببیله او حوالی اهالیسنك آجلقدن كوزلرینه عارض اولان ظلمتدر** . چونکه؛ چوق آجیقان کیمسه‌نك کوزینه عارض اولان ضعف بصر سببیله سمایی قارانلق کورور .

فخر رازینك بیانه نظراً رسول الله مكه اهالیسنك کفر اوزره اصرار ایدوب ایمانه دعوتنه اجابت ایتمه‌ینجه « یارب ! بونلره حضرت یوسف قحطلغی کبی بر قحطلق ویرکه زبیه اولسونلر ، بلکه انصاف ایدرلر » دیه‌رك دعا بیورمسی اوزرینه الله تعالی مكه‌یه اویله برقحطلق ویردی که حیوانلرك دریلرینی وکلبلرك لاشه‌لرینی وأولمش حیوانك کمیکلرینی ییدیلر . ایشته اوزمان اهالینك کوزلرینه آجلق بلاسیله کوك یوزی وبوتون دنیا قارانلق کوروندی وبوتون عالمك بردومان شکلنده کوروندیکنی جناب حق بو آیتله بیان بیورمش ورسولنه دیمشدر که ای رسولم ! سن کوزه‌ت شول کونی که او کونده کافرلره کفرلرندن طولایی عارض اولان قحط سببیله سمانك یوزی دومان کبی اولوب کندیلرینه اصابت ایدن آجلق دولاییسیله اوقارانلق کندیلرینی دخی احاطه ایدر وآنلرده (بونه شدتلی

عذابدر) دیرلر. بناءً علیه ؛ بویله دیه‌جکلری کونی کوزله ، بونلرك حالنه محزون اولما ، دیمکله کفر اوزره دنیاده کله‌جك عذابی بیان بیورمشدر .

یاخود قاضینك بیانی وجهله بو آیتده دخان‌له مراد ؛ قیامتك اولنده **قیامتك علامتلرندن معدود اولان دومان**درکه رسول‌الله برکون « قیامتدن اول ظهور ایده‌جك علامتلر ؛ دومان وحضرت عیسانك نزولی وعدن دیارندن چیقاجق وناسی محشره سوره‌جك آتشدر ، بیورنجه حضور رسالتده بولونان اصحابی طرفندن « دومان نه‌در؟ یارسول‌الله ! » دنیلمسی اوزرینه رسول‌الله بو آیتی اوقومش وه« او دومان مغربله مشرق آره‌سنی طولدورور وقرق كون دوام ایدر. بو دومانك مؤمنه تأثیری زکام قدر اولور . اما کافره تأثیری سرخوش ایدر وبورونلرندن کیرر آرقالرندن چیقار» بیورمشدر . ایشته شو حدیث شریفه نظراً بو آیت قیامتك اولنده ظهور ایده‌جك دومانی بیان ایدر .

دومانك حالی آچیق ، میدانده وهرکسجه معلوم اولوب هیچ برکیمسه شك ایتمز برحالده اولدیغنه ویاخود اولاجغنه اشارت ایچون **دخانی** (مبین)لفظیله توصیف بیورمشدرکه « میدانده اولوب هرکسك كوره‌جکی وبیله‌جکی برحالده اولاجق » دیمکدر .

کرچه دومانله مرادك قریشك آجلق سببیله کوزلرینه عارض اولان قارانلق ویاخود قیامتدن اول ظهور ایده‌جك دومان اولمسنه دائر روایتلر موجود ایسه‌ده آیتك اولنه وبوندن صوکره کله‌جك آیتلره نظراً آجلق سببیله مکه اهالیسنك کوزلرینه عارض اولان قارانلق اولمق احتمالی راجحدر .

⁂

واجب تعالی علامات قیامتدن بولونان ویاخود قریش قبیله‌سنه آجلقدن عارض اولان دومان مثابه‌سنده اولان قارانلغی کورونجه ناسك جناب حقه تضرع ونیازلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ اِنَّا مُؤْمِنُونَ * اَنّٰى لَهُمُ الذِّكْرٰى وَقَدْ جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ ﴾ بیوریور .

[بو عذابی کورونجه آنلر « یارب ! سن بزدن بو عذابی قالدیر . زیرا ؛ بز سنك

وحدانیتکه ایمان ایدیجی‌یز » دیمکله تضرعده بولونورلر ولکن هرنه‌قدر بو سوزی سویلرلر وایمانلرینی اقرار ایدرلرسه‌ده آنلرده مصیبتدن عبرت آلمق یوقدر. بناءً علیه ؛ آنلره وعظك تأثیری نه‌قدر اوزاقدر . حالبوکه رسالتی میدانده اولان رسول آنلره کلدی. اکر وعظك تأثیری اولسه ایدی ومصیبتدن متنبه اولسه‌لردی کندیلرینی ارشاد ایچون کلن رسوله ایمان ایدرلردی ، حالبوکه ایمان ایتمه‌دیلر .]

یعنی ؛ آنلر دومانله واقع اولان عذابك شدتنی کورونجه جانب الٰهی‌یه توجه ایدرلر وتضرعه باشلار ودیرلرکه « یارب ! بزدن شو عذابی قالدیر . اکر قالدیررسه‌ك بز سنك وحدانیتکه ایمان ایده‌جکز » . کافرلر بویله دیرلرسه‌ده آنلر ایچون وقوعاتدن عبرت آلمق نه‌قدر اوزاقدر . بناءً علیه ؛ مصیبت آنلره درس عبرت اولماز . حالبوکه آنلره معجزاتله رسالتنی اثبات ایتمش اولان رسول معظم کلدی . اکر ایمان ایده‌جك اولسه‌لردی اورسوله ایمان ایدرلردی .

شو بیان اولونان معنا دخان ایله مرادك **علامات قیامتدن اولان دومان اولدیغنه** نظراً‌در . اما دخان ایله مرادك **قحطك شدتندن مکه اهالیسنه عارض اولان ضعف بصردن دنیا یوزینی دومانلی کورملری** معناسنه اولورسه شو دعانك رسول‌اللهدن صادر اولدیغی حکایه اولور . چونکه ؛ بعض روایته نظراً قحط شدتلنوب مکه اهالیسنك طاقتلری قالمانجه رسول‌اللهه (ابوسفیان)ی كوندردیلر. (ابوسفیان) حضور رسالته کله‌رك دیدی که « یا محمد ! صلی الله علیه وسلم سن صلهٔ رحمك واجب اولدیغنی سویلرسك . حالبوکه کندی قومك واقربا وتعلقاتك آجلقدن أولویورلر . سن ربکه دعا ایت شو عذابی وقحطی بزدن قالدیرسین بزده ایمان ایده‌لم » دیمسی اوزرینه رسول‌الله دعا بیوردی ، قحط زائل اولدی ولکن عذاب قحطدن خلاص اولونجه آنلر وعدلرینی ایفا ایتمه‌دیلر وکفر عنادیده دوام ایتدیلر . بناءً علیه ؛ جناب حق (انی لهم الذکری) جملهٔ جلیله‌سی ایله « بز مؤمنلرز » سوزلرینی رد ایتمشدر .

بوکا نظراً **معنای آیت** : [کافرلرك التجاسی اوزرینه رسولمز دعا ایتدی وآنلرده دیدیلرکه « شو عذاب الیمی یاربی ! بزدن قالدیر . زیرا ؛ بز ایمان ایده‌جکز » . لکن بو سوزلرنده ثبات ایتمه‌دیلر . چونکه ؛ آنلرك مصیبتدن عبرت آلملری ووقوعاتدن متأثر اولملری نه‌قدر

اوزاقدر. اگر ایمان ایده‌جك اولسه‌لردی آنلره رسول کلدیکنده اورسوله ایمان ایدرلردی]
دیمکدر.

﴿ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ ﴾

[رسول‌الله معجزاتله آنلره کلدکدن صوکره آنلر رسول‌اللهدن اعراض ایتدیلر
ودیدیلرکه «محمد ﷺ باشقه‌لرندن اوقومش برمجنوندر».]

یعنی ؛ رسول‌الله آنلره کلوب دین حقه دعوت ایدوب ایمان ایتمه‌یجه رسول‌اللهك دعاسی
سببیله قحطه مبتلا اولدیلر ورسول‌اللهه التجا ایدوب «اگر بزم اوزریمزدن قحط
قالقارسه ایمان ایدرز» دییه‌رك وعد ایتدکدن صوکره قحط قالقنجه رسول‌اللهك دعوتندن
یوزلرینی دونوویردیلر ورسول‌اللهك دعوتنه اصلا التفات ایتمه‌دیلر. یالکز التفات ایتمه‌مکله‌ده
اکتفا ایتمه‌دیلر، بلکه تجاوزاتده بولوندیلر وشان رسالته یاقیشمیه‌جق سوزلر سویله‌دیلر
ودیدیلرکه «محمد ﷺ بوسویله‌دیکی سوزلری باشقه‌لرندن اوکرندی برمجنوندر». بومجنونه
دیمك کبروغروردن نفس خبیثلرینی آلامادقلرندن نشأت ایتمشدر.

بعض کتب سیرده بیان اولوندیغنه نظراً مکه‌ده مشرکلر آره‌سنده رسول‌الله
حقنده ایکی درلو جریان واردی : برنجی جریان ؛ عجم طرفنده آلنمه بنی ثقیفك
بعض کوله‌لری نصرانیجه بیلیرلردی. رسول‌اللهك سویله‌مش اولدیغی سوزلری اوکوله‌لردن
وداها بعضی کلوب کیدن سیاحلردن تعلم ایتدیکنی اعتقاد ایدرلردی. دوشونمزلردی‌که
زمانده وقوعبولان حادثه‌یه کوره درحال بر آیت اوقور وآیتك فصاحتی بشرك قدرتی
فوقنده کورولور. بوقدر فصاحتله وقوعاته کوره درحال بر آیت اوقومق یارم ساعت
بر سیاحله کوروشمکله تعلم اولونامیه‌جغی کبی بر ساعت وبرکون وبر آی کوروشولدیکی
فرض اولونسه بیله بونك هیچ‌سنی بلله‌مك ممکن اولامیه‌جغی میدانده بر حقیقتدر. او
کوله‌لر بوقدر احکامی وحقیقتی بیلیرلرسه خلقه نه‌دن کندیلری اعلان ایدوب اوکرتمیورلر.
رسول‌اللهه اوکره‌تدکلری کبی ناسه دخی اوکره‌تملری لازمکلمزمی ایدی؟ اگر بوقدر
احکام بعض کوله وسیاحدن اوکره‌نیلورسه قریش قومی کندیلری نه‌دن اوکره‌نمه‌یوبده
جهالت وحماقتله وقت کچیریورلردی.

ایکنجی جریان ؛ مکه اهالیسندن مبتلا اولدقلری کبر وغرورینی یکمه‌ین مشرکلر
داها زیاده تربیه‌سزلکله جرأت ایده‌رك رسول‌اللهه «مجنوندر. زیرا ؛ جنیلر کندیسنی
مس ایتدیکنده آنك قلبنه قورقدقلری سوزلرینی بزه سویلر. بناءً علیه ؛ قرآنه دییه‌رك بزه
اعلان ایتدیکی سوزلر جنیلردن آلدیغی سوزلردر» دیرلردی. حالبوکه بونه قدر معنداته
ومتمردانه بر سوزدر. چونکه ؛ بوتون عقلا اجتماع ایتدکلری حالده بر آیتنی بیله
سویله‌مکدن عاجز اولدقلری بیکلرجه آیتلره «مجنون سوزیدر» دیمك عناددن باشقه بر
شی اولاماز. ایشته شوتفصیلات اوزره مکه‌ده موجود ایکی جریانی بیان اولمق اوزره
بوآیتده واجب تعالی (وقالوا معلم مجنون) بیورمشدرکه معلم لفظی برنجی جریانه و مجنون
لفظی ایکنجی جریانه اشارت ایچون وارد اولمشدر.

∴

واجب تعالی واقع اولان دعا اوزرینه آز بر مدت آنلردن عذابی قالدیردیغنی بیان
ایتمك صددنده ﴿ إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ﴾ بیوریور.

[بز آنلردن آز بر مدت ظرفنده عذابی قالدیریرز. سزده ای کافرلر!
وعدیکزی ایفا ایتمز مبتلا اولدیغکز کفره عودت ایدرسکز.]

یعنی ؛ مشرکلرك رسول‌اللهه قحطك قالقمسنه دعا ایدرسه ایمان ایده‌جکلرینی وعد
ایده‌رك مراجعت ایتملری اوزرینه رسول‌الله دعایه باشلاینجه جناب حق «ای حبیبم!
سنك دعاك برکاتیله آزیجق بر مدتده بز آنلردن بوقحط و غلایی قالدیریرز ولکن
ای کافرلر! عذاب قالقنجه (سزك عذاب قالقارسه بز ایمان ایدرز) دیدیککز
کلامکز ساخته وبالاندر. زیرا ؛ عذاب رفع اولونجه سز مبتلا اولدیغکز شرکه دوتور
ودوام ایدرسکز وآباء واجدادیکزی تقلیددن واز کچمزسکز» بیوردی.

یاخود آیت واجب تعالی طرفندن کافرلرك «یاربی! بزدن عذابی قالدیر. زیرا؛ بز

ايمان ايده‌جكز » ديدكارينه جوابدر . بوكا نظراً **معناى آيت** : [بز سزدن آز برمدت عذابى قالديررز ، فقط سز بوسوزيكزده ثبات ايتمزاسكى حالكزه رجوع ايدرسكز] ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك سوزلرينه اعتماد اولماديغنى بياندن صوكره آنلردن انتقامنى آلاجغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰى اِنَّا مُنْتَقِمُونَ ﴾ بيوريبور .

[يوم قيامتده وياخود يوم بدرده بز آنلرى شدتله طوتار انتقاممزى آليرز .]

يعنى ؛ اى رسول ذيشان ! آنلر ايمان ايتمزلر سوزلرندن دونر كفرلرنده اصرار ايدرلر . بناءً عليه ؛ ذكر ايت شول كونى كه او كونده بز آنلرى بويوك واهتماملى بر طوتوشله طوتونجه آنلردن شدتله انتقاممزى آليرز .

فخررازينك بيانى وجهله بو آيتك تفسيرى **دخانه** لفظى تفسيره ناظردر . چونكه ؛ اكر دخان ايله مراد ؛ **قحط سببيله حاصل اولان آجلقدن مكه اهاليسنك كوزلرينه عارض اولان قارانلق** معناسنه اولورسه بو آيتده يوم ايله مراد ؛ **يوم بدردر** . الله تعالى بو آيتده بيان بيورديغى وجهله يوم بدرده مكه‌نك بويوكلرندن شدتله انتقامنى آلدى . اكر دخان ايله مراد ؛ **قيامتك علامتلرندن معدود اولان وقيامتك قبلنده اولاجق دومانه** معناسنه اولورسه بوآيتده يوم ايله مراد ؛ **يوم قيامتدر** . بناءً عليه ؛ يوم قيامتده جناب حق شدتله اخذ انتقام ايده‌جكدر . لكن يوم ايله مرادك يوم قيامت اولمسنه لفظ آيت دلالت ايدر . چونكه بطشهٔ كبرى ؛ آنجق يوم قيامتده اولور بو دنياده اولاماز . زيرا بطشهٔ كبرى ديمك ؛ **انواع جزانك بويوكلريله اخذ انتقام ايدرز** ديمكدر . حالبوكه دنياده عذاب نه قدر چوق وبويوك اولمش اولسه آخرت عذابنه نسبتله آز وغايت آزدر .

*
* *

واجب تعالى رسولنك قريش قومندن كورمش اولديغى يولسز معامله‌لردن محزون

اولان قلب نبويلرينى تسليه ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاۤءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴾ بيوريبور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه سنى رسول كوندرمكله قريش قومنى امتحان ايتديكمز كبى آنلردن اول كچن فرعونك قومنى‌ده بز امتحان ايتدك . حالبوكه آنلره‌ده سنك كبى كرامت صفتيله متصف بر رسول كلدى .]

يعنى ؛ يا اكرم الرسل ! سن قومك طرفندن واقع اولان بر طاقم نالايق احوالدن محزون اولما . چونكه ؛ بوحال يالكز سنك قومكه مخصوص برشى دكلدر . ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه بز قريشدن اول فرعونك قومنى دخى مبتلا قيلدق . زيرا ؛ بر رسول كريم كلدى بزم احكاممزى آنلره تبليغ ايتدى ولكن آنلرده سنك قومك كبى رسولك دعوتنه اجابتدن واحكامى قبولدن اعراض ايتديلر ومجرد اعراضله دخى اكتفا ايتمه‌ديلر ، اورسولى ده استهزا ايتديلر . بناءً عليه ؛ كنديلرينى ارشاد ايچون كونديريلن رسوللرينه اذى ايتمك سنك قومكه مخصوص بر حال دكلدر كه آنلرك اذالرندن محروم اولاسك .

بو آيتده فتنه ؛ **امتحان و تجربه** معناسنه اولديغنه نظراً امتحانك لغت معناسى واجب تعالى حقنده جارى اولماديغندن امتحان ايله مراد ؛ **امتحانه معامله**سيدر . بوكا نظراً **آيتك معناسى** : [بز قريشدن اول قوم فرعونه امتحان معامله‌سى ياپدق] ديمكدر . رسول ايله مراد ؛ **حضرت موسادر** . كريم ايله مراد ؛ **عندالله انواع اكرامله مكرم** ديمكدر . ياخود **اخلاقله حسنه صاحبى و قومنك اشرافندن** ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى حضرت موسانك فرعونك قومنه قارشى سويله‌ديكى سوزلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَنْ اَدُّوا اِلَيَّ عِبَادَ اللّٰهِ اِنّ۪ي لَكُمْ رَسُولٌ اَم۪ينٌ ﴾ بيوريبور .

[حضرت موسى قوم فرعونه خطاباً « اللهك قوللرى اولان بنى اسرائيلى بكا تسليم ايدك . زيرا ؛ بن سزه امين بر رسولم » ديدى .]

یعنی ؛ موسی علیه‌السلام فرعونه و قومنه کلدی و « اللهك قوللرینه عذاب ایتمه‌یك وآنلری بکا تسلیم ایدك . زیرا ؛ بن طرف الٰهیدن کلمش امین بر رسولم » دیمکله رسالتنی تبلیغ ایتدی و مقصدینی آنلره سویله‌دی و بنی اسرائیلی عذابدن قورتارمق اساس وظیفه‌لرندن بریسی اولدیغنی وتسلیم ایتملری لازم اولوب مخالفت جائز اولمادیغنی فرعونك قومنه آکلاتدی . ایشته حضرت موسانك آنلره کلوب امر الٰهی‌یی تبلیغ ایتمسی آنلر حقنده امتحان معامله‌سی اولمشدر . بو آیتده عباد له مراد ؛ **قوم فرعونه** اولمق واداتندا مقدر اولوب ندانك ده آنلره مخصوص اولارق (یاعباد الله) تقدیرنده اولمق احتمالی واردر. بوکا نظراً **معنای آیت** : [بن سزه کلدم یا عباد الله ! شو حالده سزك اوزریکزه واجب اولان؛ حقوق الٰهیه‌یی ادا ایتمکدر . بناءً علیه؛ سوزیمی دیکله‌یك دعوتمه اجابتله ایمان ایدك. زیرا ؛ بن سزه طرف الٰهیدن کلمش امین بر رسولم . چونکه ؛ جناب حق وحینی ورسالتنی بکا امانت ایتدی] دیمکدر .

حضرت موسانك دعواسنك صدقنه معجزه‌لری دلالت ایدوب سوزنده یالان اولمادیغنه اشارت ایچون **امین** عنوانیله توصیف اولونمشدر .

∴

واجب تعالی حضرت موسانك فرعونه وقومنه برنجی تبلیغی بیانندن صوکره ایکنجی تبلیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَاَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللّٰهِ اِنّ۪ٓى اٰت۪يكُمْ بِسُلْطَانٍ مُب۪ينٍ﴾ بیوریور.

[سز الله تعالی اوزرینه تکبر ایتمه‌یك . زیرا ؛ بن سزه آچیق بر معجزه ایله کلدم واو معجزه‌یی نبوتمی اثبات ایچون سزه کتیردم .]

یعنی؛ موسی علیه‌السلام فرعونك قومنه کلنجه برقاچ تکلیفده بولوندی. برنجی تکلیفی؛ **بنی اسرائیلی تسلیم ایتملری ویاخود واجب اولان ایمانی یرینه کتیروب وظیفهٔ اصلیه‌لری ادا ایتملریدر** . ایکنجی تکلیفی ؛ **الله تعالی اوزرینه تکبر ایتمه‌ملریدر** . بو تکلیفنده « ای قوم فرعون ! بن سزه دعوامك صدقنه دلالت ایدر آچیق بر معجزه کتیردم. سز اللهك عبادتنی ترك و رسولنه اهانت ایتمك صورتیله الله تعالی اوزرینه تکبر ایتمه‌یك » دیمکله

تکبردن نهی ایتدی . چونکه؛ فرعون وقومنك عادتلری کبر وجبروت وعظمت اولدیغندن جناب حقك موسی علیه‌السلام واسطه‌سیله ایکنجی تکلیفی کبر ایتمه‌ملری اولمشدر .

∴

واجب تعالی موسی علیه‌السلامك اوچنجی تکلیفنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَاِنّ۪ى عُذْتُ بِرَبّ۪ى وَرَبِّكُمْ اَنْ تَرْجُمُونِ﴾ بیوریور .

[وبن سزك بنی قتل ایتمکزدن بنم وسزك ربمزه صیغینیرم.]

یعنی ؛ موسی علیه‌السلام قوم فرعونه کلوب اللهك امرلرینی تبلیغ ایدنجه آنلر طرفندن واقع اولان سوء قصدلری اوزرینه دیدی که « سزك بنی قتل ایتمکزدن ولسانکزله شتم ایدوب اذی ایتمکلککزدن سزك وبنم ربمز اولان الله تعالی‌یه التجا ایدر. وحمایهٔ الٰهیه‌سنه صیغینیرم » .

(ان ترجمون) رجم ایله مراد ؛ **دوکمك صورتیله اولدورمکدر** . **یاخود لسانله فنا سویلیوب سوکمکدر** . بونك هر ایکیسی ده انسانلر آره‌سنده غایت چیرکین بر معامله اولدیغندن حضرت موسی هر ایکیسندن ده استعاذه ایتمشدر . چونکه قتل ؛ حیاته تعرض اولدیغی کبی سوکمك ده ناموسه تعرض اولدیغندن هر ایکیسی ده استعاذه اولونمغه شایاندر . بناءً علیه؛ دشمن طرفندن کله‌جك اولان وکلسی ده ملحوظ بولونان بالعموم بلادن جناب حقه استعاذه ایتمك لازمدر. زیرا ؛ انبیاء عظام حضراتنك سنتلریدر. بوکبی فنا شیلردن استعاذه ایتمك لازم اولدیغنی جناب حق دیکر آیتلرده دخی قوللرینه تعلیم بیورمشدر .

∴

واجب تعالی موسی علیه‌السلامك دردنجی تکلیفنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَاِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا ل۪ى فَاعْتَزِلُونِ﴾ بیوریور .

[اکر بکا ایمان ایتمزسه‌کز بندن اوزاق اولك .]

یعنی ؛ فرعون ایمان ایتمه‌دیکی کبی برطاقم جور وجفایه باشلاینجه موسی علیه‌السلام آنلره

ديدى كه « اكر سز سوزيمى ديكله‌يوب ايمان ايتمزسه‌كز بكا اهانته تصدى ايتمه‌يك وبندن عزلت ايدك ، سوء قصدله بكا تعرضدن واز كچك » .]

يعنى ؛ موسى عليه‌السلام « مطلوب اولان ايمانى يرينه كتيرمك صورتيله دعوتمه اجابت ايتمزسه‌كز بارى بر كوتولك ياپمايك ، بندن وبكا فنالق ياپمقدن اوزاق اولك » ديمكله فرعوندن وقومندن خير اميد ايدلمه‌ديكنه اشارت ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالى موسى عليه‌السلام طرفندن فرعونك قومنه واقع اولان تكليفلرينى بياندن صوكره ايمانلرندن مأيوس اولوب دعا ايتديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَدَعَا رَبَّهُ اَنَّ هٰؤُلَاۤءِ قَوْمٌ مُجْرِمُونَ ﴾ بيوريور .

[موسى عليه‌السلامك سوزينى فرعون وقومى ديكله‌مه‌يوب بلكه برطاقم اذا وجفايه‌ده باشلانجه موسى عليه‌السلام ربنه دعا ايتدى وديدى كه « يارب ! بونلر نصيحت قبول ايتمز مجرم كناهكارلردر .] زيرا ؛ نصيحت آنلره عكس تأثير حاصل ايديور . بناء عليه ؛ انواع جرم وجنايتى ارتكاب وكفرده عناد واصرار ايدييورلر . شوحالده بونلرك جزاى سزالرينى وير . »

بو آيت ؛ فاسق وفاجر اولان كيمسه‌لرك مضرتلرينه دعا جائز اولديغنه دلالت ايدر . زيرا موسى عليه‌السلامك دعاسنه سبب ؛ مجرم اولدقلرى بيان اولونمشدر . يعنى موسى عليه‌السلام « ياربى ! بونلرك مستحق اولدقلرى عذابى تعجيل ايت » ديدكدن صوكره « ياربى ! شونم دعا ايتديكم كيمسه‌لر برطاقم كناهكار كافرلر وجرم وجنايت ارتكاب ايتمش ظالملردر » ديدى وبونكله ظالملرك عليهلرينه دعا ايتمك جائز اولديغنه اشارت ايتدى .

*
* *

واجب تعالى حضرت موسانك دعاسنى قبول ايله مصردن چيقمسنه دائر وارد اولان امر الٰهيسنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاَسْرِ بِعِبَادِى لَيْلًا اِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴾ بيوريور .

[يا موسى ! قوللرم ايله كيجه‌لين مصردن چيق . زيرا ؛ سز فرعونه وقومنه متبوع اولورسكزكه آنلر سزه تابع اولور آرقا كزه دوشرلر .]

يعنى ؛ موسى عليه‌السلام دعا ايدنجه جناب حق دعاسنى قبول بيوردى وموسى عليه‌السلامه بنى اسرائيلى آلارق كيجه‌لين مصردن چيقماسنى امر ايتدى وبيوردى كه « يا موسى ! كيجه قوللريمى آل ، فرعون وقومنه آكلاتمقسزين مصردن چيق . زيرا ؛ آنلرك خبرلرى اولونجه سزك آرقا كزه دوشه‌جكلرى جهتله سز متبوع اولاجقسكز آنلر تابع اولاجقلردر » .

ديكر آيتلرده بيان اولونديغى وجهله موسى عليه‌السلام بنى اسرائيلى آلدى وامر الٰهى وجه اوزره كيجه وقتى مصردن چيقدى دكزه كلدى اولاشدى وعصا ايله دكزه اشارتله دكزدن اون ايكى يول آچيلدى وهر بر يولدن بنى اسرائيلك بر قبيله‌سى كچدى وبالعموم بنى اسرائيل فرعونك شرندن قورتولديلر . موسى عليه‌السلام كيجه مصردن چيقنجه فرعونك قوشلق وقتى خبرى اولوب عسكرينى تنظيم ايدوب يوله چيقنجه‌يه قدر حضرت موسى بر آز اوزاقلاشدى . دكزه اولان مسافه‌ده تعقيب ايدنجه‌يه قدر حضرت موسى دكزى كچدى . فرعون كلدى يتيشدى ايسه‌ده حكمت الٰهيه وارادهٔ سبحانيه ايجابى عسكريله برابر دكزه باتدى وحكومتى منقرض اولدى ومصر عالمى ظلمندن قورتولدى .

*
* *

واجب تعالى موسى عليه‌السلامه كيجه مصردن چيقماسنى امر ايتديكنى وفرعونك آرقالرينه دوشه‌جكنى بياندن صوكره موسى عليه‌السلامك فرعونك كچمه‌مسى ايچون دكزك يوللرينى قاپامق اوزره عصا ايله اشارت ايتمك ايسته‌ديكنده جناب حقك دكزك على حاله براقيلمسنى امر ايتديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا اِنَّهُمْ جُنْدٌ مُغْرَقُونَ ﴾ بيوريور .

[ياموسى ! دكزى ساكن اولارق ترك ايت . زيرا ؛ آنلر غرق اولوناجق عسكرلردر .]

يعنى ؛ امر الٰهى اوزره موسى عليه‌السلام بنى اسرائيل ايله برابر دكزدن مرورندن صوكره فرعونك يولنى قاپامق ايچون دكزك هيئت اصليه‌سنه رجوعنى جناب حقدن طلب ايدنجه امر الٰهى شويله ظهور ايتمش ودنيلمشدركه « ترك ايت دكزى حالى اوزره براق .

زیرا ؛ فرعون وقومی دکزه باتاجق عسکرلردر » . واجب تعالی موسی علیه‌السلامدن خوف واندیشه‌یی قالدیردی وقلب نبویلرینك استراحتی ایچون اعداسنك دکزه باتقله هلاك اولاجقلرینی خبر ویردی .

خازن ومدارکده بیان اولوندیغی وجهله (رهواً) ساکن اولمق معناسنه‌در. چونکه؛ دکز یاریلوب اون ایکی پارچه اولوب بنی اسرائیل ایله برابر موسی علیه‌السلام کچدکدن صوکره موسی علیه‌السلام دکزك اسکی حالنه کلمسی ایچون عصایی دکزه وورمقله دکزك حرکه‌سنی طلب ایدنجه الله تعالی « دکزی ساکن اولدیغی حالده ترك ایت . زیرا ؛ فرعون کندی ایچون آچیلدی ظنیله دکزه کیروب غرق اولاجقلردر » بیوردی واویله‌ده اولدی .

یاخود (رهواً) آچیق یول وفرجه معناسنه‌در. بوکا نظراً « ترك ایت دکزی آچیق یول اولدیغی حالده . زیرا ؛ آنلر آچیق یول ظنیله کیروب غرق اولاجقلردر » بیوردی. بناءً علیه ؛ فرعون عسکریله برابر مغرور اولارق کلدی، دکزده آچیق یوللری کوردی وبو یوللردن دکزه کیردی وعسکرینك آرقه‌سی قره‌دن کسیلوب بالتمام دکزه کیرنجه دکزك پارچه‌لری قاپانوب بالکلیه هلاك اولدقلری دیکر نصوص جلیله‌ایله دخی ثابتدر .

∴

واجب تعالی فرعونك هلاکندن صوکره ترك ایتدکلری اشیایی بیان ایتمك اوزره ﴿ کَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ * وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ * وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ﴾ بیوریبور .

[فرعون وقومی چوق باغلر وباغچه‌لر وآقار پیکارلر واطرافنده اکینلر وکوزل قوناقلر واوتوره‌جق سرایلر ویوکسك کوشکلر ودها برچوق نعمتلر ترك ایتدیلر که او نعمتلر ایچنده آنلر متنعملر ایدی .] چونکه ؛ او زمانده دنیانك اك زنکین واحتشام موقعی مصر ایدی . زیرا ؛ حکومت قوتلی اولوب نعمت چوق، وراحت فوق‌العاده ایدی . آنجق کفرله طولو وبنی اسرائیله جور وجفایی عادت ایتمش قبطی ملقی حاکملر ایدی. جناب حق بونلرك اوزرینه حضرت موسایی رسول اولارق ارشاد ایچون کوندردی. آنلر ایمان ایدوب

نصیحت دیکله‌مه‌دکلرندن الله تعالی آنلری اهلاك ایدنجه بوتون اموال واملاکی وثروت وسامانلری وباغلری وباغچه‌لری والحاصل بالجمله نعمتلری دوکولدی قالدی .

﴿ كَذَٰلِكَ ﴾

[فرعون وقبیله‌سی کفر اوزره اصرار ایدوب ایمان ایتمه‌دکلری کبی حضرت موسایه دخی بر طاقم اذایه وجفایه جسارت ایتدکلرندن آنلری اهلاك ایتدیکمز مثللو هر کفر ایدوب ایمان ایتمه‌ینلری اهلاك ایدرز وعادت الٰهیه‌مزده بو منوال اوزره جریان ایتمکده‌در.]

∴

واجب تعالی فرعونك هلاکنی وبر چوق نعمتلر ترك ایتدکلرینی بیاندن صوکره او نعمتلره کیملرك وارث اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ * فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ ﴾ بیوریبور .

[بز عظیم الشان او باغ و باغچه‌لری و سائر نعمتلری آنلرله اصلا بینلرنده قرابت ومناسبتی اولمادق بر قومی آنلره وارث قیلدق واو اموالك جمله‌سنی ارث اولارق اوقومه ویردك . فرعون وقومنی اهلاکدن صوکره یر وکوك آنلر اوزرینه آغلامادیلر وآنلره غضبمز اوزرینه عذاب کلدیکنده مهلت ویرلمه‌دی .] زیرا ؛ عذاب کلنجه درحال هلاك اولدیلر که اصلا مساعده‌یه نائل اولامادیلر .

خازن ومدارکك بیانلری وجهله بو آیتده قوم آخرله مراد ؛ بنی اسرائیلدر . چونکه ؛ قبطیلرله اسرائیلیلر آره‌سنده نسب جهتیله مناسبت اولمادیغی کبی دین وعادت وملیت جهتندن دخی مناسبت اولمادیغنه اشارت ایچون قومی، آخرله توصیف ایتمشدر . چونکه «آخر قوم» دیمك ؛ « اولکی قومه مغایر بر قوم » دیمکدر .

سما ایله ارضك آغلامسنده اکثر مفسرینك بیانلری وجهله اوچ صورتله توجیه واردر :

برنجیسی ؛ حقیقةً آغلامقدر . چونکه ؛ حضرت انسك روایتیله رسول الله صلی الله

تعالى عليه وسلم افنديمز « هيچ برقول اولمادى؛ الا آنك ايچون سماده ايكى قاپو واردر. برندن رزقنك معنوى سببى و بركتى اينر ، ديكرندن عملنك ثوابى چيقار . بناءً عليه ؛ او آدم وفات ايتديكنده رزقنك اينمسنه وعملنك چيقماسنه دائر حركتك كسيلمسندن سما آغلار» بيورردى وبو آيتى اوقوردى . ايشته بو روايته نظراً رسول الله بكاى حقيقةً آغلامقله تفسير بيورمشدر . ديكر بر روايتده « مؤمن اولان برقول وفات ايتديكنده يريوزنده نماز قيلديغى يرلر و كوكده عملنك چيقديغى محللر آغلار ، اما كافرك نمازى وسمايه چيقاجق كوزل عملى اولماديغندن كافرك وفاتيله ير و كوكدن هيچ بريسى آغلاماز» بيورمشدر.

بوكا نظراً **معناى آيت** : [فرعون وقومنك هلاكلرندن ير و كوك آغلاماديلر . چونكه ؛ كافر اولوب يرده و كوكده ايشه يارار عمللرى اولماديغندن هلاكلرينه هيچ بريسى آغلامامشدر.]

ايكنجى توجيه ؛ سما وارض ايله مراد ؛ **اهل سما واهل ارض** ديمكدر . بوكا نظراً **معناى آيت** : [فرعون وقومنك هلاكلرى اوزرينه اهل ارض اولان مؤمنلر و اهل سما اولان ملكلر آغلاماديلر] ديمكدر . بلكه اهل سما واهل ارض آنلرك وجود خبيثلرينك يريوزندن ازالهسنه ممنون ومسرور اولمشلردر .

اوچنجى توجيه ؛ بويوك بر كيمسهنك وفاتنده مبالغه صورتيله ناس آنى يك بويوك بر مصيبت صايارق «بو آدمك وفاتنه يرلر و كوكلر وطاغلر وطاشلر اغلادى» ديرلر. شو حالده بو آيتده « فرعون وقومنك اوزرينه سما وارض آغلاماديلر » ديمك آنلرك وجودلرينك قيمتى واهميتى اولماديغندن كنايهدر. يعنى « آنلرك هلاكندن هيچ بر كيمسه متأثر اولمادى، حتى سما وارض بيله آغلاماديلر » ديمكدر . كرچه بيان اولونديغى وجهله بو آيتده بكانك معناسى برقاچ وجهله توجيه اولونمش ايسهده بونلردن اصح اولان؛ **برنجى توجيهدر.** چونكه ؛ حديث شريفله مؤيد ومفسردر .

⁂

واجب تعالى فرعونك هلاكنى واموالنك قوم آخره ويرلديكنى بياندن صوكره فرعونك شرندن بنى اسرائيلى قورتارديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِى

اِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ * مِنْ فِرْعَوْنَ اِنَّهُ كَانَ عَالِيًا مِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه بز بنى اسرائيلى فرعونك اهانت ايديجى عذابندن قورتاردق . زيرا ؛ فرعون مسرفلردن متكبر برجبار ايدى .]

يعنى ؛ فرعونك ظلمى اهالينك تحمل ايدهميهجكى بر درجهيه وارنجه بز لطف وكرممزله الله حق ايچون بنى اسرائيلى فرعونك ظلم وتعديسندن واهانت ايديجى عذابندن قورتاردق. زيرا فرعون ؛ مسرف وسفيه وجبارهدن ايدى .

بو آيتده خازنك بيانه نظراً عذاب مهين ايله مراد ؛ **فرعونه وقومنك بنى اسرائيلى عبد مملوك اولارق قوللانمسى واوغلانلرينى اولدورمك وقيز اولادينى حياتده براقوب خدمات سفليهده استخدام ايتمك صورتيله اهانت وحقارت ايتمكدى.** فرعونك، مفسدلرك اك يوكسك طبقهسنده اولديغنه اشارت ايچون فرعون حقنده **عالى** تعبيرى اولونمشدر. فرعونك عذابندن قورتارمق ؛ ضرردن قورتارمق اولوب ضررك دفعى ايسه اهم والزم اولديغى جهتله فرعونك عذابندن خلاص، نفس فرعوندن خلاص اوزرينه تقديم ايدلمش وفرعونك عين عذاب اولديغنه اشارت ايچون فرعون ، عذاب مهيندن بدل قيلنمشدر .

⁂

واجب تعالى فرعونك شرندن بنى اسرائيلى خلاص ايتديكنى بياندن صوكره آنلره ايصال ايتديكى منفعتى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ عَلَى عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴾ بيوريور .

[الله تعالى حق ايچون بز بنى اسرائيلى كندى زمانلرينك عالملرى اوزرينه اختيار ايتدك .] زيرا ؛ بز م آنلرك استحقاقنه علممز وار كه او علم اوزرينه آنلرى اختيار ايتدك.

عالملر له مراد ؛ **اوزمانده بولونان ملتلر وامتلردر.** بناءً عليه ؛ ديكر زمانده بولونان عالملر اهاليسندن بنى اسرائيلك افضل اولمسى لازم كلمز وحضرت موسانك تربيهسى سببيله اوزمانده بنى اسرائيلك رياسته ومنصبه وانواع ثروته مستحق اولدقلرينه واوزمانده بولونان

بوتون ملتلر اوزرینه بونلرك فضله مزیتلری اولدیغنه بوآیت دلالت ایدر. زیرا؛ جناب حق بونلری زمانلرینك عالملری اوزرینه اختیاری علم اوزره اولدیغنی بیان بیورمشدر . چونکه علم ایله مراد ؛ **آنلرك استحقاقه ومزیتلرینه علم** دیمکدر .

∴

واجب تعالی عالملر اوزرینه بنی اسرائیلی اختیار ایتدیکنی بیاندن صوکره اختیار ایتدیکی نعمتلرك بعضیلرینه اشارت ایتمك اوزره ﴿ وَاٰتَيْنَاهُمْ مِنَ الْاٰيَاتِ مَا فِيهِ بَلٰٓؤٌا مُبِينٌ ﴾ بیوریبور .

[بز بنی اسرائیله علامتلردن نعمت ظاهره اولانلرینی ویردك .]

یعنی ؛ بز عظیم الشان بنی اسرائیله نعمتلری و امتحانلری متضمن اولان علامتلری ویردك. مدارکده بیان اولوندیغی وجهله واجب تعالی‌نك بنی اسرائیله ویرمش اولدیغی علامت و آیتلر ؛ **دریانك یاریلوب یول اولمسی وصحرانك شدتلی اولان صحرای تیهده بولوملك آنلری کولکه‌لمسی ومن وسلوی‌نك آنلره رزق اولارق نازل اولمسیدر .** بونلرك جمله‌سی آچیق علامت ومعجزه اولمقله برابر بنی اسرائیلی امتحان وابتلا دخی واردر.

∴

واجب تعالی فرعونك هلاکنی وموسی علیه السلامك بنی اسرائیل ایله برابر خلاصنی بیاندن صوکره مکه مشرکلرینك حاللرینی واعتقادلرینی بیان ایتمك ﴿ اِنَّ هٰٓؤُلَاۤءِ لَيَقُولُونَ * اِنْ هِيَ اِلَّا مَوْتَتُنَا الْاُولٰى وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِينَ * فَأْتُوا بِاٰبَاۤئِنَاۤ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾ بیوریبور .

[شو مکه مشرکلری « عاقبت امر وانجام حال أولوم بر کره‌در وأولدکدن صوکره

بز قبرمزدن قالقمایز . اکر سوزیکزده طوغرو ایسه‌کز أولمش بابالریمزی قبرلرندن کتیرکده کوره‌لم » دیرلر .]

یعنی ؛ شو مکه‌ده شرکله مألوف اولان مشرکلر البته دیرلرکه « أولوم اولمادی ، الاحیات دنیایی ازاله ایدن أولوم اولدی . بناءً علیه ؛ بز بر کره دنیاده أوله‌جکز بر دها قبرمزدن قالقمق یوقدر . اکر سزك دیدیککز کبی أولنلر دیریله‌جك وقبرندن قالقه‌جقسه وبو سوزیکزده صادق ایسه‌کز أولمش بابالریمزی قبرندن قالدیرك بزه کتیرك کوره‌لم وسوزیکزه ایناناлم » . ایشته مشرکلر بویله دیمکله حشری انکار ایتدیلر .

∴

واجب تعالی قریش قومنك بوسوزلری استهزا طریقیله سویله‌دکلری جهتله تکدیر وتوبیخ صورتیله آنلرك سوزلرینی رد ایتمك اوزره ﴿ اَهُمْ خَيْرٌ اَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ اَهْلَكْنَاهُمْ اِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴾ بیوریبور .

[مکه اهالیسیمی خیرلی یوقسه یمن ملکی تبّعك قومیمی خیرلیدر ومکه‌لیلرمی خیرلی یوقسه آنلردن اول کچن وبزم اهلاك ایتدیکمز امتلرمی خیرلیدر؟ زیرا؛ آنلر مجرملردی.]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! کفرهٔ قریش سنی تصدیق ایتمه‌یوب قیامتی وحشری ونشری انکارله کفرلرنده اصرار ایدییورلر . حالبوکه مال ومنصب وثروت جهتندن مکه‌لیلرمی خیرلیدر ، یوقسه یمن پادشاهی تبعك قومی و آنلردن اول کچن بزم اهلاك ایتدیکمز عاد وثمود قوملریمی خیرلیدر ؟ آنلرك جمله‌سی بویوك کناه و جنایت صاحبی اولدقلرندن آنلری اهلاك ایدنجه آنلر کبی جرم وجنایت صاحبی اولان مکه اهالیسنی اهلاك ایده‌جکمز اولویتله ثابتدر . زیرا ؛ مکه اهالیسی قوتجه آنلردن دها ضعیف اولدقلری کبی جنایتده دها بویوکلردر.

فخر رازی ، خازن ونیسابورینك بیانلری وجهله تبع ؛ **یمن ملکلرینك عنوانیدر .** نته کیم کسری ؛ عجم وقیصر ؛ روم وخاقان ؛ ترك ملکلرینك عنوانی اولدیغی کبی یمن ملکلرینك عنوانی ده تبع ایدی . جزیرة العربك شرق جهتلرنده اوزمان تبعك مقامی اسلامیت

زمانده عادتا خلافت مقامی منزله‌سنده ایدی . **اطراف واکنافده بولونان طوائف ملوك کندیلرینه تابع اولدیغندن** یمن ملکلرینه تبع دنیلمشدر .

بعض روایته نظراً بو آیتده تبع له مراد؛ **(ابوکرب)** درکه اسمی (سعید) ویا (اسعد) در وقومی کفر اوزره ایکن کندی بعض راهبلرك بیان وتعریفلری وجهله رسول اللهه ایمان ایتمشدی. مؤمن اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . چونکه ؛ بو آیتده واجب‌تعالی تبعك قومنی ذم ایتدی‌ده تبعی ذم ایتمه‌دی ورسول اللهك « تبع نبیمیدر دکلمیدر ؟ بیلمیورم » بیورمسی‌ده تبعك ایی بر کیمسه اولدیغنی تأیید ایدر .

بو آیتده خیرلی اولوب اولمامق قوت وشوکت جهتندندر ، یوقسه اساس کفرك هیچ برنده خیر تصور اولونماز . شوحالده « تبعك قومی و آنلردن اول کچوب اهلاك اولونان امتلرك مکه اهالیسندن دها قوتلی وشوکتلی اولدقلری حالده آنلری اهلاك ایدنجه مکه اهالیسنك اهلاك اولوناجغنده شبهه یوق » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی قریشك حشری انکار ایتدکلرینی بیاندن صوکره حشره دلالت ایدن دلیللری ذکر ایتمك اوزره ﴿ وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ * مَا خَلَقْنَاهُمَا اِلَّا بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ بیورییور

[بز یری و کوکلری اویناییجی اولدیغمز حالده اویونجق اولارق خلق ایتمه‌دك ، الا اونلری حقه مقارن اولارق خلق ایتدك که بونلرك بو منوال اوزره یارادیلیشندن بزم قدرت قاهره‌مزه استدلال ایتسونلر وانسانلری اولدکدن صوکره دیریلتمکه قادر اولدیغمزی بیلسونلر ولکن ناسك اکثریسی بونلری بیلمزلر .]

﴿ اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ اَجْمَعِينَ ﴾

[حقله باطل بینی تفریق ایدن قیامت کونی آنلرك جمله‌سنك جزاسنه تعیین اولونان وقت معیندر.] بناءً علیه ؛ هر کس او کونده عملنك جزاسنی کوره‌جکلر وشبهه‌سز عاصیلر بلالرینی بولاجقلردر .

واجب‌تعالی ناسك اکثریسنك بوکبی حقایقی دوشونوب بیله‌میه‌جکلرینی بیانله قریش قومنی ذم ایتمشدر . زیرا ؛ آنلرك عقلی قیصه اولدیغندن محسوسات عادیه‌یی ادراکله اکتفا ایدرلر ، معقولات جهتنی لایق اولدیغی درجه‌ده ادراکه عطف نظر ایتمزلر . بناءً علیه؛ حشری انکارله قدرت الٓهیه‌یی انکاره جسارت ایدرلر. حالبوکه سموات وارضی خلقه قادر اولان ذات اجل واعلانك اولمش انسانلری احیایه قادر اولاجغی اولویتله ثابتدر.

*
* *

واجب‌تعالی یوم قیامتك جمله ناسك عمللرینك جزاسنی تعیین ایده‌جکی بر کون اولدیغی بیاندن صوکره او کونده هیچ بر کیمسه‌نك دیکرینه فائده‌سی اولمایه‌جغنی بیان ایتمك اوزره

﴿ يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى عَنْ مَوْلًى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴾ بیورییور .

[ای نبی ذیشان ! شول کونی ذکر ایت که او کونده اقربا اقربایی هیچ بر شیدن غنی قیلاماز و بربرلرینه یاردیم‌ده ایده‌مزلر .] چونکه؛ برینك کناهنی دیکری یوکله‌نوب یوکنی آزالتامادیغی کبی بریسی دیکرینك عذابیله دخی معذب اولونماز. بناءً علیه؛ هیچ بر کیمسه بو صورتله دیکرندن فائده کوره‌مز . یعنی قیامت کونی اویله بر کون که هیچ بر کیمسه‌دن دیکر بر کیمسه‌یه فائده اولماز، ولوسه اقرباسی اولسون .

(مولیٰ) لفظی **دینده ونسبده یقین اولان کیمسه‌یه** دینور . یاخود **بریسی دیکرینی آزاد ایتمك صورتیله بریسی او برینك مولاسی اولور** . بوراده هانکی معنی مراد اولونورسه اولونسون محتمل اولدیغی کبی مقصده بردر. چونکه ؛ یقین اقربادن بربرینه فائده اولمادیغی کبی یکدیکرینه یاردیم‌ده ایده‌مزلر . شوحالده « اقربا بیننده یاردیم جاری اولمایینجه اجنبی بیننده جاری اولامیه‌جغی اولویتله ثابت اولور » دیمکدر .

*
* *

واجب‌تعالی اقربادن اقربایه فائده اولمایه‌جغنی بیاندن صوکره فائده اولاجق کیمسه‌لری بیان ایتمك اوزره ﴿ اِلَّا مَنْ رَحِمَ اللّٰهُ اِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴾ بیورییور .

[انسانلر آخرتده بر برينه معاونت ايده‌مزلر ، الا شول كيمسه‌لر معاونت ايدركه او كيمسه‌لره الله تعالى مرحمت بيوردى . اللهك مرحمت ايتديكى كيمسه‌لره معاونته مساعدهٔ الٓهيه ظهور ايدر. زيراواجب تعالى؛ هرمرادينه غالب وقوللرينه مرحمت ايديجيدر.]

يعنى ؛ آخرتده اقربا بيننده بيله معاونت جريان ايتمز ، آنجق اللهك لطف واحسان ايتديكى كيمسه‌لر آره‌سنده معاونت جريان ايدر . زيرا ؛ انجق الله تعالى هر كسه غالبدر ايسته‌ديكنى ياپار . بناءً عليه ؛ بعض قوللرينه مرحمت بيورر .

فخر رازينك بيانه نظراً بو آيتده اللهك مرحمت بيورديغى كيمسه‌لر له‌مراد؛ **اهل ايمانه** اولديغى ابن عباس حضرتلرندن مرويدر . چونكه ؛ مؤمنلر بينلرنده بر برينه شفاعت ايتمكله منفعت اولاجغى كبى انبيا و ملكلرده اهل ايمانه شفاعت ايده‌جكلردر . شو حالده بر برلرندن ياردیم كورميه‌جك كافرلردر ، مؤمنلر دكللردر .

⁂

واجب تعالى يوم قيامتى ذكردن صوكره يوم قيامتده مجرملرك حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ * طَعَامُ الْأَثِيمِ * كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ * كَغَلْيِ الْحَمِيمِ ﴾ بيوريور .

[زقوم آغاجى كناهكارلرك طعاميدر . صيجاغك شدتندن صويك قايناديغى كبى كناهكارلرك قارنلرنده قاينار أريمش طونج كيبدر .]

يعنى ؛ جهنم آتشنك شدتندن أريمش طونج كبى اولديغى حالده عاصى و مجرم اولان كيمسه‌نك طعامى زقوم آغاجيدر . صيجاق صويك قايناديغى كبى كناهكارلرك قارنلرنده قاينار .

مداركده و خازنده بيان اولونديغى وجهله زقوم آغاجى دنيا آغاجلرى كبى ياپراقلى و ميوه‌ليدر ، آنجق جهنمك آتشى ايچنده آتشندر و زقوم آنك ميوه‌سيدر و كناهى چوق اولان كيمسه‌لرك آقشام وصباح طعاملرى اولديغى بو آيتله ثابتدر وغايت شدتليدر. زيرا ؛ رسول اللهك « اكر زقومدن بر دامله دار دنيايه داملامش اولسه‌ايدى اهل

دنيانك معيشتلرينى افساد ايدردى . حال بويله اولونجه هر كون طعامى زقوم اولانك حالى نيجه اولور » بيورديغى ابن عباسدن مرويدر .

⁂

واجب تعالى اهل جهنم حقنده زبانيلره واقع اولاجق خطابنى بيان ايتمك اوزره ﴿ خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْجَحِيمِ * ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ﴾ بيوريور

[طرف الٓهيدن جهنم زبانيلرينه دنيلوركه « طوتك او كناهكارى جهنمك اورتاسنه چكك ، صوكره باشنك يوقاريسندن صيجاق صوبى دوكوك » .]

يعنى ؛ « او مجرمك ياقاسندن شدتله جهنمك اورته‌سنه چكك وجهنمك اورتاسنه چكدكدن صوكره صيجاق صويك عذابنى باشندن دوكوك » ديمكله كناهى زياده اولان مجرملره حقارت ميدانه قونوركه عذاب اوزره عذاب اولسون .

مداركده بيان اولونديغى وجهله ﴿ فاعتلوه ﴾ عتل لفظندن مأخوذدر . عتل ؛ **بركيمسه‌نك اوموزندن وياقاسندن طوتوب شدتله چكمك جبر وسائر محنت محلنه كمال غضبله سوقه ايدوب كوتورمكدر** . شو حالده اهل جهنمى زبانيلر چكركن كمال شدت وحقارته دلالت ايدن كوتو چهره و اكشى يوزله كوتوره‌جكلرينى بو آيت وبالخاصه (فاعتلوه) كلمه‌سى بيان ايتمشدر . حميم ؛ **صيجاق صودر** . اهل جهنم اوزرينه دوكوله‌جك عين حميم يعنى صيجاق صو اولديغى حالده عذابك هر جهتلرينى احاطه ايده‌جكنه وكمال شدتنه اشارت ايچون صيجاق صويك عذابنك دوكوله‌جكى بيان اولوندى كه عذابك غايت شدتلى اولديغندن كنايه‌در .

⁂

واجب تعالى اهل جهنمك زبانيلر طرفندن طوتولوب جهنمك اورتاسنه چكيله‌جكلرينى بياندن صوكره جهنمده آنلره واقع اولاجق خطابى بيان ايتمك اوزره ﴿ ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ * إِنَّ هٰذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ ﴾ بيوريور .

[اى كناهكار كيمسه ! شو ايچنده بولونديغڭ جهنم عذابنى طات . زيرا ؛ سن كندى زعمنجه قومكك بويوكى وا كرام صاحبى ايدڭ وشو كورمش اولديغڭ عذاب ؛ دنياده سزڭ شك ايتديككز عذابدر .]

يعنى ؛ واجب تعالى زبانيلره امر ايدر ، عاصيلر جهنمه كيروب صيجاق صوباشلرندن دوكولوركن امر الٰهى اوزرينه زبانيلر طرفندن عاصيلره خطاباً « اى كناهكار كافر ! شو عذابى طات . زيرا ؛ سن دنياده كنديڭى هركسدن بويوك وقوى وانواع كرامتله متصف بيلير واويله اعتقاد ايدردڭ . ايشته شو كورمش اولديغڭ عذاب ؛ دنياده اينانمايوب شبهه ايتديككز عذابدر » دنيلور . زبانيلرڭ بوسوزلرى عاصيلره عذاب اوزرينه عذاب اولور . چونكه ؛ بر كيمسه رذيل ورسواى اولوب دورور كن « سن اولوسڭ وبويوكسڭ وكريمسڭ » ديمك استهزا وتحقيردر . دنياده انكار ايتديكى عذاب ايچنده يانوب طوتوشوركن « ايشته بو ، سزڭ شك ايتديككز عذابدر » ديمك يارهسى اوزرينه طوز صاچيق قيلندندر .

خازن وفخر رازينڭ بيانلرى وجهله بو آيتڭ (ابوجهل) حقنده نازل اولديغى مرويدر . چونكه ؛ ابوجهل رسول اللهه « بو دره ايچنده بندن دها بويوك وقوى وا كرام صاحبى كيمسه يوقدر . حال بويله اولونجه اللهه يمين ايدرم كه يا محمد! ﷺ سن وسنڭ ربڭ تعالى بكا برشى ياپامازسكز » ديديكى دفعاتله وقوع بولمشدر . ايشته ابوجهلڭ بوسوزينه جزا اولارق جهنمده زبانيلر طرفندن استهزا طريقيله بو سوزڭ سويلهنهجكنى جناب حق بو آيتله بيان بيورمشدر . ابوجهلڭ امثالى كافرلر حقندهدخى عين حالڭ جارى اولاجغى طبيعيدر .

*
* *

واجب تعالى اهل جهنمڭ حالنى بياندن صوكره اهل جنتڭ حالنى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ۞ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴾ بيوريور .

[شركدن صاقينان مؤمنلر جنتلرده باغلر وباغچهلرده وآقار پيكار باشلرنده وامين بر محلده بولونورلر .]

يعنى ؛ اللهڭ راضى اولماديغى كناهلردن نفسلرينى وقايه ايدن كيمسهلر جنتده امن وامان ايچنده هردرلو عوارضدن سالم وانواع سرورى جامع باغلر وباغچهلر آرهسندهاولاجقلردر . بو آيتده اتقا ؛ **مجرد شركدن احترازايتمك** معناسنهدر . بناءً عليه ؛ بو معناجه اتقاده ولو فاسق اولسون اهل ايمانڭ جملهسى داخلدر . مقام ؛ **اقامت ايديلهجك محلدر** . اقامت ايديلهجك مقامڭ اييلكى ؛ **ايكى شيله حاصل اولور** : برنجيسى ؛ **مكانڭ جميع تهلكهلردن وقورقولاردن آفاتدن امين اولمسيدر** . وآيتده (امينٍ) لفظى بو معنايى تأمين ايتمشدر . ايكنجيسى ؛ **كمال صفالى وانواع لذتلرى وسرورى جامع اولمسيدر** . آيتده (في جناتٍ وعيونٍ) لفظلرىده بو معنايى تأمين ايتمشدر . چونكه ؛ انسانلرده باغ وباغچهيى سومكدن وصحرالرده كزمكدن وپيكار باشلرنده اوتورمقدن لذت آلمق طبيعى برحالدر . شو حالده آيت متقيلرڭ راحت ومأمن وجميع آفاتدن سالم وانواع سرورى جامع بر محلده اولاجقلرينى بيان ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالى اهل جنتڭ نائل اولاجقلرى بعض نعمتلرى بياندن صوكره كيهجكلرى البسهيه متعلق نعمتلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ ۞ كَذَٰلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴾ بيوريور .

[اهل جنت ايپكدن ياپلمش اينجه وقالين لباسلر كيرلر واوتوردقلرنده كمال انسيت حاصل اولسون ايچون بربرلرينه قارشى اوتورور صحبت ايدرلر وكوزل مسكنلر وايپكدن معمول لباسلرله اهل جنته اكرام ايتديكمز كبى آنلرى بويوك كوزلو وبياض يوزلو حوريلرله تزويج ايدرز . آنلرله دخى متلذذ اولورلر .]

يعنى ؛ اهل جنت كوزل كينورلر واوتوردقلرى مجلسلرده آداب صحبته رعايت ايچون قارشى قارشىيه اوتورورلر وآنلره بوكبى نعمتلرله اكرام ايتديكمز كبى كوزل زوجهلر ويرمكله دخى مسرور ايدرز .

بو آیتده اهل جنتك نائل اولاجقلری نعمتلردن **دردی** ذکر اولونمشدرکه بونلرده نعمتلرك اساسلری وبویوکلریدر: برنجیسی؛ **مسکن**، ایکنجیسی؛ **البسه**، اوچنجیسی؛ **مجلسلرده مقابل اولارق صحبت وانسیت ایتمك**، دردنجیسی؛ **کوزل زوجه‌لردر**. انسانك اك زیاده سودیکی نعمتلرك اساسی‌ده بونلردر.

***

واجب تعالی اهل جنتك نعمتلرینی بیاندن صوکره کندیلرینك ایسته‌یه‌جکلری نعمتلری بیان ایتمك اوزره ﴿ یَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمِنِينَ ﴾ بیوریبور.

[اهل جنت جنتده توکنمیه‌جکندن امین اولدقلری حالده هر میوه‌دن ایسترلر.] بناءً علیه؛ هر زمان ایسته‌مکدن کیرو طورمازلر. هر زمان وهر یرده ایسته‌دکلرینی موجود وحاضر بولورلر وجنت میوه‌لرنده شیشیرمك وصیقینتی ویرمك کبی اصلا مضرت اولماز.

جنت میوه‌لرنده آغری ویرمك ومعده‌یی بوزمق کبی شیلر اولمادیغنه اشارت ایچون اهل جنتك هر قورقودن امین وهر آفتدن سالم اولدقلری وهر میوه‌دن ایسته‌یه‌جکلری بیان اولونمشدر وهر نه آرزو ایدرلرسه زمان کچمکسزین آرزو ایتدکلری شیلره نائل اولورلر.

***

واجب تعالی جنتك نعمتلرندن بعضیلرینی بیاندن صوکره نعمتدن استفاده‌نك شرطی اولان حیاتك دائمی اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ ﴾ بیوریبور.

[اهل جنت جنتده أولومی طاتمازلر، الا دنیاده طاتدقلری أولومی طاتارلر آندن باشقه أولوم کورمزلر.] جنتده اهل جنت هر نعمتله متنعم ومتلذذ اولدقلری کبی حیات نعمتیله دخی ابداً متلذذ اولورلر. چونکه؛ دنیاده کوردکاری أولومدن ماعدا أولوم طاتمازلر. زیرا؛ حیات ابدیدر، اصلا آفاته معروض اولماز. کرچه اهل نارده أولوم کورمیه‌جکلر ایسه‌ده جهنمده عذاب ایچنده اولاجقلری جهتله آنلر حقنده حیات مضرت اولدیغندن

حیاتله تبشیر **اهل جنته** تخصیص اولونمشدر. چونکه؛ حیاتدن منفعت کوره‌جك ومسرور اولاجق **اهل جنتدر**.

***

واجب تعالی اهل جنتك ابداً برحیات اولاجقلرینی بیاندن صوکره عذاب جهنمدن آنلری صاقلادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَوَقَاهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ * فَضْلًا مِنْ رَبِّكَ ﴾ بیوریبور.

[یا اکرم الرسل! ربك تعالی طرفندن فضل و احسان اولارق اهل جنتی جهنم عذابندن وقایه ایتدی.] بناءً علیه؛ بیان اولونان نعمتلرك جمله‌سی ربك طرفندن فضل واحسان اولدیغی کبی جهنم عذابندن‌ده وقایه ایتمك آیریجه لطف الٰهیدر.

***

واجب تعالی بو جهنم عذابندن وقایه ایتمك نعمتلرك جمله‌سنك فوقنده برنعمت اولدیغنه اشارت اولمق اوزره ﴿ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾ بیوریبور.

[ایشته شو اللهك قوللرینه ویرمش اولدیغی جنت نعمتلری طرف الٰهیدن فضل و کریم ونجات عظیمدرکه بوندن بویوك برلطف اولماز.] زیرا؛ بوتون قورقدقلرندن قورتولوب سومه‌دیکی شیلردن خلاص اولدقلری کبی بالجمله اومدقلرینه نائل اولاجقلردر. بناءً علیه؛ بونلرك فوقنده انسان ایچون برسعادت تصور اولوناماز.

﴿ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴾

[آنلر تذکر ایتسونلر ودوشونسونلر ایچون بز قرآنی سنك لسانکله قولایلاشدیردق.] یعنی؛ ای حبیبم! قرآنی سنك لسانك اولان لسان عرب اوزره انزال ایتمکله بز قرآنی قولای قیلدق که آنلر معناسنی دوشونمکله متنصح و وعظیله متعظ اولسونلر. قرآنی بز قولای قیلنجه:

﴿ فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ ﴾

[سن آنلره نازل اولاجق غضب الٰهی‌یه انتظار ایت. آنلرده کندی زعم فاسدلرنجه سزه نازل اولاجق شیئه انتظار ایدیجیلردر .]

یعنی ؛ بز قرآنی لسان عرب اوزره آنلرك آكلایا بیله‌جکی بر درجه‌ده قولای قیلدیغمز حالده آنلر ایمان ایدوب موجبیله عمل ایتمه‌ینجه ای ـــ نبی معظم ! آنلره كله‌جك عذابی کوزله ، البته بر عذاب كله‌جكدر . زیرا ؛ آنلرده کندی اعتقادلرنجه سزه بر بلا كله‌جکنی کوزله‌یورلر .

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی مایسنك یكرمنجی كوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایكی سنه‌سی رجب آینك سكزنجی صالی كونی قوشلق وقتی سورهٔ دخانك ترجمه‌سی بعونه تعالی قونیه‌ده ختام بولمشدر .

سورهٔ جاثیه

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اوتوز آلتی ویا اوتوز یدی آیتی جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ حٰمٓ ﴾

متشابهاتك تأویلنك جوازینه نظراً (حا) لفظی حمایه‌دن یا حامی ! (میم) لفظی منزل‌دن یا منزل ! دیمكدر و رسول اللهه خطابدر . بوكا نظراً معنای نظم : [ای ـــ وحی الٰهی‌یی حمایه واوهام وخیالاتدن نشأت ایدن شبهه‌لری ازاله ایدیجی اولان حبیبم ! سكا خطاب ایدر بیوریرم] دیمكدر .

﴿ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴾

[قرآنك تنزیلی عزیز وحكیم اولان الله تعالی طرفندندر .]

یعنی ؛ شو (سورهٔ حم) تدبیرنده حكیم وانتقام آلمقده قوی اولان الله تعالی طرفندن كلمش بر بیوك كتابك تنزیلیدر . قرآنك مكارم اخلاقی جامع وانسانلرك دنیوی واخروی جمیع سعادتلرینه كافی بر كتاب مستطاب اولدیغنه بو آیتده اشارت واردر . چونكه قرآنی انزال ایدن واجب تعالی‌نك جمیع افعالی حكمتدن خالی اولمایوب وجمیع مصالح عالم وهركسه غالب وبالجمله مقدوراته قادر اولوب قوللرینك احوالنی اصلاح ایچون نازل اولدیغنی بیان ایتمك ؛ قرآنك عبث اولمایوب بنی بشرك منافعنه دائر احكامك كافه‌سنی كافل اولدیغنی بیان ایتمكدر .

*
* *

واجب تعالی ذاتنك عزیز وحكیم اولدیغنی بیانله قرآنك حكمته موافق اولدیغنی بیاندن صوكره كندینك حكمت صاحبی اولدیغنه سموات وارضده بر چوق علامتلر اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾ بیوریور .

[اهل ایمان ایچون وحدانیت الٰهیه‌یه وحكمت سبحانیه‌یه دلالت ایدر بر چوق علامتلر واردر .]

یعنی ؛ سموات وارضك بو منوال اوزره یارادلمسنده مؤمنلر ایچون وحدانیت وقدرت الٰهیه‌یه دلالت ایدر بر چوق دلیللر واردر . چونكه ؛ بو قدر اجسام عظیمه‌یی یوقدن وار ایتمك وسمایی یوكسك وعالی وارضی انكین وسفلی قیلمق وآنلرك هر برنده عقللره حیرت ویره‌جك نیجه یوز بیكلرجه عجائب وغرائبی وضع ایتمك البته بر صانعك وجودینه وقدرتنه وفاعل مختار اولدیغنه دلالت ایدر آچیق علامتلردندر .

فخر رازی ، نیسابوری وخازنك بیانلری وجهله سموات وارضده صانعك وجودینه وقدرت قاهره‌سنه علامتلر جمله انسانلر ایچون اولدیغی حالده او دلیللردن انتفاع ایتمك مؤمنلره مخصوص اولدیغندن مؤمنلره تخصیص اولونمشدر ، یوقسه مؤمنلره دلیل اولدیغی كبی كافرلره دخی دلیلدر . لكن كافرلر او دلیللردن استفاده ایتمه‌دكلری ایچون كأن آنلره دلیل دكلمش كبی مؤمنلره دلیل اولدیغی بیان اولونمشدر . حالبوكه عقلی اولان كیمسه

ايچون سموات وارضده صانعك وجودينه بيكلرجه دليل واردر. زيرا ؛ سموات وارض موجوددر . هرموجوده برخالق لازمدر . ايشته اوده الله تعالى در .

كذلك سموات وارضده واجب تعالى نك فاعل مختار اولمسنه بيكلرجه دليل واردر. چونكه ؛ سموات وارض اجزادن مركب اجسامدر وهرجزؤلرك بربرينه مشابهتى اولديغى حالده او اجسامدن بعضيلرينك فوقانى وبعضيلرينك تحتانى اولمسى وبعضيلرينك شفاف وبعضيلرينك مظلم وبعضيلرينك صوئوق وبعضيلرينك صيجاق اولمسى خالق تعالى نك فاعل مختار اولمسنه دلالت ايدر . زيرا ؛ اجزالر بربرينه مشابه اولونجه برينك قبول ايتديكى احكامى عينيله او بريسى ده قبول ايدركن آيرى آيرى برر خاصه ايله يكديكرندن تميز ايتمسى البته فاعل مختارك اختياريله اولديغنه دليلدر . اكر طبيعت اقتضاسيله اولمش اولسه ايدى جمله سى عين حالده وعين خاصه ده اولمق لازم كليردى . شوحالده هربرينك آيرى آيرى برر خاصه ايله تميز ايتمسى طبيعت واسطه سيله اولماديغنه دلالت ايدر .

∴

واجب تعالى وجودينه وفاعل مختار اولديغنه سموات وارضك دلالت ايتديكنى بياندن صوكره انسانلرك وحيوانات سائره نك ده صانع تعالى نك وجودينه دلالت ايتديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَفِى خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَابَّةٍ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴾ بيوريور .

[اى بنى آدم ! سزك ياراديلشكزده ويريوزينه دوشه نمش اولان سائر حيواناتده علم وايقان صاحبى اولان قوم ايچون اللهك وحدانيته علامتلر واردر .] زيرا ؛ سزك اولا طوپراقدن صوكره نطفه دن خلق اولونوب برحالدن ديكر حاله تبدل وتحول ايده رك شو كورولن قيافت اوزره بر انسان اولمكزده وير يوزينه طاغيلمش اولان قوشلرده وحشراتده وحيوانات اهليه وغيراهليه نك هربررلرنده ادراكى اولوب دوشونن كيمسه لر ايچون اللهك وجودينه وفاعل مختار اولديغنه بيكلرجه دليللر واردر .

∴

واجب تعالى سموات وارضك وعناصر اربعه دن تركب ايدن حيواناتك صانع تعالى نك وجودينه دلالت ايتدكلرينى بياندن صوكره سما ايله ارض آره سنده اولان حوادثك صانعه دلالت ايتدكلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴾ بيوريور .

[كيجه ايله كوندوزك اختلافنده واللهك سمادن رزق اولارق انزال ايدوبده قورويوب أولدكدن صوكره يريوزينى كندى سببيله احيا ايتديكى رحمت صولرنده وروزكارلرك صاغدن صوله وصولدن صاغه جريانده وتبدل وتغيرنده عقلى اولان قوم ايچون صانعك وجودينه دليللر واردر .]

يعنى ؛ كيجه نك كيدوب يرينه كوندوزك كلمسنده واوزايوب قيصالملرنده وفصول اربعه ده كيجه ايله كوندوزك اختلافلرنده عقلى اولان كيمسه لر ايچون صانعك وجودينه دلالت ايدن دليللر واردر. كذلك انسانك رزقنه سبب اولان ياغمورى سمادن ايندیروب آنكله أولو كبى قورومش طوپراغى احيا ايدوب او رحمتك طاملالرى باشنه اوتلرى ودورلودورلودانه لرى وانواع عديده ده ميوه لرى بيتيروب اوميوه لرك بعضيلرينك خلاصه سى طيشنده وسرت يرى ايچنده در ؛ قايصى ، ويشنه كبى . بعضيسنك قابوغى طيشنده ولبى ايچنده در : بادم وجوز كبى . بعضيسنك ده انجير كبى اصلا آتيلاجق قابوغى يوقدر . ايشته بونلرك جمله سنده وروزكارلرك بعضيسنك مضر وديكرينك نافع اولمسنده وبعضيسى صوئوق وبعضيسى صيجاق وبعضيسنك ياغموره اماره اولوب ديكرينك قحط وغلايه سبب اولمسنده وبعضيسنك شرقى ويا غربى وبعضيسنك جنوبى اولمسيله اختلافنده ادراك صاحبى اولان قوم ايچون صانعك وجودينه علامتلر واردر .

واجب تعالى نك وحدانيته دائر بومقامده سرد اولونان دليللرده **اوچ خاتمه** واردر : برنجيسى ؛ بو دليللرله استدلال **مؤمنلره** ، ايكنجيسى ؛ **ارباب ايقانه** ، اوچنجيسى ؛ **ارباب عقله تخصيص اولونمشدر** . شو ترتيب اوزره استدلالده اعلادن ادنايه تنزل

صورتيله استدلالك واجب اولديغنه اشارت واردر . بوكا نظراً شو استدلالك خلاصه سى؛ اكر مؤمن ايسه كز صانعك وجودينى وفاعل مختار اولديغنى شو دليللردن آكلايك اكر مؤمن دكلده حق آرايجى ايسه كز شو دلائلى كمال ايقان وعلم يقينله تدقيق ايدك كه ايمان ايده سكز واكر مؤمن دكل وارباب ايقاندن ده دكل ايسه كز ارباب عقل اولمقدن ده كيرى قالمازسكز . شو حالده « عقلكزله استدلاله چاليشك كه برنجى مرتبه ده ارباب ايقاندن وايكنجى مرتبه ده ارباب ايماندن اولاسكز » ديمكدر .

ياخود آيتلرك نهايتلرينك شو ترتيب اوزره كلسى شويله توجيه اولونور: انصاف صاحبى اولان انسانلر شو دليللره كمال دقتله نظر ايدنجه عالمك مصنوع وهر مصنوعك بر صانعه محتاج اولديغنى بيليرلر وصانعك وحدانيتنه ايمان ايدرلر . ايماندن صوكره صانعك وجودينه دليللرى دقتله تدقيق ونظرلرينى غايت اينجه لتوب درين درين دوشونوب شبهه لرينى بالكليه ازاله ايتمكله ارباب ايقاندن اولورلر . بوندن صوكره سائر دليللرى تدقيقله عقلا زمره سندن اولورلر . شو حالده « برنجى درجه ده تدقيق ايدنلر ؛ مؤمن اولورلر . ايكنجى درجه ده تدقيق ايدنلر ؛ هم مؤمن همده ارباب ايقاندن اولورلر . اوچنجى درجه ده تدقيق ايسه عقلا شانى » ديمكدر .

***

واجب تعالى شو دليللرى بياندن صوكره او دليللره خلاصه اولمق اوزره ﴿ تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِاَىِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللّٰهِ وَاٰيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ ﴾ بيوريبور .

[يا اكرم الرسل ! شو بيان اولونان آيتلر اللهك وجودينه دليللردر . بز عظيم الشان او آيتلرى حقه مقارن اولارق سنك اوزريكه تلاوت ايدرز . حال بويله اولونجه اللهك كتابندن وآيتلرندن صوكره هانكى سوزه ايمان ايدرسكز؟] چونكه؛ اللهك حق اولان آيتلرينه وكتابنه ايمان ايتمه نجه بوندن صوكره ايمان ايده جك هانكى كلام اولا بيلير ؟ البته اللهك كلامندن صوكره ايمان ايده جك برشى اولاماز .

فخر رازى وخازنك بيانلرينه نظراً دليللرك حقه مقارن اولمسى ايله مراد؛ او دليللرك

صورت قطعيه ده صحتى معلوم اولمقدر . « بوندن صوكره هانكى سوزه ايمان ايدرسكز ؟» ديمك « كتاب اللهدن صوكره سزه قناعت ويره جك بر دليل يوق » ديمكدر . زيرا ؛ « كتاب الله كبى قطعى دليل ايله انتفاع ايده مه ين كيمسه يه بونلردن صوكره انتفاع ايده جك بر دليل وكتاب يوق » ديمكدر . چونكه ؛ اعلى واقوى اولان دليللرله انتفاع ايده مه ين كيمسه نك ادنى وغايت ضعيف اولان دليللرله انتفاع ايده ميه جكى اولويتله ثابت اولور .

***

واجب تعالى وحدانيت الٰهيه يه دلالت ايدن دليللره ايمان ايتمه ين كافرلر ايچون بو دليللردن صوكره آنلره قناعت ويره جك وايمان ايده جك بر دليل اولماديغنى بعد البيان بو مثللو ايمان ايتمه ين مجرملرك هلاك اولاجقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيْلٌ لِكُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيمٍ ﴾ بيوريبور .

[عذاب وهلاك هر يالان سويله يجى كناهكارلر ايچوندر .]

يعنى اللهك غضبيله هلاك ؛ افك و افترا ايده رك مبالغه لى يالان سويله يجى وشدتله كناهه داليجى كيمسه لر ايچوندر . چونكه ؛ مشروع اولمايان بر طاقم افتراده بولونوب خالقى آلداتدقلرى ايچون جزانك اك بويوكنه وهلاكك شدتليسنه مستحقلردر . زيرا جزا ؛ جرم نسبتنده اولور .

***

واجب تعالى كناهكارلرك هلاكه مستحق اولدقلرينى بياندن صوكره آنلرك كوتو اخلاقلرندن بريسى ده كفره اصرار ايتمك اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَسْمَعُ اٰيَاتِ اللّٰهِ تُتْلٰى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ﴾ بيوريبور .

[اويالانجى كناهكار ، اوزرينه اوقونان آيتلرى ايشيتيرده صوكره كأن او آيتلرى ايشيتمه مش كبى كنديني بويوك عد ايده رك كفرنده اصرار و دوام ايدر و يالانجينك

حالی بویله اولونجه یا اکرم الرسل ؛ سن آنی آجیدیجی عذابله تبشیر ایت .] چونکه ؛ کناهکارأ لنده بولونان ثروتنه واعتبارینه دایانارق کندینی بویوك بر کیمسه صایوب قرآنی ایشیتدیکی حالده ایشیتمه‌مش کبی کفرنده اصرار ایدوب ایمانه میل ایتمه‌دیکندن عذابك شدتلیسنه مستحقدر . زیرا ؛ آنك کفردن آلمش اولدیغی لذت، ایمانه مانع اولدیغندن کفرك لذتی مقابلنده عذابك آجیسنی طاده‌جقدر .

عذابله تبشیرك معناسی ؛ کناهنك جزاسنی خبر ویرنجه اوآجی خبرك اثرینك یوزنده ظهور ایده‌جکنه بناءً تبشیر دنیلمشدرکه خبرك اثری بشره‌سنده کورولسون دیمکدر ، یوقسه عذابله تبشیر اولماز .

* * *

واجب تعالی کافرلرك فنا اخلاقندن ایکنجیسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا عَلِمَ مِنْ اٰيَاتِنَا شَيْـًٔا اتَّخَذَهَا هُزُوًا اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴾ بیوریور .

[او یالانجی کناهکار بزم آیتلریمزدن بر شی بیلدیکنده او آیتلری مسخره اتخاذ ایدر . ایشته شو اخلاقده اولان کیمسه‌لر ایچون اهانت ایدیجی عذاب واردر .]

﴿ مِنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمُ ﴾

[آنلرك آرقالرنده جهنم واردر]

﴿ وَلَا يُغْنِى عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْـًٔا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَاءَ ﴾

[آنلرك قازاندقلریماللری آنلردن برشی دفع ایده‌مز و اللهك غیری آنلرك دوست اتخاذ ایتدکلری شیلر دخی آنلردن آزیجق عذابی بیله دفع ایده‌مز .]

﴿ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴾

[آنلر ایچون بویوك عذاب واردر .]

یعنی ؛ شو کافر عنودك اخلاق کریهه‌سندن ایکنجیسی ؛ بزم آیتلریمزدن بر شی

ایشیدوب بیلدیکنده کمال عناد و کبر وغرورندن او آیتلری استهزاء وسیلهٔ اتخاذ ایدر .

ایشته شو طریق حقدن آیرلمش وطریق ضلالی مسلك اتخاذ ایتمش اولان یالانجیلر ایچون دنیاده آنلری حقیر وذلیل قیلیجی عذاب واردر . زیرا ؛ دین اسلامك وقرآنك اطراف عالمه طاغیلمسی و آنلرك ارتکاب ایتدکلری شرکك اك بویوك جنایتدن اولدیغنك میدانه چیقمسی آنلری عالم نظرنده رذیل ورسوای قیلیجی بر عذاب الیمدر. آنلر دنیاده کوردکلری بو عذاب حقارتله قالمیه‌جقلردر . زیرا ؛ آنلر اولدکدن صوکره آرقالرنده جهنم عذابی واردر وآنلرك دنیاده قازاندقلری ماللری و چوجوقلری وثروت و سامانلری آنلرك اوزرینه دنیاده وآخرتده نازل اولاجق عذابدن آزیجق برشیئی بیله دفع ایده‌مز واللهك غیری معبود اتخاذ ایتدکلری پوتلری دخی آنلره منفعت ویرمه‌دیکی کبی آنلره کله‌جك عذابه اصلا مانع اولاماز . بناءً علیه ؛ آنلر ایچون بویوك عذاب واردرکه آنك فوقنده عذاب اولاماز .

فخر رازی و خازنك بیانلرینه نظراً بو آیت ؛ (نضر بن حارث) حقنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ (نضر) عجم لسانی بیلیر واوزمانك عجم رومانلرینی وعجم کتابلرنده اولان شیلری اهالی‌یه اوقومقله قرآنی دیکله‌مکدن خلقی منع ایدر و کندی ایشیتمش اولدیغی آیتلری استهزا ایتمکله خلقی اغفال ایدوب قرآنی هیچ ایشیتمه‌مش کبی بر طور و حرکتده بولوندیغندن جناب حق بو آیتله آنی ذم ایتمش و بو کبی انسانلره ایکی جهتله عذاب اولوب عذابك برنجیسی ؛ آنلری حقیر و ذلیل قیلاجغی وایکنجیسی‌ده اك بویوك عذاب اولوب بو عذابلردن آنلری نه دنیاده قازاندقلری مال ومناللری ، نه‌ده دوستلری قورتاره‌جغی بیان بیورمشدر . عذابك برنجیسی ؛ **دنیاده** ، ایکنجیسی ؛ **آخرتده** اولاجغنه بناءً عذابك ایکی کره ذکر اولونمسنده تکرار یوقدر. آیت هر نه قدر (نضر) حقنده نازل اولمش ایسه‌ده بو کبی کوتو اخلاق صاحبلرینك جمله‌سنه شاملدر .

خلاصه ؛ قرآنك آیتلرینی ایشیدوبده ایشیتمه‌مش کبی کناهنده دواملە آیتلری استهزا ایدنلرك هلاك اولاجقلری ودنیاده حقیر وآخرتده بویوك عذابه دوچار اولوب او عذابدن آنلری قورتاره‌جق بر کیمسه اولمایه‌جغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی کافرلرك قرآنی استهزا ایتدکلرینی بیاندن صوکره او استهزا ایتدکلری قرآنك عین هدایت اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ هٰذَا هُدًى ﴾ بیوریور.

[شو قرآن عظیم الشان قوللر ایچون بویوك بر هدایتدر.] چونکه او قرآن؛ کندیسنه یاپیشان کیمسه‌لری مطلوبلرینه ایصال ایدر آچیق بر یولدر. زیرا او قرآن؛ بشر اوزرنده جریان ایدن حوادثك احکامنی تماميله بیان ایتدیکی کبی عدالتی تماميله تأمین ایدر بر دستور اعظمدرکه جمله احکامی عقول بشره موافق و تزلزل قبول ایتمز محکم ومتین بر قلعه منزله‌سنده‌در. بناءً علیه قرآن؛ کندیسنه یاپیشانلر ومقتضاسیله عمل ایدنلر ایچون عین هدایتدر.

﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ اَلِيمٌ ﴾

[شول کیمسه‌لرکه آنلر ربلرینك آیتلرینه کفر ایتدیلر. آنلر ایچون غضب الٰهینك شدتلیسندن ألم ویریجی عذاب واردر.]

فخر رازی و خازنك بیانلری وجهله رجز؛ **عذابك شدتلیسی وغضب اللهك بویوکیدر.**

اسماء الٰهی ایچندن رب اسمنی ذکرله آیتلره کفر ایدن کافرلری ذمده مبالغه اولونمشدر. چونکه؛ عادی بر کیمسه‌نك سوزلرینی انکارله کندینك منعم حقیقیسنك وانواع نعمتلری ایله تربیه ایدن ربلرینك آیتلرینی انکار آره‌سنده البته بویوك فرق واردر. شو حالده «ربلرینه کفر ایتدی» دیمك «جنایتك پك بویوکنی ارتکاب ایتدی» دیمکدر. زیرا ربلرینه کفر ایتمك؛ حدینی تجاوز ایتمکده جنایتك نهایتنه وارمق موجوددر.

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنه دلالت ایدن دلیللردن بعضیلرینی واو دلیللره قناعت ایتمه‌ین کافرلرك جزالرینی بیاندن صوکره وحدانیته دلالت ایدن دیکر دلیللری بیان ایتمك اوزره ﴿ اَللّٰهُ الَّذِى سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِىَ الْفُلْكُ فِيهِ بِاَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾ بیوریور.

[الله تعالی شول ذات اقدسدرکه کندی امریله دکزده کمی جریان وسزلرك رزقکزی

فضل الٰهیدن طلب ایتمك واو رزق مقابلنده سزك شکر ایتمکلککز ایچون دریایی سزه مطیع ومنقاد قیلدی که سز او دریاده کمیلره بینوب سیر وسفرله تجارت ایدوب احسان الٰهیدن رزقکزی آرایاسکز ونائل اولدیغکز رزق مقابلنده ربکزه شکر ایده‌سکز.]

فخر رازی و نیسابورینك بیانلری وجهله دکزی تسخیر ایتمك؛ **اوچ وجهله** اولور: برنجیسی؛ **روزکاری خلق ایتمك**، ایکنجیسی؛ **صویك یوزینی کمیلك یورومسنه الویرشلی قیلمق**، اوچنجیسی؛ **صویك یوزنده سبح ایده‌جك آغاجی وسائر اشیایی خلق ایدوب وحی ایله کمی یاپدیروب دکزده سیر وسفری تسهیل ایتمکدر.** ایشته بونلردن هیچ برینی بشردن هیچ بر فردك خلق ایتمکه قدرتی اولمادیغندن بو افعال عجیبه قدرت الٰهیه‌یه دلالت ایتدیکی کبی واجب تعالینك قوللرینه انعام صاحبی اولدیغنه دخی دلالت ایدر. بناءً علیه؛ قوللرك اوزرینه بو نعمتلرك شکرینی ادا ایتمك واجب اولدیغنه اشارت اولونمشدر. شو حالده انسانلر اوزرینه هر نعمتك شکرینی ادا واجب اولدیغی کبی دکز واسطه‌سیله نائل اولدقلری نعمتلرك شکرینی دخی ادا ایتمك آیریجه بر وظیفهٔ دینیه اولدیغنی واجب تعالی بو آیتده بیان بیورمشدر.

*
* *

واجب تعالی دریاده کمیلری انسانلره مسخر قیلدیغنی بیاندن صوکره سموات وارضده بولونان موجوداتی مسخر قیلدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ بیوریور.

[الله تعالی سزك ایچون یرده و کوکلرده بولونان موجوداتك جمله‌سنی کندی عندندن اولدیغی حالده مسخر قیلدی. بناءً علیه؛ جمله‌سی سزه مطیع ومنقاددر. شو حالده سزك بو نعمتلری دوشونمککز لازمدر. زیرا؛ شو نعمتلرك بربری آرقه‌سنده کلمسنده دوشونمك شانندن اولان قوم ایچون وحدانیته دلالت ایدن دلیللر واردر.]

یعنی؛ ای انسانلر! سز خلاصهٔ موجودات اولدیغکز ایچون الله تعالی سموات وارضده بولونان موجوداتك کافه‌سنی سزك منفعتکزه خادم واستعمالکزه الویرشلی

قيلدى . حالبوكه او نعمتلرك جملهسى كندى عندندندر وبونلرك جملهسنده دوشونن قوم ايچون وحدانيته علامتلر واردر . بناءً عليه ؛ قوللر ايچون بو نعمتلرك شكرينى يرينه كتيرمك وظيفهٔ دينيه اولديغندن بو نعمتلرك شكرينى ادا ايتمهينلر اكثريتله استفاده ايتمكدن محروملردر .

* * *

واجب تعالى وحدانيته دلالت ايدن دليللرى بياندن صوكره قوللرينه اخلاق حميده تعليم ايتمك اوزره ﴿ قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ اَيَّامَ اللّٰهِ لِيَجْزِيَ قَوْماً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سن شول كيمسهلره خطاباً دى كه آنلر ايمان ايتمشلردى . آنلره نصيحت اولارق « اللهك انتقام كونلرينى كوزهتمهين كافرلرك قصورلرينى ستر ايدك » ديهرك امر وير . آنلرده عفو ايتسونلر . زيرا ؛ الله تعالى هر قومى كندى كسب ايتديكى كناهلرى سببيله جزالانديرر .]

يعنى ؛ اى حبيبم ! وحدانيتمزى تصديق ايدن مؤمنلره « آخرته و انتقام آلاجق كونلره ايمان ايتمهين كافرلرك سزه قارشى واقع اولان قصورلرينى عفو ايدك » ديمكله نصيحتده بولون كه آنلرده ستر ايتسونلر . زيرا الله تعالى هر قومى كندى قازاندقلرى عمللرى ايله جزالانديرر . شو حالده آنلرى اللهك جزالانديرهجغى كونه براقك . يعنى شيمديدن مؤمنلر آنلردن اخذ انتقامه قالقيشماسونلر . زيرا ؛ الله تعالى آنلرك كسب ايتدكلرى عمللرينك انتقامنى آلاجقدر . بناءً عليه ؛ مؤمنلرك شخصى حقوقلرينك انتقامنى آلمق ايچون اوغراشملرينه حاجت يوقدر .

فخر رازى وخازنك بيانلرينه نظراً آيت جليله حضرت عمر حقنده نازل اولمشدر . چونكه ؛ مكهده (بنى غفار) قبيلهسندن بر مشركك حضرت عمره سوكمسى اوزرينه عمر رضى الله تعالى عنه او رجله هجوم ايدنجه جناب حقك بو آيتى انزال بيورديغى مرويدر . شو روايته نظراً مؤمنلرله مراد ؛ **حضرت عمر** واللهك ثوابنى اميد ايتمهيوب عذابندن قورقمايانلرله مراد ؛ **مشركلردر** .

آيتده اللهك ايامى ايله مراد ؛ **ايام آخرتدر** . چونكه ؛ مشركلرك آخرته ايمانلرى يوقدر . ياخود ايام ايله مراد ، **اللهك مؤمنلره نصرت ويرهجكى كونلردر** . زيرا ؛ كافرلرك مؤمنلرك منصور اولاجقلرينه واويله بر نصرت كونلرى كلهجكنه اميدلرى يوقدى . ياخود ايام ايله مراد ؛ **مشركلرك دولتى منقرض اولوب دولت اسلاميهنك تأسس ايدهجكى كونلردر** . بوكا نظراً **معناى نظم** : [يا اكرم الرسل ! سن (عمر)ه وسائر مؤمنلره خطاب ايدهرك دى كه « آخرته ايمان ايتمهين ومؤمنلره نصرت كونلرينك كلهجكنه اينانمايان وعقاب الهيدن قورقمايان كافرلرك قصورلرينى ستر ايدك » . بو نصيحتك اوزرينه آنلرده عفو ايتسونلر . زيرا ؛ جناب حق هر قوللى وهر قومى خير وشر كندى كسبيله جزالانديرهجغندن آنلرك جزالرينى اللهه حواله ايتمك دها اييدر . (قوماً) لفظيله مراد ؛ **مؤمن وكافر** مراد اولونديغنده هر ايكيسنه نظراً معنى صحيح اولور . آنجق **مؤمن** مراد اولونديغنده تنوين ؛ **تعظيم ايچوندر** . زيرا ؛ مؤمنلر اهميتسز شيلره باقمايوب شخصلرينه واقع اولان قصورلرى عفو ايتدكلرندن تعظيمه شايان اولدقلرى جهتله تنوينك تعظيمه حمل اولونمسى مناسبدر . اما **كافر** مراد اولونديغنده تنوين ؛ **تحقير ايچوندر** . زيرا ؛ كافرلر اللهه ايمان ايتمهيوب طبع بشرك نفرت ايتديكى شيلرى ارتكاب ايتمكدن اوتانمادقلرى جهتله تحقيره شاياندرلر . بناءً عليه ؛ بوراده قومله هر ايكى فرقهنك بردن مراد اولونماسنده بر محذور بولونماز . زيرا ؛ هر ايكى قومك بردن مراد اولونمسنده معناجه بر فساد يوقدر . چونكه ؛ جناب حق هر ايكى قومك عمللرينك جزاسنى ويرهجكدر .

بو آيتك ، قتالى امر ايدن آيتله منسوخ اولمق احتمالى وار ايسهده فخر رازى آيت منسوخ اولمايوب اهميتسز وشخصه عائد اولان شيلرده منازعهيى تركه محمول اولديغنى بيان ايتمشدركه اصح اولانده بودر .

* * *

واجب تعالى وحدانيته دلالت ايدن بعض دليللرى ومؤمنلره بر مدت موقتهده كافرلردن واقع اولان قصورلردن اخذ انتقامى ترك ايتمك لازم اولديغنى بياندن صوكره هر كسك

عملی کندینه مخصوص اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَنْ عَمِلَ صَالِحاً فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴾ بیوریور.

[برکیمسه ایی عمل ایشلرسه کندی منفعتنه وکوتو عمل ایشلرسه کندی مضرتنه‌دروبو عمللری ایشله‌دکدن صوکره ربکزك حضورینه مراجعت ایدرسکز.]

یعنی؛ انسان دائما عملنی شرعه توفیق ایتمك لازمدر. زیرا؛ ایمانله برابر کوزل عمل ایشلرسه عملنك منفعتی کندینه عائددر واکر برکیمسه کرك حق الله وکرکسه حقوق عباددن اولسون کوتو عمل ایشلرسه اوکوتو عملك مضرتی کندینه عائددر. چونکه؛ بو عمللری ایشله‌دکدن صوکره عمللرینك جزاسنی کورمك اوزره ربلرینك حضورینه واره‌جقلر وعمللرینك مقتضاسنی کوره‌جکلردر.

بو آیت؛ برقاعدهٔ کلیه‌در وبوتون انسانلری عدالته دعوت ایدر بردستور حکیمدر. چونکه؛ جمله انسانلری ایی عمللره ترغیب وکوتو عمللردن تنفیر ایتمشدر. بناءً علیه؛ هرانسانك بوآیتی کندیسی ایچون برمیزان منتظم وبرمرجع اعظم اتخاذ ایتمسی لازمدر. زیرا؛ هرشخصه شامل اولدیغی کبی عمللرك آزینه وچوغنه ایینه وکوتوسنه دخی شامل اولدیغندن زمان سعادتدن صوکره انسان ایچون بوندن دها بویوك برمرشد کامل بولمق ممکن دکلدر.

*
* *

واجب تعالی جمله انسانلره شامل اولان احکامنی بیاندن صوکره انسانلر ایچندن بنی اسرائیله ویرمش نعمتلردن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا بَنِى اِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴾ بیوریور.

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که محقق بز بنی اسرائیله تورات اسمنده اولان کتابی ومنازعه‌لری کسوب آتاجق حکمی وقوللری ارشاد ایده‌جك نبوتی ویردك وآنلری حلال وطیب اولان رزقلردن مرزوق وآنلری کندی زمانلرنده اولان بوتون عالملر اوزرینه تفضیل ایتدك.]

یعنی؛ الله حق ایچون بز لطف وکرممزدن بنی اسرائیله طریق حقی و باطلی بیانه وانسانلری طوغرو یوله سوق ایدر توراتی ودنیا و آخرته متعلق علملری و انسانلر آره‌سنده واقع اولان منازعه‌لری فصل ایده‌جك حکمی و ایچلرندن نبی کوندرمکله امر نبوتی آنلره ویردك و انواع نعمت وحلال رزقلرله آنلری مرزوق و او زمانك عالملی اوزرینه آنلری تفضیل و ترجیح ایتدك. چونکه؛ آنلرك دشمن بی امانلری اولان فرعونی وقبیله‌سنی اهلاك ایتمکله اراضیلرینی واملاکلرینی وباغلرینی وباغچه‌لرینی وکوشکلرینی وسرایلرینی آنلره ویردك وانسانلر ایچون دشمنلرینك هلاکلری کبی فرح ویرر برشی اولاماز.

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله انسان ایچون ممکن اولان نعمتك هپسنی بنی اسرائیله ویردیکنی جناب حق بوآیتله بیان بیورمشدر. چونکه انسان ایچون اهمیتلی اولان نعمت؛ ایکیدر: برنجیسی؛ نعمت دینیه، ایکنجیسی نعمت دنیویه‌در. نعمت دین، نعمت دنیادن افضل اولدیغندن نعمت دینه متعلق اولان کتابی و حکمی و نبوتی نعمت دنیایه متعلق اولان رزق اوزرینه تقدیم بیورمشدر.

کرچه نبوت بنی اسرائیلدن باشقه قبیله‌لره دخی ویرلمش ایسه‌ده بنی اسرائیل ایچنده انبیا دیکر قبیله‌لردن دها چوق بولوندیغی جهتله نبوتله بنی اسرائیله امتنان بیورمشدر. کتاب ایله مراد؛ توراتدر. حکم ایله مراد؛ احکام الٓهیه معرفت وخصومات قطع ایده‌جك علم وعرفان ومعارف وهنرلردر. هرهانکی معنی مراد اولونورسه اولونسون او زمانده اك ایی قوم دنیاده بنی اسرائیل اولدیغنه وآنلرده اولان معارف و هنر و صنعت باشقه قوملرده بولونمادیغنه وعندالله مقبول برقوم اولدقلرینه ونبیلری واسطه‌سیله مدنیتده زمانلرینه نظراً پك زیاده ایلری کیدنلر آنلر اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر.

*
* *

واجب تعالی بنی اسرائیله دینی ودنیوی نعمتلری احسان ایتدیکنی بیاندن صوکره آنلره حقه دلالت ایدر برطاقم دلیللر احسان ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاٰتَيْنَاهُمْ

بَيِّنَاتٍ مِنَ الْاَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴾ بيوريور .

[بز عظيم الشان بنی اسرائيله امر دينه وامر دنيايه دلالت ايدر برچوق دليللر ويردك. بناءً عليه ؛ يا اكرم الرسل ! سنك نبوتكه دائر علم ودليللر آنلره كلدكدن صوكره آنلر بينلرنده حسدلرندن ناشی سنك نبوتكده اختلاف ايتديلر. سنك ربك محقق يوم قيامتده آنلرك اختلاف ايتدكلری مسائلده حكم ايدر .]

يعنی ؛ آنلره امور دينيه وامور دنيويه‌دن هرنعمتی ويروب اوزمانك عالملرندن برطاقم مزايای انسانيه‌يی ويرمكله آنلری افضل قيلديغمز كبی ای رسول اكرم ! سنك نبوتكك صدقنه دلالت ايدر آچيق دليللر ويردك . حال بويله اولونجه آنلر سنك امر نبوتكده اختلاف ايتمه‌ديلر ، الاحسد وبغض وعداوتلرندن ناشی كنديلرينه سنك صادق اولديغكه علم كلدكدن صوكره اختلاف ايتديلر. سنك ربك آنلرك اختلافلرينی حل وفصل ايده‌رك يوم قيامتده بينلرنده حكم ايدر ولايق اولدقلری جزالرينی ويرر .

خازنك بيانی وجهله بوآيتده بنی اسرائيله ويريلن بينات ايله مراد ؛ آخر زمانه نبيسنك مكه‌دن مدينه‌يه هجرتنه وسائر اوصافنه وآنلرك دنيالرينه وآخرتلرينه متعلق دليللردر. ياخود حضرت موسانك بيذلريدر. امر نبوتده بونلرك اختلافلری حسد وبغض وعداوتلرندن نشأت ايتديكنی ورسول اللهك حقا نبی اولديغنه دائر تورات واسطه‌سيله كنديلرينه علم كلدكدن صوكره واقع اولديغی بيانله بوآيتده جناب حق بنی اسرائيلی ذم ايتمشدر. چونكه حقيقتی بيلدكدن صوكره اوحقيقتده اختلاف ايتمك؛ تعنددن باشقه برشی دكلدر. بناءً عليه ؛ بوحال ذمه شايان واستغراب اولوناجق بر حالدر . زيرا علم ؛ اختلافك قالقمسنی ايجاب ايدركن بالعكس اختلافه سبب اولمق تعجبه شايان بر حالدركه مقصده صرف اولوناجق علمی مقصدك خلافی اولان امور دنيايه ورياسته ونفسانيته وسيله قيلمق البته غريب برحالدر.

خلاصه ؛ جناب حقك بنی اسرائيله حقه دلالت ايدر شاهدلر ودليللر ويرديكی وآنلر كنديلرينه علم وشاهد كلدكدن صوكره رسول اللهك نبوتنده اختلاف ايتدكلری وبو اختلافك

منشائی حسدلری اولديغی والله تعالينك يوم قيامتده اختلاف ايتدكلری مسئله‌لر حقنده عدالتله حكم ايده‌جكی بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی يهود قومنك حقی بيلدكلری حالده حقدن يوز دوندوردكلرينی بياندن صوكره حقه اتباع لازم اولوب برطاقم جهلانك آرزولرينه اتباع جائز اولماديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلٰى شَرِيعَةٍ مِنَ الْاَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ بيوريور .

[اهل كتابك اختلافندن صوكره ای نبی ذيشان ! بزسنی غايت عالی وقطعی دليللرله ثابت بر شريعت مستقيمه و سنت قويه اوزره قيلدق كه او شريعته اتباع ايتمك واجبدر . بناءً عليه ؛ سن اوشريعته اتباع ايت وشول كيمسه‌لرك آرزولرينه اتباع ايتمه كه آنلر جاهللردر .]

يعنی ؛ ای حبيبم ! سن طوغرو بر دين وشريعت اوزرينه اولونجه آكا اتباع ايتمك واجبدر ولكن سنك نبوتكده اختلاف ايدن كيمسه‌لرك طريقتلری بر طاقم افكار فاسده وآراء كاسده اوزرينه بنا قيلنديغندن آنلرك طريقتلرينه اتباع جائز دكلدر .

فخر رازی، قاضی وخازنك بيانلرينه نظراً بوآيتده علمی اولماياں جهلا ايله مراد ؛ يهود قومی اولمه احتمالی اولديغی كبی قريش قومی مراد اولونارق آنلری ذم اولمق احتمالی دخی واردر. چونكه؛ قريشك رئيسلری رسول اللهه « سن نبوت دعواسندن واز كچ . آباء واجداديكك دينلرينی ترك ايتمه . زيرا ؛ آنلر سندن افضلدرلر » ديمشلردی. ايشته بوسوزلری اوزرينه بوآيتك نازل اولديغی مرويدر. شوروايته نظراً بوآيتده جهالتله ذم اولونانلر قريشك رؤساسيدر. فقط حكم يالكز آنلره مخصوص دكلدر . چونكه؛ اعتبار الفاظك عمومنه اولوب سبب نزولك خصوصنه اولماديغندن طريق حق اولان شريعتی براقوبده برطاقم جهلانك وشهوات نفسانيه‌لرينك آرزوسنه اتباع ايدنلر بوآيتك حكمنده داخللردر .

* * *

واجب تعالی جهلانك آرزولرینه اتباع جائز اولمادیغنی بیاندن صوکره اتباعك عدم جوازینك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ﴾ بیوریور .

[زیرا ؛ او جهلاسندن اللهك غضبندن آزیجق برشیئی دفع ایتمکله سنی اغنا ایده‌مزلر .]

چونکه ؛ برطاقم عجزه واقتداردن عاری کیمسه‌لر اولدقلرندن اللهك غضبنه مقابله ایتملری امکانسزدر . بناءً علیه ؛ آرزولرینه اتباع ایدن کیمسه‌دن ولو آزیجق عذابك بر جزئنی بیله دفع ایتمکله آنی مغنی قیلامازلر . شو حالده آنلره اقتدا ایتمك جائز اولاماز . ایشته بو آیت جلیله ایله واجب تعالی شریعتك احکامندن خبری اولمایان جهلانك آرزولرینه اتباع ایتمکدن قوللرینی نهی ایتمشدر . چونکه رسول اللهی نهی ایتمك ؛ امتنی نهی ایتمکدر . زیرا ؛ بومثللو جاهل سفیهلر اقتدایه شایان دکللردر .

*
* *

واجب تعالی برطاقم سفیهانك آرزولرینه اتباعدن امت محمدی نهی ایتدکدن صوکره بوکبی سفیه ظالملرك بعضیلری بعضیلرینه دوست اولوب مؤمن قوللرینك دوستی آنجق ذات الوهیتی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ ﴾ بیوریور .

[محقق ظالملرك بعضیسی بعضیسنه دوستدر والله تعالی‌ده متقیلرك دوستیدر .]

یعنی ؛ حدود الٰهیه‌دن چیقمش وجادهٔ عدالتدن آیرلمش وآباء واجدادلرینی تقلیده یلته‌نمش اولان ظالملرك بعضیلری بعضیلرینك دوستیدر والله تعالی‌ده شریعته یاپیشمقله نفسنی افکار فاسده صاحبی اولان جهلانك مسلکلرینه اتباع ایتمکدن منع ومحرماتدن وقایه ایدن کیمسه‌لرك ولیسی ویاردیمجیسیدر . شو حالده متقیلرك ولیسی جناب حق اولونجه آنلر دنیاده وآخرتده منفعت کوره‌جکلردر . چونکه ؛ واجب تعالی دوستلرینه منفعت احسان ایتمکه واوزرلرینه نازل اولان بلا ومصیبتلری دفع ایتمکه قادردر . اما ظالملرك

بکدیکرینه قارشی دوستلقلری بربرلرینه آزیجق بیله بر منفعت تأمین ایتمز . زیرا ؛ دوستلرینك منفعتلرینی جلبه ومضرتلرینی دفعه قادر دکللردر .

*
* *

واجب تعالی شریعته اتباعله امر ایتدکدن صوکره شریعتك اساسنی تشکیل ایدن قرآنك اتباعه شایان اولدیغنی اثبات ایدر بعض اوصافنی بیان ایتمك اوزره ﴿ هٰذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴾ بیوریور .

[شو قرآن ناسك قلبلرینه اویانقلقدر وطریق مستقیمه ایصال ایدر وعلم وعرفانی اولان قوم ایچون لطف واحساندر .]

یعنی ؛ قرآن عظیم الشان ناسك قلبلرینه ضیا ویریجیدرکه او ضیا سببیله ناس منفعت یوللرینی کورورلر ومقصدلرینه واصل اولورلر وعلم یقین صاحبی اولان قوم ایچون الله تعالی طرفندن قرآن لطف واحساندر . زیرا ؛ جهنم عذابندن عین نجاتدر .

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله قرآن ؛ **ایمان ایدوب موجبیله عمل ایتمك ایسته‌ینلره** عین هدایتدر . زیرا قرآن ؛ **کندینه یاپیشانلری مقصدلرینه ایصال ایدر وعلم یقینده ایمان ایدوب احکامنه واقف اولارق عمل ایدنلره** عین رحمتدر . چونکه ؛ جهنمدن نجاتدر . قرآن ؛ **حقی کورمك ایچون کوزلرك چیراغیدر** . چونکه ؛ حقله باطلی تفریق ایدن قرآن اولدیغندن طوغری واکری یوللری بیلمك آنجق قرآنله اولابیلیر . بناءً علیه قرآن ؛ **عقل واذعان صاحبلرینه عین لطف ورحمتدر .**

*
* *

واجب تعالی ظالملرك ولیلری کندیلری مثللو ظالملر ومتقیلرك ولیلری الله تعالی اولدیغنی ذکرله ظالملرله متقیلرك بینلره اولان فرقی بیاندن صوکره عملیات جهتندن‌ده بینلرنده

فرق اولدیغنه اشارت ایتمك اوزره ﴿ ام حسب الذین اجترحوا السیئات ان نجعلهم کالذین آمنوا وعملوا الصالحات سواء محیاهم ومماتهم ساء ما یحکمون ﴾ بیوریبور .

[ظن ایدرلرمی شول کیمسه‌لرکه آنلر بوتون عمرلرینی کناهه صرف ایتمش ودوام اوزره کناه قازانمقله مشغول اولمش اولان عاصیلردر؟ بز آنلری ایمان ایدوب وعمل صالح ایشله‌ین مؤمنلر کبی می قیلالم؟ بویله ظن ایتمك فاسددر. زیرا ؛ عاصیلرله مؤمنلرك حیاتلری ومماتلری مساوی اولورمی و بز ایکیسنی مساوی قیلارمی یز وبونلری مساوی قیلمق طوغرو اولورمی ؟ مساوی اولملریله حکملری یاکلیش ونه قدر چیرکین برحکمدر .]

یعنی ؛ سیئاتله اشتغال ایدن کافرلر ظن ایدرلرمی که کندیلرینی آخرتده مؤمن وعمل صالح ایشله‌ینلر کبی قیلالم‌ده حیاتلری ومماتلری آنلرله مساوی اولسون ؟ بویله مساوات اولورمی ؟ اکر مساوی اولورز ظنیله بویله حکم ایدرلرسه بوحکملری نه‌قدر چیرکیندر. زیرا ؛ عدالته مخالفدر. عبودیتله ربسنی راضی قیلان وعمرینی عبادته صرف ایدنله عمرینی کناهه صرف ایدنلر مساوی اولورلرمی ؟ اکر بز مساوی قیلسه‌ق ظلم اولمازمی ؟ بویله جاهلانه سوزی نصل سویلر وحکم ویررلر . حالبوکه بو حکملر نه‌قدر فنادر .

فخر رازی ، نیسابوری و خازنك بیانلری وجهله بو آیتك سبب نزولی شویله‌در : مشرکلردن (عتبة) ، (شیبة) و (ولید بن عتبه‌نك)نك مؤمنلردن (علی)، (حمزه) و(ابوعبیدة ابن الجراح) رضی الله عنهم حضراتنه شویله‌بر سوزده بولونمشلردر: «الله تعالی‌یه یمین ایدرزکه ای مؤمنلر ! سز بر شی اوزرینه دکلسکز . اکر سزك دیدیککز کبی آخرت وار ایسه بز سزدن افضل اولورز . چونکه ؛ دنیاده ثروتمز سببیله بز سزدن افضلز . دنیا ایسه آخرتك مثالیدر » دیملری اوزرینه آنلرك بو اعتقادلرینی ابطال وسوزلرینی رد ایتمك اوزره بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر .

آیتده (ام) کلمه‌سی **استفهام انکاری**، ونظم کلامده مقدر (یعلم) کلمه‌سی اوزرینه معطوفدر . (اجترحوا) **قازانمیلر** معناسنه‌در . بوکا نظراً **معنای نظم** : [کناهکار کافرلر کندیلریله مؤمنلر آره‌لرنده اولان فرقی بیلیرلرمی ؟ یوقسه کناهلری کسبله عمرلرینی هبایه صرف ایدن کافرلری عمرلرینی عبادته صرف ایدن مؤمنلرك امثالی قیلارزده

حیاتلری ومماتلری مساوی اولورمی ظن ایدرلر ؟ اکر بویله ظن ایدرلرسه بوظنلری فاسد وحکملری باطل اولور] دیمکدر . چونکه اطاعت ایدن بر کیمسه ایله عصیان ایدن بر کیمسه‌نك مرتبه‌سی عندالله مساوی اولاماز .

*
* *

واجب تعالی مؤمنله کافرك مساوی اولامیه‌جقلرینی بیاندن صوکره مساوی اولامادقلرینی اثبات ایتمك اوزره ﴿ وخلق الله السموات والارض بالحق ولتجزی کل نفس بما کسبت وهم لا یظلمون ﴾ بیوریبور .

[ظلم اولونمامز اولدقلری حالده هرنفس کندی کسب ایتدیکی عملیله جزالانمق ایچون الله تعالی حقه ملابس اولارق یری و کوکلری خلق ایتدی.] آخرت سعادتنده کافر مؤمنه مساوی اولاماز . زیرا ؛ مساوی اولسه سموات وارضك یارادیلیشی حقه مقارن اولمامق لازم کلیر. حالبوکه الله تعالی سموات وارضی حقه مقارن اولارق خلق ایتدی . چونکه ؛ ظالملرله مظلوملر مساوی اولسه وظالملری مظلومه مسلط قیلدیغی حالده ظالمدن اخذ انتقام ایتمسه جناب حقك کندیسی ظلمه راضی اولمش اولاجغندن بوعالم سفلی وعالم علوی‌یی یاراتمق حق اولمامش اولور . حالبوکه آنلرك یارادیلیشی حقه مقارندر . شوحالده کافرله مؤمنك عندالله مرتبه‌لری مساوی اولمامقده برحقیقت واردر وحقه مقارندر.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك مؤمنلره مساوی اولورز امیدلرینی رد وابطال ایتدکدن صوکره بر طاقم چیرکین ایشلرینی وفنا حاللرینی بیانله ایکی فرقه‌نك بربرینه مساوی اولمادقلرینی تأیید ایتمك اوزره ﴿ افرأیت من اتخذ الهه هویه واضله الله علی علم وختم علی سمعه وقلبه وجعل علی بصره غشاوة ﴾ بیوریبور .

[نظر ایتدك ، کوردکمی یا اکرم الرسل ! سن شول کیمسه‌یی که او کیمسه کندی هوا وهوسنی معبود اتخاذ ایتدی والله تعالی آنك حالنی بیلدیکندن آنی اضلال ایله‌دی. بناءً علیه ؛

قولاغنی وقلبنی مهرله‌دی وحق کورمز وادراك ایتمز بر حاله کلدی وکوزینك اوزرینه پرده چکدی .]

﴿ فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴾

[کندی آرزوسنی معبود اتخاذ ایدن کیمسه‌یی الله‌تعالی اضلال ایدنجه اللهك اضلالندن صوکره آنی کیم هدایتده قیلار . بوکبی شیلری ملاحظه ایدوب دوشونمزمیسکز ؟]

یعنی ؛ ای رسول اکرم ! نظرایدوب کورمه‌دکمی شول جاهل معندك حالنی‌که اوجاهل مولاسنی ترکله کندی هوا وهوسنی معبود اتخاذ ایتدی . زیرا ؛ آنك طینتنده طهارت اولمادیغندن اراده‌سنی ضلالته سوق ایتدی والله‌تعالی آنك ضلالتی اختیار ایتدیکنی بیلدیکندن آنی اضلال ایتمکله رذیل ورسوای قیلدی . بناءً علیه ؛ بومثللو بدطینتلرك قولاقلرینی مهرله‌دی‌که آنلر اهل حقدن حق سوزی طویماز وقلبلرینی مهرله‌دی‌که وحدانیته دلالت ایدن دلیللری ادراك ایده‌مز اولدقلرندن واعظلرك وعظندن متأثر اولمازلر . چونکه ؛ قلبلری قاپالی وحق اعتقاد ایتمز وطوغرو سوزی دیکله‌مز بر حاله کلورلر وآرزوسنی کندینه معبود اتخاذ ایدن کیمسه‌نك کوزینك اوزرینه پرده خلق ایتدی‌که عبرت کوزیله هیچ بر شی کوره‌مز . بناءً علیه ؛ اللهك عبرت ایچون خلق ایتدیکی عجائب وغرائبی کورمه‌دیکندن بوعالم مکوناتدن استفاده‌سی اولاماز . بویله هوا وهوسنه تابع اولان کیمسه‌نك حالنه واراده‌سنی ضلالته صرف ایتمسی اوزرینه الله‌تعالی آنی اضلال ایتدکدن صوکره اوکیمسه‌یی طوغرو یوله کیم سوق ایده‌بیلیر ؟ ملاحظه ایدوبده بوکبیلرك حاللرینی دوشونمزمیسکز ، اسباب علمدن اولان اعضالر ادراکدن محروم اولونجه آنك طوغرو بر یوله کیده‌بیلمسی ممکن میدر ؟

فخررازی وخازنك بیانلری وجهله بوآیتده همزه ؛ **استفهام انکاری‌در** . چونکه ؛ خالقنه عبادتی ترك ایدوب بر طاقم طاشه وآغاجه عبادت ایتمك منکراتدن اولدیغی کبی تعجب اولونمغه دخی شایان بر حال اولدیغنه اشارت ایچون **تعجب** معناسنی افاده ایدن **همزه** وارد اولمشدر .

« الله تعالی علمی اوزرینه اضلال ایتدی » دیمك « الله تعالی آنك روحنك اصلاح قبول ایتمیه‌جکنی و جوهر روحنه لایق اولان ضلالتی ارتکاب ایتدیکنی بیلدیکندن

بیلدیکی وجهله اضلال ایتدی » دیمکدر . بوآیتك افاده ایتدیکی معنا عینیله کافرلرده کورولدیکی کبی بر طاقم اسلام اسمنده وکسوه‌سنده اولان بر چوق منافقلرده دخی کورولمکده‌در . چونکه ؛ بومثللو منافقلر دائما شهوات حیوانیه ونفوس بهیمه‌لری نه کبی شی آرزو ایدرسه آنی کوزل بر شی عد ایده‌رك نفسنك اشتهاسنه تابع اولمغی واجب بیلدیکندن نفسنه تبعیت ایدر ونفسنك قولی وکوله‌سی اولور . بناءعلیه ؛ آنك هرزمان معبودی نفس اماره‌سیدر . ایشته نفسنه شومنوال اوزره زبون اولان کیمسه‌لرك قلبلری ادراکدن وقولاقلری حق دویمقدن وکوزلری کورمکدن محروم اولدیغی جهتله بوتون دنیا اهالیسی آکا وعظ ونصیحت ایتسه تأثیر ایتمز . بناءً علیه ؛ خائنانه و ملعونانه دین علیهنه اعتراض و احکام شرعیه‌دن آرزوسنك خلافنه اولانلری تقبیح ایتمکه یلته‌نیر . ازجمله زمانمزده بلاپروا ارککلی ودیشیلی وحشی حیوانلر کبی بربرینه قاریشوب کزمك ایسته‌ینلرك تستر نسوانه ودها بعض احکامه اعتراض ایتدکلری کورولمکده‌در .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك بعض فنا حاللرینی بیاندن صوکره قیامتی انکار ایتدکلرینی وانکارلرینك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَالُوا مَا هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا اِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ ﴾ بیوریور .

[کافرلر « بزم حیات دنیادن باشقه حیاتمز یوقدر ، انجق حیات دنیا واردر . اولورز وآنامزدن طوغار دنیایه کلیرز . بونك هپسی دنیاده‌در وبزی اهلاك ایتمز ، آنجق زمان اهلاك ایدر . زماندن باشقه اهلاك ایده‌جك برکیمسه یوقدر » دیدیلر . حالبوکه شو سوزلرینه آنلرك علملری یوقدر . بناءً علیه ؛ بوسوزلری آنلر سویله‌مزلر ، الا ظن اوزرینه سویلرلر .] ظندن باشقه علمه دائر برشیلری اولمادیغندن سوزلری باطلدر . زیرا ؛ اعتقادیاتده ظنه اعتبار یوقدر .

یعنی ؛ قریش قومنك کافرلری کمال جهالت وحماقتلرندن ناشی دیدیلرکه « بزم ایچون وفات ایتدکدن صوکره حیات وحشرونشر یوقدر ، آنجق حیات دنیا واردر . زیرا ؛

دنیاده بز أولورز اولادیمز طوغار دیریلور. آنلر أولور وآنلرك اولادی طوغار. دنیاده بومنوال اوزره أولمك ودیرلمك جریان ایدر وبزی اهلاك ایتمز ، الا زمانك اوزریمزدن كچمسی ودنیانكده محنت ومشقتلری اهلاك ایدر» دیمكله آخرتی انكار ایدرلر ، لكن بو سوزلری عقلی ونقلی بر علمه مستند دكلدر . بلكه آنلر ظن و تخمین اوزره عقللرینه نه كلیرسه سویلرلر ومحاكمه ایتمزلر .

بوآیتده مشركلرك سوزلرنده برقاچ احتمال واردر : برنجیسی ؛ بودنیاده أولور ودیریلیرز دیمك اولا نطفه ایكن أولو اولورز صوكره دیریلیرز دیمكدر . ایكنجیسی ؛ بز أولورز اولادیمز دیری اولاره قالیر . اوچنجیسی ؛ بعضیمز أولورز وبعضیمز حیاتده قالیرز دیمكدر. دردنجیسی ، تناسخ مراد ایتملری محتملدر . چونكه ؛ بوت پرستلرك اكثریسنك اعتقادی تناسخدر . یعنی « دنیاده أولورز تكرار برآدم صورتنده دنیایه كلیرز » دیمكدر .

فخر رازی و خازنك بیانلری وجهله بونلر واجب تعالینك وارواحی قبض ایدن ملكلرك وجودینی انكار ایتدكلرندن « بزی اهلاك ایتمز ، الا مرور زمان یعنی كیجه‌لرك وكوندوزلرك كلوب كیتمسی وتحولات وتبدلاتی اهلاك ایدر . زیرا نفوسك هلاكنده تأثیر ایدن؛ زمان وافلاكك حركه‌سیدر» دیرلردی. چونكه مشركلرك اعتقادلری ؛ انسانك طوغمسی طبیعتلرك امتزاجنی ایجاب ایدن افلاكك حركه‌سی سببیله‌در . یعنی « افلاكك حركه‌سندن طبیعتلرك یكدیكریله امتزاجندن حیات حاصل اولور وبونك عكسنه امتزاجك خللدار اولمسندن أولوم حاصل اولور . شوحالده حیات ومماتك سببی؛ افلاكك حركه‌سی وطبایعك امتزاجنك وعدم امتزاجنك اثری اولدیغندن آنلرجه فاعل مختاری اثباته حاجت یوقدر » دیرلردی . جناب حق بو اعتقادلرینك بطلانی بیانله اعتقادلرینی رد ایتمشدر . چونكه « اعتقادلرینك برعلم اوزره مبنی اولمایوب ظن وتخمین اوزره ابتنا اولوندیغی» بیان ایتمك « اواعتقادك باطل اولدیغی » بیان ایتمكدر .

دلیلسز سویله‌نن سوزلره وظن وتخمینلره تبعیت ایتمك عندالله منكر اولدیغنه وعربلر عندنده حوادثی زمانه اسناد ایتمك عادت اولدیغنه بوآیت دلالت ایدر . چونكه ؛ واجب

تعالی آنلرك سوزلرینی حكایه واعتقادلرینی ابطال ایتمشدر. زیرا؛ دلیلسز تقلیده وفائده‌سز رسوم وعاداته اتباع ایتمك فساددن خالی اولمادیغندن دلیله مستند اولمایان سوز عقلاعندنده مردوددر .

∴

واجب تعالی مشركلرك حشری انكار ایتدكلرینی بیاندن صوكره انكاره عائد ایراد ایتدكلری دلیللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوا ائْتُوا بِاٰبَائِنَا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾ بیوریور.

[مشركلر اوزرینه بزم آچیق آیتلریمز اوقوندیغنده آنلرك حجتلری اولمادی ، الا « اكر سوزیكز طوغرو ایسه وفات ایدن بابالریمزی كتیرك » دیمكدن عبارت اولدی.]

یعنی ؛ یوم قیامتی وحشر ونشری انكار ایدن مشركلر اوزرینه بزم طریق حقی بیان ایدن آیتلریمز تلاوت اولوندیغنده آنلرك احتجاجه صالح برسندلری اولماز ، آنجق حشری انكار ایتمكده دلیللری شوسوزلری اولور: « اكر أولدكدن صوكره دیرلمك وار ایسه أولمش ونابود اولمش بابالریمزی كتیرك كه آنلر قبردن قالقیلاجغنه شهادت ایتسونلرده بزده بیله‌لم » .

مشركلرك شو دلیللری غایت ضعیفدر. زیرا؛ بابالرینك شیمدی دیرله‌ملرندن هرزمانده دیرله‌ملری لازم كلمز . چونكه ؛ برشیئك برزمانده حاصل اولمامسندن هرزمان حاصل اولمامسی لازم كلمز .

∴

واجب تعالی مشركلرك حشری انكار ایچون سویله‌دكلری سوزلرینی بیاندن صوكره اوسوزلرینه جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور .

[یا اكرم الرسل ! سن مشركلره خطاباً دی كه « الله تعالی اولاً سزی احیا ایدر

صوكره أولدورور ، بعده سزى يوم قيامتده جمع ايدركه او يوم قيامتك وقوعنده شبهه يوقدر ولكن ناسك اكثرىـى بونى بيلمزلر» . ايشته مشركلره بويله ديمكله جواب وير.]
كافرلر قيامتك وقوعنى تكذيب ايدرلر . چونكه ؛ معقولاتى ادراكدن عاجزلردر وامور عاديه وحسيه ايله الفت ايتدكلرندن هرشيئى آكا قياس ايدرلر. بناءً عليه ؛ قيامتك وقوعنى تصديق ايتمزلر. حالبوكه ابتداءً يوقدن وار ايتمكه ونطفه‌دن احيايه قادر اولان الله تعالى أولدكدن صوكره آخرتده احيايه دخى قادر اولور .

واجب تعالى قيامتى انكار ايدنلرى شدتله رد ايتمك ايچون قيامتك وقوعنده شبهه اولماديغنى صراحةً بيان بيورمش وقيامتى انكار ايدنلرى جهالتله ذم ايتمشدر. چونكه ؛ عقلى وعلمى اولانلر قيامتك وقوعنده اصلا شبهه ايتمزلر . زيرا ؛ عالمك هرجزئنده واقع اولان تبدل وتغير قيامتك وجودينه آچيق برصورتده دلالت ايتديكى جهتله ادنى ادراك صاحبى اولان قيامتك وجود بولاجغنده اصلا تردد ايتمز .

*
* *

واجب تعالى اولاً ايجاده و ثانياً أولدكدن صوكره ديرلتمكه قادر اولديغنى بعدالبيان بالعموم ممكناته قادر اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ الْمُبْطِلُونَ ﴾ بيوريور .

[يرك و كوكلرك ملكى و تصرفى الله تعالى‌يه مخصوصدر و قيامت قائم اولديغى كون حقى ابطاله سعى ايدنلر ضرر ايدرلر وضررلرى ظاهر اولور .]

يعنى ؛ الله تعالى بو دنياده انسانلرى ايجادله احيايه و أولدورمكه قادر اولديغى كبى جميع ممكناته وبالخاصه قيامتده احيايه دخى قادردر. زيرا يرك وكوكلرك ملكى وملكوتى و آنلرده استقلال اوزره تصرف ؛ اللهه مخصوصدر. بناءً عليه ؛ انسانى أولدكدن صوكره ديرلتمكه قادر اولديغنده شبهه يوقدر . چونكه ؛ احيانك دنيا ايله آخرت آره‌سنده فرقى يوقدر. شوحالده دنياده واقع اولان احيا آخرتده دخى واقع اولور وقيامت قائم اولديغى كون انكار ايدنلر ضرر كورورلركه ضررلرى او كونده آكلاشيلور . چونكه ؛ محاسبه

كونى اولديغندن كار وضرر او كونده ميدانه چيقار و آنلرده ضرر ايتدكلرينى بيليرلر ولكن فائده يوقدر .

انسانك عمرى تجارتك سرمايه‌سى مقامنده اولوب اوعمرينى ووجودينى وصحتنى وعقلنى كناهه صرفله لازمكان عذاب سرمايه‌دن ضرروزيان مثابه‌سنده اولديغندن آنلره اولاجق عذابه خسران دنيلمشدر . چونكه خسران ؛ سرمايه‌ده ضرر معناسنه‌در وكناهكارلرك ضررى ايسه خسران ديمكه شاياندر .

*
* *

واجب تعالى احوال قيامتدن بعضيلرينى بياندن صوكره بعض آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَتَرٰى كُلَّ اُمَّةٍ جَاثِيَةً كُلُّ اُمَّةٍ تُدْعٰى اِلٰى كِتَابِهَا اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! يوم قيامتده هر امتى سن ديزى اوزرينه چوكمش كورورسك واو زمانده هر امت كندى دفتر اعمالندن عبارت اولان كتابنه دعوت اولونور وآنلره طرف الٰهيدن « بو كون عملكزله جزالانيرسكز » دنيلور .]

يعنى ؛ قيامت قائم اولوب هركس محشره جمع اولونديغنده اى ﷺ نبى معظم ! سن هرامتى كمال خوف وتلاشله ديزلرى اوزرينه حتى آياق طيرناقلرينك اوزرينه ديز چوكمشلر كورورسك . زيرا ؛ اوكونك مهابت و عظمتى قارشوسنده هر برملت آياق اوزرنده دوراماز . وافراد امتدن هرفرد حضور الٰهيده كندى عمل دفترلرينه دعوت اولونورلر ودنياده ايشله‌دكلرى عملك جمله‌سنى دفترلرنده كورورلر واوزمانده جانب معنوى الٰهيدن آنلره « ايشته بوكون ، دنياده ايشله‌ديككز عملكزك جمله‌سنه جزا كوره‌جكسكز . اكر عملكز خير ايسه جزاكز خير وشر ايسه جزاكز شر اولاجقدر » دنيلمكله دعوتدن نتيجه‌نك عملك جزاسنى كورمك اولديغى بيان اولونور. كتاب ، امتك عمل دفترى اولديغندن امته مضاف قيلنمش و « امت كندى كتابنه دعوت اولونور » ديمشدر .

جاثيه ؛ حاكمده حكم آلمق ايچون ايكى خصمك حكمك نصل صدور ايده‌جكنى

بیلمه‌دکلرندن کمال تلاشله اوتورملردر. یوم قیامتك آغیرلغی وعظمتی آره‌سنده بیهوش اولان اهالی کندی دفتر عمللری اوزرینه محاسبه‌لری کوزولورکن هر کس کندی حقنده ظهور ایده‌جك حکم الٰهینك نه‌دن عبارت اولدیغنی بیله‌مه‌دیکندن کمال خوف وتلاشله دیزلرینك وطیرناقلرینك اوجلری اوزرینه اوتورورلر دیمکدر. شو حالده جاثیه؛ **اضطرابله اوتورمق** معناسنه اولدیغندن «هر امت دیز اوستنه اوتورور» دیمك «هر کس عملنه کوره جزانك ظهور ایده‌جکنه انتظار ایتدیکی جهتله اضطراب والم ایچنده اوتورورلر راحتلری اولماز» دیمکدر.

بو آیتك حکمی؛ مؤمنه وکافره شاملدر. کرچه مؤمن عملندن امین ایسه‌ده بومثللو احوالده حق تبین وتحقق ایدنجه‌یه قدر حقلی حقسز اندیشه‌دن خالی اولاماز. بناءً علیه؛ هر کسك محاسبه‌سی کورولونجه‌یه قدر مؤمن دخی دیزلری اوزرنده اوتورور ومحاسبه‌سی کورولنلره اذن ویریلور وهر کس کیده‌جکی محلنه کیدر.

*
* *

واجب تعالی هر امتك کتابلرینه دعوت اولونا جقلرینی بیاندن صوکره کتابلری الّلرینه کلدیکنده سویله‌یه‌جکلری سوزلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ هٰذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ اِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾ بیوریور.

[ایشته شو دفتریکز بزم کتابمزدر سزك اوزریکزه حق سویلر. زیرا؛ بز ملکلر واسطه‌سیله سزك عملکزی یازمشدق.]

یعنی؛ هر کس کندی دفتر اعمالی موجبنجه محاسبه‌سی کورولمك ایچون چاغیریلدیغنده جانب الٰهیدن آنلره خطاباً «ایشته شو کتاب بزم کتابمزدر سزك اوزریکزه حقی سویلر وزیاده ونقصان اولماز. زیرا؛ ایشله‌دیککز عملکز هر نه ایسه عینیله یازلمشدر ویازیلدیغی وجهله جزا کزی کوره‌جکسکز» دیمکله هر کسك جزاسی کتابنده اولان عملنه کوره اولاجغی بیان اولونور.

بو آیتده کتابك واجب تعالی‌یه مضاف قیلنمسی اولکی آیتده امته مضاف قیلنمسنه

منافی دکلدر. زیرا؛ امتك عمل دفتری اولدیغی جهتله امتك کتابی اولدیغندن اولکی آیتده کتاب امته مضاف قیلنمشدر. الله تعالی قوللرینك عمللرینی کوزه‌تمك ایچون تعیین ایتدیکی ملکلره امر ایدوب هر کسك بالجمله خیر وشر اعمالنی یازدیردیغی جهتله واجب تعالی‌نك کتابی اولدیغندن بو آیت دخی واجب تعالی‌یه مضاف قیلنمشدر. بناءً علیه؛ آیتلر آره‌سنده منافات یوقدر.

*
* *

واجب تعالی محاسبه‌لری کورولدکدن صوکره ناسك ایکی قسمه آیریلاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴾ بیوریور.

[اما شول کیمسه‌لرکه آنلر ایمان ایتدیلر وعمل صالح ایشله‌دیلر. آنلری ربلری کندی رحمتنه ادخال ایدر. ایشته شو رحمت الٰهیه‌یه نائل اولمق آچیق بر فوز وفلاحدرکه بونك فوقنده فلاح اولاماز. چونکه انسان ایچون اك بویوك مقصد وامل؛ رضاء الٰهی‌یه واصل اولمق وجنته کیرمکدر. بناءً علیه؛ اللهك وحدانیتنی ورسولنك نبوتنی تصدیق ایده‌رك بر طاقم کوزل عمللر و اخلاق حمیده ایله نفسنی تزیین ایتمك و اعمال صالحه ایله رضاء الٰهی‌یه نائل اولمق سببیله جنته کیرمك انسانلر ایچون اك بویوك سعادت ونجات اولدیغنی جناب حق بو آیتده بیان ایتمشدر. رحمت؛ **احسان** معناسنه‌در. «جناب حق مؤمنلری رحمتنه ادخال ایدر» دیمك «احسانك محلی اولان جنته ادخال ایدر» دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی قسم اول اولان مؤمنلرك حاللرینی بیاندن صوکره کافرلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا اَفَلَمْ تَكُنْ اٰيَاتِي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴾ بیوریور.

[اما شول کیمسه‌لرکه آنلر کافر اولدیلر. او کافرلره خطاباً طرف الٰهیدن «سزك

اوزريكزه بزم آيتلريمز تلاوت اولونمادىمى ؟ البته تلاوت اولوندى ولكن سز قبولندن كنديكزى بويوك عد ايده‌رك امتناع ايتديكز. زيرا ؛ كناهكار برقوم ايديكز » دنيلور.]
واجب تعالى‌نك بو كلامى آنلرى تكدير ايچوندر . چونكه ؛ رسوللر واسطه‌سيله آيتلرك تلاوت اولونديغى معلومدر و آنلرك رسوللره و آيتلره قارشى كبر ايتدكلرينى واصحاب جرائمدن كناهكار بر قوم اولدقلرينى ميدانه قويمقله آنلرى عالمه رسواى ايتمك ايچون آنلره بو سوز سويله‌نه‌جكدر . چونكه كافرلرك دنياده عادتلرى ؛ جرم وجنايت ايشله‌مك وحقى قبولدن كنديلرينى يوكسك عد ايده‌رك حقى قبوله بويون اكمه‌مكدر .

***

واجب تعالى يوم قيامتده كافرلره سويله‌نه‌جك سوزك بقيه‌سنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِذَا قِيلَ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَارَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِى مَا السَّاعَةُ اِنْ نَظُنُّ اِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴾ بيوربيور.

[« اللهك وعدى حقدر و قيامتده شك يوقدر » دنيلديكنده اى كافرلر ! سز ديرديكزكه « قيامت نه‌در ؟ بز بيلميورز . زيرا ؛ قيامتك وجود بولاجغنه بزم ايچون بر ظن ووهم واردر . چونكه بز دوشونورز ، آنجق بر ظن بولابيليرز . حالبوكه قيامتك وجودينه بزم يقينمز يوقدر » .]

يعنى ؛ جانب الٰهيدن كافرلره « سزه رسوللريمز كلمه‌دىمى وآيتلريمز تلاوت اولونمادىمى و سز ايمانى قبول ايتمه‌ديكزمى و بر قوم كناهكار اولماديكزمى ؟ » دنيلدكدن صوكره كافرلرى تذليل ايچون تكرار جانب الٰهيدن « اى كافرلر ! سزه محضا نصيحت وارشاد ايچون اللهك كونرديكى رسولى حقدر و قيامتده شبهه يوقدر . البته وجود بولاجقدر » دنيلديكنده سز كمال غرور وكبرله وألكزده بولونان مالكزه كووه‌نه‌رك ديرديكزكه « قيامت نه‌در ؟ بز بيلميورز . بزم ايچون قيامته ضعيف بر ظن واردر . زيرا قيامت ؛ يقيناً بزم معلوممز دكلدر ، آنجق ناسك آغزندن بويله برشى ايشيديورز و صحت وعدم

صحتنى بيلديرر دليل اولماديغندن ايمان ايده‌مه‌يز » ديمكله اكتفا ايدرديكز دينور . عالمه قارشى دنياده بويله ديمكله وقت كچيرنلرك آخرتده رسواى اولاجقلرينه بو آيت دلالت ايدر.
بو آيتدن آكلاشيلديغى وجهله زمان سعادتده آخرتى انكار ايدنلر ايكى قسم اولوب بر قسمى صورت قطعيه‌ده انكار ايتديكى (وقالوا ماهى الا حياتنا الدنيا) آيتنده بيان اولونمشدركه آنلرك اعتقادى ؛ « آخرت يوقدر ، حيات بردر ايكى اولاماز » ديمكدر . ايكنجى قسمك حالى بو آيتده بيان اولونمشدركه آنلر قيامتك وجودنده متردد ومتوهمدرلر . چونكه ؛ آباء واجدادلرينك حالى قيامتى شدتله انكار ايتمكدر. حالبوكه زمانلرنده رسول الله قيامتك وجود بولاجغنى قوتلى دليللرله اثبات ايتمكده ايدى. شو حالده بونلر رسول اللهك كلامنه باقارق صورت قطعيه‌ده ايمان ايده‌مه‌دكلرى كبى آباء واجدادلرينك اعتقادلرينه تبعيت ايده‌رك صورت قطعيه‌ده رد وانكار ايده‌مه‌دكلرندن « بزم ايچون قيامتك وجودنده شك وظن واردر » ديديلر .

﴿ يكرمى آلتنجى جزؤ ﴾

واجب تعالى آخرتده كافرلرله اولاجق محاوره‌يى بياندن صوكره عمللرينك كوتو اولديغى ظهور ايتمكله باشلرينه كله‌جك عذابى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴾

[يوم قيامتده كافرلر ايچون عمللرينك كوتولكى ظهور ايدر وآنلرى استهزا ايتدكلرى عمللرينك جزاسى احاطه ايدر .]
يعنى ؛ جمله اسرار و كناهلر ميدانه چيقديغى قيامت كوننده آخرتى انكار ايدن كافرلرك عمللرينك جزاسى آنلرى احاطه ايدر واستهزا ايتدكلرى جنايتك جزاسنى كورورلر.
﴿ وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسٰيكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴾
[واجب تعالى طرفندن كافرلره خطاباً دنيلوركه « بوكون بز سزى جهنمده تركله سزه

اونوتمق معامله‌سی یاپدق. نته کیم سزکده دنیاده شو ملاقات ایده‌جککز کونکزی اونوتدیغکز کبی بزده سزی ترك ایتدك . بناءً علیه ؛ سزك محلکز جهنمدر وجهنمدن قورتاره‌جق یاردیمجیکزده یوقدر » .]

یعنی ؛ کافرلرك کناهلرینك جزاسی کندیلرینی احاطه ایتدیکنده آنلره خطاباً جانب الٰهیدن « سزکده دنیاده بو کونی وبو کونده تصادف ایده‌جککز عذابی اونوتوب سزه ارشاد ایچون کوندریلن رسولی تکذیب ایتدیککز کبی بزده سزی جهنمده ترك ایتمکله اونوتمق معامله‌سی یاپیورز . بناءً علیه ؛ سزك قرارکاهکز جهنمدر وجهنمدن ماعدا سزك محلکز اولمادیغی کبی آتشدن قورتاره‌جق یاردیمجیکزده یوقدر. چونکه ؛ اعمال خبیثه‌کز سببیله ابدی اولمق اوزره جهنمه کیردیککز ایچون چیقامازسکز » دنیلور.

فخر رازی و نیسابورینك بیانلری وجهله جناب حقدن نسیان تصور اولونمادیغندن واجب تعالی طرفندن « بزسزی نسیان ایدرز » دیمك « اونوتولمش اصلا التفات اولونمایان برشی کبی جهنمه آتار بردها چیقارمایز او محلده الی الابد قالیر کیدرسکز » دیمکدر .

∴

واجب تعالی کافرلرك جهنمده اونوتولمش برشی منزلنده قالوب کیده‌جکلرینی بیاندن صوکره بو ابدی عذابه استحقاقلرینك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ذٰلِكُمْ بِاَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُواً وَغَرَّتْكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴾ بیوریور .

[شو سزك کرفتار اولدیغکز عذابك سببی ؛ سزك ، اللهك آیتلرینی اکلنجه اتخاذ ایتمکله متاع دنیایه مغرور اولوب دنیانك آزیجق برحیاتنه آلدانمکزدر . حالکز آلدانمق اولونجه بو کون جهنمدن چیقمازسکز وبو مقوله دنیایه آلدانان کیمسه‌لردن اللهك رضاسنی آرامقده اولماز .]

یعنی ؛ طرف الٰهیدن اهل جهنمه دنیلورکه « ای اهل جهنم ! شو سزك مبتلا

اولدیغکز عذاب ورحمت الٰهیه‌دن اوزاق اولمقلغکزك وجهنمده ابدی قالمقلغکزك واعوان واتباعکزدن یاردیم کوره‌مملککزك سببی ؛ **اوچدر : برنجیسی ؛ آخرتی انکار یکزدر . ایکنجیسی ، سزی ارشاد ایچون رسل کرام واسطه‌سیله اوقونان آیتلری مسخره وادبوبجاله اتخاذ ایتمکزدر .** اوچنجیسی ، **لذات دنیایه مغرور اولوب آخرتی بالکلیه اونوتمکزدر .** حالی بویله اولان کیمسه‌لر بو کون جهنمدن چیقمازلر و اللهك رضاسنی دخی آرامازلر . چونکه رضا آرامق ؛ دنیایه مخصوص اولدیغندن آخرتده رضا آرانماز وآرانسه فائده‌سی اولماز . زیرا ؛ زمانی تجدی اعتذاره وعبادته محل قالمادی ودنیاده فوت اولان شیئك آخرتده تدارکی ممکن اولاماز » .

﴿ فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

[حمد وثنا ؛ یرك وکوکلرك وبوتون عالملرك ربی اولان الله تعالی‌یه مخصوصدر . اوکمك واو کولمك آنجق آکا منحصردر .

یعنی ؛ الله تعالی‌یه حمد ایدك . زیرا ؛ جمله عالمك حمدی الله تعالی‌یه مخصوصدر . چونکه ؛ الله تعالی یرك وکوکلرك وبالجمله ارواح واجسامك خالقی ومربیسیدر. بناءً علیه؛ ثنایه ومدحه بحق شایان اولان آنجق اودر .

﴿ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾

[یرده وکوکلرده بویوکلك الله تعالی‌یه مخصوصدر . زیرا ؛ الله تعالی هرکسه غالب وهرایشی حکمته موافقدر .] بناءً علیه ؛ اللهك غیری حمده مستحق بر بویوك یوقدر . چونکه ؛ الله تعالی واجب لذاته اولدیغی کبی هرشیئی خلق ایتمکه قادردر وهرنوع مخلوقات رحمتندن مستفید واحسانیله ممتازدر . چونکه ؛ قدرت کامله وحکمت بالغه صاحبیدر . بناءً علیه ؛ انسانلرك واجب تعالی‌یه حمد وتکبیر ایتملری واجب اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر.

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی مایسنك یکرمی آلتنجی کونه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایکی سنه‌سی رجب آینك اون بشنجی بازار ایرتسی کونی اوکله نمازندن صوکره قونیه‌ده بو سوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

سورهٔ احقاف

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . آنجق ﴿ قل ارأيتم ان كان من عندالله الى آخرالآية﴾ و ﴿ فاصبر كما صبر الى آخرالآية ﴾ آیتلرینك مدینه‌ده نازل اولدیغی مرویدر . اوتوز درت ویا اوتوز بش آیتی جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ حٰمٓ ﴾

بو لفظ سوره‌نك اسمیدر . یاخود دیکر سوره‌لرده اولدیغی کبی تأویل اولونور . سوره‌نك اسمی اولدیغنه نظراً مبتدادر ، خبری :

﴿ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴾

آیتیدر . [حٰم سوره‌سی عزیز و حکیم اولان الله تعالی طرفندن کلن بر کتابك تنزیلیدر . یا اکرم الرسل ! سنك امر نبوتکی تأیید و شریعتکی تقویه ایچون انزال اولونان کتاب طرف الٰهیدن وارددر که او الله تعالی جمله عالم اوزرینه غالب و بالعموم افعالی و تدبیری حکمتی متضمندر و حکمتدن خالی بر ایشی اولاماز .]

*
* *

واجب تعالی عزیز و حکیم اولدیغی بیاندن صوکره عزت و حکمت صاحبی اولدیغی اثبات ایتمك اوزره ﴿ مَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّى ﴾ بیوریور .

[بز عظیم الشان سموات و ارضی و آره‌لرنده اولان مخلوقاتی خلق ایتمه‌دك ، الا حقه مقارن اولارق خلق و بر وقت معینه قدر بقاسنی تقدیر ایتدك .]

یعنی ؛ عالم علوی اولان کوکلرك و عالم سفلی اولان یرك و آنلرك آره‌سنده تکون ایدن حادثاتك یارادیلیشی حقه مقارندر . زیرا ؛ حکمتك اقتضاسی بونلرك یارادلمسیدر و مخلوق اولان بر شیئك منقرض اولمسی محقق اولدیغندن آنلرك دوام و بقالری بر وقت معینه قدر تقدیر اولونمشدر که او وقتی تجاوز ایتمز . حقه مقارن اولارق خلق اولونمسی عدالت الٰهیه‌یه دلالت ایدر . چونکه حقه مقارن اولارق خلق اولونمسی ؛ عدالت اوزره اولمسنی ایجاب ایدر . زیرا ؛ عدالت اولمایان شی حقه مقارن اولاماز . شو حالده حقه مقارن اولارق خلق اولونمسی عدالت الٰهیه اوزرینه خلق اولوندیغنه دلیلدر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت ؛ واجب تعالینك وجودینه دلالت ایدر . زیرا ؛ سموات و ارض و سائر مخلوقات حادث و موجودلردر و هر حادث و موجوده بر ایجاد ایدیجی خالقك وجودندن لازمدر . ایشته او خالق ده واجب الوجوددر . بو عالمك الله تعالینك وجودینه دلالتی ؛ اثرك مؤثر اوزرینه دلالتی قبیلندندر . چونکه ؛ مؤثر اولمقسزین اثرك وجود بولمسی ممکن اولاماز . بناءً علیه ؛ اثرك وجودی البته مؤثرك وجودینه دلالت ایدر .

بو آیت ؛ قیامتك وجودینه و انسانلرك قبرلرندن قالقه‌جقلرینه دلالت ایدر . زیرا ؛ بو عالمك بقاسی بر وقت معینه قدر مقدر اولونجه او وقت مقدرك ختامنده البته عالمك فناسی حاصل اولور و هر کس جزاسنی کورور . چونکه ؛ مظلوملرك ظالملردن حقنی آلمسی قبرلرندن قالقملرینه موقوفدر . زیرا ؛ حشر و نشر اولمسه مظلوملر ظالملردن حقلرینی آلامادقلری کبی عبادت ایدن عابدلرده عبادتلرینك اجرینه نائل اولاماز و عاصیلرده عذاب کورمزلر . بونلرك جمله‌سی باطل و عدالتك خلافیدر و عالمك حقه مقارن اولمامسنی ایجاب ایدر . حالبوکه آیتده حقه مقارن اولارق خلق اولوندقلری بیان اولونمشدر . بناءً علیه عالمك بقاسی و بر مدت معینه‌ده ختام بولمسی ؛ بو عالمك زوال بولاجغنه و انسانلرك قبرلرندن قالقه‌جقلرینه و هر کسك بر بریندن حقنی آلاجغنه و عابد عبادتنك و عاصی عصیاننك جزاسنی کوره‌جکنه دلالت ایدر .

افعال عبادك مخلوق اولمسنه دخی بو آیت دلالت ایدر . چونکه ؛ سموات و ارضك آره‌سنده اولان شیلر مخلوق اولونجه انسانلرك افعالی ده یر و کوك آره‌سنده اولان مخلوقاتده داخل و او مخلوقات جمله‌سندندر .

اجل مسمی دیمك ؛ وقت معین دیمکدر. شو حالده بو آیتده اجل مسمی ایله مراد ؛ بو عالم مکوناتك فنایه کیده جکی و جمله مخلوقاتك عدمه آیاقه باصاجغی و هر شیئك نهایت بولمسی ایچون تعین اولونان دقیقهٔ معینه‌در . او دقیقه‌ده قیامتدر .

* * *

واجب تعالی وحدانیته دلالت ایدن دلیللری بیاندن صوکره او دلیللری تدقیق ایدوب وحدانیتی اثبات ایتمکدن مشرکلرك اعراض ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر کافر اولدیلر . او کافرلر انذار اولونوب قورقوتولدقلری دلیللردن اعراض ایدیجیلردر .]

یعنی ؛ شو عالم مکوناتی وقت معیننده بزم اعدام وافنا وتکرار ایجاد واعاده ایتمکلکمزه دلالت ایدن دلیللری وبونلرك هر برینه قدرتمزی انکار ایدن کافرلر کندیلرینك افناسیله دهشت انکیز اولان یوم قیامتك شدتلریله قورقوتیلورلر واو قورقوتولدقلری کونه ایمان ایتمه‌دکلری کبی او کونك وجودینه دلالت ایدن دلیللری تدقیق ایتمکدن اعراض ایدرلر ودلیللری تدقیق ایدوب ایمان ایتمك جهتنه التفات بیله ایتمه‌دیلر. دلائلی تدقیقدن قاچدقلرینی بیانله جناب حق بو آیتده آنلری ذم ایتمشدر . چونکه ؛ واجب تعالی قیامتك وجودینه دلالت ایدن دلیللری جامع کتابلری واو کتابلری تبلیغ ایدر رسوللری کوندردیکی واو رسوللر انذار وترغیبه دوام ایتدکاری حالده کافرلرحقه دلالت ایدن دلیللردن قاچیندیلر ، التفات ایتمه‌دیلر .

فخررازی ، قاضی وخازنك بیانلری وجهله اعتقادیاته دائر اولان دلیللری نظر امعانه آلارق تدقیق ومسائل اعتقادیه‌یی او دلیللردن استدلال ایتمك واجب اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . بناءً علیه ؛ دلائلدن اعراض ایدنلر دنیاده وآخرتده مذمومدرلر . چونکه دلائل ؛ مقصوده ایصال ایدن وسائل قبیلندن اولدیغی جهتله دلائلدن اعراض ایدن سبب نجاتی اولان مطلوبنه واصل اولامادیغندن عندالله وعندالناس مذموم اولاجغی طبیعیدر .

* * *

واجب تعالی عالمك یارادیلیشی حقه مقارن اولوب هر جزئنك بقاسی وانتهاسی بر معین وقته معلق اولدیغنی بیاندن صوکره بو اصول اوزره متفرع اولان مسائلدن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمٰوَاتِ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! سن مشرکلره خطاب ایده‌رك دی‌که « ای کافرلر ! خبر ویرك بكا اللهك غیری عبادت ایتدیککز شیلر نه‌در ؟ وکوسترك بكا او سزك عبادت ایتدیککز شیلر یر یوزندن نه کبی شیئی خلق ایتدیلر ؟ یوقسه سمواتی خلق ایتمکده آنلر ایچون واجب تعالی‌یه شرکتمی وار » .] سن بویله دیمکله آنلری الزام ایت .

یعنی ؛ اللهك وجودی ووحدانیتی بر طاقم دلیللرله اثبات اولوندقدن صوکره حجر وشجر قبیلندن اولان پوتلره عبادت ایدنلری تکدیر ایتمك اوزره ای نبیٔ معظم ! سن دی‌که « ای مشرکلر ! خبرویرك بكا اللهك غیری عبادت ایتدیککز پوتلریکز نه‌در وکیملردر وآنلر یر یوزندن هانکی شیئی خلق ایتدیلر ؟ یوقسه سمواتی خلق ایتمکده الله تعالی‌یه مشترکلرمی ، اللهله برابرمی خلق ایتدیلر وبو عالمك اجزاسندن هانکی جزئنی خلق ایتدیلر وآنلره خالق دیمك ممکن اولابیلیرمی ؟ البته اولاماز وبویله ادنی بر جزئنی بیله خلق ایتمکه قادر اولامایان جماداتی نصل معبود اتخاذ ایدر وعالمی خلق ایدن الٰهی ترك ایدوبده بو کبی عاجزلری نصل معبود طانیر وبویون اکرسکز ؟ وهر شیدن عاجز اولان پوتلره عقلی اولان انسان عبادت ایدرمی وآنلرك عبادت اولونمغه استحقاقلری وارمی ؟ » دیمکله کافرلری تکدیر واعتقادلرینك باطل وکیتدکلری یوللرك عاطل اولدیغنی کندیلرینه بیان ایتمکله انصافه دعوت ایت .

* * *

واجب تعالی رسولنك شو سؤاللرینه قارشی کافرلرك « پوتلره عبادتی بزه الله تعالی کتابنده امر ایتدی » دیملری احتمالی دفع ایتمك وبویله بر سوزه میدان ویرمه‌مك اوزره

﴿ ائْتُونِي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هٰذَا اَوْ اَثَارَةٍ مِنْ عِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾ بیوردیور .

[یا اکرم الرسل! سن مشرکلره خطاباً «ای مشرکلر ! پوتلریکزك اللهه شریك اولدیغنه دائر دعوا کزده صادق ایسه کز قرآندن اول بر کتاب ویاخود علمدن بو دعوا کزه دلالت ایدر بر اثر کتیرك » دیمکله آنلری الزام ایت .]

یعنی ؛ ای حبیبم ! سن آنلره خطاباً «ای مشرکلر ! سز اللهك شریکی وار ویاخود پوتلریمزه عبادت ایتمکلکمزی بزه الله تعالی امر ایتدی » دیه‌رك برطاقم عقلدن خارج دعوالر درمیان ایدیورسکز . اگر شو دعوالریکزده سوزیکز طوغری ایسه قرآندن اول دعوا کزه دلالت ایدر بر کتاب ویاخود اول کچن امتلرك علمندن دعوا کزه دلالت ایدر براثر کتیرك کوره‌لم . زیرا ؛ دلیلسز دعوانك اعتباری یوقدر» دیمکله آنلری اسکات ایت . چونکه ؛ آنلر شو دعوالرینی انبیادن هیچ برینك کتابیله اثبات ایده‌مزلر . زیرا ؛ جمیع انبیانك توحیده اتفاقلری ضروری بر تواترله ثابتدر . اسکی کچنلردن قالمش بر علمله‌ده دعوالرینی اثبات ایده‌مزلر . زیرا ؛ هیچ برینك امتنی شرکه دعوت ایتدیکی کورولمه‌مشدر و کوروله‌مز .

* * *

واجب تعالی پوتلره عبادتك باطل اولدیغی پوتلرك منفعت ومضرته مقتدر اولمادق برطاقم عجزه‌دن اولملریله اثبات ایتدکدن صوکره پوتلره عبادتك باطل اولدیغی پوتلرده علم وادراك وقدرتك اولماسیله‌دخی اثبات ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ ﴾ بیوربیور.

[یوم قیامته قدر بر کیمسه‌یه اجابته مقتدر اولمایان و اللهك غیری اولان پوتلره عبادت ایدن کیمسه‌لردن دهازیاده ضلالتده کیم اولور؟ حالبوکه او پوتلر آنلرك چاغیروب باغیرمالرندن وعبادتلرندن غافللردر .]

یعنی ؛ جهل وحماقته غایت یقین وحق وحقیقتدن غایت اوزاق شول کیمسه‌نك امرندن زیاده بر امر اولمادی که او کیمسه اللهك غیری الی یوم القیام کندینه جوابه مقتدر اولمایان وعلم وادرا کدن خالی اولان پوتلره عبادت ایدن کیمسه‌در . حالی بویله اولان کیمسه‌دن زیاده ضلالتده کیم اولابیلیر؟ البته اولاماز . چونکه ؛ بونك ضلالتی هرکسدن زیاده‌در . حالبوکه او معبودات باطله بونلرك دعالرینی ایشیتمکدن عاجزلردر . زیرا ؛ هرشیدن غافللردر واصلا ادرا کاری یوقدر. بناءً علیه؛ آنلرك دعالرینی وتضرع ونیازلرینی ایشیتمزلر وآنلرك ایسته‌دکلرینی ویره‌مزلر .

فخررازی ونیسابورینك بیانلری وجهله یوم قیامته‌قدر جواب ویرمیه‌جکلرینی بیانله یوم قیامتده پوتلرك جواب ویره‌جکلرینه اشارت اولونمشدر وجواب ویرملری حیاته متعلق اولدیغندن بر مدت موقته ایچون احیا اولوناجقلرینه دخی اشارت واردر . چونکه ؛ یوم قیامتده جناب حقك پوتلری احیا ایده‌جکی وپوتلرك، عبادت ایدنلره خصومت وآنلرك شرکلرندن تبری ایده‌جکلری وبعده افنا اولونوب دیار عدمه کیده‌جکلری بعض احادیث جلیله‌ده مروی اولدیغی کبی آیات بیناتله دخی ثابتدر . پوتلره غفلت اسناد ایتمك؛ پوتلره عبادت ایدن کیمسه‌لرك اعتقادلرینه نظرآدر. چونکه غفلت ؛ **آلدانمق وبرشیده یکیبورملك** معناسنه‌در . بناءً علیه غفلت ؛ **ذوی العقولده استعمال اولونور** . شو حالده بو مقامده جمادات قبیلندن اولان پوتلره غفلتی اسناد ایتمك آنلری معبود طانییان مشرکلرك اعتقادلرینه بنا ایتمکدر . زیرا ؛ آنلر پوتلرك منفعت و مضرته قادر اولدقلرینی اعتقاد ایتدکلرندن آنلرك زعملرنجه پوتلر عقلا منزلنه تنزیل اولونمشلر و کندیلرینه عقلایه اسناد اولونان غفلت اسناد اولونمشدر .

خلاصه ؛ پوتلره عبادت ایدنلردن دهازیاده ضلالتده بر کیمسه‌نك اولمادیغی وپوتلرك یوم قیامته قدر عبادت ایدنلره جواب ویرمیه‌جکلری وپوتلرك عبادت ایدنلرك دعالرندن غافل اولدقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی یوم قیامتده کندیلرینه عبادت ایدن مشرکلره خصومت ایده‌جکلرینی

بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ اَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ﴾ بیوریور .

[یوم قیامتده ناس حشر اولونوب جمع اولوندقلری وقت پوتلر کندیلرینه عبادت ایدن کافرلره دشمن اولورلر واو پوتلر کندیلرینه عبادت ایدن مشرکلرك عبادتلرینی رد وانکار ایدرلر .]

یعنی ؛ محاسبه اولونمق وهرکس کندی عملنك جزاسنی کورمك ایچون ناس جمع اولوندیغنده اومعبود اتخاذ اولونان پوتلر عبادت ایدنلره دشمن اولور وباطل عبادتلرینی رد وانکار ایدرلر . حالبوکه بونلرك عبادتلری منفعت امیدینه مبنی ایدی. بالعکس مضرت ظهور ایدنجه رذیل ورسوای اولارق خلق ایچنده محجوب اولورلر .

فخررازی ونیسابورینك بیانلری وجهله پوتلرك خصومتلری لسانله سویله‌مك صورتیله‌در. چونکه؛ جناب حقك برمدت موقته پوتلره حیات ویروب عبادت ایدنلره خصومت ایدوب بینلرنده محاکمه جریان ایتدکدن صوکره پوتلری افنا ایده‌جکی بوندن اولکی آیتك تفسیرنده یازلمشدی . یاخود لسان حالله رد وانکار ایتملری مراد اولونمق دخی محتملدر .

یاخود کافرلره خصومت ایده‌جكلر ایله مراد؛ **حضرت عیسی وعزیر علیهما السلام وملائکهٔ کرام** کبی عقل وادراك صاحبی اولان ذاتلردن کافرلرك معبود اتخاذ ایتدکلری کیمسه‌لردر. چونکه ملکلر ایله عیسی وعزیر علیهما السلام کافرلرك کندیلرینه عبادتلرینی کمال نفرتله رد ایدرلر ویوم قیامتده حضرت عیسی نصارادن وحضرت عزیرده یهوددن کندینه عبادت ایدنلره البته خصومت ایده‌جکلردر . یاخود **کافرلر بونلره خصومت ایدرلر** دیمکدر. چونکه ناسك جمع اولوب محاسبه‌لری کورولدیکنده کافرلر پوتلره دشمن اولاجق وپوتلرك کندیلرینی اضلال ایتدکلرندن بحث ایده‌جكلرسه‌ده فائده‌سی اولامیه‌جقدر .

⁂

واجب تعالی توحیده متعلق دلیللری بیاندن صوکره نبوته متعلق مباحثی بیان ایتمك

اوزره ﴿ وَاِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴾ بیوریور .

[مشرکلر اوزرینه بزم آچیق آیتلریمز تلاوت اولوندیغنده حقه کفر ایدن کافرلر قرآن کندیلرینه کلدیکنده « شو قرآن میدانده برسحردر » دیرلر .]

یعنی ؛ بزم وحدانیتمزه دلالت ایدن آیتلریمز کافرلر اوزرینه رسولمز واسطه‌سیله اوقوندیغنده حقه کفر ایدن کافرلر حق اولان قرآن کندیلرینه کلدیکنده « شو قرآنك بطلانی میدانده برسحردر » دیدیلر .

فخررازینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله قرآنه سحر دییه‌ن کافرلرك کفرلرینی تصریح وضلالتلرینی بیان ایچون ضمیر موضعنده (الذین کفروا) **اسم ظاهر** اولارق وروده ایتمش وقرآنك حقانیتنی تصریح ایچون ضمیر یرنده **اسم ظاهر** اولارق (للحق) لفظی وارداولمشدر. چونکه مرجعی سبق ایتدیکندن (للحق) بدلنده (لها) دنیلسه اولابیلیردی ولکن حق لفظنك افاده ایتدیکی معنایی افاده ایده‌مزدی .

(لَمَّا) **زمانه** معناسنه‌در . بناءً علیه ؛ (لما جاءهم) دیمك « حق اولان قرآن کلدیکی زمان همان علی العجله معناسنی وحقایقنی دوشونمکسزین شو قرآن سحردر دیویررلر » دیمکدر . شو حالده حقی آرامامق وکور کورینه حکم ویرمك ودلائله نظر ایتمه‌مك وعقلنه کلن سوزی سویله‌مك ایله واجب تعالی کافرلری ذم ایتمشدرکه « دلائلی تدقیق مزیتندن محروملر » دیمکدر .

﴿ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ ﴾

[یاخود آنلر یالکز قرآنه سحردر دیمکله اکتفا ایتمزلرده « محمد ﷺ قرآنی افترا ایتدی » دیرلر .] چونکه ؛ سحر دیدکدن صوکره حرصلرینی آلامیه‌رق سحر دیمکی ده براقیرلر ودها اشنعی سویله‌مکه جرأت ایدر و « محمد ﷺ قرآنی کندی نفسندن ایجاد ایده‌رك اللهك کلامی دیمکله الله تعالی‌یه افترا ایتدی » دیرلر .

بو آیتده (ام) **کلمه‌سی انکار وتعجب ایچوندر** اولدیغی کبی **کافرلرك باطل سوزلرینك برنده**

ديكرينه **انتقال** معناسني دخي افاده ايدر . بوكا نظراً **معناى نظم**: [آنلر قرآني ايشيتدكلري زمان «شو قرآن سحردر» ديرلر، بلكه دها عجيب وغريب اولارق «محمد ﷺ قرآني كندي نفسندن ايجادله افترا ايتدى» ديرلر] ديمكدر. فقط بوسوزلري باطل وتعجبه شايان بر سوزدر . زيرا ؛ قرآنه ياقيشماز برسوز اولديغندن هركسك تعجب ايتمك حقيدر .

كنديلري ارباب لساندن فصاحت وبلاغته آشنا ايكن بشرك ايجاد ايده ميه جكني بيلدكلري حالده بوكبي هذيانه جرأت ايدوب سويله مكدن اوتانمادقلري تعجبه شايان احوالدندر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك سوزلريني بياندن صوكره آنلرك شبهه لريني ازاله والزام ايتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلاَ تَمْلِكُونَ لى مِنَ اللّٰهِ شَيْئاً هُوَ اَعْلَمُ بِمَا تُفيضُونَ فيهِ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سن قرآنه سحر وافترادر ديه ن كافرلره خطاباً دي كه « اكر قرآنه سزك ديديككز كبي بن افترا ايدرمده الله تعالى بكا غضب ايدرسه سز اللهك او غضبندن بندن آزيجق برشيئي دفعه مالك اولامازسكز . حالبوكه الله تعالى كندي كتابي حقنده آغزيكزدن دوكديككز باطل سوزلريكزي بيلير وسوزيكزك ايجابنه كوره جزا كزي ويرر .] چونكه ؛ بندن افترا اولماز ولكن بنم افترا ايتديكم فرض اولونسه وبو افترا اوزرينه الله تعالى بكا عذابي انزال ايتسه سز الله تعالى نك عذابني بندن دفعه مالك اولامديغكز حالده بن افترايه نه ايچون مجبور اولايم ونه دن عذاب ايجاب ايده جك شيئه جسارت ايده يم ونه دن بويله تهلكه لي ايشه كيريشه يم ؟ جواب ويرك بكا . اكر سزك ديديككز كبي اللهه افترا ايدرسه م الله تعالى بكا عذاب ايدرمي ، يوقسه ايتمزمي ؟ البته عذاب ايدر . كذلك سزك سحر ديه رك افترا كزه دخي عذاب ايده جكي شبهه سزدر . چونكه ؛ سزك قرآن حقنده آغزيكزدن دوكديككز افترالري وسويله مش اولديغكز طعنلري بيلير وعلمنك مقتضاسي اوزرينه سزي مسئول ايدر » .

*
* *

واجب تعالى رسولنك كافرلره سويله ديكي سوزلري بياندن صوكره بو محاوره لرينه ذات الوهيتنك شاهد اولديغني دخي سويله ديكني بيان ايتمك اوزره ﴿ كَفَى بِهِ شَهيداً بَيْنى وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحيمُ ﴾ بيوريور .

[شو محاوره لريمزه وسزكله بنم بينمزده جريان ايدن احواله جناب حق شاهد بوندن كافيدر . زيرا ؛ الله تعالى استغفار ايدنلري مغفرت وتوبه ايدنلري احسانيله مسرور ايديجيدر .]

يعني ؛ اى كافرلر ! سز سوز ديكله مز وكفريكزده عناد ايدنجه سزك وبنم سويله ديكمز سوزلريمزه شاهد بوندن الله تعالى كافيدر ، باشقه شاهد ايسته مز . زيرا ؛ هرحالمزي بيلير وآكا كوره هركسك جزاسني ويرر والله تعالى استغفار ايدن قوللرينك كناهلريني شدتله ستر ايديجي وتوبه ايله دركاه الوهيتنه التجا ايدن كيمسه لره احسان ايديجيدر .

واجب تعالى نك جريان ايدن احواله ذات الوهيتني شاهد قيلمسي كافرلري قورقوتمق ايچوندر . بو تهديد اوزرينه كناهلرندن رجوع ايدنلرك بوقورقودن قورتولمش اولاجقلرينه اشارت ايچون جناب حقك **غفور** و **رحيم** اولديغي بيان اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك قرآنه سحردر وياخود رسول اللهك كندي ايجاديدر ديه رك واقع اولان طعنلريني ابطال ايتدكدن صوكره آنلرك شبهه لرندن بعض آخري بيان ايتمك اوزره ﴿ قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعاً مِنَ الرُّسُلِ وَمَا اَدْرى مَا يُفْعَلُ بى وَلاَ بِكُمْ اِنْ اَتَّبِعُ اِلاَّ مَا يُوحى اِلَىَّ وَمَا اَنَا اِلاَّ نَذيرٌ مُبينٌ ﴾ بيوريور .

[اى رسول مكرم ! سن آنلره خطاباً دي كه « بن رسوللردن اول كلن بركيمسه اولمادم . بكا وسزه الله تعالى طرفندن نه ايشله نه جكني بيلميورم وبن تابع اولمام ، آنجق بكا طرف الهيدن وحي اولونان قرآنه تابع اولورم . حالبوكه بن آنجق احكام الهيه يي آچيق بيان ايده رك سزي انذار ايديجي يم . »]

يعني ؛ اى حبيبم ! سنك نبوتكه اعتراض ايدن مشركلره سن دي كه « بن

رسوللردن ايلك دفعه كلمش دكلم . زيرا بندن اول بر چوق رسوللر كلدی . بنم نبوت دعواسنده بولونديغم كبی آنلرده نبوت دعواسنده بولونديلر . شو حالده نبوت دعواسی يالكز بنده حادث اولمش بر شی دكلكه رد وانكار ايده‌سكز وبندن اول كچن انبياء عظام حضراتی غائب بيليرز ديمه‌دكلری كبی بن‌ده سزه غائب‌بيليرم ديمه‌يورم . بناءً عليه؛ الله تعالی‌نك ايلروده بكا وسزه نه كبی شی ايشله‌يه‌جكنی بيلميورم . بنم بوغائبی بيلمه‌ديكم حقمده قصور عد ايدلمه‌مك لازمدر . زيرا ؛ انبيانك جمله‌سی غائب‌بيليرز ديمه‌ديلر . غائب‌بيلمه‌مك آنلر حقنده قصور صاييلماديغی كبی بنم حقمده دخی قصور صاييلماملیدر وبن هيچ بر شيئه تابع اولمام ، آنجق طرف الٰهيدن بكا وحی اولونان شيئه تابع اولورم وبوتون انبيانك مسلكلری‌ده بودر . نصلكه بشر اولمق آنلر حقلرنده نبوته مانع اولمادی بنم حقمده دخی بشر اولمق نبوته مانع دكلدر . حالبوكه بن اولمادم ، الا عذاب الٰهی ايله سزی قورقوتيجی واحكام الٰهيه‌يی سزه بيان ايديجی‌يم . بناءً عليه ؛ بن انبياء سابقه‌نك دعوی ايتمه‌ديكی برشی دعواسنده بولونميورمكه بنم نبوتمی غريب برشی عد ايده‌سكز » .

(بدعاً) **يكی ظهور ايدوب امثالی سبق ايتمه‌ين برشيدر** كه مثلی كورولمه‌ديكندن هر كسك نظر دقتنی جلب ايدر و غرائبدن عد اولونور . شو حالده (بدعاً) ديمك **يكی برشی چيقدی** ديمكدر . نبوت ايسه يكی چيقمش برشی اولمايوب اول كچن انبياءعظام حضراتندن هر زمان وقوعبولمش برشی اولديغندن رسول‌الله « بنم دعوی ايتديكم يكی چيقمش ويالكز بندن ايشيدلمش برشی دكلكه استغراب ايده‌سكز . زيرا ؛ بندن‌اول بر چوق ذوات كرام طرفندن وقوعبولمش بردعوی اولديغی جهتله استغرابه شايان دكلدر » ديمكله طرف الٰهيدن امر اولونمش وامر اولونديغی وجه اوزره بياناتده بولونمشدر .

فخر رازی وخازنك بيانلری وجهله رسول‌اللّهه كافرلر طرفندن غائبدن‌اخبار‌ايتمسی تكليف ايدوب «غائبی الله تعالی بيلديرمه‌يجه بيلمه‌م» ديمسنه طعن ايتدكلری كبی « بشردر ، بشردن رسول‌اولماز » ديديلر و « طعام ييور وچارشوده يوروييور وكنديسنه تابع اولانلر فقرادر » ديمكله دخی طعن ايتملری اوزرينه شو اوچ جهتله طعنلرينی رد ايتمك ايچون بو آيتك نازل اولديغی مرويدر .

رسول‌اللّهك « بكا وسزه الله تعالی‌نك نه ايشله‌يه‌جكنی بيلمه‌م » ديمسی «امور دنياده نه اولاجغنی بيلمه‌م» ديمكدر . چونكه ؛ رسول‌اللّهك آخرتجه اموری معلومدر . بوكانظراً **معنای آيت:** [ای رسول اكرم ! سن ديكه « بن يكی ظهور ايتمش وامثالی سبق ايتمه‌مش بر شی دكلم . چونكه ؛ بندن اول بر چوق نبيلر كلدی كچدی . آنلرك هپسی بودعواده بولوندی . بن غائب بيليرم ديه ادعا ايده‌مم ، حتی دنياجه الله تعالی سزه نه‌ياپاجق و بكا نه ياپاجق وسزمی غالب اولاجقسكز وياخود بنمی غالب اولاجغم وسزك اوزريكزه سمادن طاش ياغمقله‌می وياخود باشقه آفتله‌می هلاك اولاجقسكز . بونلرك هيچ برينی بيليرم ديمه‌يورم . الله تعالی بيلديررسه بيليرم والا باشقه كونا بيلمك امكانی يوقدر . زيرا ؛ بن وحی بكلر وكله‌جك وحيه تابع اولورم. بناءً عليه ؛ بنم وظيفه‌م وحی اولونان احكامی سزه تبليغ و بيان ايتمك وعذابله سزی قورقوتمقدر ويمك وايچمك وفائب ايتمه‌مك نبوته مانع‌اولمش اولسه ايدی بندن‌اول كچن نبيلرده دخی مانع اولوردی . حالبوكه بواحوال آنلرده نبوته مانع اولمادی ، بنده دخی مانع اولماز] ديمكدر .

بعض روايته نظراً (ولابكم) لفظنده‌كی خطاب ؛ **رسول‌اللّهك اصحابنه‌در.** چونكه ؛ رسول‌الله صلی‌الله‌تعالی‌عليه وسلم افنديمز مكه‌ده خرمالق وصولاق بر محله **هجرت** ايده‌جكنی رؤياسنده كوردی واصحابنه خبر ويردی واصحابی مشركلردن كورمش اولدقلری اذالردن دلكير اولدقلری ايچون بورؤيايه غايت ممنون اولديلر و اثرينك ظهورينه شدتله انتظار ايتديلر . بر آز زمان كچوب اثر ظهور ايتمه‌يجه « يارسول‌الله! كورمش اولديغك رؤيانك اثرينی كورمه‌دك » ديملری و رسول اللّهك سكوت بيورمسی اوزرينه بو آيتك نازل اولديغی مرويدر .

بو آيت جليله ؛ درت حكمی جامعدر : برنجيسی ؛ رسول‌اللّهك دعواسنك ايلك دفعه ظهور ايتمسی غريب بر شی اولماديغی ، ايكنجيسی ؛ غائب بيلمه‌ديكی جهتله كنديسنه وآخرلرينه اللّهك نه‌ياپاجغنی بيلمه‌ديكی ، اوچنجيسی ؛ رسول‌اللّهك آنجق وحيه تابع اولوب وحی ايله نه كلورسه آنی خبرويرديكی ، دردنجيسی ؛ وظيفه‌سی احكام شرعيه‌يی بيانله وخلافنجه عمل ايدنلری عذاب الٰهی ايله انذار ايده‌جكيدر .

* * *

واجب تعالى كافرلرك رسول اللهه بعض جهتله طعنلرينى رد ايتدكدن صوكره ديكر جهتله دخى رد ايتمك اوزره ﴿ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَكَفَرْتُمْ بِهٖ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنٖى اِسْرَائٖيلَ عَلٰى مِثْلِهٖ فَاٰمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمٖينَ ﴾ بيوريور .

[اى نبى معظم ! سن مشركلره خطاباً دى كه « اى مشركلر ! خبر ويرك بكا رأيكز نه‌در ؟ اكر قرآن طرف الٰهيدن وارد اولمش وسزده اوقرآنه كفر ايتمش ايسه‌كز وقرآنك عندالٰهيدن كلديكنه بنى‌اسرائيلدن بر شاهد شهادت ايدر وايمانده ايدرسه وسزده ايماندن كبر ايدر وامتناع ايدرسه‌كز ظلم ايتمش اولمازميسكز ؟ ظلم ايدن بر قومى الله تعالى هدايتده قيلماز .]

يعنى ؛ اى حبيبم ! نبوتكى انكار ايدن كافرلرى الزام ايچون سن دى كه « اى كافرلر ! بنم ديديكم قرآن طرف الٰهيدن قوللرينى ارشاد ايچون كلمش بر كتاب اولور سزده تكذيبله كفر ايدرسه‌كز وقرآنك من عندالله بر كتاب اولديغنه بنى‌اسرائيلدن بر بيوك شاهد شهادت ايدر وحق اولديغنى بيلديكندن ايمانده ايدرسه وسز اوقرآنه ايماندن استكبار وامتناع ايدرسه‌كز ظالملردن اولمازميسكز ؟ البته ظالملردن اولورسكز . بناءً عليه ؛ هدايتده موفق اولامازسكز . زيرا ؛ الله تعالى محقق ظالملرى هدايتده قيلماز . چونكه ؛ آنلر قرآنه كفر ايتمكله ضلالتى ارتكاب ايتدكلرندن هدايتدن محروم اولورلر .

فخررازى و خازنك بيانلرى وجهله بوسؤال كافرلرك شبهه‌لرينى ميدانه قويدقدن صوكره آنلرى الزام ايچون وارد اولمشدر . بنى‌اسرائيلدن قرآنك حق اولديغنه ايمان ايدن (عبدالله بن سلام) حضرتلريدر . چونكه ؛ رسول اللهك مدينه‌يه هجرت ايتديكنى ايشيدن (عبدالله) حضرتلرى بر خرمالقده ايشيله مشغول ايكن ايشنى براقدى حضور پيغمبرى‌يه كلدى . اوصاف رسول اللهى تدقيقدن صوكره رسول اللهك اوصافنى توراتده كورديكى آخر زمان پيغمبرينك اوصافنه موافق بولونجه رسول اللهك نبوت دعواسنده

صادق وآخر زمانده بعث اولوناجق رسولك بوذات شريف اولديغنه حكم ايتدى وجناب پيغمبره خطاباً ديدى كه « بن سكا اوچ سؤال صوره‌جغم . زيرا ؛ بواوچ سؤالك جوابنى آنجق نبى اولان ذات بيلير ، باشقه‌لرى بيلمز » ديدى وسؤالنه باشلادى : برنجى سؤال ؛ قيامتك علامتلرندن اول ظهور ايده‌جك نه‌در ؟ ايكنجى سؤال ؛ اهل جنتك اول يه‌جكلرى نه‌در ؟ اوچنجى سؤال ؛ پدرله والده آره‌سنده طوغان چوجق بعضاً پدره وبعضاً والده‌يه بكزر بوكا سبب نه‌در ؟ (عبدالله بن سلام) بوصورتله اوچ سؤال صورارق سوزينه ختام ويرمشدر .

جناب پيغمبر عليه الصلاة والسلام افنديمز (عبدالله بن سلام) ك اوچ سؤالنه جوابنده « قيامتك اول ظهور ايده‌جك علامتى ؛ ناسى مشرق جهتندن مغرب جهتنه سوره‌جك بر آتشدر . اهل جنتك اول يه‌جكلرى طعام ؛ بالق جكريدر . چوجغك آنادن بابادن برينه بكزه‌مسى ؛ اول هانكيسنك نطفه‌سى نازل اولورسه چوجق آكا مشابه اولور » بيوردى .

(عبدالله بن سلام) « يا رسول الله ! بن سنك حقا رسول اولديغكه شهادت ايدرم وايمان ايتدم . لكن يهود قومى افترادن وذم وتعييبدن چكينمزلر . بنم اسلام اولديغمى ايشيتيرلرسه حضور رسالتكه كله‌رك بكا برچوق افتراده بولونورلر . شوحالده بنم اسلام اولديغمى آنلره خبر ويرمكسزين آنلرى حضوريكه جلب ايت ، بنم حالمى وكيم اولديغمى وآنلرك عندنده بنم منزلتمى آنلردن تحقيق ايت » ديدى . بوسوز اوزرينه رسول الله (عبدالله) ى بر طرفه صاقلادى ويهود قومنك بيوكلرينى حضورينه جلب ايتدى . (عبدالله) ك حالندن وكيم اولديغندن سؤال ايتمسى اوزرينه يهوديلر « عبدالله بزم بيوكمز وبيوك زاده‌مز واك بيوك عالممز وعالم زاده‌مزدر » ديديلر . رسول الله « عبدالله اسلام اولمش ايسه نه ديرسكز ؟ » بيورنجه « الله تعالى آنى اسلام اولمقدن محافظه ايدر . بز آنك اسلام اولمسندن اللهه صيغينيرز » ديملرى اوزرينه عبدالله صاقلانمش اولديغى يردن چيقوب كلمۀ توحيدى اوقومقله اسلام اولديغنى اخبار ايدنجه يهوديلر « بو بزم شريرمزدر وشرير اوغلو شريردر » ديه‌رك بر چوق افتراده بولونديلر . رسول الله آنلرى حضورندن طرد ايتدى . انلرده رذيل و رسواى اولارق چيقديلر كيتديلر .

كرچه بو سوره مكه‌ده نازل اولمش ايسه‌ده بو آيتك مدينه‌ده نازل اولديغی مرويدر . چونكه ؛ عبداللهك اسلام اولمسی هجرتدن صوكره مدينه‌ده وقوعبولمشدر . بوكا نظراً بو آيت ؛ مدينه‌ده نازل اولمش ايسه‌ده جناب حق آيتك بو سوره‌نك شو محلنه درج اولونمسنی بيان بيورديغندن رسول اللهه آيتك بو موضعه يازلمسنی امر ايتمش وبو موقعه يازلمشدر . زيرا عادت الٰهيه ؛ آيری نازل اولان آيتلری هانكی سوره‌نك نره‌سنه يازيلاجغنی بيان ايتمكدی . بيانات الٰهيه وجه اوزره رسول الله ده او موضعه يازديرردی .

(عبدالله بن سلام) حضرتلرينك اهل جنتدن اولديغنه دائر (سعد بن ابی وقاص) حضرتلرندن بر حديث شريف مرويدر .

بو آيتك آخری كافرلرك ظالم اولدقلرينه وكفرلرينه سبب ظلملرندن نشأت ايدن ضلالتلری اولديغنه اشارتله كافرلری تهديد ايتمشدر . بوكا نظراً **معنای نظم :** [خبر ويرك بكا رأيكز نه‌در ؟ اكر قرآن اللهك كوندرديكی كتاب اولور سزده او قرآنه كفر ايدرسه‌كز وبنی اسرائيلدن قرآنك حق اولديغنه (عبدالله بن سلام) كبی بويوك بركيمسه شهادت وايمان ايدرسزده ايماندن استنكاف ايدرسه‌كز مطلوبكزه يول بولابيلورميسكز ؟ زيرا ؛ سز ظالمسكز . ظالملری محقق الله تعالی هدايتده قيلماز] ديمكدر . چونكه ؛ كافرلرك ايمان ايتمه‌ملری وكنديلرينه كلن رسولی تكذيب ايتملری ظلمدر . ظلمك ايسه هدايته نائل اولامامالرينه سبب اولديغنه آيت دلالت ايدر . زيرا ؛ مشتق اولان ظالم اوزرينه هدايته نائل اولمامالری حكمنك تعليق اولونمسی مأخذ اشتقاق اولان ظلمك عدم هدايتدن عبارت اولان حكمه علت اولمسنی ايجاب ايدر . بناءً عليه هدايته واصل اولامامالرينك سببی ؛ ظلملريدر .

*
* *

واجب تعالی كافرلرك هدايتده اولامادقلرينی بياندن صوكره ايمان ايتمه‌دكلرينك سببنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْراً مَا سَبَقُونَا اِلَيْهِ وَاِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هٰذَا اِفْكٌ قَدِيمٌ ﴾ بيوريور .

[كافرلر مؤمنلر ايچون ديديلركه « اكر ايمان خيرلی بر شی اولمش اولسه ايدی

مؤمنلر او ايمانه بزی سبق ايده‌مزلردی » . آنلر قرآنه ايمان سببيله اهتدا ايده‌مه‌دكلرندن « شو قرآن وبونك امثالی شيلر اولدن بری سويله‌نور اسكی بر يالاندر ديديلر » .]

يعنی ؛ كافرلرك شدت عداوتلرندن ناشی مؤمنلرك رسول اللهه ايمانلری آنلری تحريك ايدر كمال تهور و هيجانله ديرلركه « اكر محمد ﷺ ايمان ايتمك خيرلی بر شی اولمش اولسه‌ايدی او مؤمنلر بزدن اول ايمان ايده‌مزلردی . چونكه ؛ بزم مالمز ومنصبمز وناس آره‌سنده خاطرمز و قدر و اعتبارمز ايجابی اكر خيرلی بر شی اولسه بز دها اول بيلير و ايمان ايدردك . شو حالده بزم ايمان ايتمه‌ديكمز خيرلی اولماديغنه دلالت ايدر » ديديلر . چونكه ؛ آنلر دنياجه اعتبارلرينه لزومندن زياده مغرور اولدقلری و رسول اللهه ايمان ايدنلرك فقراء وضعفاء ناسدن اولملری آنلره بوسوزلری سويله‌تمشدر . چونكه ؛ آنلر « دنياجه هر شرف بزم اولديغی كبی آخرتجه دخی شرف بزم اولوردی ، يوقسه دنياجه انواع نعمتدن محروم اولان فقرا آخرتده بر چوق نعمتلره نائل اولسونلرده بز محروم قالالم ، بو اولاماز . بناءً عليه ؛ اكر ايمان خيرلی برشی اولسه ايدی هر كسدن اول بزه نصيب اولوردی » ديمكله ايمانی رد ايدرلردی . آنلر قرآنله اهتدا ايده‌مه‌نجه كمال غضب وتهورله « محمد ﷺ ك سوزينه ايمان ايتمه‌يز . زيرا ؛ بو قرآن كبی شيلر اولدنبری سويله‌نور اسكی بر يالاندر . بناءً عليه ؛ اعتمادمز يوقدر » ديمكله كفرلرينه دوام ايتديلر واصلا ايمانه رغبت ايتمه‌ديلر .

بو آيت ؛ رسول اللهك نبوتنی انكار ايدن كافرلرك شبهه‌لرندن برينی وايمان ايتمه‌دكلرينك سببنی بيان ايتمشدر . بو آيتك سبب نزولنده درت روايت وارد :

برنجيسی ؛ اصحابدن (عمار) ، (صهيب) و (ابن مسعود) كبی فقرا اولان بعض ذواتك ايمان ايتملری اوزرينه قريش كافرلری « اكر محمد ﷺ ه ايمان ايتمك خيرلی اولسه ايدی ايمان ايدن فقيرلر بزدن اول ايمان ايده‌مزلردی » ديملری اوزرينه بو آيت نازل اولمشدر . بوكا نظراً مؤمنلرله مراد ؛ اصحاب رسول الله كافرلرله مراد ؛ قريش مشركلريدر .

ايكنجی روايت ؛ عربده درت قبيله‌كه (جهينه) ، (مزينه) ، (اسلم) و (بنی غفار) قبيله‌لری رسول اللهه ايمان ايدنجه عربده ديكر درت قبيله‌كه (بنی عامر) ، (غطفان) ، (اسد)

و (اشجع) قبیلەلری کندی ثروتلرینە مغرور اولارق «اگر محمد صلی الله علیه وسلمە ایمان خیرلی اولسەیدی ایمان ایدنلر بزدن اول ایمان ایدەمزلردی. زیرا؛ آنلر براغم کبی چوبان کروهندن اولوب خیر وشری فرق ایدەمزلر» دیملری اوزرینە بو آیت نازل اولمشدر. بوکا نظراً مؤمنلرله مراد؛ عربدن اولکی درت قبیلە وکافرلرلە مراد؛ ایکنجی ذکر اولونان درت قبیلەدر.

اوچنجی روایت؛ حضرت عمر شرف ایمانلە مشرف اولمازدن اول بر جاریەسی ایمان ایتدی. حضرت عمر جاریەیی یورولونجیە قدر دوکدی و «اگر یورولماسەم دها دوکردم» دیمسی اوزرینە قریش «اگر ایمان خیرلی اولسەیدی عمرك جاریەسی ایمانده بزی سبق ایتمزدی» دیملرینە بناءً بو آیت نازل اولمشدر. بوکا نظراً مؤمنلرله مراد؛ مکە وجوارنده ایمان ایدنلر وکافرلرلە مراد؛ مکەدە کفره دوام ایدنلردر.

دردنجی روایت؛ عبدالله بن سلام ایمان ایدنجە بو سوزی یهودیلر سویلەمشلردر. شو حالدە مؤمنلرلە مراد؛ عبدالله وامثالیدر، کافرلرله مراد؛ یهودیلردر. بو روایتە نظراً بو آیت اولکی آیتك متممی ومدینەدە نازل اولمشدر.

* * *

واجب تعالی کافرلرك «قرآنە افترادر» و «ایمان خیرلی اولسەایدی فقرا کروهندن اول بز ایمان ایدردك» دیدکلرینی بیاندن صوکره قرآنك اول کچن کتابلری تصدیق ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسٰى إِمَاماً وَرَحْمَةً وَهٰذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَاناً عَرَبِيّاً لِيُنْذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرٰى لِلْمُحْسِنِينَ ﴾ بیوریور.

[قرآندن اول موسی علیه السلامك کتابی تورات کە مقتدابە وعالمە رحمت اولدیغی حالدە نازل اولدی آنیدە انکار ایتدیلر وشو قرآن لسان عربی اوزرینە نازل اولدیغی حالدە اول کچن کتابلری تصدیق ایدیجیدر وبو کتابك کلمسی ظالملری انذار وارباب احسانی تبشیر ایچوندر.]

یعنی؛ یا اکرم الرسل! سن کافرلرك قرآن حقندە سویلەدکلری هذیانلرینە التفات ایتمە. زیرا؛ آنلر، قرآندن اول کلن وفائدەسی عمومە شامل وجملەیە مقتدابە اولان توراتی انکار ایتدیلر وقرآن دیکر کتابلری تصدیق ایدیجی وظالملری عذاب الٰهی ایلە قورقوتیجی وعبادتندە احسان وابناء جنسنە انعام ایدنلری تبشیر ایدیجی اولدیغی حالدە کلمش بر کتابدر.

یاخود معنای آیت: [ای کافرلر! قرآنە نەایچون ایمان ایتمیورسکز؟ حالبوکە قرآندن اول عامەیە مقتدابە وعالمە رحمت اولان تورات کە موسی علیه السلامك کتابی قرآنی تصدیق ایدیجی اولدیغی حالدە کلدی ومحمدك کلەجکنی خبر ویردی. توراتك کتب مقدسەدن اولدیغنی بیلیورسکزدە قرآن حقندە اولان احکامیلە نەدن عمل ایتمیورسکز؟ حالبوکە قرآن لسان عربی اوزره نازل اولدیغی حالدە توراتی تصدیق ایدیور. چونکە؛ تورات قرآنك کلەجکنی خبر ویردی وخبر ویردیکی وجە اوزره کلدی. بناءً علیه؛ قرآن توراتك او حکمنی تصدیق ایتدیکی حالدە سز نە ایچون قرآنی تصدیق ایتمزسکز؟ قرآنك انزالندن مقصد؛ ظالملری عذابدن قورقوتمقلە ظلمدن منع ایتمك وارباب احسانی طاعتە دوامە ترغیب ایتمکدر] دیمکدر.

* * *

واجب تعالی کافرلرك شبهەلرینی بیاندن صوکره اهل حقك طریقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾ بیوریور.

[شول کیمسەلرکە آنلر «بزم ربمز الله تعالیدر» دیدیلردە صوکره استقامت ایتدیلر. بناءً علیه؛ آنلر اوزرینە قورقو یوق وآنلر محزونده اولمازلر.]

یعنی؛ شول کیمسەلرکە آنلر وحدانیتە دلالت ایدن دلیللری تحقیق ایدەرك قوهٔ علمیەیی اکمالە «ربمز الوهیتلە متصف اولان الله تعالیدر» دیمکلە الوهیتی تصدیق ایتدکدن صوکره دینی ودنیوی امورلرنده استقامت ایتدیلر. آنلر ایچون عذاب قورقوسی اولمادیغی کبی آلام واکداردن نشأت ایدن حزن وکدرده اولماز.

استقامت ؛ هر ایشده طوغرولق معناسنه اولدیغندن فروع اعماله عائددر. شوحالده بو آیت ؛ علم اعتقادك اساسی وخلاصه‌سی اولان توحیدی واعمالك منتهاسی اولان استقامتی جامع اولدیغندن عبدك بدایهٔ عمرندن نهایه‌سنه قدر اولان وظائف اعتقادیه و عملیه‌سنی اجمالاً جامعدر. زیرا مسائل اعتقادیه‌نك جمیعیسی ؛ (ربنا الله) جمله‌سنده وفروع اعمالك کافه‌سی‌ده استقامت جمله‌سنده داخلدر .

فروع اعمالك رتبه‌سی اعتقادیات وایمان رتبه‌سندن صوکره اولدیغنه وعملك قبولی ایمانك وجودینه توقف ایتدیکنه اشارت ایچون ایمان ، استقامت اوزرینه تقدیم اولونمشدر . اعمال صالحه صاحبلری یوم قیامتده قیامتك شدت ومحنتلری قورقوسندن امینلردر . آنجق اهل ایماندن زائل اولان قورقونك عذاب قورقوسی اولوب عظمت الٓهیه وجلالت سبحانیه قورقوسنك زائل اولمیه‌جغی بعض مفسرینك جملهٔ بیاناتلرندندر .

* * *

واجب تعالی طریق حقی بیاندن صوکره اوطریقی التزام ایدنلرك نائل اولاجقلری درجه‌لری بیان ایتمك اوزره ﴿ أُولٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ بیوریور .

[ایشته شو اوصافله متصف اولانلر ابدی جنتده قالیجی اولدقلری حالده عمللرینك جزاسی اولارق جنت نعمتلرینه نائل اولدیلر.] زیرا ؛ بونلر اخلاص اوزره ایمان ایدوب عمللریله ایمانلرینی تزیین واللهه عبادتده حسن آدابه رعایتله عبودیتلرینی اظهار ایتدیلر واللهك قوللریله حسن معاشرت ومصاحبتده بولوندیلر وحقوق عبودیت واخوتی تماميله یرینه کتیردکلرندن برچوق درجه‌لره نائل اولدیلر .

* * *

واجب تعالی استقامتی بیاندن صوکره استقامتك اك مهم برقسمنی بیان ایتمك اوزره

﴿ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَانًا حَمَلَتْهُ اُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًا ﴾ بیوریور .

[بز انسانه ، آناسنه وباباسنه احسان ایتمکی وصیت ایتدك . زیرا ؛ آناسی کمال مشقتله قارننده کوتوردی و دنیایه کتیررکن بر چوق زحمتلرله کتیردی واو انسانی والده‌سنك قارننده کوتورمه‌سی ومه‌دن آیرلمسی اوتوز آیدر .] ایشته شو مدت ظرفنده والده‌نك وپدرك چکمش اولدقلری مشقتلره مقابل انسانك ابوینه رعایتی واجب قیلنمشدر . چونکه مضرت ؛ منفعت مقابلی اولدیغی جهتله چکمش اولدیغی زحمتلر والده وپدر حقنده مضرت ایسه‌ده انسانك ابوینه احسانله مکلف اولمسی آنلر حقنده منفعتدر .

مدت حملك اقلی آلتی آی اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . زیرا ؛ دیگر آیتده چوجغك امه‌جکی مدتك ایکی سنه اولدیغی بیان اولونمشدر . بناءً علیه ؛ بو آیتده بیان اولونان اوتوز آیك آلتی آیی مدت حمل ویکرمی درت آیی مدت رضاع اولدیغی ثابت اولمشدر . حنفی مذهبنده اقل مدت حملك آلتی آی اولمسی‌ده بو آیتله استدلال اولونمشدر .

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله حضرت عمرك خلافتی زماننده آلتی آیده چوجق کتیرن بر خاتونك رجم اولونمسی دعوی اولونوب عمر رضی الله عنه حضرتلرینك رجمله امر ایتمسی متعاقب حضرت علینك بو آیتله اقل مدت حملك آلتی آی اولدیغنی اثبات ایتمسی اوزرینه رجمك ترك اولوندیغی مرویدر. حکماء یونانیه‌دن (جالینوس) «والده‌سنك قارننده چوجغك دوره‌جغی مدت حقنده برچوق تتبعات یاپدم . یوزسکسان درت کونده بر خاتونك چوجق کتیردیکنی کوردم » دیمشدر. ابو علی سینا « مدت حملك اقلی نص قرآن وتجارب طبیه‌نك اتفاقیله آلتی آی اولدیغی تحقق ایتدی » دیمشدر. شوحالده بزجه قرآندن باشقه بردلیله حاجت یوق ایسه‌ده بو بابده اطبانك تجربه‌سی‌ده قرآنه موافق اولدیغی محققدر . اقل مدت حملك آلتی آی اولدیغی قرآنده بیان اولونمش ایسه‌ده مدت حملك اکثری حقنده قرآنده صراحت اولمادیغنی بعض مفسرین بیان ایتمشدر . لکن حضرت عائشه‌نك « والده‌نك قارننده چوجق ایکی سنه‌دن زیاده دورماز . » بیوردیغی مرویدر . ائمهٔ حنفیه اکثر مدت حملك ایکی سنه اولمسی بو روایت اوزرینه بنا ایتمشلردر . کتب

فقهیه‌مزده بیان اولونان‌ده‌بودر. بناءً علیه؛ مذهب حنفیده اقل مدت حمل آلتی آی اولدیغی کبی اکثر مدت حمل‌ده ایکی سنه‌در. اقل مدت حمل آلتی آی اولونجه یدی آیده دنیایه کلن یاشار وسکز آیده دنیایه کلن غالب زمانده یاشایاماز، الا مصر کبی بعض بلده‌ده سکز آیده دنیایه کلنك اکثریتله یاشادیغی کورولمکده‌در. مدت حملده اکثریت طقوز آیده دنیایه کلمکدر وطقوز آیده دنیایه کلن هر بلده‌ده غالب اولارق یاشار. بلده‌لر آره‌سنده یاشایوب یاشامامق جهتندن فرق یوقدر.

اقل مدت حمل آلتی آی اولونجه طقوز آیدن اول چوجق کتیرن خاتون زنایه نسبت اولوناماز ومدت رضاعك اکثریسی ایکی‌سنه اولونجه چوجق ایکی یاشنه کیردکدن صوکره او چوجق دیکر برخاتونی امرسه حنفیه عندنده حکم رضاع ثابت اولماز.

بو آیت؛ چوجقده والده‌نك حقی پدردن زیاده اولدیغنه دلالت ایدر. زیرا؛ الله تعالی آیتك اولنده ابوینه احسان ایتمسنی انسانه امر و وصیت ایتدکدن صوکره والده‌نك مشقتنی بیانله تکرار ذکر ایتمسی والده‌نك حقی زیاده و بویوك اولدیغنه اشارتدر. شو حالده انسانك والده‌سنه و پدرینه رعایتی واجب اولمقله برابر آنایه رعایتده دهازیاده اعتنا ایتمسی لازمدر. چونکه؛ نعمت کلفته کوره‌در. مادامکه آنانك کلفتی زیاده‌در، او حالده چوجقدن کوره‌جکی نعمت‌ده زیاده اولمق لازم کلور.

*
* *

واجب تعالی انسانه، ابوینه احسان ایتمسنی وصیت ایتدکدن صوکره انسانك سن رشده بالغ اولدیغنده جریان ایده‌جك احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ حَتّٰۤى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَعٖينَ سَنَةًۙ قَالَ رَبِّ اَوْزِعْنٖۤى اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتٖۤى اَنْعَمْتَ عَلَیَّ وَعَلٰى وَالِدَیَّ ﴾ بیوریور.

[حق انسان سن رشد اولان اون سکز سننه وبعده قرق یاشنه بالغ اولدیغنده « یارب! بکا وبنم والدمه وپدرم اوزرینه انعام ایتدیکك نعمتکه شکر ایتمکلکیمی بکا الهام ایت » دیمکله تضرع ایدر.] وبوقدرله اکتفا ایتمیه‌رك دعاسنه دوام ایدر ودیرکه:

﴿ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰیهُ وَاَصْلِحْ لٖى فٖى ذُرِّیَّتٖىۚ اِنّٖى تُبْتُ اِلَیْكَ وَاِنّٖى مِنَ الْمُسْلِمٖينَ ﴾

[« یاربی! سنك رضاکه موافق عمل صالح ایشله‌مکلکیمی بکا الهام ایت وبنی ذریتم حقنده اصلاح ایت که بنم صلاحم آنلرده‌ده سرایت ایتسون وبن سنك رضاکه مخالف اولان شیلرك جمله‌سندن توبه ایتدم ومسلملر زمره‌سندن اولدم » دیمکله درکاه الوهیته التجا ایدر.]

یعنی: انسان عقلنك کامل اولدیغی اون سکز یاشنه وتجربه‌سنك تکمل ایتدیکی قرق یاشنه بالغ اولدیغنده ابتداء حالندن سن رشده بالغ اولونجه‌یه‌قدر جناب حقك احسان ایتدیکی نعمتلری دوشونه‌رك ربنه مناجات ایتمك صورتیله دیرکه « یاربی، بنم بدایهٔ حالدن شو آنه قدر بکا وبنم ابوینمه احسان ایتمش اولدیغك نعمتلره شکر ایتمکلکمی بکا الهام ایت که اونعمتلرك حقوقنی قدرتم نسبتنده ادا ایده‌یم. چونکه؛ ابوینم اوزرینه ویرمش اولدیغك نعمتلرك شکرینی ادا ایتمك آنلر اوزرینه واجب اولدیغی کبی آنلر بنم ولی نعمتم اولدیغی جهتله آنلرك حقوقنی ادا ایتمك‌ده بنم اوزریمه واجبدر» دیمکله تضرعده بولوندقدن صوکره بونکله دخی اکتفا ایتمیه‌رك دیرکه « یاربی! بنی سنك رضاکه موافق عمللره موفق قیل که سنك عندکده مقبول اولان عمللری ایشله‌مکله رضاکی تحصیل ایده‌یم». انسان یالکز کندی حقنده صلاح ایسته‌مکله اکتفا ایتمیه‌رك اولادی حقنده دخی صلاح ایستر ودیرکه « یاربی! لطف واحسانکله بنی صلاحه موفق قیلدیغك کبی او صلاحی چوجقلرم حقنده‌دخی احسان ایت که صلاحم نفسمه منحصر قالماسون اولادمه‌ده سرایت ایتسون که آنلرده صلحادن اولسونلر. زیرا؛ بن رضاکه مخالف اولان شیلرك جمله‌سندن توبه ایتمکله درکاه الوهیتکه مراجعت ایتدم. چونکه؛ بن سکا مطیع اولان وایشلرینی سکا تفویض ایدن مسلمانلر زمره‌سندن اولدم » دیمکله جناب حقه عبودیتنی اظهار ایدر.

فخر رازی، خازن وقاضینك بیانلری وجهله بو آیتك (ابوبکر) رضی الله تعالی عنه حضرتلری حقنده نازل اولدیغی ابن عباس حضرتلرندن مرویدر. چونکه؛ سن رشده بالغ اولدیغنده وقرق یاشنه یاقین برزمانده رسول اللهه ایمانله مؤمنلر زمره‌سنه اول داخل

اولان ابوبکر حضرتلریدر. زیرا؛ رسول الله یکرمی سننده وابوبکر حضرتلری ده اون سکز سننده اولدقلری حالده تجارت ایچون رفاقت ایده‌رك قافله ایله برابر شامه کیتدکلرنده رسول الله بر آغاجك آلتنده اوطوردی. حضرت ابوبکر اومحلده بولونان بر راهبه تحقیق ادیان ایچون کیتدیکنده راهب آغاجك آلتنده اوتوران ذات اوزرینه بر بلوطك کولکه‌دیکنی کورمسیله کیم اولدیغنی صوردی. ابوبکر حضرتلری رسول اللهك اسمنی ونره‌لی اولدیغنی خبر ویرنجه راهب «بوذات آخر زمان نبیسی اولاجقدر» دیدی. راهبك بوسوزی اوزرینه جناب صدیق رسول اللهدن آیرلمادیغی کبی رسول اللهك احوالنی دائما تفتیش ایدرکن قرق یاشنده رسول الله دعوای نبوت ایتدی واوتوز سکز یاشنده بولونان ابوبکر رضی الله عنه ده درحال ایمان ایدوب مسلمین زمره‌سنه داخل اولدی وقرق یاشنه بالغ اولونجه جناب حقك کندینه وابوینه ویرمش اولدیغی نعمتلره وبالخاصه نعمت اسلامك شکرینی ادایه موفق اولماسنه دعا ایتدی. چونکه؛ والده‌سی وپدری هر ایکیسی شرف اسلامله مشرف اولان مهاجرین کرام ایچنده آنجق حضرت ابوبکردر. بناءً علیه؛ ابوبکر حضرتلرینك والده‌سی وپدری اسلام اولونجه جناب حق ابوینه رعایتك لزومنی بیان وتوصیه بیورمش وتوصیه امر اولدیغندن آنایه وبابایه رعایت واجب اولمشدر. زیرا؛ الله تعالینك انسانلره برشیئی توصیه‌سی امر اولدیغندن اوشی انسانلره واجب اولور.

جناب حق رضایه موافق عمله موفق اولمسنه دائر دعاسنی قبول بیوردیغندن اول امرده ابوبکر حضرتلری فی سبیل الله طقوز کوله آزاد ایتدی. بلال حبشی ده اوجمله‌ده داخلدر. اموالنی خیره صرف ایتمك مزیتی هر کسدن زیاده حضرت ابوبکره نصیب اولمشدر. اولادی حقنده دعاسی دخی قبول اولوندیغندن اولادینك جمله‌سی شرف اسلامله مشرف اولمشلردر. ابوینی واولادی یعنی اصول و فروعی اسلام اولان اصحاب ایچندن آنجق ابوبکردر. حضرت ابوبکرك غیری اصحابدن هیچ برکیمسه‌یه بوحال نصیب اولمامشدر. ایشته شو احوالك جمله‌سی حضرت ابوبکرده جمع اولوب باشقه‌لرنده جمع اولمادیغنه نظراً بوآیت ابوبکر رضی الله عنهك حالنی تصویر ایتمش وآنك ترجمهٔ حالی اولمشدر. چونکه آیت نازل اولدیغنده؛ اصول وفروعی مسلم اولوب دعایه صالح اولان آنجق ابوبکر عائله‌سی ایدی. اما آیتك ابوبکر حقنده نازل اولمسندن دیکر مسلمانلره توصیه اولمامق لازم کلمز. زیرا اعتبار؛ لفظك عمومنه‌در، سبب نزولك خصوصنه دکلدر. بناءً علیه ابوینه رعایت؛ جمله انسانلر اوزرینه واجبدر.

بوآیتده انسان ایچون ممکن اولان سعادتك کافه‌سنه اشارت واردر. چونکه انسان ایچون سعادت؛ اوچدر: برنجیسی؛ سعادت نفسیه‌درکه قلبك نعم الٰهیه‌یه شکرله مشغول بولونمسی اولدیغندن اول امرده دعا آنکله وقوع بولمشدر. ایکنجیسی؛ سعادت بدنیه‌درکه بدنك عبادت ایله مشغول اولمسی اولدیغندن ایکنجی مرده‌ده دعا آنکله وقوع بولمشدر. اوچنجیسی: سعادت خارجیه‌درکه اهل واولادك صلاحی اولدیغندن اوچنجی مرده‌ده دعا آنکله وقوع بولمشدر. شکر؛ اعمال قلبدن اولوب اعمال قلبك اعمال جوارح اوزرینه مقدم اولدیغنه اشارت ایچون دعاده شکر تقدیم اولونمشدر. اعمال جوارح‌ده خارجه نسبتله مقدم اولدیغندن عمل صالحه موفق اولمسی ذریتك اصلاحنه دعا اوزرینه تقدیم اولونمشدر. چونکه؛ انسانك نفسنه متعلق اعمالی الله تعالی‌یه تعظیم اولوب ذریتی ایچون صلاحله دعا قوللرینه شفقتدن عبارت اولدیغی جهتله الله‌ه تعظیم مقدم اولدیغنه اشارت ایچون اولکی ایکی مطلب تقدیم اولونمشدر.

ایشته شو بیاناتدن اکلاشیلدیغی وجهله بوآیت؛ انسانلره دعانك اصولنی اوکرتدیکی کبی انسانك کمالاته ایریشمه‌سنك یوللرینی دخی اوکره‌تیور. چونکه؛ انسانك، همتنی ابتدا کندی نفسنه صرف ایتمسی لازم ایسه‌ده صرف نفسنه حصر ایتمه‌یوب همتنی اولادینه و ابوینه واحبابنه وسائر اقرباسنه تعمیم ایتمسی لازم اولدیغنه دلالت ایدر. ابوینه دعانك اولاده دعا اوزرینه مقدم اولدیغنه دخی اشارت واردر.

دعانك قبولی آنجق توبه ایله اولوب توبه‌سز قبول اولونمیه‌جغنه اشارت ایچون اوج وجهله دعادن صوکره شودعا ایدن ذاتك توبه‌سی‌ده صراحةً بیان اولونمشدر.

ابوبکر حضرتلرینك پدری (ابو قحافه عثمان بن عمرو) در. والده‌سی (ام الخیر) اولوب (صخر) اسمنده برکیمسه‌نك قیزیدر.

(اوزعنی) نك الهام معناسنه اولدیغی (ابن عباس) حضرتلرندن مرویدر. بوکا نظراً معنای آیت: [یاربی ! نعمتکه شکر ایتمکی بکا الهام ایت] دیمکدر. بومعنا؛ جمله عبادت وطاعت آنجق اللهك اعانه‌سیله اولوب اعانهٔ الٰهیه اولمایونجه هیچ برشی حاصل اولمیه‌جغنه اشارتدر. چونکه؛ اللهك اعانه‌سنه محتاج اولمسه عبدك اللهدن اعانه ایسته‌مسی عبث اولوردی. حالبوکه

بو آیتده وبونك امثالی برچوق آیتلرده قوللرینك ذاتندن استعانه ایتملرینی الله تعالی بیان وتعلیم بیورمشدر .

(اشده) اشدك اون سکز یاشه اولدیغی (ابن عباس) حضرتلرندن مرویدر . بوكا نظراً ﴿ حتی اذا بلغ اشده ﴾ دیمك « انسانك ابوینی اولادینك تربیه‌سنی وحق حضانه‌سنی وآداب دینیه‌سنی تعلیم وحقوقنی محافظه ایدر ، اون سکز یاشنه بالغ اولونجه‌یه قدر ، دیمکدر . اما اون سکز سنه بالغ اولونجه ابوینك تربیه ومعاونتنه احتیاجی قالماز وقرق سنه بلوغی شاننه اهتمام ایچون ذکر اولونمشدر . چونکه ؛ انسانك قرق یاشی عقلنك تکمل ایتدیکی برزمان اولدیغندن اکثر انبیا قرق یاشنی اکمال ایتدکدن صوکره بعث اولونمشلردر. اما حضرت عیسی ویحیی علیهما السلام کبی قرقدن آشاغیده بعث اولونانلر وار ایسه‌ده نادردر .

* * *

واجب تعالی شو بیان اولوندیغی وجه‌اوزره جناب حقه التجا ایدنلرك نائل اولاجقلری درجاتی بیان ایتمك اوزره ﴿ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ ﴾ بیوریور .

[ایشته شو ابوینه رعایت وربنه تضرع ونیازله التجا ایتمك صفتلریله متصف اولان کیمسه‌لر شول کیمسه‌لردرکه آنلرك عمللرینك کوزللرینی قبول ایله کناهلرندن کچرز. آنلر اصحاب جنتدرلر .] چونکه ؛ عمللرینی قبول و کناهلرینی عفو ایتمکلکمزك نتیجه‌سی جنتدر . بناءً علیه ؛ آنلر سعادت ابدیه‌یه واستراحت سرمدیه‌یه نائللردر . شو حالده آنلر جنته نائل اولاجق مسعود کیمسه‌لردر .

﴿ وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴾

[دنیاده طوغرو بروعدله ربلری طرفندن جنته کیره‌جکلری وعد اولونمشدی .] ایشته او وعد الٰهی‌یه نائل اولمشلردر . چونکه ؛ وعد الٰهیده خلاف اولماز ، البته عینی ظهور ایدر .

* * *

واجب تعالی والده وپدرینه اطاعت ورعایت ایدن کیمسه‌لرك حاللرینی ونائل اولاجقلری درجه‌لری بیاندن صوکره پدر و والده‌سنه اذی ایدن کیمسه‌لرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَكُمَا أَتَعِدَانِنِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌که والده‌سنه وپدرینه « ئووف سزه‌که بكا أولدکدن صوکره قبرمدن چیقاجغیمی‌می وعد ایدییورسکز وبنی آنکله‌می قورقوتیورسکز ؟ حالبوکه بندن اول بر چوق کیمسه‌لر کچدی هیچ بریسی قبرندن چیقمادی . شو حالده سز بكا عقلك خلافی ومشاهداتك خارجی برشی تکلیف ایدییورسکز » دیمکله ابوینه اذی ایتمکه باشلادی .]

﴿ وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ اللَّهَ وَيْلَكَ آمِنْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ ﴾

[حالبوکه او کیمسه‌نك والده‌سی وپدری آنك حقنده اللهدن یاردیم طلب ایدرلر و آنك اعتقاد حقه موفق اولمسنی اللهدن ایسترلر و آنی تهدید ایچون دیرلرکه « سن هلاك اولورسك ایمان ایت که هلاکدن قورتولاسك . زیرا ؛ اللهك وعدی حقدر خلاف اولمق احتمالی یوقدر .] بناءً علیه ؛ ایمان ایتمه‌دکجه اللهك عذابندن قورتولمق یوقدر » دیمکله انصافه دعوت ایدرلر .

* * *

واجب تعالی ابوینك بودعوتلرینه قارشی آنك ویرمش اولدیغی جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَيَقُولُ مَا هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴾ بیوریور .

[ابوینك حقه دعوت واصرارلری اوزرینه او کیمسه دیرکه « شو سزك سویله‌دیککز سوزلر اول کچن امتلرك کتابلرنده یازلمش بر طاقم یالانلردر » .] ایشته ابوینه اذا ایدن آدم بویله دیمکله کفرینی اظهار ایدر و ابوینه قارشی کستاخانه معامله‌ده بولونور ونصیحتلرندن اصلا متأثر اولماز .

* * *

واجب تعالى بوكبى انسانلرك دوچار اولاجقلرى عذابى بيان ايتمك اوزره ﴿ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴾ بيوريور .

[ايشته شو ابوينه اذا ايدنلرك اوزرلرينه كلمۀ عذاب واجب اولدى كه آنلر كنديلرندن اول كچن وانس وجندن هلاك اولان امتلر ايچنده هلاك ومعذب اولاجقلردر . زيرا ؛ آنلر خائب وخاسر اولديلر .]

يعنى ؛ شول عاصى كيمسه كه ابوينى آنى ايمانه وطريق حقه دعوت ايتدكلرنده كمال سفاهت وشدت غفلتندن ابوينه خطاباً « ثووف سزه كه سوزيكزدن اوصاندم ، يتر ايتديككز ، سوزى كسك . بنى آخرتده قبرمدن چيقاجغمله مى قورقوتيور وقيامتمى وعد ايديورسكز ؟ حالبوكه بندن اول برچوق امتلر كچدى ، آنلردن هيچ بر قبرندن چيقان يوقدر . بن ده آنلر كبى كيدوب كليه جكم . شوحالده بكا اصرار ايدوب دورمايك » ديمكله ابوينك سوزندن خشنود اولماديغى بيانله دعوتلرينه اجابتدن امتناع ايدر . حالبوكه آنك والده وپدرى كمال شفقتلرندن آنك توفيقنه دعا ايدر وايماندن نصيبه دار اولمسنى جناب حقدن ايسترلر و « اى اوغلومز ! هلاك سنك ايچوندر . ايمان ايت كه جهنم عذابندن قورتولاسك . زيرا ؛ جناب حقك وعدلرى حقدر ، خلاف اولمق احتمالى يوقدر . بناءً عليه ؛ اطاعت ايدنلره وعد ايتديكى ثوابلر وعاصيلره رسوللرى واسطه سيله بيان ايتديكى عذابلر هپ يرينى بولاجقدر » ديمكله تهديد ايدرلر . ابوينك شو سعى اوزرينه او كناهكار اوغوللرى آنلره قارشى سركشلك ايدر « شو سزك نصيحت طريقيله سويله مش اولديغكز شيلرك جمله سى اول كچن امتلرك كتابلرنده خلقى آلداتمق ايچون يازدقلرى برطاقم يالانلردر . بناءً عليه ؛ اويله انسانلرى آلداتمق ايچون يازلمش شيلره بن قولاق آصمام . سز بوشه يوروليورسكز » ديمكله قطعى جواب ويرر . ايشته ابوينه اذا ايله نصيحت ديكله مه ينلرك اوزرلرينه آنلردن اول كچن انس وجندن عاصى امتلر اوزرينه واجب اولان عذاب الٓهى وحكم سبحانى واجب اولمشدر . زيرا ؛ آنلر

كنديلرينه توديع اولان خلافت الٓهيه يى ضايع ايتدكلرندن بوتون سرمايه لرى بولونان عمرلرينى ضايع ايتمش ضرر وزيان كوريجى كيمسه لردر .

(اف لكما) اف لفظى بر صدادر كه انسانه اوصدا ايله سوءديكى برشى اوزرينه يوزنده اكشيلكله اوشيئى انكار مقامنده چيقار . وبوز اكشيلكيله چيقانه هر لفظ بومعنايه در . بومقامده اوعاصى انسانك پدر ووالده سنك نصيحتلرينه حدت ايتديكندن آنلرى تكدير مقامنده سويله مكدن كنايه در . (لكما) ده بولونان لام ؛ تخصيص ايچوندر . يعنى « سزك نصيحتكز اوزرينه بندن صادر اولان يوز اكشيلكى سزه مخصوصدر ، سزدن باشقه سنه دكل » ديمكدر . شوحالده غضبنك يالكز ابوينك حقه دعوتنه قارشى اولديغنى اظهار ايتمكدن عبارتدر .

بو آيتك (ابوبكر) حضرتلرينك اوغلو (عبدالرحمن) حقنده نازل اولديغى مرويدر . چونكه ؛ (عبدالرحمن) اسلام اولمازدن اول والده سى وپدرى ايمانه دعوت ايدوب آخرتك وارلغندن وايمان ايتمزسه هلاك اولاجغندن بحث ايتدكلرنده (عبدالرحمن)ك « بوندن اول قريشدن وفات ايدنلرى احيا ايدك ، مسئله يى آنلردن تحقيق ايده يم » ديديكنى جناب حق بو آيتده حكايه بيورمشدر . بوكا نظراً آيتك آخرنده بيان اولونان عذاب (عبدالرحمن) ه مصروف دكلدر . چونكه ؛ عبدالرحمن شرف اسلامله مشرف اولمشدر . شوحالده عذاب ؛ ايمان ايتمه يوب عناد اوزره وفات ايدنلره مصروفدر .

بو آيتك (عبدالرحمن) حقنده نازل اولديغى بيان ايدنلرك روايتلرى شويله در : معاويه طرفندن (مروان) مدينه ده والى ايكن معاويه نك وفاتى اوزرينه اوغلو يزيده بيعت اولونمق اوزره خلقه خطبه اوقوديغى زمان (عبدالرحمن) طرفندن واقع اولان اعتراض اوزرينه (مروان) عبدالرحمنك طوتولمسنى امر ايدنجه عبدالرحمن همشيره سى حضرت عائشه نك خانه سنه كيرديكندن عبدالرحمنك اوزرينه وارامادقلرى جهتله عبدالرحمنه سوكمك قبيلندن بو آيتك مشاراليه حقنده نازل اولديغنى بيان ايتمشدر .

اكثر مفسرين اشبو آيتك برشخص حقنده اولمايوب بو صفتلرله موصوف اولان كيمسه لر حقنده نازل اولديغنى وبناءً عليه ؛ عبدالرحمن حقنده نازل اولماديغنى ايكى جهتله اثبات ايتمشلردر . برنجيسى ؛ آيتك آخرنده كى عذابله تهديد عبدالرحمن حقنده اولماديغى

اثبات ایدر . چونکه مشار الیه شرف اسلامله مشرف اولمشدر . ایکنجیسی ؛ مروانه بو سوزی سویلدیکنده حضرت عائشه رضی الله عنها پرده آرقه‌سندن رد وانکار ایتمشدر وبو انکارینی امام بخاری بیان بیورمشدر . شو حالده حضرت عائشه ثقه‌دن اولوب مروان ضعفادن اولدیغی جهتله مروانك روایتنك حکمی یوقدر .

*
* *

واجب تعالی والده‌یه وپدره اطاعت ایدنله ایتمه‌ینلرك بعض حاللرینی بیاندن صوکره هر برینك عمللرینك جزالرینی کوره‌جکلرینی اجمالاً بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَلِيُوَفِّيَهُمْ اَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾ بیوریور .

[مطیع وعاصی هر کیمسه ایچون عمللرینه کوره درجه‌لر اولدیغی کبی آنلرك هر جمله‌سی عمللرینك جزاسنی تماماً آلسونلر ایچون دخی درجه‌لری واردر . حالبوکه آنلر جزالرینی آلمقده اصلا ظلم اولونمازلر .] چونکه ؛ هر کس عملی خیر ایسه خیر جزاسی وشر ایسه شر جزاسی اولارق عملنك جزاسنی تمام آلوب اصلا نقصان ویا زیاده اولمادیغندن ظلم اولماز وهر کسك آلدیغی جزا عینیله عملنك جزاسی وکندی استحقاقی اولدیغی جهتله آلدقلری جزا عین عدالتدر . چونکه ؛ ابوینه اطاعت ایدنلرك ثوابی تمام ویریلور ، نقصان ویرلمزکه ظلم اولسون واطاعت ایتمه‌یوب ابوینه اذی ایدنلرك عذابی کناهلرینه کوره اولوب زیاده اولمادیغندن ظلم اولماز .

*
* *

واجب تعالی مطیع وعاصیدن هر ایکیسنك ده عمللرینك جزاسنی کوروب ظلم اولمیه‌جغنی بیاندن صوکره کافرلرك جهنمه کیردکلرنده کندیلرینه تکدیر آمیز واقع اولاجق خطابی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ اَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! ذکر ایت شول کونی که او کونده کافرلر جهنم عذابنه عرض اولونورلر وآنلره اوزمانده طرف الهیدن دینیلورکه « سز دنیاده یاشادیغکز زمان بوتون لذتلریکزی کیده‌ردیکز وآنکله انتفاع ایتدیکز وآخرته برشی براقمادیکز » .] ایشته کافرلره بویله دینمکله دنیاده چکیردکلری ذوق وصفالری ویبوب ایچدکلری نعمتلری باشلرینه قاقیلور .

اهل جهنمه بو خطاب یا بالذات واجب تعالی طرفندن ویاخود ملکلر واسطه‌سیله اولورکه کافرلرك عذابلری مزداد اولسون .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت دنیاده نعمت الهیه ایله تلذذدن منعه دلالت ایتمز . چونکه آیت ؛ کافرلر حقنده‌در . زیرا ؛ کافرلر دنیاده نائل اولدقلری نعمتلرك شکرینی ادا ایتمه‌دکلرندن بوتون حظوظاتلرینی آلدیلر وهرنه اللرینه کچدی ایسه ییدیلر ، ایچدیلر ، کیندیلر ، قوشاندیلر واصل ایمانلری اولمادیغی ایچون هیچ برنعمتك شکرینی ایفا ایتمه‌دکلرندن آخرته برشی براقمادیلر . بناءً علیه ؛ بو تکدیر آمز خطابه مستحق اولدیلر . اما مؤمنلر نور ایمانله مشرف اولدقلری جهتله نائل اولدقلری نعمتلرك شکرینی ممکن اولدیغی قدر ادا ایتدکلرندن بوتون حظوظاتلرینی افنا ایتمش اولمادیلر . زیرا ؛ دنیاده نعمت مقابلی شکر ایتدکلری ایچون آخرتده نصیبلرینه خلل کلمه‌مشدر . دنیا نعمتلرینك شکرینی ادا ایتدکلری جهتله آخرتده نائل اولاجقلری لذتلرینه نقصان طاری اولماز . کرچه بعض کافرلرده نائل اولدقلری نعمتلره شکر ایدرلرسه‌ده اصل ایمانلری اولمادیغندن واقع اولان شکرلری قبول اولونماز . چونکه ؛ عندالله مقبول اولان شکر ، شریعتك تعریفی وجهله اولمامشدر . بناءً علیه ؛ دنیاده آنلرك شکرلری نعمته مقابل شکر عد اولونماز .

واجب تعالی‌نك قوللرینه ویرمش اولدیغی نعمتلرك هر جمله‌سیله صورت مشروعه‌ده تلذذ وانتفاع ایتمك مشروعدر وآنکله تلذذ ، شکری ادا اولوندیغی جهتله آخرت تلذذینه مانع اولماز . اما زهد وتقوایی اختیار ایتمك اولادر . زیرا ؛ رسول الله دنیاجه آرزو بیورمش اولسه ایدی جناب حق احسان ایده‌جك ایکن زهد وتقوایی اختیارله دنیا نعمتنه التفات ایتمه‌دی .

حضرت عمرك « ایسته‌سه‌م بندن دها ای ییه‌ن وکییه‌ن بولونماز ، لکن بوتون حظوظاتمی آخرته ترك ایتدم » بیوردیغی مرویدر . ایشته عمر رضی الله تعالی عنه حضرتلرینك بو

سوزیده نعمتله تلذذه اقتدارله برابر دنیاجه فضله تلذذی ترکله زهد وتقوایی اختیار ایتمك اولا اولدیغنه دلالت ایدر .

* * *

واجب تعالی کافرلره آخرتده واقع اولاجق خطابك بقیه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ ﴾ بیوریور .

[دنیاده ارض اوزرنده بغیرحق کبر ایتمکز وفسق وفجوریکز سببیله بوکون سز ذلیل وحقیر قیلیجی عذابله جزالانورسکز .]

یعنی ؛ کافرلر جهنمه کیرنجه آنلره دنیلورکه « ای کافرلر ! بوکون سز بر عذابله جزالانورسکزکه او عذاب سزی ذلیل وحقیر قیلیجی ورسوای ایدیجیدر . بو عذابه سبب ده ایکیدر : برنجی سبب ؛ **دنیاده بر یوزنده اللهك قوللرینه کبر ایدر وقفا طوتار وکندیکزه برعظمت سوسی ویره‌رك بویوکلك طاسلادیغکز وکبر وغروریکز سببیله ایمانه ایتمدیککز** . ایکنجی سبب ؛ **طاعت الهیه‌دن چیقمقلغکزدر** » دینمکله کافرلرك دنیاده یاپمش اولدقلری کناهلری یوزلرینه وورولور .

فخررازی ونیسابوری‌نك بیانلری وجهله بو آیتده عذابك سببی اولارق بیان اولونان **ایکی امردن** بریسی ؛ **عمل قلبی** ، دیکری ؛ **عمل جوارحیدر** . اساساً انسان ؛ **ایکی جزؤدن مرکبدرکه روحله جسد وقلبله قالبدر** . دنیاده بو ایکی جزؤده اصلاح اولورسه آخرتده سلامتدر واکر بونلرده فساد اولورسه آخرتده ندامتدر . کبر ؛ **احوال قلبیه‌دن** وفسق ؛ **احوال جوارحیه‌دن** اولوب احوال قلب مرتبه‌ده احوال جوارح اوزرینه مقدم اولدیغنه اشارت ایچون آیتده احوال قلب تقدیم اولونمشدر . بناءً علیه انسان ایچون الك بویوك وظیفه ؛ اولاً قلبنی اصلاح ایتمکدر . چونکه ؛ قلبده صلاح اولورسه بوتون اعضاده صلاح اولاجغی شبهه‌سزدر . زیرا قلبك صلاحی ؛ اعضانك صلاحنی موجبدر .

بو آیتده استکبار ؛ **دین حقی قبولدن بویوکلنمك ورسول اللهه ایمانه ایتمکدن استنکاف ایتمکدرکه عارلانمق** معناسنه‌در . فسق ؛ **یالان وغیبت وآخرك حقوقنه تجاوز ایتمك کبی کناهلردر** . شو حالده کافرلرك فسق سببیله عذاب اولونملری اعمال قلبیه‌دن اولان ایمانله مکلف اولدقلری کبی اعمال جوارح اولان فروع اعمالله دخی مکلف اولدقلرینه بو آیت دلالت ایدر . چونکه فسق ؛ **فروع اعمالی ترك ایتمکدر** . بونی ترك ایتدکلرندن طولایی معذب اولملری مکلف اولملرینی ایجاب ایدر . زیرا ؛ مکلف اولمادیغی برشیئی ترکندن طولایی انسان مسئول ومعذب اولماز . حالبوکه کافرلرك ایکی سببله عذاب اولوناجقلری بیان اولونمشدرکه بریسی ایمانی دیکری مأمورات سائره‌یی ترکله منهیاتی ایشله‌مه‌سیدر .

خلاصه ؛ جهنمده کافرلره « سز بوکون ایکی سببله حقیر وذلیل قیلیجی عذابله جزالانیورسکز . برنجیسی ؛ کبریکز ، ایکنجیسی ؛ فسقکزدر » دینیله‌جکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی اهل مکه‌یی جهنمه عرض اولوناجقلرینی بیانله تهدید ایتدکدن صوکره قوم عادك حاللرینه مکه‌لیلرك حاللرینی قیاسله دخی تهدید ایتمك اوزره ﴿ وَاذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت ای رسول مکرم ! شول زمانی‌که اوزمانده قوم عادك برادری هود علیه السلام (احقاف) دنیلن بلده‌ده قومنی آخرت عذابیله قورقوتدی . حالبوکه هود علیه السلامدن اول کچن وصوکره کله‌جك انبیاء کرام امتلرینی « اللهك غیری هیچ برشیئه ایمان ایتمه‌یك ، آنجق اللهه ایمان ایدك . زیرا ؛ ایمان ایتمه‌دیککز صورتده سزك اوزریکزه پك بویوك اولان یوم قیامتك عذابی نازل اولمسندن قورقارم » دیمکله انذار ایتدیلر .]

یعنی ؛ ای نبیّ محترم ! قوم عادك برادری هود علیه‌السلام یمنده ﴿ مهره ﴾ دنیلن محلده « اللهك غیری‌یه عبادت ایتمه‌یك، آنجق اللهه عبادت ایدك. زیرا؛ عبادتکزی اللهك غیری‌یه صرف ایدرسه‌کز بن سزك اوزریکزه عظمتله متصف اولان یوم قیامتك عذابندن قورقارم » دیمکله قومنی انذار ایتدیکی زمانی دوشون . حالبوکه هود علیه‌السلامدن اول کچن وصوکره کله‌جك نبیلرك جمله‌سی امتلرینی توحیده دعوتله توحیدك ضدی اولان کفردن منع ایتدیلر ویوم قیامتك عذابندن قورقوتدیلر .

فخررازی وخازنك بیانلری وجهله احقاف ؛ **قوملی محللر** معناسنه‌در . یاخود **قوم یغینلری که کوچوك ، بوبوك ، اوزونجه واکری دبوکری محللردر** . بوراده **یمنده (حضر موت) جوارنده عمانله ایله مهره آره‌سنده بولونان عاد قومنك مملکتیدر** . هود علیه‌السلامك اومحلده قومنی توحیده دعوت ایتدیکنی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر. ﴿ وقدخلت النذر ﴾ نذر ؛ **نذیرك جمعیدر** . نذیر ؛ **قورقوتیجی** معناسنه‌در . نذر ایله مراد ؛ **رسل کرامدر** . چونکه ؛ **اللهك رسوللری ، امتلرینی عصیان ایدرلرسه عذابه اوله‌نامجقلرینی بیانله قورقوتدقلری ایچون** کندیلرینه طرف الٰهیدن نذر عنوانی ویرلمشدر.

بو آیتدن مقصد ؛ قوم عادك حاللرینی بیانله مکه اهالیسنی انصافه دعوت ایتمکدر . چونکه ؛ رسول اللهك مکه اهالیسنی ایمانه دعوت ایتدیکی کبی هود علیه‌السلامده قومنی ایمانه دعوت ایتمش وعاد قومی ایمان ایتمه‌دکلرندن هلاك اولدقلری کبی مکه قومی‌ده ایمان ایتمزلرسه هلاك اولاجقلرینی بیان ایتمشدر. حالبوکه عاد قومی مال وثروت وقوتجه اسباب استراحتك هرجهتنه مالك ودنیاده رفاه وسعادتلری مکمل ایدی. آنلر هود علیه‌السلامك نصیحتنی دیکله‌مدکلری ایچون هلاك اولونجه آنلردن دها ضعیف اولان قوم قریش رسوللرینك نصیحتنی دیکله‌یوب انصافله ایمان ایتمه‌دکلری صورتده هلاك اولاجقلری اولویتله ثابتدر وجمله انبیانك حاللری امتلریله برابر بومنوال اوزره کچمشدر. بناءً علیه؛ رسوللرینك نصیحتلرینی دیکله‌ینلر فلاحیاب اولدیلر ودیکله‌مه‌یوب تمرد ایدنلر خاك هلاکه سرلدیلر کیتدیلر.

***

واجب تعالی هود علیه‌السلامك شو نصیحتی اوزرینه قومنك ویرمش اولدیغی جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا اَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ اٰلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴾ بیوریور .

[هود علیه‌السلامك عاد قومنی شرکدن نهی ایده‌رك ایمانه دعوت ایتمسی اوزرینه آنلر « بزم معبودلریمزه افترا وبزی آنلره عبادتدن منع ایتمك ایچونمی کلدك ؟ اکر بونك ایچون کلدك وسوزکده صادق ایسه‌ك وعد ایتدیکك عذابی بزه کتیر کوره‌لم » دیدیلر.]

یعنی ؛ « یا هود! سنك سوزیکه ایناتمیورز. سن بزی معبودلریمزه عبادتدن دوندورمك ایچونمی کلدك ؟ اکر سوزك طوغرو ایسه وعد ایتدیکك عذابی بزه کتیرکه طوغرو سویله‌دیککی بیله‌لم » دیمکله تمردلرینی اظهار ایتدیلر. چونکه؛ انسانلر سومه‌دکلری سوزلری دائما رده چالیشیرلر ، تاکه کندیلرینه توفیق یار اولوب دلائلی تتبع ایدوب حقانیتنه قناعت کتیرنجه‌یه قدر .

***

واجب تعالی عاد قومنك هود علیه‌السلامه ویردکلری جوابی بیاندن صوکره هود علیه‌السلامك آنلره ویرمش اولدیغی جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاُبَلِّغُكُمْ مَا اُرْسِلْتُ بِهِ وَلٰكِنِّي اَرٰيكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴾ بیوریور .

[هود علیه‌السلام عذابی استعجال ایدن قومنه جواب اولارق دیدی‌که « عذابك کله‌جکی وقته علم آنجق الله تعالی عندنده‌در. بن سزه تبلیغ ایتمکله مأمور اولدیغم احکامی تبلیغ ایدییورم، لکن بن سزی جاهل بر قوم کوریورم » .]

یعنی ؛ هود علیه‌السلام قومنه خطاباً دیدی‌که « بن وحی الٰهی واسطه‌سیله صورت قطعیه‌ده سزه عذابك کله‌جکنی بیلیورم. البته سز بو اعتقادده دوام ایتدکجه سزه بر عذاب کله‌جکدر. فقط او عذابك کله‌جکی وقتی بیلمك الله تعالی‌یه مخصوصدر. آنی آنجق الله تعالی بیلیر. زیرا ؛ عذابك کله‌جکی وقتی بکا بیلدیرمه‌دی که بن کندم بیلسه‌م وسزه‌ده بیلدیرسه‌م

وبن آنجق تبلیغ ایتمکله ارسال وامر اولوندیغم احکامی سزه تبلیغ ایدرم وآنك خارجنده بر شی سویله‌یه‌مم و لکن سزی جاهل بر قوم کوریبورم که بوقدر نصیحتلرم سزه تأثیر ایتمه‌یور. بناءً علیه؛ ایمانکزدن امیدم کسیلمشدر. شو حالده هلاك اولاجقسکز وهلاککزه دائر عذاب کله‌جکدر ولکن وقتنی تعیین ایده‌مم» دیمکله قومنه جواب ویرمشدر.

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله (قوماً تجهلون) دیمك «سز پیغمبرلرك نه ایچون بعث اولوندیغنی بیلمیورسکز» دیمکدر. چونکه؛ هود علیه السلام قومنه خطاباً «رسل کرام احکام دینیه‌یی امتلرینه تبلیغ وآنلره حقیقتی آکلاتوب ایمانه دعوت ایتمك ایچون بعث اولونورلر. بناءً علیه؛ بنده سزه اللهك امرینی تبلیغ ایدیبورم وبوجهتله وظیفه‌می ایفا ایتدم. انبیاء کرام غائبدن خبر ویرمك ایچون بعث اولونمازلر که سز بندن عذابك کله‌جکی وقتی صوراسکز» دیمکله قومنی الزام ایتمشدر. یاخود «سز جاهلسکز» دیمك «سز کفرك ضررینی بیلمه‌دیککزدن کفر اوزره اصرار ایتدیککز جهتله عذابك وقتی یاقلاشدی ظن ایدرم» دیمکدر. یاخود «بن سزی جاهل کوریبورم. زیرا؛ سز بندن شدتله عذابك کلمسنی ایسته‌یورسکز. عقلی اولان برکیمسه نفسنه کله‌جك عذابك عجله کلمسنی ایسته‌مز. واقعا بنم طوغرو سویله‌دیکم سزجه ظاهر اولمادی ایسه‌ده یالان سویله‌دیکم دخی ظاهر اولمامشدر. شو حالده بویله متردد بر وضعیتله سزك عذابك کلمسنی ایسته‌مکز جهالتدن باشقه برشی دکلدر» دیمکله قومنی اتهام ایتمشدر.

*
* *

واجب تعالی هود علیه السلامك تبلیغ وظیفه‌سنی ادا ایدوب قومی‌ده سوزینی دیکله‌مه‌یوب شرکه دوام ایتدکلرینی بیاندن صوکره آنلره نازل اولان عذابی وهلاکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ بیوریبور.

[وقتاکه آنلر کندی دره‌لرینه قارشی کلن عذابی بر بلوط پارچه‌سی اولدیغی حالده کوردیلرسه ممنون ومسرور اولارق «ایشته شو کوردیلن شی بزه برچوق یاغمور یاغدیره‌جق بر بلوطدر» دیدیلر. هود علیه السلام‌ده آنلرك بو سوزلرینه قارشی «بلکه او بلوط یاغمور

یاغدیریجی بر بلوط دکلدر. زیرا؛ سزك عجله کلمسنی ایسته‌دیککز شیدر واو بلوط ظن ایتدیککز شی عذاب الیم کندیسنده بولونان بر روزکاردر» دیمکله قومنه مقابله ایتدی.]

یعنی؛ عاد قومی هود علیه السلامك دعوتنه اجابت ایتمه‌یوب کفر اوزره مصر اولونجه الله تعالی آنلرك یاغمورلرینی حبس ایتدی ولکن اصلا متنبه اولمادیلر و کندیلری اصلاح اولمادقلری جهتله عذابلرینك حلولی زمانی کلمشدی. بناءً علیه؛ هود علیه السلام قومیله بر محلده بولوندیغی بر زمانده افق سمادن آنلرك دره‌لرینه طوغرو توجه ایتمش بر سیاه بلوط ظهور ایدنجه یاغموره صوصامش عاد قومی او بلوطی یاغموره اماره عد ایده‌رك «شو بر بلوط که بزه برچوق یاغمور یاغدیره‌جقدر» دیدیلر. هود علیه السلام آنلرك سوزلرینی رد ایله ظنلرینك یاکلیش اولدیغنی بیان ایتمك اوزره «او کوردیککز شی بلوط دکلدر، بلکه عجلةً کلمسنی ایسته‌دیککز عذابدر که ایچنده عذاب الیم طولو وبلوط صورتنده ظهور ایتمش بر روزکاردر» دیمکله ایمانه مسارعت ایدوب واقع اولان قصورلرینه توبه ایله درکاه الوهیته التجا ایتملرینه اشارت ایتدی. ایشته شو اشارت اوزرینه متنبه اولوب ایمان ایتمکله عذابدن خلاص اولملری وسعادت دارینه نائل اولوب هر درلو رفاهه ایرملری لازم ایکن بالعکس مبتلا اولدقلری کفر اوزره عناده دوام ایتدیلر وعاقبت هلاك اولدیلر.

*
* *

واجب تعالی عذابك ظهورینی بیاندن صوکره کیفیتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴾ بیوریبور.

[او روزکار ربسنك امریله اوغرادیغی هر شیئی اهلاك ایدر. آنلر صباحه داخل اولدیلر که سن آنجق آنلردن اثر اولارق اولرینی کورورسك، اولرندن باشقه برشی کوره‌مزسك. ایشته بونلری جزالاندیردیغمز کبی هر کناهکار اولان قومی بز جزالاندیریرز.]

یعنی؛ قوم عادی اهلاك ایدن روزکارده اویله شدت وار ایدی که او روزکار ربسنك امریله عاد قومنك کندیلرندن ومالّلرندن هر نه‌یه اوغرارسه آنی درحال اهلاك ایدردی.

آنلره عذاب كلوب ده آنلر صباحه داخل اولونجه اى حبيبم ! سن آنلرك خراب اولمش اولرندن باشقه برشى كورمزدك. يعنى اووقتده بولونمش اولسه ايدك حاللرينى بومنوال اوزره كورووردك . ايشته بونلرك هلاكى كبى بز هرقوم مجرمى اهلاكله جزالانديريرز .

فخررازينك بيانى وجهله بو آيت ؛ قريش قومنى وآنلر كبى ايمان ايتمه‌يوب تمرد ايدنلرى تهديد ايتمشدر . يعنى « اى مكه اهاليسى ! اكر سزده قوم هود كبى سوز ديكله‌مز وكفريكزده دوام ايدرسه‌كز آنلرى اهلاك ايتديكمز كبى سزى ده اهلاك ايدرز . زيرا ؛ هر كناهكاراولان قومى تائب ومستغفر اولمادقچه اهلاك ايتمك عادتمزدر » ديمك اولور. شوحالده طريق الهيدن چيقمش اولان وطريق حقه داخل اولمايان هرقومك عاقبتى هلاك اولديغنه آيتده دلالت واردر .

تفسيرخازنده بيان اولونديغنه نظراً عاد قومنك هلاكى شويله‌در : آيتده بيان اولونديغى وجهله عذابلرى شدتلى برروزكار واسطه‌سيله اولمشدر. روزكار غايت شدتلى اولوب حتى چادرلرى وسائر اشيالرى هواده چكركه كبى اوچورووردى . روزكارك بودهشتنى كورن عاد قومى طشره‌ده طوره‌بيلمك امكانى كوره‌مه‌ينجه همان درحال خانه‌لرينه قاپانديلر وقاپولرينى وپنجره‌لرينى قاپاتديلر. روزكار ايسه اولانجه دهشتى ايله خانه‌لرينه هجوم ايتدى، قاپولرينى سوكدى ، آنلرك آياقده اولانلرينى يرلره ياتيردى اوزرلرينه قوم ييغدى وبر مدت قوم ييغينلرى آلتنده قالدقدن صوكره روزكار تكرار قوملرى سوپوردى كنديلرينى اهلاكله جانلرينى جهنمه كوندردى .

بونلرك هلاكنى جناب حقك قرآنده بزه حكايه بيورمسى ؛ عبرت وتنبيه ايچوندركه آنلر كبى پيغمبرلرينك سوزينه اينانمايان قومك عاقبتى هلاك اولديغنى بيلديرمكله انصافه دعوت ايتمكدر .

روزكار اسوب عذاب كلمكه باشلاينجه هود عليه السلام يانده بولونان مؤمنلرله برابر بردائره چويردى . روزكار آنلره غايت لطيف اولارق طوقونور . برطرفده عاصيلرى اهلاك ايدن روزكار عين محلده ربلرينه اطاعت ورسوللرينه ايمان ايدنلره سرين سرين اسر باد صبا كبى فرح وسرور بخش ايدردى . ايشته عين روزكارك برطرفده سبب هلاك اولوب ديكر طرفده سبب حيات وسرور اولمسى هود عليه السلام ايچون بويوك بر

معجزه اولديغى كبى الله تعالى‌نك فاعل مختار اولمسنه‌ده بويوك بردليلدر . چونكه؛ طبيعت واسطه‌سيله اولسه ايدى روزكار طبيعتى هريرده برسويه‌ده اجرا ايدر اصلا فرق اولماق لازم كليردى . زيرا ؛ طبيعت دكيشمز هركس حقنده حكمنى اجرا ايدر .

رسول اللهك هواده بر بلوط كورونجه لونك تغيرايتديكى كورولمسى اوزرينه اصحابى طرفندن سببى سئوال اولونديغنده « شو بلوطك قوم هوده نازل اولان عذاب كبى برعذاب بلوطى اولمسندن قورقارم » بيورديغى حضرت عائشه رضى الله تعالى عنهادن مرويدر . شوحالده انسانلر ايچون هرزمان جناب حقك حمايه‌سنه التجا ايتمك لازم اولديغى كبى بالخاصه هواده بربلوط كورديكنده جناب حقه التجا واستعاذه ايتمك لازم اولديغنه بوحديث شريفده اشارت واردر وبو استعاذه‌نك لزومنده برچوق وقوعات شاهددر . مثلا بعض زمانده سماده ظهور ايدن بلوطدن نافع ياغمورلر بكله‌نيركن شدتلى برآفت وطولو ياغار وباغلرى و باغچه‌لرى و سائر حاصلاتى محو ايتديكى كبى صاعقه اصابتيله‌ده بعض انسان وحيوانلرى اهلاك ايتديكى كوريلور . بناءً عليه ؛ انسان هردرلو آفته معروض اولديغى جهتله جناب حقه التجادن خالى قالمامسى لازمدر .

بو آيتده ايكى قرائت واردر : خطاب اولارق (لا تُرى) قرائت اولونديغنه نظراً خطاب رسول الله‌ه‌در . غائب صورتيله (لا يُرى) قرائت اولونديغنه نظراً معناى نظم : [آنلرك اهلاك اولوندقلرى زمانى كورمك شاننده اولان كيمسه صباح وقتى آنلرك خانه‌لرينك خرابه‌لرندن باشقه برشى كورمز، آنجق آنلردن اثر اولارق خانه‌لرينك اثرينى كورووردى] ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى قوم عادك هلاكنى بياندن صوكره آنلرك قوت وقدرتلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعاً وَأَبْصَاراً وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللّٰهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴾ بيورييور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه اى مكه اهاليسى ! سزه قدرت ويرمه ديكمز شيلرده قوم عاده قدرت ويردك و آنلر ايچون قولاق و كوزلر وقلبلر خلق ايتدك . شو صايديغمز اعضادن آنلرك قولاقلرى و كوزلرى وقلبلرى آنلرى هيچ بر شيدن غنى قيلامادى. زيرا؛ آنلر اللهك آيتلرينى انكار ايدرلردى و آنلرى كندى استهزا ايتدكلرى شيلرك جزاسى احاطه ايتدى . اطرافلرينى چويردى وعاقبت هلاك اولمشلردر .]

يعنى ؛ اى اهل مكه ! ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه عاد قومنه بر طاقم قوت وقدرت ويردم كه اوقوتى سزه ويرمه‌دم . بز آنلر ايچون قولاق خلق ايتدك كه ايشيتسونلر وقبول ايتسونلر و كوزلر خلق ايتدك كه حقى كورسونلر قبول ايتسونلر وألّلرنده بولونان نعمتلرى كورسونلر شكر ايتسونلر وآنلرده قلبلر خلق ايتدك كه معرفت الٰهيه‌يه صرفله حقيقته واقف اولسونلر ولكن آنلر شو صايديغمز عضولرينى محل لايقنه ومنفعتلرينه صرف ايتمه‌ديلر، بلكه شهوات نفسانيه وهوا وهوسلرينه صرفله ضايع ايتدكلرندن استفاده ايده‌مه‌ديلر . حاللرى بويله اولونجه آنلرك قولاقلرى و كوزلرى وقلبلرى آنلرى هيچ بر شيده احتياجدن قورتاروب عذاب الٰهى‌يى آنلردن دفع ايده‌مه‌دى. بناءً عليه؛ بو نعمتلردن هر جهتله استفاده ممكن ايكن محلنه صرف ايده‌مه‌دكلرى جهتله هر دورلو منفعتدن محروم قالمشلر و آنلر ايچون بر فائده‌يى مفيد اولمامشدر. چونكه قلبدن مقصد؛ معرفته صرفله جهلدن قورتولمقدر . كوزدن مقصد ؛ بو عالم مكوناته باقوب هر بر ذره‌سندن عبرت آلمق و كنديسنه ويريلن نعمتى كوروب شكر ايتمكدر . قولاقدن مقصد ؛ حقى ايشيتوب ديكله‌مك وقبول ايتمكدر . عاد قومى ايسه بونلردن هيچ برينى محلنه صرف ايتمه‌دكلرى جهتله استفاده ايده‌مه‌مشلر وعاقبت هلاك اولمشلردر . شو حالده اى مكه اهاليسى! آنلره ويرديكمز عضولرى سزه‌ده ويردك. بونلرى محلنه صرف ايدرسه‌كز انتفاعكز محققدر وبو وسيله ايله دنياده هلاكدن وآخرتده عذابدن قورتولورسكز و اكر آنلر كبى محلنه صرف ايتميه‌رك ضايع ايدرسه‌كز بو عضولريكز سزى هلاكدن قورتاراماز . بناءً عليه ؛ آنلر كبى سزده هلاك اولورسكز . زيرا؛ آنلرك مالّرى سزدن چوق وعمرلرى سزدن اوزون وبدنلرى وجسملرى سزدن قوتلى ويوكسك ايدى. كوشكلر وسرايلر ومحكم قلعه‌لر واوزون باغلر وباغچه‌لر آنلرده

موجود ايدى . سزده ايسه شو صايديغمز نعمتلردن هيچ بريسنده آنلر قدر قوت يوقدر. شو حالده آنلر اوقدر قوته مالك اولدقلرى حالده هلاك اولونجه سزك هلاك اولاجغكز اولويتله ثابتدر .

شو معنى (إن مكناكم) لفظنده‌كى (ان) كلمه‌سنك نافيه اولديغنه نظراً‌در . اما بيضاوينك بيانى وجهله (اِن) لفظنك شرطيه اولمق احتماله كوره معناى نظم : [اى مكه اهاليسى ! عاد قومنه بر طاقم شيلرده قوت وقدرت ويردك . اكر او شيلرده سزه‌ده آنلر كبى قوت ويرمش اولسه‌ق سز آنلردن دها زياده طغيان ايدر اصلا هيچ بر شيئه بويون اكمزديكز] ديمكدر. هود عليه السلامك قومنى بو قدر قوتلرى هلاكدن قورتارامادى . زيرا آنلر ؛ ايكى جهتدن هلاكه مستحق اولمشلردى : برنجيسى ؛ وحدانيت الٰهيه‌يه دلالت ايدن آيتلرى انكار ايدوب شركه اوزره اصرار ايتمشلردر . ايكنجيسى ؛ او آيتى تبليغ ايچون كنديلرينه كلن پيغمبرلرينى واو پيغمبرك كتيرديكى احكامى استهزا ايتمشلردر . چونكه؛ آنلر اللهك آيتلرينى انكار ايتدكلرى كبى بر طاقم احكام شرعيه‌يى استهزا ايتدكلرندن استهزالرينك وبالى كنديلرينى احاطه ايتدى و هيچ بريسى قورتولمقسزين هپسى هلاك اولديلر كيتديلر . استهزانك معناسى ؛ بر شيئى خفيف وحقير كورمكله اكلنمك وآنكله وقت كچيرمكدر . ايشته هود عليه السلامك قومى‌ده ايمان ايتمه‌دكلرى صورتده كنديلرينه كله‌جك عذابى حضرت هودك بيان ايتمسى اوزرينه او كله‌جك عذابى استهزا ايتديلر وَه هايدى سويله‌ديكك طوغرو ايسه كله‌جك عذابى كتير كوره‌لم » ديه‌رك اكله‌نمشلردى . بناءً عليه ؛ استهزا ايتدكلرى عذاب كنديلرينى احاطه ايتمكله هلاك اولمشلردر . او حالده حقه اهانت واستهزايه جرأت ايدنك استهزا ايتديكى شيله مضمحل اولاجغنه آيتده دلالت واردر وبوده هر زمان كورولمكده ووقوعاتله ثابت اولمقده‌در .

∴

واجب تعالى عاد قومنك هلاكنى بياندن صوكره مكه اهاليسنه نصيحت وآنلرى

تهدید ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَاحَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرٰى وَصَرَّفْنَا الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾ بیوریور .

[ای مکه اهالیسی! قریه‌لردن اطرافکزده اولان قریه‌لری اهلاك و وحدانیتمزه دلالت ایدن آیتلریمزی عصیاندن رجوع ایتسونلر ایچون آنلره کراراً و مراراً بیان ایتدك.]

یعنی : ای مکه اهالیسی ! عاد و ثمود ولوط قوملرینك اطرافکزده بولونان قریه‌لرینی اهلاك ایتدك . شوحالده سز بونلرك خرابه و آثارلرندن عبرت آلمالیسکز . آنلر حقی استهزا و کفری ارتکاب و رسوللرینه اذا کبی کناهلردن واز کچسونلر ایچون بز آنلره آیتلریمزی دفعاتله بیان ایتدك. آنلر ایسه بو آیتلردن استفاده ایتمه‌دیلر . چونکه؛ ارتکاب ایتدکلری جنایتلرندن رجوع ایله‌مه‌دیلر . بناءً علیه ؛ هلاك اولدیلر .

فخر رازی و خازنك بیانلری وجهله قریه‌لر له مراد ؛ ثمود امتلرك قریه‌لریدر . صالح ولوط علیهما السلامك قومنك قریه‌لری شام جهتنده وعاد قومنك قریه‌سی یمن جهتنده اولدیغندن هرجمله‌سی مکه‌نك اطرافنده‌در ومکه اهالیسی یازین شام وقیشین یمن جهتلرینه سیر وسفرلرنده بو قریه‌لرك خرابه‌لرینی کوردکلری جهتله جناب حق آنلری بو قریه‌لرله تهدید بیورمشدر . یعنی « او قریه‌لر سکنه‌سی نصل که کفرلرنده دواملری سببیله هلاك اولدیلرسه سزده کفریکزده اصرار ایدرسه کز هلاککز محقق » دیمکدر .

(صرفنا) تصریفدندر. تصریف؛ برشیئی بر حالدن دیکر حاله دوندرمك وتبدیل ایتمکدر. شوحالده آیتك معناسی : [آنلرك کفردن رجوع ایتملری ایچون بز عظیم الشان حقه دلالت ایدن آیتلریمزی آنلره صور مختلفه‌ده کوستردك. آکا قناعت ایتمه‌ینجه دیکر بر صورتله‌دخی کوستردك وعقللرینك ادراك ایده‌بیله‌جکی راده‌ده کراراً و مراراً بیان ایتدك ولکن طینتلرنده اولان خباثت سببیله بو آیتلردن انتفاعه اصلا میل ایتمه‌دکلرندن بوتون هلاك اولدیلر ، آنجق عالمه عبرت اولمق اوزره خرابه‌لری قالمش] دیمکدر .

هرزمان جناب حق هرملته دورلو علامتلر کوسترمك ومصیبتلره مبتلا قیلمق صورتیله انصافه دعوت ایلر و کناهلرندن واز کچه‌رك درکاه احدیته رجوع ایتملری لازم اولدیغنه

تنبیه ایدر . بناءً علیه ؛ متنبه اولان تائب ومستغفر اولور، چارۀ نجاتی بولور ومتنبه اولمایان کناهنده اصرار ایدر عاقبت هلاك اولور .

∴

واجب تعالی مکه اطرافنده بولونان قریه‌لری اهلاك ایتدیکنی بیاندن صوکره آنلرك معبود اتخاذ ایتدکلری بوتلرینك آنلره اصلا یاردیملری اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ قُرْبَانًا اٰلِهَةً بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذٰلِكَ اِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾ بیوریور .

[کاشکه بونلر او معبودلرینه عبادت ایتدکلرینه کوره اللهك دوننده اللهه تقرب ایچون معبود اتخاذ ایتدکلری بوتلری بونلره یاردیم ایتمش اولسه‌لردی . حالبوکه یاردیم ایده‌مه‌دکلری کبی یاردیم زمانی آنلردن غائب اولدیلر . ایشته شو اللهك غیری بوتلری معبود اتخاذ ایتملری و آنلردن یاردیم بکله‌ملری آنلرك یالانلری وافترا ایتدکلری شیلریدر .]

یعنی ؛ او هلاك اولان کافرلره ، اللهه تقرب ایچون اللهك غیری اولارق معبود اتخاذ ایتدکلری بوتلری ، آنلرك عبادت ایتدکلرینه کوره هلاك زمانی کاشکه آنلره یاردیم ایتمش اولسه‌لردی . آنلری عذابدن قورتارمق ایچون یاردیم شویله طورسون بالعکس یاردیم زمانی آنلردن غائب اولدیلر . چونکه ؛ آنلردن یاردیم امید ایله‌مك وآنلری الله تعالی‌یه تقربه وسیله اتخاذ ایتمك آنلرك افترا و یالانلریدر .

کافرلرك بوتلره عبادتلری عین افترادر . چونکه ؛ بوتلرده معبود اولمغه صلاحیت اولمادیغی کبی آنلرك عبادت ایتدکلرینه کوره هلاك اولاجقلری زمان هلاکدن قورتارمق ایچون باری یاردیم ایده‌بیلسه‌لرده عبادتلرینك منفعتنی کورسه‌لردی ، اوده اولاماز. زیرا؛ یاردیم زمانی کورمزلر غائب اولورلر . آنلری معبود اتخاذ ایتمك یالان و اللهك شریکی اولدقلرینی اعتقاد ایتمك ایسه افترادر .

(قرباناً) قربان؛ الله تعالی‌یه یقینلغه وسیله اتخاذ اولونان شیدر . کافرلرك بوتلره

عبادتلری عند الله ده شفاعت ایده جکلرینی اعتقاد ایدرلردی . بونك ایچون بوتلره قربان دنیلمشدر .

خلاصه ؛ کافرلرك پوتلری کندیلرینه یاردیم ایده مه دکلری کبی یاردیم زمانی غائب اولوب هیچ بر فائده کوره میه جکلری و پوتلری معبود اتخاذ ایتملری افك وافترادن عبارت اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

⁂

واجب تعالی انسانلرك مؤمن و کافر اولانلرینه متعلق بعض احکامنی بیاندن صوکره جنیلره متعلق بعض احکامنی دخی بیـان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذْ صَرَفْنَا اِلَيْكَ نَفَراً مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْاٰنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا اَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا اِلٰى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ ﴾ بیوریور.

[یا اکرم الرسل ! ذکر ایت شول زمانی که اوزمانده قرآنی ایشیتیر اولدقلری حالده سزك طرفکزه جندن بر طائفه یی بزمیل ایتدیردك . آنلر سزك حضوریکزه کلدکلرنده بعضیسی بعضیسنه « سکوت ایدك ، دیکله یه لم » دیدیلر . وقتا که قرآنك قرائتی تمام اولدی ایسه کندی قوملرینی قورقوتیجی اولدقلری حالده مملکتلرینه دوندیلر]

یعنی ؛ یا اکرم الرسـل ! سـکا عناد ایدوب ایمان ایتمه ینلره ذکر ایت شول زمانی که او زمانده بز عظیم الشان سنك شانکی تأیید ایتمك اوزره جندن بر بلوك کیمسه لری سنك بولوندیغك محله کوندردك . آنلرده قرآنی ایشـیتیر اولدقلری حالده سنك حضـورینه کلدیلر حاضر اولدیلر . وقتا که قرآنی اوقویوب بیتیرنجه آنلر کندی قوملرینی انذار ایدیجی اولدقلری حالده دوندیلر کیتدیلر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله (ابوطالب) ك وفاتندن صوکره رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم افندیمز مکه لیلرك حاللرندن مأیوس اولماسنه بناءً (طائف) ه کیتدی. (بنی ثقیف)ك اشرافندن اوچ برادر برلکده اولدقلری حالده رسول الله آنلره مسافر اولدی وخانه

صاحبلرینی ایمانه دعوت ایتدی . بو دعوت اوزرینه آنلر رسول اللهی مسافرلکه قبولدن امتناع ایدنجه رسول الله مکه یه عودت ایدرکن (بطن النخله) دنیلن بر محله کلدی اوراده قالدی واستراحت بیوردی . کیجه نك یاریسنده تهجد نمازینه قالقوب قرآن اوقورکن (نصیبین) جنلرندن یمنه کیتمك اوزره یوله چیقمش اولان اشراف جندن بر بلوك کیمسـه لرك یوللرینی جناب حق رسولنك بولوندیغی وادی یه دوندوردی . آنلر حضور رسالته کلوب جناب رسالتمآب افندیمزی قرآن قرائت ایدر کورونجه قرآنك فصاحت وبلاغتی آنلری حیرتده براقدیغی جهتله یکدیکرینه « سکوت ایدك ، دیکله یه لم » دیدیلر ودیکله دیلر . وقتا که قرآنك قرائتی بیتنجه قرآنك کلام الله اولدیغنی بیلدیلر ورسول الله ه ایمان ایتدیلر وطرف رسالتدن کندی قوملرینی انذاره مأمور اولارق مملکتلرینه دوندیلر .

واجب تعالی طائفده رسولنی انسانلرك مأیوس ایتمسنه قارشی (وادیٔ نخل)ده جنلری کوندروب ایمان ایتدیرمکله حبیبنی مسرور ایتمشدر. زیرا؛ هر طارلغك بر بوللغی وهر کدرك عقبنده بر فرحك وجودی دنیانك لوازمندندر .

(نفراً) اونه کشیدن آشاغی و اوچ کشیدن یوقاری بر جماعة دینور. وادیٔ نخله کلن کیمسه لرك یدی ویا طقوز اولدقلری ابن عباس حضرتلرندن مرویدر .

فخر رازینك بیانه نظراً بوجنلر طائفهٔ جنك سمادن طرد اولونملرینك سببنی آرامغه مأمور اولارق مملکتلرندن چیقمشلردی . وادیٔ نخله کلوب رسول اللهی تهجد نمازنده قرآن اوقور بولونجه طرد اولونملرینك سببی قرآنك نازل اولمسی و رسول الله ك بعث اولونمسی اولدیغنی بیلدیلر . بناءً علیه ؛ قرآنی دیکله دیلر و ایمان ایتدیلر . طرف رسالتدن قوملرینی انذاره مأمور اولارق مملکتلرینه دوندیلر وکندی قوملرینی دین اسلامه دعوته باشلامقله اصحاب رسول الله صره سنه کیردیلر .

خلاصه ؛ جندن بر طائفه یی جناب حقك رسولنك حضورینه کوندردیکی و آنلرده حضور رسالتده قرآنی دیکله یوب قبول ایله کندی قوملرینه احکام قرآنیه یی تبلیغه مأمور اولدقلری حالده مملکتلرینه دوندکلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

⁂

واجب تعـالی جنیلرك رسول الله دن قرآنی ایشیدوب کندی قبیله لرینه دوندکلرینی

بياندن صوكره جنيلرك كندى قوملرينى ايمـانه دعوتلرينك كيفيتنى بيـان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا يَا قَوْمَنَا اِنَّا سَمِعْنَا كِتَاباً اُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰى مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِى اِلَى الْحَقِّ وَاِلٰى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾ بيوريبور .

[جنيلر رسول اللهدن قرآنى ايشيتدكدن صوكره كندى قبيله‌لرينه كلديلر وديديلر كه « اى بزم قومز ! بز حضرت موسادن صوكره انزال اولونمش بر كتاب ايشيتدك كه اوكتاب كندندن اول كچن كتب سماويه‌نك جمله‌سنى تصديق ايديور . اوكتابك اسلوبى غايت غريب اولديغى وطرف الٰهيدن كلديكى آچيق بر صورتده آكلاشيليور . بناءً عليه ؛ اللهك قوللرينى طريق حقه وطوغرو يوله دعوت ايتديكى كبى هركسه طوغرو يولى كوسترر .] شو حالده او كتابه ايمان ايتمك لازمدر . چونكه ؛ طريق نجاتدر » ديمكله كندى قبيله‌لرينه تبليغاتده بولونديلر . بعض روايته نظراً (وادئ نخل) ده رسول اللهه ملاقاتله مشرف اولان جنيلر يهودى اولدقلرندن حضرت موسايى ذكر ايتمشلردر . چونكه ؛ انسانلرده هرملت موجود اولديغى كبى جنيلرده دخى اسلام، نصرانى، يهودى، مجوسى وبوت پرست كبى هرنوع ملت موجوددر . بنـاءً عليه ؛ رسول اللهله مصـاحبت ايدن جنيلرك يهودى اولملرى غريب برشى دكلدر .

قرآنك كندندن اول كچن كتابلرى تصديقى آنلرك بيان ايتديكى احكام اساسيه‌يى بيان ايتمسيدر . چونكه كتب سابقه ؛ انسانلرى توحيده دعوت وانبياء سابقه‌يى تصديق وآخرتى وقيامتك وقوعنى بيان ايتديكى كبى قرآنده بونلرك جمله‌سنى بيان ايتمش وطريق نجاتى كوسترمشدر . « قرآن حقه دعوت ايدر » ديمك « عقائد حقه دعوت ايدر » ديمكدر . صراط مستقيم ايله مراد ؛ **احكام شرعيهٔ فرعيه‌در** . شوحالده قرآن ؛ انسـانك سعادتنى كافل اولان اعتقاديات وعملياتى يعنى هرايكى جهتده جامع اولديغنى جنيلر اعتراف ايده‌رك كندى قوملرينه تبليغده بولونمشلردر .

*
* *

واجب تعالى جنيلرك كندى قوملرينى ايمـانه دعوته باشلادقلرينى بيـاندن صوكره

نصيحتلرينك بقيه‌سنى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَا قَوْمَنَا اَجِيبُوا دَاعِىَ اللّٰهِ وَاٰمِنُوا بِهِ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ ﴾ بيوريبور .

[اى بزم قومز ! اللهك دعوتجيسنك دعوتنه اجابت وآكا ايمان ايدك كه سزك كناهلريكزك بعضيسنى الله تعالى مغفرت ايتسون وعذاب اليمدن سزى قورتارسون .]

يعنى ؛ رسول اللهدن قرآنى ايشيدوب مملكتلرينه عودت ايدن جنيلر قرآنى كندى قوملرينه ثنا ايتدكدن صوكره قبيله‌لرينى ايمانه دعوت ايتمك اوزره ديديلر كه « اى بزم قومز ! اللهك قوللرينى دين حقه دعوت ايچون كوندرديكى دعوتجينك دعوتنه اجابت وكندينه ايمان ايدك كه الله تعالى سزك كناهكزى مغفرت ايتمكله كافرلره حاضرلانمش اولان آجيدیجى عذابدن سزى قورتارسون . شـو حالده دعوته اجابت ايتميه‌رك ايمـان ايتمزسه‌كز عذابدن قورتولامازسكز » ديمكله نصيحته باشلاديلر .

ايمان ؛ اجابت اولوناجق شيلرك اهميتليسى وشانلى وشرفليسى اولديغى جهتله دعوته اجابتده داخل اولديغى حالده دعوته اجابتله امردن صوكره ايمانله تكرار امر اولونمشدر كه شرفنه اشارت اولسون . چونكه اجابتله امر ؛ احكام الٰهيه‌نك كافه‌سنه شـامل اولديغى كبى ايمانه دخى شاملدر . بناءً عليه ؛ ايمانك آيريجه بر دها ذكر اولونمسى شـاننه اهتمام وشرفنى اعلان ايچوندر .

فخر رازى وخازنك بيانلرى وجهله بو آيتده داعى ايله مراد ؛ **رسول اللهدر** . زيرا ؛ رسول الله طرف الٰهيدن قوللرينى طريق حقه دعوت ايچون مأمور ايدلمشدر . رسول الله طرفندن امتنى حقه دعوت ايچون كوندريلن كيمسه‌لر ولوسه جنى اولسون آنلرده داعى دنيله بيليرسه‌ده رسـول الله طرفندن كوندريلن ايلچيلر ايكنجى درجه‌ده داعيلردر . بناءً عليه ؛ قرآنده داعى عنوانى **رسول اللهه مخصوصدر** . بو آيت ؛ رسول اللهك جنه‌ده پيغمبر اولديغنه دلالت ايدر ورسول اللهدن اول انس وجنه مبعوث بر پيغمبر كوندرلمه‌ديكى مفسرينك جملهٔ بياناتلرندندر . اما جنه مخصوص اولارق كنديلرينه كندى جنسلرندن پيغمبر اولمسنده مانع يوقدر . شو حالده انسله جن احكامده مساوى اولدقلرى كبى ثوابده

ونعمت الٰهیه یه نائل اولمقده دخی فرقلری یوقدر . چونکه ؛ انسانلر نصل مکلف ایسه جنیلرده عین تکلیفله مکلفلردر . بناءً علیه ؛ جندن مؤمن اولوب رسول اللهك دعوتنه اجابت ایدنلر مؤمن اولان انسانلر کبی جنتده وایمان ایتمه‌ینلر جهنمده‌درلر وابن عباس حضرتلرینك روایتیده بونی تأیید ایتمکده‌در. چونکه ؛ احکامی قبولده وبردینله تدینده انسله جنك فرقی اولمانجه او دینله عملك نتیجه‌سی اولان سعادته نائل اولمقده دخی فرقی اولمایوب مساوی اولملری لازمدر وفقهاء عظامدن (ابن مالك) ك و (ابن ابی لیلا) نك مذهبلریده بودر ودیکر نصوص جلیله‌ده بو معنایی تأیید ایتمکده‌در .

بو آیتده (مِن ذنوبکم) لفظنده بولونان من لفظی بعض معناسنه دلالت ایدر . بناءً علیه ؛ اللهك امرینه اجابت ایتمك اجابت ایدن کیمسه‌نك کناهلرندن بعضیسنك مغفرت اولوناجغنه سبب اولدیغنه اشارت ایچون بعض دلالت ایدن من لفظی وارد اولمشدر . چونکه اللهك دعوتنه اجابت ؛ کناهلردن حقوق اللهه متعلق اولانلرك مغفرت اولونمسنه سبب اولور . اما حقوق عبادده حق صاحبیله حلاللاشمق لازم اولدیغندن یالکز امر الٰهی یه اجابتله حق عبد ساقط اولماز . بناءً علیه ؛ بعض کناهك عفو اولونوب هپسنك عفو اولونمیه‌جغنی بیان ایله حقوق عباده عائد اولان کناهلرك حق صاحبیله استحلاله محتاج اولدیغنه اشارت اولونمشدر .

⁂

واجب تعالی جنیلرك سوزلرینك بقیه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللّٰهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِى الْاَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ اَوْلِيَاءُ اُولٰئِكَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه که اللهك دعوتجیسی اولان رسولنك دعوتنه اجابت ایتمزسه او کیمسه یر یوزنده الله تعالی‌یی عاجز قیلاماز.] بناءً علیه ؛ اللهك انتقامندن وبر محلدن دیکر محله فرار ایتمکله اللهك غضبندن قورتولاماز. زیرا ؛ اقطار عالمك هریری وهرذره‌سی اللهك قبضهٔ قدرتی تحتنده وعلم تامله معلومیدر. شو حالده کناه صاحبی اولان هر کیمسه فرار ایتمك وبر طرفه صاقلانمق صورتیله قهر الٰهیدن قورتولامانجه البته الله تعالی آندن انتقامی

آلیر . [حالبوکه دعوتنه اجابت ایتمه‌ینلرك اللهك غیری دوستلری یوقدرکه او دوستلری آنلری عذابدن قورتارسون .] چونکه ؛ اللهه دشمن اولان کیمسه‌نك صادق بر دوستی اولاماز واولسه‌ده فائده ویرمز. [بناءً علیه ؛ اللهك دعوتنه اجابت ایتمه‌ینلر میدانده بر ضلالت ایچنده‌درلر .] زیرا ؛ طریق حقدن خارجلردر .

(فی الارضِ) یر یوزینك جمیع جهتنه شاملدر . انسله جنك مسکنلری یر یوزی اولدیغی ایچون « یر یوزنده عاجز قیلامازلر » دنیلمشدر . یوقسه یرده وکوکده وهیچ بر محلده الله تعالی‌یی کیمسه عاجز قیلاماز. (فی الارضِ) لفظنده‌کی فی لفظی ظرفه دلالت ایتدیکی جهتله مبالغه واردر. یعنی «دعوته اجابت ایتمه‌ین کیمسه ایستر ارضك یوزنده اولسون ایسترسه ایچنه کیرسون وهرهانکی جهتده اولورسه اولسون قدرة اللهه قارشی کله‌مز » دیمکدر .

خلاصه ؛ دعوت الٰهیه‌یه اجابت ایتمه‌ین کیمسه‌نك اللهك انتقامندن قورتولامیه‌جغی واللهك غیری عذابدن قورتارر بر دوستی اولامیه‌جغی ودعوته اجابت ایتمه‌دیکندن طولایی طریق حقدن خارج ضلالت ایچنده اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی وجودینه ووحدانیتنه دلالت ایدن دلیللری ونبوتی ونبوتده کافرلرك شبهه‌لرینی وشبهه‌لرینك ردینی وکافرلرك ایمان ایتمه‌دکلری ؛ دنیایه رغبتلرندن ایلری کلدیکنی وآنلرك حاللرینی عاد قومنك حاللرینه قیاسله هلاك اولاجقلرینی ورسول اللهك انسه مبعوث اولدیغی کبی جنه دخی مبعوث اولدیغنی بو سوره‌نك اولندن بورایه‌قدر بیاندن صوکره آخرته متعلق مسائلی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْىَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يُحْيِىَ الْمَوْتٰى بَلٰى اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴾ بیوریور .

[آنلر شك ایدرلرده بیلمزلرمی که الله تعالی یری وکوکلری خلق ایتدی وآنلری خلق ایتمکله کندیسنه اصلا یورغونلق کله‌دی . بویله قدرت صاحبی اولان الله تعالی‌نك

وفات ایدنلری دیریلتمکه و قبرلرندن قالدیرمغه قادر اولدیغنی بیلمزلرده حالامی شبهه ایدییورلر ؟ اوت ! او الله تعالی أولمشلری دیریلتمك ودیریلری أولدورمك کبی هرشیئه قادردر .]

یعنی ؛ او کافرلر اللهك قدرتنده شك و معدومی اعاده ایتمکده تردد و امواتك احیاسنده توهم ایدرلرده بوقدر جسامتیله کوکلری ویری خلق ایدن وآنلرك خلقنده یورولمایان الله تعالی‌نك قدرتنی وأولمشلری احیا ایتمکه قادر اولدیغنی بیلمزلرمی ؟ شو کورولن عالم مکوناتی خلق ایتمکه قادر اولونجه بو ضعیف انسانك جسمنی ابتداءً خلق ایتدیکی کبی أولدکدن صوکره دخی تکرار اعاده ایتمکه قادراولمازمی؟ حالبوکه اللهك قدرتنه نسبتله بویوك وکوچوك جمله‌سی مساویدر . اوت ! الله تعالی محقق هرشیئه قادردروانسانلری أولدکدن صوکره اعاده‌سنه دخی قدرتی کافیدر . زیرا ؛ روحك جسده حلولی ممکندر . اکر حلولی ممکن اولمسه اولا ایجادنده روح جسده حلول ایتمزدی . مادام که اولا حلول ایتمشدر ، آخرتده دخی حلول ایده‌جکنده شبهه یوقدر . بناءً علیه ؛ أولوبی احیا ایتمك عقلاً بعید برشی دکلدر .

بو آیتده همزه ؛ استفهام انکاریدر . یعنی « بو عالم مکوناتی کوروبده بونلری خلق ایدن الله تعالی‌نك أولولری احیایه قادر اولدیغنه ایمان ایتمه‌مك بر امر منکردر » دیمك اولور .

*
* *

واجب تعالی امواتی احیایه قادر اولدیغی بیاندن صوکره کافرلرك یوم قیامتده جهنمه عرض اولوناجقلرینی واو زمانده دنیاده انکار ایتدکاری شیئك حق اولدیغنی تصدیق ایده‌جکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلٰى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴾ بیوریبور .

[حشری انکار ایدن منکرلره یا اکرم الرسل ! ذکر ایت سن شول زمانی که او

کونده جهنم آتشنه عرض اولونور شول کیمسه‌لرکه آنلر دنیاده کفر ایتمشلردی وآنلر جهنمه عرض اولوندقلرنده طرف الٰهیدن آنلره برسؤال صورولور ودنیلورکه« بوکون ایچنه کیرمش اولدیغکز شو عذاب حق اولمادیمی ؟ دنیاده بو عذابی سزه خبر ویرن رسولی وآنك کتابنی استهزا ایتمشدیکز ». ایشته منکرلره بویله دنیلمکله توبیخ وتکدیر اولونورلر .] چونکه ؛ آنلر دنیاده شو کوردکاری عذابك وارلغنی خبر ویرن نبیی وعذابی استهزا ایتمشلردی واو استهزالرینه مقابل آنلری رسوای ایتمك اوزره « ناصل دنیاده انکار ایتدیککز عذاب حقمی ایمش؟» دیمکله انکارلری یوزلرینه وورولور. [وبو سؤال قارشوسنده آنلر کمال حسرت وتأسفله « اوت ! حق ایمش ولکن بز ظلماً انکار ایتمشز. بزی تربیه ایدن ربمزه یمین ایدرزکه حقیقت بویله‌در » دیرلر وآنلر حق اولدیغنی اقرار ایدنجه طرف الٰهیدن « مادام که حق اولدیغنی اعتراف ایدییورسکز . او عذابی کفریکز سببیله طادك » دنیلور وآنلرده ابدی جهنمده قالیرلر .]

*
* *

واجب تعالی وحدانیته ونبوته وآخرته متعلق اولان مسائل مهمه‌یی بیاندن صوکره رسولنه صبر ایتمسنی توصیه ایتمك اوزره ﴿ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ ﴾ بیوریبور .

[ای حبیبم ! رسل کرامدن ثبات صاحبلرینك صبری کبی سن‌ده صبر ایت وسکا کفر ایدنلر ایچون عذابی استعجال ایتمه . کأن آنلر وعد اولوندقلری عذابی کوردکارنده دنیاده عمرلری وقبرده دورمالری کوندوزدن برساعت دورمش کبی اولورلر.] چونکه؛ عذابك زحمتنه نسبتله دنیاده یاشادقلری زمان غایت آز برزمان مثابه‌سنده اولور. انبیاء عظامك هر برلری امتلرندن بر چوق زحمتلره وامر تبلیغده کوردکاری اذیتلره صبر ایتدیلر . بناءً علیه ؛ جناب حق رسولنه دیکر انبیا برادرلری کبی قریش قومندن کوردیکی اذیتلره صبر ایدوب آنلرك عناد وتمردلرینه باقارق علی العجله عذاب

کلسنی آرزو ایتمەمسنی توصیه بیوریور . چونکه ؛ وقتی کلنجه البته آنلر اوزرینه عذاب نازل اولاجق ، شوحالده عجلەده فائده یوقدر .

(اولوا العزمِ) **عزم وثبات، صبر ومتانت، اجتهاد وغیرت** معناسنەدر . بناءً علیه ؛ «اولوا العزم» دیمك « ثبات وجد وغیرت وصبرومتانت صاحبلری» دیمکدر. رسل کرامدن اولواالعزمك کیملر اولدیغنده علما اختلاف ایتمشلردر. بعضیلر « اولواالعزم ایله مراد ؛ **انبیانك جملەسیدر** . زیرا ؛ جناب حق بر نبی کوندرمەدی ، الا اونی عزم وحزم وسعی وغیرت وعقل ودرایت ورأی وتدبیر صاحبیدر وجملەسی امتلرندن کونا کون اذیتلر کوردیلر وصبر ایتدیلر ومتانت کوستردیلر . بناءً علیه اولواالعزم ایله مراد؛ **جمیع انبیادر** » دیدیلر.

بعضیلری « اولوا العزم ایله مراد ؛ **نوح ، هود ، صالح ، لوط ، شعیب وموسی علیهم السلامدر** . ویاخود **نوح ، ابراهیم، اسحق، یعقوب، یوسف وایوب علیهم السلامدر** . زیرا ؛ بونلرك هر برلرینك خصوصی ومهم مسئلەلرده صبروثباتلری قرآنك برچوق آیتلرنده بیان اولونمشدر » دیدیلر .

بعضیلری‌ده « اولواالعزم ایله مراد؛ **صاحب شریعت اولان نوح، ابراهیم، موسی، عیسی وبزم نبیمز علیهم السلامدر** . زیرا ؛ شریعت صاحبلرینك امر تبلیغده سعی وغیرت وجد واجتهادلری دیکرلرندن زیاده اولدیغندن صبرلری وعزیمتلری البته زیاده اولور. چونکه ؛ شریعتی تأسیس ایتمك وارکانی قرارلاشدیرمق وخارجدن هجوم ایدنلرك طعنلرینی رد ایتمك ودشمنلرك عداوتلرینه مقاومت ایتمك البته چوق صبروثباته محتاجدر» دیدیلر .

﴿ بَلاغٌ ﴾

[شو قرآنده اولان هدایت ودلیللر واحکام وشرائعك جملەسی الله تعالی‌دن سزه تبلیغدر وآنك موجبیله عمل ایتمکز واجبدر.] یاخود [شو سورەده اولان وعظ ونصیحت واحکام شرعیه سزك ایچون بر تبلیغ که آنده برچوق منفعتکز موجود] دیمکدر .

﴿ فَهَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴾

[اهلاك اولونماز ، آنجق طاعات الهیەدن چیقمش اولان قوم اهلاك اولونور .] زیرا عذابك نزولنه سبب؛ فسق وفجوردر. بناءً علیه ؛ فسقله مشغول اولان قوم هر زمان غضبه مستحق اولور .

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنەسی حزیرانك آلتنجی جمعه کوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایکی سنەسی رجب آینك یکرمی آلتنجی کونی قوشلق وقتی سورهٔ احقافك ترجمەسی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

خطا ، صواب جدولی

صحیفه	سطر	خطا	صواب
١١	١٨	وَأَنْزَلَكُمْ	وَأَنْزَلَ لَكُمْ
١٥	٧	وَلَا يَرْضَ	وَلَا يَرْضَى
٢٣	٢	دلالت تنوین	دلالت ایدن تنوین
٢٧	٢	عبارت	عبادت
٣٦	١٣	او رض	او ارض
٦٠	٨	قویمانك	قویمایك
٦٤	٩	شفاعتدن	شفاعت
٨٠	٦	شو تفسیر	شو تفسیری
٨٠	٦	کلەسی	کلمەسی
٨٣	١٩	ایتمکلکمی	ایتمکلکی‌می
٨٦	٨	يُشْرِ وُنَ	يُشْرِكُونَ
٩٨	١٨	بو آیت ایدر	بو آیت دلالت ایدر
١١٤	٢٠	تجزی	تُجْزِی
١٤٣	١٠	اولاجغی	اولاجغنه
١٥٣	١٤	ویاد اولنور	یاد اولنور
١٥٥	١٢	بِالْعَشِ	بِالْعَشِيِّ
١٥٨	٩	امرك مطلق	امر مطلق
١٧٧	١٥	قُضِ	قُضِيَ
١٧٩	١٧	ِ الْأَرْضِ	فِي الْأَرْضِ

صحیفه	سطر	خطا	صواب
١٨٥	٢٥	بهمه حالی	بهمه حال
٢٠٢	٨	برچرق	برچوق
٢٢٨	١٤	بوزغونلا	بوزغونلق
٢٤٢	٢٠	قُنُوط	قُنُوطٌ
٢٤٤	٤	ظهار	اظهار
٢٤٦	١١	اطاعدن	اطاعتدن
٢٤٨	٣	حَتّ	حَتّى
٢٤٨	٣	تّى	حَتّى
٢٤٩	٢٢	مُحِيط	مُحِيطٌ
٢٥١	٥	بو نظراً	بوکا نظراً
٢٧٣	١٨	ایتمزلری	ایتمزلردی
٢٩٠	١٦	اولمسه ایدی	اولسه ایدی
٢٩٤	٢٥	جیع مضافده	جمع مضافده
٢٩٨	٢٤	ایتملیدر	ایتمکدر
٣٠٣	١٩	يَتَوَكَّلُونَ	يَتَوَكَّلُونَ
٣١٠	١٥	مسبب	سبب
٣١٩	٢	اِنَّ	اِنْ
٣٢٥	٣	ِ الْأَرْضِ	فِي الْأَرْضِ
٣٢٦	٨	اَ بِين	اَلْمُبِين
٣٤٣	١٢	مِنْ تَبْلِهِ	مِنْ قَبْلِهِ
٣٤٤	٣	اشارت	اثبات

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٣٤٦	٢١	اعظامك	عظامك
٣٤٨	٦	كَلِمَةٌ	كَلِمَةً
٣٤٩	١٧	اولورلر	اولدیلر
٣٦٧	٤	او سائر	او ساحر
٣٧٢	٢٣	آلهه‌سیمی	الـهیمی
٣٨٤	١٠	وَاَنْتُمْ	وَاَنْتُمْ
٣٩٩	١١	مُوتَنِينَ	مُوقِنِينَ
٤٠٧	١٢	محروم	محزون
٤٢٠	١٢	فِى البُصُونِ	فِى البُطُونِ
٤٣٢	١٥	مِنْ دُوزِ اللّٰهِ	مِنْ دُونِ اللّٰهِ
٤٣٣	١٩	قورتاره‌جغنی	قورتاره‌میه‌جغنی
٤٣٥	١٩	دوشونمكلكز	دوشونمكلككز
٤٤٣	١٨	بینلره اولان	بینلرنده اولان
٤٤٩	١٩	نِيهِ	فِيهِ
٤٦٠	٣	تعین	تعین
٤٦٧	٣	اَلرَّبِيم	اَلرَّحِيمُ
٤٦٩	١٠	غائب ایتمه‌مك	غائب بیلمه‌مك
٤٧٤	١٥	وَمِنْ تَبْلِهِ	وَمِنْ قَبْلِهِ
٤٧٩	١٢	اوزریكه	اوزرینه
٤٩٣	١٦	شَيْءٍ	شَيْءٌ

اون اوچنجی جلدك فهرستی

خلاصة البيان

في تفسير القرآن

محمد وهبى

قونيه مبعوث سابق

شهزاده باشى : اوقاف اسلاميه مطبعه‌سى

١٣٤١ — ١٣٤٣

خلاصة البيان

سورهٔ محمد عليه السلام

مكهٔ مكرمه‌ده وياخود مدينهٔ منوره‌ده نازل اولديغنده روايت مختلفدر . اوتوز سكز ويا اوتوز طقوز آيتى حاويدر .

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴾

[شول كيمسه‌لركه آنلر الله تعالى‌يه كفر ايتديلر وطريق الٰهى اولان دين اسلامه كيرمكدن ناسى منع ايتديلر . بناءً عليه ؛ الله تعالى آنلرك عمللرينى ابطال ايتدى .]

يعنى ؛ كنديلرى كافر اولمقله برابر ضعفاء ناسدن دين اسلامه داخل اولاجقلرى منع ايدنلرك عمللرينى ومنعه دائر اولان سعيلرينى الله تعالى محو وهبا ايتدى كه ايمانه داخل اولاجقلرى دخولدن منعه دائر اولان سعيلرى ثمره‌سز قالدى وبوتون امكلرى بوشه كيتدى . يعنى فاسق اولان قوم اطعام طعام وقومشو حقوقنه رعايت كبى اعمال صالحه‌سنك فائده‌سنى كوره‌مز وعملى آنى هلاكدن قورتاراماز . زيرا ؛ كافردر . كافرك عملى ايسه ثمره‌دار اولماديغندن عملنك فائده‌سنى كوره‌مز . چونكه ؛ عملك قبول اولونوب فائده‌سى كورولمسى ايمانه متوقف اولديغندن ايمانى اولمايان كيمسه‌نك اعمال صالحه‌سى قبول اولونمازكه عملى سببيله هلاكدن قورتولسون . البته قورتولاماز . زيرا كفرله برابر ناسى ايمانه دخولدن منع ايتمك ؛ اعمال صالحه ايله استفاده‌يه مانعدر .

بو آيت ؛ بوندن اولكى سوره‌نك آخرنده هلاكلرى بيان اولونان قومك تعريفى مثابه‌سنده‌در . كأن برسائل طرفندن « بركيمسه هرنه‌قدر فاسق اولسه‌بيله عمرى ايچنده اطعام طعام وصلهٔ رحم وابناء جنسنه معاونت كبى اعمال صالحه‌ده بولونورسه بوكوزل

عملنك جزاسنى‌ده كوره‌جكدر . چونكه ؛ ذره قدر خير ايشله‌ين بركيمسه اوخير عملنك مكافاتنى كوره‌جكى ديكر آيتلرله ثابتدر . شو حالده بركيمسه‌نك فاسق اولمسندن البته هلاك اولمسى لازم كلمز » ديه‌رك واقع اولان سؤاله جواب اولارق بو آيت جليله وارد اولمشدر .

فخر رازينك بيانه نظراً بو آيتده كافرلرله مراد ؛ بدر وقعه‌سنده قريش عسكرينك مصرفنى ويرمكى تعهد ايدن (ابو جهل) ، (حارث) و (عتبه) كبى رؤساء قريشدر . چونكه ؛ آنلر كنديلرى كافر اولدقلرى حالده سائر اهالى‌يى ايمانه دخولدن منع ايدرلر وهيچ بركيمسه‌نك مؤمن اولديغنه راضى اولمازلردى وقريشك ايمان ايتمه‌ينلرى هپ بو اخلاقده اولدقلرندن آيتك حكمنده جمله‌سى داخلدر . ياخود اهل كتابك كفر اوزره اصرار ايدنلردر . چونكه ؛ آنلرده قريشيلر كبى كنديلرى كافر اولوب سائر خلقى‌ده دين اسلامه داخل اولمقدن منع ايدرلرى . لكن عمللرى ثمره‌سز قالمشدر . لفظ آيتك عمومنه نظراً هانكى ملتدن اولورسه اولسون كافر اولديغى حالده ناسى خيردن منع ايتمكه چاليشان كيمسه‌لرك جمله‌سى بو آيتك حكمنده داخل وعمللرى ضايعدر . زيرا ؛ بوكون ايماندن منع ايتدكلرى كيمسه‌لرى يارين خالص بر مؤمن اولارق كورورلر وامكلرى بوشه كيتديكنى بيليرلر .

كافرلر كندى نفسلرينى ايمانه دخولدن منع ايتدكلرى كبى باشقه‌لرينى‌ده منع ايتدكلرى جهتله منعده كنديلرى‌ده داخللردر . چونكه ؛ نفسلرينى دين اسلامه دخولدن وعقللرينى حقه اتباعدن وباشقه‌لرينى ايماندن منع ايتمشلردر .

(عن سبيل الله) اللهك سبيلى ايله مراد ؛ ايمانه ورسول اللهه اتباع ودين اسلامدر كه كافرلر ايمانه ودين اسلامه دخول ايله رسول اللهه اتباعدن ناسى منع ايدرلردى . ياخود سبيل الله ايله مراد ؛ مكه‌ده رسول اللهه واصحابنه وهنوز ايمانه ايتمه‌ين اولاده اقرباء رسول اللهه انفاقه ايتمك وآنلرله انسيت واختلاط ايتمكدر . چونكه ؛ مكه‌ده هنوز اسلاميت قوت بولماديغى زمانده مشركلر رسول الله و اتباعنه و رسول اللهه معاونت ايدن هاشميلره ارزاق ويرمه‌مك واختلاط ايتمه‌مك اوزره عهد ايتديلر واوچ سنه مكه‌نك بر محله‌سنده

رسول الله واتباعى محصور قالديلر. ايشته اوزمان رسول اللهه واتباعنه انفاق ايده جكلرى كيمسه لرى قريشك بويوكلرى منع ايتمشلردى. شو حالده سبيل الـهى ايله مراد؛ اوزمانده رسول اللهه واتباعنه انفاقه ايتمكدر. بوكا نظراً معناى آيت : [شول كافرلركه آنلر رسول الله واتباعنه انفاق ايده جك كيمسه لرى انفاقدن منع ايتديلر. آنلرك سعيلرينى الله تعالى ابطال ايتدى] ديمكدر.

(اَضَلَّ) ابطال ايتدى ديمكدر . اعمالك ابطالنده اوچ احتمال واردر: برنجيسى؛ كفر، حسناتك فائده سنى محو ايتديكندن كافرلر هر نه قدر ثواب ايشلمه اولسه لر اوثواب كفر ايچنده مضمحل ومغلوب اولديغى جهتله عمللرينك فائده سنى كورمزلر ديمكدر . ايكنجيسى؛ كافرلرك عمللرينى ابطال ايتدى ديمك عمللرينى يوق ايتدى ديمكدر . چونكه عملك قبولنك شرطى ؛ ايمـان اولديغندن ايمان اولماينجه عمل اصلا قبول اولونماز . بناءً عليه؛ هر نه قدر عمللرى چوق اولسـه دخى يوقدر . زيرا ؛ قبول اولونمـادى . اما مؤمنلرك عمللرى ثابت اولوب ضـايع اولماسى ؛ ايمانلرى سـببيله عمللرينك قبول اولونوب عمل دفترلرنده يازيلى اولمسـيدر ، يوقسه حقيقتده عملى ثابت معناسنه دكلدر . زيرا اعمـال؛ اعراض قبيلندن اولديغى جهتله نفس اعمال باقى وثابت اولاماز ولكن عندالـله قبول اولونوب فائده سنى كوره جكى جهتله حكماً باقى ديمكدر . اوچنجيسى ؛ كافر هر نه قدر بر چوق خيرات ايشلرسه ده الله تعالى نك رضاسى ايچون اولماديغندن خيرات اولاماز . بناءً عليه ؛ امكى بوشه كيدر اصـلا فائده سنى كوره مز . چونكه ؛ عملده اللهك رضاسى قصد اولونمازسه عملك اصلا فائده سى اولماز .

بومقامده اعمالك ابطالى؛ بر كيمسه نك كندى كافر اولمقله برابر كنديسنى وباشقه لرينى اسلامه دخولدن منع ايتمسـنه تعليق اولونديغندن « كافرلرك آشاغى طبقه سى كبى كندى كافر ايسه ده باشقه لرينى دين اسلامه دخولدن منع ايتمكه اقتدارلرى اولماديغى جهتله آنلرك عمللرى باطل اولماق لازم كلير » ديه رك وارداولان سئواله « هر كافر مقتدر اولابيلديكى قدر دين اسلامه دخولدن منعه چاليشير هيچ اولمازسه كندى نفسنى منع ايتمكدن ده خالى قالماز . بناءً عليه ؛ كافر اولان بر كيمسه كرك دين اسلامه دخولدن باشقه لرينى منع ايتسون

وكرك منع ايتمسون ثواب صورتنده ايشله دكلرى عمللرى ضايع اولوب فائده سنى كورميه جكلرى بو آيتله ثابتدر » ديه جواب ويريلور .

ياخود بيضاوينك بيانـنه نظراً كافرلرك ابطـال اولونان عمللرى ايله مراد ؛ رسول اللهه ياپدقلرى حيله لرى ومكرلرى وغدرلرى وقتل ايتمك وياخود ضررلانديرمك ايچون واقع اولان تدبير وتزويرلردر . چونكه ؛ كافرلر رسول اللهك حضرتنه نه قدر تدبير ودسيسه لر ياپمشلرسه ده هپ ثمره سز قالدى. الله تعالى آنلرك جمله سنى ابطال ايتمكله رسولنه معاونت و محاربه لرده نصرت ويرمسيله كافرلرك بوتون عمللرى ضايع اولدى وامكلرى بوشه كيتدى وحيله لرى دائمـا كندى عليهلرينه دوندى . بنـاءً عليه ؛ كندى عمللرينك ضررلرينى كنديلرى كوردى و دين اسـلامى جمله اديان اوزره غالب قيلمقله كافرلرك دينلرينى ابطال ايتدى وكنديلرينى حقير وذليل قيلدى .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك عمللرى باطل اولديغى بياندن صوكره مؤمنلرك حاللرى وعمللرى ثابت اولديغى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاٰمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴾ بيوريور .

[شول كيمسه لركه آنلر ايمان ايتديلر وعمل صالح ايشله ديلر ومحمد عليه السلام اوزرينه نازل اولوب ربلرى طرفندن حق اولان قرآنه ايمان ايتديلر. الله تعالى آنلرك كناهلرينى كفارتله امور دنياده وامور آخرتده حاللرينى اصلاح ايتدى .]

يعنى ؛ آنلر شول كيمسه لركه اللهه ورسولنه اخلاص اوزره ايمان ايدوب ايمانلرينك مقتضاسى اولان اعمال صالحه يى ده ايشله ديلر ومحمد عليه السلام اوزرينه ربلرى طرفندن حق اولديغى حالده انزال اولونان قرآنه ايمان وموجبيله عمل ايتديلر. جناب حق آنلرك ايمانلرى سببيله كناهلرينى عفو ايدر وعمل صالحلرى سببيله دنيايه وآخرته متعلق امورلرينى وحاللرينى وبالخاصه قلبلرينى اصلاح ايدر .

بو آيت ؛ جمله اهل ايمـانك ايمانلرى وعمللرى سببيله نائل اولاجقلرى مكافاتى بيان

ايتمشدر. كرچه بعضيلر «مؤمنلرله مرادك مهاجرين وانصار واهل كتابك مؤمنلرى‌در» ديمشلرسه‌ده لفظك عمومنى تخصيصده بر فائده اولماديغى كبى تخصيصه حاجت‌ده يوقدر. شو قدركه كناهك كفارت واحوالك اصلاح اولونمسى ايمانه وعمل صالحه تعليق ايدلمش وايمان اولمانجه هيچ بر عملك فائده‌سى اولميه‌جنى بيان اولونمشدر.

خازنك بيانى وجهله رسول اللهك طرف الٰهيدن كتيرديكى احكامك جمله‌سنه ايمان ايتمك واجب اولديغى حالده قرآنه ايمانك بوآيتده آيريجه ذكر اولونمسى؛ قرآنه ايمان ايتمه‌دكجه قرآنك غيرى‌يه ايمانك قبول اولونميه‌جغنه وقرآنه ايمان؛ ايمان ايدلمسى لازم اولان شيلرك جمله‌سنه ايمانى متضمن اولديغنه اشارت ايچوندر.

(وهوالحق) جمله‌سى آوه‌ده قرآنه ايمانى تأكيد ايچون وارد اولمشدر. چونكه قرآنك ربلرى طرفندن حق اولارق كوندرلمش بر كتاب اولديغنى بيان ايتمك؛ قرآنه ايمانك واجب اولديغنى بر قاندها تأكيد ايتمكدر. ياخود حق ايله مراد؛ **محمد عليه السلامك دينيدركه دين اسلامدر.** زيرا؛ دين محمدى جميع اديانى ناسخ اولديغندن حق وثابتدر والى يوم القيام باقيدر. شوحالده (وهوالحق) جمله‌سى دين اسلامه داخل اولمق واجب اولديغنى بيان ايچون كلمش برجمله‌در. سيئاتى كفارتك معناسى؛ **او سيئات اوزرينه ترتب ايده‌جك جزادن واز كچمكدر.** شو حالده مؤمنلرك ايمانلرى سببيله ايمان ايتمزدن اول كنديلرندن صادر اولان بالجمله كناهلرينك جزاسنى عفوه ايمانلرى سبب اولور. چونكه ايمان؛ بر توبه مقامنده‌در. بناءً عليه بركافرك ايمان ايتمسى؛ صابونله كيرك ونجاستك ازاله اولونديغى كبى ايمان‌ده انسانك روحنده وقلبنده اولان فنا شيلرى ازاله ايدر.

(واصلح بالهم) ديمك «اعمال صالحه‌يه دواملرى سببيله جناب حق توفيق ويرر وحاللرينى اصلاح ايدر ودشمنلرى اوزرينه ظفر ويرر. بناءً عليه؛ اعمال صالحه اولمازسه دينى ودنيوى ايشلرينه لايقيله موفق اولامازلر» ديمكدر. ياخود يالكز قلبلرينك اصلاحى مراددر. زيرا؛ قلبده صلاح اولورسه بوتون اعضاده صلاح اولاجنى حديث نبوى ايله ثابتدر. قلبك صلاحى؛ **ضلالتدن محافظه‌در.**

خلاصه؛ ايمانله برابر عمل صالح ايشله‌ين وبالخاصه قرآنه ايمان ايدن كيمسه‌لرك

ايمانلرى سببيله الله تعالى‌نك كناهلرينى كفارت ايده‌جكى واعمال صالحه‌لرى سببيله حاللرينى اصلاحله اعمال حسنه‌يه موفق قيلاجنى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*

واجب تعالى كافرلرك عمللرينك ابطال ومؤمنلرك عمللرينك اصلاح وكناهلرينك كفارت اولونمسنى بياندن صوكره بو احكامك سببنى بيان ايتمك اوزره ﴿ذٰلِكَ بِاَنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ بيوريور.

[كافرلرك عمللرينك ابطال اولونمسنك سببى؛ آنلرك باطله اتباع ايتمليدر ومؤمنلرك كناهلرينك كفارت اولونمسنك سببى؛ آنلرك ربلرندن كلن حقه اتباع ايتمليدر.]

يعنى؛ بوندن اولكى آيتلرده بيان اولونان ايكى حكمك سببلرينى واجب تعالى بوآيتله شرح وبيان ايتمشدر. برنجى حكم؛ **كافرلرك عمللرينى ابطال ايتمكدر.** آنك سببى؛ **كافرلرك ديده باطله اتباعله طريق حقى ترك ايتمليدر.** ايكنجى حكم؛ **مؤمنلرك كناهلرينى كفارت وعمللرينى اصلاح ايتمكدر.** بونك سببى؛ **مؤمنلرك كفرى تركله ربلرندن كلن ديده حقه اتباع ايتمليدر.** شو حالده حقه اتباعك سبب نجات وباطله اتباعك سبب فلاكت اولديغى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*

واجب تعالى كافرلرك هلاكنى ومؤمنلرك صلاحنى بياندن صوكره شو هلاك وصلاحك سببلرينى بيان ايتمك ضروب امثال قبيلندن اولوب ناسه مقصدى آكلاتمق ومسئله‌يى ايضاح ايتمك ايچون كتيرلديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ اَمْثَالَهُمْ﴾ بيوريور.

[شو آيتده بيان ايتديكى كبى الله تعالى ناسه هرزمان مؤمن ايله كافرك مثاللرينى بيان ايدر.]

يعنى ؛ بو مقامده الله تعالى‌نك ناسه كافرله مؤمنك حاللرينى بيان بيورديغى كبى الله تعالى حقه اتباع ايدنلرك فوز و فلاح بولاجغنى و باطله اتباع ايدنلرك هلاك و برباد اولاجقلرينى ناسه هر زمان بيان ايدركه ناس حقيقتى تماميله بيلسونلر و آندن عبرت آلسونلر و كنديلرينه نجات ويره‌جك بر يول طوتسونلر . چونكه ؛ واجب تعالى كافرك اعمالنك ابطال و مؤمنك اعمالنك اصلاح و كناهنك كفارت اولوناجغنى و بونلرك سببلرينى بيان بيورنجه طوغرو يول آرايانلر ايچون بوندن دها آچيق بر بيان اولاماز . زيرا بو بيان ؛ هر انسانه شامل بر بياندركه جمله انسانلرك حاللرينه عادتا بر آينه مثابه‌سنده‌در . بناءً عليه ؛ هر كس عملنى و حالنى بو مثاله تطبيق ايدوب بو ترازو ايله طارتابيلور . چونكه ؛ افراد انساندن هر شخص يا حقه اتباع وياخود باطله اتباع ايدر . اكر حقه اتباع ايدرسه فوز و فلاح بولاجغنى و باطله اتباع ايدرسه عملى ضايع اولوب كنديسنك هلاك اولاجغنى بيلنجه هر كس عملنده بصيرت اوزره اولور . بناءً عليه بو ضرب مثل ؛ عاصيلرى عصياندن تنفيره و مطيع اولانلرى دها زياده طاعته ترغيبه كافيدر .

*
* *

واجب تعالى انسانك ايكى فرقه اولديغنى و برى حقه اتباعله نجات بولوب ديكرى باطله اتباعله هلاك اولاجغنى بياندن صوكره ايكى فرقه‌نك اعتقادلرى آره‌سنده حقله باطل يكديكريله چارپيشمقدن خالى اولاميه‌جغى جهتله البته محاربه وقوعى محقق اولديغندن محاربه وقوعنده اهل اسلامك آلاجغى وضعيتى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتّٰى اِذَا اَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَاءً حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَا ﴾ بيوريور .

[اى اهل ايمان! سز كافرلره اثناى محاربه‌ده تصادف ايتديككزده بويونلرينى وورك، حتى آنلرى چوق قتل ايدوب محاربه شدتلنديكى زمان آنلرك اسيرلرينى صاغلام باغلايككه فراره يول بولماسونلر . اسيرلرى صاغلام باغلادقدن صوكره سز مخيرسكز.

ايسترسه‌كز هيچ بر بدل آلمقسزين صاليورسكز وايسترسه‌كز هر اسيره بر بدل آلدقدن صوكره صاليويرسكز . بو حال بويله‌جه دوام ايتسون : حرب آلتلرى طرفيندن يره براقيلنجه‌يه قدر .]

يعنى ؛ انسانلر ايكى فرقه‌يه منقسم اولونجه اى مؤمنلر ! الله‌ه و رسولنه كفر ايدن كافرلره تصادف ايتديككزده ممكن مرتبه آنلرك بويونلرينى وورمق سزك اوزريكزه واجبدر . بناءً عليه ؛ هر نره‌ده تصادف ايدر و هانكى حال اوزره بولورسه‌كز درحال قتل ايدك . بو حالكز دوام ايتسون، حتى سز آنلرى چوق قتل ايدوب امر قتالى آغيرلاشديروب باقى قالانلرينى اسير آلديغكزده اسيرلرى صيقى باغلايككه فراره مجاللرى اولماسون . آنلرى باغلادقدن صوكره مجاناً صاليويرمكله هر اسير مقابلنده بر مقدار بدل آلارق صاليويرمك بيننده مخيرسكز . ايسترسه‌كز بر بدل آلمقسزين آزاد ايدرسكز . چونكه ؛ مجاناً آزاد ايتمكده اسلامك علوّ جنابنى اعلانله اسلاميته ترغيب ايدر بر احسان واردر. ياخود ايسترسه‌كز هر شخص مقابلنده بدل آليرسكز . زيرا؛ بدل آلمقده اسلامك شجاعتنى اظهار و قوتنى تزييد واردر و آلديغكز بدل سزك ايچون خيرليدر و آلات حرب اولان سلاحى ترك ايدنجه‌يه قدر بو حالكز دوام ايتسون. حرب آلتلرينى تماماً ترك ايتمك ؛ يا صلحله اولور وياخود هپ مسلمان اولوب بينلرنده اخوت اسلاميه حاصل اولمقله اولور . بو ايكيدن برى اولمادقجه آلكزدن سلاحكزى براقمايك ، حربه دوام ايدك .

(فاذا) ده‌كى فا لفظى بو آيتك حكمنك بوندن اولكى آيتك حكمى اوزرينه ترتب ايدوب آنك نتيجه‌سى مقامنده اولديغنه اشارت ايچون وارد اولمشدر . چونكه بوندن اولكى آيتك حكمى ؛ كافرلرك عمللرى باطل اولديغى بياندن عبارتدر . انسانه اعتبار ايسه عملى سايه‌سنده اولديغندن عملى اولمايان انسان عادتا يرتيجى بر حيوان مثابه‌سنده اولديغى جهتله او مقوله انسانلرك وجودلرينى ازاله ايتمك واجبدر . بناءً عليه ؛ عمللرى باطل اولان كافرلره تصادف ايدنجه بويونلرينى وورمقله جناب حق امر ايتمشدر . شو تفصيلاته نظراً كافرلرك قتلنك مشروع اولمسى ؛ عمللرينك ابطال اولونمسى اوزرينه ترتب ايتديكنى فا لفظى اعلان ايتمشدر . يعنى « انساندن مقصد اصلى اولان عمل فوت اولونجه قتل ايدلمسى واجب » ديمكدر .

یاخود بوندن اولکی آیتده انسانلر ایکی قسم اولوب بری حقه دیکری باطله اتباع ایتدیکی بیان اولونونجه بو آیت او ایکی فرقه آره‌سنده وقوعی ملحوظ اولان محاربه‌نك احکامنی بیان ایتمشدر . بوکا نظراً معنای آیت : [انسانلر ایکی فرقه اولونجه ای حقه تابع اولان فرقهٔ اسلامیه ! سز باطله تابع اولان فرقهٔ کافره‌یه ملاقی اولدیغکزده همان بویونلرینی ورك ، فرارلرینه میدان ویرمه‌یك] دیمکدر . شوحالده فا لفظی ؛ آیتك مضمونی اولان ایکی فرقه‌نك بربرندن اوزاق اولدیغنی واهل حقك دائما اهل باطلی حقه دعوته مأمور اولدیغنی بیان ایچون وارد اولمشدر .

(فضرب الرقابِ) رقاب ؛ رقبه‌نك جمعیدر . رقبه ؛ بویون معناسنه‌در . بو آیتدن مقصد ؛ کافرلری سرعتله اولدورمك اولوب بویونلرینه وورمقده سرعت وهلاکلری دها زیاده اولدیغنه اشارت اولمق اوزره جناب حق بویونلرینی وورمقله امر ایتمشدر ، یوقسه «یالکز بویونلرینی وورکده باشقه یرلرینی وورمایك» دیمك دکلدر. یعنی «هر اعضالرینی وورمقله اولدورمکز لازم ایسه‌ده هله بویونلرینه دها زیاده دقتله وورك . زیرا بوینی وورمقده قتلی دها سرعتلی » دیمکدر . بویون ؛ اعضانك شرفلیسی اولوب کافرلرکده رذیل ورسوای اولملری عندالله مستلزم اولدیغی جهتله اشرف اعضالرینی وورمقله امر بیوردی‌که رسوایلقلری دها زیاده اولسون .

(حتی اذا اثخنتموهم) ده‌کی حتی لفظی ضربك امرك نهایه‌سنی بیانه ایچوندر . اثخان ؛ یارالامق ودیکر صورتله تاب وتوانلرینی کسمك وآغیرلاشدیرمق معناسنه‌در . یعنی «کافرلرك بویونلرینی بر درجه‌یه قدر وورك‌که حربله آنلری قهروتنکیل ایدوب قتل ایتمك ویارالامق ایله مشی وحرکته وبلکه قیامه قادر اولامیه‌جق برحاله کلوب آغیرلاشدقلرنده آنلری اسیر آلك وصاغلام باغلایك » دیمکدر . شوحالده ضربك نهایه‌سی ؛ آنلرك حربه قدرتلری کسیلدیکی زماندر . قتل و ضرب بو صورتله نهایت بولونجه آنلردن اله کچنلری قتل ایتمك واجب دکل بلکه جائزدر واله کچنلر حقنده یاپیلاجق معامله‌یی بیان ایتمك اوزره واجب تعالی (فشدوا الوثاقَ) بیورمشدر . یعنی « سز آنلری اسیر ایدنجه باغلاناجق آلتله ایی وصیق

باغلایك » دیمکدر . چونکه وثاق ؛ برشیئی باغلامغه آلت اولان ایپ ، کندر کبی شیلردر . شو حالده « باغلرینی باغلایك » دیمك « شدتله محافظه ایدك قاچیرمایك » دیمکدر . یوقسه «البته بر باغ ایله باغلامق لازمدیمك» دکلدر . بناءً علیه ؛ اسیرلری سلاحلی عسکرله بکله‌تمك‌ده باغلاتمق معناسنه اولدیغی جهتله محافظه‌سنه دقت اولونان هر اسیر باغلانمش حکمنده‌در . (منّاً) بدلسز اسیرك نفسنی کندینه احسان ایتمکدر . (فداءً) اسیرك بدلنده آلنان مبلغدر . اسیری مجاناً قویوویرمکده علویت اسلامیه‌یی اعلانله اسلامیته ترغیب اولدیغندن بدل ایله آزاد ایتمك اوزرینه مرجح اولدیغنه اشارت ایچون (منّاً) فدا اوزرینه تقدیم بیورلمشدر .

اسیر بدلنده آلنه‌جق شی ؛ مال اولدیغی کبی مقابلنده اسلام اسیرلرینی قورتارمقله ویاخود اهل اسلامه منفعتلی باشقه شرطلرله‌ده اولابیلور . چونکه ؛ زمان سعادتده بعض اسیرلر بر دها اسلامه سل سیف ایتمه‌مك شرطیله آزاد اولوندقلری کبی بدر غزاسی اسراسندن مالری اولمایانلردن اوقومق یازمق بیلنلری ، انصارك چوجقلرینی اوقوتمق شرطیله آزاد ایدلمشلردر .

(حتی تضع الحرب اوزارها) ده‌کی حتی قتلك غایه‌سنی بیانه ایچوندر . یعنی « سز قتاله دوام ایدك : حرب آثارینی ترك ایدنجه‌یه قدر » دیمکدر. اوزار ؛ آثار معناسنه‌در . یاخود اسلحه وآلات حربیه معناسنه‌در . یاخود اوزار ؛ وزرك جمعیدرکه کناه معناسنه‌در. بو مقامده مشرکلرك شرك وسائر جنایتلری مراددر . بوکا نظراً معنای آیت : [سز مقاتله‌یه دوام ایدك : حرب سببیله اهل شرك شرکلرینی ترك ایدنجه‌یه قدر] دیمکدر .

تفسیر طبریده بیان اولوندیغنه نظراً بعض علمانك حربك اوزارینی ترك ایتمسی حضرت عیسانك سمادن ایندیکنده اولاجغنی ذکر ایتمشلردر . یعنی « حربه دوام ایدك : عیسی علیه السلام نازل اولونجه‌یه قدر » دیمکدر . چونکه ؛ اوزمانده یهود ونصرانی وملت صاحبی اولان هر کیمسه اسلام اولوب قویون قورتدن امین وموجوداتك کلیسندن عداوتك زائل اولاجغی وفاره‌نك چورابی کسمیه‌جکی کبی بوتون اهالی اسلام اولاجغی جهتله آره‌ده

منازعه قالمیه‌جغی ودین اسلامك سائر دینلر اوزرینه غلبه‌سی ظهور ایده‌جکی امام مجاهددن مرویدر. بناءً علیه ؛ ایشته اوزمان انسانلر حرب ثقلتنی وآلاتنی براقاجق ویریوزی عدالتله طولاجق وحربه احتیاج قالمیه‌جقدر .

بعض مفسرین بو آیتك (فاقتلوا المشرکین حیث وجدتموهم) « هر نره‌ده بولورسه‌کز مشرکلری اولدورك » آیتیله منسوخدر دیمشلر ایسه‌ده صحیح اولان ؛ آیت محکم اولوب الیوم عمل جاری وحکمی باقیدر . چونکه ؛ امام طبرینك بیانی وجهله بو آیتك نسخ اولونمسنه ومنسوخدر دنیلمسنه احتیاج یوقدر . زیرا نسخك وجودینه قائل اولمق ؛ ناسخ اولان آیتله منسوخ اولان آیتك حکملری آیری ومعنالرینك برلشمسی جائز اولمایان یرده‌در . بوراده آیتلرك حکمی برلشه‌بیلور . چونکه ؛ اسیرك قتلی جائز اولدیغی جهتله ناسخ فرض اولونان (فاقتلوا الی آخر الایة) آیتنك حکمنه موافقدر . شو حالده ناسخله منسوخ اولاجق آیتلرك حکمی حالت واحده‌ده برلشه‌بیلور . زیرا ؛ اسیری مجاناً آزاد ایتمکله بر بدل آلارق آزاد ایتمك بیننده مخیر اولمقدن قتل اولونماق لازم کلمز .

بوندن اول بیان اولوندیغی وجهله بر اسیر حقنده حکم ؛ اوچدر : برنجیسی ؛ مجاناً آزاد ایتمك ، ایکنجیسی ؛ بر بدل مقابلنده آزاد ایتمك ، اوچنجیسی ؛ قتل ایتمکدر . رسول الله زماننده بو احکامك هر اوچی‌ده جاری اولمشدر . حتی اسرای بدردن (عقبة بن ابی معیطی) دنیلن خبیثك شرندن قتل ایله قورتولمق ممکن اولوب اگر قتل اولونمازده فرصت بولورسه اهل اسلامه ضرر ایقاعندن کیرو طورمیه‌جغنی بیلدیکی ایچون رسول الله قتل ایتدیرمش ودیگر اسرادن بعضیلرینی مجاناً وبعضیلرینی بر بدل مقابلنده وبعضیلرینی اهل اسلامك منفعتنه بعض شرطلره ربطله آزاد ایتمشدر . شو حالده آیتك محکم اولمسنده « فاقتلوا الی آخر الایة » آیتنه مخالف بر حکم اولمادیغندن منسوخدر دیمسی ایجاب ایدر بر حال یوقدر . بناءً علیه ؛ آیت محکمدر .

﴿ ذٰلِكَ ﴾

[شو بیان اولونان حکم الله تعالی‌نك حکمیدر .] بناءً علیه ؛ سز بو معامله‌یه دوام ایدك که هر بریکز اجر ومثوباته نائل اولاسکز وکافرلری حقیر وذلیل قیلاسکز .

﴿ وَلَوْ يَشَاءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ ﴾

[الله تعالی مراد ایتمش اولسه ایدی عسکرسز ومحاربه‌سز آنلردن اخذ انتقام ایدر وآنلرك جمله‌سنی سسلرینی چیقارتمقسزین اهلاك ایدردی .]

﴿ وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ ﴾

[ولکن الله تعالی سزه قتالله امر ایتدی که بعضیکزی بعضیکزله مبتلا قیلسون .]

یعنی ؛ الله تعالی مراد بیورسه ایدی حربه حاجت براقمقسزین آنلری آن واحدده اهلاك ایدر وانتقامنی آلیردی ولکن سزك بعضیکزی بعضیکزله مبتلا قیلمق ایچون حربله امر ایتمشدر که مؤمنلر کافرلرله محاربه ایتسون وبویوك اجره نائل اولسونلر وکافرلرده حقیر وذلیل اولسونلر که عدالت الٰهیه یرینی بولسون .

نیسابورینك بیانی وجهله آیتك معناسی شویله‌در : [ولکن الله تعالی سزه محاربه ایله امر ایتدی که بعضیکزی بعضیکزله امتحان ایتسون . مثلا مؤمنلری کافرلرله امتحان ایدر که فی سبیل الله لایق اولدیغی وجه اوزره جهاده سعی ایدرلرمی ، ایتمزلرمی وکافرلری‌ده مؤمنلرله امتحان ایدر که باقالم مؤمنلردن کوردکلری سطوت سببیله حقی قبول ایدرلرمی ، ایتمزلرمی ؟ شورالری کندیلرنجه بیلنسون ایچون سزه جهادله امر ایتمشدر] دیمکدر .

(ولکن لیبلوا) امتحان معناسنه‌در . امتحان ایسه بلنمیه‌ن بر شیئی بیلمك ایچون یاپیلان معامله‌یه یعنی تجربه‌یه دنیلدیکندن امتحانك معنای حقیقیسی واجب تعالی حقنده جائز اولاماز . بناءً علیه ؛ کرك امتحان کلمه‌سی وکرك آنك معناسنه اولان کلمه‌لر واجب تعالی‌یه اسناد اولوندیغنده مجازدر . بوکا نظراً « امتحان ایدر » دیمك « امتحان معامله‌سی یاپار » دیمکدر . چونکه ؛ الله تعالی هر کسك حالنی بیلدیکندن هیچ بر کیمسه‌یی امتحانه احتیاجی یوقدر . زیرا ؛ عالم السر والخفیات‌در . بناءً علیه « واجب تعالی‌نك امتحانی حقیقتده امتحان اولماز ، بلکه معامله‌سی امتحان معامله‌سی اولور » دیمکدر . شو حالده امتحان معامله‌سنده‌کی حکمت ؛ امتحان ایدیلن کیمسه‌لرك حاللرینی ملکلره وانس وجنه بیلدیرمسی واهل حقله

اهل باطلك يكديكريله چارپيشمسيله حقك تظاهر ايدوب هيچ كيمسه‌نك اعتذاره مجالى قالمامسيدر .

* * *

واجب تعالى قتالله امردن مقصد انسانلرك بعضيلرينك بعضيلريله امتحان معامله‌سى اولديغنى بياندن صوكره اثناى حربده شهيد اولانلره ويريله‌جك درجات عالياتى بيانله جهاده ترغيب ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَلَنْ يُضِلَّ اَعْمَالَهُمْ * سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ * وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴾ بيوريور .

[شول كيمسه‌لركه فى سبيل الله قتل اولونديلر . الله تعالى البته آنلرك عمللرينى ابطال ايتمز وآنلرى شهادت ثوابنه هدايتده قيلديغى كبى هدايت اوزره ثابت‌ده قيلار وآنلرك امر معيشتلرينى اصلاح ايدر وآنلرى جنته ادخال واودرجه جنتى آنلره بيلديرركه كأن آنلر يارادلديغى كوندنبرى جنتده ايمش كبى هرطرفنى بيليرلركه يابانجى كبى اولمازلر .]

يعنى ؛ اى مؤمنلر ! شول كيمسه‌لركه آنلر دين حقى ترويج ورضاء الٰهى‌يى تحصيل ايچون فداى جان ايتديلر . آنلرك عمللرينى وامكلرينى الله تعالى البته ضايع ايتمز. چونكه ؛ آنلرك مجاهده‌سى رضاء بارى ايچون اولوب رضاء بارى ايچون اولان عمل بوشه كيتميه‌جكندن آنلرك عمللرى بوشه كيتمز ورضاء بارى ايچون عمل ايدنلرى الله تعالى دنياده اك ايى ايشلره موفق قيلار وحاللرينى اصلاح ايدر وآخرتده جنت اعلايه ايصال ايتديكى كبى جنتده هركسك سرايلرينى كنديلرينه تعريف ايدركه هركس شاشمقسزين ويول غيب ايتمكسزين طوغريجه كندى قوناغنه چكيلور كيدر وباشقه بر كيمسه‌نك تعريفنه محتاج اولماز .

(عَرَّفَهَا) تعريف‌دن آلنديغنه نظراً بيان اولونان معنى موافقدر . بعض علما رائحۀ طيبه معناسنه عَرْف كلمه‌سندن آلنديغنى بيان ايده‌رك شويله معنى ويرديلر : [جناب حق شهيدلرى جنته ادخال ايدر وجنتى آنلره رائحۀ طيبه صاحبى قيلاركه هر نره‌يه كيتسه‌لر

رائحۀ طيبه ايچنده كيدرلر] ديمكدر . بو آيتك احد غزاسنده اهل اسلامدن يتمش قدر شهيد وبرچوق يارالى بولونديغى زمان اهل ايمانى تبشير ايچون نازل اولديغى مرويدر .

* * *

واجب تعالى شهيدلرك نائل اولاجقلرى درجاتى بياندن صوكره كافرلرله مقاتله‌يه تشويق ايتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ ﴾ بيوريور .

[اى اهل ايمان ! اللهك دينته ياردم ايدرسه‌كز الله تعالى سزه ياردم ايدر ومحاربه زماننده آياغكزى ثابت قيلار .]

يعنى ؛ اى مؤمنلر ! سزه خطاب ايدرم‌كه اكر سز اللهك رسولنه تبعيت ودينته ياردم ايدرسه‌كز الله تعالى دشمنلريكز اوزرينه سزى غالب قيلمقله ياردم ايدر . بناءً عليه ؛ حقوق اسلاميه‌يى ادايه وكافرلرله مجاهده‌يه سزه قدرت وقلبكزه متانت وآياقلريكزه ثبات ويرر. شوحالده كرك وظيفۀ دينيه‌يى ايفاده وكرك دشمن قارشوسنده يورولماز برحالده اولورسكز .

بو آيتده الله تعالى‌نك مؤمنلره نصرتى؛ مؤمنلرك الله تعالى‌نك دينته ياردم ايتملرينه تعليق اولونمشدر. اللهك دينته مسلمانلرك ياردم ايتمسنه كلنجه؛ **دينك اعلاسنه چالشمق واحكامنى كرك كندى نفسنده وكرك سائرلرى حقنده تطبيقه اوغراشمق ورسول اللهك سنتنه تماميله يابشمقدر .**

شو شرائط دائره‌سنده مسلمان اولانلره ياردم ايده‌جكنى الله تعالى قوللرينه بو آيتله بيان بيورمشدر. بو شرائطه رعايت ايتمه‌ين مسلمانلرك نصرت الٰهيه‌يه استحقاقلرى اولماديغنه آيت دلالت ايدر . اما استحقاقلرى اولماديغى حالده بعضاً لطف ايتديكى‌ده اولور .

* * *

واجب تعالى مؤمنلرك اثناى حربده آياقلرينك ثبات ايده‌جكنى بياندن صوكره

دشمنلرينك آياقلرى ثبات ايتميه‌جكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْساً لَهُمْ وَاَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴾ بيوريبور .

[شول كيمسه‌لركه آنلر كافراولديلر . آنلرك اثناى حربده آياقلرى قايار يره دوشرلر والله تعالى عمللرينى ابطال ايدر وسعيلرندن بر فائده كورمزلر .]

(فتعساً لهم) تعساً ؛ **هلاك اولمق وآياغى قايمق وبر يرده دوشمك وبر شيدن اوزاق اولمق ومرتبه‌سنك آشاغى اينمسى** معناسنه‌در . بوراده هانكى معنى مراد اولونورسه اولونسون مقامه موافقدر. **تعساً كلمه‌سى مقدر بر فعلك مفعوليدر** وتقدير كلام شويله‌در : (اتعسهم الله فتعسوا تعساً) يعنى « الله تعالى كافرلرى اهلاك ايتدى آنلرده هلاك اولورجه‌سنه هلاك اولديلر » . **ياخود** « الله تعالى اثناى محاربه‌ده كافرلرك آياقلرينى قايديرر وآنلرك آياقلرى قايار كبى جه‌سنه قاياركه اصلا ثبات ايده‌مزلر » . **ياخود** « الله تعالى كافرلرى صف قتالدن دوشورور وآنلرده بر دوشوشله دوشرلركه اصلا يرلرندن قالقامازلر . بناءً عليه؛ مسلمانلرى اضرار وقتل ايچون كافرلرك ياپدقلرى تدبيرلرينى الله تعالى ابطال ايدركه اصلا فائده‌سنى كورمزلر » . **ياخود** « الله تعالى كافرلرك مرتبه‌لرينى آشاغى اينديرر وآنلرده بر درجه‌يه قدر اينرلركه آندن صوكره بردها مؤمنلرك قارشوسنه چيقامازلر » ديمكدر .

فخر رازينك بيانى وجهله هانكى معنى مراد اولونورسه اولونسون بو آيت مؤمنلرك خاطرلرينه كلن بر وهمى دفعله اهل ايمانى تقويه ايتمشدر . چونكه ؛ واجب تعالى بوندن اولكى آيتده «مؤمنلر اللهك دينى اعلا ايچون چاليشيرلرسه الله تعالى نك ده آنلره ياردىم ايده‌جكنى وآياقلرينى ثابت قيلاجغنى» بيان ايدنجه مؤمنلرك ذهنلرى « كافرلرده ثبات ايدرلرسه حرب دوام ايدر وجنك وجدال كسيلمز ومشقت عظيمه‌يه دوچار اولورز . بناءً عليه ؛ حالمز كسب وخامت ايدر عاقبت مشكل اولور » كبى برطاقم شيلرله مشوش ومضطرب اولمسى اوزرينه جناب حق « مسئله آنلرك خاطرلرينه كلن كبى اولمايوب مؤمنلر دين الٰهى‌يه ياردىم ايتدكجه كافرلرك ثبات ايده‌ميه‌جكلرينى» بيانله مؤمنلرك قلبلرينى تقويه وتشجيع بيورمشدر. كأن واجب تعالى « اى مؤمنلر ! كافرلردن قورقمايك . زيرا ؛ سزك ايمانكز قوى اولدقجه ثبات سزك ، زوال وهلاك آنلركدر . چونكه ؛ آنلرك معبودلرى جمادات

قبيلندن اولديغى جهتله آنلره معاونته اقتدارلرى يوقدر . اما سزك ربكز قادر وقيوم اولديغندن سزه ياردىم ايدر وآياغكزى ثابت قيلار » بيورمشدر .

بو آيتك تفسيرندن آكلاشيلديغى وجهله بالعموم مؤمنلره وبالخاصه عساكر اسلاميه‌يه دائما كافرلرك ضعيف اولدقلرندن واهل اسلامك شوكت وقوتندن بحث ايتملى كه اهل اسلامك قلبلرينه قوت كلسون وشجاعت ومتانتلرى غيب اولماسون . زيرا جناب حقك مؤمنلرك ثباتلرندن وكافرلرك ثبات ايده‌ميه‌جكلرندن بحث ايتمسى؛ اهل ايمانه بو معنايى تعليم ايچون اولسه كركدر. مع التأسف زمانمزده برچوق مسلمانلرك وبالخاصه آوروپايى كورن وياخود كورنلرى ديكله‌ين برچوق كنجلريمزك حاللرى بو آيتك شدتله عكسنه‌در. زيرا ؛ آوروپالى‌يى جانندن زياده سونلر دائما آوروپايى ثنا واهل ايمانى ذم ايتمكله مشغول اولوب آنلرك بو كبى سوزلرى داغيلدقجه اهل ايمانك قلبلرنده تأثير ايتمش وقوت قلب ومتانت قالمامشدر . بناءً عليه؛ كنديمزى دائما ضعيف ودشمنلريمزى قوى كورمكله اوزريمزه بر ذل ومسكنت چوكمش ودوشكون برحالده قالمش وانقراضه يوز طوتمش وعاقبت حرب عمومى بلاسنده اسممز خريطهٔ عالمدن سيلنه‌جك برحاله كلديكمز كورولمشدر. ايشته بونك سبب اصليسى ؛ مزاياى اسلاميه‌يى اونوتمقلغمز وآوروپانك مزاياسندن بحثله آنلرى پك يوكسك وكنديمزى پك آشاغى كورمكلكمزله هر وارانى وايلكى آنلردن بكله‌مك وهردرلو فنالغك بزده اولديغى ظن ايتمكدر . شيمدى بو ظنلر لله الحمد بر آز زائل اولمغه باشلامشدر . زيرا ؛ حرب عموميده آوروپانك فنالغنه بر درجه هركس مطلع اولمش وآوروپاليلرجه ياپيلان مظالمى كوزلريله كورمش اولدقلرندن آنلرك مزاياسندن بحث ايدنلر دخى فنالقلرينى اعترافه باشلامشلر واولجه واقع اولان ثنالرندن آزيجق اوتانانلرده كورولمش ومدح ايتمك ايسته‌ينلرك سوزلرينى‌ده اولكى قدر ديكله‌ينلر قالمامشدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك بحق مسلمانلره قارشى ثبات ايده‌ميه‌جكلرينى بياندن صوكره ثبات ايده‌ميه‌جكلرينك سببنى بيان ايتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ﴾ بيوريبور .

[شو کافرلرك آیاقلرینك قایماسنه ومرتبه‌لرینك آشاغی اینمسنه وعمللرینك بوشه کیتمسنه سبب ؛ الله تعالی‌نك انزال ایتدیکی قرآنی واحکامنی آنلرك کریه کورملریدر . حاللری بویله اولونجه الله تعـالی آنلرك عمللرینی ابطال ایتمشدر .] زیرا ؛ کفرله عمل قبول اولونماز .

یعنی کافرلرك ثباتسز ومتانتسز اوللرینك سببی ؛ قرآنه کفر ایتملری و احکامنی کریه کورملریدر . چونکه قرآنه ایمان ؛ جمیع سعادتك اس الاساسی اولدیغی کبی قرآنه کفر ایتمك ده جمیع رذائلك اساسیدر . زیرا عملك کیفیتنی بیلمك ؛ قرآنله اولدیغندن قرآنه ایمان ایتمه‌ین بر کیمسه هرنه عمل ایتسه شریعت دائره‌سنده عمل ایده‌میه‌جکندن شریعت خارجنده اولان هر عمل باطلدر. قرآنی کریه کورملرینك سببنه کلنجه؛ قرآنك احکامی آنلرك الفت ایتدکلری شرك وظلم وسائر فواحشك جمله‌سنه مخالفدر . زیرا قرآن؛ بو افعال قبیحه‌نك کافه‌سندن آنلری نهی ایدر . شو حالده آنلرك آرزو ایتدکلری شیلرك خلافنی تکلیف آنلره آغیر کلدیکی جهتله قرآنك احکامنی انکار ایدرلر. چونکه؛ الفتلرینك خلافیدر. کفار قریشه نسبتله خیر کوریلان عمللری؛ بیت شریفی طواف ومسجد حرامی تعمیر ومسافره اکرام ومظلوملره اعانه ویتیملره مرحمت ایتمکدر . ایشته بو عمللرك قبولی ایمانه موقوف اولدیغندن ایمانلری اولمادیغی جهتله بو عمللرینك جمله‌سی ضایع اولمشدر.

*
* *

واجب تعالی کافرلرك بعض حاللرینی بیاندن صوکره اول کچن کافرلردن عبرت آلمایانلری تکدیر ایتمك اوزره ﴿ اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ﴾ بیوریور .

[او کافرلر اوتوردیلر دوردیلرده یریوزنده شام ویمن جهتلرینه مسافرت ایدوب کندیلرندن اول کچنلرك عاقبتلرینی کورمه‌دیلرمی ؟] و کوردکلرنده نه ایچون آنلردن عبرت آلمیورلر وکندی عاقبتلرینك ده آنلرکی کبی اولاجغنی نه‌دن دوشونمیورلر ؟ حالبوکه دوشونملری لازمدر. زیرا ؛ آنلرك خرابه‌لرینی کورونجه سبب هلاکلرینی تدقیق

ایدوب کندیلرینك ده عین عاقبته اوغرایاجقلرینی بیلمه‌لری لازم دکلمی ؟ بناءً علیه لایق اولان ؛ صوکره کلنلر اول کچنلردن عبرت آلمق ودنیانك بقاسی اولمادیغنی بیلمك وآخرت ایچون چاره آرامقدر . اول کچنلردن عبرت آلمامق کبر وغرور اثریدر وبو حالك ایسه عاقبت هلاکه سبب اولاجغنده شبهه یوقدر .

*
* *

واجب تعالی بو آیته « کچمش امتلرك حاللری نه اولدی که آنلردن عبرت آلالم ؟ » عنوانده وارد اولان سؤاله جواب اولمق اوزره ﴿ دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ اَمْثَالُهَا ﴾ بیوریور .

[الله تعالی آنلری اهلاك ایتدی وکچمش امتلرك اخلاقیله تخلق ایدن کافرلر ایچون آنلره واقع اولان هلاکك امثالی واردر .] زیرا ؛ کفرده واخلاقده کچمش کافرلره بکزه‌دکلرندن هلاکلری وعذابلری دخی آنلرك هلاك وعذابلرینه بکزه‌یه‌جکدر .

یعنی ؛ الله تعالی امم سالفه‌یی کندیلرینه ارشاد ایچون کوندریلن رسوللرینه ایمان ایتمه‌دکلرندن وسائر کناهلرندن طولایی دنیاده غضب الٰهی ایله اهلاك ایتدی. حتی آنلره مخصوص اولان اولاد و احفـاد واموالاری کندی وجودلری ایله برابر جمله‌سی هلاك اولدی کیتدی، هیچ بر شیلری قالمادی. آنجق مملکتلرینك خرابه‌لری قالدی که صوکره کلنلره عبرت اولسون . شو حالده انسانلره لایق اولان ؛ او خرابه‌لردن عبرت آلمقدر ، یوقسه کور کورینه عمرینی افنا ایتمك دکلدر وکچمش امتلرك اخلاق واطوارنده اولان کافرلره‌ده آنلره نازل اولان عذابك امثالی واردر . حالبوکه امم سالفه ثروت وسامان ، اعوان واتباع وجاه ومنصب جهتندن بونلردن دها زیاده قوته مالکلردی . آنلر او قدر قوتله هلاك اولونجه بونلرك هلاك اولاجقلری اولویتله ثابتدر .

کافرلرله مراد؛ زمان سعادتده بولونان مکه کافرلریدر. امثال ایله مراد ؛ امم سالفه‌نك عاقبتلرینك امثالیدر. یعنی « آنلر اللهك غضـبیله هلاك اولدقلری کبی بونلرده هلاك

اولاجقلر » ديمكدر . چوق زمان كچمكسزين آيتك سرى ظهور ايدەرك بونلردن ايمان ايتمەينلر محو وپريشان وهلاك اولديلر .

كرچه آيتده حال حاضرده اولان كافرلره امم سالفەنك عاقبتلرينك امثالى وارد اولمش ايسەده مماثلت يالكز هلاك اولملرندەدر . چونكه امم سالفەنك هلاكلرى؛ زلزله، طوفان وروزكار كبى دهشتلى وقوعاتلره اولدى. اما قريش كافرلرينك هلاكلرى بوكبى وقوعاتلره اولمايوب باشقه صورتله وقوعبولمش وقريشك هلاكى امم سالفەنك هلاكندن دها شدتلى اولمشدر . زيرا قريشك هلاكى؛ كنديلرينك حقير وضعيف كوردكلرى وبر مجلسده برابر اوتورمغه تنزل ايتمەدكلرى كيمسەلرك اللرنده بر قسمى قتل اولونوب ديكر بر قسمى‌ده اسير اولمق صورتيله اولديغندن بونلرك هلاكلرى دها الملى وكدرلى اولمشدر . اما امم سالفەنك هلاكلرى عمومى بر بلا ايله آنى اولديغندن قريشك هلاكنه نسبتله خفيفدر . چونكه آنى اولان مصيبت؛ تدريجى اولاندن البته قولاى اولور .

فخررازينك بيانى وجهله بوآيتده كافرلرله مراد؛ **امم سالفەنك كافرلرى اولمق** احتمالى واردر . بواحتماله نظراً امثال ايله مراد؛ **آخرتده اولاجق عذابلريدر.** شوحالده **معناى آيت :** [الله تعالى دنياده كافرلرى اهلاك ايتدى واوكافرلر ايچون آخرتده، دنياده كوردكلرى عذابك امثال عديدەسى وار] ديمكدر . لكن بواحتمال اوزاقدر . چونكه؛ آيتك اولى بوامتك سير وسفرلرنده امم سالفەنك اثرلرندن عبرت آلمادقلرينى توبيخ وذم اولوب آنلردن عبرت آلمامق هلاكى موجب اولاجغنى بيان اولونجه كافرلرله مراد؛ **بوامتك كافرلرى اولمق لازم كلير** كه سابقك احواليله حال حاضرده اولانلرى ذم اولسون.

خلاصه؛ الله تعالى امم سالفەنك كافرلرينى هلاك ايتديكى عذابك امثاليله بوامتك كافرلرينى‌ده هلاك ايدەجكى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك هلاكلرينى بياندن صوكرا هلاكك سببنى بيان ايتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَاَنَّ الْكَافِرٖينَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ ﴾ بيوريور .

[كافرلرك شوهلاكلرينك سببى ؛ الله تعالى مؤمنلرك وليسى وياردمجيسيدر. حالبوكه كافرلرك وليلرى وياردمجيلرى يوقدر .] زيرا ؛ مؤمنلرك معبودلرى اولان الله تعالى قدرت قاهره صاحبى اولديغى جهتله كنديسنه عبادت واطاعت ايدن قوللرينه ياردم ايدر. بناءً عليه ؛ مؤمنلر عزيز وغالب اولورلر . اما كافرلرك معبودلرى اولان پوتلرك منفعت ومضرته اقتدارلرى اولماديغى كبى كنديلرينه عبادت ايدنلره ياردم ايتمكەدخى اقتدارلرى يوقدر. بونك ايچوندركه كافرلر حقير وذليل واكثر زمانده رذيل ورسواى اولورلر .

(لامولى لهم) **كافرلرك معين وناصرلرى يوق** ديمكدر . چونكه مولى لفظى ؛ **ناصر ومعين** معناسنه اولديغى كبى **رب ومالك** معناسنه دخى اولور . بناءً عليه ؛ بعض آيتده الله تعالى‌نك كافرلرك مولاسى اولماديغى بيان اولونور، بوآيتده اولديغى كبى. بعض آيتده‌ده الله تعالى‌نك كافرلرك مولاسى اولديغى بيان اولونور. چونكه؛ « الله تعالى كافرلرك مولاسى دكل » ديمك « ياردمجيلرى دكل » ديمكدر و « الله تعالى كافرلرك مولاسى » ديمك « ربلرى ومالكلرى » ديمكدر. بناءً عليه ؛ آيتلر بيننده تناقض يوقدر . زيرا ؛ هر آيتده معنا باشقەدر .

خلاصه كافرلرك هلاكه مستحق اولملرينك سببى ؛ الله تعالى‌يه ايمان ايتمەدكلرندن آنلرك وليسى اولماسى ومؤمنلرك نجاته مستحق اولملرينك سببى ؛ الله تعالى‌يه ايمان ايتدكلرندن آنلرك ياردمجيسى الله تعالى اولمسى اولديغى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك دنياده هلاكلرينى ومؤمنلرك نجاته مستحق اولدقلرينى بياندن صوكره آخرتده حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَالَّذٖينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْاَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ﴾ بيوريور .

[الله تعالی کندینه ایمان ایدن و عمل صالح ایشله‌ین مؤمنلری آلتندن ایرمقلر آقار جنتلرینه ادخال ایدر . شول کیمسه‌لرکه آنلر کافر اولدیلر ، دنیا متاعیله انتفاع ایدوب شهوات نفسانیه‌لرینك تلذذاتیله اکتفا ایدرلر و حیواناتك ییدیکی کبی ییرلر وایچرلر و اونعمتی ویرن ربلرینه شکر ایتمز عادتا بر بهایم سورولریدر و آنلرك آخرتده یاتاجق یرلری جهنم آتشیدر .] چونکه ؛ آنلرك همتلری همان دنیا نعمتلرینه اولدیغندن انتفاعلری همان دنیایه مخصوصدر . زیرا ؛ هیچ بر شیئی دوشونمکسزین بهایمك ییدیکی کبی ییرلر او نعمتی خلق ایدن خالقه شکر ایتمزلر . بناءً علیه ؛ بهایمدن فرقلری یوقدر . اما مؤمنلر ربلرینه ایمان ایدوب ایمانلرینك مقتضاسی اولان کوزل عمللری ایشله‌یه‌رك نعمتك شکرینی ادا ایدوب نعمتك خالقنی دوشوندکلری جهتله بهایم مرتبه‌سندن چوق یوکسك بر مرتبه احراز ایتدکلری ایچون آخرتده الله تعالی آنلری جنتلریله تلطیف ایدر .

﴿ الانعام ﴾ ادراکدن غافل حیوانلر معناسنه‌در . فخر رازینك بیانی وجهله کافرلرك ییه‌لرینی بهایمك ییه‌لرینه تشبیهده اوچ احتمال واردر : برنجیسی ؛ کافرلر آنجق حیوانات کبی ییمك و ایچمك دوشونورلر . حالبوکه انسانه لایق اولان ؛ ییمکدن و ایچمکدن مقصد نه‌در آنی بیلمك ایکن کافرلر آنی دوشونمزلر . لکن اهل ایمان ییوب ایچمکدن مقصدك عمل صالح ایشله‌مکه قوت اولمق ایچون مشروع اولدیغنی بیلیرلر و ییمسنی و ایچمسنی بو مقصده ابتنا ایدرلر . ایکنجیسی ؛ کافرلر بهایم کبی ییدیکی نعمتلرك خالقنی بیلمزلر و او نعمتلرله خالقك وجودینه استدلال ایتمزلر . اما مؤمنلر ییدکلری نعمتلرك خالقنی بیلیرلر و شکرینی ادا ایدرلر . اوچنجیسی ؛ حیوانات ییمزلرسه‌لر ایچونه یوب عاقبت ییمزلك سببیله بوغازلاناجغنی بیلمدیکی کبی کافرلرده ییمزلرسه‌لر ایچونه ییرلر ولکن عاقبت یاناجقلرینی بیلمزلر .

﴿ مثوی ﴾ کندیسنده دواملی صورتده اکله‌شوب قرار ایده‌جك بر محلدر . بناءً علیه ؛ کافرلرك جهنمده دواملی اکله‌شوب قرار ایده‌جکلرینه اشارت ایچون واجب تعالی جهنمك آنلره مثوی اولاجغنی بیان بیورمشدر .

خلاصه ؛ مؤمنلرك ایمان و عمل صالحلری سببیله جنت نعمتلرینه نائل اولاجقلری

و کافرلرك ایمان و عمللری اولمادیغی کبی ییه‌لری آنجق دنیاده انتفاع و تلذذ ایتمك ایچون اولوب بهایم کبی ادراکدن خالی اولدقلری جهتله مقاملرینك جهنم اولاجغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی سیر و سفرلرندن عبرت آلمایان کافرلری توبیخ ایتدکدن صوکره رسولنی تسلیه و کافرلری تهدید ایتمك اوزره ﴿ وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! سنك قومك اولان قریش قبیله‌سنك سنی چیقاردقلری مکه قریه‌سی اهالیسندن دها قوتلی و شدتلی برچوق قریه‌لرك اهالیسنی بز عظیم الشان اهلاك ایتدك . آنلر ایچون اصلا یاردیمجی اولمادی .] کذلك مکه اهالیسنی‌ده اهلاك ایدرز هیچ یاردیمجیلری اولماز .

یعنی ؛ ای حبیبم ! مکه اهالیسنك سنی مکه‌دن چیقاردقلرینه سن محزون اولما . زیرا ؛ برچوق قریه اهالیسی که آنلرك قوت و شوکتلری مکه‌لیلردن دها زیاده اولدیغی حالده بو کبی فنا حاللرینه بناءً آنلری اهلاك ایتدیکمز کبی بونلری‌ده آنلر کبی اهلاك ایدرز و بزم اهلاکمزدن آنلری قورتاره‌جق یاردیمجیلری‌ده اولماز .

خازنك بیانینه نظراً بو آیتك رسول اللهی تسلیه ایچون غار شریفده نازل اولدیغی ابن عباس حضرتلرندن مرویدر . چونکه ؛ رسول الله مکه‌دن چیقوب غار شریفی تشریف بیوردیغنده دونوب مکه‌یه باقارق « ای بلدهٔ طاهره ! الله تعالی‌یه و بکا اك سوکیلی بر بلده‌سك . اکر مشرکلر بنی سندن چیقمغه مجبور ایتمه‌سه‌لردی بن سندن چیقمازدم » دیمسی اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر .

⁂

واجب تعالی کافرلرك عاقبتلری هلاك و مؤمنلرك عاقبتلری خلاص اولدیغنی و کافرلری هلاکدن قورتاره‌جق یاردیمجی اولمایوب مؤمنلره یاردیمجی اولاجغنی بیاندن صوکره ایکی

فرقه‌نك مساوی اولمایوب آره‌لرنده فرق اولدیغنی بیان و مساوی اعتقاد ایدنلرك اعتقادلرینی رد ایتمك اوزره ﴿ اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهٖ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوٓءُ عَمَلِهٖ وَاتَّبَعُوٓا اَهْوَٓاءَهُمْ ﴾ بیوریور.

[سز کافرلرله مؤمنلر مرتبه‌ده مساوی اولورمی ظن ایدرسکز ؟ اکر بویله ظن ایدرسه‌کز بو ظنکز فاسد و یا کلیشدر. زیرا ؛ ربسندن هدایت اوزره اولوب دینك حق اولدیغنه عقلی و نقلی دلیلی اولان کیمسه شول کیمسه کبی اولورمی که او کیمسه‌نك چیرکین عملی شیطان طرفندن کندینه تزیین اولوندی و کوزل کوسترلدی و آنلر هوا و هوسلرینه اتباع ایتدیلر.] بو ایکی فرقه بربرینه مساوی اولورلرمی ؟ البته اولامازلر. زیرا ؛ بو ایکی فرقه‌دن برینك کیتدیکی یولك و طوتدیغی دینك حق اولدیغنه دائر اَلنده قوتلی دلیللری وار. دیکرینك ایسه کیتدیکی یولك و طوتدیغی مسلکك طوغرو اولدیغنه دائر اَلنده بر دلیلی اولمادیغی کبی ایشله‌دیکی چیرکین عمللری شیطان طرفندن تزیین و شهوات نفسانیه‌لرینه اتباع ایتمك وار. هدایت اوزره اولدیغنه ربسندن دلیل و شاهدی اولانله عملی شیطان طرفندن تزیین اولونوب هوا و هوسلرینه اتباع ایدنلر مساوی اولورمی و بونلرك ایکیسی مساوی اعتقاد ایتمك طوغرو اولورمی ؟ البته اولاماز. زیرا ؛ بریسی فرقهٔ ناجیه دیکری فرقهٔ هالکه‌در.

بو آیتده طوتدیغی یولك طوغرو اولدیغنه اَلنده ربسندن دلیلی اولانلرله مراد ؛ مؤمنلردر. زیرا ؛ مؤمنلرك اَلنده دین محمدینك حق اولدیغنه دلیل عقلی اولارق رسول اللهك معجزه‌لری واردر که تواترله ثابت اولوب زماننده هیچ کیمسه معارضه ایده‌مه‌مش و نبوتی بالبینه اثبات ایتمش و بیك اوچیوز کسور سنه‌در دوام ایتمش و خلافنی اثبات ایدن بولونمامش و بناءً علیه ؛ دین محمدینك حق اولدیغی تقرر ایتمشدر. شو حالده بو دینله تدین ایدنلرك اَللرنده دینك حق اولدیغنه قوتلی دلیل عقلی واردر. مؤمنلرك اَللرنده دین اسلامك حق اولدیغنه دلیل نقلی واردر که قرآن عظیم الشاندر. زیرا قرآنك احکامی ؛ دین اسلامك اساسیدر و الی یوم القیام باقیدر و نازل اولدیغی زماندن بو آنه قدر بر جمله‌سی دکل بر کلمه‌سنی بیله تبدیله هیچ بر کیمسه قادر اولامامشدر. زیرا ؛ محافظه‌سی حفظ الٰهی

ایله تأمین اولونمشدر و احکامی ایسه انس و جنك دنیوی و اخروی سعادتلرینه کافیدر و هر حکمی بنی بشرك راحتلری ایچون بر دستور اعظمدر. زیرا ؛ جمله احکامی عقل سلیمك بلا تردد قبول ایده‌جکی بر راده‌ده‌در. بناءً علیه ؛ قرآنله عمل ایدنلرك طوغرو بر یول طوتدقلرینه اَللرنده قرآن کبی قوتلی دلیللری واردر. اما کافرلره کلنجه ؛ طوتدقلری یولك طوغرو اولدیغنه دلالت ایدر بر دلیللری یوقدر. آنجق کوتو عمللرینی شیطانك تزییندن و هوا و هوسلرینه اتباعدن باشقه بر شی یوقدر و بونك ایکیسی‌ده ایشه یاراماز. شو حالده طوتدیغی یولك طوغرو اولدیغنه ربی طرفندن دلیلی اولانلرله دلیلی آنجق شیطانك تزییندن و شهوات نفسانیه‌سنك آرزوسندن عبارت اولانلر مرتبه‌ده مساوی اولابیلیرلرمی؟ البته اولامازلر. زیرا ؛ بریسی هدایت دیکری ضلالت اوزره‌در. هدایتله ضلالت مساوی دکل که بونلر اوزرینه بولونانلر مساوی اولسون.

خلاصه ؛ شریعته تمسك ایدنلرله شیطانه و هوا و هوسلرینه تبعیت ایدنلرك مرتبه‌ده مساوی اولامایه‌جقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

⁂

واجب تعالی اهل ایمانله اهل کفرك مرتبه‌ده مساوی اولامادقلرینی بیاندن صوکره بینلرنده مساوات اولمادیغنی تأکید و اهل ایمانك جنتده نائل اولاجقلری نعمتلری بیان ایتمك اوزره ﴿ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا اَنْهَارٌ مِنْ مَٓاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍ وَاَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَاَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَاَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى ﴾ بیوریور.

[متقی اولان مؤمنلره وعد اولونان جنتك صفتلری شونلردر : برنجیسی ؛ او جنتده طادی و رایحه‌سی و لونی بوزولمادق صودن نهرلر واردر. ایکنجیسی ؛ طادی بوزولمادق سوددن نهرلر واردر که هر کس ایسته‌دیکی قدر ایچرلر. اوچنجیسی ؛ او جنتك ایچنده ایچنلره غایت طاتلی و لذتلی شرابدن نهرلر واردر. دردنجیسی ؛ صافی بالدن نهرلر واردر که هر کس ایسته‌دیکی زمان ایچه‌بیلیر و کیمسه مانع اولاماز.]

يعنى ؛ اهل جنتك هر آرزو ايتدكلرى شى جنتده واردر. حق اوامر الٓهيه يه امتثال ونواهئ سبحانيه دن اجتناب ايتمك صورتيله اتقا ايدن مؤمنلره وعد اولونان جنتك صفت عجيبه سى : اوجنتده لونى ورنكى وطادى اصلا بوزولماز صودن نهرلر واردركه اونهر غايت براق اولوب طبع انسانك نفرت ايده جكى هيچ برشى قاريشماز ودنيا نهرلرى كبى بولانماز. بناءً عليه؛ اهل جنت هر نه زمان و نره سندن ايسترسه سوه سوه ايچر، خاطرينه سومه مزلك كلمز . واوجنتده سوددن ده نهرلر واركه اوسودده اكشيلك وككره مسيلك كبى طادنده بوزوقلق اولماز. واوجنتده شرابدن نهرلرده واردركه اوشرابى ايچنلره عين لذتدر، يوقسه دنيا شرابلرى كبى قوقوسنده فنالق اولمق وسرخوشلق ويرمك كبى طبع بشرك سوميه جكى برشى يوقدر. واوجنتده صافى بالدن ده نهرلر واردركه اونهرلرك دنيا باللرى كبى طورتوسى اولماز ، صافى وبراق وطبع بشره غايت ملايمدر .

(مصفًى) يارادليشنده خالص ، صافى وبراق ديمكدر . يوقسه دنيا باللرى كبى اولنده قاريشيق وارده صوكره دن تصفيه اولونمش معناسنه دكلدر. بوآيتده جنتك متقيلره وعد اولونديغى بيان اولونمشدر . متقيلرله مراد ؛ **اوامر الٓهيه ونواهئ سبحانيه نك كافه سنه امتثال ايدن مؤمنلردر** . شوحالده اتقا ديمك؛ **ايمانك مقتضاسى وجه اوزره عمل ايتمكدر.** بناءً عليه؛ ايمان كامل صاحبى ايى برمؤمن البته متقى زمره سندن اولديغى جهتله متقيلرله مراد؛ **ايمانه كامل صاحبى مؤمنلردر.**

بوآيتده بيان اولونان وجنتده بولونان درت نهرك دنياده بر نمونه سى واردر ، لكن دنياده بولونانلرك هر برنده سوله يه جك برطاقم عارضه لر اولديغندن جنتك بونعمتلرنده اصلا عارضه بولونميه جغى هر برنده آيرى آيرى بيان اولونمشدر. بناءً عليه بوآيت؛ اهل جنتك نائل اولاجقلرى نعمتلرك كدرسز اولديغنى بيان ومؤمنلرى طاعات الٓهيه يه دوامه ترغيب ايتمشدر.

خلاصه ؛ جنتده اهل جنت ايچون ايچلمسى لازم اولان هر نعمتك طبع بشره ملايم اولارق چوق ومبذول اولديغى وهيچ برنده اصلا كدر اولماديغى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

*
**

واجب تعالى انسانلر ايچون ايچلمسى لازم اولان هرشيئك جنتده موجود اولديغى بياندن صوكره ميوه نك هر نوعنك ده موجود اولديغى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ ﴾ بيوريور.

[اهل جنت ايچون جنتده هر نوع ميوه لر وربلرندن قصورلرينك عفوينه دائر بيوك مغفرت ده واردر .]

يعنى ؛ جنتده مشروباته دائر هرشى بولونديغى كبى مأكولاتدن هر نوعك وبالخاصه ميوه لرك هر نوعى دخى واردر واهل جنتك ربلرى طرفندن مغفرت عظيمه ده واردر .

فخررازى وخازنك بيانلرى وجهله جنتده ييوب ايچمك مجرد ذوق وصفا وتلذذ ايچون اولوب احتياج ايچون اولماديغنه اشارت ضمننده دنياده تلذذ ايچون اكل اولونان ميوه لر ذكر اولونمشدر. بناءً عليه ؛ بوآيتده احتياجه بناءً اكل آولونان اكمك وسائره ذكر اولونمامشدر . چونكه ؛ جنتده ياشامق ايچون اكله احتياج يوقدر . زيرا ؛ هرنه ييلسه وايچلسه مجرد تلذذ ايچوندر .

بوآيتده مغفرتك جنتده اولاجغى بيان اولونمشدر. حالبوكه مغفرت؛ جنته كيرمزدن اول اولور . زيرا مغفرتك معناسى ؛ **كناهى عفو ايتمك اولديغندن** جنته كيرمزدن اول اولمسى لازمدر. چونكه؛ مغفرت اولونمازسه جنته كيره مز. شوحالده جنتده مغفرتك معناسى ؛ **نعمتلرنده حلال وحرام وسؤال وحساب اندیشه سى اولماديغى كبى مضرت ويرمك انديشه سى ده يوق** ديمكدر. اما دنيا نعمتلرى بونك عكسنه دركه. زيرا؛ دنيا نعمتلرى حلال اولورسه انتفاع ايتمك جائز اولور وحرام اولورسه انتفاع ايتمك جائز اولماز وچوق يينورسه انسانه اذى ويرر وهضمى مشكل اولور ويينديكى قدرده دفع ضرورت ايچون زحمت چكيلور . اما جنت نعمتلرندن چوق يينورسه شيشكينلك وراحتسزلق وآغرى وصيزى مثللو برشيلر اولماديغى كبى دفع حاجت راحتسزلغى دخى اولماز . شو حالده معناى آيت : [اهل جنت ايچون جنتده هر نوع ميوه لر واردر. آنلردن ييرلر وايچرلر وآنلر ايچون ربلرندن مغفرت ده واردركه مأكولات ومشروباتلرنده اصلا مضرت يوقدر] ديمكدر.

یاخود « جنتده مغفرت وار » دیمك « جنته کیرمزدن اول مغفرت وار » دیمکدرکه او مغفرت سببیله جنته کیردیکندن کأن مغفرت جنتده کبی ذکر اولونمشدر .

بو آیتده مغفرتك ایکی جهتله عظمت شاننه اشارت اولونمشدر: برنجیسی ؛ مغفرتك ربلری طرفندن اولمسیدر . چونکه رب تعالی طرفندن مغفرت؛ الله تعالینك بویوکلکی نسبتنده بویوك اولاجغنده شبهه یوقدر . ایکنجیسی ؛ مغفرت کلمه سنك تنوینه ایله نکره اولارق وارد اولمسیدر . چونکه تنوینه ؛ بو مثللو مقامده تعظیمه دلالت ایدر . بناءً علیه « اهل جنتك ربلرندن مغفرتلری پك بویوك » دیمکدر .

* * *

واجب تعالی اهل جنتك نعمتلرینی بیاندن صوکره اهل جهنمك کوره جکلری عذابلری بیان ایتمك اوزره ﴿ کَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيماً فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ﴾ بیوریور .

[جنتده مخلد اولان کیمسه لر جهنمده مخلد اولوبده صیجاق صو ایچمکله قارنلری باغیرصاقلری دوکولنلر کبی اولورمی ؟] البته اولاماز . زیرا؛ ایکیسی مساوی دکلکه بریسی دیکری کبی اولسون .

یعنی ؛ شو بویوك درجه لره وانواع نعمتلره نائل اولان مؤمنلر جهنم آتشنده یانوب وصیجاق صولری ایچوب او صویك حرارتندن باغیرصاقلری دوکولن طاغی وباغی کافرلر کبی اولورلرمی وایکیسی مرتبه ده مساوی اولورمی ؟ البته اولاماز . زیرا؛ جنتده مؤمنلرك یالکز تلذذ ایچون ایچدکلری لذیذ صولر ، باللر ، سودلر وشرابلر مقابلنده جهنمده کافرلر حرارتك شدتندن جکرلری یانوب کباب اولدیغی برزمانده قاینار صو ایچرلروباغیرصاقلری پارچه پارچه دوکولور. بناءً علیه؛ جنتده یاشایانلرله جهنمده یاشایانلر البته مساوی اولاماز ؟

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بو آیت جلیله لفظاً مثبت کبی ایسه ده معناده منفیدر.

چونکه؛ مقدر برهمزهٔ استفهام واردر واو همزه ؛ استفهام انکاریدر. وتقریر کلام شویله در: (أمن هو خالد فی الجنة الموعودة کمن هو خالد فی النار) یعنی « موعود اولان جنتده ابدی قالان کیمسه جهنمده ابدی قالان کیمسه کبی میدر ؟ البته ایکیسی مرتبه ده مساوی اولاماز » دیمکدر . یاخود تقریر کلام شویله در : (امثل اهل الجنة کمثل من هو خالد فی النار) یعنی « اهل جنتك صفتی جهنمده مخلد اولان کیمسه نك صفتی کبی میدر ؟ البته ایکیسنك صفتی مساوی اولاماز » دیمکدر. شوحالده لفظ آیت مثبت اولسه ده معنا منفیدر. بناءً علیه ؛ بو آیتده اهل ایمانله اهل کفرك مساوی اولدقلرینی اعتقاد ایدنلرك اعتقادلرینی ردله کندیلرینی تکدیر واردر . زیرا ؛ برینك مقامی جنت دیکرینك مقامی جهنمدر وبرینك شرابی لذیذ دیکرینك شرابی قاینار صودر. بونلرك هیچ بری دیکرینه مساویمیدرکه بوحاللرك صاحبلری ده بربرینه مساوی اولسون . البته مساوی اولاماز. شوحالده شریعته وبالخاصه قرآنه تمسك ایدن مؤمنلرله هیچ بردلیله تمسك ایتمه ین وهوا وهوسلرینه وشهوات نفسانیه لرینك آرزوسنه اتباع ایدن کافرلر مساوی اولاماز وبونی ادعا ایدنلرك ادعالرینك مردود اولدیغی بدیهیدر .

* * *

واجب تعالی کافرلری ومقاملرینی بیاندن صوکره منافقلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّى إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ آنِفاً ﴾ بیوریور .

[جهنمده ابدی قالاجق کافرلردن بعضیلری یا اکرم الرسل ! مجلسکزده بولونور وسوزیکزی سکوت اوزره دیکلر ولکن حق اولدیغنی اعتقاد ایتمه دیکندن معناسنی فهم ایتمز یعنی قولاقدن کچیرر . حتی حضوریکزدن چیقدیغی وقت اصحابکزدن علم ویریلن علما صنفندن صورار ودیرکه « محمد صلی الله علیه وسلم شو مجلسده نه کبی شی سویله دی ؟ »] ایشته او منافق بویله دیمکله کلام نبویه کزی استهزا ایدر .

﴿ أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴾

[ايشته شونلرك الله تعالى قلبلرينه مهر باصدى وآنلرده هوالرينه اتباع ايتديلر .]

يعنى ؛ شو حضور نبويه كده بولونوب كلامنى ايشيتوب يانندن چيقدقلرنده بولونمامش كبى برحالده اصحابك علماسندن « محمد ﷺ هانكى شيئى سويله‌دى » ديه‌رك سوزيكزى استهزا ايدن منافقلرك قلبلرى اوزرينه الله تعالى مهر باصدى وقلبلرينى قاپاتدى وآنلر نفسلرينك آرزوسنه اتباع ايتديلر . قرآنى ايشيتديلرسه‌ده حقانيتنى اعتقاد ايتمه‌دكلرى جهتله لايقيله ديكله‌مه‌دكلرندن قلبلرينه برشى كيرمه‌مشدر .

بو آيتده كنديسنه علم ويريلن ذوات ايله مراد ؛ **اصحابك علماسى وبالخاصه (ابن مسعود) حضرتلريدر** . چونكه ؛ منافقلرك مسجد رسول اللهده بولونوب كلام رسالتى ديكله‌دكدن صوكره مسجددن چيقنجه استهزا طريقيله ابن مسعوددن رسول اللهك سويله‌ديكى سوزدن سؤال ايتدكلرى (ابن عباس) حضرتلرندن مرويدر .

منافقلرك سؤاللرينك حقيقى اولمسى احتمالى ده واردر . زيرا ؛ مسجدده رسول اللهك سوزينه اهميت ويرمه‌دكلرندن ديكله‌مزلر صوكره طشره چيقدقلرى زمان جناب رسالتمآب افنديمزك نه ديديكنى ديكرلرندن سؤال ايدرلردى .

*
* *

واجب تعالى كافرلرله منافقلرك حاللرينى بياندن صوكره مؤمنلرك حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَيهُمْ تَقْوٰيهُمْ ﴾ بيوريور .

[شول كيمسه‌لركه آنلر هدايت الٰهيه ايله اهتدا ايتديلر . الله تعالى آنلره توفيق ويرر و قرآنى ايشيتدكجه هدايتلرى زياده اولور وآنلره تقوانك يوللرينى كوسترر كتابى ويرر .]

يعنى ؛ منافقلر قرآنى ايشيتيرلر ولكن انتفاع ايتمزلر . اما شول كيمسه‌لركه آنلر اللهك كوستردیكى يولى طوتمق صورتيله اهتدا ايتديلر . بناءً عليه ؛ الله تعالى آنلرك هدايتلرينى زياده ايدر . چونكه ؛ هرنه زمان قرآنى ايشيتسه‌لر معناسنى اوكرنمكه سعى وحق اولديغنى اعتقاد و اخلاص اوزره ايمان ايدرلر و الله تعالى آنلرك اتقالرينى ده

ويرركه آنلر قرآنك هر امرينه امتثال ونهيندن اجتناب ايدرلر . زيرا تقوانك اساسى ؛ **مأمور اولديغى شيئك كلينى ادا ومنهياتك جميعينى ترك ايتمكدن عبارتدر** .

مؤمنلرك ايمانلرينك زياده اولمسنه سبب اولان شى ؛ **رسول اللهدن ايشيتدكلرى قرآن واحاديث نبويه‌در** . چونكه ؛ قرآن تدريجاً نازل اولدقجه ورسول اللهك حديثنى ايشيتدكجه ايمان ايتدكلرندن ايمانلرى كون بكون وآن بآن تزايد ايدردى وهدايتلرى ده ايمانلرى نسبتنده زياده اولوردى . ياخود هدايتلرينك زياده اولمسنك معناسى ؛ **يوللرينى كوسترمسى وآنلرك ده قبول ايتمسيدر** . تقوالرينى ويرمك ؛ **علملريله عمل نصيب ايتمكدر** . چونكه عملسز علم ؛ باشه بلادر .

*
* *

واجب تعالى كون بكون قرآن نازل اولوب احكاميله عمل ايتدكجه هدايتك وتقوالرينك زياده اولديغنى بياندن صوكره قرآنه ايمان ايتمه‌ين كافرلرك حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ اَشْرَاطُهَا ﴾ بيوريور .

[كافرلر بكله‌مزلر ، آنجق بغتةً قيامتك كلمسنى بكلرلر . حاللرى بويله اولونجه قيامتك علامتلرى ده كلدى .]

يعنى ؛ كافرلر ايمان ايتمه‌ينجه همان آنسزين قيامتك كلوبده كفرلرينك جزاسنى كورمك ايسترلر واونى بكلرلر . قيامتك علامتلرى ده محقق كلدى .

تفسير مداركده بيان اولونديغى وجهله (اشراطها) (شَرَطْ) **كلمه‌سنك جمعيدر** . شَرَطْ ؛ **علامت** معناسنه‌در . شو حالده « قيامتك علامتلرى كلدى » ديمكدر . بو آيتده علامات قيامت ايله مراد ؛ **رسول اللهك بعث اولونمسى وآيك ايكى شق اولمسى وصله رحمك قطع اولونمسى وانسانلرك بر برينه محبتلرينك قالقمسى وكوتو انسانلرك يوز بولوب چوغالمسى وعلمك آزالوب جهلك تزايديدر** .

فخررازينك بيانه نظراً قيامتك علامتلری ايله مراد ؛ قيامتك وجودينه دلالت ايدن دليللردر . شوحالده « قيامتك علامتلری كلدی » ديمك « قيامتك وجودينه دلالت ايدن دليللر كلدی » ديمكدر .

رسول اللهك بعث اولونمسی علامات قيامتدندر . زيرا ؛ رسول الله مكارم اخلاقی اتمام وامور شرعيه‌يی اكمال ايچون بعث اولونديغندن قيامته قدر كندندن باشقه بر متمم كلميه‌جكنه دليل اولديغی جهتله بزم رسولمزك بعث اولونمسی قيامتك علامتلرندندر .

﴿ فَاَنّٰى لَهُمْ اِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرٰيهُمْ ﴾

[آنلره قيامت كلديكنده وعظ ونصيحت نصل منفعت ويرر؟] زيرا؛ توبه‌لری قبول اولونماز. بناءً عليه ؛ اووقتده هيچ بر شيئك تداركی ممكن اولاماز .

يعنی ؛ اكر آنلره آكسزين قيامت كله‌جك اولورسه آنلر ايچون وعظ ونصيحت نصل فائده ايدر وآخرت ايچون ثواب تداركی نصل ممكن اولور ؟ چونكه ؛ قيامت كلنجه تلافیٔ مافات ممكن اولاماز . ايشته قيامت كلنجه ضايع ايتديكی عمرك اعاده‌سی وكچيرمش اولديغی عمللرك قضاسی ممكن اولماديغنه اشارت ايچون بعيده دلالت ايدن (اَنّٰى) كلمه‌سی وارد اولمشدر . يعنی « قيامت كلنجه كچمشی تدارك ايتمك آنلر ايچون نه‌قدر اوزاق شی » ديمكدر .

∴

واجب تعالی قيامتك كله‌جكنی وكلديكنده آكسزين ظهور ايده‌جكنی بياندن صوكره قيامت ايچون تداركی لازم اولان عبادتی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاعْلَمْ اَنَّهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوٰيكُمْ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! الله تعالیدن باشقه معبود بالحق اولماديغنه علمك واردر. اوعلمكده

ثبات ايت وسندن صدور ايدن زله‌يه ومؤمنلره ومؤمنه‌لره استغفار ايت والله تعالی دار دنياده معيشتكز وعملكز ايچون كيدوب كلديككز واوتوروب قالقديغكز محللری ودار آخرتده واره‌جق يريكزی بيلير .]

يعنی ؛ سن مؤمنلرك سعادتلرينی وكافرلرك شقاوتلرينی وهر برينك يكديكرينه قارشی مساوی اولمادقلرينی بيلنجه وحدانيت الٓهيه‌يه علمكده ثبات والله تعالیدن ماعدا معبود بالحق اولماديغنی بيلنجه توحيده دوام ايت واولايی ترك قيلندن اولارق سندن صادر اولمش زله وارسه اوزله‌يه واركك وديشی مؤمنلره استغفار وخطالرينك عفوينه دعا ايت . زيرا ؛ آنلر استغفارله شفاعته محتاجدرلر والله تعالی دنيايه وآخرته متعلق حالكزی بيلير . بناءً عليه ؛ سزه امر ايتمز آنجق خيرله امر ايدر . شوحالده امرينه امتثال ايدك . زيرا اللهك امرينه امتثال ؛ سزك هر دورلو سعادتكزه كافی وظائف دينيه كزدندر .

فخررازينك بيانی وجهله (فاعلم) ده بولونان فا لفظی شرط محذوفك جوابنه اشارتدر. يعنی « قيامت كله‌جك اولونجه وحدانيت الٓهيه‌يه علمكده دوام ايت » ديمكدر. رسول الله وحدانيت الٓهيه‌يی بيلديكی حالده رسول اللهه بيلمسيله امر؛ دوام ايتمسيله امردر وبو كبی امرلر لسان عربده موجود اولديغی كبی هر لسانده اثنای محاوره‌ده دخی موجوددر . مثلا اوطوران بر كيمسه‌يه اوطور دينوركه « اوطورمقده دوام ايت » ديمكدر. كذلك اوقويان بر كيمسه‌يه اوقو دينوركه « اوقومغه دوام ايت » ديمكدر . يوقسه اوطورمق واوقومق ايچون يكيدن بر امر دكلدر . ايشته بو آيتده‌ده رسول اللهه « سن اللهك وحدانيتنی بيليورسك اوعلمكده دوام ايت » ديمكدر ، يوقسه « بيلميورسه‌ك بيل » ديمك دكلدر.

بو مثللو مقامده ظاهرده امر ، رسول اللهه ايسه‌ده حقيقتده امر امته‌در . زيرا ؛ رسول الله آنلری وحدانيت الٓهيه‌يی قبوله دعوت ايتديكی جهتله واجب تعالی رسولنه توحيدله امر بيوريوركه آنلر كنديلرينی توحيدله مأمور ورسول اللهك توحيده دعوتی طرف الٓهيدن اولديغنی بيلسونلر .

(لذنبك) ذنب ؛ كناه معناسنه‌در . انبياء عظام معصوم اولدقلری جهتله كناهدن محفوظلردر . بناءً عليه ؛ انبيايه نسبت اولونان ذنب لفظی زله معناسنه‌در. زله ايسه

افضل اولانه بر شیئی ترك ایتمکدر. کرچه افضل واولا اولان بر شیئی ترك ایتمك کناه دکلسه‌ده انبیاء عظامك منصب جلیللرینه وقدر عالیلرینك یوکسکلکنه نسبتله کناه کبی کورولدیکندن **آنلرك اولالی ترکلرنده ذنب** ایله تعبیر اولونمشدر. زیرا؛ حسنات الأبرار سیئات المقربین‌در. یعنی «ایلرك ثواب دییه ایشله‌دکلری شیلر درکاه الوهیتده مقبول ومعتبر ایسه‌ده قربیت الهیه شرفنه نائل اولان مقربین ایچون کناه مثابه‌سنده» دیمکدر.

یاخود رسول اللهه استغفارله امر؛ امته استغفاری تعلیم ایچوندر. بیضاوینك بیانه نظراً رسول اللهه استغفارله امر؛ **نفسك احوالنی اصلاحه بونوده لوازماتنی دها زیاده تکمیل ایچوندر**. یوقسه حاشا رسول اللهك قصوری وارده آندن استغفار ایتمسی امر دکلدر.

ابوالسعود افندینك بیانه نظراً رسول اللهه استغفارله امر؛ **تواضعی وهضم نفسی تعلیم وبر کیمسه‌نك عبادتی هر نه قدر چوق اولسه دخی آز عد ایده‌رك استغفاره محتاج اولدیغنه ارشاد ایچوندر** استغفارله امر اولونمشدر. شو حالده استغفارله امر؛ امر ارشادی‌در.

یاخود فخررازینك بیانی وجهله (لذنبك) دیمك (لذنب اهل بیتك) دیمکدر. یعنی «ای نبی معظم! سن اهل بیتکدن صادر اولان کناهه استغفار ایت» دیمکدر که مؤمنلره استغفارله امرده بو معنایی تأیید ایدر.

امام بخارینك ابوهریره حضرتلرندن روایت ایتدیکی بر حدیث شریفده رسول اللهك «بن بر کونده الله تعالی‌یه یتمش کره توبه واستغفار ایدرم» بیوردیغی مرویدر. شفاء شریف صاحبی (قاضی عیاض) رسول اللهك استغفارله مرادی ذکر اللهدن غفلت وفترت اوزره استغفار اولمسیله توجیه ایتمشدر. چونکه؛ رسول اللهك حال وشانی ذکر اللهه دوام ایتمکدر. بناءً علیه؛ بعض زمانده ولو آزیجق بر مدتده اولسون وجود نبویلرینه عارض اولان یورغونلق ویاخود غفلت سببیله ذکر اللهی ترك ایتمك وقوع بولدیغنده بو سببله ذکری ترك ایتمسی زله عد ایده‌رك استغفاره مسارعت ایتدیکنی حدیثنده بیان ایتمش وبو وسیله ایله‌ده امتنه استغفاره دوامك لزومنی تعلیم بیورمشدر.

بو آیتده واجب تعالی‌نك توحیدله امردن صوکره استغفارله امری؛ **عملك واجب**

اولوب یالکز ایمانك کافی اولمادیغنی بیان ایچوندر. زیرا یالکز ایمان؛ البسه‌سز عریان کیمسه مثابه‌سنده اولوب **عمل** ایله برابر ایمان؛ البسه ایله مزین کیمسه مثابه‌سنده‌در. بناءً علیه ایمانك مقتضاسی؛ عملدر.

*
* *

واجب تعالی مؤمنلر ایله کافرلر ومنافقلر آره‌سنده اعتقادیاتده فرق اولدیغنی بیاندن صوکره عملیات جهتندن دخی فرق اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَاِذَا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَاَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَاَوْلٰى لَهُمْ ﴾ بیوریور.

[شول کیمسه‌لر دیرلر که آنلر اخلاص اوزره ایمان ایتمشلردی «کاشکه محاربه‌یی امر ایدر بزه بر سوره انزال اولونا ایدی». بو تمنیلری اوزرینه محاربه‌یی امر ایدر محکم بر سوره نازل اولوب او سوره‌ده قتال ذکر اولوندیغنده سن شول کیمسه‌لری کورورسك که آنلرك قلبلرنده نفاق خسته‌لغی واردر. او منافقلری؛ سکا، اولوم کندیسنی احاطه ایتمش جان چکیشن کیمسه‌نك باقیشی کبی باقار کورورسك. آنلرك حاللری بویله اولونجه هلاك آنلره مخصوصدر.]

یعنی؛ یوم قیامتك اك برنجی آزیقلرندن جهادی امر ایدر بر سوره‌نك نازل اولمسنی اصحاب رسول الله کمال شوق ومحبتله ایسترلر ومنافقلر ایسه بو تمنیاتی ایسته‌مزلردی. اصحابك ومنافقلرك شو حاللرینی واجب تعالی بو آیتله تصویر صددنده بیوریور که مؤمن اولان کیمسه‌لر دین الهی‌یی اعلا ایچون کمال شوقله «آه نه اولسه اولسه‌ده کاشکه قتالی امر ایدر بر سوره انزال اولونسه» دیرلر. اهل ایمانك آرزوسی اوزرینه حکمی قطعی قتالی امر ایدر توجیه وتأویل قبول ایتمز بر سوره نازل اولوب او سوره‌ده امر قتال ذکر اولوندیغنده مؤمنلر آرزولرینه نائل اولدقلرینه مسرور اولورلر ودرحال امره امتثال ایدرلر. اما قلبلرنده نفاق خسته‌لغی اولان منافقلری، ای حبیبم! سن کورورسك که آنلر

أولوم كنديني احاطه ايتمش محتضر بر كيمسه‌نك كوزلريني به‌ليرته‌رك باقيشى كبى باقيشله سكا باقارلر. چونكه؛ آنلره قتالى امر ايدن سوره‌يى تلاوت ايدنجه قلبلرنده اولان نفاقلرى يوزلرنده كوريلور وأولوم سيماسى كنديلريني احاطه ايدن كيمسه‌لر يقينده هلاك اولاجقلر وهلاك آنلره مخصوصدر .

(سورةٌ محكمةٌ) محكم؛ كنديسنده نسخ ونشابهات اولمايان سوره‌در . ياخود اصلا تأويله احتياجى اولمايوب معناسى آچيق وقطعى اولان سوره ديمكدر . بوراده اصحاب رسول اللهك ايسته‌دكلرى وجهد جهادك فرض اولديغنى قطعى صورتده بيان ايدن سوره‌نك نازل اولمسى ديمكدر .

(فى قلوبهم مرضٌ) مرض ايله مراد؛ دين محمديده شك ويا نفاق وضعف كبى صلابتك ضدى اولان شيلردر . بومقامده قلبلرنده نفاق وشك خسته‌لغى اولان منافقلر مراددر. زيرا شك ونفاق وضعف قلب؛ قلبده بر مرض مثابه‌سنده‌در. بناءً عليه؛ بونلرك هر برى منافقلرده موجود اولديغندن مرض ايله تعبير اولونمشدر .

(فاولى لهم) هلاكك زياده‌سى آنلره مخصوص ديمكدر . ياخود اولى‌نك اصلى يقين معناسنه اولديغندن هلاككرى ياقلاشدى ديمكدر . زيرا؛ منافقلرك عاقبت امرلرى هلاكه عودت ايده‌جك ديمكدركه هانكى معنا مراد اولونورسه اولونسون منافقلرى تهديد وخلقه قارشى آنلرى رذيل ورسواى ايتمكدر وهر زمانده صفت نفاق طاشييان كيمسه‌لرك هر بريننك عاقبتى بر سببله هلاكه منجر اولديغى كورولمكده‌در .

(المغشى عليه من الموت) أولوم كنديني احاطه ايتمه وهر طرفنى اورتمه كيمه ديمكدر . چونكه؛ منافقلر مشركلرله محاربه‌نك اهل ايمان اوزرينه واجب اولديغنى ايشيدنجه اهل ايمانله حربه كيتمك ايشلرينه كلمه‌ديكندن بو سوزى طويدقلرى وقتده كأن هر طرفنى أولوم اماره‌لرى احاطه ايتمش كيمسه كبى جانسز قاليرلر وأولو باقيشى كبى باقارلردى. زيرا؛ بونلر مسلمانلره صوك درجه حسدلرندن ورسول اللهه بغض وعداوتلرندن اهل اسلامه معاونت ايتمك ايسته‌مدكلرى كبى (الخائن خائف) فحواسنجه اسلامك غلبه‌سندن‌ده قورقارلردى . فقط اهل ايمانله حربه كيتمه‌مك‌ده ايشلرينه كلمزدى . چونكه؛ اسلام

عنوانى وكسوه‌سى آلتنده ياشادقلرندن محاربه‌يه كيتمه‌مكده نفاقلريني ميدانه قويمق اولديغى كبى محاربه‌يه كيتمكده ايسه أولوم قورقوسى واردى . بناءً عليه؛ آنلرك حاللرى هر ايكى صورتده‌ده مشكل اولديغى جهتله قتالى امر ايدن آيت نازل اولونجه نه ياپاجقلريني شاشيرديلر، بردن بره وضعيتلرى تبدل ايتدى . اوزرلرنده أولوم سيمالرى كوروندى . ايشته منافقلر محاربه‌يى امر ايدر سوره نازل اولديغى زمان أولوم دوشه‌كنده ياتان وموت اماره‌لرى هر طرفلريني احاطه ايدن كيمسه‌نك باقيشى كبى كوزلريني يوقارى ديكه‌رك جانسز جانسز باقمغه باشلادقلريني جناب حق بو آيتده تصوير بيورمشدر .

نفاق؛ قلبده اولان كفرك خلافنى ظاهرده كوسترمكدن عبارت اولديغى جهتله ايكى طرفى اداره ايتمك هر زمان ايچون مشكل بر وضعيت اولديغندن منافق اولان كيمسه دائما اضطراب اليم ايچنده ياشار وراحت يوزى كورمز برحالده اولور .

⁂

واجب تعالى بو كيلرك راحتلريني تأمين ايده‌جك طريقى توصيه ايتمك اوزره ﴿ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ ﴾ بيورييور .

[آنلره لايق اولان اطاعت ايتمك وارباب عقول عندنده مقبول ومستحسن سوزلرى سويله‌مكدر .] چونكه؛ الله ورسولنه اطاعت ايتمك وهر كسجه مقبول اولان سوزى سويله‌مك البته خيرليدر . بناءً عليه؛ بو مسلكى اختيار ايدنلر هر زمان حضور قلبه وراحته مالكلردر .

﴿ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ﴾

[قتال كنديلرينه امر اولونان كيمسه‌لر امر قتالى قصد ايدوب قتاله باشلادقلرنده اكر منافقلر سوزلرنده الله تعالى‌يه صداقت ايتمش اولسه‌لردى آنلر ايچون البته خيرلى اولوردى .]

يعنى؛ محاربه امرى كنديلرينه كلن اصحاب رسول الله اعداء دينله محاربه‌يه جديتله صارلدقلرى زمان منافقلر مخالفت ايدرلر . اكر مؤمنلرله برابر جهادى آرزو ايتدكلرينه دائر سويله‌مش اولدقلرى سوزلرنده صادق اولسه‌لردى آنلر ايچون البته خيرلى اولوردى .

زيرا طوغرو سوز ؛ يالاندن خيرلی اولديغی كبی اخلاص ، نفاقدن ومحاربه ايتمك‌ده حربدن كيرو قالمقدن البته خيرليدر .

مؤمنلر كبی منافقلرك‌ده جهادی امرايدر محكم برسوره‌نك نازل اولمسنی ايسته‌دكلرينه بوآيتده دلالت واردر . چونكه ؛ (فلوصدقواالله) ديمك ؛ **كچمش سوزلرنده الله‌ه صادق قالسه‌لردی آنلر ايچون‌ده خيرلی اولوردی** ديمكدر . شو حالده بحث بو مقامده جهاده متعلق اولديغندن كچمش سوزلرينك جهاده دائر اولمسی لازم كلير .

*
* *

واجب تعالی منافقلرك بعض حاللرينی بياندن صوكره ديكر حاللرينی بيان ايتمك اوزره

﴿ فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوا اَرْحَامَكُمْ ﴾

بيوريور .

[ای منافقلر! سزك ظاهريكز باطنكزه مخالف اولونجه اكر سز امور ناسه متولی اولورسه‌كز ارضی افساد ايدوب صلهٔ رحمی قطع ايتمك سزدن مأمول دكلميدر ؟]

يعنی ؛ ای منافقلر ! اكر سز ناسك ايشلرينه حاكم ومتولی اولسه‌كز سزدن ايلك مأمولميدر ؟ اكر سز متولی اولورسه‌كز ير يوزينی انواع فسادات وزمان جاهليه‌ده عادتكز اولان نهب وغاراتله افساد وصلهٔ رحمی قطع ايتمك سزدن مأمول دكلميدر وسزك حالكز بوكبی افساداتی ايجاب ايتمزمی ؟

﴿فهل عسيتم﴾ ده‌كی عسی كلمه‌سی **رجا وانتظار برشيئك وقوعنی اميد ايتمك** معناسنه‌در. واجب تعالی هرشيئه عالم اولديغی جهتله برشيئی رجا واميد ايتمك معنالری كندی حقنده جائز اولماديغندن بومثللو الفاظك دلالت ايتديكی رجا واميد معنالری مخاطبلره يعنی قوللره عائد وانتظارك ايسه آنلرك حاللری اولديغی شبهه‌سزدر .

فخر رازينك بيانه نظراً بومقامده عسی ؛ **معنای حقيقيسنده مستعملدر** . چونكه ؛ نفسنده ممكن اولان برشيئك حاصل اولوب اولمامسی محتمل بولونديغندن فاعل اولان كيمسه حصولنی ويا عدم حصولنی قطعی اولارق بيلديكی حالده مطلوب اولان هانكی جهت اولورسه

اولسون سوزينی رجايه دلالت ايدن كلمه ايله ايراد ايتمك عادت عربدندر وبو حال جمله ارباب لسان عندنده دخی جاری ومقبولدر. مثلا بركيمسه آوايچون برطوزاق قوروب طوزاغنه آوك دوشديكنی قطعی اولارق خبر ويردكلرنده طوزاق صاحبی طوزاغنه آوك دوشديكنی يقيناً بيلديكی حالده ينه رجا اوزره سوز سويلر وديركه « مأمول اولابيلير آو طوزاغه دوشمشدر » . زيرا؛ دوشديكنی هرنه‌قدر قطعی صورتده خبر ويرمشلرسه‌ده آوك دوشمسی ممكن اولديغی كبی دوشمه‌مسی‌ده ممكندر . نفس الامرده ايكی جهتك امری ممكن اولمسنه بناءً رجا افاده ايدر . ايشته واجب تعالی منافقلرك ناسك امورينه متولی اولدقلری فرض اولونسه يريوزينی افساد وصلهٔ رحمی قطع ايده‌جكلرينی صورت قطعيه‌ده بيلديكی حالده بونك عكسی‌ده امر ممكن اولديغنه بناءً عادت عرب اوزرينه **رجايه** دلالت ايدن عسی كلمه‌سيله ايراد بيورمشدر. شو حالده قطعی صورتده افساد ايده‌جكلرينی بيلمسی ايكی طرفك امكاننه نظراً رجايه دلالت ايدن ﴿عسی﴾ لفظيله بيان بيورمسنه مانع دكلدر .

﴿ ان توليتم ﴾ متولی ؛ **قومك اميری‌در** . بوكا نظراً **معنای آيت** : [اكر سز قومك امورينه متولی اميرلری اولسه‌كز دنيايه حرص وملك ودولته رغبتكز سببيله يريوزينی افساد وصلهٔ رحمی قطع ايدرسكز] ديمكدر . ياخود تولی؛ **برشيدن اعراض ايتمكدر** . منافقلرك اعراض ايتدكلری شی ؛ **دين اسلام وسنت رسول الله ومجاهده‌در** . چونكه؛ بوندن اولكی آيتده بيان اولونديغی وجهله منافقلر قتال آيتی نازل اولمازدن اول قتالی امر ايدر برسوره‌نك نازل اولمسنی اصحابله برابر ايسته‌مشلردی . وقتاكه قتالك وجوبنه دائر آيت نازل اولونجه صولوقلری دارالدی يوزلرينه ميت سيماسی ووورلدی واوتوردقلری يردن قالقمغه مجاللری قالمادی واولو كوزی كبی كوزلرينی رسول الله‌ه ديكديلر. بوكا نظراً **معنای آيت**: [اكر سز واجب تعالی‌نك امر ايتديكی دين اسلامدن ودين اسلامك مقتضاسندن اولان مجاهده‌دن اعراض ايدرسه‌كز زمان جاهليه‌ده عربلر بيننده عادت اولان يغما كرلك وظلم وغدر وشونك وبونك مالنی قابوب كوتورمك وجنك وجدال وغوغا ونزاع وصلهٔ رحمی قطع ايتمك واقربانك اقربايی قتل ايتمسی كبی فنا فعللريكزله يريوزينی افساد ايده‌جككز مأمولدر] ديمك اولور .

خازنك بيانه نظراً قتال آيتى نازل اولونجه منافقلر «قتال؛ بلده‌لرى تخريب، ير يوزينى افساد وصلۀ رحمى قطع ايتمكدر. زيرا؛ كافرلر بزم اقربامزدر. آنلرله محاربه ايتمك؛ صلۀ رحمى قطع ايتمك دكلى؟» كبى ضعفاء اسلامى اغفال ايتمكه فرصت بولمشلر وبو بولده ديدى قودى‌يى ايجه ايلرى كوتورمشلردى. واجب تعالى آنلرك بوكبى سوزلرله فسادلرينى بو آيتله ميدانه قويمشدر. بوكا نظراً معناى آيت: [اى منافقلر! سز طرف السهيدن مأمور اولديغكز جهاده «افساد وصلۀ رحمى قطع ايتمكدر» ديورسكز. حالبوكه جهادك مشروع اولمسى؛ خير وصلاح احراز ايتمك وشر وفسادى دفع وظلم وعدوانى منع ايتمك وحدسزلره حدينى بيلديرمك وعالمك راحتنى تأمين ايتمكدر. بناءً عليه؛ اكر عالمك انتظامنه سبب اولان جهادى فسادر ديه‌رك اعراض ايدرسه‌كز ايشته اووقت عادت جاهليه‌كزه عودتله عالمى افساد وصلۀ رحمكزى قطع ايده‌جكسكز. آنجق بوكبى حاللر سزدن مأمول اولورمى؟ زيرا؛ الله تعالى دين اسلام وكلمۀ توحيد ايله سزى بر سنجاق آلتنه جمع ايتدكدن صوكره آيرلقمى آرزو ايديورسكز بوكبى فنا ايشلر سزه لايق اولورمى؟] ديمكدر.

(ارحامكم) ارحام؛ رحم لفظنك جمعيدر. رحم؛ قرابت معنويه‌در كه متسلسلاً آنلرى بربرينه ربط ايدر وبو وسيله ايله انسانلر يكديكرينه مربوط اولديغى جهتله قوم وقبيله تشكيلنه سبب اولورلر. انسانلرك يكديكرندن امتيازينه باشليجه سبب اولان حسب ونسب كبى مسئله‌لر رحم سببيله حاصل اولديغندن جناب حق رحمه رعايتى امر ايتمكله رحمك علوّ شاننه اشارت ايتمشدر. رحمه صله‌نك معناسى؛ اقرباية رعايت وانعام واحسانده ايتمكدر. رحمى قطع ايتمك ايسه بونك ضديدركه اقرباية اهانت ايتمك وزيارتى ومعاونتى كسمك ومقتضاى قرابته رعايت ايتمامكدر.

مسلم وبخاريننك اتفاقلرى وابوهريره‌نك روايتنه نظراً رسول الله (ان الرحم شجنة من الرحمن) بيورمشدر. يعنى «رحم الله تعالى طرفندن انسانلره ويرلمش وبربرينه قاريشمش طمرلر مثابه‌سنده بر قرابتدر» ديمكدر. وحديث قدسيده واجب تعالى «اى رحم! اكر سنى صله ايدن اولورسه بن آنى صله ايدرم؛ يعنى آكا احسان ايدرم واكر بر كيمسه

سنى قطع ايدرسه بن ده آنى قطع ايدرم يعنى احسانمدن محروم ايدرم» ديمكدر. ايشته بو حديث ده دلالت ايدركه صلۀ رحمده فضيلت وصله‌يى قطعده محروميت محققدر.

* * *

واجب تعالى منافقلرك بعض حاللرينى بياندن صوكره عاقبت حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعْمَىٰ أَبْصَارَهُمْ﴾ بيوريور.

[ايشته شو امر السهيدن اعراض وير يوزينى افساد وصلۀ رحمى قطع ايدنلر شول كيمسه‌لركه الله تعالى آنلرى رحمتندن اوزاق قيلمقله جنتندن طرد ايده‌جكى كيمسه‌لردر. بناءً عليه؛ آنلرك سوء اختيارلرى سببيله حقى ايشيتمكدن قولاقلرينى صاغير قيلدى وهدايتى كورمكدن كوزلرينى كور ايتدى.]

يعنى؛ شو ير يوزينى افساد ايدنلره الله تعالى لعنت ايتدى. الله تعالى لعنته مستحق اولانلرك قولاقلرينى صاغير وكوزلرينى كور مثابه‌سنده قيلدى. حالبوكه بونلرك كوزلرى وقولاقلرى صاغلامدر. لكن قرآنى ايشيتدكلرنده اهميت ويرميه‌رك ديكله‌دكلرى كبى ايمان ايتمه‌دكلرندن كأن قولاقلرى صاغيردر وحقى كوردكلرى حالده اتباع ايتمه‌دكلرى جهتله كأن كوزلرى كوردر. شو حالده بونلر طريق هدايته نائل اولمق جهتنه اراده‌لرينى صرف ايتمه‌دكلرندن رحمت السهيه‌دن اوزاق قيلنديلر.

بو آيتده اصم واعمى‌نك ترتيبنده حسن لطافت واردر. چونكه؛ منافقلر قرآنى ايشيدوب معناسنى آكلامق ايسته‌دكلرى جهتله الله تعالى آنلرى حقى ايشيتمكدن محروم ايتديكندن قولاقلرى دويماز بر حاله كلمشدر. بناءً عليه «جهادله امر؛ صلۀ رحمى قطع وعالمى تخريب ايله امردن عبارتدر» ديدكلرى حالده زمان جاهليه‌ده يابدقلرى جنك وجدالى ونهب وغاراتى اونوتديلر وكورمز اولديلر وكون كبى ميدانده اولان حقيقتلرى كورمكدن كوزلرينى قاپاديلر. بناءً عليه؛ كوزلرى كور مثابه‌سنده اولمشدر.

* * *

واجب تعالى منافقلرى كورلك وصاغيرلقله ذم ايتدكدن صوكره قرآنك معناسنى

دوشـونمه‌دکلری جهتله ذم ایتمك اوزره ﴿ اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوبٍ اَقْفَالُهَا ﴾ بیوریور .

[او منافقلر نفـاق اوزره اصرار وهدایتدن اعراض ایدرلرده قرآنك معنـالرینی دوشونمزلرمی ، یوقسه آنلرك قلبلری اوزرنده کلیدلرمی وار ؟]

یعنی؛ قرآنك دنیا وآخرت کندیلرینه منفعت‌ویره‌جك معنالرینی نه‌دن تفکر ایتمزلر ونصیحت ووعظلرینی نه‌دن قبول ایتمزلر ، یوقسـه قلبلرینك اوزرینه کلیدلر آصیلمش‌ده مهرلی‌میدر ؟

بو آیتده قلوب ایله مراد ؛ **لیاقت ودرایتنی قرآنك معناسنی ایشیتمکه صرف ایتمه‌یه کیمسه‌لرك قلبلریدر** . زیرا ؛ آنلرك حاللری ، کمال قسوتلری وشدت جهالتلری سببیله حاصل اولان شی برامر منکر وغیرمقبول برشی اولدیغنه اشارت ایچون قلوب لفظی **نکره** اولارق وارد اولمشدر .

تفسیر خازنده بیـان اولوندیغی وجهله قرآنك معناسنی دوشـونه‌بیلمك درت **شرطه محتاجدر** : برنجیسی ؛ **حضور قلبدر** . زیرا ؛ حضور قلب اولمازسه دیکله‌یه‌من ودوشونه‌مز . ایکنجیسی ؛ **معناسنی آکلامق خصوصنده تماماً قدرتنی صرف ایتمکدر** . چونکه ؛ قدرتنی صرف ایتمکسزین هیچ برشی حصوله کلمز که قرآنی آکلامق حصوله کلسون . اوچنجیسی ؛ **غداسی حلال اولمقدر** . چونکه حرام لقمه ایله بسـله‌نن وجود خیره موفق اولاماز . دردنجیسی ؛ **خلوص نیتدر** . چونکه خلوص نیت اولمازسه‌جان قولاغیله دیکله‌من که معناسنی آکلاسون .

* * *

واجب تعالی منافقلرك حاللرینی بیاندن صوکره ارتداد ایدنلرك حاللرینی بیان ایتمك

اوزره ﴿ اِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلٰى اَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَاَمْلٰى لَهُمْ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه هدایت کندیلرینه بیان اولونوب کالیله آچیغه چیقدقدن صوکره اسکی حاللرینه دوندیلر . زیرا ؛ چیرکین عمللرینی شیطان آنلره کوزل کوستردی وامیدلر بخش ایتدی .]

یعنی ؛ شـول منافقلرکه آنلره طرف رسـالتدن طوغرو یول کوستریلوب طریق هدایت اولان سبب نجاتلری کندیلرینه ظاهر اولوب حقیقت تبین ایتدکدن صـوکره اسکی حاللرینه عودت ایتدیلر . زیرا ؛ شیطان آنلره کفرلرینی تزیین ایتدی وآنلره برچوق امللر وامیدلر ویردی . بناءً علیه ؛ کفر اوزره اصرار وحال اصلیلرینه دواملە شیطانك اغفالاتنی قرآنك نصیحتلری اوزرینه ترجیح ایتدیلر .

(ارتدّوا) ارتداد وردت ؛ **برکیمسه‌نك کلدیکی یولدن کیرو دونمسیدر** . لکن ردت ؛ لسان شرعده **کفر مخصوصده استعمال اولونور** . آنك غیریده استعمال اولونماز . اما ارتداد ؛ **کفر وکفرك غیریده استعمال اولونور** ، بو آیتده « ارتداد ایتدیلر » دیمك « کفر ایتدیلر » دیمکدر . چونکه ؛ **منافقلر اسلام صورتنده کورونمکدن صوکره کفرله مشغول اولدقلرندن افعاللری ارتداد حکمنده اولدیغی جهتله** ارتداد ایتدیلر دنیلمشدر .

(علی آدبارهم) ادبار ؛ **دبرك جمعیدر** . دبر ؛ **آرقا** معناسنه‌در . بناءً علیه معنای **نظم** : [شول منافقلر آرقالرینه یعنی حال اصلیلرینه رجوع ایتدیلر] دیمکدر .

(سوّل لهم) تسویل ؛ **برشیئی تزیین ایتمك وچیرکین اولدیغی حالده کوزل کوسترمکدر** . بومقامده **شیطان منافقلره چیرکین اولان کفرلرینی کوزل برعمل صورتنده تزیین وتصویر ایتمکله آنلری اغفال ایتدی** دیمکدر .

(أملی لهم) **شیطان آنلره امید ویردی** دیمکدر . چونکه ؛ منافقلری برچوق

خياللرله آلداندى و « محمد ﷺ ك و اصحابنك عاقبتى نه اولاجغى معلوم دكلدر . معلوم اولمايان برشيئه موافقت ايتمك طوغرو اولاماز . سز شيمديلك ايشى ايكى طرفلى طوتار وعافيتله راحت ياشار وعاقبته انتظار ايدر وعاقبتى ايى كورديككزده ايمان ايدرسكز ، ديمكله كفره دواملرينى تأمين ايتدى وآنلرده بو سوزلره آلدانديلر والله تعالى ده آنلره مهلت ويردى . بناءً عليه ؛ عذابلرينى تعجيل ايتمه‌دى .

*
* *

واجب تعالى شيطانك منافقلرى اغفال ايتديكنى بياندن صوكره ارتدادلرينك كيفيت وسببنى بيان ايتمك اوزره ﴿ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ سَنُطِيعُكُمْ فِى بَعْضِ الْاَمْرِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِسْرَارَهُمْ﴾ بيوريور .

[منافقلرك شو ارتدادلرينك سببى ؛ الله تعالى نك انزال ايتديكى قرآنك انزال اولونديغنى ايسته‌مه‌ين كيمسه‌لرله برابر اولوب آنلره بعض امرده « بز سزه اطاعت ايدرز » ديملريدر. حالبوكه الله تعالى آنلرك كيزله‌دكلرى شيلرى بيلير .]

بو آيت جليله ؛ منافقلرله يهوديلر آره‌سنده رسول الله عليهنه واقع اولان كيزلى برمقاوله‌يى بيان ايتمشدر . چونكه ؛ اسلام صورتنده كورونن منافقلر آره‌لق آره‌لق يهوديلرله ومشركلرله مقاوله ايدرلردى وبالخاصه يهوددن (بنى نضير) و (بنى قريظه) يه « بز سزه امور حربده اطاعت ايدر وسزكله برابر محمد ﷺ . واصحابنه قيليج چكر محاربه ايدرز » ديرلردى ويهوديلرلر ايسه رسول الله‌ه حسدلرندن ناشى الله‌ك انزال ايتديكى قرآنك انزالنى ايسته‌مزلر و منافقلرك كنديلريله كيزلى بوكبى معاهده‌يه كيريشمه‌لرينه چوق ممنون اولورلردى . چونكه ؛ رسول الله‌ه ايمان ايتمش واصحاب رسول الله صره‌سنده كورونمش اولانلرك رسول الله‌ه سل سيف ايده‌جكلرينى تعهد ايتملرى البته يهوديلرك پك زياده سوه‌جكلرى برشى ايدى . ايشته يهودله منافقلرك بو كيزلى مقاوله‌لرينى الله تعالى بو آيتله بيان ايتدى كه منافقلرى عالمه رسواى ايتسون وهركس آنلرك حاللرينى بيلسون . چونكه ؛ منافقلر رسول الله‌ه عداوت واهل اسلامه اهانت ايتمك اوزره آره‌صره كيزلى معاهده‌لر ياپمقدن خالى قالمازلردى . ايشته واجب تعالى بو آيتده آنلرك بو حيله‌لرينى بيلديرمشدر .

قاضى ونيسابورينك بيانلرينه نظراً بو آيتده « بعض امرده بز سزه اطاعت ايدرز » ديه‌نلرك كيملر اولديغنده **اوچ احتمال واردر** : برنجيسى ؛ بيان اولونديغى وجهله **منافقلردر** . زيرا ؛ منافقلر يهوديلره « بعض امر حربده بز سزه اطاعت ايدر وسزه اشتراك ايدرز ، قورقمايك مؤمنلرله محاربه‌يه قيام ايدك » ديمشلردى . ايكنجيسى ؛ **يهوديلردر** . زيرا ؛ يهوديلر منافقلره « محمد ﷺ ى تكذيبده بز سزه اطاعت ايدرز و عداوتده سزكله برابرز ، قورقمايك » ديمشلردى . اوچنجيسى ؛ **يهوديلر و منافقلردر** . چونكه ؛ يهوديلر ومنافقلر مشركلرى رسول الله‌له محاربه‌يه تشويق ايدر و « بز سزه اطاعت ايدر واشتراك ايدرز ، قورقمايك حربه قيام ايدك » ديمشلردى . هانكى صورت اولورسه اولسون جناب حق اهل اسلام عليهنه خفى ياپيلان برمقاوله‌يى بيانله اهل ايمانى بصيرت وانتباهه دعوت ومنافقلرى رذيل ورسواى ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالى منافقلرك يهوديلرله كيزلى اولارق عقد ايتدكلرى معاهده‌لرينى وحيله‌لرينى بياندن صوكره وفات ايتدكلرنده بويله حيله‌لره مقتدر اولاميه‌جقلرينى بيانله بوكبى حيله ياپانلرى تهديد ايتمك اوزره ﴿فَكَيْفَ اِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلٰئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ﴾ بيوريور .

[ارواحى قبضه مأمور اولان ملكلر يوزلرينى و آرقالرينى ضرب ايده‌رك آنلرك روحلرينى قبض ايتدكلرى زمان بو حيله‌لرى نصل ياپاجقلر ؛ البته ياپامازلر .]

يعنى ؛ منافقلر ويهوديلر وبالعموم كافرلر حال حياتلرنده رسول الله‌ه ومؤمنلره حيله و غدر ياپمقله بعضاً اضرار و بعضاً ده حيله‌لرينى كيزلى مقاوله‌يه ربط ايدرلر . اما حيله‌لرى چوق زمانده كندى مضرتلرينه دونر . بونلر دنياده رسول الله عليهنه كيزلى مقاوله ياپار وضررلانديرمغه چاليشيرلر اما وفات ايتدكلرى زمان نه ياپابيليرلر ؟ وآنلرك روحلرينى آلمغه مأمور اولان ملكلر آنلرك باطل ايشلره يوزلرى ايله توجهلرينه مقابل يوزلرينى وحق

اولان قرآنه آرقالرینی دوندکلرینه مقابل آرقالرینی دوکه‌رك روحلرینی آلدقلری زمان نه یاپاجقلر وحیله‌لرینی او وقتده یوروته بیلیرلرمی ! البته یوروته‌مزلر .

بو آیت ؛ کناهکار اولان کیمسه‌لرك وفاتلری زماننده ارواحی قبضه مأمور اولان ملکلر طرفندن یوزلرینك و آرقالرینك ضرب اولوناجغنه دلالت ایدر .

∴

واجب‌تعالی عاصیلرك وفاتی صورت فجیعه‌ده اولاجغنی بیاندن صوكره ملکلر طرفندن دایاق ییه‌رك وفاتلرینك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اتَّبَعُوا مَا اَسْخَطَ اللّٰهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ ﴾ بیوریور .

[عاصیلرك ضرب اولونارق وفاتلرینك سببی ؛ اللهك غضب ایتدیکی شیلره اتباع ایدوب‌ده راضی اولدیغی شیلری کریه کورملریدر .]

یعنی کافرلرك صورت فجیعه‌ده وفاتلرینك سبب یکانه‌سی ؛ اللهك غضب ایتدیکی کفره ورسول اللهه عداوته وامر الٰهی‌یه عصیانه اتباع ایتملری والله تعالی‌نك راضی اولدیغی ایمانه واعداء دینله مجاهده‌یه وسائر عباداته بغض ایدوب کریه کورملریدر . چونکه ؛ اللهك غضب ایتدیکی شیئه محبت ایدوب اتباع ایتمك وراضی اولدیغی شیئه بغض وعداوت ایدوب کریه کورمك البته غضب الٰهی‌یه سبب اولاجغندن بوکبی مرضیٔ الٰهی‌یه مخالف حرکت ایدنلرك صورت فجیعه‌ده وفات ایده‌جکلرنده شبهه یوقدر .

فخر رازینك بیانی وجهله الله تعالی آیت سابقه‌ده عاصیلرك ملکلر طرفندن یوزلری وآرقالری دوکوله‌جکنی یعنی ایکی جهتلرندن عذاب اولونارق روحلرینك قبض اولوناجغنی بیان بیورمشدی . بو آیتده او ایکی **عذابه ایکی سبب بیان بیورمشدر : برنجیسی ؛ اللهك غضب ایتدیکی شیئه آنلرك اتباع ایتملریدر . بوكا مقابل حین وفاتلرنده یوزلری دوکولور . ایکنجیسی ؛ اللهك راضی اولدیغی شیئه آنلرك بغض ایدوب آرقالرینی دونملریدر . بوكا مقابل روحلری قبض اولوناجغی زمانده آرقالرینك دوکولمسی جزاسنه مستحق اولدقلری بیان اولونمشدر .**

(ما اسخط الله) **اللهك غضب ایتدیکی شی** دیمکدر . اللهك غضب ایتدیکی شی ایله مراد ؛ **کفر ورسولی تکذیب ایتمك وشیطانك تزییناتنه اتباعدر . اللهك راضی اولدیغی شی** ایله مراد ؛ **اللهه ایمان ورسولی تصدیق وشیطانك تزییناتنی رد ایتمك ، آیات ایتمامقدر .**

﴿ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ﴾

[الله تعالی آنلرك عمللرینی حبط ایتدی .]

یعنی ؛ آنلر اللهك سومه‌دیکی شیئه اتباع وسودیکی شیئی ترك ایدنجه الله تعالی آنلرك عمل صالحلرینی ابطال ایتدی . چونکه ؛ رضایی ترکله غضبه اتباع ایتدیلر .

(فاحبط) ده‌کی فا لفظی **ماقبلنه تعقیبه اشارتدر** . ترتیب قیاس شویله‌در : « کافرلرك عمللرینی الله تعالی ابطال ایتدی . زیرا ؛ کافرلر غضب الٰهی‌یه اتباعله رضاء الٰهی‌یی ترك ایتدیلر . هر کیمسه‌لرکه غضب الٰهی‌یه اتباع ورضاء الٰهی‌یی ترك ایده‌لر ، الله تعالی آنلرك عمللرینی ابطال ایدر . بناءً علیه ؛ کافرلرك عمللرینی الله تعالی ابطال ایتدی » .

خلاصه ؛ اللهك رضاسی آرانمیه‌رق ایشله‌نیلن عمل نه قدر صالح اولسه باطل اولوب آخرتجه ثوابی ذکر بر عمل اولامیه‌جغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

∴

واجب‌تعالی منافقلرك بعض فنا عمللرینی وعاقبت غضب الٰهی‌یه دوچار اولاجقلرینی بیاندن صوکره آنلرك ظن وتخمینلری فاسد اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ اَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللّٰهُ اَضْغَانَهُمْ ﴾ بیوریور .

[بلکه ظن ایدرلرمی شول کیمسه‌لرکه آنلرك قلبلرنده مرض نفاق وشك واردر . الله تعالی کندیلرینك اهل ایمانه عداوتلرینی اظهار ایتمزمی ظن ایدرلر ؟]

یعنی ؛ منافقلر یهودیلرله ویاخود مشرکلرله خفی اتفاق عقد ایدرلرده الله تعالی آنلرك مؤمنلره اولان بغض وعداوتلرینی البته اخراج ایتمز ومؤمنلره ورسول اللهه بیلدیرمز واویله‌جه کیزلی قالاجغنی‌می ظن ایدرلر ؟ اکر بویله ظن ایدرلرسه بوظنلری فاسددر . زیرا ؛

الله تعالی آنلرك كیزلی معاهده‌لرینی واهل ایمانه اولان بغض وعداوتلرینی ویاپمش اولدقلری حیله‌لرینی رسولنه ورسولی واسطه‌سیله مؤمنلره بیلدیرر . بناءً علیه ؛ بیلدیرمیه‌جكنی ظن ایتملری یاكلیشدر .

(اضغانهم) ضغن لفظنك جمعیدر. ضغن ؛ كیزلی وشدتلی بركین وبغض وعداوتدركه آنك صاحبی دائما فرصت بكلر و فرصت دوشدكجه بغض ایتدیكی كیمسه‌یه ضرر ایراث ایتمكدن خالی قالماز. ایشته منافقلرك حاللرینك بویله اولدیغنی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر.

﴿ وَلَوْ نَشَاءُ لَاَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمٰيهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اَعْمَالَكُمْ ﴾

[اكر بز دیله‌مش اولسه ایدك یا اكرم الرسل! آنلری سكا كوستردك . بناءً علیه ؛ سن آنلرك منافق اولدقلرینی سیمالرندن بیلیردك وذات الوهیتمه یمین ایدرم كه سن آنلرك منافق اولدقلرینی سوزلرندن بیلیرسك والله تعالی سزك عمللریكزی بیلیر .]

یعنی ؛ ای رسول اكرم! منافقلر سزك علیهكزده بغض وعداوتلرینی وحیله‌لرینی نه قدر صاقلارلرسه صاقلاسونلر اكر بز عظیم الشان آنلرك رسوای اولملرینی مراد ایتمش اولسه ایدك آنلری و كیزلی حیله‌لرینی سكا رأی العین كوستردك وسن ده كورور آنلرك قلبلرنده اولان نفاقلرینی وسزه اولان بغض وعداوتلرینی بیلیردك . ذات الوهیتمه یمین ایدرم كه سن آنلرك باطل ومغشوش سوزلرندن قلبلرنده اولان نفاقی بیلیرسك. چونكه؛ آنلرك سوزلرنده دین اسلامه تعریض وبغض وعداوتی اشعار ایدر شیلر هر زمان موجود اولدیغندن البته منافق اولدقلرینه دلالت واردر. بناءً علیه ؛ سن آنلرك منافق اولدقلرینی سوزلرندن بیلیرسك . الله تعالی سزك عملكزی بیلیر و عملكزه كوره جزا ویرر. زیرا عملك جزاسی ؛ عاملك نیتنه كوره‌در .

بو آیت نازل اولدقدن صوكره منافقلرك هر حاللری رسول اللهه كشف اولوندیغی وحق بو آیتك نزولندن صوكره حضور نبیده بر منافق سوز سویله‌مز، الا آنك سوزندن رسول الله قلبنده اولان نفاق وعداوتی ونه كبی فساد دوشوندیكنی بیلدیكی (انس) رضی الله تعالی عنهدن مرویدر .

(فی لحن القول) ده‌كی لحن ؛ سوزك معناسی ، سوزك مقدمه میل ایتمسی ، یاخود سوزك ایچ یوزی دیمكدر . یاخود سوزده مقصدك نزده عبارت اولدیغیدر . بوكا نظراً معنای نظم : [ای رسول مكرم ! سن آنلرك سوزلرندن مقصدلرینی و سوزلرینك ایچ یوزنده اولان فسادلرینی البته بیلیرسك . بناءً علیه ؛ سوزلرینك حقدن باطله میل ایتمسنی و كیزلی اسرارلرینی دخی بیلیرسك] دیمكدر .

(بسیماهم) سیما ؛ انسانك یوزی وصورتیدر. یعنی « الله تعالی دیله‌سه ایدی اومنافقلرك یوزلرینه منافق علامتنی وضع ایدردی واوعلامتله سن آنلری بیلیردك » دیمكدر .

نیسابوریده بیان اولوندیغنه نظراً بو آیتدن صوكره رسول اللهه منافقلرك كیزلی هیچ بر شیلری قالمامشدر . حتی حضرت انسك بعض غزاده « بزمله برابر منافقلردن طقوز كیشی بولوندیلر . آره صره ناس آنلردن شكایت ایدردی . بر كیجه یاتدق صباحلین قالقدیغمزده آنلرك آنلرینه (هذا منافق) یعنی (شو كیمسه منافقدر) سوزینك یازیلی اولدیغنی كوردك . بناءً علیه ؛ بو آیتك سری اوراده ظهور ایتدی » دیدیكی مرویدر . راوینك اسمنی ذكر ایتمكسزین فخر رازی ده بونك بویله‌جه واقع اولدیغنی بیان ایتمكده‌در .

∴

واجب تعالی منافقلرك حاللرینی بیاندن صوكره اهل ایمانه امتحان معامله‌سی یاپدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَا اَخْبَارَكُمْ ﴾ بیورییور .

[ذات الوهیتمه قسم ایدرم كه البته بز سزه برچوق مشقتلی امرلرله امتحان معامله‌سی یاپارز كه سزدن مجاهده ایدنلرله صف قتالده صبر وثبات ایدنلری و عمللریكزك خبرلرینی بیله‌لم .] امریمزه اطاعت ایدوب عبادتك مشقتنه تحمل ایدنلرله ایتمه‌ینلر بر بریندن آیرلسون وایلر كوتولردن سچیلسون و عمللرینك خبرلری فعلاً كورولسون ایچون كوتو وفاسد عمللرله كوزل وصحیح عمللرك خبرلرینی ناسه اظهار ایدر بیلدیریرز. بناءً علیه ؛ مؤمنلر كندیلرینه صادق ودوست اولانی بیلیرلر ومنافقلرك دسیسه‌لرینه آلدانمازلر . واجب تعالی هر شیئی

وقوعندن اول بيلديكی ايچون امتحانه احتياجی يوق ايسه‌ده مشقتلی اولان امرلرله تكليف؛ مكلف اولان كيمسه‌لره نسبتله امتحان معامله‌سی اولديغی جهتله « امتحان ايدرز » بيورمشدر .

فخر رازينك بيانينه نظراً ﴿ ونبلوا اخباركم ﴾ ده‌كی اخبار ده **اوچ احتمال** واردر :

برنجيسی ؛ **ايمانلرينی خبر ويرمكدر** . چونكه؛ مؤمنلر ومنافقلر « ايمان ايتدك » ديه خبر ويرديلر . آنجق مؤمنلرك خبرلری طوغرو ومنافقلرك خبرلری يالاندر . ايشته بو خبرلرك صادق اولانی يالان اولاندن تفريق اولونسون ايچون جهاد وسائره كبی برطاقم تكاليف شاقه‌ايله جناب حق امر ايتدی كه ايمانی صحيح اولان مؤمنلرله ايمانی صحيح اولمايان منافقلر آره‌سی تفريق اولونسون .

ايكنجيسی ؛ **مؤمنلر منافقلره ومنافقلر مؤمنلره دوستلقلرينی خبر ويرديلر** . لكن مؤمنلرك دوستلقلری صميمی اولديغندن زمانی كلديكنده دوستلغك وظيفه‌سنی ايفا ايدرلر حالبوكه منافقلرك دوستلقلری ساخته اولديغندن زمانی كلديكنده دوستلغك وظيفه‌سنی ايفا ايتمه‌دكلرندن هركسك قويوسی ميدانه چيقار وطوغرو واكری ناس آره‌سنده ظاهر اولور . ياخود حربدن دونمه‌يز ديديلر ، حالبوكه سوزلرنده ثبات ايتمه‌ديلر . بناءً عليه ؛ حربدن فرار ايتديلر ، آنجق مؤمنلر دائما سوزلرنده ثبات ايتدكلرندن حربه دوام ايدر فرار ايتمزلردی .

اوچنجيسی ؛ **مؤمنلرك رسول اللهدن ايشيتدكلری خبرلری ومنافقلرك مؤمنلر عليهلرينه اشاعه ايتدكلری يالانلری وار . بونلرك جمله‌سنی خلق آره‌سنده اظهار ايده‌جكنی الله تعالی بو آيتده خبر ويردی واظهار ايتدی** . چونكه ؛ هركسك احوالی ميدانه چيقمقده برچوق منفعت واردر . بو صورتله انسانلر يكديكرينك حالنی بيلير وآكا كوره معامله‌سنی تنظيم ايدر .

∴

واجب تعالی مؤمنلره امتحان معامله‌سی ياپديغنی بياندن صوكره كافرلرك حاللرينی وعمللرينك ابطال اولوناجغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ

وَشَٓاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدٰى لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔا وَسَيُحْبِطُ اَعْمَالَهُمْ ﴾ بيوريور .

[شول كيمسه‌لر كه آنلر اللهه ورسولنه كفر وطريق الٓهی اولان دين اسلامدن ناسی منع وكنديلری ايچون طوغرو يول تعين ايتدكدن صوكره اللهه ورسولنه مخالفت ايتديلر وامر ونهيلرينه التفات ايتمه‌ديلر . ايشته بو كافرلر شو معامله‌لريله الله تعالی‌يه البته هيچ برشيله ضرر ايده‌مزلر والبته آنلرك عمللرينی الله تعالی ابطال ايدر .]

بو آيتده كافرلرله مراد ؛ **يهوديلردن (بنی قريظه) و (بنی نضير)** در . چونكه؛ آنلر رسول اللهه ايمان ايتمه‌دكلری كبی ايمان ايده‌جك اولان برچوق انسانلرك ايمانلرينه‌ده مانع اولور ودين اسلامه دخولدن منعه چاليشيرلردی . آنلره توراتده رسول اللهك نبیِّ حق اولوب دينك افضل اديان اولديغنه دلالت ايدر دليللر وارد اولديغی كبی عين هدايت اولان قرآن ودين اسلام كنديلرينه كلدكدن صوكره رسول اللهه مخالفتله اذی ايتديلر وكنديلری ايمان ايتمه‌دكلری كبی غيريلرك ايمانلرينه‌ده مانع اولديلر . ايشته كفر ايدوب ناسی ايماندن منعله اللهك رسولنه مخالفت ايدنلرك بوتون امكلری بوشه كيتمشدر . زيرا ؛ بو عمللری ايله الله تعالی‌يه هيچ برشيله ضرر ايراث ايده‌مزلر والله تعالی عمللرينی ابطال ايدر .

بو سوره‌نك اولنده عمللری ابطال اولونديغی بيان اولونانلر مشركلردر . زيرا ؛ آنلرك عمللری هيچ برشريعته مستند اولماديغندن اساسندن باطلدر . اما يهوديلرك عمللری قرآن نازل اولمازدن اول توراته مستند اولديغی جهتله جائز وشريعت موسايه موافق اولانلری مقبول ايدی . لكن رسول الله بعث اولونوب شريعت اسلاميه ظهور ايتدكدن صوكره رسول اللهه ايمان ايتمه‌دكلری جهتله اول وآخر ايشله‌دكلری عمللرك هپسی باطل اولمشدر . حتی رسول الله عليهنه ترتيب ايتدكلری حيل ودسائسلرينی دخی الله تعالی ابطال ايتديكندن هيچ برامللرينه نائل اولامامشلردر .

∴

واجب تعالی كافرلرك رسول اللهه مخالفتلرينی ومخالفتلری سببيله عمللرينك ابطال اولونديغنی

بياندن صوكره رسولنه اطاعتى مؤمنلره امر ايتمك اوزره ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ ﴾ بيوريور .

[اى مؤمنلر ! اللهه ورسولنه اطاعت ايدك وعمللريكزى ابطال ايتمه‌يك .]

يعنى ؛ اى اللهك وجودينه ووحدانيتنه ورسولنك رسالتنه وقوللرينى ارشاد ايچون انزال بيورديغى كتابنه ايمان ايدن مؤمنلر ! اللهك امر ايتديكى بالجمله فرض اولان عباداتى ادا ومالكزك زكاتى ويرمكده الله تعالى‌يه ورسولنك سنتلرينى ادا وكافرلرله مجاهده‌ده رسولنه موافقت وامرينه امتثال صورتيله رسولنه اطاعت ايدك وكفر ونفاق وعجب وريا كبى فنا اخلاقله عمللريكزى ابطال ايتمه‌يك . زيرا ؛ اخلاص اوزره ادا اولونمايان عمل عندالله مقبول اولماديغندن باطل ويوق حكمنده‌در .

خازنك بيانى وجهله امر الٰهى وسنت رسول‌الله اوزرينه ادا اولونمايان عمللرك باطل اولديغنه آيتده اشارت واردر . چونكه اللهه ورسولنه اطاعتله امردن صوكره عملى ابطال ايتمكدن نهى ايتمك ؛ اطاعت اوزره شرائطنه رعايت اولونمايان عملك باطل اولديغنه دلالت ايدر . عجب وريا والعياذ بالله كفر ونفاق عملى ابطال ايتديكندن بو آيتده « عملكزى ابطال ايتمه‌يك » ديمك « بوكبى عملى ابطاله سبب اولان كوتو عمللرده بولونمايك » ديمكدر .

نيت ايده‌رك باشلاديغى نافله عملى بوزمق جائز اولماديغنه بعض علما بو آيتله استدلال ايتمشلرسه‌ده اصح اولان نافله عمله باشلادقدن صوكره برسببله نافله عملى ترك ايتمك جائزدر . زيرا ؛ صحيح بخارى ومسلمده روايت اولونديغنه نظراً رسول‌الله نافله اوروجه نيت ايده‌رك مسجد شريفه كيدوب صباح نمازينى ادا ايدوب خانهٔ سعادتنه كلدكدن صوكره حضرت عائشه‌يه « طعام كثير هرنه‌قدر اوروجه نيت ايتمش ايسه‌مده يه‌جكم » بيورديغى مرويدر . بو حديث شريف آيتى تأويل وتفسير ايتديكى كبى رسول‌الله‌ده نافله عبادته باشلادقدن صوكره او نافله‌يى ترك ايتمك جائز اولديغنى فعليله امتنه تعليم بيورمشدر . شوقدركه نافله عبادته باشلامقله واجب اولديغندن او نافله‌يى ترك ايدرسه صوكره قضا ايتمك واجب اولور .

***

واجب تعالى كافرلرك كفرلرى سببيله عمللرى باطل اولديغنى واللهه ورسولنه اطاعتك لزومنى بياندن صوكره كافر اولارق وفات ايدن كيمسه‌نك كناهلرى مغفرت اولونميه‌جغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ﴾ بيوريور .

[شول كيمسه‌لركه آنلر الله تعالى‌يه ورسولنه اطاعتى تركله محقق كفر وناسى طريق الٰهى اولان دين اسلامه داخل اولمقدن منع ايتديلر ، صوكره كافر اولدقلرى حالده وفات ايتديلر . الله تعالى آنلرى ابداً مغفرت ايتمز .] زيرا كفر ؛ اصلا عفو اولونماز ، آنجق دنياده ايمان ايتمكله عفو اولونور . اما مؤمن اولارق وفات ايدن كيمسه‌نك برچوق كناهلرى اولسه دخى مغفرت اولونمق جائزدر .

بو آيت هرنه‌قدر بدرده (قليب) اسمنده‌كى قيويه آتيلان (ابوجهل) وآنك امثالى كافرلر حقنده نازل اولمش ايسه‌ده كفر اوزره وفات ايدن هر كافره شاملدر وآنلرك مغفرت اولونميه‌جغنه دلالت ايدر . زيرا معتبر اولان ؛ لفظك عموميدر سببك خصوصى دكلدر . لفظ آيت هر كافره شامل اولديغندن سبب نزول اولان ابوجهل وامثالنه تخصيصده بر فائده يوقدر .

***

واجب تعالى مؤمنلره اطاعت وانقيادله امر ايدوب كفر اوزره وفات ايدنلرك البته مغفرت اولونميه‌جقلرينى بياندن صوكره جناب حقه اهل ايمانك تماميله اعتمادلرى لازم اولديغنى وكافرلره دائما قوتلى كورونوب ضعيف كورونمك جائز اولماديغنى بيان و توصيه ايتمك اوزره ﴿ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ ﴾ بيوريور .

[كافرلره ضعيف كورونمه‌يك وسز عالى اولديغكز حالده كافرلرى صلحه دعوت ايتمه‌يك . زيرا ؛ اللهك معاونتى سزكله برابردر والبته الله تعالى سزك عملكزك اجرتى نقصان ويرمز .]

يعنى ؛ الله تعالى‌يه ورسولنه اطاعت ايدنجه اى مؤمنلر ! كافرلره امر جهادده وآنلرله مقاتله‌ده ضعيف كورونمه‌يك ودائما آنلره قارشى قوتلى كورونك وكافرلرى سز عالى وغالب اولديغكز حالده صلحه دعوت ايتمه‌يك . زيرا ؛ ابتدا سزك آنلرى صلحه دعوت ايدوب صلحه طالب اولمكز سزك ذليل وحقير اولمكزى اشعار ايدر. حالبوكه؛ دينكزك ايجابى سز عالى وغالب‌سكز . چونكه ؛ واجب تعالى‌نك دينينه ياردم ايتدكجه معاونتى سزكله برابردر واللهك رضاسنى طلب ايده‌رك اخلاص اوزره ايشله‌ديككز عملكزك اجرلرينى الله تعالى ضايع ايتمز ونقصان ويرمز .

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيتده خطاب؛ اصحاب رسول الله‌ه ايسه‌ده بالعموم مسلمانلره شاملدر . زيرا ضعيف كوسترمكدن نهى ؛ عموميدر . بناءً عليه ؛ بو آيتله جناب حق مسلمانلرك جميعسنى كافرلرله حربه تشويق ايتمش ومعاونت ايده‌جكنى وعدله اهل ايمانى تشجيع ايله‌مشدر. مؤمنلر بحق شريعته تمسك ايده‌رك دشمنله محاربه‌يه كيريشيرلرسه نصرت الهيه‌نك محقق اولديغنه بو آيت دلالت ايدر. اما مؤمنلر احكام الهيه‌يه رعايتدن اوزاقلاشير وعسكرك باش بوغى اولان ضابطلرده مالايعنى ايله مشغول اولور، ديانته اهميت ويرمزلر وحق متدين نفرلرى تحقير ايدرلرسه بويله اولان عسكر نصرت الهيه‌دن حصه‌ياب اولاماز. زيرا ؛ متدين اولان بر ملت ديانته حقارتله باقارسه او ملتك ، دشمن آلنده هر زمان اسير اولاجغنده شبهه يوقدر . چونكه ؛ وقوعات وتاريخ بو دعوايه هر زمان شاهددر .

بو آيتده درت حكم واردر : برنجيسى ؛ مؤمنلرك كافرلره قارشى ضعيف كورونمه‌لرى جائز دكلدر . ايكنجيسى ؛ مؤمنلر عالى وغالب اولدقلرى حالده مصالحه‌يه طالب اولملرى مناسب دكلدر . اوچنجيسى ؛ مؤمنلر عبادتلرنده قصور ايتمه‌دكلرى تقديرده اللهك نصرت ومعاونتلرى آنلرله برابردر . دردنجيسى ؛ مؤمنلر خالصاً لوجه الله ايشله‌دكلرى عمللرك وبالخاصه مجاهده‌نك ثوابنى تمام اولارق آلاجقلردر .

اهل ايمانك بعضاً مغلوب اولملرى بو آيتك مضمونينه منافى دكلدر . زيرا ؛ آيتده اهل ايمانك عالى وغالب اولدقلرى اكثريت وعاقبت اعتباريله‌در . بناءً عليه ؛ مؤمنلرك عالى وغالب اولملرى ايمانلرينك مقتضاسى اولان دائرهٔ شريعتده حركت وصداقت اوزره

سعى وغيرت ايتملرى ايله مشروطدر . چونكه ؛ اهل ايمانك غالب اولمسى معاونت الهيه ايله اولوب معاونت الهيه ايسه احكام شرعيه‌يه رعايت ايتمك صورتيله اولاجغندن شريعته رعايت ايتمه‌ينلرك واخلاقى بوزولمق صورتيله مغلوب اولانلرك مغلوبيتلرى بو آيته منافى اولاماز .

مقاتله‌يه مانع ؛ **ايكيدر** : برنجيسى ؛ **آخرتجه مسئوليتدر** . كافرلرك قتلنده ايسه آخرتده مسئوليت اولماديغى كبى ثواب دخى واردر. چونكه ؛ كافرلرك دنياده رضايه موافق عملى اولماديغى جهتله آخرتجه عند الله قدرى يوق كه آنى اولديرن مسلمان مسئول اولسون. ايكنجيسى ؛ **دنيايه محبتدر** . زيرا ؛ دنيايه محبت وحياتى سومك مقاتله‌يه مانعدر .

∴

واجب تعالى دنيايى ذمله مؤمنلرى جهاده تشويق ايتمك اوزره ﴿ إِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أُجُورَكُمْ وَلَا يَسْئَلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ ﴾ بيوريور .

[حيات دنيا آنجق اويونجاقدر . بناءً عليه ؛ دنيايه محبتك آخرت طلبنه مانع اولمامسى لازمدر واكر سز ايمان ايدر ومحرماتدن صاقينمقله اتقا ايدرسه‌كز الله تعالى سزه اجرلريكزى ويرر وعملكزى ضايع ايتمز والله تعالى اجر ويرمك ايچون سزك مالكزى ايستمز .]

يعنى ؛ دنيايه محبتكز مجاهده ايتمكله نائل اولاجغكز اجرلريكزه مانع اولماسون . زيرا ؛ حيات دنيانك بقاسى اولماديغى كبى دنيا فائده‌سز بر اويونجاقدر . بناءً عليه ؛ سزك ايچون خيرلى اولان شى ايمان واتقا ايتمكدر . اكر الله تعالى‌يه ايمان و امرينه امتثال ونواهيسندن اجتنابله اتقا ايدرسه‌كز الله تعالى اجرلريكزى تام ويرر وسزه ويرديكى نعمتلرك مقابلنده سزك اموالكزى طلب ايتمز وسزه ايمانله واتقا ايله امر ايديوركه آخرتجه بيوك اجره نائل اولاسكز .

(لعبٌ ولهوٌ) هر ايكيسى ده **اويونه** معنالرنده استعمال اولونورلرسه‌ده لعبله لهو بيننده فرق واردر . زيرا لعب ؛ شول اويونه دينوركه **آنكله مشغول اولانه كيمسه‌يه هيچ بر**

زمانده منفعتى اولماز آنجق انسانى مهم اولان وظيفه‌سندن‌ده منع ايتمز ودينى ودنيوى منافعى اونوتدورماز. اما لهو ؛ شول اويونه دينوركه لعب كبى اصلا منفعتى اولمامقله برابر وظيفهٔ مهمه‌سندن‌ده مانع اولور ودنيا وآخرتى اونوتديرر.

(ولا يسئلكم اموالكم) فخررازينك بيانه نظراً بو آيت اوچ جهتدن توجيه اولونور: برنجيسى ؛ الله تعالى اجر اخروى ويرمك ايچون سزدن مالكزى ايسته‌ميور ، بلكه اجر ويرمك ايچون سزه ايمان واتقا ايتمكزله امر ايديور ديمكدر. ايكنجيسى ؛ جهاده صرف ايتمك لازم اولديغى جهتله سزه محتاج اولديغكز جهتلره صرف ايتمكزله امر ايتديكى اموال الله تعالى‌نك كندى ماليدر وسزك ألكزده اومال عاريتدر. زيرا ؛ ملكك جمله‌سى اللهكدر. شو حالده اللهك مالنى صرف ايتمكده نه ايچون بخل ايديورسكز ؟ ديمكدر. اوچنجيسى ؛ الله تعالى سزك مالكزك هپسنى ايسته‌ميور ، بلكه فقرا وضعفايه وسائر مصالح مهمه‌كزه صرف اولنق اوزره مالكزك اونده برينى ايسته‌ديكى جهتله اصل مالكزه نسبتله طلب اولونان شى آزدن آزدر. بناءً عليه ؛ بوقدر آز برشيئده بخل ايتمكز مناسب دكل ديمكدر.

⁂

واجب تعالى مالارينك كليسنى ايسته‌مه‌ديكنى بياندن صوكره كليسنى ايسته‌مش اولسه نه لازم كله‌جكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنْ يَسْئَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ ﴾ بيوريور.

[اكر الله تعالى اموالكزك كليسنى ايسته‌مش اولسه سزه مشقت ايتمش اولورده سزده بخل ايدرديكز وبخلكز سزك بغض وعداوتكزى ميدانه چيقاريردى .]

يعنى ؛ الله تعالى ورسولى اكر سزك اموالكزك كليسنى ايسترلرسه سز البته بخل ايدرسكز. زيرا ؛ مالكزك كليسنى ايسته‌مكده نفسكز اوزرينه آغيرلق ومشقت واردر. بناءً عليه ؛ سز بخل ايدرديكز واو بخلكز رسول اللهه اولان بغض وعداوتكزى ميدانه

چيقاريردى. چونكه ؛ امواله محبتكز صبريكزه مانع اولور هپسنى ايسته‌نجه دايانامازديكز وعلناً مخالفتده بولونورديكز. حالبوكه الله تعالى سزدن هيچ برمال ايسته‌ميور ، آنجق آزيجق برشى ايسته‌يور ، شوحالده بخل ايتمك اصلا لايق اولماز.

﴿ هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُ وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ ﴾ بيوريور.

[اى غافل انسانلر ! سز متاع دنيايه آلدانمش ولذاتنه مغرور اولمش بر طاقم كيمسه‌لرسكزكه سز فى سبيل الله انفاق ايچون دعوت اولونورسكز .] ودعوتدن مقصد؛ انفاقكز سببيله آخرتده بويوك اجره نائل اولمقلغكزدر وانفاق ايچون دعوت سزه واصل اولونجه [سزدن بعضيكز طرف الهيدن امر اولونديغى زكاتى ويرمز ، بخل ايدر وطرف رسالتدن امر اولونديغى جهاده صرفياتده بخل ايدر. بلكه قلبنده اولان بغض وعداوتى ميدانه قور. حالبوكه بخل ايدن كيمسه آنجق كندى نفسنه بخل ايدر.] چونكه ؛ اللهك ورسولنك امرينه امتثال ايده‌رك انفاق ايتديكنده انفاقك منفعتى كنديسنه عائد اولديغى كبى انفاق ايتمه‌يوب بخل ايتديكنده او بخلك مضرتى‌ده كنديسنه عائددر. شوحالده بخيل اولان كيمسه بخل ايتمكله مالنى باشقه‌لرندن اسيركه‌دم ظن ايدر. حالبوكه كندى مالنى كنديندن اسيركه‌مشدر. بو بخيل كيمسه‌نك حالى شول خسته‌نك حالنه بكزه‌ركه طبيبك تداويسنه محتاجدر ، آنجق طبيبك اجرتنى ودوانك پاره‌سنى ويرمز. حالبوكه شو بخل كندى حياتنه بخلدر. چونكه ؛ طبيبك تداويسى حياتنه خدمت اولديغى جهتله آنك اجرتنه بخل كندى حياتنه بخلدن عبارتدر. [والله تعالى غنيدر .] سزك مالكزه احتياجى يوقدر. حالبوكه [سز فقراسكز.] بناءً عليه ؛ دنياده وآخرتده نفقه‌يه محتاجسكز. چونكه اكر ألكزده اولان مالكزك برقسمنى جهاده صرف ايتمز وكافرلرله مجاهده‌يى ترك ايدرسه‌كز آنلر جسارتله‌نور سزه هجوم ايدر مغلوب اولور قتل اولونورسكز. شوحالده دنياده ياشامق ايچون انفاق ايتمكز لازمدر وآخرتده دخى نفقه‌يه محتاج اولان سزسكز. شوحالده فى سبيل الله انفاقه سعى ايتمكز لازمدركه دنياده وآخرتده راحت ايده‌سكز.

⁂

واجب تعالی انسانلرك فی سبیل الله انفاقه دعوت اولوندقلرینی وآنلردن بخل ایدنلرك کندی نفسلرینه بخل ایتدکلرینی بیاندن صوکره انفاقدن اعراض ایدنلرك جزالرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْماً غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا اَمْثَالَكُمْ ﴾ بیوریبور.

[اکر سز انفاقدن اعراض ایدرسه‌کز سزی سزدن باشقه بر قومه تبدیل ایدر صوکره او قوم سزك امثالکز اولماز .]

یعنی ؛ اکر سز ایماندن وبالعموم مأمور اولدیغکز شیلردن وفی سبیل الله انفاقدن وفقرا وضعفایه واخوانکزه مرحمتدن اعراض ایدرسه‌کز الله تعالی سزی سزك غیریکز اولان برقومه تبدیل ایدرکه اوقوم هرخصوصده امرینه امتثال ایدر ، سزك کبی اولماز وسزدن دها زیاده اطاعتلی وانقیادلی اولور . چونکه ؛ آنلر سزك امر الٓهی یه امتثال ایتمه‌دیککزدن طولایی هلاك اولدیغکزی بیلدکلرندن سزدن عبرت آلارق وظیفهٔ عبودیتلرینی یرینه کتیرر وصلحای امتدن اولورلر .

بو آیت نازل اولدیغی زمان اصحابدن بعضیلری بو قومك کیملر اولدیغنی سئوال ایتملری اوزرینه رسول الله (سلمان فارسی) حضرتلرینه اشارت ایده‌رك « ایشته او قوم شو رجل وبو رجلك قومیدر » بیوردیغی مرویدر . بوندن صوکره رسول الله « اکر ایمان ثریا ییلدیزنده باغلی اولسه فارسدن بر چوق کیمسه‌لر اخذ ایدرلردی » بیورمشدر . رسول اللهك بو سوزلرینك اثری ظهور ایده‌رك چوق زمان اهل علم فرس اهالیسندن ظهور ایتمش ودین محمدی یه چوق خدمتلری سبق ایتمشدر وبونك شاهدی ایسه بو کون میدانده اولان آثار مدونه‌لریدر . شوحالده قوم عرب امر رسول اللهه امتثال ایتمه‌مش اولسه‌لردی جناب حقك آنلرك یرینه قوم فارسی اصحاب رسول اللهدن قیلاجغنه بو آیت وشو حدیث شریف دلالت ایدر .

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی حزیرانك اون آلتنجی بازار ایرتسی کوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایکی سنه‌سی شعبانك آلتنجی کونی بو سوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام ولمشدر .

سورهٔ فتح

مدینهٔ منوره‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . (حدیبیه) وقعه‌سندن صوکره نازل اولدیغی مرویدر . **یکرمی طقوز** آیتی جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً ﴾

[یا اکرم الرسل ! بز سنك ایچون آچیق بر فتوحاتله مکه شهرینی فتح ایتدك و بو فتحمز هرکسجه معلوم اولان بر فتحکه او فتحده هیچ کیمسه‌نك شبهه‌سی وترددی یوقدر .]

بو آیتده بیان اولونان فتح ایله مراد ؛ **مکه‌نك فتحیدر** . کرچه بو آیتك نزولی مکه‌نك فتحندن اول ایسه‌ده اللهك وعدی قطعی اولوب خلاف اولمادیغندن خبردن صوکره واقع اولاجق شیدن اولمش کچمش کبی **قطعیة** دلالت ایدن **ماضی** صیغه‌سیله خبر ویرمشدر . چونکه اللهك اولاجغنی خبر ویردیکی شی ؛ اولمش وکچمش اولان شیده شبهه اولمادیغی کبی وقوعنی خبر ویردیکی شیئك اولاجغنده دخی شبهه اولمادیغنه اشارت ایچون **تحقیقه** دلالت ایدن ﴿اِنَّ﴾ لفظیله وارد اولمشدر .

فخر رازی ، خازن ونیسابورینك بیانلرینه نظراً بو سوره‌نك (حدیبیه) صلحندن صوکره اصحابیله برابر رسول اللهك مدینه‌یه عودتی زمانده (کواع الغمیم) دنیلن موقعده نازل اولدیغی مرویدر .

حدیبیه ؛ بوندن صوکره بو سوره‌نك بعض آیتلرنده بیان اولوناجغی وجهله مکه ایله مدینه آره‌سنده (مرالظهرانه) دنیلن محلده بر قیونك اسمیدر . بو قیو ؛ حرم مکه حوالیسنده‌در . رسول الله بیك آلتیوز کشیدن مرکب بر اوردو ایله عمره یاپمق اوزره مدینه‌دن مکه‌یه حرکت ایدوب (مرالظهران) دنیلن محله کلنجه مکه اهالیسی یول ویرمه‌مك

ایسته‌دیلرسه‌ده رسول‌اللهك اصراری اوزرینه صلحه طالب اولدیلر. بناءً علیه؛ رسول‌الله مشرکلرله او محلده بر صلح عقد ایدوب مدینه‌یه دونمش و بو سوره اثنای راهده نازل اولمشدر. حدیبیه وقعه‌سی ویا صلحی دنیلدیکنده رسول‌اللهك او موقعده مشرکلرله واقع اولان صلحیدر. مدینه‌دن عمره نیتیله چیقیلدیغی حالده بیت شریفی زیارت ایتمکسزین کیرو دونمکدن اصحاب عظامك قلبلرینك محزون اولدیغی بر زمانده جناب حق بو سوره ایله وبالخاصه بو آیتله اهل اسلامك قلبلرینی تسلیه ایتمکله کدرلرینی سروره وحزنلرینی فرحه تبدیل بیورمشدر .

امام بخاری ومسلم حضرتلرینك (انس) رضی‌الله تعالی عنهدن روایتلرینه نظراً مکه‌یه قربان ایچون کوندریلن دوه‌لر حدیبیه‌ده کسیلوب کیرو دونولنجه بر کیجه رسول‌الله «بو کیجه بر آیت نازل اولدی که بکا او آیت بوتون دنیادن محبتلیدر» بیوردی و (انافتحنالك) سوره‌سنی (فوزاً عظیماً) . قدر اوقویونجه اصحاب کرام تبریك ایتدیلر ودیدیلر که « یارسول‌الله ! الله تعالی سکا نه معامله یاپاجغنی بیان ایتمشدر . بزه نه‌معامله ایده‌جك ؟ » دینجه (لیدخل المؤمنین الی آخر الآیة) آیتی نازل اولمش وقلوب مؤمنینی بونکله مسرور قیلمشدر .

یاخود بو آیتده فتح ایله مراد ؛ حدیبیه صلحندن صوکره اوسنه واقع اولان **خیبرك فتحیدر** : یاخود فتح ایله مراد؛ **حدیبیه صلحیدر**. کرچه حدیبیه مصالحه‌سی حربله مادی بر فتح اولمادی ولکن برچوق یرلرك فتحنه سبب اولدیغی جهتله او صلح اهل اسلام حقنده معنوی بك بویوك فتوحاتدن معدود و فتح عظیم دینمکه شایاندر . چونکه بو صلح ؛ مکه‌نك فتحنه مقدمه وسبب اولدیغی کبی بیکلرجه خلقك اسلام اولوب شوکت اسلامیه‌نك کون بکون تزایدینه ومهابت اسلامیه‌نك اطراف عالمه انتشارینه سبب اولدی. بناءً علیه؛ حدیبیه صلحی فتح مبین عنواننه شایان اولمشدر. بو توجیهات؛ فتحله مرادك حدیبیه صلحی اولدیغنه نظراً‌در .

یاخود فتح ایله مراد؛ **کله‌جك سنه رسول‌اللهك مکه‌یه داخل اولمسیله حکمیدر**. بوکا نظراً معنای آیت : [ای نبیّ ذیشان ! بز سنك ایچون کله‌جك سنه مکه‌یه کیره‌جککه آچیق

بر حکمله حکم ایتدك] دیمکدر . چونکه لسان عربده فتحك **حکم** معناسنده استعمال اولوندیغی‌ده واردر .

یاخود فتح ایله مراد؛ **رسول‌اللهك نبوتنه دلالت ایدن قطعی دلیللر وکسکین قلیجلر وایچه اوقلر وسیوری قارغیلرله دین اسلامك فتحیدر** . زیرا ؛ دین اسلامی عالمه اعلان بوتون فتوحاتك اساسیدر. بناءً علیه ؛ دین اسلامك فتحندن زیاده رسول‌الله ایچون آچیق بر فتح اولماز .

(فتحاً مبیناً) **آچیق بر فتح که جمله‌جه معلومدر وهیچ بر کیمسه‌نك شبهه‌سی یوقدر** دیمکدر . یاخود **حقله باطل بینی تفریق ایدن بر فتح** دیمکدر. بو معنالردن هرهانکی معنا مراد اولونورسه اولونسون فتوحات آچیقدر، کیزلی اولمادیغی کبی حقله باطل بینی تفریق جمله‌سنده موجوددر .

یاخود فتح ایله مراد؛ **قیصر رومك اهل فرسه غلبه‌سیدر**. کرچه قیصر رومله اهل اسلام آره‌سنده دین جهتیله بر مناسبت یوق ایسه‌ده روم اهالیسی اهل کتاب اولوب مشرك اولمامق نقطه‌سندن مناسبت اولدیغی جهتله رومك فرس اوزره غلبه‌سی رسول‌الله ایچون بر فتح اولدیغی (سورۀ روم) ده بیان اولونمشدی . چونکه ؛ اولجه اهل فرسك رومه غلبه ایتدیکنده مشرکلر فارس اهالیسی کندیلری کبی مشرك اولدقلری جهتله فارسك غلبه‌سنه چوق مسرور اولدیلر ، شنلکلر یاپدیلر ومسلمانلره شماتت ایتدیلر ودیدیلرکه « ای اهل اسلام ! غلبه دائما بزمدر . زیرا ؛ سزك کبی اهل کتابه بزم کبی مشرك اولان فرس اهالیسنك غلبه‌سی غلبه‌نك دائما بزده اولاجغنه دلالت ایدر » . مشرکلر بویله دیمکله اهل ایمانی دلکیر ایتمشلردی . او زمان رسول‌الله یقینده اهل رومك فارس اوزرینه غلبه ایده‌جکنی خبر ویرمسی اوزرینه مشرکلر کولوشمشلر وحتی ابوجهل ایله ابوبکر حضرتلری مباحثه‌یه بیله کیریشمشلردی . شویله که؛ اکر روم غلبه ایدر ورسول‌اللهك دیدیکی اولورسه ابوجهل یوز دوه ویره‌جك واکر عکسی واقع اولورسه ابوبکر رضی‌الله عنه ابوجهله یوز دوه ویره‌جك. وقتا که حدیبیه سنه‌سنده رومك اهل فرس اوزرینه غلبه‌سی وقوعبولدی ایسه ابوجهل بدر وقعه‌سنده خاك هلاکه سریلوب جانی جهنمه کیتمش

اولديغندن ابوجهلك اولادى پدرلرينك وعدلرينى يرينه كتيرمك اوزره يوز دوه‌يى ابوبكر حضرتلرينه ويرمشلردر. ايشته بوكبى مناقشه‌لر جريان ايتديكندن رومك فرس اوزره غلبه‌سى اهل اسلام ايچون فرح وسروره باعث اولديغى كبى اهل اسلامك ايلروده غلبه‌سنه بربشارت وفتوحات عظيمه‌يه نائل اولاجقلرينه اشارت اولمش وكافرلرده‌ده بو وقوعات يأس عظيم اولديغى كبى قوهٔ معنويه‌لرينى دخى كسر ايتمشدر . بناءً عليه ؛ بوجهتله رومك غلبه‌سى اسلام ايچون فتوحات قبيلندن عد اولونمشدر .

بو آيتده فتحله مرادك نه‌دن عبارت اولديغنه دائر مفسرين بعض احتماللر بيان ايتمشلر سه‌ده اصح اولان فتح ايله مراد؛ فتح مكه‌در . زيرا؛ مكه‌نك فتحى بوتون فتوحاتك اساسى ودين اسلامك شوكت وقوتنك مبدئى اولديغندن هر فتوحاتدن زياده فتح مكه فتح مبين عنواننه شاياندر . بناءً عليه ؛ فتح حقنده بيان اولونان احتماللرك كافه‌سى اوزرينه مكه‌نك فتحى مراد اولونمق مرجحدر. آنجق بيان اولونديغى وجهله وقوعات وحادثات اعتباريله ديكر احتماللرده وارد خاطر اولابيلديكنى بو مقامده درميان ايدلمشلرسه‌ده جمله‌سى ضعيفدر .

⁂

واجب تعالى رسولنه فتح عظيم ويرديكنى بياندن صوكره فتحك غايه‌سنى بيان ايتمك اوزره

﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾ بيوريبور .

[يا اكرم الرسل ! سنك كچمش وكله‌جك زله‌كى عفو ايتمك ايچون بز سكا فتح مبين احسان ايتدك .]

يعنى ؛ اى حبيبم ! كافرلرله محاربه ايتمك صورتيله شركى ازاله‌يه سعيك ودين اسلامى اعلا خصوصنده برچوق مشقتلره تحملك وظالملرأ للرندن مظلوملرى قورتارمقلغك وتربيهٔ شريعتله نفوس ناقصه‌نك نقصانلرينى اكماله جهد وغيرتك سببيله سندن صدور ايدن زله‌يى مغفرت ايتمك ايچون الله تعالى سكا فتح عظيم احسان ايتدى .

﴿ ذنبك ﴾ ذنب ؛ كناه معناسنه‌در . كرك بزم پيغمبريمزك و كرك سائر پيغمبرلرك كناهدن معصوم اولدقلرى دفعاتله بيان اولونديغى جهتله انبياء عظام حضراتنه اسناد

اولونوب كناهه دلالت ايدن الفاظك جمله‌سى ايشله‌مسى افضل اولان شيئى ترك ايتمك معناسنه‌در وبو معناجه افضل اولانى شيئى ترك ايلمه شرعده حسن آدابه رعايت اولمه اوزره زله تعبير اولونور .

ياخود مروتى اخلال ايتميه‌جك خست ودنائت طبعه دلالت ايتميه‌جك كوچوك كناهك بشريت ايجابى سهو طريقيله انبيادن صدورى جائز اولديغنه نظراً معناى آيت : [حسب البشريه‌سندن صدور ايدن كناهى مغفرت ايتمك ايچون بز عظيم الشان سكا فتح عظيم ميسر قيلدق] ديمكدر .

ياخود بو مقامده كناه ايله مراد؛ امتك كناهيدر . شو حالده « امتك كناهنى مغفرت ايتمك ايچون بز سكا فتح مبين احسان ايتدك » ديمكدر . چونكه فتوحات واعلاء دين ايچون فداى جانه مهيا اولان وبرچوق مشقتلره تحمل ايدن امتك كناهلرينى مغفرت ايده‌جكنى بيانله مجاهده‌يه تشويق وامكلرينك بوشه كيتمه‌يوب مغفرت اولوناجقلرينى بيانله تبشير بيورمشدر .

ياخود ﴿ ليغفر ﴾ ﴿ ليعلم ﴾ معناسنه‌در . بوكا نظراً معناى نظم : [اى رسول اكرم ! كچمش وكله‌جك كناهلردن معصوم اولديغكى عالمه بيلديرمك ايچون الله تعالى سكا بويوك فتح احسان ايتدى ومكه‌نك فتحنى سكا ميسر قيلدى] ديمكدر .

فخر رازينك بيانته نظراً تقدم ايدن ذنب ايله مراد ؛ اظهار نبوتدن وياخود فتح مكه‌دن اولدر . تأخر ايدن ذنب ايله مراد ؛ نبوتى اظهاردن ويا فتح مكه‌دن صوكره‌در . چونكه ؛ مكه‌نك فتحيله برچوق مغفرته سبب اولاجق عبادت يوللرى آچيلمش وبيت الله پوتلردن ومشركلرك ملوث اللرندن تميزله‌نمش واهل ايمانك حجنه وعمره‌سنه وسائر عبادتلرينى ادايه بر مانع قالمامشدر . بونلرك جمله‌سى قوللرك كناهلرينك مغفرت اولونمسنه سببدر . كذلك مكه‌نك فتحى سائر بلده‌لرك فتحنه وسيله وسبب اولديغى كبى ارض حجازده كوكله‌شمش اولان شرك وكفر ديار عربده كوكندن صارصيلمش وآز زمان صوكره تملندن سيلنوب سوپرولمش كيتمشدر . بونلرك جمله‌سنك كناهلرينك مغفرت اولوناجغنى بيانله واجب تعالى اهل ايمانى مجاهده‌يه تشويق بيورمشدر .

⁂

واجب تعالى مكه‌نك فتحنه برنجى سببى بياندن صوكره ايكنجى سببى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطاً مُسْتَقِيماً ﴾ بيوريبور .

[يا اكرم الرسل ! الله تعالى سنك اوزريكه نعمتنى اتمام وسنى طوغرو يوله ايصال ايتمك ايچون سكا بويوك وآچيق فتح احسان ايتدى .]

يعنى ؛ دينكى اعلا ونبوتكه قوى بر حكومت ضم ايتمكله الله تعالى سكا مراسم دينيه‌يى تبليغده سهولت اولمق صورتيله نعمتنى اتمام وطريق مستقيمى سكا هدايت ايتمك ايچون فتح عظيم احسان ايتدى .

فخر رازينك بيانه نظراً رسول‌الله اوزرينه جناب حقك نعمتى مكه‌نك فتحى وارض حجازده دشمنلرينك هلاكى ايله اتمام اولونمشدر . چونكه ؛ مكه‌نك فتحيله دين اسلامك اركانندن اولان حجى ادايه هيچ بر مانع قالماديغى كبى مكه‌نك فتحيله قريشك بعضيلرى ايمان وبعضيلرى ده آمان طلبيله رسول اللهك حمايه‌سنه التجا ايتمك صورتيله جزيرة العربده بويوك تبدلات وقوعبولمقله اسلاميت لايق وجه اوزره يرلشمش و دشمنلر بالكليه منقرض و رسولى اوزرينه بوجهتله نعمت الٓهيه تمام اولمشدر . كرچه سائر بلده‌لرده بعض مشركلر واردى ، لكن مكه‌يه نسبتله اهميتلرى يوقدى .

ياخود نعمتك اتمامى ايله مراد ؛ **دنياده دعاسنك وآخرتده شفاعتنك قبول اولونمسيدر .**

ابو السعود افنديك بيانى وجهله رسول‌الله مكه‌نك فتحندن اول صراط مستقيم اوزره اولديغى حالده « مكه‌نك فتحى صراط مستقيمه ايصال ايچون » ديمك « فتح مكه‌دن اول رسول اللهك هرنه قدر دينى اقامه‌ده و رسالتى تبليغده وامور عبادى محافظه‌ده استقامتى حاصل ايسه‌ده مكه‌نك فتحندن صوكره رسول اللهك دينى دين حق اولديغى ناس بيننده تماميله ظاهر اولديغندن امر تبليغده سهولتلر وآچيق طريقلر آچيلديغى كبى فتحدن اول وصولى ممكن اولميان شيلره واصل اولوندى » ديمكدر . بناءً عليه ؛ فتح مكه‌نك فتحدن اول ممكن اولميان يوللره وصوله سبب اولديغنى واجب تعالى بو آيتله بيان بيورمشدر .

⁂

واجب تعالى مكه‌نك فتحندن برنجى وايكنجى غايه‌لرى بياندن صوكره اوچنجى غايه‌يى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْراً عَزِيزاً ﴾ بيوريبور .

[اى رسول معظم ! الله تعالى سكا قوتلى بر نصرت ويرمك ايچون فتح عظيم احسان ايتدى .]

يعنى ؛ ارض حجازده امثالى كورولمه‌دك بر نصرتله نصرت ايتمك ايچون الله تعالى سكا مكه كبى بين العرب منتظم ومشهور بر شهرك فتحنى ويردى وبونى آنجق سكا ميسر قيلدى .

عزيز ؛ **غالب** معناسنه اولديغى جهتله نصرتك صفتى اولماز ، بلكه نصرتك صاحبنك صفتى اولور . بناءً عليه ؛ « سكا الله تعالى غالب بر نصرت ويرر » ديمك « سكا بر نصرت ويرركه او نصرتك صاحبى هركسه غالب اولور واو نصرتدن صوكره هيچ بر كيمسه‌دن حقارت كورمز » ديمكدر . فى الحقيقه مكه‌نك فتحندن صوكره اسلاميت حقارت كورمه‌مش وارض حجازده بولونان بر چوق انسان كتله‌لرى شريعته وشريعتك صاحبنه قارشى بوبون اكمكه مجبور اولمشلردر .

مكه‌نك فتحى امور مهمهٔ عظيمه‌دن درت شيئه سبب اولمشدر : برنجيسى ؛ رسول اللهك كچمش وكله‌جك زمانك كليسنده ذاتسنك مغفرت اولونمسى ومكه‌نك فتحنك بويوك بر دلالت وسيله اولمسى ، ايكنجيسى ؛ فتح مكه سببيله دنيا و آخرت نعمتلرينك رسول الله اوزرينه اتمام اولونمسى ، اوچنجيسى ؛ فتح مكه‌دن اول وصولى ممكن اولميان يوللره مكه‌نك فتحندن صوكره واصل اولونمسى ، دردنجيسى ؛ بين العرب امثالى كورولمه‌دك بر نصرتك فتح مكه سببيله رسول اللهه ويرلمسيدر .

⁂

واجب تعالى رسولنه نصرت ويرديكنى بياندن صوكره نصرتك سببنى بيان ايتمك اوزره ﴿ هُوَ الَّذِى اَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِى قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا اِيمَاناً مَعَ اِيمَانِهِمْ ﴾ بيوريبور .

[او الله تعالی شول ذات لطیفدر که او ذات مؤمنلرك ایمان اصلیلریله برابر ایمانلری زیاده اولسون ایچون قلبلرینه ثبات و متانت انزال ایتدی که او متانت سببیله دشمنلری قارشوسنده منصور و مظفر اولدیلر .]

یعنی مؤمنلرك فتوحاته نائل اولملرینك سببی ؛ آنلرك الله تعالی نك وحدانیتنه ایمانلریله برابر دیکر احکام الٓهیه یه ایمانلری زیاده اولسون ایچون قلبلرینه الله تعالی نك سکونت و متانت و وقار انزال ایتمسیدر . او متانت سببیله اللهك و رسولنك امرلرینی کمال سکونتله دیکله دیلر و عمل ایتدیلر و امر رسوله مخالفت ایتمه یوب هر امرینی یرینه کتیردکلرندن منصور و مظفر اولدیلر .

سکینت ؛ سکون ، ثبات ، قرار ، اطمئنان قلب و علم یقین معنالرینه در . شو حالده **آیتك معناسی** : [الله تعالی مؤمنلرك قلبلرینه دشمنلری قارشوسنده صبر و ثبات و علم یقین و اطمئنان قلب ویردی که ظفریاب اولدیلر] دیمکدر . چونکه ؛ ثبات و اطمئنان قلب اولمازسه انسان طوتمش اولدیغی ایشلری صیقی طوتاماز و علی الاکثر غیب ایدر .

یاخود سکینت ؛ **وقار و هیبت** معناسنه در . بوکا نظراً **معنای آیت** : [الله تعالی مؤمنلرك قلبلرینه اللهك و رسولنك مهابتلرینی انزال ایتدی و او مهابت مؤمنلری اللهك و رسولنك امرلرینه اطاعته سوق ایتدیکندن مؤمنلر دائما امره انتظار ایدر و طرف رسالتدن واقع اولان امرلری کمال ایمانله یرینه کتیردکلرندن منصور اولدیلر . اکر بو مهابت اولمسه امر رسوله مخالفت ایدرلر منصور اولامازلردی] دیمکدر. شو حالده مؤمنلرك نائل اولدیغی مظفریته سبب ؛ مؤمنلرك قلبلرنده بولونان صاحب شریعتك مهابت عظیمه سیدر. بناءً علیه؛ مغلوب اولان عسکرلرك مغلوبیتلرینك سببی تدقیق اولونسه اکثریتله آمرلرینه عدم اطاعتلری اولدیغی کوریلور. چونکه بحق آمره اطاعت ایتمه مك؛ البته بوزغونلغه سببدر.

فخر رازینك بیانی وجهله مؤمنلرك ایمانلرینك زیاده لنمسنده **درت احتمال** واردر:

برنجی احتمال ؛ **واجب تعالی اولا توحیدله امر ایتدی . توحیده ایماندن صوکره نمازله امر ایتدی . آندن صوکره اوروجله امر وقوعبولدی و جهادله ده امر ایتدی . تکالیف الٓهیه کوندن کونه کلدکجه هر برینه ایماندن، آندن اولکی ایمانه ضمله ایمانلری زاید ایتدی کیتدی.**

بو معناجه ایمانك زیاده لنمسی ؛ آنجق زمان سعادته و وحیك نزولی زماننه مخصوصدر . بناءً علیه؛ وحیك انقطاعندن صوکره ایمانده بو معناجه زیاده لنمك تصور اولوناماز .

ایکنجی احتمال ؛ **بو آیتده ایمانك زیاده لنمسنك معناسی قوتدر** . یعنی « الله تعالی مؤمنلر ایمان ایتدکدن صوکره قلبلرینه سکینت انزال ایتدی . بناءً علیه صبر و ثبات ایتملریله اللهك وعد ایتدیکی نصرتی رأی العین مشاهده ایتمکله یقینلری و ایمانلری قوت بولدی » دیمکدر . شو حالده بو معناجه ایمانك تزایدی هر زمان اولابیلیر . چونکه ایمان ؛ قوت و ضعفی قبول ایدر بر کل قبیلندن اولدیغی جهتله مؤمن کاملك ایمانی قوی دیکرینك ضعیف اولابیلیر . یعنی « ایمانلری قوتلی اولسون ایچون الله تعالی قلبلرینه سکینت انزال ایتدی » دیمکدر .

اوچنجی احتمال ؛ **اصول اعتقادده ایماندن صوکره فروع اعماله ایمانلری سببیله ایمانلرینك زاید ایتمسیدر** .

دردنجی احتمال؛ **ایمان فطریلرینه ایمان استدلالیلرینك انضمامیله ایمانلری زاید ایدر** دیمکدر . چونکه ؛ انسان مؤمن اولارق دنیایه کلیر . بو ایمانه **ایمان فطری** دینور که یارادیلیشنده موجود اولان ایمانیدر . بو ایمان فطری بلوغنه قدر کیدر . بلوغندن صوکره اوزرینه واجب اولان ایمان استدلالی یه توسل ایدر. اللهك وارلغنه و برلکنه و رسولنك حق اولدیغنه ایمان ایدر . بو ایمان ؛ **ایمان استدلالیدر** و « فطری اولان ایمانه ضمله ایمانی زاید ایدر » دیمکدر . بو معناجه ایمانك تزایدی هر مؤمنده موجوددر . چونکه ؛ حال صباوتنده کی ایمانه بلوغندن صوکره واجب اولان ایمان استدلالی یی ضمله البته تزاید ایدر.

خلاصه ؛ جناب حقك مؤمنلرك قلبلرینه متانت و وقار انزال ایتدیکی و سکینت اهل ایمان ایچون بویوك بر نعمت اولوب و او نعمت سببیله منصور و مظفر اولدقلری و بو سکینت ایمانلرینك زیاده لنمسنه سبب اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر.

***

واجب تعالی فتوحاتك سببی مؤمنلره احسان ایتمش اولدیغی صبر و ثبات و سکینت و وقار اولدیغی بیاندن صوکره فتوحاتك دیکر بر سببی ده یرده و کوکلرده اولان عسکرك کندی

ذاتنه مخصوص اولوب ایسته‌دیکی وجهله استخدام ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيماً حَكِيماً ﴾ بیوریبور .

[سموات و ارضك عسكرلری اللهكدر . بناءً علیه ؛ ایجابنه كوره الله تعالی آنلری استخدام ایده‌جك محللری بیلیر وعلمی وجهله استخدام ایدر وتدبیری حكمته موافقدر.]

یعنی ؛ ای حبیبم ! الله تعالی سكا ناصل فتوحات ویرمز وناصل دشمنلرینه غالب اولمازسك ؟ البته فتوحاته نائل ودشمنلرینه غالب اولورسك . زیرا ؛ كوكلرك ویرك عسكرلری اللهكدر . الله تعالی آنلرك ایشلرینی تدبیر ایدر . بناءً علیه ؛ ایجابنده بعضیسنی بعضیسنه مسلط قیلار وایسته‌دیكنی غالب وایسته‌دیكنی مغلوب ایدر . چونكه ؛ هركسك استحقاقنی بیلیر و حكیمدر . حكمتنك اقتضاسنه كوره آنلری دیله‌دیكی یرده استعمال ایدر غالبیت و مغلوبیت هپسی حكمتنك اقتضاسیدر .

فخر رازی و خازنك بیانلرینه نظراً سموات وارضك عسكرلرنده اوچ روایت واردر : برنجیسی ؛ **ملكلردر.** زیرا ؛ سمواتده بولونان ملكلر سمواتك وارضده بولونان ملكلر ارضك عسكرلریدر . بناءً علیه ؛ الله تعالی آنلری ایسته‌دیكی یرده استخدام ایدر. ایكنجیسی ؛ سمواتده اللهك عسكرلری : **ملكلردر.** وارضده عسكرلری : **بالعموم حیوانلردر.** آنلری الله تعالی ایسته‌دیكی وجهله یكدیكرینه قارشی تجهیز ایدر بربرینه مسلط قیلار وانتقامه شایان اولانلردن انتقامنی آلیر. بناءً علیه ؛ كیمنی غالب قیلار و كیمنی مغلوب ایدر. اوچنجیسی ؛ سمواتده اللهك عسكرلری : **یلدیریم وشدتلی صحولر وخسوف وكسوف وطاسه وطولو كبی آفات سماویه‌در** وارضده اللهك عسكرلری : **زلزله وصو باصمه ویرك چوكمسی كبی آفات ارضیه‌در .** بونلری واجب تعالی ایسته‌دیكی زمان ایسته‌دیكی محلده استخدام ایدر. هرهانكی معنی مراد اولونورسه اولونسون سموات وارضده الله تعالینك عسكری بزه نسبتله صاییلماز وتوكنمزدر. بناءً علیه ؛ عسكرینك عددینی الله تعالی بیلیر، زیرا ؛ علیمدر . وحكمته كوره آنلری موقع لایقنده استخدام ایدر ، زیرا ؛ حكیمدر .

بوآیت اهل ایمانك آزلغنه وجناب حقك نصرتنی وعدینه باقارق عقلی ضعیف اولان

كیمسه‌لرك خاطرلرینه وارد اولان برسؤاله جوابدر. شویله كه ؛ « شو آزیجق مسلمانلره الله تعالی نصرتنی وعد ایدیبور. حالبوكه دشمنلری چوقدر. آزلرك چوقلره قارشی مغلوب اولملری ایسه عادتدر . شو حالده مسلمانلر اوقدر چوق دشمنلرینه قارشی ناصل غالب اولابیلیرلر » دیه‌رك دوشونلره جناب حق بوآیتله جواب ویرمشدر . یعنی « ارضك وسمواتك عسكری اللهكدر . بناءً علیه ؛ الله تعالی اوعسكرلریله دیله‌دیكی قوللرینه یاردیم ایدر وهركسك احتیاجنی ویاردیمه مستحق اولدیغنی بیلیر وعلمنه كوره معاونت ایدنجه آنلر غالب دیكرلری مغلوب اولور » دیمكدر . شوحالده غالبیت ومغلوبیت اللهك معاونتنه باغلیدر، یوقسه چوقلغه وآزلغه باغلی دكلدر . اوت ! اسباب عادیه‌یه توسل ایتمك انسانلر ایچون لازمدر . آنجق بعدالتوسل اسبابنی خلق ایتمك اللهكدر .

واجب تعالی رسولنه ویرمش اولدیغی نصرتی اصحابنه احسان ایتدیكی صبر وثبات ومتانت قلب سببیله حاصل اولدیغی بوآیتده بیان بیورمسیله عندالوهیتنده اصحاب رسول اللهك قدرلرینك ومرتبه‌لرینك بویوك اولدیغنه اشارتله اصحاب كرامك قدرینی یوكسلتمش وعالمه اعلان ایتمشدر . چونكه ؛ الله تعالی رسوللرندن بعضیلرینك دشمنلرینی صیحه ایله وبعضیلرینی دریایه غرقله وبعضیلرینی زلزله وسائر اسبابله اهلاك ایتدیكی كبی بزم رسولمزك دشمنلرینی‌ده اصحابنك متانتلری وآنلره احسان ایتمش اولدیغی شجاعتلری ایله اهلاك ایتدی . بوصورتله انتقام آلمق انتقامك اك اعلاسیدر . زیرا ؛ انسانك دشمنندن كندی الیله استیفای حق ایتمسی وباخصوص اوغراشه اوغراشه خصمنی تپه‌له‌مسی قدر انسان ایچون شانلی برشرف اولاماز . ایشته بزم رسولمز دشمنلرندن انتقامنی كندی الیله آلدیغندن انبیانك افضلی اولدیغی كبی اصحابی‌ده دیكر انبیانك اصحابندن افضلدر . چونكه ؛ بزم نبیمز جمله انبیادن افضل اولونجه اتباعنك‌ده دیكرلرینك اتباعندن افضل اولمسی لازم كلیر .

∴

واجب تعالی مؤمنلره نصرت ویره‌جكنی وعد ایتدكدن صوكره بونصرتك مؤمنلر حقنده عین منفعت اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللّٰهِ فَوْزاً عَظِيماً ﴾ بیوریبور .

[الله تعالی ارکك ودیشی جمله اهل ایمانی ابدی جنتده قرار ایدیجی اولدقلری حالده آلتندن صولر آقار جنتلره ادخال ایتمك وکناهلرینی محو ایتمك ایچون مؤمنلرك قلبلرینه سکینت انزال بیوردی. ایشته شوجنته کیرمك وکناهلرك کفارت اولمسی؛ الله تعالی عندنده بویوك برقورتولشدرکه انسان ایچون بونك فوقنده بر قورتولش اولماز .]

یعنی ؛ الله تعالی اهل ایمانه فتوحات ونصرت وعد ایتدی وقلبلرینه سکینت ویردی وحدیبیه صلحیله کندیلرینه کنیش براطمئنان قلب احسان ایتدی . بونلرك جمله‌سی؛ ارکك ودیشی اهل ایمانك ابدی قالیجی اولدقلری حالده آلتندن نهرلر جریان ایدر جنتلره ادخال ایدوب بالجمله سیئاتلرینی کفارت ایتمك ایچوندر . چونکه ؛ مؤمنلر دین الٰهی‌یی اعلا خصوصنده فدای جانه حاضر اولارق سعی واقداملریله دنیاده فتوحاته نائل اولدقلرینه مکافات اولارق آخرتده جنت ونعمتلری ایله تلطیف اولوناجقلرینی واجب تعالی بو آیتله بیان بیورمشدر . دنیاده غازیلر آچ وچیپلاق اولدقلری حالده برچوق زحمت ومشقته تحمل ایده‌رك کمال جسارت وشجاعتله اللهك دشمنلرینه آرسلانلر کبی هجوم ایتدکلرینه مقابل حسب البشریه واقع اولان کناهلرینك عفو اولوناجغی بیانله غزاة مسلمینی حربه تشویق وآخرتجه عذاب کورمیه‌جکلرینی بیانله تلطیف بیورمشدر .

شو جنته کیرمك وکناهلرك عفو اولونمسی عند الٰهی‌ده قوللر ایچون پك بویوك مرتبه اولدیغی بیانله دین اسلامی اعلا ضمننده محاربه ایدن عساکر اسلامیه‌نك آخرتده یوکسك درجه‌لر احراز ایده‌جکلرینی بیان بیورمشدر .

﴿ لیدخل ﴾ جمله‌سی ﴿ فتحنا ﴾ یه مربوط اولدیغنه نظراً معنای آیت : [مؤمنلری جنته ادخال ایتمك ایچون بز سکا فتوحات ویردك] دیمکدر. مغفرته مربوط اولدیغنه نظراً معنای آیت : [اهل ایمانی جنته ادخال ایتمك ایچون الله تعالی کناهلرینی مغفرت ایدر] دیمکدر . اکر ﴿ ینصرك ﴾ جمله‌سنه مربوط اولورسه معنای آیت : [مؤمنلری جنته ادخال ایتمك ایچون الله تعالی سکا نصرت ویرر] دیمکدر . چونکه ؛ نصرت سببیله مؤمنلر نائله

اولدقلری نعمته شکر ایتمکله ثوابه ومجاهده ایله بویوك اجره نائل اولدقلرنده جنت نعمتلریله تلطیف اولوناجقلرینی جناب حق بیان بیورمشدر .

∴

واجب تعالی مؤمنلرك جنته کیره‌جکلرینی بیاندن صوکره کافرلرك وبالخاصه منافقلرك جهنمه کیره‌جکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّانِّينَ بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِ ﴾ بیوریبور .

[الله تعالی ذات الوهیتنه کوتو ظنله ظن ایدن اهل شرك واهل نفاقی تعذیب ایتمك ایچون اهل ایمانه نصرت ویردی .]

یعنی ؛ الله تعالی جمله اهل ایمانی جنته ادخال ایتدیکی کبی ارکك وخاتون بالجمله منافقلری ومشرکلری جهنمه ادخالیله تعذیب ایدرکه آنلر اللهك قدرتنی انکارله رسوله یاردیم ایتمز دییه‌رك سوء ظن ایدیجیلردی . بناءً علیه ؛ آنلردن الله تعالی تعذیب ایتمکله انتقامنی آلیر . زیرا ؛ الله تعالی‌یه سوء ظنلرینك جزاسنی کورورلر .

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله منافقلر ؛ مدینه اهالیسندن ومشرکلر ایسه مکه والطرافی اهالیسندندرلر . لکن منافقلرك اهل ایمانه عداوتلری مشرکلردن دها زیاده اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی بو آیتده منافقلری تقدیم بیورمشدر . چونکه ؛ منافقلر اسلام صورتنده کوروندکلرندن آنلرك شرلرینی حرب وضربله دفع ایتمك ممکن اولمادیغندن آنلرك ضررلری مشرکلردن دها زیاده‌در . اما مشرکلر آچیقدن دشمن اولدقلری جهتله آنلرك شرندن قورتولمق دها قولایدر. زیرا ؛ دشمن اولدقلری هرکسجه معلومدر . بناءً علیه؛ منافقلرك شرندن احترازه دها زیاده دقت لازم اولدیغنه جناب حق قوللرینی ارشاد بیورمشدر. چونکه؛ منافقلر داخل مملکتده بوتون اسراره واقف اولدقلری کبی برچوق مؤمنلری اغفال ایده‌بیلدکلری ایچون شرلری دهشتلی سرایت ایتدیکندن اهل ایمانك آنلرك شرلرندن دائما بصیرت اوزره اولملری الزمدر .

«ظن السوء» دهكی سوء لفظی ؛ فساد معناسنهدر . لكن فساد ماديانده وسوء لفظی معقولاتده استعمال اولونمق صورتيله آرهلرنده فرق واردر . شو حالده بو آیتده «ظن السوء» دیمك ظن فاسد دیمكدر . منافقلرك الله تعالی یه ظن فاسدلرینه كلنجه ؛ «الله تعالی نك رسولنه و مؤمنلره معاونت ایتمز ویاخود معاونتنه قدرتی یوق» دیمشلردر . مشركلرك سوء ظنی ایسه «الله تعالی نك شریكی وار محمده واصحابنه معاونت ایدهجك اولسه شریكی براقماز» دیمشلردر. ایشته بو ظنلری اوزرینه بناء محاكمه ایدهرك مؤمنلر منصور اولارق مكه یه كیرهمزلر دیمشلردی . شو حالده بو ظنلرك جملهسی هوا و هوسلرینه تبعیتله سویلهنمش اوهام فاسده و اعتقادات كاسدهدن عبارتدر . بناءً علیه ؛ جناب حق آنلرك ظنلرینی فساد ایله توصیف بیورمشدر كه تبعیت ایتمكه شایان اولمادیغنی اعلان ایتمشدر .

∴

واجب تعالی مشركلرك ومنافقلرك مؤمنلر حقنده ظنلرینك كندی علیهلرینه دونهجكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيراً ﴾ بیوریور .

[آنلرك سوء ظنلری و دائرهٔ فسادلری كندی اوزرینه دونمكله تماماً آنلری احاطه ایدر ، هیچ بر فرد ظن ایتدكلری شیدن خارج قالماز جملهسی اوسوء ظن ایتدكلری شیلرده واقع اولورلر . چونكه ؛ الله تعالی آنلر اوزرینه غضب و لعنت ایتمكله رحمتندن اوزاق قیلمش و آنلر ایچون جهنمی احضار ایتمشدر . او جهنم واریلاجق مقامك اك كوتوسی و چیركینیدر .]

بو آیتده مشركلرك و منافقلرك غایت رذیل اولوب درگاه الوهیتده هیچ بر لری اولمادیغی **اوچ جهتدن بیان اولونمشدر : برنجیسی ؛ سوء ظنلرینك كندی علیهلرینه دونمكله كندی ظن ایتدكلری شیلره مبتلا اولملریدر** كه باشقهلری ایچون صانیدقلری صانیلرینه كندیلری دوشمكدر . ایكنجیسی ؛ **آنلر اوزرینه غضب الهی نك واقع اولمسیدر** . شو قدر كه غضبك

ایكی قسمی واردر : برنجیسی ؛ خفیف اولور . زیرا ؛ غضب ایتدیكی كیمسهیی بر مقدار تكدیر ایله اكتفا ایدر حضورندن طرد ایتمز . ایكنجیسی ؛ شدتلی اولدیغندن طرد و تبعیده سبب اولور . الله تعالی نك مشركلره و منافقلره غضبی حضور الهیدن آنلرك طردینی ایجاب ایدر غضب شدید اولدیغی بیان ایچون واجب تعالی آنلره لعنت ایتدیكنی غضبنه علاوه بیورمشدر . اوچنجیسی ؛ **منافقلر ایچون جهنمی احضارینی بیانله جهنمك غایت چیركین بر محل اولدیغنی بیانه بیورمشدر** . بونلرك هر اوچیده منافقلرك حاللرینك غایت فنا اولدیغنه دلالت ایدر . چونكه ؛ انسانلرك ابتلاسی یا علی وجه الامتحان اولور . بو صورتده او ابتلادن مأجور اولورلر ویاخود علی وجه التعذیب اولور او ابتلادن اجره نائل اولماز و چكدیكی زحمتلر بوشه كیدر . ایشته آیت جلیلهده مشركلرك و منافقلرك ابتلالری علی وجه التعذیب اولوب اجره نائل اولمادقلری و عاقبت جهنمه كرفتار اولاجقلری بیان اولونمشدر .

بونلرك سوء ظنلری كندی علیهلرینه نصل دوندی ؟ آنلر «الله تعالی مؤمنلره معاونت ایتمز بزه معاونت ایدر» دیدیلر . بو ظنلری خلافنه الله تعالی مؤمنلره معاونت ایتدی غالب قیلدی و كندیلری معینسز قالدی مغلوب اولدیلر . بناءً علیه ؛ آنلر مؤمنلرك هلاكنی بكلركن بالعكس كندیلری هلاك اولدیلر و دین اسلامك محو و منقرض اولاجغنی امید ایدرلركن كندی دین باطللری محو و نابود اولدی .

∴

واجب تعالی مؤمنلره نصرت ویردیكنی و نصرتی استحصالده یاردیم ایدن عسكرلر ذات الوهیتك عسكرلری اولدیغی بیاندن صوكره كافرلری و منافقلری تعذیب ایتدیكنی دخی بیان عقبنده بو تعذیبده استخدام ایتدیكی عسكرلرده كندینك اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزاً حَكِيماً ﴾ بیوریور .

[كوكلرك و یرك عسكری الله تعالی یه مخصوصدر . زیرا ؛ الله تعالی بالجمله مراداتنه غالب و دیلهدیكی كبی ملكنده حاكمدر .] بناءً علیه ؛ هر ایشی حكمتدن خالی دكلدر .

بو آیت ؛ بوندن اولكی آیتك عینی و لفظاً تكرری كبی كورونورسهده حقیقتده تكرار یوقدر . چونكه الله تعالی نك جنودی یعنی عسكرلری ؛ **ایكی قسمدر** : برنجیسی ؛

رحمته مؤكل اولانلردر. اولكى آيتده مؤمنلره ياردیم ایتدكلرى بيان اولونان آنلردر وجنود رحمتدر . ایکنجیسی ؛ عذابه مؤكل اولانلردر وآنلرده بو آيتده كافرلرى تعذيبه مأمور اولان جنود عذاب يعنى عذاب عسكرلريدر . بناءً عليه ؛ اولكى آيتده ذكر اولونان جنودك مأموريتلرى باشقه بو ايكنجى آيتده ذكر اولونان جنودك مأموريتلرى باشقه اولديغندن تكرار دكلدر . چونكه تكرار ؛ يالكز لفظ ايله اولماز بلكه معناده دخى متحد اولمق لازمدر . بوراده ايسه اولكى آيتده جنود له مراد؛ جنود رحمت وبو آيتده جنود له مراد؛ جنود عذابدر. بناءً عليه ؛ تكرار يوقدر .

* * *

واجب تعالى رسولنه نصرتنى ومؤمنلره جنتنى وكافرلره عذابنى بياندن صوكره رسولنه ويرمش اولديغى علوى صفتلردن بعضيلرينى بيانله ايمان ايتمه دكلرندن طولايى كافرلرى توبيخ ايتمك اوزره ﴿ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَمُبَشِّراً وَنَذِيراً * لِتُؤْمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! بز سنى محقق اولارق امتك حالنه شهادت واطاعت ايدنلرى نعمت الـٰهيه ايله تبشير ايدیجى و اطاعت ايتمه يوب كافر اولانلرى دركات جهنمله قورقوتيجى اولديغك حالده قوللريمزى ارشاد ايچون رسالتله كوندردك كه اللهه ورسولنه ايمان وجمله قوت وقدرت الله تعالى يه مخصوص اولديغنى اعتقاديكزله برابر لايق وجه اوزره تعظيم و بونلرك جمله سنه رعايتله برابر كيجه و كوندوز و هر حالكزده اللهى لايق اولمادق صفتلردن تنزيه ايده سكز .]

يعنى ؛ سزك اللهه و رسولنه ايمان والله تعالى يه تعظيم وتوقير وهر آن وزمانكزده الله تعالى يه تسبيح ايتمكلككز ايچون بز سنى عاصيلرى قورقوتيجى واطاعت ايدنلرى اللهك نعمتلريله تبشير وامتك احوالنه شهادت ايديجى اولديغك حالده قوللرى ارشاد ايچون كوندردك . زيرا ؛ آنلرك احوالى فنا اولديغى ايچون ارشاد ايده جك بر نبى يه واصلاح ايده جك بر شريعته محتاج اولدقلرندن بزم لطفمزله سنى آنلره كوندردك كه آنلرك حاللرينى

اصلاح واللهه و رسولنه ايمانى والله تعالى يه تعظيم وتوقيرى ولايق اولمادق صفتلردن الله تعالى يى تنزيهك طريقلرينى آنلره تعليم ايده سك .

خازنك بيانى وجهله بو آيتده رسول اللهك متصف اولديغى درت صفتدن هر برى انسانلرى بر وظيفه يه دعوت ايتديكنه اشارت واردر . چونكه رسول اللهك رسالتله متصف اولماسى ؛ مكلف اولان انسانلرك هم اللهه هم ده اللهك كوندرديكى رسولنه ايمان ايتملرينى ايجاب ايتديكنه اشارت ايچون « سزك اللهه ورسولنه ايمان ايتمكلككز ايچون بز سنى رسالت صفتيله متصف اولارق كوندردك » بيورمشدر . رسول اللهك امتنك احوالنه شهادت صفتيله متصف اولماسى ؛ امتك احوالنى لايقيله تنظيم واللهه تعظيم ايتمسنى ايجاب ايتديكنه اشارت ضمننده « الله تعالى يه تعظيم ايتمكز ايچون بز سنى شاهد اولديغك حالده كوندردك » بيورمشدر. رسول اللهك ، اللهك نعمتلريله قوللرينى تبشير ايتمسى؛ جناب حقى توقير ايجاب ايتديكنى اشارت ايچون « الله تعالى يى توقير ايتمكز ايچون بز سنى مبشر اولديغك حالده كوندردك » بيورمشدر . رسول اللهك عذابدن قورقوتيجى اولماسى ؛ قوللرك عذابدن خلاصى ايچون الله تعالى يى نقائصدن هر زمان تنزيه ايتملرى لازم اولديغنه اشارت ضمننده « سزك كيجه وكوندوز الله تعالى يى تسبيح ايتمكلككز ايچون بز سنى نذير اولارق كوندردك » بيورمشدر .

ياخود فخر رازينك بيانى وجهله رسول اللهك درت صفتندن هر بريسى انسانلر ايچون لازم اولان درت وظيفه دن يالكز هر برينى ايجاب ايتمز ، بلكه هر بر صفتى درت وظيفه دن هپسنى ايجاب ايدر . مثلا اللهك رسولى اولماسى ؛ يالكز ايمان ايتمكله اكتفايى ايجاب ايتمز ، بلكه هم ايمان ، هم دينه ياردیمله قوت هم ده اللهه تعظيم وتسبيح ايتملرينى ايجاب ايدر . كذلك رسول اللهك امتنك احوالنه شاهد اولماسى ؛ هم ايمان هم ، دينه ياردیمله قوت هم ده اللهه تعظيم وتسبيح ايتملرينى ايجاب ايدر . رسول اللهك مبشر ونذير اولمق صفتلرينك ايجاباتنده دخى حال بويله در . هر هانكى صورتله تصوير اولونورسه اولونسون رسول اللهك بو آيتده بيان اولونان صفتلرى امت ايچون واجب اولان ايمان واللهك دينه ياردیمله قوت وتعظيم واللهه تسبيح ايتمك لازم اولديغنى افاده ايدر .

(بكرةً واصيلاً) صباح وآقشام وقتلرنده تسبيح وتعظيم ايتمكز ايچون رسول

اولارق کوندردك » دیمك ایسه‌ده بو مثللو مقامده صباحه و آقشامه دلالت ایدن الفاظی ذکر ایتمك دوام ایچون اولدیغندن انسان ایچون لازم اولدیغی بیان اولونان ایمان واللهك دیننه یاردیمله قوت واللهه تعظیم وتسبیحدن عبارت اولان درت وظیفه‌یه هرزمان دوام اولونمسی لازم اولدیغنه دلالت ایتمشدر. زیرا ؛ بونلر وظائف مهمهٔ اربعه‌دن اولدیغی جهتله انسانك بونلری هیچ برزمان اهمال ایتمسی جائز اولاماز. چونکه ؛ برنجی وظیفه اولان ایمانی اصلا ترك ایتمك جائز اولمادیغی کبی ایکنجی وظیفه اولان اللهك دیننه یاردیمی دخی ترك ایتمك جائز اولاماز. اللهك ویردیکی نعمتلرك شکرینی ادا ایتمکده اصلا مسامحه ایتمك جائز اولمادیغی کبی اونعمتلری احسان ایدن جناب حقك نقائصدن منزه اولدیغنی اهمال ایتمك انسان ایچون اصلا تجویز اولونان وظائفدن دکلدر.

⁂

واجب تعالی رسولنی رسالت ، شهادت ، تبشیر وانذار صفتلریله متصف اولدیغنی وبو صفتلرك امتنه قارشی ایجاب ایتدیکی درت وظیفه‌یی که ایمانه ، اللهك دیننه یاردیمله دینه اسلامه قوت ، اللهه تعظیم وتسبیحدر. بونلری بیاندن صوکره حدیبیه‌ده رسولنه بیعت ایدن اصحاب کرامه بیعتلرنده ثبات ایتملرینی توصیه وعکس صورتده ضرری کندیلرینه عائد اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذ۪ينَ يُبَايِعُونَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْد۪يهِمْ ﴾ بیوریور.

[شول کیمسه‌لرکه محقق آنلر سکا حدیبیه‌ده بیعت ایتدیلر. ای حبیبم ! آنلرك بیعتلری آنجق الله تعالی‌یه‌در. اللهك نصرت وثواب ویرمکله قدرتی آنلرك قدرتلرینك فوقنده‌درلر.]

یعنی ؛ ای رسول اکرم ! شول کیمسه‌لرکه آنلر حدیبیه دنیلن محلده سنکله برابر دشمنلریکه قارشی اولونجه‌یه قدر حرب ایدوب حربدن دونمیه‌جکلرینه عقد اتفاق ایده‌رك سکا بیعت ایتدیلر. حالبوکه آنلرك بیعتلری آنجق الله تعالی‌یه‌در. زیرا ؛ اللهك هرشیده قدرتی آنلرك قدرتلرینك فوقنده‌در.

بیعتك معناسی ؛ وقتك حکمدارینه بعض شرائط دائره‌سنده اطاعت ایتمك اوزره بر عقددرکه التزام ایتمش اولدیغی عهدی وفا ایتمك شرطدر. بو آیتده بیعت ؛ رسول اللهه حدیبیه‌ده واقع اولان بیعتدرکه (بیعت الرضوان) عنوانیله یاد اولونان بیعتدر. بو سوره‌نك اولنده بیان اولوندیغی وجهله حدیبیه ؛ مکه ایله مدینه آره‌سنده وفقط مکه‌یه داها یقین بر قوناق مسافه‌ده بر قیونك اسمی اولدیغی کبی او محلده (حدیبیه) اسمنده اوفاق بر قریه‌نك دخی بولوندیغی خازنك جملهٔ بیاناتندندر.

ایشته بو قیونك یاننده مکه اهالیسی ایله مصالحه عقد اولوندقدن صوکره او محلده بویوجك بر آغاج آلتنده بیك درتیوز اصحابدن هر بری وفات ایدنجه‌یه قدر رسول اللهه یاردیم ایدوب اصلا حربدن دونمیه‌جکلرینه دائر سوز ویروب رسول اللهله اتفاق ایتمشلردی. بو بیعته (بیعت الرضوان) دنیلدیکنه سبب اشاغیده بر آیتده بیان اولوناجغندن سبب تسمیه‌یه دائر بیانات اورایه ترك اولونمشدر. (يَدُ اللّٰهِ) الله تعالی آلت جارحه اولان یددن منزه اولدیغی جهتله بو مقامده اللهك یدی دیمك ؛ اللهك نصرت ونعمتی دیمکدر. بوکا نظراً معنای آیت : [هر نه قدر مؤمنلر رسول اللهه نصرت ایتمك اوزره بیعت ایتدیلر سه‌ده اللهك رسولنه نصرتی آنلرك نصرتنك ونعمتی آنلرك نعمتنك فوقنده] دیمکدر.

یاخود اثنای بیعتده اصحاب کرام رسول اللهك اٴلنی مصافحه ایتمك صورتیله بیعت وقوعبولدیغندن کأن رسول اللهك اٴلی ، الله تعالی‌نك اٴلی مقامنه قائم اولدیغنی بیان ایچون (يَدُ اللّٰهِ) وارد اولمشدر. چونکه ؛ رسولنه اطاعت الله تعالی‌یه اطاعت اولدیغی کبی رسولنه بیعت‌ده الله تعالی‌یه بیعت دیمکدر. بوکا نظراً معنای نظم : [حین بیعتده اللهك یدی مقامنده اولان رسولنك یدی آنلرك یدلرینك فوقنده] دیمکدر.

خلاصه ؛ رسول اللهه عهد ومیثاق ایتمك الله تعالی‌یه عهد ومیثاق کبی اولدیغنی بو آیتله واجب تعالی قوللرینه بیان بیورمشدر.

⁂

واجب تعالی رسولنه بیعتك کندی ذاتنه بیعت کبی اولدیغنی بیاندن صوکره عهدینی

بوزانلرك ضررى كنديلرينه عائد اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَمَنْ نَكَثَ فَاِنَّمَا يَنْكُثُ عَلٰى نَفْسِهٖ وَمَنْ اَوْفٰى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللّٰهَ فَسَيُؤْتِيهِ اَجْراً عَظِيماً ﴾ بيوريبور.

[بر كيمسه عهدينى نقض ايدرسه آنجق كندى مضرتنه نقض ايتمش اولور واكر بر كيمسه عهدينى يرينه كتيررسه او كيمسه يه الله تعالى آخرتده اجر عظيم اولان جنتى البته ويرر.]

يعنى؛ اكر بر كيمسه رسول اللهله واقع اولان مقاوله سنه خلل كتيرر وعهدينى بوزارسه آنجق او عهدينى كندى مضرتنه بوزمش اولور. چونكه؛ رسول اللهله واقع اولان عهدى نقض ايدوب بيعتى رد ايتمك دنياده وآخرتده نفسنى مهلكه يه آتمقدر. آنك عهدينى بوزماسندن رسول اللهه بر ضرر اولمايوب آنجق ضررى كنديسنه عائد اولديغنى بو آيت بيان بيورمشدر. اكر بر كيمسه عهدنده ثبات ايدر وتعهد ايتديكى شيئى يرينه كتيررسه اوشيئى يرينه كتيرديكنه مكافات اولارق آخرتده او كيمسه يه جناب حق البته بويوك اجر ويرر. چونكه؛ رسول اللهه ايمان ايدن بر كيمسه ايمانك مقتضاسى اولان احكام دينيه يى ايفايى تعهد ايتمش اولديغندن مقتضاى ايمانى ادا ايتمزسه نقض عهد ايتمش اولاجغى جهتله مادى ومعنوى، دنيوى واخروى ضرردن خالى اولاميه جغنه بو آيت دلالت ايدر. شو حالده زمانمزده مسلمان كسوه سى آلتنده مقتضاى ايماندن تماميله تجرد ايتمش اولان كيمسه لر هم مرتد همده منافق اولدقلرى جهتله بو آيتك صادق اولديغى كيمسه لردر. بناءً عليه؛ آنلر دنياده وآخرتده مادى ومعنوى ضرردن خالى اولامازلر. چونكه؛ آنلر اولا اسلام اولارق نشو ونما بولوب يتيشدكلرى حالده بعده ايمانك مقتضاسندن تماميله تجرد ايتمكله برابر اسلام اسمنده وكسوه سنده بولونارق احكام اسلاميه يه اعتراض ايتدكلرى ايچون هم منافقلر همده مرتدلردر.

تفسير مداركده بيان اولونديغى وجهله شجرهٔ رضوان آلتنده بيعت ايدن بيك درت يوز كيشيدن يالكز نقض عهد ايدن بر منافق اولمش ومتباقيسى ثبات ايتمشدر. چونكه؛ (جابر بن عبدالله) حضرتلرينك « بز، آغاجك آلتنده بيك درتيوز كيمسه رسول اللهه بيعت ايتدك. بونلرك ايچندن نقض عهد ايدن (جد بن قيس) اسمنده بر منافقدر واصحاب

رسول الله رسول اللهله برابر كيتدى. حالبوكه او منافق دوه سنك قارنينك آلتنه صاقلاندى قالدى » بيورديغى مرويدر.

⁂

واجب تعالى منافقلرك حاللرينى بياندن صوكره رسول اللهله برابر مكه يه كيتمكدن امتناع ايدنلرك حاللرينى وسويليه جكلرى سوزلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ شَغَلَتْنَا اَمْوَالُنَا وَاَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِاَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِى قُلُوبِهِمْ ﴾ بيوريبور.

[يا اكرم الرسل! عربلردن حديبيه ده سنكله برابر بولونمايوب خانه سنده قالمق صورتيله مخالفت ايدنلر اعتذار طريقيله سكا ديرلركه « بزم اموالمز واولاد وعيالمز سنكله كيتمكدن بزى مشغول ايتدى. بناءً عليه؛ سنكله بولونمق شرفندن محروم اولدق. شو حالده سنك قاديكك آلتنه التجا ايدر وصيغينيرز. سن بزم بو بابده واقع اولان قصوريمزه استغفار ايديوركه الله تعالى بزى مغفرت بيورسون ». لكن سكا آنلر بو سوزى سويله دكلرنده آنلرك سوزلرينه اعتماد ايتمه واهميت ويرمه. چونكه؛ آنلر قلبلرنده اولمايان شيئى لسانلريله سويلرلر. بناءً عليه سويله دكلرى سوزلرى طوغرو دكلدر.]

تفسير خازنده بيان اولونديغى وابو السعود افنديك بيانى وجهله (حديبيه) سنه سى عمره عبادتى ادا ايتمك اوزره مكه يه كيتمك ايچون رسول الله سفر تداركنه باشلاديغى زمان مدينه نك اطرافنده بولونان قريه لر وباديه لر اهاليسنه مكه يه كيده جكنى اعلانله آنلركده معيت نبويه لرنده كيتملرينى توصيه بيورمسى اوزرينه مدينه جوارنده بولونان (غفار)، (جهينه)، (اسلم)، (اشجع) و (مزينه) قبيله لرى امر رسول اللهه امتثال ايتمه ديلر وديديلركه « مكه ليلر مدينه ليلرك قبولرينك اوكنه قدر كلديلر وكونلرجه محاصره ايده رك حرب ايتديلر ومدينه ليدن بر چوق كيمسه لر اولدورديلر. شيمدى ايسه مدينه ليلر مكه طوپراغنه كيديورلر اورايه كيرنجه حاللرى نه اولور؟ بر دانه سى بيله كيرى كلمز ». ايشته قبائل مذكوره بويله ديمكله رسول اللهه مخالفت ايتديلر وخانه لرنده قالديلر. رسول الله اصحابيله

برابر مدینه‌دن چیقدی ومکه‌ده قربان اولمق اوزره یوز دوه کوندردی که حرب مقصدیله چیقمادیغنی هرکس بیلسون وتعرضدن محفوظ قالسونلر . رسـول‌الله احرامه کیردی ، حدیبیه‌یه کلدی واوراده مکه‌لیلرله حسب‌الایجاب مصالحه عقد اولوندی وبو مصالحه اهل اسلام حقنده چوق منافع تأمین ایتدی. رسول‌الله دونوب سالماً مدینه‌یه کلنجه رسول‌اللهه مخالفت ایدن قری وبادیه اهالیسی حضور رسالته کله‌رك اعتذار ایتدکلرینی وبیان ایله‌دکلری عذرلرینك یالان اولوب اعتماده شایان اولمادیغنی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر .

بو آیتده بیـان اولوندیغی وجهله منافقلرك رسـول‌اللهدن ایسته‌دکلری ایکی شیدر . برنجیسی؛ رسول‌اللهله کیده‌مه‌دکلری، مالارینه واهل وعیاللرینه نظارت ایده‌جك کیمسه‌لری اولمادیغندن آنلرك محافظه‌سی ایچون خانه‌لرنده قالمق مجبوریت شرعیه ومعقوله‌یه بناءً اولمقله خانه‌لرنده قالملرنده‌کی معذرتلرینك قبول اولونمسیدر . ایکنجیسی ؛ هرنه قدر معذرت مشروعه‌یه بناءً قالمشلرسه‌ده رسول‌اللهك امرینه مخالفت قصوردن خالی اولمادیغی جهتله استغفاره محتاج اولدقلرندن قصورلرینك عفوینه دائر استغفار ایتمسنی رسول‌اللهدن استرحام ایتملریدر .

واجب تعالی بو آیتده منافقلرك سوزلرینك یالان اولدیغنی ومعذرتلرینك قبوله شایان اولمادیغنی بیـانله هم معذرتلرینی همده استغفار طلبنده بولونملرینی تکذیبله آنلری عالم نظرنده رسوای ایتمشدر. چونکه ؛ بونلر رسول‌اللهه مخالفتلرینی کندیلرنجه پك ایی برشی اولدیغنی اعتقاد ایتدکلرندن مخالفتلرینی قصور صایمادقلری جهتله استغفار طلبلری ساخته ویالان ایدی .کذلك معذرتلری‌ده یالاندی . چونکه ؛ آنلرك مخالفتلری، سویله‌دکلری کبی مالارینی وعیاللرینی محافظه ایچون دکلدی . بناءً علیه ؛ هرایکی جهتده یالانجی اولدقلرینی جناب حق اعلان بیورمشدر .

ایشته عسکره کیتمه‌مك ایچون زمانمزده اکثر اهالینك سرد ایتدکلری معذرتلرك پك چوقلری بو قبیل یالانلردر . بنـاءً علیه ؛ بوکبی یالانلری ارتکاب ایدنلر دنیـوی واخروی مسئولیتدن قورتولامازلر .

⁂

واجب تعـالی منافقلرك اعتذار ایده‌رك استغفار طلب ایتدکلرینی بیـاندن صوکره

رسول‌اللهك آنلره ویرمش اولدیغی جوابی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْئاً اِنْ اَرَادَ بِكُمْ ضَرّاً اَوْ اَرَادَ بِكُمْ نَفْعاً بَلْ كَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيراً ﴾ بیوریور .

[ای نبیّ ذیشـان ! یالان اولارق سکا اعتذار ایدن منافقلره الزام صورتیله سن دی که « سزمالکزی واولادوعیالکزی محافظه ایچون قالدیغکزده سزك مالکزه واولادیکزه الله تعالی برضرر مراد ایدرسـه اوضرری سزدن منعه کیم قادر اولابیلور واکر الله تعالی سزه لطف وکرمندن منفعت مراد ایدرسـه او منفعتی سزدن کیم منع ایده‌بیلیر؟ اللهك سزه مراد ایتدیکی منفعت ومضرتی سزدن منع ایتمکه کیمسه‌نك اقتداری یوقدر ، بلکه الله تعالی سزك بالجمله اعمالکزی بیلیر وعملنك مقتضاسی جزا کزی ویرر».]

یعنی ؛ ای نبیّ معظم ! سن او منافقلره دی که « حقیقت حال سزك دیدیککز کبی دکلدر . زیرا ؛ الله تعالی سزك قلبکزده کیزله‌دیککز اسراریکزی بیلیر. بناءً علیه؛ لسـانکزله سویله‌دیککز سوزلر قلبکزده اولان اسراریکزه مخـالفدر ، طوغرو سویله‌میورسکز . چونکه؛ سز، رسول‌اللهه مخالفت ایدر محاربه‌یه کیتمز ایسه‌ك ضرردن سالم وبرچوق منفعته مالك اولورز ظن ایدرسکز. فقط بوظنکز یاکلیشدر . بناءً علیه؛ بن سزدن سـئوال ایدر ودیرم که الله تعالی سزه غضب ایله بر ضرر مراد ایدر وطرف الـهیدن سزه بر بلا کلیرسه سزی اللهك غضبندن محافظه‌یه کیم مالك اولابیلیر واوبلایی سزدن کیم دفع ایده‌بیلیر واللهك مراد ایتدیکی شیئه قارشی دورمق کیمك حدیدر واکر سزه لطف ایدر برمنفعت مراد ایدرسه اومنفعتی منع ایتمکه کیم قادر اولابیلیر ؟ شو حالده سزك (بزمحاربه‌یه کیتمزسه‌ك آفتدن قورتولور نفسمزی محافظه ایتمش اولورز) اعتقادیکز فاسددر . زیرا ؛ الله تعـالی‌نك هرکیم حقنده اولورسه اولسون مراد بیوردیغی منفعت ومضرت ایستر اوکیمسه محاربه‌ده اولسون ایسترسه خانه‌سنده بولونسون البته اوکیمسه‌یی بولور کیری قالماز . چونکه ؛ مراد الـهی هرنه‌ایسه او اولور، یرینی بولور . شو حالده سزك حیله‌لریکز ودوشونجه‌لریکز هپ بوشنه‌در » . بوکبی دوشونجه‌لرك فائده‌سی اولمادیغی

عالمده هرزمان كورولمكده‌در . زيرا ؛ محاربه‌يه كيدنلرك برچوقلرى صاغ وسالم اولارق كلير وبرطاقم حيله‌لرله أونده قالانلر أولور وياخود برچوق بلالره مبتلا اولوركه آلتندن قالقاماز .

*
* *

واجب تعالى منافقلرك اعتذارلرينك يالان اولديغنى بياندن صوكره اعتقادلرينك حقيقتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ بَلْ ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ اِلَىٰ اَهْلِيهِمْ اَبَداً وَزُيِّنَ ذٰلِكَ فِى قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ وَكُنْتُمْ قَوْماً بُوراً ﴾ بيوريور .

[اى منافقلر ! سزك مخالفتكز اموالكزى واهل وعيالكزى محافظه ايچون دكلدر ، بلكه سز ظن ايتديكزكه « رسول الله ومعيتنده بولونان مؤمنلر مكه‌يه كيدنجه هيچ بريسى ابداً مدينه‌يه دونه‌مز واولاد وعيالنى كوره‌مز . زيرا ؛ دشمنلرى آنلرى اهلاك ايدر ، حتى بر فرد بيله كيرى كلمز » . بو كبى سوزلر ومكه اهاليسنك اهل ايمانى اهلاك ايده‌جكلرى وبو سببله دين اسلامك منقرض اولاجغى شيطان طرفندن سزك قلبلريكزه تزيين اولوندى وشو تزيينات وشيطانك اغفالاتى سز اويله اولاجق ظن ايتديكز وقطعى اعتقاديكزدن طولايى رسول اللهه مخالفتكز سببيله هلاك اولان قوملر زمره‌سندن اولديكز .] بو هلاككزك سببى ؛ ظن فاسد واعتقاد كاسديكزدر .

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيتده ظن ؛ ايكى قسمدر : برنجيسى ؛ مكه‌ليلر طرفندن اهل ايمانك اهلاك اولونوب هيچ برسنك كيرى كلميه‌جكنى وبو سببله دين محمدينك منقرض اولاجغنى ظن ايتمشلريدر . ايكنجيسى ؛ الله تعالى رسولنه فتوحات وعد ايتمه‌دى ولكن محمد صلى الله عليه وسلم اصحابنى قاندرمق ايچون يالان سويلدى ديملرى وبويله ظن ايتملريدر . بو ظنك هر ايكيسى ده هلاكلرينه سبب اولمشدر . چونكه ؛ اولكى ظنلرى مخالفتلرينه سبب اولديغى كبى ايكنجى ظنلرى ده اعتقاد باطل وهلاكه سببدر . بناءً عليه ؛ انسانلرك حقيقتنى بيلمه‌دكلرى شيئه سؤ ظنله حكم ايتمه‌مسى لازمدر . زيرا ؛ سؤ ظن اوزره اولان حكم ، مادى ومعنوى هرزمان ظن صاحبنك هلاكنه سبب اولاجغنه آيت دلالت ايدر .

*
* *

واجب تعالى منافقلرك اعتقادلرى وظنلرى باطل اولديغنى بياندن صوكره كافرلر ايچون جهنم آتشى حاضرلاديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ فَاِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيراً ﴾ بيوريور .

[بر كيمسه الله تعالى‌يه ورسولنه ايمان ايتمزسه كافر اولور وجهنمه مستحق اولور . زيرا ؛ بز عظيم الشان كافرلره جهنم آتشنى حاضرلادق .]

يعنى ؛ بر كيمسه الله تعالى‌يه وكلامنه ايمان ايتمز ووعدنده خلف ايدر وظن ايلر ورسولنك سوزينه ايمان ايتمز و « يالان سويلر » ديرسه او كيمسه جهنم عذابنه مستحق اولور . زيرا ؛ او كيمسه كافرلردندر وكافرلر ايچون بز جهنم عذابنى حاضرلادق .

(سعيراً) لفظنك معناى اصليسى ؛ **حركت ايدن آتشك علوبدر** . فقط بو مقامده سعيرله مراد ؛ **جهنمدر** . چونكه ؛ جهنمك كمال شدتنه اشارت ايچون **مجرد آتشدن** عبارت اولان **سعير** لفظيله تعبير اولونمشدر . اللهه ورسولنه ايمان ايتمه‌ين كيمسه البته كافر اولديغى جهتله واجب تعالى ايمان ايتمه‌ينلرك جزالرينى بيان صره‌سنده ايمان ايتمه‌ينلرى (كافرين) لفظيله تشهير ايتدى كه منافقلرك كفرلرينى صراحةً بيان ايتمكله تهديد ايتمشدر . چونكه ؛ « ايمان ايتمه‌ين كيمسه كافردر وكافر ايچون جهنم حاضردر . شو حالده ايمان ايتمه‌ين منافقلر ايچون جهنم حاضر » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى بيعت ايدن مؤمنلر ايچون اجر عظيم اولديغنى ومنافقلر ايچون جهنم حاضرلانديغنى بياندن صوكره سموات وارضك ملكى كنديسنه مخصوص اولديغنى ودیله‌ديكى مؤمنى مغفرت وديله‌ديكنى تعذيب ايده‌جكنى وارادهسنه قارشى هيچ بر كيمسه‌نك مدافعه‌يه اقتدارى اولماديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴾ بيوريور .

[سموات وارضك سلطنتى وحقيقتده ملكى وآنلرده يالكز اولارق تصرف الله

تعالی یه مخصوصدر.] بناءً علیه؛ یرده و کوکلرده حقیقی تصرفله اللهك غیری هیچ برکیمسه متصرف دکلدر. زیرا؛ بوتون انسانلرك تصرفی عاریتدر. چونکه؛ اللهکدر. [شو حالده دیله‌دیکی قولنی مغفرت ایدر] کیمسه قاریشاماز [ودیله‌دیکی قولنی] که ایمان ایتمه‌ینلری ورسولنه مخالفت ایدنلری [تعذیب ایدر] هیچ کیمسه مدافعه ایده‌من. زیرا؛ ملك مستقلنده تصرفدر. ملکنده تصرفدن هیچ برکیمسه منع اولوناماز [وایمان ایدوب عمل صالح ایشله‌ینلرك کناهلرینی محو ایدیجی وانعام واحسان ایتمکله مرحمت بیوریجیدر.]

بو آیتده واجب تعالی بعض قوللرینی مغفرت وبعض قوللرینه عذاب ایده‌جکنی بیان ایتدیکی حالده رحمتنك وسعتنه واکمل اولدیغنه اشارت ایچون آیتك آخرنده **غفور رحیم** اولدیغنی بیان بیوردی‌ده عذاب فقره‌سنك آخرنده **عزیز ذوانتقام** اولدیغنی ذکر ایتمه‌دی.

∴

واجب تعالی منافقلرك اعتذار ایچون سرد ایتدکاری سوزلرینك یالان اولدیغنی اجمالاً بیاندن صوکره آنلرك یالانجی اولدقلرینی تفصیلاً بیان ایتمك اوزره ﴿ سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ ﴾ بیوریور.

[الله تعالی‌نك سزه وعد ایتمش اولدیغی اموال غنیمتی آلمق ایچون غنیمتك محلنه کیتمك مراد ایتدیککز وقتده مکه‌یه کیتمکده سزه مخالف بولونان منافقلر دیرلرکه «ترك ایدك بزی تابع اولالم سزه». ایشته منافقلر بویله دیمکله مسافرتکزه اشتراك ایتمك ایسترلر وبوندن مقصدلری سزه رفاقت ایتمك دکلدر، بلکه اللهك کلامنی تبدیل ایتمکدر.]

خازن وبیضاوینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله وقعه‌نك جریانی شویله‌در: رسول الله هجرتك آلتنجی سنه‌سی ذی‌الحجه‌سنده حدیبیه مصالحه‌سندن صوکره مدینه‌یه عودت بیوردی. ذی‌الحجه‌نك بقیه‌سنی ومحرم آینك بعضیسنی مدینه‌ده کچیردکدن صوکره سبق ایدن وعد الٰهی اوزرینه (خیبر) فتحنك اسبابنی حاضرلامغه باشلانجه بونی ایشیدن منافقلر وعد اولونان اموال غنیمته طمع ایده‌رك «بزی حالمزه براقك بزده سزکله حربه

اشتراك ایده‌لم» دیدیلر. حالبوکه خیبرك فتحی واموال غنیمتی آنجق حدیبیه مصالحه‌سنده بولونوب رسول اللهه بیعت ایدن اصحاب کرامه وعد اولونمش ایدی. چونکه؛ آنلر نیت ایتدکلری عمره عبادتنی ادا ایتمکسزین مکه‌دن بوش دونمش ومأیوس اولمشلردی. اومأیوسیتلرینه مکافات اولارق جناب حق خیبرك فتحنی وغنائمنی وعدله خاصةً آنلری تلطیف بیورمشدی. ایشته بونی ایشیدن منافقلر «بزده کیده‌لم» دیدیلر. واجب تعالی بو آیتله آنلرك یالانلرینی تفصیل بیورمقله خلق آره‌سنده آنلری رسوای قیلمشدر. چونکه؛ عمره ایچون مکه‌یه کیتمکده اموال غنیمت اولمادیغندن «اموالمز وعیالمز بزی مشغول ایتدی. بناءً علیه؛ کیده‌مه‌دك» دییه‌رك اعتذار ایدوب دوروركن بوتون اموال وعیالدن تجرد ایتمش کبی خیبر فتحنه «بزده سزکله کیده‌لم» دیملری اولکی سوزلرینك تماماً یالان اولدیغنی میدانه قویمشدر.

ایشته شو تفصیلاته نظراً **معنای آیت**: [سزه وعد اولونان اموال غنیمتی آلمق ایچون او غنیمتك محلی اولان خیبره کیتمك مراد ایتدیککز زمانده مکه‌یه کیتمکده سزه مخالفت ایدن منافقلر «ترك ایدك بزی حالمزه، اتباع ایده‌لم سزه، بزده اشتراك ایده‌لم حربه» دیمکله وعد اولونان اموال غنیمته طمع وآرزولرینی اظهار ایدرلر و بوندن مقصدلری حربه اشتراك ایتمك دکلدر، بلکه اموال غنیمتی خاصةً سزه وعده دائر اولان کلام الٰهی‌یی تبدیل ایله غنیمتی خصوصیتدن چیقاروب عمومیله‌شدیرمه‌لرینی و کندیلرینك‌ده اشتراك ایتملرینی مراد ایدرلر] دیمکدر.

∴

واجب تعالی مکه‌یه کیتمه‌ین منافقلرك خیبره کیتمك ایسته‌دکلرینی بیاندن صوکره آنلرك اتباعدن ممنوع اولدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا ﴾ بیوریور.

[یا اکرم الرسل! سن او منافقلره دی‌که «سز بزه البته اتباع ایده‌مزسکز.] زیرا؛ خیبرك غنائمی حدیبیه‌ده بولونان اصحاب بیعته وعد اولوندی وآنلره مخصوصدر. بناءً علیه؛ سز آکا اشتراك ایده‌مزسکز. چونکه؛ کلام الٰهی ووعد سبحانی تبدیل اولونماز. بو کلام؛ نفی مؤکد صورتنده خبر ایسه‌ده معناسی نهیدر. یعنی «سز بزه اتباع ایتمه‌یك واتباع ایتمکدن ممنوعسکز» دیمکدر.

﴿ كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ قَبْلُ ﴾

[ایشته شو ایشیتدیککز کبی جعرانه بزم مکه‌دن عودت ایدوب مدینه‌یه گلمزدن اول الله تعالی بویله بیوردی .] بناءً علیه ؛ خیبرك غنیمتی حدیبیه‌ده بولونان اصحابه مخصوصدر والله تعالی بویله‌جه حکم ایتمشدر وحکم الٰهی تبدیل قبول ایتمز . شوحالده « سز بزمله خیبره کیده‌مزسکز » بیورمقله آنلری خیبره کیتمکدن نهی ایتمشدر .

﴿ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا ﴾

[منافقلر خیبره کیتمکدن شدتله منع اولونونجه آنلر کندی آره‌لرنده گیزلی اولارق دیرلرکه « حال وشان سزك دیدیککز کبی دکلدر . زیرا ؛ الله تعالی بزی خیبره کیتمکدن منع ایتمه‌دی ولکن ای مؤمنلر ! سز بزه حسد ایدیپور واموال غنیمتدن بزه حصه ویرمك ایستمه‌دیککزدن سز بزی منع ایدیپورسکز ».] ایشته منافقلر بویله دیمکله بو حکمك طرف الٰهیدن اولدیغنی انکار ایدرلر .

*
* *

واجب تعالی منافقلرك شو سوزلرینی رد ایتمك اوزره ﴿ بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴾ بیوریپور .

[بلکه او منافقلر جاهللردر . بناءً علیه ؛ اللهك مرادینی آکلامازلر ، الا آنلردن آزبجق کیمسه‌لر آکلارلر .]

یعنی ؛ آنلر مؤمنلره «حسد ایدیپورلر» دیمکله حکم الٰهی‌یه راضی اولمادیلر ، بلکه آنلر سوز آکلاماز بر طاقم جاهل کیمسه‌لردر . آنجق آنلرك ایچندن آز بر کیمسه‌لر سوز آکلارلر وآنلرده گیزلیجه رسول اللهه ایمان ایتمش وهنوز ایمانلرینی اظهار ایده‌مه‌مش اولان کیمسه‌لردر .

یاخود بیضاوینك بیانی وجهله معنای آیت شویله‌در : [بلکه آنلر امور دیندن هیچ برشی آکلامازلر ، الا آزبجق برشی آکلارلر اوده امور دنیایه مخصوصدر] دیمکدر .

بو آیت جلیله ؛ منافقلری امور دینه جاهل اولملریله ذم ایتمشدر . چونکه انسانه لازم اولان ؛ هرشیدن اول دیانتدر . بناءً علیه ؛ امور دینیه‌یه جاهل اولانلر هرزمان مذمومدرلر .

*
* *

واجب تعالی منافقلری خیبره کیتمکدن منع ایتدکدن صوکره باشقه بر محاربه‌یه دعوت اولوناجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْاَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ اِلٰى قَوْمٍ اُولِى بَاْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ اَوْ يُسْلِمُونَ ﴾ بیوریپور .

[یا اکرم الرسل ! حدیبیه‌ده مخالفت ایدوب بولونمایان اعراب طائفه‌سنه سن دی که « یقینده سز شوکت صاحبی بر قوملە محاربه‌یه دعوت اولونورسکز . بناءً علیه ؛ آنلرله یا مقاتله ایدرسکز ویاخود آنلر اسلام اولور قیلیجکزی آنلردن چکرسکز وبو ایکی شیدن البته بریسی اولاجقدر ».] ایشته سن طائفۀ اعرابه بویله دیمکله قطعی جواب ویرکه بو وسیله ایله خیبره کیتمکدن نهی اولونملرندن حاصل اولان اغبرارلرینی ازاله ایتمش اولاسك . چونکه ؛ آنلر خیبردن منع اولونملرندن پك چوق متأثر اولمشلردر . دیکر بر غزایه اشتراکلرینه مساعده اولوناجغنی بیانله آنلرك مأیوسیتلرینی قالدیرمق لازم اولدیغی کبی اهل اسلامه عداوتلرینی‌ده آزالتمق واردر .

(اولى بأس شديد) شدتلو شدت صاحبی دیمکدر . چونکه بأس ؛ شدت معناسنه‌در . شوحالده شدتی شدتله توصیف ایتمك ؛ کمال قوت وشوکتدن کنایه‌در . بو آیتده شدت صاحبی اولان قوم ایله مراد ؛ هانکی قوم اولدیغنه دائر مفسرینك برچوق اختلافلری وارسه‌ده خلاصه‌سی اوچدر : برنجیسی ؛ (هوازن) و(ثقیف) قبیله‌لریدر . ایکنجیسی ؛ (بنو حنیفه) قبیله‌سی که مسیلمة الکذابك قبیله‌سیدر . اوچنجیسی ؛ (فارس) و(روم) قبیله‌لریدرکه فرس کسری وروم قیصر ملکلرینك جماعتلریدر . جمهور مفسرین بو آیتده شدت صاحبی قوملە مرادك هر اوچی‌ده اولمسنده منافات اولمادیغندن اوچنی‌ده برلشدیرمشلردر . چونکه ؛ رسول الله مکه‌نك فتحندن صوکره مدینه‌یه عودت ایتمزدن اول (هوازن) و(ثقیف)

قبیله‌لریله مقاتله‌ایتدی وبومقاتله‌ده رسول‌اللهله برابر مخالفلرده واردی. شوحالده مخالفلری شدت صاحبی اولان (هوازن) قبیله‌سیله محاربه‌یه دعوت ایدن رسول‌اللهدر. کرچه بو مخالفلره‌اولجه رسول‌الله «سز بزمله‌چیقامازسکز» بیورمش‌ایسه‌ده او نهی خیبره‌مخصوص بر نهی اولدیغندن باشقه محاربه‌یه اشتراکلرینه مساعده‌یه منافی دکلدر. یاخود رسول‌اللهك بونلری نهی اسکی حاللری اولان نفاق وشقاق اوزره قالدقلری صورتده دیمك اولدیغندن صوکره تصحیح اعتقاد ایتملرینه بناءً حربه اشتراکلرینه مساعده اولکی ممنوعیتلرینه منافی دکلدر.

قوم شدیدله مراد؛ **مسیلمة الكذابك قومی اولدیغنه نظراً** مخالفلری آنلرله حربه دعوت ایدن **ابوبکر** حضرتلریدر. چونکه؛ مسیلمه وقعه‌سی رسول‌اللهك ارتحالنه یقین بر زمانده ظهور ایتدی ورسول‌اللهك ارتحالندن صوکره حضرت ابو بکرك خلافتنده محاربه دوام ایتدی ومسیلمه قتل اولوندی وحادثه برطرف اولدی. قوم شدیدله مراد؛ **روم وفرس اولدیغنه نظراً** مخالفلری محاربه‌یه دعوت ایدن **ابوبکر و عمر** رضی‌الله تعالی عنهمادر. زیرا؛ بونلرله محاربه ابو بکر حضرتلرینك زماننده باشلادی وحضرت عمر کسری حکومتنی تماماً وقیصر حکومتنی قسماً امحا ایتمکله مسئله‌یه ختام ویردی. شوحالده قوم شدیدله مراد؛ **(هوازن)، (ثقیف)، (بنوحنیفه)، (فرس) و (روم)** اولوب مخالفلری دعوت ایدن؛ **هم رسول‌الله همده ابوبکر وعمر حضرتلری اولمسنده بر مانع یوقدر.** چونکه؛ مخالفلری دعوت هراوچی طرفندن وقوع بولمشدر. بناءً علیه بو آیت؛ ابوبکر وعمر رضی‌الله تعالی عنهما حضرتلرینك خلافتلرینه‌ده دلالت ایدر. چونکه؛ آیتده مخالفلرك مقاتله‌یه دعوت اولوناجقلری بیان اولونمشدر. آنلری امور مهمه‌دن اولان حربه دعوت آنجق خلیفه طرفندن اولاجغنه بناءً آنلرك مخالف اولان قبیله‌لری دعوتلری خلافتلرینك صحیح اولدیغنه دلالت ایدر. بناءً علیه؛ رافضیلرك «خلافت حضرت علینك حقی ایدی ابوبکر وعمر حضرتلری غصب ایتدیلر» صورتنده‌کی ادعالری برچوق دلائل عقلیه ونقلیه ایله مردود اولدیغی کبی بو آیتله دخی مردوددر.

بیضاوینك بیانی وجهله (یُسلمون) **اطاعت ایدرلر** دیمکدر. چونکه محاربه‌نك

نتیجه‌سی؛ یا اسلام ویاخود انقیادله جزیه‌یه راضی اولمق اولدیغی جهتله بوراده (یسلمون) اطاعت معناسنه اولمق طوغرودر.

***

واجب تعالی مکه‌یه کیتمکدن امتناع ایدنلرك خیبر غزاسنه کیتمك ایسته‌مشلرسه‌ده مساعده اولونمادیغنی و لکن بوندن صوکره شدت صاحبی بر قومله مقاتله‌یه دعوت اولوناجقلرینی بعدالبیان آنلرك حاللری دعوت اولوندقلری زمانده ایکیدن خالی اولامیه‌جغنی بیان ایتمك اوزره ﴿فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللّٰهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ بیوریور.

[اکر سز دعوت اولوندیغکزده اطاعت ایدرسه‌کز الله تعالی سزه کوزل اجر ویرر واکر سز بوندن اول مکه‌یه کیتمکدن امتناع ایتدیککز کبی بو دعوتدن‌ده امتناع ایدرسه‌کز الله تعالی سزی عذاب الیمله معذب قیلار.]

یعنی؛ سز بوندن صوکره شدت وقوت صاحبی بر قومله مقاتله‌یه دعوت اولوناجق اولونجه سزك حالکز ایکیدن خالی دکلدر. چونکه؛ دعوت اولوندیغکزده یا اطاعت ایدر ویاخود اطاعتدن اعراض ایدرسکز. اکر سز کرك رسول‌الله وکرك خلیفه‌لری طرفندن اوقوم شدیدله محاربه‌یه دعوت اولوندیغکزده او دعوته اجابتله اطاعت ایدرسه‌کز الله تعالی سزه دنیاده اموال غنیمت وآخرتده جنت کبی کوزل اجر ویرر واکر دعوته اجابت ایتمز بوندن اول مکه‌یه کیتمکدن اعراض ایدوب حدیبیه وقعه‌سنده بولونمادیغکز کبی قوم شدیدله مجاهده‌دن اعراض ایدرسه‌کز دنیاده قتل اولونمق واسیر دوشمك وآخرتده جهنم عذابی کبی آجیدیجی عذابله الله تعالی سزه عذاب ایدر.

خلاصه؛ سز الی سلاحلی برقومله‌مقاتله‌یه دعوت‌اولوندیغکزده یا اطاعت‌ایدر کوزل اجره نائل‌اولور ویاخود دعوته اجابت‌ایتمز دنیاده وآخرتده معذب‌اولورسکز. شو حالده

سزخيره كيتمكدن منع اولونديغكزه مأيوس اولمايك . زيرا ؛ محاربه ايتمك ايستهديككزده سزك ايچون دها كيدهجك محاربه واردر .

* * *

واجب تعالى مجاهدهدن قاچانلره جزا ترتيب اولونديغنى بيان ايدنجه معذرت مشروعه صاحبلرينك جزادن معفو اولوب مسئول اولميهجقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ ﴾ بيوريور .

[كور وطوپال وخسته اولان كيمسهلر اوزرينه حربه كيتمهدكلرندن طولايى كناه يوقدر .]

يعنى ؛ مؤمن اولان بر كيمسه حكومت طرفندن محاربهيه دعوت اولونورسه او دعوته اجابت واجبدر . او دعوته اجابت ايتمز محاربهدن قاچارسه كناه ايشلهمش اولور . آنجق كورلر وطوپاللر وخستهلر اوزرينه حربه كيتمهدكلرندن طولايى كناه يوقدر . زيرا ؛ بونلرك دعوتدن قاچمالرى معذرتلرينه مبنى اولديغندن محاربهيه كيتمهدكلرندن مسئول اولمازلر . چونكه تكليف ؛ قدرته باغليدر . قدرتى كافى اولماديغى بر شيله انسان مكلف اولماز . بناءً عليه ؛ اعمالر تكاليف عسكريه ايله مكلف دكللردر . چونكه عسكرك دشمن اوزرينه هجومه وآنى قتل وضربه وقهر وتنكيله وايجابنده دشمندن قاچمغه مقتدر اولمسى لازمدر . حالبوكه اعمى اولان بر كيمسهنك بونلردن هيچ برينه مقتدر اولاميهجغى ميداندهدر . بناءً عليه ؛ اعمى كيمسه عسكرلكدن مقصدى يرينه كتيرهميهجكى جهتله جناب حق اعمالرى عسكرلكدن مستثنا قيلمشدر . كذلك آياغنده عذرى اولوب طوپال اولان كيمسه اوزرينهده عسكره كيتمهديكندن طولايى كناه يوقدر . چونكه ؛ دشمن اوزرينه وارمق وايجابنده دشمندن فرار ايتمك آياقله اولاجغندن آياغنده عذر اولان كيمسهلر مجاهدهدن مستثنا قيلنمشلردر . كذلك خسته اولان كيمسه اوزرينه عسكره كيتمهديكندن طولايى كناه يوقدر . زيرا ؛ خستهلق بوتون اعضايى طاقتسز براقديغندن خسته اولان كيمسهلرىده واجب تعالى خدمت عسكريهدن معاف قيلمشدر . چونكه حكم ؛ بر ايشدن مقصد نه ايسه آكا كوره اولديغندن عسكر اولاجق كيمسهده عسكرلكدن مقصد اولان دشمنى قهر وتنكيله اقتدار شرط قيلنمشدر . ايشته

شو اساسه بناءً عسكرى قانونلرنده خدمت عسكريهيى ايفايه مانع اولاجق عذر صاحبلرى وعاجزلر دائما عسكرلكدن مستثنا طوتولمشلردر . عسكرلكدن مستثنانك اساسنى بو آيت جليله تشكيل ايدر وسائر تفرعاتىده ديكر آيتلردهده بيان اولونديغى كبى احاديث جليلهده دخى تفصيل اولونمشدر .

* * *

واجب تعالى عسكرلكه مانع اولان اعذار شرعيه صاحبلرينك مستثنا اولديغنى بياندن صوكره مانع شرعيسى اولمايوبده اللهه ورسولنه اطاعت ايدنلرك نائل اولاجقلرى ثوابلرى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا اَلِيمًا ﴾ بيوريور .

[بر كيمسه جهاد وسائر تكاليفه دعوت اولونديغنده اللهه ورسولنه اطاعت ايدرسه الله تعالى آنى آلتندن نهرلر جريان ايدر جنتلرينه ادخال ايدر واكر بر كيمسه اللهه ورسولنه اطاعتدن اعراض ايدرسه الله تعالى او كيمسهيه عذاب اليمله عذاب ايدر .]

چونكه ؛ اطاعتدن نكولنه بر عذر شرعى يوقدر . بناءً عليه ؛ حكومت طرفندن جهاده دعوت اولونوبده بر طاقم حيل ودسائسله دعوته اجابت ايتمهينلرك دنيوى واخروى مسئوليتدن قورتولاميهجقلرينه بو آيت دلالت ايدر . اما اطاعت ايدنلركده ثوابى جنتدر . واجب تعالى رحمتنك وسعتنه اشارت ايچون اطاعت ايدنلره لطفى، آلتندن نهرلر جريان ايدر جنتلر اولاجغنى بيانله تفصيل وآنجق قهرى وغضبى هر كسك قصورينه كوره اولاجغنه اشارت ايچون عذابنى اجمالاً بيانله اكتفا بيورمشدر .

* * *

واجب تعالى امرينه اطاعت ايدنلرله ايتمهينلرك جزالرينى ترتيب ايتدكدن صوكره حديبيهده واقع اولان بيعتى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَقَدْ رَضِىَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ اِذْ

﴿ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحاً قَرِيباً ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که محقق الله تعالی مؤمنلردن راضی اولدی شول زمانده که او زمانده آغاج آلتنده آنلر سکا بیعت ایدیورلردی. بناءً علیه ؛ الله تعالی آنلرك قلبلرنده اولان خلوص نیتلرینی بیلدی و آنلر اوزرینه سکینت ووقارینی انزال ایتدی و آنلرك آغاج آلتنده صدق نیتله رسولنه بیعتلرینه مکافات اولارق یقین بر فتوحاتله مأجور قیلدی.]

فخررازی و خازنده بیان اولوندیغی وجهله رسول الله حدیبیه‌ده اقامت بیورنجه اصحابدن (خراش) اسمنده بر ذاتی اهل مکه‌نك احوالنی تفتیش ایتمك ومکه اشرافنه رسول اللهك حربه کلمه‌دیکنی خبر ویرمك ایچون کوندرمشدی . یولی کسمك ایچون مکه‌دن کلن بر بلوك جماعت مکه‌یه کیتمکدن (خراش)ی منع ایتملری اوزرینه (خراش) کیری کلنجه رسول الله حضرت عثمانك قریش عندنده قدری عالی اولمسنه بناءً عثمان رضی الله عنهی ، رسول الله عمره ایچون کلوب حرب مقصدیله کلمه‌دیکنی مکه‌لیلره خبر ویرمك اوزره مکه‌یه کوندردی . حضرت عثمان مکه‌یه کلوب وظیفه‌سنی ادا ایتدکدن صوکره مکه‌لیلر مشار الیهی حبس ایتدیلر ، آنجق رسول اللهه حضرت عثمانك قتل اولوندیغنی خبر ویردیلر . بونك اوزرینه رسول الله اصحابنی أولونجه‌یه قدر حرب ایدوب فرار ایتمیه‌جکلرینه دائر بیعته دعوت ایتدی . بیك درتیوز افرادن عبارت اولان اصحاب کرام دعوت رسول اللهه اجابتله بر آغاج آلتنده رسول اللهه بیعت ایتدیلر . ایشته شو بیعتك رضاء الهی‌یه موافق بر بیعت اولدیغنی جناب حق بو آیتده بیان بیوردیغندن بو بیعته بیعت رضوان دنیلمشدر.

بیعت رضوانده الك اول رسول اللهه بیعت ایدن (بنی اسد) قبیله‌سندن (ابوسنان) اسمنده بر کیمسه‌در . آلتنده بیعت وقوع بولان آغاج (سدره) آغاجی ویاخود (ساقز) آغاجی اولدیغی مرویدر . آغاج آلتنده دها بیعت تمام اولمقسزین حضرت عثمانك قتل اولوندیغنه دائر اولجه انتشار ایدن خبرك یالان اولدیغی خبری کلنجه رسول اللهك بر ألنی دیکر ألی اوزرینه قویارق حضرت عثمان طرفندن‌ده بیعت ایتدیکی مرویدر .

بو بیعت اوزرینه رسول اللهك « قیرمزی دوه‌نك صاحبندن ماعدا آغاج آلتنده بیعت

ایدنلر البته جنته داخل اولورلر » بیوردیغی حضرت جابردن مرویدر وبو آیتك دلالتی‌ده بونی ایجاب ایدر . چونکه رضاء الهینك ایجابی جنتدر . رسول اللهك جنته دخولدن استثنا ایتدیکی کیمسه، بوقاروده دوه‌سنك آلتنه صاقلانوب قالدیغی بیان اولونان منافقدر .

آلتنده بیعت اولونان شجرهٔ معهوده‌نك او سنه ظرفنده اورتادن غائب اولدیغی و محلنك تعیین اولونامادیغی حضرت (عبدالله بن عمر)دن ودها بعض اصحابدن روایت اولوندیغی تفسیر خازنده مذکوردر . چونکه ؛ آغاج میدانده قالسه مرور زمانله امتك او آغاجه تعظیمی افراط ایده‌رك عبادته قلب ایتمك کبی خطاره سبب اولمق احتمالنه بناءً جناب حقك او آغاجی اورتادن قالدیرمسی محتملدر. حتی زمانمزده ساقیز آغاجنه عبادت ایدن نصیریلرك خطالری‌ده بو رالردن ایلری کلمك احتمالی واردر .

واجب تعالی بیعت ایدن اهل ایمانك قلبلرنده اولان صفوت واخلاصلرینی بیلدیکندن آنلرك قلبلرینه سکینت انزال ایتدیکنی بیان بیورمشدر. چونکه سکینت؛ **وقار واطمئنان قلب ومتانتدر**. اکر الله تعالی اصحابك قلبلرینه سکونت ومتانت ویرمه‌مش اولسه ایدی قلبلری مضطرب اولور ونه یاپاجقلرینی شاشیرر وبیعتدن نکول ایدرلردی. فتح قریب ایله مراد؛ **حدیبیه وقعه‌سندن صوکره آچیلان خیبر فتحیدر** .

*
* *

واجب تعالی بو فتحدن حاصل اولان غنیمتی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزاً حَكِيماً ﴾ بیوریور .

[الله تعالی اصحاب بیعتی یقینده وقوع بولاجق خیبر فتوحاتیله مأجور قیلدیغی کبی غنائم کثیره ایله دخی مأجور قیلارکه آنلر کمال سرورله او غنیمتی آلیرلر والله تعالی جمله‌یه غالب قوت وقدرت صاحبی اولدی وایشلری حکمته موافقدر. چونکه؛ کندیسی حکیمدر .] بناءً علیه ؛ اصحاب بیعته احسان ایتدیکی فتوحات ونصیب ایتدیکی غنیمتلر قدرت وغلبه‌سنك اثری وحکمتنك ایجابیدر .

*
* *

واجب‌تعالی اصحاب بیعتی خیبرك فتحیله مأجور قیلدیغنی وبرچوق غنیمت آلدقلرینی بیاندن‌صوكره اصحابك برچوق غنیمتلر دها آلدقلرینی بیان‌ایتمك اوزره ﴿ وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهِ وَكَفَّ اَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ اٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطاً مُسْتَقِيماً ﴾ بیوریور .

[ای اصحاب بیعت ! الله‌تعالی چوق غنیمتلر وعد ایتدی كه سز اوغنیمتلری وقت‌وقت آلیر طورورسكز وبوغنیمتلری الله‌تعالی دنیاده سزك‌ایچون تعجیل‌بیوردی كه چكمش اولدیغكز زحمتلرك مقابلنده منفعت كوره‌سكز وبالجمله اجرتكز بوغنیمتدن عبارت دكلدر ، بلكه عجله اولان بودر . اما آخرتده سزك ایچون حاضرلانان اجرتكز دها چوقدر والله‌تعالی سزه دشمن اولان ناسك أللرینی سزدن منع‌ایتدی كه خیبرك فتحی میسر اولدیغی كبی بر چوق غنیمته دخی نائل اولدیكز وبالعموم مؤمنلره الی یوم‌القیام علامت‌اولسون ایچون‌بوفتوحاتی واوفتوحاتدن حاصل اولان‌غنیمتی‌الله‌تعالی سزه‌ویردی كه اوالله‌تعالی سزی طوغرو یوله هدایتده قیلسون وسزده یولكزی شاشیرمیه‌سكز .]

رسول‌اللهك خیبرك فتحی یقینده وقوعبولاجغنی خبر ویرمسی‌اوزرینه خیبرك فتحنك آز بر زمان ایچنده ظهور ایدیویرمسی رسول اللهك دعواسنده صادق اولدیغنه دلالت ایتدیكندن اهل ایمانه بویوك برعلامت اولمشدر و وعد اولونان غنیمت‌ده خیبرك‌فتحندن حاصل اولان غنیمتدر. رسول‌الله واصحابندن أللری منع اولونان قوم ایله مراد؛ **خیبر اهالیسیدر.** چونكه ؛ اوزمانده خیبر اولدقجه قلعه‌سی محكم ومهم بر قصبه‌اولدیغندن آنك فتحی‌ایچه‌ضایعاته وزمانه محتاج‌ایكن زمان كچمكسزین وبرچوق ضایعات‌ویرمكسزین كیمسه‌نك مأمول ایتمه‌دیكی آز بر زمانده خیبرك فتح اولونوویرمسی جناب حقك خیبر اهالیسنك‌أللرینی اصحاب رسول‌اللهدن منع‌ایتمسیله حاصل اولدیغی‌بو آیتله‌بیان بیورمشدر. یاخود أللری منع اولونان ناس ایله مراد ؛ **(بنی اسد) و (بنی غطفان) قبیله‌لریدر .** چونكه؛ رسول‌الله خیبره حركت ایدنجه بونلر مدینه‌یه كیدوب‌غارات ایتملرینی‌دوشوندیلر

ومذا كره‌سنه كیریشدیلر . لكن الله تعالی آنلرك قلبلرینه قورقو القا ایتمكله جسارتلرینی كسر وبوصورتله اهل ایمانك اولاد وعیاللرندن آنلرك أللرینی منع ایتدی .

(ویهدیكم صراطاً مستقیماً) **جناب حق غنیمتی سزه وعد بیوردی‌كه سزی صراط مستقیم اولان دین اسلامه هدایتده قیلسون .** چونكه ؛ خیبرك فتحی وحدیبیه‌نك صلحی سببیله اسلامك قوت بولمسی من‌عندالله اولدیغنه علم یقین حاصل اولدیغندن دینكزده ثباتكز والله‌تعالی‌نك وعدینه اعتمادیكز زیاده اولور . زیرا ؛ اولیاسنه نصرت ودشمنلرینه غضب ایده‌جكنه اطمئنان قلب حاصل اولور . بناءً علیه ؛ جناب‌حق بوغنیمتی سزه تعجیل بیوردی كه طوغرو یولدن شاشمیه‌سكز . بوآیتده خطاب ؛ اصحاب كرامه‌ایسه‌ده بالعموم مؤمنلره الی‌یوم‌القیام حاصل اولاجغنی بیاندر وجمله‌سنه شاملدر .

*
* *

واجب‌تعالی خیبرك فتحی وغنائمی‌ایله اهل‌ایمانك شوكتلرینی تزیید ایتدیكی كبی‌دیكر فتوحات وغنائمله دخی تلطیف ایده‌جكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاُخْرٰى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ اَحَاطَ اللّٰهُ بِهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيراً ﴾ بیوریور .

[سزك فتحنه وآلمسنه قادر اولمادیغكز غنیمت اخری‌یی دخی الله‌تعالی سزه وعد ایتدی‌كه اوغنیمتی اطرافیله محافظه ایتدی وباشقه‌لرینك تجاوزندن محافظه ایدوب سزه مباح قیلدی . زیرا؛ الله‌تعالی هرشیئه قادردر.] كه یالكز خیبرك فتحی وغنیمتیله اكتفا بیورمادی . چونكه ؛ سزه بر چوق بلده‌لرك فتحنی میسر قیلدی و آنلرك غنیمتلرینی سزه‌وعد ایتدی. حالبوكه سزدشمنلریكزك چوقلغندن وقوتلرندن آلمغه قادراولمادیكز بلكه فرار ایتمكی تصور ایتدیكز . دشمنلریكزه غلبه كزله‌ماللرینی سزه غنیمت اولارق نصیب ایتمشدر .

خازنك ونیسابورینك بیانلری وجهله غنائم اخری ایله مراد ؛ **مكه‌نك فتحندن صوكره فتحی نصیب اولان (هوازن) و (ثقیف) قبیله‌لرینك غنیمتلریدر .** چونكه ؛ بونلرله غزاده ابتداءً اهل اسلام قادراولمایوب بوزولدیلر وبر چوقلری فرارایتدكدن

صوکره جناب حق نصرت ویردیکی جهتله سائر غنائمدن ماعدا عساکر اسلامیه یکرمی درت بیك دوه وقرق بیك قیون اغتنام ایتمشلردر .

یاخود غنائم اخری ایله مراد؛ **فرس وروم فتوحاتلرنده حاصل اولان غنیمتلردر .** جونکه ؛ بوایکی حکومتله عربك محاربه یه اقتداری اولمادیغی کبی اموال غنیمتلرینی اغتنام ایده جکلری ده خاطرلرندن بیله کچمزدی . آنلرك شرف اسلامله مشرف اولوب اسلام بایراغی آلتنده طوپلانوب جامعهٔ اسلامیه سایه سنده آنلرك فتحلرینی میسر قیلدی واغتناملرینی نصیب ایتدی . بناءً علیه ؛ بو آیتده وعد اولونان غنائم اخری یرینی بولدی والی یوم القیام یرینی بولاجقدر .

⁂

واجب تعالی غنائمی وعدینی بیاندن صوکره کافرلرك مقاتله ایتمش اولسه لردی مغلوب اولاجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴾ بیوریور .

[اکر مکه کافرلری سزکله مصالحه عقد ایتمسه لرده مقاتله ایتمش اولسه لردی سزدن آرقاسین آرقایه فرار ایدرلردی وفرار ایتدکدن صوکره ایشلرینه متولی وکندیلرینه بر دوست ویاردیمجی بولامازلردی .] لکن مقاتله یی ترکله مصالحه عقد ایتدکلری ایچون قلیجکزدن قورتولدیلر .

بو آیتده کافرلر له مراد؛ **مکه اهالیسی** اولدیغی کبی **خیبر اهالیسیله اتفاق ایدن (بنی اسد) و (غطفان) قبیله لری اولمه** احتمالی ده واردر وآنلرك رسول الله خیبره کیدنجه مدینه اوزرینه یورومك فکرینه دوشوب قورقولرینه بناءً واز کچدکلری بوندن اول بیان اولونمشدی .

⁂

واجب تعالی اهل کفرك چوقلغیله برابر اهل ایمانه نصرت ویرمك عادت قدیمهٔ الٓهیه سندن اولدیغی جهتله وعد اولونان فتوحاتی وغنیمتلری اوزاق بر شی صایمق جائز

اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا ﴾ بیوریور .

[ای مؤمنلر ! بومثللو غنائمی و فتوحاتی اللهك قدرتنه نسبتله اوزاق عد ایتمه یك . زیرا ؛ بومثللو فتوحات اولدنبری بیکلرجه امثالی سبق ایتمش و کورولمش عادت الٓهیه جمله سندندر . یا اکرم الرسل ! سن عادت الٓهیه نك تبدل ایتدیکنی ابداً بولامازسك .]
بو آیت جلیله لرده اهل ایمانك مقتضای ایمانلرینه رعایت ایتدکلری تقدیرده دین الٓهی یی اعلا ایتمك مقصدیله حرکت ایتدکلری صورتده هر زمان مظفر اولاجقلرینه اشارت واردر . جونکه ؛ انسانك بدایهٔ خلقتندنبری جناب حقك رسل کرامه وآنلره تابع اولان اهل ایمانه نصرت وغلبه احسان ایتمسی عادت الٓهیه جمله سندندر . جناب حقك عادتك تبدل ایتمیه جکنی بو آیتله خبر ویرمسی ؛ اهل ایمان ایچون بویوك بر بشارتدر . اما انبیاء عظام تبلیغ وظیفه سنی تمامیله ایفا ایدنجه یه قدر ظالملره مساعده ایتمك وظالملرك اعتذاره مجاللری قالمق وبوندن صوکره اصلاح نفس ایتمه ینلری اهلاك ایتمك دخی عادت الٓهیه جمله سندندر . بناءً علیه ؛ ظالملرك بعض غلبه ایدر کبی کورونملری مادهٔ نقض اولاماز .

⁂

واجب تعالی کافرلر مقاتله ایتمش اولسه لردی مغلوب اولاجقلرینی وبو کبی اهل ایمانك غالب وکافرلرك مغلوب اولمسی عادت الٓهیه اقتضاسندن اولدیغی بیاندن صوکره مکه اهالیسیله محاربه وقوعبولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ﴾ بیوریور .
[الله تعالی شول ذات اجل واعلادر که اوذات اجل کافرلرك سزه غلبه لری زمانده آنلرك اللرینی سزدن وسزك غلبه کز زمانده سزك اللکزی آنلردن مکه وادیسنده سز آنلره غلبه ایتدکدن صوکره منع ایتدی .]
یعنی ؛ الله تعالی نك حکمی وحکمتی نصل تبدل ایدر؟ البته تبدل ایتمز . زیرا حکمتنك

ايجابى ؛ سز غلبه ايتديككز بر زمانده مكه واديسنده آنلرك أللرينى سزدن وسزك أللريكزى آنلردن منع ايتدى . چونكه ؛ حكم الٰهى بومنوال اوزره سبق ايتمشدى .

(ببطن مكة) ببطن مكه ايله مراد ؛ جبل تنعيم ذيلى محلدر . چونكه ؛ حضرت انسك « بز رسول اللهله اوموقعده بولونديغمزده مكه ليلردن سكسان كيمسه رسول الله واصحابيله مقاتله ايتمك اوزره كلديلر . رسول الله آنلرى طوتدقدن صوكره مكه يه دونوب كيتمك شرطيله صاليويردى وبونك اوزرينه بو آيت جليله نازل اولدى » ديديكى مرويدر . بو روايته نظراً آيت (جبل تنعيم) ده واقع اولان شو وقعه يى تصوير ايديور ديمكدر .

ديكر بر روايته نظراً ببطن مكه ايله مراد ؛ حديبيه در . چونكه (عبدالله بن مغفل مزنى) « بز رسول اللهله برابر حديبيه ده مذكور آغاجك آلتنده بولونيوردق . حتى آغاجك بردالى رسول اللهك اوزرينه كلديكندن راحتسز ايتمسون ايچون رسول اللهك آرقه سندن آغاجك دالنى بن طوتيوردم . مكه ليلردن اوتوز كيمسه ظهور ايتدى . رسول الله آنلرى طوتدوروب صوكره صاليويردى . بوكا نظراً آيت بو وقعه يى تصوير ايديور .

بيضاوى بو آيتك تصوير ايتديكى وقعه يى شويله بيان ايديور : ابو جهلك اوغلو (عكرمه) بشيوز كيشيله حديبيه يه مقاتله ايچون كلدى . رسول الله (خالد بن وليد) ى بر بلوك عسكرله آنلرك اوزرينه كوندردى . حضرت خالد آنلرى مكه نك ايچنه قدر قوغدى عسكريله برابر سالماً كيرى كلدى . بوكا نظراً بطن مكه ايله مراد ؛ حديبيه در .

هرهانكى معنا مراد اولونورسه اولونسون جناب حق ايكى قومك بر برينه ضررلرى اولمقسزين صلحله ايشك بيتمسى بر نعمت عظمى اولديغندن قوللرينه نعمتنى تعداد صره سنده شو احسانى بيان بيورمشدر . چونكه ؛ ضررسز مقصدك حاصل اولمسى قدر انسانه سرور ويرر بر نعمت يوقدر . زيرا ؛ ضررله بيته جكى تصور اولونوركن ضررسز حاصل اولمسنك البته ايى بر شى اولديغنده شبهه يوقدر .

﴿ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴾

[الله تعالى سزك عمللكزى كوريجى وبيليجيدر .] بناءً عليه ؛ كوكرمش دوه لركى

يكديكرينك قاننه صوصامش بر برينه حمله ايدوب طوران ايكى فرقه نك بر برينه ضرر ايتمكسزين يرلى يرنجه محللرينه كوندرمك الله تعالى يه مخصوص بر حالتدر .

***

واجب تعالى اهل ايمانك أللرينى آنلردن وآنلرك اللرينى ده اهل ايماندن منع ايتديكنى بياندن صوكره آنلرك كيملر اولدقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْىَ مَعْكُوفًا اَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ ﴾ بيوريور .

[اوكيمسه لر شول كيمسه لركه آنلر اللهه ورسولنه كفر وسزى مسجد حرامه دخولدن منع ايتديلر ومكه ده قربان اولمق ايچون سوق اولونان دوه لرى قربان اولاجغى محله وارمقسزين محبوس اولديغى حالده مكه يه وارمقدن منع ايتديلر .]

﴿ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ ﴾

[اكر سزك بيلمه ديككز اركك وديشيدن مشركلرله قاريشمش مؤمنلردن برچوق كيمسه لر اولمامش اولسه ايدى سز بيلميه رك آنلرى باصوب هلاك ايتديككزده آنلرك چيكنه نمسندن سزه مضرت وكدر اصابت ايدردى .] بناءً عليه ؛ آنلرك ديتلرينى وكفارتلرينى ويرمك زحمتنى اختيار ايدر وعندالله بويوك كناه ايشله مش اولورديكز . اكر حال بويله اولمسه ايدى الله تعالى سزك أللكزى كافرلردن منع ايتمزدى ولكن منع ايتدى كه بيلمه ديككز مؤمنلرى ده مشرك ظنيله تلف ايدوب مشقته دوچار اولميه سكز . ايشته سزك أللكزى كافرلردن منعك حكمتى ؛ سزى بيلميه رك اصابت ايتمك احتمالى اولان ضرردن محافظه در .

﴿ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِى رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ﴾

[الله تعالى ديله ديكى قوللرى محضا رحمت الٰهيه سندن عبارت اولان دين اسلامه ادخال ايتمك ايچون سزك أللكزى آنلردن منع ايتدى .] وحديبيه مصالحه سنك اسبابنى خلق ايتمكله

مصالحه عقد اولوندی. چونکه؛ حدیبیه صلحنده موجود اولان برچوق مشرکلر مکه‌نك فتحیله شرف اسلامله مشرف اولدیلر ودین اسلامه برچوق خدمتلر ایتدیلر. بناءً علیه؛ حدیبیه صلحی اسلام ایچون برچوق فتوحاته مقدمه اولمشدر .

﴿ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَاباً اَلِيماً ﴾

[اگرمؤمن اولان رجال ونسوان مشرکلردن تمیز ایتمش اولسه‌لردی آنلردن کافرلری قتل واسارت کبی عذابلرله عذاب ایدردك .]

یعنی؛ یا اکرم الرسل! الله تعالی‌نك سزك اَلکزی منع ایتدیکی کیمسه‌لر شول کیمسه‌لرکه آنلر اللهه و رسولنه کفر وسزی مسجد حرامی زیارتدن و بیت شریفی‌ده طوافدن وقربانلریکزی محلنه وارمقدن محبوس اولدیغی حالده منع ایتدیلر . اگر او کافرلرله قاریشمش سزك بیلمیه‌رك کندیلرینی چیکنه‌یه‌جککز ارکك ودیشی برچوق اهل ایمان اولمامش اولسه وآنلری اتلافله مشقته دوچار اولمکز محتمل اولمسه ایدی بز سزك اَلکزی آنلردن منع ایتمزدك ولکن اواهل ایمانی بیلمیه‌رك قتلکزدنطولایی دیت وکفارت ویرمکزی وکافرلرك سزی تعییب ایتملری کبی برطاقم مشقتلر عارض اولمسندن سزی حمایه ودیله‌دیکی قوللری رحمت الهیه‌سنه ادخال وآنلره دین اسلامی توفیق ایتمك ایچون سزك اَلکزی آنلردن منع ایتدك . اگر مکه‌ده اولان مؤمنلر کافرلردن تمیز ایتسه ایدی بز سزی آنلر اوزرینه مسلط قیلاردق. بناءً علیه ؛ آنلرك بعضیلرینی اسیر وبعضیلرینی قتل ایتمکله تعذیب ایدردك .

معرّه ؛ سوکیلیه‌جك برشی دیمکدر . بوراده بیلمیه‌رك اهل اسلامك مکه‌ده بولونان مسلمانلری قتل ایتملریدر . چونکه؛ اهل اسلام طوغرودن طوغرویه یوروسه‌لر وبیلمیه‌رك مکه‌ده موجود برچوق مسلمانلری قتل ایتسه‌لردی دیت وکفارت لازم کلدیکی کبی معصوم اولان کیمسه‌لری قتل ایتدکلرینه ندامت واسف ایده‌جکلری کبی کافرلر « مسلمانلر مسلمانلری قتل ایتدیلر » دیه‌رك ذم ایده‌جکلردی ومسلمانلرده بویوك کناه ایشله‌مش اولاجقلردی . جناب حق بوکبی سوکیلیه‌جك شیلردن اهل اسلامی محافظه ایچون حدیبیه صلحنی خلق ایتمکله مؤمنلری بوکبی مشقتلردن محافظه بیوردیغنی بوآیتله بیان بیورمشدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغنه نظراً حدیبیه مصالحه‌سی شویله جریان ایتمشدر : هجرتك آلتنجی سنه‌سی رسول الله عمره‌یه نیت واصحابنه سفر حاضرلغنی امر ایتدی ومدینه حوالیسنده بولونان قبائله‌ده رفاقت ایتملرینی امر ایتمش ایسه‌ده قبائلدن موافقت ایدن اولمادی. ذی القعده‌نك ایلك پازار ایرته‌سی کونی نیق وجهله مدینه‌دن حرکت ایتدی ومکه‌ده قربان اولمق اوزره یتمش دوه برابرنده کوتوردی و (ذوالحلیفه) دنیلن محلده احرامه کیردی . رسول الله اهل مکه‌نك احوالنی تفتیش ایچون (خزاعه) قبیله‌سندن (عتبه) اسمنده برذاتی کوندردی، اوذات تفتیش ایتدی . (عسفان) دنیلن محله قریب برپرده رسول اللهه کلدی و « یارسول الله ! قریش متفرق عسکر طوپلادیلر سزی زیارتدن منع ومحاربه ایتمك عزمنده بولونیورلر » دیدی . رسول الله اصحابیله مشاوره ایتدی . یا کیرو دونمك ویاخود نیت سابقه اوزرینه هیچ کیمسه ایله قتال قصد ایتمه‌مك واگر زیارتدن منع ایدن اولورسه آنکله مقاتله ایتمك خصوصلرینی مذاکره ایتدیلر . بونك اوزرینه ابوبکر حضرتلری « یولمزه دوام ایده‌لم ، اگر مقاتله‌یه تصدی ایدن اولورسه بزده مقاتله ایده‌لم واگر مداخله ایدن اولمازسه زیارت ایده‌لم کیری دونه‌لم » دیدی وبورأی اوزرینه استشاره ختام بولدی . رسول الله (خالد بن ولید)ی برمفرزه ایله پیشدار تعیین ایتدی ویوله دوام اولوندی . حدیبیه وادیسنه کلنجه رسول اللهك بینیدی اولان (قصوی) اسمنده‌کی دوه چوکدی . اصحاب کرام « یاتاغان آلیشمش » دیدیلر. رسول الله « دوه‌نك یاتاغان آلیشمسی یوقدر ولکن فیلی حبس ایدن الله تعالی دوه‌یی‌ده حبس ایتدی» بیوردی . دوه اورادن قالقدی حدیبیه‌ده اعلا برموقعه قوندی واصلا ایلری حرکت ایتمه‌دی . بناءً علیه ؛ رسول الله او مقامده اصحابیله برابر اقامت بیوردی .

قریش طرفندن رسول اللهه ایلچیلر کلدی. ترتیب اوزره کلن ایلچیلر شونلردر : برنجی کلن (بدیل بن ورقاء) درکه ذکی واسلام حسیله متحسس برذات ایدی . ایکنجی کلن (عروة بن ثقیف)درکه بنی ثقیف قبیله‌سندندر . غایت چوق کزمش وهریری کورمش وبرچوق بویوکلرله اوتورمش ومجلسلرنده بولونمش برذاتدر . بناءً علیه ؛ اوزمانك مجلس آرا وسوز بیلنلرندن ایدی . رسول اللهله سویله‌شدکدن صوکره قریشه کلوب دیمشدرکه « ای قریش! بن کسرالری وقیصرلری کوردم، لکن محمد ﷺ‌ك اصحابنك آکا رعایتی

کبی هیچ بر پادشاهك اتباعنك بوقدر رعایتنی کورمدم » دیمکله قریشك یول ویرمه‌لرینه وممانعت ایتمه‌ملرینه چالیشدی ولکن فائده ایتمه‌دی . ایلچیلردن اوچنجی کلن (بنی کنانه) دن بر رجلدر . دردنجی کلن او کونده مکه‌ده عسکر سرکرده‌سی اولان (حلیس) در . (حلیس) حضور رساله کلوب کیتدکدن صوکره رسول اللهه ممانعت اولونمایوب یول ویرلمسی مناسب وبیت اللهی زیارت ایچون کلن زوارك زیارتدن منع اولونماسی عقله وحکمته مخالف اولاجغی مطالعه‌سنده بولونمش ایسه‌ده قریش آکا « سن جاهل برچوبانسك اوطور یرنده » دیمکله سوزینی رد وقلبنی کسر ایتدکلرندن حلیسك سعیی مثمر اولمادی . بوندن صوکره (مکرز) اسمنده برکیمسه کلدی . آنکله مکالمه ایدرکن (سهیل بن عمرو) کلدی . رسول الله سهیلی کورونجه « ایش قولایلاشدی » بیورمشدر . سهیل کلنجه‌یه قدر ایلچیلرك رسول اللهدن تمنی ونیازلری ؛ مکه‌یه کیرمکسزین عودت ایتمسنی رجا واکر عودت ایتمه‌یوب مقاتله اولورسه مکه اهالیسی رسول اللهك اقربا وتعلقاتلرندن اولدقلری جهتله مرحمته شایان اولدقلرندن بحث ایدرلردی ورسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم افندیمزده ایلچیلرك بو رجا ونیازلرینه مقابل مقصدینك قتال اولمایوب آنجق زیارت اولدیغنی بیان ایتدی وفقط مداخله اولونورسه قتالك ضروری اولدیغنی جوابنده ویردی . معیتنده (حویطب بن عبدالعزی) ایله (سهیل) کلدی وسوزه شویله باشلادی : « یا محمد ! ﷺ قریش سزکله عقد صلحه راضی اولدیلر . فقط شو شرطله که «**بو سنه زیارتدن فراغت ایدوب زیارتی کله‌جك سنه‌یه تأخیر ایده‌جکسك** » . رسول الله بو شرطی قبول بیوردی . دیکر شرائطك مذاکره‌سنه کچیلدی .

برنجی شرط ؛ **اون سنه ظرفنده اهل اسلامله قریش آره‌سنده حرب اولمیه‌جق . بناءً علیه ؛ طرفین یکدیکرك تحت تملکنده اولان مملکتلرده آزودلی وجهله سیر وسفر ایده‌بیله‌جکلر .**

ایکنجی شرط ؛ **طرفین یکدیکرك مالنه وجاننه کیزلی وآشکار سوء قصد ایتمیه‌جك .**

اوچنجی شرط ؛ **رسول اللهك امانته کیرمك ایسته‌ینلره قریشیلر مداخله ایتمه‌دکلری کبی قریشیلرك امانته کیرنلرده رسول الله مداخله ایتمیه‌جك .**

دردنجی شرط ؛ **اهل اسلام بو سنه زیارتی ترکله مدینه‌یه عودت ایده‌جکلر . کله‌جك سنه قیلیجلری قینلرنده اولدیغی حالده اوچ کوندن زیاده اقامت ایتمه‌مك شرطیله بیت شریفی زیارت ایده‌جکلر .**

بشنجی شرط ؛ **طرفین بربرینه کندیلری کبی معامله ایده‌جکلر .**

آلتنجی شرط ؛ **رؤسانك اذنی اولمقسزین مشرکلردن مسلمان اولارق مدینه‌یه کلن اولورسه مکه‌یه اعاده اولوناجق وفقط مؤمنلردن ارتداد ایده‌رك مکه‌یه کلن اولورسه اعاده اولونمایه‌جق** . ایشته شو شرطلره طرفین راضی اولارق حضرت علی طرفندن صلحنامه یازلدی وامضا اولوندی .

⁂

واجب تعالی صلحنامه یازلدیغی صره‌ده قریشیلرك حمیت جاهلیه‌لری غلیان وبعض جیرکین احوال احداث ایده‌رك بر طاقم اعتراض ایتدکلرینی وبونلره قارشی رسول اللهك ومؤمنلرك سکینت ووقار اوزره بولوندقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت یا اکرم الرسل ! شول زمانی که اوزمانده کافرلر غیرت جاهلیه ایله غیرتلرینی قلبلرینه قویدیلر وغضبلندیلر . آنلر غضبلندکلری وحدتلندکلری زمان الله تعالی رسولی ورسولنك معیتنده اولان مؤمنلر اوزرینه سکونت ووقارینی انزال بیوردی وکلمهٔ تقوی اولان کلمهٔ توحیدی آنلره لازم قیلدی . حالبوکه آنلر کلمهٔ توحیده وکلمهٔ توحیدك اهلنه الیقلر ایدی والله تعالی هر شیئی بیلیجیدر .] وعلمنك ایجابی آنلره لازم اولان سکینت ووقارینی انزال ایله آنلری غضب وغلظتدن ولایق اولمایان حدتدن محافظه بیوردی . چونکه ؛ کافرلرك حدت وشدتلری وغیرت جاهلیه‌لری اوزرینه اهل اسلامك حدت وغلظتی موافق دکلدی .

زيرا ؛ آنلرده حدت ايتمش اولسه‌لردى صلح بوزولور ، مسالمت محاربه‌يه انقلاب ايدر وطرفيندن بر چوق مقاتله وقوع بولور و اسلامك مغلوبيتيله نتيجه‌لنمك احتمالى موجود ايدى وبوسببله خيبرك فتحى وغنيمتى كيرو قالير وشام جهتندن انديشه كسيلمز وبو صلح سببيله حاصل اولان فتوحات واسلامك قوت وشوكتى خللدار اولوردى . ايشته‌بو جهتلرى بيلديكى ايچون كافرلرك شدتلرينه قارشى الله تعالى مؤمنلره سكونت وملايمت احسان ايتديكنى بو آيتله بيان بيورمشدر .

حميت ؛ عار وغيرت وعنف وشدت وبغير حق غضب وتهور معنالرينه‌در . حميت ، جاهليه لفظنه اضافتله كافرلرك اوزمانده چيركين برمنظره طاقندقلرينه اشارت اولونمشدر. كافرلرك حدتلرى شويله واقع اولمشدر: صلح شرائطى مذاكره اولونوب قرارلاشدقدن صوكره صلحنامه‌نك يازلمسنى رسول الله حضرت على‌يه امر ايتدى . حضرت على بسمله شريفى يازمغه باشلايجه صلحه مأموراً كلان (سهيل) وشاهد اولارق بولونان (حويطب بن عبدالعزى) و (مكرز بن حفص) اوچى بردن « بز بويله شى بيلمه‌يز . باسمك اللهم يازسون » ديديلر. رسول الله كمال سكينتله شو اعتراضلرينه مسامحه ايده‌رك « ديدكلرى كبى ياز، ياعلى! » بيوردى . بوندن صوكره رسول الله « ياعلى! شو صلح رسول اللهك اهل مكه ايله صلحيدر » ديه‌رك ياز بيورنجه كافرلرك غيرت جاهليه‌لرى غليان ايده‌رك نفسلرينى ضبط ايده‌مه‌ديلر ، تكرار اعتراضه جرأتله « بزسنك رسول اولديغكى بيلمه‌يورز. اكر رسول اولديغكى بيلسه ايدك زيارتدن منع ايتمزدك. رسول الله يرينه محمد بن عبدالله يازسون» ديديلر . بونلرك بوكستاخانه اعتراضلرينه قارشى رسول الله و معيتنده امضا وضع ايتمك ايچون بولونان اصحاب كرام وقار وسكونتلرينى محافظه ايتديلر وغيظ وغضب وحدت كبى نالايق شيلر اظهار ايتمه‌ديلر وديدكلرى كبى يازلمسنى رسول الله امر ايتدى واويله يازلدى .

ايشته بو آيت جليله ايله جناب حق اثناى صلحده طرفينك حاللرينى تصوير ايتمكله كافرلرى ذم و مؤمنلرى مدح و ثنا بيورمشدر . شويله‌كه ؛ بغير حق عنف وشدت معناسنه اولان حميت نفسنده مذموم اولديغى كبى حميتى جاهليه لفظنه اضافتله كافرلرده بولونان حميتك غايت چيركين اولديغنى اظهار ايتمكله كافرلرى ذم اوزره تكرار ذم ايتمشدر وبونك مقابلنده هركسجه مقبول وممدوح اولان وقار وسكونت واطمئنانه نفس

معناسنه اولان سكينتى مؤمنلره انزال بيورديغى بيانله مؤمنلرى مدح ايتديكى كبى سكينتى كندى نفسنه اضافتله مؤمنلرى مدح اوزره مدح اولديغى كبى قلبلرينى دها زياده تطييب بيورمشدر . يالكز بونكله اكتفا بيورمادى بلكه كلمهٔ تقوايى مؤمنلره لازم قيلوب مؤمنلرك‌ده آنى التزام ايتدكلرينى بيانله دها زياده ثنا بيورديغى كبى اهل ايمانك كلمهٔ تقوايه احق واهل اولدقلرينى بيانله مزيتلرينى علنا اعلان ايتدى وقدرلرينى يوكسلتدى وكافرلرك فنا حاللرى ومؤمنلرك ايى حاللرى ايله حكم عن جهل اولمايوب بوحكملرك علم الهى‌يه مستند اولديغنى بيانله كافرلرك ذمنى ومؤمنلرك مدحنى برقاتدها تحكيم بيوردى .

فخر رازى وقاضينك بيانلرينه نظراً كلمهٔ تقوى ايله مراد ؛ **كلمهٔ توحيد و كلمهٔ شهادت** وياخود **محمد رسول الله كلمه‌سيدر** . ياخود **عهدلرده وفا وثبات ايتمكدر** . بونلرك هر جمله‌سى كلمهٔ تقوى ديلمكه سزادر . زيرا ؛ جمله‌سى اتقانك اساسندن و برّ و تقوانك اركانندندر. بونلرك جمله‌سندن كافرلر امتناع ايدوب مؤمنلرك التزام ايتدكلرينى جناب حق بو آيتده بيان بيورمشدر .

خلاصه ؛ بغير حق غضب وعنف وشدت وخفيفلك عادات جاهليه‌دن اولوب انسان ايچون بونلرك لايق اولماديغى وسكونت ووقار اللهك قوللرينه لطف واحسانى اولديغى جهتله مؤمنلره لازم بر امر مهم اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالى اثناى صلحده كافرلرك اظهار ايتدكلرى حميت جاهليه ايله آنلرى ذم و مؤمنلرى التزام ايتدكلرى سكينت و وقارله مدحدن صوكره رسول اللهك كورمش اولديغى رؤيانك صادق اولديغى بيانله منافقلرك اعتقادلرينى ردوسوزلرينى ابطال ايتمك اوزره

﴿ لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه الله تعالى رسولنى حقه مقارن اولارق كورديكى رؤياسنده صادق قيلدى] كه او رؤياده كورديكى شى محقق واقع اولاجقدر ، بونك خلافى اولمق احتمالى يوقدر .

فخررازی وخازنك بيانلری وجهله بو آيت جليله رسول اللهك حديبيه صلحندن دها اول كورمش اولديغی بر رؤيايی تصوير واو رؤيانك حق وصادق اولديغنی بيان بيوريور. چونكه: رسول الله حديبيه سفرندن اول مدينه‌ده كيجه رؤياسنده اصحابيله برابر امين اولارق مكه‌يه وحرم شريفه كيرديلر. احرامدن چيقديلر تراش اولديلر. بو رؤيايی اصحابنه خبر ويرنجه اصحاب فرحلانديلر واو سنه ايچنده رسول الله‌له برابر حجه كيده‌جكلرينه استدلال ايتديلر. صوكره رسول الله يالكز قيليجلرينی آلوب باشقه سلاح آلماملرينی وعمره نيتيله مكه‌يه كيديله‌جكنی اصحابنه اعلان ايتدی وبيان اولونديغی وجهله حديبيه‌ده مصالحه اوزرينه كيری دونولونجه بعض منافقلر استهزا طريقيله «مكه‌يه كيدلدی، تراش اولوندی، احرامدن چيقلدی» كبی سوزلر صرف ايتمكه باشلاديلر واصحاب كرام‌ده بيت اللهی زيارت ايتمكسزين عودتلرينه مأيوس اولديلر. ايشته بو صره‌ده (ذات الغميم) دنيلن محلده بو سوره نازل اولدی و رسول الله بينديننك اوزرنده اصحابنی جمع ايده‌رك بو سوره‌نك انزالنی اصحابنه تبشير وقرائت ايتدی. چونكه؛ سوره‌ده جناب حق منافقلری ردله مؤمنلری تسليه و يقين وقتده مكه‌نك فتحنی وعدله قلبلرينی تطييب و كدرلرينی سروره تبديل بيورمشدر.

*
* *

واجب تعالی رؤيانك حق اولديغنی بياندن صوكره رؤيانك كيفيتنی تفصيل ايتمك اوزره ﴿لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ﴾ بيوريور.

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه سز دشمنلريكزدن امين وباشلريكزی تراش ايدیجی وقرقيجی اولديغكز حالده مشيت الٰهيه تعلق ايتديكی زمان البته مسجد حرامه كيره‌جكسكز. بناءً عليه؛ بوندن صوكره سز دشمندن قورقمازسكز.]

يعنی؛ البته سز مسجد حرامه كيره‌جكسكز. شوقدركه مشيت الٰهيه‌نك تعلق ايتمسی شرطدر. چونكه؛ مشيت تعلق ايتمزسه هيچ برشی اولاماز ومسجده كيرمكلككز

كمال امنيتله امين اولديغكز حالده اولاجقدر وكمال امنيتله كيرنجه باشكزی تراش ايتمك وياخود قرقمقله احرامدن چيقارسكز وسزك ايچون قورقو دخی اولماز.

(ان شاءالله) كلمه‌سنك بوراده كلمسنده **اوچ احتمال واردر**: برنجيسی؛ **قوللره تعليم ايچون كلمشدر** كه هركس سوزينه (ان شاءالله) كلمهٔ طيبه‌سيله باشلاياجغنی وبويله باشلانمقده بر يمن وبركت اولديغنی بيلسون. ايكنجيسی؛ **مسجد حرامه كيرمك اهل اسلامك قوت وقدرتلريله اولمايوب آنجق اللهك اراده‌سيله اولديغنی بيلسونه**. اوچنجيسی؛ **جناب حقك مسجد حرامه كيره‌جكلرينی بيانی وعد قبيلندن اولوب دها قبيلندن اولماديغنی بيانه ايچون كلمشدر**.

آينده هم تراش اولمقلغك همده قرقلمقلغك بيان اولونمسی هرايكيسنك‌ده جوازينه اشارتدر واليوم فقهانك اجتهادی‌ده وحجاجك عمللری‌ده بو منوال اوزره جاريدر. بناءً عليه؛ حجاجدن بعضيلری احرامدن تراشله وبعضيلری‌ده صاچندن ويا صقالندن برمقدارينی قرقمقله چيقارلر.

(لا تخافون) **مكه‌يه كيرمك ومكه‌دن چيقمقده سز قورقماز سربست كيرر چيقارسكز** ديمكدر. يعنی «مكه‌يه كيرمكز محقق اولديغی كبی امنيتكزده دوام ايده‌جكدر. زيرا؛ سز كلمهٔ تقوايه دوام ايتدكجه امنيتكزده دوام ايدر. بناءً عليه؛ عودت وعزيمتكز هرايكيسی‌ده برامنيت تامه اوزره جريان ايدر واصلا انديشه‌كز اولماز» ديمكدر. امنيتك دوام ايده‌جكنه اشارت ايچون **دوام واستمراره** دلالت ايدن **مضارع** صيغه‌سی وارد اولمشدر.

*
* *

واجب تعالی رسولنك رؤياسی صادق اولديغنی ورؤيانك كيفيتنی بياندن صوكره مكه‌يه دخولك تأخيری انسانلرك بيلمه‌دكلری برحكمته مبنی اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ فَتْحاً قَرِيباً﴾ بيوريور.

[الله تعالی سزك بيلمه‌ديككز حكمت ومصلحتی بيلدی. بناءً عليه؛ مكه‌نك فتحندن اول سزه يقين زمانده بويوك بر فتح خلق ايده‌جكدر.]

یعنی ؛ سزك مسجد حرامه کیرمکز محقق اولونجه سز تأخیرینه مأیوس اولمایك. زیرا؛ آنك تأخیرنده سزك بیلمه‌دیککز بعض حکمتلری الله تعالی بیلدی و آنك فتحندن اول سزه یقین زمانده بر فتح نصیب ایتدی. بناءً علیه ؛ مکه‌نك فتحنده استعجال سزك حقکزده ایی دکلدر. چونکه ؛ هرشی وقت مرهونه معلقدر.

فتح قریب‌ده ایکی احتمال واردر : برنجیسی؛ حدیبیه صلحیدر. زیرا؛ حدیبیه صلحنك اسلام ایچون پك بویوك بر فتح اولدیغی سوره‌نك اوللرنده بیان اولونمشدر. ایکنجیسی؛ خیبرك فتحیدر. چونکه ؛ حدیبیه مصالحه‌سنك عقبنده الك یقین فتح خیبرك فتحی اولمش وخیبرك فتحی امت محمد ایچون پك بویوك فتح اولدیغنه اشارت ضمننده (فتحاً قریباً) تعظیمه دلالت ایدن تنوینه ایله وارد اولمشدر. چونکه ؛ خیبر مدینه‌نك شام جهتنده درت قوناقلق بر مسافه‌ده واو زمانده بویوك بر یهودی شهری اولوب اطرافنده متعدد قلعه‌لر و خرمالقلر ومزرعه‌لر موجود ایدی. عربك مابه الحیاتی اولان تجارت شامه کیدوب کلمکله اولدیغندن بوطریق اوزرنده بویوك وقوتلی بر یهودی شهرینك بولونمسی منافع اسلامیه‌یه مخالفدی. فقط اسلاملرله قریشیلر آره‌سنده تمادی ایدن مجادلات شام یولنك آچیلمسنی وبو مضرتك اورته‌دن قالدیرلمسنی دوشونه‌جك برزمان براقمایوردی. ایشته حدیبیه مصالحه‌سیله قریش اندیشه‌سی موقتاً برطرف اولونجه شام جهتنی دوشونمك زمانی کلدیکندن رسول الله حدیبیه‌دن عودت بیورنجه خیبرك فتحنه عطف نظر ایتدی وخیبره حرکت اولوناجغنی اصحابنه اعلانله (سباع بن عرفطه) یی مدینه‌یه قائممقام نصب ایده‌رك مهاجرین وانصاردن مرکب بر اردو ایله خیبره حرکت وفتحله برچوق اموال غنیمت اغتنام ایدلمکله حدیبیه‌دن عودت اثناسنده نازل اولان (وعدکم الله مغانم کثیرةً) آیتنك سری ظهور ایتمشدر.

*
* *

واجب تعالی رسولنك رؤیاسنك صدقنی بیاندن صوکره او رؤیانك صدقنی تأکید اولمق اوزره ﴿ هُوَ الَّذِی اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰی وَدِینِ الْحَقِّ لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ كُلِّهِ وَكَفٰی بِاللّٰهِ شَهِیداً مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ ﴾ بیوریور.

[او الله تعالی شول ذات اجل واعلادر که او ذات رسولنی هدایت ودین حقله کوندردی که او دینی جمله ادیان اوزره اظهار بیورسون وغالب قیلسون ومحمدك رسول الله اولدیغنه شاهد یوننددن الله تعالی کافیدر.]

یعنی ؛ الله تعالی رسولنی هدایت محضه اولان قرآنله واو قرآنك احکامی اولان دین اسلامله قوللرینی ارشاد ایچون کوندردی که الله تعالی او دین حقی ادیانك کلیسی اوزرینه اظهار ایتسون‌ده دین اسلام هریره طاغیلسون وعالم نورندن مستفید اولسون ومحمدك رسول الله اولدیغنه شاهد یوننددن الله تعالی کافی اولدی. بناءً علیه ؛ باشقه شاهده حاجت یوقدر. زیرا اللهك شهادتی ؛ جمله شهادتلرك فوقنده‌در.

بو آیت ؛ اثنای صلحده کافرلرك « بز سنك رسول اولدیغکی بیلمه‌یورز ، اکر رسول اولدیغکی بیلمش اولسه ایدك زیارتدن منع ایتمزدك » دیدکلرینه جوابدر. بوکا نظراً معنای آیت : [ای کافرلر ! سز هرنه‌قدر محمدك رسالتنی انکار ایدرسه‌کزده الله تعالی آنی رسول اولارق هدایت ودین حقله کوندردی که دینی جمله ادیان اوزرینه اظهار ایتسون ورسولنك رسالتنه الله تعالی‌نك شهادتی کافیدر. بناءً علیه؛ سزك انکاریکزك حکمی یوقدر و ای مؤمنلر ! اثنای صلحده کافرلرك سوزلرینه حدت ایتمه‌یك. زیرا ؛ رسولنك رسالتنه الله تعالی شاهد اولونجه کافرلرك انکارلرینك اهمیتی یوقدر. شو حالده کافرلرك حدتلرینه قارشی سزك حدتکزه‌ده محل یوقدر. چونکه لزومسز حدتك عاقبتی ندامتدر] دیمکدر.

﴿ وَالَّذِینَ مَعَهُ اَشِدَّاءُ عَلَی الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَیْنَهُمْ تَرٰیهُمْ رُكَّعاً سُجَّداً یَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَاناً ﴾

[شول مؤمنلر که رسول الله‌له برابر بولونورلر آنلر کافرلر اوزرینه غایت شدتلی درلر. چونکه ؛ کافرلر رسول اللهك رسالتنی انکار ایتدکلرندن غلظت و شدته مستحقدرلر. بناءً علیه ؛ کافرلرك استحقاقلری وجهله اصحاب رسول الله کوکرمش آرسلانلر کبی کافرلره شدت کوسترلر ومعیت رسول الله‌ده بولونان مؤمنلر کندی آره‌لرنده بربرلرینه غایت

مرحمتلی ویکدیکرینه قارشی شفقتلی وحرمتلیدرلر. آنلری، اللهدن لطف واحسان ورضا طلب ایدر اولدقلری حالده رکوع وسجود ایدرلر کورورسك] که

﴿ سِیمٰهُمْ فی وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ ﴾

نظم جلیلی آنلرك یوزلرنده اوقونور برحالده بولورسك . [آنلرك یوزلرنده علامتلری سجده‌نك اثرندن کوریلور .] چونکه ؛ اهل ایمان چوقجه نماز قیلدقلرندن سجده ایله حقه توجهلرینك اثری اولارق یوزلرنده طینتلرینك طهارتلری وفطرتلرینك کرامتی کوریلور ویوزلرنده لمعان ایدن بو پارلاقلق رکوع وسجودلرینك علامتی اولارق ایمانلرینه دلالت ایدن نور الٰهیدر ودنیاده رکوع و سجودلرینك اثری اولان نور ایمان سببیله آخرتده یوزلری بیاض اولارق قبرلرندن قالقارلر .

ایشته بو آیت جلیله‌ده جناب حق اصحاب رسول اللهی **اوچ جهتدن** ثنا بیوردی .

برنجیسی ؛ **کافرلر اوزرینه شدتلی بولونملریدر.** زیرا ؛ کافرلر الله‌ه ورسولنه ایمان ایتمه‌دکلرندن مرحمته لایق اولمایوب شدت وغلظته لایق اولدقلری جهتله اصحاب کرام آنلرك لایق اولدقلری شدتی آنلره اجرادن کیرو طورمازلر ولایق اولدقلری درجه‌یه ایندیریرلر . ایکنجیسی؛ **کندی آره‌لرنده بربرلرینه غایت مرحمتلی اولملریدر .** زیرا ؛ مؤمنلر یکدیکریله قرداش اولدقلرندن مرحمته شایاندرلر . چونکه آنلرده اولان ایمان ، مرحمت وشفقتی ایجاب ایتدیردیکی جهتله مؤمنلر بربرلرینه حرمتله درجه‌لرینی ترفیع ایدرلر . اوچنجیسی ؛ **فضل الٰهی‌یی واحسان سبحانی‌یی طلب ایده‌رك رکوع وسجوده قیانورلر واللهك عظمتنه قارشی عبودیتك ذلتنی بیلیرلر وجناب حقه تعظیمده درگاه الوهیتنه توجه ایدرلر.** جناب حقك بو صفتلرله اصحاب رسول اللهی ثنا بیورمسی بوتون مسلمانلرك بو حالده اولملری لازم اولدیغنه اشارتدر.

﴿ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِی التَّوْرٰیةِ وَمَثَلُهُمْ فِی الْاِنْجیلِ ﴾

[ایشته شو بیان اولونان صفتلر اصحاب رسول اللهك توراتده وانجیلده بیان اولونان صفتلریدر .]

یعنی ؛ اصحاب رسول اللهك بو صفتلرینی بیان یالکز قرآنه منحصر دکلدر بلکه توراتده وانجیلده دخی بویله‌جه بیان اولونمشدر .

﴿ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْئَهُ فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰی عَلٰی سُوقِهِ یُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِیَغیظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ﴾

[توراتده وانجیلده بیان اولونان صفتلره نظراً رسول اللهك اصحابی اکینه بکزه‌رلر. اویله بر اکین که اولا اوفاجق داللرینی چیقارر صکره قوتله‌نور وکوکلری قالینلاشور دها صوکره آیاق اوزرینه قالقارکه او اکینی اکن زراع بیله تعجب ایدر واصحاب عظامك آز وقتده اکین کبی نشو ونما بولوب قوتله‌نیورمسی کافرلرك حسدلرینی آرتیروب غضبلندیرمك ایچوندر .]

ایشته الله تعالی اصحاب رسول اللهی اکین مثالی اوفاجق داللرله تدریجاً بویوتدی وآنلرده عاقبت کافرلردن انتقاملرینی آلدیلر و جزیرة العربدن کفرك کوکنی کسدیلر .

﴿ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذینَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظیمًا ﴾

[الله تعالی مؤمنلره واو مؤمنلردن عمل صالح ایشله‌ینلره مغفرت وبویوك اجر وعد ایتدی .]

یعنی اصحاب رسول اللهك توراتده وانجیلده ذکر اولونان صفتلری ؛ آنلرك اعداء دین اولان کافرلره غایت شدتلی وغلظتلی اولملری وشجاعت اسلامیه‌یی کوسترملری ودین قرداشلری اولان مؤمنلره غایت مرحمتلی وشفقتلی وکمال الفت وانسیت اوزره بولونملریدر وبو صفت عجیبه‌لری چیفتجیلر طرفندن اکلمش بر اکینه بکزه‌رکه او اکین ابتداءً اینجه داللرینی چیقارر صوکره کوکله‌نور وقوتله‌نور وبعده قالینلاشور آیاق اوزرینه قالقارحتی بر درجه‌یی بولورکه آنی اکن اکینجی‌یه بیله تعجب ویرر. واجب تعالی‌نك بو درجه بونلری بسله‌یوب بویوتمسی آنلره کافرلر حسد ایتسونلر وغضبلنسونلر ایچوندرکه غیظ وغضبلریله

معذب اولسونلر ومؤمنلردن کوزل عمل ایشله‌ینلره الله تعالی کناهلرینك عفویله آخرتده بویوك درجه‌لر وعد ایتدی .

بو آیتده واجب تعالی رسولنك اصحابنی اکینه تشبیه ایتدی . چونکه ؛ اصحاب بدایهٔ حاللرنده اکین کبی ضعیف اولارق نشوونما بولدی . زمان کچدکجه دال بوداق صالارق عددلری چوغالدی واطراف واکنافه طاغیلدی وکیتدکجه قوت بولدی . اویله برحاله کلدی که یرده یاتارکن آیاق اوزرینه قالقدی ودشمنلریله مجاهده ایدوب غلبه چالمغه باشلادی حتی بر درجه‌یه قدر بویودی که بوتون عالملرك تعجبنی جلبه باشلادی وجناب حق قوت ویردی وبویوك بر حکومت حالنی آلدی .

بو آیتده برقاچ جهتدن قرائت واردر . مثلا (فی التوریة)ده وقف اولونورسه معنای نظم شویله‌در : [شو بیان اولونان اوصاف ؛ اصحاب رسول اللهك توراتده بیان اولونان صفتلریدر ، اما انجیلده بیان اولونان صفتلری بدایةً آنلرك ضعیف اولارق ظهور ایدوب صوکره قوت بولان اکین کبی اوملریدر] دیمکدر .

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی حزیرانه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایکی سنه‌سی شعبانك اون دردنجی صالی کونی بوسوره‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

سورهٔ حجرات

مدینهٔ منوره‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اون سکز آیتی حاویدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

[ای اللهك وحدانیتنه ایمان ورسولنك رسالتنی تصدیق ایدن مؤمنلر ! کرك امور حربده وکرك امور دینده الله تعالی ورسولی حکم ایتمزدن اول رأیکزی تقدیمله عجله ایتمه‌یك .] زیرا ؛ آنلردن حکم صادر اولمقسزین سزدن حکم صادر اولمق لایق اولماز . بناءً علیه ؛ اللهك ورسولنك امرلرینه ونهیلرینه تابع اولکز وآنلرك رأیلری اوزرینه رأیکزی تقدیم ایده‌رك امرلرینك خلافنه برایشه مباشرت ایتمه‌یك که اللهك ورسولنك حقلرینی ضایع ایتمیه‌سکز [والله تعالی‌نك حضور معنویسنده ورسولنك حضور شفاهیسنده رأیکزی تقدیم خصوصنده اللهدن قورقك . زیرا ؛ الله تعالی سویله‌دیککزی ایشیدیجی وایشله‌دیککزی بیلیجیدر .]

یعنی ؛ ای مؤمنلر ! ایمانك مقتضاسی ، الله تعالی‌نك ورسولنك حضورنده آدابه رعایت ایتمکدر . بناءً علیه ؛ هیچ برامورده حق سوزیکزده وایشکزده رسول اللهك امرینك خلافنه حرکتده بولونمایك وجمله اموریکزی اللهك کتابنه ورسولنك سنتنه تطبیق ایتمکسزین او ایشه مباشرت ایتمه‌یك . شو حالده بر ایشه مباشرتکزده رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم موجود ایسه ذات رسالتپناهیلریله استشاره ورسول اللهك حضور نبویلرندن غیوبتکزده او ایشك جواز وعدم جوازینی کتاب اللهه وسنت رسول اللهه عرض ایتمکز لازمدر .

خلاصه ؛ رسول اللهك حال حیاتنده وبولوندیغی محلده رأی نبویلرینه وحال ارتحالنده

ویاخود حال حیاتنده فقط بولونمادیغی محلده شریعتنه عرض کیفیت ایتمکسزین کندی کندینه حکم ویرمکدن بو آیتله هرمؤمن نهی اولونمشدر. بناءً علیه؛ اهل ایمان احوالی شرعه توفیقله حرکت ایدرسه جناب حقدن حسن جزا وعکس صورتده سوء جزا کوره‌جکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

چونکه؛ اللهك ورسولنك امری اوزرینه رأیی تقدیمله عمل ایتمك بو آیتله طرف الٓهیدن نهی اولوندیغی جهتله منهی اولان برشیئی ارتکاب ایدن کیمسه‌نك دنیاده وآخرتده سوء جزا ایله مجازات اولوناجغی نصوص سائره ایله‌ده ثابتدر. بناءً علیه؛ اللهك ورسولنك امرینه قارشی کندی رأیی تقدیم وتصویب ایتمکدن احتراز ایله نفسنی غضب الٓهیدن وقایه ایتمك هرمؤمن ایچون لازم اولدیغی بو آیتده وارد اولان ﴿واتقوا الله﴾ امر جلیل الٓهیسیله ثابتدر.

بیضاوینك بیانی وجهله بو آیتده الله تعالینك اسمنی ذکر رسول اللهك جلالت شاننه اشارت وعند الوهیتده قدر نبویلرینك رفعتنی بیان ایچوندر. یعنی کندی ذات الوهیتی حضورنده آدابه رعایت وامرینه امتثاله اعتنا نصل لازم ایسه رسولنك حضورنده‌ده آدابه رعایت وامرینه امتثاله اعتنانك اویله‌جه لازم اولدیغنه اشارت ایچون اسم الٓهی وارد اولمشدر.

ابو السعود افندینك بیاننه نظراً بو آیتده بیان اولونان مسئله‌نك شاننه فوق العاده دقت واعتنا لازم اولدیغنه تنبیه وتوصیه اولمق ایچون آیتك اولنده حرف ندا وارد اولمشدر. حقوق رسول اللهی محافظه‌یه اهل ایمانی دعوت وحسن آدابه رعایت اقتضا ایدن ایمانله توصیف ایده‌رك خطاب بیوردی كه حضور رسالتپناهیده آدابی اخلال ایده‌جك صحبتده بولونماسونلر. چونکه ایمانك مقتضاسی؛ آدابه رعایت ایتمکدر.

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله حضرت جابر رضی الله عنهدن بو آیتك رسول اللهدن اول قربان کسنلر حقنده نازل اولدیغی مرویدر. چونکه؛ برسنه قربان بایرامنده ناس قربانلرینی رسول اللهدن اول کسملری اوزرینه بو آیتله قربانلرینك اعاده‌سیله رسول اللهدن اول کسمکدن نهی اولوندیلر. زیرا برشیئی زماننده اول استعجال؛ اوشیدن محرومیتی ایجاب ایدر. بوكا نظراً معنای آیت: [ای مؤمنلر! قربانکزی رسول اللهك

قربانی اوزرینه تقدیم ایتمه‌یك. چونکه رسول اللهك قربانی کسیلمکسزین قربانلر درگاه الوهیتده قبول اولونماز. بناءً علیه؛ عجله ایتمکده نفسکزی ضرردن وقایه ایدك. زیرا؛ الله تعالی سزك سوزیکزی ایشیتیر وافعالکزك امر رسول اللهه موافق اولاننی واولمایاننی بیلیر] دیمکدر.

حضرت عائشه رضی الله عنهادن بو آیتك هنوز رمضان اولوب اولمادیغی تعین ایتمه‌ین یوم شکده صوم رمضانه نیتك نهیی حقنده نازل اولدیغی مرویدر. بوكا نظراً معنای آیت: [ای مؤمنلر! رمضان تعین ایدوب رسولکز طرفندن صوم رمضانه نیت ایدك امری وارد اولمقسزین صوم رمضانه نیتکزی رسول اللهك نیتی اوزرینه تقدیم ایتمه‌یك] دیمکدر. کتب فقهیه‌مزده‌ده بو بابده بیان اولونان مسئله رمضانیتی تحقق ایتمه‌دکجه یوم شکده صوم رمضانه نیتك جائز اولمامسیدر.

بعض روایتده بو آیت اصحابدن بعض کیمسه‌لر حقنده نازل اولمشدر كه آنلر حکمتنی بیلمه‌دکلری خصوصاتده «شویله اولسه دها ای اولور، بویله اولسه اوقدر مناسب اولماز» کبی سوزلرله برطاقم مسائل حقنده آیت نازل اولوب امر الٓهی ونهی سبحانی وارد اولمسنی تمنی ایتملری اوزرینه بومثللو تمنیاتدن نهی اولمق اوزره بو آیت نازل اولمشدر. بوكا نظراً معنای آیت: [ای مؤمنلر! سز اللهك ورسولنك امرلری خلافنده کندی رأیکزله آرزوکزه موافق اولان شیلری طلب ایتمه‌یك] دیمکدر.

شو بیان اولونان روایات مختلفه اوزرینه اسباب نزولدن هانکیسی نظر اعتباره آلنسه اعتبار لفظك عمومنه‌در، سببك خصوصنه دکلدر. بناءً علیه آیتك معنای منیفی: [امور دینده قولکزده وفعلکزده رأیکزی اللهك ورسولنك امری اوزرینه تقدیم ایتمه‌یك. رسول اللهك حال حیاتنده حضور لامع النورنده وشریعتی قارشیسنده وحال ارتحالنده شریعتی حضورنده کمال اطاعت اوزره بولونك وامر شریعتك خلافنه حرکتدن نفسکزی وقایه ایدك. زیرا؛ الله تعالی شریعت خلافنده رأیکزی ایشیدیجی وحرکات وسکناتکزی بیلیجیدر] دیمك اولور.

∴

واجب تعالی افعال واقوال وبر حادثه حقنده رأی بیانی خصوصلرنده رسولنك

وشریعتنك حضورنده آدابه رعایت لازم اولدیغنی بیاندن صوکره بالخاصه حضور رسالتپناهیده مکالمه اثناسنده آدابه رعایتك وجوبنی بیان ایتمك اوزره ﴿ یَا اَیُّهَا الَّذِینَ اٰمَنُوا لَا تَرْفَعُوا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِیِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴾ بیوریور .

[ای مؤمنلر ! سسکزی نبیکزك سسنك فوقنه قالدیرمایك ورسول اللهه سوز سویله دیککزده بعضیکز بعضیکزه سویلر کبی سرت سویله مه یك که عمللریکز باطل اولماسون . سرت سویله نجه عملکز باطل اولور حالبوکه سز بطلاننی بیلمزسکز .]

یعنی ؛ ای مؤمنلر ! حضور رسالتپناهیده سوزیکزه دقت ایدك اثنای مکالمه کزده صدا کزی یوکسك قالدیرمایك . زیرا ؛ حضور نبیده یوکسك سویله مك حرمته منافی اولدیغندن بو صورتله حرکت آداب صحبتی اخلال ایدر . بناءً علیه ؛ حضور نبیده سوزه باشلادیغکزده صداکزی رسول اللهك سزه احکام دینی تبلیغنده ایراد ایتدیکی نطق بلیغلرندهکی صداسنك فوقنده بر صدا ایله سویله مکه جرأت ایتمه یك که کلام نبویلری دائما سزك کلامکزك فوقنده اولسون ومزیت نبویه لری هر زمان سزك اوزریکزده لمعان ایتمکله آداب صحبته رعایت اولونسون وبیلمه دیککز حالده عملکزك باطل اولمسی قورقوسنه بناءً نبیکزه خطابکزده سوزیکزی بعضیکزك بعضیکزه سویله دیکنه قیاسله باغیره باغیره سویله مه یك که عملکزی بطلاندن وقایه ایده سکز . شو حالده خفیف سویله مکی عادت ایدکده عملکزك بطلانی مهلکه سندن وارسته اولك دیمکدر .

بعض مفسرینك بیانه نظراً بو آیت ؛ چوق سوز سویله مکدن منع ایچون نازل اولمشدر . بوکا نظراً **معنای آیت** : [ای اهل ایمان ! سز نبیکزك حضورنده لزومندن زیاده بعضیکزك بعضیکزه سویله دیکی کبی عقلکزه کلن سوزی سویله ییورمه یك] دیمکدر .

یاخود تفسیر مدارکده بیان اولوندیغی وجهله رسول اللهه اسم ذاتیسیله خطاب ایتمکدن امتنی نهیدر . بوکا نظراً **معنای آیت** : [ای مؤمنلر ! بعضیکزك بعضیکزه اسم

ذاتیسیله خطاب ایتدیکی کبی رسولکزه ده اسم ذاتیسی اولان (احمد) ، (محمد) ، (مصطفی) اسملریله خطاب ایتمه یك ، بلکه (یا نبی الله !) و(یا رسول الله !) کبی عنوان نبوت ورسالتله توصیف ایده رك خطاب ایدك . زیرا اسم شخصیسی ایله خطاب ؛ تعظیمه منافی] دیمکدر .

(ان تحبط اعمالکم) حبط اعمال ؛ **عملك محو اولمسیدر** . بو آیتده اعمالك حبط اولونمسی ؛ **نهیك علتیدر** . **یعنی** « حضور نبیده تعظیمه منافی اولان رفع صوته جرأت ایتمه یك . اکر جرأت ایدرسه کز عملکز یوق اولور ، بناءً علیه ؛ فائده سنی کوره مزسکز] دیمکدر .

قاضی وبیضاوینك بیانلری وجهله بو آیتده عملك حبطنه سبب اولان رفع صوت اهانت واستخفاف قصدینه مقرون اولوب کفره مؤدی اولاندر . یوقسه هر کسك عادت وجهله سویله دیکی سوز حبط عملی موجب اولور معناسنه دکلدر . شو حالده آیت ؛ حضور رسالتپناهیده مبالات ایتمه یوب کندنده رسول اللهه قارشی بر علویت کورمسیله سوز سویله ینلر حقنده در .

(وانتم لا تشعرون) **سز بیلمه دیککز حالده عملکز حبط اولور** دیمکدر . چونکه ؛ انسان ایشله مه دیکی بر کناهی بر دفعه ایشلرسه ندامت ایدر وعذاب الهیدن قورقار . اما او کناهی ایشله مك تکرر ایدرسه عادت حکمنه کیردیکندن ایشله دیکنه ندامت شویله دورسون آنی سوه سوه ایشلر . بناءً علیه ؛ کناه اولدیغنی عقلنه بیله کلمز وبو حال دوام ایتدکجه او معصیتی حسن عمل کبی تلقی یه باشلار . معصیتی ثواب عد ایتمك کفره مؤدی اولدیغندن او انسانك عملی حبط اولور فقط خبری اولماز . ایشته بو اساسه بناءً اولملیدر که بو آیتده جناب حق اصحاب عظامه وبالجمله اهل ایمانه توصیه اولارق « سز رسولکزله صحبتکزی مبالاتسزلغه وحرمتسزلکه قدر کوتورمه یك . اکر او رادده یه کوتوررسه کز عملکز حبط اولورده خبریکز بیله اولماز » بیوریور . شو حالده « رسول اللهله صحبتکزده سوز سویله مك ایجاب ایدرسه کمال تعظیم اوزره سویله یك که تعظیمکز سبب نجاتکز اولسون » دیمکدر .

بو آیتده جناب حق رسولنك صحبتنده کمال تعظیم وحسن آدابه رعایت واجب اولدیغنی تنبیه وتوصیه بیورمشدر . رسول اللهه حال حیاتنده نه قدر تعظیم لازم ایسه حال وفاتنده دخی او قدر تعظیم لازم اولدیغی کبی حال حیاتنده کلام نبویلرینی استماعده ناصل اطاعت

لازم ايسه حال وفاتنده حديث نبويلرينى استماعده كمال انقياد لازم اولديغنى قاضى عياض حضرتلرى شفاسنده بيان بيورديغى كبى بعض مفسرينده بو آيتله استدلال ايديورلر .

بيضاوى ، مدارك وخازنده بيان اولونديغى وجهله بو آيتك اصحاب عظامدن (ثابت بن قيس) حضرتلرى حقنده نازل اولديغى مرويدر . چونكه ؛ (ثابت) حضرتلرينك قولاغنده بر مقدار آغيرلق اولمقله برابر صداسى ده غايت يوكسك اولديغى جهتله حضور نبيده يوكسك صدا ايله تكلم ايدوب رسول اللهك بوندن متأذى اولمسى اوزرينه بو آيت جليله نازل اولمشدر . (انس) حضرتلرينك روايتنه نظراً بو آيتك نزولندن صوكره ثابت رضى الله تعالى عنهك خانه‌سنه چكيلوب «بن اهل ناردنم . زيرا ؛ اصحاب ايچنده بندن يوكسك صدالى يوق . بناءً عليه ؛ بو آيت بنم حقمده نازل اولدى» ديه‌رك فرياد وفغانه باشلاديغنى رسول الله افنديمز ايشيدنجه ثابتى حضور رسالتپناهيلرينه جلب ايله « يا ثابت ! سن اهل جنتسك . خيرله ياشار وخيرله اولورسك » جملهٔ لطيفه‌لريله تبشير بيورنجه ثابت حضرتلرى « بوندن صوكره يا رسول الله ! حضور لامع النوركده ابداً يوكسك صدا ايله سوز سويله‌مم » ديمسى اوزرينه

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ أُولٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴾

آيت جليله‌سى نازل اولديغى انس حضرتلرندن مرويدر . [شول كيمسه‌لركه آنلر حضور رسول اللهده صدالرينى رسول اللهه تعظيم ايچون حفض ايدرلر . ايشته رسول اللهه تعظيم وقدر نبويلرينى اخلال ايده‌رك آدابه رعايتله سوزلرينى خفيف سويله‌ين كيمسه‌لر الله تعالى‌نك تقوى ايچون قلبلرينى تطهير ايتديكى كيمسه‌لردر . آنلر ايچون مقتضاى بشريت كنديلرندن اولجه صدور ايتمش اولان قصورلرينى طرف الهيدن عفو ومغفرت اولديغى كبى شو تعظيملرينه مقابل بيوك اجر وثواب دخى واردر .]

(يغضون) غض ؛ **بر شيئى مقدار معيننده نقصان ايتمك** معناسنه‌در . بناءً عليه ؛ بو آيتده **حضور رسول اللهه تعظيم قصديله صدالرينى مقدار معيننده دها آشاغى اينديره‌رك سوز سويلرلر** ديمكدر .

(امتحن) امتحان ؛ دفعاتله بيان اولونديغى وجهله **تجربه** معناسنه ايسه‌ده واجب تعالى‌نك هر شيئى علمى احاطه ايتديكندن تجربه‌يه احتياجى يوقدر . بناءً عليه ؛ الله تعالى‌يه نسبت اولونان امتحان كلمه‌سى مجاز اولارق « امتحان معامله‌سى بيوردى » معناسيله تأويل اولونور .

ياخود امتحان ؛ **بر شيئك ايسنى كونوسنده وجوروكنى صاغلامنده آييروب يا كاملك** معناسنه‌در . بوكا نظراً **معناى آيت** : [ايشته شو رسول اللهه تعظيم ايچون صدالرينى اساس مقداريندن آشاغى اينديره‌رك حضور رسالتده سوز سويله‌ينلر شول كيمسه‌لركه الله تعالى آنلرك قلبلرندن بر طاقم ياراماز اخلاق ذميمه‌يى چيقارمقله قلبلرينى تقوى ايچون مهيا ورذائل اخلاقدن تطهير ايتدى] ديمكدر .

ياخود امتحان ؛ **محنتندر** . قاضى وبيضاوينك بيانلرى وجهله بوكا نظراً **معناى آيت** : [رسول اللهه تعظيم ايچون صدالرينى خفيف چيقاروب كلاملرينى غايت ملايم سويله‌ينلرك قلبلرينى واجب تعالى انواع تكاليفك محنتلرينى تحميل ايتمكله تقوى ايچون تهيه وتطهير بيوردى] ديمكدر . چونكه ؛ «ما كنه‌ده تضيقله بر شيئك طورتوسى خالصندن آيريلوب تطهير اولونديغى كبى جناب حقك تكاليفنى قبول وآنلرك محنتلرينه تحمل ايدن اهل ايمانك قلبلرينى تصفيه ايدوب تقوايه و برّ واحسانه لايق بر محل قيلار » ديمكدر .

تفسير خازنده حضرت انسدن بر روايته بناءً بيان اولونديغى وجهله كنديسى حقنده بو صورتله آيت نازل اولان ثابت حضرتلرى ابوبكر رضى الله تعالى عنهك خلافتى زماننده (يمامه) جهتنده نبوت دعواسيله ظهور ايدن متنبى (مسيلمة الكذاب) ايله وقوعبولان محاربه اثناسنده شهيداً وفات ايتمشدر . شو حالده رسول اللهك اولجه « يا ثابت ! خيرله وفات ايدرسك » كلام بشارتنده اشارت بيورديغى وجه ارزوه مرتبهٔ شهادتى احراز ايتمش ديمك اولور .

بو آيتده جناب حق حضور نبيده كمال ادبه رعايت ايدنلرى مدح وثنا بيورمقله حقوق رسول اللهى محافظه وحق نبويلرنده حرمته هر مؤمنى ترغيب بيورمشدر . چونكه ؛ بو آيتده (الذين) و (اولئك) لفظلرى **تعظيمه** دلالت ايتدكلرى جهتله رسول اللهه

تعظيم ايدنلرك شانلرينى اعلاء ايچون بولفظلرك وارد اولديغى ابوالسعود افنديك جمله بياناتندندر .

* * *

واجب تعالى رسولنك حضورنده آدابه رعايتله سسلرينى قالديرمايان كيمسه‌لرك اجر عظيمه مستحق اولدقلرينى بيانله شانلرينى اعلا بيوردقدن صوكره عكس صورتكه حضور رسالتده آدابه رعايت ايتمه‌يوب اوزون صدا ايله باغريشانلرى حماقتله ذم ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذ۪ينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاۤءِ الْحُجُرَاتِ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴾ بيوريبور.

[اى رسول اكرم! شول كيمسه‌لركه حجرۀ سعادتلريكزك طيشاروسندن سكا چاغيريرلر . آنلرك اكثريسنك عقللرى يوقدر .]

يعنى ؛ اى حبيبم! شول كيمسه‌لركه سنك حجرۀ سعادتكده استراحت بيوروب وخلوتله ماسوادن احتراز ايتديكك برزمانده ذات نبوتپناهكى كورمك مقصديله حجره‌لرك آرقه‌سندن يعنى طيشاروسندن سكا ندا ايدرلر. آنلرك اكثريسنك سنك خلوتكى وماسوادن احتراز ايله جانب الوهيتمزه توجهكى ادراك ايده‌جك قدر عقللرى يوقدر. چونكه ؛ آنلرى غفلتدن ايقاظ ايده‌جك عقللرى اولسه ايدى حضور رسالتكده باغريشوب چاغريشمازلردى.

بو آيتده حجرات؛ **حجره‌نك جمعيدر** . حجره؛ **رسول اللهك ازواج مطهراتى ايچونه تعيين اولونمش بر اوطه‌در** . وراء حجراتدن رسول اللهه ندا ايدنلرك حجره‌لرك هپسنى دولاشدقلرينه اشارت اولمق اوزره حجرات لفظى جمع صيغه‌سيله وارد اولمشدر . ياخود حجرات ايله مراد ؛ **رسول اللهك استراحت بيورديغى حجرۀ سعادتدر** . رسول اللهك وجود منورلريله اوآنده مشرف اولديغندن او حجرۀ واحده عموم حجره‌لر مثابه‌سنده اولديغى جهتله تعظيماً لرسول الله جمع لفظيله وارد اولمشدر. شوندا ايدن كيمسه‌لرك ايچنده بعضيلرينك عقللرى اولديغنه اشارت اولمق اوزره جناب حق اكثريسنك عقلى اولماديغنى بيان بيوردى كه « بعضيسنك عقلى وار » ديمكدر .

رسول اللهك خروجنه انتظار ايتمكسزين حجرۀ سعادت خارجندن رسول اللهى چاغيرمقله

راحتسز ايدنلرى واجب تعالى بهايم منزلنه تنزيل بيورمشدر . چونكه انسانلرله بهايم بيننده فرق؛ چاغيرمق زمانى بيلوب بيلمه‌مك ونزاكت اوزره چاغيروب چاغيرمامقده‌در . نزاكته رعايت ايتمه‌ين انسانلرك بوخصوصده بهايمدن فرقلرى اولماديغنى جناب حق بو آيتده اعلان ايتمكله او مقوله انسانلرك مرتبه‌لرينى مرتبۀ انسانيتدن اسقاط ايتمشدر . زيرا ؛ وقتلى وقتسز تربيه‌سزجه‌سنه چاغريشمق حيواناتك كافه‌سنده بولونور . چونكه؛ هرحيوان ياوروسنى آرامقده وياوروسى‌ده آناسنى آرامقده حال ووقتى كوزه‌تمكسزين ايسته‌ديكى قدر باغيرير ويقيننده اولانلرى راحتسز ايدر . بعض علما بو آيتك اشاراتندن استدلال ايده‌رك تعظيمه شايان اولان كيمسه‌لرك حقلرنده‌ده تعظيمه رعايت لازم اولديغنى بيان بيورمشلر ومثلا طلبه استاذى چيقنجه‌يه قدر انتظار ايتملى تأدباً قپوسنى چالماملى ديمشلردر .

بو آيتك سببِ نزولى ؛ تفسير خازن وقاضى‌ده بيان اولونديغنه نظراً رسول الله صلى الله عليه وسلم اصحابدن (عيينة بن الحصين)ى امير تعيين ايده‌رك بر مقدار عسكرله (بنى عنبر) قبيله‌سى اوزرينه غزايه كوندردى . (عيينه) نك عسكرله برابر اوزرلرينه حركت ايتديكنى ايشيدن عنبريلر اولاد وعياللرينى ترك ايده‌رك طاغلره فرار ايتديلر . عيينه حضرتلرى آنلرك اولاد وعياللرينى اسارت صورتيله آلوب مدينه‌يه كلديكنده عنبريلر اسيرلرينى فدا ايله يعنى بر مقدار بدلله قورتارمق ايچون مدينه‌يه كلوب آنلرى اسيرلر كورونجه فريادوفغانه باشلادقلرى زمان عنبريلر تربيه‌سزجه باغريشمقله رسول اللهى آرامق ايچون حجرۀ سعادتلرينك اطرافنى دولاشوب رسول اللهه ندايه باشلاديلر . رسول الله عليه الصلاة والسلام افنديمز آنلرك بو تربيه‌سزجه كورولتولرى اوزرينه حجرۀ سعادتدن طيشارى چيقديغى آنده جبريل امين كلوب رسول اللهه آنلرله كندى بينلرنده بر حكم تعيينى مراد الٰهى اولديغنى خبر ويرمسى اوزرينه رسول الله آنلره خطاباً « سزك ديندا شكز (سُبْرة بن عمرو) سزكله بنم بينمزده حكم اولسونمى ، آنك حكم اولمسنه وحكمنه راضى اولورمى‌سكز ؟ » بيوردى . آنلرده راضى اولديلر . فقط (سبره) « عموجه‌م (اعور بن بشامه) حاضر ايكن آنك حضورنده بن حكم ايده‌مم » ديمسى اوزرينه (اعور بن بشامه) حكم تعيين اولوندى . (اعور) ده اسيرلرك نصفلرى بدلله

تخليص اولونمق ونصف ديكرلرى مجاناً آزاد اولونملريله حكم ايتدكدن صوكره بو آيت جليله آنلر حقنده نازل اولديغى (انس) رضى الله عنهدن مرويدر.

∴

واجب تعالى رسول اللهك خروجندن اول عجله ايدوب چاغيرملريله رسول اللهى راحتسز ايدنلرى ذم ايتدكدن صوكره آنلر ايچون لازم اولان وظيفه‌يى ورعايتى لازم اولان آدابى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ اِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْراً لَهُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ بيوريبور .

[اى نبىّ معظم ! اكر آنلر ، سن آنلرك اولديغى محله چيقنجه‌يه قدر صبر ايتمش اولسه‌لردى آنلر ايچون خيرلى اولوردى . الله تعالى آنلرك توبه ايدنلرينى مغفرت واخلاص اوزره ايمان ايدنلرينه انعام واحسان ايديجيدر .]

يعنى ؛ اى رسول مكرم! حين احتياجلرنده آنلر عجله ايتميوب سنك خروجكه قدر صبر وثبات ايتمش اولسه‌لردى آنلر ايچون صبر ايتمك سكا ندا ايتمكدن دها خيرلى اولوردى . زيرا ؛ آنلر اسيرلرينى قورتارمق ايچون كلدكلرندن سنى راحتسز ايتميه‌رك خروجكه انتظارله صبر ايده‌لردى ، بلكه اصلا عوض آلمقسزين اسيرلرينى اعطا ايدردك . بو جهتدن حقلرنده خير اولديغى كبى مرتبهٔ انسانيه‌يه لايق اولان حسن ادبى ده اخلال ايتمه‌مش اولورلردى . بونلرك جرأت ايتدكلرى سوء ادبه قارشى واجب تعالى نصيحتله مقابله ايله حقلرنده خير اولان صبر وثبات اولديغنى بيان بيوردى. چونكه؛ واجب تعالى قوللرندن واقع اولان خطالرى عفو ايديجيدر وآنلردن واقع اولان قصوره قارشى يالكز بهايم منزلنه تنزيل ايله اكتفا بيوردى‌ده آنلرى اهلاك ايتمه‌دى . زيرا ؛ واجب تعالى قوللرينه مرحمت بيوريجيدر .

∴

واجب تعالى رسولنه حرمت لازم اولديغنى بياندن صوكره فاسقلرك سوزلرينه اعتماد

اولونماديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا اَنْ تُصِيبُوا قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴾ بيوريبور .

[اى مؤمنلر ! سزه بر فاسق بر خبرله كلديكنده جهالتله بغير حق فاسقك خبرينه اعتمادله بر قومه اصابت ايتمك وبو اصابتكز اوزرينه بغير حق اولديغى ايچون ندامت ايتمك قورقوسنه بناءً بويله عن جهالة بر ظلمده واقع اولمامق ايچون فاسقك خبرينك صادق اولوب اولماديغنى تحقيق ايدككه صباح وقتى ندامت ايتميه‌سكز .]

يعنى ؛ اى اهل ايمان! سزه ايمانك مقتضاسى اولان انصاف وعدالتدن چيقمش اولان بر فاسق بر خبر كتيررسه سز او فاسقك خبرنده طوغرى سويله‌يوب سويله‌مه‌ديكنى تحقيق ايدككه بيلميه‌رك آنك يالان خبرى اوزرينه بر قوم معصومه ضررله اصابت ايدوبده ايشله‌ديككز ظلمه عاقبت ندامت ايتميه‌سكز. اكر فاسقك خبريله تحقيق ايتمكسزين عمل ايدرسه‌كز قصورسز بر قومه بغير حق ظلم وتعديده بولونديغكزدن طولايى واقع اولان خطاكزه دنياده موتكزه قدر ندامتله معذب اولديغكز كبى آخرتده‌ده بو اصابتكزدن طولايى جزاديده اولورسكز . شو حالده فاسقك سوزينه اعتماد ايدوبده فاسقك سزه سوز كتيرديكى قومى مؤاخذه‌يه مسارعت ايتميه‌يككه استعجال سببيله بر خطاده بولونميه‌سكز.

عموم فاسقلردن صدور ايدن هر خبرى تحقيق ايتمك لازم اولديغنه اشارت ايچون بو آيتده كرك فاسق كرك نبأ لفظلرى نكره اولارق وارد اولمشدر . چونكه نكره ؛ **عموم معناسنى مفيددر** . بناءً عليه ؛ فاسقك خبرينى تحقيق ايدوب حقيقت حال تبين ايتمه‌دكجه عمل ايتمك جائز اولماديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

قاضى وبيضاوينك بيانينه نظراً ظن كاذب اوزره فاسقك خبرينه اعتماد ايده‌رك قباحتسز بر قومه ظلم وتعدينك خطا اولديغنى بيلدكدن صوكره او خطايه ندامتك دوام ايده‌جكنه بو آيتده اشارت واردر . چونكه (نادمين) لفظى ؛ **ذات مع الوصف دلالت ايتديكنده** صفت ندامتك ذات نادمدن آيرلميه‌جغنى مشعردر . يعنى دوام وثبوتى مفيددر . بو آيت جليله‌نك مضمونى اوزره وقوعات هر زمان مشاهده اولونمقده‌در . چونكه ؛ فتنه القا

ایدیجی فاسقلرك و بر طاقم منافقلرك غرض فاسدلری اوزره ترتیب اولونمش یالان خبرلری ایله بیکلرجه دم معصومك هدر ایدلدیکی و خانمانلرك خراب اولدیغی عالمده هر زمان کورولمکده‌در.

بلکه هر شخص کندنده کراراً و مراراً بر فاسقك مؤمن برادرینك حقنده سویله‌مش اولدیغی خبری طوغری تلقی ایده‌رك او مؤمنه سؤ ظن ایتدیکی و بعض کره‌ده سؤ ظنله اکتفا ایتمه‌یوب فعلاً او مؤمنی بغیر حق مؤاخذه‌یه قالقیشدیغی و حتی مضاربه‌یه و مقاتله‌یه قدر ایلرولدیکنی کورمکده‌در و بر چوق ضرردن صوکره حقیقت حال آکلاشیلور و او خبرك اساسندن یالان اولدیغی بیلندکدن صوکره فاسقك خبرینه آلدانان کیمسه عمری اولدقجه ندامت ایدر. فقط ندامت، واقع اولان ضرری اوده‌مز. بناءً علیه؛ آیت جلیله مقتضاسنجه فاسقك خبرینی تحقیقله حرکت ایتمش اولسه‌یدی بو مثللو ضررلرده واقع اولمازدی.

شو حالده بو آیت جلیله بالعموم اهل ایمانه اخلاق نقطه‌سندن مهم بر درسدر که انسانلر بیننده رعایتی واجب اولان آسایشی و انتظامك اساسندن بر قسم مهمنی تشکیل ایدیور.

چونکه؛ جناب حق بو آیتده ابتداءً یالان خبری کتیرن کیمسه‌یی فسقله اتهام ایدیورکه مؤمن اولان کیمسه جرأت ایتمه‌سون. ایکنجی مرده‌ده خبری دیکله‌ین کیمسه‌یه خبرك صحتنی تحقیق ایتمه‌دکجه خبرك مقتضاسیله عمل ایتمه‌مسنی توصیه بیوریور. اکر تحقیق ایتمکسزین حرکت ایدرسه جهالت اوزره حرکت ایتمش اولمسیله ذم ایتدیکی کبی جهالت اوزره حرکتنك عاقبتی دواملی بر ندامت اولاجغنی بیانله بویله ضررلردن توقی هر مؤمنه لازم اولدیغنی اشعار بیوریور. لسان ترکیمزده «اوفکه ایله قالقان زیانله اوطورر» ضرب مثلی بو آیته موافقدر. بو آیتك مضمونی عمومی استیلا ایتمش بر حال اولوب مع التأسف آیتك مقتضاسیله عمل یوقدر. بناءً علیه؛ عالمده اراجیفك اجرا ایتدیکی تخریباتی بیوك دولتلر بیننده محاربه‌لریله اجرا ایده‌مز. نه اولورکه هر مؤمن بو آیتك موجبیله عمل ایتسه‌ده هم کندیسنی هم‌ده دیکر مؤمنی ضرردن وقایه ایتسه و ایشیتدیکی بر خبری تحقیق ایتمه‌دکجه حکم ویرمسه هر کسك بو جهتدن راحت اولاجغنده شبهه یوقدر.

مفسرین کرامك اکثریسنك بیانلرینه نظراً بو آیت (ولید بن عقبه) حقنده نازل اولمشدر. چونکه؛ رسول الله (ولید) ی (بنی مصطلق) قبیله‌سنك زکاتنی آلمق اوزره کوندرمش. امر رسول اللهه امتثالاً (ولید) کیدر آنلرك مملکتلرینه واریرکن قبیلهٔ مذکوره

اهالیسی (ولید) ی استقبال ایچون جم غفیرله قریه‌لرندن طیشاری چیقدیغنی ولید کورنجه زمان جاهلیه‌ده قبیله ایله کندی بیننده واقع بر خصومتدن طولایی کندیسیله مقاتله‌یه کلیورلر ظنیله ولیدیولندن دونر حضور نبی‌یه کلور و دیرکه «یا رسول الله! (بنی مصطلق) قبیله‌سی ارتداد ایتمشلر، زکات ویرمه‌مك ایچون بنمله مقاتله‌یه کلدیلر». ولیدك بویله دیمسی اوزرینه رسول الله غضب ایدر و (خالد بن ولید) ی بر مقدار عسکرله کیزلیجه کوندریر و حضرت خالده «آنلری خفی صورتله تحقیق ایت. اکر شعائر اسلامیه اوزرینه بولورسه‌ك رفقله معامله ایله و زکاتلرینی اخذ ایت. اما ولیدك دیدیکی کبی ارتداد ایتمشلرسه مقاتله ایت» امرینی ویرر. (خالد) عسکرله برابر کیدر آنلری اذان اوقور نماز قیلار کورور و زکاتلرینی آلوب حضور نبی‌یه کوتورنجه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر.

*
* *

واجب تعالی فاسقك خبرینه اعتماد ایتمیه‌رك طوغری اولوب اولمادیغنی تحقیق ایتمك لازم اولدیغنی بیاندن صوکره رسول الله بولوندقجه هر کس کندی فکریله عمله قیام ایتمه‌یوب وقوعاتده رسول اللهه مراجعت لازم اولدیغنی و آحاد امتك رسول اللهی کندی رأی و تدبیرلرینه اتباعه دعوتلری جائز اولمادیغنی و کندی رأیلرینه اتباعه دعوت، امت حقنده مضرت اولاجغنی بیان ضمننده ﴿ وَاعْلَمُوا اَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِى كَثِيرٍ مِنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِى قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ ﴾ بیوریور.

[ای مؤمنلر! بیلك که سزك ایچکزده اللهك رسولی واردر. اکر اللهك رسولی چوق شیلرده سزك فکریکزه اتباع ایتمش اولسه‌ایدی سز مشقته دوچار اولوردیکز ولکن الله تعالی سزه ایمانی محبتلی قیلدیغی کبی قلبلریکزده ایمانی تزیین ایتدی و کفری و فسق و فجوری و عصیانی سزه چیرکین کوستردی که سز دائرهٔ نجاته داخل اولدیکز.]

﴿ اُولٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ۞ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾

[شو ايمانه محبت ايدوب كفر وعصياندن استكراه ايدنلر اللهك لطف واحسانه ونعمت عظماسنه نائل اولارق طريق خيره سالكلردر . الله تعالى قوللرينك احتياجنى بيلير وحكمتنه موافق اولارق قوللرينه نعمتنى ايصال ايدر .]

يعنى ؛ اى مؤمنلر ! بيلك كه سزكله برابر متبوعكز رسول الله واردر. بناءً عليه ؛ امور وخصوصكزده سزى ارشاد ايچون كونديريلن رسولكزه مراجعت ايتمكله اطاعتكز واجبدر . شوحالده اى مؤمنلر ! كندى رأيكزله عقلكزه كلن شيلرده عمل ايتمكه جرأت ايتمه ديككز كبى خاطريكزه خطور ايدن شيئى تحسين ايده رك رسول اللهه تكليف ايتمه يك . زيرا ؛ رسول الله اكر سزك تكليفكزى قبول ايله چوق شيلرده سزه اتباع ايتمش اولسه يدى سز مشقتده واقع وبرچوق كناهى ارتكابله هلاك اولورديكز. چونكه ؛ خاطريكزه كلوب تحسين ايتديككز شيئك خطاسنى وصوابنى فرق وتميزه مقتدر اولماديغكزدن سزه محضا ضرر اولان شيئى بيله تكليفه جرأت ايدرديكز . حالبوكه ايمانكزك مقتضاسى رسولكزه انقياد له اموريكزى آكا تفويض وخطابى وصوابى آندن سؤال ايدوب صواب ديديكنى صواب بيلمكز وخطا عد ايتديكنى خطا عد ايتمكز لازمدر . زيرا منصب نبوت ؛ سزك عقلكزه كلن تكليفى قبولدن عاليدر . لكن اسراريكزه مطلع اولان الله تعالى سزه ايمانه محبت ويردى وايمانى قلبكزده تزيين ايتدى. بناءً عليه ؛ اقوال وافعالده ايمانه لايق اولانلرى ايشلهمكز لازمدر والله تعالى سزه كفره نفرت ويردى كه سز كفرى وفسق وفجورى . و سائر معاصيى سومزسكز . ايشته شو ايمانه محبت ايدوب كفردن اكراه ايدنلر؛ طوغرو يول طوتانلر وطريق مستقيمه سالك اولانلردر. واجب تعالى نك آنلرك قلبلرنده ايمانى تزيينى وكفرى آنلره چيركين كوسترمسى آنلر حقنده لطف واحسان ونعمت عظمادر . زيرا ؛ الله تعالى قوللرينك حاللرينى بيلير وآنلرك حاللرينه موافق وحكمتنه مطابق نعمتنى احسان ايدر .

فخر رازينك بيانه نظراً بو آيتده بعض اموره رسول اللهك اصحابنك رأينه اتباع بيورديغنه اشارت واردر . زيرا ؛ جناب حق « چوق امرده اتباع ايتمش اولسه يدى سز مشقتده واقع وهلاك اولورديكز » بيوردى كه بعض امرده اتباعك جوازينه اشارتدر و (سورهٔ شورى) ده امر اولونان مشاورهيه موافق اولانده رسول اللهك بعض اموره

اصحابنك رأيلرينه موافقت بيورمشيدر وفعل رسول اللهكده بومنوال اوزره اولديغى احاديث جليله ايله ثابتدر . چونكه ؛ رسول الله اصحابنك قلوبنى تطييب ايچون بعض خصوصاتده رأيلرينه مراجعت بيوروب بعضيسنك رأيىده قبول ايتديكى كتب سيرده مذكوردر .

بو آيتده واجب تعالى كفرى وفسق وعصيانى ايمان كامله مقابل اولارق ايراد بيورمشدر. چونكه ؛ ايمان كاملده اوچ شى واردر : برنجيسى ؛ ايمان قلبله تصديقدر. آنك مقابلنده كفر ذكر اولوندى . ايكنجيسى ؛ لسانله اقراردر . آنك مقابلنده بو آيتده فسق ذكر اولوندى . اوچنجيسى ؛ اعضاى جوارحله عملدر. آنك مقابلنده عصيانه ذكر اولوندى .

بو آيتده (وليد بن عتبه) نك خلاف واقع ظنى اوزرينه رسول اللهه (بنى مصطلق)ك ارتدادلرينى بيانله رسول اللهى آنلرله حربه تشويق ايتديكنه اشارت واردر. چونكه ؛ آنفاً بيان اولونديغى وجهله وليدك خبرى اوزرينه رسول الله غضب بيوردى. اصحاب عظامده (بنى مصطلق) ايله محاربهيى ايما ايدر و رسول اللهى محاربهيه تشويق ايدر كلاملر سوق ايتديلر . اكر رسول الله آنلرك كلاملرينى تصويبله رأيلرينه اتباع ايده رك تحقيق ايتمكسزين حربه قيام ايتمش اولسه ايدى طرفيندن برچوق كيمسهلر تلف اولاجغى كبى بى قصور اولان (بنى مصطلق) ك خانمانلرى خراب وبغير حق دملرى هدر قيلنهجقدى . لكن بيان اولونديغى وجهله رسول الله هيچ كيمسهنك رأينه اتباع ايتميه رك (خالد) حضرتلرينى تحقيقه كوندردى ونتيجهٔ تحقيقده ايشك حقيقتى آكلاشلمقله برطاقم كافتدن وارسته اولوندى . شو بياناته نظراً بو آيتك اولكى آيت كبى وليدك خبرى اوزرينه نازل اولديغى منفهمدر وسبب نزول حقنده روايتده بونى مؤيددر . بوكا نظراً معناى آيت : [اى مؤمنلر ! سزك اوزريكزده رسول الله وار . بناءً عليه ؛ امور وخصوصكزده رسول اللهك حال حياتنده رسول اللهه وحال وفاتنده شريعتنه مراجعتله حوادثك احكامنى آندن استفتا ايتمكز لازمدر. اكر رسول الله چوق شيلرده سزك رأيكزه اتباع ايتمش اولسه ايدى مشقت كورور وآثم وكناهكار اولورديكز . از جمله (بنى مصطلق) ايله حربه تشويقكزده سوزيكزه اتباع ايتمش اولسه ايدى فائدهسز برچوق مشقتده واقع اولاجقديكز . آنجق بو تشويقكزك برنجى سببى ؛ ايمانه محبتكزدر . زيرا ؛

الله تعالى سزه ايمانى محبتلى قيلوب قلبلريكزده تزيين ايتديكندن ايمانكزك مقتضاسى اهل كفر ظن ايتديككز كيمسه‌لرله حرب ايتمكى آرزوكز اوزرينه تشويقده بولونديكز . تشويقكزك ايكنجى سببى‌ده كفرى كريه كورمكزدر . زيرا ؛ بر قومك ارتدادينى ايشيدنجه كفرى سومه‌ديككز ايچون حرب ايتمكله كفرى ازاله ايتمك ايسته‌ديكز] ديمكدر.

شريعته مراجعت ايتمكسزين هركس كندى عقليله حركت ايتديكنده بيكلرجه زحمت ومشقتله برابر نهايت عقيم قالديغنى واو ايشك اوته‌سندن برى كلنه‌مديكنى هر ساعت هركس مشاهده ايتمكده‌در. چونكه؛ انسانلر نه‌قدر عاقل وذكى اولسه الله تعالى ورسولى قدر هيچ برشيئى بيله‌مز . بناءً عليه ؛ كندى عقليله حركت ايدن هرزمان ياكليش يوله كيدر كيرو كلور ، ينه كيدر ينه كلور . والحاصل براوجنى اورته‌سنى بولمقسزين عمرينى افنا ايدر وهيچ برنتيجه‌ده استحصال ايده‌مز . چونكه ؛ ياكليش يوله كيده‌نك مطلوبه واصل اولاميه‌جغى بديهيدر . بناءً عليه ؛ ياكليش يوله كيدنلر دائما تدنيده‌در، ترقى احتمالى اولاماز . چونكه ؛ ياكليش يوله كيدن هيچ بر زمان مطلوبنه واصل اولامشدر .

خلاصه ؛ اكثر مفسرينك بو آيتده بيانلرى وجهله اهل ايمانك رسول اللهه تكليفلرى هرنه‌قدر ايمانه محبتلرندن اولسه دخى ايشك حقيقتنى وعاقبتنى بيلمه‌دكلرى ايچون اصابت اولونمامق جهتى غالب اولديغندن رسول اللهك حال حياتنده بالذات كندى ذات نبويلرينه وحال ارتحالنده شريعتنه عرض ايتمكسزين برحادثه‌يه حكم ويرمك جائز اولماديغى واكر رسول اللهه ويا شريعتنه عرض ايتمكسزين حركت اولونورسه نتيجه‌سى فلاكت اولاجغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالى فاسقك خبرينه اعتماد اولونمايوب نصل خبر كتيررسه كتيرسون صحتى تبين ايتمه‌دكجه عمل جائز اولماديغنى بياندن صوكره فاسقك خبرى قبول اولونديغى صورتده او خبرك اوياندیرمش اولديغى فتنه وفسادك دفعى چاره‌سنى بيان ضمننده ﴿ وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتٖى تَبْغٖى حَتّٰى تَفٖٓيءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ ﴾ بيوريور .

[اكر مؤمنلردن ايكى طائفه بربرلريله مقاتله ايدرلرسه او ايكى طائفه‌نك بينلرينى اصلاح ايدك. اكر ايكيدن بريسى اصلاحه راضى اولمايوبده آخر اوزرينه طغيانله ظلم وتعدى‌يه باشلارسه او ظلم ايدن طائفه ايله امر الهى‌يى قبول ايدوب احكامنه رجوع ايدنجه‌يه قدر مقاتله ايدك .]

يعنى ؛ بر فاسقك ياقمش اولديغى فتنه آتشنى سوندورمك اوزريكزه واجبدر . بناءً عليه ؛ اهل اسلامدن ايكى طائفه بربرلريله منازعه‌يى مقاتله‌يه قدر كوتورورلرسه سز آنلرك بينلرينى اصلاح ايدك . زيرا ؛ اصلاح بين ايتمك اوزريكزه واجبدر . اكر طائفه‌لردن برى حكم الهى‌يه راضى اولماز وسالك اولديغى طريق باطلدن رجوع ايتمزسه او طائفه‌لر امر الهى‌يه رجوع ايدوب حكمنه راضى اولونجه‌يه قدر آنكله مقاتله ايدك كه امر بالمعروف ايتمش اولمقله مسئوليتدن قورتولاسكز. چونكه ظالمك ظلمنى رفع ايتمك ؛ جمله اهل اسلام اوزرينه واجبدر .

⁂

واجب تعالى زمرهٔ عاصيه ايله امر الهى‌يه رجوع ايدنجه‌يه قدر مقاتله لازم اولديغنى بياندن صوكره مقاتله نتيجه‌سنده امر الهى‌يه رجوع ايدنجه لازمكلن معامله‌يى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاِنْ فَٓاءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُوا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطٖينَ ﴾ بيوريور .

[سزك مقاتله‌كز اوزرينه اكر او عاصى طائفه امر الهى‌يى قبول ايله حقه رجوع ايدرسه آنلرك بينلرينى عدالتله اصلاح وهر اموره طوغريلغى التزام ايدك . زيرا ؛ الله تعالى طوغريلغى وعدالتى التزام ايدنلرى سور وعدالت ايدنلردن راضى وخوشنود اولور.]

طائفه‌لرك بينلرينى اصلاح ؛ ابتداءً نصيحتله اولور . اكر نصيحت قبول ايتمزلرسه تهديد ايتمك وسرت سويله‌مكله اولور. اكر تهديدله‌ده فتنه‌يى تسكين ممكن اولمازسه سركشلك ايدنى ضربله تسكين اولور. اكر ضربله‌ده تسكين ممكن اولمازسه مقاتله ايله فتنه‌يى تسكين ايتمكى واجب تعالى بو آيتله امر بيورديغى كبى فتنه‌يى تسكيندن صوكره عدالتله اصلاحك اهل اسلام اوزرينه لزومنى بيان بيوردى كه عدالته مقارن اولمايان اصلاح فتنه‌يى تسكين

ايتمز ، بلكه بالآخره خصومتى تشديد ايدر . چونكه اصلاحده عدالت اولمـانجه البته طرفينك برى ظالم ديكرى مظلوم اولاجق وظالميت ومظلوميت دوام ايتدكجه خصومت كسيلميه‌جكندن فتنه آتشى سونمز . بناءً عليه؛ جناب حق اصلاحك عدالته مقارن اولمسيله امر بيوريور .

﴿ واقسطوا ﴾ قسط؛ **طوغريلق ايتمك** معناسنه‌در . شوحالده **طوغريلق ايتمك** معناسنه قسط؛ كرك اصلاح بينده وكرك سائر اموده اولسون مطلقا استقامته شاملدر. بناءً عليه؛ عدالتله اصلاحى امردن صوكره قسطله امر تكرار دكلدر . چونكه ؛ بيان اولونديغى وجهله قسطله امر هر شيده عدالتله و طوغريلقله امر اولديغندن اصلاحه واصلاحدن باشقه هر خصوصه شامل اولديغى جهتله اخص اولان عدالتى بياندن صوكره اهم اولان طوغريلغك هرشيده لزومنى بيان قيلنمشدر . بناءً عليه ؛ آيتده تكرار يوقدر .

(امام قتاده) دن نقلاً تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً بو آيت جليله بر آلاجق دعواسندن طولايى منازعه ايدن انصار كرامدن ايكى كيمسه حقنده نازل اولمشدر. چونكه؛ انصاردن آلاجق دعواسنده بولونان ذات « بنم قوم وقبيله‌م چوقدر ، بناءً عليه؛ بن بو حقى سندن قهراً وجبراً آليرم » دير. ديكرى ده « دعوامزى حضور رسالتپناهى‌يه عرض ايده‌لم، بالمحاكمه حقك تبين ايدرسه آل » دير . والحاصل بو صورتله ايشى اوزاتيرلر حتى اللريله وآياقلرينك پابوشلريله مضاربه‌يه باشلايجه بو آيتك نازل اولديغى مرويدر .

خلاصه ؛ مظلومدن ظالمك ظلمنى دفعه مقتدر اولان هر مؤمن اوزرينه ولو قتالله اولسون ظلمى رفع ايتمك واجب اولديغى جناب حق بو آيتله بيان بيورمقله ظلمك رفعى باى حال لازم اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى ظالمله مظلوم بينى اصلاح واجب اولديغى بياندن صوكره اصلاحك وجوبنك سببنى بيان ضمننده ﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾ بيوريور .

[مؤمنلر قرداشلردر . قرداش اولونجه قرداشلريكزك بينلرينى اصلاح ايدك و الله تعالى طرفندن مرحمت اولونمقلغكز ايچون اللهك امرينه مخالفتدن قورقك .]

يعنى ؛ بالعموم مؤمنلر اللهه ورسولنه ايمان ايدوب جمله‌سى لواء توحيد آلتنده اجتماع ايتدكلرندن بر آنا وبر بابادن طوغمش قرداش كيدرلر . زيرا ؛ جمله‌سى اساس ايمانه منسوب اولدقلرى جهتله بر معبوده عبادت ايتمكده وآخر زمان نبيسى حقا پيغمبر طانيمقده مساويدرلر . حال بويله اولونجه قرداشلريكزك بينده منازعه اولورسه او منازعه‌يى ازاله ايله اصلاح ايدك . چونكه قرداشك شانى ؛ قرداشندن مضرتى قالديرمقدر . اللهك امرينه مخالفتدن صاقينك كه مرحمت الهيه‌يه مظهر اولاسكز . زيرا ؛ اللهدن قورقمايان بر كيمسه هيچ بر زمان مرحمت الهيه‌يه مظهر اولاماز . منازعه ادنى برشيدن طولايى اولسه وايكى كشى بينده بيله جريان ايتسه اصلاحك واجب اولديغنه بو آيت دلالت ايدر. چونكه ؛ آيتده ، نزاعك اقلى مرتبه‌سى اولان ايكى كيمسه بينده اولورسه دخى اصلاحك وجوبيله امر اولوندى .

اخوت آنجق مؤمنلر بينده اولوب كافرله مؤمن بينده اخوت اولماديغنه اشارت اولمق اوزره **حصره** دلالت ايدن ﴿ إِنَّمَا ﴾ لفظى وارد اولمشدر . بو آيتده اخوتله مراد؛ **اخوت اسلاميه‌در** . بناءً عليه ؛ كافرله مؤمن نسبده قرداش اولسه‌لر دخى بينلرنده اخوت اسلاميه اولماديغندن وراثت بيله جارى اولماز . يعنى مؤمن كافره و كافر مؤمنه وارث اولاماز . اما ايكى برادر نسبده قرداش اولدقلرى كبى اسلاميتده‌ده قرداش اولورلرسه علم فرائضده بيان اولونديغى وجهله بينلرنده وراثت جارى اولور . شوحالده بر مؤمن كافره وطنداش ديرسه‌ده قرداش ديه‌مز. ايكى كشى بينده اولان مجادله‌نك فسادى آنلره منحصر قالوب عمومه سرايت ايتمه‌ديكندن اصلاحه سعى ايدن آز اولاجغنه بناءً واجب تعالى ايكى كشى بينده اصلاحله امردن صوكره اتقا ايله امر ايتدى كه فسادى عمومه سرايت ايتميه‌جكى جهتله اصلاحدن فراغت ايدلمسون ، ولوسه بو نزاع ايكى كيمسه بينده بيله اولسه بونلرى اصلاح ايتمك لازمدر. بناءً عليه؛ « اصلاحى ترك ايدنلر اللهدن قورقسونلر » ديمك معناسنى مشعردر. اما نزاع اشخاصك فوقنده قبيله‌لر وطائفه‌لر بينده اولديغنده او نزاعك فسادى عمومه سرايت ايتمك احتمالى غالب اولديغندن هر كس كندى نفسنه ضررى اصابت ايده‌جكنى

نظر اعتباره آلارق اوفسادك منشأى اولان نزاعى اصلاحه سعى ايده‌جكى دركار اولديغى جهتله واجب تعالى طائفه‌لر بيننده اولان نزاعى اصلاحله امردن صوكره اتقا ايله امر ايتمه‌دى .

*
* *

واجب تعالى بوسوره‌نك بدايه‌سندن بورايه‌قدر برمؤمنك اللهه ورسولنه قارشى آدابى ووظيفه‌سى نه‌در واللهه ورسولنه مخالفت ايدن فاسقله مؤمنك معامله‌سى وظيفه‌سى نه‌دن عبارت ونصل اولميدر ؟ بونلرى وكندى كبى برمؤمن برادريله واقع اولاجق معامله‌سى ووظيفه‌لرى وبونلرك جمله‌سنى واحكام شرعيه‌سنى بيان ايتدكدن صوكره بركيمسه‌نك معيتنده حاضر اولان بر مؤمن برادرينى استهزا واكلنجه ايتمك جائز اولميه‌جغنى بيان صددنده ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ ﴾ بيوريور .

[اى مؤمنلر ! سزدن بعض قوم بعض قوم آخرى حقير عد ايدوب اكلنجه ايتمه‌سون. مأمول كه اكلنجه ايتدكلرى كيمسه‌لر ايدنلردن دها خيرلى اولور وكذلك طائفۀ نسواندن بعضيلرى بعضيلرينى اكلنجه ياپماسونلر . زيرا ؛ اكلنجه ايتدكارى كيمسه‌لرك كنديلرندن خيرلى اولمسى محتملدر .]

يعنى ؛ اى مؤمنلر ! سزدن اركك وديشى بعضيكز بعضيكزى استهزا ايتمه‌سون. زيرا؛ استهزا ايتدكلرى كيمسه‌لرك استهزا ايدنلردن خيرلى اولملرى مأمولدر. چونكه؛ خيريت ظاهرده ناسك كورديكى صورتلر وشكللرله دكلدر ، بلكه انسانك عندالله خيرلى اولمسنه سبب اولان شى قلبده كيزلى اولان تقوادر ، يوقسه خيرلى اولمق كوزه كورونور لباس وقيافتله دكل‌كه ظاهر حالنه نظرايده‌رك استهزا ايتسونلر . بناءً عليه ؛ ظاهرده البسه‌سنك اسكى وكنديسنك سفيل وفقير بر حالده اولمسى استهزا اولونمسنى ايجاب ايتمز . چونكه هر نه‌قدر بونك ظاهر حالى فقير كبى كورونورسه‌ده بلكه عندالله البسه‌سى يكى كندى زنكين وثروت وسامانه مغرور اولارق كنديده بر بويوكلك كورمكله استهزايه جرأت ايدندن دها خيرلى‌در. خيريت تصور اولونمسه‌بيله ينه اكلنمك جائز اولاماز. زيرا ؛ بوندن

اولكى آيتده بيان اولونديغى وجهله مؤمنلر بربرلرينك قرداشلريدر. قرداشك ايسه قرداشنى حقير عد ايدوب أكلنمه‌سى مناسب اولاميه‌جغى كبى قرداشدن قرداشه اولاجق معامله ؛ شفقت ومرحمت وقرداشنه حرمت ايتمكدر، يوقسه تحقير آميز برصورتده اكلنمك دكلدر .

استهزاء اكثريت اعتباريله جماعت ايچنده اولديغندن بوآيتده قوم ونساء لفظلرى جمع صيغه‌سيله وارد اولمشدر ، يوقسه استهزا جماعتين آره‌سنده اولورده جماعت اولمايان برده اولماز معناسنه دكلدر. زيرا استهزا؛ جماعت ايچنده اولديغى كبى جماعتين وشخصين بيننده‌ده اولور. بناءً عليه ؛ بر جماعتك جماعت اخرايى استهزالرى نصل‌كه ممنوع ايسه بر شخصك شخص آخرى استهزاسى‌ده اويله‌جه ممنوعدر. شوقدركه جماعت ايچنده استهزانك وقوعى چوق اولديغندن جناب‌حق بوآيتده جماعت بيننده اولاننى تصريح بيوردى . بلكه اكثر جماعت بيننده اولان‌ده اشخاص بيننده اولوركه ايچندن برى ديكرينى استهزا ايدر، آنجق جماعتك سائرافرادى راضى‌اولارق ديكله‌دكلرى ايچون بريسندن صادراولان استهزاجمله‌سنه نسبت اولوندى. چونكه ؛ استهزا ايدنلرله راضى اولارق ديكله‌ينلر حكمده مساويلردر.

امام ضحـاكدن روايتله تفسيرخازنده بيان اولونديغى وجهله بوآيت (بنى تميم) دن رسول‌اللهه ايلچى اولارق كلن يتمش كشى حقنده نازل اولمشدر. چونكه ؛ آنلرمدينه‌يه كلوب اصحابدن فقير اولانلرى مسجد نبوينك صفه‌سنده كورونجه فقراء اصحـابى استهزا ايتملرى اوزرينه بوآيتك نازل اولديغى مرويدر. والحاصل زنكينك غناسنه مغروراولارق فقيرى وشريفك شرافتنه مغرور اولارق دنى‌بى وحسب ونسب صاحبنك حسب ونسبنه مغروراولارق فراش غيرمشروعدن حاصل اولان لئيمى استهزالرى جائز اولماز.چونكه؛ كيمك كيمدن خيرلى اولديغى انسانلر ايچون معلوم دكلدر، آنجق خيرلى اولانى الله‌تعالى بيلور . شوحالده هركس كندى مرتبه‌سنك عندالله مقدارينى بيلمزكه غيرى حقير كورمكله استهزا ايتسون . بناءً عليه ؛ هيچ بر كيمسه‌نك آخرى حقير كورمسى جائز اولميه‌جغنى بوآيتله واجب‌تعالى بيان بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالى استهزانك ممنوع اولديغنى بياندن صوكره بر كيمسه‌نك آخرى تعيب ايتمه‌سنك وبر كيمسه‌يى سومه‌ديكى بر لقبله چاغيرماسنك ممنوعيتنى بيـان ضمننده

﴿ وَلَا تَلْمِزُوا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْاَلْقَابِ بِئْسَ الْاِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْاِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَاُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾ بیوریيور .

[ای مؤمنلر ! لسانكزله كندی نفسكزه طعن ایتمه‌یك وبعضیكز بعضیكزی عیبلامایك وبعضیكز بعضیكزی سومه‌دیكی ذمنی اشعار ایدر لقبله چاغیرمایك . بر مؤمنك ایمانندن صوكره او مؤمنك فسقنی اشعار ایدر اسم نه فنا شیدر . اكر بر كیمسه‌یه طعن ایدر و یاخود فنا اسمله چاغیریرسه درحال توبه‌یه مسارعت ایتمك لازمدر . توبه ایجاب ایدن شیلر كندیسندن صدور ایدن كیمسه‌لر توبه ایتمزلرسه ایشته آنلر كندی نفسلرینه وآخرلرینه ظلم ایدن ظالملردر .]

یعنی ؛ ای مؤمنلر ! بربریكزی عیبلایاجق قصور ایشله‌مه‌یك . چونكه ؛ قصور ایشله‌مكله غیرك طعننه سبب اولان كیمسه كأن كندی نفسنه كندی طعن ایتمش كبی اولدیغنه اشارت ایچون واجب تعالی « كندی نفسكزی لمز یعنی طعن ایتمه‌یك » بیوردی . یاخود برمؤمن دیكر برمؤمنه طعن ایدرسه كندی نفسنه طعن ایتمش كبی اولور . چونكه ؛ اهل ایمان اخوت اسلامیه ایجابی شخص واحد متابه‌سنده اولدقلرندن برمؤمنه طعن جمله اهل ایمانه طعن كبی اولدیغنه وحق آخره طعن ایدنك كندی نفسنه بیله طعن ایتمش اولاجغنه اشارت ایچون واجب تعالی بو آیتده « كندی نفسكزه طعن ایتمه‌یك » بیورمشدر . بر كیمسه‌یی سومه‌دیكی بر اسمله‌ده چاغیرمایك . زیرا مؤمنك ایمانی ؛ او مؤمنك كمال اعتدال وانصاف اوزره اولمسنی ایجاب ایدر . اعتدال ایجاب ایدن ایمانله متصف اولدقدن صوكره او مؤمنك فسقنی اشعار ایدن اسمله آنك نامنی یاد ایتمك او مؤمن حقنده نه چیركین شیدر . كرك طعن و كرك كوتو لقبله تلقیب بونلرك جمله‌سی توبه ایجاب ایدن كناهلردندر . بناءً علیه ؛ مقتضای بشریت بو مثللو معصیتلر كندیلرندن صادر اولان كیمسه‌لر توبه ایتمزلرسه كندی نفسلرینه ومؤمن برادرلرینه ظلم وحقارت ایتمش ظالملردر .

بعض مفسرین بو آیته ابن عباس حضرتلرندن روایت اولارق شویله معنا ویردیلر : [بر كیمسه كچمشده ایشله‌مش اولدیغی معصیتلردن توبه ایدوبده مسلك استقامته سلوك ایتدكدن صوكره كچمش معصیتلرله او كیمسه‌نك اسمنی یاد ایتمه‌یك . مثلا اولكی كفرینه

نظراً (یا كافر !) وفسقنه نظراً (یا فاسق !) ونفاقنه نظراً (یا منافق !) مثللو معصیتنی اشعار ایدر اسملرله اوآدمك اسمنی چاغیرمایك .] چونكه ؛ جناب حق بو آیتده اسمی فسوق ایله توصیف بیوردی كه « فسقنی مشعر اولان اسم نه فنادر » معناسنی مفیددر . شو حالده ایمانه داخل اولان هر مؤمن حقنده ذمی مشعر اولان لقبله او مؤمنی چاغیرمقدن آیت جلیله صراحةً نهی ایتمشدر .

بو آیت جلیله ؛ انسانلرك یكدیكریله كمال انسیتی لازم اولوب حسن معاشرته خلل ویره‌جك وانسیتی اخلال ایده‌جك بالجمله افعال واقوالدن احتراز واجب اولدیغنه ومؤمن اولان كیمسه هر مؤمنی كندی نفسی كبی كوروب نفسنه لایق كورمه‌دیكی شیئی هر مؤمن ایچون لایق كورمه‌مك ایمانك اقتضاسندن بولندیغنه وبر كیمسه‌نك كرك حضورنده و كرك غیابنده سومیه‌جكی بر شیده بولونمق جائز اولمادیغنه وبویله بر شیلر كندیسندن صادر اولمش ایسه درحال توبه‌یه مسارعت لازم اولدیغنه وا كر مسارعت ایتمزسه ظلم ایتمش اولاجغنه صراحةً دلالت ایدر .

بو آیتك ازواج مطهراتدن (صفیه) رضی الله عنها حقنده نازل اولدیغی ابن عباس حضرتلرندن مرویدر . چونكه ؛ صفیه رضی الله عنهانك بر كون حضورنبیده « یارسول الله ! خاتونلردن بعضیلری بكا (یهود قیزی) ، (یهودیه) دیدیلر ، بن ده بوندن كوجندم » دیمسی اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر . تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله بو آیت انصار حقنده نازل اولمشدر . چونكه ؛ انصاردن (ابی جبیره) حضرتلرندن مروی اولان شویله‌در : رسول الله مدینهٔ منوره‌یه تشریف بیوردیغنده انصاردن هر فردك ایكی ویاخود اوچ اسملری واردی . بو اسملرك بعضیلرینی او اسمك صاحبلری سومزلردی . بربرلرینی چاغیردقلرنده سومه‌دكلری اسملرده تصادف ایتدیكندن یكدیكرندن اینجنمك واقع اولدیغی جهتله جناب حق انسانلری سومه‌دكلری شیلرله چاغیرمقدن بو آیتله نهی بیوردی . نهی ایسه عدم جوازه دلیل صریح اولدیغندن سومه‌دیكی لقبله انسانی چاغیرمق جائز دكلدر دیمك اولور .

*
* *

واجب تعالی برمؤمنك دیكرینی استهزا وتعییب ولسانله طعن ایتمسی جائز اولمادیغنی

بیاندن صوکره غیابندن ذم ایتمکده جائز اولمادیغنی وظنه اتباعدن احتراز لازم اولدیغنی وهر کسك احوالنی تفتیش دخی جائز اولمادیغنی بیان ضمننده ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيراً مِنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ ﴾ بیوریور .

[ای مؤمنلر ! چوق کره ظندن اجتناب ایدك . زیرا ؛ ظنك بعضیسی کناهدر .]

﴿ وَلَا تَجَسَّسُوا ﴾

[ناسك عیبلرندن بحث ایتمه‌یك که آنلرك حاللرندن الله تعالی‌نك ستر ایتمش اولدیغی شیلر مستور قالسون .]

﴿ وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاً ﴾

[سزك بعضیکز بعضیکزی غیبت ایتمه‌سون .]

﴿ اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتاً ﴾

[سزدن بریکز أولمش برادرینك أتی ییمکی سوه‌ر وآرزو ایدرمی ؟]

﴿ فَكَرِهْتُمُوهُ ﴾

[البته سز أولمش برادریکزك أتی ییمکی کریه کورورسکز .] چونکه أولو أتی ییمك ؛ طبیعت انسانیه‌نك صوك درجه استکراه ایده‌جکی برشیدر .

﴿ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ ﴾

[اللهدن قورقك غیبتی ارتکاب ایتمه‌یك . زیرا ؛ الله تعالی اخلاص اوزره واقع اولان توبه‌یی قبول ایدیجی وسزك کناهلریکزی توبه ایتدیککز تقدیرده عفو ایتمکله مرحمت بیوریجیدر .]

یعنی ؛ ای مؤمنلر ! ظنك چوقلرندن اجتنابله غایت اوزاق اولك . زیرا ؛

ظنك بعضیسی کناهدر . چونکه اوظن ؛ شیطان طرفندن وسوسه طریقیله القا اولونان برشی که اوظنه اتباع ایتمك طاعت الٰهیه‌دن خروج وامر الٰهی‌یه مخالفت ایجاب ایتدیکندن هر مؤمنك بو کبی ظنلردن اوزاق اولمسی لازمدر . چونکه ؛ بومثللو ظنلرك عقوبت الٰهیه‌یی ایجاب ایدر معصیت اولدیغنی جناب حق بو آیتله بیان بیوردی .

(كثيراً من الظنِ) بو آیتده کثیرله مراد ؛ **هانکی ظن اولدیغی معلوم اولمادیغندن مجهولدر** . بناءً علیه حذر ایتمك لازم اولان ظن نه کبی ظن اولاجغی معلوم اولمانجه آیت جلیله‌ده چوق ظندن اجتنابله امر ؛ هر ظنه اتباعده احتیاطله امردر . قاضی وبیضاوینك بیانلرینه نظراً **ظنك اوچ قسمی واردر** : برنجی قسمی ؛ **واجبدر که عملیاتده ظندر** . واجب تعالی‌یه واهل ایمانه حسن ظن واجب قسمندندر . ایکنجی قسمی ؛ **حرامدر که** الله تعالی‌یه وانبیاء کرامه سوء ظن ودلیل قطعی‌یه مخالف اولان ظن ومؤمنلره سوء ظن حرام قسمندندر . اوچنجی قسمی ؛ **مباحدر** که امور معیشتده ظنه اتباع مباح قسمندندر . چونکه ؛ امور معیشتك اکثریسی ظنه اتباعله اکتساب اولونور . اسباب معیشتك اکثریتله ظنیاته تبعیتدن عبارت اولدیغی جمله‌نك معلومیدر . زیرا ؛ هر کس تشبث ایتدیکی اسبابله معیشتنی تأمین ایده‌جکنی یقیناً بیله‌مز . بناءً علیه ؛ بومثللو اسباب معیشته تشبثده ظنه اتباعله تشبث امر مباحدر .

(ولاتجسسوا) تجسس ؛ **بر کیمسه‌نك نقصاننی وعیبنی آرامقدر** . بناءً علیه ؛ (ولاتجسسوا) لفظ شریفنك **مآل منیفی** [ای مؤمنلر ! سز ابناء جنسکزك نقصانلرینی آرامایك وهر کسك خطاسندن بحث ایتمه‌یك . خصوصاً بر طاقم مفتریات باطله ایله بر کیمسه‌نك ناموسنی برباد ایده‌جك شیلرده قطعیاً ظنکزه اتباع ایده‌رك تفتیشه قالقیشمایك ، اللهك ستر ایتمش اولدیغی شیلر کیزلی قالسون] دیمکدر . بو معنایی تفسیر ایدر بر حدیث شریفنده رسول الله « مسلمانلرك معیباتلرینی تتبع ایتمه‌یکز . زیرا ؛ مؤمنلرك قصورلرینی تتبع ایدن کیمسه‌لری ولو خانه‌لرینك داخلنده اولسون آنلری الله تعالی رسوای ایدنجه‌یه قدر قصورلرینه تابع اولور » بیورمشدر . یعنی « بین الناس شایع قیلار » دیمکدر . شو حالده باشقه‌لرینك قصورینی تحری ایدنك قصوری تحری اولونور . باشقه‌لرینی تعییب ایده‌یم

دیرکن کندی تعییب اولونور وباشقه‌لرینی رسوای ایده‌یم دیرکن کندی رسوای اولور.
بناءً علیه؛ «باشقه‌سنك عیبنی آرایان کندی عیبنی آرار» دیمکدر.

﴿ولایغتب بعضکم بعضاً﴾ **سزك بعضیکز بعضیکزی غیبت ایتمسون** دیمکدر. بیضاوینك بیانه نظراً رسول اللهدن «غیبتك نه‌دن عبارت اولدیغی» سئوال اولوندیغنده رسول الله جواب اولارق شویله بیان بیورمشلردر: «غیبت؛ سنك مؤمن برادریکی سومه‌دیکی بر شیله آرقه‌سندن ذکر ایتمکلککدر. اکر اواسناد ایتدیکك شی آنده وارسه غیبت ایتمش اولورسك. اکر اوشی آنده یوق ایسه بهتان وافترا ایتمش اولورسك» بیوردقلری کتب احادیثده دخی مرویدر. بوکا نظراً معنای آیت: [سزك بعضیکز بعضیکزی ارقه‌کزدن سومدیککز شیله ذکر ایتمه‌یك] دیمکدر. چونکه؛ آرقه‌سندن واقع اولان ذمی ایشیدنجه اوآدم البته متأذی اولور. مؤمن برادرینه فائده‌سز ایذا ایتمکده برمعنا اولمادیغی جهتله جناب حق بوآیتله نهی بیوردی. بناءً علیه؛ غیبت حرامدر وحرمتنه علت ده غیبت اولونان کیمسه‌نك متأذی اولمسیدر. غیبتدن هرکسی تنفیرده مبالغه ایچون واجب تعالی غیبتی أولمش قرداشه أتنه تشبیه بیوردی. بناءً علیه؛ واجب تعالی استفهام انکاری طریقیله «سزدن بریکز أولمش برادرینك أتی اکل ایدرمی؟ اکر أولمش برادریکزك جسدینی کوتوروب سزه ییکز دیسه‌لر سز آنی محقق کریه کورورسکز و کراهتی انکار ایتمك سزك ایچون ممکن دکلدر. شو حالده اکای ممکن اولمایان لاشه‌یه بکزه‌ین غیبتی ارتکابه ایتمکدن کندیکزی صاقینك، اللهدن قورقك. زیرا؛ الله تعالی قوللرینك قلبلرنده اولان قورقولرینی ومعصیته ندامتلرینی وعبادته اخلاصلرینی بیلور وتوبه ایدنلرك توبه‌لرینی قطعیاً قبول ایدرکه توبه ایدن کیمسه‌یی کناه ایشله‌مه‌مش کبی قیلار ومنهیاتدن اجتناب ایدن کیمسه‌لره مرحمت ایدیجیدر» بیوریور.

قاضی وبیضاوینك بیانلری وجهله بوآیت غیبت ایدن کیمسه‌نك کسب ایتمش اولدیغی کناهك فنالغنی تمثیلدر. بو تمثیلده برقاج جهتدن مبالغه واردر. چونکه؛ برنجی مرده غیبتی لاشه‌یه تشبیهده جناب حق تقریر وانکاره دلالت ایدن همزۀ استفهامله ابتدا بیوردی که هله اولاده غیبتك برامر منکر اولدیغی بیلنسون. ایکنجی مرده غیبتی تشبیه ایتدیکی لاشه غایت کریه کوریله‌جك برشی اولدیغی حالده غیبته مبتلا اولان کیمسه‌لری شدتله منع ایتمك ایچون محبتله تعبیر بیوردی. زیرا؛ «بوقدر کریه اولان برشیئی انسانلر سوه سوه نصل اختیار ایدرلر» دیمك غیبت ایدن کیمسه‌یی توبیخدر. اوچنجی مرده غیبتی، غیبت ایدن کیمسه‌نك برادرینك لاشه‌سنه تشبیه بیوردی که غیبت انسانك ارتکاب ایده‌جکی بر معصیت اولمادیغی بیانله ارتکاب ایدنلری شدتله تکدیر ایتمشدر.

بوآیتده واجب تعالی مؤمنلری غیبتدن منع ایتمك ایچون غیبتی نه‌قدر چیرکین برمنظره ایله تصویر بیوروب خلقی غیبتدن منعده شدت کوستریورسه خلق ده غیبته اوقدر منهمك اولیور. هله شو زمانده هیچ برشخص، آخری تقدیر ایتمز وبناءً علیه؛ آخرك غیبتندن ده فراغت ایله‌مز. حالبوکه طبعاً وعقلاً وشرعاً غیبتی ارتکاب ایتمك عاقل شانندن دکلدر. چونکه؛ اصلا فائده اولمقسزین دنیا وآخرت آچیقدن برمضرت ارتکاب ایتمکدن عبارتدر. غیبت؛ اهل ایمان بیننده آسایشی اخلال ایتدیکی کبی حسن معاشرته دخی منافیدر. بناءً علیه؛ انسانلرك یکدیکرینه مدیون اولدیغی باب معاونتك قاپانمسنه ده بویوجك برسببدر. زیرا؛ غیبت سببیله بینلرنده حاصل اولان نفرت مطلوب اولان معاونته البته مانعدر.

تفسیر خازنده تفصیلاً وبیضاویده اجمالاً بیان اولوندیغی وجهله بوآیتك سبب نزولی؛ اصحابدن ایکی ذاتك (سلمان فارسی) حضرتلرینی غیبت ایتملریدر. چونکه؛ بعض سفرنده رسول الله اصحاب کرامدن ایکی کیمسه‌نك طعامنی پیشیرمك ایچون سلمان فارسی‌یی آنلره خدمتجی ویردی. برکون اویقو غلبه‌سیله سلمان فارسی حضرتلری طعامی احضار ایده‌مه‌دیکندن او ایکی ذات سلمانی رسول اللهك مطبخنده فضله طعام وارسه برمقدارینی کتیرمك اوزره کوندردیلر. سلمان، رسول اللهك طعامنی احضاره مأمور اولان (اسامة بن زید) حضرتلرینه کلدی. حضرت (اسامه) فضله طعام قالمادیغنی بیان ایدنجه سلمان کیرو کلدی وطعامك اولمادیغنی خبر ویردی. اوایکی ذات سلمان حقنده «صولی قویویه کیتسه صوسز کلیر» دییه‌رك سلمانی غیبت ایتدکاری کبی (اسامه) حضرتلرینه ده سوء ظن ایتمش اولدیلر وکویا دیدیلر که «رسول اللهك طعامی واردی لکن اسامه ویرمه‌دی». بوایکی ذات بالآخره حضور رسالتپناهی‌یه کلدیلر. رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم افندیمز «بکا نه اولدی که آغزیکزده یشیل أت پارچه‌سی کوریورم» بیوردی. آنلرك «یارسول الله! بز أت ییه‌دك» دیملری اوزرینه رسول الله

علیه‌الصلاة والسلام افندیمز « سلمانی غیبت ایتدیکز . بر کیمسه مؤمن برادرینی غیبت ایدرسه أتی ییمش کبی اولور » بیوردی . ایشته شو افادهٔ رسالتپناهی اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر . تفسیر مدارکده خلقی غیبت ایتمك ؛ اوخلقك حقدن غیبوبتیله اولاجغی بیان اولونیور . یعنی « حقدن غیبوبت ایدن کیمسه‌یی غیبت ایتمك جائز » دیمکدر . حقدن غیبوبتك معناسی ؛ **حقك امر ونهیلرنده وشریعتلرنده غیبوبتله فسقی اختیار ایدن فاسقلرك حاللرینی بیلمه‌ینلره بیلدیرمك ایچوندر اوفاسقی فسقندن طولایی غیبت ایتمك جائز اولدیغنی بیاندر** . بومعناجه غیبتك جوازی سائر کتب شرعیه‌مزده‌ده مذکوردر .

خلاصه ؛ جناب حق بو آیتده انسانلری **اوچ شیدن نهی بیوردی** : برنجیسی ؛ **ظنکز اوزره بنا ایدرك بیلمدیککز شیئی بیلیرز دیمیك** . چونکه اکثریا ظن ؛ خطا اولور . ایکنجیسی ؛ **برکیمسه حقنده بیلمدیککز برشیئی سؤال ایدرلرسه آنی تفتیشه قالقشمایك** . زیرا هرکسك قصورینی آرامق ؛ کندی قصورینی نسیان ایجاب ایدر . حالبوکه مؤمنه لایق اولان ؛ دائما کندی قصورینی تحری ایتمکدر . اوچنجیسی ؛ **برکیمسه حقنده بیلدیککز اسراری افشا ایتمیك که خلق آره‌سنه طاغیلمقله اوکیمسه رسوای اولمسونده** . چونکه ؛ آنفاً بیان اولوندیغی وجهله باشقه‌سنك اسرارینی افشا ایدنك اسرارینی الله تعالینك کشف ایده‌جکنه دائر بر چوق احادیث جلیله موجوددر .

*
* *

واجب تعالی مؤمنلری بربرلرینی استهزا ویکدیکرینی تعییب ایتمکدن وکوتو اسمله احدهمانك آخری چاغیرمسندن وذم وغیبت ایتمه‌سندن نهی ایتدکدن صوکره شو اموردن نهیك علتنی وسببنی بیان ضمننده ﴿ یَا اَیُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَ اُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴾ بیوریور .

[ای ناس ! بز عظیم‌الشان سزی آنا کزله بابا کزدن خلق ایتدك وسزی براصله منسوب جماعات کثیره قیلدق واو جماعات کثیره‌یی قبیله‌لره تقسیمله قبائل عدیده قیلدق که سزك بعضیکز بعضیکزله بیلنسون وبوبیلشمك سزی یکدیکریکزه ربط ایتمك سببیله هرکس بربرینه معاونتده بولونسون .] بناءً علیه ؛ انسانلر بوتعارف سببیله بربرلرینك احتیاجلرینی دفع ایتسونلر ایچون بویله تعارفه سبب اولاجق قبیله‌لره تقسیم اولوندیکز . یوقسه بوتعارف ؛ تفاخر ایچون ویکدیکرینه ظلم وتعدی ایچون دکلدر . چونکه ؛ انسانلرك جمله‌سی بر اساسدن اولدیغی جهتله ثروتلری وحسب ونسبلری واتباع واعوانلری وسائر کندیلرنده کوردکاری جاه ومنصب کبی علویتلری افتخاره سبب اولاماز . بو تعداد اولونان شیلرده شرف یوقدر . شرف ؛ آنجق ایمانله تقواده‌در . [زیرا ؛ سزك عندالله مکرم اولانکز اتقاسی زیاده اولانکزدر . اتقا دخی قلبده اولدیغی جهتله آنی الله تعالی بیلیجی وخبردار اولیجیدر .]

یعنی ؛ ای ناس ! بز عظیم‌الشان سزی حضرت آدمله حوادن خلق ایتدك . بناءً علیه ؛ جمله‌کز بر آنایه وبر بابایه منتهی اولدیغکز جهتله نسبده مساویسکز . شوحالده نسب جهتندن یکدیکریکزه تفاخره محل یوقدر وبز سزی بویوك قبیله‌لر واو بویوك قبیله‌لردن آیرله کوچوك قبیله‌لر قیلدق که بربریکزی بیلوب یکدیکریکزه معاونت ایده‌سکز ، یوقسه حسب ونسبله افتخار ایتمکز ایچون قبائله تفریق ایتمه‌دك . چونکه انسانك شرفی ؛ اتقا ایله‌در ، حسب ونسب واولاد واحفاد وثروت وسامان ایله دکلدر . زیرا عندالله مکرم اولان کیمسه ؛ اتقاسی زیاده اولاندر . بناءً علیه ؛ نفوس بشریه‌نك حدذاتنده تکملی وسائر مخلوقات اوزرینه شرف وفضیلتی آنجق اتقا ایله‌در . شوحالده شرف ایسته‌ین کیمسه شرفی تقواده آراسین . زیرا تقوی ؛ برکیمسه‌نك عندالله مکرم اولمسنه سبب اولونجه انسانه تقوی کبی برشرف اولمیه‌جغی درکاردر ورسول اللهك « ناسك اشرفی اولمسنه مسرور اولان کیمسه اللهه اتقا ایتسون » حدیث شریفی‌ده بومعنایی تأیید ایتدیکنی بیضاوی بیان ایدییور . شوحالده دنیاجه انسانه شرف عداولونان شیلردن هیچ برشیله افتخار اولونماز . زیرا ؛ الله تعالی ظاهر احوالکزی ونسبکزی واتباع واعوانکزی بیلیر وباطنده اسراریکزه دخی خبیردر . بناءً علیه ؛ تقوا کزی آخرتکزه آزیق قیلك که آخرتده نجات بولاسکز .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله عبدك تقواسی ؛ **اللهی بیلمك وطاعاته دوام ایتمك ودرگاه الوهیته قربیت آرامقدر.**

بعضیلر تقوایی شویله تفسیر ایتدیلر : تقوی ؛ **عبدك بونوده منهیاتده اجتناب ایدوب بالجمله اوامر الهیه یه امتثال ایتمسی وعمله مغرور اولماسی وعاقبتنده دائما قورقو اوزرینه بولونماسیدر.** شو حالده اتقانك ارکانی ؛ شو تفسیره نظراً درتدر : **منهیاتده اجتناب ایله اوامره امتثال ایتمك وعمله کووه نمك وعاقبتنده امین اولمامقدر.** تقوانك علامتی ؛ **اوچدر** : برنجیسی ؛ **بر معصیت ایشلرسه درحال ندامتله توبه ایتمکدر.** ایکنجیسی ؛ **حسب البشریه صدور ایدن معصیتی عقبنده بر عمل صالح وحسنه ایشلمکله ازاله یه چالیشمقدر.** اوچنجیسی ؛ **طول امل ایله نائل اولدیغی شیلره مغرور اولمامقدر.**

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله بو آیت جلیله‌نك سبب نزولی شویله‌در : مکه‌نك فتح اولوندیغی کون رسول‌الله بلال حبشی‌یه اذان محمدی تلاوتی امر بیورمسی اوزرینه بلال حضرتلری کعبه‌نك طامنده صوت بالا ایله اذان محمدی‌یی تلاوت ایدنجه کافرلردن بعضیلری « شکر الله تعالی‌یه که بابامز اولدی بو کونی کورمه‌دی » وبعضیلری ده « محمد ﷺ شو قاره قارغه‌دن باشقه بر مؤذن بولامادیمی؟ » دیمکله بلال حضرتلرینی تحقیر ایتملری اوزرینه جبریل امین کلوب مشرکلرك دیدکلرینی رسول‌اللهه خبر ویرمسیله رسول‌الله آنلری چاغیره‌رق سؤال ایدنجه سویله‌دکاری سوزلری مشرکلرك اقرارلری اوزرینه بو آیتك نازل اولدیغی مرویدر.

بعض روایته نظراً بو آیت ؛ (ثابت بن قیس) حضرتلری حقنده نازل اولمشدر. شویله که ؛ (لاترفعوا) آیت جلیله‌سنك تفسیرنده بیان اولوندیغی وجهله (ثابت) رضی الله عنهك قولاغنده‌کی آغیرلق سببیله هرزمان رسول‌اللهه یقین اوتورمق عادتی ایمش. برکون نمازه اولاشامادیغی جهتله بقیهٔ صلاتی اکمالدن صوکره «آرالاشك، آرالاشك» دیه‌رك حضور نبی‌یه تقرب ایتدی وهرکس ده یر ویردیلر. فقط رسول‌اللهله ثابت آره‌سنده برکیمسه قالدی. ثابت آندن ده یرینی ویرمسی طلب ایدنجه اوکیمسه «هرکس ده سنك کبی رسول‌الله

تقربله شرف کسب ایتمك ایستر ، اوتور یرکده » دیمسیله ثابت حضرتلری بو آدمه غضب ایده‌رك زمان جاهلیه‌ده کچمش بر وقعه‌یه اشارت اولمق اوزره « سن فلانه‌نك اوغلو دکلیسك؟ » دیمکله اوکیمسه‌یی ذم ایدنجه رسول‌الله « فلانه اسمنی ذکر ایدن کیمدر ؟ » بیوردی. ثابت «بنم، یارسول‌الله!» دیدی. جناب رسالتمآب افندیمز « یاثابت! شو جماعته نظر ایت باق که نصل کوروورسك » بیوردی. ثابت « باقدم ، یارسول‌الله ! کیمنی بیاض کیمنی سیاه وکیمنی قیرمزی کوردم » دیدی. رسول‌الله « یاثابت ! سنك آنلر اوزرینه شرفك آنجق تقوی ایله اولور باشقه شیله اولماز » بیورمسی اوزرینه بو آیت کریمه ثابت حقنده نازل اولدی ویر ویرمه‌ین کیمسه حقنده‌ده (یاایها الذین آمنوا اذاقیل لکم تفسحوا في المجالس الی اخرالایة) آیت جلیله‌سی نازل اولدیغی مرویدر. یعنی « ای مؤمنلر ! سزه مجلسلرده آرالاشك دنیلدیکنده آرالاشمقله مجلسی کنیشله‌تدیرك » دیمکدر.

﴿ قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوا اَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَاِنْ تُطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔا اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

[بعض اعراب « بز ایمان ایتدك » دیدیلر. یا اکرم الرسل ! سن آنلره دی که « سز مؤمن اولمادیکز ولکن اسلام اولدق دیکز سزك قلبلریکزه هنوز ایمان داخل اولمادی. اکر الله تعالی‌یه ورسولنه ایمان واطاعت ایدرسه‌کز عمللریکزدن برشی نقصان اولماز. سزدن اخلاص اوزره توبه ایدنی الله تعالی مغفرت بیوریجی وتوبه اوزره وفات ایدنه مرحمت ایدیجیدر » .]

یعنی ؛ ای رسول مکرم ! اعرابدن بعضیلری « بز اللهه ورسولنه ایمان ایتدك » دیدیلر. سن آنلره « سز ایمان ایتمه‌دیکز. زیرا ایمان ؛ **اطمئنان قلبله برابر تصدیق حقیقیدر.** حالبوکه سزده تصدیق حقیقی حاصل اولمادی ولکن سز اسلام اولدق دیکز. زیرا اسلام ؛ **برکیمسه‌نك ظاهرده انقیاد ایتمسیله قتالده نفسنی خلاص ایتمسیدر.** بو معناجه اسلامیت سزده حاصل اولدیغندن اسلام اولدق دیه‌بیلیرسکز. چونکه ؛ کلمهٔ شهادتی

اظهارله مجادله‌یی ترك ایتدیكز ونفسكزی قتلدن قورتاردیكز فقط هنوز قلبلریكزه ایمان داخل اولمادی . زیرا حقیقت ایمان ؛ **تصدیقی لازم اولانه شیئی قلبله تصدیقدر.** اما لسانله اقرار، ابدانله اعماله وتصدیق قلبه واخلاصه مقارن اولمادقجه ایمان اولماز. اكر سز خلوص قلبله نفاقی ترك ایده‌رك الله تعالی‌یه ورسولنه اطاعت ایدرسه‌كز اعمالكزدن برشی نقصان اولماز . زیرا ؛ الله تعالی اطاعت ایدنلرك كناهلرینی مغفرت وتوبه ایدنلره مرحمت ایدیجیدر» دی كه آنلر كندیلرینك الله تعالی ورسولی عندنده حقا مؤمن اولمادقلرینی بیلسونلر.

بو آیتده بیان اولوندیغی وجهله ایمانله اسلام بیننده فرق؛ لغت حسبیله‌در . اما عرف وشرع حسبیله ایمانله اسلامك حكم شرعیسی بردر ، بینلرنده فرق یوقدر . علم كلامده علماء اهل سنتك تحقیقلری‌ده بومنوال اوزره‌در .

اكثر مفسرینك بیانلری وجهله بو آیت ؛ (بنی اسد) قبیله‌سندن بر جماعت حقنده نازل اولمشدر . چونكه ؛ روایت موثوقه‌یه نظراً آنلر بر قحطلق سنه‌ده اولادوعیاللریله برابر حضور رسول اللهه عرض دخالت ایدرلر ودیرلركه « یا رسول الله ! بز عائله‌مزله سكا كلدك ومؤمن اولدق باشقه قبیله‌لركبی سنكله محاربه ایتمه‌دك » . آنلر بویله دیمكله ایمانلریله رسول اللهه برایلك یاپدقلرینی فرض ایله ایمانلرینك منفعتی رسول اللهه عائدكبی ایمانلرینی رسول اللهه بر اییلك صره‌سنده سرد ایده‌رك رسول اللهدن ایمانلرینه مكافات طلب ایتملری اوزرینه بو آیت جلیله نازل اولمش و «ایمان ایتدك» سوزلرینك یالان اولدیغی جناب حق بو آیتله خبر ویرمشدر . چونكه كلمهٔ شهادتی اظهاردن مقصدلری ؛ رسول اللهدن صدقه آلمق ونفقه طلب ایتمكدی ، یوقسه حقیقی تصدیقه مقارن ایمان دكلدی .

*
* *

واجب تعالی بعض اعرابینك اظهار ایتدكلری ایمانلری قلبلرینه موافق اولمادیغی بعد البیان ایمانك حقیقتنی بیانله اعرابیلری وسائر اهل ضلالی حقیقت ایمانه دعوت ایتمك اوزره ﴿ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴾ بیوریور .

[آنجق ایمان حقیقی ایله مؤمنلر شول كیمسه‌لردركه آنلر الله تعالی‌یه ورسولنه ایمان ایتدیلر وایماندن صوكره اصلا شبهه ایتمه‌دیلر والله تعالی‌نك یولنه جانلریله ومالل‌ریله اعداء دینله مجاهده ایتدیلر. ایشته آنجق شو اوصافی جامع اولان مؤمنلر ایمانلرنده صادقلردر.]

یعنی ؛ ای جماعت بنی اسد ! سزك لسانكزله « بز ایمان ایتدك » دیمه‌كز حقیقت ایمان دكلدر. بناءً علیه؛ سز حقیقی مؤمن دكلسكز. حقیقی مؤمنلر شول كیمسه‌لردركه آنلر الله تعالی‌یه ورسولنه ایمان ایتدكدن صوكره ایمان ایتدكلری مسائلده ورسول اللهك كندیلرینه خبر ویردیكی احوال آخرتده اصلا شك ایتمه‌دكلری كبی الله تعالی‌نك یولنه ماللریله جانلریله اعلاء كلمة الله ایچون اعداء دینله محاربه ایتدیلر . ایشته ایماننده اخلاص ایدنلر واصلا ایماننده تردد ایتمه‌مكله برابر دین الٰهی‌یی اعلا خصوصنده هر زمان ماللرینی وجانلرینی فدایه مهیا اولانلر ایمانلرنده صادقلردر، یوقسه سزك كبی مجرد لسانیله تكلم ایدوب قلبلرنده تصدیق بولونمایانلر ایمانلرنده صادق دكللردر .

*
* *

واجب تعالی حقیقت ایمانی بیاندن صوكره قلبلرینك خلافنه لسانلریله ایمان ایتدكلرینی خبرویرنلرك خبرلرینی رد وانكار ضمننده ﴿ قُلْ اَتُعَلِّمُونَ اللّٰهَ بِدِينِكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴾ بیوریور .

[ای نبی معظم ! قلبلرینك خلافنه لسانلریله ایمانی اظهار ایدنلره خطاباً سن دی كه « دینكزی الله تعالی‌یه‌می بیلدیریورسكز ؟ حالبوكه الله تعالی یری وكوكلری ویرده وكوكلرده اولان جمله موجوداتی وخفی وجلی بالعموم اسراری بیلیر.] شو حالده سز نه ایچون یالان شیئی اخباره جرأت ایدیورسكز ؟

بعض روایته نظراً (بنی اسد) قبیله‌سندن كلن كیمسه‌لر حقنده اولكی آیت نازل اولونجه آنلر ایمانلرنده صادق اولدقلرینه دائر یمین ایده‌رك حضور پیغمبری‌یه تكرار كلملری اوزرینه بو آیت نازل اولمشدر . بو روایته نظراً آیت جلیله آنلرك خبرلری كبی یمینلری‌ده كاذب اولدیغی بیاندر .

*
* *

واجب تعالی اعرابك ایمانلرینی اخبارلرنده صادق اولمادقلرینی بیاندن صوکره ایمانلریله امتنانلرینك جائز اولمادیغنی بیان ضمننده ﴿ يَمُنُّونَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ اِسْلَامَكُمْ بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰيكُمْ لِلْاِيمَانِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾ بیوریور.

[ای حبیبم ! آنلر اسلام اولدقلرینی سکا ایلك وکندی طرفلرندن برشی احسان ایتمش کبی صایارلر. سن آنلره دی که « اسلامیتکزی بکا بر نعمت کبی تعداد ایتمه‌یك. بلکه سوزیکزده صادقسه‌کز الله تعالی ایمانك یوللرینی سزه کوستروب رسولی واسطه‌سیله سزی طریق حقه دعوت ایتدیکی ایچون سزك اوزریکزه نعمتنی تعدادایدر.]

یعنی ؛ ای رسول ذیشان ! بعض اعراب « بز اسلام اولدق. بناءً علیه ؛ سنکله محاربه ایتمه‌دك وسکا باشقه قبیله‌لر کبی بر اذیتده‌ده بولونمادق » دیملریله کأن آنلرك ایمانلرینك فائده‌سی سکا عائد ایمش کبی سکا قارشی ایمانلرینی تعدادله سنی منتدار ایتمك ایسترلر. سن آنلره دی که « بنم اوزریمه بر نعمت انعام ایتمش کبی اسلام اولدیغکزی بکا تعداد ایتمه‌یك ، بلکه الله تعالی‌نك سزه ایمانك یوللرینی کوسترمسی سزك حقکزده بویوك برنعمت اولدیغندن الله تعالی سزك اوزریکزه نعمتنی تعداد ایدر. اکر ایمان ایتدك واسلام اولدق دیه‌رك سویله‌دیککز سوزیکزده صادقسه‌کز منت اللهکدر ، سزك دکلدر ».

(یمنون) مَنّ ؛ برکیمسه‌نك آخر اوزرینه واقع اولان نعمتلرینی آخره تعدادله یوك آلتنده براقمقدر. اعرابیلرده ایمانلرینی رسول اللهه بر نعمت واحسان ایمش کبی حساب ایده‌رك « بز ایمان ایتدك وبو ایمانمز بزم طرفمزدن سکا بر نعمتدر. سن‌ده بوکا قارشیلق بزه نفقه ویر » دیملری رسول اللهه مَنّ اولوب بو ایمانلرینك منفعتی آنجق کندیلرینه عائد اولدیغنی ومنفعتی کندینه عائد اولان شیئی رسول الله اوزرینه تعدادلری لایق اولمادیغنی جناب حق بو آیتده بیانله اعرابك شو حرکتلرینك غایت چیرکین اولدیغنه‌ده اشارت بیورمشدر. چونکه ایمانده ایکی شرف واردر: برنجیسی ؛ الله تعالی‌یی شرکدن تنزیه‌در. ایکنجیسی ؛ مؤمن اولان کیمسه‌نك جهل علی الله بابنده قورتولمسیدر. اعرابیلرك

بو ایکی شرفدن هیچ بریسنی آرامقسزین اسلام اولدقلرینی اعلانله همان دنیاجه برمکافات بکله‌ملری غایت جاهلانه بر معامله‌در. بناءً علیه؛ مؤمن اولان کیمسه شرف ایمانله مشرف اولدیغنه شکرله رضاء اللهدن باشقه برشی دوشونمز. اکر دوشونورسه اعرابیلر کبی اك عالی اولان برشرفی اك خسیس اولان اموال دنیایه وسیله قیلمق دنائتنی ارتکابدن باشقه برشی قازانامز.

فخر رازینك بیانی وجهله الله تعالی‌نك بونلره هدایتی؛ ایمانك دلائلنی وطریقلرینی کوسترمکدر. بناءً علیه؛ جناب حقك شو بیان اولونان صورتله بونلری هدایته قیلمسندن آنلرك اهتدا ایتملری لازم کلمز. چونکه ؛ الله تعالی ایمانك طریقنی قرآنده هرکسه کوستردی، لکن مشاهده اولوندیغی وجهله ایمانك طریقنه سلوکله اهتدا ایدنلر اهتداایتمه‌ینلره نسبتله غایت آزدر. اکر هدایته قیلمقله یعنی یول کوسترمکله او یوله سلوك ایتمك لازم کلسه هرکسك اهتدا ایتمسی لازم کلیردی. حالبوکه نفس الامرده اهتدا ایتمه‌ینلر چوقدر.

*
* *

واجب تعالی (بنی اسد) قبیله‌سندن خلاف واقع اولارق ایمانلرینی خبرویرنلرك بعض افعال غیرلایقه‌لرینی بیاندن صوکره «ایمان ایتدك» سوزلرنده صادق اولمادقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾ بیوریور.

[الله تعالی سموات وارضك خفایاسنی بیلیر والله تعالی سزك عمللریکزی کورور.]

یعنی؛ الله تعالی کرك عالم علوی وکرك عالم سفلینك سرائرینی بیلدیکندن الله تعالی‌دن خفی برشی اولاماز. چونکه اللهك علمی ؛ هرشیئی محیطدر. بناءً علیه ؛ کرك صورت علنیه‌ده وکرك صورت خفیه‌ده ایشله‌مش اولدیغکز عمللریکزك جمله‌سنی الله تعالی کوریجی وبیلیجیدر. شو حالده نصل اولویورکه سز قلبکزده اولان اسراریکزك خلافنه اخباره جرأت ایده‌رك بز ایمان ایتدك دیرسکز ؟ الله تعالی علام الغیوبدر. بناءً علیه ؛ سزك قلبکزده اولان نفاقی بیلیر وتوبه ایتمه‌دیککز تقدیرده عملکزه کوره مجازات ایدر.

عربی بیك اوچیوز اوتوز اوچ سنه‌سی ربیع الاولنك یکرمی دردنجی کیجه‌سی اشبو سورۀ شریفه‌نك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر.

سورهٔ ق

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . قرق بش آيتى جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ ﴾

متشابهاتك تأويلنى تجويز ايدنلره كوره تفسير طبريده بيان اولونديغى وجهله (ق) لفظى اسماء الٰهيه‌دن بر اسمدر . بوكا نظراً معناى نظم : [قاف اسم جليلنه قسم ايدرم] ديمكدر. تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً (ق) لفظى بو سوره‌نك اسميدر . بوكا نظراً معناى نظم: [شو اوقونان سوره ؛ سورهٔ قافدر .] ياخود (ق) لفظى واجب تعالى‌نك اولنده قاف حرفى اولان (قاهر) ، (قادر) ، (قريب) ، (قابض) و (قدوس) اسماء حسناسنك آناختاريدر . بوكا نظراً معناى نظم : [قادر وقيوم اولان ذات الوهيتمه وشريف وكريم و اولو اولان قرآنه يمين ايدرم] ديمكدر . ياخود (ق) لفظى (قضى ماهو كائن) معناسنه‌در . اوحالده معناى نظم : [الى يوم القيام وقوع بولاجق شيلرك جمله‌سيله حكم اولوندى ومجيد اولان قرآنه قسم ايدرم] ديمكدر .

مجيد ؛ الله تعالى عندنده كريم وشريف اولان شيدر . چونكه ؛ قرآنده خير كثير وبركت عظيم اولديغى جهتله جناب حق قرآنى مجيد صفتيله توصيف بيورمشدر. مجيد؛ شرف واولولق معناسنه دخى اولابيلور . چونكه قرآن ؛ انبياء سابقه حضراتنه نازل اولان كتابلرى نسخ ايتديكى جهتله كتب سماويه‌نك جمله‌سندن شرفليدر . شو حالده قرآنك معناسنى بيلن واحكاميله عمل ايدن كيمسه‌نك الله تعالى وقوللرى عندنده اولو وشرفلى اولاجغنده شبهه يوقدر . زيرا ؛ شرفلى كتابله عمل ايدن كيمسه البته شرفليدر . ياخود مجيد؛ عظيم معناسنه‌در . قرآنك عمل ايدنده منفعت وفائده‌سى پك بيوك اولديغندن

قرآن عظمت ايله توصيف اولونمشدر. قسمك جوابى مقدر (لتبعثن) لفظيدر. بوكا نظراً معناى نظم : [منافع وفوائدى بيوك اولان قرآنه يمين ايدرم كه سز اولدكدن صوكره البته ديريله‌جكسكز و سؤال و حساب كوروب عملكزه كوره البته مجازات اولوناجقسكز] ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى البته بعث اولوناجقلرينى قرآنه قسمله بيان ايتدكدن صوكره كافرلرك تعجبلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ بَلْ عَجِبُوا اَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ ﴾ بيوريور .

[آنلر امر نبوتك صدقندن شك ايله اكتفا ايتمه‌ديلر ، بلكه كندى جنسلرندن عذاب الٰهى وآخرت ايله قورقوتيجى بر ذاتك نبوتله كلمسنه تعجب ايتديلر .]

يعنى ؛ امانت وعدالت وصداقت صفتلريله متصف ومروت ووفا ايله معروف اولان بر ذاتك دعواسنى تصديق ونصيحتنى ديكله‌مك لازم ايكن كنديلرينى ارشاد ايتمك ايچون اللهك كوندرديكى رسولك سوزينى ديكله‌مك شويله دورسون كندى جنسلرندن آخرت عذابيله آنلرى تهديد ايدر بر رسولك كلمسندن تعجب ايتديلر . چونكه ؛ آنلرك اعتقادنجه رسول ملكلردن اولور، بشردن اولماز. حتى بشردن اولاجق اولسه بيله زنكين وخاطرلى و منصب صاحبى كيمسه‌لردن اولمق لازم اولديغنى اعتقاد ايتدكلرندن تعجب ايتمشلردر . حالبوكه بشردن بشره رسول كلمسى معقول اولديغى جهتله تعجبه شايان بر شى دكلدر . آنلر جمله عالمك خالقى الله تعالى اولديغنى بيلوب اقرار ايتدكلرى حالده الله تعالى‌نك كنديلرينى طوغرو يوله سوق ايتمك ايچون بشردن بر رسول كوندرمسنه تعجب ايتديلر. بشردن بشره رسول كوندرمك حكمت بعثته موافق ومعقول اولوب رسولك دعواسنى تصديق ايتمك وحسن قبول ايله قارشيلامق لازم ايكن بالعكس تعجبله قارشيلامق بر امر منكر اولديغنى جناب حق بو آيتله بيان بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالى پيغمبريمز افنديمزك رسول اولارق كلمسندن كافرلرك تعجبلرينى بياندن

صوكره آخرتك وجودينه تعجبلريني بيان ايتمك اوزره ﴿ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هٰذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ * ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَاباً ذٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ﴾ بيوريبور.

[رسول الله كافرلرى آخرت عذابيله قورقوتونجه كافرلر ديديلركه « شو اولدكدن صوكره ديرلمك نه عجيب برشيدركه بز اولوب طوپراق اولديغمزده مى ديريله جكز ؟ ايشته شو سوز عقلدن اوزاق بر شيدر » .] كافرلر بويله ديمكله آخرتى بالكليه انكار ايتديلر . چونكه ؛ آنلرك عقلى سخيف اولديغندن لايقيله دوشونوب محاكمه ايده مه ديلر . بناءً عليه ؛ بردنبره انكاره قالقيشديلر . حالبوكه ابتداءً خلق اولوندقلريني دوشونسه لردى بردنبره انكار ايتمزلردى .

اهل مكه نك بوسوزلرى كفر محضدن عبارت اولديغنه اشارت ايچون اسم ضمير يرنده ﴿ كافرون ﴾ لفظى اسم ظاهر اولارق وارد اولمشدركه بوسوزلرى كفر اولديغى صراحةً بيانله آنلرك كفريني عالمه اعلان اولديغى كبى آخرتى وحشر ونشرى انكار ايتمك كفر اولديغنى دخى قوللره تعليم واردر . چونكه عالمك حدوثنى وآخرتك وجودينى اعتقاد ايتمك ؛ دينك اس الاساسيدر . بناءً عليه جميع اديانك تملى ؛ آخرتى اعتقاد ايتمكدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك آخرتى انكار ايتدكلريني بياندن صوكره آنلرك شبهه لريني ازاله ايتمك اوزره ﴿ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ ﴾ بيوريبور.

[بز محقق آنلردن ارضك تنقيص ايتديكنى بيليرز. بزم عنديمزده عموم اشيايى حفظ ايدر كتاب واردر .]

يعنى ؛ اهل مكه انسانلرك اولدكدن صوكره ديريله جكنى نه دن اوزاق برشى عد ايدر وبزم قدرتمزى نه دن انكار ايدرلر ؟ حالبوكه اولوب طوپراغه قاريشدقدن صوكره طوپراغك آنلرك وجودلرندن نه مقدارينى ييدى ونه قدر نقصان ايتدى واتلرندن وكميكلرندن وهربر جزؤلرينك نره لرده قالديغنى بز بيليرز. زيرا ؛ اجزالرندن نه قدر نقصان

وجزؤلرينك نره لرده اولديغنى وهر كسك اسملريني حفظ ايدر بزم عنديمزده كتاب واردركه او كتابدن هيچ برشى غائب اولماز هرشى يازيليدر و يازيلانلرده يا كليش يازلماز طوغرو يازيليدر . بناءً عليه ؛ وقوعات عينيله ذكر اولونور تبدل وتغير اولماز .

فخر رازى وخازنك بيانلرى وجهله جناب حقك امواتى احيايه قادر اولديغنه وعلمنك ده جمله ذرات جهانى احاطه ايتديكنه آيت جليله دلالت ايدر . چونكه بيضاوينك بيانينه نظراً واجب تعالى نك كندى عندنده هرشيئى حفظ ايدر بر كتابك موجود اولديغنى بيان ايتمسى ؛ علمنك هرشيئى احاطه ايتديكنى بيان وتمثيل قبيلندندر . كأن ايچنده هرشى يازيلى بر كتابه مالك اولوب مطالعه سيله مشغول اولان كيمسه او كتابده اولان هرشيئى بيلديكى كبى واجب تعالى نك علمندن ده كتابده يازيلى اولديغى كبى هيچ برشى غائب اولماز ديمكدر . ياخود كتاب ايله مراد ؛ **لوح محفوظدر** . چونكه ؛ لوح محفوظده هرشى علمنك مقتضاسنجه يازيليدر . شوحالده « علم الٰهى هرشيئى احاطه ايتمسه لوح محفوظده هرشى يازيلى اولامازدى » ديمك اولور .

اولكى آيتده كافرلرك « بز طوپراغه قاريشدقدن صوكره ناصل ديريله بيليرز ؟ زيرا ؛ اجزامز طوپراغه قاريشدقدن صوكره بربرندن آيرمق ممكن دكلدر. اجزالر بربرندن آيرلمانجه احياده ممكن اولامازه ديمشلردى. ايشته بو آيت ؛ كافرلرك بوشبهه لريني ازاله ايتمكله آنلره جوابدر. زيرا ؛ علم الٰهينك اجزالرك هرذره سنه لاحق اولديغنى بيانله اجزالرك تفريقى ممكن اولوب هيچ كيمسه نك اجزاسى ديكرينك اجزاسنه مشابه اوليه جغنى وعلم الٰهيده هربرلرينك جزؤلرى آيرى آيرى معلوم اولديغنى وعلم الٰهى ايجابى آنلرى جمع ايده رك ديرلتمك ممكن اولديغنى اثباتله كافرلره جواب ويرمش وحشرى انكارلريني رد وابطال ايتمشدر.

*
* *

واجب تعالى كافرلرك حشرى انكار ايتمرليه حقى تكذيب ايتمش اولدقلريني بيان ايتمك اوزره ﴿ بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِى اَمْرٍ مَرِيجٍ ﴾ بيوريبور.

[بلكه آنلر حق اولان رسول واو رسولك كتابى اولان قرآن كنديلرينه كلديكى زمان تكذيب ايتديلر . بناءً عليه ؛ كنديلرينه اضطراب ويريجى مختلف سوزلر ايچنده

قالديلر .] چونكه ؛ آنلره كلن رسول حق وسوزى طوغرو ودعواسى صادق ايدى . شو منوال اوزره رسول كنديلرينه كلنجه تكذيب ايتديلر وهر برى بر كونا سويله‌مكله مختلف سوزلر آره‌سنده شاشديلر ونه‌ياپاجقلرينى بيله‌مديلر. بناءً عليه ؛ دائما اضطراب اليم ايچنده قالديلر . زيرا ؛ اهل مكه رسول اللهه بعضاً ساحر ، بعضاً كاهن وبعضاً‌ده شاعر ديديلر وبوسوزلرينك هيچ برنده ثبات ايتمه‌ديلر. چونكه ؛ هرنه سويلسه‌لر رسول اللهك حال وشانه لايق اولمادق بر سوز اولديغى جهتله سويله‌دكدن صوكره او سوزدن دونمكه كنديلرى مجبور اولدقلرندن اسناد ايتدكلرى شيلرك هيچ برنده ثبات ايده‌ميورلردى . زيرا ؛ عناد واستكبار سائقه‌سيله افترا اولارق سويله‌نديكندن سويله‌نن سوز اوزرنده ثبات ممكن اولامازى . چونكه ؛ عالم كنديلرينى تكذيب ايدوب سويله‌دكلرى سوزلرى حسددن نشأت ايتمش افترا اولديغى كنديلرينه سويله‌دكلرندن سويله‌دكلرى سوزى برده‌ا سويله‌مكدن چكينير واوتانيرلردى . بنـاءً عليه ؛ سوزلرنده ثبات ايتملرى ممكن اولامايجه رسول الله حقنده نه‌ديه‌جكلرينى بيلمزوشاشقينلق اثرى‌اولارق برطاقم هذيانده‌بولونورلردى. فقط هر كسك اينانا جغى برشيئى سويليه‌مه‌دكلرندن بغض وعداوتلرينى تسكين‌ايده‌مه‌دكلرى جهتله دائما عذاب اليم ايچنده بولوندقلرينى جناب حق بوآيتله بيان بيورمشدر .

ايشته حقه قارشى اعتراض ايدن انسانلر برمدت قليله ظرفنده غالب كبى كورونسه‌لر بيله دائما مغلوب وحقك زبونى اولدقلرندن عذاب وجدانى‌دن واضطراب قلبدن قورتولامازلر.

*
* *

واجب تعالى كافرلرك حشرى انكار ايتدكلرينى بياندن صوكره انكارلرينى رد ايدن دلائل آفاقيه‌يى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَفَلَمْ يَنْظُرُوا اِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَالَهَا مِنْ فُرُوجٍ ﴾ بيوريور .

[اومنكرلر غفلت ايتديلرده اوزرلرنده بولونان سمايه وسماده بولونان قدرت الٓهيه‌نك اثرلرينى كورمه‌ديلرمى وآنلره بركره نظر عبرتله باقماديلرمى وبز كوكلرى نصل بنا ايتدك وآنلرك اوزرلرنده دير كسز نصل دوردوردق وهيچ نظر ايدوب كورمزلرمى كه بز يلديزلرله سمايى نصل تزيين ايتدك ؟ حالبوكه سمانك اوقدر عظمت وجسامتيله برابر اصلا ياريق

ويريتيق ودليك كبى برنقصانى يوقدر] كه هر نره‌دن باقلسه برسياق اوزره مساويدر. بعض محلى چقور ويا اكرى ويا يوكسك اولمق كبى نقصانلردن سالمدر . شوحالده بونلرى نظر اعتباره آلمق ودوشونمك لازم ايكن ترك ايتمك وممكن اولان حشرى انكار ايله‌مك حماقتدن باشقه برشى دكلدر . چونكه ؛ عالم علوى‌ده اولان عجائب وغرائبك كافه‌سى حشرك امكانى اثباته كافى دلائل قويه جمله‌سندندر . زيرا؛ بوقدر جسامت اوزره عجائب وغرائبى حاوى كوكلرى خلق ايتمكه قادر اولان الله تعالى‌نك انسانلرى اولدكدن صوكره ديرلتمكه قادر اولاجغى اولويتله ثابت اولور .

سما لفظى اوست طرفده اولديغنه دلالت ايتديكى حالده سمايى ذكردن صوكره (فوقهم) لفظى ذكر؛ حشرى انكار ايدن كافرلرى تكدير ايچوندر. يعنى « اى حشرى انكار ايدن انسانلر ! اوزريكزده اولان سمايى كورميورميسكز وكوروليه‌جك بر برده‌ميدر ؟ هرآن وهرساعت باشكزك اوزرنده كوزيكزى آچديغكزده كوروب دوروورسكز. شوحالده قدرت اللهه دلالت ايدن بوقدر دليللرى كوروب دورور كن حشرى نه ايچون انكار ايديورسكز ؟ » ديمكدر .

بوآيتده سمانك فوق لفظيله تأكيد اولونمسى وبناسنك غرابتى وبرچوق تزييناتله مزين اولديغى وبرطرفده دليك ويريتيق كبى برنقصان اولماديغى وسمانك قدرت الٓهيه‌يه دليل اولديغى بيان ايتمك ؛ سمانك موجود بر بنا اولديغى بيانله حكماء جديده‌نك « سما موهوماتدن عبارتدر » ديدكلرى سوزلرينى رد وابطال ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالى عالم علويدن حشرك امكانه دلالت ايدن دليللرى بياندن صوكره عالم سفليده حشرك وجود بولاجغنه دلالت ايدن دليللرى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَاَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَاَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴾ بيوريور .

[يريوزينى بز اوزاتدق ودوشه‌دك وارضك اوزرينه يوكسك وجسيم طاغلر قويدق كه بركمال سرعتله حركت ايدوب محورندن چيقماسون وير يوزنده هرنوعدن غايت كوزل اوتلر بيتيردك كه انسانلر هر برندن انتفاع ايتسونلر .]

يعنی ؛ آخرتی انكار ايدنلر بر يوزينه نظر ايدوب اللهك عجائب وغرائبنی كورمزلرمی كه حشری انكار ايدرلر ؟ اگر ارضه نظر عبرت وامعانله باقسه‌لردی آنلر حشری انكار ايتمزلردی . چونكه ؛ بز عظيم الشان ارضی دوشه‌دك وانسانلرك معيشتنه واستعماللرينه الويريشلی برصورتده اوزاتدق واوزرنده بولونان انسانلری راحتسز ايده‌جك درجه‌ده صاللانمسون ايچون بز ارض اوزرينه يوكسك طاغلری ثابت اولارق قويدق وير يوزنده انسانلرك منفعتلری ايچون هر نوعدن كوزل اوتلری بيتيردك كه او اوتلره باقانلرك كوزلرينه جلا وقلبلرينه سرور وانشراح ويرر وبونلرك جمله‌سی قدرت اللهك عظمتنه وحشرك امكانه دلالت ايدن دلائل جمله‌سندندر .

∴

واجب تعالی يرده وكوكده حشرك امكانه دلالت ايدن دليللری بياندن صوكره او دليللری ذكردن مقصدی بيان ايتمك اوزره ﴿ تَبْصِرَةً وَذِكْرٰى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنٖيبٍ ﴾ بيوريور .

[جمله ايشلرنده بزه متوكل اولوب تفويض امور ايدن هر عبد ايچون وعظ ونصيحت وحقی كوروب امور حقه استدلاله آلت اولسون ايچون كوكلری بنا وتزيين ايتدك ويری دوشه‌دك واوزرينه بويوك طاغلری قويدق وبونلرك جمله‌سنی حقی آرايیجی قوللريمزه عبرت اولسون ايچون ايشله‌دك .] شو موجوداتی خلق ايتمكدن مقصد وحكمت ؛ بو موجوداتك جمله‌سی بزم جانب معنويمزه توجه ايديجی هر عبد ايچون كمال قدرت و عظمتمزه ومتانت حكمتمزه دليل وارباب تأمله عبرت وحقی آرايیجی اولان كيمسه‌لره آينه مثابه‌سنده حقی كورمكه وسيله اولمسيدر .

(عبدٍ منيبٍ) درگاه الوهيته رجوع ايديجی قول ديمكدر . بو مقامده دلائله نظره وسمانك وارضك عجائبنی تفكر وتذكره رجوع ايديجی عبد ايچوندر يری وكوكی كوزيله كورمكه وقلبيله دوشونمكه وسيله قيلمقده ديمكدر .

∴

واجب تعالی حشرك امكانه واموانك احياسنه وقدرت الٰهيه‌نك شموله دلالت ايدن دلائل سماويه وارضيه‌يی بياندن صوكره سما ايله ارض آره‌سنده اولان دليللری بيان ايتمك اوزره ﴿ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاۤءِ مَاۤءً مُبَارَكًا فَاَنْبَتْنَا بِهٖ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصٖيدِ ۞ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضٖيدٌ ﴾ بيوريور .

[بز سمادن خيری وبركتی چوق ياغمور صولرينی انزال ايتدك واو مبارك صو سببيله باغلر وباغچه‌لر وبيچلمك شانندن اولان آرپه وبغدای كبی حبوباتی واوزونلغيله برابر برچوق يوك كوتورمكه متحمل اولان خرما آغاجلرينی بيتيردك كه او خورما آغاجنك بربری اوزرينه تراكم ايتمش ميوه‌لری واردر .]

∴

واجب تعالی بونلرك جمله‌سنی انسانلره رزق اولارق خلق ايتديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ رِزْقًا لِلْعِبَادِ ﴾ بيوريور .

[بو نعمتلرك جمله‌سنی انسانلره وسائر مخلوقاته رزق اولسون ايچون خلق ايتدك .

يعنی ؛ سمادن ياغموری ياغديرمقله اولمش انسان كبی قورومش بر يوزينی احيايه قادر اولان الله تعالی اولمش اولان انسانلری احيايه قادر اولمازمی واو ياغمور صولری سببيله خلق ايتديكی باغلرك ميوه‌لری وحبوبات سائره‌دن حاصل اولان انواع نعمتلر وبالخاصه خورما ايله دنياده انسانلری مرزوق ايدن الله تعالی جنتده قوللرينی مرزوق ايتمزمی وبو دنياده شو نعمتلری خلق ايدن الله تعالی آخرتده خلق ايتمكه قادر اولمازمی وبونلرك جمله‌سنده‌كی قدرتی مشاهده ايدوب دورور كن نه ايچون انكار ايدرسكز ؟ حالبوكه سزك انكار ايتديككز حشر واولدكدن صوكره انسانی ديرلتمك سزك كورديككز يری وكوكلری وآنلرك آره‌سنده اولان موجوداتی خلق ايتمكدن دها قولای ودها اهوندر . گرچه الله تعالی‌نك قدرتنه نسبتله كوچلك وقولايلق يوقدر . بناءً عليه ؛ بويوك وكوچوك وآغير وخفيف هر شيئك ايجادی عندالله ده مساوی ايسه‌ده بزلره نسبتله كوچ ومشكل اولان شيلری خلق ايتديكنی هر زمان كوروب دورور كن دها قولای اولان انسانك احياسنی محال عد ايتمك وقدرتك خارجنده كورمك عين حماقتدر .

واجب تعالى بو آيتده سما ايله ارض آره‌سنده اولان وحشرك وجودينه دلالت ايدن دليللرى ذكرله كافرلرك آخرتى انكارلرينى رد ايتمشدر . چونكه ؛ هرسنه اكيلوب بيچيله‌رك انسانلره غدا اولان آرپه وبغداى كبى حبوبات نوعندن اولان شيلرى ذكر ايتديكى كبى عصرلرجه پايدار اولوب اولاد واحفاده قالان خرما آغاجلرينى وبرچوق آغاجلردن تركب ايدن باغچه‌لرى وباغچه‌لرك ميوه‌لرينى ذكر ايتدى كه جمله‌سى حشرك امكانينه دلالت ايدر . زيرا ؛ هر برى قدرت الهيه‌نك كماله برر برهان كافيدر . چونكه ؛ ميوه آغاجلرينك كوز كونلرنده ياپراقلرينى دوكمسى انسانلرك اولوملرينه بكزه‌ديكى كبى بهار كونلرنده يكى طوغان چوجقلر كبى اوفاجق ياپراقلر وچيچكلر آچارق باشلايوب هر برينك كماله ايرمسى اولدكدن صوكره انسانك ديرلمسنه نه‌دن دلالت ايتمه‌سون ، البته دلالت ايدر .

*
* *

واجب تعالى حشرك امكانينه دلالت ايدن دليللرى ذكردن صوكره او دليللرك مقصده دلالت ايتديكنى صراحةً بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَحْيَيْنَا بِهٖ بَلْدَةً مَيْتاً كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ ﴾ بيوريور .

[بز عظيم الشان اولمش آدملر كبى قورومش بلده‌يى او ياغمور صولريله احيا ايتدك . او قورومش بلده‌يى ياغمور صويى ايله احيا ايتديكمز كبى اولدكدن صوكره سزى احيا ايله قبريكزدن بويله‌جه چيقارسكز .]

يعنى ؛ اى منكرلر ! اولدكدن صوكره انسانك احياسنى نه‌دن اوزاق عد ايدرسكز ؟ يريوزى قورومش وبربرينه متصل اصلا برمنفذ يوق ايكن ياغمور صولريله ناصل ياريلوب بهار كونلرنده اوتلرك بيتديكنى كورمزميسكز ؟ ايشته اويله‌جه ارادهٔ الهيه تعلق ايدنجه اوتلرك بيتديكى كبى انسانلرده بيتر واوتلرك بيتمه‌سيله انسانلرك بيتمه‌سنده هيچ فرق يوق ايكن برنوعنى كوزلريكز كوروب قلبلريكز تصديق ايتديكى حالده عين صورتده احيا اولوناجق انسانك ديرلمسنى نه‌دن انكار ايدرسكز ؟ شو حالده عين امكان وحكمده اولان ايكى شيئك برينى تصديق ديكرينى تكذيب ايتمك ؛ عناد واستكباردن باشقه برشى دكلدر .

*
* *

واجب تعالى زمان سعادتده بولونان مشركلرك حشر اجسادى انكار ايتدكلرى كبى امم سالفه‌نك ده انكار ايتدكلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَاَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ * وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَاِخْوَانُ لُوطٍ * وَاَصْحَابُ الْاَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ﴾ بيوريور .

[مكه اهاليسندن اول كچن حضرت نوحك قومى نوح عليه السلامى واصحاب رس نبيلرى (حنظله)يى وثمود قومى حضرت صالحى وعاد قومى هود عليه السلامى وفرعون وقبيله‌سى موسى عليه السلامى ولوط عليه السلامك عرقاً قرداشلرى حضرت لوطى واصحاب ايكه شعيب عليه السلامى ويمنده حميريلردن تبع قبيله‌سى نبيلرينى و بونلردن هر برى طرف الهيدن كنديلرينى ارشاد ايچون كوندريلن رسوللرينى تكذيب ايتديلر . بناءً عليه ؛ جمله‌سى عذاب الهى‌يه مستحق وغضب سبحانى ايله هلاك اولديلر .] شو حالده سنى تكذيب ايدنلرده البته آنلر كبى هلاك اولاجقلرندن آنلرك تكذيبلرينه سنك محزون اولمامقلغك لازمدر . زيرا ؛ سندن اول كچن انبيا برادرلرينك هپسى قوملرى طرفندن بوكبى تكذيبلره معروض قالديلر و عاقبت تكذيب ايدنلرك وجودلرى هلاكله عالمدن سوپرولديلر كيتديلر واهل ايمان پايدار اولديلر .

(اصحاب رس)ك كيملر اولديغنده اختلاف وارسه‌ده نعمت الله افندينك تفسيرنده بيان اولونديغنه نظراً رس ؛ بر قويونك اسمى اولوب اوقويونك اطرافنده ساكن اولانلره اصحاب رس دنيلمشدر . آنلره (حنظلة بن صفوان) نامنده بر نبى كوندريلوب آنى تكذيب ايتدكلرى مرويدر .

(اصحاب ايكه) ابو السعود افنديك بيانه نظراً (مدين) قريه‌سنده باشقه بشقه اورمان ايچنده ساكن اولدقلرنده اصحاب ايكه دنيلمش وبونلره شعيب عليه السلام بعث اولونمشدر .

قوم تبعه دائر بحث (سورهٔ دخان) ده كچمشدر . تبع ؛ يمنده (حمير) قبيله‌سنده ظهور ايدن پادشاهلرك عنوانيدر . تبعك كندى مؤمن اولوب قومى كافر اولديغندن جناب

حق قومنی ذم ایتمشدر . حق رسول اللهك « تبع نبیمیدر ، دكلیدر؟ بیلمیورم » بیوردیغی مرویدر . شو حالده (تبع) ك صالح بر كیمسه اولدیغنده شبهه یوقدر. لوط علیه السلامك قومی كندی عرقندن وعلی الاكثر اقربا وتعلقاتندن اولدیغی جهتله لوط علیه السلامك برادرلری دینمشدر .

*
* *

واجب تعالی امم سالفه‌نك حاللری ده رسول اللهك قومی اولان مشركلرك حاللری كبی اولدیغی بیانله رسولنی تسلیه ایتدكدن صوكره مشركلرك حشری انكارلرینی دلائل انفسیه ایله دخی رد ایتمك اوزره ﴿ أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴾ بیوریور .

[مشركلر بزم قدرتمزی انكار ایدرلرده آنلری اولا ایجادیمزله بزی عاجزمی ظن ایدرلر ؛ بلكه آنلر یكی بر ایجادده شك ایدیجیلردر .]

یعنی ؛ آنلر حشری انكار ایدرلرده دوشونمزلرمی ؟ یوقسه آنلری اولا ایجادیمز سببیله بزی یورولدی وقدرتمز توكندی وایكنجی دفعه خلق ایتمكه قدرتمز قالمادی ظن ایدرلرده حشری آنك ایچونمی انكار ایدرلر وآنلر بیلمزلرمی بزم قدرتمزك وسائر صفاتمزك نهایتی یوقدر؟ بناءً علیه ؛ آنلری اولا ایجاده قدرتمز نصل تعلق ایتدی ایسه آخرنده ایجادلرینه ده اویله‌جه ده تعلق ایدر . چونكه ؛ امكانده بدایه ایله نهایه‌نك فرقی یوقدر . هر ایكی صورت ، امكانده مساوی اولدیغی كبی قدرتمزك تعلقی ده مساویدر . شو حالده آنلر اولا ایجادیمزی بیلیرلر آنده شبهه ایتمزلر . بلكه آنلرك شبهه‌سی ایكنجی ایجادده‌در . زیرا ؛ أولمش بر كیمسه‌نك تكرار دیرلمسی عادتك خلافی اولدیغندن انكار ایدرلر. یوقسه اولا كندیلرینك ایجاد اولوندقلرینی هر زمان اقرار ایدرلر انكاره مجاللری یوقدر . آنجق شبهه‌لری ؛ أولدكدن صوكره یكی بر ایجادله تكرار ایجاد اولونملرنده‌در .

*
* *

واجب تعالی اولا ایجادی وثانیا ایجاده مانع برشی اولمادیغی بیاندن صوكره انسانك

هر حالده علم الٰهی لاحق اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم كه بز محقق انسانی خلق ایتدك وبز انسانك خاطرینه خطور ایدن شیلری بیلیرز. زیرا ؛ علممز حسبیله بز انسانه بوینده‌كی طمردن دها یقینز.]

یعنی ؛ ذات الوهیتمه قسم ایدرم كه بز انسانی اولا طوپراقدن وثانیا نطفه‌دن ایجاد ایتدك وانسانك نفسنه عارض اولان وقلبنده جولان ایدن كیزلی خاطره‌لرینی بیلیرز . بناءً علیه ؛ انسانك كوكلنه كلن خاطره‌لردن وسائر احوالندن بزه هیچ برشی كیزلی اولماز . چونكه؛ علممز آكا بوین طمرندن دها یقیندر. بو آیتدن مقصد ؛ انسانك ابتداءً ایجادینی بیانله أولدكدن صوكره احیا اولونمسنه استدلال ایتمكدر. چونكه ابتداءً ایجاده قادر اولانك أولدكدن صوكره‌ده اعاده‌یه قادر اولاجغی اولویتله ثابت اولور .

وسوسه ؛ كیزلی بر صدادر . نفسك وسوسه‌سی ؛ قلب انسانه خطور ایدن شیدر .
واجب تعالی انسانك قلبنه خطور ایدن شیلری تماماً بیلدیكنی بو آیتله بیان بیورمسیله ذات الوهیتنه خفی برشی اولمادیغی بیان بیورمشدر كه كافرلر قلبلرینه كلن خاطره‌لری كیزلی ظن ایتمسونلر. (من حبل الوريد) ورید ؛ انسانك بوینده ایكی طمردر كه بری صاغندن دیكری صولندن كلیر قفاسنده برلشیر ووجود انسانینك هر طرفنه قان بو طمرلردن جریان ایدر . بناءً علیه بو ایكی طمر ؛ انسانك وجودینك قوامیدر وروح انسانك بدنه حلولنه مداردر. شو حالده ورید دنیلن طمرلر انسانه نه قدر یقین ایسه علم الٰهینك آندن دها یقین اولدیغی واجب تعالی بو آیتله بیان بیورمشدر .
بو مقامده یقین اولان علم الٰهی اولدیغی بیان اولونمشدر . چونكه ؛ ذات الٰهیده مسافه اعتباریله یقینلق واوزاقلق تصور اولونمادیغندن آیتده هر نه قدر ذاتك یقینلغی ذكر اولونمش ایسه‌ده علمنك كمال شمولندن كنایه اولارق مجازدر . چونكه ؛ ذاتك یقین اولمسی علمك یقین اولمسنه سبب اولدیغندن ذاتنك یقین اولدیغی ذكرله علمنك یقین اولدیغی مراد اولونمشدر كه ذكر سبب وارادهٔ مسبب قبیلندن مجازدر .

*
* *

واجب تعالى انسانك هرحالنى بيلديكنى بياندن صوكره انسانك احوالنى كوزه‌تيجى صاغنده وصولنده ملك بولونوب جمله افعالنى وبالخاصه آغزندن چيقان سوزلرينى يازديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ * مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴾ بيوربيور .

[انسانك صاغنده وصولنده جانب الٰهيدن عموم احوالنى كوزه‌تمك وافعال واقوالندن هرنه صادر اولورسه آنلرى منتظماً دفتره يازمغه مأمور اولان ايكى ملك اوطورمقده‌در .] او ملكلر انسانك احوالنى تلقى ايتدكلرى زمان علم الٰهى لاحقدر و بويون طمرندن دها يقيندر . [وانسان بر سوز سويله‌مز ؛ الا آنك حضورنده حاضر برملك عملنى كوزه‌تيجيدر .] بناءً عليه ؛ انساندن كرك ثواب وكرك كناه هرنه صادر اولورسه آنك جمله‌سنى يازار .

يعنى ؛ انسانلرك مهمل اولارق سوزلرى وطوتديغى ايشلرى حكمسز قالامازهپسى يازيلور . زيرا ؛ انسانك جمله اعمالنى كوزه‌تمك ايچون طرف الٰهيدن كوندرلمش ايكى ملك مأمورلردر . او ملكلر انسانك هر بر حركات وسكناتنى تلقى ايتدكلرى زمان علم الٰهى آنك بوينىنده‌كى طمرلردن دها زياده يقيندر . بناءً عليه ؛ ملكلرده غفلت اولماز . فرض محال اولارق ملكلرده غفلت اولسه واجب تعالى‌نك علمى كافيدر وانسانك احوالنى كوزه‌تمكه مأمور اولان ملكلر برى انسانك صاغنده ديكرى صولنده‌در . صاغ طرفده اوطورانك وظيفه‌سى ؛ انسانك ثوابنى وصول طرفده اوطورانك وظيفه‌سى ؛ كناهنى يازمق اولديغى احاديث شريفه ايله ثابتدر .

بيضاوينك بيانه نظراً رسول اللهك « حسناتى يازان ملك سيئاتى يازانك اميريدر » بيورديغى مرويدر . بناءً عليه ؛ انسان حسنه ايشله‌ديكنده صاغ طرفده اولان ملك درحال اون ثواب يازار . اما بر كناه ايشله‌ديكنده صاغ طرفده اولان صول طرفده اولان ملكه « سن يدى ساعت ترك ايت ، يازما . زيرا ؛ مأمولكه بوآدم توبه ويا استغفار ايدرده كناهنه كفارت اولور » ديمكله سيئاتك درحال يازلمايوب يدى ساعت تأخير اولونديغى مرويدر .

واجب تعالى انسانك هرحالنى بيلديكى حالده احوالنى كوزه‌تمكه برملك مأمورايتمسى

بويوك بر لطف واحساندر . چونكه ؛ انسان ملكك حسنات وسيئاتنى يازه‌جغنى ويوم قيامتده عمله دفترينك آلنه ويريله‌جكنى بيلنجه كناهدن وازكچوب ثوابه رغبت ايتمكه سعى ايدر . بو ملكلرك مأمور اولملرينك حكمتلرندن بريسى ده انسان يوم قيامتده كناهنى انكار ايدرسه ملكلرك شهادتى ودفترك الده بولونمسى ايله انسانى الزام واسكات ايچوندر ، يوقسه واجب تعالى‌نك قوللرينك عملنى بيلمسنه احتياجندن دكلدر . زيرا ؛ واجب تعالى قوللرينك هرحاللرينى هرزمان بيلير دفتره احتياجى يوقدر . ملكلر انسانك هرحاللرنده بولونورلر ، الا دفع ضرورت وجماع حاللرنده كيريدن كوزه‌تيرلر . بناءً عليه ؛ ملكلرى اذادن وقايه ايچون انسانك ضرورى الوقوع اولان بو ايكى حالنده سوز سويله‌مسى كراهت اولديغى بعض احاديث جليله‌دن استنباط اولونارق كتب فقهيه‌مزده مذكوردر .

تفسير خازنده بيان اولونديغنه نظراً خير وشر انساندن صادر اولان هرشيئك ملكلر طرفندن يازلديغنه بو آيت دلالت ايدر . حتى خسته‌لغنده ايكله‌مه‌سنك دخى يازلديغى مرويدر . بعض علماده « ملكلرك يازديغى ثواب ويا عذاب ايجاب ايدن شيلر اولوب ثوابه ويا عذابه متعلق اولمايان شيلرى يازمادقلرينى بيان ايتمشدر .

*
* *

واجب تعالى هركسك عملنك يازيلاجغنى بياندن صوكره او عملك جزاسنى موتندن صوكره كوره‌جكى جهتله هركس ايچون موتك محقق اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴾ بيوربيور .

[حقه مقارن اولارق أولومك شدتى كلديكنده طرف الٰهيدن دنيلوركه « شو سكا كلن أولومدن سن فرار ايده‌مزسك » .]

يعنى ؛ ملكلرك انسانك ايشلرينى كوزه‌توب يازملرى أولومك شدتلرى كلوب موتك اماره‌لرى ظهور ايدنجه‌يه قدر دوام ايدر وموت كنديلرينه كلوب آجيسى هرطرفلرينى چويرنجه قبل الٰهيدن آنلره « شو سنك اوزريكه شيمدى نازل اولان أولومدن سن فرار ايده‌مزسك وبو أولومى سن كريه كورورردك . ايشته كريه كورديكك أولوم باغريكه چوكدى ، فراره مجالك قالمادى » دينور . اوت ! أولوم انسانك بوتون مألوفات ولذائذينى

قطع ایتدیکندن جمله انسانلر نظرنده غایت چیرکین و آجی برشیدر . بناءً علیه ؛ ممکن اولسه هرانسان أولمه‌مك ایستر ، لکن فائده ایتمه‌دیکنی وأولومدن قاچمق ممکن اولمادیغنی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر .

(سَكْرَةُ الْمَوْتِ) **أولومك شدتی که عقله غالب وفهمه مانع برحالدر** . أولوم کلنجه بو شدت آنك هرطرفنی احاطه ایدر . ایشته اوزمان انسان عاقبتنك سعادت ویاخودشقاوت اولدیغنی مشاهده ایدر وکندی ایچون حقیقت حال تبین ایلر .

*
**

واجب تعالی انسان ایچون أولوم محقق اولوب أولومدن قاچمق ممکن اولمادیغنی بیاندن صوکره بعدالموت جزانك موقعی یوم قیامت اولوب یوم قیامت دخی اسرافیلك صوره اوفورمسیله اولاجغی جهتله صوره اوفوروله‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ ﴾ بیوریور .

[اسرافیل طرفندن صوره اوفورولوب هرکس حیران اولارق آیاق اوزرینه قالقدقلری زمان قبل الله‌دن « ایشته شوکون؛ دنیاده سزه وعد اولونان کوندر » دینمکله اوکونك قیامت کونی اولدیغی هرکسه اعلان اولونور .]

بو آیتده نفخله مراد ؛ **ایکنجی دفعه اوفوروله‌جق اولان صوردر** . چونکه ؛ بوندن اولکی آیتده موت بیان اولونمشدی . زیرا قیامتده برنجی نفخ ایله مراد ؛ **انسانلرك وسائر ذی روحلرك أولملری وعالمك انتظامنده چیقوب خراب اولمسی ایچون واقع اولان نفخدر** . ایکنجی نفخ ایسه **انسانلرك قبرلرنده قالقوب حیات بولملری وهرکسك جزاسنی کورمسی ایچوندر** . شو حالده موتی بیاندن صوکره نفخك بیانی ؛ نفخله مرادك ایکنجی صور اولدیغنه دلالت ایدر . **دنیاده پیغمبرلر واسطه‌سیله قیامتك کله‌جکی امتلرینه وعد اولوندیغندن اوکونه** یوم وعید دنیلمشدر .

*
**

واجب تعالی صورك اوفورولمسنی بیاندن صوکره صور اوفورولوب انسانلر قالقوب عرصهٔ محشره کلدکلرنده جریان ایده‌جك احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ﴾ بیوریور .

[هر نفس عرصهٔ محشره کلور . حالبوکه کندیسیله ایکی ملك بولونور . او ایکی ملکدن بریسی آنی محشره سوق ایدر، دیکری عملنك اقتضاسنه کوره منفعتنه ویاخود مضرتنه شهادت ایدر .]

یعنی ؛ صور اوفورولوب هرکس قبرندن قالقوب محشره کله‌جکنده هرشخص یاننده ایکی ملك بولونارق کلیر . اوملکلردن بریسی او شخصی محشره سوق ایدر دیکری ده آنك لهنه ویا علیهنه شهادت ایدر .

قاضینك بیاننه نظراً هرشخصله برملك اولوب ایکی صفتی جامع اولمق احتمالی واردرکه او برملك هم سوق ایدر هم ده منفعت ویامضرتنه شهادت ایدر . **یاخود** سوق ایدن ملك دنیاده کناهنی یازمغه مأمور اولاندر وشهادت ایدن ملك ده ثوابنی یازمغه مأمور اولاندر . یاخود سائق ایله مراد؛ **انسانك نفسی وآنك مقارنیدر** . شهیدله مراد ؛ **انسانك اعضاسیدر** .

خلاصه ؛ صور اوفورولدقدن صوکره ناسك محشره کلدیکی زمان هرکسك ایکی ملکله کله‌جکی واوملکك بری سوق ایدیجی اولوب دیکری عملنه شهادت ایده‌جکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
**

واجب تعالی هرنفسك ایکی ملکله حضور الٰهی‌یه کله‌جکنی بیاندن صوکره اوزمانده جانب الله‌دن کله‌جك خطابی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴾ بیوریور .

[طرف الله‌دن انسانلره خطاباً « ذات الوهیتمه قسم ایدرم که ای انسان!

سن شو كونك كله‌جكندن غفلتده ايدك . بناءً عليه ؛ بو كون بزسنك كوزكدن پرده‌يی آچدق . شو حالده بو كون سنك كوزك كسكيندر شدتله هرشيئی كورور » ديمكله قيامتی انكار ايدنلر تكدير اولونورلر .]

يعنی ؛ صور اوفورولوب انسانلر محشره كلدكلرنده طرف الٰهيدن هر انسانه خطاب ايده‌رك دنيلوركه « ای انسان ! سن دنياده شو كوندن غفلت اوزره ايدك . ايشته غفلت ايتديكك كونی رأی العين مشاهده ايتدك . بزسنك كوزكدن اوغفلت پرده‌سنی قالديردق . بناءً عليه؛ بو كون كوزك غايت حدتلی وكسكيندر هرشيئی كورور وكورولمسی ممكن اولان هرشيئه تأثير ايدر . حالبوكه دنياده كوزك محسوساتی كورمكه آليشديغندن معقولاتی كورمز وآخرته اينانمازدی . بو كون ايسه او پرده‌لر آچيلدی ، هرشی ميدانه چيقدی وهرشيئی كورور اولدك ، هيچ برشيده شبهه‌ك قالمدی » ديمكله دنياده كی قصورلری يوزينه وورولور .

فخررازی و خازنك بيانلری وجهله بوآيت ؛ بودنياده مشاهده‌سی ممكن اولمايان شيلری آخرتده هركسك مشاهده ايده‌جكنه دلالت ايدر. چونكه ؛ دنياده كورمكه مانع اولان غفلت و كوزك ضعفی وسائر پرده‌لر آخرتده زائل اولور . شو حالده « مانع زائل اولونجه ممنوع عودت ايدر» قاعده‌سنجه پرده زائل اولونجه پرده‌نك كورولمسنه مانع اولان شيلرك جمله‌سی كوريلور. بناءً عليه ؛ انسان كورمه‌ديكی بر چوق شيلری كورور ودنياده كورولمسی ممكن اولمايان بر طاقم شيلری كورمك ممكن اولور . چونكه ؛ كوزك ضعفی كيدر وغايت كسكين بر حاله كلور .

* * *

واجب تعالی آخرتده عاصی اولان انسانلره سويله‌نه‌جك سوزلری بيان ايتدكدن صوكره عاصيلرك مقارنلری اولان شيطان ويا ملك طرفندن سويله‌نه‌جك سوزی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَقَالَ قَرِينُهُ هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ ﴾ بيوريور .

[كناهكار اولان كيمسه‌نك مقارنی اولان شيطان ديركه « ايشته شوعاصی بنم عندمده جهنم ايچون حاضردر » .]

يعنی ؛ كناهكار اولان كيمسه‌لرك دنياده آخرتدن غفلتلری اوزرينه يوم قيامتده تكدير اولوندقدن صوكره دنياده انسانك دائما يانده بولونان وآزديران شيطان ديركه « ايشته شوعاصی بنم عندمده جهنم ايچون حاضردر . زيرا ؛ بن اغفال ايتدم ، آلداتدم و كوتو عمللرينی كنديسنه كوزل كوستردم وآنی يولدن چيقارمقله وبر چوق كناهلر ايشله‌تمكله جهنمه استحقاق كسب ايتديردم حاضرلادم . بناءً عليه ؛ بو كناهكار بنم عندمده جهنم ايچون حاضرلانمشدر » ديمكله جرمنی اعتراف ايدر . شو معنا ؛ قرين ايله مرادك شيطان اولديغنه نظراًدر . اما بعض مفسرينك بيانی وجهله قرين ايله مرادك انسانك عملنی كوزه‌تمكه مأمور اولان ملك اولديغنه نظراً معنای آيت : [انسانك ايشله‌ديكی عمللرينی يازمق ايچون دائما كنديسنه مقارن اولان ملك ديركه « ايشته شو دفتر اعمالكده يازيلی اولان عمللر سنك ايچون بنم حفظ ايتديكم عمللركه بنم عندمده حاضر ومحفوظدر » .

انسانك يانده دائما بولونور برقرين اولديغنه بوآيت دلالت ايدر. اما ملكك بولونديغنه وعملنك يازلديغنه ديكر آيتلرده دخی دلالت واردر . بناءً عليه ؛ هركسك عملنی يازمق ايچون ملكك بولونديغی قطعيدر ، خلافنی اعتقاد جائز دكلدر و انسانی آزديرمق ايچون شيطانك بولونديغی دخی قطعيدر بونده‌ده شبهه اولماديغی كبی هركسك يانده آكا مخصوص بر شيطانك مقارن اولديغنه دخی بعض احاديث جليله دلالت ايدر .

* * *

واجب تعالی انسانك قرينی طرفندن سويله‌نه‌جك سوزی بياندن صوكره كندی طرفندن سويله‌نه‌جك سوزی بيان ايتمك اوزره ﴿ أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ۞ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ ﴾ بيوريور .

[حساب كوريلوب هركسك كيده‌جكی محل ميدانه چيقنجه الله تعالی طرفندن دنيلوركه « آتك جهنمه هر كفر ايديجی كافری كه اوكافر حقه عناد ايديجی واموالنك زكاتنی ويرمه‌يجی وحقدن كچه‌رك باطله ميل ودينده شك ايديجيدر » . ايشته شوصفتلری طاشيان كافرك استحقاقی جهنمدر .]

يعنى ؛ عاصيلرك قرينلرى سويله‌دكدن صوكره واجب تعالى طرفندن عاصيلرى سوق ايدن ملكله اعماله شهادت ايدن ملكه خطاباً « اى ملكلر ! كفرنده ايلرو كيدن وشدت كوسترن هر كافرى جهنمه آتك كه او كافر حقى انكار ايتمكده صوك درجه عناد ايديجى واموالنك زكاتى ويرمه‌يجى ودين اسلامه كيرمك ايسته‌ينلرى منع وحقى ترك ايده‌رك باشقه‌لرينه ظلم ودين اسلامك حق اولديغنده شك ايديجيدر . ايشته شو صفتلرى طاشييان كافرك استحقاقى جهنمدر » بيورلمقله كافرك جهنمه آتلمسى امر اولونور وامر الٰهى درحال اجرا ايديلور .

واجب تعالى كافرلرى بو آيتده بش صفتله توصيف ايتمشدر : برنجيسى ؛ شدتله كفر ايديجى اولملريدر . ايكنجيسى ؛ حقى قبول ايتمه‌مكده عناد ايديجى اولملريدر . اوچنجيسى ؛ خير اولان ايشلره شدتله مانع اولملريدر . دردنجيسى ؛ ظلم وتعدى ايديجى وحقدن تجاوزله باطله ميل ايديجى اولملريدر . بشنجيسى ؛ دين محمديده شك ايديجى اولملريدر . بونلردن هر برى جهنمه استحقاقه كافى اولديغى حالده هپسنك بر آدمده بولونمسى آنك شدتله جهنمه آتلمسنى موجب اولاجغى اولويتله ثابتدر . بناءً عليه ؛ بو مثللو كافرلر حقنده جهنمه آتلملرينه دائر امر الٰهى شدتله وارد اولاجقدر . (كَفَّارٍ) شدتله كفر ايديجى ديمكدر كه مشركلردر . زيرا شرك ؛ كفرك هر نوعندن اشددر . (عَنِيدٍ) زياده عناد ايديجى ديمكدر كه حقى قبول ايتمه‌مكده شدت كوستريجيدر . (مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ) خير ؛ انواع عبادات وخيراتى شاملدر . شو حالده هر خيره مانع اولان كيمسه‌يه مناع للخير دنيلور . بو مقامده زكاتى مستحق فقرانك حقى ويرمه‌ينلر ودين اسلامه كيره‌جكلرى منع ايدنلر مراد اولونمغه اليقدر . چونكه ؛ آيتك (وليد بن مغيره) حقنده نازل و (وليد) ك ايسه صدقات مفروضه‌سنى ويرمكده غايت بخيل اولديغى مرويدر . (مُعْتَدٍ) ظلم وحقدن باطله ميل ايديجى ديمكدر وكافرلرك جمله‌سنده بو معنا موجوددر . (مُرِيبٍ) دين اسلامده شك ايديجى ديمكدر .

⁂

واجب تعالى شو بيان اولونان صفتلرله كافرلرى ذم ايتدكدن صوكره اعتقادده الٰه ثانى اولان شركى ارتكاب ايتدكلرينى بيانله دخى ذم ايتمك اوزره ﴿ اَلَّذِى جَعَلَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَ فَاَلْقِيَاهُ فِى الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ﴾ بيورييور .

[او كافر عنيد شول كيمسه‌دركه اللهله برابر اللهدن باشقه معبود اتخاذ ايتدى واللهدن باشقه معبود اولديغنه ذاهب اولدى . شو حالده او معند كافر اللهك شريكى اولديغى اعتقاد ايدنجه « سز آنى شدتلى عذاب ايچنه آتك » دنيلور . بناءً عليه ؛ مشركلر جهنم عذابنك الك شدتلى موقعنده بولونورلر .] زيرا شرك ؛ كفرلرك هر نوعندن اشد اولديغى جهتله شركى ارتكاب ايدنلر عذابك شدتليسنه مستحق اولورلر . چونكه جزانك جنايته كوره ترتيب اولونمسى ؛ عدالت وقواعد اساسيه اقتضاسندندر .

⁂

واجب تعالى اللّٰه تعالى‌يه شرك ايدن مشركك جهنمك شدتلى آتشنه آتلمسى طرف الٰهيدن امر اولونونجه بوتون كناهلرينى شيطانه تحميل ايتمسى اوزرينه شيطان طرفندن ايراد ايديله‌جك نطقنى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا اَطْغَيْتُهُ وَلٰكِنْ كَانَ فِى ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴾ بيورييور .

[او مشركك قرينى اولان شيطان ديركه « ياربى ! بن اونى اضلال ايدوب طغيانه سوق ايتمه‌دم ولكن او كندى هدايتدن پك اوزاق ضلالتده ايدى » .] شيطان بويله ديمكله كافرك جنايتنى كنديسنه يوكله‌تير .

يعنى ؛ كافرك جهنمه آتلمسنى جناب حق امر ايتمسى اوزرينه او كافر جهنمه كيرنجه « ياربى ! بنى ، مقارنم اولان شيطان آزديردى ، بوتون كناهلرى ارتكابمه سبب او اولدى » ديه‌رك شيطاندن شكايت ايدنجه شيطان مقابله ايدر ديركه « اى بزم ربمز ! بن آنى اضلال ايتمه‌دم و لكن او كندى يولدن چيقدى وبر ضلالتده بولوندى كه او ضلالت هدايتدن غايت اوزاق ايدى وطوغرى يوله كيرمك احتمالى يوقدى » .

شو معنا ؛ قرینك شیطانه اولدیغنه نظرآدر . اما قرینك ملك اولدیغنه نظراً معنای آیت شویله‌در : [کافرلر جهنمه کیرنجه « یاربی ! بن طاغی دکلدم ولکن عمامی یازان ملك بنم دیمه‌دیکم سوزلری وایشله‌مدیکم عمللری یازمش . بن دفترمده اولان کناهلری ایشله‌مدم » دیمسی اوزرینه قرین اولان ملك « ای بزم ربمز ! بن امر اولوندیغم وجه اوزره یازدم . بناءً علیه ؛ عجله ایتمه‌دم ، آنجق سویله‌دیکنی وایشله‌دیکنی یازدم . سویله‌مدیکنی وایشله‌مدیکنی یازمادم ولکن او کندیسی طغیان ایتمکله ضلالتی ارتکاب ایتدی . » دیمکله کافری الزام ایدر .

فخررازینك وابوالسعودافندینك بیانلری وجهله کافرك کفری شبهه اوزرینه اولمایوب مجرد عناد واستکباردن نشأت ایتدیکی جهتله ایمانی اختیار ایتمسی غایت اوزاق اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق ضلالتی بعدیت یعنی غایت اوزاقه اولمقله توصیف ایتمشدر .

شیطانك بوندن اولکی آیتلرده « بنم اضلالم سببیله جهنمه حاضرلانمش » دیمسیله بو آیتده « اضلال ایتمه‌دم » دیمسی آره‌سنده تناقض یوقدر . چونکه ؛ « اضلال ایتدم » دیدیکنده « اختیاریله ضلالتی قبول ایتدی » دیمکدر . بو آیتده ایسه « اضلال ایتمه‌دم » دیمك « اضلاله اجبار ایتمه‌دم » دیمکدر . یاخود فخر رازینك بیانی وجهله شیطان اولکی آیتده اضلال ایتدیکنی اقرار ایتمش ایسه‌ده ایکنجی آیتده کندی‌ده جهنمه کیرنجه شیطان اضلالنی انکار ایتدی دیمکدر . بناءً علیه ؛ آیتلر شیطانك اقرار وانکارنی بیان ایتدیکی جهتله تناقض وارسه شیطانك سوزنده‌در ، کلام الٰهیده دکلدر . زیرا ؛ آیتلر شیطانك سویله‌یه‌جکی سوزلری حکایه‌در .

* * *

واجب تعالی جهنمه کیرن عاصی ایله قرینی اولان ملك وشیطانله آره‌لرنده واقع اولان مجادله‌لرنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ اِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ❊ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا اَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی آنلره دیدی که « بنم حضورمده مخاصمه ایتمه‌یك . چونکه ؛ شیمدی مخاصمه‌نك

فائده‌سی یوقدر . حالبوکه رسل کرام واسطه‌سیله سزی ارشاد ایچون انزال ایتدیکم کتابلرمده طغیان وعصیان ایدنلره عذاب ایده‌جکمی بیان و تقدیم ایتمش ایدم . سزایسه قبول ایتمه‌دیکز . بناءً علیه ؛ سزك ایچون احتجاجه صالح بر اعتذار قالمادی . شو حالده مجادله کزده فائده یوقدر . زیرا ؛ بنم عندمده سبق ایدن حکم الٰهیم تبدل ایتمز که (بن ایشله‌مه‌دم وبنی شیطان اضلال ایتدی) دیمك کبی برطاقم واهی اعتذارلردن فائده کوره‌سکز وبن قوللریمه ظلم ایدیجی دکلم .] شو حالده هر کسك عصیانی اوزرینه عذاب ایدرم ، کناهندن زیاده عذاب ایتمم که ظلم اولسون . بناءً علیه ؛ سزه واقع اولان عذاب سزك کناهکز مقداریدر وهیچ بر کیمسه‌یه عطف جرم ایتمکه صلاحیتکز یوقدر » دیمکله جناب حق آنلری مخاصمه‌دن نهی وفریادك وچاغیریشوب باغیریشمانك فائده‌سی اولمیه‌جغنی کندیلرینه تفهیمله اسکات ایدر .

* * *

واجب تعالی انس وجندن جهنمی طولدیره‌جغنی کتابلرنده خبر ویردیکی جهتله او خبرینی تصدیق و وعدینی تحقیق ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ﴾ بیوریور .

[ذکر ایت یا اکرم الرسل شول کونی که او کونده بز جهنمه سؤال ایدر دیرزکه « سن عاصیلرله طولدکمی ؟ » . جهنم‌ده « بزه دها زیاده وارمی ؟ » دیمکله جواب ویرر .]

یعنی ؛ اهل جهنم کلوب فوج فوج جهنمه آتلدیغنده بز جهنمه « ای جهنم ! سن کناهکارلرله طولدکمی ودها بوش یرك قالدیمی ؟ » دیرز . جهنم‌ده بزه « دها زیاده وارمی ؟ » دیر . چونکه ؛ عاصیلر کلوب جهنمه آتلدیغنده دها بوش محللری قالدیغی ایچون عاصیلردن دها زیاده اولسه آلابیله‌جکنی بیان ایدر .

تفسیر خازنده بیان اولوندیغی وجهله بو سؤال جهنمه اهل جهنمك جمیعیسی داخل اولمازدن اول اولمق احتمالی غالبدر . چونکه ؛ اهل جهنمك جمیعیسی داخل اولدیغنده دنیاده جناب حقك خبر ویردیکی جهتله جهنم طولاجغندن زیاده طالب اولماز . شو حالده زیاده‌یه طالب اولمسی اهل جهنمك هپسنك کیرمزدن اول اولاجغنه دلالت ایدر .

واجب تعالی جهنمك طولوب طولمادیغنی علم ازلیسیله بیلدیکی حالده جهنمه سؤالنك حکمتی ؛ ایکیدر : برنجیسی ؛ **دنیاده‌کی وعدینی تحقیق ایتمکدر** . چونکه ؛ دنیاده انس وجندن جهنمی طولدیره‌جغنی قرآنده بیان بیورمشدی . ایکنجیسی ؛ **کافرلری توبیخ وتنکیر ایچوندر** .

⁂

واجب تعالی اهل جهنمك حاللرینی بیاندن صوکره اهل جنتك بعض حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴾ بیوریور .

[اوزاق اولمادیغی حالده جنت متقیلره یاقلاشدیرلمشدر .]

﴿ هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ اَوَّابٍ حَفِيظٍ ﴾

[جانب الٰهیدن اهل جنته دنیلورکه « ایشته شو درجات عالیه ؛ اوامر الٰهیه‌یی حفظ ایده‌رك هر ایشنده اللهك شریعتنه رجوع ایدنلرك کلیسنه دنیاده وعد اولونان ثوابدر .]

﴿ مَنْ خَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ ﴾

[اومتقیلر شول کیمسه‌لردرکه آنلر عن الغیاب رحمن تعالیدن قورقار وخالص قلبی ایله جناب حقك حضورینه کلنلردر .] شو حالده اللهدن قورقانلره وحضور قلبله کلنلره جنت غایت یقینلاشدیرلمشدر .

یعنی ؛ شرکدن وسائر کناهلردن قاچینمقله نفسلرینی تهلکه‌دن وقایه ایدن مؤمنلره جنت اوزاق اولمادیغی حالده یاقلاشدیرلمشدر واهل جنت جنتی کورونجه طرف الٰهیدن آنلره «شو کوردیککز جنت؛ دنیاده سزه وعد اولونان جنتدر» دنیلور . واوجنت معصیتدن دونه‌رك طاعت الٰهیه‌یه رجوع ایدوب امر الٰهی‌یی لایق اولدیغی وجه اوزره حفظ ایدن کیمسه‌لرك جمله‌سنه یاقلاشدیریلورکه او کیمسه‌لر رحمن تعالی‌یی کورمه‌دکلری حالده قورقارلر . بناءً علیه ؛ حضور الٰهی‌یه اخلاص اوزره طاعت الٰهیه‌یه رجوع ایده‌رك خالص قلبلریله کلیرلر .

بیضاوی وخازنك بیانلری وجهله اهل جنت جنته داخل اولمازدن اول عرش اعلانك صاغ جانبندن یقین برمحلدن جنت اعلا اهل جنته کوستریلور واوزمان « شو کوردیککز جنت ؛ دنیاده سزه وعد اولونان جنتدر » دنیلور . ایشته او زمانده جریان ایده‌جك احوالی جناب حق بو آیتله بیان بیورمشدر . اهل جنت رحمت الٰهیه‌یی فضله‌جه رجا ایتدکلرینه اشارت ایچون اسماء حسنی ایچندن **رحمن** اسم شریفی وارد اولمشدر . انسانده معتبر اولان اللهك امرینه رجوع ایدن قلب خالص اولدیغنه اشارت ایچون بو آیتده قلب؛ منیب لفظیله توصیف اولونمشدر . چونکه اللهدن قورقمایان وامرینه رجوع ایتمه‌ین قلب ؛ قساوت صاحبی اولدیغندن نظر الٰهیده اعتباردن ساقطدر .

خلاصه ، اهل جنتده **بش صفت لازم اولوب آنلرده متقی اولمق ، هر امرده جناب حقك شریعتنه رجوع ایتمك ، احکام الٰهیه‌یی حفظ ایدیجی اولمق ، اللهدن قورقمق وقلبی جناب حقه مربوط بولونمق** اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی اهل جنتك اوصافنی بیاندن صوکره اهل جنته واقع اولاجق التفات الٰهیه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ * لَهُمْ مَا يَشَاؤُنَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴾ بیوریور .

[طرف الٰهیدن اهل جنته تلطیف صورتیله « عذابدن قورتولمش اولارق جنته کیرك . ایشته شو کون ؛ ابدی جنتده قالاجغکز بر کوندر » دنیلور . حالبوکه اهل جنت ایچون « جنتده هر ایسته‌دکلری واردر وبزم عندیمزده آنلر ایچون حاضرلانمش دها زیاده‌سی واردر » دنیلمکله التفات اولونورلر.]

واجب تعالی اهل جنته **درت شیله التفات ایده‌جکنی** بو آیتده بیان بیورمشدر : برنجیسی ؛ **بالعموم آفات وعذابدن وسائر قورقولاجق شیلرك جمله‌سندن سالم اولدقلرینی بیلدرمك جنته کیرملرینه امر الٰهینك ظهور ایتمسیدر** . ایکنجیسی ؛ **جنته کیردکلری کونده بوم**

خلود اولوب جنتده اولوم اولمیه جغنك بيانه اولونمشدر . اوچنجيسى ؛ جنتده آرزو ايتدكلرى هر شيئك بولوناجغنى بيانه تبشير اولونمشلردر . دردنجيسى ؛ عند الهيده آنلرك كوردكلرندن دها زياده نعمتلرك بولونمسنى بيانه قلبلرينك مسرور اولمسيدر .

بو آيتده زياده ايله مراد ؛ اهل جنتك جناب حقى بالذات كورملرى اولديغى جمهور مفسرينك جملهٔ بياناتلرندندر .

بيضاوينك بيانى وجهله سلام ايله مراد ؛ عذابدن سلامت اولديغى كبى نائل اولدقلرى نعمتلرك زوالندن دخى سلامتدر . ياخود اللهدن و ملكلردن سلام لفظنى آلمقدر .

چونكه سلام لفظى ؛ انواع مكارهدن سلامتى اشعار ايتديكندن سلامله تلطيف اولونمق اهل جنت ايچون بويوك تبشيرى متضمن سعادت عظمادر .

*

* *

واجب تعالى كافرلرى عذاب اخروى ايله تهديد واهل جنتك نعمتلرينى بيانله ايمانه ترغيب ايتدكدن صوكره عذاب دنيوى ايله دخى تهديد ايتمك اوزره ﴿ وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشاً فَنَقَّبُوا فِى الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَحِيصٍ ﴾ بيوريور .

[مكه اهاليسندن اول رسوللرينى تكذيب ايدوب ايمان ايتمهين برچوق امتلر اهلاك ايتدك كه آنلرك قوتلرى وشدتلرى سنك قومندن دها زياده ايدى وآنلرك طوتوشلرى مكهليلردن شدتلى ايدى وآنلر يريوزنده درهلرى ، طاغلرى وطاشلرى دهلديلر . كناهلرى اقتضاسى هلاكدن وأولومدن قورتولمغه بر چاره بولديلرمى وبر ملجأ اله كچيره بيلديلرمى ؟ »]

يعنى ؛ يا اكرم الرسل ! سنك قومكدن اول نيجه امتلرى مثلا عاد وثمود وفرعونك قومى كبى سطوت وسلطنت صاحبلرينى ومكهليلردن دها زياده اموال واولاد واعوان واتباعلرى چوق بر طاقم اقوامى بز اهلاك ايتدك كه آنلر يريوزينى كزديلر ، درهلرى وطاغلرى دهلديلر ، يوللر ياپديلر وكوشكلر وسرايلر انشا ايتديلر . ايشته بوقدر قوت

وسطوت صاحبى اولان اقوام غضب الهيدن قورتولمغه بر چاره بولابيلديلرمى ؟ البته بولاماديلر . بناءً عليه ؛ هلاك اولديلر كيتديلر . اوامتلر اوقدر قوت وقدرتله هلاكدن خلاصه بر چاره بولامايجه مكهليلر هيچ بولامازلر . شوحالده آنلر كنديلرينى ارشاد ايچون طرف الهيدن كوندريلن رسوللرينه ايمان ايتمهدكلرندن هلاك اولونجه يا اكرم الرسل ! سنك قومك ده سكا اطاعت ايتمهدكجه هلاك اولاجقلردر . هلاكدن خلاصه ايسه ايمان ايتمكدن باشقه چاره يوقدر .

(فنقبوا) تنقيب ؛ برشيئى دهلمك معناسنهدر . امم سالفهدن برچوقلرى طاغلرى دهلديلر يوللر ياپديلر وطاشلرى دهلديلر كوشكلر ياپديلر وبلدهلرى دولاشديلر كورولمسى ممكن اولان معمورهلرى كورديلر ، فقط هلاكدن قورتولمغه برچاره بولاماديلر . حالبوكه آنلر يريوزينى اعماراتده مقتدابه اولمشلر وقوت وقدرتلرينى عالمه طانيتمشلردى . بويله اولدقلرى حالده كنديلرينه ارشاد ايچون كوندريلن رسوللرينه ايمان ايتمهدكجه هلاكدن قورتولاماديلر . بناءً عليه ؛ كندى رسوللرينه ايمان ايتمهين مكه اهاليسىده قورتولامازلر . زيرا ؛ بونلر اول كچنلردن دها ضعيفلردر ومكهليلر تجارت سببيله سير وسفر ايدوب اول كچنلرك خرابهلرينى سير وتماشا ايديورلر . آنلردن عبرت آلوب متنبه اولملرى لازم ايكن متنبه اولميورلر . بناءً عليه ؛ هلاكه مستحقلردر .

*

* *

واجب تعالى اول كچن ملتلردن رسوللرينه ايمان ايتمهدكلرى ايچون برچوقلرينك هلاك اولدقلرينى بياندن صوكره آنلرك هلاكلرندن بو امت ايچون حصه ونصيبك عبرت آلمق اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴾ بيوريور .

[اى حبيبم ! شوسكا انزال اولونان قرآنده واو قرآنك بيان ايتديكى احكامده واو احكام ايچندن بالخاصه امم سالفهنك هلاكلرينه دائر اولان احكامده عقلى اولوب قلب

سليمه مالك اولان وياخود كنديته قولاق ويرلمش جان قولاغيله، قلبی حاضر وذهنی طوپلو اولارق دیكله‌ین كیمسه ایچون نصيحت واردر .]

يعنی ؛ شو سوره‌ده ذكر اولونان كرك كافرلرك حاللرنده وكرك مؤمنلرك درجه‌لرنده وكرك اول كچن امتلرك هلاكلرنده غافل اولمايوب حضور قلبله دوشونن وكنديته ويريلن قولاغيله دیكله‌ین عقل كامل صاحبلری ايچون عبرت واردر . بناءً عليه بونلری سطحی برباقيشله باقوب وياخود اهميتسز بردیكله‌يشله دیكله‌يوب كچيورمه‌مك لازمدر . زيرا ؛ بونلرك هر برنده انسانلر ايچون آيری آيری مقصدلر وفائده‌لر واردر. آنلری دوشونمك وبرر برر آرايوب بولمق ومقتضاسنه كوره عمل ايتمك وظائف دينيه جمله‌سندندر. چونكه؛ عقلی اولان بر كيمسه ايچون بوعالمك آلدن آله دور ايدوب واحوالك كون بكون ساعت بساعت دكيشوب تغير ايتمسنی وجناب حقك افعالنده‌كی عجائب وغرائبی تفكر ايتمكله نفسنی برساحهٔ سلامته چيقارمانك چاره‌سنی آرامسی لوازم انسانيه‌دندر . كذلك طرف الـٰهيدن كنديته ويريلن وطوغرو سوزی دیكله‌مكه لايق اولان قولاغيله طرف رسالتدن تبليغ اولونان احكامی كندی حاضر وقلبی طوپلی اولديغی حالده دیكله‌يوب مقتضاسيله عمل ايدوب نفسنی مهلكه‌دن قورتارمسی واجبدر. بناءً عليه ؛ بر كيمسه‌نك عقلی اولماز وياخود عقلی اولور لكن حق اولان سوزی دیكله‌مز وياخود ديكلر لكن غافل اولورسه او كيمسه هيچ برشيدن متأثر اولماز وكنديني مهلكه‌دن قورتاراماز عادتا ييرتيجی بر بهائم منزله‌سنده اولديغی جهتله نفسنی هلاكدن تخليص ايده‌مز .

(وهوشهيدٌ) « كنديته سويله‌نن طوغرو سوزی قلبی حاضر اولديغی حالده ديكلر ومعناسنی دوشونور وذهنی طوپلار وصداقتله مجلسده حاضر اولديغی حالده كمال اطاعتله آلير وموجبيله عمل ايدر » ديمكدر .

تفكر شانندن اولان قلبه تعظيم ايچون بو آيتده قلب لفظی تعظيمه دلالت ايدن تنوينه ايله نكره اولارق وارد اولمشدر . چونكه ؛ تفكره قادر اولمايان عقل البته حقير وتفكره مالك اولانك شانی ايسه عظيمدر .

خلاصه ؛ صاحب شريعتدن واقع اولان تبليغاتی لايقيله دیكله‌مك واجب اولديغی

وآندن مستفيد اولمق اوچ شرطه مشروط اولوب برنجيسی؛ صافی قلبه مالك اولمی، ايكنجيسی ؛ حق سوزی دیكله‌مك صادق قولاغه صاحب اولمی ، اوچنجيسی ؛ قلبك وقولاغك بولونمسيله برابر وجودی او مقامده حاضر اولوب ذهنی طوپلو اولارق جانه قولاغيله دیكله‌مك ودوشونمك لازم اولديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

⁂

واجب تعالی امم سالفه‌نك هلاكلرنده امت محمد ايچون عبرت اولديغنی بياندن صوكره حشرك امكاننه دليل آخری بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه سموات وارض وآنلرك آره‌لرنده اولان موجوداتی آلتی كون مقداری بر وقتده بر عظيم الشان خلق ايتدك . حالبوكه بوقدر جسامتلی موجوداتی خلق ايتديكمز آز بر زمانده بزه يورغونلق كلمه‌دی وآزيجق بر طورغونلق بيله عارض اولمادی .] شو حالده بوقدر يری وكوكلری وآنلرده اولان آيلری ، ييلديزلری ، حيوانلری ، اوتلری وآغاجلری آلتی كون مقداری بر زمانده خلق ايدوبده اصلا يورغونلق عارض اولمايان واجب الوجودك انسانلری اولدكدن صوكره احيا ايدوب عمللرينه كوره جزا ويره‌جكنده شبهه يوقدر .

بعض مفسرينك بيانلری وجهله بو آيتك يهوديلرك باطل اعتقادلرينی رد وابطال ايتمك ايچون نازل اولديغی مرويدر . چونكه؛ يهوديلر « الله تعالی عالمك ايجادينه احد كونی باشلادی جمعه كونی بيتيردی وجمعه ايرتسی كونی حاشا عرش اعلی اوزرينه آرقه‌سی اوسته ياندی ديكله‌ندی » ديرلر . بو اعتقاد اوچ جهتدن باطلدر : برنجيسی ؛ جناب حقه يورغونلق اسناديدر . زيرا يورغونلق اسناد ايتمك؛ قدرة الـٰهيه‌يی تنقيص وتحديد ايتمكدر. حالبوكه قدرت الـٰهيه متناهيه دكلدر. ايكنجيسی؛ عرش اعلی اوزرنده قرارلاشوب ياتمسيدر. زيرا ؛ الله تعالی‌نك مكانه وياتوب اوتورمغه احتياجی اولماديغندن مكاندن وسائر امارهٔ

حدوثدن منزهدر . اوچنجيسی ؛ **عالمك خلقنی احد كونی باشلادی وجمعه كونی بيتدی ويملدر** . چونكه؛ عالم خلق اولونمازدن اول زمان وزمانی تقسيم ايدن كيجه و كوندوز وآی و كونش يوقدی كه جمعه واحد كونلری اولسون . اما آيتده ذكر اولونان « آلتی كونده » ديمك بوندن اول بعض آيتلرده بيان اولونديغی وجهله « آلتی كون مقداری بر زمانده » ديمكدر وبوتأويل ضروريدر . زيرا ؛ كون ، هفته ، آی ، سنه وبونلرك جملەسنك وجودی بوعالمك وجودندن صوكرەدر . چونكه آيی و كونی تعيين ؛ كيجه و كوندوزك وجوديله اولوب آی و كون ايسه ارضك وسمانك وجوديله اولديغندن بوعالم خلق اولونمازدن اول احد وجمعه وسائر كونلر يوقدی . بناءً عليه آيتده بيان اولونان آلتی كون ؛ **مقدارەدن كنايەدر** . شوحالده توراتده بويله يا كليش برشی اولماديغندن يهودك توراتده نقل ايتدكلری اعتقادلری تحريف اولونان وسوءتأويله اوغرايان مسائلدندر .

***

واجب تعالی مشركلرك عاقبت هلاك اولاجقلرينی و موجوداتی آلتی كون مقداری بر زمانده خلق ايتديكنی بياندن صوكره رسولنه بعض وصاياسنی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ﴾ بيوربيور .

[كافرلرك حالی تمردوعناد اولونجه يا اكرم الرسل! مشركلرك سويلەدكلری سوزلرينه سن صبر ايت وكون طوغمازدن وكون ايتمزدن اول ربكك ثناسنه ملابس اولديغك حالده نواقصدن ربكی تنزيه ايت .]

يعنی ؛ ای حبيبم ! مشركلرك حشری انكاره دائر سويلەدكلری شيلر اوزرينه صبر ايت . زيرا ؛ بوعالمی ايجاده قادر اولان ربك تعالی أولدكدن صوكره انسانلری احيايه وآنلردن اخذ انتقامه قادر اولور . بناءً عليه ؛ مشركلرك آخرتی انكارلرينه متأثر اولما وآقشام وصباح ربك تعالی‌نك حمدينه ملابس اولديغك حالده ربكی نواقصدن تنزيه ايت .

فخررازی وخازنك بيانلری وجهله بوآيتده طلوع شمسی وغروب شمسی ذكر ايتمك ؛ عموم اوقاتده تسبيحك لازم اولديغنه اشارت ايچوندر . يعنی « هرزمان ربكی ثنا ايتمكله برابر نقائصدن تنزيه ايت » ديمكدر . بوايكی وقتی ذكر ايتمك ؛ آنلرك شرفلرينه اشارتدر . يعنی « ربك تعالی‌نك حمدينه مقارن اولديغك حالده واجب الوجودی هرزمان تنزيه ايتمك لازم ايسەده هله شو ايكی وقتده دها زياده تسبيح ايتمك لازم » ديمكدر .

بو آيتده تسبيح ؛ **نماز** معناسنه اولديغنه نظراً **معنای آيت** : [ای رسول مكرم ! سن كافرلرك نالايق سوزلرينه صبر ايت ، عاقبت سلامتدر والله تعالی‌يه حمد وثنا ايدر اولديغك حالده صباح وآقشام نمازلرينی ادا ايت] ديمكدر .

***

واجب تعالی شمسك طلوعندن وغروبندن اول تسبيحك لزومنی بياندن صوكره كيجەلری دخی تسبيحك لزومنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاَدْبَارَ السُّجُودِ ﴾ بيوربيور .

[كيجەنك بعض جزؤلرنده وسجدەلرك آرقاسنده ربكی تسبيح ايت .]

يعنی ؛ كوندوزك ايكی طرفی اولان آقشام وصباحده ربك تعالی‌يی تسبيح ايتديكك كبی ای نبیّ ذيشان ! كيجەنك بعض ساعتلرنده وسجده ايله قيلديغك نمازلر عقبنده دخی تسبيح ايت .

تفسير خازنده بيان اولونديغی وجهله سجودك ادباری ايله مراد ؛ آقشام نمازندن صوكره قيلنان ايكی ركعت وصباح نمازندن اول قيلنان ايكی ركعت سنتلر اولديغی (عمر) ، (علی) و (ابن عباس) رضی الله عنهم حضراتندن مرويدر . رسول اللهك نوافل ايچنده صباح نمازينك اولندەكی ايكی ركعت سنته اهتمامی سائر نوافله اهتمامندن دها زياده اولديغی حضرت عائشه رضی الله تعالی عنهادن مرويدر .

بيضاوينك بيانته نظراً بوآيتلر بش وقت نمازه شاملدر . چونكه كون طوغمازدن اول تسبيح ايله مراد ؛ **صباح نمازی** وغروبدن اول تسبيح ايله مراد ؛ **اوكله**

وايكندى نمازلرى وكيجه‌نك بعضيسنده تسبيح ايله مراد ؛ آقشام وياتسو نمازلريدر . سجده عقبنده تسبيح ايله مراد ؛ فرض نمازلرى عقبنده ادا اولونان نوافل مسنونه‌در .

خلاصه ؛ كيجه‌ده وكوندوزده وبالخاصه تعيين اولونان وقتلرده جناب حقه تعظيمك وتسبيحك لازم اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى تسبيحك لزومنى بياندن صوكره اوتسبيحلرك فائده‌سى كوريله‌جكى يوم قيامتى ذكر ايتمك اوزره ﴿ وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ ﴾ بيوريور.

[اى حبيبم ! يقين بر مكاندن مناديـنك ندا ايده‌جكى كون حقنده سكا وحى اولونان خبرى ايشيت واو كونه انتظار ايت .]

يعنى ؛ اى رسول مكرم ! ايشيت سن شول كونى كه او كونده اسرافيل دنيانك هر طرفنده بولونان امواته ايشيتديره‌جكى درجه‌ده يقين بر محلدن ندا ايدر واو صداىى على السويه هر كس ايشيتير . بناءً عليه ؛ او كونده انسانلرك كوره‌جكى زحمتلر ومحنتلر حقنده سكا وحى اولونان خبرلرى سن ايشيت وامتكه تبليغ ايت .

بيضاوينك بيانى وجهله بو آيتده منادى ايله مراد ؛ جبريل امين اولمق احتمالى وار ايسه‌ده اكثر مفسرينك بيانلرينه نظراً منادى ايله مراد ؛ اسرافيلدر . زيرا ندا ؛ صورك صداسيدر . صوره اوفوره‌جق ايسه اسرافيلدر . آنك صداسيله خلقك حيات بولاجغى ديكر نصوصلده ثابتدر . روايت صحيحه‌يه نظراً اسرافيلك نداسى شو كلمه‌لرله اولاجقدر : « اى چورومش كميكلر وكسيلمش مفصللر وطوپراغه قاريشمش أتلر وطاغلمش صاچلر ! سز حيات بولهٔ قبرلريكزدن قالقك كه الله تعالى فصل قضا وحساب وجزا ايچون سزك محشره اجتماعكزى امر ايديور » ديمكله امواتى محشره دعوت ايدر

وبالجمله اموات درحال حيات بولور وشو سوزلرى ايشيتير ودرحال دعوته اجابت ايده‌رك محشره اجتماعه مسارعت ايدرلر وزمان كچمكسزين هر شخص حساب محلنده حاضر بولونور و واقع اولاجق امر الٰهى‌يه انتظار ايدرلر . مكان قريب ايله مراد ؛ بيت مقدسده صخرة الله موقعى اولديغى تفسير خازنك جمله‌ٔ بياناتندندر . بناءً عليه ؛ اسرافيلك صداسى صخرة اللهدن هر طرفه على السويه واصل اولور . زيرا ؛ صخرة اللهك دنيانك اورتاسنده اولديغى مرويدر . ابو السعود افنديـنك بيانى وجهله ابتداءً ايجاد كبى كلمه‌سيله اولديغى كبى نهايتده اعاده‌نك دخى كن كلمه‌سيله اولمسى محتملدر .

خلقك ديرلمسى ايچون ايچون اسرافيلك صوره اوفوره‌جغى وجبريل امينك محشره دعوت ايچون ندا ايده‌جكى وبو مقامده منادى ايله مرادك جبريل امين اولديغى تفسير مدارك‌ده بيان اولونمشدر .

مكان قريب هانكى مكان ومنادى كيم اولورسه اولسون ندانك وقوعى وحساب وجزا ايچون اجتماع قطعيدر . بناءً عليه ؛ ناسك محشره اجتماعنى انكار ايتمك ضروريات دينيه‌يى انكار اولديغى جهتله كفر صريحدر .

*
* *

واجب تعالى بر منادينك ندا ايده‌جكنى بياندن صوكره او كونده هر كسك او صداىى ايشيده‌جكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! حشر اولونملرينه ارادهٔ الٰهيه تعلق ايدنجه انس وجن حشره متعلق اولان ايكنجى صداىى حق اولارق ايشيتيرلر واو كونده واقع اولاجق احواله دائر سكا وحى اولونان شيلرى ايشيت كه ايشته او صيحه‌نك وقوع بولاجغى وامواتك قبرلرندن قالقاجقلرى كون قبرلرندن چيقاجقلرى كوندر .] بناءً عليه ؛ او كونده بالجمله انس وجن ، بويوك و كوچوك ، اركك ودیشى ، اسلام وكافر قبرلرندن چيقوب محشره كيده‌جكلردر .

*
* *

واجب تعالی قبرلرندن قالقاجقلرینك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنّا نَحْنُ نُحْيِى وَنُمِيتُ وَاِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴾ بیوریبور .

[بز دنیاده انسانلری احیا ایدر وأولدوروز وآخرتده مرجعلری آنجق بزم حضور الٓهیمزدر، بزم حضوریمزدن باشقه مرجع یوقدر .]

یعنی ؛ بز دنیاده انسانی اولاً ایجاد ایدر ثانیاً أولدوروز وآخرتده تکرار احیا ایدرز وآخرتده جمله خلقك مرجعی بزم حضور معنویمزدر. بناءً علیه ؛ بزم حضوریمزه کلهدك کیمسه بولونماز. زیرا ؛ هر کسك جزاسنك ترتیب اولوناجغی وحسابنك کوریلهجکی بزم حضوریمزدر . ای وکوتو هر کس عملنك جزاسنی کورهجکدر واو حکمی ویرهجك محکمهٔ کبری اوراسیدر .

***

واجب تعالی اسرافیلك صوره اوفورهجکنی وهر کسك اوصدایی ایشیدهجکنی وناسك قبرلرندن قالقاجغنی بیاندن صوکره محشره اجتماعك کیفیتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَ تَشَقَّقُ الْاَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعاً ذٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴾ بیوریبور .

[ای نبیّ محترم ! ذکر ایت شول کونی که او کونده انسانلرك قبرلری یاریلور وآنلر کمال سرعتله قبرلرندن چیقار. ایشته شو، آنلرك قبرلرندن سرعتله چیقملری؛ ناسك محشره اجتماعلریدر وبو اجتماع وناسی احیا ایتمك ومحشره طوپلامق برحشردر که بزم اوزریمزه بو یك قولای برشیدر .] یوقسه کافرلرك دوشوندکلری کبی ناسی احیا ایتمك وقبرلرندن قالدیرمق ومحشره جمع ایتمك وهر کسك حسابنی صورمق وجزالرینی ویرمك بزم قدرتمزه نظراً مشکل برشی دکلدر .

***

واجب تعالی یوم قیامتده جریان ایدن احوالك بعضیسنی بیاندن صوکره رسولنی

تسلیه واهل مکهیی تهدید ایتمك اوزره ﴿ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ ﴾ بیوریبور .

[بز آنلرك دیدکلری سوزلری بیلیرز وسن ای حبیبم ! آنلر اوزرینه جبر ایدیجی اولمادك .]

یعنی ؛ بز قیامتی انکار ایدنلرك انکاره دائر سویلهدکلری سوزلری وسنك سوزلریکه اعتراض وانکار صددنده سویلهدکلرینی کیزلی وآشکار جملهسنی بز بیلیرز وسن آنلر اوزرینه احکامی قبوله جبر ایدیجی دکلسك ، آنجق سکا وحی اولونان احکامی تبلیغه مأمورسك. بناءً علیه؛ وظیفهکی ایفا ایتدکدن صوکره آنلرك سوزلرندن متأثر اولما . زیرا ؛ سویلهدکلری سوزلرینه بزم علممز لاحق اولدیغندن جزای سزالرینی ویریرز . شوحالده اسف کافرلره عائددر ، سزه عائد دکلدر .

بو آیتده ایکی جمله واردر : برنجی جمله؛ کافرلری تهدید ایتمشدر . زیرا جناب حقك آنلرك سویلهدکلری هر سوزی بیلمسی؛ او سوزلری اوزرینه جزا ویرهجکنی اشعار ایتدیکندن سویلهدکلری سوزلرك جزاسندن کافرلرك قورتاسی لازم کلیر . ایکنجی جمله ؛ رسول اللهی تسلیهدر . چونکه رسول اللهك آنلر اوزرینه جبر ایدیجی اولمادیغنی بیان ؛ آنجق وظیفهسی تبلیغ اولوب بو وظیفهیی ادا ایتدکدن صوکره بوتون مسئولیت کافرلره عائد اولدیغنی اشعار ایتدیکندن رسول الله ایچون کدری موجب برشی اولمادیغنی بیان ایتمکدر .

***

واجب تعالی رسولنك کافرلری ایمان ایتمکه اجبار ایتمك وظیفهسی اولمادیغنی بیاندن صوکره وظیفهسنی بیان وتعیین ایتمك اوزره ﴿ فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ ﴾ بیوریبور .

[ای حبیبم ! سن وعیدیمزدن قورقانلره قرآنی ذکر ایت .]

یعنی ؛ بز آنلرك سویله‌دکلرینی بیلنجه وسن‌ده آنلری دین حقی قبوله اجباره مأمور اولمانجه بزم تهدیدلریمزدن قورقان کیمسه‌لره سن قرآنی ذکرله احکامنی بیان وقرآنك مقتضاسیله آنلره وعظ ایت‌که عذابمزدن قورقان کیمسه‌لر قبول ایدرلر وقورقمایانلرك بیلدکلری ألّلرنده‌در .

قرآنك نصیحتلرینی نظراعتباره آلارق انتفاع ایدنلر آنجق اللهدن قورقانلر اولدیغندن بو آیتده واجب تعالی قرآنك ذکرینی عذابدن قورقانلره تخصیص بیورمشدر . چونکه ؛ اللهدن قورقمایانلر قرآنك نصیحتندن انتفاع ایتمزلر .

رومی بیك اوچیوز اوتوز سنه‌سی تموزینه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز ایکی سنه‌سی شعبانك یکرمی‌بشنجی بازارکونی قوشلق وقتی (سورهٔ قاف) ك ترجمه‌سی بعونه‌تعالی ختام بولمشدر .

سورهٔ ذاریات

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . آلتمش آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَالذَّارِيَاتِ ذَرْواً * فَالْحَامِلَاتِ وِقْراً * فَالْجَارِيَاتِ يُسْراً * فَالْمُقَسِّمَاتِ أَمْراً * اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ﴾

[طوپراقلری وسائر اشیایی صاووریجی روزکارلره وآغیر یاغمورلری کوتوریجی بلوطلره وبلوطلری کوتوریجی روزکارلره ودریاده قولایلقله یورویجی کمیلره وانسانلرك ارزاقی وسائره کبی مهم ایشلری تقسیم ایدن ملکلره قسم ایدرم‌که سزك وعد اولوندیغکز شیلرك جمله‌سی طوغرودر .] یالان اولمق احتمالی یوقدر .

﴿ وَاِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ ﴾

[روزکارلره وبلوطلره ودکزده یوروین کمیلره ومهم شیلری تقسیمه مأمور اولان ملکلره یمین ایدرم‌که حساب وجزا وحشر ونشر جمله‌سی وقوعبولاجقدر .]

شو بیان اولونان مخلوقاتك جمله‌سنده جناب حقك صنایع غریبه وقدرت قاهره وصفات ذاتیهٔ ثبوتیه‌سنه دلالت ایدر بر چوق دلیللر موجود اولدیغندن جناب حق بونلری یمینه آلت قیلمش وبو وسیله‌ایله شوذکر اولونان شیلرك شرفلرینه وعندالّهده قدرلرینه اشارت ایتمشدر . انسانلر ایچون مخلوقاتدن هیچ برشیئه یمین ایتمك جائز دکلدر . حتی (کعبه) و(قدس) کبی جمله‌جه مقدس طانمش اولان مقامات مبارکه‌یه وانبیاء عظام کبی انسانلر آره‌سنده ممتاز سیمالره دخی یمین ایتمك مشروع اولاماز. اما واجب تعالی‌نك عربلر نظرنده بویوك اولان مخلوقاته قسم بیوردیغی قرآنك بر چوق آیتلرنده موجوددر وبو آیتده آنلرك زمره‌سندندر .

اشیایی تقسیم ایدن ملکلر ؛ درت اولوب جبرائیلك وحی الٓهی‌یی انبیاء عظامه کتیروب کونورمکه ، میکائیلك ارزاقی وباغمورلری تقسیمه ، اسرافیلك صوره ولوح محفوظك امورینه وعزرائیلك ارواحی قبضه مأمور اولدیغی مرویدر .

﴿ وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ * اِنَّكُمْ لَفِى قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ ﴾

[زینتلر وطریقلر ومحکم بنالر صاحبی اولان سمایه یمین ایدرم‌که سز امور دینده بربرینه مخالف سوزلر ایچنده‌سکز .] وسزه کوندریلن آخرزمان پیغمبری حقنده مختلف سوزلر سویله‌یورسکز وبو خصوصده سویله‌دیککز سوزلر بربرینه متناقضدر . چونکه ؛ بعضاً یالانجی ، بعضاً شاعر مجنون ، بعضاً ساحر وبعضاًده امین وصادقدر دییورسکز . بونلرك جمله‌سی بربرینه مخالف سوزلردر. کذلك قرآن حقنده دخی سوزلریکز بربرینه مخالفدر. زیرا ؛ قرآنه سحردر ، شعردر واساطیر اولیندندر دییورسکز . آخرت حقنده دخی سوزلریکز بربرینی طوتماز. چونکه ؛ بعضاً آخرت واردر وبعضاًده یوقدر دیمکدن خالی قالمیورسکز . بناءً علیه ؛ سوزیکزده اصلا ثباتکز یوقدر . شوحالده سزلر دریای

حيرت وتردده طالمش حق كورمز برطاقم احمق كيمسه‌لرسكزكه سوزلريكزك اصلا قيمتى اولاماز .

﴿ يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ ﴾

[حقدن آيريلان كيمسه رسول اللهك دينندن آيريلور .]

يعنى ؛ باطله ميل ايتمكله فكرى حقدن صرف و تغيير اولونان كيمسه رسول اللهك سوزينى قبولدن امتناع ايتمكله رسـول اللهك دينندن آيريلوب باطلى ارتكابله حقدن واز كچر . ياخود بر طاقم مفسدلر طرفندن رسول اللهه وقرآنه ايمان ايتمك مراد ايدن كيمسه او اراده‌سندن صرف اولونور واز كچيريلور . چونكه ؛ ايمـان ايتمك ايسـته‌ين كيمسه قريشك مشركلرى طرفندن دوندوريلوردى و « سزك ايمان ايتمك ايسته‌ديككز كيمسه مجنوندر ، ساحردر. بناءً عليه ؛ آكا ايمان ايتمك باطلى ارتكاب ايتمكدر » ديمكله ايماندن منع ايدرلردى . ايشـته بوكبى ايمـاندن منع اولونانلر حقنده (يؤفك عنه من افك) دنيلمشدر . يعنى « ايماندن منع اولونانلر منع اولونور » ديمكدر . شوحالده «رسول اللهه حسد نتيجه‌سى كافرلر طرفندن ترتيب اولونمش افك وافترايه اتباع ايدنلر يالان سوزلرله اغفال اولونديلر وحقدن تغيير ايدلديلر وباطل جهتنه دوندورولديلر » ديمك اولور .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك اقوال مختلفه آره‌سنده متردد برحالده بولوندقلرينى وافك وافترا ايله ايمان ايده‌جك كيمسه‌لرك ايماندن واز كچيرلدكلرينى بياندن صوكره يالان سويله‌ينلرك وافترا ايدنلرك عليهلرينه دعا اولملق اوزره ﴿ قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ ۞ اَلَّذِينَ هُمْ فِى غَمْرَةٍ سَاهُونَ ﴾ بيوريبور .

[ضلالت وجهالت دره‌لرنده غفلت اوزره بولونان يالانجيلر قتل اولونسون و هلاك اولسونلر .]

يعنى ؛ رسول اللهه وقرآن حقنده بر طاقم مختلف سوزلرله افترايه قالقيشان يالانجيلر لعنت اولونديلر. زيرا ؛ آنلر كنديلرينى احاطه‌ايدن جهل ايچنده غفلت اوزره بولونديلر.

بنـاءً عليه ؛ حقه دلالت ايدن دليللرى تحقيقه صرف فكر ايتمه‌ديلر و مأمور اولدقلرى وظيفهٔ دينيه‌لرينى بيلمه‌دكلرى كبى بيلمك دخى ايسته‌مديلر و قبولى لازم اولان تكاليف الٰهيه‌يى قبولدن امتناع ايتديلر .

فخر رازى وابوالسعود افنديلرك بيـانلرى وجهله يالانجيلر متصف اولدقلرى جهل وضلالت وآنك نتيجه‌سى اولان غفلت اوزره بولونوب آندن واز كچمه‌دكلرينه اشارت ايچون بويوك غفلت معناسـنه اولان (غمرةٍ) لفظندن صوكره غافل معنـاسنه اولان (ساهون) لفظى وارد اولمشدر . چونكه جهالت اوزره غفلت ؛ امور آخرتى و امر دينى تماميله نسياندن كنايه‌در . زيرا ؛ انسـان ايچون آخرتى اونوتمقدن دها بويوك بر غفلت اولاماز . انسان ايچون اسـاساً هرشيئك موازنه‌سى آخرته ايمان ايتمكه باغليدر . چونكه ؛ آخرته ايمان ايتمه‌ين بر كيمسه‌نك هيچ بر شيدن قورقوسى اولماديغندن حق الله وحق عباددن چكينمز . بناءً عليه ؛ عقلنه نه كليرسه ايشلر وأليه نه كچرسه آلير وآياغى نره‌يه دونرسه اورايه كيدر وآنك ايچون هرشى مباح وهرنه ايشلرسه كوزل اولور .

*
* *

واجب تعالى يوم جزانك وقوعنى بياندن صوكره كافرلرك استهزا طريقيله يوم جزانك زماندن سؤال ايتدكلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَسْئَلُونَ اَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ ﴾ بيوريبور.

[او كافرلر يوم جزانك نه زمان اولاجغنى سؤال ايدرلر .]

يعنى ؛ كافرلر آخرته ايمان ايتمه‌دكلرندن استهزا طريقيله رسول اللهه « يا محمد ! ﷺ قيامت نه‌زمان وقوعبولاجق وعذابى هانكى‌زمانده اولاجق؟ هايدى كتير كوره‌لم» ديرلر. ايشته كافرلرك شوسؤاللرى حقيقى برسؤال دكلدر، بلكه استهزا طريقيله برسؤالدر. زيرا حقيقى سؤال ؛ بيلمه‌ديكنى بيلمك ايچوندر . بونلرك سؤاللرى ايسه عكسنه‌در .

*
* *

واجب تعـالى كافرلرك شو استهزالرينه جوابى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ ﴾ بيوريبور .

[یوم جزانك وقوعی اوکونده اولاجقدر که او کونده آنلر جهنمده یانارلروآتش فتنه‌سنه آتیلورلر .] حق آنلری تحقیر وتذلیل ایچون یوزلری اوزرنده جهنم آتشنه کیررلر وجهنمده آنلرك عذابلرینه مؤكل اولان ملكلر طرفندن توبیخ وتحقیر طریقیله آنلره دنیلور که

﴿ ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هٰذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴾

[«ای کافرلر ! سز دنیاده استهزا طریقیله علی العجله ایسته‌دیککز فتنه‌کزی طادك . ایشته شوعذاب؛ سزك دنیاده ایمان ایتمه‌دیککزدن طولایی استهزا ایده‌رك علی‌العجله اولوویرسون دیدیککز عذابدر » .] ایشته کافرلر، عذابه مؤكل اولان ملكلر طرفندن بویله دیمکله جهنمده تکدیر اولونورلرکه عذاب اوزره عذاب اولسون .

یعنی ؛ بو سوز آنلرك عذابنه مأمور اولان زبانیلر طرفندن دنیلور و کندیلرینك فتنه‌سی اولدیغی تفهیمله کندی قازانجلرینك وسعی وعمللرینك جزاسی اولدیغی بیلدیریلور و«دنیاده بو کبی شیلرك اصلی یوقدر انسانلری آلداتمق ایچون ترتیب اولونمش یالانلردر دیيوردیکز، طادك بقالم جهنم عذابی اصلی وارمیدر یوقمیدر، بیلك» دنیلمکله کندیلری تحقیراولونورلر. دنیاده‌بونك مثالی : جنایت ایشله‌ین برجانی‌یه حکم ویرن حاکم طرفندن شو ایشله‌دیكك جنایتك جزاسی شوقدر زمان زندانده یاتمقدر . هایدی یات و جنایت ایشله‌مكی کور» دیمکله حکمنی تفهیم ایدر. جهنمده مؤكل اولان زبانیلر طرفندن کافرلره سویله‌نن سوز؛بودنیاده حاکم طرفندن جانی‌یه حکمك تفهیمی اثناسنده سویله‌نن سوز کبی‌در.

*\
* *

واجب تعالی کناهکارلرك حاللرینی بیاندن صوکره متقیلرك حاللرینی وجنتده متقیلرك نائل اولاجقلری نعمتلری بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ * اٰخِذِينَ مَا اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْ ﴾ بیوریيور .

[متقیلر جنتلرده واو جنتلرده واقع پیكارلر اوزرلرنده قرار واستراحت ایدیجیلردر

وربلرینك ویردیکی نعمتلری کمال سرورله آلیجی اولدقلری حالده جنتلرده استراحت ایدیجیلردر]

یعنی ؛ بوتون اوامر الٰهیه‌یه امتثال ونواهئ سبحانیه‌دن اجتنابله نفسلرینی جهنم عذابندن وقایه ایدن مؤمن متقیلر جنتلرده باغلر و باغچه‌لر وآقار پیكارلر اوزرنده قرار وربلرینك ویردیکی نعمتلری کمال نشاطله آلیر وراحت ایدرلر .

شونعمتلره‌نائل اولمق اتقایه محتاج اولدیغنه اشارت ایچون اهل جنتك متقیلراولاجغی بیان اولونمشدر. چونکه مشتق‌اوزره وارد اولان بر حکمك علتی ؛ او مشتقك مأخذ اشتقاقیدر . بو مقامده جنتده قرار ایتمك حکمنك متقی لفظی اوزرینه وارد اولمسی او حکمك سببی متقی لفظنك مأخذ اشتقاقی اولان اتقا اولمسنه دلالت ایدر . اتقانك معناسی ایسه بالجمله اوامره‌اطاعتله حرام اولان‌شیلردن صاقینمقدر . شو حالده جنتده آرام‌ایتمکه و نعمتلرینه نائل اولمغه‌سبب ؛ الله تعالی‌نك امرینه امتثال ایله محرماتدن اجتناب‌ایتمکدر.

*\
* *

واجب تعالی متقیلرك جنتده اولاجقلرینی بیاندن صوکره متقیلرك دنیاده عمللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُحْسِنِينَ * كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴾ بیوریيور .

[زیرا ؛ او متقیلر آخرتدن اول دنیاده احسانله متصفلردی و آنلر کیجه‌دن آز برزمانده اویقو اویورلر وکیجه‌نك دیکر وقتلرنده عبادتله مشغول اولورلردی . چونکه؛ کمال صفوت‌وخلوص نیتلری ایجابی آنلرعبادت الٰهیه‌یه دوامدن کندیلرینه‌فتور کلمزدی .] بناءً علیه ؛ اوجنتده نعمت ایچنده اولان متقیلر ارباب احتیاجه احساندن و کیجه‌لرده عبادتدن خالی قالمایان کیمسه‌لردر .

یعنی ؛ متقیلر جنتده ربلرینك لطف وکرمندن ویرمش‌اولدیغی نعمتلری کمال‌عافیتله آلیرلر . چونکه ؛ آنلر دنیاده عبادتلرینی شریعتده بیان اولونان شرطلره توفیق ایده‌رك ادا ایتمکله احسان ایدیجیلردی و رسول‌الله‌ه آداب صحبته رعایت ایدر واحتیاج صاحبی

اولان فقرا كروهنى احسانلرندن محروم ايتمەدكلرندن جناب حق آنلرك آرزولرينى آخرندە يرينە كتيرر. زيرا احسانك جزاسى؛ عين احسان اولديغندن آنلرك عبادتلرندە احسانلرينە جناب حق احسانلە مقابلە ايتمشدر. حديث شريفدە بيان اولونديغى وجهلە احسانك معناسى؛ **اللہ تعالى‌يە كورمش كبى عبادت ايتمكدر**. بونلر يالكز احسانلە قالمازلر. كيجەلرك آز بر قسمندە اويورلر ديكر قسملرندە تهجد نمازى وسائر عبادت ايلە مشغول اولورلر.

*
* *

واجب تعالى متقيلرك ارباب احساندن اولوب كيجەلردە عبادتلە مشغول اولدقلرينى بياندن صوكرە وقت سحر دە دخى عبادتلە مشغول اولدقلرينى بيان ايتمك اوزرە ﴿ وَبِالْاَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴾ بيوريور.

[آنلرك جملهٔ احسانلرندن بريسى‌دە سحر وقتلرندە استغفار ايدرلر.]

يعنى؛ محسنلرك آز اويومالرى وكيجەلرى چوق تهجدلرى ايلە برابر وقت سحردە دائما استغفار ايدرلر. زيرا؛ بونلر عبوديتلرينك وظيفەسنى ادادە نفسلرينى عاجز وقاصر كوردكلرندن استغفاردە مبالغە ايدر، سحر وقتلرينى استغفارە حصر ايدرلر.

وقت سحردەكى عبادت واستغفارك ديكر وقتلردەكى عبادت اوزرينە فضيلتلى اولديغنە اشارت ايچون واجب تعالى اوقات سائرە ايچندن وقت سحردە استغفار ايتدكلرينى بيانلە متقيلرى ثنا بيورمشدر. چونكە؛ وقت سحردە وقوع بولان استغفار ودعانك قبول اولوناجغنە دائر بخارى و مسلمدە حديث شريفلر مرويدر. استغفارك اصل معناسنە كلنجە؛ **اللہ تعالى‌دن قصورلرينك عفوينى وكناهلرينك سترينى ايستەمك اولديغى كبى ذكر اللہلە مغفرت طلب ايتمك نماز وسائرە كبى مغفرتە سبب اولاجق عبادتلرى ايشلەمكە دخى** استغفار دنيلور. بومقامدە **هر ايكيسى اولورسە اولسون مطلقا مغفرت طلب ايتمكدر**.

بيضاوينك بيانى وجهلە كرك كيجەدە آز اويقو اويويارق چوق عبادت ايتملرينى وكرك

وقت سحر دە استغفارلرينى بيان ايتمك متقيلرك احسانلرينى بيان ايتمكدر. چونكە احسانك اصل معناسى؛ **عبادتدە احساندر**.

*
* *

واجب تعالى متقيلرك جملهٔ احسانلرندن بريسى‌دە زكاتلرينى مصرفنە ويرمك وفقرا وضعفا كروهنەدە مرحمت ايتمك اولديغنى بيان ايلەمك اوزرە ﴿ وَفِى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴾ بيوريور.

[اومتقيلرك ماللرندە ذل سؤالى اختيار ايدن وذل سؤالى ارتكاب ايتمەيوب كوشهٔ عفتدە محروم قالان فقرالر ايچون حق ونصيب واردر.]

يعنى؛ اهل ايماندن زنكين اولان كيمسەلرە جناب حقك ويرمش اولديغى ماللرندە احتياج مقدارى نفقەسنى جلب ايچون ايستەيجيلكى اختيار ايدن سائللرلە كوشهٔ عفت وتوكلە چكيلن وايستەيجيلكى نفسنە مناسب كورمەين محروم فقرالرە حظ ونصيب واردر. زيرا؛ بونلر اللهە عبادت وناسە مرحمت ايچون مشروع اولان زكاتلرينى محتاج اولانلرە ويررلر وفقرانك حقنى منع ايتمزلر وآنلرك خاطرلرينى تطييب واحتياجلرينى دفع ايتمكى نفسلرينە واجب بيليرلر.

فخررازى وقاضينك بيانلرى وجهلە بو آيتدە محروم ايلە مراد؛ **احتياجى اولديغى حالدە ايستەيجيلكى ارتكاب ايتمەيوب كندى خانەسندە صبرلە وقت كچيرن فقيردر**. چونكە؛ عفتنى محافظە ايدەرك ذل سؤالى ارتكاب ايتمەديكندن خلق كنديسنى زنكين ظن ايتدكلرى جهتلە صدقەلرندن محروم ايتدكلرندن بوكبى فقرايە محروم دنيلمشدر.

*
* *

واجب تعالى جنتدە راحت ايدەجك متقيلرك عبادتلرينى بياندن صوكرە وحدانيتنە دلالت ايدن دلائل آفاقيە وانفسيەيى بيان ايتمك اوزرە ﴿ وَفِى الْاَرْضِ اٰيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ * وَفِى اَنْفُسِكُمْ اَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴾ بيوريور.

[الله تعالی‌یه یقین اوزره ایمان ایدن مؤمنلر ایچون یر یوزنده ونفسکزده وحدانیته دلالت ایدر بر چوق دلیللر واردر وکوزیکزی آچوب کورمزمیسکز وغفلت اوزره بولنورده باقمازمیسکز وکورمه‌مك قباحت دکلمیدر؟] البته قباحتدر. چونکه؛ کورولمیه‌جك بر یرده دکلدر . زیرا ؛ کندی نفسکزده وهرساعت ایچنده کزدیککز یر یوزنده‌در. بناءً علیه ؛ بوکبی آچیق دلیللری کورمه‌مك وآنلرله مقصده استدلال ایتمه‌مك انسان ایچون فلاکتی موجبدر .

یر یوزنده وحدانیته دلالت ایدن دلیللره کلنجه؛ یر یوزینك انسانك تصرفنه آلوبریشلی دوشه‌ك کبی دوشه‌لی اولمسی ومسافرت ایچون هریره کیده‌بیلمك صالح یوللرك بولونمسی وطاغلرك واووه‌لرك وقره‌لرك ودکزلرك بولونمسی وبربرینه یقین قطعه‌لرده‌کی انسانلرك رنکلرینك آیری آیری اولمسی وآقار پیکارلرك ومدفون معدنلرك وانواع میوه‌لرك وچیچکلرك وآغاجلرك موجود اولمسی و انسانلرك منفعتلری ایچون حاضرلانمش بر چوق حیوانلرك بولونمسی واجب تعالی‌نك فاعل مختار اولوب قدرت قاهره صاحبی اولدیغنه وواحد حقیقی اولوب شریك ونظیردن منزه اولدیغنه آچیقدن دلالت ایدن دلیللر جمله‌سندندر . زیرا ؛ بونلرك جمله‌سی انسانك حال صحت ومرضنده راحتی ایچون حاضرلانمش وهر بری نیجه یوز بیکلرجه صنایع غریبه وعجیبه اوزره شامل وکمال علم وقدرت قاهره‌نك آثارندن اولدقلری جهتله ارباب عقل بونلرك هر برندن وحدانیت الٓهیه‌یه وقدرت سبحانیه‌یه استدلال ایدرلر وتوحید حقه واعتقاد صحیحه واصل اولورلر .

بو آیتلر؛ متقیلرك افعالنه مربوطدر . زیرا ؛ یر یوزنده وحدانیته وعظمت الٓهیه‌یه دلالت ایدن دلیللری دوشونن کیمسه اللهدن قورقار واتقایه مسارعت ایدر ورزقنك الله تعالی طرفندن احسان اولوندیغنی بیلن برکیمسه فقرایه صدقه ویرمکدن چکینمز وجمله نعمتی جناب حقدن بیلن برکیمسه هرنه‌قدر شکر ایتسه دخی نعمتك چوقلغنه باقارق شکرله مقابله‌سنی آز کوردیکندن استغفاره وسائر عباداته سعی ایدر . بناءً علیه؛ عباداته مسارعت ایدن متقیلر اولدیغی کبی دلیللردن استفاد ایدنلرده ینه متقیلردر . کرچه دلیللر جمله ناس ایچون نصب اولونمش ایسه‌ده دلیللره عطف نظر ایتمه‌ین کافرلر مستفید اولامازلر. چونکه ؛ او دلیللرله حقه استدلاله میل ایتمزلرکه استفاده ایتسونلر .

*
* *

[واجب تعالی انسانك محتاج اولدیغی نفسی وارضی ذکردن صوکره حیاتنك بقاسنه خادم اولان رزقی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَفِی السَّمَاۤءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ﴾ بیوریبور .

[وسماده سزك رزقکز و وعد اولوندیغکز جنت موجوددر .]

یعنی ؛ سماده رزقکزك اسبابی اولان بلوطلر ویاغمورلر موجوددر وسزك وعد اولوندیغکز ثوابلر سماده یازیلیدر . چونکه ؛ کرك وجودیکزك بقاسنه خادم اولان ارزاق صوریه‌کز و کرك ارواحکزه خادم اولان ارزاق معنویه‌کز سمادن نازل اولور ومقدر اولان وکندیکزدن صادر اولان عمللریکزك جزاسی لوح محفوظده یازیلیدر .

*
* *

واجب تعالی بوندن اول بیان اولونان احکامك حق اولدیغی بیانی تأکید ایتمك اوزره ﴿ فَوَرَبِّ السَّمَاۤءِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَا اَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ ﴾ بیوریبور.

[سما و ارضك ربسنه یمین ایدرم که سزك وعد اولوندیغکز شیلر حقدر . سزك سویله‌دیککز کندی سوزیکزده شك اولمادیغی کبی وعد اولوندیغکز شیده دخی شك یوقدر .] یاخود معنای آیت شویله‌در : [سزك نظریکزده کندی سوزیکزده شك وشبهه اولمادیغی کبی قرآنده دخی شك یوقدر . زیرا ؛ حقدر .]

یعنی ؛ یرك وکوکك ربسنه یمین ایدرم که قرآن حقدر. بناءً علیه؛ کندی سوزیکزده شبهه‌کز اولمادیغی کبی قرآنده دخی شبهه‌کز اولماسون . زیرا ؛ اوقرآنی جانب الٓهیدن ملك کتیردی وسزك تکلمکز کبی تکلم ایتدی . ناصل که کندی سوزیکزده شبهه ایتمیورسکز قرآنده دخی شبهه ایتمه‌یك .

یاخود ﴿ انّه ﴾ لفظنده بولونان ضمیر یوم قیامته راجعدر . بوکا نظراً معنای نظم :
[سویله‌دیککز سوزیکزده شبهه‌کز اولمادیغی کبی یوم قیامت اولان یوم جزاده دخی شبهه یوقدر . بناءً علیه ؛ ذکر اولونان احکامك جمله‌سی حقدر] دیمك اولور .

*
* *

واجب تعالى متعدد يمينلرله بعض احكامنى بياندن صوكره رسولنى تسليه ايتمك اوزره ابراهيم عليه السلامك مسافرلريله واقع اولان محاورهسنى بيان صددنده ﴿ هَلْ اَتٰيكَ حَديثُ ضَيْفِ اِبْرٰاهيمَ الْمُكْرَمينَ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! ابراهيم عليه السلامك اكرام اولونان مسافرلرينك خبرى سكا كلهديمى ؟]

يعنى ؛ اى حبيبم ! جد اعلاك ابراهيم عليه السلامك مسافرلرينك خبرى سكا كلهديمى ؟ او مسافرلر كه عندالله مكرملردر . بناءً عليه ؛ ابراهيم عليه السلامده آنلرى اكرام ايتمش و آنك طرفندن اكرام اولونمشلردر .

فخررازى و بيضاوينك بيانلرى وجهله ضيف ؛ مسافر معناسنهدر . بو كلنلر ملك ايسهده مسافر صورتنده كلدكلرى ايچون مسافر دنيلمشدر . كلن ملكلرك اون ايكى ويا طقوز وياخود اوچ اولديغنده اختلاف واردر . ملكلرك عددى قاچ اولورسه اولسون جبرائيل ، ميكائيل و اسرافيل عليهم السلام هر صورتده موجودلردى .

ابراهيم عليه السلامك بونلرى اكرامنه كلنجه ؛ بشوش بولونمق و كوزل موقعه اوطورتمق و لطفله معامله ايتمك و على العجله طعام كتيرمك صورتيله واقع اولمشدر . بناءً عليه ؛ بر خانهيه كلن مسافره شو منوال اوزره اكرام ايتمك سنت ابراهيم اولديغندن امت محمدك او سنته اتباعلرى لازم اولديغنه اشارت ايچون جناب حق قرآنده بيان بيورمشدر . ابراهيم عليه السلام رسل كرامك شيخى و ابو الانبيا اولديغندن جناب حق رسولنى تسليه ايچون آنك مناقبنى اختيار بيورمشدر . بناءً عليه ؛ رسول الله امور عاديهده على الاكثر ابراهيم عليه السلامك سنتلرينى اختيار ايدردى .

* *

واجب تعالى ابراهيم عليه السلامله مسافرلر آرهسنده جريان ايدن سوزلرى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلاٰماً قَالَ سَلاٰمٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴾ بيوريور .

[اى حبيبم ! ذكر ايت شول زمانى كه او زمانده ابراهيم عليه السلام اوزرينه

مسافرلر داخل اولديلر و « سلام عليك يا ابراهيم ! » ديديلر . حضرت ابراهيمده آنلره مقابله ايدهرك « سلام عليكم اى بيلمهديكم قوم ! » ديدى .]

يعنى ؛ مسافرلر ابراهيم عليه السلامدن استيذان ايتمكسزين حضورنده اثبات وجود ايدنجه حضرت ابراهيمه توقير و تكريم اولمق اوزره « بز سكا سلام ايدرز يا ابراهيم ! » ديديلر . ابراهيم عليه السلامده آنلره سلامله مقابله ايدهرك « بنده سزه سلام ايدرم » ديدى و « سز بنم بيلمهديكم كيمسهلرسكز » ديمكله مسافرلرك اولدنبرى آشناسى اولماديغى ويابانجى كيمسهلر اولديغنى بيان ايتدى . چونكه ؛ مسافرلر ابراهيم عليه السلامك كورمهديكى و بيلمهديكى بر قوم اولدقلرى كبى مسافرلرك اوضاع و اشكالى او حواليده بولونان خلقك اشكالنه بكزهمزدى . بناءً عليه ؛ آنلرله معارفهسنى انكار ايتدى . بو انكارك كندى نفسنده كيزلى اولوب آنلره قارشى علنى اولماديغى مرويدر . ياخود كنديلرينى تعريف ايتسونلر ايچون علناً آنلره « بن سزى بيلميورم » ديهرك خطاب ايتمشدر . يعنى « سز كيملرسكز ؟ كنديكزى تعريف بيورك ، بن بيلهمدم » ديمكدر . بو منوال اوزره مسافردن كيم اولديغنى صورمق جائزدر و بو كبى سؤاللر زمانمزده اثناى محاورهده هر وقت جاريدر .

ابراهيم عليه السلام كندى سلامنى ، مسافرلرك سلامندن دها قوتلى اولمق جهتنى التزام ايدهرك ثبات و دوامه دلالت ايدن جملهٔ اسميه ايله ايراد بيورمشدر . چونكه (سلامٌ) ديمك ؛ (سلام عليكم) ديمكدر . اما مسافرلرك سلامنه كلنجه ؛ جملهٔ فعليهدر . چونكه ؛ (سلاماً) ديمك (سلمتم سلاماً) ديمكدر .

* *

واجب تعالى ابراهيم عليه السلامك ملكلرله سلاملاشديغنى بياندن صوكره حضرت ابراهيمك معاملهسنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَرٰاغَ اِلٰى اَهْلِهِ فَجٰاءَ بِعِجْلٍ سَمينٍ * فَقَرَّبَهُ اِلَيْهِمْ ﴾ بيوردى .

[آنلرله بو مكالمه اوزرينه ابراهيم عليه السلام آنلردن آيرلدى و خانهسنه كيتدى

درحال یاغلی سمیز بر طانا بیشیردی کتیردی وآنلره یقین قویدی « بیورك » دیدی .]
آنلر یمکدن اجتناب ایدنجه :

﴿ قَالَ اَلَا تَأْكُلُونَ ﴾

[یمکه ترغیب ایچون آنلره « یمزمیسکز ؟ بیورك ییك » دیدی .] یاخود طعامی
یمه‌دکلرینی انکار اولارق [« یمزمیسکز طعامی؟ییك. زیرا یمه‌مك امر منکردر » دیدی.]
ابراهیم علیه السلامك حیواناتنك اکثریسی صیغیر اولدیغندن مسافرلره اکرام ایچون درحال
پیشمش صیغیر یاوروسی کتیرمشدر .

ایشته ابراهیم علیه السلامك درحال مسافرلره طعام احضاریله مشغول اولدیغی جناب
حقك قرآنده بیانی بزم ایچون بر درسدر که آنکله عمل ایتمك مستحب اولدیغندن اهل
اسلام آره‌سنده بوکبی مسافرپرورلك موجوددر. آنجق آوروپایی تقلیده یلته‌نلر بوکبی عادات
اسلامیه‌یی تقبیح و مسافری سونلری حماقتله اتهام ایتمك ایسترلر . حالبوکه عین زمانده
کندیلرینه واقع اولان اکرامی‌ده سورلر . شوحالده بوکبی کیمسه‌لرك حاللری سوزلرینی
تکذیب ایتدیکی جهتله نه یاپدیغنی ونه سویله‌دیکنی بیلمه‌ین بر طاقم سفهادر . چونکه
کندی سودیکی بر شیئی تقبیح ایتمك ؛ حماقت وسفاهتدن باشقه بر شی دکلدر .

*
* *

واجب تعالی مسافرلر طعامی یمه‌ینجه ابراهیم علیه السلامده واقع اولان حالی بیان
ایتمك اوزره ﴿ فَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ﴾ بیوریور .

[آنلرك طعامی یمه‌مسی اوزرینه حضرت ابراهیم نفسنده قورقدی وقورقدیغنی آنلره
بیلدیرمه‌دی نفسنده صاقلادی .] وآنلرك عذاب ایچون کوندرلمش ملکلر اولدیغنی آکلادی.
چونکه؛ مسافرك خانه صاحبنك طعامنی یمه‌مسی بین الناس کوتولك مراد اولوندیغنه اشارت
اولدیغی کبی طعام یمه‌مك ملائکه شانی اولدیغی دخی خاطرینه کلدیکی جهتله قورقدی.
زیرا ؛ مسافرلرك حاللری وطور عجیبلری قورقونج ایدی .

*
* *

واجب تعالی، مسافرلر ابراهیم علیه السلامك قورقدیغنی بیلنجه آنلر طرفندن سویله‌نن
سوزی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴾ بیوریور .

[ملکلر ابراهیم علیه السلامه خطاباً « قورقما یا ابراهیم ! » دیدیلر وبرعلم صاحبی
اوغلو دنیایه کله‌جکنی بیانله ابراهیمی تبشیر ایتدیلر .]

یعنی ؛ ملکلر کندی حاللرینك قورقونج برحال اولمادیغنی بیانله ابراهیم علیه السلامك
قورقوسنی ازاله وبرعلم صاحبی اوغلو دنیایه کله‌جکنی بیانله تبشیری علاوه ایتدیلر وانسانك
علم الك زیاده طاقینه‌جغی بر کسوه اولدیغنه اشارت ایچون دنیایه کله‌جك اوغلونك علم صاحبی
اولدیغنی بیانله تبشیرلرینی تأکید ایله‌دیلر . **اولاد ایچنده اوغلانه اولادی دها زیاده**
سوکیلی اولدیغی جهتله ملکلرك خبرینه تبشیر اطلاق اولونمشدر .

بر کیمسه کوروشدیکی کیمسه‌دن قورقارسه قارشوسنده اولان کیمسه‌نك درحال
او قورقویی ازاله‌یه سعی ایتمسی لازم اولدیغنه آیتده دلالت واردر . چونکه ؛ ابراهیم
علیه السلامك قورقدیغنی آکلاینجه ملکلر هرشیدن اول درحال او قورقویی ازاله‌یه سعی
ایتمشلردر. بو احوالی قرآنده جناب حقك بزه بیانی ؛ بزلر ایچون بردرسدر وعمل لازم
اولان بردستوردر. ملکلرك تبشیر ایتدکلری اوغلان ایله مراد؛ **اسحق علیه السلامدر.**

خلاصه ؛ برکیمسه بر خانه‌دن طعام ییرسه ییدیکی طعامك حقوقنی محافظه ایتمك
لازم اولدیغی وطعامی ییمزسه یمه‌دیکنك سببنی بیانله اعتذار ایتمسی ایجاب ایتدیکی وکدر
ویره‌جك برشیئی دفعةً خبر ویرمك موافق اولمادیغی وسرور ویره‌جك شیئی تبشیر
ایتمك مستحب اولدیغی وعلم صفتی جمله اوصافك فوقنده بولوندیغی بو آیتدن مستفاد اولان
فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی ملائکه‌نك بر اوغلانله ابراهیم علیه السلامی تبشیر ایتدکلرینی بیاندن
صوکره شو تبشیر اوزرینه ابراهیم علیه السلامك حرمندن صدور ایدن بعض حالاتی

بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاَقْبَلَتِ امْرَاَتُهُ فى صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴾ بيوريبور .

[ابراهيم عليه السلامك حرمى شدتلى بر صدا ايله مسافرلره قارشى دوندى وألنى يوزينه ووردى وديدى كه « بن چوجق كتيرمكدن قالمش براختيار خاتونم ، بندن ناصل چوجق كلور ؟ بنم كبى بر قادينه‌دن چوجق كلمك عادتك خلافيدر » .]

يعنى ؛ ملائكه حضرت ابراهيمى بر اوغلانله تبشير ايدنجه او خانه درونده ويرده آرقه‌سنده بولونان ساره رضى الله عنها بو خبردن تعجب واستغراب ايده‌رك عادتك خلافى اولان خبرى حوصله‌سى آلماديغندن ضرورى چيقان برشدتلى صدا ايله آنلره توجه ايده‌رك ألنى يوزينه ووردى وديدى كه « بن چوجق كتيرمك استعدادندن خالى بر قوجه قادينم . ناصل اوليور كه بندن چوجق كله‌جكنى خبرويريبورسكز ؟ » . حضرت ساره بويله ديمكله بو خبردن استغرابنى اظهار ايتدى . چونكه قادينلرك عادتلرى ؛ بر امر غريبى ايشيدنجه واويلا وآه وفغان ايتمكدر . ياخود بيضاوينك بيانى وجهله ملائكه‌نك بو تبشيرى اوزرينه آنا حالى ظهور ايدنجه حرارت دم غلبه ايده‌رك ضرورى اولارق بوسوزى سويله‌مشدر .

صرّه ؛ **بويوك وشدتلى صدادر** . صك ؛ **وورمه** معناسنه‌در . ابراهيم عليه السلامك حرمى ساره رضى الله عنها خانهٔ سعادتنك بر كوشه‌سنده مسافرلرك حاللرينى وابراهيم عليه السلامله واقع اولان محاوره‌لرينى پرده آرقه‌سندن تماشا ايدوب ديكلركن مسافرلرك تبشيراتى ايشيدنجه حالنه موافق بولمادىغندن ضرورى چيقان برصدا ايله ألنى يوزينه ووردىغى و « بن چوجقدن قالمش برقوجه قادينم » ديديكنى جناب حق بو آيتده بيان بيورمشدر .

∴

واجب تعالى حضرت ساره‌نك بو استغرابنه قارشى ملكلرك ويرمش اولدقلرى جوابى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا كَذٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ اِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴾ بيوريبور .

[ملكلر ديديلر كه بزم خبر ويرديكمز كبى جه‌سنه ربك تعالى خبر ويردى ، بز كنديمز ايجاد ايتمه‌دك . آنجق سنك وبزم ربمز نه‌يى خبر ويردى ايسه بز آنى سويله‌دك . بناءً عليه ؛

خبريمز طوغرودر يا كليش دكلدر . زيرا ؛ ربك تعالى‌نك هر ايشى حكمته موافق وهرشيئى بيليجيدر .] شوحالده سزدن چوجق طوغاجغنى بيلير وطوغان چوجقده حكمته موافق اولور » ديمكله چوجغك طوغاجغنى ساره رضى الله عنهايه تأمين ايتديلر . بعض مفسرينك بيانه نظراً ساره‌نك استغرابى اوزرينه جبريل امين « يا ساره ! طامده اولان قورو آغاجلره باق » دير . ساره طامه باقوب اوراده‌كى قورو آغاجلرك ياپراق آچمش ، ميوه‌لر ويرمش اولديغنى كورونجه مسافرلرك طرف الٰهيدن كلديكنى والله‌ك امرينى تبليغ ايتدكلرينى بيلير وسوزلرينى تصديق ايدر .

يكرمى يدنجى جزؤ

واجب تعالى ملكلرك ساره‌يه ويردكلرى جوابى بياندن صوكره حضرت ابراهيمك ملكلره واقع اولان خطابنى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴾ بيوريبور .

[ابراهيم عليه السلام ملكلره خطاب ايده‌رك « اى رسوللر ! حال وشانكز نه‌در ونه ايچون كلديكز ، يالكز بزه بر اوغلان اولاجغنى تبشيره‌مى كلديكز ، بوقسه باشقه مأموريتكز وارميدر ؟ خبر ويرك بكا » ديدى .]

∴

واجب تعالى بو سؤاله جواب اولارق ملكلرك سوزلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ قَالُوا اِنَّا اُرْسِلْنَا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ * لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ * مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴾ بيوريبور .

[ملكلر « بز كناهكار وصاحب جرم اولان برقومه كوندرلدك كه آنلرك اوزرينه چاموردن ياپيلمش طاشلرى آتالم ، كه او طاشلر مسرفلر ايچون ربك تعالى‌نك عندنده علامتله‌نمش وحاضرلانمشدر » ديمكله مأموريتلرينى خبر ويرديلر .]

يعنى ؛ ابراهيم عليه السلامك ملكلره « سز نه ايچون كلديكز ، مأموريتكز نه‌در ؟ »

ديمسنه قارشی ملكلر « بز بر كناهكار قومه كوندرلدك وآنلر اوزرينه چاموردن ياپلش ويپشيرلمش طاش حالنی آلمش صاقسی پارچه‌لرينی آتمق ايچون كوندرلدك واوطاشلر اوزرنده علامتلر واردر وربك تعالی عندنده حرامه تجاوز ايدن مسرفلر ايچون حاضرلانمشدر » ديمكله تفصيل اوزره مأموريتلرينی خبر ويرديلر .

تفسير خازنده بيان اولونديغی وجهله طاشلرك علامتی؛ **هركيم هانكی طاشله هلاك اولاجقسه آنك اسمنك او طاشك اوزرنده يازيلی اولمسيدر**. بناءً عليه ؛ او طاش باشقه بر كيمسه‌يه اصابت ايتمز، آنجق اسمی يازيلی اولان كيمسه‌يه اصابت ايدر. ياخود طاشلرك علامتی ايله مراد ؛ **او طاشلرك دنيا طاشی اولماديغنه علامتلر بولونمسيدر**. ملكلر او طاشلرك مسرف اولان بر قومه آتيلاجغنی بيان ايتديلر كه او قومده **قوم لوطدر**. چونكه ؛ آنلر كنديلرينه طرف الٓهيدن احسان اولونان نعمتی تجاوز ايده‌رك انسانك خلق اولونمسی ايچون ياراديلان جوهر نطفه‌يی انسانك خلق اولوناجغی محلك غيری‌يه صرفله اسراف ايتمشلردی . بناءً عليه ؛ بوكبی چاموردن ياپلش طاشلرله هلاكه مستحق اولديلر .

قوم لوطك هلاكلرينه سبب ؛ **ايكی شی اولديغی** بو آيتده بيان اولونمشدر : برنجيسی ؛ **مجرم**، ايكنجيسی ؛ **مسرف اولملريدر**. شوحالده بو ايكی صفت كنديلرنده بولونان هرقومك هلاكه مستحق اولدقلرينه بو آيت دلالت ايدر . بناءً عليه ؛ بوكبی هلاكه بادی اولاجق شيلردن قاچينمق هرانسان ايچون لازم اولان وظائف دينيه‌دندر .

* *
*

واجب تعالی ابراهيم عليه‌السلامه ملكلرك مأموريتلری قوم اهلاك ايتمك اولديغنی بياندن صوكره ملكلرك مأموريتلرينی اجرايه باشلادقلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ * فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴾ بيوريور.

[ملكلر مأموريتلرينی اجرايه باشلانجه بز عظيم‌الشان او قريه‌ده مؤمنلردن اولان كيمسه‌لری چيقاردق وآنلری هلاكدن محافظه ايتدك . فقط مسلملردن برخانه‌دن باشقه بولامادق ، آنجق برخانه خلقنی بولدق .]

يعنی ؛ ملكلر قوم لوطی اهلاكه باشلانجه بز هلاكه مستحق اولانلری مستحق اولمايانلردن آييردق . بناءً عليه ؛ مؤمنلردن اولان كيمسه‌لری هلاكدن محافظه ايچون قوم لوطك قريه‌سندن طشره چيقاردق ولكن او قريه‌ده مسلم اولارق برخانه خلقندن باشقه بر كيمسه بولامادق آنجق برخانه بولدق واوخانه خلقنی هلاكدن استثنا ايتدك .

فخر رازی وخازنك بيانلری وجهله لوط عليه‌السلامك قريه‌سنده مؤمن اولان كيمسه‌لر حضرت لوطك خانه‌سی خلقی ايدی. چونكه؛ حضرت لوطه ايمان ايدن كندی چوجقلری ايدی. حتی ديكر آيتلرده بيان اولونديغی وجهله لوطك حرمی بيله ايمان ايتمه‌يوب هلاك اولانلر ايچنده قالمشدر . فسق وفجورك چوق اولديغی محلده اعتبارك اكثريته اولديغنه بو آيتده دلالت واردر . چونكه ؛ قريهٔ لوط عليه‌السلامده حضرت لوطك خانه خلقی ايمان وعبادت ايتدكلری حالده آنلرك عبادتلری، اكثريتك ايشله‌دكلری قباحتلر اوزرينه كله‌جك فلاكتی دفعه كافی اولماديغی بيان اولونمشدر. اما خلقك اكثريسی مطيع ومنقاد اولونجه آنلرك عبادت واطاعتی آره‌ده بعضيلرينك عصيانی اوزره كله‌جك بلايه قارشی كلير . زيرا اعتبار؛ اكثريته‌در. بناءً عليه؛ اكثر اهاليسی صلاحله متصف اولان بلده اهاليسی چوق زمان ساحهٔ سلامتده اولور. كذلك اكثر اهاليسی فساد اخلاقه مبتلا اولان بلده اهاليسی محو ومنقرض اولور . چونكه ؛ اكثرك حسناتی اقلك سيئاتندن تولد ايده‌جك فلاكته قارشی كلير وبالعكس اكثرك فسادی اقلك صلاحنه غلبه ايدر. زيرا ؛ بوتون عالم وبالخاصه بربلده اهاليسی شخص واحد منزله‌سنده‌در . بناءً عليه ؛ بركيمسه‌نك بدنی منفعتدن خالی مضرتله طولو اولورسه هلاك اولور واكر مضرتدن خالی منفعتله طولو اولورسه فلاحياب اولور راحت ياشار واكر بدنده منعت ومضرت ايكيسی‌ده بولونورسه اعتبار غالبه‌در . كذلك برقريه‌ده مسكون اولان اهاليده‌دخی حكم بويله‌در. شوحالده حكم ؛ اكثره‌در، اقله دكلدر .

بو آيت؛ مؤمن ايله مسلمك ايكيسی برمعنايه اولديغنه دلالت ايدر . چونكه؛ « او قريه‌ده مؤمن اولانلری چيقاردق وهلاكدن قورتاردق » ديدكدن صوكره « او قريه‌ده مسلم اولارق

برخانه‌دن باشقه بولامادق » دیمك « چیقان مؤمنلر اوخانه‌ده بولونان مسلملر » دیمکدر.
شوحالده مسلملرله مؤمنلر ایکیسی برمعنایه‌در . اهل بیت لوط علیه السلام ایله مراد ؛
ایلی کربه‌لریدر ویاخود اوده اوچ کیشی اولدیغی مرویدر .

﴿ وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴾

[بز عظیم الشان او قریه‌ده شول کیمسه‌لر ایچون علامت ترك ایتدك كه او كیمسه‌لر
عذاب الیمدن قورقارلر .]

یعنی ؛ قوم لوطك قریه‌سنده آنلرك هلاكلرینه دلالت ایدن علامتلر براقدق كه
الی یوم القیام كله‌جك انسانلره عبرت اولسون وبالخاصه شول کیمسه‌لره عبرت وعلامت اولور كه
آنلر آخرتده آجیدیجی عذابدن قورقارلر وبناءً علیه ؛ بوكبی عذابه دلالت ایدن شیلردن
عبرت آلیرلر .

بو آیتده عذابدن قورقانلر ایچون ترك اولونان علامت ایله مراد؛ آنلرك هلاكلری
ایچون کوندریلن طاشلر وقوقار برصو اولدیغی مرویدر . قوم لوطك هلاكندن قورقانلرك
وعبرت آلانلرك عذابدن قورقانلر اولدیغنه وعذابدن قورقمایان کیمسه‌لرك بوكبی علامتلردن
انتفاع ایده‌میه‌جكلرینه دخی آیت دلالت ایدر . چونكه؛ اللهدن والالهك عذابندن قورقمایانلر
هیچ بر وقوعاتدن متنبه اولمازلر .

∴

واجب تعالى قوم لوطك هلاكنده عبرت اولدیغی بیاندن صوكره قوم موسانك
هلاكنده دخی عبرت اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَفِي مُوسَى إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَى فِرْعَوْنَ
بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴾ بیوریور .

[موسی علیه السلامی ارسالده دخی حاله عبرت واردر شول زمانده كه اوزمانده بز
موسایی آچیق معجزه ایله فرعونه کوندردك .] ایشته او زمانده جریان ایدن وقوعات؛
عذابدن قورقان کیمسه‌لره عبرت ونصیحتدر .

بو آیتده سلطان مبین ایله مراد ؛ حضرت موسانك معجزهٔ باهره‌لریدر كه بریسی
عصی دیكری ید بیضادر . بومعجزه‌لر هركس عندنده ظاهر اولوب كیزلی برشی اولمادیغندن
سلطان لفظی مبین ایله توصیف وعجزه سیله موسی علیه السلام هركسه غلبه ایتدیكندن
معجزه‌دن غلبه معناسنه اولان سلطانه لفظیله تعبیر اولونمشدر .

∴

واجب تعالى موسی علیه السلامك شو معجزه ایله فرعونه کوندرلدیكندن صوكره
فرعوندن واقع اولان معامله‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَتَوَلَّى بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ أَوْ
مَجْنُونٌ ﴾ بیوریور .

[حضرت موسی معجزه‌سیله فرعونه كلوب ایمانه دعوت ایدنجه فرعون كندی قوتنه
واستناد ایتدیكی ملكنه وعسكرینه كووه‌نه‌رك ایماندن اعراض ایتدی وموسی علیه السلامه
« ساحردر ویاخود مجنوندر » دیدی .] وخلقی اغفال ایتمكه چالیشدی وبر طاقم افترایه
قالقیشدی . بناءً علیه ؛ موسی علیه السلامه جنت وسحر كبی شانته لایق اولمایان شیلری
اسناد ایله كندی سلطنتنی محافظه ایتمك ایسته‌دی . بومحافظه ایسه كندینی هركسدن بیوك
کوسترمكله حاصل اولدیغندن موسی علیه السلامه ایمان ایده‌مه‌دی . زیرا؛ ایمان ایتمش
اولسه حضرت موسایه تابع اولمسی وكندینك هركسه كوچوك كورونمسی ایجاب ایدوب
بوصورتله سلطنتنی محافظه ممكن اولامیه‌جغی جهتله حقی باطل کوسترمكه سعی ایدیوردی
وتحت حكومتنده بولونان اهالینك بر قسمی حقیقتی بیلیورسه‌ده قورقوسندن وبرقسمی ده
فرعونی حقلی ظن ایده‌رك اطاعت ایدیورلردی .

فرعونك حضرت موسایه « ساحردر ویامجنوندر » دیمسیله هرحالده جنیلرله تماسی وار
دیمك ایسته‌مشدر . چونكه ؛ آنك زعمنجه ساحر دخی سحرینی جنیلر واسطه‌سیله یاپار
وخارق العاده کوستر ومجنونه جنیلر تماس ایتمكله مجنون اولور . شوقدركه ساحر جنیلره
بالاختیار تماس ایدر، اما مجنون بلا اختیار تماس ایدر وهرایكیسندن صدور ایدن خارقه‌لر
جنیلر واسطه‌سیله اولور . بناءً علیه ؛ حضرت موسانك اظهار ایتدیكی خارقه‌لر هر حالده

جنیلر واسطه‌سیله اولیور دیمکله خلقی حضرت موسانك دعوتنه اجابتدن منع ایتمکه وخلق نظرنده کندی اعتبارینی طوتمغه چالیشیوردی . حالبوکه صرف افترا وبهتان ایدیوردی . چونکه ؛ حضرت موسانك، فرعونك اسناد ایتدیکی سحر وجنتدن بری اولدیغنده شبهه یوقدی . زیرا؛ انبیاء عظامك جمله‌سی بوکبی عیبلردن مقدسدرلر وآنلرك اللرنده کوریلن خارق العاده‌لر الله تعالی‌نك خلق بیورمسیله‌در .

*
* *

واجب تعالی فرعونك ایمان ایتمه‌مسی اوزرینه هلاك اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴾ بیوریور .

[فرعونك ایمان ایتمه‌مسی اوزرینه بز آنی وعسکرینی عذابمزله طوتدق . بناءً علیه ؛ آنلری دکزه آتدق . حالبوکه فرعون کندینك لوم اولوناجنی کناهلری ایشله‌یجیدر.]

یعنی ؛ بزم رسولمز موسی علیه‌السلام فرعونی ایمانه دعوت ایدوب فرعون ایماندن اعراض وکندی قوتنه وعسکرینه اعتماد ایدنجه بز عظیم الشان آنی وعسکرینی درحال عذابله اخذ ایتدك وآنلرك جمله‌سنی دکزه دوکدك و آنلری دکزه آتمقله رسولمزك دعواسنی وحقارسول اولدیغنی تأیید ایتدك. حالبوکه ایشله‌دیکی کناهلرله کندی ذم اولونیوردی. فخر رازینك بیانی وجهله فرعون ایشله‌دیکی کفر وفساد وبغی وعنادله دکزه غرق اولونمغه وهلاکه مستحق اولمشدی و فرعونك ارتکاب ایتدیکی کناهلر سببیله عقل صاحبلری کندینی لوم ایدیورلردی . بناءً علیه ؛ عاقبت هلاك اولدی کیتدی .

یاخود (مُلِيمٌ) دیمك « فرعون هلاکی زماننده نفسنی لوم ایدیجی وایشله‌دیکی کناهلره ندامت ایدیجی اولدیغی حالده هلاك اولدی کیتدی » دیمکدر . چونکه فرعون ؛ هلاکی زماننده دیکر آیتلردن‌ده آکلاشیلدیغی وجه اوزره ندامت ایدوب ایمانه مسارعت ایتمش ایسه‌ده او زمانده ندامت منفعت ویرمه‌مشدر . زیرا ؛ کندی او زمانه قدر کفر اوزره بولوندیغندن حال یأسنده کفردن توبه مقبول دکلدر. بناءً علیه؛ فرعونك اوزمانده‌ندامتی کندینه فائده ویرمه‌مشدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنی تسلیه ایتمك اوزره ابراهیم ولوط وموسی علیهم السلامك وقعه‌لرینه اشارتدن صوکره قوم عادك هلاکنی بیانله دخی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ وَفِي عَادٍ اِذْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴾ بیوریور .

[قوم عادده عقلی اولانلر ایچون عبرت واردر شول زمانده‌که او زمانده بز آنلر اوزرینه مهلك روزکاری کوندردك وآنلری او روزکارله اهلاك ایتدك .]

یعنی ؛ کندیلرینی ارشاد ایچون کوندریلن رسوللرینه ایمان ایتمه‌ین عاد قومنك هلاکنده عالمه عبرت واردر . زیرا ؛ منفعتدن خالی وعین مضرت اولان روزکاری بز آنلر اوزرینه کوندردك وآنلرك اهلاکی ایچون روزکاری مسلط قیلدیغمز زمانی سن تذکر ایت وناصل هلاك اولدقلرینی دوشون . حالبوکه آنلر بلوطلردن وروزکاردن برچوق منفعتلر بکلرلرکن کناهلرینه مجازات اولارق مأموللرینك خلافی ظهور ایده‌رك هلاك اولمشلردر .

*
* *

واجب تعالی قوم عادك هلاکنه کوندریلن روزکارك قوتنی ونه یاپدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ اَتَتْ عَلَيْهِ اِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ ﴾ بیوریور .

[او روزکار ، اوزرینه اوغرادیغی اشیادن هیچ بر شیئی ترك ایتمز ، الا او اشیایی قورومش اوت پارچه‌سی کبی قیلار . بناءً علیه ؛ او اشیا هواده صاورولور توز قیلندن اولور.]

یعنی ؛ قوم عادی اهلاك ایدن روزکار ذی روح وغیر ذی روح اوغرادیغی هرشیئی یچاق کبی کسدی حال اصلیسی اوزره هیچ برشیئی ترك ایتمه‌دی ، آنجق هپسنی قورومش اوت پارچه‌لری کبی هواده صاووردی .

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله بو آیتده روزکارك اوغرادیغی واوزرندن کچدیکی شیلر ایله مراد ؛ امر الهی واذنه سبحانی ایله اوغرامسی واصابتی مطلوب اولان عاد قومنك اموال واشیالری وباغلری وباغچه‌لریدر . بناءً علیه؛ آنلرك بلده‌لری خارجنده اولان اشیایه روزکار طوقونمامشدر . یعنی « روزکار ، طوقونمغه مأمور اولدیغی شیلره

طوقوندی وآنلری چورومش اوت کبی قیلدی » دیمکدر . یوقسه بوتون عالمی چورومش اوت کبی قیلدی دیمك دکلدر .

قوم عاده اصابت ایدن روزکار غایت صوئوق اولدیغندن طوقوندیغی آغاجلری یاقدی وبعضیسنی عادتا اوجاقده یانمش اودون پارچه‌لری کبی یاپدی . بو آفتك زمانی ؛ شباطك آخرنده ایام عجوز دنیلن سکز کوندر .

∴

واجب تعالی قوم عادك روزکارله هلاکنی بیاندن صوکره قوم ثمودك هلاکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَفِي ثَمُودَ اِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتّٰى حِينٍ ﴾ بیوریور .

[قوم ثمودك هلاکنده دخی عقلی اولانلر ایچون عبرت واردر شول زمانده که او زمانده آنلره « آز برزمانه قدر اشیا کزله انتفاع ایدك، یاشایك » دنیلدی .]

فخر رازی ، قاضی وخازنك بیانلری وجهله آز برزمان ایله مراد ؛ اوچ کوندر . زیرا ؛ صالح علیه‌السلامك دوه‌سنی أولدوردکدن صوکره آنلره اوچ کون مساعده اولوندی . برنجی کون یوزلری صاراردی ، ایکنجی کون قیزاردی ، اوچنجی کون قاراردی . ایشته آنلره ویریلن دنیاده یاشایه بیله‌جکلری مدت قلیله بو اوچ کوندرکه لونلری تغیر ایتمش وامارهٔ هلاك کندیلرینی بورومش وأولوم سیمالری کندیلرنده کورولمشدر .

یاخود (حَتّٰى حِينٍ) ایله مراد ؛ آنلرك اجل معینلریدر . چونکه ؛ عندالله هر شخصك اجل معینی اولدیغی کبی هرقومك دخی اجل معینی واردر . شو حالده قوم ثموده « سز برمدت مالکزله انتفاع ایدك، یاشایك » دیمك « اجل معینکزه قدر یاشایك » دیمکدر .

∴

واجب تعالی قوم ثموده ویریلن مهلتدن آنلر عبرت آلمایوب بالعکس طغیانلرینی تشدید ایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴾ بیوریور .

[حضرت صالح آنلری ایمانه دعوت ایتدکجه آنلر ربلرینك امرینی قبولدن استنکافله طغیانلرینی آرتیردیلر وتکبرلرینی تزیید ایتدیلر . بناءً علیه ؛ یوکسك صدالی صاعقه آنلری اهلاك ایتدی . حالبوکه آنلر عذابك کله‌جکنی بیلیر و نظر ایدرلردی .] یوقسه غضب الٰهی آنلره غفلت اوزره کلمه‌دی ، بلکه عذاب کلورکن باقوب کوریورلردی . بناءً علیه ؛ « خبریمز اولمادی خبریمز اولسه‌ایدی ایمان ایدردك » دیه‌رك اعتذاره مجاللری قالمادی .

∴

واجب تعالی قوم ثمودك عذابك ظهورینی کوزلریله کوردکلری حالده هیچ برشیئه قادر اولمادقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْتَصِرِينَ ﴾ بیوریور .

[عذاب الٰهی کلنجه ثمود قومنك هرفردی بولوندقلری محلدن قیامه قادر اولمادیلر بلکه هرکس اولدیغی محله یاپیشمش کبی قالدیلر وآنلرك کندیلری عاجز اولوب برشیئه قادر اولمادقلری کبی دیکر برکیمسه طرفندن یاردیمده کورمه‌دیلر .] بناءً علیه ؛ عذابدن قاچمغه دخی قادر اولمادیلر وهلاك اولدیلر کیتدیلر . ایشته بونلرك بو منوال اوزره هلاکلرندن عقل صاحبلرینه عبرت ونصیحت واردر . چونکه ؛ رسوللرینه ایمان ایتمه‌ین وسوزینی دیکله‌مه‌ین وشریعتیله عمل ایله‌مه‌ین هرقومك عاقبتی بوکبی فلاکت اولاجغنه دلالت ایدر .

﴿ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴾

[شو بیان اولونان عاد وثمود قوملرندن اول بز نوح قومنی دخی اهلاك ایتدك . زیرا ؛ آنلر انواع کفر وطغیانی ارتکاب ایتمش وطریق استقامتدن چیقمش برطاقم عاصی کیمسه‌لردی .] بناءً علیه ؛ ارتکاب ایتدکلری جنایتلری مقابلنده جزا اولارق بز آنلری‌ده اهلاك ایتدك . زیرا ؛ کندیلرینی ارشاد ایچون کوندریلن رسوللرینك سوزینی دیکله‌مه‌ین وشریعتیله عمل ایتمه‌ین قومك جزاسی هلاکدر .

∴

واجب تعالی امم سالفه‌نك رسوللرینه ایمان ایتمه‌دكلرینه بناءً هلاك اولدقلرینی بیانله کافرلری تهدید ایتدكدن صوکره بوتون کائناتی خلق ایتمکه قدرت کامله‌سنی بیانله بوتلره عبادت ایدن مشرکلری توبیخ ایتمك اوزره ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾ بیورییور.

[بز عظیم الشان کندی قوت وقدرتمزله کوکلری بنا ایتدك وبویله عظیم جسملری بنایه بزم قدرتمز واسعدر.] بناءً علیه؛ عبادتك آنجق بزه اولوب بزم غیرمزه اولمامسی لازمدر. زیرا؛ بزم غیرمز هرشی عاجز اولدیغندن عبادته استحقاقلری یوقدر. چونکه؛ هرشیئی ایجاده بز قادر اولدیغمز کبی هرکسه‌ده غالبز. عبادته استحقاق ایسه غالبده‌در مغلوبده دکلدر وبزم ایشیمزه قاریشمغه وامریمزه مخالفته وحکممزده منازعه‌یه هیچ برکیمسه‌نك حقی اولمادیغی کبی مخالفته قدرتی‌ده یوقدر. شوحالده جمله‌نك معبودی‌ده بز‌ز.

﴿وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ﴾

[بز ارضی دوشه‌دك، بز نه کوزل دوشه‌یجی‌یز.]

یعنی؛ بزم معبود بالحق اولدیغمزه قدرتمزله سمایی بنا ایتدیکمز دلالت ایتدیکی کبی ارضی دوشه‌دیکمز دخی دلالت ایدر. چونکه؛ انسانلرك وجمله ذی‌روحك معیشتلرینه الویریشلی اولارق یریوزینی آیاقلر آلتنه بز دوشه‌دك. بناءً علیه؛ هروجهله قوللانمغه صالح برحالده دوشه‌دیکمزدن طولایی بز نه کوزل دوشه‌یجی‌یز. چونکه؛ هرکسك منافعنه خادم بویله جسیم بردوشه‌کی دوشه‌مك بزه مخصوصدر، بزم غیرمزدن بویله بوقدر جسامتی حائز دوشه‌کی دوشه‌یه‌بیله‌جك هیچ برکیمسه یوقدر. بناءً علیه؛ قوللریمزك عبادتلرینه مستحق دخی بزز وبزم غیرمزدن عبادته لایق برکیمسه یوقدر.

سماء اولدیغی حال اوزره قائم اولوب تبدل وتغیر قبول ایتمیه‌جکنه اشارت ایچون بنایی سمایه وارض دوشه‌ك مثابه‌سنده هرزمان تغیراته معروض اولدیغنه اشارت ایچون فرشی ارضه اسناد بیورمشدر. بو آیتده ارضی دوشه‌مك سمانك یارادلدیغندن صوکره اولدیغنه اشارت واردر. چونکه؛ خانه‌نك دوشه‌مسی بناسندن صوکره‌در. بناءً علیه؛ ارضك خلقی سمانك خلقندن صوکره ودوشه‌مسی ایسه ارضك خلقندن صوکره‌در.

*
* *

واجب تعالی سمانك وارضك ایجادله قدرت قاهره صاحبی اولدیغنی بیاندن صوکره صوکره بوایکیسنك آره‌سنده اولان موجوداتله قدرت قاهره‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ بیورییور.

[بز هرشیدن ایکی صنف خلق ایتدك که سزلر بونلرك یارادلیشنده اولان عجائبی دوشونوب قدرت قاهره صاحبی اولدیغمزه استدلال ایده‌سکز.]

یعنی؛ موجود اولان شیلرك هرجنسندن ایکی نوع خلق ایتدك که ارکك ودیشی، یر وکوك، کیجه وکوندوز، آی وکونش، قره ودکز، قارانلق وآیدینلق، ایمان وکفر کبی هرشیئی بویله ایکی صنف اولارق خلق ایدن خلاق سزی اولدکدن صوکره احیا ایتمکه قادردر. زیرا؛ عین ماده‌دن میدانه کلن شیئی ایکی قسمه آییرمق وآنلری آیری آیری اخلاقه وعادته واحکامه تابع طوتمق وآنلرك هربرینی یکدیکرندن آییره‌جق قدر علامتلر خلق ایتمك خالق تعالی‌نك فاعل مختار وقدرت قاهره صاحبی معبود بالحق اولدیغنه دلالت ایدر وشو موجوداتی ایکی صنف اولارق وهربرینی بر صفت ممتازه ایله خلق ایتدی که سز بونلری تذکر وتأمل ایتمکله خالقنك قدرتنه وعبادته استحقاقنه استدلال ایده‌سکز.

*
* *

واجب تعالی هرشیئی خلق ایتدیکنی بیاندن صوکره قوللرك وظیفه‌لرینی بیان ایتمك اوزره ﴿فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾ بیورییور.

[هرشیئك خالقی الله تعالی اولوب عبادته لایق آنجق ذات الوهیتی اولونجه سز ایمان وعبادتکزله درکاه الوهیته التجا ایدك که عذاب الهیدن قورتولوب امید ایتدیککز نعمتلره نائل اولاسکز وشو تبلیغ ایتدیکم احکامه سزك تابع اولمکز ومقتضاسیله عمل ایتمکز واجبدر. زیرا بن؛ سزه طرف الهیدن کلمش قورقوتیجی‌یم.]

یعنی؛ یا اکرم الرسل! بزم وحدانیتمزی وقدرت قاهره صاحبی ومعبود بالحق اولدیغمزی وهرشیئی خلق ایتدیکمزی بیان ایدنجه سن آنلره خطاباً دی که « سز

هرنوع بلایادن اللهك حفظ وحمایه‌سنه التجا واللهك عذابندن رحمتنه وقهرندن لطفنه فرار ایدك كه هردرلو مصائبدن قورتولاسكز وبنم بو نصیحتمی دیكله‌یك . زیرا ؛ سزه طرف الٰهیدن كوندرلمش آچیقدن قورقوتیجی‌یم. بناءً علیه ؛ سزه شفقتم ایجابی توصیه ایدییورم . شـو حالده سوزیمی كمال اهمیتله دیكله‌مكز ومعناسنه دقت ایتمكز لازمدر . چونكه ؛ قبل الٰهیدن سزه مضرت ویره‌جك شیلردن سزی قورقوتیجی‌یم وسزی قورقدیغكز شیلرك جمله‌سندن قورتاره‌جق آداب طریقت واحكام شریعتی سزه بیان ایدیجی‌یم .

*
* *

واجب تعـالی ذات الوهیتك عنـایتنه التجا ایتمك واجب اولدیغنی بیاندن صوكره بوالتجانك لزومنی تأكید ایتمك اوزره ﴿ وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَ اِنّ۪ي لَكُمْ مِنْهُ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴾ بیوریبور .

[سز اللهله برابر اللهدن باشقه برمعبود اتخاذ ایتمه‌یك . زیرا بن؛ سزی فنا اعتقاددن انذار ایدیجی‌یم .]

یعنی ؛ سز واجب تعالی‌دن باشقه بر معبودك وجودینی اعتقاد ایتمه‌یك كه اللهه شرك ایتمیه‌سكز . زیرا ؛ بن سزی فنا اعتقاددن قورقوتیجی‌یم .

بوآیت اولكی آیتده ضمناً بیان اولونان توحیدی افاده ایدر. چونكه جناب حقك وجودینی اقرارله توحید ایتمك؛ تعطیل ایله تشریكی نفی ایتمكدر . شوحالده بو ایكی آیت هم تعطیلی هم‌ده تشریكی رد ایتمشـدر . زیرا ؛ اولكی آیتده « واجب تعـالی‌یه التجا ووجودینی اقرارله جانب الوهیته توجه ایدك كه الٰهی انكار ایدنلردن اولمیه‌سكز » دیمك اولدیغی كبی ایكنجی آیتده دخی « اللهله برابر باشقه بر الٰهك وجودینی اعتقاد ایتمه‌یك كه شرك ایتمش اولمیه‌سكز » دیمكدر. بناءً علیه بوایكی آیت؛ كلمهٔ توحید معناسنی افاده ایتمشدر .

بوآیتده تكرار یوقدر . چونكه اولكی آیتده انذار ؛ ایمانی واطاعتی ترك ایدنلره راجعدر . ایكنجی آیتده انذار ؛ شرك ایدنلره عائددر . شوحالده هرایكی آیتلرده انذارك مرجعلری باشقه باشقه اولدیغی جهتله تكرار دكلدر .

*
* *

واجب تعـالی وحدانیتنی بیاندن صوكره رسولنی تكرار تسلیه ایتمك اوزره ﴿ كَذٰلِكَ مَٓا اَتَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ ﴾ بیوریبور .

[ای حبیبم ! قریشدن اول كچن امتلرك حالی قریشك حالی كبی‌در . زیرا ؛ بونلر سنی ناصل تكذیب ایدرلرسه اول كچن امتلرده كندیلرینه كلن رسوللرینی اویله‌جه تكذیب ایتمشدر. زیرا ؛ امم سالفه‌یه بر رسول كلدی ، الا قومی اورسوله « ساحردر ویاخود مجنوندر » دیدیلر .]

یعنی ؛ هرقوم طرف الٰهیدن كندیلرینی ارشاد ایچون كوندریلن رسوللرینی لایق اولمادق بر طاقم اوصافله توصیف وشان نبوته مناسب اولمادق افترالره جرأت ایتدیلر . حتی امم سالفه‌یه برنبی كلدی، الااونی حقنده ساحر ومجنون دیمك كبی هذیانده بولوندیلر. بناءً علیه ؛ بونلردن ایمـان ایدنلر هلاكدن وعذابدن قورتولدیلر وایمـان ایتمه‌یوب تمرد ایدنلر هلاك اولدیلر كیتدیلر. ایشته قریش قبیله‌سی‌ده طبقی بویله‌در. شوحالده رسوللرینه ایمان ایدن قورتولاجق وایمان ایتمه‌ین هلاك اولوب كیده‌جكدر .

*
* *

واجب تعالی امم سالفه‌نك نبیلرینه قارشی ساحردر ویامجنوندر دیدكلرینی بیاندن صوكره امتلرك هپسنك بوكلمه اوزرینه اجتماع ایتملری تعجبه شـایان بر امر منكر اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَتَوَاصَوْا بِه۪ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴾ بیوریبور .

[آنلر شوساحردر ویاخود مجنوندر سوزینی بربرلرینه وصیت‌می ایتدیلر . زیرا ؛ جمله‌سنك بو كلمه‌لر اوزرینه اتفاق ایتملری تعجبه شـایان بر امر منكردر . بونلر وصیت ایتمه‌دیلر، بلكه آنلر بر طاقم طاغی وباغی كیمسه‌لردر .] زیرا ؛ اوكلمه اوزرینه اتفاقلری وصیت ایتدكلرندن دكلدر ، بلكه طینتلرنده اولان خباثتلرندندر . چونكه ؛ طبیعتلرنده اولان خبـاثتلری ایجابی آنلر دائما بوكبی چیركین ســوزلری سویله‌مكدن چكینمزلر . بناءً علیه ؛ رفاه حاللری اللهی اونوتدورمقله رسوللرینی تكذیبه جرأت ایتدیرمشـدر .

هرزمان کورولدیکی وجهله نعمتك چوقلغی انسانلری طغیانه سوق ایدر. اللهك ویردیکی نعمتی هضم ایدن طینت طاهره صاحبی غایت آز بولونور. بناءً علیه ؛ هرزمانده انبیایه ایمان ایدن آز وایمان ایتمه‌ین چوقدر وحقی قبول ایدنك آز وقبول ایتمه‌ینك دها چوق اولدیغی میدانده بر حقیقتدر و ایچنده بولوندیغمز زمان بوکا شاهددر. زیرا ؛ دور آدمدنبری امثالی کورولمه‌مش فنالقلر ظهور ایتدیکی حالده هرفساده بیك دورلو یاردیمجی کورولور. حالبوکه اوفسادك ازاله‌سنه سعی ایدن غایت آز بولونور واوفسادك ازاله‌سنه چالیشان تك باشنه مأیوس اولارق قالیر وبلکه اکثریت آره‌سنده منفور بیله اولور. اوت ! ارباب فساد هرکون زقوم چیچکی کبی کونا کون الوانلرله آچیلوب شمارمقده، وارباب ناموس ایسه غنچه‌سی کچمش کول یاپراغی کبی یره‌دو کولوب آیاقلر آلتنده دپه‌له نمکده‌در.

∴

واجب تعالی مشرکلرك حاللرینی بیاندن صوکره رسولنه ترتب ایدن وظیفه‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا اَنْتَ بِمَلُومٍ﴾ بیوریور.

[سن آنلردن اعراض ایت. زیرا ؛ ای ــــ حبیبم ! سن آنلردن اعراض ایتمکله لوم اولونانلردن دکلسك .]

یعنی ؛ آنلر سکا لایق اولمایان سحر وجنت کبی برطاقم اوصاف ناقصه اسناد ایدنجه سن آنلردن یوزیکی چویریور. زیرا ؛ سن آنلردن یوز دوندورمکله ملوم اولمازسك. چونکه؛ سن آنلری ارشاد ایچون سعی ایتدکجه آنلر طغیانلرنده دوام ایتدکلرندن آنلره ارشاد ونصیحت تأثیر ایتمز. بناءً علیه ؛ سن تبلیغ وظیفه‌سنی ادا ایتدکدن صوکره آنلرك اهتدا ایتمه‌ملری اوزرینه سن لوم اولونمازسك. آنلرك اهتدا ایتمه‌مسی سندن دکلدر، بلکه آنلرك کندی سؤاختیارلرندن نشأت ایتمشدر. شوحالده سن محزون اولما. زیرا ؛ ایماندن اعراض ایتدکلرندن طولایی لوم اولوناجق آنلردر سن دکلسك.

∴

واجب تعالی کافرلردن اعراض ایتمسنی رسولنه توصیه ایتدکدن صوکره مؤمنلره

نصیحت آنلره منفعت ویردیکی جهتله مؤمنلره نصیحته دوام ایتمسنی توصیه ایتمك اوزره ﴿وَذَكِّرْ فَاِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ بیوریور.

[یا اکرم الرسل ! سن وعظ و نصیحت ایت. زیرا ؛ وعظ و نصیحت مؤمنلره منفعت ویرر.]

یعنی ؛ کافرلردن اعراض ایتمك لازم ایسه‌ده کلیاً ترك ایتمك‌ده موافق مصلحت اولمادیغندن نصیحت ایتمه‌ك لازمدر. زیرا نصیحت ؛ مؤمنلره منفعت ویرر. چونکه نصیحت ؛ یا کافرلرك اهتداسنه سبب اولمقله مؤمن اولور و یاخود بالفعل مؤمن اولان کیمسه‌لرك بصیرتلرینی تزید ایتدیکی جهتله منفعت ویرر.

فخررازی ونیسابورینك بیانلری وجهله بوندن اولکی آیت نازل اولونجه رسول الله واصحابی محزون اولدیلر. چونکه ؛ رسول الله کافرلردن اعراض ایتمسیله امر اولونونجه وحی منقطع اولدی وعذاب حاضرلاندی ظن ایتدیلر. زیرا انبیانك بعثتلرندن مقصد ؛ اوامر الٰهیه‌یی تبلیغ ایتمك اولدیغندن رسول الله‌ه «کافرلردن اعراض ایت» دیمك؛ دینك تکملنی وایمان ایتمه‌ینلری تعذیبی ایما ایتدیکی جهتله شوظنی تولید ایتمشدی. ایشته شوظنی دفع ایچون رسول اللهك وظیفه‌سنك هنوز ختام بولمادیغنی بیانله رسولنی واصحابنی تسلیه ایچون بوآیتك نازل اولدیغی مرویدر. بناءً علیه ؛ حزنلری فرحه تبدل ایتمش ومحزون قلبلری مسرور اولمشدر. نصیحتك منفعتی مؤمنلره تخصیص ایدلمکله کافرلر توبیخ اولونمشدر.

∴

واجب تعالی رسولنه وعظه دوامنی امردن صوکره انس وجنك خلق اولونملرندن مقصد اصلی عبادت اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ بیوریور.

[انس وجنی بن خلق ایتمه‌دم، آنجق بنی بیلسونلر و بکا عبادت ایتسونلر ایچون خلق ایتدم.]

یعنی ؛ جنك افرادندن هرفردینی وانسانلرك افرادندن هربرفردینی بن خلق ایتمه‌دم، آنجق بنی بیلسونلر وبکا توحیدله تذلل ایده‌رك عبادت ایتسونلر ایچون خلق ایتدم.

بو آیتده انس و جن ایله مراد ؛ جمیع افرادلریدرکه مؤمن کافر جملهسی داخلدر. زیرا عبادتله مکلف اولان؛ هرجملهسیدر، یوقسه یالکز مؤمن اولانلر دکلدر. بناءً علیه؛ « عبادتله مکلف اولانلر مؤمنلردر، آیتده مؤمنلره مخصوصدر » دنیلهمز . آیت ؛ انس وجنك یارادیلیشندن مقصد اصلینك معرفت الٓهیه وعبادت سبحانیه اولدیغنی ومعرفت وعبادتك غیری انسان عمرینی هرنهیه صرف ایتسه ضیاعه اوغرادیغنی بیان ایتمشدر . یعنی انس وجنك خلقتندن مقصد ؛ اللهی بیلوب عبادت ایتمکدن باشقه بر شی اولمادیغی بیان ورسول اللهك انس وجنه مبعوث اولوب ملائکهیه مبعوث اولمادیغنه دخی اشارت اولونمشدر . چونکه ؛ ملکلرده انس وجن کبی عبادت ایچون خلق اولوندقلری حالده بو آیتده ملکلر ذکر اولونمامش وکیزلی عبادت علنی عبادتدن افضل اولوب جنیلرك عبادتلری بزلره نسبتله کیزلی اولدیغندن جنیلر تقدیم اولونمشدر. چونکه عبادت خفیه؛ ریادن عاریدر.

بو آیتده عبادت ایله مراد ؛ اللهه تعظیم وقوللرینه شفقت ومرحمتدر. زیرا هرشریعتده عبادتك معناسی ؛ حقه تعظیم وخلقه مرحمتدر . حقه تعظیمك کیفیتی ایسه شریعت وشریعتی کتیرن رسولك تعریفیله بیلنور عقلاً بیلنهمز. بناءً علیه ؛ عبادت ایدهجك کیمسهنك عبادتی شریعتك بیانی وجهله یاپمسی واجبدرکه شریعتك بیان ایتمهدیکی صورتده عبادت بدعت اولدیغندن مقبول اولماز وعبادت خلقتك غایهسی اولدیغندن عبادتی اولمایان انسانك بهائم زمرهسندن فرقی یوقدر ، بلکه بهائمدن دها فنادر . زیرا ؛ انسان مکلفدر . بناءً علیه ؛ مکلف اولدیغی عبادتی ترك ایتمشدر . اما بهائم مکلف اولمادیغندن مسئول دکلدر .

*
* *

واجب تعالی انساندن مقصد اصلی عبادت اولدیغنی بیاندن صوکره انساندن عبادتدن باشقه بك مهم اولان شیلرك مراد اولمادیغنی بیانله مهم اولمایان شیلرك مراد اولمیهجغی اولویتله ثابت اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعِمُونِ ﴾ بیوریور .

[بن آنلرك هیچ بریسندن رزق مراد ایتمهم وبنی اطعام ایتملرینی دخی مراد ایتمهم.]

یعنی ؛ کندی نفسلرینی و غیریلری مرزوق ایتملرینی وقوللرمدن باشقهلرینه طعام ییدیرملرینی مراد ایتمهم. چونکه؛ کرك غیرك رزقنی ویرمکه وکرك طعام ییدیرمکه اقتدارلری یوقدر . زیرا ؛ هرکسك رزقنی ویرمکه بن کفیلم . بناءً علیه ؛ آنلری بندن باشقهسی رازق اولاماز .

بو آیتده « الله تعالی بنی اطعام ایتملرینی مراد ایتمهم » دیمك « بنم قوللریمی اطعام ایتملرینی مراد ایتمهم » دیمکدر. چونکه ؛ الله تعالی طعام ییمکدن منزه اولدیغی جهتله ذات الوهیتنك اطعامنی مراد ایتمك محالدر ، لکن مخلوقاتك جملهسی اللهك قوللری ورزقلرینه کفیل الله تعالی اولدیغی ایچون کأن مخلوقنی اطعام الله تعالییی اطعام کبی عد اولونارق اطعام ، اللهه اسناد اولونمشدر . یوقسه حقیقت معناسی مراد اولونارق اللهه طعام نسبتی کفر اولدیغندن هیچ بر وجهله جائز اولاماز .

بوکبی مجاز اولارق بعض افعالك اللهه اسنادی احادیث جلیلهلرده دخی موجوددر . چونکه ؛ حدیث قدسی اولارق رسول اللهك (من اکرم مؤمناً فقدا کرمنی ومن اذی مؤمناً فقد اذانی) بیوردیغی مرویدر. یعنی جناب حقه بر کیمسه بر مؤمنه اکرام ایدرسه بکا اکرام ایتمش اولور واکر بر مؤمنه ایذا ایدرسه بکا ایذا ایتمش اولور » بیورمشدر. کرچه بو حدیث رسول اللهدن مروی ایسهده حدیث قدسی اولدیغی ایچون لفظی رسول اللهدن معناسی جناب حقدندر . جناب حق اذادن منزه اولدیغی حالده مؤمنه اکرامه ترغیب وایذادن تنفیر ایچون مؤمنه اکرامی کندینه اکرام و ایذاییده کندینه ایذا اولدیغنی علی طریق المجاز بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی قوللرندن رزق مراد ایتمهدیکنی بیاندن صوکره رزق مراد ایتمهدیکنك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴾ بیوریور .

[زیرا ؛ الله تعالی جمله قوللرینك رزقنی ویریجی قوت وقدرت صاحبیدر وهرشیئه محکم بر قادر وقیومدر] بناءً علیه ؛ هرکسك رزقنی ویرمك الله تعالییه مخصوصدر ، اللهك غیری بر رزق ویرن یوقدر . شو حالده جمله قوللرك رزقی اللهدن اولونجه الله تعالی هیچ

بر كيمسه‌نك رزقنى ديكرندن ايسته‌مز واطعام طعام كبى عملده طلب ايتمز. زيرا ؛ قوت وقدرت صاحبيدر . بناءً عليه ؛ غيرك رزقنه وعملنه احتياجى يوقدر .

*
* *

واجب تعالى انس وجنك ياراديلشندن مقصد اصلى عبادت اولديغنى بياندن صوكره اللهك غيرى پوتلره عبادت ايدن ظالملرك ظلملرى اوزرينه ترتب ايدن جزالرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاِنَّ لِلَّذينَ ظَلَمُوا ذَنُوباً مِثْلَ ذَنُوبِ اَصْحَابِهِمْ ﴾ بيوريور .

[عبادتلرينى معبود بالحق اولان واجب تعالى‌يه ياپمايوب غيرى‌يه عبادت ايدن ورسول اللهى تكذيب ايدن ظالملر ايچون دنيوى و اخروى عذابدن بويوك نصيبلرى واردر آنلردن اولكچن ورسوللرينى تكذيب ايدن اصحابلرينك نصيبلرى اولديغى كبى بونلركده نصيبلرى واردر ، بلكه بونلرك عذابدن نصيبلرى دها چوقدر .]

ظالملرك اصحابى ايله مراد؛ **امم سالفه‌ده نبيلرينى تكذيب ايدن معند كافرلردر** .
بونلرده آنلر كبى نبيلرينى تكذيب ايتدكلرندن يكديكرينك اصحابى ويارانيدر ومعصيتده مشترك اولدقلرندن هر برينك بو جهتدن عذابلرى آخرك عذابنك عينيدر .

﴿ فَلاَ يَسْتَعْجِلُونِ ﴾

[آنلرك ظلملرى مقابلنده عذاب محقق اولونجه‌يه‌دن عذابك عجله اولمسنى ايسته‌مسونلر.] زيرا ؛ اير وكچ اولاجقدر . شوحالده استعجالده فائده يوقدر ، بلكه مضرت واردر . زيرا استعجال ؛ **فلاكت وهلاكلرينى على العميد ايسته‌مكدر** . انسانك على العجله كندى بلاسنى ايسته‌مسى مذموم اولديغندن جناب حق استعجالدن نهى بيورمشدر .

﴿ فَوَيْلٌ لِلَّذينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذى يُوعَدُونَ ﴾

[هلاك عظيم شول كافرلره مخصوصدركه آنلره عذابك وعد اولونديغى يوم قيامتده اوليجيدر .] چونكه ؛ حقى ستر ايدوب باطلى ترويج ايتمكله ظلم ايتدكلرندن عذابك نزولى او كونده اولاجقدر. ابو السعود افندينك بيانى وجهله شو عذابه مستحق اولانلرك

استحقاقلرينه سبب كفرلرى اولديغنه اشارت ايچون ضمير موقعنده (الذين) **اسم موصول** وارد ايدلمشدر .

روى بيك اوچيوز يكرى طقوز سنه‌سى حزيرانك اوچنجى كوننه تصادف ايدن عربى بيك اوچيوز اوتوز برسنه‌سى رجب آينك اونجى بازاركونى قوشلق وقتى قونيه‌ده واقع خانه‌مده كنديمه مخصوص حجره‌ده بوسوره‌نك ترجمه‌سى بعونه تعالى ختام بولمشدر .

سورهٔ طور

مكهٔ مكرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . **قرق طقوز** آيتى جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحيمِ

﴿ وَالطُّورِ * وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ * فى رَقٍّ مَنْشُورٍ * وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ * وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ * وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ * اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ﴾

[حضرت موسانك كلام الٰهى ايله مشرف اولديغى طورطاغنه ودريدن آچيق صحيفه‌لرده يازلمش قرآنه وحج ايدن حجاجله معمور كعبهٔ معظمه‌يه و ارض اوزرينه رفع اولونمش سمايه وصو ايله طولو دريايه يمين ايدرم كه يا اكرم الرسل ! ربك تعالينك عذابى عاصيلره البته واقعدر .]

يعنى ؛ شو موجوداته قسم ايدرم كه ربكك كناهكارلره وعد ايتمش اولديغى عذاب البته واقع اولاجقدر ، واقع اولمامق احتمالى يوقدر . زيرا ؛ عاصينك عصيانك جزاسنى كورمسى عدالت الٰهيه ايجابيدر. بو آيتده ذكر اولونان موجوداتك هر برى بر شرفله مشرف اولديغندن جناب حق هر برينه يمين ايتمكله شرفلرينه اشارت بيورمشدر. چونكه طورطاغى؛ **حضرت موسانك واجب تعالى ايله مكالمه‌سنه محل ومظاب الٰهينك حضرت موسايه**

تجلیگاهی اولدیغندن ودری اوزرینه یازیلان کتاب؛ قوللرك دنیوی واخروی سعادتلرینه کافی احکامی جامع بولوندیغندن وبیت شریف؛ حضرت محمدك جناب حقه خطابه وسیله اولدیغندن وسما؛ عظمت اللهه دلالت ایتدیکندن ودریا ایسه حضرت یونسه برمدت عبادت خانه اولدیغندن قسم اولونمغه شایان اولدقلری جهتله جناب حق بونلرك هربرینه قسم بیورمشدر .

کتاب ایله مراد؛ لوح محفوظ ویاخود توراتشریف ویاخود انسانلرك عمل دفترلری اولمه احتمالی وار ایسه‌ده بو مثللو مقامده کتاب ایله مراد؛ قرآن اولمه احتمالی اغلب اولدیغی جهتله اکثر مفسرین قرآن اولمسیله تفسیر ایتمشلردر . کتابك احکامی آچیق اولدیغنه اشارت ایچون کتابك دریدن آچیق صحیفه‌لره یازلدیغی بیان اولونمشدر. چونکه؛ قرآنده کیزلی بر حکم یوقدر . قرآنك بدایت نزولنده کاغد موجود اولمادیغندن مصیقل دری پارچه‌لرینه یازلمشدر . چونکه؛ او زمانده دری اوزرینه یازلمق عادت اولدیغندن قرآنك آیتلرینك دخی دری اوزرینه وساقسی و تخته پارچه‌لرینه یازلدیغی مرویدر . کتابك شانته تعظیم ایچون تعظیمه دلالت ایدن تنوینه ایله نکره اولارق وارد اولمشدر . کتاب لفظیله قرآن مراد اولونمق بین الناس معروف اولدیغندن ادات تعریفله ایضاحه حاجت اولمادیغنه اشارت ایچون تعریفدن عاری اولارق ذکر اولونمشدر .

﴿ مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ ﴾

[واقع اولان عذابی هیچ بروجهله دفع ایدیجی یوقدر.] چونکه؛ عذابك وقوعنه ارادهٔ الٰهیه تعلق ایدنجه عذابك دفعنه هیچ برکیمسه‌نك قدرتی تعلق ایتمز . زیرا؛ اللهك قدرتنه نسبتله قوللرینك قدرتی یوق مثابه‌سنده‌در .

*
* *

واجب تعالی البته‌عذابك واقع اولاجغی بیاندن صوکره عذابك وقوعی زمانی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا * وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ﴾ بیوریور .

[سمانك غریب برحرکه ایله حرکت ایدوب اضطراب ایتمله مضطرب وبویوك طاغلرك کمال سرعتله هواده یورودیکی زمان عاصیلر اوزرینه البته عذاب واقع اولاجقدر .]

یعنی؛ کافرلر اوزرینه عذابك وقوعی شول کونده اولاجقدرکه او کونلرده کوکلر شدتله حرکت ایدر وطاغلر بوقدر جسامتیله آتلمش پاموق کبی هواده سیر سریعله سیر ایدر.

فخر رازینك بیانی وجهله او کونده عذاب الٰهیدن فرار ایده‌جك وصیغیناجق بر محل اولمادیغنه اشارت ایچونك سمانك حرکت ایده‌جکی، طاغلرك‌ده هواده کزه‌جکی بیان اولونمشدر . چونکه؛ انسانك باشنه کلن بر مصیبتدن صاقلاناجق محل سما ایله ارض اولابیلیر . او کونده بونك هرایکیسی‌ده عادتلرینك خلافی شدتله حرکت و اضطرابه دوشونجه یرده و کوکده امنیت اوزره قرار ایده‌جك برملجأ قالماز. زیرا؛ هرایکیسی‌ده قرارسز سیر سریعله حرکت ایدنجه انسانك قرارینه محل اولامازلر .

سما ایله ارضك بوحرکه‌سی دنیایه بر دها عودت ایتمك ممکن اولمادیغنه دلالت ایدر. چونکه؛ یر و کوکلر وآی ویلدیزلرك جمله‌سی انسانك انتفاعی ایچون یارادلمشدر . بونلر خراب اولونجه انسانك عودتی امکانی اولاماز . زیرا؛ بونلر کیدنجه دنیا قالماز که‌عودت ایدلسون . انسانك انتفاعی اولمانجه هپسی هبا اولوب کیده‌جکدر .

(تمور) اضطراب وشدتله حرکت ایتمکدر . (وتسیر) علی العاده یورور دیمکدر . سمانك حرکه‌سی ارضك حرکه‌سندن شدتلی اولدیغنه اشارت ایچون سمانك حرکه‌سی شدت معناسنی افاده ایدن تمور لفظیله تعبیر اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی عذابك وقوعنی وواقع اولاجغی زمانی بیاندن صوکره عذابك کیملر اوزرینه واقع اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ * الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ﴾ بیوریور .

[کوکلر وطاغلر حرکت ایدوب یرلرندن آیریلنجه او کونده عذابك شدتی وهلاکك دهشتی شول کیمسه‌لره مخصوصدرکه آنلر نبیلرینی و نبیلرینك کتیردیکی شریعتلری

تکذیب ایدیجی باطله طالمش غفلت ایچنده اویناد برطاقم کیمسه‌لردر .] زیرا ؛ حق سویله‌مز و سویله‌ینی دیکله‌مز احمق کیشیلردر . چونکه ؛ دائما باطله میل ایدوب باطل ایله الفت ایتدکلری ایچون حقه یاناشماز وحق قبول ایتمزلر .

دینی تکذیب ایدن کیمسه‌لرك اوینامش اولدقلری باطلك چوقلغنه اشارت ایچون (خوضٍ) کلمه‌سی چوقلغه دلالت ایدن تنوین ایله نکره اولارق وارد اولمشدر. چونکه خوض؛ باطل برشیئه طالمق معناسنه‌در . بناءً علیه ؛ مشرکلرك برطاقم باطل افعال اشتغاللرنده خوض لفظیله تعبیر اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی نبیلرینی تکذیب ایدنلرك هلاك اولاجقلرینی بیاندن صوکره اوهلاکك مقتضاسی اولان عذابك کوتی وشدتی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَ يُدَعُّونَ اِلٰى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا * هٰذِهِ النَّارُ الَّتى كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴾ بیوریور .

[انبیایی تکذیب ایدن کافرلر ایچون هلاك عظیم شول کونده اولورکه او کونده مجرملر شدتله جهنمه دفع اولونور آتیلورلر وزبانیلر طرفندن آنلره « ایشته شو آتش؛ سزك دنیاده تکذیب ایتدیککز آتشدر » دنیلور.] چونکه؛ آنلر دنیاده جهنمی نصل شدتلی انکار ایتدیلرسه جهنمه ، انکارلرینك شدتلری نسبتنده شدتلی آتیلورلر وجهنمی رأی‌العین کوروب آتشك آجیسنی طادنجه دنیاده تکذیب ایتدکلری باشلرینه قاقیلور ویوزلرینه‌وورولورکه عذاب اوزرینه عذاب اولسون . بعض روایته نظراً کافرلر جهنمه اللری آیاقلری باغلی اولارق آتیلورلر .

*
* *

واجب تعالی زبانیلر طرفندن اهل جهنمه « ایشته شو آتش سزك دنیاده تکذیب ایتدیککز آتش » دنیلدیکنی بیاندن صوکره زبانیلر طرفندن صورولاجق سؤالك بقیه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَفَسِحْرٌ هٰذَا اَمْ اَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴾ بیوریور .

[زبانیلر طرفندن اهل جهنمه « سز دنیاده قرآنه سحردر دیوبده حقی کورمه‌دیککز کبی شو ایچنه آتیلدیغکز آتش‌ده سحرمیدر یوقسه دنیاده حقی کورمه‌دیککز کبی جهنم آتشنی‌ده کورمیورمیسکز ؟ » دنیلور .]

یعنی ؛ زبانیلر طرفندن « دنیاده سزه بو جهنمی و آتشنك شدتی بیان ایدن وحیه سحر دیوردیکز. شیمدی ایچنه کیروب آجیسنی طاتدیغکز شو آتش‌ده سحرمیدر، یوقسه سز کورمیورمیسکز؟» دنیلمکله اهل جهنم تکدیر اولونورلر . چونکه؛ دنیاده آنلر نبیلرینی تکذیب ایتمکله‌ونازل اولان‌وحیه سحردیمکله انبیاء عظامه‌ایذا ایتمشلردی. جزا عمل جنسندن اولمق قاعده‌سنه‌توفیقاً آخرتده‌زبانیلر آنلری توبیخ ایدرلر واذا اولمق‌اوزره «شو کوردیککز آتش‌ده سحرمیدر یوقسه کورمیورمیسکز ؟ » دیمکله عذاب ایدرلر . زیرا؛ بو سوزلر یاره اوزرینه طوز اکمك قبیلندن عذاب اوزرینه عذابدر ودنیاده انسانلرك محاوره‌لرنده بوکا بکزه‌ر سوزلر جریان ایدر . مثلا برکیمسه بالکلیه انکار ایتدیکی شیئه وقت‌آخرده مبتلا اولونجه دیکرلری طرفندن شماتت اولارق « نصل بوده‌می اولمادی ؟ هانی اویله اولماز دیوردك، نه ایچون اولدی، کوردکمی اولمازمی ایمش ؟ » کبی سوزلر سویله‌نور . ایشته آخرتده دخی عین معامله‌نك جریان‌ایده‌جکنی جناب حق‌بوآیتلرله بیان‌بیورمشدر.

*
* *

واجب‌تعالی زبانیلرطرفندن سویله‌نه‌جك‌سوزلرك بقیه‌سنی‌بیان‌ایتمك‌اوزره ﴿ اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا اَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾ بیوریور .

[زبانیلر طرفندن کافرلره خطاباً « ای کافرلر! کیرك جهنمه ایسترسه‌کز صبر ایدك ایسترسه‌کز صبر ایتمه‌یك . زیرا ؛ صبر ایدوب ایتمه‌مك سزك اوزریکزه مساویدر. چونکه ؛ سز عملکزله جزالانیرسکز » دنیلور .]

یعنی ؛ ای دنیاده رسوللرینی تکذیب ایدن ونازل اولان وحیه سحر دیه‌ن کافرلر ! سز انکار ایتدیککز جهنمه کیرك و کیره‌جکسکز، کیرمه‌مك الکزده دکلدر . بناءً علیه ؛ جهنم آتشنه صبر ایدك وياخود صبر ایتمه‌یك . زیرا ؛ سزك اوزریکزه صبر

ايتمك وايتمه‌مك مساويدركه هرنه ياپسه‌كز فائده‌سى يوقدر ، آنجق سزك جزاكز ؛ ايشله‌ديككز عملكزك جزاسيدر. بناءً عليه؛ دنياده سوه سوه ايشله‌ديككز كناهلريكزك جزاسنى بوراده سومية سومية چكه‌جكسكز وعملكز مقابلنده جزا اولديغى ايچون فزع وفرياد فائده ويرمز . چونكه فائده ؛ دنياده ايمان ايتمكده ايدى ، آنكده زمانى كچمشدر » ديمكله زبانيلر اهل جهنمى تكدير ايدرلر .

*
* *

واجب تعالى اهل جهنمك حاللرينى وآنلره واقع اولاجق تكديرلرى بياندن صوكره اهل جنتك حاللرينى بيـان ايتمك اوزره ﴿ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ * فَاكِهِينَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَاهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴾ بيوريور .

[متقيلر ربلرينك ويرديكى نعمتلر ورزقلرله تلذذايدر اولدقلرى حالده جنتلر ونعمتلر ايچنده قرار ايده‌جكلردر وربلرى آنلرى عذاب جهنمدن وقايه ايتدى صاقلادى .]

يعنى ؛ اللهه ورسولنه ايمان ايدوب وايمانلرينك مقتضاسنجه عمل ايده‌رك حرام اولان شيلردن نفسلرينى صاقينان مؤمن متقيلر ربلرينك ويرديكى رزقلرله تلذذ ايدر اولدقلرى حالده كنديلرينه مخصوص اولارق خلق اولونان باغلر وباغچه‌لر وكوشكلر وسرايلر وكونا كون نعمتلر ايچنده قرار ايدرلر وآنلر يالكز ربلرينك نعمتنه مستغرق اولمقله قالمازلر، بلكه احسان اوزره احسان اولارق ربلرى آنلرى جهنم عذابندن دخى صاقلادى وقورقدقلرندن قورتاردى وبوقورتولش آنلر ايچون سعادت عظمادر. چونكه انسانك كمال استراحتى ايكى شيله حاصل اولور : برنجيسى ؛ *اومديغنه نائل اولمق* ، ايكنجيسى ؛ *قورقديغندن قورتولمقدر* . بناءً عليه ؛ انسان يالكز اومديغنه نائل اولمقله مستريح القلب اولاميه‌جغندن واجب تعالى بوآيتده متقيلرك نائل اولاجقلرى نعمتلرى بيانله برابر عاقبت انديشه‌لرى دخى اولميه‌جغنى بيان بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالى اهل جنتك نائل اولاجقلرى نعمتك نتيجه‌سى قولايلقله ييمك وايچمك اولديغندن اهل جنته ييمك وايچمكله اولاجق التفاتى بيان ايتمك اوزره ﴿ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ * مُتَّكِئِينَ عَلَى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴾ بيوريور .

[اى اهل جنت! عملكز سببيله قولايجه ييك وايچك وبربرينه ملاصق وبرحذاده سزك ايچون حاضرلانمش كوشكلر وكرسيلر وصنداليه‌لر اوزرينه اوتوريجى ودايانيجى اولديغكز حالده اكل وشربه دوام ايدك . وبز متقيلرى كوزلرى بويوك وسيالرى غايت كوزل حوريلرله أولنديريرز .]

يعنى ؛ اهل جنت جنته كيرنجه طرف الٓهيدن ملكلر واسطه‌سيله مسافرلره اكرام اولمق اوزره دنيلوركه « اى اهل جنت! دنياده كوزل عمللر ايشله‌مشديكز. او كوزل عمللريكز سببيله قولاى قولاى ييك وايچك ويالكز ييوب ايچمكله اكتفا ايتمه‌يك ، بلكه سزك ايچون حاضرلانمش وبربرى حذاسنه ديزلمش صف اولمش كرسيلر وصنداليه‌لر اوزرينه دايانيجى اولديغكز حالده ييك و ايچك كه راحتكز تمام اولسون وبز عظيم الشان اهل جنته بويوك كوزلى كوزل يوزلو حوريلرى تزويج ايدرز .

(هنيئاً) *هضمى قولاى وييمسنده زحمت يوق* ديمكدر . چونكه ؛ جنت نعمتلرينك ييمسنده كوچلك اولماديغى كبى ييدكدن صوكره شيشكينلك ويرمك وصانجى ايراث ايتمك وهضمنده زحمت چكمك كبى بر قورقوده يوقدر . شوحالده جنت نعمتلرينك عاقبتى برطاقم زحمت ومشقته انقلاب ايلمز وبناءً عليه ؛ دنيا نعمتلرينه اصلا قياس قبول ايتمز . زيرا ؛ دنيا نعمتلرينك عاقبتى انديشه‌دن خالى اولاماز .

واجب تعالى بوآيتده اهل جنتك راحتلرينك ترتيبنى بيانله انسانلرى كوزل عمللره ترغيب ايتمشدر . چونكه ؛ انسانه اولا مسكن لازمدر . مسكنك اك اعلاسى جنتدر . يالكز مسكن راحتى تأمين ايتمه‌ديكندن متقيلرك مسكنلرى جنت اولديغى بياندن صوكره اهل جنتك تفكه ايده‌جكلرينى بيان بيورمشدر . چونكه فاكهه ؛ تلذذ ايچون ييلن

ميوه‌لردر ونعمتلرك علوبته اشارت ايچون نعمتی ويرن اهل جنتك ربلری اولديغنی بيان بيورمشدر. زيرا نعمت؛ او نعمتی ويرن منعمك بويوكلكی نسبتنده عالی اولور و نعمتدن تلذذ اكل وشربله اولوب فقط اكل وشرب بعضاً ضرری موجب اولديغندن هيچ بر وجهله ضرر اولميه‌جغنه اشارت ايچون قولای اولديغی حالده يیوب ايچملريله امر اولوناجغنی بيان بيورمشدر. يیوب ايچمكده راحت اوتورمقله اولاجغندن كرسيلر اوزرنده اوتوره‌جقلری بيـان اولونمشدر. يمك وايچمكله تلذذ حاصل اولدقدن صوكره زوجه‌يه احتيـاج مس ايتديكندن اهل جنتك اعمال صالحه‌لری ثمره‌سی اولارق خلق اولونان حوريلرله تزوج ايده‌جكلری دخی بيان اولونمشدر. شو حالده جنتده حظوظات نفسانيه‌دن هيچ بر شيئك نقصان اولميه‌جغنه بو آيت دلالت ايدر.

*
* *

واجب تعالی اهل جنتك مأكولات ومشروباتدن ايسته‌دكلری شيلر موجود اولاجغنی بياندن صوكره آنلرك تلذذی يالكز مأكولات و مسكنلرله قالمايوب اولاد واحفادلری كنديلريله برابر بولونمق صورتيله دخی مسرور اولاجقلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاٖيمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا اَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ ﴾ بيوريبور.

[شول كيمسه‌لر كه آنلر ايمان ايتديلر و آنلرك اولادلری كنديلرينه ايمان ايله اتباع ايتديلر و بز آنلرك ذريتلرينی جنتده كنديلرينه الحاق ايدرز و آنلرك عمللرندن هيچ بر شی نقصان ايتمه‌يز.]

يعنی؛ كنديلری ايمان ايدوبده كنديلرينه چوجقلری‌ده اللهه ايمان ايتمكله اتباع ايدرلرسه جنتده آنلرك راحتلرينی اكمال ايچون حظوظات نفسـانيه‌لرينی تمام ويردكدن صوكره ذريتلرينی كنديلرينه الحاق و درجه‌لرينی ترفيع ايتمكله راحتلرينی تأمين ايدرز و ذريتلرينی كنديلرينه الحاق ايتمكدن آنلرك درجه‌لرينه اصلا نقصان كلمه‌ديكی كبی عمللرينك اجرندن اصلا هيچ بر شی نقصـان اولماز. زيرا؛ آنلرك هر جهتله سرورلرينی تأمين

ايچون جناب حق لطف واحسانندن آنلرك چوجوقلرينك درجه‌لرينی كندی درجه‌لری مقامنه ترفيع ايدر، يوقسه پدرلرك عمللرندن بر مقداری بدلنده ترفيع ايدر ديمك دكلدر كه پدرلرك درجه‌لرندن نقصانی موجب اولسون.

فخر رازی وخازنك بيانلری وجهله پدرله اولاد آره‌سنده شفقت و مرحمت دنياده ناصل جاری ايسـه آخرتده دخی اويله‌جه جاری اولديغندن انسانك اولادی واحبابی ايله اجتماع ايدوب صحبت ايتمك دنياده ناصل سروری موجب اولورسه جنتده دخی سروری موجب اولاجغنی بيـان ايچون جناب حق بو آيتده اهل ايمانك مؤمن اولان ذريتلرينی كنديلرينه الحاق ايده‌جكنی بيان بيورمش واولادك درجه‌سی بابانك درجه‌سندن نقصان اولسه دخی بابايه خصوصی اكرام اولمق اوزره اولادك درجه‌لری ترفيع اولوناجغی بيان اولونمشدر. شو حالده اهل جنتك جنتده اولان ذوق وصفالری اولادلرينی نسيان ايتديرميور. كذلك دنياده اولاده محبت ديكر نعمتلرك فوقنده سروری موجب اولديغی كبی آخرتده دخی اولاده محبت سروری ديكر نعمتلرك فوقنده اولاجغنه اشارت واردر. بناءً عليه؛ دنياده مالنی سفاهته صرفله اولاد و عيالنی فقير اولارق ترك ايدن سفها مذموم اولدقلری كبی اولاد وعيالنی حلالندن غنی اولارق ترك ايدن صلحاء امتده عندالله وعندالناس ممدوحلردر و اولاده ترك ايتدكلری مالدن صدقه ثوابنه نائل اولاجقلری‌ده مرويدر. بنـاءً عليه؛ بر كيمسه‌نك ثلث مالندن زياده وصيتی جائز اولاماز.

مؤمن اولان كيمسه‌نك بالغ اولمادن وفات ايدن چوجقلری ايمانده كندينه تابعدر و بالغ اولوبده ايمان ايدنلرده تابعلردر. شو قدر كه العياذ بالله ارتداد ايدرسه حال صباوتده وفات ايدن چوجقلر ارتدادده آكا تابع اولمازلر.

خلاصه؛ اهل ايمـانك مؤمن اولان چوجقلرينك كنديلرينه تابع اولاجقلری و آخرتده هر مؤمنك مؤمن اولان ذريتلری عملجه پدرلرندن نقصان اولسه‌لر دخی درجه‌لری پدرلرينه اكرام اولمق اوزره ترفيع اولونوب پدرلرينك ياننده بولوناجقلری و اولادك درجه‌سنی ترفيع سببيله پدرك اجرندن نقصان اولميه‌جغی بو آيتدن مسـتفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی اهل جنتك ازهرجهت رفاه وسعادته نائل اولاجقلرینی بیاندن صوکره هرکسك کندی عملیله حشر اولوناجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴾ بیوریبور .

[هر کیشی کندی قازاندیغی عملیله مرهوندر .] وخیر وشر اوعملك جزاسنی کندی کورور . بناءً علیه ؛ برکمسه دیکر کیمسه‌نك عملنك جزاسیله مجازات اولونماز. چونکه ؛ هرکس کندی کسبیله مؤاخذه اولونور. شوحالده مؤمن ایمانیله جنته ، کافرده کفریله جهنمه کیدر. زیرا ؛ کندی عملنك رهینیدر . چونکه رهین ؛ راهنه تابعدر. هرشخص عملنك رهینی اولونجه او شخص عملنه تابعدر . بناءً علیه ؛ عملی آنی آلیر یاجنته ویاخود جهنمه کوتورور دیمکدر .

بو آیت بر قاعدهٔ کلیه‌درکه افراد انساندن هرفرده شاملدر . بناءً علیه ؛ صغری سهلة الحصول طریقیله هرفرد اوزرینه تطبیقی قابلدر . شویله که مثلا انسانلردن زیدی أله آلیر دیرزکه « زید کندی عملیله مرهوندر . زیرا ؛ زید بر کیشیدر. هر کیشی کندی عملیله مرهوندر . بناءً علیه ؛ زید کندی عملیله مرهوندر » .کذلك علی ، ولی و عمر هپ بویله‌در . مثلا « علی کندی عملیله مرهوندر . زیرا علی بر کیشیدر . هر کیشی کندی عملیله مرهوندر . بناءً علیه ؛ علی کندی‌عملیله مرهوندر » . ایشته شومنوال‌اوزره آیت افراد بشرك جمله‌سنه شاملدر .

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله رهین ؛ **راهن یعنی دائم** معناسنه اولدیغنه نظراً **معنای نظم** : [هر کشی عملیله دائم] دیمکدر . شوحالده « اکر عملی صالح اولورسه جنتده دائم واکر عملی سیئ اولورسه جهنمده مؤبد » دیمکدر . چونکه ؛ دوام اوزره عملی کندیسیله برابر اولونجه او عملك جزاسی‌ده کندیسیله برابردر .

*
* *

واجب تعالی اهل جنتك نعمتلرندن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری بیانه

ایتمك اوزره ﴿ وَاَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ * يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴾ بیوریبور .

[بزعظیم‌الشان اهل جنتك نعمتلرینی میوه‌لرله وآرزولرینه موافق أتلرله‌زیاده ایدرز. حالبوکه آنلر ایچی شراب طولوسی کاسه‌لری مناوبه طریقیله بربرلرندن آلیرلر واطیفه صورتیله بربرلرندن آلمق ایچون یکدیکرینی کندی اوزرینه ترجیح ایده‌رك « سن آل بن آلایم » کبی نزاع ایدرلرکه بو نزاع دنیاده اولان نزاعلری کبی حقیقی نزاع دکلدر ، بلکه تلذذ ایچون ایراد اولونان لطائف قبیلندندر . بناءً علیه ؛ جنتده فائده‌سز لغویات اولمادیغی کبی فنا سوز دخی اولماز.]

یعنی ؛ اهل جنته ویریلن نعمتلر اوزرینه میوه‌لرك هر نوعیله وایسته‌دکلری أتله نعمتلرینی تزیید ایدرز وآنلر ایچی طولو شراب کاسه‌لرینی مناوبه طریقیله آلیرلر . اصلا جنتده لغویاتله اشتغال اولونمادیغی کبی یالان وغیبت وبربرینه سوکمك وکوتو سویله‌مك کبی فنا سوزلرده اولماز .

فخر رازینك بیانی وجهله اهل جنت اللهك مسافرلریدر . خانه صاحبی مسافرك راحتنی تأمین ایتدیکی کبی جناب‌حق‌ده مسافرلرینی انواع‌نعمتلرله تلطیف ایده‌رك‌راحتلرینی تأمین ایده‌جکنی بیان بیورمشدر . کرچه بوندن اولکی آیتلرده فاکهه وسائر نعمتلر ذکر اولونمش ایسه‌ده بوآیتده اشتها ایله برابر ذکر اولونارق تعمیم اولونمشدر . جنتده هرکسك هرایسته‌دیکی هرزمان موجود اولدیغندن اهل جنتك اشتهالری آنلره الم وکدر ایجاب ایتمز. چونکه؛ برکیمسه‌نك برشیئه ایسته‌دیکی اولورده اوشی بولونماز ویاخودبولونور ولکن قدرتی تعلق ایتمزسه او زمان اشتها اوکیمسه‌یه الم وکدر ویرر . یاخود نعمت وار اشتهاده وار آنجق خسته‌لق وسائره کبی بر مانعدن طولایی او نعمتی ییکدن محروم اولورسه‌اوزمان اشتهاسی باشنه بلا وآرزوسنه موفق اولامادیغندن معذب اولور. اما اشتها اولور، نعمت‌ده بولونور واو نعمتدن انتفاعه بر مانع‌ده اولمازسه اشتها عین نعمتدر. شو حالده جنتده آرزو وار وآرزو اولونان نعمت‌ده درحال حاضر اولدیغندن اهل جنتك اشتهالری اصلا کدری موجب اولماز . اما دنیا بونك عکسنه‌در . زیرا ؛ انسان دنیاده

چوق شيئى آرزو ايدر لكن أله كچمز . بناءً عليه ؛ مقتضاى بشريت معذب اولور والم ايچنده قالير .

جنت شرابى دنيا شرابى كبى عقلى ازاله ايتمه‌ديكندن ايچن كيمسه صاپوق صوبوق سويله‌مز ، بلكه دائما حكمت سويلر. بناءً عليه ؛ اهل جنتك سوزلرنده اصلا سقطات اولميه‌جغنى جناب حق بو آيتله بيان بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالى اهل جنته واقع اولاجق التفاتك بقيه‌سنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَاَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ ﴾ بيوريور .

[اهل جنتك كنديلرينه مخصوص اولان اوغلانلر خدمت ايچون آنلرك اطرافنى طواف ايدرلر وامرلرينه انتظار ايدرلر. كأن او خدمت ايچون حاضرلانمش اولان اوغلانلر شفاف وبياض براقلقده صدف ايچنده صاقلى أل دكمه‌دك اينجو كبيدرلر .]

يعنى ؛ اهل جنت يه‌جك وايچه‌جك وسائره كبى هر درلو نعمته نائل اولدقلرى كبى كوزل خدمتجيلره دخى نائل اولورلركه او خدمتجيلر آنلرك اطرافنى دولاشور دوروررلر وآنلر كوزللكده الك زياده پارلاق اينجولر كبى صاف وبراق اولورلركه دنيا خدمتجيلرى مثللو آنلرده سوليه‌جك شيلر بولونماز .

بعض مفسرينك بيانلرى وجهله اهل جنتك خدمتجيلرى كندى عملندن خلق اولونوب مملوكلرى اولديغى كبى دنيانك فنالغندن بر شيئه تماس ايتمه‌ديكندن آراء فاسده وافكار كاسده‌دن بر شيله دخى ملوث اولمادقلرى جهتله آنلرده انسانك اكراه ايده‌جكى بر حال بولونماز . بناءً عليه ؛ آنلرك افنديلرينه قارشى اصلا مخالفتلرى اولماز وآنلر افنديلرينه مخصوص اولوب باشقه بر كيمسه‌نك اشتراك ويا مداخله‌سنه معروض اولمادقلرندن صدف ايچنده محفوظ اولان اينجويه بكزه‌رلر .

بو آيت قرائت اولونديغنده حضور رسالتده بولونانلردن بر كيمسه « يارسول الله ! خدمت ايدن خدمتجيلر بويله اولورسه بونلرك افنديلرى نصل اولور ؟ » دينجه رسول اللهك

« افنديلرينك خدمتجيلر اوزرينه فضيلتلرى آيك اون دردنده سائر يلديزلر اوزرينه فضيلتى كيبدر » بيورديغى مرويدر .

*
* *

واجب تعالى اهل جنتك شو نعمتلرله متنعم اولوب راحتلرى تأمين اولوندقدن صوكره آره‌لرنده جريان ايده‌جك صحبتى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ❊ قَالُوا اِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِى اَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴾ بيوريور.

[اهل جنت جنته كيروب راحت ايدنجه بربرلرينه سئوال ايدر اولدقلرى حالده بعضيسى بعضيسنه توجه ايدر وهر كس يكديكرينك دنياده‌كى حاللرندن وخصوصى وعمومى عمللرندن سئوال ايدرلر وبو سئوال اوزرينه بعضيلرى جوابده ديرلركه « بز بوندن اول دنياده اولاد وعيالمز وقوم وقبيله‌مز ايچنده اللهك غضبندن قورقاردق وبو قورقومز سببيله اللهه عصياندن احتراز ايدردك . بناءً عليه ؛ عبادتله مشغول اولور اللهك لطف وكرمندن رحمتنى اميد ايدردك ».] اهل جنت بربرلرينه بويله ديمكله برابر سوزلرينه شونى ده علاوه ايدرلر وديرلركه ﴿ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَوَقٰينَا عَذَابَ السَّمُومِ ❊ اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ اِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴾

[« بز بويله اللهك رحمتنى اميد ايده‌رك عبادتله مشغول اولونجه الله تعالى بزم اوزريمزه لطف واحسان ايتدى وبزم عصيانمزى مغفرت ايتمكله بزى صيجاق عذابدن وقايه ايله‌دى، ديمكله اللهك لطفنى مقام تشكرده ذكر ايدر وديرلركه « بز بوندن اول دنياده آنجق الله تعاليه دعا وتضرعمزى آكا عرض ودركاهنه التجا ايدردك وحفظ وحمايه‌يى آندن ايستر وعذابدن قورتولمامزى آنك كرمندن بكلردك . زيرا ؛ الله تعالى انعام ايديجى واحسان صاحبيدر وقوللرينه مرحمت آكا منحصردر .] بناءً عليه ؛ آنك غيريدن منفعت بكله‌مك حماقتدر . زيرا ؛ غيريلر عاجزدر ، الله تعالى ايسه هر شيئه قادر ورحمى بولدر وبالخاصه دركاهنه التجا ايدنلرى مستحق اولدقلرى صورتده احسانندن محروم ايتمز وايسته‌دكلرينى ويرر اسيركه‌مز » .

خلاصه ؛ اهل جنت جنته كيرنجه بر برلرينك دنياده كى حاللرندن سؤال ايده جكلرى وبعضيلرى جوابده « دنياده بزم حالمز عذابدن قورقمق ورحمت الٓهيه يى اميد ايتمك ايدى. شيمدى الله تعالى قورقديغمز عذابدن قورتاردى واميد ايتديكمز رحمته ايصال ايتدى . بناءً عليه ؛ شو درجه لره نائل اولدق » ديه جكلرى بو آيتلردن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر .

*
* *

واجب تعالى اهل جنتك نائل اولاجقلرى نعمتلرى بياندن صوكره او نعمتلره نائل اولمانك طريقلرينى بو دنياده وعظ ونصيحتله بيان ايتمك لازم اولديغنى رسولنه امر ايتمك اوزره ﴿ فَذَكِّرْ فَمَٓا اَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴾ بيوريور .

[جناب حقك قوللرينه جنتده احسانى بول اولونجه يا اكرم الرسل ! سن عمومه وعظ ونصيحته دوام ايت وبنم طرفمدن سكا وحى اولونان احكامى قوللريمه تبليغ ايت وتبليغ اثناسنده مخاطبلرك اعراضندن وسنك حقكده ايراد ايتدكلرى برطاقم فنا سوزلردن فتور ايتمه ومحزون اولما. زيرا ؛ وعظك تأثيرى محققدر. بناءً عليه ؛ دوام وثبات لازمدر. چونكه ؛ ربك تعالى نك سكا ويرديكى نعمت وحى سن كندى عندندن خبر ويرمه دك كه كاهن اولاسك. كاهن دكلسك . هرنه سويلرسه ك وحى ايله سويلرسك وكافرلرك سكا مجنون ديدكلرى افترادر . زيرا ؛ سن مجنون دكلسك وعقل كامل ورأى صائب صاحبى سك .]

حالبوكه مجنونك عقلى مختل و رأيى مبهوت اولور . سن ده ايسه غائبدن خبر ويرمك ادعاسى اولماديغى جهتله كهانت اولماديغى كبى جنوندن برا ءده اولماديغندن جنت ده يوقدر . شو حالده دشمنلرك طرفندن اسناد اولونان شيلر افترا وبهتان اولديغى جهتله آنلرك سوزلرينه محزون اولمايوب امتكه نصيحته دوام ايتمه كز لازمدر. ايشته بو صورتله رسول الله وعظله امر؛ علماء امته ده امردر . او حالده عوام ناسه زمانك كوستر ديكى احوال اوزره هر زمان نصيحت؛ علما اوزرينه واجبدر. بناءً عليه ؛ احوال زمانى احكام شرعيه يه تطبيق ايده رك وعظ ايتمك لازم اولديغندن اهمال ايتمك جائز اولاماز. چونكه ؛ خلق دائما ارشاده محتاجدر وبو احتياجى تأمين ايتمك اربابنه وظيفهٔ دينيه اولديغندن اهمال ايدنلر كناهكارلردر.

﴿ اَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ * قُلْ تَرَبَّصُوا فَاِنّٖى مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصٖينَ ﴾

[بلكه آنلر سكا « شاعردر بز ايامده وآيلرده ظهور ايده جك يكى حوادثلرله آنك هلاكنى كوزه تيرز » ديرلر . آنلرك بو سوزلرينه التفات ايتمه وسن آنلره دى كه « سز بنم هلاكمى كوزه تك، بن ده سزكله برابر غضب الٓهى يه وعذاب سبحانى يه مظهر اولاجغكزى كوزه تيجيلردنم » .]

يعنى : اى حبيبم ! كافرلرك سنك حقكده « كاهندر، مجنوندر » ديدكلرينه اهميت ويرمه يوب وظيفهٔ تبليغه دوامك لازم اولديغى كبى بلكه سكا « شاعردر . بناءً عليه؛ سنه وآى وهفته وبالخاصه كونلرده ظهور ايده جك حوادثلرى واو حوادثله وفاتى كوزه تيرز. زيرا ؛ دنياده برچوق كنج شاعرلر هلاك اولدى بوده هلاك اولور » ديرلر. آنلرك بو سوزلرينه ده التفات ايتمه وسن آنلره مقابله ايده رك دى كه « سز ايسته ديككز كبى بنم هلاكمه وزمانك طوغوره جنى حوادثه انتظار ايدك . بن ده سزكله برابر ظهور ايده جك حادثاته انتظار ايديجيلردنم . چونكه هرشى ؛ اللهك اراده وقدرتنه باغليدر وحكم آكا مفوضدر . ايسته ديكنى ايشلر اراده سيله حكم ايدر كيمسه حكمنه قارشى كله مز . شو حالده سزده بزده انتظار ايده لم باقالم هانكيمزك ديديكى ظهور ايدر » ديمكله آنلره جواب وير .

بو آيتده كافرلرى تهديد واردر. زيرا ؛ رسول اللهك دشمنلرينك هلاك اولاجقلرينه وعد الٓهى يى متضمندر . اللهك وعدى ايسه يرينى بولور كيرى قالماز .

﴿ اَمْ تَأْمُرُهُمْ اَحْلَامُهُمْ بِهٰذَٓا اَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴾

[كافرلر سكا اسناد ايتدكلرى سوزلرنده كى تناقضله آنلرك عقللريمى امر ايدر ؟ وياخود آنلر مكابره وعناده حدينى تجاوز ايدیجى برقومده بو تناقضى عنادا بجونمى ارتكاب ايديورلر ؟]

يعنى ؛ اى رسول مكرم! آنلرك سوزلرنده تناقض واردر . زيرا؛ سنك حقكده «كاهندر» ديديلر ،صوكره دونديلر « مجنوندر » ديديلر. بو ايسه تناقضدر . چونكه كاهن

دیمك ؛ **فطانت وکیاست ودقت نظر صاحبی** دیمکدر . مجنون ایسه **فکری مختل ، عقلی مستور وشعوری مشوش** دیمکدر . بوایسه یکدیگرینی متناقض ایکی سوزدر. بوسوزلری بردلیل نقلی وارده اودلیله استناد ایده‌رکمی سویلرلر و یاخود عقللری بوقدر ادراك ایدیورده عقللرینك مقتضاسنی وامر ایتدیکی شیئی می سویلرلر ویاخود دلیل‌ده یوق ومقتضای عقل‌ده یوق همان آنجق طغیان وعصیان اوزره مصر اولدقلرندن مغرورانه لسانلرینه نه کلورسه آنی می سویلرلر ؟ چونکه آچیقدن بر تناقضی ارتکاب ایتمك ؛ یاعقلی ایرمه‌مکله ویاخود عناد واستکبار طریقیله اولور .

﴿ اَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ * فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ اِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴾

[یوقسه اوکافرلر « پیغمبر قرآنی کندی عندندن برطاقم کلفت ومشقتله ایجاد ایده‌رك سویلرمی ؟ » دییورلر . حالبوکه امر حال وشان آنلرك دیدکاری کبی دکلدر ، بلکه آنلر پیغمبره وقرآنه ایمان ایتمه‌یورلر . بناءً علیه ؛ بر طاقم افترایه وطعن ایتمکه جسارت ایدییورلر . اکر بوسوزلرنده دوام ایدییورلرسه وسوزلری طوغرو ایسه قرآنك مثلی بر سوز کتیرسونلر .]

یعنی ؛ آنلر « شاعردر ، کاهندر ، مجنوندر » دیدکاری کبی یوقسه « قرآنی محمد صلى الله عليه وسلم کندیمی ایجاد ایتدی ؟ » دییورلر . بونلردن هیچ بریسی آنلرك دیدکاری کبی دکلدر ، بلکه آنلر ایمان ایتمه‌دکلرندن بوسوزلره جسارت ایدییورلر . اکر سوزلری طوغرو ایسه قرآنك مثلی بر کلام ایجاد ایتسونلر کتیرسونلر بزده کوره‌لم . حالبوکه قرآنی رسول اللهك ایجاد ایتمسی ممکن دکلدر . زیرا ؛ رسول الله عربدن بر فرد واحددر . کرك عرب وکرك عجم بالجمله امثلرك عاجز اولوب سنه‌لرجه سعی ایتدکاری حالده الك قیصه بر آیتنه بیله بر نظیره یاپامادقلری حالده قرآنی بنی بشردن بر شخص ناصل ایجاد ایده‌بیلیر وبونی ایجاد ممکن میدر ؟ بویله امکانی اولمایان برشیئی رسول اللهه اسناد ایتمك حسد وعداوت وعدم ایمان نتیجه‌سیدر . زیرا ؛ قرآنی ایجاد ایتمك ممکن ایسه کافرلرك کندیلری‌ده اولاد عربدن اولدقلری جهتله قرآنك مثلنی ایجاد ایتسونلرده کوره‌لم . حالبوکه کندیلری بلیغ شاعرلردر . بغتةً خطبه ایجادینه وقصیده‌لر قرائتنه قدرتلری واردر . مادام که شاعر وکاهن

بویله بر کتاب ایجاد ایده‌بیلور دییورلر . کندیلری یاپسونلر بزده کوره‌لم . حالبوکه کتیره‌میورلر . شوحالده رسول الله حقنده سویله‌دکلری افترا وبهتاندر .

تقول ؛ **کافسنه سوز سویلمك وایجاد ایتمکدر** . قرآنك غیریلری عاجز قیلوب مثلنی هیچ بر کیمسه‌نك کتیره‌مه‌دیکنك سببنده اختلاف واردر : برنجیسی ؛ قرآنك اعجازی فصاحتندندرکه بشردن بوقدر فصیح کلامك صدوری ممکن دکلدر . بناءً علیه ؛ هیچ بر کیمسه الك قیصه بر آیتنه بیله بر نظیره یاپمغه موفق اولامامشدر . ایکنجیسی ؛ بشردن بویله بر کلامك صدوری ممکندر ولکن رسولك رسالتنی تصدیق ایچون جناب حق رسولدن باشقه‌سنك لسانی بوقدر فصاحتلی سوز سویله‌مکدن وعقلنی ادراکدن وقدرتی بویله بر کلامی کتیرمکدن منع ایتمشدرکه رسولك رسالتی ثابت اولسون وبوکلامك معجزه اولدیغنی هرکس بیلسون .

﴿ اَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ اَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴾

[یوقسه آنلر کندیلرینی ایجاد ایدن بر موجد بولونمقسزین می خلق اولوندیلر ، یاخود کندی کندیلرینی می خلق ایدیجیلردر ؟]

یعنی ؛ آنلرك رسول اللهك سوزینی تصدیق ایتملری لازم ایدی . چونکه رسول اللهك تکلیفی ؛ توحیده وحشره ورسالته متعلقدر . حالبوکه بونلرك جمله‌سنك طوغرو اولدیغنه کندی وجودلرنده دلیل واردر . زیرا ؛ کندیلری مخلوقلردر . مخلوق البته بر خالقك خلقیله اولور . خالق ایسه شرکت قبول ایتمه‌دیکندن البته واحد اولور . شوحالده کندی وجودلری وحدانیته دلیلدر . کذلك ابتداء خلقت‌ده حشره بویوك بر دلیلدر . شوحالده کندیلرینك وجودلری رسول اللهك دعواسنه دلیل اولونجه درحال تصدیق ایتملری لازم ایکن بالعکس تصدیق ایتمه‌دکلرندن جناب حق آنلری الزام ایچون « یوقسه خالقسزمی خلق اولوندیلر ویاخود کندی شخصلرینی کندیلری‌می خلق ایتدیلر ؟ » بیورمشدرکه بونك ایکیسی‌ده اولاماز . بناءً علیه ؛ بر خالقك خلق ایتمسیله اولدیغی محقق اولونجه او خالقك وجودینی ووحدانیتنی تصدیق ایتمك واجبدر وکندیلرینك وجودلرینی بو دنیاده خلق ایدنك آخرتده دخی خلق ایتمکه قادر اولاجغنده شبهه اولمادیغندن حشره ایمان ایتملری‌ده لازمدر .

﴿ اَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ ﴾

[یوقسه آنلر یری و کوکلری‌ی خلق ایتدیلر؟ خیر! آنلر هیچ برشیئی خلق ایتمه‌دیلر وایده‌مزلر، بلکه آنلرك ادراکلری وایمانلری یوقدر.] چونکه؛ ادراکلری اولسه‌ایدی سموات وارضك خالقنی ادراك وایمان ایدر وبو قدر اجسام عظیمه‌یی خلق ایدن خالقك عظمتنی تفکر ایده‌رك نفسلرینك عجزینی بیلیر وعبادتدن اعراض ایتمزلردی. حالبوکه عبادتدن اعراض ایدییورلر. ایشته شو اعراضلری؛ ادراکلری اولمادیغنه دلالت ایدر.

﴿ بل لایوقنون ﴾ ایقان؛ بر شیئی یقیناً بیلوب شبهه‌سز ایمانه ایتمکدر. ایشته مشرکلرك ادراکلری اولمادیغندن خالقك وجودینی یقیناً بیلوب ایمان ایده‌مه‌دیلر.

*
* *

واجب تعالی وحدانیتنی دلائل انفسیه و آفاقیه ایله اثبات ایتدکدن صوکره منکرلرك عجزلرینی بیانله دخی اثبات ایتمك اوزره ﴿ اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ اَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ[1] ﴾ بیوریبور.

[یوقسه یا اکرم الرسل! آنلرك عندنده ربك تعالی‌نك رزق ورحمت خزینه‌لری وارده ایسته‌دکلرینی نبوتله تلطیف ایدر وایسته‌مه‌دکلرندن نبوتی منع‌می ایدییورلر ویاخود آنلر هر امور اوزرینه غالب جباره‌دندرده ایسته‌دکلری کبی هر اموره تصرف ایدرلرده سکا نبوتی ویرمه‌مکمی ایسترلر؟] شونلردن هانکیسنی ادعا ایده‌بیلورلر؟ هیچ بریسنی ادعا ایده‌مزلر. زیرا؛ هر ایکیسنده‌ده عجزلری میدانده‌در. چونکه؛ خزینهٔ الٰهیه‌یه مالك اولمادقلری کبی ارادهٔ الٰهیه‌یه قارشی‌ده هیچ بر شیئه قادر دکللردر. شو حالده سکا اللهك ویرمش اولدیغی نبوته نه ایچون اعتراض ایدرلر و اعتراضه نه‌دن و هانکی جهتدن کندیلرنده بر حق کوریورلر واعتراضه اصلا صلاحیتلری اولمادیغی وخزینهٔ الٰهیه‌ده بر حقلری بولونمادیغی حالده اللهك بعض قوللرینه ویرمش اولدیغی عطیه‌سنه نه ایچون قاریشیورلر و قاریشمغه نه کبی بر استحقاق تصور ایدییورلر وبوقدر جسارتی نه‌دن

[1] ﴿ المصیطرون ﴾ کلمه‌سی صاد ایله یازیلور سین ایله اوقونور.

آلیورلر؟ یاخود معنای نظم شویله‌در: [یوقسه آنلرك عندنده ربك تعالی‌نك علم وحکمت خزینه‌لری وارده حکمتك اقتضاسنه کوره بعض کیمسه‌یه نبوت ویرییورلرده بعض آخردن نبوتی اسیرکه‌ییی‌ویرییورلر ویاخود کندیلری قوت وقدرت صاحبی جباره‌دنده ایسته‌دکلرینی آرزولری وجهله یاپمایی ویرییورلر] دیمکدر.

﴿ هم المصیطرون ﴾ مسیطر؛ غالب وقاهر وتدبیر اموره مالك وامری نافذ وسلطنت صاحبی کیمسه‌در. یعنی « آنلر غالب وقاهر وسلطنت صاحبلریده ایسته‌دکلرینه منصب نبوتی ویروب ایسته‌مه‌دکلرینی عزل ایتمکمی ایسته‌یورلرده آنك ایچون‌می سنك نبوتکه راضی اولمیورلر؟ » دیمکدر.

﴿ اَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴾

[یوقسه آنلر ایچون سمایه نردبان وارده او نردبانله سمایه چیقوب ملکلره وحی اولونان مغیباتی ایشیتیرلرده آنی‌می خبر ویرییورلر؟ اکر ایشیدنلر وارسه ایشیتدکلرینه دائر آچیق دلیل کتیرسونلرده کوره‌لم.] ولکن بونی ادعا ایده‌مزلر. زیرا؛ سمایه نردبان یوق که آنکله سمایه چیقدیغنی ادعا ایده‌بیلسون، البته بو ادعاده بولونامازلر. چونکه؛ آنلر خزینه‌دار اولامادقلری کبی خزینه‌دار کاتبلری دخی اولامازلر وکاتبلردن ایشیتمك امکانی‌ده یوقدر. شو حالده رسول‌الله حقنده سویله‌دکلری هپ افترا وبهتاندر. بناءً علیه؛ دلیلسز دعوایه اعتبار اولمادیغندن « ایشیدن وارسه ایشیتدیکنه‌دائر آچیق دلیل کتیرسون» دنیلمشدر. زیرا؛ هر دعواده بینه لازم اولدیغی کبی بویله مهم دعوالرده البته بینه‌نك شرط اولدیغی بیان اولونمشدر. بو آیتلرده نبوته اعتراض ایدنلر شدتله تکدیر اولونمشلردر. زیرا؛ کتیریلن دلیللر اصلا اعتراض قبول ایتمز. چونکه؛ معترضلردن هیچ بریسی کندی کندینه خلق اولوندیغنی ویا سموات و ارضی خلق ایتدیکنی ویا خزینهٔ الٰهیه‌یه ویا کافرلرك ارادهٔ الٰهیه‌یه قارشی قویاجق قدرته مالك اولدیغنی ویاخود سمایه نردبان اولوب او نردبانله سمایه چیقدیغنی ادعا ایده‌مز.

*
* *

واجب تعالی شو دلیللرله الزام اولوندقدن صوکره کندیلرینك مرتبهٔ عقلادن

بـساقط اولدقلرینه دلالت ایدر بعض دعوالرینی بیـان ایتمك اوزره ﴿ اَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴾ بیوریيور .

[يوقسه قيز اولادی الله تعالی‌نكده اوغلان اولادی سزكميدر ؟]

يعنی ؛ ای عقلا زمره‌سندن ساقط اولان سفها طائفه‌سی! سزك كندی نفسكز ايچون سومه‌ديككز وآشاغی صايديغكز قيزلری الله‌ه تخصيص ايدوب‌ده كريم وشريف كوروب وجودلريله افتخار ايتديككز اوغلانلری كنديكزه‌می تخصيص ايديورسكز؟ حالبوكه بو دعواكز باطلدر . چونكه ؛ الله تعالی اولاد وعيالدن مستغنی اولديغندن ولد اسناد ايتمك باطلدر وبوكبی اسنادات سزك كفريكزی موجب اولديغی كبی ولدك مقبول اولمايانی الله تعالی‌يه تخصيص ايدوب سزك عنديكزده مقبول اولانی كنديكزه تخصيص ايتمكز سفاهتكزی ومرتبهٔ عقلادن سقوطكزی اثبات وعقل وكياستدن محروميتكزه دلالت ايدر. حالبوكه كندی زعمكزجه زمانك حكماسندنسكز وبونكله برابر سموات وارضك خالقنه لايق اولان اوصافی ادراكدن عاجزسكز . بناءً عليه ؛ سزدن هيچ بر دعوی مسموع اولاماز . چونكه ؛ سفها زمره‌سندنسكز .

﴿ اَمْ تَسْئَلُهُمْ اَجْراً فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴾

[ياخود وحی تبليغ مقابلنده آنلردن اجرت ايستيورسكده آنلر او اجرتك اوده‌نمه‌سندن آغيرسينيورلرمی؟] بويله برشی‌وارمی كه آنلرك انكارينه ونبوتدن اعراضلرينه سبب اولويور بويله ظن ايديورلرسه بوظنلری باطلدر . چونكه ؛ تبليغ مقابلنده اجرت طلبی يوقدر. بناءً عليه ؛ غرامت يعنی اوده‌نه‌جك برشيئی‌ده يوقدر . شوحالده آنلری تضييق ايده‌جك مادی ومعنوی برشی اولماديغندن بوخصوصده هيچ بروجهله اعتذارلری قبول اولونماز. رسول‌اللهك آنلره كتيرمش اولديغی شريعت آنلر ايچون عين منفعت اولديغندن اجرتی ده‌كمز دكلدر ، بلكه دنيا ومافيهـا اجرت اولارق ويرلسـه ده‌كر ولكن بويله اولديغی حالده هيچ بر اجرت ايسته‌نمه‌مشدر وايسـته‌نمز . زيرا ؛ امور دينيه‌دن اولديغی جهتله تبليغ عين عبادتدر. عابد ايسه عبادتنه دنياده اجرت ايسته‌مه‌مشدر. بناءً عليه ؛ هيچ برنبی

امتندن تبليغ مقابلنده اجرت ايسته‌مه‌مشدر. مغرم ؛ **اوده‌نه‌جك شيدر** . مثقل؛ **آغير** ديمكدر .

﴿ اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴾

[يوقسه آنلر عندنده غيب وارده آنی‌می يازارلر ؟]

يعنی ؛ يا اكرم‌الرسل ! سنك نبوتكی انكار ايدنلرك عندنده لوح محفوظده اولان غائبه علم وارده‌وقوعاتی اورادن يازارلر خلقه اونی‌می‌اظهار ايدرلر وآخرتی انكارلرينی وآخرت اولسه بيله عذاب اولونميه‌جقلرينی اورادن يازوبده‌می بو باطل دعوالرينی ادعا ايديورلر ؟ بويله برشيئه ذره قدر علملری اولماديغی حالده ناصل ادعا ونبوتكی انكاره نه‌دن جسارت ايديورلر؟ شوحالده بونلرك رسوللرينه ايماندن اعراضلرينه برسبب يوقدر. چونكه ؛ رسوللری آنلری هدايته دعوت ايتديكی كبی آنلره آغير كله‌جك واوده‌مه‌سی مشكل اولاجق بر اجرت‌ده تكليف ايتمه‌مشـدر ورسولك دعوت ايتديكی شريعتدن‌ده مستغنی دكللردر . زيرا ؛ آنلرك عندنده علم غيب يوق كه محتاج اولدقلری احكامی آندن يازسونلر وآنكله عمل ايتسونلرده رسولك كتيرديكی شريعته محتاج اولماسونلر . بويله بر علمه مالك‌اولمادقلرندن احكام‌شرعيه‌يه واو احكامی كتيرن رسوله اعتراضه مجاللری يوقدر.

﴿ اَمْ يُرِيدُونَ كَيْداً فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴾

[يوقسه‌ای حبيبم! او كافرلر سنی‌اولدورمك ايچون حيله‌می مراد ايديورلر ؟]

اكر (دارالندوه) ده ويردكلری قرار اوزره حيله مراد ايديورلرسه ابی بيلسونلركه كافرلرك حيله‌لرينك وبالی كنديلرينه عائد وحيله‌لری آياقلرينه دولاشان كنديلريدر. چونكه (دارالندوه) ده رسول‌اللهی قتله دائر ويردكلری قراره مقابل بدر وقعه‌سنده كنديلری قتل اولونمشلردر. بناءً عليه ؛ رسول‌الله حقنده قازدقلری قيويه كنديلری دوشمشلردر .

بعض مفسرينك بيانلری وجهله قصوری اولمايان بركيمسه حقنده ظلم اولارق حيله ياپيلورسه اوحيله‌نك وبالی وسيئه‌سی اوحيله‌يی ياپانلره عائد اولديغنه بو آيت دلالت ايدر. شو حالده بوآيتده رسـول الله‌ه غدر ايتمك ايسته‌ينلری تهديد اولديغی كبی باالجمله ارباب حيله‌يه تنبيه دخی واردر .

کافرلرك حیله‌لرینك وبالی کندیلرینه عائد اولوب آخر برکیمسه‌یه تجاوز ایتمیه‌جکنه اشارت ایچون حصره دلالت ایدن ضمیر فصل ایله وارداولمشدر وحیله‌نك وبالی آکسزین ظهور ایده‌یوره‌جکنه اشارت ایچون (کیداً) لفظی نکره اولارق وارد اولمشدرکه حیله ایدنلر دائما قورقو اوزرینه بولونسونلر وحیله‌لری یانلرینه قالاجق ظن ایتمسونلر دیمکدر .

﴿ اَمْ لَهُمْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ ﴾

[یوقسه آنلر ایچون اللهك غیری بر الٰه‌می واردر ؟]

یعنی ؛ ای رسول ذیشان ! مشرکلر سنك نبوتکی وبنم وحدانیتمی انکار ایدرلر. یوقسه آنلرك اللهك غیری برمعبودلری وارده آنك امرینی‌می سویلرلروآکا عبادت وامور مهمه‌لرنده آکا التجا وسنك نبوتکی انکارده آندن استعانه‌می ایدرلر؟ حالبوکه اویله بر الٰه اولمق ممکن دکلدر . زیرا الوهیت؛ شرکت قبول ایتمز . بناءً علیه ؛ دلائل عقلیه ونقلیه ایله وحدانیت الٰهیه ثابتدر. شوحالده وحدانیته دلالت ایدن دلیللره باقمقسزین شرکی اعتقاد ایتمك حماقتدن باشقه برشی دکلدر .

﴿ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾

[ذات الوهیتمی آنلرك شریك اعتقاد ایتدکلری شیلردن تنزیه ایدرم .] بناءً علیه ؛ ذات الوهیت بالعموم نواقصدن منزه ومبرادر ومشرکلرك اعتقادلرندن مقدسدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك اعتقادلرینی ردوابطال ایده‌جك دلیللری بیاندن صوکره آنلرك عناداوزره باطل اعتقادلرینه اصرارایتدکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنْ يَرَوْا كِسْفاً مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطاً يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ ﴾ بیوریبور .

[اکرآنلر سمادن بر پارچه دوشمش کورسه‌لر تراکم ایتمش بلوط پارچه‌سی دیرلر.]

یعنی؛ مشرکلرك رسول‌اللهه « سن دعوا کده صادق‌ایسه‌ك سمادن بزه عذاب یاغدیره

دیملری اوزرینه کندیلرینك ایسته‌دکلری وجهله سمادن برپارچه‌سی یره دوشسه بینه تصدیق ایتمزلر ودیرلرکه « شو سمادن دوشن شی بربری اوزرینه ییغلمش بلوط پارچه‌سیدر » . ایشته او کافرلر بویله دیمکله عنادلرینی میدانه قورلر . زیرا ؛ طبیعتلرنده اولان حسد و شدت و عناد و جهل و حماقتلری حقی قبولدن آنلری منع ایدر . بناءً علیه ؛ اسکی عنادلرنده دوام ایدرلر. شو حالده بونلر اوقدر عاصی وطاغی کیمسه‌لردرکه ایسته‌دکلری وجهله عذابك سمادن کلدیکنی کوزلریله کورمش اولسه‌لردخی حقی تسلیم ایتمزلر. زیرا؛ قوم عربك اکثریسی زمان جاهلیه‌ده حکما مذهبی اوزره اولوب هرشیئی طبیعته اسناد ایدرلردی. حتی بو آیتده مذهبلرینك مردود اولدیغنه اشارت اولونمشدر . چونکه ؛ حکماجه سمانك پارچه‌سی آیرلمق ممکن اولمادیغندن بو اعتقادده اولانلری رد ایچون جناب حق سمانك پارچه‌لانمسی ممکن اولدیغنه اشارت ضمننده آنلری الزام ایتمك اوزره سمادن برپارچه یره دوشسه دخی سمادن برپارچه‌در دیمیه‌جکلرینی وبلکه متراکم بلوط پارچه‌سیدر دیه‌جکلرینی بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی کافرلرك عنادلرینی بیاندن صوکره سوز تأثیر ایتمه‌دیکی جهتله حاللری اوزره ترك ایتمك لازم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَذَرْهُمْ حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِى فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴾ بیوریبور .

[آنلر انکارلرنده دوام ایتدکجه یا اکرم الرسل ! سن آنلری اولدقلری حال اوزره ترك ایت . حتی آنلر هلاك اولاجقلری شول کونه ملاقی اولونجه‌یه قدرکه او کونده آنلر اهلاك اولونورلر .]

﴿ يَوْمَ لَا يُغْنِى عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئاً وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴾

[آنلرك هلاك اولاجقلری کون اویله برکوندرکه او کونده آنلرك حیله‌لری آنلردن هیچ برشیئی دفع ایده‌مز وحیله‌لری برفائده ویرمه‌دیکی کبی آنلر هیچ برکیمسه طرفندن یاردیمده اولونمازلر .] آنجق حیله‌لرینك وبالی کندیلرینی رذیل ایدر . بناءً علیه ؛ دنیاده هلاك اولدقلری کبی آخرتده دخی عذابدن قورتولامازلر .

بو آيتده كافرلرى شدتله تهديد واردر. چونكه ؛ « دنياده بيراق آنلرى، بيلدكلرينى ايشله‌سونلر، هلاك اولاجقلرى كونه قدر » ديمك آنلرده صلاح اميدى قالمايوب البته هلاك اولاجقلرينه اشارت اولديغى كبى انسان ايچون قورقديغى شيدن قورتولمق ايكى شى ايله اولوب بريسى كندى تدبيرى ، ديكرى باشقه‌لرينك ياردميدر . بو آيتده ايسه بونلرك كندى تدبيرلرى كنديلرندن هيچ بر شيئى دفع ايده‌ميه‌جكى كبى آخر طرفندن دخى بر ياردم اولونميه‌جقلرى بيان اولونمشدر .

* * *

واجب تعالى كافرلرك حيله‌لرى آنلردن هيچ بر شيئى دفع ايده‌ميه‌جكنى بياندن صوكره آنلره قيامتدن اول عذاب اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذٰلِكَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ بيوريور .

[محقق ظالملر ايچون قيامتك عذابندن اول عذاب واردر ولكن اكثريسى آنى بيلمزلر.]

يعنى ؛ شول كيمسه‌لر ايچون قيامتك عذابندن باشقه عذاب واردر كه آنلر كرك حقوق اللهه و كرك حقوق عباده رعايت ايتميه‌رك ظلم ايتديلر . چونكه ؛ اللهه عبادتى ترك ايدوب بوتلره عبادت ايتمكله عبادتلرينى محلنك غيرى‌يه صرفله نفسلرينه ظلم ايتدكلرى كبى ابناء جنسندن غيريلرك حقوقنه تجاوزله دخى اللهك قوللرينه ظلم ايتدكلرندن آخرت عذابندن اول دنياده و قبرده آنلر ايچون عذاب واردر و لكن بو ظالملرك اكثريسى او عذابى بيلمزلر چونكه ؛ جاهل و غافللردر و بعضيلرى بيليرسه‌ده عناد و استكبار ايده‌رك ظلمه دوام ايدرلر .

* * *

واجب تعالى قيامتك عذابندن اول كافرلره عذاب اولاجغنى بياندن صوكره او عذابك وقوعنه قدر صبرك لزومنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَاِنَّكَ بِاَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! صبر ايت ربك تعالى‌نك حكمنه. زيرا ؛ سن بزم حفظ وحمايه‌مزده‌سك. و نعمتنه حمدله برابر ربكى نقائصدن تنزيه ايت واو تسبيحك هر نه زمان بر مكاندن آياغه قالقارسه‌ك دوام ايتسون كه عبوديتك وظيفه‌سنى ونعمتك شكرينى ادا ايتمش اولاسك .]

يعنى ؛ مشركلر هر نه قدرسنى اهلاك ايچون حيله‌يه و مكر و غدره تشبث ايتمشلرسه‌ده سن صبر ايت آنلرى اهلاكده عجله ايتمه‌و ربك تعالى‌نك آنلرى يوم موعودلرينه قدر امهالنه انتظار وآنلر طرفندن واقع اولان حزن و كدره تحمل ايت وآنلرك حيله‌لرندن قورقما . زيرا ؛ سن بزم حفظ وحمايه‌مزده‌سك . چونكه ؛ بز دائما سنى كورور و كوزه‌تيرز . بناءً عليه ؛ آنلر سكا بر ضرر ايراث ايده‌مزلر وهر نه زمان بر مقامدن قالقارسه‌ك اوزمانده ربك تعالى‌نك نعمتلرينه حمدله برابر ربكى نقائصدن تنزيه ايت كه او مجلسده زله واقع اولمش ايسه آكا كفارت اولسون .

ايشته بو آيت جليله‌يه موافق اولارق بر كيمسه بر مجلسدن قالقنجه (سبحان الله) ديرسه او مجلسده صادر اولان كناهه كفارت اولاجنى رسول اللهدن مروى اولديغى كبى اويقودن قالقنجه رسول اللهك تسبيحه دوام بيورديغى دخى مرويدر .

رسول اللهى حفظه اعتنانك نهايت درجه‌ده اولديغنه اشارت ايچون اعين لفظى جمع صيغه‌سيله وارد اولمشدر . جناب حق آلت جارحه معناسنه كوزدن منزه ايسه‌ده بر شيئى كوزه‌تمك كوز ايله اولديغندن « اى حبيبم ! سن بزم كوزلريمزك مراقبه‌سنده‌سك » بيورمشدر .

﴿ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاِدْبَارَ النُّجُومِ ﴾

[كيجه‌نك بعضيسنده و يلديزلرك غيبوبت ايده‌جكى زمانده ربكه تسبيح ايت.] و كيجه‌ده ياتسو نمازينى وسحر وقتنده صباح نمازينى ادا ايت كه وظيفهٔ عبوديته دوام ايتمش اولاسك. كيجه‌نك كليسنده تسبيحه دوامه قدرت بشر متحمل اولماديغندن كيجه‌نك بعضيسنده جناب حقى تنزيه وظيفهٔ عبوديتى ايفايه كافى اولاجغنه اشارت ايچون بعض معناسنه دلالت ايدن من لفظيله ﴿ من الليل ﴾ وارد اولمش و وقت سحرده عبادت وتسبيحك فضيلتنه

اشارت ایچون ییلدیزلرك غیوبتی زمانی تصریح اولونمشدر . چونکه ادبار نجوم ایله مراد ؛ **ییلدیزلرك آرقالاندیغی زمانه** دیمکدر که **وقت سحردر** .

رومی بیك اوچیوز یکرمی طقوز سنه‌سی حزیرانك طقوزنجی کوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز بر سنه‌سی رجبنك اون یدنجی بازار کونی قوشاق وقتی بوسورهٔنك ترجمه‌سی بعونه تعالی ختام بولمشدر .

سورهٔ نجم

مکهٔ مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . **آلتمیش ایکی** آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰى * مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى ﴾

[غروب ایندیکی وقتده ثریا ییلدیزینه یمین ایدرمکه سزك صاحبکز محمد علیه السلام طریق هدایتدن شاشمادی وجاهل اولوب آزمادی .]

یعنی ؛ ییلدیزلرك غرب جهتندن ایندیکی زمانده او ییلدیزلره یمین ایدرمکه سزك صاحبکز محمد علیه السلام حقی قصد ایتمکدن وطوغرو یولدن چیقمادی وباطله اتباع ایتمه‌دی ویولنی شاشیروب آزمادی .

فخررازی وخازنك بیانلری وجهله نجم ایله مراد؛ ثریا ویاخود **مطلقا ییلدیزلر اولمق** احتمالی اولدیغی کبی **شیطانلری سماده طرد ایچون ده آتیلان ییلدیزلر** ویاخود **یوم قیامتده دوکوله‌جك ییلدیزلر اولمق** احتمالی دخی واردر . یاخود نجم ایله مراد ؛ **قرآندر** . چونکه؛ کیجه‌نك قارانلغنده یولنی شاشیران کیمسه ییلدیزلرله اهتدا ایدوب یولنی طوغرولتدیغی کبی ظلمات

جهل ایچنده یولنی شاشیران کیمسه‌لر قرآنله اهتدا ایتدکلرندن قرآن ییلدیزه بکزه‌دیکی جهتله بوآیتده قرآندن نجم ایله تعبیر اولونمشدر .

بوکا نظراً **معنای نظم** : [سمادن نازل اولدیغی وقتده قرآنه یمین ایدرمکه سزك صاحبکز یولدن چیقمادی ویولنی شاشیروب آزمادی] دیمکدر . یاخود نجم ایله مراد؛ **محمد علیه السلامدر** . زیرا ؛ ییلدیزلرله اهتدا اولوندیغی کبی محمد علیه السلامله دخی ضلالتده اولان انسانلر اهتدا ایتدیکی جهتله ییلدیزه بکزه‌دیکندن بوآیتده رسول اللهدن نجم ایله تعبیر اولونمشدر . بوکا نظراً **معنای نظم** : [معراجده سمادن نازل اولدیغی زمانده محمد علیه السلامه یمین ایدرمکه سزی ارشاد ایچون طرف اللهدن کوندریلن سزك صاحبکز طریق حقدن آیرلمادی وباطل جهتنه کیتمه‌دی] دیمکدر .

* * *

واجب تعالی رسولنك یولدن چیقمادیغنی یمینله بیاندن صوکره رسول اللهك هرنه سویلرسه وحی ایله سویله‌دیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى * اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْیٌ يُوحٰى ﴾ بیوریور .

[ییلدیزلره یمین ایدرمکه سزك رسولکز کندی آرزو واملنه موافق باطل سوز سویله‌مز . زیرا ؛ آنك سویله‌دیکی قرآن اولمادی، الا طرف اللهدن وحی اولونان شیدر .]

یعنی ؛ سزك رسولکز سزك دیدیککز کبی قرآنی کندی نفسندن ایجاد ایدوب باطل سویله‌مز . زیرا آنك سویله‌دیکی قرآن ، بلکه دین حقنده سویله‌دیکی هر سوزی اولمادی، آنجق وحی اولدی . بناءً علیه آنك سویله‌دیکی سوزلر کندی طرفندن ایجاد اولونمش وکلفتله سویله‌نمش سوزلر دکلدر. شوحالده هرنه سویلرسه سویله‌دیکی سوز آنجق وحیدر .

انبیاء عظام ایچون اجتهادك جوازینه بوآیت دلالت ایدر . چونکه ؛ انبیاء کرام حضراتی برمسئله‌ده اجتهاد ایدوبده اومسئله قرار لاشوب طرف اللهدن او مسئله‌نك خطا اولدیغی بیلدیرلمه‌نجه اومسئله‌نك وحی منزل مثابه‌سنده اولدیغنه و اومسئله حقنده

اورسولك سوزلرى وحى اولديغنه آيت دلالت ايدر . زيرا ؛ اجتهاد اولونان مسئله رضاء الٓهى يه موافق اولمسه درحال طرف الٓهيدن اومسئله نك خطا اولديغنه تنبيه وارد اولوردى. چونكه؛ خطا اولديغى بيان اولونمسه اوخطانك شريعت اولمسى لازم كلير، بوايسه باطلدر. بناءً عليه؛ انبياء عظام اجتهاد ايتدكلرى برمسئله ده خطا اولورسه درحال آنك خطا اولديغى طرف الٓهيدن بيلديريلوركه شريعت خطا اوزره تأسس ايتمسون .

رسول اللهك بر چوق مسائلده اجتهادى واقعدر . چونكه ؛ اصحابيله استشاره ايتمكله امر اولونمشدر . استشـاره ايسه اجتهاددن باشـقه بر شى دكلدر . زيرا ؛ صراحةً نص اولان مسئله ده استشاره يه احتياج اولماز. شوحالده استشاره آنجق نص اولمايان مسائلده در. « نص اولمـايان مسائلده استشاره » ديمك « هركس اجتهادينى سـويله يه جك » ديمكدر . كذلك رسول اللهك ده استشاره ده سويله ديكى سـوز عن اجتهاددر . شوقدركه حضور رسـالتده اجتهادله قرارلاشديريلان مسئله نك خطـا اولديغنه دائر برتنبيه الٓهى كلمزسه او اجتهادك اصـابتى ومسئله نك حق اولديغى تبين ايدر . چونكه زمان ؛ زمان سعادت ووحى زمانى اولديغندن خطا اوزره تقرير اولونماز . البته وحى ايله خطا بيان اولونور. شوحالده خطا اولديغى بيـان اولمايان اجتهاد البته حقدر . اما آحاد امتك اجتهادنده خطا اولمق احتمالى واردر. زيرا؛ وحى كلمك امكانى اولماديغندن خطانك بيلنمسى ممكن اولاماز. بناءً عليه؛ عوام ناسك مسائلى استنباط واجتهاده اقتدارلرى اولماديغندن علماء امتك اجتهادلرينه تبعيتلرى واجب اولمشدر .

*
* *

واجب تعالى قرآن وقرآنك غيرى رسول اللهك سوزلرينك وحى اولديغى بياندن صوكره وحيى تعليمك كيفيتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰى * ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوٰى ﴾ بيوريور .

[سزك رسولكزه او وحيى قوۀ علميه وعمليه سى قوى وشديد اولان جبريل امين تعليم ايتدى . او جبريل امين كه قوت وعقلده كمال ومنظرده هيبت وعظمت صاحبيدر . بناءً عليه ؛ اللهك خلق ايتديكى هيئت اصليه سى اوزره مسـتقيم ومأمور اولديغى ايشلره قوتيله مستولى اولدى.] شوحالده رسولكزك سويله ديكى سوزلرك جمله سى سزك زعمكز

كبى كچمش امتلرك كتابلرينه يازدقلرى يالانلرى دكلدر . زيرا ؛ او سوزلر طرف الٓهيدن كونديريلن جبريل امين واسطه سيله سويله نن سوزلردر، يوقسه رسول اللهك كندى طرفندن ايجاد ايتديكى برشى دكلدر .

فخر رازينك وابوالسعود افندينك بيانلرى وجهله جبريل امينك كتيرديكى وحى هرجهتدن موثوق واعتماده شايان اولديغنه اشارت ايچون جبريل امين (شديدالقوى) عنوانيله توصيف اولونمشدر . بناءً عليه سويله نن سوزك وثوقنه مدار اولان؛ قوۀ مدركه نك ، قوۀ حافظه نك قوۀ فاهمه نك وسـائر قوانك قوتلى اولمسيدر . چونكه ؛ قوۀ مدركه سى ضعيف اولورسه ادراكى قيصه اولور وحافظه سى ضعيف اولورسه دويديغنى بلله يه مز وفاهمه سى ضعيف اولورسه ايشيتديكنى آكلاياماز . بناءً عليه ؛ سوزينه اعتماد اولوناجق كيمسه ده بوقوتلرك بولونمسى شرط اولديغندن وحيه مأمور اولان جبريل امينك قواسى تام وهرجهتله موثوق اولديغنه اشارت بيورلمشدر . معلمك موثوق اولمسى متعلمك ده موثوق اولمسنى مستلزم اولديغندن بوآيتده جبريلى ثنا اولديغى كبى رسول اللهى ده ثنا واردر . جبريل امينى هيئت اصليه سى اوزرينه رسـول اللهك بركره يرده وبركره ده كوكده ايكى دفعه كورديكى وديكر انبياء عظامك جبريلى هيئت اصليه سى اوزره كورمه دكلرى مرويدر . چونكه ؛ جبريلك جمله انبيايه وحى ايله بنى آدم صورتنده كلديكى قوياً مرويدر. جبريل امين قويدر وقوتنه ايسه قوم لوطك قريه لرينى آلت اوست ايتديكى وقوم ثمودى برصيحه ايله اهلاك ايله ديكى دليل يونندن كافيدر. بناءً عليه؛ جناب حق (ذو مِرّةٍ) عنوانيله توصيف بيورمشدر. چونكه؛ مرة ؛ قوت معناسنه اولديغندن ذومره ديمك قوت صاحبى ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى جبريل امينك قوتنى بياندن صوكره رسول اللهله جبريل امين آره سنده جريان ايدن وقوعاتى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰى * ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى * فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى ﴾ بيوريور .

[او شـدتله قوتى حائز اولان جبريل امين افق اعلى اولان كونشـك طوغديغى

جهتدن رسول اللهه كوروندى ، صوكره جبريل رسول اللهه ياقلاشدى . حتى اودرجه ياقلاشدى كه آره‌لرنده اولان مسافه ايكى ياى مقدارى قالدى وياخود دها يقين اولدى.]

بومشاهدات جبريل امينك هيئت اصليه‌سى اوزرينه اولمشدر . چونكه؛ روايات موثوقه‌يه نظراً جبريل امين سائر انبياء كرام كبى رسول اللهه‌ده بنى آدم صورتنه تمثل ايده‌رك كليردى. فقط رسول الله جبريل امينى صورت اصليه‌سى اوزرينه كورمسنى ايستر ومحبت ايدردى. بركون رسول الله (حرا) طاغنده عبادتله مشغول ايكن جبريل افق مشرقدن صورت اصليه‌سى اوزره ظهور ايدنجه رسول الله درحال سجده‌يه قپانور وجبريل امين‌ده بنى آدم صورتنه تمثل ايدر ورسول اللهه ياقلاشير وملاصق اولور ورسول اللهك سجده‌ده آلتنه ياپيشان طوپراقلرى سيلر. ايشته بوآيت؛ شومعنايه نظراً جبل حراده جبريل امينك بيان اولونان منوال اوزره رسول اللهه ملاقاتنى تصوير ايتمشدر .

بعض علما « بو آيت ؛ ليلۀ معراجده رسول اللهله الله تعالى آره‌سنده جريان ايدن وقعه‌يى تصوير ايدر » ديديلر . بوكا نظراً **معناى آيت** : [ليلۀ معراجده محمد عليه السلام افق اعلايه چيقدى . صوكره رسول الله ربسنه معنوى بر ياقلاشمقله ياقلاشدى كه عبدله رب تعالى آره‌سنده امكانله وجوب قوسلرى مقدارى يقين اولدى. يعنى تقرب او درجه‌يه واردى كه آراده عبدك ممكن ورب تعالى‌نك واجب الوجود اولمق مرتبه‌لرى قالدى. بناءً عليه؛ عبوديتله ربوبيت مرتبه‌لرى محافظه اولوندى] ديمكدر . **ياخود معناى نظم** : [حضرت محمد عليه السلام وحيك كندينه كلمه‌سيله مرتبه‌ده سائر انسانلره نسبتله افق اعلايه يعنى سمانك برجلرينه قدر يوكسه‌لدى . صوكره كندينه كلن وحيى صورت بليغه‌ده تبليغه باشلادى وامتنه تبليغله ياقلاشدى . حتى امتيله كندى آره‌سنده قربيت ايكى قوس يعنى ايكى ياى مقدارى مسافه قالدى كه بريسى مرتبۀ نبوت ديكرى مرتبۀ امتدر كه تابعيت متبوعيت مرتبه‌لرى] ديمكدر . يعنى احكامى تبليغ ايتمكله ودائرۀ هدايته آلمقله امتى‌ده يوكسه‌لتدى ولكن امتى بالطبع كندى مرتبه‌سنه قدر يوكسه‌له‌مدى آره‌لرنده بر مقدار مسافه قالدى كه او مسافه‌ده امت اولمق مرتبه‌سيله نبوت مرتبه‌سى آره‌سنده‌كى مسافه‌در .

﴿ فَاَوْحٰى اِلٰى عَبْدِهٖ مَٓا اَوْحٰى ﴾

[ربله عبد آره‌سنده قربيت كامله حاصل اولونجه ربسى عبدينه وحى ايتديكى شيلرى

وحى ايتدى.] وياخود [رسول اللهله جبريل امين آره‌سنده يقينلق حاصل اولونجه جبريل امين اللهك قولنه وحى ايتديكى شيلرى وحى ايتدى يعنى رسول اللهه خبر ويردى .]

وحى اولونان احكامك عظمتنه اشارت ايچون تعظيم وتفخيم وچوقلغه دلالت ايدن (ما) لفظى وارد اولمشدر . چونكه (ما) لفظى مبهم بر معنايه دلالت ايتديكندن وحى اولونان احكامك هم بويوكلكنه هم‌ده چوقلغنه دلالت ايدر .

والحاصل جناب حق وحى ايتديكى احكامى وحى ايتدى ورسول الله‌ده كمال تعظيمله تلقى بيوردى وهرشى منكشف اولدى ، رسول الله كورديكنى كوردى وبولديغنى بولدى . بووقعه جبريل امينله رسول الله آره‌سنده جارى اولديغنه نظراً رسول الله جبريلك جبريل اولديغنى كوستر ديكى معجزه ايله بيلدى وياخود علم ضرورى ايله بيلدى .

﴿ مَا كَذَبَ الْفُؤٰادُ مَا رَاٰى ﴾

[كوزيله كورديكى شيئى خيالاته حمل ايده‌رك قلبى تكذيب ايتمه‌دى وحق اولديغنى تصديق ايتدى.] وياخود [قلب نبويلرى كورديكنى تكذيب ايتمه‌دى] ديمكدر. چونكه؛ قدسيانى اولاً قلب ادراك ايدر صوكره كوزه انتقال ايدر. **ياخود معناى آيت** : [كوزك كورديكنى قلب انكار ايتمه‌دى. بناءً عليه؛ كوزك كورديكنى قلبده تصديق ايتدى] ديمكدر.

كوريلن شيئه كلنجه ؛ **يا جبريلك هيئت اصليه‌سيدر** وياخود **الله تعالى‌در** . الله تعالى اولمسنى رسول اللهك « ربكى كوردكمى ؟ » ديه‌نلره جواب اولارق (رأيته بفؤادى) بيورمسى تأييد ايدر . بوكا نظراً **معناى نظم** : [قلب كوردى و كورديكى شيئى انكار ايدوب تخيلاته حمل ايتمه‌دى وكورديكى كبى تصديق ايتدى] ديمكدر. چونكه؛ رسول اللهك « بن ربمى قلبمله كوردم » بيورمسى قلب كوزيله كورديكنى بياندر .

∴

واجب تعالى رسولنه وحى ايتديكنى وكوستر ديكنى كوستروب ورسولنك‌ده كورديكنى تصديق ايتديكنى بياندن صوكره مشركلرك رسول اللهله مجادله ايتدكلرينى بيان ايتمك اوزره

﴿ اَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى * وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى * عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى * عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰى ﴾ بیوریيور .

[سز رسولك كورديكی شيئی تكذيب ايدرده او رسولك كورديكی شی اوزرينه مجادله‌می ايدرسكز ؟ ذات الوهيتمه يمين ايدرم‌كه او رسول كورديكی شيئی مرهٔ اخراده ايكنجی دفعه اولارق سدرهٔ منتهی عندنده تكرار كوردی واو سدرهٔ منتهی عندنده متقيلره وعد اولونان جنت مأوی واردر .]

يعنی ؛ رسول اللهك كورديكی شيئی اينانمازده شك ايدر ومجادله‌يه‌می قالقارسكز ؟ بو مجادله كز لايق دكلدر. زيرا ؛ رسول الله كورديكنی عين اليقين كوردی. بناءً عليه؛ شك يوقدر ورسول الله كورديكی شيئی سدرهٔ منتهاده ايكنجی دفعه اولارق ينه كوردی . بونده‌ده شبهه يوقدر . او سدرهٔ منتهی عندنده ارواح شهدايه ومتقيلره مسكن اولان جنت مأوی واردر .

رسول اللهك كورديكی جبريل امين اولديغنه نظراً رسول اللهك جبل حراده هيئت اصليه‌سی اوزرينه جبريل امينی افق مشرقدن ظهور ايده‌رك كورديكی كبی ليلهٔ معراجده سدرهٔ منتهی عندنده هيئت اصليه‌سی اوزره ايكنجی دفعه اولارق كورديكی مرويدر واكر رسول اللهك كورديكی الله تعالی ايسه رسول اللهك الله تعالی‌يی قلبيله وياخود كوزيله ايكی كره مشاهده ايتديكی مرويدر .

ايشته بو آيت رسول اللهك معراجده مشاهده ايتديكی شيلری خبر ويرنجه قريشك تكذيب ايده‌رك مجادله‌يه قالقيشدقلرينی تكدير وتوبيخ ايتمشدر . چونكه ؛ رسول الله معراجنی خبر ويرنجه قريش كفره‌سی تكذيب ايتديلر وبيت مقدسك اوصافندن وشامدن كلن كاربانلرينك احوالندن سؤال ايتديلر ورسول الله‌ده اولديغی كبی خبر ويرنجه مبهوت اولديلر .

سدرهٔ منتهی‌يه كلنجه ؛ يدنجی سماده چام آغاجی كبی منظره‌سی غايت كوزل بر آغاج اولوب ميوه‌سی فستيق دنيلن شيئه بكزه‌ديكی وجنتك ايرمقلری بو آغاجك كوكندن آقديغی مرويدر . مخلوقاتك علمی اورايه قدر بالغ اولوب آنك ماوراسنه تجاوز ايتمه‌ديكی جهتله منتهی دنيلمشدر. « سدرهٔ منتهی عندنده كوردی » ديمك « رسول الله سدرهٔ منتهاده اولديغی

حالده ربسنی مكاندن منزه اولديغی حالده كوردی » ديمكدر . بناءً عليه ؛ جناب حقه مكانه اثباتی لازم كلمز. چونكه سدرهٔ منتهی ؛ رسول اللهك مكانی بياندر . والحاصل (عندَ) كلمه‌سندن مستفاد اولان مكانه معناسی رسول اللهه عائددر، واجب تعالی‌يه عائد دكلدر. اما كوريلن جبرائيل اولديغنه نظراً بو توجيهه حاجت يوقدر ، چونكه ؛ جبريل ورسول الله ايكيسی‌ده سدرهٔ منتهی‌ده اولدقلری حالده رسول اللهك جبريل امينی صورت اصليه‌سی اوزره كورمسنده بر محذور اولماديغندن تأويله حاجت يوقدر .

*
* *

واجب تعالی رسول اللهله كندی آره‌سنده وياخود جبريل آره‌سنده واقع اولان مشاهدانك زمانی بيان ايتمك اوزره ﴿ اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى * مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى ﴾ بیوریيور .

[رسول الله ايكنجی دفعه‌ده كورديكی شيئی شول زمانده كوردی كه اوزمانده سدرهٔ منتهی‌يی احاطه ايدن شيئی احاطه ايتدی واو زمانده اوعجائبی كورن كوز صاغنه وصولنه ميل ايتمه‌دی و كورديكی شيئی تجاوز ايتمه‌دی وآنجق كورولمسيله مأمور اولديغی شيئه نظر ايتدی وآندن باشقه برشيئه باقمقله كوزی طغيان ايتمه‌دی .]

يعنی ؛ رسول اللهك الله تعالی‌يی مشاهده‌سی وياخود جبريل امينی كورمسی شول زمانده واقع اولمشدركه او زمانده سدرهٔ منتهی‌يی نور الٰهی احاطه ايتمشدی و كورولمسی لازم اولان شيئی كمال دقت واهتمامله كورديكندن آنی كورن كوز شاشمادی وصاغنه صولنه باقمادی ونظرينك هدفی مقصود اولان شی اولدی آنك غيری‌يه نظر ايتمكله نظرينی ووقتنی ضايع ايتمه‌دی. بناءً عليه؛ كوز نه شاشدی ونه‌ده باقيلاجق شيئك غيری‌يه تجاوزله طغيان ايتدی هيچ بريسی واقع اولمادی آنجق كوروله‌جك شی كورولدی .

سدره‌يی احاطه ايدن شی ؛ ملك وياخود ملك امثالی قوشلر اولديغنده روايتلر وار ايسه‌ده اصح اولان سدره‌يی احاطه ايدن شی؛ بو دنياده عوام ناسك ادراك ايده‌ميه‌جكی نور الٰهيدر . چونكه ؛ احاطه ايدن شی ملك ويا قوش اولسه الفاظ مبهمه‌ده اولامه

﴿ ما ﴾ لفظيله تعبيره حاجت اولمازدى . بناءً عليه احاطه ايدن شيدن ﴿ ما ﴾ لفظيله تعبير؛ احاطه ايدن شيئك عظمتنه وعقول بشرك ادرا كدن قاصر اولديغنه اشارت ايچوندر .

بو آيت جليله ؛ او مقام قدسيده رسول اللهك كمال تعظيم وادبله كوره جكى شيئى كورديكنه دلالت ايدر. زيرا ؛ عقللر مشاهده سنده حيران اولان نور عزتى كورديكنده كمال ادبله نظرنده ثبات ايدوب متانتى غيب ايتمه ديكنى وغشيان كلوب نظرينى كسمه ديكنى بيان ايتمشدر . حالبوكه نور الٓهينك طاغ اوزرنده ظهور ايتمسيله حضرت موسايه غشيان كلوب سجده يه قاپانديغى واو اثناده نظرينى كسديكى ديكر آيتده بيلديرلمش ورسول اللهه ايسه بويله بر حال عارض اولماديغى بو آيت بيان ايتمشدر . بناءً عليه ؛ ليلهٔ معراجده رسول الله كورديكنى تماميله كوروب نقصان اولماديغنه وهرنه خبر ويردى ايسه هپسى طوغرو اولديغنه بو آيت دلالت ايتمشدر .

﴿ لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى ﴾

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه محمد عليه السلام محقق ربسنك بويوك آيتلرينى كوردى.] بناءً عليه ؛ عجائب وغرائبدن هرنه خبر ويرمش ايسه طوغرودر .

يعنى ؛ ليلهٔ معراجده محمد عليه السلامك كوزى شاشمادى وحيرت ايدوب اطرافه طالمادى. يمين ايدرم كه ربسنك آيتلرينك بويوكلرينى كوردى وامتنه بر چوقلرينى خبر ويردى وخبرلرى طوغرودر، خلاف يوقدر .

فخر رازى وخازنك بيانلرى وجهله واجب تعالى نك عظمت وقدرتنه دلالت ايدن علامتلرى پك چوقدر ، صاييلماز وتوكنمز درجه ده در . فقط رسول اللهك بونلردن كورديكى پك بويوكلرندن بعضيلرى اولديغنه اشارت ايچون **بعض** معناسنه دلالت ايدن **من** لفظى وارد اولمشدر و **كبرى** لفظى ده بو معنايى تأييد ايدر . زيرا ؛ « بويوكلرينى كوردى » ديمك « كورمه ديكى كوچوكلرده وار » ديمك اولور .

* * *

واجب تعالى رسولنك معراجدن خبر ويرديكى شيلرك طوغرو اولديغنى بيانله رسولنك رسالتنى تأييد ايتدكدن صوكره رسالته لازم اولان وظيفه خلقى توحيده دعوت اولوب

توحيده دعوت ايسه مشركلرك عبادت ايتدكلرى پوتلرى ذم ايتمكله تمام اولاجغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَفَرَاَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزّٰى * وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى ﴾ بيوريور .

[اى مشركلر! خبر ويرك بكا عبادت ايتديككز لات وعزى وبونلردن دها آشاغى كورديككز منات كبى پوتلرك بر شيئه قدرتلرى وارميدر ؟] سز آنلردن پك بويوك بيلديككز لات وعزى يه و آنلردن مرتبه ده آشاغى و مؤخر كورديككز مناته عبادت ايديورسكز وبونلرده نه كبى بر مزيت كوريورسكز كه معبود بالحق اولان واجب تعالى يه شريك اولدقلرينى اعتقاد وبنم سزه خبر ويرديكم قدرة اللهه دلالت ايدن عجائب وغرائبى انكار ايديورسكز .

فخررازى وقاضينك بيانلرى وجهله لات ؛ **طائفه بنى ثقيف** وياخود **(نخله)** ده **قريشه مخصوص بر بويوك پوتك اسميدر** . لات ؛ **اساساً بر رجلك اسمى اولوب** او رجل حجاجه ييديروب ايچيرمكله چوق حرمت ايدردى وفات ايدنجه آنك صورتنى طاشدن ياپديلر وعبادته باشلاديلر وكيتدكجه بو حال ايلرولهدى . حتى اويله بر حاله كلدى كه خلق كعبه كبى آنى ده طواف ايدر اولديلر . عزى ؛ **بر آغاجك اسمى اولوب (بنى غطفان) طائفه سنك معبوديدر** . رسول الله حضرت خالدى كوندردى . خالد رضى الله تعالى عنه آنى قيردى خلقك كوزى اوكندن قالديردى واو كبى معبودلرك عاجز اولوب هيچ بر شيئه قادر اولمادقلرينى خلقه آكلاتدى . مناته كلنجه ؛ **(بنى هذيل)** و **(خزاعه) قبيله لرينك عبادت ايتدكلرى بر طاشدر** . منات مشركلر عندنده لات وعزى دن مرتبه ده آشاغى و صوكره اولديغنه اشارت ايچون واجب تعالى آنى **مؤخر ودون** معناسنه اولان **اخرى** ايله توصيف بيورمشدر . چونكه لات ؛ انسان صورتنده اولوب انسان ايسه جمله مخلوقاتك خلاصه سى اولديغى كبى ابناء جنسنه زياده حرمت ايدن بر آدمك صورتى اولديغى جهتله عربلر فضله حرمت ايتدكلرندن برنجى مرتبه ده معبودلرى ايدى . عزى ايسه مخلوقات ايچندن انتفاع اولونان آغاج جنسندن اولديغى جهتله ايكنجى مرتبه ده ايدى . منات ايسه بو كبى فضائلدن عارى ودها آشاغى كوردكلرندن جناب حق آيتده بو ترتيبه اشارت بيورمشدر .

شو تفصیلاته نظراً آیتك معناسی : [ای کافرلر ! خبر ویرك بکا رأیکز نه در؟ شو عبادت ایتدیککز عاجز مخلوقلرده نه کبی بر مزیت و منفعت کوریورسکز که عبادت ایدرسکز و ذلت و حقارتلرینی کورمیورمیسکز که بکا شریك اولدقلرینی اعتقاد و بنم قدرت و عظمتمه دلالت ایدن آیتلریمی انکار ایدیورسکز . سزك ایچون خالقکزی ترکله بوکبی عاجز شیلره عبادت ایتمك عیب دکلیدر ؟

*
* *

واجب تعالی اهل مکه‌نك عبادت ایتدکاری پوتلرك منفعت و مضرته اقتداری اولمایان بر طاقم عاجز شیلردن عبارت اولوب آنلره عبادت ایسه باطل اولدیغنی بیاندن صوکره «ملائکه اللهك قیزلریدر» دیدکلرینی رد و ابطال ایتمك اوزره ﴿ اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى * تِلْكَ اِذاً قِسْمَةٌ ضِيزٰى ﴾ بیوریور .

[شو جمادات قبیلندن اولان پوتلره عبادتکزله برابر دها بویوك جنایتکز الله تعالی‌یه ولد اسناد و ولدکده سزجه مقبول اولان اوغلانی کندیکزه و مقبول اولمایان قیزی الله تعالی‌یه تخصیص ایتمکزدر . ایشته شو تقسیم ممکن فرض اولونسه بر تقسیم که زیاده ظالمدر .]

یعنی ؛ ای مشرکلر ! سزك سودیککز اوغلان اولادی سزه مخصوصده سومه‌دیککز قیز اولادی الله تعالی‌یه‌می مخصوصدر ، بویله‌می تقسیم ایدیورسکز ؟ شو تقسیم ممکن دکلدر . زیرا ؛ الله تعالی ارکك و دیشی چوجقدن منزهدر . بناءً علیه ؛ اللهك ولدی اولمق محالدر . فقط فرض محال اولارق ولدی اولدیغی فرض اولونسه بیله سزك تقسیمکز دخی زیاده ظلمی مستلزم بر تقسیمدر . سز ناصل اولیورکه خالق تعالی‌یه ولد اسناد و ایسینی کندیکزه و کوتوسنی جناب حقه تخصیص ایدیورسکز ؟ حالبوکه جناب حق امارۀ حدوث اولان زوجه اتخاذندن و ولد طوغورمقدن منزهدر . چونکه ؛ بوکبی شیلر قوۀ شهوانیه ایجاباتندن نواقص قبیلندن اولدیغی جهتله جناب حق بونلردن مقدسدر .

*
* *

واجب تعالی ذات الوهیتی حقنده کافرلرك بر طاقم نواقص اسناد ایتدکلرینی بیاندن صوکره معبود اتخاذ ایتدکلری شیلرك حقیقتلری اولمایوب مجرد کندیلرینك معبود اتخاذ ایتملرندن عبارت اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنْ هِيَ اِلَّا اَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمْ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْاَنْفُسُ ﴾ بیوریور .

[سزك معبود اتخاذ ایتدیککز پوتلر اولمادی ، الا سزك و بابالریکزك نام ویردیککز بر طاقم اسملردر ، آنلر حقیقتده معبود دکللردر . چونکه ؛ الله تعالی بونلرك معبود اولدیغنه دائر بر دلیل انزال ایتمه‌دی ، آنلر کندی کندیلرینه معبود اتخاذ ایتدیلر . یوقسه بونلرك معبودیتلرینه طرف الٰهیدن بر حجت انزال اولونمامشدر . زیرا ؛ مشرکلر تابع اولمازلر ، الا ظنه و نفسلرینك آرزو ایتدکلری شیئه تابع اولورلر .] بناءً علیه ؛ اعتقاد حقه مالك اولامازلر .

یعنی ؛ ای مشرکلر ! سز پوتلره معبود دیدیکز . حالبوکه آنلر حقیقتده معبود دکلدر ، بلکه او پوتلر سز و سزك بابالریکزك تسمیه ایتدیککز بر طاقم اسملردن عبارتدر . زیرا ؛ آنلرك عبادته مستحق معبود اولدقلرینه دائر الله تعالی بر حجت انزال ایتمه‌دی . بناءً علیه ؛ او مشرکلر تابع اولمازلر آنجق ظنه و نفسلرینك آرزوسنه تابع اولورلر و نفسلرینك آرزوسنه حقی فدا ایدرلر . هر کس کندی نفسنك آرزوسنه تابع اولور ایسته‌دیکنی ایشلرسه ایشله‌دیکی شی باطل اولور . بو مقام ؛ خطاب مقامی ایسه‌ده مشرکلرك جنایتلرینی تعداد صره‌سنده اعراضه شایان کیمسه‌لر اولدقلرینی اعلان ایچون خطابدن غائبه التفات اولونمشدر . یعنی « بونلر خطابه شایان ذوی العقول دکل بلکه بهائم کبی شهوات نفسانیه‌لرینه تابع کیمسه‌لر » دیمکدر . بناءً علیه ؛ مرتبۀ خطابدن ساقطلردر .

بو آیتده ظن ایله مراد ؛ **اصول اعتقادده ظندر** . زیرا ؛ اصول اعتقادده ظنه اتباع جائز اولمادیغندن ظنلریله اتباعله ذم اولونمشلردر ، یوقسه فروع اعمالده ظنه اتباع جائزدر . بناءً علیه ؛ علم فقهده ظنه اتباعله مأمورز . شو حالده **آیتك معناسی** : [مشرکلرك معبود اتخاذ ایتدکلری پوتلری حقنده الله تعالی طرفندن بر حجت نازل اولمادی .

آنلر ایسه اعتقادیاتده ظنه وعملیاتده هوای نفسانیه‌لرینه تابع اولدیلر] دیمکدر. بناءً علیه ؛ مشرکلر **ایکی جهتدن ذم اولونمشلردر : برنجیسی ؛ اعتقادیاتده ظنه وحسك وهمیاته اتباع ایتمشلردر**. ایکنجیسی ؛ **عملیاتده هوای نفسه اتباع ایتمشلردر.** حالبوکه عملده شریعته اتباع ایتمك لازمدر . هوای نفس ایسه دائما شریعتك خلافی اولدیغندن باطلدر . چونکه عملك مقتضای شریعت اولمسی ایجاب ایدر .

* * *

واجب تعالی ظنه وهوا وهوسه اتباع ایتمك باطل اولدیغنی بیاندن صوکره پوتلره عبادت ایدنلر ایچون دها زیاده جنایت اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدٰى ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که آنلرك ربلرندن کندیلرینه هدایت کلدی .]

یعنی ؛ مشرکلر ایچون ظنه وهوای نفسه اتباع اصلا جائز دکلدر . زیرا ؛ آنلرك ربلرندن اعتقادیات وعملیاتده طوغرو یولی کوستررقرآنله رسول کلدی ورسولك رسالتنی تأیید ایدر معجزه‌لرینی‌ده کوردیلر . بناءً علیه ؛ آنلر ایچون ظنه وهوای نفسه اتباعه احتیاج اولمادیغی حالده اتباع ایتمکله جنایت عظیمه ایشله‌مشلردر . زیرا ؛ کتاب کلوب طوغرو یولی بیان ورسول کلوب آنلری ارشاد ایتدکدن صوکره ظنه ونفسك آرزوسنه اتباع ایتمك اصلا معذرت قبول ایتمز . چونکه ؛ کتاب پوتلرك معبود اولمادیغنی بیان ورسول‌ده کتابك بیاناتنی لسان بلیغله خلقه تبلیغ ایدر . بناءً علیه ؛ پوتلره عبادت ایدنلر ایچون معذرت قاپوسی قالماز .

* * *

واجب تعالی پوتلره عبادت ایدنلرك پوتلردن امید ایتدکلری شفاعتك اللرینه کچمیه‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَمْ لِلْاِنْسَانِ مَا تَمَنّٰى ✽ فَلِلّٰهِ الْاٰخِرَةُ وَالْاُولٰى ﴾ بیوریور .

[یوقسه انسان ایچون هر ایسته‌دیکی موجودمیدر؟ دنیا وآخرتك ملکی اللهه مخصوصدر.] بناءً علیه ؛ ایسته‌دیکی شیئی ایسته‌دیکی قولنه ویرر .

یعنی ؛ یوقسه کافرلر ، انسان ایچون هر ایسته‌دیکی واردر وایسته‌دیکنه نائل اولورمی ظن ایدرلر وپوتلره عبادتله امید ایتدکلری شفاعته نائل اولورزمی ظن ایدرلر وانسان هر املنه واصل اولاجغنی‌می امید ایدر ؟ اکر بویله امید ایدرلرسه بو امیدلری یاکلیشدر . زیرا دنیا وآخرت ؛ اللهه مخصوص واللهك ملکیدر. الله تعالی دیله‌دیکی قولنه ایسته‌دیکنی ویرر ودیله‌مه‌دیکنه‌ده ویرمز . بناءً علیه ؛ انسان هر ایسته‌دیکنه نائل اولاماز . زیرا ؛ دنیاده وآخرتده الله تعالی‌نك اذنی اولمادقجه هیچ برکیمسه برشیئه مالك اولاماز ، آنجق آنك اذنی واحسانیله نائل اولور . چونکه ؛ ملکك صاحبی اودر . ملکك صاحبی تصرفه اذن ویرمه‌دکجه دنیا وآخرتده ولو برذره‌یه اولسون تصرف کیمك حدیدر . شوحالده اللهك غیریدن برشی ایسته‌مك صاحبنك غیریدن ایسته‌مك اولدیغی جهتله جائز اولاماز . بناءً علیه ؛ پوتلردن منفعت امید ایتمك وشفاعت بکله‌مك عین حماقتدر . زیرا ؛ عقلی اولان کیمسه عقلدن ذره قدر حصه‌سی اولمایان جماداتدن برشی بکله‌مز .

* * *

واجب تعالی هرشی ذاتنه مخصوص اولدیغی بیاندن صوکره اذنی اولمادقجه هیچ کیمسه‌نك شفاعتی مقبول اولمیه‌جغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِى السَّمٰوَاتِ لَا تُغْنِى شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا اِلَّا مِنْ بَعْدِ اَنْ يَاْذَنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضٰى ﴾ بیوریور .

[کوکلرده بولونان برچوق ملکلرك شفاعتلری هیچ برکیمسه حقنده آزیجق برشیئه فائده ویرمز ، الا الله تعالی‌نك دیله‌دیکی وراضی اولدیغی کیمسه ایچون شفاعتلرینه الله تعالی اذن ویردکدن صوکره ملکلرك شفاعتلری فائده ویرر .]

یعنی ؛ کافرلر ملکلره وملك صورتنده اولان پوتلره عبادت ایدر وآنلردن شفاعت بکلرلر. حالبوکه سمواتده موجود وقرب الٰهی شرفیله مشرف اولان برچوق ملکلرك شفاعتلری هیچ کیمسه‌یی مغنی قیلوب فائده ویرمز ، آنجق الله تعالی دیله‌دیکی وشفاعت اولونمسنه راضی اولدیغی کیمسه‌یه شفاعت ایتملرینه اذن ویردکدن صوکره شفاعت ایدرلرسه منفعت ویرر واللهك اذن ویردیکی شفاعت مقبول اولور . بناءً علیه ؛ حجر وشجردن یاپیلمش

حقير وذليل اولان بوتلر شفاعته اهل اولمادقلرى كبى فرض محال اولارق شفاعتلرى فرض اولونسه بيله فائده ويرمز . چونكه ؛ مقبول الٓهى اولان ملكلرك اذن الٓهى اولمادقجه شفاعتلرى فائده ويرمه‌يجه بوتلردن شفاعت اميد ايتمك حماقتدن باشقه برشى دكلدر وغباوتك الك آشاغى درجه‌سيدر . چونكه ؛ سمواتده اولان ملكلرك علوّ مرتبه‌سيله برابر اذن الٓهى اولمادقجه شفاعتلرى مقبول اولمايجه اخس مخلوقاتدن اولان بوتلرك شفاعته اهل اولمادقلرى كبى شفاعت ايتملرى فرض اولونسه بيله شفاعتلرينك قبول اولونميه‌جغى اولويتله ثابت اولور . ملكلرك چوقلغنه اشارت ايچون كثرته دلالت ايدن (كم) لفظى وارد اولديغى كبى مرتبه‌لرينك عالى اولديغنه اشارت ايچون هركسجه علويتى معلوم اولان **سمواتده موجود اولدقلرى** ذكر اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرى جماداته عبادت ايتملريله توبيخ ايتدكدن صوكره آنلرك « بز جماداته عبادت ايتمه‌يز . زيرا ؛ جماداتى ملك صورتنده ياپار وجماداته باقارق ملكى خاطره آلير وملكه عبادت ايدرز » ديملرينى رد ايچون ﴿ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلٰئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنْثٰى * وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ ﴾ بيوريور .

[شول كيمسه‌لركه آنلر آخرته ايمان ايتمزلر . آنلر البته ملكلره قيز تسميه ايدرلر . حالبوكه آنلر ايچون ملكلره وملكلرك صفتلرينه اصلا علملرى يوقدر .]

يعنى ؛ ملكلره اللهك قيزلريدر ديمكله انثى تسميه ايدنلر آخرته ايمان ايتمه‌ين كيمسه‌لردر . حالبوكه بو سوزلرينى برعلمه مستند اولارق سويله‌ميورلر . زيرا ؛ بو خصوصه دائر آنلرك هيچ علملرى يوقدر .

فخر رازى وخازنك بيانلرى وجهله بونلر هرنه‌قدر آخرتى ظاهرده اقرار ايدرلرسه‌ده حقيقتده آخرته ايمانلرى يوقدر . چونكه ؛ آخرته ايمانى اولان كيمسه ملكلره اللهك قيزلرى ديمكه جسارت ايده‌مز . زيرا ؛ ملكلره اللهك قيزلرى ديمك الله تعالى حقنده محال اولان ولد نسبت ايتمك اولديغى كبى ملكلر ارككلك وديشيلكدن‌ده منزه اولدقلرى

حالده آنلره ديشى ديمك ايكى جهتله ظلم اولديغندن بو سوزلرى جنايتك بويوكى وعقوبت ايجاب ايدن شناعتك الك فناسيدر . بناءً عليه ؛ آخرته ايمانى اولان كيمسه بو سوزك ايجاب ايتديكى عذابدن قورقوسنه بناءً بويله سويله‌مكه جسارت ايده‌مز . حالبوكه سويله‌يورلر . او حالده آخرته ايمانلرى اولماديغنه بو سوزلرى دلالت ايدر . زيرا امور باطنه‌ده حكم ؛ ظاهرده دليلنه اسناد اولونور .

﴿ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ﴾

[آنلر بو خصوصده تابع اولمازلر ، الا ظنلرينه تابع اولورلر . حالبوكه ظن حقيقتدن برشيئه علم افاده ايدوب مغنى قيلاماز .]

يعنى ؛ كافرلر ، ملكلر اللهك قيزلرى اولدقلرينى ادعا ايدرلر . حالبوكه بونلرك الله تعالى يه علملرى يوق ، چونكه ؛ شرك ايديورلر وآخرته علملرى يوق ، چونكه ؛ كفر كبى جنايتى ارتكاب ايدوب عذاب آخرتدن قورقمايورلر وملكلره علملرى يوق ، چونكه ؛ ملكلرده اركككلك وديشيلك اولماديغى حالده ملكلره ديشيلك اسناد ايديورلر . شو حالده بونلر آنجق ظن فاسدلرينه اتباع ايده‌رك سويله‌يورلر . حالبوكه ظن ؛ هيچ برشيئك حقيقتنى كشف وايضاح ايده‌مز . زيرا ؛ هرشيئك حقيقتى علمله ادراك اولونور . ظنله حقيقت ادراك اولوناماديغندن برشيئك حقيقتنى ادراك خصوصنده ظنه اعتبار يوقدر . بناءً عليه ظنه اعتبار ؛ خطاسى ظاهر اولمادقجه آنجق فروع اعمالده‌در . اكر خطاسى ظاهر اولورسه فروع اعمالده دخى ظنه اعتبار يوقدر .

*
* *

واجب تعالى كافرلره تبليغ وحقه دعوت ايتمك تأثير ايتمه‌ديكنى بياندن صوكره حقدن اعراض ايدنلردن اعراض اولونمق لازم اولديغنى رسولنه توصيه ايتمك اوزره ﴿ فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا * ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! اعراض ايت شول كيمسه‌دن كه او كيمسه ذكريمزدن اعراض

ایتدی ویوز چویردی واو کیمسه مراد ایتمز ، آنجق حیات دنیایی مراد ایدر . ایشته شو دنیایه شدتله میل ورغبت آنلرك علمدن بالغ اولدقلری مرتبه‌در .] بناءً علیه ؛ سن آنلردن اعراض ایت. زیرا ؛ آنلره سوز تأثیر ایتمه‌دیکندن قیلیجله مقابله ایتمك لازمدر.

یعنی ؛ ای حبیبم! سنك شول کیمسه‌دن اعراض ایدوب التفاتدن اسقاط ایتمكلكك لازمدرکه او کیمسه بزم ذکریمز اولان قرآندن وحقه دلالت ایدن دلیللریمزدن اعراض ایتدی واولانجه همتی وغیرتی ایله آنجق حیات دنیایی مراد ایدر وآخرتی وحشر ونشری انکارله همان دنیایه محبت وهمتنی صرف ایدر . بناءً علیه ؛ انسانلر ایچون موعود اولان سعادتدن هیچ برینی نظر اعتباره آلماز . ایشته شو حیات دنیایی مراد ایدنلرك علمدن مرتبه ومنصبلری و واصل اولدقلری آنجق دنیایه رغبتلریدر . مزیت وغایه‌لری بوندن عبارت اولان کیمسه‌لره نصیحت وحقه دعوت تأثیر ایتمه‌ینجه بونلردن اعراض ایتمك لازمدرکه آنلر قیلیجله اصلاحه محتاجدرلر .

فخررازی ونیسابوری وخازنك بیانلری وجهله کافرلردن اعراضی متضمن اولان آیتلرك قتال آیتلریله منسوخ اولدیغنی بعض علما بیان ایتمشلرسه‌ده صحیح اولان اعراضله امر قتال آیتنه موافقدر . چونکه ؛ رسول‌الله اولا توحیده دعوت ایده‌رك ذکراللهله امر ایتدی، بونی دیکله‌مه‌ینلری ومستفید اولمایانلری قطعی دلیللرله اقناعه چالیشدی وبوندن‌ده مستفید اولمایانلری جهنم عذابیله تهدید ایتدی وبو تهدیداتله دخی متنبه اولمایانلره قیلیجله مقابله ایله امر اولوندی . بناءً علیه ؛ ارباب فسادك عرقنی کسمکله صلحاء امتی فساددن قورتارمق اصولی اتخاذ اولوندی والیوم ملتلر آره‌سنده جاری اولان اصول‌ده بودر . زیرا ؛ ملتلر اولا سوزایله یکدیکرینی اقناع ایدوب حقی قبول ایتدیره‌مزلرسه عاقبت حقی طانیتمق ایچون سلاحه صاریلیرلر . انبیاء عظام ایسه ارواح انسانیه‌نك طبیبلریدرلر. مثلا اجسامه طبیب اولانلر اولا خسته‌یی معاینه ایدرلر . اکر غدا ایله دواسی ممکن ایسه غدادن باشقه برشی ویرمزلر . اکر غدا ایله تداوی فائده ویرمزسه خفیف تداوی ایله تداوی ایدرلر. اکر آنکله‌ده ممکن اولمازسه قوتلی علاجلره مراجعت ایدرلر وبونکله‌ده تداوی ممکن اولمازسه عملیات اجراسنه قرار ویررلر. ایشته رسول‌الله‌ده اولا غدای روح اولان ذکرله باشلادی . بونکله یوله کلمه‌ینلره دلائل قطعیه سرد ایتدی ودلائل‌ده کافی

کلمه‌ینلری آخرت عذابیله تهدید ایتدی وتهدید دخی فائده ایتمه‌ینلره آلات حرب اولان قیلیجله امر اولوندی وعالی آنکله اصلاحه باشلادی . شوحالده اطباء روح اولان انبیا ایله اطباء اجسام اولان دوقتورلرك مرض معنوی ایله جسمانی‌یی تداویده ترتیبلری شکل اعتباریله مساوی‌در .

بو آیتده رسول‌اللهه کافرلردن اعراض ایتمسیله امر امتنه دخی امردر . بناءً علیه ؛ کمال غفلت ونسیانله شهوات نفسانیه ودنیویه‌سنه همتنی حصرله ذکراللهدن اعراض ایدن فاسقلردن وقرآنك احکامندن اعراض ایدن کافرلردن صلحاء امتك اعراض ایتملرینی دخی آمردر . اما بونلرله اختلاط ایده‌جك اسباب ظهور ایدرسه ضروری اختلاط ایتمك لازمدر. زیرا ضرورتلر؛ حرام اولان شیلری مباح قیلار. چونکه؛ اقتصادیاتده ومعاملات سائره‌ده اختلاط ضروریدر . فقط بو اختلاط کندی اختیاریله سوه سوه بر اختلاط دکلدر ، بلکه زمانك ایجاباتندن اولارق ضروری ظهور ایدن الجاآت اوزره کندی مصلحت شخصیه‌سی ویاخود مصلحت عامه ایچون کرهاً ارتکاب اولونمش بر اختلاطدر. بناءً علیه ؛ بوکبی اختلاطلرده شرعاً کناه یوقدر .

⁂

واجب تعالی کافرلره لسان بلیغله دعوت فائده ویرمه‌ینجه اعراضله امردن صوکره اعراضك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَىٰ ﴾ بیوریبور .

[ای رسول مکرم ! سن حقی دیکله‌مه‌ین منکرلردن اعراض ایت . زیرا ؛ سنك ربك طریق توحیدندن چیقانلری وسنك هدایتکله اهتدا ایدنلری هرکسدن زیاده بیلیر .] بناءً علیه ؛ آنلرك یوله کلمیه‌جکلرینی وطریق حقی قبول ایتمیه‌جکلرینی بیلدیکی ایچون سکا آنلردن اعراض ایتمکله امر ایتمشدر. شوحالده آنلرك ضلالتندن سن محزون اولما. زیرا؛ سن امر تبلیغده قصور ایتمه‌دك ولایقی وجه‌اوزره وظیفهٔ تبلیغی یرینه کتیردك. نه چاره‌که آنلرك طینتلرنده اولان خباثت ، حقی قبوللرینه مانع اولدی وربك تعالی

آنلرك طریق سلامت اولان توحیددن چیقدقلرینی بیلنجه آنلرك ضلالتندن سنك تلاش ایتمکه محل قالمامشدر. اما سنك هدایتکله اهتدا ایدوب طوغرو یول طوتانلری بیلدیکندن آنلرك عمللرینه کوره کوزل جزا ایله مجازات ایدر .

*
* *

واجب تعالی ضلالتده وهدایتده اولانلری لایقیله بیلدیکنی وبیلدیکندن طولایی اعراضله امر ایتدیکنی بیاندن صوکره قدرت قاهرهسی بیانله رسولنی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ وَلِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوَاتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اَسَاۤؤُا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ اَحْسَنُوا بِالْحُسْنٰى ﴾ بیوریور .

[سموات وارضده اولان مخلوقاتك جملهسی الله تعالی‌یه مخصوصدرکه عملی سببیله کوتولك ایدنلری کوتو جزا ایله وایيلك ایدنلری ایی جزا ایله جزالاندیرسون .]

یعنی ؛ الله تعالی ضلالتده وهدایتده اولانلری بیلیر . زیرا ؛ سموات وارضده اولان موجوداتك جملهسی کندینه مخصوص وآنك ملکیدر وهرشی قدرت قاهرهسی آلتنده محکومدر. بناءً علیه؛ سوزنده وایشنده کوتولك ایدنلری عمللرینك مقتضاسی استحقاقلری وجهله کوتو جزا ایله جزالاندیریر وکذلك عملنی جناب حقی کورور کبی کمال آداب وخشوع وخضوع ایله ادا ایتمکله احسان ایدنلری جنتله جزالاندیریر هرکسك حالنی بیلمهسنك نتیجهسی؛ عملنه کوره جزا ویرمکدر وبو وسیله ایله ایيلر کوتولردن آیریلیرلر وهرکس مستحق اولدیغی جزایی بولورکه هیچ کیمسهنك کوتولك جهتندن ایتدیکی یانه قالماز وایيلك جهتندن سعیی ده بوشه کیتمز .

احسان ایله مراد ؛ **عملده احساندر** . حسنی ایله مراد ؛ **جنتدر** . عملده احسان ؛ **عبادتی شریعتك بیان ایتدیکی شرائط دائرهسنده ادا ایتمکدر** . شوحالده عملنی شرعه توفیقله ادا ایدنلرك جنتله مجازات اولوناجقلرینه آیت دلالت ایدر .

*
* *

واجب تعالی عملده احسان ایدنلری جنتدن عبارت حسنی ایله وکوتو عمل ایشلهینلری

عمللرینك مقتضاسیله مجازات ایدهجکنی بیاندن صوکره عملده احسان ایدنلرك کیملر اولدیغنی واحسانلرینك کیفیتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَاۤئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ﴾ بیوریور .

[محسنلر شول کیمسهلرکه آنلر بویوك کناهلردن ومروتی اسقاط ایدن فحشیاتدن قاچینیرلر، آنجق فجئةً اوزرلرینه عارض اولان کناه صغیرهدن اجتناب ایدهمزلر وکوچوك کناهلری الله تعالی مغفرت ایدر . زیرا ؛ ربك تعالینك مغفرتی بولدر .]

یعنی ؛ اللهك حسنی ایله مجازات ایدهجکی کیمسهلر شول کیمسهلرکه آنلر اللهك غضبنه سبب اولاجق وآخرتده عذاب ایجاب ایدهجك ودنیاده حدشرعیی مستلزم اولاجق بویوك کناهلردن اجتناب ایتدکلری کبی مروتی اسقاط ایدن فحشیاتدن دخی اجتناب ایدرلر . آنجق دفعةً عارض اولان کوچوك کناهلردن اجتناب ایدهمزلر . شو قدرکه او کوچوك کناهده واقع اولونجه درحال توبه ایتدکلری جهتله کوچوك کناهده واقع اولمقله احسان مرتبهسندن ساقط اولمازلر . کناه صغیرهنك احسان مرتبهسندن اسقاطه سبب اولمیهجغنه اشارت ایچون **کناه صغیره** معناسنه **لمم** استثنا اولونمشدر .

فخررازی وخازنك بیانلرینه نظراً کبائر ؛ **بر کناهکه ایشلهینه کیمسه ایچون آخرتده جهنم عذابی اولدیغی بیان اولونان کناهدر** . فواحش ؛ **ایشلهین کیمسهیه دنیاده حدشرعی اجرا اولوناجغی بیان اولونان زنا وشرب خمر وسرقت کبی کناهلردر** . لمم ؛ **کبیرهدن معدود اولمایان کناهلردر ، یاخود ایشلنمسی قصد اولونمش ولکن ایشلنممش ویا ایشلنمشده درحال توبه اولونان کناهلردر** . کناه صغیره کبیره مرتبهسنه بالغ اولمادقجه فرض اولان نمازلری واوروج کبی فرائضی ادا ایله مغفرت اولونور .

کناه کبیرهنك تعریفنده علما اختلاف ایتمشلردر. **حقنده نهی وارد اولان کناهلرك** کبیره اولدیغی ابن عباس حضرتلرندن مرویدر . یاخود **رضاء الٰهی‌یه مخالف اولان** هرکناه عظمت الٰهیه‌یه نسبتله کبیره در . یاخود **حقنده غضب ولعنت کبی شدت وارد**

اولان گناهلر کبیره درکه شرك ، زنا ، لواطه ، شرب خمر ، یالاندن شهادت ایتمك ، یتیمك مالنی یمك ، سحر ایتمك ، عفیف اولان بر کیمسه‌یی زنا ایله نسبت ایدمك ، آناسنه باباسنه ازا ومحاربه‌ده صف حربدن فرار ایتمك کبائر جمله‌سندندرکه بویوکلکی نسبتنده عذابك شدتنی ایجاب ایدر .

بو آیت ؛ محسنلرك احسانك آنجق کندی نفسلرینه اولدیغی بیان ایتمشدر . زیرا آیت ؛ محسنلرك احسانی تعریف مقامنده وارد اولدیغی جهتله کبیره وفاحشه‌یی ارتکابدن اجتناب آنجق کندی نفسلرینی نار جهنمدن وقایه ایتمکدن عبارتدر . شو حالده بونلر مرضیٔ الٰهی‌یه مخالف اولان شیلردن احتراز ایتدکلری جهتله جناب حق آنلری جنتله تلطیف بیوره‌جغنی بیان بیورمشدر . استغفار ایدنلره اللهك مغفرتی بولدر . اللهدن مغفرت ایسته‌مه‌ینلری البته الله تعالی مغفرت ایتمز . آنجق استغفار ایدنلرك گناهلرینی مغفرت بیوره‌جغنی جناب حق بر چوق آیتلرده بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی رحمتنك وسعتنی بیاندن صوکره هر کسك احوالنی بیلدیکنی بیانله قوللرینك اعمالنه و احوالنه کوره مجازات ایده‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَأَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی سزی سزدن زیاده بیلیر . چونکه ؛ سزی طوپراقدن خلق ایتدی .] شو حالده نه‌دن بیلمه‌سون ؟ البته سزك هر حالکزی واطواریکزی ایی بیلیر . بناءً علیه ؛ مغفرته مستحق اولانلری ویا اولمایانلری بیلدیکندن علمنك مقتضاسنه کوره هر کسك جزاسنی ویرر . الله تعالینك بو خطابی حضرت آدمك طوپراقدن خلق اولونمسی اعتباریله‌در . چونکه ؛ بو آیته خطاب اولان انسانلر کرچه نطفه‌دن خلق اولونمشلرسه‌ده اساس جمله‌نك پدری حضرت آدم اولوب حضرت آدم‌ده طوپراقدن خلق اولوندیغی جهتله جمله انسانلر بالواسطه طوپراقدن خلق اولونمشلردر . یعنی « الله تعالی سزی ایی بیلیر . زیرا ؛ سزی طوپراقدن خلق ایتدی . هر کیمسه که سزی طوپراقدن خلق ایده ، البته ایی بیلیر . او حالده الله تعالی سزی ایی بیلیر » دیمکدر .

﴿ وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِى بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ ﴾

[الله تعالی سزك حالکزی ایی بیلیر . زیرا ؛ والده‌لریکزك قارننده محبوس وادرا کدن عاری جنینلر ایدیکز .] او جنین حالکزده بر صفتدن صفت اخرایه نقل ایتمك صورتیله انواع تربیه ایله تربیه وشو لایق اولدیغکز مرتبۀ انسانیته ایصال ایله سزه لطف واحسان ایتدی . بناءً علیه ؛ البته جناب حق سزك حالکزی بیلیر وآکا کوره استحقاقکزی ویرر .

*
* *

واجب تعالی انسانك اساسی اعتباریله طوپراقدن خلق اولوندیغنی وآنالرینك قارننده بر طاقم نجاستلر ایچنده جنین اولارق بولوندقلرینی بیاندن صوکره بو منوال اوزره میدانه کلن انسانك حالنه یاقیشان نفسنی هیچ بر شیله ثنا ایتمه‌مك اولدیغنی بیان وتوصیه ایتمك اوزره ﴿ فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى ﴾ بیوریور .

[نفسکزی تزکیه ایتمه‌یك . زیرا ؛ الله تعالی اتقا ایدن کیمسه‌یی سزدن زیاده بیلیر .]

یعنی ؛ سزك اولکز طوپراقدن خلق اولونوب و آخریکز بر طاقم مزخرفاتله قاریشیق والده‌لرکزك قارننده جنین اولارق دنیایه کلوب کونا کون تربیۀ الٰهیه ایله شو مرتبۀ انسانیته کلدکدن صوکره بر چوق نقائص ایله متصف اولدیغکز حالده نفسکزی مدح وثنا ایتمه‌یك . زیرا ؛ الله تعالی محرماتدن اجتنابله نفسنی عذابدن وقایه ایدن کیمسه‌یی سزدن زیاده بیلیر . شو حالده سزك تزکیه‌کزه حاجت یوقدر .

انسانك سبب نجاتی آنجق اتقا اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق « سزدن متقی اولان کیمسه‌یی الله تعالی بیلیر » بیورمقله انسانك اوصافی ایچندن اتقایی تصریح بیورمشدر که لازم اولان اتقادر ، تزکیۀ نفس دکلدر . چونکه ؛ منهیاتدن اجتناب ایده‌رك نفسنی عذابدن وقایه ایتمه‌ین کیمسه نفسنی تزکیه‌دن ضرر کورور ، فائده کورمز . شو حالده اتقاسی اولمایان کیمسه‌نك تزکیه‌سی عین مضرتدر .

بیضاوینك بیانی وجهله انسانك نفسنی تزکیه‌سی ؛ اوچ شیئه اولور : برنجیسی ؛

كناهدن تبرئه‌در . ايكنجيسى ؛ كندیسنده زياده خير دعوى ايدوب ديكر انسانلره « بن سزدن خيرليم » ديمكدر . اوچنجيسى ؛ نفسنك محاسن اعمالله مزين اولديغنى ادعا ايتمك و « بن ايى عمل ايشلدم » ديمكدر . شو بيان اولونان اوچ جهتدن هيچ بريسيله انسانك نفسنى ثناسى جائز اولماديغنى جناب حق بو آيتله بيان بيورمشدر . چونكه مطلقا تزكيه‌دن نهى ايتمك ؛ شو بيان اولونان شيلرك كافه‌سيله تزكيه‌دن نهى ايتمكدر . يعنى « نفسك عندالله تزكيه اولونانى متقى اولانلدر ومتقى اولانى‌ده الله تعالى بيلير . بناءً عليه ؛ سزك تزكيه كزده منفعتكز يوق » ديمكدر .

آيتك سبب نزولنه كلنجه ؛ اصحابدن بعض كيمسه‌لرك نفسلرينى بر طاقم اعمال صالحه ايله تزيين ايدوب وآنكله كنديلرينى ثنا ايتملرى اوزرينه بو آيتك نازل اولديغى مرويدر . بوكا نظراً **معناى آيت :** [بر كيمسه ايشله‌ديكى عملنى غيره كوسترمك صورتيله ريا وآخره ايشيتديرمك صورتيله سمعه ايده‌رك باشقه‌لرينك عندنده ايشله‌ديكى عملى تعدادله نفسنى تزكيه ايتمه‌ملى] ديمكدر . شو حالده بر كيمسه‌نك نفسنى تزكيه‌سى حرامدر .

*
* *

واجب تعالى تزكيهٔ نفسك جائز اولماديغنى بياندن صوكره نظر وبصيرت صاحبلرينه عبرت آلمق ومتكبر ومعند اولانلرى تكدير ايتمك اوزره ﴿ اَفَرَاَيْتَ الَّذٖى تَوَلّٰى ✽ وَاَعْطٰى قَلٖيلاً وَاَكْدٰى ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سن باقوب كوردكمى شول كيمسه‌يى كه اوكيمسه سكا ايماندن اعراض ايتدى و وعد ايتديكى مالندن آزيجغنى ويردى‌ده باقيسنى كسيويردى .]

يعنى ؛ شول كيمسه‌يى كوردكمى كه اوكيمسه اول ايمان ايتمكه ميل ايتديكى حالده صوكره ايماندن دونوويردى وويره‌جكنى وعد ايتديكى مالندن آز بر مقدارينى ويردى باقيسنى ويرمكدن واز كچدى سوزنده دورمادى .

بيضاوينك بيانى وجهله بو آيت (وليد بن مغيره) حقنده نازل اولمشدر . چونكه ؛ (وليد) ظاهرده رسول اللهه اتباع ايدر ونصيحتنى ديكلر وكلام رسول اللهدن خيلیجه متأثر

اولوردى . مشركلردن بعضيلرى « آباء واجداديمزدن شيخلريمزك دينى تركله آنلرى تضليل‌مى ايديورسك ؟ » ديينجه وليد « محمد ﷺ ك خبر ويرديكى عذابدن قورقويورم . اوكبى عذابلرى بن كوتوره‌مم » ديمسى اوزرينه اومشرك « مالكدن بكا شوقدرينى ويررسه‌ك سنك عذابكى بن كوتوررم » ديمكله پازارلغه كيريشدى ووليدى اغفال ايتدى . دربدر وليدده بوكا ايناندى وتكليفنى قبول ايله‌دى . بناءً عليه ؛ رسول اللهه ايمان واتباعدن اعراض ايتدى وآنى اغفال ايدن كيمسه‌يه وعد ايتديكى مالك بر مقدارينى ويردى باقيسنى ويرمه‌دى بخل ايتدى وبونكله كنديسنى مغفور الذنوب عد ايدردى . ايشته جناب حق بو آيتله وليدك حالنى تصوير وذم ايتمشدر . بوكا نظراً **آيتك معناسى :** [اى رسول مكرم ! كوردكمى شول شخص لئيمى كه اوسكا ايماندن يوزينى دوندوردى و كندى كبى بر مشركك سوزينه آلداندى واو مشركه ويرمسنى وعد ايتديكى مالنك بر قسمنى ويرمكدن امتناع ايتدى . يعنى سوزينك ثباتى يوقدر . سكا ايماندن ناصل نكول ايتدى ايسه مشركه مالنى ويرمكدن دخى اويله‌جه نكول ايتدى] ديمكدر . (اكدى) **بر شيئى كسيويرمكدر .** وليد ويره‌جكى مالك بر قسمنى ويروب ديكرينى كسديكندن **اكدى** دينمشدر .

*
* *

واجب تعالى وليدك حالندن بعضيسنى بياندن صوكره بعض آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرٰى ﴾ بيوريور .

[اوشخص لئيم عندنده غائبه علمى واركه اوغائبه علمله كندينك وبالنى باشقه‌سنك كوتوره‌جكنى بيليورده آنك ايچونمى آلدانيور ؟] حالبوكه غائبه علمى يوق واولماديغنى كندى‌ده بيلير . شو حالده كناهنك باشقه‌سنه يوكله‌نه‌جكنى نه ايله بيليور ، اسباب علمدن هانكيسنه استناد ايده‌رك آلدانيور ؟ حالبوكه بو اعتقادك كليسى باطلدر . زيرا ؛ هيچ بر كيمسه ديكرك وبالنى يوكله‌نمز . شو حالده بر كيمسه‌نك بيلمه‌ديكى بر شيده كندى كبى بر جاهل لئيمك سوزينه آلدانمامسى لازمدر وعلمه استناد ايتمه‌ين بر شيئه ايناتمق طوغرو

اولمادیغندن آلدانمسنده معذور کورولمز. چونکه؛ آلدانمق هیچ برشیده وهیچ برزمانده قبوله شایان برمعذرت تشکیل ایتمز .

*
* *

واجب تعالی اوشخصك غائبه علمی اولمادیغی کبی انبیاء سابقه‌نك کتابلرینه بیله علمی اولمادیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِى صُحُفِ مُوسٰى * وَاِبْرٰهِيمَ الَّذِى وَفّٰى ﴾ بیوریور .

[یوقسه اوشخص لئیمه خبرویرلمه‌دیمی حضرت موسایه نازل اولان تورانك لوحه‌لرنده‌کی احکام وحضرت ابراهیمکه اللهك امر ایتدیکی احکامك جمله‌سنی اتمام و ایفا ایتدی .]

وبوشخص‌ده حضرت ابراهیمی التزام ایدر . بناءً علیه؛ آکا نازل اولان صحیفه‌لرده موجود احکام خبر ویرلمه‌دیمی؟ البته خبر ویرلدی ولکن بوشخصك آنلرده اولان احکامه وقوفی یوقدر . چونکه ؛ آنلرده بر کیمسه‌نك کناهنی باشقه بر کیمسه‌نك یوکله‌نمیه‌جکنه دائر احکام موجوددر وبونلرك اعتقادلرینك باطل اولدیغی دخی اوصحیفه‌لرده بیان اولونمشدر.

بیضاوینك بیانی وجهله ابراهیم علیه‌السلامك صبرینك چوقلغنه وباشقه‌لرینك تحمل ایده‌میه‌جکی شیلره تحمل ایتدیکنه اشارت ایچون ابراهیم علیه‌السلامك عهدینی وفا ایتدیکی صراحةً بیان اولونمشدر. چونکه ؛ ابراهیم علیه‌السلام نار نمروده کوکس کردی وهیچ برکیمسه‌دن استمداد ایتمه‌دی واوغلونی قربان ایتمکی تعهد ایتدی وعهدینی یرینه کتیردی وهر کون برفرسخ مسافه کیدر مسافرآرار بولورسه اکرام ایدر واکر بولمازسه اوروج طوتاردی. بناءً علیه؛ حضرت ابراهیم عهدینی وفا ایله ثنا اولونمشدرو کندینه نازل اولان اوامر الٓهیه ونواهیٔ سبحانیه‌یی تماماً یرینه کتیرر ، اصلا نقصان براقمازدی . یوقسه یالانجی مدعیلر کبی دکلدی. چونکه یالانجیلر هیچ برزمان سویله‌دیکی سوزی یرینه کتیرمز وعهدینی ایفا ایتمز ومتابعت دعواسنده بولونور حالبوکه متابعت ایتمز . موسی علیه‌السلامك کتابی اولان تورات یهودیلر واسطه‌سیله مشرکلر آره‌سنده مشهور اولمسنه بناءً ذکرده صحف ابراهیم اوزرینه تقدیم اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی شخص لئیمك ابراهیم وموسی علیهماالسلامك کتابلرنده اولان احکامه وقوفی اولمادیغی بیاندن صوکره مذکور کتابلرده اولان احکامدن بعضیسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ﴾ بیوریور .

[صحفلرده اولان احکام : کناهکار برنفسك وبالنی دیکر برنفس کوتورمز .]

یعنی ؛کرك صحف ابراهیمده وکرك کتاب موساده مذکور اولان احکامدن بریسی؛ برکیمسه دیکر برکیمسه‌نك کناهنی کوتورمز. زیرا ؛ عمروك کناهنده زیدك مدخلی اولمادیجه زیدك آندن مسئول اولوب آنك عذابنی چکمسنه برسبب یوقدر . بناءً علیه ؛ عمروك کناهندن زید مسئول اولسه شومسئولیت ظلمدن باشقه برشی اولماز . بوایسه تجویز اولونور احوالدن دکلدر .

ایشته شخص لئیمك صحفلرده اولان بواحکامه وقوفی اولمادیغندن مالنك برمقدارینی ویرمکله کناهنی باشقه‌سنه تحمیل ایده‌جکنی ظن ایده‌رك آلدانمش وبرمقدارمالده ویرمشدر.

*
* *

واجب تعالی برانسان ایچون غیرك عملیله کندی مضرتنی دفع ایتمك صورتیله انتفاع ایتمك جائز اولمادیغی بیاندن صوکره جلب منفعت صورتیله دخی باشقه‌سنك عملیله انتفاع ممکن اولمادیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى * وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى ﴾ بیوریور .

[انسان ایچون هیچ منفعت یوق ، الا سعینك منفعتی واردر وانسانك هرفردی سعینك ثمره‌سنی البته کورور .]

یعنی ؛ هر انسان نائل اولماز ، آنجق کندی سعینك ثوابنه نائل اولور . غیرك عملنك ثوابنه نائل اولاماز وغیرك منفعتندن انتفاع ایده‌مه‌دیکی شرندن‌ده مضرت کورمز وهرکس کندی سعینك فائده‌سنی البته محقق اولارق کورور وشره سعی ایتمش ایسه آنك جزاسنی‌ده آلیر .

بعض مفسرینك بیانلری وجهله جناب حق بو آیتله بالعموم انسانلری سعیه تشویق

وسعي اولمايان بر كيمسه‌نك منفعتدار اولميه‌جغنى وهرسعى ايدن كيمسه‌نك البته سعينك فائده‌سنى كوره‌جكنى بيانله عطالتدن منع ايتمش وچاليشمايان كيمسه‌لرك باشقه‌لرينك چاليشمسندن مستفيد اولاميه‌جقلرينى بيانله ياشامق وآخرتده سعادته نائل اولمق ايچون انسانك عمرى اولدقچه دنياجه معيشتنه وآخرتجه‌ده مشروع ومقنن اولان عبادات مفروضه‌يه چاليشمق لازم اولديغنى بيان بيورمشدر . شوحالده امكسز برشى اولماز واولسه‌ده انسان انتفاع ايتمز. بناءً عليه ؛ هركسك امكنك غيرى برشيدن انتفاع ايده‌ميه‌جكنه بو آيت دلالت ايدر.

بو آيت جليله‌يه « انبيانك وصلحانك شفاعتلرى وملكلرك استغفارلرى ومؤمنلرك دعاسى وكيريده قالان اولاد واحفادك وفات ايتمش اولان بابالرى ودده‌لرى ايچون ويرمش اولدقلرى صدقه‌لرى ايله انتفاع ؛ سعينك غيريله يعنى سعى اولمايان شيلرله انتفاع » ديه‌رك وارد اولان سؤالك جوابى شويله‌در : انبيانك شفاعتندن وملكلرك استغفارندن واخوانك دعاسندن واولادك صدقه‌سندن انتفاعك سببى ؛ ايماندر . بناءً عليه بونلردن انتفاع ؛ ايمانه وصلاح حاله سعينك ثمره‌سيدر. اكر ايمانه سعى ايتمه‌مش اولسه ايدى انبيا شفاعت وملكلر استغفار ايتمزدى . شوحالده بو انتفاع ؛ آنجق ايمانك نتيجه‌سيدر وايمان‌ده مؤمنك سعينك محصوليدر واولاد واحبانك دعا وصدقه‌لرندن انتفاع ايتمك دخى ايمانك ثوابى اولديغى كبى اولاد واحبابى كسبه سعيك دخى ثمره‌سيدر. بونلرك هيچ برندن كافرلر انتفاع ايده‌مزلر. زيرا ؛ ايمانلرى اولماديغى ايچون انبيا آنلره شفاعت وملكلرده استغفار ايتمزلركه انتفاع ايتسونلر . كذلك اولاد واحبانك دعالرندن وصدقه‌لرندن آخرتده انتفاع دخى ايمانه موقوف اولديغندن ايمانه سعي اولمايانلر بونلردن دخى آخرتده انتفاع ايده‌مزلر . اما دنياده كافر ومؤمن هركس اولاد واحباب ويارانندن انتفاع ايدر. زيرا ؛ آنلرى كسب ايچون سبق ايدن سعينك ثمره‌سيدر. ايشته صحف مذكوره‌ده بو مسائل موجود اولونجه (وليد بن مغيره) وآنك امثالى ايى بيلمليدرلركه هركس كناهنى آخر بر كيمسه‌يه تحميل ايده‌مه‌ديكى كبى غيرك اعمال خيريه‌سندن‌ده انتفاع ايده‌مز . زيرا ؛ سعى ايتمك لازمدر . سعى اولمايان يرده ثمره اولماز. بناءً عليه ؛ اكمه‌دن هيچ بر چيفتجى اكين بيچه‌مز. كذلك بر خاتون نكاحلانمادن وياخود حلالندن بر جاريه آلمادن هيچ بر كيمسه مشروع صورتده چوجق صاحبى اولاماز. بناءعليه؛ عالمده هر انتفاع بر سعيك محصوليدر . سعى ايتمكسزين هيچ بر كيمسه هيچ بر شيدن دنياده وآخرتده انتفاع ايده‌مز .

دنياده سعيك ثمره‌سى كورولديكى هركسجه معلومدر . دنيا آخرته نمونه اولديغى جهتله هركس عملنك وسعينك جزاسنى ايى وكوتو آخرتده دخى كوره‌جكنه آيتده دلالت واردر. چونكه؛ هرفردك آخرت ايچون سعى ايتديكى عملى اكر خير ايسه صورت حسنه‌ده تصوير اولونوب درجات جنت اولارق اوكيمسه عملنى كورور وسبق ايدن سعيى سايه‌سنده راحت ايدر واكر عملى شر ايسه چيركين بر صورتده تصوير اولونارق دركات جهنم اولارق آنى كورور وسبق ايدن سعيى نتيجه‌سى اولارق معذب اولور دورور . بناءً عليه عقلى اولان بر كيمسه ايچون لازم اولان ؛ عملنى درجات جنت اولارق كورمسنه سعى ايتمسى لازمدر .

كافرلر دنياده خير اولان عمللرينك جزاسنى دنياده كورورلر آخرته قالماز . زيرا ؛ كفر آخرتده خير جزاسنى كورمكه مانع اولديغندن اعمال خيريه‌سنك مكافاتى رزقى بول وبدنى عافيتده اولمق كبى شيلرله دنياده آلير آخرتده بر ديه‌جكى قالماز . حتى منافقلردن (عبدالله بن ابى) بدر غزاسنده عم رسول الله حضرت عباس عريان قالنجه بر كوملك ويرمش ايدى . عبداللهك وفاتنده رسول اللهك آخرتجه مثاب اولاجغى بر حسنه‌سى قالماسون ايچون كفن اولمق اوزره بر كوملك كوندرديكى مرويدر . آخرتده هركسك سعينك فائده‌سنى كوره‌جكنى بيان ؛ مؤمنلر ايچون بشارت وكافرلر ايچون تكدير وتوبيخدر . زيرا ؛ مؤمن اعمال حسنه‌سنك ثوابنى كوزل اولارق كورونجه مسرور وفرحناك اوله‌جغى كبى كافرك‌ده اعمال سيئه‌سنى كورونجه غمناك ومحزون اولاجغى طبيعيدر .

*
* *

واجب تعالى هركسك سعيي مقدارى فائده كوره‌جكنى بياندن صوكره سعينك فائده‌سنى اتم واكمل اولارق ويره‌جكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ ثُمَّ يُجْزٰيهُ الْجَزَاۤءَ الْاَوْفٰىۙ ﴾ بيوريور.

[انسان اولا سعينك جزاسنى كوردكدن صوكره سعينك دها اتم واكملى ايله جزالانور .]

يعنى ؛ انسان عملنى كوروب مسرور ويا محزون اولور وهركس كندى عملنى بيلدكدن صوكره مؤمن اولان كيمسه عملنك دها اتمى ودها زياده‌سى ايله جزالانور. اما كافر عين

عمليله جزا كورور . زيرا ؛ عملنك جزاسى عذاب اولديغندن آنى عملندن زيادهسيله جزالانديرمق ظلم اولديغى جهتله كافرك عملنك جزاسى عملى مقدارى اولور زياده اولماز. فقط مؤمنك عملنك جزاسى ثواب وجنت اولديغندن عملنك مقدارى احسان اولوندقدن صوكره دها زياده احسان ايتمك عين لطف اولديغى جهتله زيادهسى كندى حقنده نعمتدر. بناءً عليه ؛ آيتده بيان اولونان جزاء اوفى مؤمنلر حقندهدر .

فخر رازينك وابو السعود افنديك بيانلرى وجهله انسان وفات ايتديكى دقيقهدن اعتباراً عملنك جزاسنى كورمكه باشلارسهده جزانك اكملى قيامته وجنته تأخير اولوناجغنه اشارت ايچون (ثم) لفظى وارد اولمشدر . ياخود اعمالك جزاسنى جنتده كوردكدن صوكره جزانك اتمى رؤية الله ايله حاصل اولاجغنه اشارت ايچون (ثم) لفظى وارد اولمشدر.

*
* *

واجب تعالى هر كسك عملنك جزاسنى كورهجكنى بياندن صوكره هر شيئك مرجع ومنتهاسى حضور الٓهى اولديغى بيانله عاصيلرى تهديد ايتمك اوزره ﴿ وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى ﴾ بيوريور .

[هر كسك وهر شيئك منتهاسى ربك تعالىنك حضوريدر .]

يعنى ؛ صحف مذكورهده بيان اولونان مسائلدن بريسىده جمله ممكناتك مرجع ومنتهاسى ربك تعالىنك حضوريدر . چونكه ؛ ممكناتك كافهسنك موجدى واجب تعالى اولديغى جهتله عاقبتلرىده آنك ارادهٔ الٓهيهسنه راجعدر ومكلف اولانلرك حسابلرى وجزالرينك معاملهلرى دخى حضور الٓهيده اولاجقدر . بناءً عليه ؛ جملهنك مرجعى هر خصوصده واجب الوجوددر .

ياخود منتهى ايله مراد؛ فكرك منتهاسيدر . چونكه ؛ انسانلرك فكرلرى هر يره جولان ايدر وهر شيده ممكن اولديغى قدر اعمال نفوذ ايدر ولكن واجب تعالىنك ذاتنه كلنجه اوراده توقف ايدر واعمال نفوذدن عجزينى اعترافه مجبور اولور . بناءً عليه؛ انسانلر هر شى حقنده مباحثهيه كيريشهبيلير، فقط الله تعالى ذكر اولونونجه آنك حقيقتنى بو دنياده ادراك ممكن اولماديغندن عقول بشر آنده توقفه مجبوردر واوراده دايانير قالير .

ياخود معناى آيت : [يا اكرم الرسل ! سن كافرلرك معاملهلرندن محزون اولما . زيرا؛ ربك تعالىنك حضور معنويسى جمله كائناتك منتهى ومرجعلرى اولديغى جهتله آنلرك معاملهلرينكده منتهاسيدر . شو حالده دعوالرينك حلى ربكك حضورنده اولونجه ربك آنلردن انتقامنى آلاجق وجزالرينى ترتيب ايدهجكدر. بناءً عليه ؛ هر نه قدر طغيان ايدرلرسه ايتسونلر سنك محزون اولمامقلغك لازمدر] ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى جمله امورك منتهاسى اولديغى بياندن صوكره ديانت اسلاميهنك اساسى قدرت الٓهيه وارادهٔ سبحانيه اولديغى اثباتله طبيعيونى رد ايتمك اوزره ﴿ وَاَنَّهُ هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰى * وَاَنَّهُ هُوَ اَمَاتَ وَاَحْيَا ﴾ بيوريور .

[واو الله تعالى كه انسانلرى كولدورور وآغلاتير وأولدورور ودير يلتير .]

يعنى ؛ الله تعالى اويله بر قادر وقيومدر كه بر ماده وبر شخصده ايكى ضدى جمع وايجاد ايدر . بناءً عليه ؛ بر شخصى هم آغلاتير همده كولدورور . حالبوكه آغلامق وكولمك ايكى شى كه بربرينه ضددر . وبر شخصى هم أولدورور همده ديريلتير . حالبوكه اولمك وديرلمك ايكى شى كه بربرينه ضددر. ايشته بو ايكى ضدى ايكى وقتده بر شخصده ايجاد ايتمك قدرت واراده ايله اولاجغندن واجب تعالىنك فاعل مختار اولديغنه دلالت ايدر . چونكه؛ طبيعيونك ديدكلرى كبى اكر هر شى طبيعتك اقتضاسيله اولمش اولسه ايدى شخص واحدده ضدين اولان آغلامق وكولمك اولمازدى . زيرا؛ شخص واحدده طبيعت واحده اولديغى جهتله طبيعتك اقتضاسى بر اولوردى . يعنى انسانك طبيعتنده آغلامق وارسه كولمك اولماز وكولمك وارسه آغلامق اولمازدى . حالبوكه ايكيسىده واردر . شو حالده طبيعتده تأثير يوقدر وتأثير آنجق فاعل مختارك قدرت وارادهسندهدر . كذلك شخص واحدك طبيعتنده أولمك وارسه ديرلمك اولماز وديرلمك وارسه أولمك اولمازدى . حالبوكه أوليور وديريليور. بناءً عليه ؛ بوده فاعل مختارك تأثيرى ايله اولوب طبيعتك تأثيرى ايله اولماديغنه دلالت ايدر .

فخر رازى وخازنك بيانلرى وجهله بو آيت جليله ؛ انسانك هر فعلى حتى كولمسى وآغلامسى اللهك خلق وقضا وقدريله اولديغنه دلالت ايدر . چونكه ؛ كولمسى وآغلامسى

اللهك خلقيله اولونجه سائر افعالنك اللهك خلقيله اولاجغى اولويتله ثابت اولور . اللهك كولدورمسى وآغلاتمسى آخرتده كولدوروب آغلاتاجغنه مصروف اولمق احتمالى واردر. چونكه ؛ الله تعالى جنتده مؤمنلرى كولدوره‌جك وجهنمده كافرلرى آغلاتاجقدر. فقط آيتك دنيايه وآخرته شامل اولمسنده بر مانع يوقدر . چونكه ؛ هرايكيسنده‌ده قوللرينى كولدورور وآغلاتير . ياخود كولمك وآغلامق ؛ **سرور وحزن** معناسنه‌در. شوحالده « كولدورور » ديمك « مسرور ايدر » و « آغلاتير » ديمك « محزون ايدر » ديمكدر . ياخود كولوب آغلامق انسانه مخصوص دكلدر . زيرا ؛ الله تعالى مخلوقاتنك جمله‌سنى حاللرينه مناسب وجهله كولدورور وآغلاتير . مثلا كوكلرى ياغمورلرله آغلاتير ويريوزينى اوتلر واكينلرله كولدورور وسائر مخلوقاتده دخى حال بويله‌در .

بو آيت ؛ انسانلرك بعض زمانده كولملرى وآغلاملرى مشروع اولديغنه دلالت واحاديث نبويه‌ده بو معنانى تأييد ايدر. چونكه ؛ بر خطبه‌سنده رسول اللهك « اكر سز نم بيلديكمى بيلسه‌كز آز كولر چوق آغلارسكز » بيورديغى وحضورده بولونان اصحابك أللرينى يوزلرينه طوتارق چوقجه آغلادقلرى بخارى ومسلمده مذكوردر . اصحابدن (جابر بن سمره)نك « بن رسول الله ايله يوزدن زياده اوتوردم . حضور نبويلرنده اصحاب زمان جاهليه‌ده‌كى عادات واخلاقلرينه متعلق شعرلر سويلرلر وكولوشورلردى ورسول اللهك‌ده آنلرله برابر بعضاً تبسم ايتديكى كورولوردى » بيورديغى مرويدر . ايشته كرك بو آيت واحاديث جليله وكركسه (فليضحكوا قليلاً وليبكوا كثيراً) آيتى كولمك وآغلامق انسان ايچون مشروع اولديغنه دلالت ايدر .

كذلك مادۀ واحده اولان شخصك موتى وحياتى قابل اولمسى فاعل مختار اولان واجب تعالى‌نك اثرى اولوب طبيعتك اثرى اولماديغنه دلالت ايدر. چونكه؛ اكر طبيعتك اثرى اولسه‌ايدى ماده‌نك طبيعتنده موت وارسه حيات اولماز وحيات وارسه موت اولمازدى.

*
* *

واجب تعالى فاعل مختار اولديغنه دليل آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى * مِنْ نُطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰى * وَاَنَّ عَلَيْهِ النَّشْاَةَ الْاُخْرٰى ﴾ بيوريور .

[والله تعالى آنالرك رحملرينه پدرلرك صلبندن دوكولن منى داملەسندن اركك وديشيدن عبارت اولان ايكى زوجه‌يى خلق ايتدى وبو دنياده ايجاد الله تعالى اوزرينه اولديغى كبى انسانلرى حساب ايچون آخرتده ديرلتمك‌ده آنك اوزرينه‌در .] بناءً عليه ؛ هركس عملنك جزاسنى كورمك ايچون آخرتده انسانلرى احيا ايده‌جك وهركسك عملنه كوره جزاسنى ويره‌جكدر .

يعنى ؛ مادۀ واحده اولان نطفه‌دن بربرينه مخالف اركك وديشى ايكى صنفى خلق ايتمك اللهك فاعل مختار اولديغنه وكندى اختياريله ايسته‌ديكنى اركك وايسته‌ديكنى ديشى خلق ايتديكنه وطبيعتك تأثيريله اولماديغنه آيت دلالت ووقوعات‌ده شهادت ايدر وبونلرى عقلانك فهمى ادراكدن عاجزدر. بناءً عليه؛ آثار عالمى كوزلريله كورن كيمسه ادنى عقل صاحبى اولورسه بونلرك جمله‌سنك اثر فاعل مختار اولديغنى تسليمه مجبور اولور . زيرا ؛ برنطفه‌دن اركك وديشى بربرينه مخالف ايكى ضدى خلق ايتديكى كبى اونطفه‌دن بربرينه مخالف كوزلر وقولاقلر وبورون وآغيز كبى اعضالرى خلق ايتمك قدرت الله واللهك فاعل مختار اولديغنه دلالت ايدر . اكر طبيعيونك ديدكلرى كبى طبيعتك تأثيرى ايله اولسه ايدى طبيعتك اقتضاسى اركك ايسه آنجق اركك وديشى ايسه آنجق ديشى اولوب باشقه اولمامق لازم كليردى. حالبوكه هرايكيسى‌ده اولويور. شوحالده هيچ برشى طبيعتك تأثيريله دكلدر .

جناب حقك وعدى وجهله **نشأۀ اخرى اولان** آخرت مجزوم ومحقق اولديغنه اشارت ايچون وعدى **انجازه وجزمه** دلالت ايدن (على) لفظى ايله وارد اولمشدر. چونكه (على) لفظى؛ قوللر حقنده هرنه‌قدر وجوبه دلالت ايدرسه‌ده واجب تعالى حقنده وجوب معناسى ممكن اولماديغندن بوراده وعدينك هرحالده يرينه كله‌جكنه دلالت ايدر، يوقسه معتزله‌نك ديدكلرى كبى وجوب على الله‌ه دلالت ايتمز. زيرا ؛ الله تعالى اوزرينه هيچ برشى واجب اولماز . چونكه ؛ اللهك فوقنده اللهدن بويوك برحاكم يوق كه الله تعالى اوزرينه واجب قيلسونده « البته سن بونى ايشله‌مكه بورجلوسك » ديسون .

*
* *

واجب تعالی فاعل مختار اولدیغنه دلیل آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَنَّهُ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰى * وَاَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰى ﴾ بیوریور.

[والله تعالی قوللرینی زنکین قیلار ودها زیاده ثروت ویرر احتیاجدن قورتارر واو الله تعالیکه (شعری) اسمنده اولان ییلدیزك ربسیدر.] ای کافرلر ! سزه (شعری) دنیلن ییلدیز غایت پارلاق اولدیغندن آكا عبادت ایدر وهرشیئی اوندن بکلرسکز. حالبوکه الله تعالی او ییلدیزك ربسیدر. بناءً علیه ؛ سزك معبود طانیدیغکز ییلدیزده سزك کبی مخلوق وعاجزدر. شوحالده سزده غنایی وثروتی خلق ایدن الله تعالیدر ، (شعری) ییلدیزی دکلدر. زیرا ؛ الله تعالی عادی اسباب وواسطه‌یه مراجعت ایدن قوللرینی اغنا ایتدیکی کبی بعضاً ده ظاهرده اسبابه مراجعت ایتمکسزین قولنی بذاته غنی قیلار برچوق اموال ویرر احتیاجدن قورتارر.

اغناء ؛ **احتیاجی دفع ایده‌جك قدر ثروت اولوب اقنا ایسه احتیاجی دفعدن دهافضله مال المقدن اولدیغی جهتله** اغنا ایله اقنا بیننده فرق واردر. یعنی « الله تعالی قوللرینك احتیاجلرینی دفع ایده‌جك قدر مال ویرمکله اغنا ایتدیکی کبی دها زیاده ویرمسیله‌ده اقنا ایدر » دیمکدر. بناءً علیه؛ انسانلرزنکین اولور: بوتون احتیاجدن قورتولور ودها زیاده زنکین اولور : ثروتك اساسنی تشکیل ایدن قیون ، صیغیر ، دوه ، آلتون وکموش کبی اموالی ادخار ایدر. بونلرك جمله‌سنی احسان ایدن الله تعالی اولدیغنه آیت دلالت ایدر.

(شعری)نك اولنده‌کی لامك **جنس** ایچون اولمسی بومقامه دها مناسبدر. چونکه؛ اهل نجوم عندنده (شعری) ییلدیزی ایکیدر : بریسی ؛ **یمانی** ، دیکری **شامیدر**. یمنده (ابوخزاعه) قبیله‌سی آنی غایت پارلاق اولمسنه بناءً معبود اتخاذ ایتمشلردی وبونی (ابوکبشه) نامنده اشرافلرندن بریسی عادت ایده‌رك دیکر بوت پرستلره مخالفت ایتمشدی. جناب حق بوآیتله آنلرك اعتقادلرینی ابطال ایتمشدر. کرچه یمانیلرك یمانی اولان (شعری)یی معبود طانیدقلرینه نظراً (شعرای یمانی) مراد اولمق احتمالی وارسه‌ده الف لامك جنس ایچون اولوب « جمله شعرانك ربسیدر » دیمك دها اولیدر. زیرا ؛ جناب حق جمله مخلوقاتك ربسیدر ، یوقسه ربوبیتی یالکز (شعرای یمانی) یه مخصوص دکلدر.

⁂

واجب تعالی انسانلری آغلاتان وکولدیرن وأولدیرن ودیریلتن وبر ماده‌دن ارکك ودیشی مختلف شیلری خلق ایدن ذات الوهیتی اولدیغنی بیاندن صوکره بو افعالی خلق ایدن خلاقه شکر ایتمك واجب اولوب شکر ایتمه‌ینلرك اهلاك اولوندیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَنَّهُ اَهْلَكَ عَادًا الْاُولٰى * وَثَمُودَ فَمَا اَبْقٰى ﴾ بیوریور.

[الله تعالی عاد اولی اولان قوم هودی وعاد ثانیه اولان قوم ثمودی اهلاك ایتدی. بناءً علیه ؛ بو ایکی قومدن هیچ برکیمسه‌یی ابقا ایتمه‌دی.] زیرا ؛ هرایکی قومده جناب حقه اطاعتدن چیقوب نائل اولدقلری نعمته شکر ایتمه‌دکلرندن هلاکه مستحق اولدیلر والله تعالیده استحقاقلری وجهله اهلاك ایتمشدر. زیرا؛ نعمته شکر ایتمه‌ین ملتلر هرزمانه هلاکه معروضلردر.

﴿ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰى ﴾

[عاد وثمود قوملرندن اول الله تعالی نوح قومنی اهلاك ایتدی. زیرا؛ آنلر هرقومدن زیاده ظالم وطاغیلردی.] بناءً علیه؛ هلاکه هرقومدن زیاده مستحق اولدقلرندن عالمده امثالی کورولمه‌دك برصورتده جناب حق آنلری اهلاك ایتدی. قوم نوحك ظلم وطغیانلرینك زیاده اولمسنك سببی ؛ آنلر شرکده جمله اقوامی سبق ایتمکله برابر حضرت نوحه اذاده هرملتدن زیاده ایلری کیتدکلرندن ظلم وطغیانده هرکسدن زیاده اولدیلر. آنلر کفرك الك کوتوسی اولان شرکی ایجاد ایتدکلرندن آنلردن صوکره الی یوم القیام شرك ایدنلرك وزر ووباللری آنلرك دفترلرینه یازلمقده‌در وآنلرك ظلم وطغیانلری زیاده اولدیغندن غضب الهی‌یه مظهر اولدیلر کیتدیلر.

﴿ وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰى * فَغَشّٰيهَا مَا غَشّٰى ﴾

[مؤتفکه اهالیسی اولان قوم لوطی الله تعالی اهلاك ایتدی وممکلتلرینك آلتنی اوستنه

چویردی وآنلری وممل‌کتلرینی عذابلردن احاطه ایدن شیلر احاطه ایتدی وآنلرك هرطرفلرینی درلو درلو عذابلر بورودی. بناءً علیه؛ هلا کدن قورتولمرینه احتمال قالمادی.]

بیضاوینك بیانی وجهله مؤتفکه؛ **حضرت لوطك قومنك قریه‌لریدر**. اهوی؛ **یوقاری قالدیردقدن صوکره یره دوشردی** دیمکدر. آنلری احاطه ایدن عذابك شدتلی وعمومی اولدیغنه اشارت ایچون **عمومه وشدته** دلالت ایدن (ما) لفظیله تعبیر اولونمشدر.

شوبیانانه نظراً **معنای آیت**: [اهالیٔ مؤتفکه که آنلر لوط علیه السلامك قریه‌لری اهالیسیدر. الله تعالی آنلرك قریه‌لرینی آلتنی اوستنه چویرمك وسمایه قالدیروب دوشورمك صورتیله اهلاك ایتدی. بناءً علیه؛ احاطه‌ایدن عذاب وغضب آنلری اویله احاطه‌ایتدی که او عذابك تعریفندن عقول بشر عاجزدر وحدسز وحسابسز غضب الٰهی آنلری بورودی. بناءً علیه؛ آندن قورتولمق احتمالی قالمادیغندن بالعموم هلاك اولدیلر کیتدیلر] دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی انسانلر اوزرینه جریان ایدن وقوعاتدن بعضیلرینی بیاندن صوکره آنلری اجمالاً اعاده ونعمت الٰهیه‌ده تردد ایدنلری تکدیر ایتمك اوزره ﴿ فَبِاَیِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكَ تَتَمَارٰی * هٰذَا نَذِیرٌ مِنَ النُّذُرِ الْاُولٰی ﴾ بیوریور.

[الله تعالی بر طاقم ظالملرك فسادینی یر یوزندن قالدیرنجه ای انسان! سن ربك تعالینك نعمتلرندن هانکیسنده شك وتردد ایدرسك؟ ایشته شو احکامی سزه بیان ایدن محمد علیه السلام اول کچن انبیاء عظام زمره‌سندن اولارق سزی عذابدن قورقوتیجی بر نذیر مبیندر.]

یعنی؛ شو بیان اولونان نعمتلر صاییلوب کورولونجه سن ربك تعالینك نعمتلرندن هانکیسنده شك ایدرسك، هیچ برنده شك جائز دکلدر. زیرا؛ جمله‌سی میدانده‌در وانکاره مجال یوقدر وشو سزك رسولکز بوندن اول کچن انبیا کبی سزی عذابدن قورقوتیجیدر. بومعنا نذیر ایله مرادك **رسول الله** اولدیغنه کوره‌در. اما نذیر ایله مراد؛

قرآنه اولدیغنه کوره « شو قرآن بوندن اول نازل اولان کتابلرك ملتلری انذار ایتدیکی کبی سزی محرماتی ارتکابدن انذار ایدیجی اولدیغی جهتله قرآنده اول کچن انذارات جمله‌سندندر » دیمکدر.

فخررازی و بیضاوینك بیانلری وجهله شو تعداد اولونانلردن نقمت اولانلر وار ایسه‌ده آنلرده وعظ ونصیحت وعبرت مؤثره اولدیغی جهتله جمله‌سی نعمتدن معدود اولارق بیان اولونمشدر. چونکه؛ خصوصی بر قومه نازل اولان بلا کرچه اوقوم حقنده نقمت ایسه‌ده عموم ناسه تنبیه واصلاحنه سبب اولدیغندن عموم حقنده نعمت اولمشدر. عاصیلری قهر وتنکیل ایتمك انبیا واهل ایمان ایچون دشمنلردن انتقام آلمق اولدیغی جهتله بوتون مؤمنلر حقنده نعمت اولدیغنده شبهه یوقدر. بو آیتده خطاب رسول اللهه اولمق احتمالی اولدیغی کبی قابل خطاب اولان هرشخصه خطاب اولمق احتمالی راجحدر. چونکه؛ تعداد اولونان نعمتلری هرشخص بیلیور. بناءً علیه؛ رسول اللهه تخصیصده بر فائده یوقدر.

*
* *

واجب تعالی رسول اللهك انبیاء سائره کبی امتنی انذار ایدیجی اولدیغنی بیاندن صوکره انذار اولونان شیلر جمله‌سندن اولان قیامتك یقین اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُ * لَیْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ ﴾ بیوریور.

[زمانی یقین اولمق صفتیله متصف اولان قیامت یاقلاشدی. الله تعالینك غیری آنی رفع وازاله ایدیجی اولمادی الله تعالیده آنی بر آن بیله تأخیر ایتمز البته وقتنده وقوع بولاجقدر ویقیندر وآنك وقتنی الله تعالیدن باشقه هیچ بر بیلن یوقدر. زیرا؛ اللهك غیری اوکونك وقتنی بیلن وآنك وقتنی اللهدن ماعدا کشف ایدن اولاماز.] قیامتك ساعت کچدکجه یاقلاشدیغنه اشارت ایچون آزفه دنیلمشدر. چونکه آزفه؛ **یاقلاشیجی** معناسنه‌در.

﴿ اَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِیثِ تَعْجَبُونَ ﴾

[حق اولدیغنده شك ایدرده قرآندنمی تعجب ایدرسکز؟]

يعنى ؛ بوقدر نعمتلرى سزه تعداد ايدن وطوغرو يولى سزه كوسترن قرآندەشك ايدرده آنك احكامندەمى تعجب ايدرسكز؟ ياخود حديث ؛ قيامتده خبر معناسنەدر. بوكا نظراً معناى آيت : [سز شوقيامتك خبرندەمى تعجب ايدرسكز ؟] ديمكدر. ياخود [قيامتده واقع اولاجق حشرك خبرندەمى تعجب ايدرسكز ؟] ديمكدر .

﴿ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ﴾

[وقرآنك خبرينه كولرده حالكزه آغلامازسكز] حالبوكه سزه لايق اولان حالكزى دوشونوب آغلامقدر، يوقسه كولمك دكلدر. زيرا ؛ سزك ايچون خبرويريلن احكامه ياپيشماديغكزدن طولايى آغلامق لازم ايكن كولمك طوغرو دكلدر .

﴿ وَاَنْتُمْ سَامِدُونَ * فَاسْجُدُوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوا ﴾

[حالبوكه سز غافلسكز وحماقت وجهالتكزله اوامر الٓهيه‌يه تكبر ايديور وجمله احكام الٓهيه‌يه غفلتكزله برابر باشقەلرينه قرآنى ايشيتديرمەمك ايچون تغنى ايله وقت كچيريورسكز . بوكبى نالايق حاللريكزه توبه وكفارت اولمق اوزره الله تعالى‌يه سجده ايدك وعبادت ايدك كه الله تعالى كچمش كناهلريكزى عفو ايتسون .]

يعنى ؛ سز حالكزدن غفلت ايدیجى اولديغكز حالده كولويور آغلاميورسكز . حالبوكه سزه ياقيشان آغلامقدر . بناءً عليه؛ واقع اولان قصورلريكزك عفوينى استرحام اولمق اوزره سجده‌يه قاپانك و عبادتكزى الله تعالى‌يه حصر ايدك و اللهك غيرى‌يه عبادتكزى ترك ايدك كه كناهلريكزه كفارت اولسون .

رومى بيك اوچيوز يكرمى طقوز سنەسى حزيرانك يكرمى سكزنجى كوننه تصادف ايدن عربى بيك اوچيوز اوتوز بر سنەسى شعبانك يدنجى جمعه كونى سورۀ نجمك ترجمەسى بعونه تعالى ختام بولمشدر .

سورۀ قمر

مكۀ مكرمەده نازل اولان سورەلردندر. اللى بش آيتى جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ﴾

[ساعت دنيلن قيامتك زمانى ياقلاشدى وآكا علامت اولمق اوزره قمر ايكى شق اولدى.]

يعنى ؛ قيامتك وقوعى ياقلاشدى وقمر شق اولدى آخرتك تداركنه باقك .

فخررازى ، خازن وقاضينك بيانلرى وجهله اهل مكه رسول اللهدن نبوتنك صدقنه دائر معجزه ايستەدكلرنده رسول الله پارمغيله قمره اشارت بيورنجه قمر ايكى شق اولدى. حتى جبل حرانك، قمرك ايكى شقى آرەسندە قالديغى مرويدر. ايشته بو آيت جليله معجزات نبويەدن شق قمر معجزەسنى بيان بيوريور . شق قمر معجزەسى عالمك خراب اولاجغنه وقيامتك وقوعنه پك بويوك بر دليلدر . چونكه ؛ عالم علوينك اك زياده قوتليسى اولان قمر ايكى پارچه اولونجه عالمك ديكر اجزالرينك پارچەلاناجغى اولويتله ثابت اولور . پارچەلانمغه قابليتى اولانلرك خراب اولاجغنده ايسه شبهه يوقدر. قمرك پارچەلانمسى كوكلرك خرق التيامى قبول ايتمز زعم باطلنده بولونان حكمانك اعتقادلرينى رد وابطال ايتمشدر .

* * *

واجب تعالى رسولنك مهم معجزەلرندن شق قمرى بياندن صوكره كافرلرك ايمان ايتمەدكلرينى بيانله تمردلرينى ذكر ايتمك اوزره ﴿ وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ ﴾ بيوريور .

[اكر مشركلر نبوتك صدقنه دلالت ايدر بويوك علامتلر ودها عجيب معجزەلر كورسەلر نبوتى تصديقدن اعراض ايدرلر وديرلركه « بو علامتلر اولدنبرى دوام ايدوب

كلير بر سحردر . آرالق آرالق بعض كيمسه‌لر يدنده بويله ظهور ايدر . بناءً عليه ؛ حقه وحقيقته دلالت ايدر بر شى دكلدر » .] ايشته كافرلر بويله ديمكله كفر اوزره اصرار ايدرلر وتمردلرينى ميدانه قورلر واو خارق العاده اولارق نبوت دعواسنده بولونان ذاتك معجزه‌سى اولديغنى تصديقه يانا شمازلر. چونكه ؛ كفر وتمردده وباطلى ارتكابده اوقدر ايلرى كيتمشلردركه بوتون علامتلر كوسترلسه ايمان ايتمك احتماللرى يوقدر .

﴿ وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا اَهْوَاءَهُمْ ﴾

[رسول اللهى وآنك يدنده ظهور ايدن معجزاتى تكذيب ايتديلر وهوا وهوسلرينه ونفسلرينك آرزوسنه اتباع ايتديلر .]

يعنى ؛ كافرلر نور نبوتى تصديق ايتمه‌ديلر، بلكه تكذيب ايتديلر. زيرا آنلر شيطانك تزييناتيله نفسلرينك ايسته‌ديكى شيلره اتباع ايتديلر . چونكه آنلرك طينت فاسده‌لرينك اقتضاسى ؛ هوالرينه اتباع ايتمكدر .

بيضاوينك بيانى وجهله حقى رد ايدوب باطلى ارتكاب خصوصنده بونلرك هم ضال هم ده مضل اولان آباء واجدادلرينه اتباع ايتمك اسكيدن برى الفت ايتدكلرى عادت قديمه ومستمره‌لرى اولديغنه اشارت ايچون كرك تكذيب وكرك اتباع هر ايكيسى ده ماضى صيغه‌سيله وارد اولمشدر .

﴿ وَكُلُّ اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ ﴾

[وجودى محقق اولان هر شى شبهه‌سز واقعدر .]

يعنى ؛ هر كسك نفسنده خير وشر ، عبادت ومعصيت هر نه اولورسه اولسون فعله چيقوب قرارلاشان شى البته ثابت ومحققدر . بناءً عليه ؛ بلا شبهه واقع اولاجقدر . زيرا ؛ بر غايه‌يه منتهى اولمق لابددر . اما دنياده خير اولورسه نتيجه‌سى نصرت واكر شر اولورسه نتيجه‌سى ده خذلان ورسوايلق اولور. آنجق نفس انسانده تقرر ايدن شى آخرته متعلق اولديغنده خير اولورسه نتيجه‌سى سعادت وجنتده راحتدر . اكر شر اولورسه نتيجه‌سى شقاوت وجهنمده عذابدر وغايه‌سنه منتهى اولان هر شى ثابت ومقرردر .

بو آيت جليله كافرلرك رسول اللهك معجزه‌سنه « كلوب كچيجى بر سحردر ، قرارى وثباتى اولماز » ديدكلرينه جواب اولديغنه نظراً معناى آيت شويله‌در : [اى كافرلر! امر رسول الله سزك اعتقاديكز كبى كلوب كچيجى وزائل اوليجى بر شى دكلدر. زيرا ؛ امر رسول اللهك هر فردى ثابت ومقرردر . بناءً عليه ؛ هر امرينك حقانيتى كماليله واضح اولاجق وحق اولديغى هر كس طرفندن تسليم ايديله‌جكدر . حتى بر زمان كله‌جك كه دين محمدى جمله اديان اوزرينه ظاهر وغالب اولاجق] ديمكدر .

∴

واجب تعالى كافرلرك عناد واستكبارلرندن بعضيلرينى بياندن صوكره بعض آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْاَنْبَاءِ مَافِيهِ مُزْدَجَرٌ ۞ حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه كچمش امتلرك خبرلرندن كفر والحاددن منع وزجرى متضمن حكايه‌لر كلدى واو خبر وعظ ونصيحتده نهايته بالغ اولمش وقوعاتلردن خبر ويريور واو امم سالفه‌نك خبرلرى؛ لايقيله ديكله‌ينلر ايچون شكدن وشبهه‌دن عارى حكمتلردر. بو حكمتى متضمن اولان خبرلرك فوقنده دها طوغرو بر خبر اولاماز .] بناءً عليه ؛ بو خبرلرى ايشيدنلرك عبرت آلمسى ومتنصح اولمسى لازمدر . بو خبرلردن عبرت آلماينلر باشقه شيدن عبرت آلماز وبويله كلمزلر .

﴿ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ﴾

[حاللرى بويله اولونجه قورقيدن هانكى قورقوتمق آنلرى اغنا ايده‌بيلير .] هيچ بر انذار آنلرى اغنا ايده‌مز. زيرا؛ آنلر نهايت درجه‌ده ضلالته منهمك اولدقلرندن هانكى بر انذار اولسه آنلره فائده ويرمز . چونكه ؛ نصيحتدن متأثر دكللركه انذار فائده ويرسون .

﴿ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ ﴾

[آنلر مخالفت ايتدكلرى تقديرده يا اكرم الرسل ! سن ده آنلردن اعراض ايت .]

چونکه؛ نصیحت فائده ویرمز. شو حالده قتال آیتنه امتثال ایده‌رك آنلری قیلیجله حقه دعوت ایتمك لازمدر .]

یعنی؛ کافرلری کفر وطغیان اوزره تمکن وتقرردن وبغی وفساد اوزره عنادلرندن واز کچیرمك ایچون آنلری طوغرو یوله ارشاد وطریق حقه دعوت ایدن قرآنده امم سالفه‌نك حاللرینك وکفر وعناد اوزره اصرارلرندن طولایی باشلرینه کلن فلاکتلرك خبرلری محقق کلدی که او خبرلرده بونلری منع وزجر ایده‌جك حکایه‌لر ونصیحتلر واردر. زیرا؛ بونلرك حاللری عینیله آنلرك حاللری کبی اولدیغندن آنلرك باشلرینه کلن بلانك بونلرك‌ده باشلرینه کله‌جکنده شبهه یوقدر . بناءً علیه؛ بونلرك آنلردن عبرت آلوب متنبه اولملری لازمدر. چونکه؛ آنلرك حکایه‌لرنده اولان وعیدات اصحاب عبرته بر درس اولمق لازم وواجبدر واو حکایه‌لر عقلی اولانلره وعظ اولمقده نهایته بالغ اولمش بر حکمتدر . حالبوکه اونکله برابر کافرلره انذار اصلا فائده ویرمز . بناءً علیه؛ سن آنلردن اعراض ایتملیسك . چونکه؛ سوز دیکله‌مه‌ین کیمسه‌لره هرزمان سوز دویورمق مشکل اولدیغندن آنلردن یوز چویرمك دها موافقدر .

﴿ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ اِلٰى شَيْءٍ نُكُرٍ * خُشَّعاً اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ * مُهْطِعِينَ اِلَى الدَّاعِ ﴾

[ذکر ایت ای ﷺ رسول ذیشان! شول کونی که او کونده اسرافیل آنلری بیلمه‌دکلری برشیئه دعوت ایدر. کوزلری ذلیل وحقیر اولدیغی حالده آنلر قبرلرندن چیقارلر ودعوت ایدن کیمسه‌نك دعوتی طرفنه سرعت ایدیجی اولدقلری حالده کأن طاغلمش چکرکه کبی پریشان برصورتده کیدر ودعوته اجابت ایدرلر .]

یعنی؛ هوا وهوسلرینه اتباع ایدوب نفسلرینك آرزوسنه هرشیئی فدا ایدن کافرلر اسرافیل علیه السلامك آنلری بیلمه‌دکلری واساسنی کورمه‌دکلری برشیئه دعوت ایتدیکی کونده آنلرك کوزلری ذلیل اولارق قبرلرندن چیقارلر کأن آنلر طاغلمش چکرکه‌لر کبی اطرافه صاچلمش پریشان برحالده دکیزك طالغه‌سی مثللو تموج ایده‌رك دعوت اولوندقلری طرفه سرعت ایدیجی اولدقلری حالده عرصهٔ محشره کیدرلر .

فخررازی وقاضینك بیانلری وجهله آنلرك دعوت اولوندقلری اهوال قیامتك امثالی دنیاده کوروله‌دیکندن آنلرك دعوت اولوندقلری شدائد قیامته شيء منکر دنیلمشدر . یعنی « کوروله‌دك وبیلنمه‌دك برشی » دیمکدر . چونکه کافرلر دنیاده امثالنی کورمه‌دکلری کبی وقوعنی‌ده انکار ایدرلردی . انسانك سرور و کدرینه وعزت وذلتنه کوز سائر اعضادن زیاده دلالت ایتدیکندن کوزلری خشوع ایده‌رك کلیرلر دنیلمشدر .

آنلرك چوقلقلری وپریشانلقلری وطاغنیق برصورتده کله‌جکلری چکرکه آلایلرینه تشبیه اولونمش واسرافیلك دعوتنه اجابتدن باشقه برچاره اولمادیغنه اشارت ایچون سرعتله اجابت ایده‌جکلری بیان ایدلمشدر . چونکه (مهطعین) دقتله باقارق بوینی اوزاده اوزاده سرعتله یورویجی کیمسه‌لر دیمکدرکه وقت کچیرمکسزین دعوته اجابت ایده‌جکلرینی بیاندر .

*
* *

واجب تعالی قیامتك شدتنی بیاندن صوکره او کونك شدتندن ناسه عارض اولاجق احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴾ بیوریور

[کافرلر قیامت کونی حقنده « شو کون مشکل بر کوندر » دیرلر]

یعنی؛ اسرافیل صور واسطه‌سیله انسانلری محشره دعوت ایتدیکنده او کونك شدتنی کورن کافرلر « شو کون غایت مشکل و کوچ بر کوندر » دیمکله قیامتك شدتنی اقرار ایدرلر .

خازنك بیانی وجهله او کونده مؤمنلر کافرلره نسبتله سلامتده اولوب قیامتك شدتندن متأثر اولمیه‌جقلرینه اشارت ایچون قیامتك شدتنی بیان ایدنلرك کافرلر اولدیغی بیان اولونمشدر . چونکه؛ کافرلر عصیانلری ایجابی هردرلو ظلمات ایچنده قالوب جهنم آتشی کندیلری ایچون حاضرلاندیغنی دخی ایشیدنجه بالضروره فریاد ایده‌رك او کونك دهشتنی بیانله اسفلرینی اظهار ایده‌جکلردر .

*
* *

واجب تعالی قرآنده وعظی متضمن امم سالفهنك بر چوق خبرلری كلدیكنی بیاندن صوكره او خبرلرك بعضیسنی تفصیل ایتمك اوزره ﴿ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴾ بیوریور .

[قریش قومندن اول قوم نوح تكذیب ایتدیلر . بناءً علیه ؛ عبد اخصمز اولان نوح علیه السلامی تكذیب ایتدیلر ودیدیلر كه « نوح مجنوندر » . ویالكز مجنون دیمكله ده اكتفا ایتمهدیلر . انواع اذا ایله نوح علیه السلامی تبلیغدن ده منع ایتدیلر .]

یعنی ؛ ای حبیبم ! قریش قبیلهسنك سنی تكذیب ایتدكلرینه سن محزون اولما . زیرا ؛ آنلردن اول نوح قومی حضرت نوحی تكذیب ایتدیلر واو تكذیب ایدنلر منقرض اولدی . آنلردن صوكره كلنلر عبد مخلصمزی تكرار تكذیب ایتدیلر واو تكذیبلریله اكتفا ایتمیهرك مجنوندر دیمكه قدر جرأت وبوكاده قناعت ایتمیهرك نوح علیه السلامی خلقی حقه دعوتدن منع ایتدیلر واوده انواع اذی ایله منع اولوندی هیچ بردرلو سوز دویوربامادی.

بو آیت حضرت نوحك دعوای نبوتی اثباته كافی بر چوق معجزهلر اظهار ایدوب قومی معارضهدن عاجز قالوب مجنوندر دیدكلرینی وجنت ایسه هیچ بر عاقلك قبول ایتمیهجكنی بیانله نوح قومنك حماقتلرینی بیان ایتمشدر. چونكه ؛ نوح علیه السلامك هر سوزی یوزلرجه حكمتی جامع اولوب انسانلرك سبب نجاتلری اولان احكامی بیان ایتدیكی حالده آنی جنتله اتهام ایتمك حماقتدن باشقه برشی دكلدر .

*
* *

واجب تعالی قوم نوحك تكذیبلرینی بیاندن صوكره نوح علیه السلامك دعاسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَدَعَا رَبَّهُ اَنِّی مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ ﴾ بیوریور .

[حضرت نوحك قومی كندینی تكذیب ایتملری اوزرینه نوح علیه السلام ربسنه دعا ایتدی و « یا ربی ! بن مغلوبم ، حقی دویوره‌مادم ، آنلر بكا غلبه ایتدیلر . شو حالده سن بنم ایچون آنلردن انتقام آل » دیمكله قومنك حالنی جناب حقك انتقامنه حواله ایتدی .]

یعنی ؛ نوح علیه السلامی قومی چوق سنهلر تكذیب ایدوب سوزینی دیكلهمهدكلری كبی انواع اذا ایلهده تبلیغدن منع ایدنجه آنلرك ایمانندن امیدینی كسمسی اوزرینه باشقه اصلاح چارهسی قالمادیغندن ربسنه دعا ایتدی و « یاربی ! قومم بكا غلبه ایتدی ، بن مغلوب اولدم ، سوزیمی دیكلهتهمهدم . قدرتمی امر تبلیغه صرف ایتدم ایسهده فائده ایتمهدی . بناءً علیه ؛ سن بكا یاردیم ایت وآنلردن انتقامی آل بیلدیكك كبی تربیهكی ویر » دیمكله ربسنه التجا ایتدی .

بیضاوی وفخر رازینك بیانلری وجهله نوح علیه السلام قومنك هر فردینی آیری آیری دعوت ایدر وهر فردی دعوت ایتدیكنده او شخص قدرتی مقداری نوح علیه السلامی دوكر سوكردی . نهایت برحاله كلدی كه قومنك ایمانندن تماماً مأیوس اولدی . ایشته اوزمان قومنك هلاكنه دعایه باشلادی ، یوقسه آنلرك حاللرندن مضطرب اولمامش اولسه وایمانلرندن آزیجق امیدی اولسه ایدی هلاكلرینه دعا ایتمزدی .

*
* *

واجب تعالی نوح علیه السلامك دعاسنی بیاندن صوكره او دعا اوزرینه واقع اولان احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَفَتَحْنَا اَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ * وَفَجَّرْنَا الْاَرْضَ عُيُوناً ﴾ بیوریور .

[نوحك دعاسی اوزرینه بز كوكلرك قاپولرینی شدتلی دوكولوجی یاغمور صولریله آچدق ویرلری پیكار اولارق قاینادق .]

﴿ فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى اَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴾

[بونك اوزرینه ایكی صو اللهك ازلده تقدیری وجه اوزره بر برینه قاریشدی .]

یعنی ؛ نوح علیه السلام امتنك ایمانندن نا امید اولوب دعاسیله بزدن یاردیم طلب ایدنجه بر عظیم الشان شدتلی دوكولن صو ایله سمانك قاپولرینی آچدق وشدتله دوام اوزرینه سمادن صولر دوكولدی وارضك كوزلرینی آچدق یردن صولر قاینایوب آقمغه باشلاینجه

ازلده تقدیر اولوندیغی وجه اوزره ایکی صو بر برینه قاریشدی وقوم نوحك هلاکنه سبب اولاجق مقداری بولدی آنلرك هلاکلرینه دائر تقدیر الٓهی یرینه کلدی.

منهمر ؛ شدتله دوکولی یاغمور صوبی دیمکدر وارضك کلیسی کأن پیکاراولمش آقش کبی یردن قایناپان صولرك چوقلغنه اشارت ایچون ارضك پیکار اولارق قایناديغی بیان اولونمشدر. ایکی صویك بر برینه قاریشمسی ازلده جناب حقك تقدیری وجهله اولدیغی بیان اولونمشدرکه « تقدیر اولونان مقداردن زیاده ونقصان یوقدر » دیمك اولور.

***

واجب تعالی صولر طغیان ایدوب هرطرفی احاطه ایدنجه نوح علیه‌السلامك توابعیله برابر حقلرنده جاری اولان احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَحَمَلْنَاهُ عَلٰى ذَاتِ اَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ﴾ بیوریيور.

[بز نوحی ونوحه تابع اولان مؤمنلری تخته‌لردن یاپیلمش کمی وکمینك تخته‌لرینی ربط ایدن میخلر اوزرنده کوتوردك.] بناءً علیه ؛ آنلر هلاکدن قورتولمش و نوحه ایمان ایتمه‌ینلر هلاك اولمش کیتمشلردر.

یعنی ؛ طوفانله هلاك اولان قوم نوحدر. اما نوح علیه‌السلام وآکا تابع اولان اهل ایمانی بز تخته‌لر اوزرنده وتخته‌لری بر برینه ربط ایدن رابطه‌لر وکمینك سائر تماتی اوزرنده کوتوردك وبوصورتله آنلری هلاکدن قورتاردق. بناءً علیه؛ دنیاده ایمانلرینك فائده‌سنی کوردیلر، آخرتده دخی کوره‌جکلری اولویتله ثابتدر.

﴿ تَجْرِي بِاَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ ﴾

[اوکمی صو اوزرنده بزم امریمز دائره‌سنده بالذات حفظمزله یورور وامرایتدیکمز جهته کیدر. زیرا ؛ آنك جریانی بزم کوزیمز اوکنده اولمشدر. بناءً علیه ؛ بزم حفظمزدن خارج دکلدر و بز بونی کندیسنه کفر اولونان حضرت نوحه مکافات اولارق ایشله‌دك که ایمان ایتمه‌یوب کفر ایدنلره جزا اولسون.] زیرا ؛ حضرت نوح امتی حقنده بویوك بر نعمت و رحمت اولدیغی حالده بونعمتك شکرینی ایمان ایده‌رك ادا ایتمه‌دکلرندن هلاکه

مستحق اولدقلری جهتله هلاك اولدیلر. زیرا؛ نائل اولدیغی نعمتك قدرینی بیلمه‌ینلر دائما فلاکته معروضلردر و آنلرك هلاکلری حضرت نوح ایچون منفعت اولدیغنه بناءً منفعت معناسنی افاده ایدن لام وارد اولمشدر. چونکه؛ نوح علیه‌السلامك دشمنلرندن انتقام آلندیغی ایچون البته آنك حقنده منفعتدر.

***

واجب تعالی حضرت نوحی و اتباعنی هلاکدن قورتاروب قومنی اهلاك ایتدیکنی بياندن صوکره نوح علیه‌السلامك کمیسنی علامت اولارق دنیا یوزنده ترك ایتدیکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا اٰيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ * فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴾ بیوریيور.

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که بز سفینهٔ نوحی محقق عالمه علامت اولارق ترك ایتدك. بزم علامت اولارق ترکمز اوزرینه عبرت آلان و بونك نه کبی صنعتلره محتاج اولدیغنی دوشونلر وارمیدر ؟ بوعلامتدن عبرت آلان اولمایجه بنم عذابم و انذارمك کیفیتی نه عجیب ونه بویوکدر.]

یعنی ؛ بزنوح قومنك هلاکنی وکمی واسطه‌سیله اهل ایمانك هلاکدن قورتولملرینی وحضرت نوحك کمیسنی آنلردن صوکره کلن امتلره عبرت و علامت اولارق محقق ترك ایتدك. بونلری تذکر ایده‌جك بر کیمسه وارمیدر و بیان اولونان هدایتلرله اهتداایدنلر وارمیدر ؟ تذکر ایدوب اهتدا ایدن اولمایجه رسوللرینه ایمان ایتمه‌ینلره بنم عذابم ناصل اولدی وآنلر نه عجیب صورتده اهلاك اولوندیلر و بنم انذارمك صورتی ناصل اولدی ؟

بو آیت؛ اهل تفکری عبرته ترغیب وعاصیلری‌ده تهدید ایتمشدر. چونکه؛ قوم نوحك هلاکنه دائر اولان علامتلری یر یوزنده ترك ایتمکدن مقصد اصلی؛ کله‌جك ملتلره عبرت و آنلره وعظ و نصیحت اولمقدر. فقط بو نصیحتله متنصح اولاجق وارمیدر ؟

﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴾

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که وعظ ونصیحتی بز عظیم الشان قرآنی اوقویاجق کیمسه‌لره قولای قیلدق. فقط بو قرآنایله متنصح اولاجق وارمیدر ؟]

يعنى ؛ بز قرآنى نصيحته أولريشلى وانسانلرك حفظنه يارايشلى غايت قولاى قيلدق ولكن اونصيحتدن عبرت آلاجق وارميدر ؟

جناب حق بو آيتله قرآنى اوكرنمكه و تعليم وتعلمه و تدريس و تدرسه انسانلرى ترغيب ايتمشدر . زيرا ؛ قرآنى كوچوك وبويوك ، عرب وعجم جمله انسانلرك لفظنى ازبر ايتمكله ومعناسنى آكلامغه غايت قولاى قيلديغنى بيان بيورمشدر . « ازبرلمسى وآكلامسى قولاى اولديغنى » بيان ايتمك «آنك وعظيله متعظ اولمق وقصه‌لرى وحكايه‌لرى ايله عبرت آلمق» لازم اولديغنى بيان ايتمكدر. قرآنك سهولتنى بياندن صوكره «بونكله متعظ اولاجق وارميدر؟» ديه‌رك سؤال ايتمك متعظ اولمايانلرى تكديرا ايتمكدر. چونكه ؛ قرآن ازبرلمكه ومعناسنى آكلامغه قولاى قيلنديغى حالده آندن مستفيد اولمايان تكديره مستحقدر .

***

واجب تعالى قوم نوحك هلاكلرينى بياندن صوكره عاد قومنك هلاكنى بيان ايتمك اوزره

﴿ كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴾ بيوريور .

[عاد قومى كنديلرينه ارشاد ايچون طرف اللّهدن كونديريلن هود عليه السلامى تكذيب ايتديلر وآنلرك تكذيبلرى اوزرينه بنم آنلره عذابم وانذارم ناصل اولدى .]

يعنى ؛ هود عليه السلام قومنه تبليغاتده بولوندى ، وعظ ايتدى وطوغرى يولى كوستردى . فقط قومى ديكله‌مه‌دى تكذيب ايتدى . چونكه ؛ آنلر اللرنده بولونانماللرينه وسائر قوتلرينه كووه‌نيورلردى . بناءً عليه ؛ كبر وعظمتلرى آنلرى ايماندن منع ايتدى . شو حالده آنلرك بو عظمتلرينه كوره بنم آنلره عذابم ناصل اولدى وانذارمك كيفيتى ناصل ظهور ايتدى ورسوللرينك نصيحتنى وانذاراتنى ديكله‌مه‌دكلرى ايچون هلاكلرينك كيفيتى نه عجيب اولدى؟ ارباب عقولك بونلرى دوشونمسى وعبرت آلمسى وزماننك رسولنى ديكله‌مسى وايمان وشريعتيله عمل ايتمسى لازمدر . عكسى صورتده هلاكلرى محققدر .

***

واجب تعالى عذابك وقوعنى اجمالاً بياندن صوكره تفصيلاً بيان ايتمك اوزره

﴿ اِنَّا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً صَرْصَراً فِى يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ ﴾ بيوريور .

[بز عظيم الشان آنلر اوزرينه يوكسك سسلى غايت صوغوق روزكارى بر كونده كونديردك كه او كونك شئامتى آنلرك جمله‌سنى احاطه ايتمشدى .]

يعنى ؛ بز قوم عاد اوزرينه بر روزكار كونديردك كه او روزكارك سسى غايت شدتلى وكندى پك صوغوق ايدى . واو روزكار اويله مشئوم بر كونده آنلر اوزرينه كلدى كه او كونك شئامتى آنلرك هلاكلرينه قدر دوام ايتدى واوزرلرندن بر آن بيله كسيلمه‌دى.

بيضاوينك بيانى وجهله عاد قومنك هلاك اولديغى كون آيك صوك چهارشنبه‌سى اولديغى مرويدر . دين محمديده بويله مشئوم بر كون يوقدر . آنجق قادينلر آره‌سنده آيك صوك چهارشنبه‌سنى ايى بر كون صايمادقلرى بلكه بورادن آلنمه وبوندن غلط اولسه كركدر.

***

واجب تعالى قوم هود اوزرينه نازل اولان عذابك شدتنى بيان ايتمك اوزره

﴿ تَنْزِعُ النَّاسَ كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ ﴾ بيوريور .

[عاد قومنى اهلاك ايچون كونديريلن روزكار غايت شدتلى اولديغندن آنلرى يرلرندن سوكدى چيقاردى . كأن اوناس خرما آغاجلرينك كوكلرى كبى أولو اولارق ارض اوزرينه سرلمش ويرلرندن باشقه محله نقل اولونمش اولارق هلاك اولمشلردر .]

فخر رازى وقاضينك بيانلرى وجهله روزكارك شدتنه قارشى بونلر چقورلر قازديلر ايچلرينه كيرديلر ومغاره‌لره التجا ايتديلر و روزكار قالديرماسون ايچون آغير شيلره صارلديلر. فقط هيچ بريسنك فائده ايتمه‌ديكنى وروزكارك هر برينى خرما كوكى كبى يرندن سوكوب چيقاروب باشقه يره آتديغنى وروحسز اولارق هر برينى بر يره سرديكنى جناب حق بو آيتله بيان وعاد قومنك دالسز بوداقسز خورما آغاجى كبى جسدلرينك جسامتنه دخى اشارت بيورمشدر . چونكه منقعر ؛ دالده بوداقده عارى وكوكندن سوكولمه بر جسد ديمكدر . روزكارك قافالرينى قوپاروب صرف جسدلرى قالديغنه اشارت ايچون خرمانك

دالدن بوداقدن خالی کوکنه و کوکده‌سنه تشبیه اولونمشلردر . کأن « دالی بوداعی آلنمش خرما آغاجنك کوکده‌سی کبی بر یوزینه اوزانوب قالدیلر » دیمکدر . ایشته بویله فجیع برحالده هلاك اولملرینك سببی ؛ ایمان ایتمه‌یوب رسوللرینه اطاعت ایتمه‌ملریدر وقرآنده هلاکلرینك بیان اولونماسندن مقصد؛ خلقی انصافه دعوت وحقه اتباع ایتمك لازم اولدیغنی توصیه ایتمکدر .

﴿ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴾

[حال وشان بویله اولونجه بنم عاد قومنی اهلاککه عذابم ناصلدر وآنلری اهلاکله آنلردن صوکره کلنلره انذارمك کیفیتی ناصلدر ونه عجیب برغضبله ظهور ایتمشدر .]

﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴾

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که قرآنی وعظ ونصیحت ایچون قولای قیلدق ، فقط قرآنك وعظ ونصیحتیله متنصح اولیجی وارمیدر ؟]

یعنی ؛ قرآن انواع دلائلی جامع اولدیغندن جمله اقوامك عقللرینه ملایم وفهم وادراکنه قولای قیلدق که هرکس دنیوی واخروی منفعتنی قولایجه اوکرنسون زحمت چکمسون . زیرا قرآن ؛ حین نزولندن الی یوم القیام بشر اوزرینه جاری اولاجق حوادثك احکامنی جامع اولدیغندن لفظی اوقومغه ومعناسی آکلامق وعمل ایتمکه غایت قولای قیلنمشدرکه هرکس مستفید اولسون وهرجهتدن نصیبنی آلسون وآخرتده « بن آکلایامادم » دیمکله اعتراضه مجالی قالماسون .

*
* *

واجب تعالی عاد قومنك هلاکنی بیاندن صوکره ثمود قومنك هلاکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ * فَقَالُوا اَبَشَرًا مِنَّا وَاحِدًا نَتَّبِعُهُ اِنَّا اِذًا لَفِى ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴾ بیوریور .

[ثمود قومی صالح علیه السلامك لساندن چیقان انذاراتی تکذیب ایتدیلر والله تعالینك

کوندردیکی وحی وصالح علیه السلامك تبلیغنی رد ایتدیلر واصلا اهمیت ویرمه‌دیلر . بناءً علیه ؛ دیدیلرکه « بزم کندی جنسمزدن بر بشره‌می واقربا وتعلقاتی اولمادیغی جهتله فرد واحد اولان برشخصه‌می اتباع ایده‌لم ؟ اکر بز بویله قوم وقبیله‌دن عاری تك باشنه اولدیغی حالده بزم کبی بشر اولوب باشقه‌جه بزم اوزریمزه مزیتی اولمایان برشخصه اتباع ایدرسه‌ك بوصورتده بویوك برخطاده وعذاب شدید ایچنده قالیرز ومقتضای عقلك خارجنه چیقمش اولورز » .] ایشته بویله دیمکله صالح علیه السلامه اتباعدن اعراض ایتدیلر .

بونلرك زعمنجه رسول ملکدن اولوب بشردن اولمادیغنی بیان ایتمك ایچون استفهام انکاری صورتیله (ابشراً منا) دیمشلردر . قوجه برقومك برشخصه اتباع ایتمسی عجیب ومستنکره اولدیغنه اشارت ایچون آنلر (واحداً نتبعه) دیدیلر . یعنی « بز بوقدر اهالی برتك شخصه‌می اتباع ایده‌جکز بویله شیئی عقل قبول ایدرمی؟ زیرا ؛ قوجه برقومك برشخصه اتباعی ضلالدر وعذاب الیمدر » دیمکله کبرلرینی اظهار ایتدیلر . چونکه؛ قوم ثمود غایت متکبر وعنود برقوم اولدقلرندن صالح علیه السلامه اتباعی کندیلرینه پك آغیر وعار عد ایتمشلردی وآنلر شرف وحیثیتی دنیا مالنده واعوان واتباعده ظن ایتدکلری ایچون ثروت وسامانی اولمایانلره اعتبار ایتمزلردی . بناءً علیه ؛ بوکبی اعتقادلرك عاقبتی فلاکته اولدیغنی دوشونمزلردی .

*
* *

واجب تعالی قوم ثمودك حضرت صالحی تکذیبه دائر سویله‌دکلری سوزلرینی بیاندن صوکره استهزالرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ ءَاُلْقِىَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ اَشِرٌ ﴾ بیوریور .

[« بزم ایچمزدن صالح علیه السلامه‌می وحی القا اولوندی ؟ بلکه صالح علیه السلام زیاده یالانجی وکندینی بکنمش برآدمدر » دیمکله عداوتلرینی میدانه قویمشلردر .]

یعنی ؛ ثمود قومی « بزم آره‌مزده زنکین وخاطرلی برچوق کیمسه‌لر واردر . صالح علیه السلام ایسه بزم آره‌مزده کیمسه‌سز تك باشنه برذاتدر . حال بویله اولونجه بزم آره‌مزده

وحيه ونبوته اليق برچوق كيمسه‌لر وارايكن طرف الٰهيدن وحى همان صالح اوزرينه‌مى كلدى، وحيه اليق اولان كيمسه‌لر دورور كن وحى، صالحى‌مى بولدى؟ بويله عقلاك خارجى شى اولماز، بلكه صالح عليه‌السلام جناب حقه افترا ايتمش ويالان سويلكده نهايته وارمش وكنديني بكنمش بر ذاتدر. بناءً عليه؛ (بكا وحى كلدى) ديه‌رك يالانجيلق ايله بزم اوزريمزه تفوق ايتمك ايستر » ديملريله صالح عليه‌السلامك نبوته اليق اولماديغنى بيان ايتمشلردركه صالح عليه‌السلامك شانه لايق اولمادق بر طاقم هذيانده بولونمشلر وبو كبى هذيانلرى عاقبت هلاكلرينه سبب اولمشدر. أَشِر؛ خودبين يعنى كنديني بكنمه منكبر وآزغين بر كيمسه ديمكدر.

***

واجب تعالى ثمودقومنك پيغمبرلرى حقنده لايق اولمادق شيلرى سويله‌دكلرينى بياندن صوكره سويله‌دكلرى سوزلرك آنجق كندى حقلرنده سويله‌نمسى لايق اولديغنى بيانله صالح عليه‌السلامى تسليه ايتمك اوزره ﴿ سَيَعْلَمُونَ غَداً مَنِ الْكَذّابُ الْأَشِرُ ﴾ بيوريور.

[آنلر يارين بيليرلركه يالانجى وكنديني بكنمش كيم اولديغنى .]

يعنى؛ ثمودقومى پيغمبرلرينك شانه لايق اوليه‌رق « يالانجيدر وكنديني بكنمشدر» ديديلر. آنلر يقينده عذابك كلديكى كون بيليرلركه يالانجى وكنديني بكنمش كيمدر؟ سنميسك، يوقسه كنديلرى‌ميدر؟ آنلرى حقه دعوت ايدن وطوغرى يولى كوسترن پيغمبرمى يالانجيدر، يوقسه كبر وعنادلرى كنديلرينى حقه اتباعدن منع ايده‌رك نبيلرينى تكذيبه چاليشانلرمى يالانجيدر؟ آنلر عذابك كلديكى كون بيليرلر وعذابده البته كله‌جك وكلمسى يقيندر، لكن او كونده بيلمك فائده ويرمز. شوحالده عذاب كلمه‌دن دوشونمك وايمان ايتمك ايله كنديلرينى عذابدن قورتارمق لازمدر.

***

واجب تعالى صالح عليه‌السلامك قومنك سويله‌دكلرى سوزلرى ونبيلرينى استهزالرينى بياندن صوكره معجزه اولان دوه‌نك آنلره فتنه اولديغنى و آره‌لرنده صويك نوبته

باغلانديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ إِنّا مُرْسِلُوا النّاقَةِ فِتْنَةً لَهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ * وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْماءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ ﴾ بيوريور.

[بز عظيم الشان آنلره مشهور ناقه‌يى امتحان اولارق كوندردك. بناءً عليه؛ ياصالح! سن آنلرك دوه‌يه ياپاجقلرى معامله‌يه انتظار ايت وسكا ودوه‌يه ياپدقلرى اذيتلره صبرايت وخبر وير آنلره‌كه معهود قيونك صوبى دوه ايله آنلر آره‌سنده تقسيم اولونمش و نوبته باغلانمشدر. شوحالده هركس نوبتنده صويه حاضر اولور لزومى قدر صوينى آلير ونوبتنك غيريده حاضر اولماز وصو باشنه كلمز.]

بعض روايته نظراً ثمودقومى صالح عليه‌السلامدن معجزه ايسته‌ديلر. صالح عليه‌السلامده اللهك اذنيله بر طاشدن دوه چيقماسنه دعا ايتدى. عادتك خلافى طاش ياريلدى، بر دوه چيقدى ونبوتى بوڭكله قومنه قارشى اثبات ايتدى ايسه‌ده آنلر ايمان ايتمه‌ديلر. جناب حق آنلرك صو قيوسنى دوه ايله آنلر آره‌سنده تقسيم ايتدى وبر كون صويك نوبتى آنلرك ديكر كون دوه‌نك اولدى وآنلر نوبت كونى قيودن صولرينى آلمق وحيوانلرينى صولامق اوزره او كون قيو باشنه حاضر اولملرينى ودوه‌نك نوبتى كونى‌ده آنلرك قيو باشنه كلمه‌ملرينى كنديلرينه صالح عليه‌السلام واسطه‌سيله تنبيه ايتديردى. آنجق قوم ثمود قيونك بر كون يالكز بر دوه‌يه تخصيص اولونوب ديكر كونده بوتون ناسه وحيوانلرينه تخصيص اولونماسندن شكايته وتنبيه الٰهى‌يى ديكله‌ميه‌رك تجاوزانه باشلامشلرسه‌ده دوه آنلرى قيويه يناشديرماديغندن مضطرب اولديلر ومضايقه كورمكه باشلاديلر.

***

واجب تعالى قوم ثمودك دوه يوزندن كوردكلرى اضطراب ومضايقه اوزرينه ايچلرنده شجاعتله مشهور اولان (قدار) ه شكايتله واقع اولان جنايتلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَنادَوْا صاحِبَهُمْ فَتَعاطى فَعَقَرَ * فَكَيْفَ كانَ عَذابى وَنُذُرِ ﴾ بيوريور.

[ثمود قومى ناقه‌دن مضطرب اولونجه آندن شكايت و ناقه حقنده نه ياپمق لازم اولديغنه دائر استشاره ايتمك اوزره ارقداشلرى (قدار)ى چاغيرديلر وناقه‌نك كنديلرينى

دلكير ايتديكنى سويله‌يجه قدار قيليجنى آلدى دوه‌يى يارالادى ووصاياى الـٰهيه‌يى ديكله‌مه‌دى وتقسيمه رعايت ايتميه‌رك دوه‌يى أولدورمكه جرأت ايتدى . آنلر بويله يا‌پنجه آنلره بنم عذابم و آنلردن صوكره كله‌جكلره انذاراتم ناصل اولدى و رسوللرينه ايمان ايتميه‌نلرك حاللرى نه‌يه منجر اولدى .]

تعاطى ؛ بر شيئى آلمقدر . بناءً عليه ؛ آنلر (قدار) ايله استشاره ايدنجه قدار قيليجنى آلدى دوه‌يى أولدوردى ، ياخود دوه‌يى طوتدى أولدوردى و ياخود دوه‌يى أولدورمك ايچون قومنك ويرديكى اجرتى آلدى دوه‌يى أولدوردى ديمكدر . چونكه ؛ قدار ثمود آره‌سنده اون آلتش برچوق وقعه‌لرده بولونمش بهادرلق ايله مشهور اك شجيع بركيمسه اولديغندن قومنك دوه‌دن شكايتلرى اوزرينه غضبه‌نوب درحال قيليجله دوه‌يى اتلافه قوشدى و بناءً عليه ؛ سائر وقايعه قياس ايده‌رك شجاعتنى كوسترمسيله قومنك هلاكنه سبب اولدى .

*
* *

واجب تعالى ناقه‌يى أولدوردكدن صوكره آنلر اوزرينه نازل اولان عذابى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّٓا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشٖيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴾ بيوريور .

[بز عظيم‌الشان آنلر اوزرينه جبريلك بر صداسنى كوندردك . بناءً عليه ؛ آنلرده آغيل صاحبنك حيواناتى ايچون آغيلك اطرافنه طوپلامش و حاضرلامش اولديغى اوت قوروسى كبى اولديلر .]

يعنى ؛ ثمود قومى نوبتلرينه رعايت ايتميه‌يوب دوه‌يى اتلاف ايدنجه بز آنلرك اوزرينه مهلك ودهشتلى برصدا كوندردك كه آنلرقيون آغيلى وياخود حيوانات سائره مانديره‌سنك اطرافنده قورومش ودوكولمش اوت دوكونتيلرى كبى اولديلر وروحسز اولارق هر برى يره سرلديلر .

هشيم ؛ اوت قوروسى ، محتظر ؛ حيوانات آغيلى معناسنه‌در . يعنى « او صدانك شدتندن كأنّ ثمود قومى جانسز اوت قوروسى كبى يره دوكولديلر » ديمكدر .

﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴾

[ذات الوهيتمه قسم ايدرم كه بز قرآنى اوقومغه و أزبرله‌مكه و احكامنى آكلامغه وموجبيله عمله قولاى قيلدق ولكن قولايلغندن استفاده ايده‌رك وعظيله متعظ اولان وارمى ؟] چونكه ؛ قرآنك نفسنده قولاى اولمسى فائده ايتمز . بلكه انسان ايچون فائده ؛ آنك سهولتندن انتفاع ايتمك ايچون چاليشمسى لازمدر .

*
* *

واجب تعالى ثمود قومنك هلاكنى بياندن صوكره قوم لوطك هلاكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ * اِنَّٓا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا اِلَّٓا اٰلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ * نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنَا كَذٰلِكَ نَجْزٖى مَنْ شَكَرَ ﴾ بيوريور .

[لوط عليه‌السلامك لساندن واقع اولان انذاراتى لوطك قومى تكذيب ايتديلر . بز آنلر اوزرينه شدتلى صدا صاحبى و طاشلرله قاريشمش آنلره صاوورور روزكار كوندردك . الا لوط عليه‌السلامك اولادينى بز او روزكاردن محافظه ايتدك . چونكه ؛ بزم طرفمزدن آنلره نعمت اولسون ايچون وقت سحرده آل لوطه نجات ويردك وقومنه اصابت ايدن بلادن آنلرى قورتاردق . ايشته لوط عليه السلامك اتباعنى هلاكدن قورتارديغمز كبى نعمتمزه شكر ايدن هرشخصى بز كوزل جزا ايله جزالانديررز .]

يعنى ؛ لوط عليه‌السلامك قومى حضرت لوطدن واقع اولان مواعظ ونصايحى وانذاراتى تكذيب ايدوب ايماندن اعراض ايتديلر . بناءً عليه ؛ بز آنلر اوزرينه شدتلى صدا ويرجى طاشلرله قاريشمش روزكارى كوندره‌رك مملكتلرينك آلتنى اوستنه چويرمكله آنلرى اهلاك ايتدك وآنجق لوط عليه‌السلامه ايمان ايدن اولادينى وسائر اتباع ايدنلرى بزم طرفمزدن نعمت اولمق اوزره وقت سحرده هلاكدن قورتاردق وايمان ايدوب نعمتمزه شكر ايدنلرى بويله‌جه هرزمان بز بلادن وهلاكدن نجات ويررز .

واجب تعالى آل لوطى دنياده هلاكدن خلاصلرينك كنديلرى ايچون نعمت اولديغنى بيان ايتمشدر . زيرا ؛ عاصيلرله برابر آنلرده هلاك اولوب ايمانلرينك ثمره‌سيله آخرتده

تلطیف ایتمك اولابیلیردی. فقط دنیـاده آنلری هلاكدن خلاصله تلطیف بیورمسی آیریجه بر نعمت اولدیغی ونعمتنه شکر ایدنلری هروقت بویله‌جه تلطیف ایتدیکنی بیانله انسانلری عبادته ونائل اولدیغی نعمتك شکرینی ادایه ترغیب ایتمشدر. چونکه نعمته شکر ایدنك دنیاده هلاكدن وآخرتده‌عذابدن قورتولاجغنی وعد ایتمك؛ هرکسی شکره ترغیب ایتمکدر.

* * *

واجب‌تعالی لوط قومنك قصه‌سنه اجمالاً اشارتدن صوکره بعض جهتلرینی تفصیل ایتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ ﴾ بیوریور.

[ذات الوهیتمه قسم‌ایدرم که بزم شدتلی عذابمزی بیانله لوط‌علیه‌السلام آنلری انذار ایتدی ولکن آنلر انذارانده شك ایتدیلر اینانمادیلر.]

یعنی؛ لوط علیه‌السلام محقق آنلری انذار ایتدی وانواع عذابمزی وشدتله آنلری طوناجغمزی بیانله قورقوتدی ولوط علیه‌الســلامك آنلری ارشاد ایچون صوك درجه غیرتنه رغماً آنلرده انذاراتنده شك ایتدیلر وکندیلرینه قناعت کلوب ایمان ایتمه‌دیلر. بناءً‌علیه؛ هلاك اولدیلر کیتدیلر.

واجب‌تعالی لوط علیه‌السلامك انذار وتبلیغ ایتدیکنی بالذات قسمله بیان‌بیورمسیله لوط علیه‌السلامك تبلیغده قصور ایتمه‌دیکنی بیـان وامتنه قارشی تبرئه ایتمشدر. بطش؛ جناب حقك شدتله اخذ ایتمسیدر. بناءً‌علیه بطش؛ عذاب دنیانك وعذاب آخرتك هر ایکیسنده شاملدر. زیرا؛ انبیاء عظام امتلرینی هرایکیسیله‌ده قورقوتمشلردر.

* * *

واجب‌تعالی قوم‌لوطك سبب‌هلاكلری اولان جنایتلرندن بعضیلرینی بیان‌ایتمك‌اوزره ﴿ وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا اَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِى وَنُذُرِ ﴾ بیوریور.

[ذات الوهیتمه یمین‌ایدرم که آنلرلوط علیه‌السلامدن مسافرلرینك تسلیمنی ایسته‌دیلرکه

مقصدلری مســافرلره عادت قبیحه‌لری اولان جنایتلرینی ایشله‌مکدر. بونك اوزرینه بز ملکلریمز واسطه‌سیله آنلرك کوزلرینی کور ایتدك و دیدك‌که « سز شیمدی عذابمی وانذارمی طادك ».]

یعنی؛ لوط علیه‌السلامك خانه‌سنه مسـافر صورتنده ملکلر کلنجه قوم لوط، لوط علیه‌السلامدن مسافرلرك تسلیمنی ایسته‌مك ایچون درحال قاپویه کلدیلر ومسافرلری تسلیم ایتمســنده اصرار ایدوب ایچرویه کیرنجه بز آنلرك کوزلرینی یوزلریله برابر قیلمقله کوزلرینی کورمز ایتدك و « بنم عذابمی وانذارمی طادك » دیدك.

فخررازی وقاضینك بیانلری وجهله جبریل‌امین آرقداشلریله برابر لوط علیه‌السلامه مسافر صورتنده کلنجه عادت کریهه‌لری اوزرینه مسافرلره تسلط ایچون قاپویه کلدیلر. لوط علیه‌السلام مسافرلرینی صیانت ایچون ایچرویه قویمامق ایسته‌دیکنده جبرائیل علیه‌السلام « براق یا لوط! قورقما کیرسونلر. آنلر بزه اولاشاماز. زیرا؛ بز اللهك رسوللری‌یز » دیمسی اوزرینه لوط‌علیه‌السلام چکلدی. آنلر خانه‌یه کیرنجه جبریلك بر طوقاتیله کوزلری کورمز اولدی و چیقمق ایچون قاپویی بولامادیلر. لوط علیه‌الســلام اللرندن طوتوب طشره چیقاردی. ایشته او وقت طرف السهیدن « هایدك شیمدی تکذیب ایتدیککز عذابمی وانذاراتمی طادك » دنیلمشدر.

﴿ وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ ﴾

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که صباح وقتنك‌اولنده یعنی‌سحر وقتنده آنلره بر عذاب کلدی که اوعذاب آنلری تماماً اهلاك ایدوب‌ناره‌تسلیم ایدنجه‌یه قدر قرار ودوام ایتدی.]

واو وقتده بزم طرفمزدن آنلره خطاباً دنیلدی که:

﴿ فَذُوقُوا عَذَابِى وَنُذُرِ ﴾

[وقت سحرده آنلره بزم طرفمزدن عذاب کلنجه « سز حضرت لوطك لسانیله خبر ویریلن عذابی وانذاراتی‌تکذیب ایدیوردیکز. شیمدی اوتکذیب ایتدیککز عذابی طادك، کورك‌که لوط علیه‌السلامك طوغرو سویله‌دیکنی بیله‌سکز » دنیلدی.]

﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴾

[محقق بز قرآنى ، اوقومغه وأزبرلمكه واحكاميله عمله قولاى قيلدق . فقط بونى دوشونوب استفاده ايده‌جك وارميدر ؟]

رسوللرك هرجمله‌سنى تكذيب ايتمك عذابك نزولنه سبب اولوب هربرينك قصه‌سنى قرآنده ذكر ايتمك ؛ عبرتله متعظ اولمق لازم اولديغنه اشارت ايچون بو آيت هرقصه‌نك آخرنده تكرار اولارق ذكر اولونمشدركه غفلت وسهو اولماسون وهربرندن مقصدك عبرت اولديغى بيلنسون وهركس امم سالفه‌نك حاللرينه وسبب هلاكلرينه باقارق متنبه اولسون . يعنى « بز نوح قومنى شويولده اهلاك ايتدك وآنلرك هلاكلرينى وسببنى قرآنده ذكر ايتدك وقرآنى بز وعظ ايچون قولاى قيلدق ، فقط بونى دوشونه‌جك كيمدر ؟ كذلك عاد قومنى‌ده بويله هلاك ايتدك وهلاكلرينى قرآنده ذكر ايتدك وقرآنى ذكره قولاى قيلدق ، فقط بونى دوشونه‌جك كيمدر ؟ قوم ثمودك هلاكنى‌ده بيان ايتدك ، فقط بوندن متنبه اولاجق كيمدر ؟ ولوط قومنى‌ده هلاك ايتدك وقرآنده ذكر ايتدك وقرآنى دوشونلر ايچون قولاى قيلدق ، فقط بونى دوشونه‌جك كيمدر ؟ » ديمك اولور .

***

واجب تعالى عاصيلرى تهديد ورسولنى تسليه ايچون انبياء عظامدن بعضيلرينك قصه‌لرينه اشارتدن صوكره فرعونك وعونه‌سنك حاللرينى وعاقبت معروض قالدقلرى فلاكتلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ جَاءَ اٰلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ ۞ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا كُلِّهَا فَاَخَذْنَاهُمْ اَخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرمكه آل فرعونه موسى عليه السلام واسطه‌سيله برطاقم انذارات كلدى . آنلر بزم آيتلريمزك كليسنى تكذيب ايتديلر بناءً عليه ؛ بز آنلرى اويله بر اخذله اخذ ايتدككه هرامرينه غالب ومقتدر بر ذاتك اخذى كبى اخذ ايتدك .] چونكه ؛ آنلر بزم انذاراتمزى ديكله‌مديلر وحضرت موسايه ايمان ايتمه‌ديلر وعصيان وطغيانلرندن اصلا واز كچمه‌ديلر . نهايت هلاكلرى تقرر ايتدى واويله بر عذابله آنلره عذاب ايتدككه بر

يوزنده آنلردن كيمسه قالمادى . چونكه ؛ آنلر حضرت موسايه معجزه اظهار ايتمسنى تكليف واصرار ايتدكلرى حالده اظهار اولونان معجزه‌لره سحردر ديديلر وانكارله ايمانه ياناشماديلر . بناءً عليه ؛ بز آنلردن شدتله انتقاممزى آلدق وجمله‌سنى دكزه غرق ايتدك .

واجب تعالى فرعونى وقومنى شدتله مؤاخذه ايتديكنى آنلرك ايكى فعلى اوزرينه ترتيب بيورمشدر . برنجيسى ؛ **آنلره انذارات كلمسى** كه آنلره انذارات محقق اولارق كلدى ولكن انذاراتى ديكله‌يوب قبول ايتمكله مستفيد اولماملريدر . ايكنجيسى ؛ **حقه دلالت ايدن وبالخاصه موسى عليه السلامك حقانى اولديغنه دلالت ايدن آيتلرى تكذيب ايتملريدر** . ايشته شوايكى سبب ؛ هانكى ملتده بولونورسه اللهك انتقامنه مظهر اولاجغنه آيت دلالت ايدر .

***

واجب تعالى امم سالفه‌نك احوالنى بياندن صوكره قريش مشركلرينى توبيخ وتكدير ايتمك اوزره ﴿ اَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ اُولٰئِكُمْ اَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِى الزُّبُرِ ﴾ بيوريور .

[اى اهل مكه ! سزك كافرلريكز شو احوالى بيان اولونان قوم نوح وعاد وثمود ولوط وآل فرعوندن دهامى خيرليدر ، يوقسه سزك ايچون كتب سماويه‌ده برائت‌مى يازيليدر ؟] حالبوكه سز شوتعداد اولونان ملتلردن دها زياده قوى اولامازسكز . زيرا ؛ آنلرك ثروتلرى ، جاه ومنصبلرى ، شوكت وجلادتلرى ، قوت وقدرتلرى سزدن دها زياده‌در . اويله اولديغى حالده آنلر غضب الهيدن قورتولاماديلر . شوحالده سز هيچ نجات بولامازسكز وسزك ايچون عذابدن قورتولمكزه برائت‌ده يوقدر . بناءً عليه ؛ سزك ايچون ايمان واطاعت ايتمكدن باشقه چاره اولماديغندن همان اطاعته سرعت ايتمكز لازمدر .

***

واجب تعالى اهل مكه‌نك امم سالفه‌دن ضعيف اولدقلرينى وألواحده بر برائت ذمت

مضبطه‌سی اولمادیغنی بیاندن صوکره آنلرك بوخصوصه دائر اعتقادلرینی رد ایتمك اوزره ﴿ اَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ * سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴾ بیوریبور .

[یوقسه کفار مکه کمال حماقتلرندن ناشی « بز مجتمع بر جماعت ومتفق بر قومز . رأیمز بربریمزه موافقدر . بناءً علیه ؛ بز بربریمزه یاردیم ایدر بر کتله اولدیغمزدن دشمنلریمزه غلبه ایدر صارصیلماز بر قومز می ؟ » دیرلر . اکر بویله دیرلر وبواعتقادده بولونیورلرسه بوسوزلری و اعتقادلری باطلدر . زیرا ؛ یقینده اوجمعیت مغلوب اولور وحرب زمانی حربدن آرقه‌لرینی دونرلر .]

یعنی ؛ مشرکلر جمعیتلرینه مغرور اولارق کندیلرینك غالب اولاجقلرینی اعتقاد ایدییورلرسه یقین وقتده آنلرك جمعیتلری البته منهزم اولور ومحاربه‌ده آرقه‌لرینی دونه‌رك فرار ایدرلر . زیرا ؛ آنلرك غرورلری سرورلرینه مانع وعادتلری اولان ظلم وبطلانه اصرارلری دخی هلاکلرینه سبب اولور .

فخررازی وبیضاوینك بیانلری وجهله جناب حق بو آیتده‌کی وعدینی یوم بدرده احسان بیورمشدر . چونکه ؛ اهل اسلامه نظراً کافرلر برجماعت عظیمه اولدقلری حالده بوزولدیلر وقتل اولونانلردن واسیر اولانلردن ماعدا بقیة السیوفلری محاربه‌دن آرقه دونه‌رك فرار ایتدیلر . حتی حضرت عمر رضی الله تعالی عنهدن « بو آیت نازل اولدیغنده رسول اللهك بونصرت نه‌زماندر بیوردیغی وصوکره بدر کونی چادیر آلتنده جناب حقه التجا ایدوب زرهی کییوب (سیهزم الجمع ویولون الدبر) نظمنی اوقودیغی » مرویدر. بناءً علیه ؛ بو آیتك مضمونی او کون تمامیله ظهور ایتمشدر . زیرا ؛ اهل شركك جمعیتلری منهزم اولدی وعساکر اسلامیه‌یه قارشی آرقه‌لرینی دونوب فرار ایتدیلر .

*
* *

واجب تعالی بدرده منهزم اولدقلرینی بیاندن صوکره اوکونده کوردکلری عذابدن دها زیاده کوره‌جکلری عذابك قیامتده اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ اَدْهٰى وَاَمَرُّ ﴾ بیوریبور .

[بلکه قیامت کونی آنلری تعذیب ایچون وقت موعوددر وقیامت کونده موعود اولان عذاب آنلرك یوم بدرده کوردکلری عذابدن دها شدتلی ودها آجیدر .] چونکه ؛ قیامتك عذابی بر بلیه‌که آندن قورتولمق یوقدر وعذاب دنیانك قات قات فوقنده‌در . بناءً علیه ؛ دنیا عذابلرینه اصلا قابل قیاس دکلدر .

﴿ اِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴾

[مجرملرك جمله‌سی دنیاده ضلالتده وآخرتده نارجهنمده‌در .]

یعنی ؛ اوامر الٰهیه‌نك خارجنده اولان برطاقم جنایتلری ایشله‌ین مجرملرك هرفردی دنیاده حقدن اوزاق وآخرتده علولی آتشلر ایچنده اولاجقلردر . زیرا ؛ آنلر دنیاده جنتك طریقی اولان اعمال حسنه‌دن خارج اولدقلری کبی آخرتده دخی شدتلی عذابه مستغرقلردر .

*
* *

واجب تعالی مجرملرك شدتلی عذابله معذب اولاجقلرینی بیاندن صوکره عذابك زمانی و کیفیتنی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ ﴾ بیوریبور .

[ذکر ایت شول کونی‌که اوکونده آنلر یوزلری اوزرینه جهنم آتشنه چکیلورلر .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! سن قیامت کوننی خاطریکه کتیرکه اوکونده آنلر یوزلری اوزرینه جهنمه طرح اولونورلر وآنلره اوزمانده دنیلورکه :

﴿ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴾

[« طادك سز جهنمك دوقونمسنی » دینمکله کندیلری تحقیر اولونورلر .]

یعنی ؛ « ای کافرلر سز بزم رسولمزی تکذیب ایتمشدیکز ، شیمدی طادك جهنم آتشنك سزه دوقونمسنی و یاقماسنی وکورك تکذیبکزك یا کلیش اولدیغنی وبیلك سزه رسولمز طرفندن خبر ویریلن شیلرك طوغرو اولدیغنی ، اکلایك » دینمکله مجرملر تحقیر اولونورلر . (یسحبون) سحب ؛ شدتله برشیئی چکمك ومس ؛ دوقونمق معناسنه اولدیغی کبی

سقرده جهنمده بر طبقه‌نك اسميدر. شوحالده معناى نظم: [يوم قيامتده كافرلر يوزلرى اوزرينه جهنم آتشـنك ايچنه چكيلورلر وآنلره « سقر اسمنده اولان جهنم طبقه‌سـنك آتشى سزه دوقونمسندن حاصل اولان عذابى طادك » دنيلور] ديمكدر .

*
* *

واجب تعالى مجرملرك حاللرينى بياندن صوكره هرشيئك تقدير الٰهى ايله اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴾ بيوريبور .

[بز هرشيئى تقدير سابق اوزره خلق ايدرز .]

يعنى ؛ بزم علممزك كمالى وقدرتمزك شمولى وارادەمزك عمومى ايجابى سموات وارضدن وآنلرده موجود اولان اشيادن هرشيئى بز قدره ملابس اولارق مقدار معين اوزره خلق ايتدك واو موجوداتك هر برينى ازلده تقدير ايتديكمز وجه اوزره موعود ومعين اولان زمانده كيفيت معلومه‌يه موافق صورتده ميدان علنيته و صحراى وجوده چيقاريرز . بناءً عليه ؛ هر بر موجود ازلده سبق ايدن قدره مطابق اولور، ازلده تقدير اولونان مقدارك ومعين اولان زمانك خلافنده حركت ووجود بولمق محالدر .

بو آيت جليله ؛ قدرك وجودينه صورت قطعيه‌ده دلالت ايتديكندن شريعت اسلاميه‌ده قدره ايمان واجبدر . بناءً عليه ؛ قدرى انكار جائز دكلدر ، حتى قدرى انكار ايدن كيمسه تكفير اولونور .

قدرك وجودينه دلالت ايدر برچوق آيات واحاديث جليله موجود اولديغندن بالجمله اخلاف كرام و اسلاف عظام واصحاب تابعين رضوان الله تعالى عليهم اجمعين حضراتى قدرى اثبات اوزره اتفاق ايتمشلردر . شوحالده لايزالده ظهور ايده‌جكى وجه اوزره ازلده علم الٰهى‌نك و ارادهٔ سبحانيه‌نك تعلقى قدردر ولايزالده ازلده تقدير اولونديغى وجه اوزره ظهورى قضادر و ياخود امر برعكسدر . يعنى ازلده جناب حقك علمنك تعلقى و علمنك تعلقى اوزره ارادهٔ الٰهيه‌يه اقتران ايده‌رك لوح محفوظه يازلمسى قضادر واو قضا اولونديغى وجه اوزره لايزالده ظهورى قدردر .

ازلده قضا اولونوب لايزالده او قضا وجه اوزره ظهور ايتمسندن عبدك فعلنده

مجبور اولمسى لازم كلمز . چونكه ؛ ازلده عبدك او فعله اراده‌نك تعلقى لايزالده عبدك اراده‌سنى اوفعله صرف ايده‌جكنى الله تعالى بيلديكى ايچون اويله تقدير بيوردى . يوقسه الله تعالى ازلده تقدير ايتديكندن طولايى عبد اونى ايشله‌مكه مجبور اولمادى ، بلكه عبدك كندى اراده‌سنى صرفله لايزالده ايشله‌يه‌جكنى بيلديكندن جناب حق اويله تقدير ايتمشدى . شوحالده ازلده تقديره سبب ؛ لايزالده عبدك اراده‌سنى صرفيدر، يوقسه ازلده تقدير ايتمك لايزالده عبدى مجبور ايتمش دكلدر . زيرا ؛ فرض محال اولارق ازلده علم الٰهى تعلق ايتمسه وتقدير اولونمسه ايدى لايزالده عبد وعبدك فعلى بو منوال اوزره ظهور ايدردى . چونكه ؛ عبد اراده‌سنى او فعله صرف ايده‌جك و آنى ايشله‌يه‌جك . شوحالده ازلده تقدير اولونديغندن طولايى بو منوال اوزره ظهور ايتمش دكلدر ، بلكه بو منوال اوزره ظهور ايده‌جكندن ازلده او منوال اوزره تقدير اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالى هرشيئى قدر معين اوزره خلق ايتديكنى بياندن صوكره هرشيئى خلق ايتمسى غايت سرعتلى اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَٓا اَمْرُنَٓا اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴾ بيوريبور .

[بزم ايجاديمز وايشمز اولمادى ، الا فعل واحد اولدى واوقدر سرعتليدركه كأن كوز ايله بر كره باقمق كيدر .]

يعنى ؛ بزم مخلوقاتى ايجاديمز وايجاد خصوصنده امريمز معاونت ومعالجه‌سز بر كلمه ايله امر ايتمكدن عبارت اولدى وسرعتده كأن كوز اوجيله بر كره باقمق كبى قولايدر . ايشته او بر كلمه‌ده كن كلمه‌سيدر . يعنى ايجادى مراد اولونان برشيئه اول امرينى ويرمكدن عبارتدر . بناءً عليه ؛ اول امرى تعلق ايدن هرشى درحال اولوركه كأن اوشيئك وجودينه كوز اوجيله بر كره باقيويرمش كبى اولور .

وجودينه اراده تعلق ايدن شيئك بر امرله حصول بولوب تكراره حاجت اولماديغى كبى خلق اولوناجق شيئك بويوكلكنك وكوچوكلكنك تأثيرى اولماديغنه اشارت ايچون امرك بر كلمه اولديغى بيان اولونمشدر . زيرا ؛ جناب حقك قدرتنه نسبتله عرش اعظمى

خلقله اوفاجق بر قارنجه‌يى خلق ايتمك بيننده فرق يوقدر . بناءً عليه ؛ مخلوقاتدن كرك علوى وكرك سفلى ، كرك اجسام وكرك ارواح هرهانكيسنك ايجادينه ارادهٔ الٓهيه تعلق ايدرسه **كن** يعنى **اول** امرينك ظهورى ايله درحال اولور معاونته ومعالجه‌يه وتكراره حاجت يوقدر .

خلاصه ؛ واجب تعالى‌نك علمنه وقدرتنه نسبتله بالجمله مخلوقاتك وجودى امر الٓهى و قضاء سبحانى اوزره عموم زمان و مكانده آنجق بر فعلدن عبارتدر ، بلكه صورت سريعه‌ده كوز اوجيله بر كره باقق كيبدر. فعل الٓهينك شو صورتله سرعتى تمثيل بشرك عقلنك ادراك ايده‌بيله‌جكى صورتده بر تمثيلدر ، يوقسه جناب حقك قضاسنك سرعتنك كنهنى عقول بشر ادراكدن عاجزدر . بناءً عليه ؛ فعل الٓهينك كمال سرعتى بشرك ادراك ايده‌بيله‌جكى **لمح بصر**له يعنى كوز اوجيله باققله تمثيل اولونمشدركه عقل بشر سرعتده آنجق آنى ادراك ايده‌بيلور .

*
* *

واجب تعالى مشركلرك جهنمده حاللرينى وهر شيئك قدره مربوط وهر شيئك وجود بولمسى كوز اوجيله باقق قدر سرعتلى اولديغنى بياندن صوكره كافرلرى تهديد ايتمك اوزره ﴿ وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا اَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ * وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِى الزُّبُرِ ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه سزك امثالكزى بز محقق اهلاك ايتدك ولكن آنلرك اهلاككندن عبرت آلان وارميدر؟ وهرشيئى كه آنلر ايشله‌ديلر جمله‌سى دفترلرنده يازيليدر.]

يعنى ؛ ذات الوهيتمه قسم ايدرم كه اى مسرف مشركلر ! كفر وعناد وفسق وفجورده سزك امثالكز اولان كافرلرى انواع بلايا ايله مبتلا قيلدق وامم سالفه‌دن برچوق ملتلرى اهلاك ايتدك ولكن آنلرك اهلاككندن وآنلر اوزرينه جريان ايدن وقايع مهلكه‌دن عبرت آلانلر وارميدر ؟ زيرا وقوعاتدن مقصد؛ انسانلرى عبرته وانصافه دعوتدر وانسانلر ايچونده وقوعاتدن عبرت آلمق اهم والزمدر . شوحالده وقوعاتدن عبرت آلمامق نه‌غريب

وچيركين بر منظره‌در وآنلرى دنياده اهلاك ايتديكمز كبى آخرتده دخى انواع عذابله معذب قيلاجغز . زيرا ؛ هرنه ايشله‌ديلرسه جمله‌سى حفظه ملكلرينك يدلرنده بولونان عمل دفترلرنده يازيلى اولديغندن عمللرينك جزاسنى كوره‌جكلردر .

﴿ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ ﴾

[كوچوك وبويوك جمله عمللرى يازيليدر.] هيچ بر ذره‌سى غائب اولماز . چونكه ؛ كرك لوح محفوظده، كرك عمل دفترلرنده ثابتدر . بناءً عليه ؛ هر برلرينك آيرى آيرى جزاسنى كوره‌جكلردر .

*
* *

واجب تعالى كافرلرك جزالرينى بياندن صوكره مؤمنلرك نائل اولاجقلرى درجه‌لرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ * فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ ﴾ بيوريور .

[محرماتدن اجتناب ايدن متقيلر دار آخرتده بوستانلر وباغچه‌لر واو باغچه‌لرده آقان نهر اوزرنده ياپيلمش كوشكلر وسرايلر اوزرنده راحت ايده‌جكلردر وآنلر راضى وخوشنود اولدقلرى حالده بر مقامده اوتوروررلركه او مقامده هرشيئى خلق ايتمكه قادر وتدبير اموره مالك بر مقتدر ملك حضورنده‌در.] واو ملكك قدرتى آنلره هرشيئى بولوبرمكله احتياجلرينى دفعه كافيدر . چونكه ؛ قدرت كامله صاحبى اولديغندن هيچ برشى آنى عاجز قيلاماز .

يعنى ؛ حرام اولان شيلرك جمله‌سندن قاچينمق ومنهياتى ترك واوامرك جمله‌سنه امتثال ايتمك صورتيله اتقا ايدن ونفسلرينى عذابدن صاقينان متقيلر جنتلرده وايرمقلر كنارنده بولوناجقلر وقرار ايده‌جكلردركه او مكان هرشيئه مالك اولان واجب تعالى‌نك قربيت معنويه‌سيله شرفياب اولمش وقلبلرك راضى وراحت ايده‌جكى بر محل مباركدر .

بيك اوچيوز يكرمى طقوز سنه‌سى تموزينك اون دردنجى كوننه تصادف ايدن عربى بيك اوچيوز اوتوز بر سنه‌سى شعبانينك يكرمى اوچنجى بازاركونى وقت عصرده سورهٔ قمرك ترجمه‌سى بعونه تعالى ختام بولمشدر.

سورهٔ رحمن

مكهٔ مكرمه ويا مدينهٔ منوره‌ده وياخود بعضيسنك مكهٔ مكرمه‌ده وبعضيسنك مدينهٔ منوره‌ده نازل اولديغنده اختلاف واردر . **يتمش** آلتی آيتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اَلرَّحْمٰنُ * عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ ﴾

[رحمن تعالی قوللرينه قرآنی اوكرتدی .]

يعنی؛ دنياده وآخرتده قوللرينه انعام واحسان ايديجی الله تعالی آخر زمان پيغمبری اولان محمد عليه السلامه وآنك واسطه‌سيله قوللرينه كتب سماويه‌نك خلاصه‌سی اولان قرآنی تعليم ايتدی .

بيضاوينك بيانی وجهله بوسوره؛ دنيا وآخرت نعمتلرينی تعداده منحصر اولديغندن اسماء حسنی ايچندن منعم و محسن معناسنه اولان **رحمن** اسميله سوره‌يه ابتدار اولونمش ونعمتلر ايچندن رتبه‌ده اعلی وقدر ومنزله‌ده اشرف اولان قرآن تقديم ايدلمشدر . زيرا قرآن ؛ دين محمدينك اساسی وشرع شريفك منشائی ووحی الٰهينك بويوكی وكتب سماويه‌نك عزت ورفعتده يوكسكی وخلاصه‌سی اولديغی وبلاغتيله جمله عالمی اعجاز ايتديكی جهتله كنديني وسائر كتابلری تصديق ايتديرمشدر . بناءً عليه ؛ جمله نعمتلر اوزرينه تقديمه شاياندر .

تعليم قرآنك افراد بشردن هرفرده شامل اولديغنه اشارت ايچون (عَلَّمَ) لفظنك مفعول ثانيسی ذكر اولونمامشدر. چونكه تقدير كلام؛ (علم القرآن كل انسان) ديمكدر. يعنی « اوكرتمك مراد ايدن هرانسانه قرآنی اوكرتدی » ديمكدر . بناءً عليه ؛ قرآنه ايمان ايتميه‌نلرله واوكرنمك ايسته‌ميه‌نلرله اعتراض وارد اولماز .

*
* *

واجب تعالی دنياده انسان ايچون نعمتك الك بويوكی اولان قرآنی تعليم ايتديكنی بياندن صوكره نعمت دنيويه‌نك اساسی اولان خلقتی بيان ايتمك اوزره ﴿ خَلَقَ الْاِنْسَانَ * عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴾ بيوريور .

[الله تعالی انسانی خلق ايتدی واو انسانه بيانی اوكرتدی .]

يعنی ؛ الله تعالی انسانی اعضاء ظاهره وباطنه‌سيله خلق ايتدی و حيوانات سائره‌دن انسانی تمييز ايدن لسانی واو لسانيله حاصل اولان بيانی وكتابتی وسوزينی آخره آكلاتمغی وطرف الٰهيدن كلن وحيی جبريل امیندن آلمغی واحكام شرعيه‌يی اوكرتمك كبی خصوصاتی انسانه اوكرتدی وشو اوصافی انسانده خلق ايتمكله مخلوقات سائره‌دن تمييز ايتدی .

فخررازی وخازنك بيانلری وجهله انسانله مراد ؛ **حضرت آدم** اولديغنه نظراً بيان ايله مراد ؛ **هرشيئك اسملری وهرلغتلر** . چونكه ؛ آدم عليه السلام بعض روايته نظراً يدی يوز لسان بيلير وتكلم ايدردی. ياخود انسانله مراد؛ **جمله انسانلر** وبيان ايله مراد ؛ **انسانك كندی لسانينی بيلمك وسوزينی آخره آكلاتمق وباشقه‌لرينك سوزلرينی آكلامقدر** . ياخود انسانله مراد؛ **انسانك كامل اولانی رسول اللهدر** و بيان ايله مراد؛ **كچمش وكله‌جك احوالی وحل وحرمته متعلق جمله احكامی جناب حقك رسولنه بيانيدر** . چونكه ؛ جناب حق رسولنه زمان نبويلرندن الی يوم القيام بشر اوزرينه عارض اولاجق احوالك جمله‌سنك حكمنی بيان ورسول الله ده امتنه تبليغ بيورمشدر . كرچه بو آيتده انسانله مرادك حضرت آدم وياخود بزم پيغمبريمز اولمق احتمالی بيان اولونمش ايسه‌ده بو مقام ؛ مطلقا انسانلره جناب حقك احسان ايتديكی نعمتلری بيان مقامی اولديغندن بوراده انسانله مراد ؛ **جمله انسانلر اولمق** مقامه دها موافقدر. بناءً عليه؛ كرك خلقت وكرك بيانی تعليم جمله انسانلره شامل اولديغندن بعض انسانه تخصيصده برفائده يوقدر .

*
* *

واجب تعالی نعم دينيه‌نك الك بويوكی اولان تعليم قرآنی ونعم دنيويه‌نك اساسی اولان

خلقى وتعليم بيانى بياندن صوكره منفعتى هركسه شامل اولان نعم سماويه‌نك بويوكلرندن شمسله قمرى ذكرله آنلرك منفعتلرينه اشارت ايتمك اوزره ﴿ اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴾ بيوريبور .

[كونش ايله آى كندى منزللرنده وبرجلرنده حساب معين اوزره يوررلر .]

يعنى ؛ الله تعالى‌نك انسانلره ويرمش اولديغى نعمتلر جمله‌سندن بريسى ده شمسله قمرك حساب معين اوزره جريان ايدوب فصول اربعه‌نك حاصل اولمسيله انسانلره برچوق منفعتلر تأمين ايتملرى و آيلرك وكونلرك وسنه‌لرك معلوم اولمسيدر . چونكه ؛ كونش اولمسه ظلمت زائل اولماز عالم دائما قارانلق اولور وميوه‌لر وسائر غدالر حاصل اولماز وآى اولمسه آيلر هفته‌لر سنه‌لر بيلنمز و زراعت وفلاحت زمانلرى بيلنمه‌ديكى كبى انسانلر اصول حسابه‌ده واقف اولمازلردى وبناءً عليه ؛ معاملات تجاريه‌ده ممكن اولامازدى . زيرا ؛ معاملاتده سند آلوب ويرمك هرحالده برمدتله تعيين اولونمق ضروريدر . بوايسه آيلرك وكونلرك بيلنمسنه موقوفدر . شوحالده شمسله قمر جناب حقك انسانلره احسان ايتديكى نعمتلرك پك بويوكلرندندركه بونلرك انسانلره تأمين ايتديكى منفعتلر صايلماز وتوكنمز برحالده‌در .

*
* *

واجب تعالى شمسله قمرك منفعتلرينه اشارتدن صوكره ييلديزلرله آغاجلرك منفعتنه اشارت ايتمك اوزره ﴿ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴾ بيوريبور .

[ير اوزرنده ياتان اوتلر وآياق اوزرنده ديكيلن اوتلر وآغاجلر الله تعالى‌يه سجده ايدر وجمله‌سنى ياراتان مولالرينه تعظيم اوزره بولونورلر .]

بيضاوينك وفخررازينك بيانلرى وجهله نجم ايله مراد ؛ آياقسز يرده ياتيجى اولان اوتلر و شجر له مراد ؛ آياق اوزرينه قالقان اوتلر و آغاجلردر . بونلرك سجده‌لرى ايله مراد ؛ مكلف اولان انسانك اطاعتى كبى بونلرك ده مأمور اولدقلرى جهته طوغرو

نشو ونما بولوب امر الٰهى‌يه مسخر اولملريدر . ياخود بزم ادراك ايده‌مديكمز برصورتده الله تعالى‌يه تواضع وسجده ايتملريدر . ياخود هر برينك كولكه‌لرينك يرده ياتيجى اولمسيدر .

واجب تعالى انسانلره ويرمش اولديغى نعمتلرى تعداد صره‌سنده اوتلرى وآغاجلرى ذكر ايتمشدر . زيرا اوتلر ؛ جمله حيواناتك رزقنك اساسيدر . اكر اوتلر اولمسه هيچ بر حيوان ياشايامز وبالخاصه انسان قطعياً ادامهٔ حيات ايده‌مز . چونكه ؛ انسانك رزقى نباتاته ونباتاتدن حاصل اولان حبوبات وسود وأت كبى شيلره منحصر اولديغندن نباتات اولمسه انسان ايچون ياشامق ممكن دكلدر . شوحالده وجود نعمتندن صوكره انسان ايچون اك بويوك نعمت رزق اولديغندن جناب حق خلقتدن صوكره انسانك رزقنك اساسى اولان اوتلرى ذكر ايتمش وانسانك بقاء حياتنه خادم اولان اوتلرك سجده‌لرينى بيانله انسانك جناب حقه سجده ايتمكه دها اليق اولديغنه اشارت بيورمشدر .

فخررازينك بيانى وجهله بوآيتده واجب تعالى‌نك فاعل مختار اولديغنه دلالت واردر . شمسله قمرك حساب معين اوزره جريانلرى وآغاجلرك نفسنده اولان آغيرلقلرى آنلرك طبيعتلرى ثقلت مركزى اولان سفليت اقتضا ايدر ايكن يوقارى كيتمسى فاعل مختارك اختياريله اولديغنه دلالت ايدر . چونكه ؛ اكر طبيعت واسطه‌سيله اولمش اولسه ايدى طبيعتنك اقتضاسى مركز ثقلته كيتمسيدر . شوحالده طبيعتك خلافى جانب علويته طوغرو كيتمسى فاعل مختارك اختياريله اولديغنده شبهه يوقدر .

*
* *

واجب تعالى انسانه احسان ايتديكى سماوى وارضى بعض نعمتلرينى بياندن صوكره بعض آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ * اَلَّا تَطْغَوْا فِى الْمِيزَانِ ﴾ بيوريبور .

[الله تعالى سمايى يوقارى قالديردى وسزك عدالته دقت ايدوب عدالت خارجنه چيقمامكز ايچون عدالتى ميدانه قويدى .]

يعنى ؛ واجب تعالى سمايى محل جهتندن يوكسك قيلدى كه ارضك يوكسك طاغلرندن

دها یوکسکدر ومرتبه جهتندن دخی یوکسـك قیلدی‌که سما احکام الـٰهیه‌نك منشـائی وقضایای الـٰهیه‌نك مصدری وملکلرك مسکنی وانبیاء عظام اوزرینه نازل اولان وحیك مهبطی اولدیغی جهتله سمانك مرتبه‌سی ارضك مرتبه‌سندن یوکسکدر وانسانلرك یکدیکرینه قارشی تجـاوزینی منع ایتمك ایچون عدالتی‌ده وضع ایتمشـدرکه هرکس مستحق اولدیغی حقندن محروم اولماسون وحق صاحبی حقنه نائل اولسون. زیرا ؛ عالمك انتظامی عدالتله وعدالت‌ده استقامتله قائمدر . بناءً علیه ؛ هرشیده عدالتی تجاوزده عالمك انتظامنی اخلال ایتمك اولدیغندن جناب حق هراموردە عدالتی تجـاوزدن منع ایتمشدر . شو معنا میزان ایله مرادك **عدالت** اولدیغنه نظراً‌در . اما فخررازینك بیانی وجهله میزان ایله مراد ؛ **آلت وزنه اولان ترازو واولچك** اولدیغنه نظراً **معنای نظم** : [الله تعالی آلت وزن اولان ترازو واولچکی وضع ایتدی‌که سز ترازو واولچکده تجاوز ایتمیه‌سکز] دیمکدر . زیرا میزان؛ جمله خلقك حقوقنی تأمینه خادم اولوب معاملاتك صحتنه یاردیم ایتدیکی ایچون انتظام عالم میزانه رعایتله حاصل اولاجغندن جناب حقك میزانی وضع ایتمسی قوللرینه پك بویوك بر نعمت اولدیغندن بومقامده سائر نعمتلر آره‌سنده میزان‌ده تعداد اولونمشدر . چونکه میزان ؛ کرك عدالت معناسنه اولسون ، کرك ترازو معناسنه اولسون هرایکیسی‌ده خلقی ظلمدن منع ایتدیکی کبی انصافه وهرکسی حقنه راضی اولمغه دعوت ایتدیکی ایچون ابناء بشرك راحتلرینی تأمین ایدر . بناءً علیه میزان ؛ انتظام عالمه خادم اولدیغی جهتله انسانلر ایچون اك بویوك نعمتلر صره‌سنده تعداد اولونمغه شایاندر .

خلاصه ؛ جناب حقك سمایی کرك محل وکرك مرتبه جهتندن یوکسك خلق ایتدیکی وانسانلری ظلمدن وقایه ایچون آره‌لرینه عدالتی وترازویی وضع ایله‌دیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی میزانده طغیانی نهی ایتدکدن صوکره میزانی اقامه وضرر ایتمه‌مکی وصیت ایتمك اوزره ﴿ وَاَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴾ بیوریور.

[سز میزانی عدالتله اقامه ایدك وطارتدیغکز شیده نقصان ایتمه‌یك .]

یعنی ؛ ای ــــ احکام الـٰهیه ایله مکلف اولان کیمسه‌لر ! آره‌کزه اللهك قویمش اولدیغی وزنی عدالت وانصاف دائره‌سنده اسـتعمال ایدك‌که یکدیکریکزه ظلم ایتمه‌یك وطارتدیغکز شیلرده نقصان ویرمه‌یك‌که بربریکزك حقوقنه تجـاوز ایتمش اولمیه‌سکز . زیرا میزان ؛ اهالی آره‌سنده معاملاتك ایی جریان ایتمسی ایچون جانب الـٰهیدن احسـان اولونمش برقانون الـٰهیدر. بناءً علیه ؛ آنی کمال اهمیتله اجرایه سعی ایدوب تبدیل وتغییر ایله موضوع لهنی دکیشدیروب غضب الـٰهی‌یه سبب اولاجق افعالده بولونمیه‌سکز .

میزانك اهمیتنه اشارت ایچون بوسوره‌ده میزان تکرار ذکر اولونمشدر. زیرا میزاندن مقصد ؛ خلق آره‌سنده مساواتی تأسیس وارباب حقوقك حقلرینی نقصانسز کندیلرینه ایصال ایتمکله انسانلرك استراحتلرینی تأمین ایتمکدر وبوکا جمله انسـانلرك رعایت ودقت ایتملری واجبدر . بنـاءً علیه ؛ خلافنده حرکت ایتمك حقوق ناسی اخلال ایتدیکندن بین الناس انتظامی ومعامله‌نك حسن جریانی اخلال ایتدیکی جهتله غضب الـٰهی‌یی موجبدر. چونکه ؛ غیرك حقوقنی ترازویی طوغرو طارتمامق وکیله‌یی حقیله اولچه‌مك صورتیله آلمق ظلم اولدیغی کبی امنیتسزلکی‌ده موجب اولدیغندن قحط وغلا کبی عذاب دنیوی‌یه ونار جهنمله عذاب اخروی‌یه سبب اولاجغی دیکر نصوص جلیله‌لرله دخی ثابتدر .

*
* *

واجب تعالی میزانده عدالتك وجوبنی بیاندن صوکره عدالتی اجرا ایده‌جکمز محلی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاَنَامِ ۞ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْاَكْمَامِ ۞ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی انس وجنك منفعتی ایچون ارضی وضع ایله‌دی‌که او ارضده انسانك تلذذ ایده‌جکی بر چوق میوه‌لر واردر وبالخاصه خرما آغاجلری واردرکه او خرمالر یاپراقلری وسائر لیفلری ایله میوه‌سنی اورتر پرده‌لر صاحبیدر وارضده انسانلرك غداسی ایچون یارادلمش بغدای ، آرپه کبی یشیل یاپراق ورائحهٔ طیبه صاحبی دانه‌لرده واردر .]

یعنی ؛ جناب حق انسانلرك وجمله ذی روحك منفعتلری ایچون ارضی دوشه‌دی که جمله‌سی آنده راحت ایدرلر وهر آرزو ایتدکلری شیلرك جمله‌سنی ارضده بولورلر وآنلرله حیاتلرینی ادامه وربلرینك ویردیکی نعمتلرك شکرینی ادا ایدرلر . زیرا ؛ او ارض اوزرنده انواع میوه‌لر واردرکه آنلرله تلذذ ایدرلر وبالخاصه میوه‌سنی ستر ایدر پرده صاحبی خرما آغاجلری واردرکه آنك منفعتی عمومه شاملدر . زیرا ؛ میوه‌سی یازه‌وقیشه یارایشلی وفصول اربعه‌نك کافه‌سنده بولونور وهر کسك احتیاجنی دفع ایدر وارض اوزرنده یشیل یاپراقلی وکوزل رایحه صاحبی دانه‌لرده واردرکه انسانلرك حیاتلرینه خادمدر .

فخررازینك بیانی وجهله انام ایله مراد ؛ **انسانه** اولدیغنه نظراً ارض اوزرنده انسانك انتفاعی مخلوقاتك جمله‌سندن چوق اولدیغنه اشارت ایچون ارضك انسانلر ایچون وضع اولوندیغی بیان اولونمشدر . زیرا ؛ انسان هم ارضله هم‌ده ارضك اوزرنده موجود اولان حیوانات وسائره ایله انتفاع ایدر . حیوانات وسائره ایسه یالکز ارضك اوزرنده اولان شیلرله انتفاع ایدر . اما آیتده انام ایله مراد ؛ **مطلقا ارض اوزرنده اولان انس وجن وسائر ذی‌روح** مراد اولوندیغنده برنوعه تخصیص اولونمادیغندن شو توجیهه حاجت یوقدر .

میوه‌نك بر یوزنده چوقلغنه اشارت ایچون (فاکهة) لفظی **چوقلغه** دلالت ایدن تنوینه ایله **نکره** اولارق وارد اولمشدر . میوه علی الاکثر آغاجلرده حاصل اولدیغی جهتله **فاکهه** لفظی بالالتزام **آغاجه** دلالت ایدرسه‌ده آغاجلر ایچندن افضلیتنه اشارت ایچون خرما آغاجی آیریجه ذکر اولونمشدر . اولاً فاکهه‌یی ، ثانیاً خرمایی وثالثاً دانه‌یی ذکر ؛ آشاغی طبقه‌دن یوقاری طبقه‌یه طوغرو ترقی ایچوندر . زیرا ؛ فاکهه یعنی میوه مجرد تلذذ ایچون اولوب غداسی ضرورت زماننه مخصوص اولدیغندن انسانك کیدیکی البسه ، اوزرینه زینت ایچون کیمك کبی اولدیغی جهتله منفعتی یالکز تلذذدر . خرماده ایسه هم تلذذ هم‌ده تغذی اولدیغندن اوزوم کبی دائما ایکی منفعتی جامع اولدیغی جهتله مطلقا سائر میوه‌لردن افضلدر . آرپه وبغدای کبی حبوباته کلنجه ؛ بوتون کرهٔ ارض اوزرنده بولونان انسانلرك هر یرده وهر زمان غداسی اولدیغی جهتله بنیهٔ انسانینك قوامی ومزاج انسانی‌یه غایت موافق اولدیغندن انسانلرك ییدکلری شیلرك جمله‌سندن افضلدر . بناءً علیه ؛ آرپه وبغدای کبی

حبوباتی جناب حق هر یرده خلق ایتمشدر . **فاکهه** بعض زمانده وبعض کیمسه عندنده بولونوب دیکر زمانده وبعض آخر عندنده بولونمادیغندن **نکره** اولارق وارد اولمشدر . اما حبوبات هرزمان بولونوب وهر کسجه معروف اولدیغنه وخرمانك ایسه یاشی وقورووسی هرزمان بولونوب هر کسك بیلدیکنه اشارت ایچون **حب ونخل** لفظلری **الف لام** ایله معرفه اولارق وارد اولمشلردر . چونکه هر کسك هرزمان محتاج اولدیغی شی ؛ البته معروف اولور .

بو آیتده ارضك انسانلر ایچون وضع اولوندیغنی ومیوه‌لرك وخرمالرك وحبوباتك ارضده بولوندیغنی بیان ؛ انسانلرك بوکبی منفعتلری ارضدن استحصال ایچون چالیشمسی لازم اولدیغنه دلالت ایدر . چونکه انسانك سعی اولمقسزین ارضدن بر شی حاصل اولماز . زیرا ؛ آغاج دیکمزسه میوه اولمادیغی کبی یره تخوم آتمازسه اکینده بیتمز . بناءً علیه ؛ ارضك فیضنی استحصال ایچون انسانك سعی لازمدر .

* * *

واجب تعالی عمومه شامل اولان نعمتلرندن بعضیلرینی بیاندن صوکره مکلف اولان انس وجنك جمله‌سنه امتنان طریقیله خطاب ایتمك اوزره ﴿ فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بیوریور .

[ای انس وجن ! ربکزك هانکی نعمتلرینی تکذیب ایدرسکز ؟]

یعنی ؛ ای انسانلر وجنلر ! ربکزك سزه احسان ایتمش اولدیغی نعمتلرندن هانکیسنی انکاره جسارتله کفران نعمت ایدرسکز وسوره‌نك ابتداسندن بورایه قدر صایلان نعمتلردن هانکیسنی تکذیب ایده‌بیلیرسکز ؟ البته هیچ بریسنی انکار وتکذیب ایده‌مزسکز . چونکه ؛ جمله‌سی میدانده وهر کسك کوردیکی وبیلدیکی وبرچوقلرینك کندنده بالفعل مشاهده ایتدیکی حقایق جمله‌سندن اولدیغی جهتله آزیجق عقل صاحبی اولان بر کیمسه بالطبع تکذیبه جرأت ایده‌مز .

فخررازینك بیانی وجهله بو سوره‌ده شو آیت اوتوز بر دفعه ذکر اولونمشدر . بوکبی نصوص جلیله‌ده ذکر اولونان عددلرك حکمتنی بیلمك صاحب شریعتدن ایشیتمکه موقوف

ایسه‌ده عقول بشرك ادراك ایده‌بیله‌جکی و مقامه مناسب اولارق حکمت بیانده‌ده باس یوقدر. مثلا بو سوره‌ده شو آیتك اوتوز بردفعه ذکر اولمسنده‌کی حکمت ؛ هرآیتك اولنده نعمتلر آیری آیری ذکر اولوندیغی ایچون اولنده ذکر اولونان نعمتی خاطرلاتمق ونعمتك قدرینی تقدیره وشکرینی ایفایه دعوت ایچوندر. **یاخود** جهنمك یدی طبقه‌سنك قاپولرینك قاپانمسی وجنتك سکز طبقه‌سنك قاپولرینك آچیلمسی انس وجندن اهل ایمان **ایچون** هربری برنعمت اولوب اون بشی انس واون بشی جن **ایچون** اوتوز نعمته مقابل آیت اوتوز کره تکرار اولونمشدر. کرچه سوره‌ده آیت اوتوز برکره ذکر اولونمش ایسه‌ده مرتبهٔ تکرار برعددندن صوکره باشلادیغی **ایچون** تکرار ایدن اوتوزدر.

اللهك نعمتلرینی تکرار **ایچون** ذکر اولونان آیتده نعمتلری انکار **ایدن** منکرلرك توبیخنك شدتنه دلالت ایتمك اوزره اسماء حسنی ایچندن **مالکیة** دلالت **ایدن** رب اسم شریفی وارداولمش ومنکرلرك تکذیبلری آیتك اولنده بیان اولونان نعمت اوزرینه ترتب ایتدیکنه اشارت ایچون آیت دائما **فا** لفظیله وارد اولمشدر.

شو بیاناته نظراً **معنای نظم** : [تعداد اولونان نعمتلری کوزلریکز کورور وقولاقلریکز طویار وآغزیکز طادارکن هانکیسنی انکاره قدر جرأت ایدرسکز وتکذیبه جسارتکز نه‌دن ایلرو کلیور ؟] دیمکدر.

*
* *

واجب تعالی بوندن اول تعداد اولونان نعمتلری انکار ایدنلری تکدیر ایتدکدن صوکره دیکر نعمتلری تعداد ایتمك اوزره ﴿ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ * وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ * فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بیوریور.

[الله تعالی انسانی آتشده پیشمش کره‌مید کبی قورو چاموردن خلق ایتدی وجنیلرك پدرینی آتشك علوندن خلق ایتدی. اصل یارادیلیشکز بویله اولونجه ای انس وجن! ربکزك نعمتلرندن هانکیسنی تکذیب ایدرسکز ؟]

یعنی ؛ الله تعالی ابوالبشر اولان آدمی صداصاحبی وقورومش آتشده یانمش صاقسی‌یه بکزه‌ین چاموردن یاراتدی و کوزل بر صورته مالك قیلدی. شو حالده انسانلرك اصل خلقتلرینی دوشونه‌رك الله تعالی‌یه ایمانله برابر چوق شکر ایتملری لازمدر والله تعالی جنیلرك بابالری اولان ابلیسی صافی بیاض وقیرمزیلقله قاریشمش آتش علوندن خلق ایتدی. شو حالده ناصل اولیورکه بوکبی نعمتلری انکاره جسارت ایدر وهانکیلرینی تکذیب ایدرسکز ؟

فخر رازینك بیانی وجهله صلصال ؛ **قورومش واوقدر قورومشكه جام کبی صدا چیقارر برحاله کلمش چامور** دیمکدر. فخار ؛ **آتشده پیشمش صاقسی که دستی وابریق بو قبیلدندر**. جان ؛ **جنیلرك بابالریدر**. حضرت آدم انسانلرك بابالریدر. مارج ؛ **صافی علودر**. شوحالده انسانلرك باباسی قورو چاموردن وجنیلرك باباسی صافی آتشدن خلق اولونمشدر. بناءً علیه انسانك قالین وقارانلق قاتی برچاموردن خلق اولونوب جنك بیاض، صاف، پارلاق ولطیف برجسمدن خلق اولوندیغی حالده انسانك افضل اولمسی انسانلرك جناب حقه دها زیاده شکر ایتملرینی مستلزمدر. حضرت آدمك مایهٔ اصلیه‌سی طوپراق اولوب صوکره یاپیشیق یوغرولمش ودها صوکره کیره‌مید پارچه‌سی کبی قورومش چاموردن واولادینك **ماء مهین یعنی حقیر نطفه‌دن** خلق اولوندیغی جهتله بعض آیتده صلصالدن وبعض آیتده طوپراقدن وبعض آیتده حمأ مسنوندن یعنی قوقمش چاموردن خلق اولوندیغنی بیان ایدن آیتلر بیننده منافات یوقدر. زیرا ؛ هربرآیت آیری بر زمانده واقع اولان حاللری بیان ایتدیکندن هپسی طوغرودر. چونکه؛ خلقت آدم اطواردن اطواره نقل صورتیله حصول بولدیغندن هربرآیتك مرجعی باشقه‌در. بناءً علیه ؛ آیتلر بیننده اصلا اختلاف یوقدر. شوحالده بو نعمتلرك هانکیسی انکار وتکذیب اولونابیلور ؟

*
* *

واجب تعالی انسله جنك یارادیلیشلرینه دائر اولان نعمتلرینی بیاندن صوکره بونلرك

خارجنده اولان بعض نعمتلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ * فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بيوريبور .

[الله تعالى ايكى مغرب وايكى مشرقك ربيدر . اويله اولونجه ربكزك هانكى نعمتلرينى تكذيب ايدرسكز ؟]

يعنى ؛ الله تعالى كونشك يازين طوغديغى وقيشك طوغديغى مشرقلرك ويازين وقيشين ايندييكى مغربلرك ربى اولونجه اى انس وجن! بو مشرقلر ومغربلر اوزرينه ترتب ايدن نعمتلردن هانكيلرينى انكار ايدر وتكذيبه قدر جسارت ايدرسكز ؟]

برشيئك ايكى طرفنه مالك اولان اكثريتله كليسنه مالك اولديغندن جناب حق بو آيتده مشرقله مغربه مالك اولديغى بيانله بوتون دنيايه مالك اولديغى بيان بيورمشدر. چونكه؛ مشرقه ومغربه مالك اولان الله تعالى‌نك آنلرك آره‌سنده‌ده مالك اولاجغى اولويتله ثابتدر . بناءً عليه؛ بو آيت جناب حقك موجوداتك كافه‌سنك مالكى ورئيسى اولديغنه واو موجوداتده انسانلر ايچون خلق اولونان منفعتلرك خالقى وربى اولديغنه دلالت ايدر . بناءً عليه ؛ فصول اربعه‌نك وفصول اربعه‌دن هر فصله مناسب ييتيشه‌جك وايچيله‌جك نعمتلرك ميدانه كلمسى واعتدال اوزره هوانك حاصل اولمسى وبونك امثالى نيجه نيجه يوزبيكلرجه نعمتلرك مشرق ومغرب واسطه‌لريله حاصل اولديغنه اشارتله انسانلرك بو كبى نعمتلرى انكارلرى غايت چيركين اولديغى بيانله بو نعمتلرك شكرينى ادا ايتمك واجب اولديغى بيان بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالى مشرقله مغربك ربى اولديغى بياندن صوكره آنلرك آره‌سنده اولان دكزلرى ذكرله دكزلرده اولان نعمتلره اشارت ايتمك اوزره ﴿ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ * بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ * فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بيوريبور .

[الله تعالى ايكى دكزى بر برينه كوندردى آنلرده ملاقى اولورلر ولكن آره‌لرنده

مانع واردر ، بريسى ديكرينه غلبه ايتمز . حال بويله اولونجه الله تعالى‌نك نعمتلرندن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز ؟]

يعنى ؛ الله تعالى صويى طاتلى اولان دكزله صويى آجى اولان دكزى كوندردى كه او دكزلر بر برينه مجاور اولدى وهر ايكيسى يكديكرينه طوقونديغى حالده آره‌لرنده قدرت الٓهيه‌دن حائل ومانع واركه آنلرك يكديكرينه اوجلرى متصل اولمقله برابر بوتون بوتون بر برينه قاريشوب بريسى اوبرينى ابطال ايده‌مز وقوتنه وطبعنه وخاصيتنه خلل كتيره‌مز. بناءً عليه ؛ هر برى كندى خاصيتنى وطبعنى محافظه ايدر . يعنى آجى صو آجيلغنى وطاتلى صوده طاتليلغنى محافظه ايدر . شو حالده اى انس وجن! ربكزك نعمتلرندن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز ؟

فخر رازى وقاضينك بيانلرى وجهله ايكى دكزله مراد ؛ **صوبلى آجى وطاتلى اولان دكزلردر. ياخود بحر رومله بحر فارسدر . ياخود بحر رومله بحر هنددر . ياخود بحر محيطله آندن آيريلان پارچه‌لردر .**

خلاصه ؛ دكزلرك بر برينه مجاورتلريله برابر هر برينك كندى موقعندن طاشارق ديكرلرينه غلبه وكندى موقعنده بولونوب طغيان ايده‌رك خلقى اضرار ايتمه‌مسى وهر برينك كندى خاصه‌سنى محافظه ايله خلقك منافعنه خادم اولمسى انكارى غير قابل نعمت الٓهيه ومرحمت سبحانيه جمله‌سندن اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى ايكى دكزك بر برينه متصل اولملريله برابر هر كسك موقعنده موجوديتنى محافظه ايدوب آخره غلبه ايتمه‌مسى نعمت الٓهيه جمله‌سندن اولديغى بياندن صوكره دكزلرك بعض منفعتلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ * فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بيوريبور .

[او ايكى دكزدن اينجو ومرجان چيقار . حال بويله اولونجه ربكزك نعمتلرندن هانكيسنى انكار ايدرسكز ؟]

يعنى ؛ انسانلرك زينتلرندن اك قيمتلى انجولر ومرجانلرى دكزلردن چيقوب الله تعالى ده بونلرى سزك ايچون خلق ايدوب سزلرده بونكله تزين ايدنجه ربكزك بوكبى نعمتلرندن هانكيسنى تكذيبه جسارت ايدرسكز؟ چونكه؛ كوزلريكز كورديكندن انكاره مجالكز يوقدر .

فخررازينك بيانى وجهله اينجونك آجى صوده حاصل اولوب طاتلى صوده اولماديغى مشهور ايسه ده صحيح اولان صدف دنيلن بالق اولا نيسان ياغمورندن حاصل اولان اينجوى طاتلى صودن آلور. بعده حامل اولان خاتونلرك حملك ايجابى بعض شيئى زياده جه آرزو ايتديكى كبى صدف ده اينجويه حامل اولدقدن صوكره حملك ايجابى طوزلولق آرزو ايده رك صوبى آجى اولان دكزه چكيلور واينجو بويودكجه ثقلتنك ايجابى آجى صو ايچنده قالوب اينجو آرايجيلرى آجى صو ايچنده بولدقلرندن اينجونك آجى صوده اولمسى شهرت بولمشدر وآيتده هرايكى صوده حاصل اولديغى بيان ايتمشدر. زيرا ؛ صدف اينجوبى طاتلى صودن آليور آجى صوده بويوتيور. بناءً عليه ؛ اينجونك هرايكى صو ايله ده حاصل اولديغى بوآيت بيان ايتمشدر. اكر شهرتى كبى حقيقةً آجى صوده حاصل اولورسه ايكى دكزك بربرينه ملاقى اولمسيله بر دكز حكمنده اولديغى جهتله آيتك معناسى طوغرودر وواقعه مطابقدر .

واجب تعالى بوندن اولكى آيتلرده طوپراقدن آدمى وآتشدن جنى خلق ايتديكنى بيان ايتديكى كبى بوآيتده ده اينجو ومرجان كبى غايت قاتى وسرت شيلرى جيويق صودن خلق ايتديكنى بيانله عناصر اربعه دن بواوچنك عجيب وغريب مخلوقلره اساس اولديغنى بيان بيورمقله قدرت قاهره صاحبى اولديغنى اثبات ايتمشدر .

* * *

واجب تعالى دكزلره ودكزده اولان انسانلرك بعض منفعتلرينه اشارتدن صوكره دكزلر اوزرنده يوروين كميلره اشارت ايتمك اوزره ﴿ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بيورييور .

[الله تعالى ايچون درياده ياپلمش ويوكسك كميلر واردركه آنلر طاغلر كبى صودن

يوقارووده در وسز آنلره بينرايسته ديككز يرلره سيروسفر ايدرسكز ويوكلريكزى يوكله تير كوتورورسكز. شوحالده اللهك سزه ويرمش اولديغى نعمتلردن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز ؟]

يعنى ؛ سوره نك اولندن بورايه كلنجه يه قدر تعداد اولونان نعمتلردن بر چوقلرى وار ايسه ده او نعمتلر جمله سندن الله تعالى نك طاغلر كبى درياده يوكسك كميلرى ده واردر . آنلر درياده سزك منفعتكزه خدمت ايتمك اوزره جريان ايدرلر .

هرنه قدر درياده جريان ايدن كميلرك صاحبلرى وارسه ده آنلر صاحب مجازى اولوب صاحب حقيقيسى الله تعالى اولديغنه اشارت ايچون واجب تعالى آنلرى كندى ذاتنه نسبت ايتمش وكميلرك طاغلر كبى عظمتلى اولديغى بيانله دكزلرك عظمتنه اشارت ايلمشدر . زيرا ؛ درياده جسامت اولمسه طاغلر كبى كميلرى قالديره ميه جغى هركسجه معلوم اولان برحقيقتدر وكميلرى انسانلر ياپارلر وايشله تيرلرسه ده مواد اساسيه سى اولان تخته لرى وميخلرى ودميرلرى جناب حق خلق ايتديكى ايچون كميلرى كنديسنه اسناد بيورمشدر .

* * *

واجب تعالى نعمتلرينى بياندن صوكره او نعمتلرك شكرى اولان عبادته ترغيب ايتمك اوزره ﴿ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ * وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بيورييور .

[ارض اوزرنده اولان هركيمسه هلاك اوله جقدر . عظمت وشان وقوللرينه لطف واحسان صاحبى اولان ربك تعالى نك ذات الوهيتى باقيدر . حال بويله اولنجه ربكزك نعمتلرندن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز ؟]

يعنى ؛ ارض اوزرنده قرار ايدن انس وجن وبلكه جمله حيوانات ومخلوقات فانى وهلاكه معروضدر . بناءً عليه ؛ عاقبت جمله سى هلاك اوله جقدر وجلالت وعظمت واكرام وانعام صاحبى اولان ربك تعالى نك ذات الوهيتى باقيدر . يعنى مخلوقاته عارض اولان عوارضك جمله سندن ربك تعالى منزهدر . شو حالده مخلوقاتك هلاكى سببيله آخرت ميدانه كلوب

انسانه حيات ابديه حاصل اولاجغی جهتله هلاك انسان ايچون نعمت اولديغی كبی الله تعالی‌نك بقاسی‌ده نعمتدر . بناءً عليه ؛ شو نعمتلردن هانكيسنی تكذيب ايدرسكز ؟

فخررازی وقاضينك بيانلری وجهله مخلوقاتك جمله‌سی فانی وهلاك كه معروض اولدقلری حالده تهديددن انتفاع ايده‌جك عقل صاحبلری اولديغی جهتله **عقل صاحبلرينه مخصوص اولان** (مَن) لفظی وارد اولمشدركه ذوی العقول فانی اولونجه باشقه‌لرينك فانی اولاجغی اولويتله ثابت اولديغی كبی ذوی العقولی باشقه‌لرينك اوزرينه ترجيح وتغليب‌ده واردر .

خلاصه ؛ انسانلرك فانی وآز زمانلرينی چوق عبادته صرف ايتمك لازم اولديغی و ألنده بولونان امواله ومعيتده بولونان اولاده واحبابه اعتماد ايتمك جائز اولماديغی وبلايايه صبرك لزومی ودنياجه اعتبار صاحبی اولان بويوكاره يقين اولمقده فائده اولماديغی و جمله مخلوقاتك هلاك كه معروض اولديغی وآنجق باقی اولان واجب تعالی اولديغندن دنياده وآخرتده آنجق اعتماد ذات الوهيته اولوب اعتماد ايتمك لازم اولان واجب تعالی‌يه عبادتدن خالی قالمامق لازم كلديكی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی ذات الوهيتنك بقاسنی بياندن صوكره جمله مخلوقاتك كنديسنه محتاج اولديغی وهر كس محتاج اولديغی شيئی كنديسندن ايسته‌ديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ يَسْئَلُهُ مَنْ فِی السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِی شَاْنٍ * فَبِاَیِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بيوريور .

[كوكلرده ويرده بولونان ذی روحك جمله‌سی محتاج اولدقلری شيئی الله تعالی‌دن ايسترلر والله تعالی‌ده ايسته‌دكلرينی ويرر . زيرا ؛ الله تعالی هر كون كونا كون شيلر احداث ايدر . حال بويله اولونجه الله تعالی‌نك هانكی نعمتلرينی تكذيب ايدرسكز ؟]

يعنی ؛ باقی اولان الله تعالی‌دن كوكلرده ويرده بولونان ملكلر و انس و جن جمله مخلوقات وجودلرينك صحتنی ودين ودنيالرينی وقصورلرينك مغفرت اولونمسنی وعبادت ايده‌جك وجودلرينك قوتنی وسائر محتاج اولدقلری شيلرك جمله‌سنی الله تعالی‌دن ايسترلر .

چونكه ؛ ارادهٔ الٰهيه خارجنده هيچ برشی وجود بولاميه‌جغندن هر كس محتاج اولديغی هرشيئی جناب حقدن ايسته‌مكدن باشقه برچاره اولماديغنی بيلديكندن آندن ايسترو آنك قدرتنه التجا ايدر . اوحالده هر شخص محتاج اولديغی شيئی الله تعالی‌دن ايسته‌مكله مكلفدر . زيرا ؛ الله تعالی هر كون قضا وقدرينه موافق اولان شيلری ايجاد ايدر . بناءً عليه ؛ بعضيلرينی احيا، بعضيلرينی اماته ، بعضيلرينی زنكين، بعضيلرينی فقير، بعضيلرينی عزيز وبعضيلرينی ذليل قيلار . بعضيلرينی صحيح ، بعضيلرينی خسته ، بعضيلرينی مسرور وبعضيلرينی محزون ايتمكله دعا ايدنلرك دعالرينه اجابت ايتمك وايسته‌دكلرينی استحقاقلرينه كوره ويرمك كبی نيجه يوزبيكلرجه عجيب وغريب شيلر ايجاد ايدر . بناءً عليه ؛ هر كون شئونات الٰهيه صايلماز و توكنمزدر . حال وشان بويله اولونجه ای انس وجن! ربكزك هانكی نعمتلرينی تكذيبه جسارت ايدرسكز ؟

فخر رازی وبيضاوينك بيانلری وجهله بو آيت يهود طائفه‌سنی رد ايچون نازل اولمشدر . چونكه ؛ يهوديلر الله تعالی جمعه ايرتسی كونی هيچ برشيئی ايجاد ايتمزديرلر . بونلرك شو اعتقادلرينی آيت جليله ابطال ايتمش والله تعالی‌نك شئونی وايجادی هروقت جاری اولديغنی بيان بيورمشدر . شأن ايله مراد ؛ **مقدرات الٰهيه‌نك وقت معيننده سوقنی ايتمكدن عبارتدر** دنيلديكنه نظراً « هرشی ازلده تقدير اولوندی . بناءً عليه ؛ شيمدی شأن اولماز » ديه‌رك ايراد ايديلن سؤال مردوددر . زيرا شو توجيهاته نظراً ازلده مقدر اولان شيئك وقت وزماننده حاصل اولمسی؛ شأن الٰهيدر . چونكه ؛ ازلده تقدير ايتديكنی لايزالده ايجاد ايديور وبالخاصه قوللرك كوزلری اوكنده هر كون بيكلرجه شئونات الٰهيه ظهور ايدوب دورمقده‌در. الله تعالی آن واحده برپرينه مختلف بيكلرجه شيلری ايجاد ايدر . زيرا ؛ شئوناتدن بعضيلرينی ايجاد ديكرلرينی ايجاده مانع دكلدر . چونكه ؛ الله تعالی بر فعلی ايجاد ايدركن ديكرينی ايجاده مانع بولونسه عاجز اولمسی لازم كلير . حالبوكه الله تعالی عجزدن منزه قدرت كامله صاحبيدر . اما بزلرك بر ايشی ايشلركن ديكرينی ايشليه‌مه‌ديكمز كمال عجزيمزدندر .

(ابن عيينه) دن روايت اولونديغنه نظراً بوتون زمان ؛ **عندالله ايكی كوندر** :

برسى ؛ مدت دنيادر ، ديكرى زمانه آخرندر . واجب تعالى‌نك دنياده شئوناتى ؛ امر ، نهى ، ايجاد ، احيا ، اماته ، ويرمك وآلمق ، اصلاب آباده ارحام امهاته انسانلرك مايهٔ اصليه‌لرى اولان نطفه‌لرى ايصال ايتمك ، ارحام امهاتده دنيايه انسانلرى چيقارمق ، دنياده عمرينى اكمال ايدنلرى قبرلرينه سوق ايتمك وسائر عجائب وغرائبى ايجاد ايلمكدر .

بعض مفسرينك بيانلرى وجهله حكمدارك برىسى وزيرينه بو آيتك معناسنى سؤال ايتمسى اوزرينه وزيرى بركون دوشونمك اوزره مساعده ايستر . وزير نه جواب ويره‌جكنى دوشونوركن معيتنده بولونان كوله‌سى وزيرك نه دوشونديكنى سؤال ايدر وزير حقيقتى بيان ايدنجه كوله بو سؤالك جوابنى مساعده ايدرسه تاجدارك حضورنده ويره‌جكنى سويلر . وزير مساعده ايدوب حضوره كلنجه كوله آيتى تفسيره باشلار وديركه « اى ملك ! اللهك شأنى ؛ كيجه‌يى كوندوزه وكوندوزى كيجه‌يه قويمق و اولودن ديرى‌يى وديريدن اولويى چيقارمق وخسته‌لره شفا ويرمك وصاغ اولانلرى خسته ايتمك وعافيتده اولانلرى مبتلا قيلمق ومبتلا اولانلرى ساحهٔ سلامته چيقارمق وفقيرى زنكين وزنكينى فقير وقوى‌يى ضعيف وضعيفى قوى قيلمقدر » دينجه حكمدار وزيرينه وزارت البسه‌سنى چيقارمه‌سنى امر ايدوب كوله‌يى وزير تعيين ايدنجه كوله افنديسنه « اى افندى ! ايشته بوده اللهك بر شأنيدر » ديمكله مجلسه ختام ويريلور . والحاصل شئونات الٰهيه ؛ هر كون بيكلرجه شيلرى ايجاد ايتمكدر .

* * *

واجب تعالى قوللرينه احسان ايتديكى شيلرى بياندن صوكره بو نعمتلرك شكرينى ادا لازم اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَ الثَّقَلَانِ ۞ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بيوريور .

[سزك ايچون دنيا شئوناتندن يقينده فارغ اولورز . اى انس وجن ! حال بويله اولونجه ربكزك نعمتلرندن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز ؟]

يعنى ؛ سوره‌نك بدايه‌سندن بورايه كلنجه‌يه قدر تعداد اولونان نعمتلر اوزرينه شكر ايدوب ايتمه‌ديككزى سزه كوسترمك ايچون بز شئونات دنيويه‌دن فراغت ايدر وشئونات قيامته باشلارز . بناءً عليه ؛ شكريكزك ثوابنى وشكر ايتمه‌ينلرك جزاسنى ويررز . شو حالده سزك ايچون واجب اولان ؛ اللهك سزه ويرمش اولديغى نعمتلرك شكرينى ادا ايدوب عند الٰهيده محجوب اولمامقدر .

فخررازى وبيضاوينك بيانلرى وجهله انس جن ارضه اوزرنده ثقيل اولدقلرندن ثقلان ديلمشدر . بو آيت جليله ؛ اهل طاعتى طاعته تشويق و اهل معصيتى معصيتدن تنفير ايتمشدر . چونكه واجب تعالى يوم قيامتده هر كسك جزاسنى ويرمك ايچون دنيادن يقينده فراغت ايده‌جكنى بيان ايدنجه آز بجق عقلى اولان بر كيمسه حضور الٰهيده مسروريتنى موجب اولاجق اعمال صالحه‌يه سعى ايدوب محزون اولماسنى ايجاب ايدن فنا عمللردن احتراز ايدر . بناءً عليه بو آيت جليله ؛ صالحلر زمره‌سنه تبشيرى و فاسقلر زمره‌سنه تهديدى متضمندر . تهديد ايله تبشيرك مرجعلرى باشقه اولديغى جهتله بر آيتده اجتماعنده مانع يوقدر . بناءً عليه ؛ بر آيت هم تهديدى هم ده تبشيرى متضمن اولور .

* * *

واجب تعالى شئونات اخرويه‌يه اشارتله ثقلانه خطاب ايتدكدن صوكره ثقلانى تفسير و آنلرك عاجز اولدقلرنى كنديلرينه تفهيم ايتمك اوزره ﴿ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا مِنْ اَقْطَارِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ اِلَّا بِسُلْطَانٍ ۞ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بيوريور .

[اى انس وجن جماعتى ! اكر سز سموات وارضك اطرافندن چيقوب كيتمكه قادر ايسه‌كز چيقك كيدك . حالبوكه سز چيقمغه قادر اولامازسكز ، الا بر قوت وقدرتله چيقابيليرسكز كه او قدرت ده سزده يوقدر . حالكز بويله ايكن ربكزك نعمتلرندن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز ؟]

يعنى ؛ اى انس وجن جماعتى ! اكر سز مأمور اولديغكز تكاليف الٓهيه‌مدن قاچمق و قهرمدن قورتولمق مقصدينه بناءً عبادتى ترك ايتمك ايسترسه‌كز ويرك و كوكلرك اطرافندن بر يول بولوب يرك و كوكلرك خارجنه چيقمغه قادر اولورسه‌كز درحال چيقك ولكن چيقامازسكز، آنجق بزم طرفمزدن سزه احسان اولونان برقدرتله چيقابيليرسكز. حالبوكه بزم طرفمزدن سزه ويريلمش بويله برقدرت ده يوقدر . بناءً عليه؛ دنياده يردن و كوكدن چيقمق صورتيله قهريمزدن قورتولامديغكز كبى آخرتده دخى عذابمزدن قورتولامازسكز. شو حالده ربكزك سزه دوغرى يولى كوسترمك و اكرى يوله كيتمه‌مك اوزره تنبيهى و قصورلريكزك عفوى و دلائل عقليه ونقليه ايله ارشادى كبى بر طاقم نعمتلرندن هانكيسنى تكذيبله انكاره جسارت ايدرسكز ؟

فخر رازينك بيانى وجهله اطراف عالمدن چيقوب قاچمق ممكن اولسه جنيلرك حالى قاچمغه انسانلرك حاللرندن دها زياده مساعد اولمسنه بناءً بو آيتده جنيلر تقديم اولونمش وعذابدن قورتولمغه باشقه چاره اولمايوب آنجق قدرت الٓهيه‌يه التجا ايتمك اولديغى بيانله جناب حق انس وجنى اطاعته دعوت ايتمشدر . يعنى عذابدن قورتولمق ايچون نه قدر چاره آراسه‌لر وحيله‌لر دوشونسه‌لر عفو الٓهيدن وقدرت سبحانيه‌دن باشقه چاره اولمادیغى بيانله اوامر الٓهيه‌يه امتثالك لزومنه اشارت اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالى انس و جنك دنياده و آخرتده عذابدن قورتولملرينه قدرت الٓهيه‌نك غيرى بر چاره اولماديغى بياندن صوكره عذابدن خلاص اولامايانلرك عذابلرينك كيفيتى بيان ايتمك اوزره ﴿ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ * فَبِاَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بيوريور .

[اى انس و جن ! سزك اوزريكزه دومانله قاريشمش آتشك علوى كونديريلور . شو حالده او آتشدن قورتولمق ايچون سز هيچ بر كيمسه‌دن ياردیم كوره‌مزسكز . حال بويله اولونجه ربكزك نعمتلرندن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز ؟]

يعنى ؛ اى انس و جن ! اللهك قدرتنك غيرى سزى عذابدن قورتاره‌جق بر شى اولمانجه يوم قيامتده كوتو عمللريكزك جزاسى اولارق سزك اوزريكزه شدتلى آتشله قاريشمش دومان وآتشده أريديلمش باشكزدن دوكولمك اوزره باقير كونديريلور و سزده بو آتشدن و أريديلمش باقيردن قورتولمق ايچون بر ياردیمجى بولاماز و ياردیم كوره‌مزسكز . جناب حقك آخرت عذابنى سزه بيان ايتمسى بر نعمت اولديغى كبى اطاعت ايدنلرله عصيان ايدنلرك جزالرينى آيرى آيرى ترتيب ايتمك دخى بر نعمت اولونجه ربكزك شو نعمتلرندن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز ؟ چونكه ؛ الله تعالى‌نك كناه ايشله‌ين قوللرينى تهديدله كناهدن واز كچمه‌لرينى تنبيه بيورمسى وظالملردن انتقام آلاجغنى ومظلوملرى مسعود ايده‌جكنى بيان ايتمسى قوللرى حقنده عين نعمتدر وبو نعمتلرك هيچ بريسنك انكارى قابل دكلدر . بناءً عليه ؛ آخرتى كورمزدن اول بو نعمتلرك شكرينى ادا ايله عذابدن قورتولمانك چاره‌سنى آرامق انسانلر اوزرينه واجبدر .

خلاصه ؛ انس و جندن عاصيلر اوزرينه دومانله قاريشمش آتشك علوى وآتشله أريديلمش باشلرينه دوكولمك اوزره باقير كونديريله‌جكى و بو عذابدن قورتولمق ايچون عاصيلرك بر ياردیمجى بولاميه‌جقلرى وبونلرى جناب حقك بيان بيورمسى قوللرى حقنده نعمت اولوب بو نعمتلرى تكذيبه مجال اولماديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى آتشدن علو كوندرمكله عاصيلره عذاب ايده‌جكنى بياندن صوكره يوم قيامتك شدتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ * فَبِاَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بيوريور.

[قيامتده سما يارلديغى وقتده زيتون ياغى كبى قيرمزى اولور. حال بويله اولونجه ربكزك نعمتلرندن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز ؟]

يعنى ؛ غضب الٓهينك شدتندن متأثر اولارق كوك ياريلوب پارچه پارچه اولديغنده سما آچيلمش كل كبى قيرمزى اولور و أريديلمش زيتون ياغى كبى كونا كون رنكلره

کیرر و سما بو حاله کیرنجه سزك ایچون آخرت تدارکی ممکن اولاماز . حال بویله اولونجه ربکزك سزه بونلری بیانله آخرت ایچون تدارکاتده بولونمسنه تنبیهی کبی نعمتلردن هانکیسنی انکار ایدرسکز ؟ البته هیچ برینی انکار ایده‌مزسکز . زیرا ؛ بو کبی عذابلری خبر ویرمکله قوللرینی انتباهه دعوت ایتمشدر . شو حالده انکار شویله دورسون بو مثللو نعمتلرك شکرینی ادا شیمهٔ عبودیتدن ولوازم ایماندندر .

بو آیتده فا لفظی بعض احادیث جلیله‌ده بیان اولوندیغی وجهله بوندن اولکی آیتده انس وجن اوزرینه کوندریله‌جکی بیان اولونان آتشك، قیامتدن اول یمن جهتندن ظهور ایدوب ناسی محشره سوق ایده‌جك آتش اولمسنه دلالت ایدر. زیرا فا لفظی؛ تعقیبه دلالت ایتدیکندن او آتشك اول واقع اولوب عقیبنده سمانك یارلمسی حاصل اولاجغنه دلالت ایدر . سمانك یارلمسی ایسه قیامتده واقع اولاجقدر . بو آیتده شرطك جزاسی مقدردر. یعنی « قیامتك دهشتندن سما یاریلوب پارچه پارچه اولارق زیتون یاغی کبی أریيوب قیزاردیغی وقتده عاصیلر اوکونك شدتلی عذابندن قورتولمق ایچون یاردیمجی بولامادقلری کبی فراره میدانده بولامازلر » دیمکدر . شو حالده شرطك جزاسی ؛ فرار ایده‌میه‌جکلرینی بیاندر.

*
* *

واجب تعالی سمانك یارلدیغنده عاصیلرك فرار ایده‌میه‌جکلرینی ویاردیمجی بولامیه‌جقلرینی بیاندن صوکره قیامت کونده جریان ایده‌جك بعض حاللری بیان ایتمك اوزره ﴿ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْئَلُ عَنْ ذَنْبِهِ اِنْسٌ وَلَا جَانٌّ * فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بیوریبور .

[سمانك یارلدیغی قیامت کونده انسله جن کناهلرندن سؤال اولونمازلر . چونکه ؛ هنوز سؤال موقعنه کلمه‌مشلردر . حال بویله اولونجه ربکزك نعمتلرندن هانکیسنی تکذیب ایدرسکز ؟]

یعنی ؛ اوکونك شدتندن کوکلر پارچه‌لانوب ناس محشره سوق اولونمق اوزره قبرلرندن قالقوب هرکس کندی عملنه موافق بر صورتده محشره کیدرکن انسله جندن هیچ بر کیمسه‌نك کناهندن سؤال اولونماز. زیرا؛ هرکس یولده‌در، سؤال زمانی دکلدر.

ایشته الله تعالی‌نك بو احوالی خبر ویرمسی وبو خبرك هرکسك او کونده عذابدن قورتولمق ایچون چاره آرامسنه سبب اولمسی انسله جن حقلرنده عین نعمت اولونجه بو نعمتلردن هانکیسی تکذیب اولونابیلور ؟ یاخود بیضاوینك بیانی وجهله هرکسك سیماسندن کناهکار اولدیغی معلوم اولدیغی جهتله سؤال موقعنه وارمقسزین سؤاله حاجت یوقدر وانسله جن یکدیکرینك کناهندن سؤال اولونماز. زیرا ؛ هرکسك کناهی کندی دفترنده کوریله‌جکدر.

*
* *

واجب تعالی سمانك یاریلاجغی کونده جریان ایده‌جك احوالدن بعضیسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمٰيهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْاَقْدَامِ * فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بیوریبور .

[صاحب جرم اولانلر سیمالریله بیلنور . زیرا ؛ حزن علامتلری یوزلرنده کوریلور. بناءً علیه ؛ زبانیلر طرفندن آنلر آنلرینك صاچلریله آیاقلرندن طوتولورلر. حال بویله اولونجه ربکزك نعمتلرندن هانکیسنی تکذیب ایدرسکز ؟]

یعنی ؛ هرکسك سیماسی ، کناهکار اولوب ارباب جرم وجنایتدن اولدیغنی بیلدیرر وجنایت اربابندن اولونجه آنلر زبانیلر طرفندن آلین صاچلریله آیاقلری بربرینه باغلانارق جهنمه آتیلورلر .

جنایت اربابنك سیمالری ایله مراد ؛ کناهلرینك اثری اولارق یوزلرنده اولان سیاهلق وکوزلرنده اولان چیرکینلك وهر طرفلرینی حزن وکدرك احاطه ایتمسیدر. بو کبی علائم ایله آنلر اهل عرصات عندنده معلوم اولورلر، هیچ کیمسه‌نك سؤالنه حاجت مس ایتمز . زیرا ؛ هرکس آنلرك جرم وجنایت صاحبلری اولدیغنی بیلیر وآنلره اهانت وحقارت اولمق اوزره جهنمه آلنلرندن وآیاقلرندن طوتیلارق آتیلورلر . ایشته واجب تعالی‌نك اهل عصیانك عصیانلری سببیله یوزلرنده برطاقم چیرکینلکلر ظهور ایدوب هرکس نظرنده رذیل ورسوای اولاجقلرینی وعاقبت کمال حقارتله جهنمه آتیلاجقلرینی بیان

بیورمسی عقلی اولانلر ایچون نعمت اولوب آخرت ایچون تدارکاتده بولونمغه سبب اولونجه ربکزك شو نعمتلرندن هانکیسنی تکذیب ایدر وانکاره جسارت ایدرسکز ؟

آلنلرندن و آیاقلرندن طوتولمغه کلنجه ؛ مفسریندن بعضیلری عاصیلردن برقسمنك آلنلرندن و برقسمنك‌ده آیاقلرندن آلنمسیله توجیه ایتدیلر وبعضیلری‌ده عاصیلرك آیاقلری آلنلرینه باغلانمق صورتیله طورطوب برکوتوك مثابه‌سنده کمال حقارتله آتیلاجقلرینی بیان اولنمسیله توجیه ایتدیلر . شو معنالردن هانکیسی مراد اولونورسه اولونسون جهنمه آتیلاجق کیمسه‌لره اهانت معناسی موجوددر .

(فیؤخذ) لفظنده بولونان فا لفظی ترتیبه وسببیته دلالت ایتدیکندن عاصیلرك آلنلرندن و آیاقلرندن آتلملرینك سببی ؛ مجرملرك سیمالرنده کوریلان جرملری اولدیغنه دلالت ایدر. شوحالده عاصیلرك کمال رذالتله جهنمه آتلملرینه علت ؛ کندی جنایتلریدر . بناءً علیه ؛ بوجمله ماقبلنده اولان جمله‌نك نتیجه‌سیدر وتقریر کلام شویله‌در : « اهل جرم آلنلرندن و آیاقلرندن طوتیلورلر . زیرا ؛ آنلرك جرم صاحبی اولدقلری سیمالرندن بیلنور . هرجرم صاحبلری که سیمالرندن بیلنه ، آنلر آلنلرندن و آیاقلرندن طوتیلورلر . اوحالده جرم صاحبی اولانلر آلنلرندن و آیاقلرندن طوتیلورلر » دیمکدر .

*
* *

واجب تعالی عاصیلرك جهنمه آیاقلریله آلین صاچلرندن طوتولوب آتیلاجقلرینی بیاندن صوکره جهنمده آنلره اولاجق معامله‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿ هٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ * يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ * فَبِاَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بیوریبور .

[اهل جهنم جهنمه آتیلنجه آنلره خطاباً « شو جهنم مجرملرك تکذیب ایتدکلری جهنمدر واو مجرملر جهنمك آتشیله غایت صیجاق صو آره‌سنده دولاشیرلر . ربکزك عاصیلره عذابی بویله شدتلی اولدیغی حالده سزه طوغرو یولی کوسترمکله بوکبی عذابلردن قورتارنجه ربکزك نعمتلرندن هانکیسنی تکذیب ایدرسکز؟ » دنیلور .]

یعنی ؛ او مجرملر جهنمه آتلدقلرنده زبانیلر طرفندن آنلره خطاباً تکدیر صورتیله دنیلورکه « ایشته شو ایچنه آتلدیغکز جهنم شول جهنم که آنی دنیاده مجرملر تکذیب ایدرلردی » . زیرا آنلر شهوات نفسانیه‌لرینه تابع اولوب دنیایی آخرت اوزرینه ترجیح ایتدکلرندن هرلذتی دنیاده کورورلردی. او جرم وجنایت صاحبی اولانلر جهنم آتشیله جهنمده قیزدیرلمش وحرارتده نهایته وارمش صیجاق صو آره‌سنده ایکی طرفه قوشارلر. چونکه؛ آتشدن فرار ایدر صیجاق صویه تصادف ایدرلر وصو حرارتده نهایت درجه‌یه واردیغی ایچون صودن فرار ایدرلر شدتلی آتشه تصادف ایدرلر وبرطرفده عذابی تشدد ایدنجه دیکره التجا ایدر والی‌الابد بو منوال اوزره معذب اولور دورورلر .

آن ؛ جهنمده بر دره اولوب او دره‌یه اهل ناردن آقان ایرینلر وصاری صولر طوپلانور واو صورنده آقار . اهل جهنم او دره‌ده قالوب جهنم آتشنه آتلدیغی (کعب بن احبار) حضرتلرندن مرویدر . اهل جهنمك جرملرینی وجنایتلرینی عالمه تشهیر ایچون ضمیر موضعنده اسم ظاهر اولارق (مجرمون) لفظی وارد اولمشدر . زیرا (مجرمون) بدلنده ضمیر وارد اولسه‌ایدی صاحب جرم اولانلری جرمله تشهیر اولمازدی .

*
* *

واجب تعالی اهل جرمك جزالرینی بیاندن صوکره اهل طاعتك مکافاتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ * فَبِاَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بیوریبور .

[ربسنك حضورنده قیامدن قورقان کیمسه ایچون ایکی جنت واردر. شوحالده ربکزك نعمتلرندن هانکیسنی انکار وتکذیب ایدرسکز ؟]

یعنی ؛ بو دنیاده انس وجندن مکلف اولان هرشخص که آخرتده ربسنك حضورنده حساب ویرمك واعمالنك جزاسنی کورمك ایچون قیامدن خوف ایدر واو کونك سؤال وجوابندن قورقدیغی ایچون اعمال صالحه‌یه سعی ایده‌رك او کونده مقبول اولاجق عبادتله سعادتك اسبابنی حاضرلار. ایشته او کیمسه ایچون ایکی جنت واردر. زیرا جنتدن بریسی؛

عبادتنه مكافات اولوب ديكری ايسه كناهلری تركنه مقابلدر . چونكه انسله جنه بوتون تكاليف ؛ ايكی شيئه اولور : برنجيسی ؛ اوامره امتثال ، ايكنجيسی ؛ منهياتی ترك ايتمكلدر . بناءً عليه ؛ بو ايكی تكليفی قبول ايدوب رعايت ايدنلر ايكی جنتله تلطيف اولونورلر .

ياخود ايكی جنتدن بريسی جسمانی ديكری روحانيدر . چونكه ؛ مؤمن دنياده شهوات نفسانيه‌سنی جسميله ترك ايده‌رك عبادت واطاعت زحمتلرينه تحمل ايتديكی ايچون آخرتده جسميله تلذذ ايدر واعتقاداته رعايت واخلاق حسنه ايله تخلق واخلاق رذيله‌دن اجتناب ايتديكی ايچون روحله تلذذ ايدر . بناءً عليه ؛ بويله اولان كيمسه ايچون جنت ايكيدركه بری عقيدۀ صحيحنه ديكری‌ده عمل خالصنه مكافاتدر . ياخود جنتك بريسی ؛ عمله مكافاتدر ، ديكری ايسه احسانه الهيدر . والحاصل كناهكارلر ايچون ناصل كه عذاب ايكی اولوب بريسی عذاب نار ديكری صيجاق صو ايسه اهل جنت ايچون‌ده جنت ايكی اولوب بری ؛ روحانی ، ديكری ؛ جسمانيدر . بناءً عليه ؛ بو آيتده جنتك ايكی اولديغی واهل جنتك هرايكی جهتله تلذذ ايده‌جكلری بيان اولونمشدر .

. اهل جنتك جنتلر كندی ملكلری اولوب كيف مايشاء تصرف ايده‌جكلری جهتله تملكه دلالت ايدن لام ايله (لمن) وارد اولمشدركه هر كسك نائل اولديغی جنته باشقه بر كيمسه طرفندن مداخله اولمازو نعمتلری هر كسك كنديسنه مخصوصدر اصلا ممنوع دكلدر .

*
* *

واجب تعالی اهل جنته جنتك ايكی اولديغنی بياندن صوكره جنتلرك بعض صفتلرينی ذكرله قوللرينی عبادته تشويق ايتمك اوزره ﴿ ذَوَاتَا اَفْنَانٍ * فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بيوريور .

[او ايكی جنت بر چوق نعمت صاحبيدر . حال بويله اولونجه ای انس وجن ! ربكزك نعمتلرندن هانكيسنی تكذيب ايدرسكز ؟]

يعنی ؛ جناب حقك حضورنده قيامدن قورقان قوللری ايچون حاضرلاديغی جنتلر ، برچوق آغاجلر وميوه‌لر صاحبلريدر . چونكه ؛ هرجنتده يوز بيكلرجه آغاجلر وآنلرده خاطر وخياله كلمه‌دك ميوه‌لر موجوددر . آنلرك چوقلغنه اشارت ايچون چوقلغه دلالت ايدن تنوين ايله (افنانٍ) لفظی نكره اولارق وارد اولمشدركه آغاجلرك وميوه‌لرك نوعلرينی صايمقله توكنميه‌جكنه دلالت ايتسون .

بيضاوينك بيانی وجهله بو مقامده افنان ؛ آغاجلك داللری معناسنه اولديغنه نظراً « جنتلر آغاجلرك داللری ايله طولو وياپراقلری غايت رونقلی وكولكه‌لری پك زياده لطيف وهرجهتله فرحفزا ومنظره‌سی باقانلری اوصاندیرماز » ديمكدر . زيرا ؛ ياپراقلری عجيب وميوه‌لری غريب اولوب ييه‌نلر ايچون زحمت يوق آنجق لذت ومسرت واردر . شوحالده بوكبی نعمتلرك هانكيسی انكار اولونور ؟

*
* *

واجب تعالی جنتك بعض نعمتلرينی بياندن صوكره بعض آخری بيان ايتمك اوزره ﴿ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ * فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بيوريور .

[اوايكی جنتده جريان ايدرايكی نوع پيكاروادر . بويله اولونجه ربكزك نعمتلرندن هانكيسنی تكذيب ايدرسكز ؟]

﴿ فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ * فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾

[او ايكی جنتده هر برميوه‌دن ايكيشرنوع موجوددر . شوحالده ربكزك نعمتلرندن هانكيسنی انكار ايدرسكز ؟]

يعنی ؛ او جنتك هربرنده برنوع پيكار واركه او پيكار صاحبنك آرزوسنه تابعدر . صاحبی نره‌يه ايسترسه اورايه آقار ولونی وطعمی ورايحه‌سی اصلا بوزولماز . چونكه ؛ صافيق ابديدر وايچنلر ايچون غايت لذيذدر واو ايكی جنتده هرنوع ميوه‌دن بری قورو ديكری ياش وياخود رنكلری باشقه باشقه ايكيشر صنف ميوه‌لر واردر وصاحبنك

آرزوسنه‌تابعدر. ایسته‌دیکی میوه ایسته‌دیکی زمان ومکانده موجوددر. بناءً علیه؛ کتیرمك وکوتورمك وآغاجندن دیوشیرمك زحمتلری یوقدر .

* * *

واجب تعالی جنتك بعض اوصافنی بیاندن صوکره اهل جنتك بعض حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ مُتَّكِئِينَ عَلٰى فُرُشٍ بَطَٓائِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍ وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ * فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بیوریور .

[اهل جنت جنتده دوشکلر اوزرنده دایانیجی اولدقلری حالده تلذذ ایدرلرکه او دوشکلرك ایچ یوزی قالین دیبادندر وجنتك ایرمش میوه‌لری، اکل ایده‌جك کیمسه‌لره غایت یقیندر . حال بویله اولونجه ربکزك نعمتلرندن هانکیسنی تکذیب ایدرسکز ؟]

یعنی ؛ اللهدن قورقدقلری ایچون سعادت اسبابنه توسل ایدنلر جنته کیرنجه آنلر اعتقادلری وعمللری موجبنجه حاضرلانمش اولان دوشکلر اوزرینه اتکا ایدیجی اولدقلری حالده جنت نعمتلریله تلذذ ایدرلرکه او دوشکلرك ایچ یوزلری یشیل وقالین اطلاسدندر وجنتك میوه‌لری ، ییه‌جك اولان کیمسه‌لره اوتوردقلری وقالقدقلری ویاتدقلری یرلره غایت یقیندر ویمه‌سنده هیچ زحمت یوقدر . چونکه ؛ نصل آرزو ایدرلرسه آرزولرینه کوره ظهور ایدر .

فخر رازینك بیانی وجهله اهل جنتك هر بری ایچون بر چوق دوشکلر اولدیغنه اشارت ضمننده (فرشٍ) لفظی جمع صیغه‌سیله‌وارد اولمشدر. اهل جنتك دوشکلرینك طیش یوزلری بودنیاده تعریفی قابل اولمایان قماشلردن اولدیغنه اشارت ایچون ایچ یوزلری بیان اولونوب طیش یوزلری بیان اولونمامشدر . زیرا طیش یوزلری دنیا قماشلرینه بکزه‌مه‌دیکندن عقول بشر ادرا کندن قاصردر وایچ یوزلری بیان اولوندیغی وجهله شرفلی اولونجه طیش یوزلرینك دها زیاده شرفلی اولاجغنده شبهه یوقدر .

اهل جنتك قلبلرینك وجسملرینك کمال راحتلرینه اشارت ایچون فوق العاده راحتلغه دلالت ایدن دوشك اوزرینه دایانمالری ذکر اولونمشدر . چونکه دوشك اوزرینه

سویکنمك [۱] ؛ کمال راحته وقلباً حضوره دلالت ایدر. جنتك آغاجلری طاغینیق اولسه‌ده اهل جنت آرزو ایتدکلرنده میوه‌لرك زحمتسز یاقلاشدیغی صراحةً بیان اولونمشدرکه آغاجلرك آنلرك اوزرلرینی طواف ایدوب طوره‌جغنه اشارتدر .

* * *

واجب تعالی جنتده اولان نعمتلردن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَٓانٌّ * فَبِاَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بیوریور .

[او جنتلرده کوزلرینی زوجلرینه حصر ایتمش اصلا باشقه بر کیمسه‌یی نظرندن کچیرمز قادینلر واردرکه آنلری زوجلرندن اول انس وجندن هیچ بر کیمسه مس ایتمه‌مشدر. حال بویله اولونجه ربکزك نعمتلرندن هانکیسنی تکذیب ایدرسکز ؟]

یعنی ؛ اهل ایمان وارباب عبادت ایچون حاضرلانمش اولان جنتلرده نظرلرینی آنجق زوجلرینه حصر ایتمش وزوجلرینك غیری‌یی خاطرندن کچیرمز وباشقه‌لرینه باقماز خاتونلر واردرکه آنلری زوجلرندن اول انساندن اولان خاتونلری انسدن وجندن اولان خاتونلری جندن هیچ بر ارکك مس ایتمه‌مشدر . بناءً علیه ؛ اهل جنتك خاتونلری کوزلریله زوجلرینك غیری‌یه باقمادقلری کبی قلبلریله دخی زوجلرینك غیری‌یه محبت ایتمزلرکه زوجله زوجه‌دن هر برینك قلبلری یکدیکرینه قارشی امین ومحبتلری دائم اولور . شو حالده ربکزك نعمتلرندن هانکیسنی تکذیبه جرأت ایدرسکز ؟

آیت جلیله‌ده طائفهٔ نسوانك تستری ممدوح ویکدیکرینه قارشی محبتلرینك دوامی آنجق تسترده اولدیغنه اشارت اولونمشدر . قادینلرك مجلسده آخر بر کیمسه طرفندن اسمی ذکر اولونمق طبعاً کریه وعادةً مذموم وشرعاً مستهجن اولدیغنه اشارت ایچون بوآیتده خاتونلر صفتلری اولان (قاصرات) لفظیله ذکر اولونمشدر . بناءً علیه ؛ ارکك مجلسنده بر کیمسه‌نك حرمنك اسمی غیری طرفندن ذکر اولونمسی مقبول بر شی اولمادیغندن کنایه طریقله ذکر اولونمق اسلامیت آره‌سنده عادت حکمنده‌در . جنتده

---

[۱] دایانمق

قادينلرك اخلاقى غايت صفوت اوزره اولديغى ونظرلرينى باشقه‌لرينه عطف ايتمه‌دكلرى كندى اختيارلريله اولوب زوجلرينك منع ايتمسيله اولماديغنه اشارت ايچون **اختياره** دلالت ايدن (قاصرات) لفظى وارد اولمشدر . يعنى « كنديلرى قصر نظر ايدرلر ، يوقسه زوجلرينك غيره باقمقدن منع ايتدكلرى ايچون دكل » ديمكدر . بوحال ايسه آنلرك كمال عفت وطهارت ودرجات عاليه صاحبلرى اولديغنه دلالت ايدر و جنت اعلاده انسانلرك سيمالرى غايت كوزل اولديغندن هركس كندى حلالندن غيرى‌يه باقمغه احتياج كورمز .

آيتده (قاصرات) مطلق اولارق ذكر اولونديغندن نسوانك جمله‌سنه حتى حوريلره شامل اولمق احتمالى اغلبدر . بناءً عليه آيت ؛ جنتده اولان نسوانك جمله‌سنك عين حال وصفتده اولاجقلرينه دلالت ايدر .

*
* *

واجب تعالى انسانلر ايچون لزومى ضرورى اولان مسكنى اولا بيان ايتمكله برابر يالكز مسكن كافى اولمايوب تفرج وتنزه اولوناجق مسيره‌كاه اولان باغلرى وباغچه‌لرى وپيكارلرى وتنزه اولوناجق محللرده يينيله‌جك ميوه‌لرى ويه‌يوب ايچدكدن صوكره ياتاجق محلده نفيس دوشكلرى واو دوشكلر اوزرنده تلذذ اولوناجق خاتونلرى بياندن صوكره اوخاتونلرك اوصافندن بعض آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿ كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ بيوريور .

[جنتده مؤمنلر ايچون حاضرلانان خاتونلرك ياناقلرى قيرمزى اولمقده كأن ياقوته ووجودلرى براق وبياض اولمقده خالص مرجانه بكزه‌رلر . حال بويله اولونجه ربكزك نعمتلرندن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز ؟]

ابوالسعود افنديك بيانى وجهله بومقامده مرجان ؛ **اينجونك اوفاغى وبياضى** معناسنه‌در . شوحالده جناب حق بوآيتده اهل جنتك خاتونلرينى كوزللكده ايكى شيئه تشبيه بيورمشدركه **شفاف ويوزلرى قيرمزى اولمقده** ياقوته و غايت **بياض اولمقده** اينجونك اوفاغنه تشبيه ايلمش وبناءً عليه ؛ قيرمزى ايله بياض بربرينه قاريشديغندن انسانلر ايچون پك مقبول اولان رنكده اولاجقلرينى بيان بيورمشدر .

﴿ هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾

[الله تعالى‌يه عبادتله قوللرك احسانلرينك جزاسى اولمادى ، الا اللهك آنلره احسانى اولدى . جناب حق عبادتكزه مكافات اولارق احسان ايدنجه ربكزك نعمتلرندن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز ؟]

يعنى ؛ انسانلرك شرائطنه رعايت ايده‌رك عبادتلرينى اداده احسانلرينك قارشولغى آنجق جناب حقك آنلره نعمتلرينى احسانيدر .

فخررازينك بيانى وجهله اولكى احسان ايله مراد ؛ **عمل** اولديغنه نظراً ايكنجى احسان ايله مراد ؛ **جنتدر** واكر اولكى احسان ايله مراد ؛ **معرفت الٰهيه وتوحيد سبحانى** اولورسه ايكنجى احسان ايله مراد ؛ **جنتده اسكانه وجمال باكمالنى مشاهده ايتديرمكدر** يعنى « توحيدك جزاسى اولمادى ، الا جنت اولدى » ديمكدر .

﴿ وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾

[بوندن اول بيان اولونان ايكى جنتك دوننده ايكى جنت دخى واردر . حال بويله اولونجه ربكزك نعمتلرندن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز ؟]

يعنى ؛ بوندن اول ايكى جنت بيان اولوندى . هركسك اعمالى و اخلاقى متفاوت اولديغى كبى آنك مكافاتى اولان جنتلرده دخى تفاوت واردر . بناءً عليه ؛ درجه‌ده ومرتبه‌ده اولكى جنتلردن آشاغى طبقه‌ده ايكى جنت دخى واردركه اوجنتلره نائل اولانلر ايچون‌ده هرايسته‌دكلرى موجوددر وآرزولرندن هيچ برشى نقصان اولماز ، آنجق مرتبه‌ده فرق واردر . مثلا بريسى اوست طبقه ديكرى آلت طبقه‌در .

﴿ مُدْهَامَّتَانِ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾

[او ايكى جنت حضروانك شدتندن سياهه مائل يشيلدرلر . شو حالده ربكزك نعمتلرندن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز ؟]

يعنى ؛ اولكى بيان اولونان ايكى جنتده ناصل باغلر وباغچه‌لر وآغاجلر چوق ايسه

ايكنجى درجه‌ده بيان اولونان جنتلرده دخى يره دوشه‌نمش يشيل اوتلر وهوايه سرچكمش كورونور و رونقلى آغاجلر واردر . اوتلرك وآغاجلرك فوق العاده ايسته‌كلى اولديغندن ياپراقلرى سياهه مائل قوتلى و نضرتليدركه باقانلره سرور ويروب سياهه مائل جانسز صارارمش دكل ديمكدر . چونكه ؛ جنتك آغاجلرينك صويه وتيماره احتياجى اولماديغندن هر زمان بر قرار اوزره دورور بوزولماز .

﴿ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ * فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾

[اهل ايمان ايچون حاضرلانمش اولان جنتلرده شدتله قاينايجى ايكى پيكار واردركه باقانلره فرح ويرر .] چونكه ؛ پيكارلرك صويى غايت چوق وقوتلى اولديغى جهتله فسقيه كبى هوايه فوران ايلديكندن باقانلر ذوق آلير ومسرور اولور. بناءً عليه ؛ بو دنياده بيله زنكين اولان كيمسه‌لر برچوق پاره‌لر صرفيله ذوق ايتمك واكله‌نمك ايچون فسقيه‌لر ياپارلر وذوق وصفا ايدرلر . حالبوكه دنيانك هرشيئى خرابه مشرف و زواله معروض اولوب انديشه‌دن خالى دكلدر . جنتده ايسه هرشى دائما معمور و ابدياً باقى اولديغى جهتله البته صفاسى دنيانك صفاسنه قياس قبول ايتمز [حال بويله اولونجه ربكزك نعمتلرندن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز ؟]

﴿ فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ * فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾

[او ايكى جنتده ايچنده بولونانلرك تلذذ ايده‌جكى هرنوع ميوه وار وميوه‌لرك ايچنده بالخاصه هر كسك سوديكى خرما و نار دخى موجوددر . شو حالده ربكزك نعمتلرندن هانكيسنى انكار ايدرسكز ؟]

فاكهه؛ **مطلقا ميوه** اولديغى جهتله خرما ونار فاكهه‌ده داخل اولدقلرى حالده شرفلرينه اشارت ايچون هر ايكيسى‌ده آيريجه ذكر اولونمشلردر . چونكه ؛ خرما هم غدا هم‌ده ميوه‌در. نار ايسه هم ميوه هم‌ده دوادر. بوايكيسى موجود اولان يرده بالعموم ميوه‌لرك موجود اولاجغنه دخى اشارت اولونمشدر . چونكه ؛ بريسى بلاد بارده ديكرى بلاد حاره ميوه‌لرندن اولدقلرى جهتله هر طرفده بولونان ميوه‌لرك جنتده بولوناجغنه دلالت ايتديكى كبى بونلرك برى طاتلى ديكرى اكشى اولمقله ايكيسنك آره‌سنده اولان

طعملر دخى موجود اولديغنه دلالت ايدر . بناءً عليه ؛ بونلرى ذكرله ديكرلرينى ذكردن اكتفا اولونمشدر .

﴿ فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ * فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾

[ذكر اولونان درت جنتده باطنلرى خير ظاهرلرى كوزل خاتونلر واردر. حال بويله اولونجه ربكزك نعمتلرندن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز؟]

يعنى ؛ بوندن اولكى آيتلرده ذكرى سبق ايدن و اهل ايمان ايچون حاضرلانان نعمتلر ايچنده اهل جنته مخصوص خاتونلر واردركه آنلرك درونلرى ساده خير واخلاق حميده وظاهرلرى زوجلرينك ممنون اولاجغى حسن جمال و كوزل سيمالردر .

بو آيتده خيرات لفظى **اخلاقده حسن ايله** ، حسان لفظى **ظاهرده كوزللكله** تفسير اولونمشدر. بو معنايى ازواج مطهراتدن (ام سلمه) رضى الله عنهادن روايت اولونان بر حديث شريف‌ده تأييد ايدر . چونكه ام سلمه « بن رسول اللهه يارسول الله ! جناب حقك (خيرات حسان) قولندن بكا خبر وير » ديديكمده رسول الله « (خيرات الاخلاق حسان الوجوه) بيوردى » ديمشدر . يعنى « خيرات ديمك ؛ آنلرك اخلاقى خير وحسان ديمك ؛ يوزلرى كوزل » ديمكدر .

﴿ حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِى الْخِيَامِ * فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾

[بوندن اول بيان اولونان جنتلرده اهل جنت ايچون حاضرلانمش حوريلر واردركه آنلر چادرلر ايچنده دائما مستوره‌لردر وزوجلرينه كمال محبتلرندن دائما زوجلرينه حصر نظر ايدرلر باشقه‌لرينه باقمازلر . شو حالده ربكزك نعمتلرندن هانكيسنى تكذيب ايدرسكز ؟]

جنت اعلاده اهل جنت ايچون قوناقلر وسرايلر اولديغى كبى تنزه ايچون چادرلرده واردر وبعض روايته نظراً اوچادرلر يكپاره اينجودندر وصاحبى ايچون اوچادرلر ايچنده حوريلر واردر. آرزو ايتدكلرى زمان او چادرلر ايچنده آرزولرى وجهله اجراى احكام ايدرلر. بناءً عليه؛ بعض آيتده **قصور** (كوشكلر) وبعض آيتده **خيام** (چادرلر) ذكر اولونماسنده منافات يوقدر. چونكه ؛ اهل جنت ايچون هر ايكيسى‌ده موجود اولديغندن بعض آيتده كوشكلر وبعض

آیتده‌ده چادیرلر ذکر اولونمشدر . حوریلر ؛ **انسانك اعمال صالحه‌سنه کوره جناب حقك هرکسك راحتی ایچون خلق بیوردیغی قادینلردر** . آنلر کیملرك عمللری مقابلنده خلق اولونمش ایسه آنلره مخصوص وغیرك تعرضندن مصـونلردر . زیرا ؛ آنجق زوجنك مالیدر وباشقه‌سی اشتراك ایده‌مز . چونکه ؛ هرنفس خیر ویا شر اولسون عملی نه ایسه آنکله مرهونه اولدیغندن هرکسـك عملندن خلق اولونان نعمت آنك مالیدر غیره تجاوز ایتمز .

﴿ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ * فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾

[جنتده‌اولان حوریلره زوجلرندن اول‌انس‌وجندن هیچ بر کیمسه طوقونمامشدر. حال بویله اولونجه ربکزك نعمتلرندن هانکیسنی تکذیب ایدرسکز؟] شو حالده جنتده اولان حوریلر باکر قیز اولارق زوجلرینه تسـلیم اولونورلر ، یوقسه اولدن بر قوجه کورمش طول اولمازلر . بوآیتك لفظی عیناً سبق ایتمش ایسه‌ده اولکی آیت اوآیتدن‌اول ذکر اولونان ایکی جنتده اولان نسـوانه وبوآیتده ایکنجی دفعه‌ده ذکر اولونان ایکی جنته‌بولونان نسوانه مخصوص اولدیغندن لفظده تکرار اولسه‌ده معناده تکرار یوقدر . **یاخود** اولکی آیت دنیادن واران خاتونلر حقنده وایکنجی آیتده ایسه حوریلر حقنده اولدیغندن تکرار یوقدر .

﴿ مُتَّكِـٔينَ عَلٰى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِىٍّ حِسَانٍ * فَبِاَىِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾

[اهل جنت یشیل واکلی دوشکلر وغایت نفیس وعجیب یاتاقلر ویاصدیقلر اوزرنده اوتوریجی اولدقلری حالده تلذذ ایدرلر . حال بویله اولونجه ربکزك هـانکی نعمتلرینی تکذیب ایدرسکز ؟]

یعنی ؛ اهل جنت کندیلری ایچون حاضرلانان وعمللری‌اوزرینه ترتب ایدن یشیل یاصدیقلر وکوزل دوشـکلر وعجیب ونفیس یارادلمش ایپکدن یاتاقلر اوزرنده اوتوریجی ویاصدیقلره داپانیجی اولدقلری حالده ربلرینك احسان ایتدیکی نعمتلرله تنعم ایدرلر .

رفرف ؛ **یاصدیق ودوشك** معناسنه‌درکه **اوزرنده اوتوروب وقولتوغنده داپانامق**

شیلردر . انسـانلر طبعاً یشیلـکه مائل اولوب سودکارینه بناءً جناب حق رفرفی **یشیللك** معناسنه اولان (خُضْرٍ) لفظیله توصیف بیورمشدرکه یشیل قماشدن اولاجقلرینی بیان ایتمشدر . عبقری ؛ **غایت عجیب ونفیس اولان شیئ** دینورکه او یاصدیقلرك ودوشکلرك غایت عجیب ونفیس اولدیغنی‌بیاندر. حتی عربلر (عبقری)نك جن طائفه‌سنك بلده‌لرندن برعجیب بلده اولدیغنی ظن ایدر وعجیب عد ایتدکاری شیلری اوبلده‌یه نسبت ایتدکلرندن **الی اولان شیلره** عبقری دیمك آنلرجه ضرب مثل حکمنی آلمشـدر . بناءً علیه ؛ واجب‌تعالی جنت اعلانك تفریشاتنك عجیب اولدیغنی اثبات ایچون (عبقری) بیورمشدر.

﴿ تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِى الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ ﴾

[یا اکرم‌الرسل ! جلالت وعظمت واکرام واحسان صاحبی اولان ربك تعالی‌نك اسمی یوجه وباقی ودائم اولدی] باشقه‌لرینك‌اسملری کبی زائل اولیجی دکلدر. بناءً علیه؛ جناب حقك اسمی ذکر اولونان یرده برکت فیضان ایدر . حتی اهل جنتدن تکالیف ساقط اولدیغی حالده ذکرالله باقیدر . بناءً علیه ؛ اهل جنت دائما اللهی ذکر ایدرلر .

سورهٔ واقعه

مکهٔ‌مکرمه‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . **طقسان** آلتی آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

﴿ اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ * لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ * خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ ﴾

[یا اکرم‌الرسل ! ذکر ایت شول زمانی‌که اوزمانده قیامتك وقوعاتی واقع اولور واوکونده قیامتك وقوعاتی تکـذیب‌ایدوب اینانمایجی بر نفس‌بولونماز. اوقیامت عاصیلرك مرتبه‌لرینی ایندیریجی واطاعتلی اولان کیمسه‌لرك درجه‌لرینی یوکسه‌لتیجیدر .]

يعنى ؛ اى نبىّ ذيشان! ذكر ايت شول كونى كه او كونده ربك تعالى طرفندن موعود اولان قيامتك بويوك وقوعاتى وجود بولوب وبلاى عظيمه ميدانه كلوب هركس عندنده ظهور ايدنجه اووقوعاتى تكذيب ايدر بر كيمسه بولونماز . چونكه ؛ اوكونده وقوعبولاجق حركتى سببيله يوكسك طاغلر توز اولوب دنيانك هرطرفى هواده صاورولديغى وعالى اولانلرك سافل وسافل اولانلرك عالى اولديغى هركس كورونجه بونى انكار وتكذيبه هيچ كيمسه‌نك مجالى اولماز وقيامت حقنده واقع اولان خبرلرك جمله‌سنى وقوعات تصديق ايدنجه هيچ كيمسه‌نك بر ديه‌جكى قالماز وقيامت اويله دهشت وهيبتى ايله ظهور ايدركه دنياده كبر ايدوب كندينى هركسدن بويوك عد ايدن برچوق كيمسه‌لرك درجه‌لرى هركسدن آشاغى اينر وكندينى حقير كوروب تواضعله عبادت ايدن برچوق كيمسه‌لرك مرتبه‌لرى يوقارى چيقار. بناءً عليه؛ او كونده عزيزلر ذليل وبالعكس ذليللر عزيز اولور وهركس لايق اولديغى درجه‌يى بولور .

قيامتك وقوعى محقق اولديغنه اشارت ايچون قيامتدن واقعه ايله تعبير اولونمش وقيامتك وقوعى دفعةً واقع اولاجغنه اشارت ايچون بركره‌يه دلالت ايدن وقعه لفظى وارد اولمشدر .

٭
٭ ٭

واجب تعالى قيامتك وقوعنى بياندن صوكره او كونده وقوعبولاجق امور عظيمه‌دن بعضيلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِذَا رُجَّتِ الْاَرْضُ رَجًّا * وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا * فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا ﴾ بيوريور .

[ذكر ايت اى حبيبم ! شول زمانى كه او زمانده زلزله اولمقله ارض شدتله حركت ايتديكنده وطاغلر قاووت كبى اوفاديلوب طاغلر واووه‌لر صاچلمش وطاغيلمش هواده كزن ذره‌لر مثالى توز اولوب صاورولديغنده يوكسك محللر انكين وانكين محللر يوكسك اولور .] ونهايت محشر قورولوب هركس مستحق اولديغى مرتبه‌سنى بولور . يعنى ؛ كرهٔ ارض كمال شدتله صاللانديغى زمان ارض وارض اوزرنده بولونان بالجمله

مخلوقات ييقيلور . بناءً عليه ؛ طاغلر اووه‌لر جمله‌سى اوفاجق ذرات كبى توز اولور . شوحالده انسانك كووه‌نديكى دنيانك عاقبتى بوندن عبارت اولونجه انسانه لازم اولان ؛ او كونك دهشتنى خاطرندن چيقارميه‌رق وظيفهٔ عبوديتى يرينه كتيرمه‌نك وعبادتنده قصور ايتمه‌مه‌نك چاره‌لرينى دوشونمكدر .

رجت؛ شدتلى حركت ايله صاللاندى ، بست ؛ غايت اوفاجق توزلر كبى اوفاندى عادتا قاووت ويا اون كبى اوفالدى ديمكدر . هبا؛ بنجره‌دن كيرن كونشك ضياسى ايچنده كورينن ذره‌لر . (منبثاً) طاغيلمش ديمكدر . شوحالده معناى آيت : [قيامتده شدتلى حركه ايله يرلر صاللانيرجه‌سنه صاللانديغنده و طاغلر اوفاجق توزلر كبى اوفانديغنده ارضك وطاغلرك اجزالرى كونشك شعله‌سنده كورينن ذره‌لر كبى طاغيلمش ذره‌لردن عبارت قالير] ديمكدر .

٭
٭ ٭

واجب تعالى قيامتك شدتى بياندن صوكره او كونده خلقك احوالنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً ﴾ بيوريور .

[اوكونده اى انسانلر ! سز اوچ صنف اولورسكز .]

بو آيتده واجب تعالى صنفك بعضيسى بعضيسندن اولديغى جهتله اصنافدن ازواجله تعبير بيورمشدر .

٭
٭ ٭

واجب تعالى قيامتده انسانلرك اوچ صنف اولاجغنى اجمالاً بياندن صوكره اوچ صنفدن هربررلرينى تفصيل ايتمك اوزره ﴿ فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ * وَاَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ مَا اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ * وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ * اُولٰٓئِكَ الْمُقَرَّبُونَ * فِى جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴾ بيوريور .

[انسانلر قيامتده اوچ صنف اولونجه اوچ صنفدن بريسى؛ عمل دفترلرى صاغ طرفلرندن

ویریلن اصحاب میمنه‌در که او اصحاب میمنه‌نك كوره‌جكلری كرامت ونائل اولاجقلری نعمت نه كبی شی بیلیرمیسكز ؟ البته بیله‌مزسكز . چونكه ؛ آنلرك نائل اولاجقلری نعمتلرك ماهیتی بودنیاده آكلاشیلاماز . واوچ صنفدن ایكنجیسی ؛ عمل دفترلری صول طرفلرندن ویریلن اصحاب مشئمه‌در كه آنلرك كوره‌جكلری عذاب ودوچار اولاجقلری غضب الٰهی نه كبی شی بیلیرمیسكز ؟ البته بیله‌مزسكز . زیرا ؛ آنلرك مبتلا اولاجقلری عذابك كنه وحقیقتی بو دنیاده بیلنه‌مز واوچ صنفدن اوچنجیسی ؛ شول كیمسه‌لردر كه آنلر بو دنیاده عبادات وطاعاتده هر كس اوزرینه تقدم وسبقت ایتدكلرندن آخرتده دخی جنته كیرمكده هركی سبقت ایدیجیلردر . ایشته شو اوصافله متصف اولان كیمسه‌لر جنات نعیمده مقربلردر .]

فخررازی وقاضینك بیانلری وجهله اصحاب میمنه ؛ كندی نفسلری حقنده دائما خیر ایشلدكلرنده یمن وبركته نائل اولاجقلری جهتله اصحاب میمنه عنوانی آلمشلردر . چونكه میمنه ؛ یمن وبركتده آلندیغی جهتله یمن وبركته نائل اولاجقلره اصحاب میمنه اطلاقی سزادر . اصحاب مشئمه ؛ دنیاده دائما كندی حقلرنده شر ایشلدكلرنده دفترلری صول طرفلرنده ویریلوب حقلرنده ظهور ایده‌جك شئامت اولدیغی جهتله آنلره اصحاب مشئمه دینمشدر .

وعدالٰهی‌یه قربیتك درجه‌لری متفاوت اولدیغندن سابقونك قربیتلرینی بیان دیكرلرینك قربیتنه مانع اولماز . چونكه ؛ سابقون بالفعل قربیته نائل اولدیغی زمان اصحاب یمین هنوز عرصهٔ محشردن جنته یكی توجه ایتمش اولورلر ودیكر برصنفك درجه‌سی دها كیریده اولور . بعده آنلرده قربیته نائل اولورلر . بناءً علیه ؛ قربیت یالكز سابقونه منحصر دكلدر .

بو آیتده سابقونك نائل اولاجقلری درجه‌لرك عقول بشرك ادراكندن عاجز اولدیغنه اشارت ایچون سابقوندن سابقونله خبر ویرلمشدر . چونكه سابقوندن عین سابقونله خبر ویرمك ؛ « آنلرك آخرتده احوالندن وكوره‌جكلری نعمتلردن بو دنیاده خبر ویرمك ممكن دكل » دیمكدر . زیرا بر كیمسه‌نك هویتنی وشخصیتنی عین شخصیتله تعریف ایتمك ؛ او كیمسه‌یی مدح وثنا ایتمكدر وبو كبی ثنا هرلسانده جاریدر . مثلا بر كیمسه حكمدارك احوالندن سؤال ایدر . دیكر بر كیمسه‌ده جوابنده حكمدارك اخلاق حمیده‌سنی واحوال

مرضیه‌سنی حكمداره لایق شجاعت وجلادتنی واهالی‌یه شفقت ومرحمتنی ودشمنلره غلبه‌سنی بر تفصیل بیان ایتمك ممكن اولمادیغنه اشارت ایچون « حكمدار حكمداردر » دیمكله اكتفا ایدر . یعنی « حكمداری ، نقصانسز بر حكمدار اولمقله تعریف ایده‌بیلورم » دیمكدر . ایشته آیتده‌ده جناب حق « سابقون سابقوندر » بیورمشدر كه آنلرك شانلرینه تعظیم ومزیت ومرتبهٔ عالیه صاحبلری اولدقلرینه اشارت ایتمشدر .

اهل جنت ایچون جنتدن مقصد ؛ نعمتیله تنعم اولدیغندن جنات نعیم مضاف قیلنمشدر .

بو آیتده اهل تفسیر برچوق معنا بیان ایتمشلردر : مثلا هجرتده سابق اولانلر جنتده سابقلردر . یاخود اسلامی قبولده سبقت ایدنلر رضاء الٰهی‌یه سبقت ایتمشلردر . یاخود صلوات خمسه‌یه دوامده سبقت ایدنلر جنت نعمتلرینه نائل اولمقده سبقت ایتمشلردر ویاخود كناهنه توبه‌یه سبقت ایدنلر قبولنده سبقت ایتمشلردر .

﴿ ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَ * وَقَلِيلٌ مِنَ الْاٰخِرِينَ * عَلٰى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ * مُتَّكِئِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ ﴾

[امم سالفه‌دن برچوق جماعت وامت محمددن آز بر جماعت آلتوندن اینجولرله اورولمش كرسیلر اوزرنده قارشی قارشی‌یه اوتوروب دایانیجی اولدقلری حالده صحبت ایدرلر .]

یعنی ؛ حضرت آدمدن بزم پیغمبریمزه كلنجه‌یه قدر كچن انبیانك وامتلرینك عددی چوق اولدیغندن آنلردن سابقون بو امتك سابقلرندن دها چوقدر . آنلر وبونلر آلتوندن واینجودن یاپیلمش كوشكلر وسرایلر اوزرنده قارشی قارشی‌یه اوتورر صحبت ایدرلر واوتوردقلری كرسیلری هم اوتورملرینه همده دایانملرینه كافی درجه‌ده واسعدر . بناءً علیه ؛ ایسته‌دكلری كبی اوتوررلر ودایانیرلر اصلا صیقینتیلری اولماز .

بیضاوینك بیانی وجهله انبیاء سابقه‌نك عددلرینه كوره هیئت مجموعه‌سنه نظراً امتلرینك چوق اولمسی اعتباریله هر برینك امتك چوق اولمسی لازم كلمه‌دیكندن رسول اللّهك « بنم امتم سائر انبیانك امتندن چوق اولور » بیوردیغی حدیث شریفی بو آیته مخالف اولماز . چونكه ؛ آیتده بیان اولوندیغی وجهله هرنه‌قدر بو امتك سابقلری امم سالفه‌نك سابقلرندن

آز ايسه‌ده نفسنده بو امتك آز اولمسى لازم كلمز . زيرا ؛ انبيادن هر برينك امته نسبتله بو امتك آنلردن اضعاف مضاعف چوق اولديغندن حديث شريفك مضمونى واقعه مطابقدر.

﴿ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ * بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ ﴾

[اهل جنت اوزرلرينه أللرنده قولپسز واولوقسز بارداقلر وقولپلى واولوقلى ابريقلر وپيكاردن آقان لذيذ شرابدن كاسه‌لرله هركسك عملندن خلق اولونمش دائمى خدمتجى اوغلانلر طواف ايدر دولاشورلر وهرنه زمان هرنه آرزو ايدرلرسه ايسته‌دكلرى وجهله خدمتده حاضرلردر .] وخدمتلرنده ولو جزئى برشى خصوصنده اولسون اصلا قصور ايتمزلر وآنلر هركسك عملندن خلق اولونديغى جهتله عمله كوره كوزل يوزلى وطاتلى سوزليدرلر وبرسياق اوزره بولونورلر، حاللرى اصلا تبدل ايتمز. چونكه؛ اولوم وخسته‌لق وقوجه‌لق كبى تبدلاتى موجب احوالدن مصونلردر .

بو آيتده ولدان ايله مراد؛ **خدمتچيلردر**. واهل جنتك عملنه كوره خلق اولونمشلردر، يوقسه بعضيلرينك ديدكلرى كبى هركسك حال صباوتنده وفات ايدن چوجقلرى دكلدر. چونكه ؛ اكر مراد بو اولسه ايدى چوجغى وفات ايتمه‌ينلرك خدمتجيسى اولمامق لازم كليردى ، بو ايسه باطلدر . زيرا؛ آيتك عمومنه مخالفدركه آيت جنته كيرن هركيمسه‌نك خدمتجيسى اولاجغنه دلالت ايدر . بعضيلرده بو آيتده ولدان ايله مرادك **اطفال كفره** اولمسنى بيان ايتمشلرسه‌ده بوده صحيح دكلدر. چونكه ؛ اطفال كفره اهل اعرافدن وياخود بابالرينه تبعيتله اهل ناردن وياخود اهل جنت اولدقلرينه دائر علمانك قوللرى مختلفدر .

اكواب؛ **اولوقسز وقولپسز بللور طاسلردر**. اباريق ؛ **ابريقك جمعيدر** . ابريق؛ **قولپلو واولوقلو اولان بارداقدر** . كأس ؛ **ايچى شراب طولو طاسدر** . معين ؛ **قاينار پيكاردر** . اكر صودن اولورسه جريانى غريب دكلدر . زيرا ؛ صوده جريان عادتدر. اما سائر شرابدن اولورسه جريانى غريبدر . چونكه؛ لذيذ شرابده جريان عادت اولماديغندن شرابك قاينار پيكاردن اولمسى غرائبدن معدوددر وبو مقامده معينك كأس قرينه‌سيله شرابدن جريان ايدر پيكار اولمسى اغلب احتمالدر .

*
* *

واجب تعالى اهل جنتك تلذذ ايده‌جكى شيلردن بعضيلرينى بياندن صوكره جنت شرابلرينك دنيا شرابلرينه مخالف اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ * وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ * وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴾ بيوريور.

[اهل جنتك ايچدكلرى شرابدن باشلرى آغريماز وعقللرينه خلل كلمز وآنلره خدمت ايدن ولدان آنلرك ايسته‌دكلرى ميوه‌لرى وآرزو ايتدكلرى أتلرى كتيريرلر آنلرده ايسته‌دكلرى قدر ييرلر .]

فخررازينك بيانى وجهله ميوه‌نك اكلى ضرورى اولمايوب آرزويه تابع اولديغندن «اختيار ايتدكلرى فاكهه وار» دينمشدر. اما أت غدا نوعندن اولديغى جهتله آجلق زماننده اكلى لازم اولديغندن «اشتها ايتدكلرى قوش أتى وار» دينمشدر . چونكه اشتها ؛ اختياردن قوتليدر .

﴿ وَحُورٌ عِينٌ * كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ * جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

[اهل جنتك عمللرينه جزا اولارق آنلرى صدف ايچنده كيزلى ، كونش كورمه‌مش ، صاف وبراق وشفاف اينجولر كبى بياض وكوزلرى بويوك حوريلر طواف ايدرلر . ايشته بو نعمتلرك جمله‌سنى بز آنلرك عمللرينه جزا اولارق ويردك وراحتلرينى تأمين ايتدك .]

يعنى ؛ اهل جنتك خارجده خدمت ايدر غلمانلرى اولديغى كبى داخلده وبالخاصه دوشكده تلذذلرى ايچون آرزولرينه موافق اوصاف مطلوبه‌يى جامع حوريلر واردركه او حوريلرك كوزلرى غايت بويوك ووجودلرى غايت بياضدر . حتى كونش كورمه‌مش صاقلى اينجولر كبى صاف وبراقدر . بونلر اهل جنتك عمللرينه مكافاتدر .

جنته كيرمك فضل الٰهى ايله ايسه ده جنتده نعمتلره نائل اولمق وترفيع درجات انسانلرك كندى عمللرينك جزاسى اولديغنه بو آيت دلالت ايدر . بناءً عليه ؛ هر مؤمنك اعمال صالحه‌يه چاليشمه‌سى لازمدر . چونكه بويوك درجه‌لره نائل اولمق ؛ آنجق عمل سايه‌سنده‌در .

عمل مقابلنده جزا ويرمك الله تعالى اوزرينه واجب دكلدر . زيرا ؛ عبد هرنه قدر چوق عمل ايشلەسه اللهك ويرديكى نعمتك شكرينى ادا ممكن اولماديغندن عمله كوره جزا ويرمكده لطف واحساندر . بناءً عليه ؛ معتزلەنك « عبدك عملى مقابلنده ثواب ويرمك الله تعالى اوزرينه واجبدر » ديدكلرى اعتقادلرى مردوددر .

*
* *

واجب تعالى اهل جنتك نعمتلرندن بعضيلرينى بياندن صوكره جنتده فنا سوز اولمايوب آنجق سلام ايشيدلديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْواً وَلَا تَأْثِيماً * إِلَّا قِيلاً سَلَاماً سَلَاماً ﴾ بيوريبور .

[اهل جنت جنتده باطل سوزى وكناه يازيلاجق كلامى ايشيتمزلر، آنجق برسوز ايشيتيرلركه اوسوزده هرطرفده ايشيديلير سلامدر .]

يعنى ؛ اهل جنت جنتده نائل اولدقلرى نعمتلرله تلذذ ايتدكلرى وقت معناسز وفائدەسز سوز ايشيتمەدكلرى كبى بربرلرينه « كناه ايشلەدك » ديمك كبى سوزلرىده ايشيتمزلر . چونكه ؛ جنتده كناه يوق كه يكديكرينى كناهله اتهام ايدەرك « سن كناه ايشلەدك » ديسونلر . زيرا ؛ جنت دار تكليف اولماديغندن كناه سوزى سويلەنمزكه ايشيتسونلر. آنجق اهل جنت جنتده بربرلرينك يكديكرينه سلامنى وملكلرك سلاملرينى ايشتيرلر .

فخررازينك بيانى وجهله سلام ايكى طرفدن تعاطى اولوناجغنه اشارت ايچون **سلام لفظى ايكى كره ذكر اولونمشدر** . چونكه؛ سلام بودنياده ناصل آلنور وويريلورسه آخرتده دخى آنك عينيدر. بناءً عليه ؛ كرك اهل جنتك بربرينه اولسون وكرك ملكلرك اهل جنته اولسون سلاملرى ايكى طرفدن اولاجغنه اشارت اولونمشدر. شوحالده (سلام عليكم) و (عليكم السلام) لفظلريله يكديكرينه التفاتك جنتده دخى جريان ايدەجكنه آيت دلالت ايدر .

*
* *

واجب تعالى سابقونك احوالنى بياندن صوكره اصحاب يمينك حالنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ * فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ * وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ * وَظِلٍّ مَمْدُودٍ * وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ * وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ * لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ * وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ ﴾ بيوريبور .

[دفتر اعماللرينى صاغ طرفلرندن آلان اصحاب يمين كيملردر ؟ وآنلر الله تعالىدن نەقدر لطف وكرمه نائل اولورلر بيليرميسكز؟ آنلر جنتده ديكنلرى پاكلەنمش وكولكەسى چوق ودالللرى بربرينه قاريشمش سدر آغاجنك آلتنده راحت ايدرلر وآنلر موز آغاجنك آلتنده دخى بولونورلركه ميوەسى بوتون داللرينه اورولمش، ميوەدن خالى بريرى بولونماز واو آغاجلرك كولكەسى غايت چوق واوزون اصلا نقصان اولماز . اهل جنت دائما او آغاجلر وكولكەلر آلتنده آرام كذار اولورلر ويالكز كولكه ايله قالمازلر اويله برصويه نائل اولورلركه اوصو ايستەدكلرى محله آقار و آزالماز وتوكنمز دائمى بر قرار اوزره بولونور وبرچوق ميوەلره مالك اولوركه او ميوەلر اصلا انقطاعه اوغراماز وبركيمسه طرفندن منع اولونماز وهرزمان بولونور استعمالنه هيچ بركيمسه مانع اولاماز ويوكسك دوشكلره نائل اولورلركه اودوشكلر ياتوب اوتورمغه غايت ألويرشلى در .]

سدر ؛ **ياپراقلرى كوچوك بر آغاجدركه رايحهٔ طيبه صاحبيدر** . مخضود ؛ **ديكنلرى كسيلمش** ديمكدر. يعنى « اصحاب يمين سدر اغاجنك آلتنده بولونورلركه او آغاجك ديكنلرى پاكلەنمش دنيا آغاجلرينه بكزەمز » ديمكدر . چونكه؛ اصحاب يمينك اعمال صالحەلرى آغاجك ديكننه بكزەين ريا وسمعه ومن واذى كبى شيلردن خالى اولديغندن اخلاصلرى نتيجەسى آلتنده كولكەلەندكلرى آغاجلرك كيفه كدر ويرەجك ديكنلردن وسائر بروزدن خالى وصافى اولاجغى بيان اولونمشدر .

طلح ؛ **موز آغاجى وياخود ام غيلان** دنيلن آغاج كه غايت كوزل رايحەلى پك چوق چيچكى اولور . موز آغاجى اولديغنه نظراً كوكندن داللرينك اوجنه قدر ميوەدن خالى هيچ بريرى بولونماز . چونكه ؛ اصحاب يمين عمرلرينك هر دقيقەسنى عبادتدن خالى

قيلمادقلرندن آنلرك نائل اولدقلرى آغاجلرك هيچ برطرفى ميوه‌دن خالى اولماز . حتى ميوه‌سنك قبوغى بيله اولماز هرطرفى زحمتسز يينور .

وآنلر بر كولكه آلتنده بولونورلركه او كولكه هرطرفه اوزانور، اصلا زائل اولماز ، هرزمان بر قرار اوزره بولونور . چونكه ؛ اصحاب يمين عمرلرى اولدقجه عباداته ملازم اولدقلرندن ظل الٰهى آنلر اوزرينه دواملیدر . زيرا؛ كونش اولماديغندن كولكه هرطرفى احاطه ايدر وهرشخص حقنده مساويدر . حتى جنتده غايت جسيم برآغاج اولوب اهل جنت ايسته‌دكلرى زمان او آغاجك آلتنه تفرجه چيقارلر وبعضيلرى دنياده‌كى چالغيلرى ايسته‌يوب كوكلندن كچيرديكنده الله تعالى‌نك بر روزكار خلق ايدوب آغاجك داللرينك طوقونجه آغاجك داللرينه ويابراقلرينك هر برى دنياده كورولن وكوروله‌بن چالغيلرك صدالرينى ويره‌جكى وهر كسك آندن ايسته‌ديكى قدر ذوقياب اولاجغى ابن عباس حضرتلرندن مرويدر .

اهل جنت برصويه مالك اولورلركه اوصو ايسته‌دكلرى محله ايسته‌دكلرى وجه اوزره آقار اصلا كوجلك چكمزلر واو صو آزالماز وتوكنمز . چونكه ؛ اصحاب يمين هرنره‌يه كيتسه‌لر عمللرينى ترك ايتمه‌يوب كرهٔ ارضك نره‌سنده بولونسه‌لر امر الٰهى‌يه امتثال ايتدكلرندن جنت نعمتلرى‌ده آنلرى تعقيب ايدر ايسته‌دكلرى يرده بولونور .

اصحاب يمين چوق ميوه‌يه نائل اولورلركه اوميوه‌لر دنياده كورولديكى كبى موسمه تابع دكلدر . هرزمان هرميوه بولونور توكنمز وهر كسه حلال اولور . بناءً عليه ؛ بعض كيمسه‌يه حلال وبعضيسنه حرام اولمق كبى ممنوعيت اولماز وهيچ بر كيمسه‌دن اسيركه‌نمز وقورومق وچورومك كبى شيلرده اولماز .

اصحاب يمين يوكسك دوشكلر اوزرنده اوتورورلر . زيرا ؛ جمله احكامدن يوكسك اولان احكام قرآنيه‌يى التزام ايدوب آنكله عمل ايتدكلرندن عمللرينه مكافات اولارق يوكسك دوشكلر اوزرنده اوتورور وراحت ايدرلر .

فخررازينك بيانى وجهله واجب تعالى بوآيتده ميوه‌سز اولان سدرآغاجيله ميوه‌سى غايت چوق اولان طلح (موز) آغاجنى ذكرله جنتده ميوه‌لى وميوه‌سز آغاجلرك هپسنك بولوناجغنه اشارت بيورمشدر . آغاجدن مقصد ؛ ايكيدر : برنجيسى ؛ ميوه ، ايكنجيسى ؛ حسن منظره دكولكه‌در . بناءً عليه ؛ جنتده هرايكيسى‌ده موجوددر .

بعض روايته نظراً آيتك سبب نزولى ؛ طائفده هرنوع ميوه‌نك بوللغيله برابر سدر آغاجنك چوقلغى اصحاب كرامه حيرت ويروب بو كبى ميوه‌لى وميوه‌سز آغاجى چوق باغچه‌لره مالك اولمق ايچون تمنيانده بولونملرى اوزرينه بوآيتك نازل اولديغى مرويدر .

*
* *

واجب تعالى اهل جنتك مأكولات ومشروبات جهتندن مالك اولاجقلرى نعمتلرى بياندن صوكره منكوحات جهتندن دخى مالك اولاجقلرى نعمتلرى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّا اَنْشَأْنَاهُنَّ اِنْشَاءً * فَجَعَلْنَاهُنَّ اَبْكَاراً * عُرُباً اَتْرَاباً * لِاَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴾ بيوريور .

[بز آخرتده دنيا خاتونلرينى احيا وايجاد ايدرز وآنلرى يكيدن ايجاد ايدر كبى ايجاديمز محققدر . بناءً عليه ؛ بز آنلرى باكر قيلارز وآنلر زوجلرينه كمال محبتله محبت ايدرلر واصحاب يمين ايچون آنلرى برسياق اوزره هپسنى اوتوز اوچ ياشنده قيلارز واركك قادين اهل جنتك جمله‌سى اوتوز اوچ ياشنده توانا دليقانلى اولورلر . دنياده اولديغى كبى قوجامق يوقدر وزوج زوجه يكديكرينه قارشى طاتلى ديللى كوزل سوزلو اولمق مزيتنى حائز اولورلر .] قادينلر ايچون باكر اولمق وقوجه‌سنه محبت ايتمك الك زياده بر مزيت وهر شبهه‌دن عارى وطرفينك يكديكرينه قارشى محبتى جالب اولديغندن جناب حق جنت اعلاده بولوناجق قادينلرى بكارت وزوجلرينه محبتله توصيف بيورمشدر .

﴿ وفرشٍ مرفوعةٍ ﴾ قادينلردن كنايه اولديغى جهتله ﴿ انشأناهن ﴾ ضميرى، فرش مرفوعه‌نك دلالت التزاميه ايله دلالت ايتديكى قادينلره ارجاع اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالى اصحاب يمينك نائل اولاجغى نعمتلرى بياندن صوكره اصحاب يمينك امم سالفه‌دن وامت محمددن اولاجقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَ * وَثُلَّةٌ مِنَ الْاٰخِرِينَ ﴾ بيوريور .

[اصحاب يمين امم ماضيه‌دن بويوك بر جماعت وامت محمددن دخى بويوك برجماعت

اولاجقدر .] وياخود [اصحاب يمين امت محمدك سابقلرندن بر جماعت ولاحقلرندن ده بر جماعتدر .] چونكه ؛ اهل جنتك ثلث ويا نصفى امت محمددن اولاجغنه دائر احاديث جليله مرويدر . حق رسول اللهك « بكا امتلر كوسترلدى . بن انبيادن بعضيلرينى بر رجل وبعضيلرينى ايكى ويااوچ رجل امتله كوردم . صوكره بكا برجماعت عظيمه كوسترلدى . بن كندى امتم ظن ايتديكمده حضرت موسانك امتى اولديغى خبر ويرلدكدن صوكره ديكر افقه نظر ايدنجه دهشتلى بر سواد اعظم كورديكمده بو سنك امتكدر » ديديلر بيورديغى ابن عباس حضرتلرندن مرويدر . ايشته بو روايت؛ امت محمدك جنتده هر نبينك امتندن زياده اولاجغنه دلالت ايدر . چونكه؛ دنياده رسول اللهدن زياده چوق امته مالك بر نبى كچمه‌ديكى ميدانده برحقيقت اولديغى جهتله جنتده دخى امتى هر نبينك امتندن زياده اولاجغنده شبهه يوقدر .

*
* *

واجب تعالى اصحاب يمينك حاللرينى بياندن صوكره اصحاب شمالك حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا اَصْحَابُ الشِّمَالِ * فِى سَمُومٍ وَحَمِيمٍ * وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ * لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ﴾ بيوريور .

[شقاوتله مألوف اولدقلرى جهتله كتابلرى صول طرفلرندن ويريلن اصحاب شمال كيملردر وآنلرك حاللرى نه‌در بيليرميسكز ؟ آنلر علولى جهنم آتشى وصيجاق وحرارتده نهايته وارمش قاينار صو ايچنده وسياه دوماندن حاصل اولمش قساوت انكيز كولكه‌والم ويريجى عذاب ايچنده ابداً معذب اولورلركه آنلرك بولونديغى دوماندن كولكه مطلوب اولان صوئوقلق ويرمه‌ديكى كبى نافع دكلدر . بناءً عليه ؛ عذابدن باشقه برشى كورمزلر .]

يعنى ؛ اصحاب شمالك هوالرى يانار آتش وصولرى ماء حميم كه قاينار صودر . حتى بر كره يوتونجه باغيرصاقلرينى دوكر وآنلر يحموم اسمنده دومانله طولمش قارانلق ايچنده قالمش برطاقم عاصيلر كه آنلر دائما معذب اولورلر .

اصحاب شمالك عذابلرينك شدتنه اشارت ايچون آنلرك عذابلرينى بيان حقنده وارد اولان

الفاظ، مبالغه صيغه‌سيله وارد اولمشدر . چونكه سموم ؛ بر آتشدر كه بونوده منفذلره سرايت ايدر . حميم ؛ برصودر كه حرارتده صوك درجه‌يه وارمشدر . يحموم ؛ بر دومانه كه قارانلق وانسانى بونالتيجيدر . او دومانك كولكه‌سى سائر كولكه‌لره بكزه‌مز . زيرا ؛ كولكه‌ده مأمول اولان سرينلك اولماديغى كبى منفعتده يوقدر . بناءً عليه ؛ آيتده عذابك ترتيبنه حسن رعايت واردر . چونكه ؛ اهل جهنم حرارتلرى مشتد اولوب نفس آلمق ايچون هوا آرزو ايدنجه برروزكاره تصادف ايدرلركه سموم يعنى ايچنده آتش يانار روزكاردر. وشدت عذاب سببيله جكرلرينك آتشنى سوندورمك ايچون صويه سكرتيرلر وبر صويه تصادف ايدرلركه حميم‌در ، يعنى قاينار صودر . وبوتون حرارتلرينى سوندورمك ايچون كولكه آرارلر وبر كولكه بولورلركه اوده يحموم يعنى صيقنتيلى دوماندر . يحمومك دومانه طولو جهنمده برطبقه اولديغى‌ده مرويدر . ايشته شو تفصيلاتدن آكلاشيلديغى وجهله صحاب شمالك بر عذابدن قورتولمق ايچون عذابدن عذابه آتيلوب خلاصلرينه بر چاره بولاميه‌جقلرى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى اصحاب شمالك عذابلرندن بعضيلرينى بياندن صوكره بو عذابه استحقاقلرينك سببنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُتْرَفِينَ * وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيمِ * وَكَانُوا يَقُولُونَ اَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَاباً وَعِظَاماً ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ * اَوَ اٰبَاؤُنَا الْاَوَّلُونَ ﴾ بيوريور .

[زيرا ؛ آنلر آخرتدن اول دنياده كناه اوزرينه مصر اولمشلردى وآنلر كناه كبيره اوزرينه دخى اصرار ايتمشلردى وآنلر كندى آره‌لرنده « بز اولوب طوپراق وچورومش كميك اولديغمزده‌مى ديريله‌جكز وبزدن اول كچمش وچورومش وطوپراق اولمش بابالرمزده‌مى ديريله‌جك ؟ » ديمكله آخرتى انكار ايدرلردى .]

يعنى ؛ اصحاب شمال آخرتده عذاب اولونمازدن اول بو دنياده كمال غفلت وشدت

عنادلرندن كناه ايشلهمكه هوسلی ومعصيتدن لذت آليرلر وايشلرلر وآنلر توحيده مخالفتله شرك اوزره اصرار ايدرلردی وقيامته متعلق وحی الٓهی كلديكنده كندی آره‌لرنده آخرتی استبعاد ايده‌رك « بز أولوب طوپراق وچورومش كميك اولديغمزده‌می احيا اولونوب قبريمزدن قالقاجغز وبزلر وفات ايتدكدن صوكره‌می بعث اولوناجغز وبزدن اول كچمش بابالرمزده‌می ديريله‌جك ؟ » ديمكله آخرتی وحشری انكار ايدرلردی . ايشته شو آيتده بيان اولونان معصيته منهمك اولملری وكناه كبيره‌يه اصرار ايتملری وآخرتی انكارلری بوندن اولكی آيتده بيان اولونان عذابلرينه سببدر . بناءً عليه اصحاب شمالك شو عذابه استحقاقلری؛ اصول اعتقاديه‌دن انبيايی تصديق ايتمه‌ملرندن وتوحيده مخالفت ايدوب شرك ايتملرندن وآخرتی انكار ايلملرندن نشأت ايتديكی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

اصحاب شمالك كناهلرينك بويوك اولديغنه اشارت ايچون ذنب بدلنده **حنث** لفظی وارد اولمشدر. چونكه حنث ؛ **ذنبك فوقنده بر كناهدر** و بويوك كناهه دواملرينه اشارت ايچون **اصرار** لفظی وارد اولمش ودوام ايتدكلری بويوك كناهك شرك اولديغنه اشارت ايچون **حنث** لفظی **عظمت** ايله توصيف اولونمشدر. چونكه حنث ؛ **بويوك كناه** اولديغی حالده عظمتله توصيف ايتمك دها بويوك اولديغنه اشارتدر . بونلرك آخرتی انكارلری غايت شدتلی اولديغنه اشارت ايچون **استفهام انكاری** وارد اولمشدر .

مترف ؛ **راحت ايديجی و دنيادہ اسباب استراحتلری مكمل اولان كيمسه‌لردر .** شو حالده اصحاب شمالی واجب تعالی‌نك (مترفين) اولملريله ذمی؛ نائل اولدقلری نعمتلرك شكرينی ادا ايتمه‌دكلرينه اشارتدر . چونكه مترف ؛ **نعمت صاحبی اولان كيمسه** اولونجه نعمت صاحبی اولمق ذمی ايجاب ايدر بر شی اولماديغی حالده مقام ذمده كلمسی البته او نعمتك شكرينی ادا ايتمه‌دكلرندندر .

*
* *

واجب تعالی اصحاب شمالك حشری انكار ايتدكلرينی بياندن صوكره او انكارلرينی رد ايتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنَّ الْاَوَّلٖينَ وَالْاٰخِرٖينَ * لَمَجْمُوعُونَ اِلٰى مٖيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سن آنلرك آخرتی وحشری انكارلرينه قارشی جواب اولارق « اول كچنلر و صوكره كلنلر جمله‌سی قيامتك وقت معلومنده قبرلرندن قالقوب جمع اولاجقلردر » دی .]

يعنی ؛ ای حبيبم ! حشری انكارده شدت كوسترن اصحاب شماله سن دی كه « ای كنديلرينك وپدرلرينك أولدكدن صوكره ديريله‌جكلرينی انكار ايدن كيمسه‌لر ! امم سالفه وامت محمد وبابالر واولادلر واول كچنلر وصوكره كلنلر والحاصل كافه‌سی دنيانك ختامی اولان قيامت كوننده ومعلوم اولان وقتده هپسی جمع اولوناجقلردر وحشر اولونمادق هيچ بر كيمسه قالميه‌جقدر وجزاسنی كورمك ايچون هركس ديريله‌جكدر » ديمكله حشرك محقق اولديغنی آنلره بيان ايت .

فخر رازينك بيانی وجهله منكرلرك بعثی انكارلرينه مقابل جمع اولاجقلرينی بيانله جواب غايت قوتليدر . چونكه ميقات معلومده جمع اولمق؛ بعثدن صوكره اولديغی جهتله البته يالكز بعثله جوابدن دها قوتليدر وآنلرك وقت معينده اجتماع ايده‌جكلرينی بيان؛ بر چوق عجائبه اشارتی متضمندر . چونكه ؛ اوزون مدت طوپراغك آلتنده قالان أريمش چورومش كميكلردن صرف نظر دكل أولو اولمق حق ديری اولديغی حالده اوزون مدت محبوس اولسه بيله يورومكه قدرتی اولاماز ايكن بر صدا ايله هپسنك بردن بر آنده محشره اجتماع ايديويرملری غرائبدندر وهيچ بريسنك بر محلده اونوتولماسی وهركسك اثبات وجود ايتمسی البته عقول بشره حيرت ويره‌جك شيلردندر .

*
* *

واجب تعالی حشری انكار ايدنلره رسول الله طرفندن ويريلن جوابك تتمه‌سنی بيان ايتمك اوزره ﴿ ثُمَّ اِنَّكُمْ اَيُّهَا الضَّٓالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ * لَاٰكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ * فَمَالِؤُنَ مِنْهَا الْبُطُونَ * فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمٖيمِ * فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهٖيمِ * هٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدّٖينِ ﴾ بيوريور .

[سز قبریکزدن قالقوب عرصهٔ محشره اجتماع ایتدیککزدن صوکره ای هدایتدن اوزاق و ضلالت ایچنده اولان و رسولك رسالتنی و آخرتی انکار و تکذیب ایدن کیمسه‌لر ! آچلق سببیله بر آغاجدن ییرسکزکه او آغاج زقوم آغاجیدر . بناءً علیه؛ او آغاجدن ییدیککز زقومدن قارنلریکز طولار . حالبوکه آجلغکزه هیچ فائده‌سی اولماز ، بلکه آنی ییدکدن صوکره آجلغکز تزاید ایدر و آنك اوزرینه جهنم آتشندن قاینامش صودن ایچرسکز ولکن او صو حرارتکزی کسمك شویله طورسون بالعکس حرارتکزی زیاده‌له‌ندیرر . زیرا ؛ او صودن بر نوع حرارت ایجاب ایدن علته مبتلا اولان دوه‌نك همان هرنه بولورسه ایچدیکی کبی آلکزه کچنجه شدت حرارتکزدن فائده ایده‌جك ظنیله همان ایچرسکز . ایشته شو بیان اولونان انواع عذاب سزك قونوغکز ویوم جزا اولان قیامت کوننده سزك جزا کزدر .] بناءً علیه ؛ دنیاده انکار ایتدیککز شیلرك جمله‌سنی رأی‌العین کوره‌جکسکز وهر بریله آیری آیری معذب اولاجقسکز .

فخررازینك بیانی وجهله شو بیان اولونان عذابك جمله‌سی حشردن صوکره اولاجغنه اشارت ایچون **زماناً صوکره اولمغه دلالت ایدن** (ثم) کلمه‌سی وارد اولمشدر . بونلرك شو بیان اولونان عذابلره دوچار اولملرینك سببی ؛ **طریق مستقیمدن** چیقوب رسل کرامی وآخرتی تکذیب ایده‌رك ضلالتی ارتکاب ایتملری اولدیغنه اشارت ایچون ﴿ الضالون المکذبون ﴾ وارد اولمشدر .

زقوم ؛ **طادی آجی ویایشلماز درجه‌ده صیجاق ، رایحه‌سی فنا ، منظره‌سی سیاه وغایت چیرکین جهنمده بر نوع میوه‌در** . اهل جهنم طاقتلرینك فوقنده آجلغه مبتلا اولونجه آنی ییرلر ولکن آجلغه هیچ فائده‌سی اولماز ، زیرا غدا دکلدر . بناءً علیه ؛ ییدکجه عذابلری زیاده‌له‌نیر یالکز عذابله قارنلری طولار وقارنلری طولونجه صو ایچمك لازم کلدیکندن صیجاق صو ایچرلر . حرارتلری تزاید ایتدیکندن حرارت خسته‌لغنه طوتیلان دوه‌نك هرنه بولورسه ایچدیکی کبی نه بولورلرسه ایچرلر . هیم ؛ **انسانك استسقانه بکزه‌ر بر خسته‌لغه طوتیلوب حرارتی مشتد اولارق چوق صو ایچن دوه‌یه اطلاق اولونور** . شو حالده تشبیه حرص شدیدله ایچمکده‌در . نزل ؛ **مسافر ایچون حاضرلانان قونوقدر** . اهل جهنمك

عذابلرینه استهزا ایچون نزل دنیلمشدر . چونکه نزل ؛ **مسافره اکرام والتفات ایچون حاضرلانان مسافرخانه‌یه** دینیلدیکندن جهنم وعذابی ایله نزلك مناسبتی اولمادیغی حالده اهلی جهنمه « جهنم سزك نزلکزدر » دیمك البته تحقیر ایچوندر . زیرا ؛ مسافرخانه‌ده امید ایدیلن اکرامدر ، یوقسه عذاب دکلدر .

***

واجب تعالی اصحاب شمالك آخرتده دوچار اولاجقلری عذابلرك بعضیلرینی بیاندن صوکره آنلرك منکر نعمت اولدقلرینی باشلرینه قاقمق وقدرت قاهره‌سیله تصرف کندینه مخصوص اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ * اَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ * ءَاَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ اَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴾ بیوریور .

[ای مشرکلر ! نه ایچون حشری انکار ایدرسکز . بز عظیم الشان قوت وقدرتمزله سزی خلق ایتدك تصدیق ایتمزمیسکز و اولاً سزی ایجاده قادر اولان آخرتده احیایه قادر اولمازمی ؟ البته قادر اولور . شو حالده اولاً ایجادده شبهه‌کز وارمی که اعاده‌ده شبهه ایدییورسکز ؟ نظر ایدوب کورمزمیسکز که سزك وجودیکزده‌کی منی‌یی خاتونلرك رحمنه ناصل دوکرسکز . بز سزه قدرت ویرمه‌سه‌ك سز او منی‌یی دوکمکه قادر اولابیلیرمیسکز ؟ شیمدی بز سزه سؤال ایدر دیرزکه بر دامله چیرکین صودن عبارت اولان منیدن علم وادراك صاحبی اولان انسانی شو صورت حسنه اوزرینه بزمی خلق ایتدك ، یوقسه سزمی خلق ایتدیکز ؟] البته کندی عجزیکزی بیلدیککزدن طولایی بزم خلق ایتدیکمزی اقرار ایدرسکز . شو حالده اولاً نطفه‌دن انسانی خلق ایتمکه قادر اولان البته آخرتده دخی عین انسانی اعاده‌یه قادر اولور .

***

واجب تعالی خلقی بیاندن صوکره خلقتك لوازمندن اولان موتی بیان ایتمك اوزره

﴿ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ * عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾ بیوریبور.

[بز عظیم الشان بینكزده موتكزی تقدیر ایتدك. بناءً علیه؛ هیچ بر كیمسه‌نك موتی وقت معینی فوت ایتمز تقدیر اولوندیغی دقیقه‌ده اولور وبز سزی اهلاك كله سزك امثالكزی بر قومه تبدیله وبیلمه‌دیككز بر صورتده سزی ایجادده هیچ بر كیمسه‌یه مغلوب دكلز.] زیرا؛ هم سزی امثالكزه تبدیله هم‌ده بیلمه‌دیككز برصورتده سزی ایجاده قادرز.

یعنی؛ بز قدرتمز وعلم وحكمتمز اقتضاسی بینكزده اجلكزی بر وقت معینله تقیید وتقدیر ایتدك. بناءً علیه؛ كوچوك وبویوك، كنج وقوجه وقت معینی كلمه‌ینجه اولمك یوقدر. اما وقتی كلنجه‌ده بر دقیقه تأخیر اولماز البته اولور وبز هیچ بر كیمسه‌یه قارشی مغلوب وعاجز دكلز وقدرت وقوتده بزه هیچ بر كیمسه سبق ایده‌مز. بناءً علیه؛ اجلی كلنجه بزم تعیین ایتدیكمز وقتده اجلنی بر دقیقه بیله تقدیم ویا تأخیره هیچ بر كیمسه قادر اولاماز. چونكه؛ اراده‌مز جمله‌نك اراده‌سنه وقدرتمز جمله‌نك قدرتنه غالبدر. شوحالده بز بر كیمسه‌یه مغلوب اولمایجه سزی امثالكزه تبدیله وبیلمه‌دیككز برصورتده ایجاده قادرز ووفاتكزدن صوكره‌ده سزی خاطر وخیالكزه كلمه‌ین برصورتده ایجاده نه‌دن قادر اولمایه‌لم؟ البته قادرز. بونلری بیلدیككز حالده آخرتی وحشری نه‌دن انكاره جسارت ایدرسكز؟

﴿ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴾

[حالبوكه نشأت اولایی محقق بیلدیكز. ابتداءً خلقتكزی بیلنجه آخرت خصوصنده برآز دوشونمكز لازم ایدی. كاشكه دوشونسه‌ایدیكز حشری انكاره جسارت ایتمزدیكز.]

یعنی؛ ای انسانلر! حشری انكاره نه‌دن جسارت ایدیورسكز؟ حالبوكه ابتداءً نطفه‌دن صوكره قان وأت پارچه‌سندن خلق اولوندیغكزی وپدرلریكزك بلندن آناریكزك رحمندن دولاشارق ناصل یارادلدیغكزی محقق بیلدیكز وبو منوال اوزره خلق اولوندیغكزده شبهه‌كز یوقدر. بناءً علیه؛ بو جهتلری دوشونسه ایدیكز حشری

انكاره جسارت ایتمزدیكز. چونكه؛ دنیایه كلدكدن صوكره طفولیتدن صباوته وصباوتدن شبابته وشبابتدن شیخوخته طوغرو برچوق مسافه قطع ایده‌رك اجله طوغرو كیتمك صورتیله برچوق احوال غریبه‌نك شاهدیسكز وبو احوال غریبه اوزره سزی ایجاده قادر اولانك نشأت اخراده دخی ایجاده قادر اولاجغی اولویتله ثابتدر. شوحالده بو كبی احوالی خلقه قادر اولان الله تعالینك نشأت اخرایی خلقه قادر اولدیغنی نه‌دن دوشونمزسكز؟

⁂

واجب تعالی انسانك خلقتنی بیاندن صوكره اونلرك خلقتنی بیانله حشری اثبات ایتمك اوزره ﴿ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ * أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ * لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ * إِنَّا لَمُغْرَمُونَ * بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴾ بیوریبور.

[سز كورمیورمیسكز یره آتدیغكز تخوملری، اوتخوملری سزمی اكوب بیتیریورسكز یوقسه بزمی بیتیریورز؟ اگر مراد ایتمش اولسه‌ق بز آنی قورومش اوت قیلارز. سز ایسه بوحاله تعجب وتأسف ایده‌رك «اكدیكمز تخوملردن ضررلاندق وانتفاعدن محروم اولدق» دیرسكز.]

یعنی؛ ای آخرتی انكار ایدن منكرلر! تارلایی نطس ایدوب تخوم اولارق طوپراغه قاریشدیردیغكز دانه‌لری كورمیورمیسكز؟ خبر ویرك بكا كه او دانه‌لری سزمی بیتیریورسكز، یوقسه بزمی بیتیریورز؟ هرحالده آنی بیتیرمك بزم قدرتمزه منحصردر. بناءً علیه؛ سزك قدرتكز آنی بیتیرمكه كافی دكلدر. زیرا؛ ارادهٔ الٰهیه‌مزك خارجنده برشی میدانه كلمك امكانی اولمادیغندن بزم اراده‌مز او تخوملرك بیتمه‌سنه تعلق ایدنجه سز نه‌قدر بیتمسنه چالیشسه‌كز فائده ایتمز. اگر ایسترسه‌ك او دانه‌لر بیتدیكنده بز آنی قورومش روزكار اوكنده صاورولور اوت قیلارز كه اصلا فائده‌سنی كوره‌مزسكز. بعض سنه‌لرده حاصلاتك دانه‌سز سام چالغینی اولمسی بو قبیلدندر.

حاصلاتك آفته اوغرادیغندن متأثر ومتأسف اولارق «حاصلاتمز آفته اوغرادی،

تلف اولدی ، ضررلاندق ، رزقمز کسیلدی وانتفاعدن محروم اولدق ، دیمکدن باشقه الکزدن برشی کلمز وبویله دیمه کزده برفائده تأمین ایتمز. زیرا ؛ حاصلات آفته اوغرایجه سزك ایچون اسفدن وآجلقدن باشقه برشی اولاماز. شوحالده حشری نه‌دن انکار ایدرسکز. او دانه‌لری یردن بیتیرن و آفتدن محافظه ایدن واجب الوجود اولونجه قبریکزدن سزی قالدیروب احیا ایتمکه واوتلر کبی بیتیرمکه قادر اولمازمی ؟

∴

واجب تعالی حشره دلالت ایدن دلائلدن انسانك یارادیلیشنه وبرنجی مرتبه‌ده انسانك حیاتنه خادم اولان مأکولاتك بیتیرلمه‌سنه متعلق دلائلی ذکردن صوکره مرتبهٔ ثانیه‌ده انسانك حیاتنه خادم وطعامك هضمنه مدار اولان صویك یارادیلیشنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَفَرَاَيْتُمُ الْمَاۤءَ الَّذ۪ى تَشْرَبُونَ * ءَاَنْتُمْ اَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ اَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ * لَوْ نَشَاۤءُ جَعَلْنَاهُ اُجَاجاً فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴾ بیوریور.

[ای حشری انکار ایدن انسانلر! سز نظر ایدوب کورمزمیسکز ایچدیککز صولری ؟ خبر ویرك بکا که اوصولری بلوطدن سزمی انزال ایدرسکز ، یوقسه بزمی انزال ایدرز ؟ هرحالده اوصولری بزم انزال ایتدیکمزی اقرار ایدر وسزك انزال ایتمکه اقتداریکز اولمادیغنی تسلیم ایدرسکز . چونکه ؛ قدرتکزك او صولردن بر داملاسنی بیله انزاله کافی اولمادیغنی بیلیرسکز واکر ایسته‌مش اولسه‌ق اوکمال عافیتله تلذذ ایده‌رك ایچدیککز صولری بز ایچیلمز درجه‌ده آجی قیلارز . حالبوکه بز سزك راحتکز ایچون آجی قیلمادق . بوحاللره تشکر ایتمزمیسکز ؟] کاشکه تشکر ایتسه ایدیکز. زیرا؛ مناسب اولان بوکبی نعمتلره تشکر ایتمکدر . چونکه ؛ انسانك حیاتنه خدمتده مشروباتك مأکولاتدن فرقی یوقدر .

ایشته بوکبی نعمتلره تشکر ایتمه‌ینلری جناب حق بوآیتله تکدیر وتوبیخ ایتمشدر . چونکه ؛ انسانك اصلا سعیی قاریشمایان نعمتلره شکر ایتمه‌مسی قباحتك اك بویوکیدر .

صویك انسانلره منفعتی صایلماز وتوکنمزسه‌ده ایچمك فائده‌سنك دیکر فائده‌لرینه نسبتله اهم والزم اولدیغنه اشارت ایچون یالکز ایچمکده اولان فائده‌سنی ذکرله اکتفا اولونمشدر.

∴

واجب تعالی انسانك بقاسنه خدمت ایدن مأکولات ومشروباتی ذکردن صوکره بقاء انسانه خادم اولان آتشی ذکر ایتمك اوزره ﴿ اَفَرَاَيْتُمُ النَّارَ الَّت۪ى تُورُونَ * ءَاَنْتُمْ اَنْشَاْتُمْ شَجَرَتَهَا اَمْ نَحْنُ الْمُنْشِؤُنَ * نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعاً لِلْمُقْو۪ينَ ﴾ بیوریور .

[سز دوشونوب‌ده کورمیورمیسکز شول آتشی که سز اوآتشی یاقیورسکز . خبر ویرك بکا او آتشك آغاجنی سزمی ایجاد ایدیورسکز ، یوقسه بزمی ایجاد ایدیورز ؟ هرحالده کندی عجزیکزی بیلیر بزم ایجاد ایتدیکمزی اقرار ایدرسکز . حالبوکه بز دنیا آتشنی جهنم آتشنه خاطره وطاغلره واووه‌لره قونان مسافرلره منفعت قیلدق که آنلر او آتشله یمکلرینی پیشیررلر وایشلرینی کوررلر .]

بیضاوینك بیانی وجهله شجر ایله مراد ؛ **چاقماقله آتش چیقاران آغاجدر** . چونکه؛ عربلرك عادتی بو آغاجی طاشیرلر وشنلکسز چوللرده بوآغاجی چاقمقله آتش اویاندیررلر واحتیاجلرینی دفع ایدرلردی. جناب حق بو آتش چیقان آغاجی ذکرله ایکی فائده‌یه اشارت بیوریورکه بریسی ؛ **جهنم آتشنی خاطرلاتمق** ، ایکنجیسی ؛ انسانلره نعمت اولدیغندن **شکرینی خاطرلاتمقدر** . یاخود آغاج ایله مراد ؛ **مطلقا آتشك مادهٔ اصلیه‌سی اولان آغاجدر** . چونکه ؛ آغاج اولمازسه آتش‌ده اولماز . هرهانکی معنا مراد اولونورسه اولونسون آتشك اصلی اولان آغاج وآغاجدن حاصل اولان آتش انسان ایچون پك بویوك نعمت اولدیغندن جناب حق بو نعمتی بیانله قوللرینه امتنان ایدوب نعمت صره‌سنده تعدادله انسانلری بونعمتلرك شکرینی ادایه دعوت بیوریور. چونکه ؛ انسان آتش اولمسه غداسنك پك چوغنی احضار ایده‌مز. شوحالده آتش حیات انسانه خادم اولان نعمتلرك بویوکیدر .

ايشته شو تفصيلات اوزره قورو طوپراقدن يشيل آغاجى ويشيل آغاجدن قيزيل آتشى ايجاده قادر اولان الله تعالى أولمش انسانلرك چورومش كميكلرنده حرارتى وحرارت واسطه‌سيله حياتى ايجاد ايدوب انسانلرى احيايه ومحشره جمع ايتمكه قادر اولمازمى ؟ البته قادردر. بناءً عليه؛ هر عاقلك حشرى اعتقاد ايدوب آخرت تدارككنه چاليشمسى لازمدر .

بو آيتده واجب تعالى ايجاده دلالت ايدن الفاظ ايچندن **بدائع وغرائبه** دلالت ايدن **انشا** لفظنى ذكر ايتدى . چونكه ؛ آغاجى وآغاجده آتشى خلق ايتمكده عقول بشره حيرت ويره‌جك نيجه يوزلرجه غريب صنعتلر واردر . دوشوندكجه حيرت ايتمه‌مك ألدن كلمز .

*
* *

واجب تعالى حشرى انكار ايدنلرى رد ايتمك اوزره انسانك خلقتنى وحياتنى ادامه ايدن رزقك انواعنى واورزقى يكديكرينه مزج ايله غداء انسانى‌يى حصوله كتيرن آتشى ذكرله حشرك امكاننى اثبات ايتدكدن صوكره هر مؤمنى وظيفۀ عبوديته دعوت ايتمك اوزره

﴿ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! عظمتله متصف اولان ربكى لايق اولمادق نقائصدن تنزيه ايت.]

زيرا شوذكر اولونان نعمتلرك جمله‌سنك شكرينى ادا ؛ تسبيحله تعظيمه محتاجدر . آيتده تسبيحله امر ؛ رسول اللهه ايسه‌ده رسول اللهه امر امتنه‌ده امر اولديغندن جمله اهل ايمان جناب حقه تسبيح ايتمكله مأموردر . زيرا؛ شوبيان اولونان نعمتلر رسول اللهه مخصوص اولمايوب هركسه شامل اولديغندن آنك شكرينى ادادن عبارت اولان تسبيحده جمله مؤمنلرك وظيفه‌سيدر ورسول الله امتنك متبوعى اولديغى جهتله متبوعه امرك تابعه‌ده امر اولديغى قواعد اصول اقتضاسندندر .

كرچه تسبيح قلبده اعتقاد و لسانده ذكرله اولورسه‌ده يالكز اعتقادله اكتفا اولونمايوب لسانله‌ده دوام ايتمك لازم اولديغنه اشارت ايچون بو آيتده اسم لفظى ذكر اولونمشدر . چونكه اسمى ذكر؛ آنجق لسانله اولور والله تعالى‌يى عظمتله توصيف؛ صفات

ثبوتيه وسلبيه‌يى جامعدر . زيرا كمال عظمت ؛ صفات كماليه‌نك جميعسنك ثبوتنى وصفات سلبيه‌نك جميعسندن منزه اولمسنى ايجاب ايدر .

*
* *

واجب تعالى وحدانيته وقيامتك وقوعنه وحشرك وجودينه دلالت ايدن دليللردن بعضيلرينى بياندن صوكره قيامتى انكار ايدنلرى قسمله اقناع ايتمك اوزره

﴿ فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ * وَاِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴾ بيوريور .

[ييلديزلرك طوغديغى وايندكى يرلره يمين ايدرم اكر بيلمش اولسه‌كز اويمين بك بويوكدر.] زيرا؛ اويمين ايديلن ييلديزلرك موقعلرى قدرت الٰهيه‌نك عظمتنه وحكمتنك كمالنه ورحمتنك كثرتنه دلالت ايتديكندن يمين ايديلن شى بويوك اولونجه يمينك‌ده بويوك اولاجغنده شبهه يوقدر .

ييلديزلرك موقعلرى ايله مراد ؛ **مغرب ومشرقدر** . زيرا مغرب ؛ ييلديزلرك اثرلرينك زوالنه ومشرق ايسه اثرلرينك ظهورينه دلالت ايتدكلرندن كرك مغرب وكرك مشرق بر مؤثر حقيقينك وجودينه دلالت ايدر . ياخود مواقع ايله مراد ؛ **ييلديزلرك برجلريدر** . ياخود بيضاوينك بيانى وجهله نجوم ايله مراد ؛ **قرآنه** و مواقع ايله مراد ؛ **قرآنك قلوب عباده‌كى موقعلريدر** . زيرا؛ ييلديزلر انسانلرك يوللرينى طوغرولتمغه واهتدالرينه سبب اولديغى كبى قرآنده انسانلرك دنيوى و اخروى منفعتلرينه اهتدايه سبب اولديغى جهتله **قرآنك اجزاسنه وقرآنه** نجوم دنيلمشدر .

بو آيتده (لوتعلمون) جمله‌سى منكرلرى توبيخ ايچون كتيرلمش **جملۀ معترضه‌در** . چونكه **معناى آيت** : [بويمين بويوكدر . اكر بويوكلكنى بيلسه‌كز تعظيم ايدرسكز. لكن تعظيم ايتمه‌ديككز بيلمه‌ديككزدندر. چونكه؛ بيلسه‌كز هرحالده تعظيم ايدرديكز] ديمكدر. بومقامده (لا) لفظى **زائده** اولديغندن (لااقسم) ديمك (اقسم) معناسنه‌در. ياخود مسئله ظاهر وميدانده اولديغى ايچون قسمه احتياج اولماديغى بيان ضمنده (لا) لفظى وارد اولمشدر .

*
* *

واجب تعالى قسمك جوابنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّهُ لَقُرْاٰنٌ كَرِيمٌ * فِى كِتَابٍ مَكْنُونٍ * لَا يَمَسُّهُ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ * تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ بيوريبور .

[رسول الله اوزرينه نازل اولان شى حقله باطل بيننى تفريق ايدر قرآندر واحكاميله عمل ايدنلره دنياده وآخرتده منفعتى بويوك اولديغى جهتله كريمدر . چونكه ؛ قرآنه اقتدا ايدنلرى دنيوى واخروى منفعتلرينه ارشاد ايدر وقرآن عند الله ده محفوظ وشيطانك اخذندن مصوندر . بناءً عليه ؛ قيامته قدر احكامى تغيردن و الفاظى تبدلدن محفوظدر وقرآنه دوقونماز ، آنجق حدثدن ونجاستدن طاهر اولانلر دوقونور . زيرا قرآن ؛ عالملرك ربى اولان واجب الوجود طرفندن نازل اولمش بر كتاب اولديغندن اوكا ياپيشاجق كيمسه آبدستلى اولملى وسائر نجاستدن تميز وطاهر اولملى كه كتابك قدسيتنه رعايت ايتمش اولسون .] زيرا ؛ آبدستى اولمايان وجنب اولان كيمسه نك قرآنه ياپيشمسى كناهدر.

قرآن ؛ عالملرك هرذره سنى شيئاً فشيئاً تربيه ايدن رب العالمين طرفندن نازل اولديغى ايچون قرآن سحر و كهانت دكلدر . چونكه ؛ بوتون عالمى انواع تربيه ايله هردرلو منفعتلرينه ايصال ايدن الله تعالى طرفندن نازل اولان قرآن سحر و كهانت اولماز .

قرآن ؛ دنياده وآخرتده قرائت اولنديغى ايچون قرآن دنيلمشدر . قرآنه مراجعت ايدنلرك مشكللرينى حل ايتديكى ايچون كريم دنيلمشدر . حتى فقيه اولان كيمسه مسئلهٔ فقهيه سنى اثبات ايچون مراجعت ايدرسه مسئله سنى قرآنله استدلال ايدر والحاصل حكيم حكمتنى واديب آدابنى قرآنله تأييد ايدرلر . بناءً عليه ؛ هركيم هانكى احتياجله مراجعت ايدرسه قرآن او احتياجى دفع ومسئله يى حل وفصل ايدر . اوحالده ؛ قرآن عنوانته لايقدر . ياخود قرآنى اوقومقله لسان وديكله مكله قولاق لذت آلوب يورولماديغى وچوق اوقومقله اسكيمه ديكى وتكرارله ملال ويرمه ديكى جهتله كريم دينمشدر . هرسوزك بويوكلكى سويله يه نك بويوكلكى ايله اولچولديكندن قرآنك بويوكلكى عالملرك ربى طرفندن نازل اولديغى ذكرله بيان اولونمشدر .

∴

واجب تعالى قرآنى كريم اولمقله توصيف ايتديكنى وتحريفدن مصون اولديغنى ومس ايتمك جائز اولمايوب آنجق طاهر اولانلره جائز اولديغنى بياندن صوكره قرآنى تكذيب ايدنلرى توبيخ وتكدير ايتمك اوزره ﴿ اَفَبِهٰذَا الْحَدِيثِ اَنْتُمْ مُدْهِنُونَ * وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ اَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴾ بيوريبور .

[اى مشركلر ! سز افترا ايده رك اللهك شو كلاميله مداهنه مى ايدرسكز وكلام اللهدن نصيبكزى آنى تكذيب ايتمكمى قيلارسكز ؟]

يعنى ؛ شوقولاقلريكزله ديكله ديككز كلام اللهى بى حقير برشى عد ايده رك ظاهريكز بردورلو باطنكز بردورلودر آنكله مداهنه مى ايدرسكز ؟ حالبوكه كمال تعظيمله ارشادندن انتفاع ايتمكز لازم ايكن كلام اللهدن رزقكزى اونى تكذيب ايتمكمى قيلارسكز ؟ عاقل ايچون كلام اللهدن رزقنى ؛ دنيوى واخروى منفعتنى اوكرنمك وانواع هدايتيله اهتدا ايتمك وجامع اولديغى احكامى تأمل وتفكرله عمل ايتمك قيلمسى موافق عقل حكمت ايكن عكسنى التزام ايتمك قبيحدر .

بعض مفسرينك بيانلرى وجهله رزقى تكذيب ايله مراد ؛ رزقك شكرينى ادا ايتمه مكدر . چونكه ؛ اللهك ويرديكى نعمتك شكرينى ادا ايتمك هركس اوزرينه واجبدر . شو وجوبى ترك ايدن البته كناهكار اولور ورزقى اللهدن بيلمك واجبدر . بناءً عليه ؛ اللهك ويرديكى رزقى غيرى يه اسناد ايتمك كفردر و كفر اولديغنى (يزيد بن خالد الجهنى) حضرتلرينك روايت ايتديكى بر حديث شريف اثبات ايدر . شويله كه حديبيه ده كيجه ياغان ياغموردن صوكره رسول الله اصحابيله برابر صباح نمازينى ادا عقيبنده جماعته توجه ايده رك « ربكز نه بيوريبور بيليرميسكز ؟ » ديمسى اوزرينه اصحاب كرام « ربمزك ديديكنى ربمزله رسولى بيلير » جوابنى ويرديلر . رسول الله « الله تعالى بيوريبور كه قوللرم صباحه داخل اولونجه بكا مؤمن اولانلرى اولديغى كبى كافر اولانلرى ده واردر . اما مؤمن اولانلر شول كيمسه لركه سمادن بر يوزينه ياغان ياغمورى بزم فضل واحسانمزدن بيلير ، باشقه اسبابه اسناد ايتمز . ايشته او كيمسه بكا مؤمن ييلديزلره كافردر واما كافر اولان شول كيمسه لركه ياغان ياغمورلرى

بيلديزلردن بيلير. ايشته او كيمسه بيلديزه مؤمن بكا كافردر» بيوريور ديديكنى مشاراليه روايت ايتمشدر. ايشته بو حديث شريف؛ انسانك نائل اولديغى نعمتلرك جملهسنى الله تعالىدن بيلمسى و آنك احسانى اولديغنى اعتقاد وشكرينى ادا ايتمسى واجب اولوب عكسنى اعتقاد ايلهمسى كفر اولديغنه دلالت ايدر وعكسنى اعتقاد ايدنلر بو آيتله توبيخ اولونانلردر .

مدهن ؛ يالانجى اولوب وسوزك طوغرو اولماديغنى اعتقاد ايدهرك طوغرو كبى سويليوب ايشيدنه كيمسهيى ايناندرمغه ميل ايتديرمك وطوغرو اعتقاد ايتديكى شيئى طوغرو كبى كوسترمك وملاينتله يكشديرمكدر .

*
* *

واجب تعالى بيان اولونان احكامى تكذيب ايدنلرى توبيخدن صوكره شو احكامدن متعظ اولمايانلرى وعاقبتنى دوشونميانلرى توبيخ ايتمك اوزره ﴿ فَلَوْلَٓا اِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ ❊ وَاَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ ﴾ بيوريور .

[روحلرك بوغازلره كلوب جان چيقمق اوزره بولونديغى وقتى كاشكه دوشونمش اولسهكز ايشلهديككز كناهلرك بك چوقلرندن واز كچرسكز. حالبوكه وفات ايتمك اوزره حاضرلانان كيمسهنك روحى بوغازينه كلديكنده نه كبى زحمتلر چكديكنى سز اطرافنده نظر ايدر كوروورسكز .] شو حالده سزدن اول وفات ايدنلرك او حاللرندن عبرت آلمكز لازمدر .

ابوالسعود افندينك بيانى وجهله بو آيت ، حشرى انكار ايدنلرك دعوالرينى ابطال ايچون سوق اولونمشدر. چونكه؛ انسانلرك ذاتلرى وييهجكلرى وكيهجكلرى وايچهجكلرى قدرت الٰهيه آلتنده اولديغى تماماً بيان اولوندقدن صوكره عناد وتمردلرى باطل اولديغى ميداندهدر .

﴿ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُبْصِرُونَ ﴾

[حالبوكه بزم علممز وقدرتمز وتصرفمز او محتضر اولان كيمسهيه سزدن دها زياده يقيندر ولكن سز آنى كورمزسكز .] چونكه ؛ بز حال سكراتنده آنك چكديكى المى

واوزرنده جريان ايدن احوالى تماميله بيليرز . بناءً عليه ؛ ايسترسهك روحنى بك قولاى آلير وايسترسهك بك كوجلك چكديرهرك آليرز. زيرا؛ جملهسى يد قدرتمزدهدر، استحقاقى هرنه‌يه‌ايسه آنى نقصانسز ويريرز . فقط سز بونلرك هيچ برينى ادراك ايده‌مزسكز . چونكه ؛ افعالمزه جاهلسكز و سكرات موتده آنك اوزرينه نازل اولان عذابدن بر ذره‌سنى بيله دفعه قادر دكلسكز .

*
* *

واجب تعالى ميت محتضرك بعض احوالنى بياندن صوكره حشرى انكار ايدنلرى الزام ايتمك اوزره ﴿ فَلَوْلَٓا اِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ❊ تَرْجِعُونَهَٓا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾ بيوريور .

[اكر سز ديديككز كبى حشر ونشر يوقده جزا كورميهجكسهكز وبو سوزيكزده صادق ايسهكز او محتضرك بوغازينه كلن روحى كيرى جسدينه اعاده ايتسهكز، نه ايچون اعاده ايتميورسكز ؟ كاشكه اعاده ايدهبيلسهكز.] او روحى، بوغازينه دايانوب چيقمق اوزره بولونان كيمسه سزك عنديكزده نه قدر قيمتداردر . اكر مقتدر اولسهكز برنفسنه دنيا ومافيهايى فدا ايدرسكز ولكن بردقيقه بيله تأخيرينه قادر اولامازسكز . شو حالده حقيقت سزك ديديككز كبى دكلدر . بلكه هرشيئك متصرف حقيقيسى الله ذوالجلالدر . بناءً عليه ؛ ايمان ايتمك وحشره ونشره ايناتمق لازمدر .

* *
*

واجب تعالى حشرى انكار ايدنلرى الزام ايدهجك بعض دلائلى بعد البيان انسانك وفاتندن صوكره جارى اولاجق بعض احوالى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاَمَّٓا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ❊ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴾ بيوريور .

[اما اكر روحى بدنندن آيريلان شخص ماسوادن فراغتله قربيت معنويه حاصل ايتمشلردن اولورسه آنك ايچون اولوم عين راحت ورحمتدر ورائحهٔ طيبه صاحبى مسك وعنبردر ونعمتى دائم جنتدر و رزق طيب راحت ايدردر .] چونكه ؛ دنياده كورمش

اولديغى مشقتلرك جمله‌سندن خلاص اولمشدر. زيرا؛ مؤمن كاملك جنتده يرينى كورمه‌يجه وريحان جنتدن بر دال كاوب آنك رايحه‌سنى قوقلامايجه روحى قبض اولونميه‌جغنه دائر متعدد احاديث جليله واردر.

بو آيتده مقربين ايله مراد؛ **قلبنده اعتقاد صحيح و لساننده اذكار طيبه و اعضاسنده اعمال صالحه اولان كيمسه‌لردر.** چونكه انسانك بحق عبوديت نقطه‌سنده بولونمسى؛ **آنجق بو اوچ شيله اولابيلير.** بو اوچ شى‌ده يكديكرينه باغليدر. زيرا؛ قلبنده اعتقاد حق اولمسه لسانده قلبه دلالت ايدن ذكر جريان ايتمز ولسانده ذكر صادق اولمسه قلبده اعتقادى و لسانده ذكرى تصديق ايدر اعضاده اعمال صالحه اولاماز. شو حالده اعمال، لسان صادقه لسان صادق‌ده قلبده‌كى اعتقاد حقه دلالت ايدر. . بناءً عليه؛ هر برى ديكرينك ترجمانيدر.

﴿ وَاَمَّا اِنْ كَانَ مِنْ اَصْحَابِ الْيَمِينِ * فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ اَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴾

[اكر وفات ايدن كيمسه اصحاب يميندن اولورسه آكا طرف السهيدن دنيلوركه «اى اصحاب يميندن اولان ذات! سنك امثالك اصحاب يمين طرفلرندن سكا سلام واردر».] ايشته اصحاب يمينه بويله دينمكله تلطيف اولونور. بو معنايه نظراً اهل جنتدن اصحاب يمين اولانلر بربرلرينه سلام و مرحبا هديه ايدرلر.

يعنى؛ وفات ايدن ميت يوقاروده بيان اولونان اصحاب يميندن اولورسه آنك ايچون هر شيدن سلامت واردر. حق طرف السهيدن اكا مژده اولارق «اى اصحاب يميندن اولان ذات! سنك ايچون امثالك اولان اصحاب يمين طرفلرندن سكا سلاملر واردر» دنيلور. ياخود آيتده خطاب؛ **رسول اللهه‌در.** چونكه اصحاب يمين جنته كيروب راحت ايدنجه رسول الله ايچون انديشه قالماز و او كيمسه‌يى راحتلاشديرمق ايچون تلاش اولماز. بوكا نظراً **معناى آيت:** [اكر ميت اصحاب يميندن اولورسه يا اكرم الرسل! اصحاب يمين طرفلرندن سنك ايچون سلامت واردر. زيرا؛ آنلرك عذابدن قورتولمق ايچون شفاعته احتياجلرى قالمايجه سن‌ده آنلرى عذابدن قورتارمق انديشه‌سندن وارسته اولورسك] ديمكدر.

﴿ وَاَمَّا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّٓالِّينَ * فَنُزُلٌ مِنْ حَمِيمٍ * وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ ﴾

[اما اكر متوفى طريق استقامتدن خارج وآخرتى تكذيب ايدن زمره‌دن اولورسه آنك ايچون حاضرلانمش جهنمك صيجاق صويندن قونوق وجهنمه ادخال ايتمك واردر.] چونكه؛ اهل جهنمك غدالرى زقومدر وزقومى ييجه حاصل اولان حرارتى دفع ايتمك ايچون ايجدكلرى صو، قاينار صيجاق صودر. زيرا؛ ضلالتى ارتكابلرينه وآخرتى تكذيبلرينه جزا اولارق آنلره مسافرخانه‌لرنده‌كى اكراملرى بونلردر.

﴿ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ ﴾

[ايشته شو ميت ايچون بيان اولونان احكام؛ حقدر.] يالان اولمق احتمالى يوقدر. حال بويله اولونجه:

﴿ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴾

[اى نبى مكرم! عظمتله متصف اولان ربك تعالى‌نك اسمنى تنزيه و تقديس ايت.] زيرا؛ شو اوچ فرقه حقنده بيان اولونان احكام لطف السهيدر. بو لطفه قارشى تشكر ايتمك لازم اولونجه سن تسبيح ايت وربكى نقائصدن تنزيه ايت كه نعمتك شكرينى ادا ايتمش اولاسك.

سورهٔ حديد

مدينهٔ منوره‌ده نازل اولان سوره‌لردندر. يكرمى طقوز آيتى جامعدر.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾

[تسبيح ايتدى الله تعالى‌يه كوكلرده ويرده اولان جمله مخلوقات.]

﴿ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾

[زيرا ؛ او الله تعالى هرشى اوزره غالب وهرايشى حكمته موافقدر .]

يعنى ؛ كرك روح صاحبى اولسون ، كرك روح صاحبى اوليه‌رق جمادات قبيلندن اولسون يرده و كوكلرده موجود اولان جمله مخلوقات الله تعالى‌يه تسبيح ونقائصدن تنزيه ايتديلر . ناصل تنزيه ايتمسونلر ، البته تنزيه ايدرلر . زيرا ؛ او الله تعالى كه هركسه غالب وهرشى اوزرينه قادردر وهيچ كيمسه‌نك قارشى قويمغه اقتدارى يوقدر وهرنه ايشلرسه ايشى حكمته موافقدر . بناءً عليه جمله مخلوقاتك وظيفه‌سى ؛ آكا تسبيح ايتمكدر . چونكه ؛ عزت وجلالت وحكمت اوزره ايش ايشله‌مك آكا مخصوصدر . مخلوقاتده عزت اولسه بيله اللهك ايجاديله اولديغندن عرضيدر ، عزت ذاتى دكلدر .

فخر رازينك وابوالسعود افنديك بيانلرى وجهله تسبيحك معناسى ؛ **نقصانه اولان شيلرى الله تعالى‌دن اوزاق عد ايتمك ، ذاتنده وصفاتنده وافعالنده واحكامنده واسملرنده نقائصدن تنزيه ايتمكدر** . بناءً عليه عقل صاحبلرينك تسبيحى ؛ **واجب تعالى‌يه لايق اولمايان شيلردن تنزيه ايده‌رك نقصانه اولان شيلرى الله تعالى‌يه اسناد ايتمكدن صاقنمق وشريك ونظيردن وجسم وعرض كبى شيلردن منزه اولديغنى قلبله اعتقاد ايتمك ولساناً سويلمكدر** . اما عقل صاحبى اولمايان موجوداتك تسبيحلرينه كلنجه ؛ **هر برينك ؛ خالقنك قدرت قاهره وصفات كامله صاحبى اولوب جميع نواقصدن برى اولديغنه دلالت ايتملرى** آنلرك تسبيحيدر . چونكه تسبيح ؛ **نقائصدن منزه اولديغنى اثبات ايتمك** اولديغى جهتله مخلوقاتك هرذره‌سى واجب تعالى‌نك نقائصدن منزه اولديغى اثباتده كافيدر . ياخود آنلردن هر برى **بزم آكلايامديغمز برلسانله سويلر وتسبيح ايدرلر** ، لكن بز آنك فرقنده اولامايز . شو حالده سماده اولان آى و كونش وسائر ييلديزلر وملكلر ويرده اولان حيوانات وطاغلر وطاشلر واوتلر وصولر وآغاجلر جمله‌سى جناب حقه مطيع وهر برلرى لسان حال وياخود لسان قال ايله تسبيح وجناب حقك عظمتنه دلالت ايدرلر . ايشته شو دلالت ؛ عين تسبيحدر .

فخر رازى وبيضاوينك بيانلرى وجهله تسبيحك بر وقت معينى اولمايوب هر زمان تسبيح جائز اولديغنه اشارت ايچون سوره‌لرك بعضيسنده تسبيح لفظى ماضى صيغه‌سى ايله

وبعضيلرنده مضارع صيغه‌سيله وارد اولمشدر . شو حالده جناب حقه هرشيئك انقيادى ابدى اولوب بر وقتله مقيد اولماديغنه دلالت ايدر . بناءً عليه مكلف اولان انسان ايچون ممكن اولان ؛ هروقتده الله تعالى‌يه تسبيح ايتمك وظيفهٔ دينيه‌دندر .

تسبيحك الله تعالى‌نك رضاسى ايچون اولمسى لازم اولديغنه اشارت ايچون **تخصيصه** دلالت ايدن **لام** لفظيله وارد اولمشدر . واجب تعالى‌يى ذاتنده تسبيح ؛ **مخلوقاتده هيچ بر شيئه بكزه‌مكله اولديغى** كبى صفاتنده تسبيح ؛ **جميع صفات كماليه ايله توصيف وصفات نقائصدن تنزيه ايتمكله اولور** . افعالنده تسبيح ايسه **هر فعلنده تأثيرى تام اولوب او فعلى خلق ايتمسى باشقه بر شيئه محتاج اولمامق ومخلوقاتك جمله‌سنده بالذات مؤثر اولديغنى اعتقاد ايتمكله اولديغى** كبى احكامنده تسبيح ؛ **احكام شرعيه‌نك جمله‌سى مصلحت اوزره مشتمل اولوب خير محضدن عبارت اولديغنى تصديق ايتمكله اولور** .

بو آيتده واجب تعالى جمله اشيانك ذات الوهيتنى تقديس ايتديكنى بياندن صوكره تسبيحه استحقاقنى بيان ضمننده كنديسنك عزيز وحكيم اولديغنى بيان بيورمشدر . چونكه واجب تعالى‌نك عزيز اولمسى ؛ **هر شيئك كنديسنه مطيع اولمسنى ايجاب ايدر** . جمله مخلوقاتك انقيادى ايسه **اللهك هرشى اوزرينه غالب اولوب هركسى دائرهٔ الطاعته آلمسيله اولديغندن** جناب حقك عزتنى وحكمتنى بيان ايتمك ؛ نقائصدن منزه اولديغنى بياندن عبارت اولديغى جهتله عزت وحكمتنى بيان ؛ تسبيحه استحقاقنى بيان ايتمكدر . يعنى « الله تعالى جمله اشيانك تسبيحنه مستحقدر . زيرا ؛ عزيز وحكيمدر . هر كيمسه كه عزيز وحكيم اولا ، جمله‌نك تسبيحنه مستحقدر . اوحالده الله تعالى جمله‌نك تسبيحنه مستحقدر » ديمك اولور .

⁂

واجب تعالى هرشيئك كنديسنه تسبيح ايتديكنى بياندن صوكره تسبيحه لايق اولديغنى دليل آخرله بيان ايتمك اوزره ﴿ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾ بيوريور .

[كوكلرك ويرك ملكى الله تعالى‌يه مخصوصدر .]

يعنى ؛ يرده و كوكلرده وبالعموم موجوداتده ايجاد واعدام وآنلرى تربيه وسائر خصوصاتده تصرف كلى وحقيقى الله تعالى‌يه مخصوصدر . كرچه اللهك غيرى قوللركده بعض موجوداتده تصرفلرى وار ايسه‌ده آنلرك تصرفى عارضى اولديغندن حقيقى تصرفه نسبتله حكمى يوقدر . بناءً عليه ؛ دنيا ملكى هرزمان ألدن أله انتقال ايتمكده اولديغندن انسانلرك ملكى دائما زواله معروضدركه ألدن ألدن كزر . واجب تعالى‌نك ملكى ايسه ازلاً وابداً ثابتدر ، زوال احتمالى يوقدر. شوحالده جمله موجوداتك مالك حقيقيسى الله تعالى اولديغندن هر كسك تقديسنه مستحقدر . چونكه ؛ هيچ كيمسه‌يه محتاج دكلدر ، وهر كس آكا محتاجدر .

∴

واجب تعالى هرشيئك تسبيحنه مستحق اولديغى دليل آخرله بيان ايتمك اوزره ﴿ يُحْيِي وَيُمِيتُ ﴾ بيوريور .

[الله تعالى أولولرى ديريلتير وديريلرى أولدورور .]

﴿ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

[حالبوكه الله تعالى هرشى اوزرينه وبالخاصه أولوبى ديريلتمكه وديرى‌يى أولدورمكه قادردر .]

يعنى ؛ واجب تعالى نطفه كبى حيات اثرى اولمايان وجمادات قبيلندن اولان شيلره جان ويرمكله احيا ايدروحيات شاننده اولان شيلرك جانلرينى آلمقله أولدورور و بونلرك جمله‌سنه قدرت تامه ايله قادردر. چونكه ؛ حياتى مماتى ايجاده قادردركه نطفه‌لره جان ويروب عقلاده قلوب لسان ويروب سويله‌تديكى وبر طاقم عباداتله مكلف قيلديغى كبى آنلرى أولدوروب تكرار سؤال وجواب ايچون احيا ايتمكه دخى قادردر . بناءً عليه؛ جمله مخلوقاتك تسبيحنه لايق آنجق اودر ، آنك باشقه‌سى هيچ بر كيمسه تقديسه لايق دكلدر .

∴

واجب تعالى جمله مخلوقاتك تسبيحنه لايق اولديغى ديكر بر دليل ايله دخى اثبات

ايتمك اوزره ﴿ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾ بيوريور .

[واجب تعالى هرشيئك اولى‌در وهر شيدن صوكره باقى و ابدى قاليجيدر وذاتنه موجوداتك جمله‌سى دليل اولديغى جهتله ظاهر و كنه و حقيقتنى ادرا كدن عقول بشر عاجز اولديغى جهتله باطندر .] زيرا؛ كوزايله كورولمكدن منزهدر . [حالبوكه الله تعالى هر شيئى بيليجيدر] زيرا ؛ كيزلى وآشكار جمله‌سى عند الوهيتنده مساويدر .

يعنى ؛ واجب تعالى جمله اشيايى ايجاد ايدوب اشيانك هر برى صوكره‌دن ميدانه كلديكى ايچون وجود الٓهى هر شيدن مقدم وازلاً موجوددر . بناءً عليه ؛ الله تعالى‌يى سبق ايتمش برشى يوقدر والله تعالى ازلاً و ابداً باقى اولوب انتهاسى اولماديغندن آخردر . چونكه؛ جمله اشيا هلاك اولور واجب تعالى ايسه هلاكدن منزهدر. زيرا؛ وجودى ثابتدر زوالدن مصوندر . بناءً عليه ؛ جمله‌نك تسبيحنه مستحقدر و واجب تعالى‌نك وجودينه جمله ذرات جهان دلالت ايتديكى جهتله وجودينى انكاره مجال اولماديغندن ظاهر وحقيقتى حواس خمسه‌دن بريسيله ادراك ايتمك ممكن اولماديغندن باطندر . چونكه؛ كنهنى عقول بشر ادرا كدن عاجزدر والله تعالى هر شيئى بيليجيدر . بناءً عليه؛ عند الٓهيده كيزلى هيچ بر شى يوقدر .

فخررازينك بيانى وجهله معناى آيت : [الله تعالى اولدر. زيرا؛ كندندن اول برشى يوقدر . چونكه؛ اسبابك كليسى كنديسندن باشلار. وآخردر. زيرا؛ كنديسندن صوكره كيمسه يوقدر . چونكه ؛ مسبباتك كليسى كنديسنده نهايت بولور] ديمكدر .

∴

واجب تعالى سموات وارضه مالك اولديغى بياندن صوكره مالكيتنك بعض احكامنى بيان ايتمك اوزره ﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ﴾ بيوريور .

[او الله تعالى سموات و ارضى آلتى كونده ياراتدى .]

﴿ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ ﴾

[بوندن صكره مخلوقاتك اك بيوكى اولان عرش اعلى اوزرينه استيلا ايتدى و قهر و غلبه آلتنه آلدى]

يعنى ؛ جناب حق شو كوريلن عظمت وجلالتيله كوكلرى ويرى آلتى كون مقدارى بر زمانده خلق ايتدى و بوندن صوكره جمله مخلوقاتى احاطه ايدن عرش اعلى اوزرينه غلبه ايدەرك هر امرينه اطاعت ايدر بر حاله قويدى .

بعض ارباب تفسيرك بيانى وجهله واجب تعالى مخلوقاتى بر كونده وبلكه بر دقيقەدە وحتى آن واحدده خلق ايتمكه قادر ايكن آلتى كونده خلق قوللرينه تأنى يى تعليم ايچوندر وخلقتك بازار كونى باشلايوب جمعه كونى نهايت بولديغى مرويدر. عرش اعلى مخلوقاتك جملەسندن بويوك اولديغى حالده عرشى استيلا ايدنجه ديكر مخلوقاتى استيلا ايدەجكى اولويتله ثابت اولديغندن عرشه استيلاسى بيان ديكر مخلوقاتى استيلاسى بيانى مستلزم اولديغى جهتله عرش اوزرينه استيلايى بيانله اكتفا اولونمشدر . استيلا : قهر وغلبه معناسنەدر . كرچه استوى نك معناى لغويسى ؛ **استقرار** يعنى **بر مكانده قرار قيلمق** معناسنه ايسەده استقرارى جناب حقه اسناد ايتمك مكان اقتضا ايدوب مكان ايسه واجب تعالى حقنده محال اولديغندن استوى مجاز اولارق **استيلا** معناسنده استعمال اولونمشدر. چونكه ؛ استقرار معناسى مراد اولونسه **معناى نظم** : [الله تعالى عرش اعلى اوزرنده تمكن و تقرر ايتدى] ديمك اولوركه بو معنا واجب تعالى نك بر مكانه احتياجنى مستلزم اولاجغندن محالى مستلزمدر . زيرا ؛ واجب تعالى امارهٔ حدوث اولان احتياجدن منزهدر . چونكه ؛ واجب تعالى قديم اولديغى جهتله حادث اولان عرشه احتياجى محالدر . بناءً عليه ؛ استوانك **استيلا** معناسنه تأويلى ضروريدر .

شو مخلوقاتى بوقدر جسامتيله برابر يوقدن وار ايدن ذات الوهيت جمله مخلوقاتك تسبيحنه مستحقدر . زيرا ؛ هر جملەسنك خالق ومالك حقيقيسى در .

*
* *

واجب تعالى عرش اوزرينه استيلاى تامنى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ﴾ بيوريور .

[الله تعالى ارضه كيرن وارضدن چيقان اشيانك جملەسنى وسمادن اينن ياغمورلرى وسمايه چيقان بخار وعباداتك هر برينى بيلير .]

يعنى ؛ الله تعالى انسانلر طرفندن اكيلن تخوملرك هر بردانەلرينى وآكيلمكسزين خداى ثابت اولارق كندى كندينه بيتن اوتلرك تخوملرينى ارضه دخولنى واو تخوملردن حاصل اولان اوتلرك ارضدن چيقديغنى وسائر مخلوقاتدن ارضه كيرنى وچيقانى ويريوزندن سمايه چيقان بخارى وانسانلرك سمايه طوغرى كيدن اعمال صالحەلرينى وسمادن يريوزينه اينن ياغمورلرك هر بردانەلرينى بيلير. بناءً عليه؛ علمندن هيچ برشى غائب اولماز. ذرات جهانك جملەسنه علمى لاحق اولديغندن ياغمورلرى لزومى قدر انزال ايدر وهر كسك عملنه كوره جزا وثواب ويرر . الله تعالى سزك اعمالكزى وايشيكزى بيلير ، ناصل بيلمەسون .

﴿ وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ ﴾

[ايشته او الله تعالى نك علمى سزكله برابردر.] زيرا؛ سز هانكى مكانده اولسەكز علمى سزدن آيرلماز وقدرتندن خارج دكلسكز . چونكه ؛ يرده و كوكده وقرەده ودكزده هر نرەدە اولسەكز اللهك علمى وقدرتى سزه لاحقدر. بناءً عليه سزك ايچون لايق اولان؛ دائما ايلك طرفنه سعى ايله رضاء الٰهى يى آرامقدر . چونكه ؛ جناب حق هر كسك نه كبى عمل ايشلەديكنى هر يرده وهر زمانده بيلنجه انسانلر چير كين عملدن صاقينمليدرلر . زيرا ؛ الله تعالى هر كسك عملنى بيلديكى كبى جزا ويرنجه عملى ايى اولملى كه مكافاتى دخى ايى كورملى. شو حالده آيت جليله ؛ اهل طاعاتى طاعته ترغيب وعاصى اولانلرى كناهدن تنفير ايدر .

﴿ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾

[حالبوكه الله تعالى سزك جمله عملكزى كوريجيدر .]

يعنى ؛ الله تعالى نك علمى هر يرده سزكله برابر اولونجه هر يرده ايى وكوتو عملكزك هر جزئنى كوريجى وآكا كوره عملكزك جزاسنى ويريجيدر .

بصر ؛ واجب تعالی‌نك صفات ثبوتیه‌سندندر . جناب حق هرشیئی هرزمان كورور ولكن بزم كبی برآلت واسطه‌سیله دكل ، بلكه بصر كندیسنده بر صفت ثابته‌در .

فخررازینك بیانی وجهله واجب تعالی (هو الاول والآخر) آیتیله جمیع ممكنات وكائناته معبود اولدیغی وبوندن صوكره‌كی آیتله عرش اعلی‌نك وسموات وارضك التیسی وخالقی اولدیغی وبوندن صوكره علمنك وقدرتنك بزمله برابر اولوب برآن بیله بزی نظرندن اوزاق بولوندورمادیغی بیانله كندینی تسبیح ایتمكلكمزه دعوت ایتمش وتسبیحه مستحق اولدیغی اعلان بیورمشدر .

خلاصه ؛ واجب تعالی یری و كوكلری آلتی كون مقداری بر زمانده خلق وبوندن صوكره عرش اعلی اوزرینه استیلا بیوردیغی وارض ایچنه كیرن وچیقان وسمادن اینن وسمایه چیقان هرشیئی تماميله بیلدیكی وبز نره‌ده اولسه‌ق علمی وقدرتی بزمله برابر اولدیغی و اعمالمزك جمله‌سنی كوروب عمله كوره جزا ویره‌جكی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی سموات وارضك ملكی كندینه مخصوص اولدیغی بیاندن صوكره مسئله‌نك اهمیتنه بناءً تأكيد ایچون تكرار وآیتك آخرنده‌كی حكمه مقدمه اولمق اوزره ﴿ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴾ بیوریور .

[كوكلرك ویرك ملكی الله تعالی‌یه مخصوصدر ویره‌ده وكوكلرده اولان ایشلرك جمله‌سی آنجق الله تعالی‌یه راجع اولور .] اللهك غیری هیچ بر كیمسه‌یه راجع اولماز . زیرا ؛ سموات وارضده متصرف حقیقی اودر ، آنك غیری دكلدر . بناءً علیه ؛ یره‌ده و كوكده جریان ایدن امورك جمله‌سی آنك ایجاد وافناسیله حاصل اولدیغندن جمله امورك مرجعی اودر . اوحالده اسباب ووسائلدن هیچ بر شیئه حوادث اسناد اولونماز . چونكه ؛ هرشیده مؤثر حقیقی ملكك صاحبیدر . زیرا ؛ اولاً ایجاد ، ثانیاً افنا وثالثاً تكرار بعث واعاده ایتمك صورتیله تصرف آكا عائددر .

بو آیتده جمله امورك الله تعالی‌یه راجع اولمسنك دلیلی و علتی سموات وارضه مالك اولمسیدر وتقریری ، قیاس منطقی اوزره شویله‌در : « سموات وارضك جمله اموری الله تعالی‌یه راجعدر . زیرا ؛ الله تعالی سموات وارضك مالك حقیقیسیدر . هركیمسه‌كه سموات وارضك مالك حقیقیسی اولا ، سموات وارضك جمله اموری آكا راجعدر . بناءً علیه ؛ سموات وارضك اموری اللهه راجعدر » .

*
* *

واجب تعالی سموات وارضك امورندن الله تعالی‌یه راجع اولانلرندن بعضیلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی كیجه‌یی كوندوزه و كوندوزی كیجه‌یه ادخال ایدر . حالبوكه الله تعالی قلبلرده اولان كیزلی قورونتولری بیلیجیدر .]

یعنی ؛ الله تعالی قیش وبهار كونلرنده كیجه‌نك بعض اجزاسنی كوندوزه ادخال ایتمكله كونلری اوزاتیر . ویاز وكوز كونلرنده كوندوزك بعض اجزاسنی كیجه‌یه ادخال ایده‌رك كیجه‌لری اوزاتیر و كوندوزلری قیصالتیر . چونكه بالعموم حیواناتك و بالخاصه انسانلرك معیشتلرینه موافق وحكمت مصلحته مطابق اولان ؛ كیجه ایله كوندوزك اوزایوب قیصالمسنده اولدیغندن جناب حق قوللرینك منفعتلرینه موافق اولارق خلق بیورمشدر وبعض یرلرده افراط اوزره اوزون وبعض یرلرده تفریط اوزره قیصه اولور والله تعالی سزك قلبلریكزده اولان كیزلی اسراریكزی بیلیر . بناءً علیه ؛ جناب حقك حضورنده كیزلی ایشكز اولماز وهر ایشكز خیر وشر جزاسز قالماز . زیرا ؛ عملكزك هرجزئنی بیلدیكندن علمنك مقتضاسی اوزره معامله ایدر .

خلاصه ؛ حكمتنك ایجابی الله تعالی‌نك كیجه‌یی كوندوزه و كوندوزی كیجه‌یه قاتدیغی وقلبلرده اولان اسراری بیلدیكی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى وحدانيته وجملهنك تقديسنه مستحق اولديغنه دلالت ايدن دليللردن بعضيلرينى بياندن صوكره وحدانيته ايمانك وامر ونهينه اطاعتك لزومنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَاَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ ﴾ بيورييور .

[اللهه ورسولنه ايمان ايدك واللهك سزى خليفه قيلديغى اموالدن محتاج اولانلره ويرك .]

يعنى ؛ بالعموم افعالكزى بيليجى اولان الله تعالى يه وسزى ارشاد ايچون كوندرديكى رسولنه ايمان وايمانك مقتضاسى اولان اطاعت تامه ايله اطاعت ايدك واللهك كندى ذات الوهيتى طرفندن سزى خلق قيلديغى اموالدن فقرا وضعفايه وايتام وارامله انفاق ايدك كه فوز ونجات بولاسكز . زيرا انسانك هلاكدن خلاصى ؛ امر الهى يه اطاعتلهدر .

فخر رازينك وابو السعود افنديننك بيانلرى وجهله انسانك الندە بولونان مالى حقيقتده خالق اولان اللهكدر . قوللرينى اومالده تصرف ايچون الله تعالى كندى طرفندن خلق قيلدى كه اذن شرعى يه موافق اولارق انتفاع ايتمك اوزره اللرينه تسليم ايتدى . شوحالده الندە بولونان مالده تصرفى وكيلك تصرفى كبى اولديغندن مالك صاحبى نه امر ايدرسه اكا اطاعت ايتمك لازمدر . بناءً عليه ؛ مالك صاحب حقيقيسى اولان الله تعالى محتاج اولانلره انفاقله امر ايدنجه او امره اطاعت لازمدر . چونكه قولك يدى ؛ يد امانتدر . شو حالده صاحبنك امر ايتديكى محله توديعى لازم كلوب مخالفت جائز دكلدر . ملكك صاحبى اويله امر ايديور وامرى وجه اوزره حركت ايتمكده قولايدر . زيرا ؛ غيرك مالندن اوغيرك اذنيله عمل ايتمك البته قولايدر . بناءً عليه ؛ الله تعالى قولنه عاريت صورتيله تسليم ايتمش وتصرفنه اذن ويرمش اولديغى مالنك برمقدارينى محتاج اولانلره انفاق ايتمسنى امر ايدنجه مخالفت كستاخلقدر . شوقدركه اومالك هپسنى انفاق ايتميوب كندينك واولاد وعيالنك نفقهسنك فضلهسندن برمقدارينى انفاق لازم اولديغنه اشارت ايچون بعضيته دلالت ايدن (مما) لفظيله وارد اولمشدر .

ياخود انسانلرك اللرنده بولونان مالارى كنديلرندن اول كچنلردن ارث طريقى ويا صور سائره ايله انتقال ايدوب بوكون متصرف اولانلر دونكى كچنلره خلف اولدقلرندن

اموال‌ه **مستخلف** وانسانلره **خلف** دينمشدر . شوحالده هرمال صاحبنك كنديلرندن اول كچنلره باقارق آنلردن عبرت آلملرينى وآنلردن ناصل انتقال ايتمش ايسه كنديلرندن ده او يولده انتقال ايده‌جكنى دوشونه‌رك انفاق ايتملرينى جناب حق امر ايتمشدر . شو انفاق ايله مراد ؛ **واجب اولانه زكات وفطره اولمه احتمالى وار ايسه‌ده لفظك عمومندن مستفاد اولان واجب ونافله جمله خيرات ومبراته شامل اولمقدر .**

خلاصه ؛ اللهه ورسولنه ايمانك واجب واللهك كنديلرينى خليفه قيلوب تصرفنه اذن ويرديكى مالدن برمقدارينى محتاج اولانلره انفاقك لازم اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

∴

واجب تعالى ايمان وانفاقله امردن صوكره بو امره امتثال ايدنلره بويوك اجر ويره‌جكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَاَنْفَقُوا لَهُمْ اَجْرٌ كَبِيرٌ ﴾ بيورييور .

[حال بويله اولونجه سزدن شول كيمسه‌لركه ايمان وانفاق ايتديلر . آنلر ايچون بويوك اجر واردر .]

يعنى ؛ ايمانله وانفاقله امر اولونونجه سزدن شول كيمسه‌لركه آنلر ايمان ايده‌رك اخلاص اوزره افعال واقوال ايله ايمانلرينى تأكيد وتزيين ايتديلر وريا وسمعه كبى مؤمنه لايق اولمادق شيلردن برى اولديلر واخلاص اوزره اللرنده بولونانماللرندن فقرايه انفاق ايتديلر . آنلر ايچون بويوك اجر واردر . چونكه ؛ امر الهى يه امتثال ايتدكلرى جهتله وعد الهى يه نائل اولاجقلردر . بناءً عليه ؛ محتاج اولانلره انفاق ايدن كيمسه انفاق سببيله مالنه نقصان عارض اولاجق ظن ايتمه‌مليدر . زيرا ؛ نقصان اولمق شويله طورسون بلكه مالى زياده‌له‌نور . چونكه جناب حقك انفاق اوزرينه وعد ايتمش اولديغى بويوك اجر ؛ دنيوى واخروى مأجور اولاجغى وعد ايتمك اولديغى جهتله هرايكيسنه‌ده شاملدر .

فخر رازينك بيانى وجهله اجر كبير ايمان وانفاقك مجموعنه وعد اولونديغى جهتله يالكز ايمانله اكتفا ايدوب انفاق ايتمه‌ينلر ايچون اجر اولورسه‌ده بويوك اولاماز .

خلاصه ؛ ايمانله انفاق ايدنلر ايچوق دنيوی واخروی پك بويوك اجر اولديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی ايمان وانفاقله امردن وامره امتثال ايدنلر ايچون بويوك ثواب اولديغی بياندن صوكره ايمان ايتمه‌ينلری تكدير ايتمك اوزره ﴿ وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ ﴾ بيوريور .

[سزه نه اولدی وهانكی شی عارض اولدی كه ايمان ايتميورسكز .]

﴿ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ ﴾

[حالبوكه سزی ارشاد ايچون كوندريلن رسول ربكزه ايمان ايتمكلككز ايچون سزی دعوت ايدر .]

﴿ وَقَدْ اَخَذَ مِيثَاقَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

[حالبوكه اكر مؤمن ايسه‌كز ربكز سزدن عهد وميثاق آلدی .]

يعنی ؛ ای انسانلر ! سزی ايماندن منع ايده‌جك نه كبی برمانع عارض اولدی كه سز ايمان ايتميورسكز . سزك رسولكز ايمانك لزومنه دلالت ايدر عقلی ونقلی دليللرله ربكزه ايمان ايچون سزی دعوت ايديور . ايمان ايتمكز ايچون وقوعبولان دعوته اجابت واجب ايكن نه ايچون ايمان ايتميورسكز ؟ حالبوكه اكر اينانيرسه‌كز ربكز ايمان ايتمكلككز ايچون سزدن عهد وميثاق آلدی . ايمان اوزره وعد قوی ويردكدن صوكره وعديكزدن نه ايچون دونيورسكز ؟

فخر رازينك بيانی وجهله واجب تعالی بو آيتده ايمان ايتمه‌ينلری **ايكی جهتدن توبيخ بيورمشدر** : برنجيسی ؛ **بر طاقم دلائل قطعيه ايله رسولك صورت جديده‌ده دعوت ايتمسيدر .** چونكه ؛ بر طاقم معجزاتله وتلاوت قرآن واحكامنی بيانله واقع اولان دعوته درحال اجابت لازم ايكن دعوته اجابت ايتمه‌مك بويوك برقصور اولديغندن تكديری موجبدر .

ايكنجيسی ؛ **جناب حقك ايمانه ايده‌جكلرينه دائر آلمش اولديغی عهد وميثاقدر .** چونكه ؛ ايمان ايده‌جكنه عهد ايدوب اقرار ويردكدن صوكره او اقراردن دونمكی ايجاب ايدر برشی اولماديغی حالده اقراردن دونمك ؛ مزيت انسانيه‌يه منافی اولديغی جهتله توبيخ ايجاب ايدر . حالبوكه اقرارنده ثباتی ايجاب ايدن دلائل ميدانده ايكن او دلائلی نظر اهميته آلميه‌رق اقراردن دونمك البته ذمی موجبدر . عهد وميثاق ايله مراد ؛ **حضرت آدمك ظهرندن ذريتنی چيقاروب « بن سزك ربكز اولمازميی ؟ » سؤالنه جوابده ويردكلری عهد وميثاقه اولديغنی** سويله‌ينلر وار ايسه‌ده **رسول اللهك دعوتنی قبول ايجاب ايدن دليللری اورته‌يه قويمه‌ دن دليللره نظرك عهد وميثاقه اولمسی** اكثر مفسرين بيان ايتمشلردر . چونكه ايمانی ايجاب ايدن دليللری اورته‌يه قويمق ؛ او دليللره نظر ايتمك شانندن اولان كيمسه‌لر ايچون عهد وميثاق مثابه‌سنده‌در وبلكه يمينله اولان عهد وميثاقدن دها قويدر . مع هذا ايكيسی‌ده موجود اولديغندن هرايكيسی مراد ايتمكده برمانع يوقدر .

*
* *

واجب تعالی ايمان ايتمه‌ينلری توبيخ ايتدكدن صوكره ايمان ايدنلری كفر قارانلغندن ايمان آيدينلغنه چيقاره‌جغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلٰى عَبْدِهِ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ ﴾ بيوريور .

[او الله تعالی شول ذات اجل واعلادر كه سزی ظلمات كفردن نور ايمانه چيقارمق ايچون كندی عبدی اولان رسولی اوزرينه آچيق وميدانده اولان آيتلرنی ايندبردی .]

﴿ وَاِنَّ اللّٰهَ بِكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴾

[حالبوكه الله تعالی سزی اسيركه‌يجی وانعام واحسان ايديجيدر .]

يعنی ؛ سزه ايمانله امر ايدن الله تعالی شول ذاتدركه او ذات جليل القدر سزی ظلمات جهلدن نور علمه وظلمات كفردن نور ايمانه چيقارمق ايچون كندی قولی اولان محمد عليه الصلاة والسلام اوزرينه احكام شرعيه‌يه دلالت ايدن آيات قرآنيه‌يی انزال

ایتدی . شوحالده سزه مناسب اولان ؛ او آیتلرك دلالتلرندن استفاده ایده‌رك ظلمات شركدن چیقمقدر . حالبوكه الله تعالی محقق والبته كفردن وسائر كناهلردن اسیركه‌یجی وارشاد ایچون رسول كوندروب طوغری یولی سزه كوسترمكله مرحمت بیوریجیدر . چونكه ؛ سز كفر ایچنده جهالتله پریشان بر حالده ایكن كندی راضی اولدیغی احكامی بیان ایچون رسولنی كوندروب دنیوی و اخروی منفعت ومضرتكزی سزه اوكرتمك سزك ایچون ربكزك مرحمتی ولطفیدر .

خلاصه ؛ الله تعالی رسولی اوزرینه قرآنی انزالدن مقصد اصلی قوللرینی كفردن ایمانه چیقارمق ایچون اولدیغی والله تعالی رسول كوندرمك وكتاب انزال ایتمك ایله قوللرینی كوتو شیلردن اسیركه‌یجی وایی شیلری احسانله مرحمت بیوریجی اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی ایمان و انفاقله امر ایدوب ایمان ایتمه‌ینلری توبیخ ایتدكدن صوكره انفاق ایتمه‌ینلری توبیخ ایتمك اوزره ﴿ وَمَا لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ﴾ بیوریبور .

[سزه نه اولدی كه ألكزده اولان مالكزدن فی سبیل الله انفاق ایتمیورسكز ؟]

﴿ وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾

[حالبوكه سموات وارضك میراثی الله تعالی ایچوندر .]

یعنی ؛ اللهك سزه ویردیكی مالدن سز نه ایچون اللهك رضاسنی تحصیل ضمننده انفاق ایتمیورسكز وانفاقكزه مانع نه‌در كه انفاقدن قاچینیورسكز ؟ اكر مالكزك بقاسنی امید ایدییورسه‌كز بو امیدكز یاكلشدر . زیرا ؛ كوكلرك ویرك و كوكلرده ویرده اولان موجوداتك مالك حقیقیسی ووارثی الله تعالیدر . بناءً علیه ؛ اموالكزده تصرفكز حال حیاتكزده عارضی اولدیغی كبی وفاتكزده ایسه اصلا علاقه‌كز قالمیه‌جغندن فی سبیل الله انفاق سزك ایچون خیرلیدر . زیرا ؛ وفاتكزله مجاناً قالمقدن ایسه حال حیاتكزده انفاق دها اولی دكلمیدر ؟

*
* *

واجب تعالی انفاق ایتمه‌ینلری توبیخدن صوكره مكه‌نك فتحندن اول انفاقك بعد الفتح انفاقدن خیرلی اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ اُولٰٓئِكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ اَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا ﴾ بیوریبور .

[سزدن مكه‌نك فتحندن اول انفاق ایدوب بالفعل مقاتله ایدن، فتحندن صوكره انفاق ومقاتله ایدنه مساوی اولماز . زیرا ؛ فتحدن اول انفاق ومقاتله ایدنلرك درجه‌لری فتحدن صوكره انفاق ومقاتله ایدنلرك درجه‌لرندن دها بویوكدر . چونكه ؛ فتحدن اول احتیاج فضله ومخاطره زیاده اولدیغندن احتیاج زماننده رسول الله‌ه معاونت وبدنله مقاتله وماليله فی سبیل الله انفاق ایده‌رك خدمت ایتمك دینه نصرتده تأثیری زیاده اولدیغندن مكه‌نك فتحیله اسلامیتك قوت بولدیغی ویاردیمجینك چوغالدیغی زمانده خدمت ایدنلرك اجرلری البته مساوی اولاماز .] چونكه ؛ هرشیئك قیمتی احتیاج نسبتنده‌در . بناءً علیه ؛ آج اولان كیمسه عندنده اكمكك قیمتی طوق اولان كیمسه‌یه نسبتله دها زیاده‌در . زیرا ؛ آجك احتیاجی شدتلیدر .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله ایمانله برابر انفاق اوزرینه بویوك اجری وعد ایتدكدن صوكره انفاق ایدنلرك زمانلری واحوالی ایجابی درجه‌لرینك فرقنی بو آیتده بیان ؛ عبادتك افضلنی آرامغه تشویق ایچوندر . قتالده یعنی محاربه‌ده انفاق باشقه زمانده انفاقدن اهم اولدیغنه اشارت ایچون قتال ، انفاق اوزرینه عطف اولونمشدر . چونكه ؛ انفاق اولمادقچه محاربه اولاماز . زیرا ؛ اسلحه، مهمات حربیه ، افرادك البسه‌سی وارزاق ومكاره ونقلیات بونلرك جمله‌سی اموالی صرفله حاصل اولدیغندن محاربه‌نك ركن مهمی انفاقدر . مالی انفاقله برابر بدنیله مجاهده ایدنلرك درجه‌لرینك علویتنه ومرتبه‌لرینك غایت بویوكلكنه اشارت ایچون بعد مرتبه دلالت ایدن (اولئك) لفظیله اشارت اولونمشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت اسلامیق سبق ایدنلرك افضل اولدقلرینه دلالت ایدر . زیرا ؛ اسلامیق عالمه آنلر نشر ایدوب غریب اولدیغی بر زمانده اعلاسنه آنلر چالیشدیغندن وعزت وقوتی آنلر طانیتدقلری ایچون سائرلرندن زیاده فضل ومزیتلری

اولديغنده شبهه يوقدر . حتى رسول اللهك « اصحابمه سب ايتمه‌يك . زيرا ؛ اصحابمدن برينك بر اولچك مقدارى انفاقنه سزدن بريكزك احد طاغنك مقدارى انفاقكز معادل اولاماز » بيورمسى ده اصحابك سائر ناسدن افضل اولديغنه دلالت ايدر . آيتك حضرت ابو بكر حقنده نازل اولديغى مروى ايسه ده اعتبار لفظك عمومنه اولديغندن شو اوصاف كنديسنده بولونان كيمسه‌لرك جمله‌سى بوفضيلتدن حصه‌ياب اولورلر .

* * *

واجب تعالى فتح مكه‌دن اول انفاق ايدنلرله صوكره انفاق ايدنلر آره‌سنده‌كى فرق عظيمى بياندن صوكره هرايكيسنه‌ده جنت وعد ايتديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴾ بيوردى .

[كرك فتحدن اول وكرك فتحدن صوكره انفاقله برابر محاربه ايدنلره الله تعالى جنت وجنتك درجه‌لرينى وعد ايتدى . حالبوكه الله تعالى سزك اول وآخر عمللكزى بيليجى واكا كوره جزا ويريجيدر .] شوقدركه فتح مكه‌دن اول ايمان ايدنلرله صوكره ايمان ايدنلر بيننده فرق عظيم واردر .

خلاصه ؛ مالندن انفاق ايتمه‌يوب بخل ايدنلرك توبيخه شايان اولدقلرى وسموات وارضك ميراثى الله تعالى‌يه مخصوص اولوب مكه‌نك فتحندن اول انفاقله برابر محاربه ايدنلرله فتحندن صوكره انفاقله محاربه ايدنلرك درجه‌لرى آره‌سنده بويوك فرق اولديغى وهرايكى صنفه الله تعالى‌نك جنت وعد ايتديكى والله تعالى‌نك قوللرينك هر عمللرندن خبردار اولديغى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالى هرمؤمنه جنت وعد ايتديكنى بياندن صوكره جنته نائل اولمانك بعض اسبابنى بيان ايتمك اوزره ﴿ مَنْ ذَا الَّذِى يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ اَجْرٌ كَرِيمٌ ﴾ بيوريور .

[كيمدر او كيمسه كه مالنى كندى رضاسيله الله تعالى‌يه قرض حسن اولارق ويره‌ده الله تعالى‌ده آكا قات قات مكافاتنى ويره واو كيمسه ايچون كوزل اجر واردر .] بوآيت ؛ حسن رضا ايله انفاق ايتمكه ناسى ترغيب ايچون سوق اولونمشدر . چونكه ؛ دينى اعلا ايچون محاربه‌ده انفاق وفقراء مسلمينه معاونت هرزمان اغنيا اوزرينه لازمدر .

فخر رازينك بيانى وجهله بركيمسه قرضاً ديكرينه ويرمش اولديغى پاره عيناً آنك اله كلوب معاونتده بولونديغندن طولايى ثوابى فضله اولديغى كبى فى سبيل الله انفاق اولونان مالك فضله‌سيله مكافاتى كوروب ضايع اولميه‌جغنه بناءً بو مثللو رضاء بارى ايچون انفاق اولونان ماله قرض دنيلمشدر . قرضك حسن اولا بيلمسنك شرطى ؛ اوندر : حسن رضا ايله اولمق ، الله تعالى‌نك رضاسى ايچون انفاق ايتمك ، حلالندن ومالنك مقبولندن اولمق ، حال حياتنده كندينك محتاج اولديغى زمانده اهل اولانه فقرايه ويرمك ، ممكن مرتبه كيزلى ويرمك ، اذى ايتمه‌مك ، ريا قاريشديرمامق ، ويرديكى هرنه قدر چوق اولسه بيله آنى غايت آز عد ايتمك ونفسنى عزيز وفقرايى ذليل كورمه‌مكدر . ايشته شو اوصافى حائز اولان انفاق ؛ قرض حسندر . آنجق بو اوصافى حائز اولمايان انفاق مقبول اولور وصاحبى ده اجر آليرسه ده حسن اولاماز وحسبةً لله انفاق ايدن بويوك ثواب آلير واو ثواب زياده‌سيله اولديغندن كريم دنيلمشدر . چونكه بوكبى اجر ؛ صاحبى ايچون فوز ونجات وباعث سعادت اولديغندن كريم دينمكه شاياندر . زيرا ؛ صاحبنى قورقديغى شيلرك جمله‌سندن خلاص ايتمك صورتيله عين كرمدر .

* * *

واجب تعالى حسن رضاسيله مالنى فى سبيل الله صرف ايدن كيمسه‌يه بويوك و كوزل اجر اولديغنى بياندن صوكره او اجرك ظهور ايده‌جكى كونى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ ﴾ بيوريور .

[عمللرينك كريم اولان اجرى شول كونده ظهور ايدركه او كونده اركك ودیشى

جمله اهل ایمانك عمللرینك نوری وضیاسی آنلرك اوكلرنده وصاغ طرفلرنده سعی ایدر اولدیغی حالده یا اکرم الرسل! سن وکورمك شانندن اولان کیمسه‌لر کورورسکز.]

یعنی؛ ای نبی معظم! تبشیرات قبیلندن اولارق شول کونی خاطره کتیرملیدرکه او کونده ارککلری وقادینلری آنلرك انفاق وسائر عبادتلرینك ضیاسی اوكلرنده وصاغ طرفلرنده پارلایارق آنلری جنته آلوب کوتوردیکنی کورورسك. آنلری نور ایمان وعبادتله مشرف اولارق کورمك کندیلری ایچون باعث نجات وسعادت اولدیغی کبی نبیلری ایچون‌ده باعث سرور ومفخرتدر.

فخر رازینك بیانی وجهله اهل ایمانك عمل دفتری اوكلرندن وصاغ طرفلرندن ویریله‌جکنه بناءً عبادت نورینك پارلامسی بیانده بو ایکی جهت ذکر اولونمشدر. هر کسك نوری او کونده عبادتی مقداریدر. بناءً علیه؛ رسول الله «بعض مؤمنك یوم قیامتده ضیاسی مدینه‌دن صنعایه قدر برمسافه‌یی احاطه وبعضیلرینك ضیاسی‌ده همان آیاقلرینك اوجنه قدر امتداد ایدر» بیورمشدر. ایشته بو حدیث شریف‌ده هر کسك نوری عملی مقداری اولاجغنه دلالت ایدر. بو نوره احتیاج؛ عرصۀ محشرده وصراط اوزرنده‌در.

⁂

واجب تعالی اهل ایمانك عبادتلرینك نوری پارلایاجغی بیاندن صوکره او کونده ملکلر طرفندن نائل اولاجقلری التفاتی بیان ایتمك اوزره ﴿ بُشْرٰیكُمُ الْیَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرٖی مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖینَ فٖیهَا ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظٖیمُ ﴾ بیوریور.

[ای اهل ایمان! سزك ایچون بو کون مژده واردرکه ابدی ایچنده قالیجی اولدیغکز حالده آلتندن نهرلر آقار جنتلر واردر. ایشته شو جنتلره دخول سزك ایچون فوزعظیم یعنی بویوك قورتولش‌در] وهر درلو سعادته نائل اولمقدر. **انسانه ایچونه بوندن دها بویوك فلاح اولامیه‌جغندن** شو دخوله فوز عظیم دینمشدر.

فخر رازینك بیانی وجهله بو آیت جلیله؛ کامل اولان مؤمنلرك یوم قیامتده قیامتك شدتی کورمیه‌جکلرینه دلالت ایدر. چونکه؛ آنلرك نورلرینك پارلامسی وجنتله تبشیر

اولونملری بالکلیه قیامتك محنتندن قورتولدقلرینه دلیلدر. زیرا؛ جنتله تبشیر اولونونجه آنلر ایچون هیچ براندیشه قالماز که شدت کورسونلر.

⁂

واجب تعالی یوم قیامتده اهل ایمانك حالنی بیاندن صوکره منافقلرك حاللرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ یَوْمَ یَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذٖینَ اٰمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ ﴾ بیوریور.

[ای رسول مکرم! شول کونی ذکر ایت که او کونده ارکك وقادین منافقلر اهل ایمانه خطاب ایده‌رك «ای مؤمنلر! بزم طرفمزه توجهله نظر ایدکه نوریکزدن بزده ضیا آلالم» دیمکله مؤمنلره یالواریرلر.]

﴿ قٖیلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا ﴾

[آنلرك مؤمنلردن ضیا ایسته‌مسی اوزرینه طرف الٰهیدن آنلره دنیلورکه «دونك آرقه‌کزه آرایك نوری باقالم بولورمیسکز؟»]

یعنی؛ بوندن اولکی آیتده بیان اولوندیغی وجهله اهل ایمانی نورایمان احاطه ایدنجه آنلر او ضیا ایله جنته برق خاطف کبی یورویش ایتدکلرنده قیامتك شدتی ونفاق و شقاقلرینك قارانلغی ایچنده قالان اونفوس خبیثه‌نك هرطرفلرینی ظلمت احاطه ایتدیکی زمانی خاطره کتیرك که ایشته اوزمان اهل نفاق مؤمنلره یالواریرلر ودیرلرکه «ای اهل ایمان! نظر عنایتله بزه نظر ایدکه بزده نوریکزدن برمقدار استفاده ایده‌لم وسایه‌کزده سایه‌بان اولالم وآغیر کیدك عجله ایتمه‌یك‌ده بزده سزه اویالم». ایشته منافقلر بویله دیمکله اهل ایماندن مرحمت طلب ایدرلر. فقط شو رجادن اصلا فائده کورمزلر. چونکه؛ هر کسك ضیاسی کندی ایمانی وعملنك نوری اولدیغی جهتله آنجق کندیسنه مخصوص اولدیغندن باشقه‌لری اونوردن استفاده ایده‌مز. ایشته اوزمان طرف الٰهیدن ویاخود مؤمنلر ویا ملکلر طرفندن منافقلره خطاباً «آرقه‌کزه یعنی دنیایه دونك اعمال صالحه ایشله‌مکله نور الٰهینك اسبابنی

آرايك وياخود نورك تقسيم اولديغى محلدن كلديكز ، اورايه دونك نورى اورادن آرايك»
دنيلمكله آنلره جواب يأس ويريلور . چونكه ؛ آنلرك نوردن استفادهلرى ممكن دكلدر.
زيرا نور ؛ عمل صالح و اعتقاد صحيح اثرى اولوب منافقلرده ايسه بونلردن هيچ بريسى
اولماديغندن آنلر او نوردن استفاده ايدهمزلر. زيرا ؛ اكمهين بيچمز و چاليشمايان بولماز.
آنلره « دونكده نور آرايك » ديمك استهزا ايچوندركه ناس آرهسنده تحقير و تذليل
اولونسونلر . دنيايه دونملرى ايله امر مراد اولديغى تقديرده بوامر آنلرى تعجيز ايچوندر.
چونكه ؛ دنيايه دونملرى محال اولديغندن محال اولان برشيله امر آنلرى تعذيب ايچوندر.
آنلر دنياده مؤمنلرى استهزا ايدرلردى. آكا مقابل اولارق آخرتده آنلرده استهزا اولونورلر.

*
* *

واجب تعالى منافقلره ويريلن جواب اوزرينه آرهلرنده جريان ايدهجك احوالى بيان
ايتمك اوزره ﴿ فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ
قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴾ بيورييور .

[منافقلر مؤمنلردن نورلانمق ايستهيهرك صراطه كلنجه كورورلركه كنديلريله مؤمنلر
آرهسنه بر ديوار چكيلمش مؤمنلرى كورهمزلر. او ديوارك بر قاپوسى واركه ايچ طرفنده
رحمت الٓهيه طولودر . چونكه ؛ مؤمنلرك بولونديغى جنتدر واو قاپونك طيش طرفنده
عذاب الٓهى طولودر . چونكه ؛ منافقلرك بولونديغى جهنمدر .]

واجب تعالى كنديسنه ايمان ايدن خالص قوللرينى ضيافت رحمانيهسنه آلارق رحمت
درياسنه مستغرق قيلهرق تلطيف واهل عبادتى نفاق وشقاقله مشغول اولان ارباب فسق
وفجوردن تمييز ايدركه ارباب فسادى قهر الٓهيسى آلتنده آه وفغانه دوچار ايدر. چونكه؛
خالص ايله منافقك مقاملرينى تفريق ايتمهمك عدالته منافيدر . بناءً عليه ؛ اهل ايمانى
جنتله راحتكذار واهل نفاقى جهنمده رحمتدن اوزاق قيلمق وعذابنه دوچار ايتمكله
تحقير وتذليل ايدر .

خلاصه ؛ منافقلر مؤمنلردن نور طلب ايدنجه آرهلرينه بر ديوار يعنى بر پرده
چكيلوب يكديكرينى كورهمز بر حاله كلهجكى واو ديوارده بر قاپو اولوب مؤمنلرك

اوقاپودن كيرهجكلرى وقاپونك ايچ طرفى رحمتله طولو جنت اولوب طيش طرفنده منافقلر
قالارق اوراسنك جهنم وعين عذاب اولاجغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملهسندندر.

*
* *

واجب تعالى مؤمنلرله منافقلر آرهسنه چكيلهجك ديوارى بياندن صوكره او پردهنك
چكيلمسنى متعاقب واقع اولاجق احوالى بيان ايتمك اوزره ﴿ يُنَادُونَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ
قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْاَمَانِىُّ
حَتّٰى جَاءَ اَمْرُ اللّٰهِ ﴾ بيورييور .

[منافقلر مؤمنلره ندا ايدرلر و ديرلركه « اى اهل ايمان ! دنياده بزده سزكله
برابر اولمادقمى ايدى ؟ » . مؤمنلر آنلره جوابده « اوت ! سزده بزمله برابر بولونديكز
ولكن سز كنديكزى نفاق سببيله فتنهيه قويمقله هلاك ومؤمنلره بلا اصابتنه انتظار ودين
اسلامك حق اولديغنده شبهه ايتديكز وأولوم سزه كلنجهيه قدر باطل امللريكز سزى
مغرور ايتدى » ديمكله منافقلرك دنيادهكى حاللرينى بيان ايدرلر .]

يعنى ؛ مؤمنلرله منافقلر آرهسنه ديوار چكيلنجه منافقلر مؤمنلره تضرع ايدرو ديرلركه
« اى احكام الٓهيهيه اطاعت ايدن مؤمنلر ! دنياده بزده سزكله برابر بولونمادقمى
وا كمك ييوب صوايچمهدكمى ؟ شو حالده بوراده بزدن نه ايچون آيريليورسكز و بزنهدن ظلمات
وعذاب ايچنده قالدق وسزك نائل اولديغكز نعمتلردن نهدن محروم اولدق؟ » . منافقلرك
بويله ديملرى اوزرينه مؤمنلر جواب اولارق « اوت! دنياده سزده بزمله برابر بولونديكز
ولكن سز مؤمنلره خصومت ورسول اللهه بغض وعداوت ايتمكله نفسكزى فتنهيه آتارق
اهلاك ايتديكز واهل ايمانك انقراضنى كوزهتديكز ودين محمديده شك ايدهرك بر طاقم
باطل امللر واوهام وخيالات أولوم كلنجهيه قدر سزى مغرور ايتدى . ايشته شو افعالكزه
جزا اولارق بوتون نعمتلردن محروم اولديغكز حالده ظلمات ايچنده قالديكز » ديرلر

ودنياده هرنه قدر ظاهرده مؤمنلرله برابر اولسه لرده باطنده واعتقادعملده آيرى اولدقلرندن طولايى آخرتده آيرى دوشدكلرينى بيان ايدرلر .

فخررازينك بيانى وجهله بوآيتده واجب تعالى منافقلرك جهنمه دخوللرينه درت سبب بيان بيورمشدر : برنجيسى ؛ كفر وسائر كناهلرى ايشلمكله نفسلرينى اهلاك ايتمشلردر . ايكنجيسى ؛ رسول اللهك وفاتى واسلامك انقراضيله نفسلرينك خلاصنه انتظار ايتمشلردر . اوچنجيسى ؛ رسول اللهك نبوتنده و قيامتده و احوال آخرتده شك ايتمشلردر . دردنجيسى ؛ طول امل ايله مغرور اولمشلردر . چونكه طول امل ؛ انسانه آخرتى اونوتديرر و قلبه قساوت ويرر وحرص وطمعى آرتيرر . بونلرك جمله سى انواع خيراتدن محروميته وعذاب جهنمه سببدر .

امرالله ايله مراد ؛ اولوم اولديغنه نظراً منافقلر شوبيان اولونان اوصاف مذمومه يه اولونجه يه قدر دوام ايتدكلرينه اشارت ايچون انتهايه دلالت ايدن (حتى) لفظى وارد اولمشدر .

بوآيت جليله ؛ اوزون مسافه نك ، صدانك ايشيدلمسنه مانع اولماديغنه دلالت ايدر . چونكه ؛ جنتله جهنم آره سنده اوزاق مسافه اولديغى حالده اهل جهنم واهل جنت آره لرنده محاوره جريان ايده جكنى بوآيتله جناب حق بيان بيورمشدر .

***

واجب تعالى منافقلرى اوهام وخيالاته دوشورن كيملر اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَغَرَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴾ بيوريور .

[سزى الله تعالى يه شيطان مغرور ايتدى .]

يعنى ؛ اى منافقلر ! سزى بر طاقم اوهام وخيالاته آلداتان و اغفال ايدن شيطاندر . زيرا ؛ شيطان سزه الله تعالى نك عفوو كريم اولديغنى بيان ايده رك « ايسته ديككزى ايشله يك . چونكه ؛ الله عفو ايدر » ديمكله اللهك عفوينه سزى مغرور ايتدى . غرور ايله مراد ؛ شيطاندر . چونكه شيطان ؛ علمنه مغرور اولارق حضرت آدمه سجده دن استنكاف ايتديكى ايچون غرور ديلمشدر .

***

واجب تعالى اهل ايمانله منافقلر آره سنده جريان ايده جك محاوره يى بياندن صوكره يوم قيامتده آنلردن عذابك مندفع اولميه جغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾ بيوريور .

[اى منافقلر ! حالكز بويله اولونجه او كونده سزدن فديه آلنماز كه نفسكزى عذابدن قورتاره سكز و كفرلرينى اظهار ايدن كافرلردن دخى فديه آلنماز كه آنلرده كنديلرينى عذابدن قورتاره لر .]

يعنى ؛ جمله اسرارك ميدانه چيقديغى قيامت كونده كناهلره فديه و كفارت قبيلندن اولان ايمان وتوبه سزدن قبول اولونماز كه اوتوبه سببيله عذابدن قورتولاسكز و كذلك شول كيمسه لردن ده قبول اولونماز كه آنلر علنى كافر اولمشلردى . زيرا ؛ او كونده ايمان وتوبه فائده ايتمز . چونكه ؛ تكليف ساقطدر . ايمان وتوبه تكاليف قبيلندن اولوب قيامت كونى ايسه تكاليفك زمانى دكلدر . منافقلرك كفرى كيزلى اولوب كافرلرك كفرى علنى اولديغندن هرايكيسى ده كافرلر ايسه ده يكديكرينه كفرى اجراده مغاير اولديغندن احدهمايى آخر اوزرينه عطف ايتمك صحيحدر . بناءً عليه ؛ كافرك منافق اوزرينه عطف اولونماسندن منافقك كافر اولماسى لازم كلمز .

﴿ مَأْوٰيكُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلٰيكُمْ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴾

[جهنم آتشى سزك مكانكزدر و جهنم سزك ولىّ اقربكزدر . جهنم نه چيركين واريلاجق محلدر .] شوحالده سزك ياردمجيكز رسوايلغكز ومعينكز آغلامكز وچاره كز ايسه ابداً جهنمده يانماكزدر . چونكه ؛ افعالكز سببيله جهنمه لايق سكز ،

احوالكز آتشه لياقتكزی بيانده كافيدر . بناءً عليه ؛ سزك ايچون حقيقی بر ياردیمجی يوقدر .

***

واجب تعالی كافرلرك ومنافقلرك حاللرينی بياندن صوكره مؤمنلرك عبادتده تكاسللری اوزرينه عتاب ايتمك صددنده ﴿ أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ ﴾ بيوريبور .

[يقين اولوب زمانی كلديمی شول مؤمنلره اللهك ذكری وجناب حق طرفندن نازل اولان قرآن ايچون قلبلرينك قورقاجغی وخشيت ايده‌جكی زمان .]

يعنی ؛ مؤمنلره ذكرالله وقرآن ايچون قلبلرينك قورقاجغی و رقت ايده‌جكی زمان كلمه‌ديمی، حالامی تكاسل اوزره بولوناجقلر ؟ حالبوكه تكاسل زمانی كچدی، قلبلرك خشيت ايده‌جكی زمان حلول ايتدی . چونكه ؛ اسلاميت تقرر ودليللری توضح ايله‌دی . تردده محل قالمادی . بناءً عليه قلبلرك مطمئن اولارق چاليشه‌جغی و خشيت اوزره بولوناجغی بر زمانده نه ايچون خشيت اوزره عبادته دوام ايتميورلر .

ابوالسعود افندينك بيانی وجهله اهل اسلام مكه‌ده عبادته پك جديتله چاليشدقلری حالده مدينه‌ده اوقدر چاليشقان اولمادقلرينه بناءً اسكی حال اوزره چاليشملرينی تنبيه ايچون بو آيت نازل اولمشدر .

فخر رازينك بيانه نظراً آيتك منافقلر حقنده نازل اولمسی محتمل و مرويدر . بوكا نظراً **معنای آيت** : [لسانلريله ايمانی اظهار ايدوب قلبلرنده كفری صاقلايان ايچی منافق طيشی مؤمن اولان كيمسه‌لرك اللهك ذكرينه و حق اولارق نازل اولان قرآنه قلبلرينك خشيتله ايمان ايده‌جكلری وقلبلرينك مطمئن اولاجغی وترددن فراغت ايده‌جكلری زمان كلمه‌ديمی ؟] ديمكدر . فقط (ابن مسعود) حضرتلرينك « اسلام اولديغمزله بو آيتك نزولی آره‌سنده درت سنه واردر » بيورديغی مرويدر . بو روايته نظراً آيت مؤمنلر حقنده نازل اولمشدر . چونكه ؛ هجرتدن صوكره اصحاب كرام قولايلقله معيشته وراحته

واصل اولونجه بعض نافله عبادتلره فتور وكسلان عارض اولديغندن بو آيتله عتاب اولونمشلردر وآيتك آخری‌ده بو روايتی تأييد ايدر .

ذكر اللهه خشوعك معناسی ؛ **اوامر ونواهی‌يه تماميله انقياد ايتمكدر** . حق اولان قرآنه خشوعك معناسی ؛ **مواعظه اعتنا ايتمك واحكاميله عامل اولمقدر** .

﴿ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴾

[مؤمنلر كنديلرندن اول كچن شول كيمسه‌لر كبی اولماسونلركه آنلره بوندن اول كتاب ويرلدی عمل ايتمه‌ديلر . يهوده تورات ، نصارايه انجيل ويرلديكی حالده عملی ترك ايتديلر . زيرا ؛ آنلر اوزرينه زمان اوزادی وزمانك اوزاماسيله قلبلری قساوتلنه‌ندی : كرك ذكراللهك وكرك كتابلرينك احكامی تأثير ايتمز اولدی . چونكه ؛ آنلردن چوقلری طاعات الٰهيه‌دن خارجلر و اوامر الٰهيه‌يه امتثالدن بريلر وحدود و احكامنه رعايتدن عاريلردر .] بونلرك جمله‌سی قساوت قلب نتيجه‌سيدر .

فخر رازينك بيانی وجهله امت محمددن اول كنديلرينه كتاب ويريلن كيمسه‌لرله مراد ؛ **يهود ونصارادر** . امد له مراد ؛ **كنديلريله نبيلری آره‌سنده مدتك اوزامسيدر** . چونكه ؛ نبينك وفاتی سببيله نور نبوتك ضياسی اوزادقجه امتده قساوت قلب وعطالت وعبادتده تكاسل چوغالير . ياخود **غفلتده عمرلرينك اوزامسيدر** . چونكه ؛ غفلت ايچنده ياشادقجه قساوت قلب حاصل اولور . ياخود **طول امددر** . بوسببله قساوت قلب چوغالير . امد له شو معنالردن هانكيسی مراد اولونورسه اولونسون قساوت قلبه سبب اولاجغنه اشارت ايچون **سببيته** دلالت ايدن **فا** لفظيله وارد اولمشدر .

ايشته جناب حق مدتك اوزامسيله قساوت قلب حاصل اولارق كتابلرينك احكامندن متأثر اولمايوب شهوات نفسانيه‌لرينك غلبه‌سيله اختلافه دوشن و احكامی تغييرايله بر طاقم بدعتلر ايجاد ايدن يهود ونصاری كبی اولماملرينی امت محمده بو آيتله توصيه وبو كبی بدعتلر

ایجادینه سبب ایسه زمانك اوزامسی اولدیغی بیان بیورمشدر . یعنی « زمانك اوزامسی کتابکزله عملکزه مانع اولماسون . بناءً علیه ؛ کتابکزه انقیادیکزه ونبیکزه ایمانکزه ودینکزه رعایتکزه دوام ایدك ، امت موسی وعیسی کبی اولمایك » دیمکدر. شو حالده آیتك لفظی خبر ایسه‌ده معناسی انشا و نهیدر .

* * *

واجب تعالی قساوتله أولمش اولان قلبلرك ذکراللهله احیا اولوناجغنی بیاندن صوکره ذکرله قلبك احیاسنی یاغمورله ارضك احیاسنه تشبیه ایتمك ارزره ﴿ اِعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾ بیوریبور .

[ای اهل ایمان! اییبیلك كه الله تعالی یریوزینی أولدكدن صوکره رحمتلر واسطه‌سیله احیا ایدر . محقق بز سزك ایچون هدایتکزه دلالت ایدن آیتلری لایقیله دوشونوب استدلال ایتمکز ایچون سزه بیان ایتدك .]

فخر رازینك بیانی وجهله آیت جلیله ؛ أولمش قلبك ذکره دواملە احیا اولوناجغنی قورودقدن صوکره یاغمور سببیله احیا اولونان ارضه تشبیه ایچون سوق اولونمشدر . شو حالده ناصل که أولمش ارض رحمت سببیله احیا اولونیورسه قساوت سببیله قورومش قلبلر رحمته بکزه‌ین ذکراللهله حیات بولور . قلبك حیاتی معقولات قبیلندن اولدیغی جهتله قلبك احیاسنی ارضك احیاسنه تشبیه معقولی محسوسه تشبیه قبیلندندر و امواتك احیاسی ده ارضك احیاسنه مشابهدر و بونلرك جمله‌سنه دلالت ایدن آیتلر طرف الٰهیدن قوللرینه بیان اولونمقله طریق حقه ارشاد اولونمشدر و بیان اولونان آیتلر جمله‌سندن بریسی ده ارضك احیاسیدر . بونلرك هر برینی بیان ؛ انسانلرك دوشونمسی ایچوندر . چونکه عقلی اولان کیمسه ایچون لازم اولان؛ آیات بیناتی دوشونوب مواعظی قبول ایتمك و آیتلرك اشارتلرینی آکلایوب حکایه‌لرندن عبرت آلمقدر .

بو آیت ؛ اهل ایمانی ذکراللهه ترغیب و قساوت قلبدن تنفیر ایتمشدر . چونکه ؛ الله تعالی رحمتله قورومش طوپراقدن اوتلری بیتیروب کوناکون چیچکلر و میوه‌لر خلق

ایتدیکی کبی ذکرالله سببیله قلبده چیچکلرك انواعی مثابه‌سنده دورلو عبادتلر واخلاصلر میدانه کتیرر. بناءً علیه؛ مؤمن اولان کیمسه‌نك ذکرك میوه‌سنی طوپلامق ایچون چالیشمسی لازمدر.

* * *

واجب تعالی قلب انسانه تأثیر ایدن ذکراللهی بیاندن صوکره مرحمت و رقت اثری اولان عبادت مالیه‌یه دخی ترغیب ایتمك اوزره ﴿ اِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَاَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناً يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ اَجْرٌ كَرِيمٌ ﴾ بیوریبور.

[صدقه ویرن ارککلر و دیشیلرك والله تعالی‌یه قرض حسن مثابه‌سنده فقرایه نافله صدقه ویرنلرك دنیاده اجری ایکی قات و آخرتده ثوابلری غایت کوزل اولور .]

فخر رازینك بیانی وجهله صدقه ایله مراد؛ **زکات کبی واجب اولانده** ، قرض ایله مراد؛ **نافله اولانده**ر . شو حالده کرك واجب و کرك نافله صدقه‌نك اجری ایکی قات اولوب غل وغشدن ومحنت ومشقتدن خالی کرمله متصف اولاجغنی بیانله واجب تعالی اغنیایی فقرا وضعفایه معاونتله احتیاجلرینی دفع ایتدیرمك صورتیله راحتلرینی تأمینه تشویق ایتمشدر . نافله ؛ **بورج اولمیه‌رق بالکلیه احسانده عبارت اولدیغی جهتله** قرض حسنه تشبیه اولونمشدر. چونکه؛ انسانلرك یکدیکرینه قارشی قرضی بورج اولمیه‌رق مجرد معاونت اجتماعیه اساسنه مبنی اولدیغی کبی قرض حسن تعبیر اولونان نافله صدقه‌ده عین حالده‌در. قرضك **حسن اولمسی** کلنجه ؛ یوقاروده بیان اولوندیغی **طیب و جید اولانده مالده نیت خالصه ایله منتهی اولانده فقرایه ویرمکدر** . اجرك ایکی قات اولمسی؛ صدقه‌یی مالندن آییرمقله عهده‌سنه ترتب ایدن وظیفه‌یی ایفا ایتدیکی جهتله عبادت اولدیغی کبی فقرانك احتیاجنی دفع ایتمکده آیریجه بر عبادت اولدیغندن هرایکی عبادت مقابلنده بر صدقه‌نك اجری ایکی قات اولاجغی بیان اولونمشدر.

* * *

واجب تعالی ؛ مؤمنلرله منافقلرك حاللرینی بیاندن صوکره مؤمنلرله کافرلرك حاللرینی

بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ أُولٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر اللهه ورسوللرینه اخلاص اوزره ایمان ایتدیلر . ایشته آنلر آنجق حقیقی ایمان ایدن صادقلردر ونبیلرینی تکذیب ایدن امتلر علیهلرینه شاهدلردر وربلری حضورنده شهادتلری مقبولدر وآنلر ایچون آخرتده اجر عظیم ونور واسع واردر .]

﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴾

[شول کیمسه‌لرکه آنلر ربلرینه کفر ایتدیلر وکندیلرینی ارشاد ایچون طرف الٰهیدن کوندریلن رسوللری واو رسوللر واسطه‌سیله انزال اولونان کتابلری و کتابلرك آیتلرینی تکذیب ایتدیلر . ایشته شو کفر وتکذیب ایله مألوف اولانلر جهنم اصحابیدرلر .]

یعنی ؛ شول کیمسه‌لرکه آنلر اللهك وجودینی ووحدانیتنی تصدیق و کندیلرینی طوغرو یوله سوق ایچون کوندریلن رسوللرینه ایمان وظاهر بدنلریله عمللری ادا ایتمکله ایمانلرینی تأکید واخلاصلرینی تأیید ایتدیلر . ایشته آنلر حقیقتده کمال صداقتله صادقلردر . چونکه ؛ انبیایی درحال تصدیقه مسارعت وتکذیبدن اجتناب ایتدیلر وشونبیلرینی تصدیق ایدنلرك ربلری عندنده شهادتلری مقبولدر . بناءً علیه ؛ حضور الٰهیده هرنه‌یه شهادت ایتسه‌لررد اولونمازلر . چونکه ؛ اللهك امرلرینه امتثال ونهیلرندن اجتنابله عدالت مرتبه‌سنی احراز ایتدکلرندن شهادتلری قبوله شایاندر وآنلرك بو عمللرینه مکافات اولارق بویوك ربلری عندنده حاضرلانمش اجر وجانب الٰهیدن موعود اولان نور واردر . زیرا ؛ متصف اولدقلری ایمان وصداقتك ثمراتی طوپلامغه شایاندرلر . واما شول کیمسه‌لرکه آنلر کفرله متصف اولدیلر وجمله آیتلری تکذیب ایتدیلر . ایشته آنلر جهنمه ملازم ومصاحبلردر . چونکه ؛ آنلر کفرلری وتکذیبلری سببیله ابدی جهنمده قالاجقلری جهتله دائما جهنمه مصاحبلردر . بناءً علیه جهنمدن آیرلمازلر .

خلاصه ؛ اللهه ورسوللرینه ایمان ایدنلرك صداقت مرتبه‌سنی احراز ایتدکلری ومقبول

الشهاده اولدقلری و کفرایدنلرك جهنمه ملازم اولاجقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی کافر ومؤمن انسانلرك حاللرینی بیاندن صوکره کافرلرك مغرور اولدقلری دنیانك حالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ ﴾ بیوریور .

[ای مکلف اولان انسانلر ؛ سز ایی بیلك که حیات دنیا ؛ اهل غفلتك اویناديغی برطاقم باطل اویونجاق ومدت عمرلرنده نفسلرینی فائده‌سز مشقته دوچار ایدن لهویاتدن عبارت اولدیغی کبی شیطانك کندیلرینه تزیین ایده‌رك نفسلرینك آرزو ایتدیکی طعام و کوزل البسه وخیالات قبیلندن اولان لذات وهمیه وشهوات حیوانیه‌دن عبارت اولان زینتدر . وحیات دنیا کز ؛ سزك بینکزده یکدیکریکزه قارشی مال ومنصبکز وثروت وسامانکزله افتخار ایتمکدن عبارت واموال واولادیکزله بربریکزه قارشی چوغالمق ومعاونت ومظاهرنده عددیکزی تکثیر ایتمکدر .] حالبوکه بونلردن هیچ برینك قراری اولمادیغی جهتله سویتمکه دکر برشی دکلدر .

*
* *

واجب تعالی دنیانك بعض اوصافنی بیاندن صوکره هرکسجه معلوم اولان برصورت اوزره دنیانك حالنی تمثیل ایتمك ضمننده ﴿ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا ﴾ بیوریور .

[حیات دنیانك صفتی وحال وشانی شول یاغموره بکزه‌رکه اویاغمور یاغار اوتلری وا کینلری بیتیرر . بیتن اوتلرك وا کینلرك کثرتی و کوزللکی کافرلری تعجبه سوق ایدر . صوکره برآفتك اصابتیله او کافر کورورکه او اوتلر وا کینلر قورومش و صارارمش صولمش ، یوزینه باقیلماز برحاله کلمش وبونکله‌ده قالماز آنك قورولرینی روزکار صاوورور

ایجه صمان چوپو اولارق هوایه اوچار هیچ فائده‌سز محو ونابود اولور کیدر .] ایشته انسانك دنیاده کچیرمش اولدیغی حیاتك حالی‌ده بویله‌جه‌در . زیرا؛ بقاسی یوق، زوالی ایسه سریعدر . بناءً علیه؛ نعمت الٰهیه‌یی منکر اولان عاصیلرك مدت عمرلری ودنیاده ذوقیاتله کچیرمش اولدقلری صفحات اولنده رونقلی کورولسه‌ده آخرنده قورومش اوتلر کبی محو اولور هیچ برندن فائده کورمز . چونکه ؛ سرمایه قبیلندن اولان عمرینی تجارت قبیلندن اولان اعمال صالحه‌یه صرف ایتمه‌دی که فائده کورسون ، بلکه آنك عمری کندی حقنده وبالدن باشقه برشی اولاماز .

﴿ وَفِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴾

[حالبوکه آخرتده شدتلی عذاب واردر .]

یعنی ؛ حیات دنیاسی لعب ولهودن عبارت اولانلرك دنیاده عمللری وباطل اولان شیلره سعی وغیرتلری هبا اولور وشو ضرر وزیانله‌ده قالمازلر . زیرا؛ آنلر حقنده آخرتده شدتلی عذاب واردر . چونکه ؛ بونلر کورورلرکه مغرور اولدقلریماللری کیتمش، لذتی قالمامش وبوتون سعیلری هبا اولمش . آرتق آنلر ایچون ابداً حسرتدن باشقه برشی قالماز . زیرا ؛ مالنی اللهك غضب ایده‌جکی یرلره صرف ایتدیکندن آنك ایچون عذاب اوزرینه عذابدن باشقه برشی اولماز .

﴿ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌ ﴾

[آخرتده اللهك اولیاسنه مغفرت عظیمه وارباب طاعته رضاء سبحانی واردر .]

یعنی ؛ الله تعالی‌یه اطاعت ایدنلرك کناهلرینی محو و خطیئه‌لرینی ستر و رضاء الٰهی واردرکه او رضانك مقدارینی اللهدن غیری کیمسه بیلمز .

واجب تعالی دنیانك حالنی بیاندن صوکره آخرتده احوالی ایکی‌یه تقسیم ایتمشدرکه انسانلر ایچون آخرتده یا **عذاب شدید** و یاخود **مغفرت رضوانه** واردر . بو ایکیدن باشقه برشی اولمیه‌جغنی واجب الوجود صورت قطعیه‌ده بیان ایتمشدر . مغفرت ورضانك

کثرت وعظمتنه اشارت ایچون **مغفرت** ایله **رضوانه، تعظیمه** دلالت ایدن تنوینه ایله وارد اولمشدر .

∴

واجب تعالی دنیانك حاصلاتی آخرتده یا عذاب ویاخود مغفرت اولدیغنی بیاندن صوکره حیات دنیانك آزیجق برمنفعتدن عبارت اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴾ بیوریور .

[حیات دنیا اولمادی ، الا مغرور اولانلره آزیجق برمنفعتدن عبارت اولدی .]

یعنی ؛ دنیایه اعتماد ایده‌رك آنجق دنیایه سعی ایدوب آخرتدن اعراض ایدنلر ایچون حیات دنیا آزیجق دنیا متاعندن عبارتدر. چونکه دنیا ؛ خدعه ویالان محلی اولدیغندن یالان وحیله ایله دنیایه صاریلان وکووه‌نلر هلاکه مستحق اولدقلری کبی عزت وسروردن وانواع نعمتدن محروم اولاجقلری شبهه‌سزدر .

فخر رازینك (سعد بن جبیر) حضرتلرندن روایتی وجهله دنیانك مذموم اولمسی ؛ انسانی آخرتدن مشغول قیلوب درجات آخرته مانع اولدیغی تقدیرده‌در . اما دنیا رضاء الٰهی‌یی تحصیله و آخرتی طلبه وسیله اولدیغی تقدیرده ممدوحدر . چونکه؛ ابدی برحیاته وابدی بر راحته وسیله‌در . زیرا سببلر ؛ مقاصدك حکمنی حائز اولدیغی جهتله آخرته وسیله اولان دنیا آخرت حکمنده‌در . بناءً علیه ؛ اکر دنیا جنته وسیله اولورسه جنت کبی ممدوح واکر جهنمه وسیله اولورسه جهنم کبی مذموم اولاجغی شبهه‌سزدر . چونکه ؛ للوسائل حکم المقاصددر . یعنی ؛ وسیله‌لر ایچون مقصدلرك حکمی واردر .

∴

واجب تعالی دنیایی ودنیانك عاقبتنی وآخرتی وآخرت اوزرینه ترتب ایده‌جك منفعت ومضرتی بیاندن صوکره درجات آخرته ترغیب ایتمك اوزره ﴿ سَابِقُوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ اُعِدَّتْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ ﴾ بیوریور .

[سزی تربیه ایدن ربکزدن کناهکزك مغفرت اولونماسنه سرعت ایدك و بر جنتی تحصیله سرعت ایدك که اوجنتك وسعتی وکنیشلکی یرله کوکك وسعتی قدردر واوجنت اللهه ورسوللرینه ایمان ایدن مؤمنلر ایچون حاضرلانمشدر .]

یعنی ؛ فطرت هدایت اوزره سزی تربیه ایدن ربکزدن کناهکزك عفو ومغفرت اولونماسنك اسبابنی تحصیله مسارعت ایدك وبرجنته مسارعت ایدك که اوجنتك بوللغی سموات وارضك بوللغی کبیدر واوجنت شول کیمسهلر ایچون حاضرلانمشدرکه او کیمسهلر اللهه ورسوللرینه ایمان ایتمشلردر . ایشته او جنتی تحصیله سعی ایدك وبربریکزله مسابقه ایدرجهسنه سرعت ایدك که خائب وخاسر اولمیهسکز .

فخر رازینك بیانی وجهله مغفرته مسابقه ایله مراد ؛ **توبه ایتمك وکناهلردن قاچینمق وعبادته چالیشمق کبی مغفرت ایجاب ایدن اسبابه مسارعت ایتمکدر** . چونکه کرك مغفرت و کرك جنتك هرایکیسنهده نائل اولمق؛ جمیع کناهلردن صاقینمق وطاعاتك کلیسیله مشغول اولمقله اولور .

هرشیئك طولی عرضندن دها زیاده اولدیغندن جنتك وسعتنده مبالغه ایچون عرض ذکر اولونمشدرکه عرضی سموات وارض مقداری اولان جنتك، طولی قات اندر قات فضله اولاجغنه اشارت ایدلمشدر . مجرد ایمانی اولان کیمسهنك طاعاتی اولمسه دخی جنته کیرهجکنه بو آیت دلالت ایدر . چونکه جنتك یالکز اللهه ورسوللرینه ایمان ایدنلر ایچون حاضرلاندیغنی بیان صرهسنده یالکز ایمانك ذکر اولونوبده طاعتك مسکوت عنه قالمسی جنته دخولده مجرد ایمانك کافی اولاجغنه دلالت ایدر . اما سائر طاعتك ترکندن طولایی عقاب اولونمسی، بعدالعقاب جنته کیرمسنه مانع دکلدر . شوقدرکه ایمان اوزره وفات ایتمك شرطدر . بناءً علیه ؛ اولا ایمان ایدوبده صوکره ایمانی ترك ایدن مرتده آیت شامل اولماز .

*
* *

واجب تعالی جنته کیرمك فضل الٰهی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴾ بیوریور .

[ایشته شونعمت جنت مجرد فضل الٰهیدر دیلهدیکی قولنه ویرر . زیرا ؛ الله تعالی بیوك احسان صاحبیدر .]

یعنی ؛ شوجنت ونعمتلری وجنته کیرمك یالکز اللهك لطف واحسانیدر. بناءً علیه؛ دیلهدیکی قولنه ویرر . زیرا ؛ قولدن سبق ایتمش وبونعمتی ایجاب بر شی بدلنده دکلدر . شوحالده قوللرینی جنته قویمق الله تعالی اوزرینه واجب دکلدر . بلکه مجرد عنایت الٰهیهدر . فقط بو عنایت دیکر آیتلرلهده بیان اولوندیغی وجهله امرینه امتثالله اطاعت ایدن قوللرینه واقع اولور ، یوقسه عاصیلره عنایت اولماز ، بلکه عاصیلره اهانت اولور . شوحالده نفس جنته کیرمك عمل مقابلی دکل فضل الٰهیدر ولکن جنتده ویریلهجك درجات عمل مقابلیدر . بناءً علیه عمل؛ موجب جنت دکلسهده موجب درجات ونعمتدر.

فخررازینك بیانی وجهله واجب تعالی جنتده قوللرینه ویرهجکی عطیهنك عظمتنه اشارت ایچون کندیسنك فضل عظیم صاحبی اولدیغنی بیان بیورمشدر. چونکه؛ عطیهنك صاحبی فضل عظیم واحسان واسع صاحبی اولونجه آنك عطیهسیده کندیسنك عظمتیله متناسب اولاجغی طبیعیدر . بناءً علیه فضل عظیم صاحبی اولدیغنی بیان ؛ عطیهسنك بیوکلکنی بیانی مستلزمدر .

*
* *

واجب تعالی مغفرت ایجاب ایدن اسبابه توسلی امرایتدکدن صوکره هرشیئك لوح محفوظده یازیلی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴾ بیوریور .

[کرك یریوزینه وکرك نفسکزه بر مصیبت اصابت ایتمز، الا اومصیبتی ونفسکزی بز خلق ایتمزدن اول اومصیبت لوح محفوظده یازیلیدر . زیرا ؛ وقوعندن اول مصیبتی لوح محفوظده اثبات ایتمك الله تعالی اوزرینه غایت قولایدر .]

یعنی ؛ قحط وغلا کبی یریوزنده وخستهلق وفقروفاقه کبی نفسکزده اولان مصیبتلر

اولمادى ، آنجق اومصيبتى بز خلق ايتمزدن دها اول لوح محفوظده يازيليدر . زيرا شومصائبى يازمق ؛ الله تعالى‌نك علمى داخلنده اولديغى ايچون قولايدر .

فخررازينك بيانى وجهله يريوزنده مصيبت ؛ قحط وغلو وياغمورلرك ياغمامسى و ميوه‌لرك نقصانه اوغرامسى و آغاجلرى بوجك بيه‌سى و اوتلرك آز بيتمه‌سى و ورزلرك حاصلاتى ياقمسى واكينلرى طوك آلمسى وطوفانه وسيلاب كبى شيلرك وجود بولمسى وزلزله كبى آفتلرله بعض بلده‌لرك خراب اولمسى وآجلق وصوسزلق كبى آفتلرك بريرى آرقه‌سنده كلمسيدر . نفوس بشرده مصيبت ؛ خسته‌لق واولادك اولومى وفقر وفاقه واولاد وعيالك اطاعت ايتمه‌مسى وبرطاقم كناهلره جرأتله نفسنى مهلكه‌يه آتمسيدر . ايشته مصيبتلرك جمله‌سى خلق اولونمازدن اول علم الٰهيده داخل ولوح محفوظده يازيليدر وبونلرى وقوعندن اول يازمق الله تعالى اوزرينه قولايدر .

(ان نبراها) ده‌كى ضمير ؛ ارضه وانفسه راجع اولمق احتمالى وار ايسه‌ده مصيبته راجع اولمسى اولادر . زيرا بومقامده مقصود اولان ؛ مصيبتدر . چونكه « ارضده وانفسده مصيبت اولمادى ، الا خلق اولونمازدن اول كتابده يازيلدى » ديمك « او مصيبت خلق اولونمازدن اول » ديمكدركه هرحالده ارض ويا انفس خلق اولونمازدن ديمكدن اولادر .

خلاصه ؛ يرده ونفوس بشرده واقع اولان مصيبتلرك جمله‌سى وقوعندن اول لوح محفوظده يازيلى اولوب بونلرى يازمق ايسه جناب حق اوزرينه غايت قولاى اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى مصائبك جمله‌سى لوح محفوظده يازلديغى بياندن صوكره وقوعبولمازدن اول جمله وقوعاتى يازمانك حكمتنى بيان ايتمك اوزره ﴿ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا اٰتٰيكُمْ ﴾ بيوريور .

[سزك نعمت دنيادن الكزه كلمه‌ين واولاشه‌ماديغكز لذات وشهوتكزك فوتنه اسف واللهك سزه ويرمسيله الكزه كلن نعمتلره فرح ايتمه‌مكز ايچون مصيبتلرك

جمله‌سى وقوعندن اول لوح محفوظه يازلمشدر .] شوحالده كچمشه اسف وكله‌جكه فرح ايتمكده اصلا فائده يوقدر . چونكه ؛ فوتى مقدر اولان شيئك البته فوت اولاجغى وكلمسى مقدر اولان شيئك البته كله‌جكنى بيلن بركيمسه كچنه اسف وكله‌جكه فرح ايتمز . زيرا ؛ اسفده وسرور وفرحده فائده اولماديغى بيليركه كيده‌جك اولان شى اسف ايتسه‌ده كيدر اسف ايتمسه‌ده كيدر وكله‌جك اولان شى‌ده فرح ايتسه وفرح ايتمسه هرحالده كلور چونكه ؛ مقدردر .

*
* *

واجب تعالى هركسك نائل اولديغى نعمت سببيله فقرا اوزرينه تكبر ايجاد ايده‌جك قدر فرح ايتمه‌مسى لازم اولديغى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴾ بيوريور .

[حالبوكه الله تعالى دنيا نعمتيله افتخار ايدن هرمتكبرى سومز .]

يعنى ؛ بقاسى اولمايوب هرزمان زواله معروض اولان مزخرفات دنيويه‌يه مغرور اولارق افتخار ايدیجى كبر ايدنلرك هيچ بريسنى الله تعالى سومز .

فخر رازينك بيانى وجهله هرشيئك مقدر اولمسى ؛ ناسك راحتى ايچوندر . رسول اللهك (من عرف سر الله فى القدر هانت عليه المصائب) قول شريفى‌ده بو معنايى تأييد ايدر . يعنى « بر كيمسه قدرده اولان سر الٰهيى بيليرسه آنك اوزرينه مصيبتلر قولاى اولور » ديمكدر .

بركيمسه‌نك نائل اولديغى نعمته فرح ايتمسى كچمشه اسفندن دها كوتو اولديغى بيان واشارت ايچون اللهك ويرديكى نعمته افتخار ايدن كيمسه‌يه محبت ايتمه‌ديكنى بيان فرح عقيبنده وارد اولمشدر . شوراسنى بيلملى كه شكرله برابر نعمت اوزرينه فرح ممدوحدر . زيرا مذموم اولان فرح ؛ كبرله برابر اولان فرحدر . يعنى مذموم اولان فرح برفرحدركه حدينى تجاوز ايده‌رك كبره بادى اولاندر . بناءً عليه ؛ نائل اولديغى نعمتك شكرينى ادا ايله برابر فرح مذموم دكلدر .

*
* *

واجب تعالی متکبر فخوزك محبت الٓهیه‌یه نائل اولامیه‌جغنی بیاندن صوکره متکبر فخورك بعض اوصافنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ ﴾ بیوریور .

[متکبر فخور شول کیمسه‌لرکه آنلر اللهك ویردیکی نعمتده بخل وفقرایه تصدقدن امتناع ایدرلر واقران وامثاللرینه تفوق ایده‌جك قدر نعمت اللرینه کلنجه غایت امساکلرینه بناءً سائر ناسه‌ده بخل ایتملریله امر ایدرلر] که بخل کبی صفت مذمومه‌ده کندیلرینه بر طاقم آرقداشلر بولسونلرکه بخلدن عارض اولاجق عار یالکز کندیلرینه لاحق اولماسون ودیکر بخیللر آره‌سنده بونلرك‌ده اسملری غیب اولسون . چونکه؛ «بلا عمومی اولورسه طیب اولور » فحواسنجه هرکسله برابر ذم اولونمق کندیلرینه اوقدر تأثیر ایتمه‌سون . شوحالده بونلر فقرایی دنیا نعمتندن محروم ایتمکه چالیشدقلری کبی اغنیایی‌ده آخرت نعمتندن محروم ایتمکه چالیشیرلر .

*
* *

واجب تعالی بونلرك بخلنك ذات الٓهیه‌سنه ضرر ویرمیه‌جکنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه اللهك امرینه آرقه‌سنی دونر و نعمتنه شکردن اعراض ایدر . آنك اعراضی الله تعالی‌یه اصلا ضرر ویرمز وشان الوهیتده بر شی نقصان ایتمز . زیرا؛ الله تعالی محقق غنی وهرفعلنده ممدوح وثنایه مستحقدر .] چونکه ؛ الله تعالی بذاته قوللرینك طاعتندن مستغنیدرکه عبادتك منفعتی وترکندن حاصل اولان مضرت عباده عائد اولدیغندن جناب حقك ذاتنه نسبتله عبدك عبادتنك وجودی وعدمی مساویدر . بناءً علیه بخیلك بخلندن عارض اولاجق عیب؛ آنجق بخیله عائددر، الله تعالی‌یه برشی راجع اولماز .

فخررازینك بیانی وجهله واجب تعالی بخیلك بخلنی بیلدیکی حالده بخیله مالی احسانده ینه ثنایه لایق وحمده مستحقدر. زیرا شان الوهیته لایق اولان؛ رحمت قاپولرینی هرکسه آچیق و نعمت دریاسنی عموم قوللرینه تعمیم وبذل ایتمکدر . اما او نعمتدن دنیوی

واخروی استفاده ایدوب ایتمه‌مك عبدك وظیفه‌سیدر وشو معنایه اشارت ایچون جناب حق کندینك غنی وحمید اولدیغنی بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی بخلك مذموم اولدیغنی بیاندن صوکره جمله قوللرینی طوغرو یوله سوق وارشاد ایتمك اوزره رسل کرامی کوندردیکنی بیان ضمننده ﴿ لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم‌که بز عظمت شانمزله قوللریمزی ارشاد ایچون آچیق معجزه‌لرله رسوللریمزی کوندردك وآنلری ظاهر وباهر دلیللرله تأیید ایتدك ورسوللریمزله برابر عبادك احوالنه اوفق اولان احکامی بیان ایدر کتاب‌ده انزال ایتدك‌که او کتابدن ؛ سبب نجاتلری اولان احکام شرعیه‌دن استفاده ایتسونلر وانبیاء کرامله برابر میزانی‌ده انزال ایتدك‌که ناس معامله‌لرنده عدالتله قائم اولسونلر .] هرکس حقنه راضی اولوب غیرك حقوقنه تجاوز ایتمه‌سون وهرکس یکدیکرینی نقصان ویا زیاده معامله ایتمکله ضررلاندیرماسون . زیرا ؛ (لاضرر ولاضرار فی الاسلام) در . یعنی «اسلامده نه برطرفدن ونه‌ده ایکی طرفدن ضرر یوق » دیمکدر .

فخررازی وخازنك بیانلری وجهله کرك انبیایی کوندرمك وکرك کتابی ومیزانی انزال ایتمك؛ جمله‌سی ناسك عدالتله قائم معامله یاپمسی ایچوندر. زیرا ؛ انبیا خلقه طوغرو یولی کوستریر ومنفعتلرینه ارشاد ایدرلر وکتاب‌ده منافع دنیویه واخرویه‌یی ناسه بیان ومیزان ایسه یکدیکرینه زیاده ونقصانله تجاوزدن محافظه ایدر . شوحالده بونلرك هپسی خلقك راحتنی ومعاملاتده عدالتی تأمینه وانتظام عالمك لایقی وجه اوزره جریاننه خادمدر.

بعض روایته نظراً میزان ؛ اولا حضرت نوحه نازل اولمشدر . چونکه ؛ جبریل امین میزانله کلدی وحضرت نوحه تسلیم ایتدی وقومنك میزانله معامله یاپوب یکدیکرینی زیاده ویا نقصان آلیش ویریشدن حمایه ایتملری لازم اولدیغنی توصیه ایتدی .

*
* *

واجب‌تعالی قوللرینه احكامنی تبلیغ ایده‌جك رسوللرینی كوندردیكنی واحكامنی بیان ایدر كتابنی انزال ایتدیكنی بیاندن‌صوكره احكامی تبلیغه واسطه وآلت اولان قیلیجك مادهٔ اصلیه‌سی اولان دمیری انزال ایتدیكنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاَنْزَلْنَا الْحَد۪يدَ ف۪يهِ بَأْسٌ شَد۪يدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ ﴾ بیوریبور .

[بز عظیم‌الشان دمیری انزال ایتدك . زیرا ؛ دمیرده شـدت عظیمه وناس ایچون منفعت كثیره واردر .]

یعنی ؛ حقی‌قبول‌ایتمه‌ین معندلره حقی قبول ایتدیرمك ایچون بز دمیری انزال‌ایتدك. زیرا ؛ جادهٔ شریعتدن چیقمشلری ودین میندن آیرلمشلری حقه دعوت خصوصنده‌دمیرده محنت عظیمه وصولت شدیده واردر . چونكه ؛ بوتون آلات حربیه‌نك طوپ وتفنك كبی ادوات ناریه‌نك جمله‌سی دمیردن اولوب جمیع صنایع دمیره محتـاج وجمله آلات صناعت دمیردن حاصل اولدیغندن ناس ایچون دمیرده برچوق منفعت واردر. بناءً علیه ؛ دمیردن انتفاع ایتمه‌دك بر كیمسه‌اولمایوب جمله ناسك انتفاع ایتدیكنه اشارت ایچون ناس لفظنده بولونان الف لام ، استغراقه محمولدر . چونكه انسانك هیئت اجتماعیه‌سی ؛ درت شیئه قائم اولوركه چیفتچیلك ، نسجیلك ، اوی یاپمق وسلطنتدر . بودردك هربرینك برچوق تفرعاتیله برابر هربرینی برصنفك درعهده‌ایتمسیله انتظام‌عالم حصول بولورو بونلرك‌هیچ بریسی دمیرسز تمام‌اولمایوب هربری دمیره‌محتاج اولدیغندن جمله ناس دمیردن انتفاع ایتمكده‌در.

بومقامده (انزلنا) (انشأنا) معناسنه اولدیغنه نظراً معنای‌آیت : [بز دمیر معدنلرینی ایجاد ومعدنه متعلق علملری وحی والهام‌ایله انسانلره تعلیم‌ایتدك] دیمكدر. حق‌حضرت آدم جنتدن یریوزینه ایندیكنده برابرنده دمیردن معمول اورس وكلبه‌دن ایله آلت‌حربدن طوبوز والبسه دیكمك ایچون ایكنه وآلت زراعتك موجود اولدیغی مرویدر .

(انزلنا) كندی معناسنه اولدیغنه‌نظراً دمیرك اسبابی انزال اولوندیغی جهتله (انزلنا) وارد اولمشدر . چونكه؛ دمیرك كندی نازل اولماز ایسه‌ده دمیر معدننك حصولنه سبب اولان رطوبت ورطوبتدن حاصل اولان بخار وحرارت وبرودتك جمله‌سی سمادن نازل

اولمشـدر . شو حالده « دمیری انزال ایتدك » دیمك « دمیرك اسـبابنی انزال ایتدك » دیمكدر .

*
* *

واجب‌تعالی دمیرده ناسك برچوق منفعتلری اولدیغنی بیاندن صوكره دمیری‌انزالدن مقصد آخری بیـان ایتمك اوزره ﴿ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَز۪يزٌ ﴾ بیوریبور .

[رسـوللرندن غائب اولدقلری حالده الله تعالی‌نك دیننه ورسـوللرینه یاردیم ایدن كیمسه‌لری بیلمك ایچون دمیری ایجاد واسبابنی انزال ایتدی . زیرا ؛ الله تعالی هركس اوزرینه‌قویدر.] چونكه؛ امرینه هیچ كیمسه مخالفت ایده‌مز ودیننده اعراض‌ایدنلردن اخذ انتقامه قدرتی كافیدر واهلاكنی مراد ایتدیكی كیمسـه‌لری درحال اهلاك ایدر . [والله تعالی ملكنده اولودر .] چونكه ؛ الله تعالی جمله‌یه غالب اولوب ملكنه كیمسه اشتراك ایده‌مز .

فخررازینك بیانی وجهله بوآیتده بیان اولونان رسل كرام ، كتاب ، میزان ودمیر بونلرك جمله‌سی یكدیكرینه مربوط لازم وملزوم قبیلندن متناسبدر . چونكه رسل كرام؛ قانون الـٰهی‌یی واحكام‌سبحانی‌یی اللهك قوللرینه تبلیغه مأمورلردر. لكن احكامك‌مضبوط اولمسی ورسـولك وفاتندن صوكره امتك ألنده قالمسی ایچون بر كتابه احتیاج اولدیغندن رسولك ألنده كتاب بولونمسی لازمدر. چونكه كتاب؛ قانون شریعتك واحكام دینیه‌نك دستوری وحدود شرعیه‌یی جامع وعدل واحسـان ایله آمردر . بو كتابك امر ایتدیكی عدالتی یرینه كتیرمك وناسی ظلمدن وقایه ایتمك ألده برآلت تسـاوینك بولونمسی ایله اولابیله‌جكندن آلت مساوات اولان میزانه احتیاج اولدیغی جهتله جناب حق رسل كرام وكتابلری‌ایله برابر میزانی دخی انزال بیورمشدر. كرك كتابك احكامنی وكرك میزانی تطبیق وخلق آره‌سنده اجرایه مخالفت ایدنلری قبوله مجبور ایتمك آنجق قیلیجله حصول بولاجغندن جناب حق دمیری ایجاد بیورمش ومعند ومنكرلری قیلیجله یوله كتیرمسنی امر ایتمشدر . چونكه ناسـك معامله‌سی ؛ یا خالق ایله اولور ، آنك طریقی كتابدر ویا

مخلوقدن اهل انصافله اولور ، آنك طريقی ميزاندر وياخود مخلوقدن حقی قبول ايتمه‌ين متمردلرله اولور ، آنك طريقی قيليجدر . زيرا ناسك حالی ؛ بواوچدن خالی دكلدر . برنجی قسم ؛ **سابقونه** كروهيدركه آنلرك معامله‌لری **كتاب الله** ايله‌در . ايكنجی قسم ؛ **مقتصدلر**دركه آنلرك معامله‌لری **ميزان** ايله‌در. اوچنجی قسم ؛ **ظالملر**دركه آنلری حقه دعوت وظلمدن واز كچيرمك ايچون قيليج لازمدر واوده دميردن حاصل اولور . والحاصل كتابه وميزانه اطاعت ايتمه‌ينلری تأديب ايچون قيليجك برامر مهم والزم اولديغنه جناب حق بوآيتده اشارت بيورمشدر. بناءً عليه ؛ قيليجی استعمال رئيس حكومتك شانی اولديغندن احكام شرعيه‌يی قبولدن امتناع ايدنلری وميزان عدالتی خللدار ايدن ظالملری يوله كتيرمك ايچون قيليج استعمال ايدوب خلقی طوغرو يوله سوق ايتمك حكومت ورئيسی اوزرينه واجبدر. شوحالده بوآيت جليله‌ده علماوامرا مرتبه‌لرينه اشارت واردر. چونكه كتابك احكامنی بيانه و ناسه تبليغه مأمور؛ ارباب كتاب اولان علمادر وعلمانك بيان ايتدكلری احكام شرعيه‌يی قبولده تمرد ايدن كفره وظلمه‌يه وعاصيلره قيليج استعمال ايتمك ايله وظيفه‌دار ارباب سيف اولان امرا وحكمدارلاندر وقيليجه احتياج كتابدن صوكره اولديغنه اشارت ايچون كتاب دمير اوزرينه مقدم اولارق وارد اولمشدر .

بو آيتده كتاب ؛ **قوهٔ نظريه** ، ميزان ؛ **قوهٔ عمليه** و دمير ؛ **دفع مضرت و جلب منفعته اشارتدر** . زيرا انسان ايچون اولاً لازم اولان ؛ اعتقاد حقدن عبارت اولان مصالح روحانيه‌در . ثانياً غدای جسمانيه‌يه خادم اولان معاملاتده عدالته و نعمت الهيه‌يه شكر قبيلندن اولان عبادتدر . ثالثاً دفع مضرت وجلب منفعته رعايت ايتمكدر . بناءً عليه ؛ آيتده بو ترتيبه رعايت اولونمشدر .

خلاصه ؛ واجب تعالی‌نك ناسی طريق هدايته واعتقاد حقه دعوت ايچون رسوللر كوندرديكی وبو جهتله ناسك اعتذاره مجاللری قالماديغی و ناسه دنيوی واخروی منفعت ومضرتلرينی بيان ايدر كتابی وناسك معامله‌ده ظلم وغدردن وقايه وحقوق نقطه‌سندن تساويی تأمين ايچون ميزانی انزال بيورديغی وناس آره‌سنده عدالتی تأمين ومخالفت

ايدنلری تأديب ايچون قيليجك اساسی اولان دميری خلق ايله‌ديكی بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی اجمالاً رسل كرامی ارسال ايتديكنی بياندن صوكره بعضيلرينی ارسال ايتديكنی تخصيصاً بيان ايتمك وزره ﴿ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحاً وَاِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ ﴾ بيوريور .

[ذات الوهيتمه يمين ايدرم كه بز عظيم الشان نوحی و ابراهيمی قوللريمزی ارشاد ايچون رسول اولارق كوندردك و نبوتی و كتابی آنلرك ذريتلرينه منحصر قيلدق .]

يعنی ؛ بز ناسی ارشاد ايچون رسوللريمزی كوندردك و بالخاصه او رسوللر ايچندن حضرت نوحی وابراهيمی كوندردك وبو ايكی نبی‌يه كمال تعظيممزدن آنلردن صكره نبوتی آنلرك ذريتلرينه و نازل اولان كتابلری آنلرك نسلندن اولان نبيلره توديع ايتدك . ايشته بو ايكی ذاتك شانلرينه تعظيم ايچون آيريجه ذكر اولونمشلردر .

شو قدركه حضرت نوحك قومی ايچنده نزاع و جنك و جدال چوغالوب طريق حقدن چيقدقلرندن طريق مستقيمه سوق ايده‌جك بر مرشد كامله محتاج اولدقلری بر زمانده آنلری ارشاد ايچون حضرت نوحی و شرك و ضلالته صاپوب پوتلره عبادته طالدقلرندن اصلاح احواله كمال احتياجلرينه بناءً حضرت ابراهيمی جناب حق لطف و احسان اولارق كوندرمشدر . لكن آنلر مبتلا اولدقلری مرض روحانيلرينه نبيلری طرفندن واقع اولان تداويی قبول و حسن استعمال ايتمه‌دكلرندن عاقبت هلاك اولوب كيتمشلردر . چونكه ؛ انبيانك كوسترديكی طريقی قبول ايتمه‌ينلرك هر زمان هلاكه محكوم اولدقلری شبهه‌دن عاری بر حقيقتدر .

*
* *

واجب تعالی كتابك ونبوتك حضرت نوحله ابراهيم عليهما السلامك ذريتنه منحصر

قیلندیغنی بیاندن صوکره آنلرك ذریتلرینك‌ده ایکی قسمه آیرلدقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴾ بیوریور.

[آنلرك ذریتلرندن بعضیلری طریق حقه اهتدا و چوقلری طریق حقدن چیقمقله کفری اختیار ایتمشلردر.]

یعنی ؛ هدایت الٰهیه ایله مهتدی اولانلر آنلرك ذریتلرندن بعضیلریدر و هدایتی قبول ایتمه‌یوب طریق ضلالتی اختیارله جادهٔ صوابدن چیقانلر آنلرك ذریتلرندن پك چوقلریدر

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بو آیت ؛ هر عصرده ضلالی اختیار ایدنلرك اهتدا ایدنلردن دها چوق اولدیغنه دلالت ایدر. چونکه؛ حضرت نوحدن صوکره دنیایوزینی احاطه ایدن انسانلرك جمله‌سی نوح علیه‌السلام نسلندندر. بو آیتده ایسه هر ایکی نبینك نسلندن پك آز کیمسه‌لرك اهتدا ایتدیکی وچوق کیمسه‌لرك فسق وفجورله مألوف اولدقلری ذکر ایدلمش وضلالی اختیار ایدنلرك دائما چوق اولدقلری صراحةً بیان اولونمشدر. چونکه ؛ هر عصرده بونلرك نسلندن باشقه کیمسه یوقدر و فاسق اولانلرده چوقدر.

*
* *

واجب تعالی ابوالانبیا اولان نوح وابراهیم علیهما‌السلام حضراتنی ارسال ایتدیکنی بیاندن صوکره آنلرك آرقه‌سندن کلن نبیلری وبالخاصه عیسی علیه‌السلامك بعض احوالنی بیان ایتمك اوزره ﴿ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ ﴾ بیوریور.

[نوح و ابراهیمی کوندردکدن صوکره آنلرك آردنجه بر بر یکدیکرینه تابع و آرقه‌سندن کلمك صورتیله بز رسوللریمزی کوندردك. مریم رضی الله عنهانك اوغلو عیسی علیه‌السلامی‌ده آنلرك آرقه‌سندن کوندردك و آکا انجیل نامنده اولان کتابمزی ویردك.]

﴿ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً ﴾

[حضرت عیسایه اتباع ایدنلرك قلبلرنده بربرلرینه قارشی محبت واسیرکه‌مك ومرحمت خلق ایتدك.]

یعنی ؛ حضرت مریمك اوغلی عیسی علیه‌السلامك کمال صفوتی و عرقنك نجابتی و طینتنك کمال طهارتی نتیجه‌سی آکا ایمانله اتباع ایدن مؤمنلرك قلبلرنده بربرلرینه قارشی شفقت ومرحمت قویدق وبو مرحمت سببیله آنلر بربرلرینه غایت محبتلی وتعاون و تناصر اوزره بولوندقلری کبی عموم خلقه قارشی دخی ملایملردر حتی قاتلی عفوایدرلر و کندیلرینی دوکنی دوکمزلر وسوکنه سوکمزلر و عموم ناسه‌ده مرحمتلی بولونورلر. اکثر نصاری طائفه‌سنك متواضع بولوندقلری‌ده شو مرحمتك اثریدر.

﴿ وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا ﴾

[اونلر جناب حقه کمال اخلاص و محبتلرندن رهبانیت ایجاد ایتدیلر.]

فخر رازینك بیانی وجهله رهبانیت ؛ **عبادتده و ریاضتده مبالغه ایده‌رك طاغ باشلرنده مغاره‌لرده ناسدن عزلت ایتمك واسکی لباس کیمك وفقندن نفسلرینی ودینلرینی قورتارمق ایچون تنها محللرده عبادته اشتغال ایتمکدر.** رهبانیتی اختیارلری واجب اولمایوب نافله اولارق التزام ایتدکلرینی بیان ایچون کندیلرینك ایجاد ایتدکلری بیان اولونمشدر. حتی ابن‌مسعود حضرتلرندن مروی اولان برحدیث شریف‌ده بومعنانی تأییدایدر. چونکه؛ رسول‌الله «بنی اسرائیل یتمش اوچ فرقه‌یه آیرلدیلر. کلیسی نارده‌در، الا اوچ فرقه مستثنادر. آنلردن برفرقه حضرت عیسایه ایمان وحضرت عیسایه یاردیم واوغورنده اللهك دشمنلریله شهید اولونجه‌یه قدر مقاتله ایتدیلر. دیکر برفرقه‌نك مقاتله‌یه قدرتلری اولمادی ولکن امر بالمعروف ونهی عن المنکرله مشغول اولدیلر ودیکر برفرقه‌نك کرك قتال وکرك امر بالمعروفه اقتدارلری اولمادیغندن طاغلر باشنده عزلتله عبادتی اختیار ایتدیلر» بیورمشدر. ایشته شو اوچنجی فرقه رهبانیتی ایجاد واختیار ایدن فرقه‌در. چونکه ؛ ملوك وجبابره توراتی وانجیلی تحریف وتغییرایدوب احکام شرعیه‌یی هوا وهوسلرینه اویدورمق ایسته‌دکلری زمان بوفرقهٔ ناجیه طاغلر باشنه چکیلمکه مجبور اولمشلردر.

*
* *

واجب تعالی رهبانیتی ایجاد ایتدکلرینی بیاندن صوکره ایجاددن مقصدلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ ﴾ بیوریبور .

[آنلرك ایجاد ایتدکلری رهبانیتی بز کتابلرنده ودینلرنده آنلره فرض قیلمادق ولکن آنلر رضاء الٓهیمزی طلب قصدیله ایجاد ایتدیلر .] چونکه ؛ بزفرض قیلمانجه رهبانیت امر مندوبدر . مندوب اولان شیئی ایشلەمکدن مقصد ایسه همان رضاء باری‌یی آرامقدر . اما واجبی ایشلەمکدن مقصد ؛ هم رضایی طلب هم‌ده عهده‌سنه ترتب ایدن بورجندن قورتولمقله اللهك عذابنی دفع ایتمکدر .

* * *

واجب تعالی رهبانیتی ایجاددن صوکره رعایت ایده‌مه‌ینلری ذم ایتمك اوزره ﴿ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ﴾ بیوریبور .

[رهبانیتی ایجاددن صوکره آنلره اقتدا ایدنلر رهبانیته حقیله رعایت ایده‌مه‌دیلر.] حالبوکه رعایت ایتملری لازم ایدی . چونکه ؛ کندیلری التزام ایتمشلردی .

فخررازینك بیانی وجهله بوآیت؛ قوللرك فعلی الله تعالی‌نك مخلوقی وعبادك مکسوبی اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا ؛ رأفت ورحمتك اللهك مخلوقی اولدیغی بیان اولوندیغی کبی رهبانیتی آنلرك کندیلری ایجاد ایتدکلری دخی بیان اولونمشدر . بونك هرایکیسی ده اللهك خلقی وآنلرك کسبی ایله اولدیغنه دلالت ایدر .

بعض روایته نظراً حضرت عیسادن صوکره ملوك زمان توراتی وانجیلی تغییر ایله کندیلرینه مخالفت ایدن علمایی قتل ایتمك قصد ایتملری اوزرینه علما طاغلره ومغاره‌لره فرارله اختیار عزلت ایتمشلر ومرور زمانله دین عیسادن رجوع ایده‌رك بعضیلری یهودی وبعضیلری محمدی وبعضیلری‌ده برر مسلك آخر اتخاذ ایتمشلردر .

* * *

واجب تعالی نصارانك بعض احوالنی بیاندن صوکره ایمان ایدنلرك اجرینی ویردیکنی

بیان ایتمك اوزره ﴿ فَاٰتَيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴾ بیوریبور .

[رهبانیته رعایتدن صوکره ایمان ایدنلرك اجرلرینی بز عظیم‌الشان ویردك ولکن آنلردن چوقلری بزم رسولمزه اتباع وایماندن خارجلردر.] چونکه ؛آخر زمان پیغمبرینك بعثتندن صوکره رهبانیته اعتبار اولمادیغندن ایمان ایدنلر هم بعثتدن اولکی رهبانیتك هم‌ده صکره‌کی ایمانك اجرینی آلدیلر . اما ایمان ایتمه‌ینلر دینلرینك مقتضاسندن چیقدقلری ایچون رهبانیتدن‌ده فائده کورمزلر . چونکه آخر زمان پیغمبرینه ایمان ؛ دین عیسانك مقتضاسندن اولدیغی جهتله آنی ترك ایتدکلرندن فاسق اولمشلردر .

* * *

واجب تعالی قوم عیسادن ایمان ایدنلرك اجرلرینی ویردیکنی بیاندن صوکره اهل ایمانه اتقا ایله امر ایتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَاٰمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ بیوریبور .

[ای مؤمنلر! اللهك نهیندن اجتنابله اتقا ایدك وامرینه مخالفتدن حاصل اولاجق عذابندن قورقك وآخر زمان پیغمبری اولان رسول ذیشانه ایمان ایدك که الله تعالی رحمتندن سزه ایکی نصیب ویرسون وسزك ایچون ایمانکز برکتیله خلق ایتسون که اونور سببیله صراطك قارانلقلرنده سز یورویه‌سکز وایمانکز سببیله کچمش اولان کناهلریکزی الله تعالی مغفرت ایتسون . زیرا ؛ الله تعالی قوللرینك قصورلرینی عفو وکناهلرینی مغفرت ایدیجیدر .]

یعنی ؛ ای حضرت عیسایه ایمان ایدنلر ! اللهدن قورقك و آخر زمانده کوندردیکی رسولنه دخی ایمان ایدك که رحمتندن سزه ایکی نصیب ویرسون. زیرا؛ بریسی حضرت عیسایه ایمانکزه مکافات دیکری‌ده حضرت محمده ایمانکزه مکافاتدر . سزك

ایچون ایمانکز سببیله مشکات نبوتدن مستفاد اولان نوری خلق ایتسون‌ده اونور سببیله صراطك ظلمتنده تلاشسز یورویه‌سکز ویاخود ایمانکز سببیله‌سزی هدایتده قیلسون‌که اونور هدایتله سز طریق هدایته سلوك ایده وطوغرو یوله کیده‌سکز وبووسیله ایله توبه‌لریکزی قبول وکناهلریکزی مغفرت ایده . زیرا ؛ الله تعالی کناهلری مغفرت وتوبه‌لری قبول ایله قوللرینه مرحمت بیوریجیدر .

*
* *

واجب تعالی رسولنه ایمانله امرك حکمتنی بیانله بنی اسرائیلك نبوت بزه منحصردر دیدکلری اعتقادلرینی رد ایتمك اوزره ﴿ لِئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَلَّا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ ﴾ بیوریور .

[محمد علیه‌السلامه ایمان ایدنلره الله تعالی ایکی نصیب ویره‌جکنی وعد ایتدی‌که اهل کتاب حضرت محمده ایمان ایتمه‌دکجه فضل الٰهیدن کندیلرینه برشی جلبنه قادر اولامیه‌جقلرینی بیلسونلر .]

﴿ وَاَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴾

[وبیلسونلرکه فضل، اللهك ید قدرتنده‌در. بناءً علیه؛ اوفضلی ایسته‌دیکی قولنه‌ویرر . زیرا ؛ الله تعالی بویوك فضل واحسان صاحبیدر .] فضلنی ایسته‌دیکنه ویرر وهیچ بر کیمسه قاریشاماز .

فخررازینك بیانی وجهله بوآیتده (لئلایعلم) قولنده‌کی لا لفظی زائددر . شو حالده (لئلایعلم) (لیعلم) معناسنه‌در . چونکه بوآیت جلیله ؛ بنی اسرائیلك نبوت حقنده مبتلا اولدقلری باطل اعتقادلرینی رد ایچون نازل اولمشدر . زیرا ؛ آنلر « نبوت ورسالت وکذلك وحیك نزولی بزه مخصوصدر ، بوفضیلتی الله تعالی بزه ویرمشدر وبزم غیریمز اولان ملتلره ویرمز وبونکله بزی شرفیاب ایده‌رك بوتون عالم اوزرینه بزی تفضیل ایتمشدر » اعتقادنده بولونورلردی. ایشته آنلرك بواعتقادلرینی رد ایچون الله تعالی بوآیتی انزال بیورمش ودیمشدرکه « بز بنی اسرائیلك غیری اولان عرب ملتندن حضرت

محمدی رسول کوندردك وجمله ناسه حضرت محمده ایمان ایتملرینی امر وبالخاصه اهل کتابه ایمان ایدرلرسه ایکی جهتله اجر ویره‌جکمزی وعد ایتدك وایمان ایتمه‌ینلری عذابله تهدید ایله‌دك وبوندن مقصد اهل کتاب بیلسونلرکه آنلر اللهك فضیلت ونعمتلرینی وبالخاصه نبوت ورسالت وشریعتی برقومه تخصیصه قادر دکللردر . وشونی‌ده بیلسونلرکه فضل ونبوت؛ اللهك یدقدرتنده‌در دیله‌دیکی قومه واوقوم ایچندن دیله‌دیکی شخصه ویرر کیمسه اعتراض ایده‌مه‌دیکی کبی هیچ برکیمسه کندی قومنه ویا کندی شخصنه منحصر قیلاماز. چونکه ؛ امانت اللهکدر ، ایسته‌دیکی قولنه توديع ایدر . زیرا ؛ اللهك فضلی بویوکدر. عربدن وعجمدن هرکیمی ایسترسه فضلنی آکا ایصال ایدر . بناءً علیه ؛ « بوکبی فضیلتلر بر قومه منحصردر » دیمك اللهك ملکنده تصرفنه اعتراض اولدیغندن حدینی تجاوزدن باشقه بر شی دکلدر .

رومی بیك اوچیوز یکرمی طقوز سنه‌سی مایسنك اون طقوزنجی بازار کوننه تصادف ایدن عربی بیك اوچیوز اوتوز بر سنه‌سی جمادی‌الآخرینك یکرمی آلتنجی کونی عصر اخیرنده قونیه‌ده واقع خانه‌مده کندمه مخصوص حجره‌ده سورهٔ حدیدك ترجمه‌سی ختام بولمشدر .

یکرمی سکزنجی جزؤ

سورهٔ مجادله

مدینهٔ منوره‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . یکرمی ایکی آیتی جامعدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي اِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴾

[محقق قبول ایتدی الله تعالی شول خاتونك دعاسنی که اوخاتون یا اکرم الرسل !

قوجه‌سی حقنده سنکله سویله‌شدی والله‌تعالی‌یه اشتکا ایتدی . حالبوکه الله تعالی سزك محاوره کزی ایشیتیر. زیرا؛ الله‌تعالی جمله‌قوللرینك سوزلرینی ایشیدیجی وحاللرینی کوریجیدر.]

یعنی ؛ یا اکرم‌الرسل ! زوجنك ظهارندن طولایی دفعاتله سکا مراجعت ایدوب سنکله سویله‌شن ودانیشق یاپوب سن آرزوسی وجهله جواب ویرمه‌ینجه الله تعالی‌یه تضرع ونیاز ایله اشتکا ودعا ایدن‌خاتونك دعاسنی محقق الله‌تعالی قبول ایتدی . حالبوکه الله‌تعالی آنکله سزك سویله‌شدیککزی ایشیتیر . زیرا ؛ الله‌تعالی ایشیدیجی و کوریجیدر.

فخررازی ، قاضی وخازنك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بو آیت (ثعلبه) نك قیزی (خوله) حقنده نازل اولمشدر . چونکه ؛ (خوله) نك زوجی (صامت اوغلو اوس) برکون زوجه‌سی نمازینی بیترنجه بعض تکلیفده بولونمسی اوزرینه خوله‌تکلیفی قبولدن امتناع ایدنجه اوس غضب ایده‌رك خاتونه « سن بکا والده‌مك آرقه‌سی کبی‌سك » دیدی. مکر بوسوز زمان‌جاهلیه‌ده طلاق‌اولدیغندن افتراقه سبب‌اولدیغنی بیلنجه اوس حضرتلری بوسوزینه ندامت ایتدی وحرمنه خطاباً « بن‌ظن ایدرم‌که سن بکا حرام اولدك» دیدی. بونك اوزرینه خوله رضی‌الله عنها درحال حضور نبی‌یه کلوب مسئله‌یی استفتا ایتدی و « یارسول‌الله ! زوجم (اوس) بنی آلدیغنده بن کنج وکوزل ومال واتباع واعوان صاحبی ایدم . شیمدی مالمی ییدی، کنجلکمی‌صولدوردی ویاشمی قوجالتدی . بوکون بنی ظهار ایتدی . بزم ایکیمزی جمع ایدر عندیکزده بر حکم شرعی وارمیدر ؟ » دیدی. رسول‌الله « سن آکا حرام‌اولدك » بیورنجه‌خوله « یارسول‌الله! اللهه یمین‌ایدرم‌که طلاق‌لفظنی‌سویله‌دی وزوجم بکاجمله‌ناسدن خیرلیدر وچوجقلریمك‌باباسیدر. چوجقلریمی آکا ترك ایتسه‌م باقان اولماز ضایع اولورلر و بن آلسه‌م معیشتلرینه متکفل اولامام آجلقدن اولورلر . بناءً علیه ؛ بومسئله‌یه بر چاره بول، یا رسول‌الله ! » دینجه رسول‌الله « بنم ظنم سن زوجکه حرام اولدك وبومسئله‌یه دائر بکا برشی نازل اولمادی » بیورمش ایسه‌ده (خوله) سکوت ایتمه‌دیکی کبی مراجعتنده فراغت ایتمیه‌رك « یا رسول‌الله ! تضرع ونیاز ایدروفقر وفاقه‌می وبیکسلکمی وچوجقلریمك حاللرینی اللهه عرض‌ایدرم» دیمسیله تضرعه باشلادی و « یارب ! شکایت وتضرع ایدرم . بنمله زوجم آره‌سنی تألیف ایدر احکامکی رسولکك اوزرینه انزال ایله معصوم اولان چوجقلریمه مرحمت بیور » دیه‌رك خلوص قلبله دعا ایتمسی اوزرینه جناب حق بو آیتی انزال بیوردی .

(خوله) خاتون انصاردن قرآنه ایمان ایدن صحابهٔ کرامدندر . خلقدن قطع امید ایده‌رك درکاه الوهیته التجا ایتدیکندن جناب حق دعاسنی قبول بیورمشدر . بناءً علیه؛ مخلوقدن قطع امید ایده‌رك درکاه الوهیته التجا ایدنلرك دیکرلرندن زیاده دعالرینك قبول اولوناجغنه بو آیت دلالت ایتدیکی کبی (خوله) نك‌ده عندالله‌ده قدری عالی اولدیغنه دخی دلالت ایدر .

بو آیتده (خوله) ایله رسول‌الله آره‌سنده جریان‌ایدن محاوره‌ده آیتك نزولنه انتظار اولوندیغنه‌اشارت‌ایچون انتظار معناسنی افاده ایدن (قد) کلمه‌سی ومحاوره دوام ایتدکجه الله‌تعالی‌نك علمی مستمر وسوزلرینك هرجزئنه علم‌الهی لاحق اولدیغنه اشارت ایچون استمراره دلالت ایدن مضارع صیغه‌سی وارد اولمشدر. زیادهٔ مهابته دلالت‌وحکم شرعی‌یی الوهیت وصفیله تعلیل وحکمك قوت ومتانتنه اشارت ایچون بو آیتده لفظهٔ جلال ایکی دفعه ذکر اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی محاوره ایدن خاتونك محاوره‌سنی بیاندن صوکره محاوره‌نك منشائی اولان ظهارك حکمنی بیان و من وجهٍ ظهاره جرأت ایدنلری ذم ایتمك اوزره

﴿ اَلَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ اُمَّهَاتِهِمْ اِنْ اُمَّهَاتُهُمْ اِلَّا اللَّائِى وَلَدْنَهُمْ ﴾ بیوریور .

[سزدن شول کیمسه‌لرکه آنلر کندی حرملرینی آنالرینك آرقه‌سنه بکزه‌تیر. آنلرك حرملری آنالری اولمادی . زیرا ؛ آنلرك آنالری اولمادی ، الا آنلری طوغوران خاتونلر اولدی .]

﴿ وَاِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَراً مِنَ الْقَوْلِ وَزُوراً ﴾

[محقق ظهار ایدن کیمسه‌لر سوزدن مردود وحقدن اوزاق اولان یالانی سویلرلر .]

﴿ وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴾

[حالبوكه الله تعالی محقق قوللرینك قصورینی عفوایدیجی واستغفار ایدنلرك كناهلرینی ستر ایدیجیدر .]

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله مذهب حنفیده ظهار ؛ **منكوحه‌سی اولانه حرمنی والده‌سنك ویا همشیره‌سنك ویا خاله ویا تیزه‌سنك آرقه‌سنه وقارننه ویاخود اویلوغنه تشبیه ایتمكدن عبارتدر** . ظهار جاری اولان خاتونك ظهارایدن كیمسه‌نك منكوحه‌سی اولمسی شرطدر . بناءً علیه ؛ جاریه‌سنه ظهار اولماز . منكوحه ذمیه اولسون مسلمه اولسون صغیره ویا بالغه ویا مجنونه ویا عاقله اولسون زفاف اولونمش اولسون زفاف اولونمامش اولسون جمله‌سی احكامده مساوی اولوب فرقلری یوقدروشوبیان اولوندیغی وجهله حرمنی حرمت مؤبده ایله كندینه حرام اولانلردن برینه تشبیه خبر قبیلندن اولدیغی جهتله یالان اولدیغی كبی بویله لزومسز وبلكه ضررلی برسوزی عاقل اولان كیمسه‌نك سویله‌مسی عقلاً وعادةً ونظرشرعده منكر ویالان اولدیغی بیانله جناب حق بوكبی سوزلره جرأت ایدنلری ذم ایتمشدر . ایشته زمان جاهلیه‌ده بر كیمسه « سن بكا آنام كبی ویاخود آنامك آرقه‌سی كبی‌سك » دیمش اولسه آنلرك اعتقادنده او خاتون والده‌لری كبی حرمت مؤبده ایله حرام اولوردی . جناب حق بو آیتله آنلرك اعتقادلرینی رد ایتمشدر . شو حالده **معنای آیت** : [ای قوم عرب ! سزدن شول كیمسه‌لركه آنلر كندی حرملرینی والده‌لرینك آرقه‌سنه تشبیه ایله آنالری كبی ابدی حرام اولدیغی اعتقاد ایدرلر . حالبوكه بوتشبیه سببیله حرملری آنالری كبی حرمت ابدیه ایله حرام اولماز . زیرا آنلرك آنالری آنلری دنیایه كتیرن خاتونلر اولور ، یوقسه مجرد بر باطل سوز ایله حرملری آنالری اولاماز وظهار ایدنلر شدت طغیان وكمال افراطلرندن سوزدن مردود اولانی سویلرلر . مع مافیه الله تعالی قوللرندن بوكبی واقع اولان قصورلرینی عفوواستغفارایدنلرك كناهلرینی مغفرت ایدیجیدر] دیمكدر .

بوآیتده (منكم) لفظیله خطاب ؛ قوم عربی توبیخ وعادتلرینی تقبیح ایچوندر . چونكه ظهار ؛ خاصةً اهل جاهلیه یمینلرندن اولوب دیكر اقوامده اولمادیغندن ظهاردن لازمكلن ذم آنجق آنلره عائددر . شوحالده آیت ؛ ظهارك عفوه محتاج برخطاواستغفاره

محتاج بر كناه اولدیغنه دلالت ایدر . چونكه ظهاری بیان عقبنده اللهك عفو وغفور اولدیغنی بیان ؛ عفوه محتاج اولان شیئك ظهار اولدیغنی بیان ایتمكدر .

خلاصه ؛ ظهار ایدنلرك ظهار سببیله حرملری آنالری اولمایوب آنجق آنالری آنلری طوغوران خاتونلر اولدیغی وظهارایدنلرك سوزدن مردود وحقیقتده یالان اولانی سویله‌دكلری وبو كبی سوزلره ندامت ایدنلری اللهك عفو ومغفرت ایده‌جكی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

⁂

واجب تعالی ظهاری بیاندن صوكره ظهارك وقوعنده ایجاب ایتدیكی حرمتدن خلاصك چاره‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّا ذٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴾ بیوریور .

[شول كیمسه‌لركه آنلر كندی حرملریله صحبتی ترك ایتمك ایچون ظهار ایدرلر و ظهاری ایجاب ایدن باطل سوزی سویله‌دكدن صوكره اوسوزدن ندامت ایده‌رك رجوع ایدرلر . بناءً علیه آنلرك ظهارینك جزاسی ؛ زوج وزوجه بربرینه طوقونمقسزین بر كوله آزاد ایتمكدر . ایشته شو جزا ایله سزه وعظ اولونمش اولوركه كفارتدن قورقدیغكز ایچون بر دها جسارت ایتمه‌مكزه سبب اولور . حالبوكه الله تعالی سزك جمله اعمالكزی بیلیر .]

بوآیتده آزاد اولوناجق كوله‌نك مسلم ، غیر مسلم ، صحیح ، غیرصحیح جمله‌سی جائز اولدیغنه اشارت ایچون (رقبة) لفظی مطلق اولارق وارد اولمشدر . كفارتك لزومی ؛ ظهارك شعار انسانیه‌یه یاقیشماز بر جنایت اولدیغنه دلالت ایدر . چونكه ؛ انسان حیوانات سائره‌دن نطقله ممتازاولدیغندن دائما انسان سوزندن مسئولدر . بناءً علیه اللهك حلال قیلدیغی حرمنی كندینه حرام قیلمق ؛ یمین ایدن كیمسه‌نك كندی حقنده جنایت اولدیغی كبی خاتونك حقوقنه دخی تجاوز اولدیغی جهتله خاتون حقنده بویوك ظلم ایتمش اولور . حتی خاتون حقنده ظلم ایتمش اولدیغندن ظهار ایدن كیمسه كفارتی ویرمكدن امتناع ایدرسه

حاكم الشرع حبس ايدر واكر حبس ايله‌ده ويرمزسه ضربله كفارتی ويرمكه اجبار ايدر. زيرا ؛ خاتونی حقوقندن منع ايتمك ظلمدر . ظلمك ايسه رفعی واجبدر .

واجب تعالی شو كفارتك وعظ اولديغنی بيان بيورمشدر . چونكه كفارت ؛ ظهارك جنايت اولديغنه دلالت ايدر . كفارت ايسه او جنايته اوده‌ك اولديغندن جنايتی ارتكابه مانعدر . وعظ ايسه محرماتی ارتكابدن منع ايتديكی جهتله كفارت ارباب جنايته عين وعظدر . چونكه ؛ جنايتی ايشله‌مه‌مسنه سببدر .

خلاصه ؛ ظهار ايدوبده ندامت ايدن كيمسه‌نك زوجه‌سی ايله تماس ايتمكسزين كفارتی ويرمسی واجب اولديغی واكر كفارتی ويرمكدن امتناع ايدرسه حاكمك جبر ايتمسی لازم كلديكی وكفارتك انسانلره عين وعظ اولديغی والله تعالی‌نك ظهاری وكفارتنك ويريلوب ويرله‌ديكنی بيلديكی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی ظهارك كفارتی كوله آزاد ايتمك اولديغنی بياندن صوكره كوله آزاد ايتمكه اقتداری اولمايانلر حقنده كفارتك نه يولده تدارك اولوناجغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَاسَّا ﴾ بيوريور .

[ظهارك كفارتی كوله آزاد ايتمك اولونجه اكر ظهار ايدن كيمسه‌نك كوله آزادينه اقتداری اولمازسه آنك جزاسی زوجله زوجه بربرينه تماس ايتمكسزين آره‌سی فاصله‌سز ايكی آی اوروج طوتمقدر .]

﴿ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتّٖينَ مِسْكٖيناً ﴾

[اكر ظهار ايدن كيمسه ايكی آی اوروج طوتمغه‌ده مقتدر اولمازسه آلتمش فقرايه يمك يديرمكدر .]

﴿ ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ ﴾

[شو كفارتله حكم ؛ سزك الله‌ه ورسولنه ايمان ايتمكلككز ايچوندر .] چونكه

كفارت ؛ برحكم شرعيدر. بو حكم شرعی‌يی قبول ؛ جميع احكام دينيه‌ده الله تعالی‌يه ايمانه وبالعموم اوامر ونواهيده رسولی تصديق وزمان جاهليه‌ده اولان عادات ورسومه دائر اخلاقكزی ترك ايتمكز ايچوندر .

﴿ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ وَلِلْكَافِرٖينَ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴾

[شو احكام مذكوره اللهك قوللرينه بيان ايتديكی حدودلريدر . بو حدودی قبول ايتميوب انكار ايدن كافرلر ايچون آجيديجی عذاب واردر .] چونكه شو بيان اولونان احكام؛ قوللرك احوالنی اصلاح ايچون انزال اولونمش قانونلردر. بو قانونلری قبول ايتمه‌ينلر كافرلردر . كافرلر ايچون‌ده الم ويريجی عذاب واردر .

تتابع ؛ **آره‌سی كسيلمكسزين ايكی آيی اكمال ايتمكدر** . چونكه كفارتدن مقصد ؛ ظهار كبی فائده‌سز وضررلی برسوزی سويلمكله خاتونك حقوق زوجيتنی پايمال ايتمكله حاصل اولاجق ظلمی منع ايچوندر . بو منعده جزا شدتله اولاجغندن تتابع شرط قيلنمشدر . زيرا ؛ تتابعده تأثير زياده‌در. بناءً عليه ؛ ايكی آيی اكمال ايتمكسزين آره‌ده بر كون فاصله ويرسه يكيدن باشلامسی لازمدر . چونكه ؛ شرط اولان تتابع بولونماينجه مشروط اولان كفارت اولاماز . شو حالده ظهار ايدن كيمسه‌نك ظهارينه جزا اولارق بر كوله آزاد ايتمسی واجب ايكن كوله‌يی بولامايان كيمسه آره‌سنی كسمكسزين وقاريسنه تماس ايتمزدن اول ايكی آی اوروج طوتمق لازمدر . اكر قوجه‌لق ويا خسته‌لق كبی بر عذره مبنی اوروجه اقتداری اولمازسه آلتمش فقيرك قارننی طويوره‌جقدر . واجب تعالی قوللرينه لطف واحسان اولارق ظهارك كفارتنی هر شخصك اقتدارينه كوره واجب قيلمشدر.

بو آيتده واجب تعالی حكمك لزومی ، ايمانه وسيله اولاجغنی بيان بيورمشدر. چونكه؛ زمان جاهليه‌ده ظهار طلاقك اشدی اولديغی جهتله تلافی قابل اولماديغندن ظهار واقع اولونجه قاری قوجه‌دن ابدی آيريلوردی . شو حالده ظهاردن لازمكلن حرمتی قالديرمق آنجق احكام اسلاميه‌دن اولديغی جهتله بو حكمك واجب اولا بيلمسی عادات جاهليه‌يی تركله الٰهی ورسولنی تصديق ايجاب ايدر . زيرا ؛ بو حكمه ايمان وقبول ايچون جاهليه‌ده جاری اولان عادتك تركی ضروريدر .

شو بیان اولونان احکامك حدود الٰهیه‌دن اولدیغنی بیانله بو حدودك خارجنده قالانلری تهدید اولدیغی کبی بو مثللو حدودی قبول ایتمه‌ینلرك کافر اولدقلرینه دخی اشارت اولونمش و حدودی قبول ایتمه‌ین کافرلرك عذابلرینه علت ده کفرلری اولدیغی بیان ایدلمشدر. چونکه؛ عذاب حکمنك مشتق اولان کافره تعلیق اولونمسی اشتقاقك مأخذی اولان کفرك علت اولمسنی ایجاب ایدر.

ایشته بو آیتلرك سبب نزولی اولان (خوله) خاتونك قوجه‌سی اولان (اوس) ی رسول الله حضورینه چاغیردی و بیوردی که «سنی، بو ظهار کبی فنا سوزی سویله‌مکه کیم سوق ایتدی؟». اوس جوابنده «شیطان سوق ایتدی، یا رسول الله! بوندن قورتولمانك چاره‌سی وارمیدر؟» دیدی. رسول الله بو خصوصده نازل اولان شو درت آیتی اوقودی و «بر کوله آزادینه قدرتك وارمیدر؟» سؤالنه (اوس) جوابده قدرتنك اولمادیغنی بیان ایدنجه رسول الله «ایکی آی اوروج طوتابیلیرمیسك» بیوردی. اوس ینه جواباً «یا رسول الله! کونده ایکی دفعه یمك یمزسه‌م کوزوم بولانه‌جق و کندمی اوله‌جکم ظن ایدرم» دیدی. رسول الله ایکی آیتده بیان اولنان کفارتك اوچنجی صنفنی بیان ایله «آلتمش فقیری طویوره بیلیرمیسك؟» بیورنجه (اوس) جوابنده «یا رسول الله! سن معاونت ایدرسه‌ك طویورورم» دیمسی اوزرینه رسول الله اون بش اولچك خرما ویردی. اون بش اولچك‌ده اوس حضرتلری کندی تدارك ایده‌رك آلتمش فقیره تقسیمله ظهارك کفارتنی ادا ایتدی. ایشته اسلامیتده الك اول وقوع بولان ظهارك کفارتی بودر. کرچه (اوس) بر غضب اوزرینه برچوق کوکل اندیشه‌سنه دوچار اوله‌رق مشقت چکمش ایسه‌ده انسانلرده جاری اولان مهم حادثه‌نك حکم شرعیسنك طرف الٰهیدن بیانته وسیله اولمشدر.

ابو السعود افندینك بیانی وجهله حدود الٰهیه‌نك خارجنده بولونمانك شدتنه و غلظتنه اشارت ایچون حدوده اطاعت ایتمه‌ینلردن (کافرین) لفظیله تعبیر اولونمشدر.

*
* *

واجب تعالی ظهارك احکامنی بیاندن صوکره بو احکامه تبعیت ایتمه‌ینلری تهدید ایتمك

اوزره ﴿ اِنَّ الَّذ۪ينَ يُحَٓادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِر۪ينَ عَذَابٌ مُه۪ينٌ ﴾ بیوریور.

[شول کیمسه‌لرکه آنلر الله تعالی‌یه و رسولنه عداوت ایدرلر. آنلر کندیلرندن اول کچمش اولان والله‌ه و رسولنه عداوت ایدنلرك ذلیل اولدقلری کبی ذلیل قیلنورلر. حالبوکه بز عظیم الشان طوغرو یولی و احکامی بیان ایدیجی آیتلریمزی محقق انزال ایتدك و کافرلر ایچون حقیر و ذلیل قیلیجی و اهانت ایدیجی عذاب واردر.]

فخر رازینك و ابو السعود افندینك بیانلری وجهله (یحادّون) الله‌ه و رسولنه عداوت و اذا ایتمك و مشقت ویرمکدر. الله‌ه عداوت؛ اللهك دوستلری ایله محاربه و دینه مخالفتله مؤمنلره ممانعت و رسول اللهه مخالفتله اذی و اعتراضله مشقته دوچار ایتمکدر. (کبتوا) ذلیل و حقیر قیلندیلر و لعنت اولندیلر دیمکدر. شو حالده معنای آیت: [شول کیمسه‌لرکه آنلر حدود الٰهیه‌یی قبول ایتمه‌مکله الله‌ه و رسولنه عداوت و مخالفت و حدود الٰهیه‌یی کندی آرزولرینه موافق تأویللرله بدعتلر ایجاد و اللهك ولیلری اولان مؤمنلرله محاربه‌یه و یاخود لسانلریله خصومته قیام ایدرلر. بونلر کندیلرندن اول کچوب بو مثللو فنالقلرله مشغول اولانلرك دنیاده و آخرتده رذیل و رسوای اولوب هلاك اولدقلری کبی هلاك اولونور و لعنته دوچار اولورلر. حالبوکه بونلره طوغرو یولی کوستره‌جك و مقصده آچیقدن دلالت ایده‌جك آیتلری بز انزال ایتدك. حدود الٰهیه‌یی قبول ایتمیه‌رك الله‌ه و رسولنه مخالفت ایدن کافرلر ایچون رذیل و رسوای و اهانت ایدیجی عذاب واردرکه او عذاب آنلرك عزتنی ازاله ایدر و کبر و غرورلرینی کیده‌رر] دیمکدر.

بو آیتده (الذین) اسم موصولنك تحقیر ایچون اولدیغنه صله‌سی دلالت ایدر. چونکه؛ الله‌ه و رسولنه عداوت ایدنلرك حقیر و احمق و سوز آكلاماز کیمسه‌لر اولاجغی طبیعیدر. بونلرك حماقتنه اشارت ایچون آیاتی آچیقدن دلالت ایتمکدن عبارت اولان بینات ایله توصیف ایتمشدر. آیتلری انزال ایتدیکنی بیان؛ مجرد عداوت ایدنلری ذم ایچون

سوق اولونمش برجملهٔ حاليه‌در . چونكه بو قادار آچيق آيتلرى انكار ايده‌رك آيتلرك نازل اولديغى ذات شريفى تكذيبه قالقيشمق ؛ آنلرك خباثت طينتلرينه دلالت ايدر .

رسول اللهه مخالفت ايدنلرك رسول اللهه اهانت قصد ايتملرينه بناءً (الجزاء من جنس العمل) قبيلندن آنلره نازل اولان عذابك‌ده اهانت ايديجى بر عذاب اولديغى بيان اولونمشدر .

* * *

واجب تعالى امر الٰهى‌يه مخالفت ايدنلرك رذيل ورسواى اولاجقلرينى بياندن صوكره او رسوايلغك زمانى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيعاً فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا اَحْصٰيهُ اللّٰهُ وَنَسُوهُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾ بيوريبور .

[عذاب مهين آنلره شول كونده لاحق اولوركه او كونده الله تعالى آنلرك جمله‌سنى قبرلرندن قالديرر وبرر برر آنلره عمللرينى خبر ويرر . زيرا ؛ الله تعالى آنلرك عمللرينى صايدى وآنلر ايسه كندى ايشله‌دكلرى عمللرينى اونوتديلر . حالبوكه الله تعالى هرشى اوزرينه حاضردر .] بناءً عليه ؛ حضور الٰهيدن هيچ بر شى غائب اولمازكه آنلرك عمللرى غائب اولسون ، البته اولاماز . چونكه ؛ علم الٰهى كوچوك وبويوك ، كيزلى وآشكار عمللرينك هرجزئنه لاحق اولديغى كبى ملكلر واسطه‌سيله منتظم دفترلرده يازلمشدر . شوحالده هيچ بر ذره‌سى غائب اولماز .

فخر رازينك وابو السعود افنديك بيانلرى وجهله دنياده رياست وثروت واسطه‌سيله هلاكدن قورتولانلر اولابيلورسه‌ده آخرتده بويله شيلرك تأثير ايده‌ميه‌جكنه بناءً جمله‌سى قبرلرندن قالقوب هيچ بر مستثنا اولميه‌جغنه اشارت ايچون (جميعاً) لفظى وارد اولمش وجمله‌نك اعمالى كنديلرينه خبر ويريله‌جكى بيان اولونمش وآنلرك كمال فضاحتلرينه ورسواى اولاجقلرينه وارسوايلقدن اوتاندقلرينه بناءً برآن اول كنديلرينك جهنمه كيتملرينى آرزو ايده‌جكلرينه اشارت ايچون كنديلرندن صدور ايدن كناهلرك على ملأ الناس خبر ويريله‌جكى بيان ايدلمشدر .

بو مقامده اعمال ؛ اعراض قبيلندندر . « الله تعالى ناصل خبر ويرر ؟ » عنوانندە وارد

اولان سؤاله جواب اولمق اوزره « الله تعالى آنلرك عمللرينى ضبط ايده‌رك خبر ويره‌جكى » بيان اولونمشدر . كرچه آنلر عمللرينى اونوتورلرسه‌ده الله تعالى او عمللرك ساعتنى ودقيقه‌سنى وزمان ومكانتى ووقوعاتك هردرلو صفحاتيله خبر ويرمسيله آنلرك اعتذاره مجاللرى اولاماز . زيرا ؛ بيليرلركه جمله قصور كنديلرندندر ودوچار اولدقلرى عذاب استحقاقلريدر . بناءً عليه ؛ حسرتلرى وندامتلرى آرتمقله عذابلرى آرتار .

خلاصه ؛ الله تعالى‌يه ورسولنه عداوت ايدنلرك امم سالفه كبى رذيل ورسواى اولاجقلرى وحالبوكه احكام شرعيه‌يى وطريق حقى آچيقدن بيان ايدر آيتلرينى انزال ايتديكى وبالجمله ناسى قبرلرندن قالديروب عرصهٔ محشره جمع ايده‌جكى كونده اهانت ايديجى عذابك آنلره لاحق اولاجغى واو كونده كوچوك وبويوك بالعموم عمللرينى اللهك آنلره خبر ويره‌جكى وآنلرك عمللرينى اللهك عدد تحتنده درج وضبط ايتديكى وآنلر ايسه عمللرينى اونوتمش بولوناجقلرى والله تعالى‌نك علمى هرشيئه حاضر اولوب علمندن هيچ بر شى خارج قالميه‌جغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالى علمنك هرشيئه حاضر اولاجغى بياندن صوكره هرشيئه شهادتنه دليل مقامنده ﴿ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ﴾ بيوريبور .

[يا اكرم الرسل ! سن بيلمزميسك ؟ البته بيليرسك . الله تعالى يرده وكوكلرده اولان شيلرك جمله‌سنى بيلير .]

يعنى ؛ الله تعالى‌نك بالعموم موجودات اوزرينه شاهد اولديغى اوزاق عد اولونور بر شى دكلدر . زيرا ؛ اى رسول مكرم ! سن بيلمزميسك ؟ الله تعالى كوكلرده اولان بالعموم موجوداتى ويرده اولان بالعموم مخلوقاتى البته بيلير . چونكه ؛ اللهك بوتون مخلوقاتده افعالى محكم ونقصانسز هرشيئى حد لايقنده منتظمدر . بويله افعالى محكم ونقصانسز اولان ذات لطيفك علمى البته اشيانك هرجزئنه لاحق اولور .

* * *

واجب تعالى سموات وارضده اولان هر شيئه عالم اولديغنى بياندن صوكره هرشى ايچندن انسانك كيزلى عد ايتديكى شيلرى‌ده بيلديكنى بيانله انسانلرى حال صلاحه دعوت ايتمك اوزره ﴿ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَا اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ اَيْنَمَا كَانُوا ﴾ بيوريور .

[اوچ كشينك كيزلى سوزى سويله‌ملرى اولماز ، الا الله تعالى آنلرك دردنجيسى كبى آنلردن دها زياده بيلير وبش كشينك كيزلى سوزى وفيصلتيلرى اولمادى ، الا الله تعالى آنلرك آلتنجيسى كبى اولور واوچ كشيدن آزوبش كشيدن چوق كيمسه‌لرك كيزلى سويله‌شدكلرى وفيصلتيلرى اولمادى ، الا الله تعالى‌نك علمى آنلرله برابردر .] آنلر هر نره‌ده اولورلرسه اولسونلر وهر نره‌ده قونوشورلرسه قونوشسونلر فرقى يوقدر . زيرا ؛ الله تعالى هر نه صورتله اولسه جمله اسرارى بيلير .

﴿ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾

[شو فيصلتيلرندن صوكره يوم قيامتده الله تعالى آنلره عمللرينى خبر ويرير . زيرا ؛ الله تعالى هر شيئى بيليجيدر .]

يعنى ؛ الله تعالى اوچ كيشى ويا بش كيشى ويا دها زياده وياخود دها نقصان كيمسه‌لر آره‌سنده واقع اولان اسرارى وكيزلى سوزلرى بيلير وصوكره دنيانك اجلى منقضيه اولوب عمللرك جزاسنى ترتيب ايچون حاضرلانمش اولان يوم قيامتده آنلره عمللرينى خبر ويرركه هر كس عملنى بيلسون والله تعالى‌يه قارشى هيچ كيمسه‌نك بر ديه‌جكى قالماسون والله تعالى حقنده سويله‌يه‌جك برشى بولاماسونلر . چونكه ؛ انسانلر فرصت دوشدكجه اعتراضدن واز كچمز ، آنجق الله تعالى عمللرينك هر جزئنى خبر ويرنجه عمللرينى كنديلرى بيلدكلرى كبى جمله خلائق‌ده بيلديكندن هيچ كيمسه‌نك اعتراضه مجالى قالماز .

خازنك بيانته نظراً بو آيتده اوچله بش ذكر اولونوبده درت عددى ترك اولونديغنك حكمتى ؛ الله تعالى‌نك تك عدده محبتنه اشارتدر . چونكه ؛ رسول الله (الله وتر يحب الوتر) حديث شريفنده الله تعالى‌نك تك اولان شيلره محبت ايتديكنى بيان ايتمشدر ورسول اللهك‌ده

تك عدده رعايت بيوردقلرى مرويدر . ياخود مشاوره‌ده عددك تك اولمسنك لزومنه اشارت اولونمشدر . چونكه ؛ چفت عددده تساوى آرا وقوعنده مسئله‌نك حلى امكانسز اولور . اما تك عدد اولديغنده مسئله‌نك حلى قولاى اولور . چونكه ؛ اوچ كيشى آره‌سنده واقع اولان مشاوره‌ده ايكيسى بر بر رأى بيان ايتدكلرنده اوچنجيلرى حكم اولمقله مسئله‌يه قرار ويريله‌بيلور . كذلك بش عددنده دردى ايكيشر ايكيشر برله‌شدكلرنده بشنجيلرى حكم اولور . ايشته شو مقصده بناءً محكمه اركاننده دائما تك عدده رعايت اولونمقده‌در . ياخود عددى تقييد ؛ آيتك سبب نزولى اولان وقعه‌نك اوچ كيشى ميانده وقوعبولمسنه مبنيدر . چونكه آيت ؛ رسول الله حقنده كيزلى سويله‌شن منافقلر ايچون نازل اولمشدر .

∴

واجب تعالى هر شيئى بيلديكى كبى انسانلرك غايت كيزلى سويله‌شدكلرى سوزلرينى دخى بيلديكنى بياندن صوكره كيزلى سوزدن نهى اولونان كيمسه‌لرك حاللرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوٰى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ ﴾ بيوريور .

[اى حبيبم ! نظر ايدوب كورمزميسك شول كيمسه‌لر جانبنه كه آنلر كيزلى سويله‌شمكدن وفيصلتيدن نهى اولونديلر صوكره نهى اولوندقلرى كيزلى سويله‌شمكه تكرار عودت ايدرلرده اهل ايمانك حقوقنه تجاوز ايده‌جكلرينه وسائر ايشله‌يه‌جكلرى كناهلره ورسول اللهه مخالفتله عصيانلرينه دائر كيزلى سويله‌شورلر واهل ايمانك قلبنى متأثر ومتأسف قيلارلر .]

ابو السعود افنديك بيانته نظراً بو آيت ؛ يهوديلر ومنافقلر حقنده نازل اولمشدر . چونكه ؛ آنلر كرك حضور نبيده وكرك آخر محللرده اهل ايمانى كوردكلرنده ايذا ايتمك اوزره كوزلرى وقاشلرى ايله اشارت ايده‌رك واهل ايمانه غريب بر طورله باقارق فيصلتيله سويله‌شدكلرى ومؤمنلرده بونلرك حاللرندن محزون اولدقلرى جهتله رسول الله مؤمنلره قارشى كيزلى سويله‌شمكدن منع بيورمشدى . لكن آنلر نهى رسول اللهى

دیکله‌میه‌رك نهی اولوندقلری شیئه عودت ایتملری اوزرینه جناب حق بو آیتی انزال بیورمشدر .

رسول اللهك بالذات نهی ایتدیکنی دیکله‌میه‌رك اصرار ایتملری تعجبه شایان اولدیغنه اشارت ایچون تعجبه دلالت ایدن همزهٔ استفهام وارد اولدیغی کبی بونلرك عودتلری کراراً ومراراً وقوعبولدیغنه اشارت ایچون استمراره دلالت ایدن مضارع صیغه‌سی وارداولمشدر. سبب نزوله نظراً فیصلتینك نهی اولمسنك سببی ؛ غیره اذا ویرمسیدر . چونکه غیره اذا ؛ ظلمدر . ظلم ایسه جمیع ادیانده حرامدر .

بونلرك معصیتلرینك پك بویوك اولدیغنه اشارت ایچون معصیت لفظی رسول الله‌ه مضاف قیلنمشدر. چونکه؛ رسول الله‌ه معصیت، آحاد ناسه معصیت کبی اولماز ، البته بویوك اولور. رسول اللهی رسالت عنوانیله ذکر ایتمك ؛ بونلرك شناعتلرینك زیاده‌لکنه دلالت ایچوندر .

*
* *

واجب تعالی یهود ومنافقلرك فنا حاللرندن بعضیلرینی بیاندن صوکره بعض آخری بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا جَاؤُكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللّٰهُ ﴾ بیوریور .

[ای رسول مکرم ! آنلر سنك حضوریکه کلدکلرنده اللهك دعا ایتمه‌دیکی کله ایله سکا دعا ایدرلر .]

یعنی ؛ منافقلر ویهودیلر سنك حضوریکه کلدکلری وقت آنلر سکا برسلام ویررلرکه اوسلام اللهك سکا ویرمه‌دیکی بر سلامدر . چونکه ؛ ابوالسعود افندینك بیانی وجهله یهودیلر حضور رسول الله‌ه کلدکلرنده سلام یرنده (السام علیك) دیرلردی . سام ؛ اُولوم معناسنه اولدیغندن معناسی « اُولوم سنك اوزریکه اولسون » دیمکدر .

﴿ وَيَقُولُونَ فِى اَنْفُسِهِمْ لَوْ لَا يُعَذِّبُنَا اللّٰهُ بِمَا نَقُولُ ﴾

[آنلر کندی نفسلرنده « کاشکه بزم سویله‌دیکمز سوز سببیله الله تعالی بزه عذاب ایده ایدی » لکن عذاب ایتمه‌دی . آکلادق که محمد ﷺ پیغمبر دکلدر . اکر پیغمبر

اولمش اولسه ایدی بزم سویله‌دیکمز فنا سوزیمز سببیله الله تعالی بزه عذاب ایدر وآنك انتقامنی آلیردی . حالبوکه عذاب ایتمه‌یور، بیلدك که پیغمبر دکلدر » دیرلر .] وبوسوزی استهزا طریقیله سویلرلردی .

بو آیتلرك یهود ومنافقلر حقنده نازل اولدیغی مفسرین بیننده مشهور ایسه‌ده (السلام) بدلنده (السام علیك) دیمك یهودیلردن وقوعبولدیغنه بناءً آیتك بو فقره‌لری یالکز یهودیلر حقنده اولسه کرکدر. چونکه ؛ رسول اللهك علیهنه بومثللو حیله ایله دعایه جرأت ایدن یهودیلردر . بناءً علیه ؛ بوکلامك آنلره منحصر اولمسی وقوعاته موافقدر .

ایشته جناب حق یهودیلری حضور رسالتده برقاچ جهتله رسوای ایدیور . برنجیسی ؛ اللهك اذن ویرمه‌دیکی بر سوزله رسول اللهك علیهنه دعا ایتدکلرینی عالمه اعلان بیورمشدر. ایکنجیسی ؛ آنلرك کندی نفسلرنده کیزلی سویله‌دکلری سوزلرینی اظهار بیورمقله آنلری رسوای ایتمشدر .

*
* *

واجب تعالی یهودیلرك بوسوزلرینك جزاسنی بیان ایتمك اوزره ﴿ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴾ بیوریور .

[آنلره جهنم کافیدر ، او جهنمه داخل اولورلر . شو حالده آنلرك واره‌جقلری یر اولان جهنم نه فنا اولدی .]

یعنی ؛ آنلر رسول الله‌ه ساخته سلامله دعا ایدوب دنیاده کندیلرینه عذاب کلمه‌دیکنی بیانله رسول اللهك پیغمبر اولمادیغنه استدلال ایتملرینه مقابل جناب حق جهنم عذابیله مقابله بیوریور . یعنی آنلر بو دنیاده عذاب کلمه‌دیکندن کندی سوزلرینك طوغرو اولدیغنی ادعا ایدرلر . حالبوکه آنلره آخرت عذابی اولان جهنم کافیدر ، باشقه عذابه حاجت یوقدر. زیرا ؛ آنلر جهنمه داخل اولورلر. بناءً علیه ؛ آنلرك واره‌جقلری یرلری اولان جهنم نه چیرکین محلدر .

خلاصه ؛ یهودیلرك رسول الله‌ه اللهك اذن ویرمه‌دیکی بر سوز ایله سلام ویردکلری

وبو سوزلرندن كنديلرينه عذاب كلمه‌ديكندن رسول اللهك پيغمبر اولماديغنى ادعا ايتدكلرى وآنلرك آخرتده جهنمه داخل اولوب جهنمك آنلره كافى وجهنمك واريلاجق اك زياده چيركين برمحل اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالى يهودى ومنافقلرى كيزلى سوزلريله ذم ايتدكدن صوكره كيزلى سويله‌شمه‌سى جائز اولان شيلرى بيان ايتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوٰى ﴾ بيوريبور .

[اى مؤمنلر ؛ سز كيزلى سويله‌شديككزده كناهله و غيرك حقوقنه تجاوزله ورسول اللهه معصيتله سويله‌شمه‌يك ، بلكه انواع خيراتى جالب اولان اييلك وحرام اولان شيلردن صاقينمقدن عبارت اولان تقوى ايله سويله‌شك .]

يعنى ؛ اى اهل ايمان ! فيصلتيلرى سببيله يهود ومنافقلر ذم اولونديلر ايسه سز فيصلتيكزده آنلرك مسلكلرينه سلوك ايدوبده كناه اولان شيلرله وغيره ظلمه بادى اولاجق تجاوزله ورسول اللهه مخالفت واطاعتسزلكله معصيته دائر اولان شيلرله فيصلتى ياپمايك ، بلكه انواع خيراتى موجب واصناف مثوباتى جالب وظلم وعدوانك ضدى ومؤمنلرك صلاحنى داعى اولان اييلكله وبالجمله كناهلردن وبالخاصه رسول اللهه معصيتدن صاقينمقدن عبارت اولان تقوى ايله سويله‌شك .

علنى سويله‌نمسى جائز اولمايان شيئك كيزلى سويله‌نمسى ده جائز اولماديغى وبالعكس علنى سويله‌نمسى جائز اولان شيئك كيزلى سويله‌نمسى ده جائز اولديغنه بو آيت دلالت ايدر . بناءً عليه ؛ مؤمنلر اييلكله وتقوى ايله فيصلتى ياپابيلورلر . چونكه ؛ غيرك ايشيتمسندن صاقيناجق برشى اولمانجه كيزلى وآشكار هرايكى صورتله سويله‌شمكده بأس يوقدر . زيرا ؛ هيچ كيمسه‌يه ضرر اولماديغى كبى بلكه خيرله نصيحت اولديغى جهتله واجب تعالى قوللرينه بو مثللو كيزلى سوزلره مساعده بيورمشدر .

خلاصه ؛ كناه ، ظلم ورسول اللهه معصيت ايله فيصلتينك جائز اولماديغى وخير محض اولان شيلرله فيصلتينك جائز اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

﴿ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴾

[اى مؤمنلر ! قورقك شول الله تعالى‌دن كه محاسبه و مجازات ايچون آنك جانب الوهيتنه واروب جمع اولوناجقسكز]

يعنى ؛ اى مؤمنلر ! جمله كناهلردن وبالخاصه غيرك حقوقنه تجاوزدن ورسول اللهه مخالفتله عصياندن صاقينك وبو كبى كناهلره دائر فيصلتى ياپمق حرام اولديغى جهتله بونلردن قاچينمق اوزريكزه واجبدر . زيرا ؛ الله تعالى‌نك حضورينه جمع اولونوب حساب ويره‌جكسكز . بناءً عليه ؛ حضور الٰهى‌يه واره‌جغكزى عقلكزدن چيقارمايك وهر وقت اللهدن قورقك .

***

واجب تعالى تناجينك مذموم اولان قسملرينى بياندن صوكره او كبى مذموم فيصلتيلرك نره‌دن كلديككنى بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّمَا النَّجْوٰى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا ﴾ بيوريبور .

[مؤمنلره حزن ويرمك ايچون فيصلتى آنجق شيطاندندر .]

يعنى ؛ كناه ، ظلم ورسوله عصيان كبى شيلرله فيصلتى آنجق شيطانك انسانلرى اغوا وتشويقندندر وشيطانك آنلرى بو كبى فيصلتيلرى تشويقى اهل ايمانه كدر ويرمك ايچوندر . چونكه ؛ اسلامك هنوز قوت بولماديغى برزمانده اهل ايمانه كوز قاش اويناتارق دشمنلرك يكديكريله فيصلتيلرى مؤمنلرى خويلاندير ر وكندى عليهلرينه سويله‌نديككنى ظنله متأسف اولورلردى وشيطان ده بو حاللرى بيلديككندن دشمنلرى فيصلتى‌يه سوق ايدردى .

***

واجب تعالی شیطانك تحریکاتیله دشمنلرك کیزلی قونوشمالرندن مؤمنلرك محزون اولدقلرینی بیاندن صوکره هرنه‌قدر محزون اولورلرسه‌ده متضرر اولمادقلرینی بیانله اهل ایمانی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْـٔاً اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴾ بیوریبور .

[حالبوکه شیطان مؤمنلری هیچ بر شیله ضررلاندیرر اولمادی ، الا اللهك اذنیله ضرر مستثنادر. آنجق تفویض امور ایدیجیلر الله تعالی اوزرینه تفویض اموراتسونلر.]

زیرا ؛ منفعت ومضرت جمله‌سی اللهك اذنیله‌در. بناءً علیه ؛ اللهك اراده‌سندن خارج برشی یوقدر و بالخاصه شیطانك اهل ایمان حقنده تصمیم ایتدیکی ضررلر دخی اللهك اراده‌سی خارجنده اولمایجه همان هرکس ایشنی اللهه ایصمارلاسون .

بو آیتده ارادهٔ الٰهیه‌نك خارجنده هیچ برکیمسه‌یه ضرر ایریشمیه‌جکی جهتله جمیع امورنده وهرحالنده جمله انسانلرك وبالخاصه اهل ایمانك الله تعالی‌یه ربط قلب ایتمسی توصیه اولونمشدر واهل‌سنت اعتقادی‌ده بودر . چونکه ؛ هرشیئك ارادهٔ الٰهیه‌یه مستند اولدیغی وارادە‌نك خارجنده هیچ برشیئك وجود بولمادیغی ضروریات دینیه‌مندندر .

خلاصه ؛ اهل ایمانی محزون ایتمك ایچون دشمنلرك کیزلی قونوشمالرینك منشائی شیطانك وسوسه‌سی اولدیغی ولکن شیطانك آنلره ضرر ایده‌مه‌دیکی وآنجق اذن الٰهی ایله واقع اولان ضررلر مستثنا اولدیغی و تفویض امور ایتمك ایسته‌ینلرك امورلرینی الله تعالی‌یه ایصمارلاملری لازم کلدیکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی مجلسلرده کیزلی قونوشمق مذموم اولوب اکثریا شیطانك اغواسیله اولدیغی بیاندن صوکره علی الاکثر کیزلی قونوشمق مجلسلرده وقوعبولدیغندن مجلسلرده آداب انسانیه‌یی توصیه ایتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْ ﴾ بیوریبور .

[ای مؤمنلر ! مجلسلرده سزه کنیشله‌یك دیندیکنده کنیشله‌یکده الله تعالی‌ده سزی کنیشله‌تسون .]

یعنی ؛ ای اهل ایمان ! طار اولان مجلسلرده برکیمسه طرفندن « کنیشله‌تك مجلسی » دنیلدیکنده سز یوزیکزی اکمکسزین ومشکلات کوسترمکسزین درحال مجلسی کنیشله‌تك وخارجدن کلن کیمسه‌یه اومجلسده یرویرك ومجلسك فیوضاتندن آنی‌ده مستفید ایدك محروم ایتمه‌یك . اکر سز طشره‌دن مجلسکزه کلن کیمسه‌یه یر ویره‌رك ثقیل کورمزسه‌کز الله تعالی عموم آرزولریکزده سزك اوزریکزه بوللق خلق ایده‌رك جمیع مضایقه‌ده وسعت احسان ایدر .

فخررازینك بیانی وجهله آیتك سبب نزولی ؛ اصحاب رسول‌الله کلام نبوی‌یی لایقیله ایشیتمکه وموجبنجه عمل ایتمکه غایت حریص اولدقلرندن هرکس رسول‌اللهه یقین اولمق آرزوسیله مجلسك ایلروسنه‌کچر وبعض اخواندن برآچلمسنی ایسته‌ینلر اولدیغنده مجلسك صف اولنده بولونانلرك امتناع ایتمسیله آراده حاصل اولان کوجنکلکی قالدیرمق ویکدیکرینه شفقت وعطوفت ایله معامله ایتمك لازم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره بو آیت نازل اولمش وانسانلر آره‌سنده مجلسلرده حسن ادابه رعایتله امر وفرمان بیورلمشدر . بو امر ، سوله‌دك بعض شیئه تحملك لزومیله امری متضمندر . چونکه ؛ اصحابدن اهل صفه یوکدن معمول کسوه کیرلروبعض اغنیا ، مجلسده بوکبی فقرایه تماسدن چکینیرلردی . جناب حق بو آیتی انزالله حضورنیده جمله‌سی مساوی اولدیغنی ومؤمنلر بیننده تواضعك لزومنی ویکدیکرینه رعایت وحرمت ایتمك امراهم وبریسی دیکر برینك احتیاجنی دفع ایتمك الزم وبالخاصه مجلسده یکدیکرینه یر کوسترمك وآزیجق طار اوطورمقله مؤمن برادرینك یرینی کنیشله‌تمسی مجلسك آدابندن اولدیغنی توصیه ایتمشدر .

اکثر علما تفسح ایله مرادی بر مؤمنك دیکرینه خیر ایصال وقلبنه سرور ادخال ایتمسیله تفسیر ایدوب یالکز مجلسه حصر ایتمه‌دیلر وشو تفسیری رسول‌اللهك (لا یزال الله فی عون العبد مازال العبد فی عون اخیه المسلم) بیوردیغی حدیث شریفی‌ده تأیید ایدر یعنی « برقول مؤمن برادرینه معاونتده دائم اولدقجه الله تعالی اوقوله معاونتده دائم اولور »

دیمکدر . شو حالده آیتڭ معناسی : [اللهڭ قوللری اوزرینه ابواب خیری وراحتی توسیع ایدن کیمسه‌نڭ اوزرینه الله تعالی دنیاده وآخرتده انواع نعمتنی توسیع ایدر] دیمکدر. لکن لفظ آیته موافق اولان معنای اول اولدیغندن معنای اول ترجیح اولونمشدر.

مجلس ایله مراد؛ مجلس علم وذکر ایله مشاوره‌یه متعلق مجلسلرڭ جمله‌سنه شاملدر .

﴿ وَاِذَا قِيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴾

[سزه « مجلسدن چیقڭ » دینديکنده درحال چیقڭ که الله تعالی شول کیمسه‌لرڭ درجه‌لرینی یوقاری قالدیرسون ودخی شول کیمسه‌لرڭ درجه‌لرینی قالدیرسون که آنلره علم ویرلدی. حالبوکه الله تعالی سزڭ جمله اعمالکزی بیلیر وبیلدیکی وجهله مجازات ایدر.]

یعنی ؛ مجلسده طارلق حس ایدیلنجه « مجلسدن چیقڭ » دینديکنده اللهدن ثواب امید ایده‌رك همان مجلسدن چیقڭ ویریکزی باشقه‌سنه ترك ایدڭ ومجلسدن چیقمکزی کندیکز ایچون حقارت عد ایتمه‌یڭ همان چیقڭ که الله تعالی سزدن مؤمن اولانلرڭ وکندیلرینه علم ویریلنلرڭ درجه‌لرینی یوجه قیلسون . زیرا الله تعالی سزڭ کیزلی وآشکار هر عملکزی بیلیر وعملکزه کوره جزاسنی ویرر . شو حالده امره امتثال ایده‌رك سزڭ چیقدیغکزی بیلیر وشو تواضعکزه مناسب ثواب ویرر ودرجه‌کزی عالی قیلار وامره امتثال ایتمه‌یوب چیقمادیغکزی ده بیلیر وآکا کوره ده جزاکزی ویرر .

فخر رازینڭ ابن عباس حضرتلرندن روايةً بیانه نظراً (انشزوا) (قوموا) معناسنه‌در. بوکا نظراً معنای آیت : [ای اهل ایمان! خارجدن کلنه رعایت وحرمت اولمق اوزره سزه « قیام ایدڭ » دینورسه درحال قیام ایدڭ تکاسل ایتمه‌یڭ . همان اخوان دینکزه حرمتده بولونڭ که الله تعالی سزدن اهل ایمان واهل علم اولانلرڭ درجه‌لرینی ترفیع ایتسون] دیمکدر . یاخود معنای نظم : [نماز ، جهاد وسائر اعمال خیریه ایچون سزه قیامله امر اولونورسه درحال قالقڭ امر اولوندیغکز شیئڭ لوازماتیله مشغول اولڭ حاضرلق یاپمقده مسامحه ایتمه‌یڭ که امره امتثالکزدن طولایی الله تعالی سزدن اهل ایمان

واهل علم اولانلرڭ درجه‌لرینی عالی قیلسون . زیرا ؛ الله تعالی قیام ایدوب ایتمه‌دیککزی بیلیر وآکا کوره مجازات ایدر] دیمکدر .

بو آیتده اهل علمڭ سائر اهل ایماندن زیاده برشرفی اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا ؛ اهل ایمان ذکر اولوندقدن صوکره اهل علمی آنڭ اوزرینه عطفله آیریجه ذکر ایتمك آنڭ فضیلت ومزیت صاحبی اولدیغنه اشارت ایچوندر . فقط علم ایله مراد؛ عمله مقارنه اولانه علمدر . زیرا ؛ عملسز علمڭ وبالدن عبارت اولدیغنده شبهه یوقدر .

امره امتثال ایدن اهل ایمانه واهل علمه ویریله‌جك درجه‌نڭ عظمتنی وکنه وحقیقتنی بیلمك الله تعالی‌یه مخصوص اولوب عقول بشرڭ ادراکدن عاجز اولدیغنه اشارت ایچون درجات لفظی تعظیمه دلالت ایدن تنوینه ایله نکره اولارق وارد اولمشدر .

* * *

واجب تعالی آداب مجلسه متعلق احکامنی بیاندن صوکره امت طرفندن پیغمبره وقوعبولاجق مناجاتڭ احکامنی وآدابنی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةً ذٰلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاَطْهَرُ ﴾ بیوریور .

[ای مؤمنلر! رسولکزله کیزلی سویله‌شمك مراد ایتدیککزده کیزلی سوزیکزدن اول صدقه ویرڭ . زیرا ؛ شو صدقه سزڭ ایچون خیرلی وقلبکزی تمیزله‌مکده تأثیری زیاده‌در.] چونکه؛ صدقه‌ده فقرا وضعفانڭ احتیاجلرینی تأمینله قلبلرینی مسرور ایتدیککز کبی کندی قلبلریکزی وساوس شیطاندن وحب دنیادن طهارتده زیاده‌در .

بو آیتده واجب تعالی رسول اللهڭ شاننه تعظیم بیورمشدر . چونکه ؛ رسول الله ایله سویله‌شه‌جك کیمسه‌نڭ سویله‌شمزدن اول صدقه ویرمکله مکلف اولمسی شان رسالته تعظیمدر وصدقه ایله امر؛ فقرانڭ خاطرینی تطییب ایچوندر. چونکه؛ صدقه‌ده برچوق منفعت اولدیغی کبی چوق سوزدن دخی منع واردر. زیرا ؛ سویله‌شه‌جك کیمسه‌نڭ سوزدن اول صدقه ویرمکله مأمور اولمسی چوق کیمسه‌نڭ سویله‌شمسنه مانعدر . کذلك صدقه ایله امرده مؤمن ایله

منافق بيننى تفريق واردر . چونكه ؛ مؤمن رسول اللهه كيزلى سوزينى عرض ايتمزدن اول مأمور اولديغى صدقه‌يى ويرر منافق ايسه صدقه‌دن كوز يومقله سوزينى سويلر ونفاقنى اظهار ايدر .

فخر رازينك بيانه نظراً بو آيتك سبب نزولى ارباب احتياجك سوزيله رسول اللهك اوقات مهمه‌لرينى اشغال ايتملريدر . چونكه ؛ چوق زمانده رسول اللهله سوز سويله‌شنلر سوزى اوزاتيرلر وامور مهمه‌نك فوتنه بادى اولمقله رسول اللهه ايذا ايدرلردى . ايشته بو مثللو شخصى سوزلرله رسول اللهك وقتنى ضايع ايتمه‌مك ايچون جناب حق بو آيتى انزال بيورمشدر . ياخود منافقلرى ساخته مناجاتلرندن منع ايچون بو آيت نازل اولمشدر . چونكه ؛ منافقلر رسول اللهه تقربله خلقه كنديلرينى بويوك كوسترمك اوزره رسول اللهله صيق صيق مناجاته دواملە رسول اللهى ازعاج وراحتسز ايدرلردى . ايشته بو مثللو ازعاجاتدن رسول اللهى محافظه ايچون بو آيت نازل اولمشدر . زيرا ؛ منافقلر غايت بخيل اولدقلرى جهتله صدقه ايله امر اولونونجه مناجاتى ترك ايده‌جكلرى شبهه‌سزدر . صدقه ايله امرك وجوب ايچون اولمسى ظاهردر . چونكه ؛ امردن ظاهر اولان وجوبدر. لكن بو آيتك حكمى بوندن صوكره كله‌جك آيتله نسخ اولونمشدر. آنجق نسخك وقتى نهاردن برساعت صوكره‌در وياخود اون كون صوكره نسخ اولونمشدر . بناءً عليه ؛ بو آيتك حكمى اون كون جارى اولمشدر . حضرت على « قرآنده بر آيت واردركه بندن اول وصوكره هيچ كيمسه عمل ايتمه‌مشدر . زيرا ؛ بو آيت نازل اولديغنده بر دينارم وارايدى . آنكله اون درهم آلدم هرنه زمان كه رسول اللهله مناجات قصد ايتدم بردرهم صدقه ويردم. بعده مناجات ايتدم. درهم توكندى آيت ده نسخ اولوندى » بيورمشدر. بلالزوم مناجات واجب ويا مندوب اولماديغندن مناجاته احتياج اولماديغى جهتله صدقه ويرمه‌ينلر ذم اولونمازلر .

بو آيتده مناجات ايچون لازم اولان صدقه‌نك مقدارينه كلنجه ؛ هر كسك قدرتى نسبتنده‌در . بناءً عليه ؛ معين بر مقدار يوقدر ولفظ آيتده مطلقدركه آزه وچوغه شاملدر .

* * *

واجب تعالى صدقه‌يه قدرتى اولمايان فقرا ايچون صدقه لازم اولماديغنى بيان ضمننده ﴿ فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ بيوريور .

[اكر سز صدقه ايده‌جك برشى بولامازسه‌كز تلاش يوقدر. زيرا؛ الله تعالى سزى يارليغايجى واسيركه‌يجيدر .]

يعنى ؛ اى مؤمنلر ! اكر سز فقر وفاقه سببيله رسول اللهله مناجاتكزدن اول صدقه ايده‌جك بر شى بولامازسه‌كز محزون اولمايك . زيرا ؛ الله تعالى صدقه ويرمه‌ديككزدن طولايى واقع اولان قصوريكزى ستر ايديجى وبو قصور اوزره ترتب ايده‌جك عذابدن سزى اسيركه‌يجيدر .

* * *

واجب تعالى مناجاتدن اول صدقه ويرمك لازم اولديغنى بياندن صوكره صدقه‌يى قوللرينك اوزرندن قالديرديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَاتٍ فَاِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾ بيوريور .

[قورقديكزمى كيزلى سويله‌شمزدن اول صدقه ويرمكدن. سز فقر وفاقه‌دن قورقوكزدن طولايى صدقه‌يى ويرمه‌ديككزه ندامت ايده‌رك خلوص قلبله وقوعبولان توبه‌كزى الله تعالى قبول بيوردى . الله تعالى توبه‌كزى قبول ايدنجه اوزريكزه فرض اولان نمازى ادايه وزكاتى ويرمكه مسارعت ايدك والله تعالى‌يه ورسولنه اطاعت ايدك . زيرا ؛ الله تعالى سزك جميع اعمالكزى بيليجى وآكا كوره مجازات ايديجيدر .]

يعنى ؛ مناجاتكزدن اول صدقه ويرمه‌ديككزده نمازى وزكاتى ادا وجميع اوامر ونواهيده كمال اخلاصله اللهه ورسولنه انقياد ايتمكله جبر مافات ايدك . زيرا ؛ الله تعالى هپسنى بيلير . بناءً عليه ؛ ممكن اولديغى وقدرتكزك يتيشديكى قدر اطاعتده بولونك واوزريكزه ترتب ايدن ديكر وظيفه‌لريكزى ايفاده قصور ايتمه‌يك .

بو آيتده مكلف اولانلردن هر برينك هر مناجاتى ايچون بر صدقه ويرمسى واجب اولديغنه اشارت ضمننده (صدقات) لفظى جمع صيغه‌سيله وارد اولمشدر. « صدقه ويرمكدن قورقارسه‌كز نمازه وزكاته مسارعتله اقامه ايدك » ديمك « صدقه ويرمه‌مكده بأس يوق »

دیمكدر . بوایسه وجوبك نسخندن یعنی قالقمسندن عبارتدر . بناءً علیه بو آیت ؛ بوندن اولكی آیتده بیان اولونان صدقه‌نك وجوبنی نسخ ایتمشدر . صدقه‌نك وجوبنده‌كی حكمت ؛ مؤمن ایله منافق بیننی تفریق اولدیغنه نظراً مقصدك حصولندن صوكره حكم نسخ اولونمش واحتیاج قالمامشدر .

*
* *

واجب تعالی منافقلرك حاللرینی عالمه اعلان ورسوایلقلرینی صورت علنیه‌ده بیان ایتمك اوزره ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور .

[یا اكرم الرسل ! باقماز وكورمزمیسك شول كیمسه‌لره كه آنلر اللهك غضب ایتدیكی یهود قومنی دوست اتخاذ ایتدیلر . او منافقلر سزدن‌ده دكل ویهود قومندن‌ده دكللردر . آنلر یالان اولدیغنی بیلدكاری حالده یالان اوزرینه یمین ایدرلر اصلا چكینمزلر .]

یعنی ؛ آنلر برچوق جنایتلرندن طولایی اللهك غضبنه مستحق اولان یهود قومنی دوست اتخاذ ایده‌رك آنلرله مصاحبتده بولونورلر وبرابر مؤمنلری ذم ایدرلر وآنلر ظاهرده سزدن كبی كورونورلر ویهودله برله‌شیرلرسه‌ده آنلر نه یهوددندر ونه‌ده سزدندر . زیرا ؛ هیچ بریكزه مال اولمازلر . حالبوكه یالان اولدیغنی بیله‌رك اسلامیت دعواسی اوزره یمین‌ده ایدرلر . چونكه مسلمانلری قاندیرمق ایچون یالان سویله‌مكدن چكینمزلر . شوحالده آنلرك بو یمینلری آنلره بر فائده تأمین ایتمه‌دیكی كبی اللهك عذابندن‌ده برشیئی دفع ایده‌مز . بناءً علیه ؛ دنیاده وآخرتده خائب وخاسرلردر . بونلرك یالان اوزرینه دواملرینه اشارت ایچون استمراره دلالت ایدن مضارع صیغه‌سی وارد اولمشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله آیتك سبب نزولی ؛ منافقلردن (عبدالله بن نبتل) رسول‌اللهله اوتورور وحضور نبیدن آلدیغی حوادثی یهودیلره كوتوروردی . بر كون رسول‌اللهك حجرهٔ سعادتنده حضور رسالتنه شیطان باقیشلی بر آدمك كله‌جكی خبرویردی . بعده كوزلری كوك بر رجل كلدی . رسول‌الله « بكا نه ایچون سب ایدرسك » دیمسی اوزرینه سب ایتمه‌دیكنه یمین ایتدی وبو آیت‌ده نازل اولدی .

منافقلر هرزمانده هیچ بریره مال اولمازلر . چونكه ؛ ثابت براعتقادلری اولمادیغندن دائما مترددودهانكی طرف غالب اولورسه اوطرفه تمایل ایتمك صورتنی التزامله وقتلرینی كچیریرلردی . ایشته زمانمزك منافقلری‌ده عین حالده‌در . كفریاتی تحسین ایدر ، فقط بن كافرم دیه‌مز . مسلمانلغی ذم ایدر ، آنجق بن مسلمان دكلم دیه‌مز ، طیشی واسمی مسلمان كورینور . حالبوكه قلبنده اسلامیته بغضدن باشقه برشی اولمادیغی كبی جامع وكلیساسی‌ده یوقدر عین بهائم كبی كزه‌ر .

*
* *

واجب تعالی منافقلرك بعض حاللرینی بیاندن صوكره آنلر ایچون شدتلی عذاب حاضرلاندیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَاباً شَدِيداً اِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی آنلر ایچون شدتلی عذاب حاضرلادی . زیرا ؛ آنلرك عمللری كوتو اولدی . آنلرك عمللری اولان نفاق نه كوتو شیدر .]

یعنی ؛ یالان یره یمینلری آنلری اللهك عذابندن قورتارامز . زیرا ؛ آنلرك جمله احوالنی بیلن الله تعالی آنلر ایچون شدتلی عذاب حاضرلامشدر . چونكه ؛ آنلرك خباثت طینتلری ایجابی عادت ایتدكلری نفاق غایت كوتودر .

واجب تعالی بو آیتده منافقلرك یهودیلرله دوستلقلرینی واهل ایمانك اسرارینی یهوده كوتوردكلرینی بیانله منافقلرك شرندن حذر ایتمك لازم اولدیغنی اهل ایمانه توصیه بیورمش و اسلامك اسرارینی منافقلره بیلدیرمه‌مك امر اهم اولدیغنه تنبیه ایتمشدر . چونكه ؛ « منافقلرك دوستلری سزك دشمنكز اولان یهودیلردر » دیمك « اسراریكزی آنلره افشا ایتمه‌یك ، اكر افشا ایدرسه‌كز مساعیكز بوشه كیدرعقیم قالیر » دیمكدر . بناءً علیه ؛ دوستنی دشمننی فرق ایتمك انسان ایچون بیوك بر مزیتدر .

بو آیتده استفهام ؛ تعجب ایچوندر . چونكه ؛ اللهك غضب ایتدیكی برقومی دوست اتخاذ ایتمك تعجبه شایان بر حالدر . بناءً علیه ؛ جناب حق بو آیتده منافقلری ؛ درت جهتدن ذم ایتمشدر : برنجیسی ؛ آنلر سزدن‌ده دكل یهوددن‌ده دكل دیمك هر ایكی قومه قارشی

يالانجيلق ويالانلق ايدييورلر ديمكدر. ايكنجيسى؛ يالانه اوزرينه يمين ايتمك عادتلرى اولديغنى بيانه ايتمك ذمك نهايه‌سيدر. اوچنجيسى؛ ﴿وهم يعلمون﴾ جملهٔ حاليه‌سيله بونلر هر نه جنايت ايشلرلرسه عن قصد، وعن علم، ايشلرلر بوقسه عن جهل، واقع اولانه خطالردن دكل ديمكدر. بناءً عليه؛ آنلر هر نه‌يه جرأت ايدرلرسه عناد واستكبار اوزرينه جرأت ايدرلر. دردنجيسى؛ بونلرك عمللرينك پك چيركين اولديغنى بيانه بيورمشدر كه ذمك نهايه‌سنه اشارت ايتمشدر.

*
* *

واجب تعالى منافقلرك فنا حاللرندن بعض آخرى بيان ايتمك اوزره ﴿اِتَّخَذُوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾ بيوريبور.

[آنلر يمينلرينى قالقان مثابه‌سنده طوتديلر. بناءً عليه؛ اللهك قوللرينى طريقندن منع ايتديلر. حاللرى بويله اولونجه آنلر ايچون ذليل قيليجى عذاب واردر.]

يعنى؛ او منافقلر كنديلرينى وماللرينى محافظه ايچون يمينلرينى نفسلرينه وماللرينه قالقان كبى بكجى اتخاذ ايتديلر ويالان يره يمين ايتمكدن چكينمه‌ديلر. بناءً عليه؛ فساددن خالى قالميه‌رق ديكر انسانلرى طريق حق اولان دين اسلامه دخولدن منع ايتديلر. بويله كنديلرى حقه تابع اولمادقلرى كبى تابع اولاجقلره‌ده مانع اولونجه آنلر ايچون آخرتده اهانت ايديجى عذاب واردر. زيرا؛ آنلر يالان اوزره يمين ايله اسم الٰهى‌يى استخفاف ايتدكلرى ايچون عمللرينه مقابل آنلرك عذابى آنلرى استخفاف ايده‌جكنه اشارت ضمننده جناب حق عذابلرينى اهانتله توصيف بيورمشدر.

بو آيتده اوچ جمله واردر و ترتيب اوزره اول ثانى‌يه و ثانى ثالثه سبب ودليلدر. چونكه منافقلرك عذابلرينه سبب؛ خلقى طريق حقدن منع ايتملريدر وطريق حقدن منع ايتملرينه سبب‌ده يالان يره يمين ايتملريدر. چونكه عوام ناسى يمينلريله قانديرمق؛ آنلرى حقه اتباعدن منع ايتمكدر. شو حالده منطقجه قياسك تقريرى شويله‌در: «منافقلر ايچون عذاب مهين واردر. زيرا؛ آنلر ناسى طريق حقدن منع ايتديلر. هر كيمسه‌لركه ناسى

طريق حقدن منع ايده‌لر، آنلر ايچون عذاب مهين واردر. بناءً عليه؛ منافقلر ايچون عذاب مهين واردر» ديمكدر. ايكنجى قياسك تقريرى‌ده شويله‌در: «منافقلر ناسى طريق حقدن منع ايتديلر. زيرا؛ آنلر يالان يره يمينلرينى قالقان اتخاذ ايده‌رك ناسى قانديرديلر. هر كيمسه‌لركه يالان يره يمينى قالقان اتخاذ ايده‌رك ناسى قانديره‌لر، آنلر ناسى حقدن منع ايتديلر. بناءً عليه؛ منافقلر ناسى حقدن منع ايتديلر» ديمكدر.

بو آيتده بعض علما عذاب شديدى عذاب قبرله و عذاب مهينى عذاب آخرت ايله تفسير ايتمشلردر. بوكا نظراً آيتده تكرار يوقدر. كرچه عذابك هر ايكيسنى‌ده عذاب آخرته صرف ايتمكده‌ده عذابك بريسى شدت ديكرى اهانتله توصيف اولونديغى جهتله تكرار مندفع ايسه‌ده آنجق عذابك برينى قبره ديكرينى آخرته صرف ايتمك سوق نظمه دها زياده موافق اولديغندن بعض علمانك توجيهى شايان ترجيحدر.

خلاصه؛ منافقلرك يالان يره يمينى كنديلرينه سپر عد ايتدكلرى ويمينلريله ناسى طريق حقدن منع ايله‌دكلرى وآنلر ايچون اهانت ايديجى عذابك موجود اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالى منافقلر ايچون شدتلى واهانت ايديجى عذاب اولديغنى بياندن صوكره آنلرك ماللرى واولادى كنديلرندن او عذابى دفع ايده‌ميه‌جكنى بيان ايتمك اوزره ﴿لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَا اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا اُولٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ بيوريبور.

[آنلرك اموالى واولادى آنلردن اللهك عذابندن هيچ برشيئى البته دفع ايده‌مز. ايشته شو اوصافله متصف اولانلر ابدى قاليجى اولدقلرى حالده جهنمه مصاحبلردر.]

يعنى؛ منافقلر ماللرينه واوغلانلرينه كووه‌نورلر. حالبوكه ماللرى واولادى آنلردن اللهك عذابنك هيچ بر ذره‌سنى بيله البته دفع ايده‌مز. ايشته شو اوصاف ذميمه‌نك صاحبى اولان منافقلر جهنم آتشنك صاحبلريدر. زيرا؛ آنلر ابداً جهنمده قاليجيلردر.

منافقلردن عذابك كوچوكندن وبويوكندن هيچ بر ذره‌سنی دفع ايده‌ميه‌جكنه اشارت ايچون سياق نفيده غايت آزلغه دلالت ايدن تنوينه ايله نكره اولارق (شيئاً) لفظی وارد اولمشدر. شوحالده آنلر ايچون اصلا نجات اميدی اولماديغندن چارهٔ نجات اولان اخلاص اوزره ايمانه توسل ايتملری لازمدر . چونكه لطف الـٰهی‌يی جالب اولان اعمالك اساسی؛ اخلاص اوزره ايماندر . بناءً عليه ؛ ايمان اولمادقجه اللهك لطفنه استحقاق اولاماز .

*
* *

واجب تعالی منافقلرك اصحاب جهنمدن اولدقلرینی بياندن صوكره جهنم آتشنك ظهور ايده‌جكی كونی بيان ايتمك اوزره ﴿ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيعاً فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ اَلَاۤ اِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴾ بيوريور.

[آنلر جهنمه مصاحب اولورلر شول كونده كه او كونده الله تعالی انلرك جمله‌سنی طوپلو اولدقلری حالده قبرلرندن قالديرر . آنلر او كونده اللهه قارشی يالان اولارق يمين ايدرلر، ناصل كه بودنياده سزه يمين ايتمشلردی وآنلرظن ايدرلركه كنديلری برطوغرو اعتقاد اوزرينه‌در. آگاه اولك واوياناق بولونك كه آنلرك ايشی آنجق يالانجيلقدر.] زيرا؛ آنلر يالان سويله‌مك اوزره عزم ايتمش ويالان سويله‌مكی عادت ايدينمش برطاقم كيمسه‌لردركه بوتون سوزلری يالانه منحصردر، يالاندن باشقه برشی بيلمزلر . بناءً عليه ؛ دنياده يالان سويله‌دكلری كبی آخرتده دخی حضور الـٰهيده يالان سويله‌مكدن چكينمزلرولكن فائده ايتمز.

خلاصه ؛ منافقلری جناب حقك مجتمعاً قبرلرندن قالديره‌جغی وبو دنياده يالان يره يمين ايتدكلری كبی آخرتده دخی يمين ايده‌جكلری وكنديلرينك اعتقاد حق اوزره اولدقلرینی ظن ايتدكلری و حالبوكه آنلرك آنجق يالانجی اولدقلری بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی منافقلرك يالانجی اولدقلرینی بياندن صوكره يالانی ارتكابلرينك حكمتنی

بيان ايتمك اوزره ﴿ اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَاَنْسٰيهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ اُولٰۤئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ اَلَاۤ اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴾ بيوريور .

[شيطان آنلر اوزرينه غلبه ايده‌رك اللهك ذكرينی آنلره اونوتديردی . ايشته شو كروه اشقيا شيطانك جماعتی و اتباعيدر . آگاه اولك كه محقق وآنجق شيطانك جماعتی ضرر ايديجيلردر .]

يعنی ؛ منافقلر اودرجه مغرور اولديلركه بو دنياده يالان اوزرينه يمين ايله مسلمانز ديه‌رك مماللرینی و جانلرينی قورتاردقلرندن آخرتده دخی اويله اولاجق ظنيله حضور الـٰهيده يالان اوزره يمينه جرأت ايدرلر . چونكه ؛آنلر اوزرينه، انسانلری اضلال ايدن شيطان غلبه ايتدی . بناءً عليه ؛ هدايت الـٰهيه‌يه وسيله اولان ذكر الـٰهی آنلره اونوتديردی. ايشته شو اوصافله موصوف اولان كروه اشقيا شيطانك عسكريدر. آگاه اولك واوياناق بولونك كه ای مؤمنلر ! شو شيطانك جماعتی آنجق ضرر ايديجيلردر . بناءً عليه ؛ قطعياً تجارتلری يوقدر . زيرا ؛ بونلرك بوتون حركتلری ضرری انتاج ايدر. چونكه ؛ تجارتك اسبابی اولان ايمانه وعمل صالحه تشبث يوقدر .

واجب تعالی بوآيتده منافقلری شيطانك جماعتی اولوب نتيجهٔ سعيلری ضرر اولديغی بيانله تكرار ذم ايتمشدر . چونكه ؛ منافقلرك اهل ايمانه اهانته وفتنه القاسنه دائر درسی شيطاندن آلدقلری بيان اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی شيطانك جماعتنك خسرانده اولديغی بياندن صوكره او خسرانك سببنی بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اُولٰۤئِكَ فِی الْاَذَلِّينَ ❊ كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِی اِنَّ اللّٰهَ قَوِیٌّ عَزِيزٌ ﴾ بيوريور .

[شول كيمسه‌لركه آنلر محقق اللهه ورسولنه مخالفت وعداوت ايدرلر . ايشته اونلر اك زياده ذليل وحقير اولان قومك زمره‌سندندرلر . الله تعالی حكم ايتدی وديدی كه

«بن و بنم كوندرديكم رسوللرم البته دشمنلريمز اوزرينه غالب اولورز» . زيرا ؛ الله تعالى قوتى وقدرتى هر يره شامل بر اولودر]

يعنى ؛ شول مفسدلركه آنلر خباثت طينتلرى ايجابى اللهه ورسولنه واللهك كتابنده بيان ايتديكى احكامنه مخالفتله حدود الـٰهيه‌يى تجاوزله عداوت ايتديلر . ايشته شو عداوت ايدنلر اللهك اك زياده ذليل وحقير قيلديغى جماعتدندر . زيرا ؛ الله تعالى لوح محفوظنده يازدى و ديدى كه « بن و بنم قوللريمى ارشاد ايچون كوندرديكم رسوللرم البته والبته دشمنلرينه غالبدر » . زيرا ؛ الله تعالى دوستلرينه ياردمده قوى واراده ايتديكى شى البته وجود بولور بر اولودر . بنـاءً عليه ؛ بويله قوى و جمله‌يه غالب اولان اللهه ورسولنه مخالفت ايدنلر البته حقير وذليل اولورلر .

شو مجرملرك جنايتلرينى آچيقدن بيان ايتمك ايچون اسم موصول وارد اولمشدر . چونكه موصولك صله‌سى ؛ دائما او موصولك حقيقتنى بيان ايتديكندن شو ذلتلرينه علت وسببك اللهه و رسولنه مخالفت اولديغى بيان اولونمش و بونلرك جنايتلرى اللهه مخالفت اولديغى جهتله اك زياده ذليل اولاجقلرى بيان ايدلمشدر . چونكه جناب حقه مخالفت؛ البته ذلتى ايجاب ايدر . زيرا ؛ ايكى خصمدن بريسى نه‌قدر قوتلى اولورسه ديكر زبون اولانى‌ده اوقدر ضعيف اولديغندن اللهك قوتى وعظمتى غيرمتناهى اولونجه عاصيلرك ذلتلرى‌ده غير متناهى اولاجغى طبيعيدر .

اللهك غالب اولاجغى لوح محفوظده يازمسى يمين مثابه‌سنده اولديغندن جواب لام و نونه تأكيدله وارد اولمشدركه كرك لوح محفوظده يازلمسى وكرك اللهك ورسوللرينك غلبه‌سى، قطعى اولديغنه اشارت اولونمشدر .

خلاصه ؛ اللهه ورسولنه مخالفت ايدنلرك غايت ذليل اولاجقلرى واللهك ورسوللرينك غالب اولاجقلرينك لوح محفوظده يازلديغى واللهك قوى وعزيز اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى مخالفت ايدنلرك لايق اولدقلرى جزالرينى بياندن صوكره آنلره قارشى

مؤمنلرك وظيفه‌لرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَآدُّونَ مَنْ حَآدَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا اٰبَاءَهُمْ اَوْ اَبْنَاءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيرَتَهُمْ اُولٰٓئِكَ كَتَبَ فِى قُلُوبِهِمُ الْاِيمَانَ ﴾ بيوريور .

[يا اكرم الرسل ! سن اللهه ويوم آخرته ايمان ايدن مؤمنلرى اللهه ورسول اللهه مخالفت ايدن كيمسه‌لره محبت ايدر بر قوم اولارق بولمازسـك ولوسه او مخالفت ايدنلر مؤمنلرك بابالرى ويا اوغلانلرى ويا برادرلرى وياخود قوم وقبيله‌لرى اولسون ينه محبت ايتمزلر . ايشته شو اللهك دشمنلرينه محبت ايتمه‌ين مؤمنلرك قلبلرينه ايمان يازلدى .]

يعنى؛ مؤمن اولان كافره لايقيله محبت ايتمز ولوسه او كافر مؤمنك باباسى ويا اوغلو ويا برادرى وياخود كندى قوم وقبيله‌سى واقربا وتعلقاتى اولسون . زيرا ؛ اللهك ورسولنك دشمنى مؤمنه پك يقين سوديكى اولسه دخى اللهك ورسولنك محبتنه قارشى هيچ تأثيرى اولماز . چونكه ؛ مؤمنك قلبنده ايمان يازيلى وثابت اولديغندن كافره محبته مانعدر .

بو آيتده مذموم اولديغى بيان اولونان محبت ايله مراد ؛ **آنلره نصيحت وخير مراد ايده‌رك درونه قلبدن محبت ايتمكدر** . يوقسه آنلرله اختلاط ايتمكه ودنياجه معامله ياپمغه وايجابى حالنده آنلرله معـاشرته شمولى يوقدر . بنـاءً عليه حرام اولان محبت ؛ جاندن آنلرى سومك اولديغندن اليوم جارى اولان معامله دكلدر. چونكه ؛ دنيا امورنده انسانلرك يكديكرينه قارشى احتياجلرى دركار اولديغى جهتله احتياجلرينى دفع خصوصنده اسلام خرستيان تفريق اولونمقسزين امور دنياده بربرلريله معامله‌يه مساعدهٔ شرعيه واردر. آنجق زمانمزده كورولديكى وجهله بزه ذمى كبى كورونوب حقيقتده بزمله محارب اولان دشمنه معاونتلرى كورولديكى صورتده آنلرله معاملهٔ دنيويه‌يى كسمك وآلاويره خصوصنده يانلرينه ياناشمامق مسلمانلرك منفعتنه دها موافقدر . چونكه ؛ ايچمزده تبعه‌مز اولان خرستيانلر مسلمانلردن قازاندقلرينى مسلمانلره آتمق ايچون قورشـونه ويردكلرى كون كبى ميدانده اولديغى جهتله شو زمانده آنلرله معامله‌يه‌ده حرام دنيله‌بيلور .

بو آيتده ايمانك قلبده اولديغنه دلالت واردر . بناءً عليه ؛ علماء كلامدن متقدمين

ایمانك تصدیق قلبیدن عبارت اولمسنه استدلال ایتمشلردر . بوکا نظراً اقرار لسانی ارکان ایماندن خارج اولدیغی جهتله قلبنده ایمانی موجود اولان برکیمسه لسانیله اقرار ایتمکسزین وفات ایتسه مؤمندر ، لکن لسانله اقرار واجب اولوب بو واجبی ترك ایتدیکندن کناهکار اولور .

﴿ وَاَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ ﴾

[الله تعالی اهل ایمانی کندی عندندن نور قلبله تقویه بیوردی .] بناءً علیه ؛ قوت قلبله مؤمنلر منصور ومظفر اولدیلر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله روح ؛ بوآیتده **قلب نوری** ویاخود **قرآنه** ویاخود **دشمن اوزرینه نصرت** معنالرینه‌در . بوکا نظراً **معنای نظم** : [الله تعالی مؤمنلری کندی عندندن نور قلبله ونور قرآنله ودشمنلری اوزرینه غلبه ونصرتله تقویه بیوردی] دیمکدر . چونکه ؛ نور ایمانله منور اولان بر قلبدن دشمن دینی اولان کافرك محبتی قالقنجه الله تعالی قوت قلب ونور بصیرت سببیله نصرتنی احسان ایتمکله اهل ایمانی تقویه بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی اهل ایمانه دنیاده ویردیکی بعض نعمتنی بیاندن صوکره آخرتده ویره‌جکی نعمتلرینی بیانله مؤمنلری مقصد اقصایه تشویق ایتمك اوزره ﴿ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی او مؤمنلری آلتندن نهرلر جریان ایدن جنتلره ادخال ایدر . آنلر ابدی جنتده قالیجی اولدقلری حالده الله تعالی آنلردن راضی وآنلرده الله تعالی‌دن راضی اولورلر .]

یعنی ؛ آنلرك ایمانلری سببیله الله تعالی آنلری صوبی چوق کوشکلره ، سرایلره ، باغلره وباغچه‌لره ادخال ایدرکه او باغلرك وباغچه‌لرك آلتندن ایرمقلر آقار وبو قدر ذوق وصفا اوزره آنلر ابداً جنتده قالیرلر والله تعالی قصورلرینی عفو ایتمك وبر چوق نعمتلر ویرمکله آنلردن راضی اولور وکورمش اولدقلری لطف اوزرینه آنلرده الله تعالی‌دن

راضی اولورلر . رضاء الٰهی هر مرتبه‌لرك فوقنده وآرزو ایدیلن نعمتلرك اك بویوکی اولدیغنه اشارت ایچون بوآیتده جنته دخولی ذکردن صوکره طرفینك یکدیکرندن راضی اولاجقلری ذکر اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی مؤمنلرك دشمنلری اولان کافرلره محبتی ترك ایتملری اوزرینه الله تعالی‌نك مؤمنلره احسان ایتمش اولدیغی درت مرتبه‌که **ایمانلرینك قلبلرنده ثابت اولمسنده وروح ونصرتله تأیید ایتمسنده وجنته ادخال ورضاسنه نائل اولملرنده** عبارتدر . بونلری ذکردن صوکره کافرلره محبتی ترکی ایجاب ایدن اسبابدن بعض آخری ذکر ایتمك اوزره ﴿ اُولٰئِكَ حِزْبُ اللّٰهِ اَلَا اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾ بیوریور .

[ایشته شو کافرلره محبتی ترك ایدن مؤمنلر اللهك سوکیلی قوللری وجماعتیدر . آکاه اولك واویانق بولونك که ای مؤمنلر ! اللهك دوستلری وجماعتی آنجق نجات بولیجیلردر ونجات بولمق بونلره منحصردر .] بناءً علیه ؛ اللهك دوستی اولمایان کافرلره نجات تجاوز ایتمز . زیرا ؛ آنلرده سبب نجات اولان ایمان یوقدر .

اهل ایمانك علو مرتبه‌سنه اشارت ایچون **بعد مراتبه** دلالت ایدن (اولئك) لفظی وارد اولمش وبوتون قورقدقلرندن قورتولمق واومدقلرینه نائل اولمقدن عبارت اولان فوز ونجات وفلاح مؤمنلره منحصر اولدیغنه اشارت ایچون **حصره** دلالت ایدن **ضمیر فصل** وارد اولمشدر .

فخر رازینك بیانی وجهله آیت جلیله‌نك (خاطب بن ابی بلتعه) حقنده نازل اولدیغی مرویدر . چونکه ؛ (خاطب) رسول اللهك مکه‌نك فتحنه حاضرلاندیغنی مکه اهالیسنه اخبار ایتمکه تشبث ایتمش ویولده مکتوبی طوتولمشدی .

بوآیت جلیله‌نك خلاصه‌سی ؛ اهل ایمانی کافره محبتدن منع وزجر ایتمکدر وبو حکمده فاسقلر دخی داخل اولوب آنلره ده محبت جائز دکلدر . چونکه ؛ فاسق فسقی سببیله الله تعالی‌یه عاصی اولدیغندن الله تعالی آکا محبت ایتمز ، بلکه بغض ایدر . شو حالده اللهك بغض ایتدیکی بر کیمسه‌یه مؤمنك محبتی موافق اولاماز .

سورۀ حشر

مدينۀ منورەده نازل اولان سورەلردندر . **يكرمی درت آيتی جامعدر** .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾

[تسبيح ايتدی اللّٰهه كوكلرده ويرده اولان جمله موجودات . زيرا ؛ اللّٰه تعالى جمله دشمنلرينه غالب وافعالى محكم حكمت صاحبيدر .]

يعنی ؛ سموات وارضده بولونان جمله مخلوقات اللّٰه تعالىيی جميع نقائصدن تنزيه ايتدی . زيرا ؛ اللّٰه تعالى جملەيه غالب براولودر وقوللرينك امورينی حكمت اوزره تدبير ايدر . بناءً عليه ؛ جمله مخلوقاتك تقديسنه لايقدر .

انس وجن وملكلر كبی لسانه مالك اولانلرك تسبيحلری لسانلريله جناب حقی نقائصدن تنزيه وجميع صفات كماليه ايله متصف اولديغنی بيان ايتمكدر . اما سويلەمك شانندن اولمايان سائر مخلوقاتك تسبيحلری ؛ آنلرده دخی جناب حقك كنديلرينه مناسب لسان خلق ايتمسيله اولمق احتمالی وار ايسەده آنلرك تسبيحلری ايله مراد ؛ **لسانِ حالله تسبيح اولمسی** راجحدر . چونكه ؛ جمله ذرات جهان ، خالقنك نقائصدن منزه جميع كمالاتله متصف اولديغنه دلالتده شاهد عادلدر وتسبيحك معناسیده بودر .

*
* *

واجب تعالى عزت قاهره وحكمت باهره صاحبی اولديغنی بياندن صوكره آثار عزتندن واحكام حكمتندن بعضيلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ هُوَ الَّذِى اَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ ﴾ بيوريبور .

[عزيز اولان اللّٰه تعالى شول ذات اجل واعلادركه اهل كتابدن كافر اولانلری ابتداء حشرده كندی ديارلرندن چيقاردی .]

يعنی ؛ عزت وحكمت صاحبی اولان واجب تعالى عزت وحكمتی آثاری جملەسندن اولارق يهود طائفەسندن رسول اللّٰهه ايمان ايتمەين كافرلری أولرندن ومملكتلرندن ايلك دفعەده شامه اخراج ايتدی .

ابو السعود افندينك بيانی وجهله اول حشرله مراد ؛ **برنجی دفعەده شامه طرد وتبعيد اولونملريدر** . ايكنجی دفعەده جزيرة العربدن يهودك طرد وتبعيدلری حضرت عمر زماننده وقوع بولمشدر . چونكه حشر ، **بر جماعتی بر مقامدن ديكر مقامه كوندرمكدر** .

فخر رازی ، قاضی ، نيسابوری وخازنك بيانلری وجهله ﴿ واللّٰه على كل شیءٍ قدير ﴾ قول شريفنه قدر بو آيتلرك سبب نزولی ؛ رسول اللّٰه مدينەيی تشريف ايدنجه مدينەنك يقيننده (زهره) اسمنده بر قريەده ساكن هرون عليه السلامك نسلندن (بنی نضير) قبيلەسی حضور رسالته كلەرك رسول اللّٰهك منفعت ومضرتنده بولونمامق اوزره مصالحه عقد ايتديلر وبدر غزاسنده رسول اللّٰهك غالب اولديغنی كورونجه آخر زمان پيغمبری اولديغنی كندی آرەلرنده تصديق ايتمش ايكن احد غزاسنده مسلمانلرك مغلوب اولديغنی كورونجه رسول اللّٰهه عداوت اظهار ايدەرك مصالحەيی نقض ايتديلر . حتى رئيسلری (كعب بن اشرف) يانندە قرق كيشی ايله كيزليجه مكەيه كيتدی ومشركلرله رسول اللّٰه عليهنه اتفاق عقد ايتدی وبو اتفاقلرينی جبريل امين رسول اللّٰهه خبر ويرنجه رسول اللّٰه اولا كعبی أولدورمكله امر ايتدی وكعبك سود برادری (محمد بن مسلمه) (عيله) دنيلن موقعده كعبی قتل ايدنجه رسول اللّٰه (بنی نضير) قبيلەسنی محاصره ايتدی ومدينەدن چيقوب كيتمەلرينی امر ايلەدی . انلرده حرب تداركی كورمك مقصدينه مبنی اون كون مهلت ايستەديلر ومنافقلرده « قورقمايك بز سزه معاونت ايدرز » ديملری اوزرينه آنلردنده امداد بكلەيورلردی . رسول اللّٰه يكرمی بر كون محاصره ايتدی . منافقلردن امداد كلمەدی واللّٰه تعالىده قلبلرينه قورقو ويردی وهر جهتدن اميدلری كسيلدی . بناءً عليه ؛ صلحه طالب اولديلر ، لكن رسول اللّٰه مصلحتی آنلرك مدينەدن طرد اولونملرنده كورديكی ايچون مدينەدن چيقمالرندن باشقه برشيئه راضی اولمادی . آنلرده ترك دياره راضی اولديلر ، فقط رسول اللّٰه خانەلرينی وعقارلرينی وسائر اموال واشيالرينی ترك ايتملرينی وآنجق بر دوەيه نه يوكلەيه بيليرلرسه آنی كوتوروب باشقەسنه أل اوزاتماملرينی وآلات حربدن هيچ برشی آلماملرينی تكليف ايتدی . آنلرده شو شروطه

راضى اولارق برر دوه‌ايله نه كوتوره‌بيلديلرسه آنكله بعضيسى شامه وبرقاچ عائله‌ده خيبره كيتديلر وآنلركماللرينى رسول‌الله مهاجرينه تقسيمله مهاجرينك معيشتلرينى انصار كرام اوزرندن قالديردى . چونكه ؛ مهاجرينك ماللرى مكه‌ده قالديغى ايچون نفقه‌لرى اكثريا انصارك معاونتيله حصوله كليوردى . ايشته شومنوال اوزره يهوددن (بنى نضير)ك ترك دياره مجبور اولملرى اوزرينه وقعه‌يى تفصيل ايتمش وامت محمده سرمايه اولمق اوزره جناب حق بو آيتلرى انزال بيورمشدر .

جزيرة العربدن اول طرد اولونان اهل كتابدن بونلر اولديغى ايچون **اول الحشر** تعبير اولونمشدر . ياخود **حشر ثانى؛ قيامت** اولديغندن بوكا **اول حشر** ديلمشدر وبو توجيه ارض شامك ارض محشر اولمسنه دلالت ايدن اثرلرى تأييد ايدر . چونكه ؛ اول حشر شامه اولونجه اولك ثانيسى‌ده شامه اولمق ظاهردر . زيرا ؛ اولك ثانيسى آنجق او اولك يرنده اولمق ايجاب ايدر . يهوده رسول‌اللهك مدينه‌دن چيقك امرينى ويرديكنده يهودك « نره‌يه چيقالم ؟ » سئواللرينه جوابده (الى ارض المحشر) بيورديغى‌ده مرويدر . بناءً عليه ؛ ابن عباس حضرتلرى « بركيمسه ارض محشرك ارض شام اولاجغنده شبهه ايدرسه بو آيتى اوقوسون » بيورمشدر .

بو آيت اهل اسلامك سلامتى ايچون برقومك مملكتلرندن طرد اولونملرينك جوازينه دلالت ايدر . چونكه ؛ اولياء امور مصلحت عامه‌يى مفسد وملحدلرك طرد وتبعيدنده كورونجه بلا تردد تبعيد ايدرلر وتبعيدلرى‌ده شرعاً جائزدر . زيرا ؛ منفعت عامه ضمننده مضرت خاصه اختيار اولونمق قواعد شرعيه‌مز اقتضاسندندر .

*
* *

واجب تعالى يهوددن (بنى نضير)ك مدينه‌دن اخراجنه اشارتدن صوكره اخراجك كيفيتنى وآنلرى اخراج ايتمك اهل ايمان حقنده بويوك نعمت اولديغندن نعمتنى تعداد ايتمك اوزره ﴿ مَا ظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا اَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَاَتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا ﴾ بيوريور .

[اى مؤمنلر ! سز يهودك مدينه اطرافندن چيقاجقلرينى ظن ايتمزديكز وآنلرده كندى قلعه‌لرينى اللهك غضبنه مانع اولاجق ظن ايتمشلردى . حالبوكه بو ظنلرى يا كليشدى . زيرا ؛ اللهك عذابى آنلره ظن وتخمين ايتمه‌دكارى جهتدن كلدى .]

يعنى ؛ اى مؤمنلر ! يهودك قوت وشوكتلرينه وماللرينك كثرتنه وقلعه‌لرينك متانتنه باقارق آنلرك مدينه‌دن چيقوب كيده‌جكلرينى ظن ايتمه‌ديككز كبى ظاهر حاله نظر ايده‌رك آنلرك ترك ديار ايده‌جكلرى خاطريكزه بيله كلمزدى وآنلرده ظن ايتديلركه قلعه‌لرى اللهك عذابنى آنلردن منع ايدر . حالبوكه بو ظنلرك جمله‌سى فاسد ايدى . زيرا ؛ آنلرك اصلا خاطرلرينه خطور ايتمه‌ين يردن اللهك بلاسى وامرى آنلره كلدى . بناءً عليه ؛ ظنلرى بوشه كيتدى . **ياخود** اهل ايمانك ظن ايتمه‌ديكى جهتدن اللهك نصرتى وعنايتى كلدى كه (بنى نضير) يهوديلرينك كيتمسيله آنلرك حيله‌لرندن قورتولديلر .

﴿ وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِاَيْدِيهِمْ وَاَيْدِى الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا اُولِى الْاَبْصَارِ ﴾

[الله تعالى يهوديلرك قلبلرينه قورقو قويدى . بناءً عليه ؛ آنلر كندى اللرى ومؤمنلرك اللرى ايله خانه‌لرينى خراب ايتمكه باشلاديلر . اى كوز صاحبلرى ! بو حاللردن عبرت آلك .] زيرا ؛ بوكبى حاللر عبرته شاياندر .

يعنى ؛ آنلرك ظن ايتمه‌دكارى جهتدن اللهك قهرى كلدى . زيرا ؛ مهم وقعه‌لرده ايشلرينى تدبير ايدن رئيسلرى قتل اولونونجه قوتلرى ضعفه تبدل ايتدى وشوكتلرى قيرلمغه باشلاديغى ايچون الله تعالى قلبلرينه قورقو وتلاش ويردى . بناءً عليه ؛ امنيتلرى بوتون بوتون سلب اولونديغندن كندى أولرينى كندى اللريله ييقمغه باشلاديلر ومؤمنلرده آنلره معاونت اولمق اوزره أولرى تخريبده آنلره ياردم ايتديلر . يهوديلرك تخريبدن غرضلرى ؛ مسلمانلره قالماسون ومسلمانلرك تخريبدن غرضلرى ايسه آنلرك صاقلاناجقلرى خانه‌لرى برآن اول ازاله اولونسون وكوزلرى اوكنده نجه سنه‌لردر ياپوب يوغوردقلرى ووجودلرنده‌كى روحلرى مثابه‌سنده قيمتلى اولان خانمانلرينى تخريبله عذابلرينك زياده اولمسى

واسلامك علویتنی آنلره کوسترمك ایدی . یهودیلر متین قلعه‌لرینه ومالّرینك چوقلغنه وقوت وقدرتلرینه استناد ایده‌رك اهل اسلامی هیچه صایارکن واهل اسلامده کندیلرینك ضعفنه نظر ایده‌رك یهوددن تحاشی ایدرکن بردنبره جناب حقك رسولنه عنایتی ظهور ایده‌رك ضعیف عد اولونانلرك قوی وقوی عد اولونانلرك ضعیف اولوب احوال آنی اولارق تبدل ایدیویرنجه بصیرت صاحبلرینك بو احوالدن عبرت آلملرینی ومسئله‌یی درین دوشونوب سطحی کچمه‌ملرینی جناب حق اهل بصیرته توصیه بیورمشدر . چونکه ؛ یهودیلر قوتلرینه اعتماد ایدرکن قوتك فائده‌سی اولمادیغنی آکلادیلر وعقل صاحبی اولان بو وقعه‌یی کوزیله کورونجه بیاسون و کورسونکه قوته اعتمادك فائده‌سی یوق ایمش . بناءً علیه ؛ قوی قوتنه وزاهد زهدینه وعالم علمنه وغنی غناسنه ومتبوع اتباعنه اعتماد ایتمه‌سون . زیرا ؛ اللهك غیری‌یه اعتمادده فائده اولمادیغنی شو وقعه تمامیله ایضاح ایتمشدر.

یاخود عبرتله امرك مرجعی ؛ کفرك ونقض عهدله غدر ایتمه‌نك عاقبتیدر. بوکانظراً عبرتله امرك معناسی « ای مؤمنلر ! سز یهودیلردن عبرت آلك . زیرا ؛ یهودیلر محمد علیه‌السلامه کفرلریله برابر اهل اسلامه نقض عهدله غدر ایتمك ایسته‌دکلرندن دنیاده ترك دیار ایده‌رك مالّرینی ویوردلرینی اهل اسلامه ترکه مجبور اولدیلر. بناءً علیه؛ کوزیله کورن و عقلیله ادراك ایدن ارباب اذعان بو وقعه‌یی کوزی اوکنه کتیرسون ونقض عهدك نتیجه‌سی نه‌یه منجر اولدیغنی عقلیله دوشونسونکه کندیسی بویله عاقبت فنا نتیجه ویره‌جك یولسزلغه جسارت ایتمسون » دیمکدر . شو حالده آیت ؛ عقلی واذعانی اولان کیمسه‌نك وقوعاتدن عبرت آلمسی واجب اولدیغنه دلالت ایدر . زیرا سعید اولان کیمسه؛ غیرك حالندن عبرت آلان کیمسه‌در وعاقل اولانده هر شیئی بر درس عبرت اولارق قبول ایدندر .

بو آیتده بیان اولونان وقعه‌ده اك زیاده عبرت آلنه‌جق شی؛ یهودك کندیلرینی حفظ ایدرامیدنده بولوندقلری وفوق العاده اعتماد ایتدکلری خانه‌لرینی کندی أللری ایله تخریبه باشلاییویرملریدر . بوحادثه قدرت الٰهیه‌نك کمالنه وحکمت الٰهیه‌نك متانتنه پك بویوك دلیلدرکه اك زیاده حامی عد ایتدکلری خانه‌لرینی کندی أللریله تخریب ایتمك شایان استغرابدر. مؤمنلرك تخریبلرینه کلنجه ؛ یهودیلر أولرینی ایچرودن مؤمنلرده قلعه‌لرینی طیشارودن

تخریب ایتمشلردر . یاخود یهودیلری تخریبه سوقه سبب مؤمنلر اولدقلری جهتله هم کندیلری همده مؤمنلر تخریب ایتمش اولدیلر .

خلاصه ؛ اللهك غیری‌یه اعتمادك فائده‌سی اولمادیغی واللهك مراد ایتدیکی عذابه هیچ برشیئك مانع اولامیه‌جغی وکفرك ونقض عهدك نتیجه‌سی فنا اولدیغی وانسانلرك ظنی خلافنه احوالك درحال تبدل ایتدیکی وعقل وبصیرت صاحبلرینك بوکبی وقایعدن عبرت آلملری واجب اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*

* *

واجب تعالی یهودیاری مدینه‌دن اخراج ایتدیکنی بیاندن صوکره اکر اخراج آنلر حقنده مقدر اولمامش اولسه دنیاده عذاب اولوناجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَوْلَا اَنْ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاۤءَ لَعَذَّبَهُمْ فِى الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ﴾ بیوریور .

[اکر الله تعالی او یهودیلر اوزرینه وطنلرندن طرد وتبعید اولملرینی مقدر قیلمامش اولسه ایدی البته آنلره دنیاده باشقه‌جه عذاب ایدردی وآنلر ایچون آخرتده جهنم عذابی واردر .]

یعنی ؛ او یهودیلر اوزرینه الله تعالی ترك دیاد ایتملرینی ووطنلرندن اوزاق اولاجقلرینی لوح محفوظده یازمامش اولسه ایدی البته آنلره دنیاده قتل واسارت وسائر انواع عذابله عذاب ایدردی وآنلر ایچون آخرتده آتشله عذاب واردر . لکن الله تعالی آنلری عذاب دنیویه ایله عذاب ایتمه‌دی . زیرا ؛ وطنلرندن اوزاق اولملرینی مقدر قیلمشدی . ترك وطن ایسه دیکر عذابلره مقابل برنوع عذاب دنیویدرکه انسانلر ایچون قهرآملکتلرندن طرد اولونمق قدر آجیسی اونوتولماز برعذاب اولاماز. چونکه ؛ أولمش اولسه قورتولوره لکن ترك دیار ایتمك أولوم کبی دکلدر . زیرا ؛ الفت ایتدیکی شیلرك جمیعسی و عمرینك حاصلاتی اولان ثروت وسائره‌سنی ترك ایتدیکی جهتله هر برینك خاطره‌سیله کونلرجه معذب اولدیغی کبی طبع بشره مخالف اولان ذلتله خانماننی ترك ایتمك خاطردن

چيقار برحقارت دكلدر . بناءً عليه؛ قهراً وطندن طرد اولونمق جمله عذابه مقابل اولديغنه بو آيت دلالت ايتديكی كبی بونكله قالمايوب آنلر ايچون بهمه حال آخرتده عذاب اولاجغنه دخی دلالت ايدر . جلاء ؛ رذالتله وطندن اوزاقه قيلنمقدر .

*
* *

واجب تعالی يهوديلرك مبتلا اولدقلری طرد وتبعيدی بياندن صوكره بوبلانك بعض اسبابنی بيان ايتمك اوزره ﴿ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَاۤقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاۤقِّ اللّٰهَ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴾ بيوريبور .

[شو يهوديلر اوزرينه نازل اولان بلا آنلرك الله تعالی يه ورسولنه مخالفتلری سببيله در. هر كيمسه كه الله تعالی يه مخالفت ايدرسه الله تعالی آ كا عذاب ايدر . زيرا ؛ اللهك عقابی شدتليدر .]

يعنی ؛ يهوددن (بنی نضير) قبيله سنك ترك وطن ذلتنه معروض قالملرينك سببی ؛ انتقام صاحبی اولان الله تعالی نك ورسولنك امرلرينه مخالفت ايدوب حكملرينه اطاعتدن چيقملريدر . اكر بر كيمسه اللهه مخالفت ايدرسه الله تعالی آ كا عذاب ايدر . زيرا ؛ امرينه مخالفت ايدنلره اللهك عذابی شدتليدر .

اللهه مخالفت رسول اللهه مخالفتی مستلزم اولديغندن آيتك ايكنجی فقره سنده رسولنه مخالفت ذكر اولونمامشدر . چونكه ؛ اللهه مخالفت رسوله ورسوله مخالفت اللهه مخالفتی مستلزمدر. زيرا ؛ رسولك امری اللهك وكذلك اللهك امری رسولنك امری اولديغی جهتله احدهايه اطاعت آخره اطاعتك وبرينه مخالفت ديكرينه مخالفتك عينيدر . آيت جليله هرنه قدر يهوديلر حقنده نازل اولوب آنلرك مخالفتلرينی ومخالفتلری اوزرينه ترتب ايدن جزاپی بيان ايديورسه ده اللهه ورسولنه مخالفت ايدن عاصيلرك جمله سی حقنده احكامی جاری اولديغندن بالعموم انسانلری مخالفتدن منع ايتديكی كبی مخالفت ايدنلرك بوكبی بلالره مبتلا اولاجقلرينی دخی بيان ايتمشدر .

ابوالسعود افنديننك بيانی وجهله بو آيت جليله طريق برهانی صورتيله مقصده دلالت

ايدر. بناءً عليه؛ قياس منطقی بی تقرير شويله در: « يهوديلر شو عذابه مستحقلردر . زيرا ؛ آنلر اللهه ورسولنه مخالفت ايتديلر . هر كيمسه لركه اللهه ورسولنه مخالفت ايده لر ، آنلر عذابه مستحقلردر . اوحالده يهوديلر شو عذابه مستحقلردر » ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی يهوديلرك وطنلرندن طرد وتبعيدلرينه قرار ويرلديكنی بياندن صوكره قرار واقع اوزرينه رسول الله واصحابی طرفندن وقوعبولان تضييقك رضاء الٰهی يه موافق اولديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ اَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَاۤئِمَةً عَلٰۤى اُصُولِهَا فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ ﴾ بيوريبور .

[ای مؤمنلر ! دشمنلريكزك بك قيمتلی اولان خرما آغاجلرينك بعضيلرينی سزك كسمكز وياخود كسمكسزين كوكی اوزرنده قائم اولديغی حالده ترك ايتمكز اذن الٰهی ايله در وآغاجلرينی كسمك اوزره وارد اولان اذن الٰهی امره مخالفت ايدوب احكام الٰهيه دن چيقمش ودعوته اجابت ايتمه ين فاسقلری حقير وذليل قيلمق ايچوندر .]

فخررازينك بيانی وجهله رسول الله اصحابيله برابر (بنی نضير) ك قريه لرينی محاصره ايتمك وخرمالرينی كسمك و بوستانلرينی ياقمق ويقمق صورتيله آنلری تضييقه باشلاينجه يهوديلر « يا محمد ﷺ ! سن دعواكده صلاح مرادايدرم ديركن شمدی فساده باشلادك. ربك تعالی سكا بويله می امرايديبور؟ » ديملری اوزرينه اصحاب اختلافه باشلاديلر. بعضيلری آغاجلری كسمك وبعضيلری ده كسمه مك جهتنی اختيارله تصادم افكار باشلاينجه مسئله نك رضاء الٰهی يه موافق اولديغنی بيان ايتمك واختلافه نهايت ويرمك اوزره بو آيت نازل اولمشدر.

يهوديلرك خرمالرينك هپسی كسيلمه يوب بلكه بعضيلری اولديغنه اشارت ايچون بعض دلالت ايدن (من) لفظی وارد اولمش وآغاجلری كسمك وكسمه مك هرايكيسی ده مساعدهٔ شرعيه ايله اولديغنه اشارت ايچون تخييره دلالت ايدن (او) كلمه سی وارد اولمشدر. بناءً عليه؛ دشمنلری تضييق وحسرتلرينی تزييد ايچون باغلرينی وباغچه لرينی ياقمق ويقمق جائز اولديغی كبی علی حاله ترك ايتمك ده جائزدر .

بو آیتدن استدلال ایدەرك ائمهٔ حنفیەنك اجتهادیدە بومنوال اوزرەدر . یعنی دشمنلرك شوکتلرینی قیرمق وجماعتلرینی طاغیتمق وآنلره عذاب ایتمك نەیە متوقف ایسه آنی ایشلەمك مشروعدر . کافرلرك بو کبی فلاکتلره مستحق اولملرینك سببی ؛ کندی کناهلری اولدیغنه اشارت ایچون ضمیر موضعنده اسم ظاهر اولارق (الفاسقین) لفظی وارد اولمش وشانلرینی تحقیر ایچون فسقله تشهیر وتسجیل اولونمشلردر . چونکه فسق ؛ طریق حقدن چیقمقدر . طریق حقدن چیقانلر دنیاده وآخرتده هر درلو جزایه مستحقلردر .

*
* *

واجب تعالی کافرلره نازل اولان عذابی بیاندن صوکره آنلردن آلنان اموالده معاملەنك نەیولده اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلٰى مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ بیوریبور .

[یهودیلردن الله تعالینك رسولی اوزرینه رد ایتدیکی اموالی اغتنام ایتمك اوزره سز آت ایله وسائر بینکلرله الغار ایتمەدیکز . شو حالده او اموال غنیمتی آلمق ایچون سیر سریعله امککز کچمەدی ولکن الله تعالی پیغمبرلرینی دیلەدیکی کیمسەلره مسلط قیلار . زیرا ؛ الله تعالی هر شی اوزرینه قادردر .]

یعنی ؛ (بنی نضیر) یهودیلرینك مالّرندن اللهك رسولنه اعاده ایدەرك ویردیکی اشیانك کافەسی خاصةً رسول اللّهکدر . بناءً علیه ؛ رسول الله دیلەدیکی محله صرف وایستەدیکی کیمسەلره صدقه ایدر . شو حالده سزك مداخلەیه حقکز یوقدر . زیرا ؛ سز اومالی تحصیل وجمع ایتمك ایچون آت ودوه ایله سرعت ایدەرك کیدوب مشقت چکمەدیکز ولکن الله تعالی رسوللرینی دیلەدیکی کیمسەلره مسلط قیلار وزحمتسز ومشقتسز آنلرك مالّرینی ویوردلرینی رسوللرینه تسلیم ایدر . زیرا ؛ الله تعالی رسوللرینك دشمنلرینی قهر واهلاك ومالّرینی دوستلرینه رد وتسلیمه و دشمنلرینك قلبلرینه خوف واندیشه القاسنه وبونلرك امثالی ممکن اولان هر شی اوزرینه قادردر .

بو آیتده یهودك اللرنده بولونان مالّرینه بحقٍ مستحق اولمایوب کفرلری سببیله بغیر حقٍ متصرف اولدقلرینه وبحقٍ رسول اللهه واهل اسلامه لایق اولدیغنه اشارت ایچون رد واعاده معناسنه اولان (آفاء) کلمەسی وارد اولمشدر . چونکه ؛ واجب تعالی ناسی عبادت ایچون خلق ایتدیکی کبی ناسك اللرنده بولونان مالّرینیده عبادتە وسیله اولمق ایچون خلق ایتدیکندن عاصیلرك وبالخاصه کافرلرك اللرنده بولونان مالّری بحقٍ مؤمنلره لایق اولوب کافرلرك اللرنده بولونمسی عبادته صرف اولونمادیغندن طولایی عاریت وبلااستحقاق متصرف اولمشلردر . بناءً علیه ؛ کافرلردن آلارق مؤمنلره تسلیمنه رد واعاده دنیلمشدر . کأن عاصیلر مطیع اولانلرك حقلرینی غصب ایتمشلرده صوکره صاحبنه اعاده اولونمش کیدر .

(بنی نضیر) ك ترك ایتدکلری اموالك کافەسی رسول اللهه مخصوص اولدیغنه اشارت ایچون عمومه دلالت ایدن ماء شرطیه وارد اولمش و بو جملهٔ شرطیەنك جزاسی کلامده مقدردر که (فهو لرسول الله) یعنی « یهودك ترك ایتدیکی اموال آنجق رسول اللهه مخصوص اولوب باشقەسنه تجاوز ایتمز » دیمکدر .

فخر رازینك بیانی وجهله (فما اوجفتم) جملەسی اموال یهودك رسول اللهه مخصوص اولمسنه علت وسببدر . چونکه ؛ اصحاب کرام (بنی نضیر) ك رسول اللهه دور اولونان اموالی خیبردن آلنان اموال غنیمته قیاسله محاصرەده حاضر اولان غزات بیننده تقسیم اولوناجق ظننده بولونمالری اوزرینه جناب حق بو ظنلرینك یاکلیش و (بنی نضیر) ك ترك ایتدیکی اموال ، غنیمت اولمایوب اللهك رسولنه عطیەسی اولدیغنی و اموال غنیمتله اموال فیء بیننده فرق بولوندیغنی بیان بیورمشدر . چونکه اموال غنیمت ؛ آت ایله دوه ایله اوزاق یوله کیتمك وکافرلرله محاربه ایتمك ایله وبر چوق زحمتلرله آلنان اموالدر . بنی نضیرك اموالنه کلنجه ؛ زحمتسزجه حاصل اولوویرمشدر . زیرا ؛ یوقاروده بیان اولوندیغی وجهله بنی نضیرك قریەلری مدینەیه ایکی میل مسافەده اولدیغندن اورایه کیتمك ایچون اصحابك بیننده احتیاجلری اولمادیغندن یایا اولارق کیدیویردیلر . حتی رسول اللهدن باشقه بینیدلی یوقدی ، آنجق رسول الله بر دوەیه بینمشدی . کرچه بنی نضیری محاصره وآنلرله جزئی محاربه وقوعبولمش ایسەده آز زمان ایچنده الله تعالینك آنلره قورقو القاسیله ترك دیاره راضی اولدقلرندن مقاتله اولمامش منزلەسنه تنزیل اولونارق آنلرك متروکاتنه

فىٔ تعبير اولونمشدر . چونكه كافرلرك اللرندن حرب وضربله آلنان اموال غنيمت ؛ ومشقتسز آلنان اموال فىٔ تعبيرى تعبيرات شرعيه‌دندر. ايشته بنى نضيرك اموالى زحمتسز اله كچديكندن جناب حقك رسولنه عطيه‌سى اولديغى جهتله تصرفنى رسول اللهه تخصيص بيورمشدر . يعنى « اى مؤمنلر ! سز بنى نضير اوزرينه هجومكزده سائر غزالرده كوريلان زحمت كبى زحمت چكمه‌ديككزدن و بينده محتاج اولماديغكزدن آنلرك متروكاتنى تقسيمه استحقاقكز يوقدر » ديمك اولور . آنجق رسول الله مهاجرينك احتياجلرينى نظر دقته آلارق (بنى نضير) ك اموالنى مهاجرين بيننده تقسيمله انصار كرام اوزرندن مهاجرينك مشقتلرينى قالديرمقله هرايكى صنفه رعايت بيورمشدر. يالكز انصاردن اوچ كيمسه كه (ابو دجانه) و (سهل بن حنيف) و (حارث بن صمه) نك احتياجلرينه بناءً آنلرى ده تقسيمده داخل ومشترك قيلمشدر .

*
* *

واجب تعالى اهل قرانك ترك ايتمش اموالك رسولنه عائد اولديغنى بياندن صوكره اوكبى اموالك مصرفنى بيان ايتمك اوزره ﴿ مَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَىْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ ﴾ بيوريبور .

[اهل قرانك اموالندن اللهك رسولى اوزرينه رد واعاده ايتديكى شى ؛ الله تعالى ورسولى ورسولنك اقربالرى ويتيملر ومسكينلر ويولجيلر ايچوندركه بومنوال اوزره تقسيم سزدن زنكينلر بيننده تداول ايدر بر شى اولماسون ايچوندر .]

يعنى ؛ محاربه‌سز ومقاتله‌سز كافر اولان قريه‌لر اهاليسنك هرنوع اموالندن اللهك رسولنه اعاده صورتيله احسان ايتديكى اموال فىٔ دن اولاً بر حصه‌سى الله تعالى‌يه مخصوصدر. اللهك حصه‌سيله كعبهٔ معظمه وسائر مساجد اسلاميه تعمير اولونور . ثانياً بر سهمى رسول اللهه مخصوصدركه آنكله رسول الله حال حياتنده اولاد وعيالنك نفقه‌سنى تدارك

بيورر ورسول اللهك وفاتندن صوكره سهم نبويلرى امام زمانه مصرف اولور وياخود عساكر اسلاميه وسد ثغوره صرف اولونور. الله تعالى‌نك ورسولنك حصه‌لرندن صوكره اموال مذكوره‌دن بر حصه‌سى رسول اللهك اقربالرى (عبد المطلب) و (هاشم) اولادينه‌دركه رسول اللهه قرابت نسبيه‌لرى اولانلره صرف اولونور . بوندن صوكره برر حصه يتيملره وفقيرلره و زوكورت يولجيلره صرف اولونور . شو منوال اوزره تقسيمك حكمتى ؛ زمان جاهليه‌ده اولديغى كبى سزدن زنكينلر بيننده تداول ايدر برشى اولماسيدر . چونكه ؛ زمان جاهليه‌ده بوكبى اموالى زنكينلر ثروتنه واشراف شرفنه وارباب منصب منصبلرينه استناد ايده‌رك تقسيم ايدرلر وارباب احتياجك احتياجنى نظر اعتباره آلمازلر وحقلرينى ضايع ايتمكله انسانلر آره‌سنده انتظامى محافظه‌يه يكانه خادم اولان عدالتى اخلال ايدرلردى . ايشته شو عادت جاهليه‌يه اتباع اولونماسون ايچون جناب حق قرآنده بالذات تقسيمله قوللرينه حقيقتى بيان بيورمشدر .

واجب تعالى‌نك بو تقسيمى انسانلر آره‌سنده يكديكرينك حقوقنه تجاوز ايتمه‌مك وهركسك حقوقنك محفوظ اولمسى اهم اولديغنى بيان ايچوندر. « اموال فيئك برحصه‌سى الله تعالى‌يه مخصوص » ديمك « مصالح مسلميندن سد ثغوره يعنى حرب جبهه‌لرينه ونهرلر آچيلمق صورتيله عمومك انتفاعنه وكوپريلر ياپمق وبونلرك امثالى كبى منفعت عموميه‌يه صرف اولونور » ديمكدر ، يوقسه حاشا اللهك احتياجى وارده بر حصه‌ده آكا آيريلور معناسنه دكلدر .

بو آيت ؛ بوندن اولكى آيتك بيانى متابه‌سنده اولديغندن ادات عطف ترك اولونمشدر. چونكه ؛ عطفده معطوفله معطوف عليه بيننده مغايرت اولمق لازمدر . بناءً عليه ؛ بوراده مغايرت اولماديغى ايچون عطف ترك اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالى اموال فيئك رسولنه راجع اولديغنى وقرآنده مصرفنى بياندن صوكره هرخصوصده وبالخاصه اموالى تقسيم خصوصنده رسولنك امرينه ونهينه اتباع لازم كلديكنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴾ بيوريبور .

[شول شيئى كه سزه پيغمبريكز امر ايتدى درحال او امره امتثال ايدك وشول شيئى كه آندن سزى پيغمبريكز نهى ايتدى درحال آندن واز كچك ورسول اللهك امرينه ونهينه مخالفتده اللهدن قورقك . زيرا ؛ اللهك عذابى شدتليدر.] شومعنا (آتيكم) ده بولونان (آتى) امر معناسنه اولديغنه نظراً‌دركر. اما (آتى) ويرمك معناسنه اولديغنه نظراً معناى آيت : [اى مؤمنلر! اموال فيئك معناسنى بيلدكدن صوكره سزك اوزريكزه واجب اولان؛ رسولكز اموال فيئدن سزه هرنه ويررسه درحال آنى آلك. زيرا؛ حقكز اودر. بناءً عليه ويرديكى شيئى آز كورمك كبى برشيئه جرأت ايده‌رك مجادله‌يه قالقيشمايك. چونكه تقسيم ؛ اللهك امريله رسولنه عائد اولديغندن هرنه ويررسه آنى قبول وسكوت ايتمك وظيفه‌كزدر و رسولكز سزى هرنه‌دن نهى ايدرسه نهى ايتديكى شيده هرحالده سزك ايچون برمضرت اولديغندن درحال آنى ترك ايتمكز لازمدر. چونكه؛ رسول اللهك نهيى حكمتدن خالى اولماديغى ايچون همان وقت فوت ايتمكسزك آندن واز كچمك هرمؤمن ايچون بر وظيفۀ دينيه‌در ورسول اللهه مخالفتده اللهدن قورقك. چونكه؛ مخالفت ايدنلره اللهك عذابى شدتليدر .

قرآنده اك زياده مجمل ومفيد وبالعموم احكامى جامع اولان آيتلردن بريسى ده بو آيتدر. چونكه بوآيت ؛ قولاً وفعلاً امر ونهى رسوله شامل اولديغى كبى بوتون منهيات ومأموراته‌ده شامل اولديغندن احكام شرعيه‌يى بوآيت تماميله جامعدر . زيرا ؛ دنيوى واخروى انسانلرك احوالنه متعلق برحكم اولسونده امر ويا نهى رسولدن خارج اولسون اولاماز . بناءً عليه ؛ البته بونلردن برينك مشتملاتندن اولاجغى آشكاردر . چونكه ؛ كرك قرآنده ، كرك حديثده بيان وآنلردن استنباط اولونان احكامك جمله‌سى بزلره ذات نبويلرندن كلديكى ايچون هربرى آنك امر ونهينده داخلدر .

كرچه بوآيت اموال فئ حقنده نازل اولمش ايسه‌ده اعتبار الفاظك عمومنه اولوب سببك خصوصنه اولماديغندن سبب نزول اولان اموال فيئك احكامى‌ده آيتك عمومنده داخلدر .

خلاصه؛ رسول الله هرنه امر ايدرسه آنى طوتمق وهرنه ويررسه تقسيمده اوكا راضى اولمق وهرنه‌دن نهى ايدرسه درحال آندن منهى اولمق امتى اوزرينه واجب وامر

ونهينه مخالفتده اللهدن قورقمق ونفسنى عذابدن صاقينمق لازم ومخالفت ايدنلره جناب حقك عذابى شدتلى اولديغى بوآيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالى اموال فيئك مصرفنى بياندن صوكره اومصرفدن بعضيلرينك حائز اولدقلرى صفتلرينى بيانله شان وشرفلرينى عالمه اعلان واحتياجلرى جهتندن اموال فيئه استحقاقلرينى بيان ايتمك اوزره ﴿ لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴾ بيوريبور.

[اموال فئ فقراء مهاجرين ايچوندر وآنلر شول كيمسه‌لردركه كافرلر طرفندن جبراً وكرهاً مملكتلرندن ومالّلرندن چيقارلديلر . حالبوكه آنلر اللهدن رزق ورضا طلب وآنلر اللهك دينته ورسولنه بحق ياردم ايدرلر . ايشته شو اوصافى حائز اولانلر ايمانلرنده طوغرو وصادقلردر .]

يعنى ؛ اموال فيئه مستحق اولانلر بيان اولونمش ايسه‌ده آنلرك ايچندن اك زياده مستحق اولانلر شول كيمسه‌لردركه آنلر مكه كافرلرى طرفندن جبراً وقهراً مكه‌دن مدينه‌يه هجرته مجبور ايديله‌رك هجرت ايتديلر وآنلر دنياده رزق وآخرتده رضاء الٓهى‌يى طلب ايدر اولدقلرى حالده مملكتلرى اولان مكه‌دن واولرندن ومالّلرندن اخراج اولونديلر ودينى ترويج واعلاء كلمة الله ايتمكله اللهه واحكام شرعيه‌يى نشر وتعميم وتقويه خصوصنده بذل جان ايده‌رك رسولنه ياردم ايدرلر. ايشته بونلر ظاهر وباطن ايمانلرنده صادق اولانلردر.

فخر رازينك بيانى وجهله بوآيتده واجب تعالى مهاجرينك استحقاقلرينه علت وسبب اولمق اوزره آنلرده موجود اولان آلتى صفتى بيان بيورمشدر : برنجيسى؛ فقير اولملرى، ايكنجيسى؛ مهاجر اولملرى، اوچنجيسى؛ مملكتلرندن اخراج اولونملرى، دردنجيسى؛ دنياده رزق وآخرتده رضا طلب ايلملرى، بشنجيسى؛ اللهه ورسولنه ياردم ايتملرى، آلتنجيسى؛

ايمانلرنده صادقه اولملريدر . شو اوصافك جملەسى آنلرك شانلرينه تعظيمى ايجاب ايتديكندن جناب حق بونلرك اموال فيئه استحقاقلرينك زياده اولمسنه بو اوصافى سبب اولارق ذكر ايتمش وبوسيله ايله شانلرينى اعلا بيورمشدر . چونكه ؛ كرك فقر وكرك ديارلرندن جبراً اخراجله هجرت ؛ معيشته احتياج حاصل ايدن اسبابدندر . بوندن صوكره هم امر دنيايى هم ده امر آخرتى آرايوب معطل اولمادقلرينى وبونك ايكيسنى جمع ايتمك كامل اولان كيمسەلرك شانندن اولديغى جهتله شو صفتك آنلرده بولونديغى بيانله شانلرينه تعظيم بيورمشدر . بوندن صوكره رسول اللهك احتياجى زماننده ماللريله وجانلريله هر نوع معاونتده بولوندقلرينى بيانله مزيت مردانه صاحبلرى اولديغى اعلان ايتمش وبونلرك خارجده كوريلن افعاللريله ايمانلرنده صادق اولدقلرينى بيانله شانلرينى اعلاء بيورمشدر . چونكه ؛ ايمانلرنده صادق اولدقلرينى بيانله نفاقدن ونصرتلرينى بيانله بخل وجبانت كبى دنائتدن ورزق وثواب طلب ايتدكلرينى بيانله كسل وعطالتدن تبرئه ايتمكله شو اوصافى حائز اولان ذواتى جناب حق بالذات ثنا بيورمشدر .

*
* *

واجب تعالى مهاجرينك بعض اوصافنى بيانله ثنادن صوكره انصار كرامى ثنا ايتمك اوزره ﴿ وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِى صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا اُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾ بيوريور .

[شول كيمسەلركه آنلر مهاجريندن اول مدينەيى وايمانى كنديلرينه وطن اتخاذ ايتديلر . آنلر كنديلرينه هجرت ايدن كيمسەلرى جاندن سورلر ومهاجرينه اموال فيئدن ويريلن شيدن طولايى نفسلرنده احتياج واضطراب وتشويش كبى برشى بولمازلر وخاطرلرينه كلمز وكنديلرنده احتياج عظيم اولسه دخى غريبلرى ومهاجرلرى كندى نفسلرى اوزرينه اختيارله ترجيح ايدرلر وشول كيمسه كه كندى نفسنك حرص وبخلندن حمايه اولوندى . ايشته آنلر آنجق فوز ونجات بوليجيلردر .]

يعنى ؛ شول كيمسەلركه آنلر مهاجرين هجرت ايتمزدن اول مدينەيى كنديلرينه مكان اتخاذ ايدەرك وقرارلاشمش مكان منزلنده ثابت ايمانله ايمان ايتديلر . آنلر دينداشلرى اولان اهل ايماندن كندى طرفلرينه هجرت ايدنلره خالصاً لوجه الله محبت ايدر ومحبتك اثرينى خارجده مهاجرينه معاونتله فعلاً اظهار ايدرلر وهجرت ايدن مؤمن برادرلرينه كمال محبتلرندن رسول اللهك مهاجرينه ويرمش اولديغى اموال فيئدن كندى نفسلرنده حسد وبغض وعداوت كبى اخلاق ذميمەدن برشى بولمازلر وانصار كرام مهاجرينه فرط محبتلرندن كنديلرينك شدت احتياجلرى اولسه دخى آنلرى كندى اوزرلرينه اختيارله تقديم وترجيح ايدرلر وشول كيمسه كه نفسنك حرص وطمعندن حفظ اولونارق نفسنه مخالفتله اشتهاسندن منع ايتدى . ايشته شو اوصافى جامع اولوب آداب مروت واخوتى محافظه ايدەرك فى سبيل الله اخوانه اطعام طعامله وخانەسنده اوتورتمقله احتياجلرينى دفع ايدن ذوات مشار اليهم قورقدقلرندن قورتولوب اومدقلرينه نائل اولمقله فوز ونجات بوليجيلردر .

بو آيتده انصار كرامك ايمانلرى ثابت اولديغنه اشارت ايچون ايمانه لفظى دار اوزرينه عطف اولونمشدر . چونكه ؛ انصار ايمانلرينى كنديلرينه حامى وحافظ قيلارق وطن عد ايتديلر . انسانك وطنى كندينى محافظه ايتديكى كبى آنلركده ايمانلرى كنديلرينى محافظه ايتديكى بيان اولونمشدر . انصارك علو جناب واخلاق حميده صاحبى اولدقلرينى بيان ايچون جناب حق هر اكرامك ومروتك اساسى اولان محبتلرينى بياندن صوكره محبتلرينك اثرينى خارجده اظهار ايتدكلرينى بيان ايچون مهاجرين حقنده اصلا اثر اغبرار وبغض وحسد كبى برشيلر كوسترمەدكلرينى بيان بيورمشدر .

مهاجرينه ويريلن اموال فيئدن انصارك خاطرينه احتياجدن نشأت ايدن اوصاف ذميمەدن برشى كلمەمشدر . انصارك محبتلرى حقيقى اولديغنى بيان ايچون كنديلرينك اشد احتياجلرى اولديغى حالده مهاجرينى كندى اوزرلرينه تقديم ايتدكلرينى بيان بيورمشدر . چونكه ؛ انصار كرام مهاجرلرى هرشيلرينه مشترك قيلدقلرى كبى حتى حرمى ايكى اولان برينى رضاسيله تطليق ايدەرك مهاجريندن برينه تزويج ايتديكى دە مرويدر . الك نفيس مالرنده مهاجرينى كنديلرينه ترجيح ايتدكلرى بو آيتك صراحتيله بيان اولوندى وآيتك سبب نزولى دە بو معناى تأييد ايدر . زيرا سبب نزول ؛ (بنى نضير) طرد اولونونجه رسول الله

« اموالکزده کمافی السابق مهاجرینی شریك قیلارسه کز اموال فیئدن سزه‌ده حصه ویره‌یم وایسترسه کز مهاجرینی مالکزه قاریشدیرمایك، اموال فیئی یالکز آنلره تقسیم ایده‌یم؟ » بیورنجه « مالمزی‌ده تقسیم ایدرز اموال فیئی‌ده مهاجرلره تقسیم ایدرز ، بز برشی آلمایز » دیملری اوزرینه بو آیت نازل اولمشدر .

واجب تعالی بوندن اولکی آیتده مهاجرینی آلتی صفتله ثنا بیوردیغی کبی بو آیتده‌دخی انصاری آلتی صفتله ثنا بیورمشدر . برنجیسی ؛ **ایمانلرینی وطن متابه‌سنده طوتاره کندیلرینه حامی عد ایتملری** ، ایکنجیسی؛ **مهاجرینه محبتلری** ، اوچنجیسی ؛ **مهاجرینه ویریلن عطیه‌دن حسد وبغضه کبی نفسلرنده برشی بولماملری** ، دردنجیسی؛ **کندی احتیاجلری اولسه‌دخی مهاجرینی کندی‌اوزرلرینه ترجیح ایتملری**، بشنجیسی ؛ **بخلدن نفسلرینی محافظه ایتملری** ، آلتنجیسی ؛ **شو صفتلرك اثری اولاره دنیاده وآخرتده فوز ونجات بولملریدر .**

بو آیتده فوز ونجاته سببدن بریسی‌ده شحدن نفسنی وقایه اولدیغی بیان اولونمشدر . چونکه شح ؛ **بر حرص شدیدله بخلکه مبتلا اولانه کیمسه‌یی ارتکاب محارمه قدر سوق ایدر وبخلك اك فناسنی انتاج ایدر بر حالت روحیه ونفسیه‌در** . بناءً علیه ؛ بویله محرماتی ارتکابه سبب واساس اولان‌شیدن نفسنی محافظه‌یه موفق‌اولان کیمسه‌البته نجات‌بولیجیدر .

بعض علما نفسی‌شحدن وقایه‌یی شویله تفسیر ایتدیلر : اللهك نهی ایتدیکی شیئی آلمایان واللهك امر ایتدیکی شیئی ویرمکدن چکینمه‌ین کیمسه نفسنی شح دنیلن بخلدن محافظه ایتمش اولور. بو معنایی حضرت جابرك رسول اللهدن روایت ایتدیکی برحدیث شریفی‌ده تأیید ایدر. رسول الله (اتقوا الظلم فان الظلم ظلمات یوم القیمة واتقوا الشح فان الشح اهلك من کان قبلکم حملهم علی ان سفکوا دمائهم واستحلوا محارمهم) بیورمشدر . یعنی « سز ظلمدن صاقینك . زیرا ظلم ؛ یوم قیامتك قارانلقلریدر وسز حرصله بخلدن چکینك. زیرا حرصله بخل ؛ سزدن اول کچنلری اهلاك ایتدی . چونکه بخل و حرص ؛ اول کچن امتلری قانلرینی دوکمکه وحرام اولان شیلری حلال عد ایتدیرمکه قادار کوتوردی » دیمکدر .

ایشته بو حدیث شریف شحك انسان ایچون مهلك بر مرض شدید اولدیغنی بیان ایتمشدر.

نفسی مهلك اولان شو مرضدن نفسنی وقایه ایدن کیمسه‌نك فلاح بولاجغنی جناب حق بو آیتده بیان بیورمشدر. بناءً علیه؛ شو مهلك مرضدن عاقل اولان کیمسه‌نك توقیسی واجبدر.

*
* *

واجب تعالی اولاً مهاجرینی وثانیاً انصاری ثنا ایتدکدن صوکره مؤمنلردن ایمانله سبق ایدنلره محبت ایدن اهل ایمانی ثنا ایتمك اوزره ﴿ وَالَّذِینَ جَاؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ یَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِینَ سَبَقُونَا بِالْاِیمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِی قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِینَ اٰمَنُوا رَبَّنَا اِنَّكَ رَؤُفٌ رَحِیمٌ ﴾ بیوریور .

[شول کیمسه‌لرکه آنلر ابتدا هجرت ایدن مهاجرلردن صوکره کلدیلر . ربلرینه مناجاتلرنده آنلر دیرلرکه « ای بزم ربمز ! بزی وبزدن اول ایمان ایده‌رك ایمانلریله بزی ایلری کچمش اولان اخوان دینمزی مغفرت ایت وبزم قلبلریمزده شول کیمسه‌لره حسد وبغض وعداوت کبی فنا اخلاق خلق ایتمه . ای بزم ربمز! زیرا؛ سن قوللریکی اسیرکه‌ییجی ویارلیغاییجی‌سك.] بناءً علیه؛ بزی وجمله اهل ایمانی رحمتکله یارلیغا وبزلردن حسب البشریه صادر اولان کناهلریمزی ستر ایت وقلبمزده بالعموم مؤمنلره قارشی بغض خلق ایتمه‌که رابطهٔ اخوته‌خلل کلمه‌سون واهل ایمان یکدیکرینه قارشی اخوتك ایجاباتنی محافظه ایتسون » دیمکله دعا ایدرلر .

فخر رازینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله بو آیت اصحابدن صوکره الی یوم القیام کلن اهل ایمانه شاملدر . چونکه ؛ « اصحابدن صوکره کلنلر » کلامی الی یوم القیام کلنلره شاملدر . صوکره کلنلرك اصحابه و اصحابدن صوکره کلوب ودعا ایدن کیمسه‌دن اول کچنلرك جمله‌سنه تعظیمله رعایته بورجلو اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . چونکه ؛ اصحابدن وسائر کندندن اول کچن اهل ایمانه بغض ایدن بو آیتدن خارج دیمکدر . زیرا؛ الله تعالی اهل ایمانی بو سوره‌ده **اوچ** تقسیم بیورمشدر : **برنجی مرتبه ؛ مهاجرین** ، **ایکنجی مرتبه ؛ انصار** ، **اوچنجی مرتبه ایسه بونلره تابع اولوب تعظیم ورعایتله دعا ایدنلردر .**

شو حالده بر مؤمن مهاجريندن ويا انصاردن اولمازسه بو آيتده تعريف اولونديغى وجه اوزره جمله اهل ايمانه دعا وكندندن اول كچنلره محبت وتعظيم ايدنلردن اولور. شو اوچ مرتبه‌دن برنده بولونامايانك البته اهل ايمان مراتبندن خارج اولاجغى شبهه‌سزدر. بناءً عليه؛ اصحابدن مهاجر وانصاردن اولمايان بركيمسه‌نك بارى اوچنجى مرتبه‌ده بولونان مؤمنلرك زمره‌سندن اولمغه سعى ايتمسى وظيفهٔ دينيه‌دندر. صوكره كلنلرك اول كچنلره دعا ايتملرى وآنلرك قدرلرينى تقدير ايده‌رك آنلره تعظيم ومحبت ايتمسى قدرشناسلق وآنلردن بزه متسلسلاً كلن عنعنات دينيه نعمتنه شكر ايتمكدر. مؤمنلر ايچون دعالرنده اول كچن اخوان دينلرينى اونوتمامق ومناجاتلرنده كنديلرينه تشريك ايده‌رك مناجات ايتمك مروت وآداب اخوتدن اولمسنه آيت دلالت ايدر.

بو آيت جليله؛ اول كچنلره تعظيم ومحبت ايدن وجمله اهل ايمانه دعا ايله مشغول اولان مؤمنلرى مدح وثنا ايچون سوق اولونمشدر.

***

واجب تعالى مؤمنلرك اوچ مرتبه اوزرينه اولدقلرينى وهر برلرينك حائز اولديغى محاسن اخلاقيه‌يى بياندن صوكره اهل اسلامك محاسن اخلاقى ميدانده اولديغى حالده كافرلرله منافقلرك آره‌لرنده جريان ايدن فنا حاللرينك ويالان سوزلرينك تعجبه شايان احوالدن اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴾ بيوريور.

[كورمه‌دكمى يا اكرم الرسل! شول كيمسه‌لرى كه آنلر نفاق ايتديلر. اهل كتابدن كافر اولان قرداشلرينه آنلر ديرلركه «الله حقى ايچون اكر سز مسلمانلر طرفندن اخراج اولونورسه‌كز بزده سزكله برابر چيقارز وسزكله قتال خقنده اصلاً وابداً هيچ كيمسه‌نك سوزينه باقمايز وامرينه اطاعت ايتمه‌يز واكر سز قتال اولونورسه‌كز البته بز

سزه ياردم ايدرز». ايشته منافقلر بويله ديمكله يهوديلرى آلداتديلر. بناءً عليه؛ الله تعالى شهادت ايدركه آنلر شو سوزلرنده البته يالانجيلردر.]

يعنى؛ مدينه‌ده بولونان منافقلر يهوديلرله صورت خفيه‌ده كوروشورلر ورسول الله عليهنده قونوشورلر وكيزلى عداوتلرينى يكديكرينه آكلاتيرلردى ومنافقلر يهوديلره قارشى يمينله تأمينات ويررلر وديرلردى كه «اكر محمد ﷺ واصحابى طرفندن سز وطنكزدن چيقاريلورسه‌كز بزده سزكله برابر چيقارز. زيرا؛ محبتكزدن آيرلمايز، هرنه‌يه كيدرسه‌كز بزده سزكله اورايه كيدرز. بناءً عليه؛ قورقمايك سزى وبزى مدينه‌دن چيقارمق قولاى دكلدر وسزك حقكزده قتال وسائر ضرريكزه دائر هركيم بزه نه سويلرسه بز آنك سوزينه اصلا اطاعت ايتمه‌يز. اكر سز مقاتله اولونورسه‌كز البته بز سزه ياردم ايدرز، اصلا سوزيمزدن دونمه‌يز» ديرلر وبومثللو ساخته سوزلرله يهوديلرى عداوت رسول اللهه تشويق ايدر قانديررلردى. الله تعالى آنلرك بو سوزلرى هپ يالان اولديغنى بيان بيوردى وبوقدر يالانه جرأتلرى تعجبه شايان برشى اولديغنه اشارت ايچون آيتك اولنده تعجبه دلالت ايدن همزهٔ استفهام ايله ايراد بيورمش وديمشدركه «يا اكرم الرسل! كورمز وبيلمزميسك شول منافقلرك حاللرينى كه آنلر نه‌لر سويلرلر وكفرياتده كندى قرداشلرى اولان اهل كتابدن كافرلرى ناصل مغرور ايدرلر بو قدر ساخته قانديريش تعجبه شايان برحالدر».

منافقلرله يهوديلر آره‌سنده كيزلى صحبتلرى وكفرده اشتراكلرى اولديغنه اشارت ايچون جناب حق يهودله منافقلره اخوان تعبير بيورمشدر. بوخبرلرينك جمله‌سنك يالان اولديغى وقوعندن اول خبر ويرمك غائبدن خبر قبيلندندر. زيرا؛ شو مقاوله‌لرى اوزرينه چوق وقت كچمكسزين (بنى نضير) مدينه‌دن چيقارلدقلرى حالده منافقلر بو سوزلرندن هيچ بريسنده ثبات ايتمه‌دكلرى جهتله وقوعات خبر الهى‌يه موافق اولارق ظهور ايتمشدر. چونكه؛ منافقلر «بزده سزكله برابر كيدرز» ديديلر. حالبوكه يهوديلر كيتدكلرى حالده آنلر كيتمه‌ديلر وياردم ايدرز ديدكلرى حالده ياردم ايتمه‌ديلر.

***

واجب تعالى منافقلرك يالانجى اولدقلرينه اجمالاً شهادت ايتدكدن صوكره آنلرك

یالانلرینی تفصیل ایتمك اوزره ﴿ لَئِنْ اُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴾ بیوریور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که اکر یهودیلر مدینه‌دن چیقاریلسه منافقلر آنلرله برابر چیقمازلر . چونکه ؛ وعدلری یالاندر و اکر یهودیلر مقاتله اولونسه‌لر منافقلر یهودیلره اصلا یاردیم ایتمزلر و اکر فرض محال قبیلندن منافقلر یهودیلره یاردیم ایتمکه باشلاسه‌لر اهل اسلامك هجومنه قارشی آرقه‌لرینی دونه‌رك فرار ایدرلر و آنلرك فرارندن صوکره یهودیلر یاردیم اولونمازلر.] ایشته مرور زمانله کورولدی که احوال عینیله جناب حقك خبری کبی ظهور ایتدی . چونکه ؛ اخبارات الٰهیه‌ده اصلا خلاف اولماز .

*
* *

واجب تعالی منافقلرك یهودیلره یاردیم ایده‌مه‌دکلرینك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَاَنْتُمْ اَشَدُّ رَهْبَةً فِى صُدُورِهِمْ مِنَ اللّٰهِ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴾ بیوریور .

[ای مؤمنلر ! منافقلرك قلبلرنده سزدن قورقولری اللهدن قورقولرندن دها زیاده‌در. شو سزدن اللهدن زیاده قورقالرینك سببی ؛ آنلرك فهمسز برقوم اولملریدر.]

یعنی ؛ ای جماعت مسلمین ! ذات الوهیتمه یمین ایدرم که منافقلرك قلبلرنده سزك مهابتكز کمالیله یرلشدیکندن سزدن قورقولری اللهدن قورقولرندن دها زیاده‌در. زیرا ؛ الله تعالی آنلرك قلبلرینه سزك طرفکزدن قورقو القا ایتدیکی جهتله ظاهرده آنلر اللهدن قورقار کبی کورینورلرسه‌ده حقیقتده اهل ایماندن دها زیاده قورقارلر . آنلرك سزدن دها زیاده قورقولرینك سببی؛ آنلرك عظمت الٰهیه‌یی حقیله بیلوب قدرینی تقدیر ایده‌مه‌ملریدر . حالبوکه جناب حق جمله اشیانك خالقی اولدیغی جهتله آنجق اللهدن قورقمق لازم ایکن منافقلر ادراك ایده‌مه‌دکلرندن بالعکس اللهك قوللرندن اللهدن زیاده قورقارلر . بوایسه جهالت وحماقتدن باشقه برشی دکلدر .

منافقلرك قورقولری یالکز قورقو اولمایوب حزن واضطرابله قاریشیق شدتلی بر قورقو اولدیغنه اشارت ایچون (خوفاً) یرنده (رهبةً) وارد اولمشدر . چونکه رهبة ؛ حزن واضطرابله برابر شدتلی قورقودر ، یوقسه یالکز قورقو دکلدر . زیرا ؛ اصحاب عظامك شجاعت وجلادتلری ورسول اللهه کمال اطاعتلری ودینلرینه صوك درجه اهتماملری سببیله دشمنلری اولان منافقلرك کوزلرنده جناب حق آنلری فوق العاده مهابتلی کوستردیکندن منافقلر یالکز قورقو ایله قالمایوب بلکه قورقو ایله برابر اضطراب الیم وحزن طویل ایچنده بولوندقلرینه بو آیت دلالت ایدر .

ایشته بو آیتدن فهم اولوندیغی وجهله بوقدر قورقونك منشائی ؛ اصحاب رسول اللهك قوۀ معنویه‌لری نتیجه‌سی اللهك خلق ایتدیکی مهابت سببیله دشمنلرینه غایت آغیر وبویوك کورونملریدر . بناءً علیه ؛ نصرتی خلق ایده‌جك اولونجه جناب حق دشمنلری کوزنده عساکر اسلامیه‌نك مهابتنی‌ده خلق ایده‌جکنده شبهه یوقدر .

*
* *

واجب تعالی منافقلرك ویهودیلرك اصحاب رسول اللهدن قورقدقلرینی بیاندن صوکره قورقونك نتیجه‌سنی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعاً اِلَّا فِى قُرًى مُحَصَّنَةٍ اَوْ مِنْ وَرَاۤءِ جُدُرٍ ﴾ بیوریور .

[طوپلو اولدقلری حالده یهودیلر ومنافقلر سزکله غوغا ایتمزلر ، الا قلعه ایله اطرافی چه‌وریلمش کویلرده ویاخود دیوار آرقه‌سنده غوغا ایدرلر .]

﴿ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ ﴾

[آنلرك کندی آره‌لرنده قوتلری شدتلیدر .] بناءً علیه ؛ بربرلریله غوغا ایتدکلرنده غضبلری شدتلی اولور . شو حالده آنلرك ضعف وجبانتلری سزه قارشیدر یوقسه کندی آره‌لرنده شجاعتلری واردر .

﴿ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعاً وَقُلُوبُهُمْ شَتّٰى ﴾

[سن آنلرى طوپلو ورأيلرى بر آره‌يه كلير ظن ايدرسك . حالبوكه آنلرك قلبلرى طاغينيقدر .] رأيلرى اصلا بر آره‌يه كلمز . بناءً عليه ؛ هر برى بر آرزوده بولونورلر.

﴿ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴾

[شو اختلافك سببى ؛ آنلرك دنيوى و اخروى منفعت و مضرتلرينى و صلاح و فلاحلرينى بيلمز ادراكسز بر قوم اولملريدر .]

يعنى ؛ اى اهل ايمان ! اللهك سزده خلق ايتمش اولديغى مهابت سايه‌سنده منافقلر و يهوديلر طوپلو اولدقلرى حالده آچيق محلده سزكله محاربه ايده‌مزلر ، آنجق قلعه ايله اطرافى چه‌وريلمش كويلرده وياخود ديوار آرقه‌سنده محاربه ايدرلر . زيرا ؛ الله تعالى آنلرك قلبلرينه قورقو القا ايتديكندن آچيقده محاربه‌يه جسارت ايده‌مزلر. چونكه؛ قوهٔ معنويه‌لرى قيريقدر . بناءً عليه خوف ودهشت آنلرك هر طرفلرينى احاطه ايتديكندن قاچاجق ديوار آرقه‌سى وياخود قلعه بدنى آرارلركه غضب الٓهيدن كنديلرينى قلعه وياخود ديوار محافظه ايدر ظننده بولونورلر. حالبوكه بوظنلرى فاسددر وآنلرك سزدن قورقولرى كنديلرينك ضعيف اولدقلرندن دكلدر ، بلكه اللهك آنلرك قلبلرينه قورقو القا ايتديكندندر. زيرا ؛ آنلر كندى آره‌لرنده جنك وجدال ايتدكلرنده يكديكرينه قارشى عذابلرى شدتلى و قوتليدر و ايلك دفعه كورديككده سن آنلرى متفق ظن ايدرسك . حالبوكه آنلرك مقصدلرى واعتقادلرى مختلف اولديغندن قلبلرى پريشاندر. بناءً عليه ؛ سوزلرى بر آره‌يه كلمز وعاقبتده مأيوس ومنهزم اولورلر . شو اختلافلرينك سببى ؛ آنلرك منفعتلرينى بيلمز فهمسز بر قوم اولملريدر .

بو آيت ؛ اهل ايمانى محاربه‌يه تشجيع ايچون سوق اولونمشدر . بناءً عليه مسلمانلره لازم اولان؛ دائما مسلمانلرى دشمنلرى عليهنه تشجيع ومحاربه‌يه تشويق ايتمكدر وبالخاصه چوجوقلره اعتقاد حق و عقائد اسلاميه‌يى وعلم حالى اوكرتمكله برابر شجاعت وبسالتدن بحث ايده‌رك بويوتمك وسلاح قوللانمسنى ومحافظهٔ نفس ومدافعهٔ حقوق قضيه‌لرينى اوكرتمك واسلامك مزاياسندن بحث ايده‌رك يتيشديرمك وظيفهٔ دينيهٔ اسلاميه‌دندر .

جناب حق بو آيتده كافرلرى درت شيله ذم ايتمشدر : برنجيسى ؛ اسلاملره قارشى

قورقاق اولوب آچيقده محاربه‌يه جسارت ايده‌ميه‌رك قلعه ويا ديوار آرقه‌سى آرامليدر . ايكنجيسى ؛ كندى آره‌لرنده بربرلرينه بغض وعداوتلرى شدتلى اولمقدر . اوچنجيسى؛ ظاهرده طوپلو كورونمكله برابر قلبلرينك مختلف اولوب رأيلرى بر آره‌يه كيتمه‌مكدر. دردنجيسى؛ بو حاللرك جمله‌سنه سبب منفعت ومضرتلرينى فرق ايتمز فهمسز بر قوم اولملريدر . شو حالده اهل ايمانك ، كافرلرك ذم اولوندقلرى صفتلرك خلافنده آچيقدن محاربه‌يه جسارتلى و كندى آره‌لرنده يكديكرينه محبت ومرحمتلى و قلبلرى متفق ورأيلرى طوپلو ومنفعت ومضرتلرى فرق ايدر بر قوم اولملرى لازمدركه كافرلرده بولونان فنا حاللر آنلرده بولونماسون .

*
* *

واجب تعالى منافقلرى ويهوديلرى درت شيله ذم ايتدكدن صوكره آنلرك حاللرينى اول كچنلرك حاللرينه تشبيهله مسئله‌يى كماليله ايضاح ايتمك اوزره ﴿ كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيباً ذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴾ بيوريور .

[يهود ومنافقلرك حاللرى يقين وقتده كچن واهل بدرك اهلاك ايتدكلرى قريش كافرلرينك حاللرى كبيدر. زيرا؛ آنلر كفرلرينك عذابنى دنياده طاتديلر وآخرتده دخى آنلره الم ويريجى عذاب واردر .]

يعنى ؛ يهودله اتفاق ايدن منافقلرك صفتلرى يقين وقتده آنلردن اول كچن كافرلرك صفتلرى كبيدر. زيرا ؛ اول كچنلر كفرلرينك وفسادلرينك عذابنى اولارق ذليل وحقير ورذيل ورسواى اولمقلغى بو دنياده ناصل طاتديلرسه بونلرده اويله‌جه طادارلر وبدر غزاسنده قريش كافرلرى ناصل قيليجدن كچديلرسه بونلرده اويله‌جه قيليجدن كچرلر وآخرتده آنلر ايچون آجيديجى عذاب واردر .

بو آيت جليله ؛ اول كچنلرك صوكره كلنلره بر درس عبرت اولمسى لازم اولديغنه دلالت ايدر . چونكه ؛ هيچ بر ظالم و مفسد يوقدركه دنياده ياپمش اولديغى ظلمك وفسادك آز چوق جزاسنى كورمه‌سون . البته كورور و كوردكلرى‌ده هر زمان رأى العين مشاهده اولونمقده‌در. چونكه ؛ باطل مسلككه سلوك ايدن هر نه‌قدر ابتداء حالنده پارلاق

كورينورسه‌ده عاقبت البته حقير وذليل اولديغی كبی آخرتده دخی آيريجه ظلمك عذابنی كوره‌جكی‌ده شبهه‌سزدر. زيرا ؛ دنياده كورديكی عذاب ظلمنه مقابل اولامازواولاميه‌جغندن هرحالده آخرتده عذابی باقيدر . بناءً عليه ؛ هرقومك كنديدن اول كچن قوملرك وملتلرك حاللرينی وهرشخص‌ده كنديدن اول كچن اشخاصك فنا حاللرينی واو حاللرينك ويرمش اولديغی فنا نتيجه‌لری انظرندن اوزاق طوتماسی وآنلره باقارق حالنی اصلاحه چاليشمسی لازمدر .

* * *

واجب تعالی يهود ومنافقلرك حاللرينی كنديلرندن اول كچن عاصيلرك حاللرينه تشبيهله ايضاح ايتدكدن صوكره شيطانك حالنه تشبيهله برقاتدها ايضاح ايتمك اوزره ﴿ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنّى بَرِیٓءٌ مِنْكَ اِنّى اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴾ بيوريور .

[يهوديلری مغرور ورسول اللهه بغض وعداوته ونقض عهده تشويق ايدن منافقلرك حاللری شيطانك شول وقتده‌كی حالنه بكزه‌ر . زيرا ؛ شيطان او وقتده بر انسانه «كافر اول» ديدی. وقتاكه او انسان كافر اولدی ايسه شيطان انسانه خطاباً «بن سندن بری‌ايم. چونكه ؛ بن عالملرك ربی اولان اللهدن قورقارم» ديدی .]

يعنی ؛ منافقلرك يهوديلره «قورقمايك بز سزه معاونت ايدرز . اكر سز مدينه‌دن چيقارسه‌كز بزده سزكله برابر چيقارز» ديه‌رك (بنی نضير) يهوديلرينی عصيانه تشويق ايدوبده صوكره آنلره ذره قدر معاونت ايتمه‌دكلری حاللری شيطانك انسانه «كافر اول بن سكا هريرده وهرايشكده ياردیم ايدرم ودشمنلريكه قارشی طوررم ، ايسته‌ديككی ايشله» ديه‌رك انسانی آزديروب كافر اولدقدن صوكره «بن سندن بری‌ايم . زيرا ؛ بن اللهدن قورقارم» ديديكی حالنه بكزه‌ر . چونكه ؛ شيطانك اغواسنه آلدانانلرك عاقبت حاللری ناصل وخيم اولورسه منافقلرك سوزلرينه آلدانان (بنی نضير)ك عاقبتلری دخی اويله‌جه وخيم اولمشدر . زيرا ؛ مملكتلرندن آيرلديلر ، ماللرينی ترك ايتديلر ، دنياده وآخرتده رذيل ورسوای اولديلر وهيچ برطرفدن معاونت كورمه‌ديلر .

بو آيتده انسان ايله مراد ؛ **جنس انساندر** . شو حالده شيطانك اغفالاتنه آلدانان بوتون انسانلره شامل اولور وكافر اولان هرشخصك ضمننده بو مقوله انسانيت تحقق ايدر . شيطانك بو كبی انسانلردن تبريسی يوم قيامتده اولاجقدر . **ياخود** حال وفاتلرنده‌در. **ياخود** انسان ايله مراد ؛ **ابوجهل** اولديغنه نظراً شيطانك تبريسی بدر كوننده اولمشدر . چونكه ؛ اوكون شيطان قريشی «بوقدرت وشوكتكزله سزه غالب اولاجق كيمسه يوقدر» ديه‌رك تشويق ايتديكی كبی عين كونده قريش مغلوب اولونجه «بن سزدن بری ايم . زيرا ؛ سزك كورمه‌ديككز شيلری بن كوريورم . بناءً عليه ؛ بن سزه ياردیم ايده‌مم» ديمشدر.

* * *

واجب تعالی شيطانله اغفال ايتديكی كيمسه‌لرك حاللرينی باندن صوكره عاقبت حاللرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا اَنَّهُمَا فِى النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظَّالِمِينَ ﴾ بيوريور .

[شيطانله شيطانك سوزينه آلدانان كيمسه‌نك عاقبتلری ؛ آنلرك محقق جهنمده مخلد اولدقلری حالده قالملريدر وشو عاقبتك جهنم اولمسی ؛ ظالملرك جزاسيدر .]

يعنی ؛ انسان شيطانك آلداتمسيله كافر اولدقدن صوكره آنلرك هرايكيسنك عاقبتلری ؛ مخلد اولدقلری حالده ابداً جهنمده قالمقدر . زيرا ؛ بونلرك هرايكيسی‌ده ظالملردر وشو جزا ؛ ظالملرك جزاسيدر . يعنی بونلرك جهنمده اولملری ظالملره جزا اولديغندندر، يوقسه بونلره مخصوص برجزا دكلدر. زيرا هرظالمك جزاسی ؛ جهنمده معذب اولمقدر. بناءً عليه ؛ بونلرده جهنمده معذب اولاجقلردر .

* * *

واجب تعالی يهوديلرله منافقلرك حاللرينی شيطانه وشيطانه تابع اولانلره بكزه‌دكلرينی بياندن صوكره ذات الوهيتدن قورقولمسنی بيان ايتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ﴾ بيوريور .

[اى اهل ايمان! اللهدن قورقك وهرنفس آخرت ايچون نه كبى عمل كوندردى اوكا باقسون .]

﴿ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾

[اللهك امرينه مخالفتدن قورقك وحكمنه راضى اولك . زيرا ؛ الله تعالى سزك هرعملكزى بيلير .]

يعنى ؛ اى مؤمنلر ! سزك ايمانكزك مقتضاسى اللهدن قورقمقدر . بناءً عليه؛ اللهك حرام قيلديغى شيلردن احتراز ايده‌رك منتقم اولان ذات الوهيتدن قورقك كه اللهك عذابندن خلاص اولاسكز و عقل وادراكله خلق اولونان نفوس بشريه‌دن هرنفس يوم قيامت ايچون نه كبى عمل حاضرلادى وآخرته نه كوندردى ايسه آكا نظر ايتسون، باقسون واللهك امرينه مخالفتدن اجتناب ايتسون . زيرا ؛ الله تعالى سزك كوچوك وبويوك ، ايى وكوتو هرعملكزى بيلير وعملكزه كوره جزا ويرر .

بو آيتده اتقانك اهميتنه بناءً تأكيد اولمق ايچون اتقا ايله امر تكرار ذكر اولونمشدر. ياخود اتقا ايله اولكى امر واجباتك اداسنه وايكنجى امر منهياتك تركنه مصروف اولديغندن آيتده تكرار يوقدر .

آخرت دنيايه نسبتله يارينكى كونه مشابه اولديغندن آخرنده يارين معناسنه اولان غد كلمه‌سيله تعبير اولونمش واو كونك عظمت و دهشتنه اشارت ايچون غد كلمه‌سى تعظيم دلالت ايدن تنوين ايله نكره اولارق وارد اولمشدر . يعنى « يارينكى كون ناصل بر كوندر كه او كونك احاطه ايده‌جكى احوالى بو كونده يعنى دنياده عقول بشر ادراكدن عاجزدر. چونكه؛ دنيانك بدايه‌سندن نهايه‌سنه قدر انس و جن اوزره جريان ايدن حوادثك جمله‌سنك محاكمه‌سى او كونده كوريله‌جك و جزاسى او كونده ويريله‌جك واهل جنت و اهل جهنم او كونده بربرندن آيريلاجق و ابدى سرور و غرور و غموم و هموم او كونده واقع اولاجقدر . بناءً عليه؛ او كون احاطه ايده‌جكى اموره نظراً هر كونلردن بويوكدر» ديمكدر .

∴

واجب تعالى مؤمنلره اتقا ايله امر ايتدكدن صوكره اتقانك لوازمندن اولان بعض مسائلى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللّٰهَ فَاَنْسٰيهُمْ اَنْفُسَهُمْ اُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴾ بيوريور .

[اى مؤمنلر ! سز اللهك حقوقنى اونوتان شول كيمسه‌لر كبى اولمايك كه آنلر اللهك حقوقنى اونوتديلرده الله ده آنلره كندى نفسلرينك منفعت ومضرتنى اونوتدوردى. ايشته بو كبى نسيانه مبتلا اولان كيمسه‌لر آنجق فاسقلردر .]

يعنى ؛ اى اهل ايمان! سز شول كيمسه‌لر كبى اولمايك كه آنلر اللهك ذكرينى وامر ونهيى وامر ونهيه لازم كلن وظيفه‌لرى اونوتديلر . بناءً عليه ؛ الله تعالى‌ده آنلره كنديلرنجه غايت قيمتلى اولان نفسلرينك منفعت ومضرتلرينى اونوتدوردى . حالبوكه ايمانك ايجابى؛ حقوق الٰهيه‌يه رعايتله نفسى قهر الٰهيدن قورتارمقدر . بناءً عليه ؛ بو حقوقه رعايتى ترك ايدنلر بر طاقم منهياتى ارتكابله نفسلرينى مهلكه‌دن مهلكه‌يه آتارلر . زيرا ؛ نفسنى بيلن ربسنى بيلير وربسنى بيلن نفسنى بيلمش ورعايت ايتمش اولور. ايشته بو مقوله نفسنى ظلمله اهلاك ايدنلر حدود الٰهيه‌دن چيقمش بر طاقم جانى وفاسقلردر .

نفسنى اللهك اونوتدورمسى ؛ نفسنه منفعت ويره‌جك شيئى ايشيتمز وكورمز بر حالده نفسنى جهنم عذابندن قورتاره‌جق شيلرى ايشله‌ميه‌رك متمردانه ياشامقدر . بو كبى اللهك حقوقنى اونوتمقله كندى نفسلرينى اونوتانلر جادهٔ اطاعتدن چيقمش وفسق وفجورك كمالنه وارمش بر طاقم عاصيلردر .

∴

واجب تعالى فاسقلرك حاللرينه اشارتدن صوكره اهل نارك اهل جنته مساوى اولماديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ لَا يَسْتَوِى اَصْحَابُ النَّارِ وَاَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴾ بيوريور .

[اهل نارله اهل جهنم مساوى اولماز. زيرا؛ اهل جنت فوز ونجات بوليجيلردر .]

یعنی ؛ او زمان فسق وفجورله مشغول اولمش والله تعالی‌یی انکاره جرأت ویاخود احکامنی قبول ایتمه‌مکله کفره جرأت ایده‌رك جهنم آتشنه استحقاق کسب ایتمش و آتشندن آیرلمیه‌جق درجه‌ده جهنمك مصاحبلرندن اولانلرله عبادت و طاعاتله مشغول اولمش وقوللغنی بیلمش وطریق حقی طوتمش اولماسیله جنته استحقاق کسب ایدوب ابدی جنتده قالانلر وجنتك مصاحبلری مساوی اولماز. زیرا؛ بریسی ناردیکری ایسه نور ایچنده‌در واطاعق سببیله درکاه الوهیته قربیت پیدا ایده‌رك عطایای الٓهیه‌دن حصه‌یاب اولان اهل جنت هر ایسته‌دكلرینه نائل اوله‌جقلر وهر قورقدقلرندن قورتولمق صورتیله نجات بوله‌جقلردر. بناءً علیه ؛ اهل جنت ایله اهل جهنم بربرینه مساوی اولامازلر .

*
* *

واجب تعالی قرآنك بعض احکامنی بیاندن صوكره قرآندن متأثر اولمایان انسانلری توبیخ ایتمك اوزره ﴿ لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ لَرَاَيْتَهُ خَاشِعاً مُتَصَدِّعاً مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ﴾ بیوریور .

[اكر شو احکام وحقائقی جامع اولان قرآنی بر طاغ اوزرینه ایندیرمش اولسه ایدك یا اکرم الرسل! سن او طاغی اللهدن قورقوجی واللهك قورقوسندن یارلمش كوروردك.]
چونکه ؛ قرآنده اوقدر تأثیر واردركه تأثر شانندن اولمایان جسیم بر طاغ اوزرینه انزال ایدلمش اولسه ایدی اوطاغ قرآنك احکامیله مکلف اولمادیغی حالده متأثر اولوردی . بناءً علیه ؛ احکامیله مکلف اولان انسانلرك قرآندن متأثر اولمایوب اللهدن قورقمالری قلبلرینك بویوك طاغلردن دها قاتی اولمسنه دلالت ایدر. بوایسه کمال جهالت وحماقتلرندن نشأت ایتمه بر حالدر .

ابوالسعود افندینك بیانی وجهله بوآیت؛ قرآنك علوّ شانی بیان ونصایح ومواعظنده اولان تأثیرك قوتی تمثیل ایچون سوق اولونمشدر .

*
* *

واجب تعالی بوتمثیلی آچیقدن بیان ایتمك اوزره ﴿ وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴾ بیوریور .

[ایشته شومثاللری بز عظیم الشان ناسه بیان ایدرزكه ناس كندی حاللرینی تفتیشله دوشونسون ومتنبه اولسونلر .]

یعنی ؛ قرآنك تأثیر شانندن اولمایان طاغلره تأثیر ایده‌جكنه وسائره‌یه دائر ضروب امثالی نسیان شانلرندن اولان انسانلره بز بیان ایدرزكه آنلر خلقت اصلیه‌لرنده اولان تذللی دوشونسونلرده عبودیت مرتبه‌سنك نه‌دن عبارت اولدیغنی بیلسونلر وخلق اولونملرندن مقصدك وظیفهٔ عبودیت اولدیغنی ادراكله عبادتلرینه دوام ایتسونلر .

خلاصه ؛ قرآنك احکامیله طاغلر مکلف اولمادقلری حالده قرآن كندیلرینه نازل اولمش اولسه آنلرك متأثر اولوب اللهك قورقوسندن یارلمغه مستعد اولدیغی حالده قرآنك احکامیله مکلف اولوبده قساوت قلبلرندن طولایی متأثر اولمایان انسانلرك حاللری شایان تعجب بر حال اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی قرآنی عظمتله توصیف ایتدكدن صوكره صفت اولان قرآنك عظمتی اوصفتی طاشیان موصوفك عظمتنه دلالت ایتدیکی جهتله موصوفك عظمتنی شرح وایضاح ایتمك اوزره ﴿ هُوَ اللّٰهُ الَّذٖى لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحٖيمُ ﴾ بیوریور .

[اوالله تعالی‌دن باشقه معبود بالحق یوقدر، آنجق معبود بالحق اودر . كیزلی وآشكار وحاضر وغائبك هر ذره‌سنی بیلیر. اوالله تعالی كه دنیاده مؤمن وكافر بالجمله مخلوقاتنه وآخرتده یالكز مؤمنلره احسان ایدیجیدر .]

یعنی ؛ شو حقائقی جامع اولان قرآنی انزال ایدن الله تعالی شول موجود حقیقیدركه كندندن باشقه الوهیته مستحق كیمسه یوقدر، آنجق جمله قوللرك عبادتلرینه معبود اودر، آندن باشقه معبود یوقدر. زیرا ؛ اوالله تعالی كه حس بشردن غائب اولان وحس بشرله

ادراك ومشاهده اولونان اجسام وعوارض جمله اشیایی بیلیر . بناءً علیه ؛ علمندن هیچ برذره بیله خارج دکلدر . او الله تعالی که دنیاده هرکسه وآخرتده یالکز مؤمنلره انعامی بولدر . زیرا ؛ آخرت نعمتندن کافرلرك نصیبی یوقدر .

﴿ هُوَ اللّٰهُ الَّذٖى لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزٖيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ ﴾

[او الله تعالی که معبودبالحق اولمقده شریك ونظیری یوقدر ، آنجق قوللرك عبادتنه مستحق اودر وبوتون مخلوقاته مالك حقیقی اودر . بناءً علیه ؛ ملکنده شریکی ونظیری اولمادیغندن غلبهٔ تام کندینه منحصردر ونقصان ایجاب ایدن شیلرك جملەسندن منزه هر کمالك صاحبی وهر آفت وعیبدن سالمدر . بناءً علیه ؛ اوصاف الٰهیه تبدل وتغیر ایتمەدیکندن مخلوقات اوزرینه عارض اولان عوارضك جملەسندن بریدر وسودیکی قوللرینی عذاب جهنمدن امین قیلیجیدر ورسوللری اللرنده معجزەلر خلق ایتمکله دعوالرینی تصدیق ایدیجیدر . وجمله مخلوقاتك حاللرینی بیلدیکندن هپسنی کوزەتیجی وآنلری حفظ ایدیجیدر واو الله تعالی که جمله مرادات اوزرینه غالب هیچ برکیمسه آنی مغلوب ایدەمز . زیرا ؛ مراد ایتدیکی شی البته وجود بولور ایستەدیکی شیدن آنی کیمسه عاجز قیلاماز ومخلوقاتی دیلەدیکی شی اوزرینه جبر ایدر . زیرا ؛ جبر ایتدیکی شی ظاهرده قوللری حقنده ضرر کبی کورینورسەده باطنده وحقیقتده آنلر حقنده عین منفعتدر وجملەدن بیوك واولودر .]

واجب تعالی حقنده جبار ومتکبر صفتلری صفت مادحەدر . زیرا ؛ عظمت ایجاب ایدن صفات کمالیەنك جملەسنی جامع اولدیغندن بوصفتلری کندینه اسناد ؛ لایقنه ومستحقنه اسناددر . اما ناس حقنده تکبر وتجبر صفت ذمدر . زیرا ؛ ناسك هر حالی عجز ومسکنتدن عبارت اولدیغندن جبروت وتکبر کبی بیوکلکه دلالت ایدن اوصافی کندیلری ایچون ادعایه صلاحیتلری اولمادیغی جهتله آنلر حقنده بوکبی ادعالر نقصان اولور . چونکه ؛ نفسلرینه نەقدر کمال اسناد ایتسەلر یالانی ادعا ایتمش اولاجقلرندن جائز اولاماز .

∴

واجب تعالی ذات الوهیتی لایق ومتصف اولدیغی اوصافله توصیف ایتدکدن صوکره

نواقصك جملەسندن بری اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾ بیوریور .

[الله تعالی مشرکلرك شرك وسائر اسناد ایتدکلری شیلرك جملەسندن منزه ومقدسدر .] زیرا ؛ الله تعالی آنلرك شریك ونظیر دیدکلری شیلرك جملەسندن عالی وبریدر .

∴

واجب تعالی مشرکلرك اسناد ایتدکلری شیلردن منزه اولدیغنی اثبات ایتمك اوزره ﴿ هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ ﴾ بیوریور .

[او الله تعالی حکمتنك اقتضاسنه موافق صورتده اشیانك جملەسنك خالقی وهر برینی یوقدن وار ایدەرك یارادیجیسیدر .]

یعنی ؛ الله تعالی مشرکلرك اسناد ایتدکلری شیلردن ناصل بری اولماسون؟ البته بریدر. زیرا ؛ او الله تعالی مخلوقاتك جملەسنی حکمتنه موافق ایجاد ایدیجی واشکال مختلفه ایله هر برینی آخرندن ممتاز صورتده یارادیجیدر ومخلوقاتك هر برینی برمقدار معینله تقدیر ایتدیکی کبی او مخلوقك حال وشاننه موافق ویاشایابیلەجکی بر صورته مطابق اولارق هر برینی یرلی یرینه قویدی . بناءً علیه ؛ واجب تعالی اهل ضلالك اسناد ایتدکلری نقصانلرك جملەسندن منزه ومبرادر .

﴿ اَلْمُصَوِّرُ ﴾

[او الله تعالی جمله اشیایی وآنلرك اشکالنی وهیکللرینی برشان عجیب وغریب اوزره تصویر ایدرکه اوصورتلرك وصاحبلرینك نظام وانتظامنده جمله ارباب عقول حیرتده قالیر .]

﴿ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى ﴾

[الله تعالی ایچون برچوق کوزل اسملر واردر] که او اسملرك هر بری غایت کوزل ویوکسك معنایه وصفات عالیەیه دلالت ایدرکه او اسملرك اثری مخلوقات اوزرنده ظهور ایدر .

﴿ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾

[كوكلرده ويرده اولان جمله مخلوقات جميع نقائصدن واجب تعالى يى هر زمان تقديس وتنزيه ايدر .] زيرا ؛ مخلوقاتك هر بر فردينك هر ذره سى نجه يوزبيكلرجه علويت الٓهيه يه دلالت ايتديكندن اللهك اسملرينك اثرى هر برنده آيرى آيرى ظهور ايده رك تسبيح ايتمكده بردوامدرلر .

﴿ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾

[او الله تعالى علمنك تعلق ايتديكى موجوداتك جمله سى اوزرينه غالب وعموم افعالى حكمته موافقدر .] هيچ بر كيمسه طرفندن مدافعه اولنمقسزين اراده ايتديكى شيلرك هر برينى يرلى يرنجه اجرا ايديجيدر .

سورهٔ ممتحنه

مدينهٔ منوره ده نازل اولان سوره لردندر . اون اوچ آيتى جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَاءَ ﴾

[اى مؤمنلر ! بنم دشمنمى وسزك دشمنكزى دوست اتخاذ ايتمه يك .]

يعنى ؛ اى اهل ايمان ! وظائف ايماندن چيقارق بكا عداوت ايدن دشمنمى وايمانكزدن طولايى سزه خصومت ايدن دشمنكزى هر بريكز دوست طوتمايكز . زيرا ؛ مقتضاى ايمان آنلرله دوستلق شويله طورسون آنلردن غايت اوزاق اولمق لازمدر. چونكه ؛ ايكى ضد بر يرده اجتماع ايده مز .

فخر رازينك بيانى وجهله بو آيتده جناب حق اهل ايمانى كافرلره محبتدن منع ايتمشدر. آنجق صميمى دوستلقدن منع ايتمك ظاهرده اخذ واعطادن وسائر معاملهٔ دنيويه دن منع

ايتمكى ايجاب ايتمه ديكندن كيفيت كتب فقهيه ده بيان اولونان كافرلرله مؤمنلرك معامله سى جائز اولديغنه دائر مسائل بو آيته منافى دكلدر. چونكه بو آيتده نهى اولونان ؛ حقيقى محبتدر. آليش ويريشده وسائر دنيايه متعلق اولان خصوصاتده حقيقى محبت لازم كلمه ديكندن اخذ واعطاده آنلرله اختلاط جائز ايسه ده زمانمزده بالعموم كافرلرك امور دنياده دخى مسلمانلره اهانت وخيانتلرى ظاهر اولديغندن ضرورت مس ايتمه دكجه آنلردن برشى آلمامق وآنلره پاره قازانديرمامق هر مسلمان اوزرينه لازمدر .

تفسير خازنده بيان اولونديغى وجهله بو آيت (خاطب بن ابى بلتعه) حقنده نازل اولمشدر . چونكه ؛ رسول الله مكه اوزرينه غزا ايتمك تداركنه باشلاديغى زمان مكه دن عبدالمطلبك آزادلى جاريه لرندن (ساره) اسمنده بر خاتون مدينه يه كلمشدى . مكه يه عودت ايده جكنده (خاطب) ساره يى چاغيرارق رسول اللهك مكه اوزرينه غزا ايده جكندن بحثله مكه اهاليسنك حذر ايتملرى توصيه سنى محتوى يازديغى بر مكتوبى مرقومه يه ويردى واون درهم اجرت ده اعطا ايده رك ساره يى يولجى ايتمسى اوزرينه جبريل امين وقوعاتى خبر ويرنجه رسول الله درحال (على) ، (عمار) ، (طلحه) و (زبير) رضى الله عنهم حضراتى (روضهٔ خاخ) دنيلن محله كوندروب ساره دن خاطبك مكتوبنى آلوب كنديسنى براقملرينى امر ايتدى . مشاراليهم حضراتى ده امر رسول اللهه امتثالاً ساره يى تعقيبله (روضهٔ خاخ) دنيلن موقعده مرقومه يى بولورلر ومكتوبى ايسترلر. ساره نك انكارى اوزرينه هر طرفنى آرايوب بولامايجه حضرت علينك قيليجنى چكوب بوينى ووراجق اولمسى اوزرينه ساره مكتوبى صاچنك آره سندن چيقارر تسليم ايدر. مكتوبى حضور سعادته كتيررلر. رسول الله خاطبه بو مكتوبى نه ايچون يازديغنى سؤال ايدنجه خاطب « يا رسول الله ! مسلمان اولالى ارتداد ايتمه دم وسنك ايچون خير طلب ايتمكدن كيرى طورمادم. آنجق بن قريش ايچنده غريب اولوب خصم و اقربامى صيانت ايده جك بر كيمسه م بولونماديغندن شو مكتوب وسيله سيله آنلرك محبتلرينى جلب ايده يم وبو مناسبتله اقربا و تعلقاتم شرلرندن خلاص اولسونلر ايچون يازدم ومقصدم بوندن عبارتدر ، يوقسه آنلره ياردم دكلدر وبيليرم كه بنم مكتوبم آنلردن هيچ برشيئى دفع ايده مز. زيرا ؛ اولاجق اولور مراد الله يرينى بولور كيرى قالماز. بناءً عليه ؛ مكتوبدن غرضم حاشا سزه اهانت دكلدر ، بلكه آنلره ظاهرده بر صداقت كوسترمكدر » ديدى ورسول الله ده آنك كلامنى تصديق ايدنجه بو آيت جليله

نازل اولمشدر. یعنی « بنم و سزك دشمنمز اولان کافرلری دوست اتخاذ ایتمه‌یکز» دیمکدر.

بو آیت هرنه قدر خاطبك اهل مکه‌یه قارشی یازدیغی مکتوب اوزرینه نازل اولمش ایسه‌ده آیتك حکمی خاطب ایله مکه کافرلرینه مخصوص دکلدر، بلکه جمله مسلمانلره وکافرلره شاملدر . زیرا اعتبار ؛ الفاظك عمومنه‌در سبب نزولك خصوصنه دکلدر .

﴿ تُلْقُونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ ﴾

[آنلره محبتك اسبابندن اولان مکتوبی واسرار رسول اللهی اولاشدیریرسکز .]

یعنی ؛ سز اهل کفره محبتکزی آکلاتاجق مکتوبی واسرار رسول اللهی آنلره ارسال ایدر اولدیغکز حالده دوست اتخاذ ایتمه‌یك وآنلره اولدن سبق ایتمش دوستلغکز سببیله مکتوب ارسال ایده‌رك دوستلغکزی یکیله‌مه‌یك دیمکدر .

بوجمله کافرلره دوستلق اظهار ایدن اهل ایمانی تکدیر ایچون سوق اولونمش ذمی بیان ایدر بر جمله‌در .

*
* *

واجب تعالی کافرلری دوست ایتمکدن نهی ایتدکدن صوکره بو نهیك سببنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ ﴾ بیوریور.

[حالبوکه آنلر سزه کلن حقه وربکز اولان الله تعالی‌یه ایمانکزدن طولایی محقق کفر ایتدیلر. آنلر بالاصاله رسولی وبالتبع سزی مکه‌دن چیقاریرلر .]

یعنی ؛ اهل مکه محقق کفری اختیار ایتدکاری جهتله سزك ایمانکز آنلرك نظرنده قصور کوریله‌رك کرك پیغمبریکزی و کرك سزی کندی دیاریکز ووطنکز اولان مکه‌دن چیقاریرلر. شوحالده آنلر سزی ، حق اولان ایمانکزی عیب عد ایده‌رك مملکتکزدن چیقارنجه سز آنلرك باطل اولان کفرلرینی جنایت عد ایده‌رك خصومت ایتمك لازم ایکن ناصل اولویورکه آنلره محبت اظهار ایدییورسکز ؟

بو آیتده حق ایله مراد ؛ قرآندر ویا دین اسلامدر ویاخود رسول اللهدر . کافرلر بونلرك هپسنه کفر ایتمشلر وکفر و ضلالی ترکله حق اولان پیغمبرك کتیردیکی قرآنه ایمان ایدنلری ایمانلرندن طولایی دشمن عد ایتمشلر ویوردلرندن چیقارمشلردر . کفرله ایمان نیجه نیجه دائما چارپیشمقدن هیچ برزمان خالی قالمامش والی یوم القیام چارپیشاجقلردر. بناءً علیه ؛ کافرلر مسلمانلره خصومت ایده‌رك یوردلرندن چیقاریرلر وهرزمان‌ده چیقارمق ایسترلر. مسلمانلرك‌ده دینلرینی وعرض وناموسلرینی ومملکتلرینی محافظه ایچون آنلری دشمن بیله‌رك دائما مقابله بالمثل‌ده بولونملری وظیفهٔ دینیه‌لری ایجابندندر .

*
* *

واجب تعالی کافرلری دوست بیلمکدن نهیك سببی آنلرك کفرلری واهل ایمانی ایمانلرندن طولایی وطنلرندن چیقارملری اولدیغی بیاندن صوکره رضاء الٰهی‌یی آرایانلرك اهل کفری کیزلی وآشکار دوست اتخاذ ایتمه‌ملری لازم اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَاداً فِى سَبِيلِى وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِى تُسِرُّونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَاَنَا اَعْلَمُ بِمَا اَخْفَيْتُمْ وَمَا اَعْلَنْتُمْ ﴾ بیوریور .

[اکر سز بنم کوستردیکم طریقمده جهاد ورضامی طلب ایچون آنلره محبتکزی کیزلر اولدیغکز حالده بلده‌کزدن چیقارسه‌کز آنلری دوست اتخاذ ایتمه‌یك. حالبوکه بن سزك آنلر حقنده کیزله‌دیککز دوستلغکزی و آچیقده مسلمانلره ویردیککز اقراریکزی بیلیرم . بناءً علیه ؛ آنلره محبتکزی کیزله‌مکده برفائده یوقدر.]

یعنی؛ ای اهل ایمان ! اکر سز دینمی ترویج و کلمهٔ توحیدی اعلا و طریق حق اولان دین اسلامی تقویه‌ورضامی طلب یولنده وطنکزدن مجادله ایچون چیقارسه‌کز دشمنکز اولان کافرلرله دوستلغی ترك ایتمك لازمدر . زیرا ؛ آنلرله قرداش کچینمك ودوست اولمق لایق دکلدر . حال بویله ایکن سز آنلره محبتکزی کیزلر و آنلر طرفنه میل ایدرسکز. بناءً علیه؛ بن سزك کیزله‌دیککز محبتکزی واظهار ایتدیککز هرشیئی بیلیرم .

بو آیتده واجب تعالی فی سبیل الله مجاهده و رضابی آرامقله کافرلره محبتك برلشمیه جکنی بیان بیورمش و گیزلی و آشکار کافرلره محبتی و محبت ایدن کیمسه‌لری بیلدیکنی بیانله محبتنی صاقلایانلری تهدید ایتمشدر . چونکه فی سبیل الله مجاهده ؛ عبادت اولوب کافرلره محبت ایسه قباحت اولدیغندن ایکیسنك بر یرده بولونمسی جائز اولاماز .

* * *

واجب تعالی فی سبیل الله مجاهده ایتمك ورضاء باری‌یی آرامق ایچون ترك دیار ایدن کیمسه‌لرك کافرلره محبتلری لایق اولمادیغنی بیاندن صوکره بو کبی افعالی اختیار ایدنلرك ضلالتی ارتکاب ایتمش اولاجقلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴾ بیوریور .

[اگر سزدن بر کیمسه کافرلره محبتی ایشلرسه محقق او کیمسه طوغرو یولدن چیقمشدر .]

زیرا ؛ مقصده اولاشدیره جق یولی ترکله بویوك خطاده واقع اولمش و عدالت الٰهیه‌یی براقمشدر . چونکه ؛ اللهك نهی ایتمش اولدیغی برشیئی ارتکابدن زیاده بر خطا اولاماز . بناءً علیه ؛ هر عقل و اذعان صاحبی اولان کیمسه‌یه لازم اولان ؛ اللهك نهی ایتدیکی شیدن صاقینمق واحتراز ایتمکدر . شو حالده رضاء الٰهی‌یه نائل اولمق ؛ دشمنی دشمن و دوستی‌ده دوست بیلمکدر .

* * *

واجب تعالی اهل کفره دوستلغك ضلالت اولدیغنی بیاندن صوکره دوستلقده ولو امور دنیاده اولسون اصلا فائده اولمادیغنی کبی آنلرك اهل ایماندن اللرینی و دیللرینی کسمیه جکلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ إِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ﴾ بیوریور .

[اگر کافرلر سزه ظفریاب اولسه‌لر سزه دشمن اولدقلرینی اظهار ایدرلر و ظلمله اللرینی و سوکمكله دیللرینی سزه اوزاتیرلر و ایسترلر که سز کافر اولاسکز .]

یعنی ؛ ای مؤمنلر ! گوزیکزی آچك ، آلدانمایك . اگر آنلر سزه بالفرض والتقدیر ظفریاب اولارق غالب گلسه‌لر سزك ایچون قلبلرنده اولان عداوتی اظهار ایدرلر واحکامنی درحال اجرایه باشلارلر . بناءً علیه ؛ اللرینی قتل وضرب کبی انواع ظلم وجفا ایله ودیللرینی انواع فحشیات و کوتو سوزلرله اوزاتیرلر . شو حالده سزك آنلره محبتکز نه اللرینی ونه‌ده دیللرینی سزدن منع ایدر . ناصل منع ایده‌بیلیر ؟ البته ایده‌مز . زیرا ؛ آنلر نفسلرنده دائما سزك دینکزدن رجوع ایده‌رك مرتد اولوب کفرده آنلرله قرداش اولمکزی ازجان و دل آرزو ایدرلر . شو حالده سزك کفریکزی کمال جدیتله آرزو ایدنلر سز کافر اولمادقجه سزه دوست اولمیه جقلری میدانده ایکن سز آنلره ناصل اولیور که دوست اولمق ایسترسکز .

فخر رازینك وابوالسعود افندینك بیانلری وجهله بو آیتده هر شیدن اول کافرلرك دوشوندکلری و آرزو و امللری مؤمنلرك دینلرینی ترکله کافر اولملری اولدیغنه اشارت ایچون زمانه ماضی‌یه دلالت ایدن ﴿ودّوا﴾ لفظی ماضی صیغه‌سیله وارد اولمشدر. چونکه ماضی لفظی ؛ هر نه قدر ادات شرطله مضارع معناسنی افاده ایدرسه‌ده زمان ماضی‌یه دلالتندن خالی قالمادیغی جهتله کافرلر ظفریاب اولسه‌لرده اولمسه‌لرده شو آرزودن هیچ برزمان واز گچمزلر دیمکدر. بناءً علیه ؛ سزه دائما عداوت اوزره بولونانلره سز هرنه قدر محبت ایتسه‌کز دخی هیچ منفعتکز اولاماز .

خلاصه ؛ اهل ایمانك هرنه سبب وملاحظه‌یه مبنی اولورسه اولسون کافرلره محبتلری کافرلری عداوتدن واز گچیره‌میه جکی وفرصت بولدقجه کافرلر اللرینی وورمقدن و دیللرینی سوکمکدن چکمیه جکلری وکافرلرك غایهٔ امللری اهل ایمانك ارتداد ایدوب کافر اولملری اولدیغی وکافر اولمادقجه هیچ بروجهله عداوتدن واز گچمیه جکلری وبناءً علیه ؛ مؤمنلرك آنلره محبتلرینك هیچ فائده‌سی اولمادیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی آیتك سبب نزولی اولان خاطبك مکتوبنی اصحاب کرام طوتوب کتیرنجه رسول اللهك خاطبه « یاخاطب ! نه ایچون بویله یاپدك ؟ » دیمسی اوزرینه خاطب « بومکتوبه

جرأت ایتمسی مکه‌ده اولان اولاد واحفادینی واقربا وتعلقاتنی حمایه ایتمك مقصدینه مبنی اولدیغی ، اعتذار مقامنده بیان ایدنجه اولادك واقربانك یوم قیامتده فائده‌سی اولمادیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلاَ اَوْلاَدُكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾ بیوریور .

[سزه اقربا واولادیکز البته منفعت ویرمز. الله تعالی یوم قیامتده بینکزی فصل ایدر وهرشیئی که سز ایشله‌دیکز ، آنی الله تعالی کورور وبیلیر .]

یعنی ؛ ای مؤمنلر! اولاد واقرباکز اسرار رسول‌اللهی کشفه سبب اولاجق قدر قیمتی حائز دکللردر. بناءً علیه؛ آنلری حمایه صددنده کافرلره دوستلق جائز اولاماز. زیرا ؛ انسانلرك اعماللی تنقید ایچون حاضرلانان یوم قیامتده سزه آنلرك اصلا منفعتلری اولماز . چونکه ؛ او کونده الله تعالی آنلرله سزك بینکزی تفریق وهر کسك عملنه کوره مجازات ایدر . شوحالده اولادیکزه واقرباکزه میل ومحبتکز سزی کافرلرله دوستلغه سوق ایتمه‌سون . زیرا ؛ الله تعالی سزك جمله اعمالکزی کورور وبیلیر وخیروشرهر کسك عملنه کوره جزا ویرر .

بو آیتده هرنه سببه مبنی اولورسه اولسون کافرلره دوستلق اظهار ایدنلری صوك درجه‌ده تکدیر واردر . چونکه ؛ اولادی وانسانه اك زیاده یقین اولان اقربانی حمایه ایچون دوستلق جائز اولمانجه باشقه اسبابه مبنی دوستلغك جائز اولمیه‌جغی اولویتله ثابت اولور .

بو آیت جلیله هرنه قدر عصر سعادتده بولونان (حاطب) وآنك امثالی مؤمنلره خطاب ایسه‌ده احکامی هرزمانه وهرزمانده بولونان جمله مؤمنلره شاملدر . بناءً علیه ؛ اسرار اسلامیه‌یی دشمنلره فاش ایدن کیمسه‌لرك جمله‌سی بو آیتلرك حکمنده داخل وهرزمان جزایه مستحقدر . زیرا ؛ اهل اسلامك مضرتنه سعی ایدن کیمسه فساده سعی ایله دین اسلام علیهنه خیانت ایتدیکندن جزانك اك آغیرینه لایقدر .

خلاصه ؛ اقربانك واولادك یوم قیامتده فائده‌سی اولمادیغی واولاد ایله پدر واقربا بینی

جناب حقك یوم قیامتده فصل ایده‌جکی وهرشخصك عمللرینی واجب تعالینك کوروب بیلدیکی وآکا کوره جزا ویره‌جکی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

∴

واجب تعالی اولاد واقربانی حمایه صددنده اولسه دخی کافره دوستلق جائز اولمادیغی بیاندن صوکره بو مثللو ایشلرده ابراهیم علیه‌السلامك اقتدایه شایان اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي اِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ ﴾ بیوریور .

[محقق ابراهیم وابراهیم ایله برابر بولونان اهل ایمانده سزك ایچون اقتدایه کافی عادت حسنه واقع اولدی .]

یعنی ؛ ای مؤمنلر ! سزك ایچون اقتداسی لازم اولان ؛ ابراهیم علیه‌السلامله ابراهیم علیه‌السلامك معیتنده بولونان ودین ابراهیمله متدین اولان اهل ایمانك خصلت حمیده‌لریدر. چونکه؛ آنلرك افعالی مرضئ الٰهی‌یه موافقدر. بناءً علیه ؛ سزك افعالکزك ده مرضئ الٰهی‌یه موافق اولمسی ابراهیم علیه‌السلامك افعالنه مطابق اولمسیله اولاجغندن ابراهیم علیه‌السلامك فعلی سزه مقتدابه‌در .

∴

واجب تعالی ابراهیم علیه‌السلامك افعالی انسانلره طریق حسن اولدیغی بیاندن صوکره ابراهیم علیه‌السلامك افعالنك نه‌دن عبارت اولدیغی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَآؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ﴾ بیوریور .

[زیرا ؛ ابراهیم واصحابی کندی قوم وقبیله‌لرینه «بز سزدن وسزك عبادت ایتدیککز معبودلریکزدن بری‌یز. چونکه؛ سز فائده‌سز برطاقم طاش وآغاج پارچه‌لرینی الله تعالی‌یه شریك عد ایده‌رك آنلری معبود اتخاذ ایتمش مشرکلرسکز. بزم مشرکلرله ایشیمز اولمادیغی کبی مشرکلرك معبود اتخاذ ایتدکلری پوتلر ایله دخی ایشیمز یوقدر» دیدیلر .]

یعنی ؛ ابراهیم علیه‌السلامده سزك ایچون خصلت حمیده واردر شول زمانده که او

زمانده آنلر اقربا وتعلقاتلرندن وآنلرك معبودلرندن تبری ایتدیلر. ایشته شو تبریلری سزك ایچون اقتدایه شایان بر عادت حسنه‌در.

بو آیتده بیان اولونان ابراهیم علیه‌السلامك واصحابنك مشركلردن تبری ایتمكدن عبارت اولان خصلتلری رضاء الٰهی‌یه موافق اولدیغندن جناب حق اصحاب محمد علیه‌السلامه‌ده بو خصلتی التزام ایتملرینی توصیه ایدییوركه ولو اقربادن اولسون كافری اسیر كه‌مك شویله طورسون كافردن قاچمق و آنلرك افعالنی ارتكاب ایتمه‌مك لازم اولدیغنی بیان بیورمشدر. چونكه؛ ابراهیم واصحابی كندی قوم وقبیله‌لرندن واقربا وتعلقاتلرندن مشرك اولدقلرندن طولایی آیریلیویردیلر. جناب حق‌ده بونك ایی بر خصلت اولدیغنی بزه بیان بیورمشدر. بناءً علیه؛ بزده بو خصلتی التزام ایتمكلكمز لازمدر.

*

* *

واجب تعالی ابراهیم علیه‌السلامك و اصحابنك ایكنجی خصلتلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ اَبَدًا حَتّٰى تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ ﴾ بیوریور.

[ابراهیم علیه‌السلام واصحابی كافر اولان قوللرینه « ای كافرلر؛ بزسزك دینكزه محقق كفر ایتدك وبزمله سزك بینكزه ابداً بغض وعداوت ظاهر اولدی. سز یالكز الله تعالی‌یه ایمان ایدنجه‌یه قدر بو عداوت دوام ایدر » دیدیلر.]

یعنی؛ ابراهیم علیه‌السلام واصحابی كافراولان قوملرینه دیدیلركه « ای قوممز! بز سزك باطل معبودلریكزه كفر ایتدك. زیرا؛ آنلره كفر ایتمك اهم والزمدر وسزكله بزم بینمزده سز یالكز الله تعالی‌یه ایمان ایتمه‌دكجه الی یوم القیام بغض وعداوت ظاهر اولدی. بناءً علیه؛ آره‌مزده الفت وانسیت ایتمك احتمالی یوقدر. زیرا؛ بینمزده مناسبت قومیه وارسه‌ده مناسبت دینیه قالمامشدر ومناسبت دینیه اولمادقجه مناسبت قومیه وقرابت الفته كافی دكلدر. چونكه؛ دینی اولمایان التفاته شایان اولاماز. ایشته بزم سزكله عادتمز بودر وسز شریك ونظیردن منزه اولان الله تعالی‌یه ایمان ایدنجه‌یه قدر بو عادت

دوام ایده‌جكدر ». ایشته حضرت ابراهیم واصحابی بویله دیمكله كندی اقربالرندن وقوملرندن علاقه‌یی كسیویردیلر. بناءً علیه؛ اهل ایمانه لایق اولان‌ده بودر ومحبتك عودتنی ایمانلرینه تعلیق ایتدیلر و « اگر اللهه ایمان ایدرسه‌كز اووقت عداوت محبته و بغض الفته انقلاب ایدر. زیرا الفتك سببی؛ اخوت دینیه‌در. بناءً علیه؛ اخوت دینیه اولمادقجه الفته مناسبات سائره كافی اولاماز » دیمكله كندی قبیله‌لرینی اعتباردن اسقاط ایتدیلر.

اوت! دور آدمدنبری انسانلری بر آره‌یه كتیرن وهیئت اجتماعیه‌یه انتظام ویرن علاقهٔ دینیه‌در ودیندن باشقه هرنه صورتله اولورسه اولسون هیچ بر مناسبت بر هیئت اجتماعیه میدانه كتیره‌رك انسانلری كتلهٔ واحده حالنده طوتامامشدر. بناءً علیه؛ انسانلری بر آره‌یه كتیره‌جك وبر غایه‌یه سوق ایده‌جك آنجق دیندر. شوحالده رابطهٔ دینیه‌نك فوقنده بر رابطه اولمادیغندن رابطهٔ دینیه‌سنی اخلال ایدن ملتلرك هر زمان منقرض اولدیغنی تاریخ اثبات ایتمكده‌در. چونكه دین؛ انسانلری دائما صلاحه سوق ایتدیكندن متدین اولان قوم ولوسه تمسك ایتدكلری دین باطل اولسه دخی هیئت مجموعه‌یی بر قید آلتنده بولوندوروب جمله‌سی اوقیدله مقید اولدیغندن اوقیده رعایت ایتدكجه هیئت اجتماعیه قوتنی غیب ایتمه‌دیكی جهتله دائما طوپلو بولونور وتعقیب ایتدیكی غایه‌یه واصل اولور. اما علاقهٔ دینیه‌یه رعایت قیصالدقجه هیئت اجتماعیه آره‌سنده رابطه چوزولور وتفرقه‌لر حصوله كلیر وافكار طاغیلیر سوز بر آره‌یه كلمز وبوجهتله هیئت اجتماعیه قوتنی غیب ایدر. بناءً علیه؛ تعقیب ایتدیكی غایه‌یه واصل اولاماز وعاقبت فلا كتدن فلا كته سوروكله‌نور واك نهایت هلاك اولارق عالمده نام ونشانی قالماز.

*

* *

واجب تعالی ابراهیم علیه‌السلامك واصحابنك اقتدایه شایان اولان عادتلرینی بیاندن صوكره اقتدایه شایان اولمایان بر سوزینی بیان ایتمك اوزره ﴿ اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا اَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ﴾ بیوریور.

[ابراهیم علیه‌السلام وقومنك عادتلرینك جمیعسنه اقتدا ایدك، الا ابراهیمك بدرینه خطاباً سویله‌دیكی سوزینه اقتدا ایتمه‌یك. زیرا؛ ابراهیم مشرك اولان بدرینه « البته بن

سنك ايچون استغفار ايدرم وبن سنك ايچون اللهك عذابندن هيچ بر شيئى سندن دفع ايتمكه مالك دكلم » ديمشدى .] ايشته بوسوزى اقتدايه شايان دكلدر . زيرا ؛ بوسوزنده استغفاره لايق اولمايان كيمسه‌يه استغفار ايده‌جكنى وعد ايتمش اولديغندن بو سوزينه اقتدا ايتمه‌مك لازمدر .

فخررازى وخازنك بيانلرى وجهله ابراهيم عليه‌السلام اولجه پدرينه استغفارى وعد ايتمش اولديغندن شووعدينه بناءً استغفار ايده‌جكنى سويله‌مشدر . ياخود بو وعد كافره استغفار نهى اولونمازدن اول وقوعبولمشدر . ابراهيم عليه‌السلامك شو «استغفار ايدرم» سوزى كرك وعدينه بناءً اولسون وكرك كافره استغفارك نهيندن اول اولسون جناب حق امت محمده « عادت ابراهيمك جمله‌سنى قبول ايدك ولكن كافره استغفارى ولوسه پدرى اولسون قبول ايتمه‌يك » بيوريبور. چونكه؛ اصحاب رسول‌الله كافره محبتدن نهى اولونمشدر. شوحالده ابراهيم عليه‌السلامك پدرينه استغفار ايده‌جكنى وعد ايتمسى ؛ اولدن آره‌لرنده كچمش اولان بر وعدك ايفاسنى بيان وياخود كافره استغفارك نهيندن اول اولديغى جهتله كندى حقنده بر قصور تشكيل ايتمز .

*
* *

واجب‌تعالى ابراهيم‌السلامك عادت حسنه‌سنه اقتدا اولونمسنى توصيه وياالكز كافره استغفارده اقتدا لازم اولماديغنى بياندن صوكره عادت حسنه قبيلندن ابراهيم عليه‌السلام واصحابنك كافرلره مدافعه خصوصنده جناب حقه‌التجا ايتدكلرينى حكايه طريقيله بيان ايتمك اوزره ﴿ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴾ بيوريبور.

[اى بزم ربمز ! ايشلريمزى آنجق سكا تفويض ايتدك وآنجق سكا اطاعتله جانب معنويكه توجه ايتدك وآخرتده مرجعمز آنجق سكادر ، سنك حضوركدن غيرى بر مرجعمز يوقدر .]

يعنى ؛ ابراهيم عليه‌السلام واصحابى كافرلره عداوتلرينى آچيقدن بيان ايتمشلردر وايمان ايتمه‌دكجه كافرلرله الفت ايدميه‌جكلرينى وآنلرك مسلكلرندن برى اولدقلرينى صوت بالا ايله اعلان ايتدكدن صوكره دنياده و آخرتده مرجعك آنجق واجب تعالى اولديغى

قلبلريله اعتقاد ايتدكلرى كبى لسانلريله دخى اقرار ايتديلر وبونكله مقصدلرى؛ مادى ومعنوى دشمنلرينه مدافعه اولديغنى بيان صمتنده ديديلركه « اى بزى هرشيده كمالمزه ايصال واستعداديمزه كوره تربيه ايدیجى ربمز ! دنيوى واخروى جمله اموريمزى سكا تفويض ايتدك وآنجق سنك امريكه امتثال ونهيكدن اجتنابله سكا توجه ايده‌رك هرجهتله نجاتمزى سندن ايسته‌دك وآنجق آخرتده دخى مرجعمز سكادر ، سندن غيرى التجا ايده‌جك بر كيمسه‌يوقدر». شومعنايه نظراً بوكلام ابراهيم‌عليه‌السلامله اصحابنك جناب‌حقه‌تضرعلرينك كيفيتنى بياندر. كرچه بوالتجانك، واجب تعالى‌نك امت محمده‌دخى بومنوال اوزره مناجات ايتملرينى تعليم اولمق احتمالى وار ايسه‌ده بواحتمال ضعيفدر . چونكه سوق كلام ؛ ابراهيم عليه‌السلامك عادت حسنه‌سنك واو عادت حسنه‌يه اقتدانك لزومى حقنده اولديغندن بو مناجاتده آنك كلامندن و عادتى جمله‌سندن اولمق دها مناسبدر و بونده امت محمده اقتدا ايتملرى توصيه اولونديغى جهتله تعليمده حاصلدر. بناءً عليه ؛ باشقه توجيه واحتمال درميان ايتمكه لزوم يوقدر .

*
* *

واجب تعالى ابراهيم عليه‌السلامك مناجاتندن ديكرقسمنى بيان ايتمك اوزر ﴿ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ بيوريبور.

[ياربى ! بزلرى شول كيمسه‌لره فتنه قيلماكه آنلر كافر اولديلر وبزدن واقع اولان قصورلريمزى ستر ايت . زيرا ؛ سن ملككده غالب وامركده حكيم سك .]

يعنى ؛ ابراهيم عليه‌السلام اولكى مناجاتنه علاوه ايده‌رك اصحابيله برابر ديديلركه « ياربى! كافرلرى بزم اوزريمزه مسلط قيلما وبزى آنلره فتنه قيلوب آنلرك اللريله بزه عذاب ايتمه‌كه آنلر كنديلرينك حق اوزره بزم باطل اوزره اولديغمزى ظن ايتمه‌سونلر وآنلر ديمه‌سونلركه (بونلر حق اوزره اولسه‌لردى معذب اولمازلردى) . وبزم بشريتمز مقتضاسى واقع اولان جمله قصورلريمزى عفوايت . زيرا سن؛ هركسه غالبسك هيچ بركيمسه سكا قارشى طوره‌ماز وسن جمله اموركده حاكمسك حكمكه قارشى هيچ بركيمسه اعتراض ايده‌مز واعتراض ايتسه حكمى اولماز . بناءً عليه ؛ سكا تفويض امور ايدنلرى قورتارمق

ودعا ایدنلره اجابت ایتمك وعاجزلری قوی وقویلری عاجز قیلمق سکا مخصوصدر. شو حالده دشمنلریمزه بزی مغلوب وآنلرك اللریله بزی هلاك ایتمه که کافرلره قارشی ذلیل وکولنج اولمایالم وبو وسیله ایله دینمزه طعن ایتمه‌سونلر » .

*
* *

واجب تعالی ابراهیم علیه‌السلامك واصحابنك اقتدایه لایق کوزل عادتلری اولدیغنی واو کوزل عادتلرندن بعضیلرینی بیاندن صوکره او عادتلرده اقتدا امت محمد ایچون غایت خیرلی اولدیغنی بیان ضمننده. بر طاقم تأکیداتله تکرار توصیه ایتمك اوزره ﴿ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ ﴾ بیوریبور .

[ذات الوهیتمه یمین ایدرم که ابراهیم واصحابنده سزك ایچون محقق عادت حسنه اولدی واو عادت حسنه شول کیمسه‌یه منفعت ویرر که او کیمسه اللهدن ویوم آخرتدن قورقار .]

چونکه ؛ اللهدن ویوم آخرتدن قورقمایان کیمسه عادت ابراهیمه اقتدا ایتمه‌دیکندن آندن انتفاع ایده‌مز. بناءً علیه ؛ عادت ابراهیمدن انتفاع ایده‌جك کیمسه‌لر آنجق الله تعالی‌یه وآخرته ایمان ایدوب اللهك نعمتندن امیدوار اولان وآخرتده درجاته نائل اولاجغنی کوزه‌تن اهل ایماندر. اما اللهدن قورقمایان وآخرته ایمان ایتمه‌ین وبونلره اهمیت ویرمه‌ین کیمسه‌لر عادت ابراهیمه اقتدا ایتمزکه انتفاع ایتسون .

فخر رازینك بیانی وجهله اهل ایمان ایچون عادت ابراهیمه اقتداده برچوق فائده‌لر اولدیغندن عادت ابراهیمی التزام ایتمك اهم اولدیغنه اشارت ایچون جناب حق بو آیتله اقتدایی تکرار توصیه بیورمش واهمیتنه بناءً قسمله تأکید وتقویه ایتمش وبو کوزل عادتلره اقتدا ؛ اللهه وآخرته ایمانك نتیجه‌سی اولدیغنی دخی علاوه بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی ابراهیم علیه‌السلامك کوزل عادتلرینه اقتدا کوزل اعتقاد نتیجه‌سی اولدیغنی بیاندن صوکره اقتدا ایتمه‌مك کوتو اعتقاد نتیجه‌سی اولدیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴾ بیوریبور .

[شول کیمسه که عادت ابراهیمه اقتدادن اعراض ایدرسه الله تعالی محقق آنك اقتداسندن غنی وجمله فعلنده ثنایه لایقدر .]

یعنی ؛ ملت ابراهیمك کوزل عادتلرینه اویمقده برچوق فائده‌لر اولمسنه بناءً اقتدا ایدلمسی شدتله توصیه اولونمشدر. بو توصیه‌یی اهمیته آلمایوبده اقتدادن استنکاف ایدنلر اولورسه الله تعالی آنك اقتداسندن غنیدر ، یعنی آنك اقتداسنه احتیاجی یوقدر واقتدا ایدنلر حقنده‌ده حمیددر . یعنی آنلره احسانی بولدر . زیرا ؛ سودیکی قولنه دیله‌دیکنی احسان ایدر اسیرکه‌مز . بناءً علیه ؛ هر کسك مدح وثناسنه لایقدر .

ابو السعود افندینك بیانی وجهله بو آیتده عادت ابراهیمه اقتدا ایتمه‌رك کافرلره محبت ایدنلره تهدید واردر . یعنی کافره عداوت خصوصنده ابراهیم علیه‌السلامك واصحابنك طوتمش اولدقلری مسلك اصحاب محمدك حالنه موافق اولوب دنیوی واخروی فائده‌سی کندیلرینه عائد اولدیغی جهتله بو مسلکی اختیار ایتملری توصیه اولونمشدر . شو حالده ایسترلرسه اختیار ایده‌سونلر ایسترلرسه اختیار ایتمه‌سونلر. زیرا ؛ منفعت ومضرتی کندیلرینه راجعدر . بناءً علیه؛ بیلدکلرینی ایشله‌سونلر . چونکه ؛ الله تعالی آنلرك اقتدالرینه محتاج دکلدر. آنلر اقتدا ایتسه‌لرده اقتدا ایتمسه‌لرده هر حالده محمود وممدوحدر . او حالده ایسته‌ین کافرلره دوستلغی ترك ایتسون الله تعالی‌یه دوست اولسون، ایسته‌ین‌ده کافرلره دوستلقده دوام ایتسون اللهك غضبنه مستحق اولسون ، هر کسك اراده‌سی کندی النده‌در .

*
* *

واجب تعالی اهل ایمانی کافرلره دوستلقدن نهی ایدنجه اهل ایمان کافرلره شدتله عداوت ایتمشلرسه‌ده کافرلر ایچنده اقرباسی واولادی اولانلرك درونلری حزندن خالی اولمادیغی جهتله جناب حق اقربالرینك ایمان ایتملریله آره‌لرنده اولان عداوتك محبته انقلاب ایده‌جکنی بیان ایله اهل ایمانی تسلیه ایتمك اوزره ﴿ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللّٰهُ قَدِيرٌ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ بیوریبور .

[یقین زمانده مأمولدر که الله تعالی سزکله وعداوت ایتدیککز کافرلر آره‌سنده

آنلرك ایمانلری سببیله محبت خلق ایدر والله تعالی وعدینی انجازه قادردر و کناهدن توبه ایدنلرك قصورلرینی عفو و کندینه اطاعت ایدنلره مرحمت ایدیجیدر .]

یعنی ؛ ای اهل ایمان! اقرباکزدن اولان کافرلره عداوتکزدن محزون اولمایك. زیرا ؛ یقین وقتده آنلرك دین اسلامی قبول ایتمسیله آره کزده اولان دشمنلق دوستلغه انقلاب ایدر . چونکه ؛ عداوت ایجاب ایدر کفر زائل اولونجه اسکی محبتکز عودت ایدر . مانع کیدنجه ممنوعك عودت ایتمسی قواعد شرعیه اقتضاسندندر . الله تعالی عداوت یرنده محبت خلق ایتمکه قادردر واقرباکزه عداوتده شدتکزدن طولایی واقع اولان قصورلریکزی ستر ایدیجی وامر ونهینده اطاعت ایدنلره احسان ایدیجیدر .

بو آیتده واجب تعالی مؤمنلرله اقربالرینی اسلامیتده برلشدیره جکی زمانك یاقلاشدیغنی بیانله قلبلرنده اولان حزنی ازاله ایتدیکی کبی مؤمنلری ضمناً شدت عداوتدن ده نهی ایتمشدر. یعنی «عداوت ایتملی ولکن افراط ایتمه ملی» دیمکدر. زیرا ؛ هرشیده افراط مذموم اولدیغی کبی ایلروده بریرده اجتماعی مأمول اولان کیمسه لر حقنده عداوتده افراط دها زیاده مذمومدر . چونکه ؛ ایلروده برلشدیکنده یکدیکرندن محجوب اولملرینی ایجاب ایدن شیدن صاقینمق لازمدر . ناصل که اویله ده اولدی . زیرا ؛ عداوت اولونان کافرلردن چوقلری دین اسلامه میل ایتمکه باشلادیلر واسلامله اختلاط ایدرکن مکه نك فتحیله (ابو سفیان) ، (حارث) و (سهیل) کبی برچوق کیمسه لر اسلام اولدیلر ، بینلرنده عداوت محبته انقلاب وحق آره لرنده نکاح ومعاملات سائره جریان ایتدی واحوالك تبدلیله قلبلری یکدیکرینه قارشی محبتله طولدی وال اله باش باشه ویره رك دین اسلامه خدمتله رسول اللهه معین وظهیر اولدیلر .

بو سوره ده کافره محبتدن نهی ؛ عداوتله امری متضمندر. بو آیتده ایسه ضمناً عداوتدن نهی اولدیغی جهتله ظاهرده تناقض کبی برشی فهم اولونورسه ده حقیقتده تناقض یوقدر . چونکه عداوتله امر ؛ اصل عداوته راجعدر که کافره عداوت لازمدر . اما بو آیتده نهی اولان ؛ شدتدر. بناءً علیه ؛ ایلروده برلشمسی مأمول اولانلره عداوتك شدتندن نهیدر . شو حالده شدت وافراطدن نهی ، اصلندن نهیی مستلزم اولماز. بناءً علیه ؛ آیتلر بیننده تناقض

یوقدر. یعنی «کافره اصل عداوت لازمدر ولکن آنلرك ایچنده ایمان ایتمسی مأمول اولانلره عداوتده شدت لازم دکل» دیمکدر .

∴

واجب تعالی بالعموم کافرلردن علاقه یی کسمکله امردن صوکره اقربا و اولاددن عداوت ومقاتله یه جسارت ایتمه ینلره اکرام واحسان طریقیله صلهٔ رحمه رخصتی بیان ایتمك اوزره ﴿لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا اِلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ بیوریور.

[الله تعالی سزی شول کیمسه لردن نهی ایتمز که آنلر سزکله دینده مقاتله ایتمه دیلر وآنلر سزی دیاریکزدن چیقارمادیلر والله تعالی سزی احسان وعدالت ایتمکلککزدن نهی ایتمز . زیرا ؛ الله تعالی عدالت ایدیجیلری سور .]

یعنی ؛ الله تعالی سزی شول کافرلرله اختلاطدن منع ایتمز که آنلر عداوتلرینی اظهار ایده رك دین خصوصنده سزکله مقاتله یه کیرشمه دیلر وسزی دیاریکزدن سوروب چیقارمادیلر. ایشته بو مثللولره احساندن وعدالتدن منع ایتمز. زیرا ؛ انسانلر آره سنده عدالت ایدنلری الله تعالی سور . چونکه؛ آنلردن عدالت واحسانکزه مانع اولاجق برمعامله واقع اولمامشدر.

فخر رازی وخازنك بیانلرینه نظراً بو آیتك سبب نزولی ؛ حضرت ابوبکر رضی الله عنهك کریمه سی اسما رضی الله عنهانك والده سی (بنت عبدالعزی) مشرکه اولدیغی حالده برچوق هدیه ایله کریمه سی اسمانك خانه سنه کلنجه اسما والده سی خانه سنه آلمادیغی کبی هدیه سنی دخی قبول ایتمه دی و «هرنه قدر والده م ایسه کده الله تعالی بزی مشرکلرله الفتدن نهی ایتدی . بناءً علیه ؛ رسول اللهدن استیذان ایتمه دکجه بن سنکله الفت ومحبت ایده مم» دییه رك رسول اللهدن استیذان ایتمسی اوزرینه بو آیت نازل اولمشدر . بوکا نظراً آیتك معناسی : ای مؤمنلر ! سزه ضرر قصد ایتمه ین اقرباکزه صله قصدیله رعایت ایتمکزده س یوقدر] دیمك اولور .

یاخود ابن عباسك روایتنه نظراً بو آیت (خزاعه) قبیله سی حقنده نازل اولمشدر .

زیرا (بنی خزاعه) رسول الله ایله مقاتله ایتمه‌مك اوزره مصالحه عقد وعهدلرنده ثبات ایتدیلر. بناءً علیه ؛ جناب حق آنلره احسان ایتمش وآنلر حقنده عدالته مساعده بیورمشدر. بوکا نظراً **معنای نظم** : [ای مؤمنلر ! سزکله معاهده عقد ایدوب عهدلرنده ثبات ایدنلره احسانکزدن و آنلره عدالتکزدن الله تعالی سزی نهی ایتمز] دیمکدر . زیرا مضرت کورولمه‌ین کیمسه‌یه ایلك ایتمکده بر مانع یوقدر . شو معنایه نظراً اهل اسلامله صلح اوزره بولونان بوتون معاهدلر بو آیتك احکامندن مستفید اولدقلرندن آنلرله اختلاط ایتمك وآنلردن ضرر کورولمه‌دیکندن طولایی ضرر ایراث ایتمه‌مك وآنلرله منافع متقابله‌ده بولونمق ومعاملات جاریه‌یه کیریشمك وحتی فقرالرینه صدقه ویرمك بیله جائزدر.

خلاصه ؛ دین خصوصنده اهل ایمانله مقاتله و مملکتلرندن اخراجه تصدی ایتمه‌ین کافرلرله اختلاطدن منع اولمادیغی وآنلره ایلك ایتمك جائز اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی کافرلردن احسانه لایق اولانلری بیاندن صوکره احسانه لیاقتی اولمادیغی کبی بغض و عداوته مستحق اولانلری بیان ایتمك اوزره ﴿ اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذ۪ينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدّ۪ينِ وَاَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾ بیوریبور .

[آنجق الله تعالی سزی شول کیمسه‌لردن نهی ایدرکه آنلر دین خصوصنده سزکله مقاتله ایتدیلر ومملکتکزدن سزی چیقاردیلر وسزی چیقارمغه معاونت ایتدیلر . الله تعالی آنلرله اختلاط وآنلره دوستلقدن سزی منع ایدر . اکر بر کیمسه آنلره دوستلق ایدرسه ایشته شو دوستلق ایدن مؤمنلر آنجق ظالملردر.] زیرا ؛ دوستلغی موضع لایقنك غیری‌یه وضع ایده‌رك بو خصوصده وارد اولان نهی الٰهینك خارجنه چیقدیلر . هر کیمسه که نهیك خلافنه حرکت ایده ، البته ظالمدر . بناءً علیه ؛ مقاتله‌یه حاضر اولان کافرلره دوستلق ایدن مؤمنلر البته ظالملردر .

یعنی ؛ سزه ضرر ایتمه‌ین ومقاتله‌یه حاضر اولمایان کافرلره ایلکدن الله تعالی سزی نهی ایتمز، بلکه شول کافرلره ایلکدن وآنلره دوستلقدن نهی ایدرکه آنلر سزکله دینکز حقنده محاربه ایتدی و وطنکزدن چیقاردی وچیقارانلره یاردیم ایتدی . ایشته بو مقوله کافرلره ایلکدن الله تعالی سزی نهی ایدر وبوکبی کافرلرله دوست اولانلر محبتلرینی محل لایقنك غیری‌یه وضع ایتدکلرندن ظالملردر . زیرا ؛ قانون الٰهینك خارجنه چیقدیلر . بناءً علیه ؛ اللهك عذابنه مستحقلردر .

خلاصه ؛ اهل ایمانه دینی ودنیوی ضرر ایدن وضرر ایتمسی ملحوظ اولان کافرلرله دوستلق جائز اولمادیغی ودوستلق ایدنلرك ظالم اولدقلری بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

*
* *

واجب تعالی مؤمنلرله مقاتله ایدن و ایتمه‌ین کافرلرك احکامنی بیاندن صوکره دار حربدن دار اسلامه هجرت ایدن خاتونلرك احکامنی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا جَٓاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِا۪يمَانِهِنَّ ﴾ بیوریبور .

[ای مؤمنلر! سزه مهاجره اولارق ایمانلرینی اظهار ایدن خاتونلر کلدکلرنده سز آنلری امتحان ایدك . الله تعالی آنلرك ایمانلرینی دها ایی بیلیر .]

یعنی ؛ ای مؤمنلر ! دار حربدن هجرت ایدوب ایمانلرینی اظهار ایده‌رك سزه کلن قادینلری سز امتحان ایدك و حاللرینی کورك که باقالم ظن غالبکز وجه اوزره ایمان ایتمشلرمیدر وقلبلری لسانلرینه موافقمیدر، یوقسه ساخته اولارق قلبلرنده کفری کیزله‌یوبده یالکز لسانلرنده‌می ایمانی اظهار ایدیبورلر؟ نور فراست وامتحانله آنلرك حاللرینه مطلع اولاك که آلدانمیه‌سکز و حاللرینه کوره معامله ایده‌سکز . مع مافیه اسرار قلوبه مطلع اولان الله تعالی آنلرك ایمانلرینك حقیقی اولوب اولمادیغنی بیلیر . شو حالده امتحان سزك آنلرك حقیقی حاللرینه اطلاعکز ایچوندر . زیرا؛ الله تعالینك امتحانه احتیاجی یوقدر.

فخررازی وخازنك بیانلری وجهله بو آیتده امتحان ایله مراد ؛ یمین اولمه احتمالی واردر. چونکه؛ ابن عباس حضرتلرندن روایت اولوندیغنه نظراً رسول الله ایمانتی اظهار ایده‌رك هجرت ایدن خاتونلره هجرتی زوجنه بغضندن ویاخود دنیایه هوسندن وهجرت ایتدیکی مملکتی کندی مملکتندن دها زیاده سودیکندن ویاخود بر وقوعات ایشله‌دیکندن طولایی هجرت ایتمه‌یوب آنجق الله‌ه ورسولنه محبتندن ناشی هجرت ایتدیکنه یمین تکلیف ایدر. یمینی قبول ایدنلرك ایمانلری حقیقی اولدیغنی بیلیر وآنلری قبول ایدر دار کفره رد ایتمز ویمینی قبول ایتمه‌ینلرك ایمانلری ساخته اولدیغنی آکلاشیلدیغندن آنلری رد ایدردی. ایشته شو فعل رسول الله دلالت ایدرکه امتحان ایله مراد؛ یمیندر.

*

* *

واجب تعالی هجرت ایدن خاتونلرك امتحان ایتملرینی امر ایتدکدن صوکره امتحان اوزره یاپیلاجق معامله‌یی بیان ایتمك اوزره ﴿فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ﴾ بیوریور.

[سز آنلری امتحان ایتمکله امر اولونونجه امتحان نتیجه‌سنده اکر سز آنلرك مؤمنه اولدقلرینی بیلیرسه‌کز آنلری کافرلره رد ایتمه‌یك ولوسه او کافرلر آنلرك زوجلری اولسون . زیرا ؛ اوخاتونلر کافر اولان زوجلرینه وکافر اولان زوجلری او خاتونلره حلال اولماز.] نه قادینلر قوجه‌لرینه ونه‌ده قوجه‌لری قادینلرینه حلال اولور. بناءً علیه ؛ هیچ بریسی اوبرینه حلال اولمادیغندن بینلرنده زوجیت معامله‌سی جاری اولاماز. چونکه ؛ اختلاف دین سببیله فرقت حاصل اولدیغندن احدهمانك آخردن انتفاع ایتمسی حرام اولور.

بو آیتده جمله‌لر آیری آیری معنایه دلالت ایتدیکندن تکرار یوقدر . زیرا جملهٔ اولی ؛ اختلاف دین سببیله نکاح اوّلك زوالنه وجملهٔ ثانیه‌ده عدت بیتدکدن صوکره تجدید نکاحك جائز اولمادیغنه دلالت ایتدیکندن جمله‌لرك افاده‌لری باشقه‌در . بناءً علیه؛ ظاهرده تکرار کبی کوریلورسه‌ده حقیقتده تکرار یوقدر ، بلکه اختلاف دین سببیله حاصل اولان حرمتك شدتنه دلالتده مبالغه‌در. امام شافعی‌یه کوره عدتك انقضاسیله

فرقت حاصل اولدیغندن عدتی بیتمزدن اول زوجی مسلمان اولورسه آنك زوجه‌سیدر . زیرا ؛ مانع کیدنجه ممنوع عودت ایدر . چونکه ؛ ایکیسی‌ده مؤمن اولدقلرندن آره‌دن حرمت قالقار وزوجیت عودت ایدر. بناءً علیه یکدیکرینه حلال اولور. اما امام اعظمه کوره فرقت ، اختلاف دارینله‌در . شوحالده زوج مؤمن اولارق دار اسلامده زوجه‌یه التحاق ایتمه‌دکجه خاتون باشقه قوجه‌یه واره‌بیلیر.

﴿وَآتُوهُمْ مَا أَنْفَقُوا﴾

[آنلرك قوجه‌لرینه انفاق ایتدکلری شیئی ویرك .]

یعنی ؛ سزه مهاجرتله کلوب ایمانلرینی اظهار ایدن خاتونلرك ایمانلری تبین ایدوب آنلری حفظ ایتدکدن صوکره زوجلری کلوب او خاتونلره صرف ایتدکلری مهرلرینی ایسترلرسه آنلرك صرف ایتدکلری مهری آنلره ویرك . زیرا ؛ خاوندن کوره‌جکی منفعت مقابلنده مهر مضرتنی اختیار ایتمشدی. بینلرنده حاصل اولان فرقت سببیله منفعت زائل اولونجه مهری ویرمك صورتیله مضرتی ازاله ایتمك عدالته موافقدر. زیرا مضرت؛ منفعت مقابلیدر. شوحالده خاوندن کوره‌جکی منفعتدن محروم اولونجه مضرتی دفع ایتمه‌مك عدالته مخالف بر امر قبیحدر. بناءً علیه ؛ مهری ویرمك خصوصنده واقع اولان امر الهی طرفین حقنده عدالتی متضمندر .

فخررازینك، خازنك وابوالسعود افندینك بیانلرینه نظراً آیتك سبب نزولی؛ حدیبیه مصالحه‌سندن صوکره (حارث) قیزی (سبیعه) نامنده بر خاتون مؤمنه اولارق حضور نبی‌یه دخالت ایتدی وآرقه‌سندن زوجی کلدی ورسول الله‌دن خاتوننك کندینه تسلیمنی ایستدی ودیدی که «یا محمد! ﷺ سن بزدن فرار ایدوب کلن اولورسه رد ایده‌جکنی هنوز یازیسی قورومایان عهدنامه‌ده شرط قیلدك. بر موجب شرط حرمی رد ایتمکز لازمدر» دیمسی اوزرینه بو آیت نازل اولمشدر . بناءً علیه ؛ رسول الله « او شرط ارککلر حقنده اولوب قادینلرك بوندن مستثنا اولدیغنی وآنجق صرف ایتدیکی مهری ایسته‌مکه حقی بولوندیغنی» بیانله مهرینی ویردی وخاتونی محافظه ایله حضرت عمر رضی الله عنه نکاح ایتدی . شو وقعه رسول الله حدیبیه‌دن نقل ایتمکسزین وقوعه کلمشدر . حدیبیه مصالحه‌سی ایسه کافرلردن مدینه‌یه هر کیم کلیرسه رسول الله آنی مکه‌یه اعاده ایتمك فقط مدینه‌دن مکه‌یه

کلنی اعاده ایتمه‌مك شرطلرینی جامع ایدی . هنوز حدیبیه‌دن آیرلمقسزین جناب حق بو شرطك رجاله مخصوص اولدیغنی بو آیتله بیان بیورمشدر .

*
* *

واجب تعالی دار حربدن اسلام اولارق هجرت ایدن خاتونلری محافظه وزوجلری طرفندن آنلره ویرلمش اولان مهرك اعاده اولونمسنی امر ایتدکدن صوکره بومثللو خاتونلری نکاح ایتمکده برمانع اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ ﴾ بیوریور .

[اوخاتونلرك مهرینی ویردیککزده نکاح ایتمکده سزك اوزریکزه کناه یوقدر وسز کافره اولان خاتونلرك نکاحنی الکزده طوتمایك .]

یعنی ؛ ای اهل ایمان ! دار حربدن ایمان ایده‌رك سزه هجرت ایدن خاتونلرك زوجلری طرفندن ایسته‌نیلن مهرلرینی ویرمك شرطیله آنلری نکاح ایتمکده سزك اوزریکزه کناه یوقدر. زیرا ؛ آنلرك اسلامیتی دار حربده قالان زوجلریله کندیلری بینی تفریق ایتدیکدن آره‌لرنده تفرقه حاصل اولمقله دار حربده‌کی قوجه‌لرینك بونلرده علاقه‌لری قالمامشدر. یالکز زوجلرینك آنلره ویرمش اولدقلری مهری ایسته‌مکه حقلری واردر . آنلرك طلب ایتدکلری مهری ویردکدن صوکره سزك ایچون آنلری نکاح ایتمك مباحدر ودارحربده کفر اوزره قالان خاتونلریکزك نکاحنی الکزده طوتمایك تطلیق ایدك . زیرا ؛ آنلر مشرکه اولدقلری جهتله نجسدرلر ، مؤمنلر ایسه طاهردر . نجسله طاهر بیننده ضدیت اولدیغندن ایکیسنك بر دوشکده بولونملری جائز اولاماز . بناءً علیه ؛ مسلمه اولان برخاتون کافره اولان قوجه‌سنه رداولونمادیغی کبی کافره اولان خاتونده مؤمن اولان بر کیمسه‌نك تحت نکاحنده قالاماز .

بو آیتدن استدلال ایده‌رك امام اعظم حضرتلری مسلمه اولارق هجرت ایدن خاتونك حامل اولمادقجه عدته بیله لزوم کورمیه‌رك درحال نکاحك جوازینی اجتهاد ایتمشلردر .

بو آیت نازل اولونجه اصحابدن بعضیلری مکه‌ده مشرکه اولارق قالان خاتونلرندن

واز کچوب علاقه‌لرینی کسمشلردر . چونکه ؛ آره‌لرنده دین رابطه‌سی قالمایجه زوجیت رابطه‌سیله انتفاع ایتمك احتمالی قالمامشدرکه نکاحنی محافظه ایتسون. زیرا نکاحدن مقصد؛ طرفینك یکدیکرندن انتفاع ایتمسیدر . شوحالده انتفاع جائز اولمایجه یالکز نکاحی طوتمقده ضرر واردر فائده یوقدر .

﴿ وَسْـَٔلُوا مَا اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوا مَا اَنْفَقُوا ﴾

[کافره اولارق قالان زوجه‌لریکزه صرف ایتدیککز مهری ایسته‌یك وکافرلرده ایمان ایدوب هجرت ایدن خاتونلرینه صرف ایتدکلری مهرلرینی ایسته‌سونلر .]

یعنی ؛ ایمانی قبول ایتمیه‌رك دارحربده قالان خاتونلریکزدن قطع علاقه ایدنجه آنلره ویرمش اولدیغکز مهری آنلری نکاح ایدنلردن ایسته‌مك حقکزدر و کذلك کافرلرده ایمانی قبول ایدوب دار اسلامه التحاق ایدن خاتونلره صرف ایتمش اولدقلری مهرلری آنلری نکاح ایدن زوج ثانیدن ایسته‌مك حقلریدر. چونکه؛ زوجیت علاقه‌سی کسیلوب منفعت احتمالی قالمایجه منفعت مقابلنده صرف اولونان اموالی آلسونکه زوج ضرر کاه‌یه دوچار اولماسون ومنفعت زائل اولونجه ضررده زائل اولسونکه عدالت یرینی بولسون وطرفینك یکدیکرینه قارشی بر دیه‌جکی قالماسون .

*
* *

واجب تعالی ایمان ایده‌رك دار اسلامه هجرت ایدن ودار حربده کفر اوزره قالان خاتونلرك احکامنی بیاندن صوکره اوحکمی خلاصه اولارق بیان ایتمك اوزره ﴿ ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ بیوریور .

[ای مؤمنلر ! شوآیتك بدایه‌سندن بورایه قدر ذکر اولونان مسائل اللهك حکمیدر. بناءً علیه ؛ الله تعالی بو حکمله بینکزده حکم ایدر. زیرا الله تعالی ؛ هرحالکزی بیلیجی‌در و علمنك اقتضاسی اوزره حکم ایدر وحکمی حکمته موافقدر . چونکه ؛ حکیمدر .] البته حکمی حکمتدن خالی قالماز. بناءً علیه؛ سزك بوحکمه اطاعتکز واجبدر.

خلاصه ؛ دارحربدن داراسلامه ایمانی اظهار ایده‌رك هجرت ایدن خاتونلری امتحان ایتمك وبعد الامتحان ایمانلرینك حقیقی اولدیغی آكلاشیلورسه دارحربه وكافر اولان زوجنه رد ایتمه‌یوب محافظه ایتمك و مؤمنه اولان خاتونله كافر اولان زوجی یكدیكرینه حلال اولمامق وهجرت ایدن خاتونك مهرینی ایسترسه كافر اولان زوجنه ویرمك شرطیله او خاتونی نكاح ایله آلمق جائز و مؤمن اولان بركیمسه‌نك مشركه خاتونی نكاحی آلتنده طوتمایوب طلاق ویرمك وطلاق ویردكلری خاتونلرك مهرینی آنلری نكاح ایدن كافرلردن آلمق مشروع اولدیغی وشو بیان اولونان احكامك كافه‌سی بو آیتلردن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر.

*
* *

واجب تعالی شو احكامی بیاندن صوكره كافره اولان خاتونی نكاح ایدن كافر مهرینی ویرمكدن امتناع ایدرسه آنك حكمنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ اِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَاٰتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ اَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا اَنْفَقُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى اَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴾ بیوریور.

[اكر سز زوجه‌لریكزدن كافرلره برشی سزی فوت ایدرده سزده او كافرلره غلبه ایله عقاب ایدر وغلبه ایدرسه‌كز سز زوجه‌لری كافر الٔنده قالوبده مهرینی آلمایانلره او خاتونلره صرف ایتمش اولدقلری مهرك مثلنی ویرككه زوج ضرر كلی‌یه اوغرامasون وشول الله تعالی‌دن قورقك كه او الله تعالی‌یه سز ایمان ایدیجیسكز .]

یعنی ؛ ای مؤمنلر! سزك زوجه‌لریكزدن دارحربده كافره اولارق قالانلرك ویاخود داراسلامدن دار حربه كافره اولارق التحاق ایدنلرك مهرینی آنلری تزوج ایدن كافرلر طرفندن ویرمه‌مكله ولوجزئی برشی اولسون سزی فوت ایدوبده سزده آنلره غزا ایله غلبه ایتدیككزده اموال غنیمتی تقسیمدن اول آنلرك زوجه‌لرینه مهر اولارق ویروبده آلامادقلری شیئك مثلنی ویرككه زوج ضرر كلی‌یه اوغرامasون . زیرا ؛ ضررك ممكن اولدیغی قدر ازاله اولونمسی لازمدر . چونكه ؛ زوجه‌سی كیتدی . باری

ویرمش اولدیغی مهری كیتمه‌سون كه آنكله دیكر برزوجه تدارك ایده‌بیلسون وسز شول الله تعالی‌دن قورقك كه او الله‌ه ایمان ایتدیكز . زیرا ایمانك مقتضاسی ؛ الله‌ك امرینی یرینه كتیرمكدر .

مهاجرینك حرملرندن كافرلره التحاق ایدن آلتیدر . رسول الله آنلرك زوجلرینه اموال غنیمتدن مهرلرینی ویرمشدر . اكر عهدنامه‌ده رجال كبی نسوانكده اعاده‌سی درج اولونمش ایسه بو مثللو مهرك ویرلمسی واجبدر و اكر نسوانك اعاده‌سی درج اولونمامش ایسه مهری ویرمك مندوبدر .

بو آیتك منسوخ اولوب اولمادیغنده اختلاف واردر. منسوخدر دیینلره نظراً الیوم بو آیتله عمل واجب اولماز ومنسوخ دكلدر دیینلره نظراً عمل واجبدر . لكن بوزمانده عمل ممكن اولمادیغندن منسوخ اولمسی راجحدر .

*
* *

واجب تعالی حدیبیه مصالحه‌سی اوزرینه تحدث ایدن بعض حادثه‌نك احكامنی بیاندن صوكره مكه‌نك فتحی كونی خاتونلرك بیعتلرینك شرطلرینی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلٰى اَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ اَيْدِيهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِى مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ بیوریور.

[ای نبی معظم ! سكا الله‌ه شرك ایتمه‌مك وسرقت ایتمه‌مك وزنا ایتمه‌مك وچوجقلرینی قتل ایتمه‌مك و الٔلری و آیاقلری آره‌سنده بهتان اولان شیئی افترا ایده‌رك كتیرمه‌مك و معروف اولان شیده سكا عصیان ایتمه‌مك اوزرینه بیعت ایدر اولدقلری حالده مؤمنه اولان خاتونلر كلدكلرنده سن آنلره بیعت ایت و آنلر ایچون الله تعالی‌یه استغفار ایت .

زيرا ؛ الله تعالى قوللرندن اخلاص اوزره ايمان ايدنلرك كناهلرينى عفو و توبه ايدنلره احسان ايديجيدر .]

يعنى ؛ اى نبىّ ذيشان ! سنك حضوريكه بيعت ايدر اولدقلرى حالده مؤمنه اولان طائفۀ نسوان كلوب سنكله معاهده وجمله احكام شرعيه يى وتكاليف الٓهيه يى قبول ايدرلرسه وشريك ونظيردن منزه اولان الله تعالى يه شرك ايتمه مك و بغير حقٍ غيرك مالنى آلارق سرقت ايتمه مك و اولى اولسون و بكار اولسون زنا ايتمه مك و قيز چوجقلرينى ديرى اولارق ويا سائر صورتله أولدورمه مك وبر بهتان كتيرمه مك كه او بهتان أللرى وآياقلرى آره سنده افترا اولور وعقلك وشرعك كوزل عد ايتديكى شيله سن امر ايتديككده سكا عاصى اولمامق اوزره سكا بيعت ايدرلرسه سن ده آنلره بيعت وآنلرله معاهده ايت وبيعتدن اول كچمش كناهلرينه آنلر ايچون استغفار ايت . زيرا ؛ الله تعالى شو منوال اوزره ايمان ايدوب سكا بيعت ايدن قوللرينك كناهلرينى مغفرت ايديجى وتوبه لرينى قبول ايله آنلره مرحمت بيوريجيدر .

فخر رازى وخازنك بيانلرينه نظراً مكه نك فتح اولونديغى كون رسول الله صنعا اوزرنده وحضرت عمر برآز آشاغيسنده بولوندقلرى بر زمانده بوآيت نازل اولمشدر . اوكونده رسول اللهه بيعت ايدن طائفۀ نسوانك عددينك درتيوز اللى يدى يه بالغ اولديغى مرويدر . بيعتك كيفيتنده برچوق روايت موجود ايسه ده اصح اولان كيفيت ؛ بيعت سوزيله اولوب مصافحه صورتيله اولمامشدر . زيرا ؛ بخارى ومسلم حضراتنك اتفاقلريله حضرت عائشه «رسول اللهك ألى مالك اولماديغى بر خاتونك أله دكمه مش و رسول الله بيعتى سوزيله يابدى » بيورمشلر و اكثر مفسرين بو روايتى ترجيح ايتمشلردر . چونكه اكثر نصوصه موافق اولان ؛ حضرت عائشه نك روايتيدر . زيرا ؛ رسول اللهك حلالى اولمايان بر خاتونه هيچ بر صورتله مس ايتمه ديكنه دائر روايت پك چوقدر . شو حالده بعض متصوفه نك خاتونلرى ارشاد صددنده اجنبيه اولان خاتونلره رابطه عنوانيله توجه ايده جكم ديه رك تماس ايتمسنك وآنلره مرشد صفتيله بر طاقم يولسز معامله ده بولونمسنك بطلاننده شبهه اولوناماز . چونكه ؛ او كيمسه يى هرنه قدر بويوك بر آدم تصور ايتسه ك بيله آنك

نبوت مرتبه سنه واصل اولمسى احتمالى يوقدر . شو حالده بر نبى ايچون جائز اولمايان برشى او نبينك امتى ايچون ناصل جائز اولابيلير ؟ البته جائز اولاماز .

بو آيتده معروف ايله مراد ؛ **مأمورات ومنهيات** اولديغنه كوره **معناى نظم** : [مأموراتده امريكه امتثال ومنهياتده نهيكدن اجتناب ايتمكله سكا عاصى اولمامق اوزره بيعت ايدرلرسه سن ده آنلره بيعت ايت] ديمكدر . ياخود معروف ايله مراد ؛ **بر مصيبتك اصابتنده صبر ايتمك وكندى عليهنه دعا ايتمكدر** . شو حالده مصيبته صبر ايتمه مك ، ياقه سنى ييرتمق ، صاچنى باشنى يولمق وعليهنه دعا ايتمك عصياندر . معروف ؛ **قادينلرك محرمى اولمايانه بركيمسه ايله سوز سويلشمه مسى وتنها محلده بولونمامسيدر** . بونك خلافنه حركتلرى عصياندر .

بو آيتده ذكر اولونان شرطلر قادينلرى ترغيب ايده جك مسائلدن اولديغى جهتله تصريح اولونمشدر . بناءً عليه بونلرى ذكر ايتمك ؛ ديكر احكامده بيعته منافى اولماديغى كبى بلكه صلات وزكات كبى معظمات دينيه نك واركان اسلاميه نك بيعتده ذكر اولونمامسى بونلره رعايتك لزومى ميدانده برحقيقت اولديغندندر . چونكه ؛ شو ذكر اولونان مسائلده بيعت لازم اولونجه سائر شعائر اسلاميه ده بيعتك لازم اولاجغى اولويتله ثابت اولديغندن ذكره حاجت اولماديغى جهتله ذكر اولونمامشدر .

∴

واجب تعالى سوره نك اولنده كافرلره مؤمنلرك دوست اولمسى موافق اولماديغنى توصيه بيورمشدى . شيمدى كلامك بدايه سى نهايه سنه مناسب اولمق صنعتنه موافق اولارق سوره نك آخرنده دخى مؤمنلرك كافرلره دوست اولمامسنى توصيه ايتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْاٰخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُورِ ﴾ بيوريور .

[اى مؤمنلر ! سز دوست اولمايك برقوم ايله كه او قوم اوزرينه الله تعالى غضب ايتدى و كافرلرك اصحاب قبوردن مأيوس اولدقلرى كبى آنلرده آخرتدن مأيوس اولديلر .]

یعنی ؛ ای اهل ایمان ! سز اللهك غضب ایتدیكی یهود قومیله مصاحبت ایدوب دوست اولمایك. زیرا ؛ آنلر پیغمبره ایمان ایتمه‌دكلرندن آخرتدن مأیوس اولدیلر. ناصل كه قبره كیدنلرك كیرو كلمسی محال اولدیغی جهتله كافرلر اصحاب قبوردن مأیوس اولدیلرسه بونلرك‌ده آخرت ثوابندن نصیبه‌دار اولملری محال اولدیغندن آخرت نعمتلرندن مأیوس اولمشلردر. زیرا ؛ یهود قومی تورانده شمائل رسول اللهی كوردكاری و رسول اللهی شمائلنه موافق اولارق بولدقلری جهتله آخرزمان نبیسی اولدیغی بیلدكلری حالده انكار ایتدكلرندن آخرتده معذب اولاجقلرنده شبه‌لری یوقدی و لكن عناد ایدوب ایمان ایتمه‌دكلری جهتله بالطبع آخرتدن مأیوس اولمشلردر وسائر كافرلرك اكثریسی آخرته ایمان ایتمه‌دكلرندن آخرتده ثواب بكله‌مزلر .

بو آیت جلیله‌نك بعض فقر وفاقه سببیله یهودیلرك باغچه‌لرینك میوه‌لرندن وسائر ثروتلرندن مستفید اولمق املیله یهودیلره دوستلق ایدوب اهل اسلامك احوالندن یهودیلره خبر ویرن مؤمنلر حقنده نازل اولدیغی مرویدر . شوحالده الله تعالی آنلری وآنلرك امثالنی بو كبی چیركین شیلری ارتكاب ایتمكدن نهی ایتمشدر. شوسبب نزوله نظراً اللهك غضب ایتدیكی قوم ایله مراد ؛ یهودیلردر وسوره‌نك اولنده (خاطب بن بلتعه) طرفندن مكه مشركلرینه یازیلان مكتوب مناسبتیله واجب تعالی مطلقا كافرلر وبالخاصه مكه‌لیلرله دوستلقدن نهی ایتدیكی جهتله سوره‌نك آخرنده یهودیلردن نهیه صرف اولونمق نظم آیته دها موافقدر وقرآنده غضب الهینك اكثریا یهودیلر حقنده استعمال اولونمسی‌ده بو روایتی تأیید ایدر . اما غضب الهینك بالعموم كافرلره نازل اولاجغنه وسبب نزولك خصوصنه اعتبار اولمایوب الفاظك عمومنه اعتبار اولوندیغنه نظراً آیت ، كافرلرك هپسیله دوستلق جائز اولمادیغنه دلالت ایدر .

سورۀ صف

مدینۀ منوره‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اون درت آیتی حاویدر .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾

[تسبیح ایتدی الله تعالی‌یه كوكلرده ویرده اولان جمله موجودات . زیرا ؛ الله تعالی ملكنده هركسه غالب وامرنده حكیمدر .]

یعنی ؛ سموات وارضده بولونان جمله مخلوقات الله تعالی‌نك جمیع صفات كمالیه ایله متصف ونقصان صفتلرك جمله‌سندن منزه اولدیغنه دلالت وشهادت ایتدیلر . چونكه ؛ الله تعالی مراد ایتدیكی شیلرك جمله‌سنه غالب وجمیع تدبیر وتقدیرنده ایشلری محكمدر . بناءً علیه ؛ واجب تعالی‌نك هیچ بر فعلی بوزولماز . چونكه ؛ ایشلری هردرلو حكمته موافق اولدیغندن بالجمله عوارضه مقاومت ایدركه هیچ بروجه وبهانه ایله ایشنه تزلزل عارض اولماز .

واجب تعالی‌یی موجوداتك تقدیسی ونواقصدن تنزیهی دائمی اولدیغنه اشارت ایچون تسبیح لفظی ماضی صیغه‌سیله وارد اولمشدر .

⁂

واجب تعالی مخلوقاتك كندینه تسبیح ایتدیكنی بیاندن صوكره اهل ایمانه لایق اولمایان بعض احوالی بیان ایتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴾ بیوریور .

[ای مؤمنلر ! نه ایچون ایشله‌میه‌جككز شیئی سویلرسكز ؟]

يعنی ايمانك مقتضاسی ؛ عهدی وفا ايتمك ايكن يرينه كتيرهميهجككز وايفا ايدهميهجككز شيئی نه ايچون سويلر وتعهد آلتنه كيررسكز ؟

فخر رازی وخازنك بيانلرينه نظراً بو آيتك سبب نزولی ؛ اصحابدن بعضيلری « الله تعالی‌يه اعمالك هانكيسی سوكيلی اولديغنی بيلمش اولسهق ايشلرز » ديملری اوزرينه يوم احدده الله تعالی، عند الوهيتنده اعداء دينله محاربه‌نك سوكيلی اولديغنی بيان ايدنجه بو سوزی سويله‌ينلردن بعضيلری دشمنله محاربه‌يی آغير كورملری اوزرينه جناب حق بو آيتله آنلری تكدير ايتمشدر . بوكا نظراً **معنای آيت** : [ای مؤمنلر ! تحمل ايدهميهجككز شيئی نه ايچون وعد ايدرسكز ؟] ديمكدر . شو حالده انسان ايچون ايفا ايدهميهجكی شيئی وعد ايتمك هرزمان مذمومدر ويالان اولارق ياپمادیغی بر شيئی ياپدم وسويله‌مه‌ديكی شيئی سويله‌دم ديمك‌ده بو آيتده داخل ومذمومدر . چونكه ايشله‌مه‌ديكی برشيئی ايشله‌دم ديمك؛ عيب اولديغی جهتله بوكبی شيلره اوتانمادن جسارت ايتمك وسويله‌مك مروتی اخلال ايدن يالان جمله‌سندن اولديغی ايچون اهل ايمانه لايق دكلدر . بناءً عليه ؛ وعد ايتديكی بر امر خيری ترك ايتمك مذموم اولديغی كبی ايشله‌ميه‌جكی بر شيئی وعد ايتمك دخی مذمومدر .

خلاصه ؛ ياپماديغی ويا ياپميه‌جغی برشيئی ياپدم وياخود ياپاجغم ديمك انسان ايچون لايق اولماديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالی انسانلرك ايشله‌ميه‌جكی شيلری وعد ايتملری مذموم اولديغنی بياندن صوكره شو مذموميتك درجه‌سنی بيان ايتمك اوزره ﴿ كَبُرَ مَقْتاً عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴾ بيوريور .

[ايشله‌ميه‌جككز شيئی سويله‌مكز عندالله غضب يوننده بويوك اولدی .]

يعنی ؛ ای مؤمنلر! ايشله‌يه‌ميه‌جككز شيئی ايشله‌يه‌جكز ديه‌رك وعد ايتمكز عندالله كناه يوننده پك بويوك اولدی . زيرا ؛ انسان ايچون عهدينی ايفا ايتمك لازم

اولديغندن ايفا ايده‌جكنی وعد ايدوبده صوكره او وعدی يرينه كتيرمه‌مك عار وعيبدر وعندالله بويوك كناهدر .

***

واجب تعالی غزا ايدرز ديوبده صوكره غزايی كريه كورنلری ذم وتكدير ايتدكدن صوكره غزا ايدنلره محبت ايتديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِی سَبِيلِهِ صَفًّا كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ ﴾ بيوريور .

[محقق الله تعالی محبت ايدر شول كيمسه‌لره كه آنلر بربرينه ربط اولونمش بنالر كبی صف اولدقلری حالده فی سبيل الله دشمنله محاربه ايدرلر .]

يعنی ؛ الله تعالی محقق راضی اولور شول كيمسه‌لردن كه آنلر دين الٰهی‌يی اعلا وكلمهٔ توحيدی نشر وتعميم ايچون اعداء دينله مقاتله ايدرلر وبرخط حركت اوزره كه ياپلمش وبربرينه باغلانمش بنالر كبی محكم ويكديكرندن آيرلماز برحالده صف بسته اولارق دوام ايدرلر وظاهرده بدنلری ايله كيرچله تحكيم ايدلمش ديوار كبی يكديكرينه باغلی وباطنده قلبلری كلمهٔ توحيد اوزره اتفاق ايتمش چوزولمز برحالده بربرلرينه ياردیم ايتمكله شوكتلرينی محافظه ايدرلر . بناءً عليه ؛ بوتون اهل ايمان محكم ياپلمش متين ويقيلماز برقلعه مثابه‌سنده اولدقلرندن آره‌لرنده اختلاف واختلال اولمقسزين سوزلری واوزلری بر اولارق دشمنله مقاتله ايدرلرسه جناب حقی راضی وخوشنود ايده‌جكلرينه بو آيت دلالت ايدر . ايشته بو اساسه بناءً صف قتالدن فرار ايتمك ديانت اسلاميه‌ده بويوك كناهدر . چونكه فرار ؛ قوت اسلاميه‌يی اخلال ايدوب عساكر اسلاميه‌نك بوزولمسنه ودشمنك غلبه‌سنه سبب اولديغندن رضاء الٰهی‌يه مخالفدر . بناءً عليه ؛ صف اسلامدن فرار ايدن كيمسه عاصی ومجرمدر .

خلاصه ؛ محكم ابنيه‌لر كبی يكديكرينه مربوط وصف اولارق فی سبيل الله دشمنله محاربه ايدنلرك اللهك محبتنه مظهر اولاجقلری بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالی اعداء دينله محاربه ايدنلره محبت ايتديكنی بياندن صوكره قتالی ترك

ایتمك امر رسول اللهه مخالف اولدیغی جهتله رسول اللهه اذا اولوب غضب الٰهی یه باعث اولاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنٖى وَقَدْ تَعْلَمُونَ اَنّٖى رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقٖينَ ﴾ بیوریبور .

[ذكر ایت یا اکرم الرسل ! شول وقتی که اووقتده موسی علیه السلام قومنه خطاباً « ای قوم ! بکا نه ایچون اذا ایدیبورسکز ؟ حالبوکه سز بنم اللهك سزه کوندرمش اولدیغی رسول اولدیغمی صورت قطعیه ومحققه‌ده بیلیورسکز . شو حالده اذا ایتمه‌مك لازم ایکن نه‌دن اذایه جسارت ایدرسکز ؟ » دیدی . وقتا که آنلر حقدن میل ایتدیلرسه الله تعالی‌ده آنلرك قلبلرینی حقدن میل ایتدیردی و الله تعالی طاعتندن چیقان قومی هدایتده قیلماز .]

یعنی ؛ یا اکرم الرسل ! سن امتکدن قتالی آرزو ایتمه‌ینلرك حاللرینی برادرك موسی علیه السلامك قومندن امرینه مخالفت ایده‌رك قتالی ترك ایدنلرك حاللرینه قیاسله اوزمانی خاطریکه کتیر که سنك امتك‌ده آنلردن عبرت آلسونلر واللهك رسولنه مخالفتك اورسوله اذا اولدیغنی بیلسونلر وذكر ایت شول وقتی که اووقتده موسی علیه السلام قومنه خطاباً « ای قوم ! بر طاقم مفتریات اسناد ایده‌رك امریمه مخالفتله قتالی ترك ایتمك وبرنوع طعامه صبر ایده‌مه‌یز واللهی آچیقدن بزه کوستر دیمك کبی واهی شیلرله بکا نه ایچون ایذا ایدیبورسکز ؛ حالبوکه قطعی صورتده بنم طرف الٰهیدن سزك دنیوی واخروی منفعت و مضرتکزی بیان ایتمك وسزك سبب نجاتکز اولاجق طوغری یولی سزه کوسترمك ایچون کوندرلمش رسول اولدیغمی بیلیرسکز . شوحالده امریمه امتثال وبکا تعظیم ایتمکز لازم ایکن نه ایچون اذا ایدیبورسکز ؟ » دیمکله قومنی انصافه دعوت ایتدی . وقتا که قوم موسی نصیحت دیکله‌میه‌رك طوغرو یولدن چیقدیلرسه الله‌ده آنلرك قلبلرینی حقی قبولدن میل ایتدیردی . بناءً علیه ؛ باطله میل ایتمکله ضلالتده قالدیلر وغضب الٰهی یه مستحق اولدیلر . زیرا ؛ طریق حقدن چیقمش اولان کیمسه‌لری مطلوبه ایصال ایدر

درجه‌ده الله تعالی هدایتده قیلماز . چونکه ؛ قول اراده‌سنی باطله صرف ایدنجه الله تعالی قولك اراده‌سی وجه اوزره خلق ایتدیکندن عبد افعال اختیاریه‌نك هیچ برنده مجبور اولمق لازم کلمز .

فخر رازینك وابو السعود افندینك بیانلری وجهله فاسقلرك هدایتدن محروم اولمرینك سببی ؛ آنجق کندیلرینك فسق وحقدن میله سبب اصلی‌ده ینه فسقلری اولدیغندن طولایی ذم اولوندقلرینه اشارت ایچون ضمیر موقعنده (فاسقین) لفظی اسم ظاهر اولارق وارد اولمشدر . انبیاء عظامه ایذانك عظمتنه وعاقبتنك وخامتنه والك نهایت کفره بادی وعذاب ابدی یه سبب اولدیغنه بو آیت دلالت ایدر . چونکه ؛ انبیانك امرینه اطاعت ایتمیه‌رك عصیانله الفت ایدن کیمسه‌لری الله تعالی سومه‌دیکندن طوغرو یوله سوق ایتمیه‌جکنی بیان بیورمشدر . بناءً علیه ؛ آنلر طوغرو یوله کیتمك نیت ایتمه‌دکلری جهتله الله تعالی آنلر حقنده طوغرو یولی نصیب ایتمز .

*
* *

واجب تعالی حضرت موسانك قومنه واقع اولان سوزنی بیانله امر رسوله مخالفتك کوتولکنی بیاندن صوکره حضرت عیسانك بنی اسرائیله خطاباً سوزلرینی‌ده بیانله عاقبتك وخامتنه تنبیه ایتمك اوزره ﴿ وَاِذْ قَالَ عٖيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنٖى اِسْرَاۤئٖيلَ اِنّٖى رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَاْتٖى مِنْ بَعْدِى اسْمُهُ اَحْمَدُ ﴾ بیوریبور .

[یا اکرم الرسل ! ذكر ایت شول وقتی که اووقتده حضرت مریمك اوغلو عیسی علیه السلام بنی اسرائیله خطاباً « ای بنی اسرائیل ! بندن اول نازل اولوب اوکمده بولونان توراتی تصدیق وبندن صوکره کله‌جك بر رسولله سزی تبشیر ایدیجی اولدیغم حالده ـ که او رسولك اسمی احمددر ـ بن سزه اللهك رسولی‌یم » دیمکله قومنی حقه دعوته باشلادی .]

یعنی ؛ ای رسول مکرم ! شول وقتی تذكر ایتمکله قومك سکا یاپمش اولدقلری ایذادن محزون اولما که او وقتده مریم اوغلو عیسی علیه السلام بنی اسرائیله « ای

بنی اسرائيل ! بن سزه بندن اول نازل اولان وبنم حضورمده بولونان تورانك احكامنی وطرف الٓهيدن كلمش بر كتاب اولديغنی تصديق ايديجی اولديغم حالده اللهك رسولی‌يم ودنيوی واخروی منفعتكزی سزه بيان ايده‌جكم و بن سزی بر رسول ايله تبشير ايديجی‌يم كه او رسول بندن صوكره كلير واسم شريفی احمددر » ديدی وبوسوزيله كنديسنك اللهك رسولی اولديغنی قومنه تبليغ ايتدی .

رسول اللهك مدح وثناسی چوق اولديغی ايچون اسمی احمد اولمشدر . زيرا احمدك معناسی ؛ حمد وثناسی زياده چوق ديمكدر . بناءً عليه ؛ ناسك اساننده رسول اللهك ثناسی سائر انبياء عظامدن دها چوقدر .

*
* *

واجب تعالی عيسی عليه السلامك رسالت دعواسنی اظهار ايدنجه قومی ، دعواسنده صادق اولديغنه دلالت ايدر معجزه طلب ايتملری اوزرينه عيسی عليه السلام معجزه‌سنی كتيرنجه قومنك سويله‌دكلری سوزلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴾ بيوريور .

[رسالت دعواسی اوزرينه وقتا كه عيسی عليه السلام دعواسنك طوغرو اولديغنه دلالت ايدر معجزه‌لريله كلدی ايسه آنلر « شو عيسی عليه السلامك كتيرديكی شی ميدانده بر سحردر » ديديلر .] حالبوكه عيسی عليه السلامك آنلره كتيرمش اولديغی معجزه‌لری آندن اول كچن انبياء كرام كتيرمه‌مشلردی . لكن قومنك شقاوتلری وقلبلرنده اولان قساوتلری بوسوزی سويله‌مكه آنلره جسارت ويردی ومعجزه‌يه سحردر ديمكدن چكينمه‌ديلر . ياخود بو آيت حضرت عيسانك كلامندن اولديغی حالده بزم رسولمز مراد اولمق احتمالی واردر . بوكا نظراً معنای نظم شويله‌در : [بندن صوكره بر رسول كله‌جك كه اورسولك اسم شريفی احمد اولاجقدر . وقتا كه او رسول قومنه معجزه‌لريله كلديكنده او رسولك قومی « شو معجزه ديه‌رك كتيرديكی شی آچيق بر سحردر » ديه‌جكلر] ديمكدر . هرنه قدر بو معنا محتمل ايسه ده آيتك سوقنه نظراً معنای اول ظاهر وراجحدر . چونكه ؛ عيسی عليه السلامك رسالت دعواسی اوزرينه قومنك معجزه ايسته‌دكلری ظاهردر .

بناءً عليه ؛ قومنك طلبی اوزرينه معجزه كتيرن حضرت عيسی وسحردر ديه‌نلر آنك قومی اولمق سوق كلامه دها مناسبدر .

*
* *

واجب تعالی حضرت عيسانك رسالت دعواسنی اظهار ايتديكنی ودعواسنی تأييد ايچون كتيرمش اولديغی معجزه‌سنه سحردر ديه‌رك افترا ايتدكلرينی بياندن صوكره بوكبی افتراده بولونانلردن دها زياده ظالم اولماديغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعٰى اِلَى الْاِسْلَامِ ﴾ بيوريور .

[اسلامه دعوت اولونديغی حالده الله تعالی اوزرينه يالانی افترا ايدن كيمسه‌دن دها زياده ظالم كيم اولابيلير ؟] البته بويله افترايه جرأت ايدندن دها زياده ظالم اولاماز . چونكه ؛ سبب نجاتی اولان اسلامه دعوت اولونديغی حالده دعوت ايدن ذاته واوذاتی كوندرن الله تعالی‌يه افترا ايتديكی ايچون هر ظالمدن زياده ظالمدر .

﴿ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾

[حالبوكه ظالم اولان قومی الله تعالی هدايته قيلماز .]

يعنی ؛ انسانلردن هانكی انسان كه حدود الٓهيه‌نك خارجنه چيقمقدن وحدينی تجاوز ايتمكدن دها زياده ظالم اولابيلير شول كيمسه‌دن كه او كيمسه قوللرينی ارشاد ايچون اللهك كوندرديكی رسولی واسطه‌سيله اسلامه دعوت اولونديغی حالده يالان اولارق اللهه افترا ايدر ورسولك كتيرديكی معجزه‌يه سحردر ديمكله نبينك دعوتنه اجابتدن امتناع ايدر. بوكبی كستاخلغه جرأت ايدندن دها زياده ظالم اولابيليرمی؟ البته اولاماز. چونكه معجزه‌يه سحردر ديمك؛ اومعجزه‌يی كتيرن رسولی تكذيب اولديغی كبی الله تعالی‌يه دخی افترادر. بونك هرايكيسی ده ظلمك نهايه‌سيدر . بناءً عليه ؛ بوكبی ظلمی ارتكاب ايدنلر هدايته واصل اولوب طوغرو يولی بولامازلر. چونكه ؛ الله تعالی ظالملره هدايتنی توفيق ايتمز . زيرا؛ طوغرو يول آراماز واراده‌لرينی صرف ايتمزلر كه الله تعالی آنلره هدايتنی خلق ايتسون.

*
* *

واجب تعالى كافرلرك معجزه‌يه سحر ديه‌رك افترا ايتدكلرينی و بو افترالری سببيله زياده ظالم اولدقلرينی بياندن صوكره افترادن مقصدلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴾ بيوريور.

[آنلر آغزلرندن چيقان سوزلرله اللهك نوری اولان شريعتنی سوندرمك ايسترلر. حالبوكه الله تعالى كندی نورينی اتمام ايدر سوندورمز ولوسه كافرلر ايسته‌مه‌سونلر.]

يعنی كافرلرك افترادن وتكذيبدن غرضلری؛ اللهك قوللرينی ارشاد ايچون كوندرمش اولديغی شريعت نورينی آغزلرندن چيقان باطل سوزلريله سوندورمكدر. حالبوكه هرشيئه قادر اولان الله تعالى خلقی منفعت ومضرتنه ارشاد ايدن شريعتنك ضياسنی اتمام ايدر سوندورمز ولوسه بو اتمامی كافرلر آرزو ايتمه‌سونلر. شو حالده كافرلرك سعيلری بوشه‌در. چونكه؛ اللهك مرادی هر زمان آنلرك مرادلرينه غالبدر.

بو آيتده نور قرآنی سحر ديمكله ابطال ايتمك ايسته‌ينلرك حاللرينی كونشی اوفوروكله سوندرمك ايسته‌ينلرك حاللرينه تشبيهله استهزايه اشارت ايچون **افواه** لفظی وارد اولمشدر. چونكه؛ قوت ومتانتده جسيم طاغلر كبی صاغلام اولوب ييقلمق احتمالی اولمايان قرآنی بك قولای سويله‌نيورن بر سوزله ابطالنی اراده ايتمك اوفوروكله كونشك ضياسنی سوندورمكه چاليشمغه‌سعی ايتمكه بكزه‌ديكنده شبهه يوقدر. بناءً عليه؛ بو كبی واهی امللرله اوغراشمق حماقت وبلكه‌ده جنتدر. شريعتك شاننه تعظيم ايچون شريعت غرادن **نورله** تعبير اولونمشدر.

زيرا نور؛ **هركسك هدايته ويولنی بولمسنه سبب اولديغی** كبی شريعتده تمسك ايدنلرك هدايتنه سبب ووسيله‌در. رسول اللهك كافۀ مكلفينه مبعوث اولديغنه اشارت ايچون **شريعت** معناسنه اولان **نور** الله تعالى‌يه مضاف قيلنمشدر. چونكه شريعت؛ اللهك نوری اولونجه او نوردن ضيا آلمق ايسته‌ينلرك جمله‌سنی احاطه ايدر مستثناسی اولماز. بناءً عليه رسول اللهك شريعتی؛ جمله انس وجنه شريعتدر.

* * *

واجب تعالى كافرلرك نور قرآنی سوندورمك ايسته‌دكلرينی بياندن صوكره نور قرآندن عبارت اولان دين اسلامك سونمه‌يوب بالجمله اديان اوزرينه غالب وظاهر اولاجغنی بيان ايتمك اوزره ﴿ هُوَ الَّذِی اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰی وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَی الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴾ بيوريور.

[او الله تعالى كه رسولنی عين هدايت اولان قرآن وحق اولان دين اسلامله كوندردی كه او دين اسلام اديانك كليسی اوزرينه غالب اولسون ولوسه مشركلر آنك غلبه‌سنی ايسته‌مه‌سونلر.]

يعنی؛ دينی اتمام ايتمك مراد ايدن الله تعالى شول ذات ذوالجلالدركه او الله تعالى دينی جمله اديان اوزرينه اظهار ايتمك وغالب قيلمق حكمتنه بناءً آخر زمان پيغمبرينی قرآن وسائر معجزاتله ودين حق اولان ملت اسلاميه ايله قوللرينی ارشاد ايچون كوندردی ولوسه مشركلر بو دينك ظهورينی ايسته‌مه‌سونلر. دين اسلامده مجرد توحيد اساس اولديغندن كافرلر وبالخاصه توحيده مخالف شركله الفت ايدن مشركلر او دينك ير يوزنده انتشارينی آرزو ايتمزلر. چونكه؛ اعتقادلرينه مخالفدر.

رسول اللهه حسد ايدنلرك باشليجه‌سی قريش مشركلری اولديغنه اشارت ايچون رسول اللهدن بحث اولونان بو آيتده دينك ظهورينی كريه كورنلرك مشرك اولدقلری صراحةً ذكر اولونمشدر. اما بوندن اولكی آيتده مطلقا شريعتدن بحث اولونوب رسول اللهدن بحث اولونماديغی جهتله شريعتی ايسته‌مه‌ينلرك مطلقا كافرلر اولديغی بيان اولونمشدر. چونكه شريعت؛ جمله ناس حقنده نعمت اولوب آنی ايسته‌مه‌ين البته كفران نعمت ايتمش اولديغندن (ولو كره الكافرون) وارد اولمشدر.

* * *

واجب تعالى دين اسلامك جمله اديان اوزره ظهورينی بياندن صوكره بو دين مبينك ترويجنه مؤمنلری ترغيب ايتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰی تِجَارَةٍ

تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ * تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ بيوريور .

[ای مؤمنلر ! سزه دلالت ایده‌یم‌می بر تجارت اوزرینه كه او تجارت سزی الم ویریجی عذابدن قورتارير ؟ واو تجارت ؛ سزك الله تعالی‌يه ورسولنه ايمان و مالكزله وجانكزله فی سبيل الله مجاهده ايتمكلككزدر . اكر بيليرسه‌كز شو ايمان ومجاهده سزك ايچون خيرليدر .]

يعنی ؛ ای مؤمنلر ! دين اسلامك اديان سائره اوزرينه غلبه ايده‌جكنی سزه بيان ايتدكدن صوكره جمله اهل ايمانه خطاب ايدرم كه ای اهل ايمان ! سزی جهنم عذابندن قورتاره‌جق بر عمل كه او عمل عين تجارتدر . آنك اوزرينه بن سزه دلالت ايده‌يم وخبر ويره‌يم‌می ؟ ايشته سزی قورتاره‌جق تجارت ؛ سزك اللهه ورسولنه ايمان ايتمكلككزدر . زيرا ؛ ايمان اولمانجه سزی هيچ بر عمل عذابدن قورتاراماز . بناءً عليه ايمان ؛ سزك سبب نجات وخلاصكزدر وسزی عذابدن قورتاره‌جق تجارتدن ديكر بريسی‌ده مالكزله وجانكزله دشمنلريكزه قارشی مجاهده ايتمكلككزدر . زيرا ؛ ناموس مليه وسطوت اسلاميه‌يی محافظه آنجق دين دشمنلرينی قهر وتنكيل ايتمكله اولاجغندن سز مجاهده ايدككه دنياده دشمنك قيليجندن وآخرتده جهنم عذابندن قورتولاسكز . ايشته شو بيان اولنان ايمان ومجاهده ؛ بيليرسه‌كز سزك ايچون خيرليدر .

فخر رازی ونيسابورينك بيانلری وجهله بو آيت اهل ايمانی مجاهده‌يه تشويق ايتمشدر . عبادت ؛ رضاء الٰهی‌يی جلبه وسيله اولديغی جهتله مقابلنده عوض ، تجارته بكزه‌ديكندن عمله تجارت دينمشدر . بناءً عليه ؛ تاجر امور تجارتده چكمش اولديغی زحمت ومشقت مقابلنده فقر وفاقه بليه‌سندن قورتولديغی كبی عابده عبادتنده كورمش اولديغی كلفت ومشقت مقابلنده رضاء الٰهی‌يه واصل اولور وعذابدن قورتولور . كذلك تجارت زحمتنی چكمه‌ين كيمسه فقر وفاقه وبرطاقم احتياج آلتنده أزلديكی كبی ايمان ومجاهده زحمتنی چكمه‌ين كيمسه‌ده اللهك غضبی وجهنم عذابی آلتنده أزيلور .

بو آيتده امره امتثالك وجوبنه شدتله دلالت ايتسون ايچون امر مقامنده جملهٔ اخباريه وارد اولمشدر . زيرا ﴿ تؤمنون ﴾ لفظی (آمنوا) معناسنه‌در . بناءً عليه ايمانله امر ؛ ايمانده ثبات ايله امر اولديغندن اهل ايمانه ايمانله امر حاصلی تحصيل دنيله‌مز . كرچه امر اولونان ايمان حاصل ايسه‌ده ثبات ايله امر ، حاصل اولان ايمانله امرك باشقه‌سيدر . آيتده ايسه امر ، اصل ايمانله امر دكلدر . بلكه حاصل اولان ايمانده ثبات ايتملری ايله امردر .

اما آيتده خطاب منافقلره وياخود نصارا ويهوده اولديغنه نظراً ايمانله امر حاصلی تحصيل ايله امردر ديه‌رك سؤال اصلا وارد اولماز . چونكه ؛ بو صورتده معنای آيت :

[ای ظاهرده ايمان ايدوبده باطنده كفری كيزله‌ين منافقلر ! سزك ايچون نجات ويره‌جك تجارت ؛ ظاهريكز كبی باطنكزده دخی ايمان ايدوب قلبكزدن نفاقی چيقارارق مالكزله جانكزله اعداء دينه قارشی مجاهده ايتمكلككزدر و ای موسايه و عيسايه ايمان ايدن يهود ونصاری ! سزك ايچون تجارت ؛ موسی وعيسی عليهما السلامه ايمان ايتديككز كبی محمد عليه السلامه دخی ايمان ايدوب اعداء دينله مجاهده ايتمكلككزدر] ديمكدر .

خلاصه ؛ انسانه عذاب اليمدن نجات ويره‌جك عملك اولاً ايمان وثانياً دشمنله مجاهده اولديغی بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

* * *

واجب تعالی انسانی عذابدن قورتاراجق عملك ايمان ومجاهده اولديغنی بياندن صوكره او عمل اوزرينه حاصل اولاجق منفعتلری بيان ايتمك اوزره ﴿ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِى جَنَّاتِ عَدْنٍ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾ بيوريور .

[الله تعالی سزك كناهلريكزی مغفرت ايدر وسزی ادخال ايدر جنتلره كه او جنتلرك آلتندن ايرمقلر آقار وكوزل مسكنلره ادخال ايدر كه او مسكنلر عدن جنتلرنده‌در . ايشته شو بيان اولونان نعمتلر انسانلر ايچون فوز عظيمدر .]

يعنى ؛ سز اصول اعتقاديكزده ايمان ايدوب وفروع اعمالكزده دشمنله مجاهده‌يه دوام ايدرسه‌كز الله تعالى سزك كچمش كناهلريكزى عفو ايدر وكناهلريكز سببيله سزى رسواى ايتمز وكناهلريكزى عفو ايدنجه سزى جنتلره قويار كه او جنتلرك آلتندن ايرمقلر آقار وسوله‌يه‌جك شيلرك جمله‌سندن پاك وتميز وهردرلو راحتى جامع وانواع زينتلرله مزين مسكنلره ادخال ايدركه او مسكنلر اقامت محلى اولان جنتلرده‌در. ايشته شو نعمتلرك جمله‌سى اللهك قوللرى ايچون بيوك ظفردركه عبد ايچون بونك فوقنده ظفر اولاماز. ايمانك ومجاهده‌نك كوزل نتيجه‌لرى شوذكر اولونان نعمتلر اولونجه عقلى اولان كيمسه‌لرك بو نعمتلره وسيله اولاجق عمله سعى ايتملرى لازمدر.

*\
**

واجب تعالى بو آيتده ايمان ومجاهده اوزرينه ترتب ايدن اوچ شيئى كه برنجيسى **كناهلرى مغفرت**، ايكنجيسى **جنتلره ادخال**، اوچنجيسى **كوزل قوناقلر ويرمكدر**. ايشته بونلرى بياندن صوكره دردنجى احسانتى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاُخْرٰى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ بيوريور.

[سزك ايچون محبت ايتديككز باشقه بر تجارت دها واركه او تجارت اللهدن نصرت ويقين وقتده بر فتوحاتدر و اى حبيبم ! سن مؤمنلرى دنياده نصرتله وآخرتده عالى درجه‌لرله تبشير ايت كه اهل ايمان مسرور اولسونلر.] چونكه ؛ انسانلرده اللهك نصرتى وبلاد كفرى فتح ايتمك قدر سرور ويره‌جك دها بيوك برشى اولاماز. زيرا نصرت؛ جناب حقك قوللرينه عنايتى ونظرى اثرى اولديغى جهتله البته سرورى موجبدر. بناءً عليه ؛ نصرت وفتوحات انسانلرك دائما محبت ايتدكارى برشى اولديغنه اشارت ايچون بو آيتده (تحبونها) **استمراره** دلالت ايدن **مضارع** صيغه‌سيله وارد اولمشدر. كرك نصرت، كرك نصرتك نتيجه‌سى اولان فتوحات اهل ايمان ايچون بشارتى حاوى اولديغندن آيتك ختامنده جناب حق اهل ايمانى تبشير ايتمسنى رسولنه امر ايتمشدر.

آخرت نعمتلرينك شرفنه اشارت ايچون جناب حق بو آيتده آخرت نعمتلرندن عبارت

اولان مغفرت وجنته ادخال ايده‌جكنى وجنت عدنده كوزل سرايلر ويره‌جكنى بياندن صوكره دنيا نعمتندن عبارت اولان نصرت وفتوحاتى بيان بيورمشدركه آخرت نعمتلرينك بياننى دنيا نعمتلرينى بيان اوزرينه تقديم ايتمشدر.

*\
**

واجب تعالى نصرت وفتوحاتله اهل ايمانى تبشير ايتدكدن صوكره نصرتك رسول اللهه معاونتله حصوله كله‌جكنى مؤمنلره توصيه ايتمك اوزره ﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا اَنْصَارَ اللّٰهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ اَنْصَارِى اِلَى اللّٰهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ ﴾ بيوريور.

[اى مؤمنلر! سز اللهك دينى اعلاده رسولنه ياردمجى اولك. ناصلكه مريم اوغلو عيسى عليه السلام اصحابى اولان حوارينه خطاباً « اللهك دينى اعلاده بكا ياردمجى كيملردر ؟ » ديديكنده اصحاب عيسى اولان حواريون « اللهك دينه ياردمجى بزلرز » ديديلر.] آنلر كبى سزده اللهك دينى اعلاده رسولنه ياردمجى اولديغكزى علناً سويله‌يك وفعلاً ياردم ايدك كه ايمانكزك مقتضاسنى يرينه كتيرمش اولاسكز. چونكه ايمانك مقتضاسى ؛ ايمان ايتديكى رسولك شريعتنى نشر واعلانده هر مؤمنك ماليله جانيله چاليشمسيدر. ايشته اصحاب عيسى عليه السلام بو وظيفه‌يى يوليله ايفا ايتمكده سعى ايتدكارى كبى حضرت محمد عليه السلامه ايمان ايدنلرك دخى دين محمدى‌يى اعلا خصوصنده سعى ايتملرى لازمدر.

حواريون ايله مراد ؛ **حضرت عيسانك خالص احبابيدركه** آنلر نفاق شائبه‌سى اولمقسزين ايمان ايده‌رك ماللريله جانلريله حضرت عيسايه ياردم ايتمش ودين عيسايى نشر واعلانه چاليشمشلردر وبونلرك ابتداءً اون ايكى كيشى اولدقلرى مرويدر. بونلره حواريون دنيلديكنك سببى ؛ **لكه‌سز مؤمن اولدقلريدر**. چونكه حواريون ؛ **حوردن مشتقدر**. حورده **لكه‌سز بياض** معناسنه ايسه‌ده بو مقامده خالص بياضك معناى لازميسى اولان

نفاله شاء سنده عاری لكه‌سز مؤمنلر ديمكدر . بونلرك صنعتلری چاشير يیقايجيلق اولديغنه دائر بعض روايت وار ايسه‌ده ضعيفدر وصنعته تعلق ايدر بورواجه بر حكم اولماديغندن صنعتلرينی تدقيقه‌ده لزوم يوقدر. مقصد؛ خلوص اوزره ايمان ايده‌رك حضرت عيسايه بحق ياردیم ايتدكلرينی بيانله امت محمده «دين محمدی‌يی نشرواعلانده سزده آنلر كبی چاليشك» ديمكدر .

*
* *

واجب تعالی حواريونك عيسی عليه‌السلامه ايمان وياردیم ايتدكلرينی بياندن صوكره بنی اسرائيلك ايكی قسم اولدقلرينی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاٰمَنَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ بَنٖٓي اِسْرَٓائٖيلَ وَكَفَرَتْ طَٓائِفَةٌ ﴾ بيورييور .

[اصحاب عيسی ايمان ايدوب دين عيسايی بين‌الناس نشر وتعميمه باشلايجه بنی اسرائيلدن برطائفه ايمان ايتدی، ديكر برطائفه كافراولدی.] بناءً عليه ؛ ايكی فرقه اولديلر، بينلرنده مقاتله وقوعبولدی واختلاف اوزادقجه اوزادی .

*
* *

واجب تعالی نتيجه‌ده ايمان ايدنلرك كافر اولانلره غلبه ايتديكنی بيان ايتمك اوزره ﴿ فَاَيَّدْنَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا عَلٰى عَدُوِّهِمْ فَاَصْبَحُوا ظَاهِرٖينَ ﴾ بيورييور .

[بز عظيم‌الشان شول كيمسه‌لری دشمنلری اوزرينه تقويه ايتدك كه آنلر عيسی عليه‌السلامه ايمان ايتديلر وبز تقويه ايدنجه آنلرده دشمنلرينه غالب اولديلر .] زيرا ؛ جميع زمانده حق باطل اوزرينه غلبه ايدر، آنجق اوحقی لايقيله استعمال ايتمك لازمدر. شوحالده حضرت محمده ايمان ايدن مؤمنلرك كافرلر اوزرينه غلبه ايده‌جكلری شبهه‌سزدر ولكن اهل ايمانك مقتضای ايمانلری اوزرينه حركت ايتملری واسباب مدافعه‌يی وقت وزمانده يوليله حاضرلاملری اعدا اوزرينه غلبه‌نك جملهٔ شرائطندندر. چونكه؛ مقتضای ايمان اوزره حركت ايتمه‌دكجه اثرايمان ضعيف اولاجغندن دشمنك غلبه‌سی محتملدر. اسباب مدافعه‌ده تكاسل كوستريلورسه كذلك يوليله مدافعه ايديله‌میه‌جكندن اعدانك غلبه‌سی

محقق كيدر ونته كيم غلبه‌ده ايدييورلر. زيرا ؛ جناب حق مسبباتی اسبابه تعليق بيورمشدر. افعال اختياريه‌نك جمله‌سنده سبب‌سز برشی حاصل اولاماز . شوحالده كرك معنويات وكرك ماديات هرايكی جهته‌ده اعتنا ايتمك الزمدر . چونكه ؛ اجتماعياتده مجرد معنوياتك وياخودياالكز مادياتك تأثيری اولاماز . بناءً عليه ؛ تعالی وترقيده هرايكيسی‌ده لازمدر.

سورهٔ جمعه

مدينهٔ منوره‌ده نازل اولان سوره‌لردندر . اون بر آيتی جامعدر .

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ ﴾

﴿ يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزٖيزِ الْحَكٖيمِ ﴾

[كوكلرده ويرده اولان جمله موجودات اللهی تنزيه ايدر. او الله تعالی كه هرشيئك مالكی وجمله نقائصدن منزه وملكنده هركسه غالب امرنده حكيمدر .]

يعنی ؛ يرده وكوكلرده بولونان موجودات ايسترذی روح قبيلندن اولسون ايسترسه جمادات قبيلندن اولسون جمله‌سی الله تعالی‌يی جميع نقائصدن تنزيه ايدر . زيرا بالعموم مخلوقات ؛ خالقنك جميع صفات كماليه ايله متصف وصفات نقائصدن منزه اولديغنه دلالت ايدر . او الله تعالی موجوداتدن هربرينك مالك حقيقيسيدر وامارات حدوث وامكاندن عاری وطاهردر وهرشی اوزرينه غلبه‌سی ظاهردر وعالمده جاری اولان افعالنده امری محكم وهربرفعلی ظاهر وباطن يوزلرجه حكمتی متضمندر .

ابوالسعود افنديك بيانی وجهله شو اوصافك جمله‌سی الله تعالی‌نك واحد حقيقی اولديغنه دلالت ايدر. چونكه؛ هرجمله‌سنك جناب حقه تسبيحلری وجمله‌سنه مالك اولمسی ونقصان اولان شيلرك جمله‌سندن بری اولارق هركسه غالب وافعالنك هپسی حكمته موافق اولمسی وحدانيته دلالت ايدر .

*
* *

واجب تعالى وحدانيتنى بياندن صوكره نبوتى بيان ايتمك اوزره ﴿ هُوَ الَّذِى بَعَثَ فِى الْاُمِّيّنَ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾ بيوريور .

[او الله تعالى شول ذات اجل واعلادركه اوقويوب يازمق بيلمه‌ين قوم ايچنده او قومك كنديلرندن نشأت ايدن رسولى آنلرى ارشاد ايچون كوندردى كه او رسول آنلرك اوزرينه اللهك آيتلرينى تلاوت ايدر وآنلرى نجاست كفردن تطهير ايدر وآنلره اللهك كتابنى و علمنى اوكره‌تير . هرنه‌قدر رسول كلمزدن اول آنلر آچيق بر ضلالت ايچنده بولونمشلر ايسه‌ده رسول كلدكدن صوكره ضلالتدن قورتولمشلردر .]

بو آيتده امیين ايله مراد ؛ **قوم عربدر** . چونكه امى ؛ **اوقومق يازمق بيلميه‌ن كيمسه‌در . رسول اللهك بعثتنده اول قوم عرب اقوام ايچنده اك زياده جاهل بر قوم اولديغندن** امى ديمشدر . رسول ايله مراد ؛ **بزم پيغمبريمز محمد المصطفى صلى الله تعالى عليه وسلم افنديمزدر** . چونكه ؛ رسول الله آنلرك كندى جنسلرندن ايدى و ايچلرنده بويودى وآنلرك هرحالنى بيلير وآنلرده رسول اللهك هرحالنى بيليرلردى وآنلر اوقومق يازمق بيلمه‌دكلرندن هرشيلرى جهالت اوزره تأسس ايتمش وحشى بر حال وضلالت ايچنده يووارلانوب كيديورلردى . بناءً عليه؛ برمرشده صوك درجه‌ده محتاج اولدقلرى بر زمانده جناب حق عليه الصلاة والسلام افنديمزى آنلره كوندردى . ايشته اورسول آنلر اوزرينه اللهك كوندرديكى قرآنك آيتلرينى اوقودى و آنلرى دين حقه دعوت ايتدى وحقله باطلى آنلره اوكره‌تدى وحلال وحرامى آنلره بيلديردى وآنلرى كفر وضلالت كبى كوتو شيلردن تطهير ايتدى كه اعتقادى وعملى وظاهرى وباطنى جمله رذائلدن آنلرى پاكله‌دى واو رسول آنلره منافع دينيه ودنيويه‌لرينى جامع اولان قرآنى وقرآنك حاوى اولديغى معانى وحكمتى تعليم ايتدى . آنلرك ايسه بوكبى تعليم وتعلمه احتياجلرى واردى . بوندن اول آنلرك اعتقادى غايت بوزوقدى . چونكه؛ بوتلره طاپار مشركلردى وعمللرى غايت چيركين اولوب نهب وغارات، يغما كرلك ، ووروب قيرمق، جنك وجدال،

ضرب وشتم ، قتل واتلاف كبى خونخوارلق و انواع رذالت وذلت ايچنده يووارلانوب كيديورلردى . ايشته اووقت شدت احتياجلرينه بناءً جناب حق لطف وكرمندن آنلرى ارشاد و حال صلاحه دعوت ايچون رسولى كوندردى واورسولده نور نبوتله آنلرى تنوير ايتدى . آز زمان ايچنده آنلر عالمده اك زياده مدنى بر قوم اولوب شريعت محمديه‌يى عالمه نشر و تعميمه باشلاديلر و دنيانك هرطرفنه شريعت سفره‌سنى سرديلر و احكام شريعتدن هرطرفى حصه‌دار ايتديلر وعالمده امثالى سبق ايتمه‌دك خارقه‌لر ميدانه كتيرديلر وشريعت سايه‌سنده اويله بر حكومت ميدانه كتيرديلركه جزيرة العربدن ظهور ايدره‌ك برق خاطف كبى آز بر زمان ايچنده آسيا وآفريقا قطعه‌لرينى وآوروپانك بعض اقسامنى احاطه ايديورديلر وهربلده عدالت شريعتدن نصيبه‌دار اولدى ونور نبوتله تنور ايتدى . بناءً عليه؛ عالم شريعت ضياسيله طولدى وهركس راحت‌نه‌دن عبارتدر وعدالت نه‌در بيلدى .

∴

واجب تعالى رسولنى قوم عربه كوندرديكنى بياندن صوكره اورسولك عربك غيرى سائر اقوامه دخى رسول اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ وَاٰخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ بيوريور .

[او رسولى آنلردن صوكره كلنلره دخى كوندردى . عربك غيريلرده عربه اورسوله ايمانده وشريعتك احكامنى قبولده لاحق وتابع اولديلر . زيرا ؛ الله تعالى هركس اوزرينه غالب وهرايشى يرلى يرنده بر حكيم مطلقدر .] بناءً عليه ؛ ايسته‌ديكى قولنى ايسته‌ديكى قومه كوندرر ، هيچ كيمسه‌نك اعتراضه حقى يوقدر .

﴿ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴾

[زيرا ؛ شو بيان اولونان امر نبوت اللهك فضليدر، ديله‌ديكى قولنه ويرر . چونكه؛ الله تعالى بويوك احسان صاحبيدر .]

يعنى ؛ الله تعالى عربك غيرى ملتلرده امر ايمانده واحكام شريعتى قبول ايتدكلرى تقديرده رسولنى آنلره دخى كوندرير . زيرا؛ اراده‌سى هركسك ارادەسنه غالب وايشلرى

حكمتى متضمن عزيز وحكيمدر . شو امر نبوت ايسه مجرد اللهك فضل واحسانيدر . بناءً عليه ؛ ايستەديكى قولنه ويرر وديلەديكى كيمسەلره ارشـاد ايچون اوقولنى كوندرر واوقولنى ديكرلرندن ممتاز قيلار هيچ كيمسەنك بر ديەجكى اولاماز . زيرا ؛ ملكنده تصرفدر وغيرك اعتراض حقى يوقدر. چونكه ؛ فضل عظيم صاحبيدر . شوحالده دنياده ايستەديكى شيئى ايسـتەديكى قولنه ويرديكى كبى آخرتده دخى شريعتيله عامل اولانلرك عمللرينه كوره ثواب وعامل اولمايانلره كناهلرى مقدارى جزا ويرر . سن بونى نەدن بويله يابدك ديمكه هيچ كيمسەنك حقى اولماديغى كبى اعتراض ايتسه دخى فائدەسى اولماز. زيرا ؛ احسانك صاحبى اودر .

خلاصه ؛ رسول اللهك عربه مبعوث رسـول اولديغى كبى ايمانده وشريعتى قبولده عربه تابع اولان جمله اقوامه دخى مبعوث اولديغى والله تعـالىنك امرنده هركسه غالب وافعالى حكمتدن خالى اولماديغى وامر نبوت فضل الٰهى اولوب ايستەديكى قولنه ويرديكى والله تعالىنك بويوك احسان صاحبى اولديغى بو آيتدن مستفاد اولان فوائد جملەسندندر .

*
* *

واجب تعالى نبوتك احسان الٰهى اولوب ايستەديكنه ويرديكنى بياندن صوكره نبوت محمديەيى انكار ايدن كافرلره تعريض ايتمك اوزره ﴿ مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَاراً ﴾ بيوريور .

[شول كيمسەلركه آنلر توراتك احكاميله عامل اولاجقلرينى ضامن اولدقدن صوكره عمل ايتمەديلر . ايشته آنلرك صفتلرى كتاب يوكنى كوتورن مركبك صفتى كبيدر .]

چونكه ؛ آنلر اولا توراتله عمل ايدەجكلرينه اقرار ويروب تعهد آلتنه كيردكلرى حالده صوكره نقض عهد ايدەرك توراتله عملى ترك ايتديلر. ايشته آنلرك حاللرى ؛ كتاب يوكنى كوتوروبده او كتابدن اصلا انتفاع ايتمەين مركبك حالى كبيدر. چونكه ؛ مركب كتابى كوتورر ولكن ايچنده نه كبى احكام وار آنى بيلمز وعمل ايتمز. بناءً عليه ؛ چكمش اولديغى زحمته مقابل اصلا فائده كورمز . ايشته قرآنه اقرار ويروبده موجب ومقتضاسى ايله عمل

ايتمەينلرك حاللرىده عينى بو مركبك حالى كبيدر . چونكه ؛ قرآنك احكاميله عمل ايتمەدكلرى جهتله ويردكلرى اقرارك آغيرلغندن باشقه منفعتلرى يوقدر .

فخر رازى و خازنك بيانلرى وجهله بو آيت جليله هر نه قدر توراتله عمل ايتمەين يهود قومنى ذم ايديورسەده كندى كتابيله عمل ايتمەين ملتلرك جملەسنى ذم ايتمشدر . بالخاصه قرآنه ايمان ايدوبده عمل ايتمەين مسلمانلرى دها زيادە ذم واردر . زيرا ؛ ضرب مثل هرنه قدر يهود حقنده وارد اولمش ايسـەده قرآنده واقع اولديغندن قرآنله عمل ايتمەينلره « سزده بو مركب كبى اولمقده يهوددن كيرى دكلسكز » ديمك معناسنى مشعردر و بو صورتله عمل ايتمەينلره تعريضدر .

*
* *

واجب تعالى كتابلريله عمل ايتمەينلرى مركبه تشبيه ايتدكدن صوكره آنلرك صفتلرينك غايت چيركين اولديغنى بيان ايتمك اوزره ﴿ بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾ بيوريور .

[نه كوتو اولدى شول قومك صفتى كه آنلر اللهك آيتلرينى تكذيب ايتديلر. حالبوكه الله تعالى ظالم اولان قومى هدايتده قيلماز .]

يعنى ؛ شول كيمسەلرك حاللرى غايت فنا اولديكه او كيمسـەلر اللهك وحدانيتنه ايناتماديلر ومحمد عليه الصلاة والسلامك نبوتنك صدقنه دلالت ايدن آيتلره يالاندر ديمكله نفسلرينه ظلم ايتديلر و دوغرى يوله كيتمەديلر . بناءً عليه ؛ الله تعالى ظالم اولان قومى دوغرى يوله سـوق ايتمز . زيرا ؛ ظالملر كرك كنديلرى و كرك غيريلرى حقنده لايق اولمادق شيلرى ايشلەدكلرندن هدايت الٰهيەيه مستحق اولامازلر . چونكه هدايت ؛ لطف الٰهى اولوب لطفه استحقاق ايسه عبوديت اقتضاسى اولديغى جهتله عبوديت وظيفەسنى لايقيله ادا ايتمەينلر لطف اولان هدايته مظهر اولامازلر .

فخر رازى و نيسابورينك بيانلرى وجهله بو آيتده تمثيلدن مقصد ؛ اللهك كتابيله عمل ايتمەينلرك جهل و حماقتلرينى اظهار اولوب شريعتله عمل ايتمەينلرك حماقتده حيوانات ايچندن حماره بكزەدكلرينى صورت علنيەده بياندر و حمار حماقتده جمله حيواناتدن زياده

اولدیغندن بو مقوله کیمسه‌لری تمثیلده حمار وارد اولمشدر . یاخود حیوانات ایچنده حمار جمله‌سندن زیاده ذلیل و حقیراولدیغی جهتله کتابلریله عمل ایتمه‌ینلرك ذل‌وحقارتی تمثیلده حمار اختیار اولونمشدر .

یهود طائفه‌سنك اهتدا ایتمه‌ملرینك سببی ؛ آنلرك نفسلرینه و غیریلره ظلم ایتملری اولدیغنه بو آیتده دلالت واردر . زیرا بر حکمك مشتق اوزرینه تعلیق اولونمسی ؛ مأخذ اشتقاق اولان ظلمك علت اولمسنی اشعار ایدر . چونکه ؛ بو آیتده آنلرك عدم اهتداسی ظالم اولملری اوزرینه تعلیق اولوندیغندن قاعدهٔ مذکوره ظلمك علت اولمسنی ایجاب ایدر . بناءً علیه ظلم ؛ آنلرك دنیاده عدم اهتدالرینه و آخرتده ابدی جهنمده قالملرینه سبب اولمشدر .

*
* *

واجب تعالی ظلملرندن طولایی یهودك هدایتدن نصیبه‌دار اولمادقلرینی بیاندن صوکره آنلری دعوای کاذبه‌لرنده الزام واسکات ایتمك اوزره ﴿قُلْ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ بیوریور .

[یا اکرم الرسل ! سن یهود قومنه خطاباً دی که « ای یهود ! اکر سز سائر ناسك دوننده اللهك دوستلری اولدیغکزی باطل اولارق اعتقاد ایدییورسه کز وبو سوزیکزده طوغری ایسه کز اللهدن أولومکزی ایسته‌یك .]

یعنی ؛ ای رسول اکرم ! یهود قومنی الزام ایتمك اوزره بزم طرفمزدن وکالةً سن آنلره دی که « ای یهود ! سزك اعتقادیکزجه اکر سائر ناسك دوننده اللهك اولیاسی اولدیغکزی دعوی ایدییورسه کز واکر بو دعوا کزده صادق ایسه کز اللهك دوستلرینه حاضرلادیغی نعمتلردن حصه‌دار اولمق اوزره موتکزی اللهدن ایسته‌یك . چونکه ؛ اللهك دوستلرینه حاضرلادیغی نعمتلرینه بر آن اول واصل اولمق أولوم ایله اولاجغندن هر حالده أولومکزی ایسته‌ملیسکز که هردرلو راحته نائل اولاسکز . زیرا ؛

أولوم دار غروردن دار سروره و دار محنتدن دار راحته انتقاله وسیله اولدیغندن شو وسیلهٔ حسنه‌یه توسل ایتمك ایچون طورمایوب أولومی ایسته‌ملیسکز . »

بو آیت جلیله ؛ یهود قومنی الزام ایچون انزال اولونمشدر . چونکه ؛ آنلر « بز اللهك دوستلری یز . بناءً علیه ؛ جنتده نعمتلر بزمدر . سائر ناس بو نعمتلره نائل اولامازلر . زیرا ؛ آنلر اللهك دوستلری دکللردر » دییه‌رك بر طاقم اصلسز دعوالر سرد ایتمکله جهلاء ناسی آلداتیرلردی . ایشته جناب حق آنلری بو آیتله امتحانه دعوت ایدوب بیوریور که « ای یهود ! دیدیککز طوغرو ایسه أولومدن قاچینمامکز و همان أولومکزی ایسته‌مکز لازمکلیر . چونکه ؛ آخرتده قورقوکز یوقدر . بناءً علیه ؛ طوغری سویله‌یورسه کز هایدی أولومی ایسته‌یك » . ایشته جناب حق بو صورتله یهودیلره خطاب ایتمکله دعوالرینك یالان اولدیغنی ناسه اعلان ایدییور . چونکه ؛ آنلر ابداً أولومی ایسته‌یه‌مزلر .

*
* *

واجب تعالی یهودیلرك ابداً أولومی ایسته‌یه‌میه‌جکلرینی بیان صددنده ﴿وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾ بیوریور .

[آنلر اللریله کسب ایتدکلری کناهلری سببیله أولومی اصلا ایسته‌مزلر والله تعالی ظالملری بیلیجیدر .]

یعنی ؛ هرنه‌قدر یهود قومی « بزلر اللهك اوغللری ودوستلری یز » ادعاسنده بولونورلرسه‌ده بو دعوالرینك مجرد یالان اولدیغنی بیلدکلرندن تکلیف اولونان أولومی اصلا ایسته‌مزلر . زیرا ؛ آنلر کسب یدلری اولارق بر چوق کناه کوندردکلرندن او کناهلرك عذابندن قورقدقلری جهتله دکل أولوملرینی ایسته‌مك حتی ابداً دنیاده قالمق ایسترلر . زیرا ؛ کتابلرك احکامنی تغییر و انبیاء عظامی تکذیب ایتمك کبی عالمده باشقه ملتلرك جسارت ایده‌مه‌دکلری بر طاقم کفریات وجنایاته جرأت ایتدکلرندن کندیلری ایچون حاضرلانان عذابی بیلیرلر . بناءً علیه ؛ اوعذابه سریعاً وارمالرینه وسیله اولان أولومی ایسته‌مزلر . یهود قومنك آنجق کندیلرینك اللهك دوستی اولدقلرینی ادعالری ده

ظلمدر و آنلرده شو ادعالرنده ظالملردر . الله تعالی ظالملری بیلیروهر کسك عملنه كوره جزاسنی ویرر. بناءً علیه؛ هر کسك ایشله‌دیكی ظلم یانه قالماز جزاسنی ویرر. یهود طائفه‌سی اللهك بیلدیكنی وهر کسه عملنه كوره جزا ویره‌جكنی بیلدكلرندن أولومی ایسته‌یه‌مزلر. چونكه؛ خائن اولانلر قورقاق اولورلر . یهود قومنك ایسه جنایتلری پك چوق اولدیغندن أولومدن صوكره باشلرینه كله‌جك عقوبتلری دوشونه‌رك ابداً أولمك ایسته‌مزلر.

*
* *

واجب تعالی یهودیلری الزام ایچون دعوالری دوغری ایسه أولومی ایسته‌ملری كندیلرینه تكلیف اولوندیغنی وابداً أولومی ایسته‌مه‌دكلرینی بیاندن صوكره آنلر هر نه‌قدر أولومی ایسته‌مزلر ایسه‌ده أولومك آنلری آرایاجغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذ۪ي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاق۪يكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾ بیوریور .

[ای حبیبم! سن یهوده خطاباً دی كه « أولوم شول شی كه سز آندن قاچارسكز. البته او شی سزه اولاشاجقدر وأولدكدن صوكره سز كیزلی وآشكار اولارق هر شیئی بیلن اللهك حضورینه رد اولونورسكز. بناءً علیه ؛ سزك جمله اعمالكزی الله تعالی سزه خبر ویرر وهر برینك جزاسنی كورورسكز » .]

یعنی ؛ ای نبیّ محترم ! قورقولرینه بناءً أولومی ایسته‌مكدن امتناع ایدن یهود قومنه سن دی كه « أولوم شو شی كه ایشله‌دیككز كناهلریكز سببیله سز آنی ایسته‌مز وآندن فرار ایدرسكز. حالبوكه محقق او موت سزی بولور وسزك فراریكز اصلا فائده ویرمز . چونكه ؛ أولومدن قورتولمش وقورتولاجق بر فرد یوقدر . زیرا ؛ هر كس أولومك آجیسنی طاده‌جقدر . بناءً علیه ؛ سز آندن قاچارسه كز او سزدن قاچماز وسزی آرار بولور وأولومدن صوكره محشره سوق اولونارق خفی وجلی ، ظاهر وباطن جمله اشیایی بیلیجی اولان الله تعالینك حضورینه رد اولونورسكز . جناب حق حضورنده

سزك كتابلری تغییریكزی بنم تورانده اولان اوصافمی صاقلادیغكزی وسائر كناهلریكزی خبر ویرر وهر برینك آیری آیری جزالرینی كورورسكز . شو حالده خیره چالیشمه‌كز لازمدر . چونكه ؛ أوله‌جكسكز و عملكزك جزاسنی‌ده كوره‌جكسكز . بناءً علیه كناهدن صاقینمق وچكینمك ؛ عبودیتك اك بویوك وظیفه‌سیدر » .

*
* *

واجب تعالی یهودیلری ذم ایتدكدن صوكره جمعه نمازینه رعایتك لزومنی توصیه ایتمك اوزره ﴿ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾ بیوریور .

[ای مؤمنلر ! جمعه كونی جمعه نمازی ایچون اذان اوقوندیغنده ذكر اللهدن عبارت اولان خطبه‌یی ایشیتمكه ونمازی ادایه سكیرتك واذان وقتنده بیع وشرایی ترك ایدك . زیرا ؛ شو بیع وشرایی تركله جمعه نمازینی ادایه سعی ایتمك سزك ایچون خیرلیدر. اكر بیلیرسه‌كز سزك ایچون شو سعیكز عین منفعتدر .]

یعنی ؛ جمعه كونی اذان اوقوندیغنده خطیب طرفندن قرائت اولونان خطبه‌یی دیكله‌مك اوزره جامع شریفه سرعتله كیتمك ودنیا معاملاتنی ترك ایتمك لازمدر . زیرا ؛ خطیبك وعظ ونصایحنی خلوص نیت وسكونت ووقارله ایشیتمك واجبدر. بناءً علیه ؛ امور دنیادن بیع وشرایی بونك اوزرینه ترجیح ایده‌رك خطبه‌یی ایشیتمكه سعی ایتمزسه‌كز كناهكار اولورسكز . زیرا بیع وشرا ؛ قوللر ایله معامله اولوب ، خطبه‌یی استماع ایسه اللهله معامله اولدیغندن اللهله معامله‌یی سائرلری اوزرینه ترجیح ایتمك البته لازمدر . ایشته شو ترجیح وسرعت بیلیرسه‌كز سزك ایچون خیرلیدر .

فخر رازی وخازنك بیانلری وجهله جمعه كونی جمعه نمازی ایچون ناسك اجتماع ایتدكلرنده او كونه جمعه دنیلمش و جمعه نمازینك شرفنه بناءً او كونه آیریجه بر شرف ویرلمشدر . ابتداءً ادا اولونان جمعه نمازی مدینه‌ده (سالم بن عوف) اوغوللرینك خانه‌سنده ادا اولونان جمعه نمازیدر. چونكه؛ روایت موثوقه‌یه نظراً رسول الله مدینه‌یی تشریفلرنده ربیع الاولك

اون ایکنجی اثنین کونی (قبا) یه نازل اولدی وجمعه کوننه قدر اوراده استراحتله مسجد قبایی انشا بیوردی. بعده جمعه کونی مدینه یی تشریفله (سالم بن عوف) اوغوللرینک خانه سنده خلق طوپلایوب جمعه نمازینی ادا ایتدیلر. ایشته اسلامیتده اول ادا اولونان جمعه نمازی بودر.

انسانک کوندوزلری مشغولیتنک اک زیاده اهمیتلیسی معاملهٔ تجاریه اولدیغی ایچون «بیعی ترک ایدک» دنیلمشدر. بوکا قیاسله نمازه منافی اولان هر شیئی ترک ایتمک مکلف اوزرینه واجبدر. چونکه؛ معیشت ایچون اهمیتی میدانده اولان بیع وشرایی نماز وقتی ترک ایتمکله مأمور اولونجه سائر معامله نک ترک ایدیله جکی اولویتله ثابت اولور.

جمعه نمازی کتب فقهیه ده بیان اولونان شرائطی جامع اولان هر مکلف اوزرینه فرض عیندر. جمعه نمازینه سعی ایله مراد؛ سکونت ووقارله یورویوب کیتمکدر. رسول اللهک عادت نبویه لری ده بویله ایدی. بخاری ومسلمک بیانلری وجهله (ابوهریره) رضی الله عنه حضرتلرینک روایتله رسول الله (اذا سمعتم الاقامة فامشوا الی الصلاة وعلیکم السکینة والوقار ولاتسرعوا فما ادرکتم فصلوا ومافاتکم فأتموا) بیورمشدر. یعنی «نماز ایچون قامتی ایشیتدیککزده نمازی ادایه یورویک و سکینت و وقار اوزریکزه لازمدر. ونمازه اولاشمق ایچون سکینت ووقاریکزی اخلال ایدر درجه ده سرعت ایتمه یک، اولاشه بیلدیککزی امامله برابر ادا ایدک، اولاشامایوب باقی قالانی امامک سلامندن صوکره اکمال ایدک» دیمکدر. کرک خطبه وکرک نماز هر ایکیسی ده ذکرالله اوزرینه مشتمل اولدیغی جهتله بو آیتده ذکرالله ایکیسنی ده شاملدر. انسانلر ایچون جناب حقک ویردیکی نعمتلرک شکرینی ادا ایتمک لازم اولدیغندن الله تعالی نک ویردیکی وجود نعمتنک شکرینی ادا ایتملری ایچون جمعه کونی جمعه نمازینی واجب قیلمقله او کونی امت محمد حقنده بر یوم مبارک قیلمشدر. حتی طهارت کامله یه وسائر شرائطنه رعایت ایده رک جمعه نمازینی ادا ایدن کیمسه ایچون هر ایکی جمعه آره سنده واقع اولان قصورلرینه کفارت اولاجغنه دائر بر چوق احادیث صحیحه موجوددر. بو آیتله جمعه نمازی فرض اولدیغندن بلا عذر ترک ایتمک جائز اولاماز. بناءً علیه؛ ترک ایدن کناهکار اولور.

هفته ده بر کون فرض اولماسنده کی حکمت؛ هر کس بربریله کوروشسونلر وباریشسونلر

و اسلامیته عائد مسائلی قونوشسونلر ویکدیکرندن اوزاقلاشماسونلر وبربرینی کورمکله الفت حاصل اولسون و مؤمنلر دائما کتلهٔ واحده حالنده بولونسونلر و احوال عالمدن وبالخاصه بربرلرینک حالندن خبردار اولسونلر.

خلاصه؛ جمعه نمازی ایچون اذان اوقوندیغنده جمعه نمازینی ادا وخطبه یی دیکله مک ایچون سعی ایتمک واجب واوزمانده بیع وشرا وسائره کبی دنیایه متعلق معامله یی ترک ایتمک لازم و علم و عرفانی اولانلر ایچون بونک خیرلی اولدیغی بو آیتدن مستفاد اولان فوائد جمله سندندر.

*

* *

واجب تعالی جمعه نمازینک واجب اولدیغی بیاندن صوکره جمعه نمازینی ادا ایدن کیمسه لرک وظیفه لرینی بیان ایتمک اوزره ﴿ فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِى الْاَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ بیوریور.

[فرض اولان جمعه نمازی ادا اولونونجه یریوزینه سز طاغیلک واللهک فضل وکرمندن رزقکزی آرایک ورزقکزی طلب اثناسنده اللهی چوق ذکر ایدک که فلاح بولاسکز.]

یعنی؛ جمعه کونی سزه فرض اولان جمعه نمازینی شرطلرینه رعایت ایده رک ادا ایدوبده نمازدن فارغ اولونجه ای مؤمنلر! احتیاجاتکزی تأمین وخسته لریکزی زیارت وجنازه لریکزی تشییع وتجارت وسائر خصوصاتکزی تمشیت ایتمک ورزقکزی آرامق ایچون یر یوزینه واطراف ارضه طاغیلک واحسان صاحبی اولان الله تعالی نک لطف وکرمندن وفضل واحساندن رزقکزی آرایک وفضل الهیدن رزقکزی آرامق سزک ایچون بر امر مباحدر وسز فلاحیاب اولوب قورقدیغکزدن قورتولمق واومدیغکزه نائل اولمق ایچون هر حالکزده وجمله زمانکزده وبالخاصه رزقکزی آرادیغکزده اللهی چوق ذکر ایدک که مطلوبکزه نائل اولاسکز ورزقکزده برکت بولاسکز.

بو آیتده انتشار ورزقی آرامقله امر؛ اباحه ایچوندر. چونکه؛ جمعه نمازینک وقتنده بیع وشرانک حرام اولدیغی بیاندن صوکره یر یوزینه طاغیلمق ورزق آرامق ایله امرک

اباحه ایچون اولمسی قواعد اصول اقتضاسندندر . زیرا ؛ برشیئك حرمتنی بیاندن صوكره وارد اولان امرك اباحه ایچون اولدیغی علماء اصولیه‌جه مقرردر. بناءً علیه؛ جمعه نمازینی ادادن صوكره یر یوزینه طاغیلمق ورزق آرامق فرض دكل بلكه مباحدر . ابن عباس حضرتلرینك « ایسترسه‌ك جمعه نمازندن صوكره مسجددن چیق، ایسترسه‌ك اوتور وایسترسه‌ك ایكندی نمازینه قدر نافله نماز قیل» بیورمسی‌ده شو امرلرك اباحه ایچون اولمسنه دلالت ایدر .

خلاصه ؛ جمعه نمازینی ادادن صوكره یر یوزینه طاغیلمق ورزق آرامق مباح وفلاحیاب اولمق ایچون الله‌تعالی‌یی چوق ذكر ایتمك لازم‌اولدیغی بوآیتدن مستفاد اولان فوائد جمله‌سندندر .

***

واجب تعالی جمعه نمازینك فرض اولدیغنی ونمازی ادادن ونه یاپمق لازم كلدیكنی بیاندن صوكره رزق ایچون نمازی ترك ایتمك جائز اولمادیغنی بیان ایتمك اوزره ﴿ وَاِذَا رَاَوْا تِجَارَةً اَوْلَهْوًا اِنْفَضُّوا اِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَاعِنْدَاللّٰهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللّٰهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴾ بیوریور .

[آنلر تجارت واویون كوردكلرنده تجارت واویون جهتنه كیدر وسنی منبرده خطبه اوقور ویامحرابده نماز ایچنده آیاقده دیكیلی اولدیغك حالده ترك ایدرلر . یا اكرم الرسل! سن آنلره‌دی كه « الله‌تعالی عندنده اولان ثواب سزك هوس ایتدیككز اویوندن وتجارتدن خیرلیدر والله تعالی رزق ویریجیلرك خیرلیسیدر » .]

فخر رازی وخازنك بیانلرینه نظراً بو آیتك سبب نزولی ؛ مدینه‌ده قحط وغلانك اك شدتلی زماننده شام طرفندن ارزاق یوكلی (دحیة الكلبی)نك كاربانی كلدی . مكر اوزمانده كاربانی طبل وآل چیرپمق وبربرینه أللرینی وورمق ایله حاصل اولان شیپرتیلرله قارشیلامق عادت اولدیغندن برقسم اهالی عادت بلده اوزرینه فرح و سوینجلرندن حاصل اولان نشئه سببیله طبل وال شاقرتیلریله كاربانی قارشیلایجه رسول الله‌له برابر مسجد

شریفده جمعه نمازنده بولونان اهالی مسجدك طیشاریسنه قوشدیلر . رسول الله ایسه بر روایته نظراً منبرده آیاق اوزرنده خطبه اوقویور ودیكر برروایتده نمازه باشلامش محرابده بولونیوردی . معیت نبویلرنده یدی ویااون برودیكر برروایتده اون ایكی كیشی قالمش ایدی. بونلر میاننده ابوبكر وعمر رضی الله عنهماده مسجدده ثبات ایدنلردن ایدی. ایشته بو وقعه اوزرینه آیت نازل اولمشدر . بوكا نظراً معنای آیت: [ای حبیبم ! سنك جماعتك مأكولات ومشروباته شدت احتیاجلرندن (دحیة الكلبی)نك كاربانینك كلسنی وآنك كتیردیكی ارزاقی كوردكلری وقتده سنی منبرده آیاق اوزرنده خطبه اوقور ویاخود محرابده جمعه نمازی قیلار اولدیغك حالده ترك ایده‌رك او كوردكلری كاربان و تجارت ودویدقلری اویونجاق طرفنه كیدرلر . سن آنلره دی كه « سزك خطبه‌یی دینكله‌مكدن وجمعه نمازینی قیلمقدن آلاجغكز ثواب و اجر الله‌تعالی عندنده اویوندن وتجارتدن دها خیرلیدر وحقیقی رزقكزی خلق ایدن و ویرن الله‌تعالی اولدیغی ایچون سزه كاربانیله واسباب سائره ایله رزق ویرنلرك جمله‌سندن خیرلیدر . بناءً علیه ؛ آكا متوكل اولوب رزقكزی آندن ایسته‌مكز وآنك عبادتنه دوام ایتمكز لازمدر »] دیمكدر .

بو آیتده نمازی براقوبده كاربانی وآنی قارشولایان اهالینك اویونلرینی وچالغیلرینی كورمك اوزره مسجددن طیشاری چیقان اهل ایمانه عتاب الٰهی واردر. حتی بونك اوزرینه رسول الله « اكر مسجدده اولان جماعتك هپسی چیقمش اولسه‌لردی آنلر اوزرینه سمادن طاش یاغار وبودره‌لری آتش محو ایدردی » بیورمقله نمازی تركك خطای عظیم اولدیغنی بیان بیورمشدر . بناءً علیه ؛ بو آیتدن آكلاشیلدیغی وجهله انسان هرنه‌زمان اللهك غیری‌یه اعتماد ایدرسه الی بوش یوزی قاره‌در . چونكه اللهك غیری‌یه اعتماد ایتمك؛ دائما ضرری موجب اولدیغندن امر الٰهی‌یه مخالف هرنه‌یاپسه البته یوزینه چارپیلور . شوحالده انسانك هرزمان توكلی جناب حقه اولملی كه امكی بوشه كیتمه‌سون .

خطا ، صواب جدولی

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٤	١	ایده‌جکاری	ایده‌جك
١٢	١٢	مخبر	مخیر
٢٣	٢١	یاردیمجی	یاردیمجیلری
٢٩	١٥	حـّٰی	حَتّٰی
٤٤	١٦	ویهودیلرلر	ویهودیلر
٦٢	١٢	اولابیلدیکنی	اولابیلدیکی
٨١	٩	وعملنك	وعلمنك
٨٤	١٢	لِتَأْخُذُوهٰا	لِتَأْخُذُوهٰا
٨٩	٦	ـسَنًا	حَسَنًا
٨٩	٢٠	جره	اجره
٩٩	٤	ـفَرُوا	كَفَرُوا
١١٠	٣	ـ	فی
١١١	١٢	وَ ـلِوُا	وَعَمِلُوا
١١٥	١٨	معناسی منیق	معنای منیق
١١٨	١٧	حفض	حفظ
١٤٣	٨	تَفَسَّحُوا	تَفَسَّحُوا
١٥٠	٢	ـنْءٌ	شَیْءٌ
١٥١	٢١	لَمّا	لَمّٰا
١٧٠	٧	ایده‌وك	ایده‌رك
١٩٣	١٧	(سلمتم سلاما)	(سلمنا سلاما)
١٩٩	٢١	منت	منفعت
٢١٧	٢٠	ـوْضِ	حَوْضِ
٢٢٢	١٣	اَلْحَقْنٰا	اَلْحَقْنٰا
٢٢٥	١٨	ایستدیکی	ایسته‌کی
٢٤٧	١١	شیئی	شی
٢٤٩	٢٠	عزیلر	عربلر
٢٤٩	٢٢	مناتی	مناة
٢٥١	٢٢	ظنلریله	ظنلرینه
٢٦٠	١٩	بوآیته خطاب	بوآیتده خطاب
٢٧٣	٢١	مٰا غَشّٰی	مٰا غَشّٰی
٢٩٤	١٩	عن صیفه	عن ضیفه
٣١٤	١١	ورئیسی	وربی
٣١٧	١٤	كُلُّ	كُلَّ
٣١٩	١٩	مختلف	مخالف
٣٢٧	١٠	کعب بن احبار	کعب احبار
٣٣٦	١٧	واکلی	ورنکلی
٣٣٩	١٧	مٰا اَنْحٰابُ	مٰا اَصْحٰابُ
٣٤٢	٣	يَطُوفُ	يَطُوفُ
٢٤٥	٢	وَاَنْحٰابُ	وَاَصْحٰابُ
٣٥٥	٦	اونلری	اوتلری
٣٦٤	٢٢	قورتولنی	قورتوللری
٣٦٥	٣	قوبوق	قونوق
٣٨٠	١٩	نُضٰاعِفَهُ	فَيُضٰاعِفَهُ
٣٨٩	٦	ثِيرُ	كَثِيرُ
٣٩١	١٥	بیان اولوندیغی طیب وجهله	بیان اولوندیغی وجهله طیب اولان
٣٩٣	١١	افتحار	افتخار
٣٩٧	٤	ایجاب برشی	ایجاب ایدن برشی
٣٩٧	١٧	نِ الْاَرْضِ	فِی الْاَرْضِ

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٤٠٦	٢١	فی قُلوُبِ	فی قُلوُبِ
٤٠٨	٩	ـقّ	حَقّ
٤١٩	٤	ذلیل اولدقلری	ذلیل اولدقلری
٤١٩	١٠	اولدیلر	اولندیلر
٤١٩	٢٢	بنیات	بینات
٤٢٨	٣	ـلْیَتَوَكَّلِ	فَلْیَتَوَكَّلِ
٤٢٨	٢١	ـیِ الْمَجَالِسِ	فِی الْمَجَالِسِ
٤٣٢	٦	رسول اللهه	رسول اللهه
٤٤٩	١٩	لَاَغلِبَنَّ	لَاَغلِبَنَّ
٤٥٨	٣	وبوسیله	وبو وسیله
٤٦٠	١٨	(والتقوا)	(واتقوا)
٤٦٤	١٠	اَشَدُّ	اَشَدُّ
٤٦٩	١٠	اَلـّالِمِینَ	اَلظَّالِمِینَ
٤٨٤	١٣	قوللرینه	قوملرینه
٤٩١	١٩	بیه‌رك	دیه‌رك
٤٩١	٢١	ایتمكزده س یوقدر	ایتمكزده بأس یوقدر
٤٩٢	١٤	ـیِ الدِّینِ	فِی الدِّینِ
٤٩٩	٥	امول	اموال
٥٠٠	١٣	ضعا	صفا
٥٠١	١٣	بییعت	بیعت
٤٩٤	٩	خاتونلرك	خاتونلری
٥١٧	٨	مَا ـ السَّمٰوَاتِ	مَا فِی السَّمٰوَاتِ
٥٢٠	٤	تصرفدر	متصرفدر
٥٢٠	١٤	حُمِلوُا	حُمِّلوُا
٥٢٤	١٦	شوشی	شول شی

اون دردنجی جلدك فهرستی

٤٤٤ سورهٔ حشر

٤٧٦ سورهٔ ممتحنه

٥٠٣ سورهٔ صف

٥١٧ سورهٔ جمعه